БРОЈ 1.

СТРАЖИЛОВО

ГОД. VII.

ВЛАСНИК И УРЕДНИК

ЈОВАН ГРЧИЋ

У НОВОМ САДУ, 2. ЈАНУАРА 1894.

ПЕСНИШТВО

ПОВРАТАК

Ево куће мале снегом завејане —
Путник из далека наћи ће међ браћом
Мира срцу мом а утехе разуму,
Када ме сусретну с радошћу домаћом.

Чух још с врата трку, лавеж верних паса,
Где их прате клици, смех и ведра шала;
Ал' мене к'о да је прошлост притиснула,
Заледила душу а реч оковала —

Прошлост, у којој сам младост потлачио,
Понесен у блудњи на кршној стрмени
Гледао сам буре и громове слушо,
Нит се кадгод сунце насмејало мени.

Покорено срце бичем невољама
И прегором горким свега, о чем сања',
Доно сам на челу жиг страдања немог
А у срцу буру злобе и кајања.

О, ваљда ће и то проћи! После буре
Још се море љуља, кад сунце проври,
Још сања олује, бес, крваве муње,
Док се под питомим ветрићем не смири...

Лепскій

БЕСНА СИРОТИЊА

Ако ћете ми у опште веровати, красан је то био младић. Протегљаст, пун здравља и лепоте, па тако љубак, тако мио, да му се човек, што но реч, из уста воде напије. Па оне његове безазлене граорасте очи као у птице — та у њима се, чини ми се, огледао читав свет идеала!

Док смо се ближе познали, право да кажем, нисам га баш најрадије гледао; изгледао ми је некако занесен, а његово чудновато држање гонило ме је често пута да о њему помислим свашта.

Управо случај нас је здружио, а ево како: он је становао у задњем делу куће рођене бабе а ја сам баби почешће долазио у походе. О лепу времену радио је и у авлији (био је фотограф) па разговор данас, разговор сутра, и тако се некако неосетно приближисмо један другом. Сиромах, добар је мајстор био, али није баш прокопсавао с послом. Ђаволски овај наш свет па ако човек нема леп дућан и на угледну месту, одмах то за њ значи да није ни добар мајстор!

Еле, кад смо се блиско познали, готово се после нисмо ни раздвајали. Био је грешник врло жив и разговоран, и знам да ми је оби-

чно причао о своме путовању по Европи, што је он »вандровком« називао, а нарочито је хвалио и у звезде ковао Немачку, па се чисто занесе, причајући о њој.

Наступили Петрови пости и посао му готово са свим претргао. Пред вече је обично долазио к мени, па, по његовој жељи, ишетамо далеко у поље или поред реке. Ја или ћу рећи коју или не, а он говори, говори, да чисто занемим слушајући га. Покашто је радо декламовао песме немачких песника, а Хајна је готово знао на памет.

И главу ми је, што но реч, пробила нека Хајнова песма. за коју не знам како се зове, али знам само то, да се у њој много пева о идеалној љубави: неко љуби некакву принцесу, или тако нешто, не знам баш на сигурно; проводи код ње само једну ноћ, и за то му долази земан мрети. Тек се мој познаник при свршетку сваке строфе испрси и с патосом узвикне: »Der Henker steht vor der Thüre!«

Не, Бога ми, што јесте јесте, али морам признати, да ми је већ по мало почело бивати криво, што не знам стихова, бар колико толико.

По несрећи писмо друговали дуго — ђаво нас је раставио! Било је то пре подужег низа година, али ме и данас језа подилази, кад се сетим тог несрећног растанка. Једног летњег дана пред вече, као обично, одемо у реку да се купамо. Оно и ја сам био добар пливач, али што је он пливао, то је баш било за причу. Кад је у води, онда је формална риба, и ништа друго. Сећам се, ја сам тада био у плићини и измивао се, а он се подаље беше одбио на воду, па тамо прављаше којекакве фигуре у пливању, Кад сам се и по трећи пут насапунио и пену спрао са себе, обазрех се свуда около. Њега нигде није било. Испрва сам мислио, да се шали. те се гдегод на обали скрио, али се о томе брзо разуверих. Штрецну ме у срце црна слутња. Изађох из воде и почнем се на двоје на троје облачити. Страх ме је подузимао. У забуни повиках: »У помоћ!«, али никога не беше у близини. Површина реке била је тиха и светла и на њој се према заходу сунца играху сићушне рибице. Кад сам се већ био обукао, уз воду поред мене протера чун неки стар рибар, неки ча-Митар, код кога сам обично пазаривао. Замолим га, да притера крају и да поседи код одела мога несрећног садруга, а ја, што сам игда имао снаге, отрчим и јавим власти шта се десило. Док сам се ја с варошким полицајем и два пандура натраг вратио, утопљеника су већ у велико тражили и силан се свет беше слегао на обалу. Тражили су га и гњурачи, и рибари су бацали мреже, и шта ти не, али од света тога не би ништа. У том се већ и мрак почео хватати, и тако остаде све. Свет се разилазио кући, те и ја кренух за њим, али, чини ми се, с половином срца. Путем сам једва могао одговора давати на разна запиткивања радознала света.

»Поданик је он онога кусог био, иначе бих ја њега нашао, па да се под камен сакрије!« рече неко, идући за мном.

Окренем се, а то берберин Живкић, познат гњурач у нашој вароши, објашњује некима неуспех свога гњурања.

Тога вечера било је плача у нашој кући, као да нам је био род рођени, . . И Бог један да зна, где га је вода избацила!

Кад су му се ствари после неколико дана продавале на јавној лицитацији, ја сам купио један његов капут и у њему повећу бележницу, у коју је бележио многе и многе ствари. И данас ми је у орману тај исти његов капут, ма да су га већ прилично прорешетали мољци. Више пута навали мати на мене, да га да Циганкама за вуну, дрењине или пилиће, али га ја не дам ни за живу главу. То ми је тужна али драга успомена на човека, с којим сам пријатних часова провео, кога сам искрено волео и поштовао.

У бележници сам нашао много занимљивих ствари, понајвише стихова, а и ову причу, коју са малим и незнатним изменама предајем јавности:

I

О јесени сам се доселио код њих. Дадоше ми малу влажну собу из авлије; шупу сам преобратио у радионицу, а у једном крајичку поодрума имао сам права да држим дрва или којекакве друге ситнице. Кирија ми није била велика; тридесет гроша месечно плаћао сам за све то!

Смешно је, што и то бележим, али сам одиста опазио, да ми многи позавиде на новом стану, у коме, осим лепе, младе удовице, не беше ничега више, на чему би се могло завидети.

То није била њихова кућа; и сами су седели под киријом. Мати двоје деце била је удо-

вица неког чиновника, који, ђаво ће знати за што, није оставио пензије својој породици. Њена кћи такође је била удовица; муж јој беше трговац, који после смрти за собом ништа друго није оставио осим дугова. Али, Бог ми је сведок, таква лепотица није скоро газила земљу! Лепо и мило створење, да очара, да опије, да занесе . . . Тада јој је могло бити деветнаест година.

Дечак од дванаест година, жураво, слабуњаво, али врло искрено, послушно и добродушно дете, беше трећи члан те куће.

Рада сам имао довољно. Долазно је свет, а поneко тек сврати тек колико да се нађе код мене. И иначе сам имао посета.

На десетак дана, пошто сам се доселио, почео сам одлазити к њима. Испрва ме је стара госпођа позивала у вече на посело, да у разговору прекратимо време, а после сам некако био уобичајно, па сам и сам редовно одлазио, без ичијег позива. Сећам се, дечка је у вече брзо савлађивао сан, те задрема, често пута и на столици, па га после сви слошки свлачимо и преносимо у постељу. Бивало је ту дугих разговора и до по ноћи.

Како сам се ја тако блиско саживео с њима и на који начин, то и дан данашњи не знам, али у једно време чинило ми се и да им писам кирајција, већ рођени члан њихове породице. Ја сам се о целој кући почео старати као о својој, па смо у изобиљу имали и дрва, и вина, и сваког другог довлета. Старој госпи давао сам пара на зајам, плаћао сам им и неке старе рачуне, а о Божићу сам одео дечка од пете до главе. Осећао сам неку моралну обавезу према њима, али да ме је когод запитао, за што то и како, ја му одиста не бих могао дати одређена одговора . . . Све, што сам јасно осећао и знао, било је то, што сам безгранично заволео младу домаћицу, о којој сам поуздано био рачунао, да је у најскорајој будућности само моја и божја.

Нешто сам раније знао, а нешто у току времена сазнавао, да су пре мога доласка врло жалосно живели. Кирију никад на време нису били у стању платити а ситницима рачунима јурили су их на све стране. Често пута су о суву хлебу проводили цео дан, али им све то ни у колико не сметаше да иду на игранке и беседе, и у опште да се мешају с имућним друштвом. У последње време не устручаваху се, да са мном јавно излазе, а то је дало повода беспосленима, да свашта говоре и комбинују. Једном приликом ми неки познаници и честитаху у друштву, и ја сам свесрдно примио ту честитку, ма да управо не знам шта су они ту мислили.

Моје среће и мога блаженства, чини ми се, није тада лако било на свету. У вече сам пиљио у њене крупне црне очи, украшене дугим трепавицама и пијавичастим вежама, а у сну сањах, да јој страсно љубим румена устанца и грлим вити вилински стас. Срећа ми се осмејкивала на сваком кораку и сваки сам посао радио невајући.

Тако ми је у блаженству протекла зима и с радошћу сам дочекао пролеће.

Једног лепог мајског дана договоримсо се, да изађемо из јутра на имање неког њихова рођака на ту да ручамо и дан проведемо. Сунце је било већ прилично одскочило, кад смо из вароши излазили. Стара госпођа, као жена пуна и тешка, а и прилично у годинама, брзо се умарала, те је с дечком почешће заостајала, спуштајући се крај пута да мало одахне. Ја и млада удовица ишли смо напред, посећи све што бејасмо спремили. Моја је жеља била да од старе и дечка што више одмакнемо, како би ми се дала прилика да мало више и искреније проразговоримо, него што је то обично бивало. И то ми је пошло за руком, али за чудо да писам могао ништа разговарати, а и она је ћутала, заклањајући се зеленим амрелчетом, да је сунце не дохвати.

Наједанпут се она заустави.

— Ми смо их много оставили за собом — рече и дахну од умора.

— Можемо их мало очекнути — приметих ја преко срца. — Ево изволите овде у овај хлад да седнемо! — и показах на зелен хладовит брежуљак украј пута. — Дивно место . . . као да га је природа створила по Хајновој појезији . . .

Она прође показаном местанцу, склони своје зелено амрелче и спусти се на мекану и још мало росну травицу. По том подиже мало белу, танку мараму с главе и узе се једним крајем исте хладити. И сам се спустих у пристојну растојању поред ње, а срце ми је необично куцало и криво ми беше на себе, што ми се језик везао као никад дотле.

Никад ми се не учини лепша него у тој прилици. Бело и нежно лице зажарило јој се, очи пламте, пуначка недра јој се надимају а

по белом округлом врату пришао се услед зноја где-где по који праменчак густе црне косе. На себи је имала комотан струк, обичну сукњу, плитке ципелице и плаве, као небо, чарапе.

Долазило ми је, да је без икаква увода пољубим . . . да је просто узмем у наручја и однесем у свет . . . да јој отворим своја прса и места јој учиним крај самог срца . . . Управо и не знам, шта сам све мислио и осећао — био сам збуњен.

И још их нема, замислите само! — рече она и пријатно се осмехну.

— Нема — одговорим ја.

У том мимо нас прође неки старац с бременом суварака на леђима и назва нам Бога.

— Бога ти, чико, — рече му она — кад будеш срео тамо даље једну жену с мушким дететом, реци им да се пожуре.

Старац, и не заустављајући се, обећа па нам ишчезну из очију.

— Како је данас леп дан! — опет ће она па се окрете мени и погледа ме. — Што сте тако бледи? — дода чисто брижним гласом.

Ја у забуни рекох нешто.

— Вама је извесно тешко?

— Одавно — рекох ја и при том осетих у себи неку необичну силу и смелост. — Да, тешко ми је од како сам вас познао . . .

Она обори очи а по лицу је осу лака румен.

— Ја бих само с вама могао бити срећан, иначе сам несрећан . . . несрећан, најнесрећнији човек на свету . . .

На те моје гласно изговорене речи она се јако узнемири, и, као да се бојала прислушкивања, поче се обзирати на све стране.

— Ви сте добар човек — рече врло тихо.

— Верујте, целог свога века носићу вас на рукама, бићу роб ваш, само реците бар једну реч од утехе . . .

То није само моја ствар — дода она опет тихим, дрхтавим гласом и у забуни очупа коренак траве пред собом.

Била је бледа у лицу.

— Дајте ми руку, да је пољубим — прошапутах ја.

— Немојте, молим вас . . .

— Па у томе није никакво непоштење . . . ја ћу је пољубити просто из захвалности!

— Тек којешта од вас! — рече она смешећи се и пружи ми своју мекану, белу ручицу. — Ја сам вас сматрала за много озбиљнијег.

Примакох руку устима, али је она нагло трже. Доле на путу чу се где њена мати говори са синчићем. За мало па се и појавише пред нас, и нас двоје устадосмо.

— Јесте ли се уморили? — упитао сам их ја, а усне ми још дрхте.

Шта ми је на то одговорила стара госпођа и је ли ми у опште одговорила, тога се не сећам. Знам, да се малиша јако радовао, кад нас је опазио. Притрчао нам весело, ставио се међу нас на својој сеји пружио једну а мени другу руку.

Стигли смо на време. Ручасмо под гранатим дубом, не далеко од поточића, који се сав губио у трави.

После по дне нас троје набрасмо мајци трешања а она је каву скувала у повећој огорелој џезви.

Кад је стара госпа мало прилегла у дебелој хладовини да отпочине и дечак остао поред ње, шашолећи је по глави, зар да брже задрема, нас двоје се упутисмо у ливаду да беремо цвеће. На иначе светлом небу беше повећи облак, који је готово на целу ту околину бацао сенку, а подаље је лепо сунце сјало и у оближњем селу на школској звонари блистао се бели крст од коситера.

Из ливаде, не знам ни сам како, кренусмо у шуму, пуну пријатне свежине, мириса и тичјег певања. Шума је била јако неуређена и стазом, којом се бејасмо упутили, једва смо могли ићи, провлачећи се почешће испод граничица и прескачући купинове боцкасте лозице. Тако наиђосмо на колски пут, који је кроз шуму водио. Како се њена рука нашла у мојој, то не знам. Ишли смо даље ћутећи. Ја сам се топио у рајском блаженству, а она је била бледа као смртник. »Код оног пања« — шапутао сам у себи — »пашћу на колена пред њу и молићу је као Бога, да ми дозволи бар само један пољубац . . . Не дозволи ли, отећу га, а она се, знам, не ће срдити . . .«

— Хоћемо ли натраг? — упита ме она дрхтавим гласом.

Ја стадох нем као кип.

— Е хајте баш још мало! — дода она и осетих да ми руку стиште.

Тако прођосмо још неколико корака, док она напрасно застаде, пусти ми руку и нагло окрете натраг.

— Може се случајно пробудити нана — рече ми, обрнувши се у ходу. — Не знате ви

њу добро; она је покашто врло напрасита . . .

И ја пођох за њом. Хтео сам нешто да јој кажем, али нисам могао. Срце ми је јако куцало и мени се чинило као да чујем сваки откуцај његов.

— Погледајте само ово птичје гнездашце — покушах ја да јој скренем пажњу. — Само видите како је то вештачки сграђено!

— Молим вас, махните се тога — рече она, и не осврћући се. — Нана је извесно будна . . . биће ми врло непријатно . . .

Срећом, стара је још спавала, а малиша је доле у поточићу тукао жабе.

Она на мах поста необично раздрагана, приђе ми и опет ми тако ватрено стиште руку. Да ли је ово било на јави или само плод фантазије моје, не знам, али ми се све чини, да сам је ја у том тренутку загрлио и пољубио.

При заходу сунца кренусмо се дома. Ја сам цео пут провео у некакву полусну, сањајући о ономе, што се више никад не ће вратити. »Она је моја . . . она је само моја . . .« шапутао сам ја у себи, а те ноћи сам јасно сањао, да смо већ били и пред дверима светог олтара, али не знам шта одједном би те се не довршн венчање.

(Наставиће се)

Чед. А. Поповић.

ВЕЧИТИ МУЖ

ПРИПОВЕТКА Ф. М. ДОСТОЈЕВСКОГ

ПРЕВЕО МИЛИВОЈ МАКСИМОВИЋ

I Вељчањинов

Прошло већ и лето, а Вељчањинов, и преко очекивања, остаде у Петрограду. Од његова путовања на југ Русије не би ништа, а послу никад краја. Тај посао — парница око имања — окрета се све на горе. Још пре три месеца изгледаше ствар сасма проста, скоро без икаква спора; и наједаред, са свим неочекивано, све се изменило. „А и у опште, све се почело мењати на горе!“ — овако би почешће злурадо рекао Вељчањинов сам о себи. Погодио је адвоката вешта, скупа и чувена, а новаца није жалио; ну из нестрпљења и неповерења почео се и сам бавити парницом. Читао је и писао разне саставке, које је адвокат немилице бацао, мотао се по судовима и надлештвима, распитујући се, и, по свој прилици, само је сметао; барем адвокат се тужио на њ и гонио га да иде из вароши на село. Ну он не хтеде никуд из Петрограда. Прашина, запара, светле, за живце раздражљиве петроградске ноћи — ето тим се у Петрограду наслађивао. Стан, који је не давно најмио, негде близу Великога Театра, не беше му такође по вољи; „ништа ми не иде по вољи!“ Хипохондрија његова расла је из дана у дан, а хипохондрији беше већ одавно наклоњен.

То беше човек, који је лепо и господски поживео, већ одавна не млад; беше му већ тридесет и осам, ако не и девет година, и цела та „старост“, — како се сам изражаваше — стиже га „скоро са свим неочекивано“; он знађаше да није остарео баш толико количином, колико, тако рећи, каквоћом година, и да је остарео више изнутра, него ли с поља. На очи изгледаше још и сад као младић. Био је човек висок и стасит, светле масти, густе косе; у коси не беше ни једне седе, а тако исто ни у бради, која му се спушташе скоро до половине груди. На први поглед чињаше се, да је незграпан и занемарен, но кад се боље загледиш у њега, одмах упознаш у њему човека-господина, који је великосветски образован. Држање Вељчањиновљево беше још и сад слободно, смело па чак и грациозно, и ако беше подебео и прилично тром. Још и сад беше пун непоколебљиве и нехатне великосветске самоуверености, и то у већој мери, но што је можда и сам мислио, ма да беше не само мудра глава, но по каткад и са свим разборит, скоро рећи истински образован, и у истину даровит. Боја његова отворена и румена лица беше у старијим годинама нежна као у женскиња, и обраћаше на њега пажњу жена. Па и сад би по гдекоји, угледавши га, рекао: „Ала је здравачак, к'о млеком наливен!“ И при свем том беше тај „здравачки“ силно заражен хипохондријом. Његове велике и плаве очи имале су пре десет година много онога, што је кадро срце човеково задобити и привући; то беху тако светле, веселе и безбрижне очи, да су и нехотице привлачиле к себи свакога, с ким би се само састао. Сада у четрдесетим годинама беше сјај и доброта већ скоро ишчезла из тих очију, око којих се већ почеле купити лаке боре; у њима се, на против, почео јављати цинизам не са свим морална и већ малаксала човека; још чешће подсмех и још један нов израз,

којег не беше пре: израз бола и туге — некакве расејане туге, тако рећи беспредметне, али силне. Особито кад је био сам, показивала се та туга. И чудновато, тај још пре две године весели и разговорни човек, који је тако лепо умео да прича смешне причице, — сада ништа не љубљаше већма, него да буде сам. Он је намерно напустио многа познанства, којих ни сад не би смео напустити, ма да су му финансије сасма лоше стојале. Истина, ту је играла улогу и сујета: уз његову осетљивост и сујету не беше могуће подржавати пређашња познанства. Но и сујета његова почела се мало по мало мењати у самоћи. Није се можда умањила, него баш на против. Али она се почела изврћавати у неку ванредну сујету, какве пре не беше; по где-кад је била повређена из са свим других узрока, но пре, из узрока неочекиваних, на које пре ни помислити не би могао, из узрока „виших“ него до сад — „само кад би се могло тако изразити, и кад би у истину било узрока виших и нижих“... Тако говораше и он сам.

Да, он је дошао већ и до тога; сад је имао посла са некаквим *вишим* узроцима, о којима се пре ни замислио не би. У својој свести и по својој савести назвао је „вишима“ оне узроке, због којих се (на своје велико чудо) није могао самом себи смејати — што се до сад још никад није догађало — ово се тиче њега самога, разуме се, а што се тиче другова, то је друга ствар! Он је врло добро знао, да би се — наступе ли само таке прилике — још сутра, јавно, поред свих тајанствених и смирених одлука своје савести, са свим спокојно одрекао свих тих „виших узрока“, те би их сам изнео на ругло, разуме се, не признајући ништа. И то беше заиста тако, ма да је иначе доста самостално мислио. Ову самосталност изводјевао је у последње време од „ни жих узрока“, који до селе владаху њим. Да, и колико пута га је јутром, кад се диже из постеље, обузимао стид због мисли и осећаја, које је преживео прошле непроспаване ноћи! (А он је у последње време много патио од неспавања). Давно је већ опазио, да постаје све то више неповерљив према свему, и према важним стварима и према ситницама, те је због тога и одлучио, да се што мање поуздава у сама себе. Но поред свега тога излажаху на видик факта, за која се никако не могаше рећи, да не постоје. У последње време се његове мисли и осећаји, што би му преко ноћ дошли, са свим променили према свагдашњим, и већим делом ни налик не беху на оне у првој половини дана. То га је поразило — он се чак и посаветовао са једним чувеним доктором, са којим, до душе, беше познат; разуме се, он је повео разговор тобоже шалећи се. Добио је одговор, да факт мењања, па чак и раздвојења мисли и осећаја преко непроспаваних ноћи, и у опште преко ноћ — јесте случај свеопштих међу људима „који силно мисле и осећају“ — да су се по гдекад уверења целог живота изненада промениле под меланхоличким утицајем ноћи и бесанице; често се у таким приликама без икаква повода предузимају важне и судбоносне накане; али да то све, најпосле, бива само до извесне мере — и ако, на послетку, субјект већ и сувише осећа на себи ту растројеност, тако, да већ од тога страдава, то је онда свакако знак, да се болест већ образовала; а ако је тако, то је потребно предузети мере. Најбоље је радикално променити начин живота, променити дијету, или се чак кренути на какав пут. Корисно би напокон било узети какво средство за чишћење.

Вељчањинов га већ не хтеде ни слушати; но да је болестан, о том беше уверен.

И тако је све то само болест, све то „више“ је само једна болест и ништа више! клицао је по каткад једовито за себе. Никако му не беше мило, да то призна.

Међу тим на брзо се почело и јутром понављати оно исто, што се до сада догађало једино преко ноћ, само са више једа, него ноћу, са накошћу место покајања, са подсмехом место покајничких суза. У истини беху то догађаји из његова прошла и давно прошла живота, којих се све чешће сећаше „изненада и бог зна откуда“. Вељчањинов се, на пример, већ одавно тужио на заборавност; он је заборављао лица познатих људи, и многи се најпосе увређени на њега. Садржај пре по године прочитане књиге заборавио би за то време са свим. Па ипак, поред све његове заборавности, која с дана на дан бивање све већа (због чега се јако узнемиривао) — све, што се тицало давне прошлости, све, што је још пре десет, пре петнаест година било са свим заборављено, све му то долажаше на памет, и то са толиком тачношћу утисака и подробности, као да их је поново проживео. Неке ствари, којих се сећаше, беху већ у толикој мери заборављене, да му се могућност сећања на њих чинила правим чудом. Но то још није све; најпосле, где је тај човек, који је поживео као он, па да нема извесне врсте успомена? Ствар је у том, што је на све, чега год се сећао, гледао са неког нова, неочекивана гледишта, какво пре није могао ни замислити. За што су му се сад неке успомене причињале потпуним преступима? Па и није се ту тицало само приговора његова ума; својем мрачном, усамљеном и болесном уму не би он баш ни поверовао; али

је ту дошло и до проклињања, а мало не и до суза, ако не спољашњих, оно унутрашњих. Та још пре две године да сте му рекли, да ће се икад заплакати, не би вам поверовао! Из почетка, у осталом, више се сећао онога што га је пакостило, но онога, што би му вређало осећаје: сећао се неких неуспеха у свету, понижења; сећао се на пример тога, како га је „оклеветао неки интриган“, због чега су га престали примати у једној кући — како је, на пример, а није баш ни тако давно било, био потпуно и јавно увређен, на није познао на двобој — како су га насадили једном, у кругу неких лепотица, врло охтроумном досетком, а он ни беле. Сетио се чак — и два, три неплаћена дуга, истина ситнице — но дугови части, и таким људима, са којима се престао дружити, и за којима је већ говорио ружно. Мучила га је такође (и то у најгорим часовима) успомена на два прорађтана имања, од којих је и једно и друго било повелико. Но на брзо се стао сећати и „вишега“.

Изненада, на пример, „не знам ни сам откуда“ сетио се заборављене — и то у највећем степену заборављене слике једног доброг старкеље, чиновника, седа и смешна, којега је тамо некад одавно — одавно јавно и некажњено увредио, и то једино да се покаже досетљивим, и да не пропадне узалуд смешан и згодан каламбур, којим се прославио, и који су кашње чешће понављали. Цео догађај је већем толико заборавио, да се ни имена тога старкеље није могао сетити, ма да му се одмах цео ток догађаја у потпуној јасности представио. Са свим јасно се сећао, да се старац заузимао за своју кћер, уседелицу, која је живела с њим заједно и за коју се почели разносити по вароши разни гласови. Старац је донекле одговарао и љутио се, но на једаред заплака гласно јецајући пред целим друштвом, што је у неколико учинило утисак на присутне. Свршило се тим, да су старца ради смеха напојили шампањцем и сити се насмејали. И сада сећајући се „не знам ни сам откуда“ Вељчањинов тога, како је старац јецао покривајући, као дете, лице рукама, чињаше му се, као да то није никад ни заборавио. И чудновато: њему се у онај пар све то чинило смешним, а сад — баш противно, особито појединости, особито, како је старац заклањао лице рукама. За тим се сетио, како је једино шале ради оклеветао врло лепу жену неког учитеља, и како је клевета дошла мужу до ушију. Вељчањинов је на брзо за тим отпутовао из тога места, не дознавши, какве су биле последице његове клевете, но сад је брзо почео себи уображавати, чим су се свршиле те последице — и бог зна до чега би дошло његово уображење, да му не искрсну у памет много ближа успомена на просту грађанску девојку, која му се чак није ни допадала, које се — мора се признати — и стидео, но с којом је, не знајући ни сам за што, имао дете, па је оставио скупа са дететом, не рекав јој ни збогом (истина, није било времена) кад је полазио из Петрограда. Ту девојку је после тражио читаву годину, но не мога је наћи. У осталом таких успомена беше мало не на стотине — и то тако, да му се чинило, као да свака успомена пуче за собом још десет других. Мало по мало на поче страдавати и његова сујета.

Ми смо већ рекли, да се његова сујета извргла у неку особиту. То је било оправдано. У појединим часовима (у осталом, ретко) долазио је до таке самозаборавности, да се није стидео чак ни тога, што нема својег подвоза, што трчка пешке по уредима и што је у неколико постао немаран у одељу — и кад би га случајно који од старих познаника премерио насмешљивим погледом на улици, или би се начинио, да га не познаје, то је збиља остало у њега толико охолости, да се не би ни намргодио. Баш заиста се не би намргодио, а не, може бити, тек на очи. Дакако, то је било ретко; то су били само часови самозаборавности и раздражености, но ипак његова сујета је стала мало по мало презирати пређашње узроке, и усредоточавати се около једног питања, које му је непрекидно било на уму.

„Где јако,“ — почео би кадгод сатирички размишљати (а он је скоро увек мислећи о себи почињао са сатиричког гледишта) „где сад, а ко се тамо, не знам, почео бринути за исправљање моје моралности шаљући ми те проклете успомене и „сузе покајања“. Све је то забадава! Све је то пуцање из ћор-фишека. Зар ја не знам поуздано, још више него поуздано, да у мени, поред свих тих сузних раскајања и самоосуђења, поред свих мојих глупавих четрдесет година, нема ни мрвице самосталности! Ето нека сутра дође искушење, нека, на пример, наступе таке прилике, да би ми угодно било разгласити, да је учитељка тобоже примала од мене дарове — ја бих за цело разгласио — не бих презао, и још би гадније, још накосније испало, јер то би био већ по други, а не први пут. Да, нека ме опет увреди онај кнезић, јединац у мајке, којем сам пре једанаест година размрскао ногу — ја бих га без оклевања позвао на двобој и накаламио му и опет дрвену ногу. Но можда баш и нису то ћор-фишеци, и шта да мисли човек о њима! Па за што да ми и долазе на ум, кад ја никако не могу са собом да изиђем на крај!“

И ма да се нису поновили догађаји са учитељ-

ком, ма да није ником накаламио дрвену ногу, инак га је већ сама помисао, да би се то морало опет догодити, само кад би се пружила згодна прилика, скоро убијала — по где кад. Но ко би се увек жалостио успоменама; може се и одахнути и позабавити — између чинова.

Тако је Вељчањинов и радио: он је желео да се између чинова весели и забавља; но ипак што дуже тим непријатнији му је постајао живот у Петрограду. Приближавао се већ и јули. Гдекад му суне мисао, да остави све, па и саму парницу, и да оде ма куд не обзирући се — онако некако изненада, наједаред, па ма тамо на Крим, на пример. Но обично одмах после првих тренутака већ је презирао своју мисао и смејао јој се: „те гадне мисли не ће ни на каквом југу престати, кад су већ један пут започеле, ако сам ја ијоле човек на свом месту; а најпосле што и да бежим, немам за што.

„Да, не знам чега ради да бежим?“ — филозофисао је од једа даље. — „Овде је тако пространо, тако загушљиво, у овој кући је све тако замрљано; у тим уредима, по којима се вучем, међу тим чиновницима — има толико оне сићушне сујете, толико брига и узрујаности; у целом том народу, који остаде у граду, на свима тим лицима, која ти се од јутра до вечера указују, — тако је најживо изражено њихово самољубље, њихова простодушна дрскост, сва плаховитост њихових душа, сва безазленост њихових срдаца — да је ту заиста прави рај за хипохондрика, и то са свим озбиљно говорећи! Све је откривено, све јасно, нико ти ту не држи, да је потребно претварати се, као што то чине неке наше госпође по летњиковцима или по улицама за границом; — а свакако је све далеко достојније потпунога уважавања, баш због те откривености и простоте... Никуда не идем! Нек се распаднем овде, ал' ни с места одавде!“...

(Наставиће се)

ПОУКА

ВИДРА

У једном крају шеталишта, што је уза царски дворац у Шенбруну, смештен је зверињак («менажерија») и у њему сам, има равно двадесет година, први пут видио живу видру. Много се нас онда сакупило било око оне одушке и дуго смо пиљили у воду, само да што боље видимо, како видра по њој јури тамо амо.

Видра је обликом тијела свога налик на куну, али је од ње подебља и има плоснију главу, па и у трупу је више плосната. Дугачка је око један метар и једну петину, али од ове дужине иде на запињени реп готово једна трећина. Између прстију на све четири ноге порасла јој је кожица као н. пр. у гуске и патке, те тако се она својим кратким и снажним ногама као каквијем веслима служи и кад плива и кад рони. Брза је у води као стријела, а и треба да је тако хитра, јер би друкчије сушила своје оштре зубе, будући да су јој рибе најмилија храна. Тешко дакле рибама, кад се у њих ували брзолова видра; а и горе би пролазиле, да она не дише плућом као и ми, те тога ради да не мора редовно предисати, т. ј. прекидати роњење или гњурање и помаљати главу из воде.

Али да видра има шкрге за дисање, као што наше домаће рибе имају, зар би онда могла и на суху живјети? Доиста не би; а тада не би ни била она једна од најчудноватијих европских животиња. Она се даде из малена припитомити и бабрати, па тек питома кад је покаже своју нарав и ћуд, а и своју вјештину. Тако нам *Брем* прича много што-шта из живота овако припитомљеног *зејерета*. Нама је доста кад знамо, да је њека госпођа мазила своју видру као дијете, а она опет да се умиљавала око ње, и кад год је ухватила прилику, *да се пењала уза сукње њене па — управо у крило*. Видра може по неколико минута да *чами*, т. ј. да стоји на стражњим ногама, као п. пр. текуница или какво увјежбано псето; зна да се брзо врти на једном мјесту, да вија главом, да се врло лако сагиње и диже, а у невољи и уз нагнуто дрво да пуже, убадајући у њ своје шиљасте чапорке. Она се брзо упозна са сваким, а свога господара прати као какво вјерно пашче; та даде се

научити, да налови рибе, кад год му срце пожиште.

Народна пјесма казује нам о њој ово:

„Бога моли лепота девојка:
„Дај ми, Боже, вијар ветар ладан,
„Да обори кулу камениту,
„Да ја видим Грчића Манојла:
„*Игра ли му видра на колену,*
„Стоји ли му соко на рамену,
„Цвати ли му ружа за калпаком.“
Што молила Бога, умолила:
Дунуо је вијар ветар ладан,
Оборио кулу камениту,
Те видила Грчића Манојла:
Игра њему видра на колену,
И стоји му соко на рамену,
И цвати му ружа за калпаком.

* * *

„Ал' ето ти Крље капетана
На зеленку коњу мамењоме,
Зеко му се махом помамио,
Седам копља у небеса скаче,
По дванаест равна поља прима,
Из зуба му ватра сипа жива,
Из ноздрва мавен пламен лиже,
На сапима мудра видра игра.“

Кад се још сјетимо пастртих *рупа* покрај воде (којима земунски рибари кажу *јазбине*), у којима видра станује, а особито изласка из њих под воду и одушке на сухо; та кад знамо, да је *видра лукава као лисица* (а љута као рис), зар је онда чудо, што јој и народна пјесма придијева: *да је мудра*. А да је њену *мудрост* народни пјевач у потъедњем стиху хтио да истакне, то нам потврђује и прекорјечица (пословица) која се у Лици чује кад је говор о паметном женскињу: »*Мудрица* је то; *мудра као видра.*« И по Сријему се каже, да је видра *мудра*, па за то хвала *Вуку*, што овај стих није измијенио према својој биљешци: »Може бити да би мјесто *мудра* требало казати *модра* видра, т. ј. *кожа од видре.*« То не би било никако добро, јер њена *кожа*, т. ј. длака *није модра*.

У њеној кожи има малих и дугачких длака. Ове су *ос*,*) а оне *мање*. Ос је пробио у ријетко између мања, те је крут, сјајан и угасит (dunkelbraun); мање су мекане и танке, до коже више пепељасте, а при врху угасите. Око грла ос је с врха бјелкаст; *у главном је длака у видре угасита*. Не ће бити с горега да напоменем, како за видрину длаку, док је она жива, не пријања вода као год ни за перје које водене птице; али кад је извуку мртву из рибарске преће, што се зове *бубањ*, онда је већ мокра споља. Према да је видра мудра, *заковела се***) она у ону прећу од бубња; а јер глад нема очију, то и она, кад заслијепи, срља за рибом — у своју пропаст!

Све кад не би било правога примјера из народнијех пјесама, који се подудара са оним из чувенога Бремова дјела, јамачно бисмо сада вјеровали, да је капетан Крља повео са собом своју питому видру те да ју је метнуо за се на коња, само да не трчи за њим. Видра као видра није имала мира на помамноме зеленку, него се пропињала и вртјела се, држећи се својим чапорцима за *шареницу* †) или за што друго од седла. Ко ће га знати, можда је била чиме и привезана.

Има ли у књижевности којега другога народа оваких јунака, који су на овај начин водили видру уза се, није ми за овај мах познато; али ће нам сада поуздано бити јасно, шта то значи: *да игра видра човјеку на колену или коњу на сапима.*

*) *Ос* је рјеч мушкога рода и значи у Лици не само заренника, што се другдје зове *зола*, него и оне *бодљике* н. пр. у јечменом и пшеничном класу, којима у Сријему веле *осаје*; па и *дугачке длаке*, што између осталих пробију н. пр. јунету или волу на плећима, кад им се примакне добре хране.

**) *Заковелати се* значи „паплести се“.

†) *Шареница* се мође озго по седлу и има двије *простријежа*, да се може натакнути на *ужиште* (Вук има „простриз“ и „уникам“) од њега, а испријека опет двије, куда се провлачи колан кад се коњ коланн. Шареница је од дуге, обично је црвена, а може бити *проста и грађена*. Ова је рином обрубљена, зеленом и црвеном рудом потканћена с три стране; испарана је бијелом и жутом *срмом* (које има уске и широке), и особито на оном крају има страњскога уљешња, који допире готово до рена; а ту се нађе и *буљева* од руде. Да не покисне ова *грађа*, посвршће се овај крај. Какву је шареницу имао капетан Крља, то нам пјесма не каже; али овакве се виде у *бољих* „грунташа“ и данас у Лици.

Мојо Медић.

КЊИЖЕВНОСТ

НАЈНОВИЈИ КРИТИЧАР НАШЕ НОВИЈЕ ЛИРИКЕ

Критичким студијама најновијег критичара наше новије лирике*) различито се суди и мисли, но у једноме се, држим, морају сви критичареви критичари сложити: да је књига г. дра Љубомира Недића »из новије српске лирике« усколебала и сувише мирну површину нашег књижевног и друштвеног живота. После неколико студија о нашој новијој лирици, које је г. др Љ. Недић штампао у »Јавору«, и после оно неколико извода и приказа о тим студијама, које је »Наггу« написао у београдском »Виделу«, очекивала је читава наша интелигентна публика књигу г. Недића с великим, живим интересовањем. Мора се признати, да извор томе интересовању не лежи толико у личности и књижевничкој прошлости г. дра Љубомира Недића, (ма да г. Недић заузима одличан положај друштвени и ма да је својим ранијим расправама: о сну и сновима, хипнотизму, Хамлету, софизму и др стекао имена у књижевности), колико извор томе живом интересовању треба тражити у *егзотичности* назора г. Недића о поезији у опште и у *егзотичности* његова мишљења о новијим српским лиричарима и њиховим критичарима, на посе, (јер је ово двоје неразделимо). Природно је оправдано, да интелигентан свет једнога народа с интересовањем очекује, шта ће о његовој модерној лирској поезији рећи професор естетике највишег просветног завода његова. Та је појава не само природна, већ је радосна, с обзиром на апатију, која је у нас овладала не само у политици, већ и на свима другим пољима јавнога живота, а књижевности када нарочито.

На када би српска публика, нема сумње, била радознала на књигу г. дра Недића и онда, да је знала, да се мисли г. Недића слажу с назорима и мислима њеним, није ли онда природно, да је била и сувише радознала на књигу његову онда, када је знала, да се назори тога критичара *диаметрално* разилазе од назора публике. Истина каже се »juraге in verbum magistri«, а госп Недић, и ако није magister за укус и осећаје српске публике, ипак је Недић; али је и публика — публика, она је »препредена«, па никад ништа не прима олако, она не признаје догму о infallibilitet-у писаца.

Како г. Недић мисли, то се знало, само се очекивала књига његова, да се види, на чему оснива г. др Недић своје мишљење? Да ли је основ његовој критици објективност, или можда г. др. Љубомир Недић баца на хартију своје најличније мишљење, до кога је дошао на основу својих личних симпатија и антипатија, својих политичких убеђења, пријатељских веза и разбукталога »шумадинизма«.

— Али то је немогуће и замислити, тешила се та публика, да један др. Љубомир Недић огрне плашт најзакорелијег субјективизма, и да у критици даје одушке својим *најличнијим* осећајима и мишљењу... Међер би онда имао право Анатол Франс, да нема објективне критике, већ да је свака критика суштa субјективност!...

У радозналости, како ће естетичар и професор Недић *доказати* своје *егзотичне* назоре и мишљење — треба тражити узрок интересовању за књигу »из новије српске лирике«.

А када је књига изашла из штампе, о њој се говорило и дискутовало, како се скоро није говорило и разговарало о којој српској књизи, а у новије се време почело и писати о њој.

Ако је књига г. дра Љ. Недића одиста излив његових личних, неоснованих назора, и ако, према томе, нема вредности, или ако нема бар ни близу оне вредности, која се од ње очекивала, ипак морамо бити г. дру Недићу благодарни, што је својом књигом унео живота у књижевни живот наш, и што ће својом субјективношћу можда допринети, да се створи објективност у оцени новије српске лирике.

*

Књига г. Недића има прво предговор, коме је наслов »место предговора«, даље студију о критичарима новије лирике, и на по̀следку критичке студије о Јакшићу, Змају, Каћанскоме, Костићу, Јови Илићу и Војиславу.

Већ сама ова *подела* показује, да г. Не-

*) *Из новије српске лирике* критичке студије дра Љубомира Недића проф. Вел. Школе. Београд, штампано у штампарији краљевине Србије 1893. 8-ка, стр. XIV + 234.

дић није мислио, да овом својом књигом даде читаоцу потпуну слику новије српске лирике и њених критичара, (када је држећи се начела: »ко узима за жену уметност, мора узети и пуницу — критику«, говорио у овој књизи и о критичарима наших лирских песника), а то је погрешно. За нашу би књижевност била од много веће вредности студија, која би обухватала нашу новију лирику у целини и појединостима, па ма та студија како субјективна била, него што је низ субјективних студија о појединим лирицима, а уз то без општег прегледа лирике, као продукта певања свију знатнијих лирских песника.

Предговор, или онај чланак, који г. Недић зове: »*место* предговора« нема апсолутно никакове везе са студијом о новијој српској лирици, и за то се и чудимо, зашто га је г. Недић штампао у овој збирци својих критичких студија. Што је говорио о критичарима наше новије лирике, то схваћамо, али држимо боље би урадио био, да је — пре него што је прешао да говори о појединим преставницима наше новије лирике, изнео и свој — ма и субјективан — општи суд о нашој новијој лирици, њеној правцу и изгледима на будућност, да је изнео свој општи поглед на нашу новију лирику и том приликом и своје теоријске назоре о лирској поезији. Јер да је тако радио, пре свега не би својим теоретисањем теретио студије о певању појединих лиричара, а друго, онда не би смео одступати од тих »општих норама«, говорећи о певању појединих лирских песника.

И ређање је појединих лирских песника у овој књизи прво без икаква система, а друго непотпуно. Узмите само како г. Недић ређа песнике: Јакшић, Змај, Кањански. Костић, Илић и Војислав. И нехотице се намеће питање: Шта је управо служило г. Недићу за основ ове поделе? Ако је за основ служила *хронологија*, онда од куда Лаза Костић пре Јове Илића? ако је пак *песничка вредност* (по субјективноме мишљењу г. дра Недића), онда од куд Војислав иза Змаја и Лазе Костића?!

Биће да г. др. Недић није ни хтео да песнике стави у систематски ред, већ их је ређао без одређена плана, а то у књизи, коју пише стручан професор са нашег највишег просветнога завода, не би требало да буде.

Али хајдмо даље! Споменуо сам већ, како је низ лиричара у овој књизи непотпун.

Ту празнину као да осећа и сам г. др. Недић, кад на 101 страни спомиње Миту Поповића и Милорада П. Шапчанина. Истина, он се правда тиме, да их није унео за то, што су они песници тек другога реда. Ако је то разлог био, зашто је онда унео у ред ових песника Лазу Костића? Зашто је поред Јове Илића метао Лазу Костића, кад Лаза Костић — по речима г. Недића — није достојан да »изује обућу ногу Илићевих«?! Сад или г. Недић не мисли онако, као што пише, или мисли, али онда чини неправду самом себи и Јови Илићу.

Да се добије потпуна (дакле права) слика о нашој новијој лирици, онда није доста говорити само о оних шест песника, о којима је г. Недић говорио, већ треба говорити и о Мити Поповићу и о М. П. Шапчанину; и кад је реч о патриотскоме песнику Владиславу треба говорити и о кнезу Николи; када је реч о представнику старијег кола лиричара, о Јови Илићу, онда је држимо требало говорити и о Љубомиру П. Ненадовићу, (па можда и Јовану Сундечићу), а кад је реч о млађем колу, не би се смео заборавити Владимир М. Јовановић, да и не спомињемо, да би у тој збирци морао бити и кнез-Медо Пуцић и Јован Грчић-Миленко.

Колико је несистематско груписање песника, о којима је реч, на уштрб потпуности дела са стране облика, толико је исто непотпуно мишљење о лирским песницима (па ма како то мишљење субјективно било) на уштрб познавања правог стања наше новије лирике.

*

На првоме је месту у књизи чланак један, коме је г. Недић дао натпис: *место предговора* Одмах у почетку упоређује предговоре у књигама с кашњењем говорника, пре него што ће почети беседити. Предговоре дели г. Недић на четири врсте: у прву иду предговори, у којима се писци извињавају што дело издају, у другу иду предговори, у којима се писци хвале успехом свога дела, у трећу иду предговори, који су као нека допуна књизи и ономе, што је писац хтео у њој рећи, и најзад у четврту иду предговори, које писац зове »одговорима«. Писац изјављује, да не ће да пише ни један од ових предговора, и за то завршује то »место предговора«.

Упоређење предговора с кашњем, у колико је неестетично, у толико је, и још и више, несретно. Јер ако узмемо Недићеву трећу врсту

СМТЕЈСКА

предговора, (где су ови као нека допуна делу), зар се и кашаљ може узети као допуна говору?! Колико је срећнији био Лесинг у своме »Лаокоону« с оним цедуљицама на вратовима кипова?!

Но осим тога, није ни подела тих предговора потпуна и исцрпна, јер предговора има одиста тако разних, да их је немогуће све класификовати и баш због тога не стоји, да су предговори *увек* излишни. Узимо примера ради предговор у »La légende du siècle« од ВиктораИга. Та ми знамо, да многа славна дела имају предговоре, и да је у тим предговорима често реч о чему, што се не да супсумирати ни под једну од оних класа, које је г. Недић створио. Зашто онда одбацивати и исмевати предговоре онако en bloc?

Али претпоставимо, да су наводи г. Недића и основани, онда настаје ново питање: шта је он тим предговором управо хтео? и у каковој је вези доказивати у предговору критичких студија о новијој српској лирици, како не треба писати предговоре!? То нас и сувише подсећа на оног мађарског професора, када је учио своје ђаке: »tatik, tetik a magyarban nem használtatik«. Јер ако ово није предговор делу, онда одиста не можемо схватити, зашто га је штампао. Ако јесте предговор, како га може штампати г. Недић, кад баш он у предговору овога дела војује против предговора? А тек нико не ће спорити, да је ово ипак предговор, и ако га г. Недић назива *»место* предговора«, јер »напишите на флашу с отровом: овде је ружично уље, 'у флаши ће ипак остати отров« — рекао је Емилио Кастелар.

*

После ове козерије о предговору, која — као што рекосмо — ни по садржини, ни по облику не пристаје у збирку »критичких студија«, прелази г. Недић да говори о критици наше новије лирике и о правцима, у којима се та критика кретала, (а овамо је мало час говорио, да се »не мисли упуштати у писање историје наше критике«), и нигде не говори о самој лирици као целини, ни о правцима, у којима се лирика кретала (осим што на крају чланка о критици лирике просто тврди, да је лирика наша јачала и напредовала!)

Господин др. Недић дели критичаре наше лирике на три табора.*) Та су три табора: „*Матичини*“ критичари, којима је *преставник* »Чика-Стева« (ми држимо, да се он као критичар зове Стеван В. Поповић, а »Чика-Стева« му је име у дечјој књижевности). Ови критикују по методи коњичких скокова, много цитирају ради већег хонорара и т. д. У други табор иду *природни* критичари, којима је преставник Светислав Вуловић. Ова се критика оснива на субјективности. У последњу категорију иду *реални* критичари, којима је најбољи преставник Светозар Марковић. То је критика, која у делу оцењује само садржину, и то с гледишта користи.

И ова је подела г. Недића неоснована и непотпуна, као и подела предговора. Господин Недић говори о неким »матичним« критичарима, као да је наша »Матица« створила неки шаблон у критици, те је г. Стеван В. Поповић према томе српски Бринетјер.

Но у чему се управо састоји та критика, коју г. Недић сматра за најпримитивнију? Да без финије анализе и теоретскога апарата прикаже *певање* једнога песника. Она најрадије износи предмете, о којима који песник пева, она је нека врста *антологије*, и баш је за то упућена да често цитира, и то по веће цитате, (али ни та критика не цитира једну и исту песму два пута, нити је несретна у бирању цитата, као г. др. Недић). Пре би се за *ову* врсту »матичине« критике, која критикује по методу Сен Бева и Брандеса, и по којој је и сам г. Недић написао своје студије, (а особито студију о лирици Војислављевој) — пре би се за њу могло рећи да је природна, јер она просто приказује певање песниково, а критика би се Вуловићева, (којој је он и отац и кум, па је назива »природном«) могла слободно назвати *имитацијом Бернеа*, јер њена је главна карактеристика имитовање Бернеа и садржајем, и још више обликом. Тој врсти критике чини г. Недић неправду, када је назива субјективном.

Али да се запитамо пре свега, шта је то управо »субјективна критика«? Не ћемо стварати нове дефиниције, већ ћемо навести речи г. Недића, јер ће нам оне бити најбољи путевођа у одређивању тога појма

Г. Недић вели узгред (на 7 ст.) ово: »из пабирака се, покупљених овде-онде из песама појединих песника, састави *каква било**) слика или историја песника, и то сада треба да

*) Он у опште воли да класификира, и још када би својим класификирањем био потпун и срећан, могли би рећи, да је *Лине естетике!*

*) *У оригиналу нису ове речи ни цитата штампане разређеним словима.*

послужи читаоцу да песника упозна и оцени, — као да се на тај начин не може о песнику рећи *све, што би се о њему хтело рећи*, само ако се буде умело *згодно* пробрати из његових песама оно, чиме ће се то потврдити, — као што се о томе може уверити врло лако свак, ко би то хтео *на локоми* покушати». Ово је одиста најбоља дефиниција за субјективну критику, и ми је морамо у толико пре безусловно примити, што је г. Недић до ње дошао — рођеним искуством.

При писању сваке критике, критичар треба да има на уму неке »опште норме«, (о којима и г. Недић говори), али у округу тих норама критичар је потпуно слободан, и ту може и сме бити субјективан. Те је »опште норме« превидео Анатол Франс, када је тврдио, да је свака критика субјективна и од критичара тражио да има само укуса. И ја допуштам, да критичар мора бити субјективан, али се та субјективност мора кретати у оквиру извесних општих норама, и онда кажемо, да имамо пред собом *објективну критику*. Но чим се писац не држи тих норама било у опште, било да их се не држи консеквентно, онда даје израза своме *субјективноме мишљењу*, које је спутао у окове свега онога, чега је ради дошао до онаког мишљења.

Ето, то је субјективна критика, (ако се у опште и може и сме назвати критиком). Ми не поричемо да *оваке* субјективне критике нема и у нас, (и то баш међу критичарима наше новије лирике), али тек нико не ће тврдити, да и Светислав Вуловић спада у ту категорију критичара?!

О трећој врсти критике, о тако званој реалној, не ћемо говорити, не толико за то, што је та критика по уверавању г. дра Недића изумрла, (а нема изгледа да ће се повампирити), колико за то, што је о тој критичарској школи, којој је, као и Вуловићу, извор опет на страни, (на име Чернишевски) писано већ у »Летопису Матице Српске«. По томе је, дакле, г. Недић отпочео низ студија чланком, у коме је хтео да покаже, како ни једна досадања критичарска школа у нас не ваља; он је, дакле, отпочео посао побијајући вредност досадањој критици наше новије лирике, а овамо се одмах на 2 страни свога дела хвали, како »није од оних, којима је, када отпочињу какав посао, прво да побију вредност и цену ономе, што су други пре њих урадили«.

Г. Недић је осим тога био и несретан кум српским критичарским таборима; но је много већа невоља његова непотпуност у томе, а то је опет природна последица његове — тако да назовемо — силом-класификације.

Ми бисмо на пр. ради били чути, у коју категорију рачуна г. Недић дра Милана Савића, у коју Марка Цара? И кога све рачуна у шаблонске, најпримитивније критичаре, које зове »матичним« критичарима? А које опет у ред »природних« критичара, али онако »природних«, као што их је г. Вуловић несретно крстио.

Бранислав Станојевић.

(Наставиће се)

БРАНИЧ СРПСКОГА ЈЕЗИКА

1.) У коментару „Горскога Вијенца“ од дра Милана Решетара стоји на стр. 56: „Из *црковнога* је језика по свој прилици и облик христјански 2602.“ Госп. Решетар назива црквенословенски језик *црковним*, а ја мислим да ријеч *црковни* није добра, јер њено обличје није потпуно српско. Стога боље би било употребљавати ријеч *црквени* место *црковни*. Истина у Вукову рјечнику долази: „цр̏ко̀вни, нā, нō (у Ц. г.) vide црквени: И црковне кубе у висину —“, истина долази та ријеч и у академијском рјечнику, гдје се за њу налазе потврде из народних пјесама и из приповиједака Љубишиних, али ја при свем том мислим да ту ријеч *црковни* треба данас замјенити ријечу *црквени*. Та ријеч *црковни* није чистога обличја српскога и она је ушла у српски језик из цркве из старијих времена. Ми Срби имамо данас доста ријечи архаистичкога обличја, које су нам још од старине из цркве ушле у наш језик. Многе дакле такове ријечи живе данас у језику и оне имају право грађанства особито кад нема других ријечи бољих, српскијих по обличју, које би живјеле уз њих. Такове су ријечи: *васкресеније*, *завођење* и т. д. Али кад има поред какве овакве архаистичке ријечи и ријеч чистога обличја српскога, онда ваља ову другу ријеч употребљавати, а ону прву архаистичкога обличја ваља изоставити, не употребљавати. Ријеч *црковни* поред ријечи *црквени* не смије се употребљавати у књижевном, срп-

ском језику. Најстарији облик од српске ријечи *црква* гласко је у старословенском језику *црькы* ген. црькъве. Овај се облик шесте врсте помијешао већ у старословенском језику са облицима пете врсте, те је гласио и *црькъвь*. Кад је у овој ријечи крајње *ь* изгубило свој глас, те је тијем крајњи слог престао затворени, онда је у крајњем слогу вокал *ъ* постао *о*. По томе *црькъвь* може гласити и *црьковь*, те и придјев може гласити или *црькъвьнъıй* или *црьковьнъıй*. Па према старословенском *црькъвь* гласила је та ријеч у српскословенском *црькавь* (црькавь), а према старословенском црьковь било је и у српскословенском црьковь, па тако и према старословенским облицима црькъвьнъıй и црьковьнъıй гласили су и српскословенски облици црькавьнъıй и црьковьнъıй. Али у српском језику већ је у тринаестом вијеку облик *црква* почео горње облике истискавати и данас у српском језику нема другога облика него само *црква*. А од те ријечи не може никад постати облик *црковни*. *Црковни* може само постати од *црков* (дакле црков-ни). А *црквени* постаје од *црква* (цркв-ен). Види се дакле јасно, да је облик *црковни* архаистични, да је из цркве ушао у народ, те се још задржао у Црној Гори, а *црквени* је облик чист народни, који је постао од ријечи *црква* наставком *ен*. Пошто је у језику нестало супст. *црков*, то је и придјев, који од њега долази, морао нестати. А ако је случајно и остао у гдјекојем крају, његов архаистички облик казује нам шта треба с њиме чинити, ако има нове ријечи, која њу замјењује у народу. Облик *црквени* дакле ваља употребљавати у српском књижевном језику, а не *црковни*. А осим свега овога треба пазити на оно Вуково vide. Не треба дакле с ума сметнути, шта значи то Вуково vide. Врло се ријетко Вук у том превари.

Овдје је мјесто да кажемо да нијесмо могли разабрати из увода у „Горски Вијенац“ од дра Решетара шта разумије под *црковним* језиком. Тако на 62 стр. *расијатије, воскреснута, љубов* мијења са *ваистиму, васкреснула* држећи да је и ове двије посљедње ријечи узео владика из *црковнога* језика. Али ми знамо да су *расијатије, воскреснути* узете из рускословенскога језика, а *ваистиму* и *васкреснуле* из српскословенскога (србуљскога) језика. *Ваистиму* се и данас говори и такови облик ми називамо архаизмом и такови облик има право да живи и даље у народу, јер носи на себи ако не ново, а опет старо српско рухо. Ту је ријеч могао владика с пуним правом употребити у својем „Горском Вијенцу“ као што је и ми и данас још можемо. Али *воскреснути, расијатије* и т. д. не би смио данас употребити нико, који пише српски, јер се те ријечи противе законима српскога језика. Владика Његош, читајући руске књиге, па и рускословенске, а уз то познајући српски језик и његове архаизме (српскословенске ријечи), мијешао је руске, рускословенске и архаистичке српске ријечи у „Горском Вијенцу“ не знајући се управо наћи у овом послу како би требало. Њега су руске и рускословенске књиге збуниле тако да је од гдјекоје ријечи начинио мелеза, сустрмка. Тако је *воскресење* пола рускога, а пола српскога обличја. Тако је *васкреснула* пола архаистичко српскога, а пола рускога обличја, јер та ријеч гласи архаистичко српски *васкрснула* (васкрснула), а *ускренула* је по данашњим законима нашега језика, а *васкреснула* је мелез. Оваке разлике требало је у уводу у „Горски Вијенац“ тачно одредити, а не у једну гомилу стрпати под именом *црковнога* језика, јер је *црквени* језик наш био, док се нијесмо преселили у Аустро-Угарску, српскословенски језик, а данас је рускословенски. А из „Горскога Вијенца“ видимо да је владика из оба ова споменута књижевна дијалекта узимао ријечи.

2.) Г. Решетар вели у својем уводу да је у владике *„возаху* погрешан облик место *вожаху“* (стр, 60). Ја бих рекао да није тај облик погрјешан него је погрјешно мишљење г. Решетара о овој ствари. Ја сам о овој ствари писао у „Стражилову“ од год. 1888 говорећи о језику у „Потоњем Абенсеражу“ што га је спјевао књ. Никола по Шатобријану. Ту сам ја показао да су облици као што су *возаху* и т. д. особина црногорскога дијалекта. И кад би се схватило да је *возаху* погрјешан облик, онда би морали погрјешни облици бити и *вијети, трпјети, бевојка, аиса* (писао) и т. д. што мислим да не смије нико казати. Нема сумње да је *вожаху* правилнији облик према старословенском **кожаахѫ**, али зато се опак не смије казати да је *возаху* погрјешан облик, који је постао по аналогији *виселху, мирисаху, дисаху* или се *з* увукло у имперфекат по аналогији аориста *возих*, па по томе и *возах*. Таки су дакле облици као што је *возаху* особина црногорскога дијалекта и не смије се за њих казати да су погрјешни. Таки се облици налазе у „српским народним пјесмама“ од Вука, у „Јуначком споменику“ од Мирка Петровића, у списима Сима Матавуља, у „Горском Вијенцу“, у „Потоњем Абенсеражу“. Особине појединих дијалеката не смију се сматрати погрјешкама. Владика је писао црногорским дијалектом и то не треба бркати са југозападним дијалектом, који је одређен за књижевнан дијалекат зато, што је најближи и најбоље одговара по својем обли-

чју старословенском језику. Ја нијесам нигдје читао да су облици еолскога и дорскога дијалекта у старих Грка погрјешни према атичком дијалекту, који је први и најгласнији дијалекат био грчки само стога, што њиме писаху најугледнији и најбољи писци грчки. Ја дакле дијалектичне особине не могу држати никад за погрјешке, али држим да чине погрјешке они, који данас пишу у прози књижевним данас већ одређеним дијалектом српским, на пишу у *Горскоме* Вијенцу (види стр. 61, 62, 63, 64, 65 увода и коментара у Горски Вијенац), у *цијеломе Горскоме* Вијенцу (стр. 66), у *црногорскоме* дијалекту (стр. 64), на *трећему* слогу (стр. 67), у *тому* случају (стр. 143), у *вашему* срцу (стр. 200), *гледе* акцента (стр. 66), *љубезне* руке (стр. 94) јер га не би могао нико *с мчета* другога урећи (стр. 168). Таки се облици не смију трпјети у књижевном српском језику.

3.) Г. Решетар каже на стр. 60: „Према пучкому је говору облик *пренешена* 1858 место *пренесена*“. Кад овако каже г. Решетар да је *пренешена* према пучком говору, према каквом ће онда бити говору *пренесена?* Ја мислим да је један и други облик народни, и нама остаје да бирамо што је боље. *Пренесена* је облик, који стоји под законима, а *пренешена* је облик, који је постао по аналогији и наравно да се мора употребити прије онај облик за књижеван језик, који стоји под законима, него онај, који је постао аналогијом, али сила творачка не смије се никому другому приписивати него самом народу.

Београд **Јован Живановић.**

КОВЧЕЖИЋ

КЊИЖЕВНЕ БЕЛЕШКЕ

— Пре десетак дана умро је у Загребу хрватски књижевник др. *Иван Брозъ*, професор у кр. гимназији загребској и дописни члан југословенске академије знаности и уметности. Позивао је четрдесет и једну годину. Радио је веома вредно на хрватском језику и књижевности и плодни тога рада јесу међу осталим: „Филолошке ситнице“ у Vienci, „Цртице из хрватске књижевности“ и „Хрватски правопис“. О овом последњем делу Брозову било је речи лане у „Страживлову“ у чланцима, „Језикословне“ ситнице“ и „Језикословне“ крупнице“. У Radu је сложитно расправу о хрватском императиву а у XIX књизи „Старих писама хрватских“ изнео је своје исправке и додатке уз текст Палмотићеве „Кристијаде“.

☐ Како чујемо наш пријатељ др. Ђ. С. Ђорђевић примиће се уређивања „Јавора“ од јула ове године.

☐ Нови часопис, који се од нове године покреће у Београду, не ће се звати „Покрет“, већ „*Дело*“. Кроз који дан објављене се садржина прве свеске.

— У календару „*Србобрану*“ за год. 1894 штампана је „Кратка повјесница Срба“ (стр. 65—84). Ми смо записа у недоумици, шта да речемо о том чланку, јер нисмо начисто, да ли је шала или збиља, како што изгледа. Ако је збиља, онда се морамо најодлучније оградити против оних бесмислица, које су тамо написане... Историја је најкорисинја наука, јер она нас прошлошћу учи за будућност, она нас учи о мањама и врлинама, потребама и подобностима нашега народа. Знање историје, основано на истини, то је темељ, на ком се зида напредак народни. А кад се у поменутом чланку прича и учи, да је „име Србин било познато на хиљаде година пре Христа“, да Срба има „близу девет милијуна“, да „у Индији има и данас места са чисто српским именима“ и говори најобилније о сељачу Срби из Индије у Малу Азију, Африку, Шпанију и Италију и безброј другим неистинић и бесмисленић — кад се тако шта пише и прича, да ли је то она права основа, која треба да је подлога истинитом сазнању и познавању свога народа? Овако писање срамоти нас пред страним светом, српској историји и науци не користи ништа, а на народ директно утиче штетно тиме, што га наводи на уображење и стварање му лажне идеале! Сам писац тога чланка, и сваки образован човек, мора бити уверен, да оно није истина, што је у овој „Краткој повјесници“ написано, и онда на што тражити те неистине и проповедати их? Каква је нама корист од тога, ако смо и имали своју државу десет хиљада година пре Христа? Ако данас не налазимо (а писаном оваких ствари баш то доказујемо!), онда нам не помажу славни преци ни њихова јуначка дела!... Нека други памишљају такве ствари и нека у уображењем и памишљеним величинама своје историје траже идеале, ми не треба то да чинимо, јер ми имамо у својој историји доста идеала, на које треба да се угледамо! И за то не треба да идемо хиљаде година у натраг, у доба када још није ни било историје, јер за познавање нашега народа довољно је и оно мало векова народне историје, што је ми имамо! Упознајмо себе из те историје и радимо на томе, да народ на основу истине своје прошлости упозна себе и тиме ћемо показати, да ли вредимо и онда се нико не ће смети блатом бацати ни на нас ни на историју нашу! А овако? .. Но доста о томе! Наша је искрена жеља, да се овакве ствари више не понављају, а уверени смо да ће то бити жеља сваког пријатеља нашега народа и књижевности његове!

✝ Др. Лаза М. Димитријевић штампао је друго умножено издање своје књиге „*Како живи наш народ*“.

✝ Од 5 прошлога месеца излази у Београду државни лист „*Мир*“. Уредник му је Стево Чутурило. Лист излази на табаку сваке недеље. Цена му је за Србију на годину 6 дин.

✝ Управа Професорскога Друштва у Београду у знак захвалне сећања на сва она добра, која је покојни др. Лаза

Докаћ као министар просвете учинио Професорском друштву, — одлучила је: да из друштвене благајнице нађа сто динара као први приложак за оснивање *„Српскога нестаственичкога музеја“*. Е да би Бог дао, да се што пре могне и основати!

† *У* октобарској свесци „Просветнога Гласника“ пр. год. штампан је Ст. М. Протића превод из Јиречкова „Das Fürstenthum Bulgarien“ *о бугарској књизи* (стр. 235 до 243). Било би свакако од користи, да цело ово дело изиђе у српском преводу.

+ Недавно је изишла из штампе 26 књига *Старина* југословенске академије. У првој је књизи најзанимљив прилог проф. Јагића О Гргошковићеву одломку глаголског апостола, а он је у исти мах и најмањи; о овом било је и раније помена у нашем листу. Други су прилози ови: *два основна за пут града Варадинског* из године 1658 и 1749; *пасторука Иевта Лукача*, трговчанина, историчара, од год. 1679, даље *два извештаја о великој буџоваћој трешњи*; оба су из године 1667 а сасвим их је др. Милан Решетар. Од стр. 162 до 194 јесу двадесет и шест Лопашићевих *Прилога за повест протестантата у Хрватској*; најстарији је овде сасвим прилог на год 1557 а најмлађи на 1712. На крају су Regesta documentorum regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae saeculi XIII (1248—55); прибрао их је за живота Кукуљевић; ово је наставак онога на Старина 24.

+ *У* пољском журналу Atenеum-у за окт. пр. г. има и једна слићица из Босне, а из год. 1883, под натписом *„Posterunek przed Mrkalje“*. Писац јој је Izydor Kuncewicz. Интересно је, да писац овде онде наводи и по коју реч српску или по коју позднав српски, али тако погрешно, да би боље било, да је то изостанио! Када Словенин тако доноси речи из другога словенскога језика, онда се није чудити, када нађемо у немачком листу наопако донетих наших речи!

+ *У* Москви умро је 26 нов. пр. г. *И. С. Тихонравов*, свенаучишни професор, у 62 години својој. Радом својим на књижевности руској и југословенској уздигао се над многим радницима њиховим. Најомиљенији му је предмет био апокрифна литература руска и југословенска, чије је и споменике издао у две књиге 1863 године; шта више он је многога свога ученика упутио у томе послу, упрао омилио му рад на њој. Прича се, да се по том могу познати млади руски слависти, да ли су били ђаци његови или нису. Велика његових ђака бави се проучавањем литературом. Тихонравов је као професор уживао сваку пошту, а као научник био је од светскога гласа. Петроградске академије био је члан, а такођер и Српског Ученог Друштва. Једно од последњих његових дела било је издање дела Гоголевих са лепим подужим чланком о Гоголу; критика се о том издању изразила, да је оно до сада најбоље и најкритичније издање.

⚔ Свечана божићна свеска лондонскога великог илустрованог часописа „Life“, о коме је у нашем листу већ више пута било речи, донела је на првоме месту њиховију слику краља Александра I са факсимилом рукописа му. За тим долази чланак госпође Елодије Л. Мијатовићеве о краљу Александру, у коме говори прво о женитби краљевој и о приликама му, па онда духовито повлачи паралелу између младога краља и оца му, за тим потање доказује везу између династије Обреновића и Балшића и на послетку врло топло, управо песничким завршује чланак искреним жељама за будућност краљеву. — За тим се налази и песма госпође Мајатовићеве „Peace on Earth; Goodwill among Men“ (на земљи мир, а међу људима добра воља) — песма пуна узвишених човечанских осећаја. — *У* истој свесци имају божићни прилози од Оскара, краља Шведске и Норвешке, и Кармене Силве (румунске краљице Јелисавете).

⁂ *У* додатку уз 100 број најзападнија листа: Бачка, који излази у Сомбору, штампан је чланак познатога историка *дра Ј. Тиме*: „Ах Obrenovicsok fellépése a forradalom alatt“, у којем је изнет рад Обреновића г. 1848 да се крате на престо, и како су њихове намере и планови осујећени. Превод овога чланка изашао је у „Бранику“. Ово нас је изненадило и обрадовало, јер смо навикли, да се чланци, који у страним књижевностима о нама штогод расправљају, једва и региструју у кратким белешкама; а да се о њима опширније преговори или чак да их којод пренеде, то је заиста велика реткост!... Особито код Мађара налазе много књига и расправа, у којима има много драгоцених бележака за нас (особито за нашу историју) али наша пештанска омладина — која је у првом реду позвана, да јави и оцени све радове, који се у мађарској књижевности појаве а говоре о нама — слабо се о томе брине, да ли ће бити где и забележено, да су те књиге изашле, а о опширнијем приказу или оцени, или чак преводу — нема ни помена! Даље су у мађарској академији изашле две расправе о Бурбу Сремцу, па је ли где била каква белешка о томе? Нигде ништа!... *У* иностранства историју, које издаје мађарска академија, има много врло важних података и за нашу историју; па да ли је где о томе говорено? Нигде ништа!... Др. Тим, који се поглавито бави историјом српскога народа и изнеду историју српског устанка у Угарској 1848 г. (1 део), па и о тим књигама, осим неколико кратких бележака, није ништа опширније писано: нити су те књиге нашем свету приказане, нити су оцењене како заслужују...

⁂ Поглавом мађарске академије изашла је: Историја Угарске под владаоцима из куће Арпадове. Написао др. Пауслер (две свеске).

□ Још 1888 године изашло је трошком париског књижара Savine-a дело: *Chez les Bulgares*, par Léon Hugonnet, у којем се говори и о српскоме народу и његовим особинама. *У* нас се још ништа не рече о овоме делу, и ако је њу по предрасуда и непознавања!

+ *У* „Zeitschrift für Volkswirthschaft, Sozialpolitik und Verwaltung“, свесци 3, књига II, изашао је J. Grunzel-a чланак *„Fragen der Handelspolitik und der neue Handelsvertrag zwischen Oesterreich-Ungarn und Serbien“*.

САДРЖАЈ: Песништво: Повратак. Бесна сиротиња. Вечити муж. — Поука: Видра. — Књижевност: Најновији критичар наше новије лирике. Бранич српскога језика. — Књижевни: Књижење белешке.

„СТРАЖИЛОВО“ излази сваке недеље на читаву табаку. Цена му је 5 фор. а. пр. на целу годину, 2 фр. 50 новч. на по године, 1 фр. 25 новч. на четврт године. — За Србију и Црну Гору 14 динара на годину. — Рукописи се шаљу уредништву а претплата књижарници Луке Јоцића у Нови Сад. — За Србију прима претплату књижарница В. Валожића у Београду.

Издаје књижарница Луке Јоцића. **Срп. штампарија дра Св. Милетића.**

БРОЈ 2.

СТРАЖИЛОВО

ГОД. VII.

ВЛАСНИК И УРЕДНИК

ЈОВАН ГРЧИЋ

У НОВОМ САДУ, 9. ЈАНУАРА 1894.

ПЕСНИШТВО

ЗИМСКА НОЋ

Вук вије пред селом, глас му се разлеже
По белим пољима; бурна вејавица
Бесни ми на прагу; мраз и цича стеже
Дрвеће и небо без сјајних звездица.

Махом олуј дрмне завејана врата
И уморног тргне из нотњега дрéма:
Давно будан чујем како време бата,
А срце осећа, — ма да тебе нема —

К'о да главу спуштам на врело ти раме
Слушајући причу са твојих усница,
Где с уздахом шапће кроз сен мрке таме:
О чежњи и ноћи дугих несаница...

Ленский

ЗИМА И ПРАМАЛЕЋЕ

Имао сам ја и сјајних сретних дана,
Моме жићу цвало једном пламалеће,
Пролетње сунашце грејало ме жаром,
А ја весо брао по пољани цвеће.

Ал' дођоше ево црни, горки дани,
Млађано ми жиће стегла зима љута,
На веселе дане паде студен крута,
Да ми срце младо, да ми душу спута.

Ах, тако ми тешко! Око срца студен,
А у срцу јади, невидане ране!
Докле ћемо тако, бедно срце моје,
Докле ћемо трајат' ове горке дане!?

Но клонуо писам. У најтежем часу
Као да ме неко божанство облеће,
Нада ме се нагне, па ме храбри, теши:
После зиме дођ' ће опет пламалеће.

Ипанов

БЕСНА СИРОТИЊА

(Наставак)

II

Прође неколико месеца у најлепшим надама, а под јесен се стара госпа на смрт разболи. Лежи у постељи и готово непрестано буца, па све о некаквим замкама и жутокљуним птицама. И да мене није било, она би јамачно и умрла била, без неге, без лека и лекара.

Еле, те ноћи, када је код болеснице, по лекарову уверавању, криза имала да одлучи

црно или бело — живот или смрт, нас двоје смо готово ту сву драгу ноћ преседели, мењајући јој на глави сваки час мокре крпе и разговарајући тихо о којечему. Она је била забринута и збуњена, али се из сваког њена покрета могло јасно видети, да је слободнија и утешенија, што сам ја уз њу. По поноћи, кад је болесница престала бунцати и заспала тешким заносним сном, нама као мало лакну на души.

— Шта мислите, хоће ли прездравити моја јадна нана? — упита ме она искреним гласом а низ лепо јој лице потекоше крупне сузе.

— Нада је у Бога — рекох ја — али већ држим да је минула опасност . . . У осталом, да би била жалост и велик удар за вас, то нико не спори, али ипак немате разлога да се баш толико плашите . . . У име божје сви ћемо онамо; али док је мене, ви . . .

— Сиромах мој братић! — упаде ми она у реч и тешко уздахну. — Погледајте га само како мирно и слатко спава, а и не зна да још сутра може осванути као сироче . . .

При том бризну у плач и покри лице марамом.

Једва ми је пошло за руком да је утешим.

У току даљег разговора, сећам се, ја сам некако све наводио па говор о брачном животу, сликајући га у сјајним и ружичастим бојама.

— Ех, и то је срећа, мој господине! — опази она доста живо. — Ето шта сам ја прокопсала удајом! . . . У најлепшим данима легла сам, тако рећи, жива у гроб . . . Не, одиста, дане, проведене у своме брачном животу, ја и не рачунам у дане свога живота . . .

Знам, ја сам доказивао, да је жена у браку срећна само тако, ако је потпуно задовољна својим другом и ако га истински воли. Кад смо се тако заговорили, мудрујући о условима среће у браку, она најзад поче да прича о своме покојнику.

— Бог да му душу прости, али увек морам рећи, да је био прави сметењак! . . . Па како сам се ја само мучила код њега! . . . Тај није држао ни слуге ни слушкиње, па чак ни шегртима из дућана није дозвољавао да долазе кући и да послушају по штогод. Само прича, дан-ноћ прича о томе, како ваља штедети, сам радити и мучити се, ако човек жели, да се штогод стекне . . . Ви не ћете чисто веровати, али то је цела целцата божја истина он је сам доносио воду с чесме, сам цепао дрва, сам ишао на пијацу, сам чистио обућу и себи и мени, сам чистио уочи недеље и празника улицу, сам се бријао, једном речју: све сам . . . Бог да му душу прости, устајао је из јутра врло рано; зими обично у пет, а лети у три. Умије се, помоли се Богу, па тек уђе у собицу, у којој смо држали стардију, и тамо навуче на се којекакве дроњке, да га човек у њима не може ни познати. А имао је таквих дроњака, Бог један да зна колико, па све гори један од другога. И тако у тим дроњцима оде на чесму и навуче воде за цео дан; обично преко половине чабра. Кад сврши с водом, онда опет уђе у собицу да се пресвуче. Те дроњке свуче и пажљиво их обеси на чивију а навуче друге. У тима нацепа дрва и очисти обућу. После се опет пресвлачи. У тим трећим дроњцима, који су још прилично изгледали, оде на пијацу, а кад се отуд врати, онда и њих пажљиво свуче и обеси на своје место, па онда се враћа у собу, обуче своје обично одело, опере руке, зачешља се поново, попије каву и испуши цигару, прекрсти се и тек онда полази од куће у дућан . . .

— Па то је била нека луда! — опазим ја.

— Луда свакојако не, али онако смешан човек . . . Рђав није био, то не могу да грешим душу, али му само то није ваљало, што ме готово није никуд изводио . . . Недељом, кад сврши свој одређени посао у кући, нацифра се па иде у цркву, одстоји целу службу и поје заједно с поповима. Кад се врати из цркве, увек ми донесе наворе. Ја сам дотле већ готова и обучена, па онда кренемо од куће у походе знанцима и пријатељима . . . Е, знате шта? . . . То му је одиста био гадан обичај! У једно време, знам, људи су нам почели, тако рећи, испред носа затварати врата, али он ипак куца све догод нам не отворе. Шта знају људи! Не могу да нас изгрде и отерају . . . Тако до подне попијемо по неколико кафа, а он гутне и по коју ракијицу, па се често пута и весео враћа кући; а слаб је био на пићу до зла бога . . . Верујте, више сам се пута од срца смејала тој његовој слабости. Ако попије чашу две пива пре ручка или коју чашицу вина за ручком, што је ретко бивало, онда се, са опроштењем, раскомоти и по цео боговетни дан пева на глас црквене песме . . . Иначе је имао добро срце, и ја бих Богу грешила, кад то не бих признавала . . .

— Опростите ми — рекох — али, по моме мишљењу, то је ипак била нека... како да се изразим? — управо будала нека...

— Како за кога, али ја сам га ипак поштовала... Па како сам ја њега само у болести пазила, да ви још знате! Сумњам, да бих и рођеног оца тако пазила... И дуго сам за њим, верујте, са свим искрено жалила.

— Чудно ми је, како баш ви њим да се усрећите!

— Ја га управо и нисам знала... Сећам се, да сам му обично љубила руку, док сам била мала. Нана ми је причала, да је он био велик пријатељ нашег покојног оца и да га је потпомагао за његова ђаковања... Нана је тако хтела да буде са мном, и шта сам ја ту могла? Њега су рачунали као врло богата трговца, а нана га је у звезде ковала... Чудновато ће вам бити, кад вам кажем, да је он и нану просио, кад је била девојка, али га она није хтела, јер је био много старији него она...

Крв ми јурну у главу.

— За Бога! — рекох са запрепашћењем. — Та он вам је на тај начин могао бити деда!

— Да, био је у годинама, али крепак старчић... Омален, мало погурен, и веђе и бркове је подсецао, а косе је имао врло мало, и то као прави млад месец, од потиљка до ушију. Наравно, често пута ме је и страх подузимао од њега, нарочито од његових необично хладних руку, али, бадава, никад нисам према њему осетила какву мржњу... Кад је умирао, а умро је са свим при свести, он ме позва к себи, узе ми руке и поче их љубити као мало дете, а сузе му се расплинуле по избразданом и смежураном лицу... »Кузун« — вели ми, а тако ме је од првог дана почео звати — »ја ћу ето да умрем, тако милостиви Бог хоће, а ти...« И ту га сузе загушише. »Ја сам« — вели — »целог свог живота био несрећан, а срећу сам сазнао само ово мало поред тебе... Ти ћеш се, знам, и удати, наравно да ћеш се удати, и треба да се удаш, али се све бојим да не нађеш на какву рђу, која те не ће умети да чува... Опрости« — вели — »што те тако остављам. Ти бар знаш, да ја за то нисам крив. Радио сам, као што ти је познато, мучио сам се дан и ноћ, па ми ипак Бог у томе није хтео поделити срећу... Кад умрем, Кузун, немој заборавити, да поред мене у сандук метнеш једну твоју чарапу, па макар и стару...«

— Па то је била нека племенита душа — опазих ја, потресен том безазленом причом. — Тога је имао човек рашта и волети.

— Ох, не знате, како је то био добар и нежан муж!... А моја нана му се вечито у брк смејала... Она је, знате, у последње време код нас била с мојим братићем. Ко зна, можда смо и због тога рђаво прошли, што је нана код нас била, а што је то жена луксузна, то нема лако...

Ја при том погледах свога обожаваног анђела. Очи су јој биле пуне суза.

— Па јесте ли му бар последњу жељу испунили? — упитах ја, колико тек да прекинем ћутање.

— Какву жељу мислите?

— Па што се тиче чарапе!

Преко њених усана прну тужан осмејак.

— Ех, нанина посла! Она то није допустила. Вели, не ћу се удати.

После тог опет заћутасмо, и ко зна докле бисмо тако ћутали, да ја опет нисам прекинуо тишину.

— Ви сте се, па тај начин, морали удати врло млади?

Она ме погледа право у очи.

— У петнаестој години... Та зар ми је и то била удадба! Ја управо и нисам знала, кад сам постала женом... Али тако је то морало бити. После очеве смрти остали смо готово са свим на улици... Ви ваљда и не знате, да је наш отац умро у казненом заводу?

— Није ми познато.

— Да, у казненом заводу... Он је био чиновник, па су га, каже нана, обедили за нешто и узели га душмани на душу... Каже нана, да се ту скоро нашао прави кривац, али која ваљда сад!

— Боже мој! — помислих ја у себи — та ова је жена још право дете!

Пред саму зору ја се уклоних у своју собу, да пун бујних мисли и жеља размишљам о безазлености свога анђела.

(Наставиће се)

Чед. А. Поповић.

ВЕЧИТИ МУЖ

ПРИПОВЕТКА Ф. М. ДОСТОЈЕВСКОГ

ПРЕВЕО МИЛИВОЈ МАКСИМОВИЋ

(Наставак)

II Господин са крепом за шеширом

Био је трећи јули. Запара и жега отела мах, да је не можеш подносити. Цео тај дан имао је Вељчањинов пуне руке посла: једнако је морао ходати и возити се, а у перспективи је стојала пре̂ка потреба, да данас на вече посети некога господина, правника и статског саветника. Онај је живео на свом летњиковцу, негде на Црној реци, па га је требало изненада ухватити код куће. Једва око шест сати уђе Вељчањинов у један ресторан (веома сумњив, но француски) на Невском проспекту, поред Полицајског моста, седе као обично за свој сточић у углу, и заиска свој свакидањи ручак.

Наручивао је ручак по рубљу, а вино је плаћао засебно; ово је сматрао као жртву, коју благоразумно приноси својим лошим финансијама. Дивећи се, како је можно јести таке сплачине, конобно је све до последње мрвице, и то увек са таким апетитом, као да је три дана гладовао. „Овоме је узрок моје болесно стање!“ мрмљао би у себи, опажајући свој апетит. Но овога пута је сео са свој сточић страшно нерасположен, љутито је бацио на страну шешир, па се подлактио и замислио. Само да је сусед, који је до њега ручавао, и најмање покушао, да му досађује, или да га није од прве речи разумео послужитељ — то би он, који је умео бити тако уљудан, тако поносит и непоколебив, зацело загламио као какав јункер, па би, можда, дошло и до скандала.

Донесоше му чорбу. Он дохвати кашику, али на једаред, и не захвативши још, тресну кашиком о сто и у мало не одскочи од столице. Неочекивана мисао му севну у глави: у том тренутку му је — сам Бог зна каквим процесом — било на једаред јасно, шта је узрок његовој нерасположености, његовој особитој, необичној нерасположености, која га мучи сво већ неколико дана непрестано, цело последње време; сам Бог зна од куда је наишла и Бог зна за што га не хтеде махнути; и сад је на једаред све разумео и разабрао, као својих пет прстију.

— То је све онај шешир! промрмља, чисто као да је надахнут с више: — једино само онај проклети округли шешир, са оним мрским црним крепом, *свему* је узрок!

Почне размишљати и што је више мислио, постајао је све мрачнији и тим чудноватији му се чинио „цео тај догађај“.

„Но... но, на какав ми је то догађај?“ — протестовао је, немајући поверења у себи, — „зар има ту штогод, што би било налик на догађај?“

Цела ствар је била ево у овом: скоро још пре две недеље (на сигурно се баш није могао сетити, али од прилике пре две недеље) срео је први пут, на улици, негде на рогљу Подјачке и Мешчанске, некога господина са крепом за шеширом. Тај господин је био као и сви остали, ништа особита није било на њему; прошао је мимо њега брзо, али је погледао Вељчањинова некако и сувише оштро, па је некако одједаред силно привукао на се његову пажњу. У осталом се његова физиономија учинила Вељчањинову позната. Беше уверен да је то лице некад и негде видео. „А, међутим, зар сам ја мало лица видео у животу — ко би се свију сетио!“ Кад је прошао двадесет корачаји, чинило се да је са свим и заборавио на пролазника, и поред силног првог утиска. А утисак је ипак остао на цео дан, и то доста оригиналан; у виду некакве особене, беспредметне пакости. Сад, после две недеље, свега се тога јасно сећао; сећао се такође, да у онај мах никако није могао да разуме, од куда у њему она пакост, и толико није могао да разуме, да ни помислио није да зближи или доведе у свезу своје рђаво душевно расположење онога вечера са јутрошњим састанком.

Али господин се и сам пожурио да не би био заборављен. Сутра дан се опет сусрео са Вељчањиновим на Невском проспекту и опет је некако чудновато погледао на њ.

Вељчањинов отпљуну, али се и сам зачуди свом поступку. Истина бог, има физиономија, које од првог маха проузрокују некакву беспредметну и безразложну одвратност.

— Да, ја сам га заиста негде видао! — промрмља замишљен, на пола сата после састанка.

За тим је опет цело вече био страшно рђаво расположен; чак и ноћу је неки ружан сан уснио, па ипак му није пало на памет, да је једини узрок тој новој и особеној раздражености његовој само онај господин у жалости, ма да га се цело вече ни сетио није. Чак се мало и ражљутио, што му се „таке трице“ усуђују долазити у памет; а припи-

сати њему сву своју раздраженост сматрао би за понижење, то јест кад би могао и помислити на то. После два дана сусрели су се у гунгули, на пристаништу једног њемског пароброда. Овај, трећи пут, био је Вељчањинов готов закleти се, да га је господин са крепом за шеширом упознао, и да је покушао прогурати се до њега, али га је свет ина спречила; чак му се учинило, и да се „дрзнуо“ пружити му руку; може бити да га је чак и по имену викнуо. Ово последње Вељчањинов, додуше, није баш јасно разабрао, али... — „али, ко је управо та животиња и за што не дође к мени, ако ме заиста познаје, или ако има посла са мном?“ — помисли разјеђен, седајући на фијакер да се одвезе до Смољног манастира. После по сата се већ препирао и викао са својим адвокатом, али у вече и ноћу га обузела опет нека одвратна и фантастична брига и немир. „Да ми се не разлива већ жуч?“ — питао се подозриво, посматрајући се у огледалу

То је био трећи састанак. После тога пет дана није сретао „никога“, а о „животињи“ ни гласа ни трага. Ну међу тим, мало, мало па се тек сети господина са крепом за шеширом. Са чуђењем је Вељчањинов хватао сама себе при том. „Да ли је он крив мојој муци, шта ли? — Хм!... А и он, мора да има много посла по Петрограду, и за ким то носи креп? Очевидно је да мене познаје, а ја не могу да га се сетим. И за што ти људи носе креп? То им никако не стоји... Чини ми се да бих га познао, кад бих га боље разгледао....“

И чисто се нешто почело мицати у његовим успоменама, као каква позната, али на једаред некако заборављена реч, које свим силама желиш да се сетиш; знаш је са свим добро и знаш да је знаш; знаш шта значи, стоји ти на врх језика; али речи никако да се сетиш, па ма се распао!

— То је било... То је било давно... било је тамо негде... Ту је било... ту... — а најпосле нека Ђаво носи и њега и све што је било и није било!... викну на једаред једовито; — зар вреди због једне каналије толико се жестити и понижавати!

Страшно се расрдио; али у вече, када се изненада сетио да се онога дана расрдио, и то „страшно“, беше му страшно непријатно; чисто као да га је неко хватао при недозвољену послу. Он се забринуо и чудно се.

— Сигурно да има узрока, рада шта се ја толико једим... онако само од себе... при једној једној успомени...

Није довршио своју мисао.

А сутра дан се ражљутио још већма, но овај пут му би јасно, да има за што да се љути, и да има потпуно право; „дрскост је била нечувена“: и четврти пут се сусрели. Господин с крепом се јавио опет, некако као испод земље. Вељчањинов таман ухватио на улици баш онога статског саветника, господина, који му беше потребан и за којим је и сад јурио, да га ма изненада ухвати, ма и на летњиковцу, јер исти тај чиновник, кога је Вељчањинов једва и познавао али му беше потребан у ствари парнице, и онда, као и сад, не даваше се лако у руке и очевидно је било да се крије, старајући се на све могуће начине, да се не састане са Вељчањиновим. Радостан, што је на послетку ипак натрапао на њ, пође Вељчањинов раме уз раме с њим, журећи се, загледајући му очи и напрежући све силе, да наведе седога лисца на тему, разговор, у којем би се можда избрбљао на упустио случајно ону речцу, до које Вељчањинову беше врло много стало, али се седи лукавац узео у памет па се само смешно и ћутао. И баш у том критичном моменту опази Вељчањинов на тротоару с оне стране господина са крепом за шеширом. Стајао је и пажљиво мотрио одаиде њих обадвојицу: очигледно беше да на њих пази и као да се и подсмева.

— До ђавола! — плану Вељчањинов, који се већ растао са господином, приписујући сав свој неуспех изненадној појави тога „продрљивца“ — до ђавола, шпијунира ли он мене, шта ли? Са свим се лепо види, да ме мотри и прати! Је ли га који год најмио... и... и... и тако ми Бога, он ми се и подсмева! Тако ми Бога, ја ћу га испребијати... Штета само што идем без палице! Морам купити палицу! То не може тако остати! Ко је он? Хоћу одмах да сазнам ко је и шта је!

На послетку — равно три дана после овог четвртог састанка — налазимо Вељчањинова у његову ресторану, као што смо већ описали, већ са свим озбиљно узнемирена и скоро рећи збуњена. И ако беше прилично поносан, ипак не могаше на ино, него признати самом себи ту истину. А на послетку, кад је све прилике и догађаје довео у свезу, био је приморан да изведе закључак, да причина целе његове раздражености, његове особите суморности и целог његова двонедељног душевног немира није нико други, него баш исти тај господин у жалости „поред све своје ништавости“.

— Па нека сам ја и хипохондрик — размишљао је Вељчањинов — нека сам и наклоњен да градим од муве медведа, зар је мени поред свега тога боље и лакше за то, што је све то *можда* само фантазија. Јер ако сваки обешењак, као што је овај, буде у стању целог човека са свим тумбе преокрenути, онда је то... онда је...

Заиста приликом овог данашњег (петог) састанка, који је толико узрујао Вељчањинова, изгледао је медвед скоро са свим као мува: онај господин штркнуо је мимо њега, као и до сад, само што овај пут није ни гледао Вељчањинова нити се показивао као да га познаје, него, на против, спустио очи у жељи да и сам не буде познат. Вељчањинов се окренуо и викнуо за њим колико га грло доносило:

— Ej, ви! Крен за шеширом! Шта се сад кријете! Стојте! Ко сте ви?

Питање — а и цела вика — беше врло будаласта. Ну Вељчањинову је то пало на памет, кад је већ био викнуо. На његов позив се господин обрнуо, мало застао, збунио се, насмешио се, хтео нешто да прослови, да учини, неко време постоја у ужасној двоумици и онда наједаред окрену пете и потрча даље, не обзирући се; Вељчањинов гледаше са чуђењем за њим.

— А шта? — помисли. — Шта, ако заиста не досађује он мени, него ја њему, и у томе да лежи цео виц?

Поручавши на брзу руку упути се к чиновнику, на летњиковац. Чиновника није нашао код куће; одговорено му је, да се „још од јутрос нису вратили, и да ће се данас тешко и вратити пре три до четир сата у зору, јер су отишли на имендански славу". Ово је било већ толико „увредљиво", да је Вељчањинов у првој јарости одлучио да пође онамо. И заиста и пође; али кад се уз пут промислио и увидео, да је до куће свечареве врло далеко, отпусти на пола пута кочијаша и упути се пешице кући, према Великом Театру. Осећао је да му је потребно кретање. Да умири своје растројене живце, потребно би било да се испава по што по то, и против своје бесанице; а да може заспати, потребно је, ако ништа друго, оно барем да се умори. И тако приспе кући тек око пола једанаест, јер је било поприлично пођи, и заиста му је пошло за руком да се умори.

Стан, који је најмио у марту и којем се онако злурадо подсмевао и ругао, изговарајући се сам себи, да је све то „само на који дан" и да се и против своје воље „запекао" у Петрограду, ради те „проклете парнице" — тај стан није ни близу био тако рђав и неприличан, како је он говорио о њему. Улаз је, истина, био мало таман и забрљан, али сам стан, у другој етажи, састојао се из две велике, светле и високе собе, које су биле једна од друге одељене тамним предсобљем, и које су, на тај начин, гледале једна на улицу а друга на двориште. До оне, која је гледала прозорима на двориште, налазио се са стране мали кабинет, који је имао да служи за спаваћу собу; али код Вељчањинова су у њему биле у нереду разбацане књиге и артије; а спавао је у једној од великих соба, и то у оној, која је гледала прозорима на улицу. Спавао је на дивану. Намештај му је био прилично леп, и ако мало извештао, а имао је неколико баш и скупоцених ствари, остатака пређашњег богатства: порцеланске и бронзане играчке, велик и прави бухарски простирачи; остало му и две добро израђене слике; али све је то било у потпуну нереду, понамештано којегде, а и запрашено од оног доба, од кад је Пелагија, девојка, која га је послуживала, отишла у госте к својим рођацима у Новгород и оставила га сама. Тај чудновати факт, да светског, неженьена човека, који још увек жели да важи као џентлмен, послужује сама млада девојка, скоро је натеривао Вељчањинову румен стида на образе, и ако је са истом том Пелагијом био врло задовољан. Та девојка доспела је к њему у исто доба, кад је пролетос узео овај стан, из познате породице, која је отпутовала за границу, и начинила је код њега мало реда. Но после њезина одласка није могао да се реши, да опет узме женског служитеља, а да узима лакеја на ово кратко време, није било вредно. У осталом није ни волео лакеје. Ради тога се и удесило, да је свако јутро долазила да спреми собе домаркина сестра Мавра, којој је и кључ остављао полазећи од куће, и која управо ништа није ни радила, него примала паре и, по свој прилици, крала. Али он беше већ на све махнуо руком, па му је још и мило било, што сад може сам самцит да седи код куће.

Ну све се може сносити само до извесне мере, а живци његови се никако нису слагали попекад, кад би јед и раздраженост превладали, да сносе сву ту „пакост", и скоро сваки пут, кад би се вратио кући, улазио је са осећајем одвратности у своје собе.

Овај пут се није честито ни свукао, него се бацио на кревет и онако раздражен решио, да ни о чем не мисли и да по што по то „онога тренутка" заспи. И чудновато, он одмах заспа, само што је главу спустио на јастук; тако шта му се није догодило већ месец дана.

Спавао је око три сата, али немирним сном; долазили му све неки чудновати снови, какви обично долазе у грозници. Радило се о неком злочину, који је тобоже он учинио и затајио, и због кога су га окривљивали у један глас људи, који су непрестано од некуд улазили к њему. Скупила се ужасна руља, али још непрестано долажаху други људи, тако да се врата више нису ни затварала, него су стојала широм отворена. Али на послетку се сав интерес

усредсредио на чудноватог човека, некаквом, који му је некад био врло близак и познат, који је већ умро, а сад, некако, такође ушао к њему. Најмучније је било то, што Вељчањинов није знао, какав је то човек, заборавио му име и никако није могао да га се сети; знао је само толико, да му је некад био врло мио. Изгледало је, да баш од тога човека и сви остали придошли људи чекају главну реч: или да окриви или да оправда Вељчањинова, и да су сви нестрпљиви. Али је он седео непомично за столом; ћутао је и није хтео да говори. Врена није престајала, раздражење је бивало све јаче, и наједаред Вељчањинов у јарости удари тога човека, за то, што не хтеде говорити, и осећаше после тога чудноватог наслађу. Срце му премрло од ужаса и бола са тога поступка, али баш у том болу се састојала наслада. Разбесивши се са свим удари и други и трећи пут, и као у неком ћору од јарости и од страха, који је дошао већ до лудила, али који је такође у себи садржавао неку бесконачну наслађу и милину, није више ни бројао своје ударце, него је ударао не престајући. Прохтело му се да све *то* разруши. На један пут се нешто зби; сви страшно закричаше и окренуше се к вратима, ишчекујући нешто, и у том моменту одбише три звонка ударца на звонцету, и то тако силно, као да је хтео ко да отргне звонце с врата. Вељчањинов се трже, сабра се за тренут ока, скочи с постеље и стрмоглавце појури к вратима; био је потпуно уверен, да ударци у звоно нису сан него да је у истину неко звонио код њега у овом тренутку. „Било би врло неприродно, кад би ми се тако силно, тако истинито и тако „рукопипателно“ звоњење могло приснити у сну!“

Али на његово велико чудо показало се да је и глас звонца био сан. Отворио је врата и изишао у ходник, прегледао је чак и степенице — и не нађе нигде ни живе душе. Зачуђен, али и обрадован, врати се у собу. Ужижући свећу сетио се, да су врата била само притворена, а не закључана кључем и запирачем. Он је и пређе, враћајући се кући, заборавио закључати преко ноћ, не обазирући се много на то. Пелагија га је због тога више пута опоминьала. Врати се у предсобље да забрави врата, још једном их отвори и погледа у ходник, тури само изнутра запирач, али га је мрзило да и кључ окрене у брави. Сат изби пола три, дакле спавао је три сата.

Сан га је толико узрујао, да не хтеде одмах опет лећи, него науми да се једно по сата шеће по соби. „Време да се попуши цигара“. Обукавши се на брзу руку приђе прозору и подигне дебелу чојану гардину и иза ње белу завесу. На улици беше већ са свим свануло. Светле, летње петроградске ноћи су свагда проузрочавале у њему нервну раздраженост а у последње време су и појачавале његову бесаницу, тако, да је пре две недеље набавио те дебеле чојане гардине, које не пропуштаху ни мало светлости. Пустивши светлост унутра и заборавивши на столу ужежену свећу, почне ходати горе доле непрестано још са неким тешким и мучним осећајем. Утисак сна је још деловао. Још непрестано га је мучило, што је био у стању да подигне руку на тога човека и да га бије.

— Али тога човека и нема, и никад га није ни било, све је сан, па шта се онда млатим?

Са огорчењем мораде признати себи, да је све то само болест, да је он „болестан човек“ и да је то узрок свима његовим мукама и невољама.

Увек му је било тешко признати себи да је остарео и отрцао се, но, кад би га обузела чама, преувеличавао је и једно и друго, и то нарочито за то, да сама себе наједи.

— Старост! Са свим сам оматорио! — мрмљао је, ходајући горе, доле. — Памћење ме оставља, долазе ми привиђења, снови, чујем глас звонцета... До сто ђавола! Из искуства знам, да су таки снови свагда били знак грозднице у мени... Уверен сам да и сви ти „догађаји“ са тим крепом — нису такође ништа друго него сан. Заиста је истина била, што сам јуче помислио, да не досађујем ја њему, него он мени. Начинио сам читав роман од њега, а сам се од страха сакрио под сто. И за што ја зовем њега животињом? Можда је он са свим човек на свом месту. Лице му је, истина, непријатно, и ако нема ничега особито ружна на њему; обучен је као и сви други. Само му је поглед некако... Ех, опет сам почео! Опет о њему!! И ког ме се ђавола тиче његов поглед? Зар ја не могу живети без тога... обешењака“!!

Између осталих мисли, које су му долазиле у главу, једна га се силно коснула: наједаред некако себи увртно у главу, да је тај господин са крепом био с њим познат и то блиско познат, и сад, сретајући се с њим, смеје му се, и то за то, што зна за некакву његову пређашњу велику тајну, па га сад гледа у његову понижењу. Механично приступи прозору, да га отвори и да удахне мало ноћног ваздуха: и — и наједаред сав претрну: учини му се, као да се пред његовим очима изненада догодило нешто нечувено и невиђено.

Прозор не хтеде ни отварати са свим, него се журно трже и притаји у углу код прозора: на празном тротоару с оне стране опазио је господина са крепом за шеширом. Господин је стајао на тротоа-

ару, окрепут према његовим прозорима, и очевидно не видећи њега посматрао кућу радознало и размишљајући о нечем. Чинило се као да је нешто наумио, али се не може да одлучи: у један мах подиже руку и као да метну прст на чело. На послетку се одлучи: плашљиво погледа око себе и прикрадајући се на прстима пође журно преко улице. За тим уђе у њихову капију, кроз капицик, који лети по некад нису ни затварали. „Иде овамо, к мени!“ рече у себи Вељчањинов и одмах јурну, такође на прстима, у предсобље, к вратима и заустави се пред њима; чисто премро у очекивању, прислони само руку на вратни заширач, који је мало час турио и стаде прислушкивати са највећом пажњом, да чује шкрипање очекиваних корака на степеницама.

Срце му је тако лупало, да се поплашио, е ће га издати, као се непознати човек докраде на прстима. Није му било јасно, шта се управо збива, него је више осећао, и то у некакој удесетерострученој потпуности. Као да се ноћашњи сан хоће да оствари. Вељчањинов је од природе био смео. Волео је по некад и да се похваста својом неустрашимошћу у очекивању опасности и то није морало бити некога, да га види, него и кад је сам био, те је онда уживао сам у себи. Али сада беше и нечега другог. Отопчошњи хипохондрик и суморни чангризало са свим се преобразио; не беше више ни ближу онај човек. Нервозан, притајен смех избијаше му час по из груди. Иза затворених врата нагађао је сваки покрет непознатога.

Аха! Ево га пење се, сад се попео, обзире се; прислушкује доле, низ степенице; једва дише, прикрада се... нека, нека! Сад је ухватио за кваку, вуче, проба! Мислио је, да код мене није забрављено! Значи, да зна, да ја по некад заборавим забравити!... Опет вуче за кваку... сигурно мисли да ће реза попустити! Жао му да се растане! Жао му отићи без успеха!

И заиста, морало се све и збити онако, како је он себи представљао: неко је заиста стојао иза врата и тихо, нечујно пробао браву и вукао за кваку и — „разуме се, да је свакако имао своје намере“. Ну и Вељчањинов се такође већ одлучио, шта да ради, па је са неким усхићењем очекивао згодан тренутак, размахивао се и намештао: прохтело му се да назад истргне резу, нагло отвори врата широм и да очи у очи стане пред „страшило“.

— „А шта, молићу, тражите ви овде, милостиви господине?“

Тако је и урадио; улучивши згодан тренутак, нагло тргне резу, одгурну врата и — у мало не паде на господина са крепом за шеширом.

(Наставиће се)

КЊИЖЕВНОСТ

НАЈНОВИЈИ КРИТИЧАР НАШЕ НОВИЈЕ ЛИРИКЕ

(Наставак)

После студије о критичарима наше новије лирике, пређасмо је г. Недић на појединe лирске песнике, и започиње низ својих студија студијом о Ђури Јакшићу, сматрајући то као природно, пошто је Јакшић најбољи лиричар после Бранка. Колико се међу тим г. Недић држао те »природности« у распореду и низању наших лиричара, то смо већ видели. А пошто је Јакшићу пала у део част, да г. Недић о њему прво говори, то је студија о Јакшићу морала понети и највећи део теоријских назора г. Недића о лирици, а то је без сумње на уштрб ваљаности и језгровитости студије, посвећене појединим лиричарима.

Тако одмах на почетку ове студије претреса г. Недић питање: *кад* треба песник да пева, да-ли под непосредним утиском својих осећаја, или треба прво да сачека, да му се стишају осећаји, па тек онда да пева? Г. Недић држи, да песник треба да пева под утиском »јаких и силних осећаја«, па се позива на Бернса, како је певао своју — одиста јединствену — песму: To Mary in heaven.

Када ће који песник певати, да-ли док осећаји њиме господаре или кад се стишају, то се не да теоријски расправљати; сваки ће прави песник онда певати, кад осећа за то потребе и могућности. Сад, кад ће он осетити потребу, и кад ће моћи певати, то се не да везати за правило. Али ако ћемо већ дозволити, да се то питање може и теоријски расправљати, онда мишљење г. Недића не стоји.

Јер ко би био управо ауторитет, да нам то питање теоријски реши? Свакако песник. А шта песник каже? Ето сам г. Недић наводи Шилера, који тврди баш обратно тврдњи г. Недића. Или да пређемо на конкретне примере па да запитамо: за што је Гетеу требало неколико месеци да се сабере, па да спева посмртну песму Шилеру?

Но ако ћемо осим песника и критици признати право, да то питање расправља, ни онда г. Недић нема право. Данас критика тражи и од вештака (а нарочито од глумца) да буде господарем својих осећаја, јер само онда може бити сигурна изгледа на успех. То се правило даје per analogiam применити и на песника. Јер рецимо да песник и спева песму под утиском »јаких и силних осећаја«, рецимо да у песми даде одушке осећајима, питање је: да ли ће он моћи бити и господарем облика, да ли ће моћи довести осећаје своје у ред и склад? Јер ако хоће да му песма буде вештачки производ, у њој мора бити идеје, којој је дат леп облик. На може-ли онда песник, када њиме владају осећаји, спевати песму, да јој се нема шта приговорити ни идеји ни облику? . . .

По мишљењу г. Недића, Јакшић је први српски лиричар после Бранка, »највећег песника, што је певао новим (ваљда: народним!?) српским језиком«. Та се Јакшићева лирска песничка душа огледа у свима радовима. Јакшић је бујан, плах, смео у изразу, али увек искрен, увек истинит. Он је у сликарству песник, као што је и у песништву сликар, и томе се има приписати богатство у компарацијама и епитетима. Ни један лиричар српски нема тако одређене песничке физиономије, као Јакшић Узгред напомиње и побија г. Недић Светислава Вуловића, што упоређује Јакшића с Бајроном, не додирујући факат, да је Јакшић имитовао Бајрона, и ако не онако срећно, као н. пр. Пушкин или Лермонтов. Но то г. Недић није смео да учини, јер је у студији о Змају баш он тврдио, да имитатор не може бити песник, па онда не би могао Јакшића приказати у светлости првога српског лиричара после Бранка.

То је мишљење г. Недића о лирици Јакшићевој.

Српска се критика још ломи, да-ли да призна Јакшићу, да је у њега епска жица најјача, или да каже, да му се кроз дела провлачи нит романтике. Према томе није Јакшић лиричар par excellence, као што г. Недић мисли, ма да и ми признајемо, да је Јакшић велик лирски песник.

Јакшић је плах, бујан, у њега је неописана сила израза — али г. Недић заборавља код Јакшића оне истините речи, које је употребио код Војислава, да на име »chacun a les défauts des ses vertus«, или као шт» Марко Цар лепо српски каже: »Мане су великих људи слабе стране њихових врлина«. На тако често и Јакшићева сила израза пређе у патос и фразе без реалног основа и значаја. Примера ради да наведемо само цитате из студије г. Недића. На пример цитат на стр. 31: »На колена!. . .« или н. пр. на стр. 33: »Ја сам стена«.

Г. Недић вели даље, да је Јакшић »у песми сликар, као што је опет у својим сликама песник« (стр. 37). Како се ово слаже, кад знамо, да г. Недић држи Јакшића за *највећег* лирика, а као сликара га држи за *слабог* — то одиста не разумемо. Према томе се извор Јакшићеву богатству у епитетима и компарацијама не сме тражити у факту, што је Јакшић био сликар. Тај извор лежи у самој души песниковој, независно од сликарске уметности. Наше је надубље убеђење (и ми бисмо у потврду могли навести много примера), да је на пр. и Лаза Костић богат у песничким сликама, компарацијама и епитетима, макар што је то г. Недић пређутао у својој студији, и — макар што Лаза Костић није сликар.

Јакшић је, по речима г. Недића, искрен песник, који је онако певао, као што је осећао, и оно певао, што је осећао. То верујемо и ми и потписујемо, и то за то, што се то мишљење и осећање и нама — управо »наметало«, када смо читали песме Јакшићеве. Али да нисмо читали песме, већ само критику г. Недића, не бисмо се могли уверити, да је Јакшић одиста искрен, истинит песник, што г. Недић сматра за обележје праве песничке душе, и што нарочито уздиже у лирици Бурнној.

Јер како да доведемо у склад речи на стр. 34: »*Да је* живот Јакшићев *дружије текао*, и било би му досуђено *више среће* у њему, и његова би песма *дружија била*«, а овамо »када је (стр. 51) Јакшић премештен у Престоницу, када су му се *невоље мало ублажиле* и он се могао кретати *у кругу књижевника* и других људи од књиге, песме његове, место да се на овима осети благотворни утицај критике и праве истинске поуке што је ова може пружити и најдаровитијем човеку, *осетио почињу*

губити од своје вредности и снаге«, и »он је био *тако слаб* (стр. 53) да се поведе за општим покретом духова и да му *угађа*«?

Нема сумње, да Јакшић има одређену песничку физиономију, но она се по нашем мишљењу (пошто г. Недић не наводи свога) огледа парочито у сили израза. Али не стоји, да је Јакшић једини српски лиричар, који има маркантну физиономију. Ну има и Змај и Лаза Костић — Змај нежношћу осећаја, а Лаза Костић философијом и узвишеношћу идеје.

Критика је г. Недића о лирици Јакшићевој у главноме истинита, али је г. Недић требао бити консеквентан, па је све оно, што је похвално код Јакшића, требао бар да наведе и код других песника, а што је овима замерао, није требао ни код Јакшића да прећути, јер бисмо само онда имали објективну критику и верну слику Јакшићеве лирике. Овако пак Недићева студија о Јакшићу и сувише опомиње на — панегирик!

Или је можда г. Недић хтео овом и осталим својим студијама да покаже класичан пример онога начина критиковања, који је сам описао и по коме се »једни песници преко заслуге цене, а другима не пада у део ни оно, што заслужују«?!

Ако је *то* хтео, мора се признати, да му је намера пошла за руком.

*

После Јакшића прешао је г. Недић на Змаја, наводећи томе као разлог хронологију (међу тим колико је се држао, то смо напред видели). На пошто у студији о Јакшићу није могао г. Недић да изнесе све своје теоријске назоре о лирској поезији, то ћемо таког теоретисања наћи доста и у студији о Змају.

Своје мишљење о Змају свео је г. Недић на крају своје студије у неколико речи: Змај је велик у техници стиха*) и духовит је, али нема главног атрибута, да постане великим лиричарем, нема искрености, за то је само стихотворац и велик само као преводилац. »Лиричар Јован Јовановић« — вели на крају студије г. Недић — »ретко је кад умео погодити праву и чисту лирску жицу; песник политичких песама Змај преживеће се и заборавити; али ће се још дуго помињати, нити ће се лако кад заборавити песник деце чика-Јова«.

*) „Наше Доба“ је у своје време и то порицало.

Ову је кратку оцену Недићеву о лирици Змајевој управо уништио Милан Савић у 47 броју »Јавора« за 1892 годину. Ми бисмо могли просто навести необориме разлоге Савићеве, па прећи на лирику Качанског; но то не ћемо чинити, јер г. Савић, пишући критику на мишљење г Недића о Змају, није имао пред собом читаву студију, већ само »Наггу«-јев извод у »Виделу«.

Одиста морамо заједно с г. Савићем запитати г. Недића: па кад Змај нема искрености, откуда је онда могао загледати у душу дечју, па певати онаке дечје песме, које ће се »још дуго помињати, нити ће се лако кад заборавити«? Да нема Змај осећаја, зар би у опште и пагињао деци? Да нема маште, зар би се могао идентификовати с дечјим схваћањем? Да нема полета, зар би све те песме могао спевати с таким успехом?« и што је најглавније, »зар песник, који хладно срачунава своје стихове, може тако елементарно утицати и на велик свет, да чак и од г. Недића измами апробацију?«

Биће да је г. Недић створио a priori мишљење о појезији Змајевој, па му је доцније по појезији набирчио, само да нађе стихова, којима ће потврдити своје мишљење. Управо се г. Недић, пишући студију о Змају, држао онога начина критиковања, који је одиста врло вешто описао на 7 стр. своје књиге и који смо ми већ у целини навели. Томе се, и само томе може приписати тврдња г. Недића, да Змај није искрен, није истинит; као што се томе има приписати и она једностраност и непотпуност у употребљеноме материјалу за цитирање.

Него да се запитамо: шта управо држи г. Недић за *мерило* у оцени, да-ли је један лиричар искрен или није? Да-ли држи за мерило осећаје, које ради у читаоца читање песме, или н. пр. критичарево ауторитативно тврђење: »читајући песника, ми и не осећамо готово ништа«.

»Ја сам се са своје стране« — рекао је један члан »књижевно-уметничке заједнице« г. Недићу — »усхићавао појезијом Змајевом, и читајући неке песме његове, ја сам по кад што и плакао«, а то исто смемо и ми рећи. Па откуда, господине Недићу, у нас тих осећаја? Да ли би их могло бити, да и сам песник није осећао певајући? Откуда бисмо ми могли

осећати читајући песму, када песник сам није осећао певајући је?

Али ви, г. Недићу, велите, да не марите за »литерарни плебисцит«. И о томе бисмо могли много говорити — али ћете бар то дозволити, да су осећаји у читалаца ипак вернији мерило за оцену песникове искрености, него тврђење једног субјективног критичара, да песник нема искрености. Ви сами признајете на стр. 66, да Вас песме Змајеве остављају хладним и да готово ништа не осећате читајући их, али *то не доказује, да Змај нема искрености, већ нешто са сваим друго.* Слеп човек може рећи: »нема светлости«, али светлост ипак за то постоји, и ако је *он* не види.

Да је Змај одиста искрен, дакле прави лирски песник, осим сјајне аргументације г. Савића сведочи и један позитиван факат, сведоче *преводи* Змајеви, у којима је песник — по мишљењу г. Недића — ненадмашан; сведочи другим речима баш онај аргумент, који је г. Недић употребио да докаже баш обратно.

Ако је лирска песма слика песникових осећаја, онда нам је све једно, шта је извор тим осећајима, да ли љубав песникова, да ли лепота природе или можда чија туђа песма. Рецимо, песник добије од своје драге цвет (узимимо примера ради Уландову песму с том идејом), у песнику се роде жарки осећаји, и он их у песми фотографише. То је, кажемо онда, прави песник; то је права песма — огледало душе песникове.

Али рецимо, да песник прочита какву туђу песму, која у њему побуди читав низ осећаја, и он под утиском тих осећаја *препева* (а не: преведе) ону песму. Та туђа песма прође кроз њега и тако с *његовим* обележјем изиђе на свет. Зар та и така песма није онда одсјај осећаја, које је у души песниковој произвела једна туђа песма, као у горњем случају ружица од драге?

А Змај је ненадмашим и у преводу, као и у оригиналу. Или зар би човек рекао за његове преводе да нису оригинални? И сам г. Недић пита на 72 стр.: »Ко не би рекао да је ово (реч је о »Бранковој жељи«) Бранко сам испевао?« Не треба заборавити, да г. Недић држи Бранка за нашег првог лиричара. А кад Змај погоди лиру Бранкову, заносећи се Бранковом сенком, он је ипак само — стихотворац! И зар би Змајеви преводи били ненадмашни, зар би могли у нама разбудити осећаје, да песник, који их је препевао, није у те (и ако препеване) стихове улио своју душу, да није искрен, да није истинит?!

Карло Сас прослављо се у Мађара цигло својим преводима, али за то од Мађара ипак нико не тврди, да Сас није песник.

Да докаже своју тврдњу г. Недић се осим превода позива на »песме«, у којима је Змај подражавао (па и то несретно) народној поезији. Да докаже ову тврдњу, позива се на више песама, а нарочито на песму »Три хајдука«, и ако до сада нико живи није дошао на ту идеју, да у наведеним песмама тражи имитацију народне поезије. Г. Недић нас упућује на песму »Одби се бисер грана«, и ако то није народна песма, већ ју је певао пок. прота Васа Живковић.

На основу превода и имитације у поезији Змајевој дошао је г. Недић до закључка, да Змај није истинит песник, за то нас његове песме и остављају хладнима.

Ја сам већ покушао да докажем, да први аргуменат говори баш *против* г. Недића, док је други недоказан и излив најсубјективнијег мишљења критичарева — али рецимо, да ти аргументи стоје; рецимо, да стоје и у теорији и примењени на поезију Змајеву, онда се намеће питање: а где је остала, г. Недићу, *оригинална поезија* Змајева, она поезија, која није препевана, или, као што Ви мислите, ненадмашно преведена (али ипак ненадмашно), и која није имитација ничега, већ огледало најсубјективнијих осећаја песникових? Зар су за Вас песме и песмице Змајеве од неколико реди важније при оцени песникове вредности и његове искрености, него толике и толике оригиналне песме ненадмашне лепоте? Зар су песмице, у којима Ви неосновано тражите имитацију народне поезије, вредније Вашег помена, него п. пр. »Видов-дан«, »На велики петак«, па тек »Песма о песми«? Зар би ову последњу могао у опште онако дивно певати песник? На што је најглавније, где су »Ђулићи увеоци«? Или их Ви можда нисте читали, када их не спомињете и велите, да ништа не осећате, читајући песме Змајеве?*)

Зар све ово не сведочи и сувише јасно,

*) Г. Недић вели, да су „Ђулићи“ мило поетско име. Ђулићи значе ружице, а „ружа је најлепши цвет“, каже Анакреонт. Зар ружа није поетско име? Или је жалила за то мило поетско име, што има више поетских, н. пр. „Дахире“, мртва инструмената!

колико је критика г. Недића о лирици Змајевој субјективна, колико је она излив најличнијег мишљења г. Љубомира Недића? Требало би ту критику г. Недића превести на француски, па је послати Анатолу Франсу, да њоме уништи своје противнике. Да! Али ја сам заборавио, да би му Жил Леметр одговорио: »Пријатељу! Реците ви госп. Недићу, да, пишући критику, не заборави, да има »општих норама«; јер чим њих заборави, он не пише критику, већ баца на хартију своје најличније мњење, а верујте, слабо ко мари, шта г. Недић, *као Недић*, мисли о овоме или оном песнику и његовој поезији.«

Колико је г. Недић одиста био субјективан, пишући о Змају, сведоче и ове реченице, којима апсолутно нема места у објективној критици: »ова песма . . . јако подсећа на Бранкову песму »Враголије«, само нема оне природне несташности, која Бранку доликује« (стр. 76), на тек ово одиста јединствено место (на стр. 82): »највећи би број песама Змајевих изгубио, ако би им се *одузела* последња строфа, у којој је главна мисао, или нови обрт, зарад којег оне и јесу ту«. Или н. пр. »*одузмите* овој песми овај њен рефрен, од ње није остало ништа« (стр. 85). А ми ћемо на ово рећи: одузмите Змајевој поезији песме, па вам не ће остати ништа, и Змај не ће бити ништа; и одузмите »Отелу« пети чин, трагедија ће изгубити од своје вредности.*)

После чисто лирских песама прелази г. Недић на сатиричне, па их — по своме обичају — дели (наравно тенденциозно непотпуно) на два дела: на песме, где исмева узгледање на страно и туђе, и где војује за слободоумне идеје. Змај има истина и оних сатиричних песама, које налазимо у подели г. Недића, али се највећи број не да сузбити у онаки круг сатире Змајеве, које је наш естетски геометричар тако тенденциозно сузио. Куда спадају песме, у којима се шибају мане друштвене, народне и т. д.? Куда спадају пригодне песме политичке?

Треба познавати прилике овостранога Српства, кад су те песме спеване, па да се ода признање родољубивоме песнику, који је својом лиром помагао другове своје у борби народној, (не партијској). Или су те песме »неискрене«, што их је родољубље диктовало?

После сатиричких песама реч је о хумористичким, које г. Недић држи за слабије, сматрајући то као »природно«. Кад кажемо, да је баш хумор најсјајнија страна дечјих песама Змајевих, за које баш г. Недић има онако бриљантно мишљење, то је — држимо — доста, да се види, колико тврдња г. Недића стоји, и колико би била »природна«, када би била основана и истинита.

На послетку је реч о дечјим песмама Змајевим. И ми потписујемо мишљење г. Недића о овој врсти поезије Змајеве, и жао нам је, што, потписујући то мишљење, потписујемо у исти мах и смртну пресуду, коју је сам госп. Недић написао читавој својој студији о лирици Змајевој.

*

После Змаја говори г. Недић о Каћанскоме. Зашто баш о њему, хронологије или чега другог ради — не каже.

За Владислава вели г. Недић, да је искрен песник, да пева оно, што му срце осећа; и дели му песме на два дела: на патриотске песме и на љубавне, но ових је — вели — неколико само, и далеко су слабије од патриотских. Сад г. Недић констатује, да српски свет држи Змаја за већег песника од Владислава, и то — као и иначе — само због количине песама, (зашто држи онда српски свет Лазаревића за првог приповедача, кад је он написао само осам приповедака?), и по том покушава да одреди, који је од њих двојице већи, Владислав или Змај.

С мишљењем се г. Недића о љубавним песмама Владислављевим слажемо, као што држимо, да у главноме има право и у оцени патриотских песама »Старога Барда«, и ако би се код тих песама дало приметити, да им по некад недостаје она сила израза, која им је нужна због садржине и тенденције. Песме ће се Владислављеве, а особито патриотске песме његове, увек радо читати, јер су одиста потекле из чиста срца, прекаљена жарким родољубљем, али већ и због мале количине испеваних песама, у којима песник пева већином једнаке (патриотске) осећаје, Владислав се не ће моћи мерити са Змајем.

Читаоци ће се сетити, како се некада Нем-

*) Г. Недић могао би се назвати и естетским аритметичаром, јер код Ј. Илића *умножава* славу; *дели* све, што му дође под критичарску руку; *сабира* мане лирике Костићеве (којих нема), а код Змаја *одузима* стихове, строфе и рефрене, само да докаже, како му је мишљење основано, ма да је песма тек као целина песма.

ци препирали, ко је већи, Гете или Шилер, и како је Гете тада рекао: »Die Deutschen sollen sich freuen, zwei solche Kerle zu besitzen, und nicht darüber streiten, welcher der grössere sei«. Тако бисмо исто и ми могли рећи: благо нама, г. Недићу, кад имамо и Змаја и Владислава — али се то упоређивање песника, и у опште књижевника већ преживело. Од Lewesова дела »Life und works of Goethe« оцењује се сваки песник по својој *апсолутној* вредности, без обзира на друге песнике. После Љуиса и Тена мерити песнике, то је одиста анахронизам, и данас не ће наћи ни једног бољег критичара, да ће учинити ту погрешку, ма да изгледа да г. Недић има друкчије мишљење, кад на 65 стр. каже, како се »у књижевности немачкој колебају критичари, не знајући, којем би од њих (т. ј. Гетеу или Шилеру) дали прво место«. Али је госп. Недић критичарски геометричар, па је хтео — ускоc преживелости одмеравања — ипак да одмерава: ко је већи, Змај или Владислав?

Једина је несрећа, што он при свем томе, што је пао у ту погрешку, и при свем томе, што је одмеравао, и што држи, да је решио то одиста велеважно питање, ко је већи, Змај или Владислав — ипак га није решио. Или зар је тај тешки проблем решен, када г. Недић каже на стр. 114: »Кањански својим поетским даром *ништа не уступа* Змају« и на 101 и 122 стр.: »Кањански *ни у чем* не изостаје иза Змаја, а у многоме га и надмаша«, а овамо на 121 стр. каже, како »Кањански *далеко заостаје* за Змајем«. Далеко заостајати за неким у свачему, па ипак, при свем том тако не заостајати, да то не заостајање прече већ у надмашање — како се то слаже, то ва истину не разумемо. Па онда на стр. 121 стоји, да »Змај има више рутине«, а на 122, да »Змај и самом спољном формом, (коју је г. Недић на 71 стр. уздизао), често изостаје иза Кањанскога«. За унутрашњу вредност Змајеве лирике вели г. Недић на 71 стр. »када би се из песама Змајевих покупило све оно, што има у њима *лепога и одиста поетскога*, онда би то изнело више, и *много више*, но што би изнело, када би се покупило из песама Кањанскових«, а овамо на 114 стр. стоји, како »по унутрашњој вредности својих песама Кањански *ниje мањи* од Змаја«. Но госп. Недић завршује: »при свем томе (при чему?) Кањански не ће *никад* (зар ни после ове студије?) заузети оно место у нашој лирици, које заузима Змај«.

Сада бих ја волео да видим, ко би се подухватио, да на основу свега овога рекне: кога држи г. Недић за већега песника, Змаја или Владислава?

Г. Недић изрекао је у своме делу (стр. 35) истину, како »паралеле треба саме собом да се намећу«. Колико се оне »наметале« г. Недићу, то је признао и сам на стр. 36, када је била реч о Јакшићу и Бајрону, а колико му се паралела између Змаја и Владислава »наметала«, види се најбоље из тога, што ни сам г. Недић не зна, кога држи за већег од њих двојице.

Апстрахујући све контрадикције, којих је пуна и ова (као и друге) студије г. Недића, и апстрахујући анахронизам с одмеравањем песника, остаје нам мишљење г. Недића, с којим се и ми слажемо, да ће патриотске песме Владислављеве, као огледало родољубиве песничке душе »Старога Барда« дуго сачувати спомен на песника »Грахов-Лаза«.

Бранислав Станојевић.

(Наставиће се)

БРАНИЧ СРПСКОГА ЈЕЗИКА

Г. Решетар у коментару на „Горски Вијенац" на стр. 63 вели: „Синтакса је у *Горском Вијенцу* дабоме и правилна и обична, па и с те стране мало се што има да опази. Свакако је чудно што је ријеч *вече* једном узета као да је мушкога рода: *бијдьи вече* 2437, а нијесу обичне ни конструкције *који му драго десетиња* 1724, *часне двоје постах да постите* 861 (мјесто двоје часнијех постах да поститe), *залуду се недружина друже* 1888. И додатке бројевима *шест*, *шест* владика узимље у множини у падежу што иште глагол а у роду којега је именица с којом су здружени: видиш *ове шест* стотин момчади 111, наврћите *те шест* шест овнова 1398." Из овога се види да г. Решетар мисли да је тако само владика писао, а ја ћу гледати да покажем да није тако него да је и то особина цр-

црногорскога дијалекта. Узмимо пошљедњу реченицу г. Решетара гдје говори како је владика употребљавао атрибуте уз *шест, шесто*. У тој реченици нити је истина да само владика употребљава тако атрибуте уз *шест, шесто*, нити је добро да узимље те атрибуте „у множини у падежу што иште глагол а у роду којег је именица с којом су здружени“. Ја ћу покушати да ово правило г. Решетара оборим. Да бих то учинио као што треба, морам мало издаље почети ма ми то г. Решетар и замјерио као што ми је већ и замјерио у Archivu да разликам оно што пишем.

Бројеви *шест, шесто* и т. д. били су њекад као збирне именице и мијењали су се по *ь-врсти* другога раздјела као што се то види из старословенскога језика. Кад су пак збирне именице субјекти у реченици, онда предикат код њеких долази у једнину т. ј. предикат се равна по обличју субјекта, јер збирна именица има обличје једнине, а код других опет збирних именица кад су субјекти долази предикат у множину т. ј. предикат се равна по значењу субјекта, јер збирна именица значи множину, н. пр. цвијеће *жути*; а опет: господа *пију* хладно вино. Тако је исто и са бројевима *шест, шесто* и т. д. кад су субјекти може доћи предикат или у једнину или у множину т. ј. предикат се може равнати по обличју субјекта, јер су се *шест, шесто* као збирне именице њекад склањали у једнини или се може равнати по значењу бројева *шест, шесто*, јер заиста значе множину као и збирне именице, н. пр. У тај час *долети девет* златних пауница, *осам падну* на јабуку. Шта видимо одавде? Видимо да се предикат равна час по обличју субјекта, а час опет по значењу субјекта. Па као год што се у овој прилици равна предикат час по обличју субјекта, а час по значењу, тако се исто и атрибут равна према бројевима *шест, шесто* час по обличју, а час по значењу. Као год што су бројне именице пет, шест биле у старословенском језику женскога рода, тако има примјера да су и у српском језику женскога рода још у гдјекојим крајевима нашега народа, н. пр. *ону осам* браће твоје. *Сву* их *десет* под мач оборио. Изберте се *другу десет* момак. На ноге се *трећу десет* момак. Ове сам примјере из народних пјесама нашао у Миклошићевој синтакси, а остало што долази јесу моје комбинације. Из овијех се примјера види да су бројеви *шест, шесто* женскога рода у гдјекојим крајевима и да се њихови атрибути равнају по обличју њихову т. ј. стоје у једнини: *другу десет, трећу десет*. Али су се бројеви данас помијешали са средњим родом и овако је данас обичније н. пр.

Су *њихово* дванаест хиљада. V. 95.*)
И *њихово* двадесет момака V. 95.
Су *њихово* четрдест момаках V. 107.
И *њихово* гарас пет стотина V. 361.
Су *његово* седам харамбаша. V. 66.

На и: Су *његово* триста Пјешиваца V. 94.
Су *његово* триста Павковића V. 94.
Су *његово* стотину пандура V. 361.

И из овијех се примјера види да се предикат равна по обличју бројева т. ј. стоји у сингулару средњега рода. У старословенском језику равнају се атрибути такође по обличју бројева, који су збирне бројне именице женскога рода, н. пр. **шьдъ же приимый пать талантъ дела о нихъ и приобрѣте другѣмь пать талантъ.** Мат. 25. 16. **приносе другѣмь пать талантъ.** Мат. 25. 20. **се другѣмь пать талантъ приобрѣтохъ.** Мат. 25. 20. Из овијех се примјера јасно види да су бројеви женскога рода и да им атрибути гледају на обличје њихово т. ј. стоје у сингулару женскога рода. Али у рускословенском језику није тако. Ту се атрибути равнају по значењу бројних именица **пать, шесть, и. п. шедъ же пріемый пать талантъ, дела къ нихъ, и соткори другія пать талантъ; принесе другія пать талантъ; се другія пать талантъ приобрѣтохъ.** Из овога видимо да се атрибути равнају по значењу бројева, те стоје у плуралу женскога рода, јер *пять, шесть* заиста значе множину и женскога су рода. На према томе и у српском језику равнају се у Црној Гори атрибути и по значењу бројева т. ј. стоје у множини женскога рода као што је и у рускословенском језику. Ја мислим да се тако имају разумјети владичини стихови:

Видиш *ове шест* стотин момчади. Стих 111.
Навртише *те шест* шест овновах. 1398.

Овдје атрибути *ове, те* стоје у плуралу и то у акуз. женскога рода равнајући се по значењу бројева, који су овдје женскога рода. Али овако није само владика писао него тако говори и цијела Црна Гора. За потврду ево примјера из народних пјесама:

Су *'ве моје* двадесет момаках. V. 93.
Су *његове* четрдест момаках. V. 133.
Још *остале* седам осам другах. V. 135.
Су *његове* седам Марковића. V. 138.
Прождријети *миле* девет брата. V. 448.

Цар султан Абдул Мецид-кан *читаве* осам дана чинио је радост погибији књаза Црногорскога Данила I топовима и т. д. V. 521. Из овога се види да се стихови владичини што се овога тиче потпуно слажу са говором народним те да није то особина

*) Народне пјесме.

говора само владичина него и цијеле Црне Горе. Па према овијем стиховима лако је схватити и стих владичин: *Часне двоје* постах да постите, гдје Црногорци у овакијем приликама узимају дистрибутиван број супстантивно, а остали Срби узимају адјективно. Ми бисмо казали: *Часне двоје посте* да постите, гдје је *двоје* адјективно узето, а Црногорци узимају овдје *двоје* супстантивно и кажу: двоје часнијех постах да постите или *часне двоје* постах да постите по аналогији: прождријети *миле девет* брата, што може гласити и: прождријети девет *милијех брата*, као што на другом мјесту опет тако и стоји: (Х)рани мајка девет *мили(х) сина* II 38. Из свега се овога види да нијесу необичне оне конструкције владичине као што вели г. Решетар него су баш удешене сасвијем према народном говору. А ко је све ово с пажњом прочитао, лако ће себи протумачити и стих владичин: Залуду се *недружина друже*. Напошљетку је зачудило чудно што је г. Решетару чудно да је *вече* (бадњи вече) код владике мушкога рода. Ко зна да је првобитан род од ријечи *вече* мушки, ко зна да се говори можда по свијем крајевима српскога народа *добар вече*, ко је завирио у академијски рјечник, тај се заиста мора чудити како се ко може чудити да је *вече* код владике мушкога рода.

У владике је синтакса народна. Он је писао онако, како му народ говори. Он је сасвијем онако мислио како му народ мисли, зато и јест велики пјесник. Испореди гноме из српских народних пјесама са владичиним, па ћеш наћи да су гдјекоје сасвијем једнаке. Тако из V књиге српских нар. пјесама на стр. 452 стих: „Нема посла у плаха главара“ одговара на длаку владичину стиху: „Нема посла у плаха главара“. Испореди из V књ. на стр. 467 стих: „Живо ми је срце покосио“ са владичиним: „Живо ми је срце покосио“. Испореди из V књ. на стр. 472 стихове: „У добру је лако добровати, на муци се гледају јунаци“ са владичиним стиховима: „У добру је лако добро бити; на муци се познају јунаци“ и т. д.

Карловци **Јован Живановић**

КОВЧЕЖИЋ

КЊИЖЕВНЕ БЕЛЕШКЕ

— Изашло је (већ!) *треће Годишњак српске краљевске академије*, Београд **1890** г.! Оваким радом српска академија срамоти и себе и нас. Кад је већ Годишњак задоцнио, као се сме на књигу, која је у свет пуштена крајем 1893 год., мегнута, да је изашла 1890 г.! Ако је била готова, за што је лежала три године у магазину? И кад ћемо дочекати четврти Годишњак? Време би било, да се место секретара академије понуди и да тамо дође човек, који ће те дужности *савесно* и *тачно* обављати! Секретар је душа ученог друштва, а код наших учених друштава заузимају та места *луди*, који их не врше како би требало. — У овом Годишњаку су записници академских седница год. 1889. Од важнијих ствари штампана су ту акта о Мариновићевој надувбини, даље пројект закона о чувању старина у Краљевини Србији, пројект закона за уређење државне архиве и меморар М. Валтровића и Д. Милутиновића ради снимања и описивања наших средњевековних споменика уметности. А где су биографије академика?

+ У Београду штампано је војводи М. Г. Медаковићу *„Преки српски устанак и његов земаљски сарштаб по архивским петроградским документима“*. У овој је књизи саопћен и меморандум кнеза Милоша од 1830 године. Писац је додао и три слике: Карађорђа, Милоша Обреновића и Миленка Стојковића. Цена је књизи динар и 60 пара динарских.

+ Ст. Д. Поповић превео је Камила Фламаријона *„Уранију“*. Критика препоручује ово дело као корисно.

+ Професор Вл. Зделар издао је и треће издање свога дела *„Геометријско цртање“* за више разреде гимназијске у краљевини Србији. У књизи је до 244 слике. Цена је два динара.

— У Великој Кикинди излази од нове године нов лист за шалу и забаву. Зове се *„Враголан“*. Излази двапут месечно а цена му је шест круна годишње.

— У Смедерову је под уредништвом Светозара Јанковића од нове године почео излазити орган напредњачке округа подунавског под натписом „Напредњак“. Излази двапут недељно.

— У београдској „Будућности“ читамо, да су дате у штампу и да ће до краја овога месеца изаћи две приче Јована Ђ. Пантелијића под натписом „Једњица“ и „Анђелија“.

— У издању Д. М. Ђорића у Београду изашла је нова књига: На лепом српском Дунаву од Београда до Радујевца, са путничких бележака Срет. Ј. Стојковића.

— У Дубровнику је у дубокој старости пре неколико дана умро песник дум-*Антон Козала*, са којим је Л. Томановић упознао српску публику у 13, 14 и 15 броју „Стражилова“ године 1887.

— Уредништво „Малих Новина“ у Београду расписује награду од сто и двадесет динара у злату за причу из српског живота, и то било из садашњости било из прошлости. Оцењивачи ће бити Светомир Николајевић, Светислав Вуловић и Момчило Иванић. Рок је 31 март ове године.

— У свечаној седници славјанског благотворителног општества 27 дек. прошле године изнесено је председник

гроф М. П. Игнатијев о четиристогодишњици ободске штампарије и о стогодишњици Јанка Колара. Генерал А. А. Кирејев говорио је „О противницима и савезницима словенофила“ а проф. А. С. Будиловић о Јанку Колару, окарактерисавши га као личност и као песника. Најпосле је још С. Ф. Шарапов говорио о симпатијама према Словенима на Западу и тиме се завршила свечаност.

+ Било је већ раније говора о најновијем раду Ст. Новаковића „*Стара српска војска*“, да се штампа у Ратнику; сада можемо читаоцима јавити, да је и посебно ово дело изашло на великој осмици, а на 207 страна. У овом раду Новаковић „у лакшој форми занимљивих списа, а по изузетним подацима правих извора, претреса питања о појављој тачки за изучавање и вредновање српске војничке историје, о војничком уређењу племенском, римском и византијском“, па прелази на расправу „о сталежима у Србији као о основици војничке и административне организације у средњем веку, о краљу, о војводама, о стегоношама, о разним врстама војске у старој српској држави, о јунацима и о негдашњим, о незаблудима и о играма војничким, о новима јуначким, о мобилизацији и о комори, о војној музици, о градовима и о опсадама, о оружју. Тај низ списа завршује сасвим одличан и ратничким наравима балканских становника.“ Књига стаје две круне.

+ У другом издању, а у једној књизи штампани су Новаковићеви радови: „*С Мораве на Вардар*“, „*Под знаменима Цариграда*“ и „*Бруси*“. Прва два рада штампана су раније у Чупићевој „Годишњици“ а последњи у „Летопису“. Књига је на 12-тини, лепа, укусна формата, има 192 стране а стаје динар и по.

+ Из октобарске свеске „Просветног Гласника“ посебно је отштампана професорска радња „*Француски моралисти*“ од Павла Поповића. Књиги је цена по динара.

*** Изашла је прво књига расправа др J. Mahala: O bohatýrském epose slovanském, где има прво много расправљања о нашим народним песмама. Свакако би и у вас требало о овој књизи опширније проговорити.

БЕЛЕШКЕ О УМЕТНОСТИ

— Београдско српско краљевско позориште имало је од нове године до Богојављења овај репертоар: на нову годину после по дне давана је Мегерлина „Чичја-Томина колева“ а у вече „Бидо“ Јанка Веселиновића и Драгомира Брзака; на поју тарје нове године давао је после по дне Сигетиџев (а не Сигилигетијев, као што „Будућност“ погрешно вели) „Стари бика и његов син хусар“, у вече пак Раймундов „Сељак као милијонар“; у уторак 4. о. м. испунише су вече три мале шаљиве игре, и то две старе, наиме Трифкопићево „Љубавно писмо“ и „Школски надзорник“ и једна нова, којој се писац крије а којој је наслов „Срећа и људи“. У „Љубавном писму“ и „Школском надзорнику“ гостовао је Ђ. Пелеш као Дражић и учитељ Петровић.

— У Земуну је лицем на нову годину умро *Никола Јорић*, који је много и много година био вредан члан нашег овдашњег народног позоришта. Помињао је шездесет и пет година.

— Први редитељ дворског позоришта у Монакову, Србин Савић, каже да ће примити управу новооснованог Шилерова позоришта у Берлину. Ако то буде, вели у Монакову, биће за овдашње позориште не само криза него и тешка штета, јер класична глума и шаљива игра — вели монаковски листови — има у Савићу не само искусна редитеља, који није уједно и глумац, него и литерарно образовану снагу.

— У хрватском земаљском казалишту у Загребу приказана је пре десетак дана нова изворна глума под натписом „Марија Станчићевића“. Писац јој је Динко Политео. Новина је успела те ће се одржати на репертоару. Натписну улогу игра пројина Рушичка-Строцијева.

— Сметанина „Продана невеста“ приказана је пре неки дан први пут у Хамбургу. И у Монакову ће је приказати за који дан у дворском позоришту. Уз њу ће се у истом позоришту приказати и „Хубичка“. Први пријка „Хубичке“ у бечкој дворској опери одређен је за 15 фебруар.

— Позната оперска певачица Милка Трнина певаће крајем овог месеца у Загребу на концерту т. зв. главбеног завода.

— У Загребу је пре три дана у дворишта „Хрватског Дома“ гласовити чешки квартет давао концерт, на којем је свирао и Сметанин e-moll квартет. У том квартету протумачио је Сметана свој живот, и то у првом ставу (Allegro vivo) љубав своју према уметности још у младости, па онда неку непротумачиву тежњу и слутњу о несрећи, која ће га снаћи; у другом ставу (Allegro moderato à la polka) тумачи своју веселу младост, у којој се наужинао игре и свирке; у трећем ставу (Largo sostenuto) мајсторски тумачи чар прве љубави према девојци, која му је после била љубав верница; у четвртом (Vivace) исказује радост своју са својих успеха, која после прелази у црну слутњу.

— У Бечу је пре једно три недеље умро Бенедикт Раидхартингер, који је уз многе дивне композиције, симфоније, квартете, корове и песме компоновао и нашу православну литургију у четир гласа.

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

— Краљ је дозволио да се на загребачком свеучилишту одвоје катедре за минералогију и геологију. Уједно је именовао професора загребачке реалке др Михајла Кишпатића ванредним професором за минералогију а др Драгутина Горјановић-Крамбергера ванредним професором за геологију и палеонтологију на загребачком свеучилишту.

САДРЖАЈ: Песништво: Зимска ноћ. Зима и пролеће. Весна сиротиња. Вечити муж. — Књижевност: Најновији критичар наше новије лирике. Бранич српскога језика. — Књижевне белешке. Белешке о уметности. Просветни гласник.

„СТРАЖИЛОВО“ излази сваке недеље на читаву табаку. Цена му је 5 фор. а. вр. на целу годину, 2 фр. 50 новч. за по године, 1 фр. 25 новч. на четврт године. — За Србију и Црну Гору 14 динара на годину. — Рукописи се шаљу уредништву а претплата књижарници Луке Јоцића у Нови Сад. — За Србију прима претплату књижарница В. Валожића у Београду.

Издаје књижарница Луке Јоцића. Срп. штампарија др Св. Милетића

БРОЈ 3.

СТРАЖИЛОВО

ГОД. VII.

ВЛАСНИК И УРЕДНИК

ЈОВАН ГРЧИЋ

У НОВОМ САДУ, 16. ЈАНУАРА 1894.

ПЕСНИШТВО

ПРЕД ВЕЧИТИ МРАК

Стеван

Ох, је ли да је, је ли, страшан глас?
Не таји га од мене. Видим ја
По смућеном ти лицу да је зло,
До данас какво још не снађе нас.
Баш препатисмо јада тисућу
Ал пехар зла зар не искаписмо.
Сем смрти ништа да ли остаде?
А смрт, ја мислим, само спасава.
Не стрепим од ње ја, а ній ти, знам
Па с тог се чудим, јесте, тиштиш ме,
У моју снагу што се не уздаш,
Зар сумњајући: не ћу поднети
Са мирном душом глас о „црну злу“,
Што знам да спашће нас обојицу
Тог стидног ропства, које сносимо.

Гргур

Не замери ми, драги брате мој,
Ал дете си, а глас је ужасан!
Ужасава се зар и крвник сам,
Кад налог даде, да те приправим.

Стеван

Да приправиш ме?! Мене приправиш?!
А је ли тебе приправио ко?
Из небуха се теби рећи сме
А за ме треба приправљања тек!
Очеличен зар нисам бабајком
И сејом, тобом — вашим патњама?
Да знадеш, брате, како боли то,
Ни часка више не би часио
Већ јавио ми, па ма било шта!

Гргур

Ма горе било, но и сама смрт?

Стеван

Ма биле вечне муке паклене!

Гргур

О хвала ти! Та одлакша ми све
И сиђи камен скиде са срца.
А могах знати, да си одважан;
Опрости што посумњах и за час.
Па слушај, брате, чуј сад грешни смер,
У зверских грудих што се зачео
А родило га круто сврепство:
Наш рођак ваљни пусту своју ћуд
Још није тиме задовољио,
Слободу нама што је узео
На превари, без срама газећи
Старинско право, које има гост,
Већ — завидећи зар, што сунчев зрак
Са муком себи пута прокрчи
Кроз решетке Бедѣви чардака
До избе сужних дѣспотовића,
Од бабајка им поздрав посећи
И поруку, да живи, да је здрав —
И сунцу хоће да напркоси
Да у радости већ не ужива,
Са којом сваки зрак дочекују
Два сужна синка ћурђа дѣспота.

Стеван

Шта наопако? Вид зар очни?

Гргур

Да!
Ослепити нас ево дођоше,

Извадити нам ока обадва
Да не гледамо белог дана већ.

Стеван

Ни тебе зар да више не гледам,
Мој храбриоче, чврсти стубе мој?!
Зар да не читам више с чела твог
Што не би рекла ни најтврђа реч?!
Зар поглед на те, на твој дични лик
Да не диже ми више поноса,
По крви што сам и ја Бранковић?!
Одрекох се ја давно свега већ,
Одучих се госпоства, сјаја, свег,
Заборавих и све, што природа
У обиљу нам царски дарује.
Ја не знам више, шта је дубрава,
Шта доља, шта ли брег, шта гај, шта луг!
А како ли сам све уживао
На бесну хату лова ловећи!
Жалостило ме, кад се морадох
Слободиних дивота манути,
Ал помисао, да то захтева
Од мене срећа доброг баба мог,
Окрепила ме, снаге дала ми.
Прегорех дом, прегорех бабајка,
Прегорех мајку, сеју, Лазара,
Преболех рану, боле прекужих,
Измирих се са судбом, знајући
Да тако мора бити; уз то још
И твој ме пример челично свеж.
Твој ведри глед и јуначки ти ход
Сачу́во ме, да не очајавам.
А шта ћу сад?! — Шта скривисмо нас два
И којим правом да нам одузму
Дарóва свих најдрагоцењи?
Живота ево! Не дам очију!

Гргур

Одупрети се сили не можеш
Те мораш удар тај претрпети,
С тог буди јак и не дај душманом
Ту сласт, да нађу нас малаксале.
У књизи судбе Бранковићима
Ваљда је и то записано где,
Да зеница синова двојице
За срећу дома мора згаснути.
На не видимо л' више часни лик
Свог старог баба, чућемо бар реч,
Којом ће сенке благосиљати.
Ја уверен сам, да ће слепе нас
У завичај до баба пустити.
Уштедети му не ће турски бес,
Да поглед на нас њега нѐ сатре!

Стеван

Ти мислиш тако? Е па добро, де!
Ја по ту цену радо губим вид.
Божанствени к'о што Искупилац
На крсту вољно муке прѐтрпи
Рад спаса целог рода човечјег:
Е тако ћемо и нас двојица
Без роптања поднѐти страшни јад
За спас и срећу родиоца свог.

Гргур

Већ мину рок! Целата ево већ!
Покажи, брате, да си соко сив,
Да ни од чег на свету не презаш!

Стеван

Ој не брини се, јак је Стеван, јак . . .

Гргур

На с Богом, дане!

Стеван

С Богом, светлости!
Ал здраво, бáбо.

Гргур

Здраво, доме наш!*)

*) Овај су призор на овогодишњој светосавској гимназијској беседи приказали гимназисте Станко и Милешко Арапицки.

Јован Грчић

БЕСНА СИРОТИЊА

(Наставак)

III

Од јесен ми посао удари готово са свим натраг. У варош дође неки похрваћен Немац, човек умешан и наметљив до зла бога. За своју фотографску радњу најмио је један од најлепших дућана на пијаци, одмах према цркви. Па како се само укусно и вештачки наместио, како упознавао, како препоручивао, то је одиста било за причу! Наравно, тако радећи, лако му је било одвући муштерије и од мене и од старца, другог фотографа, који је имао пуну кућу чељади.

Према томе није за мене требало много, да размишљам па да дођем до уверења, да ми ту нема дуга опстанка. А још кад сам чуо, да је тај дрски странац походио прве куће у ва-

роши, а многим виђеним особама подарио албуме знаменитости највећих европских престоница, господину проти пак албум Јерусалима, на чисто сам био с тим, да ми се ваља час пре очистити из тог места.

Сећам се, једног дана скобих се на улици са старцем.

То нам је ваљда био први искрен и пријатељски сусрет, јер дотле један у другом гледасмо и неотично противника.

Запитасмо се о послу, тек из навике, и ја му се пожалих, да апарате готово ни додирнуо нисам, од како нам дође тај немили гост, и да сам приморан у најкраћем времену да кренем даље.

— Хвала милостивом Богу — рече ми он, смешкајући се накосно — ни мени за сад не иде баш никако, али се надам у име божје да да ће скоро добро поћи... Не селим се ја одавде, младићу мој, па да пет милијона таквих Чивута дође овамо!... Једнаест година, Богу хвала, ја живим овде и многе сам испратио, па ћу зар дочекати, да и тог Чивутина испратим одавде, а можда и коју крајцару на путни трошак да му пружим...

Пламтео је грешни Анта Мува (т. ј. он се управо звао Антон Моуха, али су га овако прекрстили још првих дана из доласку из Чешке.)

Ја приметих да дошљак није Чивутин него Немац, а Мува тек тада плану, разрогачи своје старе помућене очи, искези проређене жуте зубе и сав се у телу затресе.

— Знам ја те Немце добро!... Нико њих боље не зна него ја... Гледам га само ономад: узео гарнизонара под руку па се тако шећу по чаршији... Велик господин, знаш, па су ту и рукавице, и цилиндар, и свака згода... Тако ми Бога, згадило ми се, и да ми није жао онако стар ићи у апс, баш би га једном слатко опамарио...

Ја се засмејах детињастој пакости старчевој, а он још и више плану на настави:

— Није то смешно! Тако је са свим... Ето, јуче и ономад снимио је град и цркву, па ће и то ваљда поклањати... Шта значи то? Зар ни хлеба да не једемо?!

Дарнуше ме последње речи старчеве, дубоко ме трону суза, која му се у том трепутку засија у оку.

Односи моји према мојим кућанима остали су још онакви исти

Стара госпа је већ поодавно прездравила. Млада удовица је постала потпуно предметом моје неизмерне љубави, а указивала ми је толико пажње и нежности, да већ нисам чисто знао куд да се девам од превелике среће. У моме наручју одмараше се почетње, и ја сумњам да јој је и једна тачкица на лицу остала а да је нисам пољубио бар сто пута. Беспослен и злурад варошки свет, знам, говорио је свашта о тим нашим односима, али ја сам се из дубине душе гнушао тих нискости, јер моја љубав беше узвишена, чиста и светла као сунце...

Потпуно измирен с мишљу, да се испред тако опасна конкурента, као што је мој нови колега, морам уклонити, ја сам био прегао да и питање моје брачне среће изведем на чисто.

Једног дана по но дне спремим се да свечано приступим томе великом задатку. Умолим стару госпођу да дође до мене у собу на мало разговора и она ми се обећа да ће доћи.

Очекивао сам је подуже. Али што сам више чекао, све ме је то више почела обузимати некаква хладна и језива слутња. У један мах чујем некакву неразумљиву ларму код њих. Напрегнем слух, али нисам могао ништа јасно разазнати. Најзад ето гошће. Уђе у собу, и не куцнувши претходно на врата. По свему се видело, да је била узнемирена и љутита, али је то врло вешто прикривала.

Понудим јој столицу па се и сам недалеко од ње спустим на другу

Знајући да страсно пуши, понудих јој готових цигара, које сам нарочито фине спремио за тај случај. Она узе, задимани и поче разговор о времену и непослушној деци.

— Данашња младеж — говораше сухим тоном међу осталим, при том одбијајући дим за димом — страшно се изопачила. Знам, кад сам ја била дете, поговора није смело бити пред старијим.

И сам сам то одобрио, потврђујући да је и за време мога детињства било друкче.

За тим је настао разговор о којечему другом.

Није могла да ме упита зашто сам је позвао, а ја чисто нисам смео да почнем.

Тако је разговор текао бесмислено за неко време, па смо најзад и заћутали.

У забуни ја је понудих још једном цигаром.

Она не узе нити рече за што, него ће рећи са свим чиз небуха:

— Ви сте ме позвали, али ми још не кажете за што...

Ја се осмехнух и заустих нешто, али ме она претече.

— Ја погађам од прилике у чему је ствар — настави — али се томе у опште нисам надала од вас...

При том јој лице доби врло озбиљан и жив израз, очи плануше, а на уснама јој заигра један осмејак.

— Томе се од вас ја нисам могла никако надати — продужавала је, не давши ми времена, тако рећи, ни да се прiберем. — Ја сам вас увек сматрала за толико паметна, да ћете моћи оценити ко је ваша прилика а ко не... Ја сам вас примала у своју кућу као часна и валјана младића, и у томе се нисам варала. Ја имам ђаволско око да човека скроз видим и познам, и према томе нисам никад страховала, да ће нам ваше друштво нанети ма какву љагу... Ви сте у истини красан млад човек, и то ћу увек признати, па ма како се ви, после овог разговора, почели понашати према мени. Само то не могу да разумем да се ви толико заборавите!... То ми је управо врло жао, јер ћемо овим прекинути наше пријатељство... бар овакво, како сте га ви разумевали...

— Молим вас, госпођо — заустих ја, осећајући у том трепутку и бол и понижење.

— Немате за шта да ме молите — утече ми она у реч — немате за шта; и ви да нисте ово покушали, ја бих била принуђена да вас на други начин разуверим... Зар ви збиља мислите да ја не знам у како сте блиским односима ви стајали с мојом ћерком?! Све сам ја то знала, али се при том нисам ничега рђава плашила, јер сам била уверена да ви нисте склони неваљалству, а своје дете још и боље познајем... Признајем да сте ми се често пута налазили на услузи и да сте ме многим добром обвезали, што вам никад не могу заборавити, али тек ваљда не ћете дозволити да се на овај начин одужујем?!

Ја почех мућати и устадох са столице. Осећао сам да имам шта да речем, и то оправдано да речем, али нисам имао моћи ни две упакрст да проговорим.

— Волети невино, то... али шта још о томе! — падала је она све више и више у ватру. — Зар вама никад није падало на ум чија је она кћи, чија је жена била, и зар би то и каква смисла имало чинити такве лудорије?... Ви ваљда знате да сте само обичан мајстор и ништа више, а у нашој породици, извините, није још било ниједног мајстора...

— Али, госпођо — почех ја, осећајући се увређен.

— Молим, саслушајте ме — говорила је она даље, не дајући ми да дођем до речи. — Вама ако је баш толико до женидбе, што у осталом није рђаво, ви сте могли то да ми поверите, па да вам ја нађем дивну прилику... Има овде мајсторских девојака, које би сматрале за част...

— Госпођо! — најзад се и мени језик одреши, али осетих да ми и сузе надолазе у очи — за Бога, немојте ме тако вређати... Опростите ми, али ви сте ме овим савршено убили... Камо моје лепе среће да овамо никад и нисам дошао!... Ја бих сад био срећан и задовољан, а овако.....

Она заћута и упре уштапљен поглед на прозор.

Тако је подуже ћутала, па најзад устаде са столице и погледа ми право у очи одлучно.

— Мајсторе — рече ми хладно — избите то себи са свим из главе... Ја знам да вам ово тешко пада, али ћете се временом излечити... У будуће поштедите ме од ваших посета, а од првог идућег можете се селити, јер сам намерна у тој соби ја да зимујем... Јесте ли ме разумели?

Мени сузе грунуше.

— Али, за Бога, размислите се још мало! Није то тако страшно, као што вама изгледа... Ми бисмо били срећни, а то је ваљда главно у браку... Као матер вас преклињем!...

— Немам шта више да размишљам — прихвати она, такође прилично потресеним гласом. — Што сам вам рекла, при том остајем, а да вас одиста не мрзим, ево вам доказа!

При том ми нагло приђе, узе ми главу и пољуби ме у чело.

— С Богом! — рече и нестаде је.

Све, што сам том приликом могао видети у соби, поче ми брзо пролазити испред очију. Сто, столице, сандук, прозори, врата, све је то у вихрилац летело око мене.

Да се не бих стропоштао, ухватих се за зид.

(Наставиће се)

Чед. А. Поповић.

ВЕЧИТИ МУЖ

ПРИПОВЕТКА Ф. М. ДОСТОЈЕВСКОГ

ПРЕВЕО МИЛИВОЈ МАКСИМОВИЋ

(Наставак)

III Павле Павловић Трусоцки

Онај се чисто скаменио на свом месту. Обојица стојаху један према другом на прагу и обојица гледаху укочено један другом у очи. Тако прође неколико тренутака и на једаред — упозна Вељчањинов свога госта!

У исти мах је и госту било јасно, да га је Вељчањинов познао: то му је синуло у очима. За тренут ока цело његово лице као да се растопило у пресладку осмеху.

— Ја, по свој прилици, имам част говорити са Алексејем Ивановићем? — скоро испева он врло нежним гласом, који је до комизма био у противности са приликама, у којима су се обојица налазили.

— А јесте ли ви Павле Павловић Трусоцки? — рече на послетку и Вељчањинов са забринутим лицем.

— Ја сам био познат с вама пре девет година у Т., — и ако се само добро изволите мене сећати — били смо познати поближе, били смо пријатељи.

— Дакако... узмимо да је тако... али — сад је три сата, а ви сте целих десет минута пробали, да ли је код мене забрављено или не...

— Три сата! викну гост, вадећи сат у чуду, — заиста три! Опростите, Алексеју Ивановићу, ја сам то требао узети у обзир пре но што сам дошао; чисто ме је стид. Доћи ћу и објаснићу ствар кроз који дан, а сад...

— Нема ништа! Ако већ има шта за објашњавање, онда, ако је по вољи, одмах, овај час! прекиде га Вељчањинов, — изволите овако, преко прага па у собе. — Та сто, ви сте и сами били у намери да уђете унутра; нисте тек дошли само ради тога да пробате браве...

Био је узбуђен а у исти мах некако и разочаран; осећао је да није у стању да се разабере. Чак се и застиде: ни тајне, ни опасности — ништа не остаде од целе фантасмагорије; појављала се само глупа фигура некаквог Павла Павловића. Но, у осталом, ипак није веровао, да је све то нешто просто и обично; као кроз маглу је нешто наслућивао и бојао се. Посадивши госта на столицу седне нестрпљиво на свој кревет, на један корак од столице, нагне се напред, подбочи се лактовима о своја колена и са раздраженошћу очекиваше да посетилац почне говорити. Жељно га посматраше и опоминаше се појединих догађаја. Но чудновато: гост је ћутао и, као што се чинило, није ни појма имао о том, да му је „дужност" одмах говорити, него, на против, посматрао је домаћина неким пуним очекивања погледом. Могуће да се просто преплашио, осећајући с почетка извесну незгодност свога положаја, као миш у мишоловци; али Вељчањинову беше већ дошло до грла, па се издера на њ:

— Па шта је сад? Ја мислим да нисте тек и ви фантазија или сан! Да вам се није можда прохтело да играте мртваца, шта ли? Говорите, бањушка!

Гост се зашевељи, насмеши се и поче опрезно:

— Колико видим, вас је, пре свега, тако рећи, поразило то, што сам ја дошао у ово доба и — у тако особеним приликама... Тако да, сећајући се свега што је било некад, а после и како смо се растали — мени је чак и сад чудновато... А у осталом, ја нисам ни имао намеру посетити вас, па и ако је испало овако, — то је било случајно...

— Како случајно! Та ја сам вас видео с прозора, како сте на прстима претрчали преко сокака!

— А, дакле сте видели! — Е па вама је онда, тако рећи, све то боље познато него мени! Али ја вас само раздражујем... Ево у чему је: ја сам стигао овамо има већ три недеље, а дошао сам својим послом... Ја сам, као што знате, Павле Павловић Трусоцки, што сте већ и ви сами признали. Што се тиче мога посла овде, то вам имам рећи, да радим да будем премештен у другу губернију, у другу службу и на место са знатним повишењем... Но, у осталом, све то није то!... Главно се, ако изволите, састоји у том, да се ја овуда мотам, ево већ трећа недеља и као да баш ја сам хотимице отежем своју ствар, то јест, што се тиче премештаја, и право да кажем, кад би и испало, то бих ја, на прилику, и заборавио, да ми је одобрено, и не бих отишао из Петрограда у овом мом стању. Мотам се, као да сам некако изгубио свој пут, па се често радујем, што сам га изгубио — у овом мом стању!...

— У каквом то стању? обрецну се Вељчањинов намргођен.

Гост подигне на њега очи, подигне шешир и достојанствено покаже на кревет.

— Ево у каквом стању!

Вељчањинов тупо гледаше час у кревет, час у

лице госту. На једаред га обузе румен и нека силна узбуђеност.

— Да није Наталија Васиљевна!

— Јест она! Наталија Васиљевна! у марту ове године... Сушица, и то скоро на једаред, за нека два — три месеца! А ја остадох — као што видите!

Кад је гост то изговорио, он обузет силним осећајем рашири руке на обе стране, држећи у левој своју шешир са крепом, и, дубоко погнувши своју ћелаву главу, остане у том положају једно десет секунада.

Тај призор на једаред чисто освежи Вељчањинова; подсмешљив па чак и накостан осмех прелети му преко усана, — али само на један тренутак: глас о смрти те даме (с којом је био тако давно познат, и коју је тако давно заборавио) — учинио је толики утисак на њ и потресао га више, но што би се икад надао.

— Је ли то можно! промрмља, што му прво дође на језик; — па што онда нисте дошли право к мени и рекли ми то?

— Хвала вам на саучешћу; ја га видим и ценим. Не узимајући у обзир...

— Не узимајући у обзир?

— Не узимајући у обзир толике године растанка показали сте према мојој тузи, па чак и према мени тако искрено саучешће, да се ја, разуме се, морам осећати благодаран. Ето то је све, што сам вам хтео рећи. Но, можда, да бих могао посумњати у своје пријатеље, ја ево и овде, овај час, могу наћи потпуно искрених пријатеља — да речем само једнога Степана Михајловића Багаутова — али вид'те, моме познанству с вама, Аљексеју Ивановићу, — могао бих рећи и пријатељству... будући да га се са захвалношћу сећам — прошло је девет година, господине мој; ни се нисте к нама враћали, а писама није било ни с једне стране...

Гост је све певуцао, као по нотама, но за све време, док је говорио, гледао је у земљу, и ако је поред тога видео све што се горе збива. Али и домаћину већ беше пошло за руком да се сабере.

Са неким чудноватим осећајем, који је све силнији бивао, слушао је и посматрао Павла Павловића, и на једаред кад је овај завршио — јурнуше му ненадно са свим чудноване и неочекиване мисли у главу.

— Али како је то, да вас до сад нисам никако познао? — викну са живошћу, — та ми смо можда већ пет пута срели један другог на улици?

— Јест; сећам се и тога; ви сте све некако наилазили на мене, — једно два пут, а можда и три пут...

— То јест — *ви* сте *увек* наилазили на мене, а не ја на вас!

Вељчањинов устаде и на једаред се громко и са свим изненада насмеје. Павле Павловић застаде, погледа пажљиво, но одмах опет настави:

— А што ви мене нисте познали, — то, прво, могли сте ме већ заборавити, и друго, имао сам за то време богиње, од којих су остали неки трагови на лицу.

— Богиње! И гле, заиста је имао богиње! Богме вас је прилично...

— Упаказило? Зар је мало несреће, Аљексеју Ивановићу; мало, мало па те тек нешто упакази!

— Само што је то још врло смешно. Али, наставите, наставите, — премили пријатељу!

— Али ја, и ако сам вас такође срета...

— Стојте! За што ви мало час рекосте „упаказило"! Ја сам се хтео изразити много пристојније. Али наставите, наставите!

Вељчањинов је постајао све веселији и веселији. Први страшни утисак замењо се са свим другим. Брзим корацима је корачао горе доле по соби.

— Дакле и ако сам и ја такође вас срета, и полазећи овамо у Петроград имао намеру да вас свакако овде потражим, али, да вам и опет кажем, ја сам у овај мах у таком душевном расположењу... и толико умно растројен још од марта месеца...

— Ах, да! Растројен од марта месеца... Причекајте, пушите ли ви?

— Као што знате, ја за Наталије Васиљевне...

— Та да, та да; али од марта месеца?

— Па можда једну папиросчицу.

— Ево папироса; запалите и — наставите! Наставите, ви ме страшно...

Запаливши цигарету, Вељчањинов брзо седне опет на постељу. Павле Павловић поћута неко време.

— Али мени се чини да сте ви некако и сувише узбуђени. Да нисте болесни?

— Махните до ђавола моје здравље! — разљути се на једаред Вељчањинов. — Наставите!

Што се тиче госта, он је бивао све задовољнији и самоувереији, што се више домаћин жестио.

— Па шта да настављам, господине мој? — започе он опет. Представите само себи, Аљексеју Ивановићу, пре свега човека убијеног, то јест не просто убијеног, него, тако рећи радикално; човека, који се после двадесетгодишњег брачног живота мота по прашњавим улицама, не имајући пред собом никакве сврхе, као по стени, скоро у бесвестици, и који у тој бесвестици налази чак неку насладу. Са свим је природно после свега тога, да ја, кад по некад и сретнем познаника или искрена

пријатеља, истога навлаш обилазим, да му не бих приступио у таком тренутку, то јест у бесвестици. А у другим часовима — тек се само сетим свега и тако зажелим да видим каквог било сведока и саучесника те недавне, али неповратне прошлости, и тако ти при том почне срце лупати, да не само дању, него се и ноћу одважим бацати се у наручја пријатељу, па ма га баш и морао пробудити ноћу у четвртом сату. А ја сам се само у времену преварио, али не у пријатељству; јер сам овом приликом и сувише награђен. А што се тиче доба, право да кажем, мислио сам да је тек дванаест, будући сам се налазио у свом стању. Пијем сопствену тугу, па као да се њом раздрагавам. Па чак није ни туга, него неко са свим ново стање ме обузело...

— Како се ви то само изражавате! — рече некако суморно Вељчањинов, који се међу тим опет ужасно уозбиљио.

— Да, да, некако чудновато се изражавам...

— А да се можда... не шалите!

— Да се не шалим! кликну Павле Павловић, чисто увређен и упрепашћен, — и у овом тренутку, кад доносим глас о...

— Ах, не говорите о том, молим вас!

Вељчањинов устане и почне опет ходати по соби.

Тако прође око пет минута. И гост хтеде да устане, али Вељчањинов викну: „Седите само, седите!“ и он се одмах послушно спусти на столицу.

— И како сте се само променили! — започе опет Вељчањинов, заставши на једаред пред њим, као да га је та мисао изненадила и поразила. — Ужасно сте се променили! Необично! Са свим други човек!

— Па није ни чудо: девет година је то, господине мој.

— Не, не, не, није реч о годинама! По спољашности се ниште бог зна како променили; ви сте се друкчије променили!

— Па и то је, може бити, због девет година.

— Или од марта месеца!

— Хе, хе, — лукаво се осмехну Павле Павловић, — то је нека праголаста мисао... Али, ако је слободно, — у чему се управо састоји та промена?

— Па то је лако! Пре је био тако солидан и на свом месту Павле Павловић, тако разборит Павле Павловић, а сад са свим vaurien Павле Павловић!

Био је већ у оном степену раздражености, у ком и најозбиљнији људи почињу понекад да говоре којешта.

— Vaurien! Дакле тако мислите? И сад више није „разборит“? Није разборит? — кикотао се са наслађом Павле Павловић.

— Каква, ђавола, „разборитост“! Та сад је и сувише паметан!

„Ја сам прав, а ова канализа још прљавија! И... и с каквом намером је само дошао?“ — размишљао је непрестано Вељчањинов.

— Ах, предраги, ах, неоцењени Алексеју Ивановићу! — узвикну се наједаред гост и поче се вртити по столици. — Та куд смо се ми дели? Та нисмо ми сад у свету, нисмо у великосветском, сјајном друштву! Ми смо — два присна и давнашња пријатеља, и, тако рећи, састали смо се у најотпуштијој искрености на се обојица сећамо оне драгоцене свезе, у којој је покојница била онај најдрагоценији алем нашег пријатељства!

И онда, као да се толико занео усхићеношћу својих осећаја, обори, као мало час, главу, а лице и шеширом покрије. Вељчањинов га са одвратношћу и узнемиреношћу посматраше.

— А шта, ако се просто луди? — помисли Вељчањинов, — али н-не, н-не! Чини се, да није пијан, — а у осталом, можда је и пијан: лице му је црвено. Па баш да је и пијан, — излази све на једно. С чим хоће да ми подвали? Шта хоће само та канализа?

— Сећате, сећате ли се, — узвикиваше Павле Павловић, уклањајући мало по мало шешир с лица, и тобоже усхићавајући се све силније и силније успоменама, — сећате ли се наших излета изван вароши, наших вечери и вечерњих забава са играњем и невиним играма код његовог превосходитељства најгостопримљивијег Семена Семеновића? Па вечери, кад смо читали у троје? Па нашег првог познанства, кад сте ви дошли к мени из јутра, да удесите неке своје ствари, почели сте се чак и љутити, кад ал' на једаред ступи унутра Наталија Васиљевна, и за десет минута ви постадосте најприснији пријатељ наше куће, кроз целу годину, — са свим баш као у „Провинцијалци“, комаду господина Тургењева...

Вељчањинов је полако ходао, гледао у земљу, и слушао са нестрпљењем и одвратношћу, али је — ипак са највећом пажњом слушао.

— Није ми никад ни на ум пала „Провинцијалка“, прекину га он, долазећи по мало у ватру, — нити сте ви у пређашња времена икад говорили таким пискавим гласом и таким... необичним... туђим слогом. Шта има то да значи?

— Заиста, ја сам пре више ћутао, то јест, био сам ћутљивији, — прихвати брзоплетно Павле Па-

вловић, — ви знате да сам ја некад најволео слушати покојницу, кад говори. А сећате се, како је она умела да говори, с каквом оштроумношћу . . . А што се тиче „Провинцијалке“ и особито што се тиче „Ступендјева“ — ту имате потпуно право, и то за то, што смо о том ми сами, ја и покојница, тек касније, кад сте ви отишли, говорили сећајући се вас — и упоређивали са тим позоришним комадом наш први састанак . . . а то за то, што је заиста било сличности. А особито што се тиче „Ступендјева“ . . .

— Каквога то „Ступендјева“, да га ђаво носи! — продера се Вељчањинов, на чак и ногом лупну — беше већ са свим раздражен при речи „Ступендјев“, и то због неке непријатне успомене, која му паде на памет, кад чу то име.

— Та „Ступендјев“, то је улога, позоришна улога, улога мужа у комаду „Провинцијалка“, — пропишта најслађим гласом Павле Павловић, — али то се већ односи на другу врсту премилих и прекрасних наших успомена, тек после вашег одласка, кад нас је Степан Михајловић Багаутов обдарио својим пријатељством, са свим као и ви, и то кроз целих пет година.

— Багаутов? Ко је то? Какав Багаутов? — запита Вељчањинов зачуђено.

— Багаутов, Степан Михајловић, који нас је обдарио својим пријатељством, равно годину дана после вас и . . . исто као и ви.

— Ах, Боже мој, па ја то знам! — викну Вељчањинов, сетивши се свега: — Багаутов! та он је канда служио код вас . . .

— Служио, да, служио! Код губернатора! Из Петрограда, младић из највиших и најотменијих кругова! — подвикивао је Павле Павловић у највећем усхићењу.

— Да, да, да! Куд сам се ја део! Дакле и он такођер . . .

— И он такођер, и он такођер! — секундирао је са истим усхићењем Павле Павловић, ухватив се за неопрезну речцу домаћинову — и он такођер! И баш онда смо и играли „Провинцијалку“, на домаћој позорници код његова превосходителства најгостопримљивијега Семена Семеновића, — Степан Михајловић „грофа“, ја „мужа“, а покојница „Провинцијалку.“ — само што су мени одузели „мужа“, по жељи покојнице, те тако нисам ни играо „мужа“, — ваљда због неспособности . . .

— Па и откуд до ђавола ви да будете Ступендјев! Ви сте пре свега Павле Павловић Трусоцки а не Ступендјев! — грубо, не устежући се и скоро дршћући од раздражења проговори Вељчањинов, — само молим: тај Багаутов је овде у Петрограду; ја сам га видео пролетос! Да не одлазите можда и к њему?

— Сваког божјег дана га обилазим, ево већ три недеље. Само што не примају! — Болан је, не може да прима! И шта мислите — из најбољих извора сам дознао, да је заиста опасно болестан! И сто тако ради присни пријатељ кроз шест пуних година! Ах, Аљексејеју Ивановићу, ја вам кажем, и опет вам кажем, да у таком расположењу дође човеку па пожели да пропадне кроз земљу, и то заиста; а по некад опет ми дође да бих ухватио и загрлио и то особито кога од оних пређашњих, тако рећи, очевидаца и саучесника, и то понајвише за то да се исплачем, то јест само једино за то, да се исплачем . . .

— Но, али ипак доста вас је било за данас, зар не? — оштро проговори Вељчањинов.

— И предоста, и предоста! — подиже се одмах са столице Павле Павловић — четир је сата, а што је најгоре, ја сам вас овако егоистички узнемирио . . .

— Чујте: ја ћу сам к вама доћи, и онда надам се . . . Реците ми искрено, отворено ми реците: јесте ли ви данас пијани?

— Пијан? та нисам ни . . .

— Јесте ли пили пре свог доласка овамо, или раније?

— Право да вам кажем, Аљексејеју Ивановићу, ви сте са свим у врућици.

— Доћи ћу сутра, из јутра, чим стигнем . . .

— И ја сам то већ одавно опазио, да сте ви са свим као у неком бунилу, — прекину га Павле Павловић и са уживањем навијаше говор на ту тему. — Мене, заиста, савест гризе, што сам својом неспретношћу . . . али идем, идем! А ви дед лезите и заспите!

— Ал' ви ми не рекосте, где живите? — сети се и викну за њим Вељчањинов.

— А зар нисам рекао? У Покровској гостионици.

— Каква је опет то Покровска гостионица?

— Баш поред самог Покрова, само у скачићу — само сам заборавио, како се зове, и број сам заборавио. Тражите само у близини Покрова . . .

— Нека, наћи ћу!

— Бићете ми мио гост.

Већ се почео силазити низ степенице.

— Стојте! — викну опет Вељчањинов, — ви ваљда не ћете „загрести“.

— То јест како: „загрести“? — разрогачи се

Павле Павловић, осврнувши се и смешећи се са треће степенице.

Место одговора Вељчањинов силно залупи врата, брижљиво их забрави и спусти резу. Враћајући се у собу пљуну, као да се чиме опоганио.

Постојавши једно пет минута непомично на сред собе, баци се на постељу и не свлачећи се, и за тренут ока заспи. Свећа, коју је заборавио угасити, изгорела је до краја на столу.

(Наставиће се.)

КЊИЖЕВНОСТ

НАЈНОВИЈИ КРИТИЧАР НАШЕ НОВИЈЕ ЛИРИКЕ

(Наставак)

После Владислава прешао је г. Недић да говори о лирици Лазе Костића. Студију ову почиње г. Недић овако: »Лаза Костић чувен је на далеко у роду српскоме. Он је са *својих каламбура*, постао у неку руку, легендарна личност у нашој књижевности. *Иначе* је он познат још и са својих трагедија, а *нарочито* са својих превода из Шекспира.«

Све и када не би »студија« г. Недића о лирици Лазиној била и сувише пуна контрадикција, анахронизама, и нарочито када не би патила од тенденциозне непотпуности, доста је прочитати оно горње цинично мишљење, па да човек у напред сазна, да је студија Недићева о лирици Лазиној скроз и скроз субјективна, да се у њој г. Недић не креће у кругу »општих норми« (које је сам истакао), већ се креће у кругу својих личних антипатија према Костићу. Јер се одиста не могу друкчије протумачити оне силне, оне грубе мане саме »студије« и онај цинички увод, по коме је Л. Костић чувен *само* са својих каламбура, *а иначе* (а то ће рећи: у много ужем кругу) и са трагедија; но да не би »српски род« поверовао у ваљаност и оригиналних трагедија Костићевих (»Максима Црнојевића« и »Пере Сегединца«), то се госп. Недић пожурио, да изрично истакне, да је Лаза *познат* (не чувен; о слави да и не говоримо) *нарочито* са својих превода. О другим пољима јавног рада Лазина, не зна ни најужи круг српске публике (па сигурно ни г. Недић), и за то о њима ни речце не говори.

Ето, с таким мишљењем сретамо г. Недића одмах на почетку његове студије — с мишљењем, у коме је сву славу Лазине лирике сабио у — каламбуре. Доказивати, да ово не стоји, значило би носити сове у Атину. — Не, г. Недићу, нису каламбури прославили лирику Лазину. Њу је прославила *величанственост садржине и јелинственост облика*. А каламбури Лазини (у колико их има) само су једна од својстава, која карактеришу Лазину поезију, и која Лазиној поезији и са гледишта форме даје одређену, маркантну физиогномију.

Г. Недић вели (на стр. 129), да не ће да пита, шта је важније за пресуду о вредности песника: садржина или форма. То је одиста излишно и питати, јер је давно решено: да се при оцени вредности сваког уметничког дела гледа на хармонију између садржине и форме. И само тамо, где је и језгровита садржина и леп облик, може бити речи о *уметничкоме делу*. Док цео свет држи (као што у ствари и јесте) да је Лазина лирика само један део његова јавног рада, и да је у лирици његовој савршена хармонија између језгровитости и духовитости садржине, и оригиналности облика, те га то и чини славним, дотле г. Недић тврди, да је Лаза чувен (пазите чувен, не славан) само са каламбура, који — као што наведосмо — чине само једну особину форме Лазине лирике, или још потање да се изразимо: да чине *једну* особину *једне* стране (т. ј. формалне) у *једној* грани поезије Лазине, која чини само *један* део Лазина јавног рада. Тако је г. Недић хтео да престави, као да »српски род« слави Лазу *само* са каламбура; а г. Недић је пошао још даље, он је хтео да докаже, да Лаза не заслужује да се слави ни са каламбура, дакле да не заслужује ни ону чувеност, коју фактично ужива код »рода српскога«.

Но за што је г. Недић устао против каламбура у поезији Лазиној? Да-ли је он против каламбура у опште и каламбура у поезији на посе? Или му се можда не свиде Лазини каламбури? Каламбури сами по себи нису на

одмет (само ако су духовити); та ми се с њима сретамо и у еванђељу; а каламбури и у поезији имају места, претпостављајући, да се сами »намећи«. Њих има и у пар. поезији:

„Сутра јесте лијеп *Видов-данак,*
Видећемо . . . . . "

или на пр.:

„Који ли је у *Поломљу,*
Поломље га *поломило.*"

Када, дакле, каламбура има у еванђељу, и баш у пар. поезији, за што га не би смело бити у поезији Лазе Костића?

Питање је само: да-ли су каламбури Лазини духовити? И сам г. Недић као да не спори. А друго је питање: да-ли је у Лазе Костића каламбур природан, или је Лаза Костић невао песме ле ради каламбура?

Овде морамо пре свега застати, па нагласити, да од каламбура треба разликовати тако звane rimes-riches (што г. Недић *не* чини), па онда када би се нашли прави каламбури, видети, у колико песама они долазе, и одмерити, да-ли су природни или не, и онда би се управ математском сигурношћу доказало, да је мишљење г. Недића о каламбурима Лазе Костића скроз и скроз неосновано.

Још нешто из тога фактичнога предговора (г. Недић је против предговора) о лирици Лазиној. Г. Недић вели: «они, који читају Лазине песме не хвале их, а хвале их они, који их не читају«. Ово је и опет прост Wortspiel, а што је најглавније, није основан. Г-осп. Недић допустиће, да су до сада многи читали Лазине песме, а дозволиће и то, да је он први, који их не хвали. Сад, када би тај *факат* применили на ону горњу *тврдњу* г. Недића, то би дошли до апсурдума, да је — само г. Недић читао Лазине песме?! Но колико може субјективност да занесе писца, томе је најбољи доказ софизам, који је г. Недић навео одмах после горњих речи: »Једини је С. В. Поповић читао и хвали их. Но овај изузетак само потврђује опште правило: да песме Лазе Костића не вреде много. То је чика Стева (сад опет чика Стева!) индиректно доказао.«

После овога одиста класичног софизма, г. Недић прелази на праву студију, коју почиње о лирици Костићевој тиме, да Лаза није невао ништа ново (невао је на име само о љубави и вину), и ако није невао као други свет. Лазина је поезија »испевана на мамурлук«, то је »лудост од поезије«, »делирична поезија«. Лаза у поезији »жртвује и тачност, и лепоту, и *здрави разум*, и све«, он је »немаран«, »пуст«, »одуларен«, његове »идеје, једна чудније и настранија од друге«, »Лаза би хтео, на силу Богу, да игра генијална човека«, све је у њега »неприродно и извештачено«, он »мистификује читаоце«, »пати од логоманије« (?!), говор му је »просто ачење или кокетно бенављење, као што се бенаве размажене госпођице«. Он је једном речју, као песник, гори од оног Бајронова човека »with one virtue and thousend crimes«. Међу тим доста би било навести само горње изразе г. Недића, па да се већ по *тому* види, како је г. Недић у оцени поезије Костићеве био савршен у — пристрасности и субјективности!

Но доказ томе није само тон те студије, већ је далеко бољи доказ садржина, која је скроз и скроз неоснована, као што ће нам најбоље доказати — сам г. Недић. Он вели на стр. 130: »Л. К. није невао *ништа ново*«, а овамо на стр. 138. каже: »Л. К. обично долазе на памет мисли и порећења, која *ником другом живом не би дошла*«, и на стр. 141: »Л. К. треба да каже, што се *нико други не би сетио*«. Како се све ово даје довести у склад, то одиста не бисмо могли решити, осим када не бисмо знали за тенденциозност писања г. Недића. Јесте! Лаза Костић има одиста мисли и порећења, којих нема у других *обичних* песника Но у томе се факту, који г. Недић навађа, и огледа Лазина генијалност. Или г. Недић држи, да све треба да иде по шаблону?... Само се том тенденциозношћу и може протумачити, да је г. Недић, стојећи под свежим утиском свога рођеног мишљења о поезији Лазиној, рекао, да Костић није ништа ново невао, а доцније (на стр. 138 и 141) ипак морао признати, да Лазине мисли ником другом не би дошле на памет.

Но г. Недић пошао је даље, па је хтео из ближе да означи, да растумачи, шта значи то, да Лаза »није невао ништа ново«. Он вели: невао је о љубави и вину. То по себи није никакав кримен, јер и сам г. Недић вели, да су то певали и други песници до Лазе, а певаће и после. Питање је само: *како* је Лаза невао те, одиста вечите идеале песничке? Осим горњих признања г. Недића, ми имамо и директно признање његово: »он не пева као други свет«.

Но највећа се неистина крије у томе, да је Лаза певао само о љубави и о вину.*) Ту нај јасније говоре против госп. Недића баш *тенденциозно* покупљени цитати из лирских песама Лазиних. Јесу-ли *тенденциозно* искинути цитати на страни 135, 136, 138 или 142 из песама о љубави или о вину?! Но г. Недићу је шло у рачун, да садржај Лазине поезије сабије у вино и љубав (као што му је и »чувеност« сабио у каламбуре), како би га показао као једностраног, па и ту, пустог, одмереног и т. д., да би могао Лазину лирику — на радост г. г. чланова »књижевно-уметничке задруге« — уништити.

Ако г. Недић држи, да су Лазини стихови:

„у поноћи, превеселке,
са нетренке, теревенке,
загрејан се дигох дома"

коментар поезији његовој, онда ништа лакше, ишчупаћемо сличне стихове из које од »винских« песама Јакшићевих, па ћемо огласити, да је то коментар поезији Ђуриној (а то бисмо могли тим пре радити, што је Ђура испевао *више* винских песама, него Лаза).

Што се тиче дупља̀, о којима је реч на стр. 134, кад се већ морамо да бацимо на шумарство, морамо рећи г. Недићу, да је дупља нешто релативно, па ако у једној дупли нема места н. пр. за медведа, може га бити бар за малу веверицу.

Што Лаза Костић вели за звезде, да су »штрецави жуљеви на божјој стопали«, на то се може прво одговорити, да и Хајне на једноме месту вели, да је сунце

„Eine rothe besoffene Nase,
Die Nase des Weltgeists",

(а то је Хајне рекао изилазећи из Rathskeller-а, као и Лаза »са нетренке, теревенке«) а друго, кад г. Недић зове Лазину поезију *тијаном*, што му то пијано стање не узме као олакшицу, (а што би морао учинити као књижевни судија.)

За поређење живота с дрветом вели г. Недић, да није ни лепо, на поетско, и ако нема сумње, да је то поређење старо, као и сам живот и дрво; а упоређење драге с веверицом, колико је лепо (та ваљда је веверица лепа и мила животињица), толико је оригинално, и баш то даје песмици тој особит тон и колорит.

Али да г. Недић није надахнут неописаном антипатијом према Лази, нема сумње, да би његов суд о Костићевој поезији гласио овако: Лаза Костић је величанствен и оригиналан у идеји, а што се у томе када год пребаци (ако се пребаци), треба имати на уму . . . . па би ту г. Недић нашао за извину Лазиној поезији ону исту истину, коју је навео и код Војислава, да на име »chacun a les défauts de ses vertues«. И онда би и г. Недић рекао за песму, чију је једну строфу исписао доле на стр. 138 оно исто, што је рекао недавно један несрпски књижевник, да је то »једна од најлепших песама, што их је игда читао«.

На једном месту упоређује г. Недић Лазу Лазаревића и Лазу Костића, како су обојица много обећавали, па се од њих више очекивало, него што су могли дати. »Лаза Лазаревић није био прави приповедачки талент« (ма да сам г. Недић вели, да се његове две приповетке »не би никада могао довољно нахвалити«) и *за то* је као мало писао (међу тим је г. Недић у студији својој о Владиславу са свим основано тврдио баш обратно), а Лаза је Костић обратно радио; он је писао *много*, да квантитетом рада »мистификује публику«, и среће нанесе г. Недића, те рече публица српској, да се у залуд заносила за поезијом Лазином, јер је та поезија — мистификована! Ах, ово и сувише опомиње на онога лајтнанта, који је доказивао, да Наполеон није био војсковођа.

Али да пређемо на баладе. Ни о њима нема г. Недић боље мишљење, него што има о Лазиној поезији у опште. И баладе су Лазине по мишљењу г. Недића »делиричне«, »нигде у њима нема живе слике, нигде колорита; форма нескладна и неприлична предмету«, и у њима је Лаза »немаран«, »пуст«. Како се *с овим* мишљењем слаже, да је »Минадир« *понајбоља* балада (в. стр. 148) ни то не разумемо. Јер по оним фразама г. Недића, баладе би Костићеве биле апсолутно слабе, без икакве вредности; док онај епитет „*понајбоља*" балада претпоставља, да има бар релативно добрих балада. Сад, како се даје довести у склад *апсолутно* слабо и опет за то ма и *релативно* добро? — то је одиста загонетно. Али што је *најглавније*, мишљење је г. Недића и у овоме и сувише неосновано и субјективно.

Г. Недић анализовао је три баладе Лазине, и то прво »Старога Цигу«. Свакако је и при бирању градива за цитирање, било и сувише теденциозности, јер да је није било, има-

*) Но све и да је певао, тек не може озбиљан критичар песнику замерати, за што је око певао, а оно не?!

ло би се на уму, да је ово песма једнога шеснаестогодишњега младића. Ако се хтело да пише о баладама Лазиним, и на основу само три баладе да изрекне мишљење о баладама у опште, онда је требало другу баладу изабрати, а не првенче. Ово и сувише баца светлост на тенденциозност критиковања г. Недића, ово и сувише доказује, да је он прво створио мишљење, па тек онда набирчио и тражио цитате, да своме субјективноме мишљењу даде колико-толико тип објективности. Можда ће г. Недић на ово приметити, да га се не тиче, је-ли ова песма првенче, или није; факт је, да је штампана у збирци песама Костићевих, и то је доста.*) На ово би се баш дале применити речи Емануела Гајбела, које је рекао својим критичарима, који су почели да по сижеу његових песама из младости оцењивају целу поезију песникову: »Man klopft immer die Hosen, die ich mit 14 Jahren trug«, па тако и г. Недић, који не ће да зна, да је Лаза Костић у збирци изнео развитак поезије своје, и да му ова песма при свем томе није слаба ни по садржини, ни по форми. Баш сам недавно слушао, да у париском »луврy« има прва слика славнога сликара француског Millet-a. То управо и није слика, већ неки миш-маш од боја, но она тамо стоји баш да престави развитак Millet-ове сликарске вештине, и ни једноме критичару не ће пасти на ум, да по тој слици оцењује Millet-a. Г. Недић је свакако већ у *принципу* погрешио, што је узео баш првенче Лазино, да по њему (и по две доцније песме) оцењује читаву баладску поезију. Једино је срећа, што ни то тенденциозно изабрано првенче не даје за право тврђењу г. Недића.

Изволите прочитати само цитате, које је г. Недић навео, па ћете видети, како је лако исецкана балада и колико вреди с гледишта облика. Изволите прочитати и сиже, као што га је г. Недић навео, па ћете видети, како је лепа, пуна праве песничке идеје прва балада Лазина. Но г. Недић хоће да покаже, како је неприродна, па се пита: »откуда да се стогодишњи старац на један пут тако живо сети младости и да га та успомена тако силно потресе?« Када г. Недић пита, да му одговоримо. У нашој поезији има још једна слична песма, а то је Змајева песма »На Бадњи-дан«. Бака се једна сетила да Бадње-вече младости, то је потресе и умре. И овде је говор о једноме *стогодишњем* старцу. Био је весео, сетио се младости, уз то је — а то много значи — мало и пио; треба-ли онда много стогодишњем старцу до смрти? Ми смо питали за мишљење новосадске лекаре (и то Несрбе, који ни не знају о чему је реч), и сви су констатовали, да је то и могуће и природно. Ми држимо, да је и психолог Недић уверен, да је то и могуће и природно, али критичар (и то специјално критичар Лазе Костића) Недић не ће да је уверен. За што? Лако је погодити . . .

Долази »Минадир«. Г. Недић му замера само двоје, и то: што у песми долазе *три* смртна случаја. Наравно, не пита, шта је *узрок* томе, да би могао оценити природност факта и лепоту песничке идеје, нити се осврће, да има и драмских дела (као на пример Толстојева »Сила мрака«), где, тако рећи, само шаптало остане жив. — Друга је замерка *баналност* рефрена: »од Индуса па до Нила«.

Но пре свега треба да смо на чисто: шта мисли г. Недић под том речју »банално«? Мисли ли, да је то нешто много употребљавано, или нешто понављано? Ако мисли оно прво, Лаза Костић тек не може бити крив за то, што се та фраза, коју је он створио, много употребљава! А ако је крив, онда је и Ђура Јакшић крив за још баналнију фразу: »у свету, брале, нема љубави«, коју и сам г. Недић употребљава и уздиже (стр. 54 и 55).

Ако пак г. Недић под оним »банална« мисли понављање рефрена, тек је онда несретан, јер баш то понављање припомаже особитом ефекту једне исте асонанције у 2 и 4 стиху сваке строфе. То је, без сумње, врхунац сликовне уметности. Међу тим га молимо, да отвори 185 стр. своје књиге, где код Јове Илића хвали »нарочито сретно понављање стихова.« Дакле код Јове »сретно понављање стихова«, а код Лазе »баналност«! И то мора да је »нешто«, што г. Недића »буни, а »не уме одређено да каже, шта је«. Наравно, нешто се тек мора замерити (на ма и неосновано). А то јасно сведоче ове речи: »о овој балади Костићевој, ја управо не знам шта да речем . . . има нечега што ме буни . . . можда је то банални рефрен њен . . . можда је то и у чему другом, тек нешто ми смета, и ја само могу жалити, што је песник покварио ову своју *најлепшу*

*) А овамо вели г. Недић на 69 стр.: „*неправедно би било при оцени песника узимати у оцену и оваке производе његове*“ (т. ј. кад се песник неће „*песнати*“). Зар се ове речи не дају применити и на првенчад?!

баладу« (мало час је била *попаљетша*). Ове речи, у којима се јасно огледа силом тражење замерака, и сувише бацају светлост на објективност критиковања г. Недића.

Остаје још »Самсон и Далила«. Овде је г. Недић већ нашао шта да замера. Он замера и наслову, и одсуству сваке идеје, и погрешности појединих епизода, и облику. Г. Недић вели на име, да не ваља Далила, већ треба Далида, јер тако стоји у Даничићеву преводу, а »библијски је језик светиња«. То и ми признајемо, и нарочито наглашавамо, да су имена у *оригиналу* (а не преводу) библије одиста светиња, а у оригиналу стоји — Далила, дакле онако, као што стоји у »Лазиној песми. У осталоме има још једна књига у српској књижевности, где се каже Далила, а то је »Ђурађ Бранковић« (II књ. 78 стр.), коју је написао Чедомиљ Мијатовић, а коректуру водио Ђока Поповић-Даничар. Дакле имамо још два компетентна књижевника, који пишу као и »Лаза. Међутим све ако је Чеда и погрешно, не би ту погрешку Поповић превидео.

Шта је садржај Костићеве песме? Костур јој је легенда старо-јеврејска, а »Лаза је у тој песми први изнео природне, физиолошко-психолошке мотиве слабости Самсонове и довео његово ропство у природну везу с опишаном косом. А и сам г. Недић признаје (на стр. 152), да је »Лаза Костић додао, како је Самсон убио мужа Далилина, даље џупаштво њено и љубав Далилину према Самсону. Сад када се на једну легенду, којој ни сам г. Недић не одриче идеје, самостално додаду сви ови моменти, сме-ли критичар рећи, да у њој нема идеје, а да не дође у контрадикцију са самим собом?!

Али ту субјективност г. Недића ништа не карактерише, као — и опет силом-тражење замерака. Пре свега апсолутно не стоји, да и једна епизода у »Самсону« подсећа на веће дахија у народним песмама да је дакле плагијат. Али је много значајније, да госп. Недић тражи, да Јеврејке говоре као Јевросима мајка. Да је »Лаза Костић то урадио, г. Недић би му без сумње замерио плагијат (кад га замера само, где га нема, како не би замерио, када би га одиста било?!). Не треба доказивати, да један и исти народ у разна доба има и разне назоре, и да опет разни народи у једно и исто доба имају такође разне назоре и разне погледе на једну и исту ствар. Па како онда може госп. Недић тражити, да старозаветне Јеврејке говоре као Јевросима мајка? Та у томе баш и лежи верност песме, што у њој не налазимо Српкиње са јеврејским именима, већ праве Јеврејке. То све говори баш у прилог песнику и песми његовој; и кад господин Недић у својој критици замера баш оно, што би — ако никако друго, бар као професор психологије — морао похвалити, или бар схватити, то је опет један нов доказ, колико му је критика објективна. Но што је најлепше, све када би жеља господина Недића и била оправдана (као што није), и када би Јеврејке требале да говоре као Српкиње, и онда је »Лаза Костић погодио добру жицу. Ко хоће да се увери, нека прочита само народну песму »Ајка Атлагића и Јован бећар«, где Српкиња, по жељи г. Недића говори онако, као и Јеврејке у Костићевој балади.*)

Пошто је анализао те три баладе, госп. Недић прелази, па вели: »какве су остале баладе Л. К то се најбоље може видети по самом предмету, који је узет за најбољу од њих«. Мало час је говорио, да је »Минадир« час *попаљетша*, час *најлетша* балада, а сад је опет ова балада (коју г. Недић не именује) *најбоља*. Апстрахујући од тога, што сада тек не знамо, које је најбоља (или најлепша) балада Л. Костића, одиста је велика смелост по сижеу једне баладе оцењивати вредност свију балада. И, што је најглавније, не казати, за што балада не ваља, већ само с неке висине довикивати: »каква је балада отуда изишла, то читалац може видети, ако је прочита«. То је свакако најкомотније по критичара, а и по публику најбоље, јер ако се збиља накане да прочита баладу, видеће, да г. Недић није био ни најмање сретан, кад је вредност »Лазиних балада сабио у сиже једне баладе, на према томе сижеу (коме није нашао ништа конкретнога да замери), да оцењује вредност свију балада Костићевих.

Сад вели г. Недић (стр 154): »видли (?!) смо . . . *како* је певао Л. Костић. Остаје још мало да се задржимо код његове *форме*«. Волели бисмо знати, какова је разлика између *форме* и онога, за чега г. Недић каже: *како* је певао. Зар то није једно исто? Та ваља се тек под *формом* разумева, *како* је неко певао? Истина, г. Недић вели, да смо форму већ

*) О истој је теми певао и де Вини и Роберт Хамерлинг. За српског би критичара био благодаран посао, да упореди све те три баладе.

могли до сада оценити, да је дакле ова III. глава, где је реч о форми, излишна, ма да је напред непрестано наглашавао, да ће доцније нарочито о форми опширније говорити.

За форму вели (на стр. 154), да је »*при свем томе* (при чему?) боља . . . но садржина« и (страна 156) да Лаза »стихом врло вешто влада«, но ипак за то на стр. 161 вели, да је Лаза »пуст и у спољашњој форми«. Па у чему се огледа управо та »пустош«?

»Не пази на то, да-ли размер одговара предмету.« Против овога греши онда и »Илијада« и наше народне песме, које су све предмете опевале једнаким размером; греши н. пр. и де Виљи, јер он је песму »Le bal« испевао дванаестерцем, а овако је песму »Madame de Soubise« испевао лаким, кратким, управо *балским* размером.

Да докаже своју тврдњу, г. Недић навађа »Прељубицу«, чији лаки размер подсећа на травестију (в. де Виљијеву горе споменуту песму) и »Самсона и Далиду« (?), где замера напуштање старог размера (не гледајући на разлог томе).

О каламбурима, и колико је г. Недић био несретан у цитатима из њих, већ смо говорили, за то ћемо прећи на стих. Г. Недић замера Лази, што је рекао »стр'ота«; и ако мало ниже вели, да »песници уживају многе слободе и повластице«, па би то могао применити и на »стр'оту«, ипак је Лаза за то »пуст«, а пуст је за то, што је Лаза, а не н. пр. Бранко, о коме г. Недић вели: »када н. пр. Бранко пева: »дође доба да идем у *гроба*«, онда то њему личи; и ми му то не само радо праштамо, но волимо тако него да је све по граматици и правилу«. На ово не можемо приметити ништа друго, до ли речи г. Недића са стр 142: »када публика (или боље рећи г. Недић) тако великодушно опрошта генијалноме песнику оно, што би најљуће осудила у каквог убогог веселника (à la Лаза Костић?), који би што слично испевао, онда он може пустити маха својим каприсима« — и штета, што Бранко није још више *грешио*, да задовољи чуство уживања у г. Љубе Недића, када се оно не може да загреје *правилношћу* поезије Лазе Костића.

За језик вели, да Лаза кује много нових речи, једно што »пати од логоманије«, а друго због своје надри-генијалности На ово не знамо шта да одговоримо, јер нам је реч логоманија непозната. (Госп. Недић, који замера Лази Костићу, што кује српске речи, ево кује стране речи!) Мора да је г. Недић хтео рећи, да Лаза много говори; ако је то, онда се то не зове логоманија, већ ларомания. Но не верујемо, да је то могао хтети, јер би то била неистина, коју би било излишно обарати.*)

Јесте, Лаза Костић је сковао много речи, али их је сретно сковао, и баш се у томе и разликује од Симе Милутиновића. Обојица су генијални писци, само док Сима кује речи, које су противу духа језика народног, Лазине су у томе духу сковане, ма да г. Недић то одриче. Речи »повлад«, »брадоглад«, »косотрес« и т. д., које је г. Недић бирао, да докаже своје тврђење, одиста су сковане рег analogiam сличних народних речи. Те речи, истина, нису ушле у народ, али се опет за то не да спорити, да су сковане у духу народнога језика.

Г. Недић навађа ове стихове Лазине:

„Већ из грудног испотаја,
из увојна косотреса,
из осмејка бôног теза —“

па вели, да тих речи ни половине нема у Вукову речнику. То, истина, не стоји, јер прво само четир речи нема у Вукову речнику, а друго, то још не значи, да нису сковане у духу народном. Али ће и г. Недић допустити, да су и ти стихови разумљивији, него н. пр. Илићеви стихови, које је навео на 190 и 191 стр. и у којима има речи, којих нема ни у Поповићеву турско-српскоме речнику!

Пошто г. Недић није говорио о једној веома важној страни Лазине лирике, *о мирскоме елементу у драмској поезији његовој*,**) то је морао прећи, да ресумује своју студију, како је у Лазе све — пусто; но да ће се Лазино име при свем том (schon wiederum einmal!) још дуго спомињати.

Ја сам се, истина, радовао, да ће »српски род« после ове критике г. Недића добити са свим друкчије мишљење о Лазиној поезији, а ево сам критичар у то сумња.

*) Приказивач књиге г. Недића у „Vienac“ меће г. Недићу у уста и оно, што овај није рекао за Лазину лирику. Сад или је та потпуница критика штампана само у оних двадесет егземплара на нарочитој (?) хартији, који се дају нумерисани (што, буди речено, рађе само владаоци са својим делима), па је и приказивач у „Vienac“ приказао књигу по том егземплару — или је г. приказивач просто написао нешто, што нема ни у оних двадесет егземплара, дакле неистину. Tertium non datur!

**) Што је код Јакшића (на 24 стр.) истакао.

Но нека се и г. Недић теши, и његово ће се име дуго спомињати, јер када год професори српске омладине буду помињали ону врсту критике, коју је г. Недић описао на 12, где спомиње критику »по приватноме карактеру и по политичкоме раду и убеђењима« и 7 страни (коју смо већ спомињали) ове књиге, они ће увек показивати на критику г. Недића, као на класичан пример те врсте »критике«.

»На овај начин критиковања — приметио је један критичар — могло би се доказати, да ни Гете ни Шекспир нису били песници«, но тај би доказ био само привидан. Међу тим би факат био само то, да би се критичар показао у свој наготи својих личних антипатија, свога политичког фанатизма, провинцијалног антагонизма и »зависти незнатнијег писца«, коју и г. Недић спомиње на 12 стр. своје књиге. —

И тако нам ни после ове критике не остаје друго, до-ли да се заједно с г. Недићем тешимо, да ће једном ваљда и »српски лиричари наћи спремне и достојне (а ми ћемо додати и: објективне) критичаре« (стр. 19).

Бранислав Станојевић.

(Свршиће се)

КОВЧЕЖИЋ

КЊИЖЕВНЕ БЕЛЕШКЕ

┼ Прослава о четиристогодишњици прве штампарије на југу словенском изазвала је неколико само радња. Ово, што је у нашој литератури изашло, приказали смо нашим читаоцима раније; сада им јављамо, да је у Казању том приликом изашла брошурица неког Царевског *„По поводу славянского празднества въ Черногоріи (900-лѣтіе прав. слав. Кирилл. книгопечатанія)“*. Стоји 30 копјека. Сем тога, излази кроз који дан *о Октовиху 1493* радња проф. Јагића у „Споменику беше академије“. О том најзнатнијем раду приликом прославе биће више речи, када изиде.

┼ Из „Просвѣтнаго Гласника“ (св. 10 за прошлу годину) штампана је посебице и расправица М. Вукићевића *„Школе а школовање за време прве устанке* (1804—1813)“.

*** Београдски листови јављају, да је 27 дец. пр. год. умро у Тиролској проф. В. Карић, писац „Србије“.

□ *„Из књиге“*, тако се зове једна књижица од тридесет страница, у којој је Ђ. Јанчевић) „читајући калања дела оријенталиа и преведена, одушевљавајући се обиљним мислима нашетим у њима, скупио и забележио појединe стазове уносећи их у једру свештицу сашивене артије“ — из које је изашла она књижица. Поред осе збирке неке почетком осамдесетих година још једна сличан овој, коју је сакупио С(ретозар) П. Јаковљевић). Овакве су књижице ретке у нас, док их страници броје на стотине. Читањем једрих мисли разних писаца, можда ће српских читалац биће подстакнут да обилније размишља о многим научним, књижевним и друштвеним питањима, а тиме ће се заинтересовати и за дела истих писаца.

□ У Софији је почео излазити крајем прошле године *„Български прегледъ“*, лист за науку, књижевност и друштвени живот. Издаје га друштво „Общи труд“ На њему раде све младе снаге, међу којима налазимо на *Мишеића*, младог економисту и професора њихова вишег училишта, који је сарадник неколиких француских и немачких економских листова.

— Byzantinische Zeitschrift међу Bibliographische Notizen und kleinere Mittheilungen доноси на пера славнога Крумбахера приказ радова Тодора Стефановића Виловског. Приказани су ту: Ursprung und Einwanderung der Serben und Bulgaren und die ersten Anfaenge ihres staatlichen und socialen Lebens, даље: Constantinopel, die Modestadt des Mittelalters, па: Eine Byzantinerin auf dem deutschen Königsthrone и најпосле: Женски карактери у Старој Византији, које је на „Отаџбини“ прошле године прештампано у засебну књижицу Крумбахер се неома ласкаво изражава о радовима Т Ст. Виловског и вели овако: Писац је себи узео за задатак да њеку публику упозна са византиском прошлошћу и са прошлошћу српском и бугарском, који је с овом тесно скопчана, те у ту сврху говори о тим питањима на неома посећеним предавањима у бечком знанственом клубу и по дневним листовима. Горе наведене публикације, којих се садржај може видети на натписа, дају сјајну сведоџбу о његову дару и о томе, да ту литературу скроз познаје. Не можемо довољно нагласити, колико наше студије требају таквих бораца и посредника у ширим круговима и како смо им захвални на њиховоj раду.

— У Москви је недавно у 84 години свога века умрла Каролина Јанишова, најстарија руска књижевница. Превела је много Шилерових дела на руски а Толстојевих на немачки.

╳ Поводом Јокајићева јубилеја донела је најновија сеоска „Life“-а (vol. XVI. No 728) дне песме у славу Јокајија, кога „Life“ држи за најзнатнога мађарског писца. Прву је песму спевала ђца Шварцерова, а другу под натписом „Hail Hungaria!“ (Здраво, Угарска!) ђца Елодија Л. Мијатовићева. На песме се те јасно види, како ђца Мијатовићка познаје Угарску и симпатише с њом, и како уважава Јокајију. Песма је испевана с ретком лакоћом, истинитим осећајем и правим песничким полетом. — У истој је свесци и превод Јокајијева „Месечара“ (The Moonlight Somnambulist).

┼ „Viencac“ јавља, да је познати писац P. Pisani прошле године штампао дне своје радње *„La Dalmatie de 1797–1825“* и *„Nuit Ragusini ab omni ævo veneto a sæc. X usque ad sæc. XIV immunes fuerint“*. Обе су изашле у Паризу, а последња има 79 страна. Како би било, да се и о овима радњама преговори што у нас?

† У издању земунске књижаре Карамата излази Миличевића прича „*Јанко Катић*“.

† У Даничићеву Рјечнику реч *бре* узима се, као да је турскога порекла. Г. Мајер оглеђао је ићи е, да грчке облике *μπρέ, βρέ, μορέ*, румунско bre, албанско morë, mre, турско *bre*, као и српско и бугарско бре и море, изведе на грчког облика *ε ὐ ρ ε έ*; али је сада од тога одустао. У најновијој свесци Byzantinische Zeitschrift (првој треће књиге) у чланку Etymologisches тумачи, да је романскога порекла; у венецијанском говору налазило је на *terra* (види) и *mare*. Овом бисмо се и ми канда могли приклонити; јер ова примери, у којима налазимо употребљену речцу *бре*, јесу из дубровачко-далматинских песника, као Х. Луцића, М. Држића, Мрнавића и других.

*** Via вас јавља, да је изашла XXV књига Monumenta, што их издаје југословенска академија у Загребу; у овој књизи је дубровачка хроника Ј. Растића; ова хроника је врло важна, код нас је по рукописима белешкама употребљавао Љуб. Јовановић у својим расправама о Косову. За науку је свакако добра, што је у целини штампану добијамо. У овој књизи је и хроника И. Гундулића. Редакција је Н. Нодила.

— И талијанска краљица отишла међу књижевнике. Тосканski неки лист наводитава читав низ поменутичких прилога из краљичина пера.

— Од познате енглеске књижевнице *Ујда* изаћи ће за кратко време нов роман, посвећен успомени покојнога Гија де Мопасана. Натпис ће му бити „Two Offenders“.

† У Гетингену је штампан други део Фикова „*Vergleichendes Wörterbuch der indogermanischen Sprachen*“, у којем је „Wortschatz der keltischen Spracheinheit“, од Whitley Stokes и Adalbert Bezzenberger. Први део изашао је 1891 године. Ово је четврто издање тога Фикова речника, који служаше (разуме се у старијем издању) и пок. Даничићу приликом његова рада „*Корени српскога или хрв. језика*“.

—|— У првој свесци за јануар ове год. мађарског часописа „Századok“, органа мађарског историског друштва, изишло је први чланак из пера чланова, што ће излазити, под натписом „Југословенске историске студије“ од Антала Пора. У овом чланку расправала писац ова питања: Бан Стеван Стјепићнак (de Stephichnach), 2. Преци Благаја, 3. Односаји Орсини-Благаја спрам Анжујића. Сва тра питања интересују нарочито Хрвате, а последње и нас Србе, у колико говори и о породичним везама Стевана Уроша Драгутина са последњим Арпадовићима, Павлом Шубићем и Стеваном Котромановићем.

☐ У неколико прилика било је говора о француском правнику Даресту, који је поникао нашем свету са својих радова на словенском праву. Претпрошле год., уз сарадњу свога сановца, штампао је прву књигу дела: Les constitutions modernes. Recueil des constitutions en vigeur dans les divers états d' Europe et d' Amérique et du monde civilisé. Пр. године изаће и друга књига тромном парискоr књижара Challamel-a. Један филосо-правник, као што је Дарест, познат у целоме образованом свету, могао је да дође до тачних обавештења о уставима појединих држава те за то ово дело приказује веран табло данашњега државног права.

† У познатим „Münchener Allgem. Zeitung“, а у додатку, бр. 193 штампан је опет неки чланак „*Aus Bosnien und der Hercegowina*“. Наши политички листови, који су и најзаинтересованији, ни гласе не осврћу на ове чланке, који у себи кад и када имају и *велике* интересности.

† Mittheilungen des Vereins für Geschichte der Deutschen in Böhmen имају у првом броју од прошле године чланак „Ursprung und Bedeutung der histor. Bezeichnungen župa und župan“. Писац је овом неки A. P. Ritter v. Schlechta-Wssehrd.

† У скоро излази у Sitzungsberichte бечке академије од Густ. Мајера *Die slavischen, albanischen und rumänischen Lehnworte im Neugriechischen*. Ово је наставак онога, што је Миклошић започео. Овај је изашао на 129 реч словенских у грчком, од којих су многе остале као несловенске; а Мајер је набројао једно 273. Вредно би било о тој књизи проговорити, када изиде.

☐ У једном од јанских бројева нашега листа забележисмо, да је изашла прва књига дела L' Europe politique en 1892 et 1893. Која су дела излази на штампе и II књига овога дела, у којој ће бити говора о Србији и Црној Гори. Ово је дело једна врста практичног наџзела за спољну политику, у коме су по истоме плану и методи изложени најтачнији подаци о влади, штампи и парламенту у свима европским државама.

☐ 21 новембра прошле године умро је у Штрасбургу један српски пријатељ Constant Bodenheimer, родом Швајцарац, који је дуго време био на управи у берисконе кантону, ну променом прилика дође у Штрасбург, где је био пуних тринаест година главни уредник Le Journal d' Alsace-a. Бавио се нарочито социјалним и економским питањима, а написао је и две економске студије о Србији у La Bibliothèque Universelle. О једној је већ било речи у нашему листу. Српски државници нека не сметну с ума његове речи, у којима је хтео да говори о благостању народа: „La Serbie n'est pas pauvre aujourd 'hui: elle pourra être riche un jour“! Српско му хвала, што је и он, сигурно, доста приносио, да многа и многа погрешна мишљења о српскоме народу у страњаа пестану . . . хвала му!

БЕЛЕШКЕ О УМЕТНОСТИ

— Шаљиву игру у једном чину с натписом „Среће и луди“, о којој у прошлом броју рекосмо да је приказана први пут у београдском крал. позоришту, написао је познати приповедач Илија И. Вукићевић, а ово му је први рад на драмском пољу.

— На рамену нову годину прешла је Сметанина „Продана невеста“ и преко Келнске позорнице и имала је леп успех.

САДРЖАЈ: Песништво: Пред вечити мрак. Бесна сиротиња. Вечити муж. — Књижевност: Најновији критичар наше новије лирике. — Књижевић: Књижевне белешке. Белешке о уметности.

„СТРАЖИЛОВО“ излази сваке недеље на читаву табаку. Цена му је 5 фор. а. вр. на целу годину, 2 фр. 50 новч. за по године, 1 фр. 25 новч. на четврт године. — За Србију и Црну Гору 14 динара на годину. — Рукописи се шаљу уредништву а претплата књижарници Луке Јоцића у Нови Сад. — За Србију права претплату књижарница В. Валожића у Београду.

Издаје књижарница Луке Јоцића. **Срп. штампарија дра Св. Милетића**

БРОЈ 4.

СТРАЖИЛОВО

ГОД. VII.

ВЛАСНИК И УРЕДНИК

ЈОВАН ГРЧИЋ

У НОВОМ САДУ, 23. ЈАНУАРА 1894.

ПЕСНИШТВО

* * *

С путиром љубави нежне нечујни и мили снови
Блажени шире лет,
Уз шапат вјетрића малих слатко и благо мири
Орошен пољски цвјет.

К'о кандиоца мала по плавом трепери вису
Зјездица златних рој,
А као посланик рајски, у храму тишине благе,
Тајни се чује пој.

То није анђелак мали што нежну пјесму буди
Умилног гласа свог:
Под чистим небеским сводом то теби химну поје
Љубави моје бог.

Алекса Р. Шантић.

БЕСНА СИРОТИЊА

(Наставак)

IV

Боже мој, како жалостан изгледа човек, који изгуби рачуна о данима својим!...

А ја сам био управо такав.

Гледајући себе на развалинама најлепших својих нада, гледајући унижене и у блато сваљене најплеменитије своје идејале, чисто ни сам не знам, како су ми дани промицали.

Првих дана лутао сам којекуда као ван себе. Ноћи су ми биле тужне и чемерне, јер у њима не знађах за крепки и слатки сан.

Више пута сам се заборављао, па се упућивао к њима, али се набрзо сетим, и тада ми је обично бивало најтеже. Једном сам чак и отшкринуо врата њихова предсобља, али сам се у истом трепутку повукао натраг, и срећа те ме нико није опазио.

Обично сам ишао од кавane до кавane, тражећи прилике и начина, да се мало развејем и разгалим. Играо сам билјара, почео играти и карата, а неколико пута, знам, и напио сам се, па су ми и тамбураши свирали до зоре.

Једног дана сусретох се с новим својим колегом, с којим сам се у осталом врло мало знао. Он ме сам задржа, те се руковасмо и проразговорисмо нешто тек узгред.

— Чујем, да ћете нас скоро оставити — упита ме он и приметно развуче своја велика жабља уста — је ли то истина?

— Да, цела истина! — рекох. — Бежим вам са мегдана; али, дозволите да опазим, понећу са собом и то уверење, да сте ви заиста велик и гадан швиндлер...

Он се стресе, одступи један корак од ме-

не, разрогачи своје гадне очи, али се, јемачно прочитавши ми у очима очајну збиљу, намах стиша.

— Хе-хе! — насмеја се усиљено и притворно. — Слушао сам већ, да сте шаљивчина и особењак . . .

Касније ми је жао и криво било, што сам се тако груб показао у тој прилици, али не могах себи дати разлога за тај простачки испад.

Уморан и малаксао пођем једног вечера раније кући. Знајући да код куће немам добровољно свеће, увратим се у бакалницу, која је била одмах преко пута од мога стана.

У дућану не беше никог више до само газда, млад, лепушкаст и окретан трговчић.

— Као што чујем — рече ми, пошто ме послужно — ви се од првог селите из нашег комшилука?

— Да, и из комшилука и из вароши . . .

Он поћута, са упртим погледом у под, па ће чисто нехотице тихим гласом рећи:

— Е, знао сам ја да ће то најпосле тако бити . . . И да је било друкче, то би било право чудо . . .

Ја га зачуђено погледах, а и он подиже очи и погледа ме тако искрено, управо сажаљиво, па замишљено настави:

— Чудна је и тајанствена то кућа, господине мој! . . . Ту сам и ја лепу и скупу лекцију добио, као ето ви сад; али се бар тешим, што је некога и преда мном било . . . Било је ту већ и неких чиновника, а један грешни пензијонар се већ и под земљом одмара . . .

Зачудише ме те његове очајне речи, које ми у тренутку испунише душу најнепријатнијим осећајима Заустих нешто да кажем, али ме он тек преклопи:

— Не жалост тако је, али будите уверени, да не ћете ни ви бити последњи у тефтеру тих невољника; доћи ће за вама још читав низ свежих жртава . . . Истина, не могу да грешим душу, млада госпођа није рђава жена, али баба . . . баба је прави антихрист! . . .

Ово ново и чудновато откриће није ми давало никако мира. Сваку сам од ових речи засебно испитивао, и свакој сам пронашао њен прави смисао. Али све то ипак не могаде ни за длаку да ми ублажи болове за изгубљеним блаженством.

Моји су укућани за то време морали врло бедно живети, а ево из чега ја то закључујем. Од како памтим за себе, ја сам јако волео изјутра сланину с белим луком и војничким тајином Па то сам и у овој прилици упражњавао, а да ми се сланина не би кварила у соби, ја сам је обично држао на первазу прозора, који је гледао у башту Али у последње време, мало-мало па ми тог омиљеног доручка нестане с прозора. И ма да ме није то ни у колико љутило, ипак ме је заинтересовало, те сам баш био радознао, шта то може бити. Прво сам посумњао на мачке, али кад сам добро размотрио положај и висину прозора (над подрумским вратима, која су вечито зјапила отворена, био је уздигнут за нешто јаче од метра) дошао сам до уверења, да сам мачке ни криве ни дужне бедно. Те како мачке нису, то више никакве сумње није могло бити, да су то вране, и ништа друго А оне су тако често падале на ђубре, које не беше далеко, и готово по цео дан гакале на сухим и побеленим гранама сасушеног ораха. У дугом времену куним кључу и разапнем је на прозору, али и то није ништа помогло. Сланине и тајина је редовно нестајало, а кључа је непрестано зијала отворена. И како нисам маневрирао с кључом, помичући је и лево и десно, па ипак ништа. Најзад ме је то почело и љутити, али убрзо дође тренутак, који ме је савршено извео из заблуде.

Било је то после подне. Лењкарим ја на постељи и сан ми се прикрада, као какав крадљивац, а кључа одједном шкљоцну и стропошта се с перваза прозорског. Осећајући се накостан према лукавој врани, која ме је толико мучила својом фином и тајанственом крађом, скочим с постеље и брже боље отворим прозор, да је видим, како се доле на земљи копрца у кључи. Али, да страшна изненађења! На земљи је лежала одапета кључа, али у место лажљиве вране, у њој беже кукасти врх неког подужег штапа. Жељави малиша, који је већ држао у руци с прозора оборени комад сланине и без мало цео тајин, кад ме је угледао, био је пренеражен. Блед, без капи крви у образу а са разрогаченим очима и бледим уснама, био је поготову страшан. Ја га добро загледах, такођер пренеражен, а он се од тога још и више уплаши, те се поче сав трести и мућати. Сланина и тајин испадоше му из руку, и он се, гледећи ми право у очи, заплака . . . Затворио сам прозор и потонух у мисли о несрећи, која беше притисла ту проклету кућу, као каква тешка мора. Сутрадан, кад сам случајно отворио тај исти про-

зор и погледао доле, ни тајина ни сланине није било. Да ли су то комшинске мачке у сласт збрисале, или је стара госпа преко ноћ покупила, Бог ће зар један знати.

И што се дан за даном све даље и даље низао, мени је бивало све теже. Тешко ми је било, просто или да полудим, или да какво чудо створим . . .

Једно пре подне сретох малишу на улици кад се враћаше из школе кући. Заустављах га и узех га за руку.

— Хајде, да ти чика купи алве — рекох му полугласно и поведох га у побочну улицу.

Он се прво добро обазре око себе, стидљиво ме погледа у очи и пође као мало затежући се.

— Шта радите? Јесте ли сви здрави? — питах га ја путем.

После подужег ћутања (јемачно се још стидео, што сам га онако ухватио у крађи) проговорише он чисто кроз зубе:

— Здрав смо . . . само је сеја непрестано слабљава . . .

— А шта јој је?

— Не лежи, али је онако слаба и непрестано везује главу марамом . . .

И ту заћута, али после кратког ћутања настави:

— Право да вам кажем, непрестано се свађа с паном . . . свађа се због вас . . . Вас нана грди, а њу још и горе, и каквом је не назива . . . Пре ми је сеја дала једно писамце да вам га дам, али ми га нана у кући узела из руке, и после је било много ларме . . . Ваљда сте то и ви чули? . . . Ја сам добио батина од нане, а сеја је хтела да се отрује . . .

Утиснух му стопарац у коштуњаву ручицу и одох даље, не могавши издржати више таква мучења.

Оплакао сам ту радозналост.

И што сам више о целој тој ствари мислио, све ми се више заплетала и увијала у некакву тајанствену маглу. Злост према сатанској души старе госпође поче у моме сећању будити моменте слутње и страха. Долажаше ми на памет, да сам ја негда — али то је поодавно било, још за време моје »вандровке по свету« — сањао неколико пута баш ту исту жену, како ме, као каква нечастива саблазан, јури, а мени се ноге у коленима одсецају, па као падам немоћан у прашину . . .

Чед. А. Поповић

(Свршиће се)

ВЕЧИТИ МУЖ

ПРИПОВЕТКА Ф. М. ДОСТОЈЕВСКОГ

ПРЕВЕО МИЛИВОЈ МАКСИМОВИЋ

(Наставак)

IV Жена, муж и љубавник

Спавао је врло тврдо и пробудио се тачно у пола десет; одмах се дигне, седне на постељу и онај час почне мислити — о смрти „те жене“.

Изненадни синоћни глас потресао га је и утисак те смрти оставио је у њему неку смућеност па чак и тугу. Та смућеност и туга беху само заглушене синоћ, јер, док је био Павле Павловић, врзла му се непрестано по памети сасма друга, чудноватa мисао. Али сад, кад се пробудио, изиђе му пред очи са необичном живошћу све, што се догодило пре девет година.

Ту жену, покојну Наталију Васиљевну, жену „тога Трусоцкога“, он је љубио и био њезин љубавник, када је својим послом (такође парница ради неког наследства) провео у Т. целу годину — и ако у ствари није морао тако дуго остати; прави узрок је била та веза. Та веза и љубав беху тако силно овладале њим, да је био као у ропству код Наталије Васиљевне; он би био у стању без оклевања се одлучити на све, штогод би захтео и најмањи каприс те жене, па ма ствар била и најчудноватија и најбесмисленија. Ни пре ни после тога није овако што доживео. На крају године, кад је растанак био већ неминован, баш Вељчањинов у таком очајању — у очајању, и ако беше уговорено да ће растанак бити само на кратко време — да је предложио Наталији Васиљевној, да одбегне с њиме за увек ван Русије. Једино подсмевање и одлучност те даме (која је у почетку потпуно одобравала тај пројекат, али по свој прилици само из дуга времена или да се мало насмеје) могаху га одвратити од тога и приселити да отпутује сам. На шта би после? Није прошло ни два месеца после растан-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

ка, а он је већ у Петрограду задавао самом себи питање, које је остало за њ за увек нерешено: да ли је у истину љубио ту жену или је то све била само „напаст“. И никако се није могло узети да се то питање заметло из лакомислености или под утицајем почетка какве нове страсти. За она прва два месеца боравка у Петрограду био је чисто ван себе и тешко ли је обратно пажњу на и једну женскињу, и ако је одмах ступио у пређашње кругове и имао прилике да их много види. У осталом он је врло добро знао, да би одмах, чим би се поново осетио у Т., поново подлегао њеној чудноватом чару, који је као мора притискао своју жртву, не обзирући се ни најмање на питања, која се заметала. На чак и након пет година био је истог уверења. Само што је након пет година нерадо признавао то себи, а сама успомена на „ту жену“ једила га је. Стидео се своје Т-ске године; није чак могао ни да разуме, како је могао имати тако „глупу“ страст он, Вељчањинов! Све успомене на ту страст претвориле се за њега у бруку и срамоту; гризао се због тога, а од стида је пребледео и сузе му ударале. Истина је, да се након још неколико година умирио; потрудио се да све то заборави — и скоро да му је и пошло за руком. И где сад на једаред после девет година, све то тако ненадно и чудновато ускршава пред њим опет после ноћашњега гласа о смрти Наталије Васиљевне.

У овај пар, седећи на својој постељи, са суморним мислима, које су му се без икаква реда роиле у глави, осећао је и јасно сазнавао само једно, — да је, уз пркос целом ноћашњем „потресајућем утиску“, који је учинио тај глас на њега, ипак са свим миран, бар што се тиче њезине смрти. „Па зар да и не пожалим за њом?“ — питао је сам себе. У њему у истину не беше више оне пређашње мржње, па је могао беспристраније и праведније судити о њој. По његову мишљењу, које је у осталом већ одавна, за време деветгодишњег растанка, створио себи о њој, била је Наталија Васиљевна једна од најобичнијих провинцијалних дама из „бољег“ провинцијалног друштва и — „ко зна, можда тако и јесте, и само ја један сам начинио од ње читаву фантазију?“ У осталом он је увек подозревао, да је то његово мишљење могло бити и погрешно; то му се наметало и сад. Па и догађаји су противречили; тај Багаутов је био такође неколико година с њом у вези и, као што изгледа, такође „под целим њеним чаром“. Багаутов је био млад човек из најбољег петроградског друштва и како је био „човек са свим шупаљ“ (рекао би за њ Вељчањинов), то је наравно могао напредовати једино у Петрограду. На инак је напустио Петроград, то јест најбољи услов за своју каријеру, и пропустио пет година у Т. само зарад те жене! А и вратио се можда у Петроград само за то, што су и њега такође избацили као „стару непотребну ствар“. Изилази дакле да је инак било у тој жени нешто необично — дар привлачења, подјармљивања и господарења.

А међу тим рекао би човек да није имала ни средства за привлачење и подјармљивање: „не би се могло рећи о њој да је баш лепа, него пре можда да је ружна“. Кад ју је Вељчањинов упознао, било јој већ двадесет и осам година. Њено не са свим лепо лице могло је по некад да оживи и да буде пријатно, али очи јој не беху ни мало лепе: некаква сувишна самосталност беше јој у погледу. Била је врло мршава. Умно образовање јој беше врло слабо; разум, који јој се морао признати, умео је да проникне ствар, али беше скоро свагда једностран. Имала је манире провинцијалске светске даме и при том, свакако, много такта; ванредан укус, али нарочито и једино у вештини одевања. Карактера беше одлучна и заповедничког; помирити се с њоме због нечег само у пола не беше могуће: „или све, или ништа“. У непријатним и заплетеним приликама, које би живот донео, понашала се са чудо упорно и непоколебиво. Великодушна, и скоро свагда упоредо — беспримерно неправедна. Препирати се са том госпођом беше немогуће: двапут два за њу није никад ништа значило. Никад ни у чем није сматрала и признала себе неправедном и кривом. Стална и безбројна неверства према мужу нису јој ни мало тересила савест. По упорењу самога Вељчањинова беше она као „хлыстовская богородица,“ која у вишем степену и сама верује да је у ствари богородица; — у вишем степену вероваше и Наталија Васиљевна у сваки свој поступак. Љубавнику је била верна — у осталом само донде, док јој се није досадно. Волела је мучити љубавника, али је радо и награђивала. Беше то страстан, немилостив и чуствен тип. Презирала је разврат, осуђивала га са невероватним огорчењем — а сама беше развратна. Никакви докази не би били у стању уверити је о сопственом разврату. „Она заиста *искрено* и не зна о том“, размишљао је Вељчањинов о њој још у Т. (Опазивши узгред: суделујући сам у њеном разврату). „То је једна од оних жена — размишљаше он — које као да су се само за то и родиле, да буду неверне жене. Те женскиње никад не падају као девојке; закон њихове природе јесте — да се по што по то, и баш за то удаду. Муж је први љубавник, али тек после венчања. Нико се вештије и лакше од њих не удаје. Због првог љубавника је

увек крив муж. И све то се збива с вишег степена искрено: оне до краја осећају да су с вишег гледишта у праву и, на послетку, да су и невине".

Вељчањинов беше уверен, да заиста постоји тип таких жена; али за то беше исто тако уверен да постоји и тип мужева, који одговара таким женама, тип мужева, којима је сва задаћа да одговара том женском типу. По његову мишљењу биће таких мужева састоји се у томе, да буду тако рећи „вечитим мужевима"; или боље рећи да буду у животу само *мужеви* и више ништа. „Такви човек рађа се и развија једино ради тога, да се ожени, а оженивши се неодвлачно постаје прћија своје жене, па чак и у том случају да му је карактер неоспоран и самосталан. Главно својство такога мужа јесте — извесни украс. Он мора да буде рогоносац, као што сунце мора да светли, само што он никад није свестан тога, и чак и не може да буде свестан и то по самим законима природе".

Вељчањинов беше тврдо уверен, да постоје та два типа и да је Павле Павловић Трусоцки из Т. био савршен представник једнога од њих. Ноћашњи Павле Павловић, разуме се, да није био онај Павле Павловић, какавога је он познавао у Т. Налазио је, да се исти до невероватности променио, али Вељчањинов знађаше, да и није могло друкчије да буде, и да је то било са свим природно; господин Трусоцки могао је бити оно, што је био пређе, само за живота жене, а сад је исти само део целине, који се ненадно дочепао слободе, то јест: догодило се нешто чудновато, невиђено.

Што се тиче Т-ског Павла Павловића, ево шта је упамтио и чега се опомињао Вељчањинов:

„Павле Павловић беше у Т. свакако само муж и ништа више. Ако је сврх тога био и чиновник, то је једино за то, што се за њега, тако рећи, и служба претворила у једну од брачних дужности; служио је ради жене и ради њена друштвеног положаја у Т., и ако и сам по себи беше усрдан чиновник. Било му је тада тридесет и пет година а имао је и имања, и то прилично. У служби није показивао никаквих особитих подобности; али ни неподобности. Живео се са целим вишим друштвом у губерније и уживао је глас човека, који живи на вишој нози. Наталију Васиљевну су у Т. потпуно уважавали; она у осталом није на то много држала, и примала је као нешто, што јој се дугује, а у својој кући је умела увек врло лепо да прими и дочека. Уз то је и Павла Павловића тако дресирала, да је имао са свим облагорођене манире, па чак и при дочеку најзнатних губернских власти. Може бити — чинило се Вељчањинову — да је умео и да мисли, али како Наталија Васиљевна није баш уживала, кад јој муж много говори, то се није могло баш много умности опазити код њега. Можда је имао и урођених лепих својстава, исто као и рђавих, али лепа својства као да беху застрта превлаком, а рђаве наклоности са свим искорењене. Вељчањинов се сећао, на пример, да би се по некад прохтело господину Трусоцком да исмева свог ближњег; али то му беше строго запрећено. Имао је вољу такође да по некад штогод прича, али се и на то пазило: причати беше слободно, али само о чему незнатну и што краће. Уживао је и у пријатељском друштву изван куће на чак — и да мало пијуцне с пријатељем; али ово последње беше до корена истребљено. Осем тога ова црта: кад се погледа с поља, нико не би могао рећи, да је то муж под папучом; Наталија Васиљевна изгледаше као потпуно послушна жена, па чак је, може бити, и сама била уверена о том. Могуће беше, да је Павле Павловић био заљубљен у њу преко ушију, али то није нико опажао, и чак беше и немогуће опазити, сигурно такође по домаћој уредби саме Наталије Васиљевне. За време свога Т-ског живота више пута би се Вељчањинов запитао, да ли подозрева штогод тај муж о његовој свези са Наталијом Васиљевном. Неколико пута је питао о том саму њу, и увек би добио одговор, изречен са неком љутњом, да муж ништа не зна и да никад ништа ни не може сазнати и „да се све то — њега ништа не тиче". Још једна црта с њене стране: никад није исмевала Павла Павловића, ни у чему га није налазила смешним ни врло ружним, и чак би катрено устала у обрану његову, ако би се когод усудио да се понаша према њему неучтиво. Како није имала деце, беше природно да се претворила у светску даму, али и своја кућа беше јој прека потреба. Светска уживања никад нису владала њом са свим, јер је волела и код куће занимати се домаћинком и ручним радом. Павле Павловић је спомињао ноћас њихово домаће читање, које су држали вечером у Т.; ту је обично читао Вељчањинов, а читао је и Павле Павловић; на чудо Вељчањинова, умео је врло лепо да чита на глас. Наталија Васиљевна би у тим приликама штогод шила и при том слушала мирно и равнодушно. Читали су се романи од Дикенса, по нешто из руских журнала, а по некад и штогод „озбиљно". Наталија Васиљевна је јако ценила образованост Вељчањинова, али ћутке, као нешто, што је свршено и решено, о чему већ више нема шта да се говори; у опште према свему књижевном и научном била је равнодушна, као према печем стра-

ном, и ако, може бити, корисном; Павле Павловић пак понекад са неким извесним жаром.

Т-ска веза се прекинула нагло и изненада, баш кад је Вељчањинов дошао до врхунца а скоро и до безумља. Био је просто и неочекивано одгнан, и ако је све било тако удешено, да је отишао, ни најмање се не домишљајући, да је већ избачен „као стара, непотребна ствар“. Још за његова бављења у Т., подруг месеца пред одлазак, појавио се врло млад артиљериски официрчић, тек што је изишао из школе, и навадио се одлазити к Трусоцкима; место њих троје беше их сада четворо. Наталија Васиљевна беше предусретљива према том официрчићу, али се понашала према њему као према дерану. Вељчањинову није ништа падало у очи, а и не беше му до тога тада, јер му већ беше речено, да је растанак преко потребан. Један од стотине разлога, које је Наталија Васиљевна за његов неизбежни скори одлазак изнела, беше и то, што јој се чини да је бремена; а према томе да је са свим природно, да се без оклевања уклони, па ма само на три, четир месеца, и онда кроз девет месеци, ако би се изнела каква клевета, не би муж могао лако што-год посумњати. Аргумент беше прилично лабав. После бурног предлога од стране Вељчањинова да побегну у Париз или у Америку, отпутовао је он сам у Петроград, „без сумње само на који час“, то јест не више, него на три месеца, иначе не би ни по што пристао да иде, нити би се обзирао на какве разлоге и аргументе. Равно након два месеца примио је од Наталије Васиљевне писмо с молбом да никад не долази, по што она већ љуби другога; што се тиче бремености, јављаше му да се преварила. Глас о овој погрешци беше излишан, њему беше већ све јасно: сетио се официрчића. И тако се ствар свршила за увек. Слушао је за тим, после неколико година, да се тамо појавио Багаутов, и провео целих пет година. Ту беспримерну дуготрајност везе тумачио је међу осталим и тим, што се Наталија Васиљевна сигурно силно постарала па је према томе постала и питомија.

Седео је тако на постељи скоро читав сат; на послетку се тргне, зазвони Маври за каву, брзо каву попије, обуче се и тачно у једанаест се упути к Покрову да нађе Покровску гостионицу. Што се тиче покровске гостионице, он је према јутрошњем утиску већ створио себи представу о њој. У осталом њега је мало и савест гризла због понашања му ноћас према Павлу Павловићу, па и то је требало сад на чисто извести.

Сву ноћашњу фантасмагорију са резом на вратима растумачио је случајношћу, пијаним изгледом Павла Павловића, а и још другим којечим, само што му у ствари још ипак није било јасно, за што иде да започне неке нове односе са пређашњим мужем, сада, кад се већ све међу њима тако природно и само од себе свршило. Нешто га је вукло, био је ту неки особит утисак, и услед тога утиска га је нешто вукло . . .

(Наставиће се.)

ПОУКА

КЊИЖЕВНЕ ПРИЛИКЕ У РИМУ

I Јавна читања

Млађи Плиније мало се кад толико радује колико онда, кад може да приповиједа како је неки дан слушао млада пјесника, гдје своју првенчад чита пред избраном публиком; или кад пише пријатељу како је јучер за трпезом слушао побоље одломке из чувенијих дјела римске књижевности. „Ала је ова година добро уродила! — каже. — У мјесецу априлу није скоро било дана а да се није што декламовало“.[1]) За цијело, веселе нашег писца дâ се у неколико тумачити, тим више што се је такав обичај почео увлачити и у данашње друштво, пошто се је био опет појавио у седамнаестом и осамнаестом вијеку, а то особито у француском „салону“. Регби да је већ био прекорачио своје границе и у Италији, у почетку овога вијека; „данас — овако се изразује славни пјесник Леопарди — данас свак по нешто састављa, и ријетко ћеш наћи на човјека, који није писац; на тако је тај обичај постао права куга, постао је права јавна невоља, постао је најновија мука људскога живота. *(Pensieri)*“. Али чисто никад не престе толико маха колико у Риму, за вријеме првих Антонина. Ваља за то да се мишљу пренесемо у ондашње књижевне прилике и да испитамо за узроке тој појави.

Ондашњи се писци сами чуде великоме броју пјесника (међу којима је било дилетаната добрих деведесет по сто), и у исто доба великоме интере-

су, који се онда појављао у свим друштвеним слојевима према пјесми; а то и јесте истина, јер осим толиких писаца, чија су се дјела до данас сачувала, споминан је опет у њих истих велик број њих, који су писали, и о чијим радовима историја књижевности не може баш рећи да им губитак жали.[2]) Али у исто вријеме и књижарничке прилике и особито спори начин, којим су ондашња дјела на јавност излазила, није био у довољну размјеру према обилатом плоду толиких писаца. И ако кашње нијесу баш скупо стајале (Марцијалов први низ епитрама западао је, у фину издању, од прилике двије форинте, а у обичном једну),[3]) али опет књижарнице нијесу могле да зготове толико преписа да задовоље публику, што је толико читала; с друге стране и сама ручна издања, онако без интерпункције, онако препуна скраћеница и погрешака, нијесу лако била по вољи свијету: споменимо само како се Марцијал тужи што су му дјела претрпана „штампарских“ погрешака, јер издавач хоће да су преписи што прије готови.[4]) Оваковим недостацима, а особито спору ширењу својих пјесама, били су писци принуђени да сами доскоче, и то читајући јавно што им је машта створила. Не смијемо пак мимоићи други један фактор, који ће нам боље разјаснити то непрестано полажење јавних читања; а то је што је у оно доба живо слово јаче него писано притезало људе, навикнуте од старине државним расправама на форуму и у народним комицијама. Јувенал приповиједа,[5]) да кад је год Стације објављао да ће читати своју Тебаиду, свак је дотрчао да слуша дивни спјев, а особито звучни пјесников глас; сам Плиније јасно о томе разлаже, вриједи ли више слушати самог ауктора или читати му дјела, „јер — вели — глас већи ти утисак чини; и ако је најживљим бојама описано оно што ти је пред очима, опет и декламација, и поглед, и кретање, и сама пјесникова личност томе доприноси, да што си чуо, никад више не заборавиш“. На наводи и Есхина, који, кад је на Роду с огромним успјехом читао Демостенов говор, овако се изразио: „како бисте се, људи, запиљели, да њега сама слушате!“[6])

Каже се да је Асиније Полијон увео у Рим обичај да се књижевна дјела читају у већим круговима.[7]) Тим је дакле намирио великој потреби онога времена; али да је такав обичај тијеком година прекорачио своје границе и обрнуо се у неку смијешну карикатуру, и дао напокон повода озбиљним људима да му се подругују, то је истина, за коју имамо у ондашњој сатири и у епиграму небројених података.

Ко је умио да сложи два стиха, ма какви год били, то је била не само потреба, него и дужност да их сам изнесе пред свијет; „није пјесник, ко ништа не чита,“ говорио је Марцијал, али, дакако, шаљиво.[8]) Ко пак најжешће брани та читања, врли је наш Плиније; за њега је то ствар тако потребна, тако важна, као да се ради о образу римскога народа. Али чему му се већма чудимо, то је, што, колико си год претресао писма његова, нигдје не ћеш наићи на какву неповољну критику о разним предметима и о начину, којим су изнесени пред јавност. А занста, по споменицима, који су нам преостали, и по дјелима самог њега знамо како је ситница књижевност у оно доба у неку театралност ударала; знамо како се није већ просто говорило, него декламовало; знамо напокон да се је толико и толико писало, може бити баш за то што се није смјело радити. Та у све гране ондашње књижевности била се увукла артифицијозност и надутост; што је просто и наравно, држало се за лудо и празно; особито је говорништво тражило оно што се лашти, што је пикантно, што занима и дражи. Квинтилијан сам припознаје да им се ништа није допадало што је природа одредила;[9]) па ето скоро у свим дјелима оне епохе реторике у изобиљу, мудрих изрека, вјештих изврћивања, финих досјетака (у нашему се Плинију зрцале све ове мане); поезија се одијева у реторику, проза у поезију; писце из златнога доба нико већ не држи за узоре, а Марцијал прогласује да вријеме његових отаца мора уступити славу времену цара Трајана.[10]) Нека особита таштина обузимала је и најтрезвеније људе;[11]) такову су таштину подгријевале оне јавне декламације, „које нијесу ничему служиле, него само да се истичу и најнепознатије личности, и да један другоме бурно честита на неком хипотетичном успјеху“.[12])

Гледајмо само Плинија како се срди, кад похођење није баш облато, и кад се слушаоци не попашају онако како он мисли да би ваљало. „Ја се радујем — пише — што умјетности и знаности цвате, и што се бољи умови такме да се истичу; али, на жалост, јавна читања људи слабо полазе. Већина њих сједе тамо гдје у близини, питају је ли се читалац већ појавио, је ли готов са предговором, је ли добро парче изручио, па тек онда улазе, али само да виде како! А гле, писац још није довршио, и ето њих гдје већ иду, једни потајно, криомице, други очито и безобразно; а они остали беспосленљаци, који су толико дана прије позвати, или не долазе, или се туже да су изгубили дан (а то баш за то што га изгубили нијесу!). Тим више дакле достојни су похвале они, који, било што читају и слушају, не даду да их онђи немар за собом

повуче".[13]) Љуто се срдио на таково понашање публике, али је он друкчије схваћао циљ и корист јавних читања; за њега је то морало потакнути у пјесника потребу да каснье исправи оно што-ће му свијесни слушаоци примијетити; он је од њих тражио искрену критику, јер пјесничарење — каже — није никаква критика.[14]) За то је он увијек разашиљао своја дјела пријатељима или их је читао, па тек их је онда издавао.[15]) Није имао велика повјерења у своје властито мнијење; јер читалац, онако пред свијетом, већу пажњу обраћа на своје пјесме; па ако читајући не пусти из ока понашање публике, на њој ће самој упознати, је ли му повољно или не просудила дјело; по мицању очију, по кретању тијела, по мрмошењу, по самом муку може разумијети што слушаоци мисле о његову раду. Добру критику није никада занемаривао; ко му је какво дјело читао, пошто је исто од њега слушао, познао је да је много пута изостављено, исправљено и преначињено.[16])

Читања се држала већином јавно или у кући самог писца; публика се позивала у какву унајмљену дворницу, у театар, на трг, у храм, у купатила; па како се улазак није никакав плаћао, тако се пјесцу само одзивали пјесници, књижевници и пријатељи, већ и све оне гласовите римске бесповичине, које су управо у градном броју лиценовали по градским улицама. Овај обичај бијаше толико корјена захватио, да му нико није већ могао избјећи, и ако га је скупо стајало; пјесник, особито новајлија, пошто је добру годину на свом дјелу радио, морао је обилазити град, из свог џепа унајмити кућу, удесити дворницу, платити клупе, и разашиљати људе с позивима по граду,[17]) кад није могао да удари позиве на зидове, као што се ради данас. Али наш Плинијe, како је најстроже пазио на учтивост, позивао је пријатеље писмено и свакога по напосе: „ако сте баш вољни да ме слушате, или — ако вам претече времена", премда — примјећује — мало кому у Риму преостаје времена да полази те састанке.[18])

Плинијевим читањима свако се је одзивао, прво јер га је свако љубио, а опет јер је свакоме био по вољи овај његов стил, пун изврћених израза и фраза; али млађим књижевницима, који су први пут ступали пред свијет, и дрхтавим гласом казивали своју првенчад, доиста је требало да им је успјех ма на који начин обезбјеђен: једном ријечју хтјела им се је данашња *„claque"*. У ту сврху било је људи плаћених од самог писца; њима се је давала на дар каква половна зимска шубара, или су се сутри дан позивали на ручак, или су примали одређену своту; неко бијаше домамио чак два Плинијева роба, и платио их да пљескају кад је говорио на суду.[19]) Није ли пјесник био у стању да подноси трошак (а то је чешће тако бивало), онда би се уписао у клијенте каквог богаташа, који би му приправио дворницу, удесио што је потребито и понајпристојно тамо амо по дворници своје либерте, или како каже Јувенал: јака и устрајна плућа својих либерата.[20]) Ови би пак потоњи пљескали рукама и бурно поклањивали, чим би им „коровођа" на своје вријеме намигнуо да отпочну, а господар сутри дан на гласу нов Меценат.[21]) Ето дакле дворнице справне; пишчеви пријатељи на првом реду, књижевници и дилетанти одмах за њима, беспосленьаци по свуда мало, а *клакери* да их не познаш а има их. Пјесник улази и ступа на позорницу. Пребацио тогу елегантно преко руке и рамена, а по Квинтилијановој препоруци пазиће пажљиво на свако своје кретање, гледаће да не заоштри глас преко потребе, да не буде монотоније у говору.[22]) По који би се одијевао у бијелу као снијег тогу, зализао би се вас, носио би дебео прстен са огромним каменом, опасао би каткад врат да покаже како је, жалибоже, од синоћ промукао,[23]) на што је Марцијал потакнут да напише свој познати епиграм:

„За што ми опаше врат, кад пред нас ступаш да читаш? Боље би, вјерој, било да нама опаше уши".[24])

Таковим се ништаријама Плинијe није бавио, али је и њему доиста много до тога било да му је декламација што савршенија; кад га није задовољавало како чита отихове, обраћао би се обично на пријатеља Светона, гласовитога историчара.[25]) Кад је читалац једном на позорници, није га било тако лако дигнути; да не преплаши публику, рукопис му је изгледао мален; али како је тек цицкаво писано! Како су само листи уско замотани! „Ја ћу прекинути, ако желите", довикнуо би публици; „даље! даље!" одзвали би се сви у један глас — а молили се боговима да пјесник онијеми.[26]) „Пишчева читања — вели Епиктит — не ваља полазити онако без разлога или из учтивости; али кад си једном ту, гледај да се поносиш достојанствено и да не упаднеш у какву неуљудност према писцу".[27])

Него за стално било је и слушалаца Плинијева кова, који су ту сједили и уживали, прво јер их је то занимало, а друго јер је по гдјекад и вриједило да се слуша; али то су сигурно били ријетки случајеви. Што је он, Плинијe, читао, било је по свој прилици нешто боље од туђих брчкарења, премда је и он био, што се везаног слога тиче, прост дилетанат; али и онако, тешко би кô данас и пред најбољим пријатељима читао три дебела дана; „би-

ло је ружно пријеме — пише — али су они долазили к мени два дана изасобице; па кад сам из чедности хтио да прекинем, заклињали су ме да им и сутра наставим".[28]) Други је пут опет толико читао; то је била цијела збирка његових „једанаестераца"; па кад о том састанку пише, примјећује да није ни стиха изостависо, јер он чита све — каже — до конца; ако и зна да кад се што изостаља, тим се показује више чедности и учтивости према слушаоцима, он опет мисли да кад онако ради, искреније се понаша према пријатељима.[29])

Од својих пријатеља-читалаца највише је волио Титинија Капитона. Код овога је скоро сваки дан било публике, сам пак је савијесно похађао сва мјеста гдје се писци приказивали свијету; на Плинијевим читањима сједио је Капитон на првом реду, а Плиније се онај час брине да то свако зна.[30]) Али како год било, на сваком састанку, задовољни или убијени од досаде, сваки је бурно честитао читаоцу на успјеху, сваки га је обасипао похвалама и пољупцима по обичају. Марцијал се тога гњушења и љубљења гадио, јер је по искуству знао да је то једина корист коју је кукавни пјесник имао од читања, а опет што свачија уста нијесу увијек најбоље мирисала.[31]) Плиније нам живим бојама приповиједа о читању младог Калпурнија Писона: пјесма му је та била у елегичном стиху, а њена га је љепота тако занијела, да кад је пјесник довршио, похитио је к њему, изљубио га више пута, и потакнуо га на даљи рад ријечима: „хајде путем, којим си ударио, па како су твоји преци били теби на углед, то буди и ти своме потомству". „Нек даду богови — пише — да наше доба још боље уроди таким дикама, и да наше племство гледа у својим дворницама што љепшега од пустих слика прадједовских".[32]) Јасно је да је наш књижевник-заљешењак увијек себи дослиједан.

Дилетантизам, то је страшан намет, који ваља да подноси књижевност. Још за Хорацијева времена пјесници су били страшило свима; бијеснили су као медвједи кад пребију вериге; свако бјежи пред читаоцем, али кад је кога шчепао, не ће га пустити прије него му не умре од слушања.[33]) Марцијал се је више бојао пјесника и његова рукописа, него дивље звијери, којој си уграбио пород; куда год идеш, ето га за тобом: идеш у купатила, не да да се купаш; идеш на вечеру, заустаља те пред вратима; сједиш за трпезом, не да ти да једеш; спаваш, а он те диже из постеље.[34]) За то је он и био цару Домицијану харан, што су му прикази у циркусу онако величанствени, јер, каже, ту се доиста очи наслађују, ама и уши, што приказ мами и оне, који би иначе онај час декламовали.[35]) Јувенал отворено говори, за што је стао да пише своје сатире: „толико је", каже, „тих мезимаца дивних Муза, и толико читају своје саставке, већином предмета из већ застарјеле митологије, да сам одлучио и ја да кушам Аполонов језик; јер права би лудост била, кад бих поштедно комад хартије, на којему ће прије или послије који што забрчкати."[36]) Његов пријатељ Умбриције не може више да одоли у Риму: ту је бука превелика; сваки дан изгори по која кућа, пада камење са кровова да те убије кад пролазиш путем; од силне тиске не можеш ходати улицом; у августу мјесецу пјесници што читају не даду ти ни да одахнеш; па од невоље присиљен је да остави град. И заиста ваља да су та читања збиља била нека куга за становнике, кад се њих ето бојали као од ватре и кровова, који се руше.[37])

Те књижевне састанке похађали су често и цареви, а и сами су по каткад читали. О Трајану ништа не знамо; како смо ту недавно видјели, књижевност му није толико лежала на срцу колико држава и војска. Домицијан је у прво пријеме ступао на јавност,[38]) али по свој прилици, како пише Тацит, да тим одврати опћу пажњу од своје велике мане и да покаже, да је бољим путем ударио;[39]) насупрот гласовити ретор и улагивач Квинтилијан у велике хвали његов фини књижевни укус.[40]) И цар Нерон, тај универсални дилетанат, читао је своје пјесме, „али не само у кући, већ и у театру; а то је слушаоце толико забављало и толико су му се дивили, да су једном из захвалности свечаност приредили, а пјесме му златним словима написане на капитолском Јупитру посвећене.[41]) Силуди Клавдије, који се је и преко мјере бавио књижевношћу (написао је историју, своју биографију и обрану Цицерона), сазивао је по обичају много свијета у своју палачу, да слушају одломке из његове историје; али му се једном нешто смијешно догодило: тек започео, а клупа се једна проломи под неком јаком људесином, те стало кикоћање у свију, тако да је сам преко читаоца спомињао ту комичну сцену, да му се слушаоци љепше забављају.[42]) И Плиније нам приповиједа смијешну неку епизоду: неки Пасијен, учен римски витез, отпочео своје читање ријечима: „Шта заповиједам, Приске?" Јаволен Приск, на гласу правник, који је ту сједио, одазвао се на то као да су њега питали: „Ја? Ја не заповиједам ништа!" — „Можеш помислити", наставља наш писац, „каква бука и какве су шале онда настале; жалибоже ваља да се добро пази на људе, које позивљеш, и је ли им глава на свом мјесту."[43])

Али се публика није само у куће на јавна места позивала. Бјешњи пјесници умјели су и за трпезом досадити гостима; кад је писац који позивао на ручак, знао си већ унапријед шта те чека, кад је трпеза распремљена: домаћин је вадио свој рукопис, а гост му је онај час своје задовољство изражавао, што га је онако лијепо „изненадио“. Учтивост, која је у оно доба баш цвала у Риму (наравно у ондашњем смислу), није ти давала да ти се на лицу појави ни најмањи знак досаде, тим више, ако си и ти у роду био с Аполоном. Било је пак и оних, који су по граду њихали беспосленјаке и гладничине; њих би домагали у кућу, на објед или на вечеру; а најпослије и након обједа и након вечере, морали су пробављати по цијеле трагедије домаћина-књижевника. У том случају, што уши нијесу одобравале, одобравао је сит желудац.[14]) За то, ко је имао своју кућу и своју трпезу, могао је избјећи тој опасности; али то нијесу сви у Риму имали, те је тако неизмјерно расла таштина у многога дилетанта — да премучимо оне, који су чак и туђа дјела као властита читали, и којима је Марцијал говорио: „Просто вам, што се туђим радом дичите — та својим сте га новцем купили“.[15]) Сам је Плиније чешће изненађивао госте за ручком; док су још онако завађени лежали на јастуцима, улазио би у собу роб са рукописом, а писац би отпочео своје читање.[16]) Напротив неки Лигурин, којега Марцијал често спомиње, није толико пазио на учтивост; пјесник му овако пише: „Ти нас позиваћеш на вечеру, само да нам твоје стихове читаш; са јелом изнесена нам је огромна књига; једемо даље, и ето друге, па треће и четврте; али веруј ми, да ти није риба онако изврсна била, сједио би ти сам за вечером.“ У другој пјесми пак зак закључује: „Хвала ти, Лигурине; не ћу већ ни твоју рибу, ни твоје пужеве, ни твоје каменице; кад умукнеш, онда ћу ти на објед.“[17]) Наш је епиграматичар врло добро познавао своје људе, па кад је сам кога позивао на ручак, јасно му је говорио, шта ће ту бити: фините јела чисто не, јер му то цен не допушта; али не ће ни дебелих рукописа. „Дођи“, пише пријатељу, „nil recitabo tibi.“[18])

Како је монархија постепено али без престанка све к себи привлачила и бивала средиште администрације и живота римскога, тако се мало по мало и моралне снаге царства склањале под заштиту оне сјајне моћи; у почетку само из улагивања и таштине, а касније, за вријеме пропадања, да нађу користи и славе. Грчки обичај да се овјенчају пјесници, уведен је још за Августа у Напуљ (и онако већ грчки град). Ту је цар Клавдије својом руком положио вијенац на главу свог брата Германика; ту је и Марцијалов савременик Стације стекао исту награду. У Рим пак ушао је овај обичај за Нерона; али пјеснички мегдан, који се је ту водио, није служио ничему другоме него прослављању Неронова имена.[19]) Касније је Домицијан устројио свој капитолски agon, који се је, уз неке промјене, сачувао скоро до пропасти царства. Ту је цар сједио, одјевен на грчку, а на глави је носио златну круну са сликама Јупитра, Јуноне и Минерве. На тим свечаним састанцима надметали су се у музици, у трци, у гимнастици, и особито у латинској и грчкој поезији.[20]) Можемо сад лако себи представити како су и већи и мањи књижевници очекивали тај дан, и која је слава донадала онога, који је ту пред цијелим Римом примао од самог цара ловор-вијенац. Али затим које чудо ако је књижевност све то више постајала од владара одвисна, и бивала најпокорнији слуга „божанственога“ господара! Улизивање је и онако водило књижевност у пропаст; оно је дапаче једно од најјачих фактора сваког пропадања: кад је писац једном почео да ласка и да се

[1]) Epist. I. 13. — [2]) Види за то и Quintil. Instit. orat. XI. 94. — [3]) Martial. I. 118, 67, XIII. 3. — [4]) Martial. II. 8. — [5]) Friedl. Darstell. aus der Sittengesch. III. 419. — [6]) Epist. II. 3. — [7]) Seneca Controv. Proem. 4. Види о њему у Pauly: Realencyclopedie. — [8]) Epigrm. II, 88. — [9]) Quintil. II. 5. — [10]) Epigrm. VIII. 58. Види и Плинија: Epist. V. 16, гдје наводи писма неке жене, која су била као разведени стихови Теренцијеви. Он је у томе узвишао. — [11]) Plin. Epist. VIII. 23. — [12]) Teufel, Geschichte der röm. Liter. 604. — [13]) Epist. I. 13. — [14]) Epist IX. 38; V. 13; VI. 17. — [15]) Epist. VIII 19. — [16]) Epist. V. 3. — [17]) Tacit. Dial. de orat. IX. 15—25. — [18]) Epist. III, 18 — [19]) Epist. II, 14. — [20]) Juven. VII. 40 — [21]) Обичај да се плеска, уведен је из школе на јавна мјеста (Quintil. II 2.) на чак и у судове (Plin. Epist II. 14). — [22]) Quintil XI. 3, 14; I. 10, 11. — [23]) Persius. I. 15–18. — [24]) Epigrm. IV. 41. — [25]) Epist. IX. 34. — [26]) Seneca, Epist 95, 2. — [27]) Epict. Manuale, 33, 11, у немачком преводу Штихову. — [28]) Epist. III. 18. - [29]) Epist VIII. 21. — [30]) Epist. VIII. 32. — [31]) Martial. Epigrm. II. 22, 10, 12, 23; I. 36: basia sola crepant. — [32]) Epist. V. 17. — [33]) Hor. A. P. 472–6. Види и што пише Леопарди о читалима за његово вријеме (прва половина овога вијека): „и ако се пред њим слушалац превиђа од муке и вијева, поред свега тога он чита даље, дапаче све то бјешњи бива и лаје и дере се но вас дан и по сву ноћ, док промукне и док се публика опеснајести а он се сруши полумртав“. Leopardi: Pensieri XX. — [34]) Epigrm. III. 44. — [35]) Epigrm. IX. 86. — [36]) Juven. Sat. I. 17. — [37]) Jd. III. 5–9. — [38]) Sueton. Dom. 2. — [39]) Tacit. Hist. II. 86. — [40]) Institut. orat. X. 1, 91. — [41]) Suet. Nero. 10 [42]) Jd. Claudius 41. — [43]) Epist. VI. 15. — [44]) Lucianus. Sur ceux qui sont aux gages des grands. У преводу Perot-ову. — [45]) Epigrm. II. 20. — [46]) Epist. VIII. 21. — [47]) Epigrm. III. 45, 50. — [48]) Ibid. V. 78; XI. 52. — [49]) Friedländer III. 425. [50]) Sueton. Dom. 4.

лиже, вала да настави то све јачим *crescendo*, јер му повратка нема, а кад је своје дјело довршио, оставио је потомству најжалоснији доказ човјечје слабости. Иначе било је других разлога, зашто је римска литература у оно доба почињала да губи свој некадањи сјај — али о томе биће на другоме мјесту ријеч.

Јосип Берса

КЊИЖЕВНОСТ

НАЈНОВИЈИ КРИТИЧАР НАШЕ НОВИЈЕ ЛИРИКЕ

(Свршетак)

После Лазе Костића прешао је г. Недић да говори о лирици Јове Илијића. Песме Илијићеве дели г. Недић: 1) на имитацију народних песама, 2) књижевне песме, које су између народне и уметничке песме, 3) љубавне, за које сам вели, да су »слабе и без вредности«, 4) источанске, у којима има толико непознатих речи, да »често нисмо у стању ужибати у песми« (стр. 193) и 5) слике из митологије и историје: старе и нове, словенске и српске.

На 72 стр. рекао је г. Недић: »ко се туђем лако прилагоди, тај нема много свога; ко уме вешто подржавати другоме, тај нема своје развијене индивидуалности; а ово је прво код сваког правог песника«. Сад питамо, како може г. Недић прогласити Ј. Илијића за песника по милости божјој, када је већи део Илијићеве поезије имитација народне и источанске поезије, а оригиналне му песме »слабе и без вредности«?!

Но г. Недић лако ће се одбранити, па рећи: Отвори моју књигу, па ћеш на 186 стр. доле наћи: »то су *најлепше* српске љубавне песме, што их је могао испевати српски књижевник песник«.

Но ми ћемо замолити г. Недића, да нам разјасни, како то може бити, да је један део нечијих љубавних песама апсолутно »слаб и без вредности«, а други део тих песама, да су најлепше љубавне песме једнога народа?

Али Јова Илијић није по г. Недићу само прави, богодани песник, он је и српски песник; њега »одликује *чисто* националан карактер његовог певања«. Из секције, коју је извршио г. Недић над поезијом Илијићевом, видели смо, о чему је Јова Илијић све певао, и сада нам остаје само да запитамо г. Недића: шта даје *чисто* националан карактер певању Илијићеву — источанске песме, или песме из туђе митологије и историје?

Али док нам г. Недић не одговори на ова питања, да прегледамо његову студију, па да видимо, да-ли је г. Недић доказао своје сјајно мишљење о лирици Јове Илијића.

У националности карактера лирике ставља госп. Недић Илијића поред Његуша, Бранка и Сарајлије, па вели, како су »ови у простоти својој имали нечег пројског, здравог и непомућеног многом науком и префињеношћу културном«. Колико се ове речи могу с основом применити на поезију Сарајлијину, и колико се ово поређење »наметало« г. упоређивачу, може се свако лако уверити, ако прочита студију, г. Недићу »драгог Светислава« (Вуловића) о Сими у I књизи Чупићеве »Годишњице«.

Прво је реч о песмама, које је Илијић испевао по народним. Ту ћемо за часак застати. Видели смо већ, како г. Недић држи за аксиом, да имитатор не може бити песник; но онда, баш по његову мишљењу, ни Јова Илијић не може бити песник, тим пре не, што те песме квантитативно чине — по признању г. Недића — »врло велик део његових песама«, и што је »од њих врло често позајмао мотиве, размер, поједине слике и поређења, покадшто и читаве стихове«. (Па шта онда *није* позајмао?)

Али рецимо, да ово теоријско мишљење г. Недића не стоји (као што и држимо, да не стоји), онда настаје ново теоријско питање: да-ли је народна поезија у опште згодна за имитовање? И ту се разилазимо од г. Недића, када рекнемо, да је наше мишљење о томе одлучно негативно. Не за то, што досадањи имитатори нису били сретне руке (пошто се њихова имитација састојала већином у имитацији спољњег облика, а нарочито метрума), већ за то, што чар и важност народној поезији даје

баш то, што је народна. Народна је поезија део поезије, индивидуално обележен тиме, што се у њој огледа дух, правац мишљења и погледа једног народа. И у томе баш лежи њена лепота и важност.

Ето, за што смо ми противни подражавању народној поезији и онда, када би песник све и умео погодити не само спољни облик, већ и дух те поезије. Ми се не можемо одушевити *народном* поезијом *Јове Илијћа*, не за то, што. по мишљењу г. Недића, имитатор не може бити песник, већ за то не, што желимо, да народна поезија буде одиста народна, а и г. Недић вели: »народну песму ми највише волимо на извору њеном; како је сам народ испева« (страна 177).

У овом је имитовању Илијћ тако далеко ишао, да је местимице — по речима г. Недића — узимао читаве стихове из народних песама. Но г. Недић, који је код Змаја и Лазе Костића налазио имитацију народне поезије и тамо, где је нема, а желио је и тамо, где јој апсолутно нема места (а овамо је противу имитације!), и то нема места баш из психолошких разлога, за узете стихове из народне поезије код Јове Илијћа вели: »то нам не изгледа, као да је туђе и позајмљено, већ као да је његово рођено.« Нек и ова кап падне у море »објективности« г. Недића.*)

После песама »сретно испеваних у духу народне поезије«, прешао је г. Недић на књижевне песме Илијћеве, на којима се такође »види утицај народне поезије«. По сижеу једне такве песме хтео је г. Недић да карактерише ову врсту певања Илијћева, које је »између народног и уметничког«. У првој је врсти певања Илијћева »сретно подражавање народној поезији«, а овде »врло јасан утицај њен« (и размер њен, и пуно слика из народне поезије и опет пуно читавих стихова), и Јова Илијћ је ипак за то г. Недићу песник, а Змај — стихотворац! За ту песму (т. ј. »Пастири«) вели г. Недић на 180 стр. доле, да је еп, а на 181 горе, да није еп, те бисмо баш волели знати, шта г. Недић држи о тој песми: је-ли еп, или није?

После тога је реч о љубавним песмама Илијћевима. И ту тврди г. Недић, да се јасно огледа утицај народне поезије, но, при свем томе утицају, да су »најлепши цвет наше лирике«. Још имамо и то да додамо, да у ових песама хвали сретно*) понављање стихова, а овамо то исто Лази Костићу замера и зове бапалним и на 233 стр. каже: »оно, што је најлепше, кад се често понавља, постаје обично и изгуби од своје цене«.

За тим је реч о источанским песмама Ј. Илијћа, које г. Недић ставља изнад Боденштетових (или као што он пише: Боденстетових), јер имају »оријенталнији тип. Узгред са свим неосновано напада Боденштетове песме, као да у њима, осим дидактичне стране, нема ничега, што би било оријентално, и неосновано тврди, да су Немци сами себе омаљивали, уживајући у поезији Боденштетовој.

Не спада у оквир све критике, да доказује неоснованост тврђења г. Недића, али се једно, држимо, не да побити: да је у Боденштетовим песмама — ако ништа друго — осећај одиста жарки, источњачки (ма да г. Недић и то спори), и да се баш правом »источњаштву« у поезији Мирза-Шафије има приписати, што Немци нису хтели да верују Боденштету, кад је признао, да песме Мирза-Шафије нису превод источних песама, већ их је он, Боденштет, спевао.

Госп. Недић признаје на 192 стр., да ове Илијћеве песме имају много страних речи (и то им је једина мана), али одмах додаје, да баш те стране речи, баш *мана* тих песама, дају особит *чар* читавој поезији! Када бисмо разумевали све те стране речи, можда бисмо и уживали у чару песме, али баш због те *множине неразумљивих* речи, не можемо осетити чар песме, као год што ни на слици »Venedig im Nebel« не видимо Млетке од силне магле. — Да докаже своју тврдњу, наводи г. Недић и примере; али онај »пех«, који га гони увек у цитирању, и овде му је остао веран Г. Недић наводи песму »Бисмилах« као узор лепоте! У тој се песми пева (већином непознатим речима), како је калифа забранио, да се продају пауче, на је доцније опет дозволио. Госп. Недић, коме Костићев »Самсон и Далила« нема идеје, и који набирчи три стиха Костићева, да може рећи, како бар половине речи из њих нема у Вукову речнику — наваља песму »Бис-

*) Г. Недић спомиње на 172 стр. песму „Омер момче, Мејрима девојче". На ово бих могао одговорити као и Даничић: у мојој збирци нема песме под тим насловом, осим ако не мисли песму: Омер и Мејрима.

*) Г. Недић је једино овде консеквентан; на име у студији о Ј. Илијћу једини је епитет, који употребљава: сретан, сретна, сретно.

милах» као разумљиву, »праву, источанску песму«!

О консеквентности г. Недића сведочи и ово место: »од рефрена и не тражимо друго, до да нам годи уху« (стр. 193) — али треба знати, да је реч о Ј. Илијћу, јер је код Лазе Костића г. Недић са свим друкчије говорио. Мориц Каријер вели: »Der Refrain drückt die Hauptidee aus, um die als um ihren Mittelpunkt die Dichtung sich dreht, auf den sie vielfach zurückkommt«, те је према томе смелост и неистина тврдити, да рефрен треба само уху да нам годи.

Докле може г. Недић да иде, кад *зоне* некога да одбрани, то смо већ више пута видели; о томе смо се могли уверити и на 61 стр., где за Јакшића вели: »код другог песника би овај ротацизам можда и био за осуду — код њега је то природно и ми то примамо од њега«; а о тој хришћанској величини праштања г. Недића сведоче и ове речи на 193 стр. »поједине од ових речи (источанских), и ако их не разумемо добро, ми примамо, јер слутимо, шта оне значе« . . . »али где их је много, оне нас буне, и ми нисмо у стању уживати у песми, но само по ономе, што разумемо, жалимо, што нисмо кадри и њих разумети, јер осећамо, да би нам песма онда била далеко лепша но овако«. На при свем томе, што читајући те песме, морамо да *слутимо и жалимо*, при свем томе су оне лепше од Боденштетових песама!

На крају овога одсека г. Недић попавља, да ове песме имају јединуману, а то су многе источанске речи; а поред те *једине* и не *највећа* им је, што их је мало. И овде је хтео г. Недић да начини духовиту игру речима, но колико је сретан био, може свако видети, ако се запита, како се логично слаже: песме имају *једину* ману — и те и исте песме имају *највећу* ману, па се као највећа мана навађа нешто друго, а не она »једина«!

На послетку је реч о песмама, за које је песник узимао грађу у митологији и историји. И ако међу овим песмама има и врло лепих, оне заостају иза оних других, и њих је критичар навео — без сумње — само за то, да буде исцрпив (као што је био »исцрпив« и код Змаја, не споменув му »Ђулиће Увеоке«), и да докаже, како певање Јове Илијћа има *чисто* национални карактер.

Колико је г. Недић доказао своју тврдњу, да је Јова Илијћ богодан песник и српски песник par excellence, и колико је у студији својој о Ј. Илијћу био објективан и сам себи консеквентан — нека пресуди српска публика.

*

После Јове Илијћа говори г. Недић о сину његову Војиславу, и почиње своју последњу студију имитацијом стила св. писма. Ово је једина студија, у којој је критичар опширно говорио и о врлинама и о манама песниковим. По г. Недићу Војислав је први и најдаровитији од млађих песника, има највише правога, поетског дара, има најсавршенију форму, (а овамо доцније каже, да је једнолик), најсретнији је у идеји — Војислав је управо уметник-песник. Хвали слике (Stimmungsbilder), којих је Војислављева поезија пуна. Управо су »Војислављеве песме испеване слике«. Даље навађа г. Недић, како кроз поезију Војислављеву вију два тона (а од када тонови вију?): елегичан, који јој даје особиту нежност, и сатиричан, који је већ ређи. Што се тиче форме, она је за поезију Војислављеву најзначајнија. У погледу спољне технике стиха Војислав је први (тако стоји на 219 стр., а овамо му на 201 стр. замера стереотипан размер!). Хвали вештину Војислављеву у распореду речи. Вели, има вулгаризама, али их одмах и извињује — »поткрали су му се«, и има старо-словенских речи, које му још »уписује у заслугу«.

Но г. Недић, који је код Јакшића заборавно да наведе мане, као што је и код Лазе Костића заборавно да наведе врлине (ваљада за то, што их нема?!), код Војислава се сетио истине, да »chacun a les défauts des ses vertus«, те навађа и мане Војислављеве лирике: што јој недостаје карактер непосредности, једноликост (мал те не у свему) и мирноћу, која би »у другог (на пр. Лазе Костића?) била за осуду, у њега је (т. ј. Војислава) за похвалу«. На у прилог свима тим манама г. Недић ствара онако бриљантно мишљење о лирици Војислава Ј. Илијћа.

Када не узмемо на ум, колико је критичар сам себи неконсеквентан, што код Војислава хвали уметничке песме, а ове се не могу — по жељи г. Недића — спевати ни за време »јаких и силних осећаја«, ни за један тренут; даље колико је неконсеквентан, што горе наведену истину примењује само на Војислављеву лирику; даље тиме, што Стевану В. Попо-

већу замера много цитирање, а он овамо у овој својој студији не само да много цитира, већ један и исти цитат по два пута цитира (на пр. на 206 и 225 стр. — 207 и 226 — 209 и 224); када одбацимо даље оно силно теорисање и у овој студији, и кроз погрешну тврдњу, као да је »свака уметност у форми« (а не у хармонији између форме и садржине) — онда нам остаје мишљење г. Недића о врлинама и манама лирике Војислављеве, које и ми потписујемо, заједно с мишљењем г. Недића, да лирика Војислављева не ће никада бити популарна, (но зашто је г. Недић у опште и спомињао ту популарност, кад је он против књижевног плебисцита?).

Хоћемо-ли из свега овог и ми повући о лирици Војислављевој онако мишљење, као г. Недић — то је друго питање. Та и ми смо публика, а публика је — као што г. Недић сретно (да употребимо његов епитет) примећује — препредена. и за то не ћемо да примимо све од ока, што нам критичар »намеће«.

* * *

И тиме бисмо били готови са садржином ове књиге. Из овога, што смо до сада говорили, видели смо, (или да се послужимо обликом г. Недића: видли смо), како у овој књизи има делова, који не стоје с њоме ни у каквој свези, а овамо нема студије о лирској поезији, ни о лиричарима, које није требало заборавити; видели смо, како су чланци несистематски распоређени, и колико има у њима софизама, цинизма и теоретисања, и у томе теоретисању погрешака и анахронизама, и како их критичар употребљава неконсеквентно и често пада у контрадикцију. А видели смо, и како је био праведан, потпун, консеквентан и сретан у цитирању песама у својим студијама.

И нехотице се намеће сада питање: откуда толике и таке погрешке у књизи стручног професора са највишег српског просветног завода? Је-ли то последица његове спреме, (што се тек не да замислити), или је то последица нечег другог?

Ми држимо, да је то последица нечег другог. Биће да је г. др. Љ. Недић хтео да напише студије само о оним српским лиричарима, које лично или веома воли, или страсно мрзи. Он је о сваком песнику a priori створио био, било брилантно, било неповољно мишљење, па му је доцније по песмама тражио стихове, да њима докаже и одбрани своје мишљење. Место да је о песнику из песама стварао мишљење, он га је стварао из личних осећаја својих, а песме је употребио да њима прикрије своју субјективност. Наравно да је онда *морао* ковати принципе, како му је кад требало; за то је и падао у контрадикцију и почињо оне и онаке погрешке; и баш за то ће српска публика најбоље радити, ако послуша г. Недића, те сачува своју »препređеност«, те не поверује in verba критичара Недића.

Студије су г. Недића писане великом лакоћом, управо би се могло рећи, да су то фељтони, штампани у засебној књизи под именом студија. Језику би се г. Недића могло много замерити. Његове су студије пуне германизама, који се огледају нарочито у фразама и конструкцији реченица, и пуне су најпримитивнијих погрешака граматичких. Г. Недић на пример консеквентно деклинује неодређени адјектив суфиксима одређена, не разликује свој и његов и т д., а местимице има и погрешака у правопису и у интерпункцији.

Но чему нема замерке, то је елегантно издање књиге: фина и лепа хартија и крупна слова, и нешто, што је такође врло ретко у нас — нема штампарских грешака.

И има још једна врлина: дело је г. Недића — као што смо у почетку навели — показало, да у нас још има интереса за књижевност, за поезију и критику, оно је заталасале и сувише мирну површину нашега књижевног живота, но највећу ће заслугу стећи, ако оно буде поводом, те се на развалинама субјективне критике стручног професора највишега српског завода подигне необоримa објективна критика о ономе, о чему је г. др. Недић тако једнострано писао, обасут одобравањем господе чланова »књижевно-уметничке заједнице« у Београду.

Него кад сам споменуо »заједницу«!

Госп. Недић рекао је, да је Лазу Костића прославило друштво, што се некада скупљало у гостионици код »беле лађе« у Новоме Саду. Истина, господин Недић тиме и сувише ласка томе друштву, кад је оно, ма да беше мало, могло и то учинити, да извесни лиричари буду неправедно и неосновано слављени у читавоме једном народу, и када је оно могло својом хвалом изродити, да се српски свет заноси песмама, које се не допадају г. дру Недићу, када је дакле могло изнуђавати лажне осећаје код читавог једног народа, и то у неколико гене-

рација, за неколико деценија! То друштво може себи одиста много ласкати!

Него то није требао да рече баш г. Недић, који је и сам своје студије читао код Коларца, и ако у једноме организованом друштву (чијим је члановима и књигу своју приказао за успомену на заједничке вечери), и кад је и он у тим својим студијама хвалио оне, који су чланови те дружине, и њихове рођаке, а неосновано кудио оне, који јој нису чланови.

*

Када смо оценили књигу, да се још запитамо: шта је г. Недић хтео да постигне овим својим субјективним студијама? Да-ли да *индиректно* потпомогне, да што пре дођемо до праве, објективне критике? — То не верујемо, јер видимо, да госп. Недић има о себи лепше мишљење; као што држимо, да ову збирку није издао ни тога ради, што о себи држи, да је таки ауторитет, да је за Србство драгоцена добит, када зна и за најсубјективније мњење Недићево.

Или је мислио, да ће се читаоци поезије Илијићеве од сада одушевљавати њоме, само за то, што он, Недић, каже, да је то права српска поезија; а да ће, читајући Костићеве песме, осуђивати их за то, што их г. Недић осуђује? Видели смо, да г. Недић ни то не држи.

Можда је штампао ову збирку, знајући за ону истину:

Du würdest gern' *berühmt in Eil?*
Nun, das ist *heutzutag* nicht schwer!
Schreib' einfach bloss das *Gegentheil,*
Von dem, was man geglaubt *bisher!*

Је-ли то мислио, или шта друго?... Не ћемо више да питамо. У осталом, при оцени апсолутне вредности једнога дела и не треба гледати на побуде, које су водиле писца, да дело напише и даде у штампу, и ако би — и ако не по оцену вредности самога дела, а оно по оцену другог нечег — од драгоцене вредности било знати, шта је водило господина дра Љубомира Недића, да напише и изда ове своје »критичке студије из новије српске лирике«.

Бранислав Станојевић.

„КАЛАЏИЈЕ"

Пречасни господин *Манојло Грбић*, мој поштовани и вриједни земљак, пише у *„Карловачком Владичанству"* ово: »У исто доба досели се у Карловац више православнијех породица, које се спомињу под именом *„калаџије"* (Kalagier). Калаџија значи човјека рибара, који кала и суши пријесну рибу. Ако и ове калаџије нијесу били рибари, онда не умијем рећи ко су били« (I књига, 134).

Је ли икада у Купи и Корани око Карловца било толико рибе, да је становници тога града не би били у стању покуповати сву од рибара, ја не знам; али сумњам, да су те православне породице продавале и суху рибу, што је са стране допошена. А без ньеке ја то и не говорим тако. Та већ у Вукову рјечнику читамо код ријечи »калајџија« под бр. 2 ево ово: *„Калајџије* су од прије у Србији носиле по селима рубу (т. ј. робу) те продавале: гдјекоји су ишли на коњма и рубу носили у бисагама, а гдјекоји су ишли пјешице и рубу носили у торби на леђима. *Ово су били трговци или њихови момци, који су по варошима дућане држали.*"

И ако нас ово Вуково тумачење наводи, да за њемачко »Kalagier« пишемо »калајџије«; и према да нам оно врло поуздано казује, и чиме су се те калајџије бавиле, инак нам не ће бити на одмет, шта је о њима писао и старина г. Игњат К. *Сопрон*. У оном комешању народа око доњега Дунава — вели он — били су *Грци* особита стихија у свако доба, па и за вријеме турскога господства, ма како оно иначе хришћанима несносно било. Јевреји, Јермени и Грци препродавали су робу од вајкада на истоку; али у нашој земљи особито Грци. У седамнаестом вијеку, па и на почетку осамнаестога, ишли су они трговине ради кроза нашу земљу све до Штајерске и Корушке, (од куда су, као што ми г. Сопрон наустиче казиваше, *кријући* доносили свакојако оружје, и нашему непријатељу тако ишли на руку). Узевши из једнога дјела реченицу: »Der Hausirhandel wurde von den sogenannten Kalaisern oder Kalugiern vermittelt«, исправља је госп. Сопрон у толико, што тврди, да су оба имена искварена, јер ту треба да стоји »Kalauser« према турској ријечи »калауз«, која значи двоје: путовођа и препродавац. Ја бих додао к овоме, да су ријечи »Kalagier« и »Kalugier« на-

већу замера много цитирање, а он овамо у овој својој студији не само да много цитира, већ један и исти цитат по два пута цитира (на пр. на 206 и 225 стр. — 207 и 226 — 209 и 224); када одбацимо даље оно силно теорисање и у овој студији, и кроз погрешну тврдњу, као да је »свака уметност у форми« (а не у хармонији између форме и садржине) — онда нам остаје мишљење г. Недића о врлинама и манама лирике Војислављеве, које и ми потписујемо, заједно с мишљењем г. Недића, да лирика Војислављева не ће никада бити популарна, (но зашто је г. Недић у опште и спомињао ту популарност, кад је он против књижевног плебисцита?).

Хоћемо-ли из свега овог и ми повући о лирици Војислављевој онако мишљење, као г. Недић — то је друго питање. Та и ми смо публика, а публика је — као што г. Недић сретно (да употребимо његов епитет) примећује — препредена, и за то не ћемо да примимо све од ока, што нам критичар »намеће«.

* * *

И тиме бисмо били готови са садржином ове књиге. Из овога, што смо до сада говорили, видели смо, (или да се послужимо обликом г. Недића: видли смо), како у овој књизи има делова, који не стоје с њоме ни у каквој свези, а овамо нема студије о лирској поезији, ни о лиричарима, које није требало забележити; видели смо, како су чланци несистематски распоређени, и колико има у њима софизама, цинизма и теоретисања, и у томе теоретисању погрешака и анахронизама, и како их критичар употребљава неконсеквентно и често пада у контрадикцију. А видели смо, и како је био праведан, потпун, консеквентан и сретан у цитирању песама у својим студијама.

И нехотице се намеће сада питање: откуда толике и таке погрешке у књизи стручног професора са највишег српског просветног завода? Је-ли то последица његове спреме, (што се тек не да замислити), или је то последица нечег другог?

Ми држимо, да је то последица нечег другог. Биће да је г. др. Љ. Недић хтео да напише студије само о оним српским лиричарима, које лично или веома воли, или страсно мрзи. Он је о сваком песнику a priori створио био, било бриљантно, било неповољно мишљење, па му је доцније по песмама тражио стихове, да њима докаже и одбрани своје мишљење. Место да је о песнику из песама стварао мишљење, он га је стварао из личних осећаја својих, а песме је употребио да њима прикрије своју субјективност. Наравно да је онда *морао* кварити принципе, како му је кад требало; за то је и падао у контрадикцију и почињао оне и онаке погрешке; и баш за то ће српска публика најбоље радити, ако послуша г. Недића, те сачува своју »препределеност«, те не поверује in verba критичара Недића.

Студије су г. Недића писане великом лакоћом, управо би се могло рећи, да су то фељтони, штампани у засебној књизи под именом студија. Језику би се г. Недића могло много замерити. Његове су студије пуне германизама, који се огледају нарочито у фразама и конструкцији реченица, и пуне су најпримитивнијих погрешака граматичких. Г. Недић на пример консеквентно деклинује неодређени атрибутив суфиксима одређена, не разликује свој и његов и т. д., а местимице има и погрешака у правопису и у интерпункцији.

Но чему нема замерке, то је елегантно издање књиге: фина и лепа хартија и крупна слова, и нешто, што је такође врло ретко у нас — нема штампарских грешака.

И има још једна врлина: дело је г. Недића — као што смо у почетку навели — показало, да у нас још има интереса за књижевност, за поезију и критику, оно је заталасало и сувише мирну површину нашега књижевног живота, но највећу ће заслугу стећи, ако оно буде поводом, те се на развалинама субјективне критике стручног професора највишега српског завода подигне необорима објективна критика о ономе, о чему је г. др. Недић тако једнострано писао, обасут одобравањем господе чланова »књижевно-уметничке заједнице« у Београду.

Него кад сам споменуо »заједницу«!

Госп. Недић рекао је, да је Лазу Костића прославило друштво, што се некада скупљало у гостионици код »беле лађе« у Новоме Саду. Истина, господин Недић тиме и сувише ласка томе друштву, кад је оно, ма да беше мало, могло и то учинити, да извесни лиричари буду неправедно и неосновано слављени у читавоме једном народу, и када је оно могло својом хвалом изродити, да се српски свет заноси песмама, које се не допадају г. дру Недићу, када је дакле могло изнуђавати лажне осећаје код читавог једног народа, и то у неколико гене-

БРОЈ 5.

СТРАЖИЛОВО

ГОД. VII.

ВЛАСНИК И УРЕДНИК

ЈОВАН ГРЧИЋ

У НОВОМ САДУ, 30. ЈАНУАРА 1894.

ВОЈИСЛАВУ У ОПРОШТАЈ

Педесет и пет твојих песама, све по набор дивна чеда твоје пречисте песничке душе — педесет и пет свежих миомирних цветака, којима си миловао окитити „Стражилово“ за прве четир године његова века, то је задуга, Војиславе, која се не одужује ни куд и камо већим чим, но што су и најбираније речи захвалности и признања.

Је ли чудо, што ме изневерава перо? Је ли чудо, што застаје сад, кад ваља да исказе, како си ми био драг, како сам те ценио и уважавао назад, од како те познадох па до самртнога ти часа.

Јесте, Војиславе, вазда!

Наглашавам то и не могу доста да нагласим, јер нови течај „Стражилова“ лако може дати разлога противној тврдњи. Та за који се дан навршује равно две године, како си ти „Стражилову“ окренуо леђа, како си га — ни криво ни дужно — Војиславе, чашћу се својом кућом блаженој твојој сени: ни криво ни дужно — презрео.

А „Стражилово“ се тобом и сувише дичило, твојим именом и сувише поносило, а да је икада и могло и смело помислити, да се тебе замери, да тебе увреди.

Знао си ти то, Војиславе, знао сам ја то, па опет је могло доћи до тога, да ти одеш онамо, одакле се још нико није вратио, а ниемо пречистили рачуне, нисам ти бар лека ради могао рећи, колико ме тиштн, што изгледа као да „Стражилово“ није знало, кога има у теби.

Па место да те раширеним рукама дочекам, да ми се вратиш уверен, да је само накост пуким измишљотинама обедила те чак и твом незлобном срцу омрзнула мене и моје „Стражилово“, ја ево, потресен до дна душе, на ону страну гроба морам да ти довикујем: Хвала ти, Војиславе, и не замери!

Јован Грчић

ПЕСНИШТВО

БЕСНА СИРОТИЊА

(Свршетак)

V

Једне ноћи отшкринуше се полако врата и она лагано уђе у моју собу.

Ја устадох са столице. Изненађење беше у толикој мери за мене, да је готово прелазило у страх.

— За Бога! — рече она узбуђено и дрхтавим гласом, прилазећи ми — ово је већ трећи пут, како улазим у вашу собу вечерас... и једва сад...

И при том ми с некаквом несигурношћу пружи руку. Не чекајући, да јој понудим столицу, спусти се на мој повећи сандук покрај стола.

Ја јој у забуни рекох, да сам и раније био у соби, лежкарио на постељи, размишљајући о којечему, па најзад устао, ујдио свећу и почео прелиставати свога љубимца — божанственог Хајна.

Али она то као и да није разабрала, већ потресена и збуњена ламкаше своје прстиње, гледећи некуд неодређено.

— Седи... седите — проговори по кратком ћутању. — Ја сам вас и изненадила и узнемирила, како видим, али ви ћете опростити... Седите, молим вас, седите да се разговоримо за који часак...

Пошто јој испуних молбу, осећајући да ме скроз прожима језа и дрхтавица, она настави:

— Нана није код куће, а братић спава, па сам улучила ову згодну прилику, свакојако последњу, да још мало разговоримо и да се с вама пријатељски опростим... јер сутра прекосутра то извесно не ћу моћи...

Ја сам ћутао, а осећао сам како у мени кипе бујни осећаји, помешани с тугом, болом и гневом, и доспевају, чини ми се, у сами подгрлац.

— Да, да се опростим с вама... јер ви то заслужујете... али ви сте тако необично бледи...

Ја јој погледах у очи, али њене очи беху натопљене сузама а груди јој се бурно надимаху.

— А куд је то отишла стара госпођа? — упитах је ја, хотећи тим у неколико да скренем разговор са тог тугаљивог пута.

— Хе, куда?... Не питајте! — одговори она тихо и благо одмахну руком.

— Да није каква несрећа?

— Несрећа није, али свакојако није ни срећа... Отишла је до нашег једног пријатеља посло и том приликом да га моли, да јој потпише меницу... Два дана је било сваће око тога; све је хтела да ја то учиним. Па још ако је одбије, онда ми ваља у свет бегати од ње...

Рекавши то, уздахну дубоко и жалосно заклима главом.

Заћутасмо и ћутали смо подуже. Моје су мисли блуделе по бескрајности, а биле су побркане и слутњом и надом.

— За што не навучете завесе? — рече она наједаред.

— Јер их немам...

Она заћута и као да стаде размишљати о нечему.

— Па онда утулите свећу.

Ја је погледах.

— Да, утулите — понови она одлучно. — Мени би било много пријатније, а и сигурнија сам тако... У осталом, ја немам никаквих рђавих намера, а ви, знам, ни толико... После тога, месечина је тако јасна...

Изгледала ми је све чудније те не скидах очију с њена узбуђеног нежног лица.

— Утулите! За што не? — настављала је она. — Ево овако! — при том устаде са свога места и духну у свећу. — Видите ли, да је месечина?!... А баш да је и густи мрак, ја се вас не плашим, јер вас —

— Не говорите више, ако ми добра желите! — пресекох јој ја реч, јер сам осећао, да ме нешто страховито гуши у прсима и да ми крв све млазевима јури у главу.

— Јер вас поштујем... јер те волим! — додаде она, при том брзину у плач и паде ми на груди.

Тако је остала неколико тренутака на мо-

јим грудма, и плакала је и јецала грчевито, приљубљујући се све чврше уза ме.

Сећам се, да сам јој љубио косе, бришао сузе, тешио је лепшом будућношћу, уверавајући је, да нас права срећа очекује и да од нас зависи, хоћемо ли ту срећу прихватити или не.

Тек се она одједном трже и одступи мало од мене.

— За Бога! Та шта радим ја ово?! — рече јецајући. — Јесам ли при себи, или ме је већ ђаво однео без трага!...

При том ми опет приђе и загрли ме.

— Опрости, што те остављам. Ја не знам, што то чиним, али осећам, да ми тако ваља чинити... Ја сам болесна... ето видиш како ме тресе грозница!

Глас јој је дрхтао.

— Ви треба да ми опростите и ја вас за то молим... На што предавати се болесним осећајима? На што све то, кад од наше среће не може бити ништа!... Кад ово говорим, можда сам вам чудна, не, можда сам вам чак и мрска и одвратна, али то тако мора бити... Тако је зар суђено, и ја верујем у судбину...

При том опет одиђе од мене, прође неколико корачаји по соби, па се опет спусти на сандук.

— Ја сам самој себи загонетна... Ја у овој прилици просто не знам, да се нађем... Ја сад први пут у животу љубим... Боже мој, Боже, шта је ово са мном и шта ја то све говорим којешта!...

Грцала је у сузама а држала белу мараму на очима.

Ја се за тренутак прибрах, и као да из свега њена разговора проviриваше смисао, који је моје частољубље у основу пређао.

— Излаза има — рекох ја озбиљним гласом — а ако и вас распиње нека празна сујета, као и вашу госпођу матер, онда наравно да од наше љубави не може бити ништа... Ја знам, да је ваша цела породица отмена и имућна, само то није случај с вама. У осталом, баш да сте и сами у том положају, дозволићете, да ја не бих полетео за вашим хиљадама... па чак не у овој прилици ни за вашом лепотом толико, колико за вашом благородном и племенитом душом... Није ли тако?

Она је ћутала и још непрестано држала мараму на очима.

— Ако ћете баш да будем искрен, ја сам, чезнући за вама, хотимично заборавио, да сте ви кћи неваљале жене... жене, које се свако честит гнуша... Ето, видите, ја писам на то гледао; ја сам имао пред очима само вас... А што сам ја случајно мајстор, а не баш чиновник или официр, то није ничија кривица — то је била моја жеља...

— Немојте се срдити — изусти она тихим гласом и подиже мараму са очију — немојте, кад вас молим...

— Не, не срдим се баш ни најмање, само ме боле такве лудорије... Видите, ја све знам, и више ни немојте ништа говорити. Ја појмим вашу љубав према мени, али за то разумем и онај други гадни осећај, који вам не да, да одлучно прећете на моју страну, на страну своје среће, а да презрете оног демона, ону вашу гадну матер, коју и сам бескрајно презирем... Ви не можете да се измирите с мишљу: како би то било, да се ви назовете женом једног занатлије!... Признаћу и сам, да то можда није баш тако практично, али није ни непоштено. Ви ћете међу тим горе проћи. Ја сам дубоко уверен, да ћете на крају крајева проћи врло рђаво, и да ћете тада проклињати свога демонског саветника, своју несрећну матер, што вам је у овој прилици стала на пут срећи, али ће тада извесно да и не ће бити међу живима... Ето, та ме помисао прожиже до дна душе... Реците: говорим ли по правди?

Она обори главу на прса и дубоко уздахну, прекидајући уздах два три пута.

— Немојте мислити — говорио сам ја даље, ходајући по соби — да ћу вас ја приспљавати. Боже сачувај!... Истина, жао ми је, што сте и нехотично дали себи ту слободу, да се овако нечовечно поиграте с мојим срцем и са мојим најнежнијим осећајима, али ћу вам ипак опростити, јер сам уверен, да и сами страдате...

— Молим вас, поштедите ме од таквих прекора — упаде ми она у реч благо и чисто бојажљиво.

А мене то тако изби из такта, да за више минута писам могао ништа проговорити.

Она устаде па полако приђе к прозору и паслони главу на перваз. Према јасној месечевој светлости ја јој лепо видех уплакано лице и тужни израз очију. Би ми жао и учини ми се, да сам више казао него што је требало рећи. Боже мој, никад ми се не учини тако блиска и тако своја, као у тој прилици! При-

ђох јој одлучно, загрлих је и стадох је љубити до суза.

— Један корак само, само једна реч, па од несреће и очајања не ће бити ни трага ни гласа — шапутао сам јој ја, трудећи се, да загладим малопређашњи изгред. — Ако сам сиромах за свет, ако сам сиромах за твоју раскошну матер, за тебе сам, голубице моја, богат и пребогат... Најзад, љубав без пожртвовања није љубав... то је животињски осећај....

Врата авлиска силно се залупише.

Она се трже.

— То је моја нана — рече тихим гласом, при том ми журно пружи руку и још тише додаде: — С Богом!

Ја несвесно пођох за њом.

— Ви... ти... размислити ваља, наравно... само је један живот и једна срећа... Лаку ноћ!

Муцао сам тако а срце ми је силно куцало, и сваки његов откуцај говораше ми јасно, да је то последњи пут — — — — — — — — — — — — — — — — — —

* * *

После неколико дана, хладна једног и туробна јутра у празорје, заустави кочијаш своја шарена путничка кола пред капијом мога стана.

Брзо смо били готови с товарењем, јер осим инструмената писам друго шта ни имао Бог зна колико.

Пре него што ћу се попети у кола, стара госпа такође изађе на улицу, убрађена и огрнута неким старим, дебелим шалом.

— На баш да нам одлазите? — рече, тек колико да се нађе у послу. — А да нисте штогод заборавили?

— Држим да писам — одговорих хладно и чисто кроз зубе.

Прекрстих се, рекох јој одвећ немарно »С Богом!« а кочијаш ми поможе да се попнем у кола.

И кочијаш хитро седе на своје место, прибра дизгине и шибњу бичем лево и десно изнад коња. Меденица на врату дечњака зазвони и кола се полако крепуше напред.

— Срећан вам пут! Немојте нас заборавити! — чух да закрешта одвратни глас старе госпође.

Идући кроз још пусте улице варошке, кола су се грувала по испрованьиваној калдрми а арњеви над главом ми тресли се као сито

Пут, који је водио поред негдашњег турског гробља, био је узбрдан и врло тегобан. С тога смо се одвећ лагано кретали, и кочијаш, да би зар одлакшао својим мршавим коњићима, скочи са свог седишта, лако као срндаћ, на земљу, те, идући поред кола, стаде пушати бичем по ваздуху.

Свањивало је у велико.

Окретах се небројено пута натраг, ваљда да што боље утувим место, у којем сам сахранио своје најлепше наде; у којем сам био блажен и срећан, а из којега излазим пуст и неутешан.

Кад смо минули турско гробље, кочијаш се попе на кола, јер је одатле настајала низбрдица.

Беше већ лепо свануло.

Ја се обазрех још једном натраг, али ми се варош већ поче губити из вида и тонути полако за брдом. Само је још торањ црквени штрчао као каква горостасна кула у ваздуху. У место кућа ја видех местимице-местимице стубове плаветна дима, који се усправно пео горе, разређујући се поступно, док већ савршено не ишчезе.

— Дим! — рекох у себи, потресен и очајан. — Све сам дим!...

Чед. А. Поповић

ВЕЧИТИ МУЖ

ПРИПОВЕТКА Ф. М. ДОСТОЈЕВСКОГ

ПРЕВЕО МИЛИВОЈ МАКСИМОВИЋ

(Наставак)

V Лиза

Павлу Павловићу не беше ни на крај памети да „загребе“, и сам Бог зна за што га је Вељчањинов за то питао; у ствари беше он сам у забуни. На прво питање у једној бакалници код Покрова показаше му Покровску гостионицу, одмах за раскршћем. У гостионици га известише, да господин Трусоцки „уживају“ сад ту у кући у намештеним собама код Марје Сисојевне. Пењући се по уским, исповиканим и врло нечистим степе-

ницама у други спрат, где су биле те собе, на једаред зачује плач. Чинило се да плаче дете од седам до осам година; плач је био горак, чуло се час притајено, час јасно јецање, а заједно с њим лупање ногама и такођер тихи али јароспи узвици некакве промукле фистуле али већ одраслог човека. Тај одрасли човек је, као што се чинило, карао дете и врло се трудио, да се не чује плач, па је правио већу галаму него дете. Узвици његови беху некако немилостиви а дете баш као да га је молило за опроштење. Попевши се у омален коридор, у којем су са обе стране била по двоја врата, сретне Вељчањинов врло дебелу и крупну жену, у ађкаву кућевном оделу и запита је за Павла Павловића. Она показа прстом на врата, иза којих се чуо плач. Дебело и црвено лице те жене изражаваше неко негодовање.

— Ето га где се увеселава! — промрмља раздражним гласом и пође к степеницама.

Вељчањинов хтеде да закуца, али се предомисли и одмах отвори врата Павла Павловића. У омањој соби, грубо али обилно намештеној простим, бојадисаним намештајем, стојао је на средини Павле Павловић, одевен само до половине, без капута и без прслука, са раздраженим лицем и умиривао је псовкама, покретима руку, а може бити (учинило се Вељчањинову) и ударцима ногом малену девојчицу од осам година, слабо, али ипак по варошки, одевену, у црној, вуненој, краткој хаљиници. Она се по изгледу налазила у правом истеричком стању, сваки час би почела истерички јецати и пружати руке према Павлу Павловићу, као да га жели обухватити, загрлити и нешто измолити од њега. За један тренут све се променило: чим опази госта, девојчица врисну и штрикну у суседну омању собицу, а Павле Павловић, у први мах збуњен, за час се сав расплину у осмејку, са свим онако, као ноћас, кад му је Вељчањинов на једаред отворио врата.

— Алексеј Ивановић! — викну у чуду — никако се нисам надао... али изволите овамо, овамо! Ево на диван, или овамо у наслоњачу, а ја... — и почне нагло навлачити капут, заборавивши обући прслук.

— Немојте се женирати, него останите у чему сте.

Вељчањинов седне на столицу.

— Не, не, допустите само да се мало удесим; ево, сад сам већ пристојнији. А куд сте сели тамо у кут? Ево овамо у наслоњачу, поред стола... Али баш се никако нисам надао, са свим се нисам надао!

И он беше сео на окрајак плетене столице, али не поред „неочекиваног“ госта, него, помакнувши столицу, седе према њему.

— Како да се нисте надали? Та ја сам вам ноћас нарочито рекао да ћу доћи у ово доба?

— Мислио сам, да не ћете доћи; и кад сам размислио о свему, што се догодило ноћас, био сам већ изгубио наду, да ћу вас икад видети.

Вељчањинов се међу тим обазрео око себе. Соба беше у нереду, кревет ненамештен, одело разбацано, на столу стакла, из којих је попијена кава, мрвице хлеба и боца шампањца, попијена до половине, без запушача, а поред ње чаша. Баци поглед у суседну собу, али тамо све беше тихо; девојчица се притајила и ућутала.

— Да не пијете ви то можда? — показа Вељчањинов на шампањац.

— Остатци... — збуни се Павле Павловић.

— Богме сте се ви промењили!

— Ђаве навике, и то тако дошло на једаред. Управо од оног доба; не ћу да вам лажем! Не могу да се уздржим. За сад немате ништа да се бојите, Алексеју Ивановићу, сад писам пијан и не ћу извијати бургије као ноћас код вас, но ћу вам говорити отворено; све је то тако од онога доба! И да ми је когод још пре пола године рекао, да ћу се на једаред онако одуларити, као сад што сам, да ме је ко показао мени самом у огледалу — не бих му поверовао!

— Дакле ви сте били ноћас пијани.

— Па био сам! — тихим гласом признаде Павле Павловић, спуштајући збуњено очи — и као што видите: не само кад сам пијан, него и неко време после. Због тога желим да вам растумачим, да је после пића код мене још горе: пијанство траје кратко време, а остаје за њим нека горчина и напраситост, па и тугу своју јаче осећам. Због те туге можда и пијем. Па у таком стању говорим, говорим којекакве глупости, а могу и да увредим. Сигурно сам вам врло чудан изгледао ноћас?

— Зар се ви не сећате?

— Како да се не сећам, свега се сећам...

— Видите, Павле Павловићу, ја сам са свим исто тако мислио и растумачио себи — рече Вељчањинов утишавајући га; — сем тога и ја сам сам био с вама мало раздражен и... сувише нестрпљив, што радо признајем. Мени по некад није најбоље, а уз то ваш неочекивани долазак ноћу...

— Да ноћу, ноћу! — заклима главом Павле Павловић, као чудећи се и осуђујући то — и како ми само дође то у главу! Ни по коју цену не бих ушао к вама, само да нисте сами отворили; дошао бих само до врата и онда опет отишао. Ја сам до-

лазио к вама, Алексејеју Ивановићу, пре недељу дана, али вас нисам затекао, и онда, може бити, не бих вас никад више ни потражио. Уз то сам и ја помало горд, Алексејеју Ивановићу, и ако признајем... ово своје стање. Ми смо се и на улици срели, а ја све мислим: ето и не познаје те, ето како се окреће, девет година није шала — и тако вам никад не преступих. А синоћ сам се луњао на петроградској страни, па сам заборавио и које је доба. Све због онога (показа на боцу), и од чуства. Глупо! Врло глупо! И да ви нисте тај, који јесте — јер ви сте ме обишли и после онога од ноћас, сећајући се старога, — онда бих ја чак и надежду изгубио, да ћу икад обновити старо познанство!

Вељчањинов је пажљиво слушао. Човек је тај говорио, изгледало је бар, искрено и чак и са неким достојанством; а међу тим му није ни речи поверовао, још од оног тренутка, кад је ступио унутра.

— Реците ми, Павле Павловићу, ви чини ми се нисте сами овде? Чија је то девојчица, коју сам мало час видео овде?

Павле Павловић се чисто зачуди и подигне обрве, али ипак отворено и пријазно погледа Вељчањинова.

— Како чија је девојчица? Та на то је Лиза! — проговори, предусретљиво се смешећи.

— Каква Лиза? — промрмља Вељчањинов, и чисто нешто штрецну у њему. Утисак је био и сувише неочекиван. Мало час, кад је улазио и видео Лизу, он се додуше зачудио, али у истину није осетио у себи никаква предосећања, никакве особите помисли.

— Па наша Лиза, кћи наша Лиза! — смешно се Павле Павловић.

— Како кћи? Па зар сте ви с Наталијом... покојном Наталијом Васиљевном имали деце — неповерљиво и ропко запита Вељчањинов, и то некако врло тихим гласом.

— Па наравно! Али да, Боже мој, од куда сте ви то могли знати? Куд сам се ја део? Та то нам је Бог тек после вас даровао!

Павле Павловић чак се трже са столице од некаквог узбуђења, али опет као од неког пријатног.

— Ништа нисам чуо! — рече Вељчањинов и побледи.

— Наравно, наравно, а од кога сте и могли дознати! — поче опет Павле Павловић раслабљено, умилним гласом — та ја и покојница смо били изгубили већ сваку наду, као што се и сами сећате, и на једаред благослов од Бога; да сте ме видели тада! — Само Бог зна за моју радост! Чини ми се управо годину дана после вас! Или не, не после годину, ни близу не, чекајте: ви сте канда отишли тада, ако ме не вара сећање, у октобру или чак у новембру?

— Отишао сам из Т. у почетку септембра, деванаестога септембра; врло добро се сећам...

— Дакле у септембру? Хм... а шта рекох ја? — врло се зачуди Павле Павловић — ну, па ако је тако, онда допустите; ви сте отишли деванаестога септембра, а Лиза се родила осмога маја, дакле септембар-октобар-новембар-децембар-јануар-фебруар-март-април — еле после осам месеци и још неки дан, тако је! И да сте само знали, како је покојница...

— Па дед'те покажите ми је... дозовите је... — промуца несигурним гласом Вељчањинов.

— Одмах, одмах! — ужурба се Павле Павловић, прекинувши одмах оно, што хтеде рећи, као да је са свим излишно, — одмах ћу вам је приказати! — и журно оде у собицу к Лизи.

Прошло је можда цела три или четири минута; у собици се брзо и тихо шапутало, и једва, једва кадгод би се чуо глас Лизин; — „сигурно моли, да је не изводи" — помисли Вељчањинов. На послетку изидоше.

— Ето, непрестано се стиди — рече Павле Павловић — некуд је стидљива, горда... и са свим на покојницу!

Лиза се показа; не беше јој више у очима суза, а очи је спустила; отац ју је водио за руку. То беше повисока, таначка и врло лепушкаста девојчица. Хитро подиже своје велике, плаве очи на госта, погледа га радознало али сетно, и одмах их опет спусти. У погледу њену изражаваше се она важност, кад деца, оставши сама са непознатим, оду у кут и отуда важно и неповерљиво погледају на новог, још невиђеног госта; а можда беше и друга која, али већ више не детиньска мисао у њену погледу — тако се бар чинило Вељчањинову. Отац је доведе са свим пред њега:

— Ето, овај чика је мамашу познавао, био је наш пријатељ; немој да се дуриш, него му пружи ручицу.

Девојчица се лако поклони и плашљиво пружи руку.

— Наталија Васиљевна није хтела код куће да је учи да прави кникс у знак поздрава, него овако на енглески начин, да се мало поклони и пружи руку — опази Павле Павловић ради објашњења Вељчањинову, оштро га посматрајући.

Вељчањинов је знао да га посматра, али се већ више није трудио, да сакрије своје узбуђење; седео је на столици не мичући се, држао Лизину руку у својој руци и пажљиво посматрао дете. Али Лиза

изгледаше, као да је нечим узнемирена и, заборавивши своју руку у руци госта, не скидаше очију с оца. Бојажљиво је пратила сваку његову реч. Вељчањинов је одмах упознао оне велике плаве очи, али више него ишта га је поразила необично нежна белина њена лица и боја косе; ти знаци су били за њ од велике важности. Облик лица и усана, напротив, оштро је опоминьао на Наталију Васиљевну. Павле Павлович међу тим давно је већ почео нешто причати, чинило се са особитим жаром и осећајем, али га Вељчањинов није ни слушао. Запазио је само последњу фразу:

— ... тако да ви, Алексејеју Ивановичу, ни замислити не можете нашу радост на том дару господњем. За мене је била њена појава све и сва, тако, да кад би по вољи божјој и нишчезла моја тиха срећа — ипак ми, велим, остаје Лиза; за то сам барем био сигуран!

— А Наталија Васиљевна? — запита Вељчањинов.

— Наталија Васиљевна? — поче се ачити Павле Павлович — па ви њу знате, сећате се, она није радо много говорила, али за то, кад сам се опраштао с њоме на самртном одру... тада ми рече све! И то као што рекох: на самртном одру; а међу тим, дан један пре смрти, плаши се, срди се, — говори, да хоће да је уморе лекаријама, да има само обичну грозницу и да оба наша доктора не вреде ништа, и само док се врати Кох (знате: онај старчић, штабни лекар), она ће моћи за две недеље устати из постеље! Шта више, неких пет сати пре смрти напоминала је да кроз три недеље ваља посетити о имендану тетку, Лизину куму, на њезину имању...

Вељчањинов на једаред устаде са столице, још непрестано држећи Лизину ручицу. Међу осталим учинило му се, да у зажареном погледу девојчице, устремљеном на оца, беше израз укоравања.

— Да није болесна? — запита Вељчањинов некако чудновато, забринуто.

— Чини ми се да није, али... ето доспели смо у таке прилике — започе Павле Павлович са неком тужном брижљивошћу — дете је чудновато и без тога, нервозно, после мајчине смрти беше болесна две недеље, нека истерика се наврла. Опазили сте, ваљда, како је плакала, кад сте дошли — јеси ли чула, Лизо, јеси ли чула? — И то, за што је плакала? Само за то, што ја одем а њу оставим саму, па мисли, као да је више не волим онако, као што сам је волео, док је мамаша била жива — ето за што плаче. И таке фантазије да се врзу по глави њој, која је још дериште и која би требала само с луткама да се игра. А овде нема с ким ни да се игра.

— Па како то... зар сте вас двоје сами овде?

— Са свим смо сами; само што служавка дође један пут дневно, да послужи, што устреба.

— А кад одете, онда њу саму оставите?

— На да како? Кад сам синоћ отишао, ја сам је чак и забравио, ено тамо у ону собицу, због тога је и овај данашњи плач. А шта сам друго могао да радим, просудите сами: одмах трећи дан сишла се доле без мене, па је на дворишту један дечко ударио каменом по глави. Или се расплаче, па ти онда иде по кући и свакога пита, куда сам ја отишао. А то није лепо, господине мој. Дођуше и ја сам красан; одем на један сат, а вратим се другога дана у зору, као што беше ноћас. Добро још, што јој је газдарица и без мене отворила, дозвала бравара да откључа браву — чисто ме срамота — у истину осећам и сам, да сам нитков. А све из суморности. Све из суморности, господине мој...

— Татице! — ропко и узнемирено рече девојчица.

— Ето је опет! Опет оно исто! Шта сам рекао мало час?

— Не ћу, не ћу! — брзо упаде Лиза, склапајући пред њим руке.

— То не може дуже тако остати код вас! — нестрпљиво се умеша Вељчањинов, гласом власничким. — Та ви сте... ви сте барем човек имућан; па што онда овако — пре свега у овој кући и у овом нереду?

— У овој кући? Па кроз недељу дана ћемо можда већ отићи, а и онако сам већ силан новац утукао, и ако нисам човек без имања...

— Ну, доста, доста! — прекиде га Вељчањинов, све нестрпљивији, као да му отворено хоћаше рећи: „шта се млатиш? знам у напред, шта ћеш рећи, а знам и са каквим нестрпљењем говориш!“ — Чујте, ви мало час рекосте, да ћете остати овде још недељу дана, а можда и две, па за то имам нешто да вам предложим. Ја имам овде једну кућу, то јест једну таку породицу, у којој се осећам, као у рођеној кући — ево већ двадесет година. То је породица Погорељцевих. Александар Павлович Погорељцев је тајни саветник; могао би чак и самом вама бити на руци у вашој ствари. Они су сада на свом летњиковцу. Имају врло богат свој летњиковац. Клавдија Петровна Погорељцева је мени као сестра, као мати. Имају осморо деце. Дајте ми Лизу, да је одмах одведем к њима... сам ћу је одвести ради тога, да се не губи време. Примиће је са ра-

дошћу, за цело то време а гледаће је као рођену кћер, као рођену кћер!

Био је ужасно узбуђен и нестрпљив, и није ни скривао тога.

— То је са свим немогуће — рече Павле Павловић, кривећи се и лукаво му загледајући у очи.

— За што? За што је немогуће?

— Како би то изгледало, пустити тако дете, и то на врат на нос — на ма и са тако искреним пријатељем, као што сте ви — да и не говорим о том; али ипак у кућу непознату, и то још из вишег друштва, где и не знам како ће бити примљена.

— Та на ја сам вам рекао, да ме гледају као да сам члан породице — скоро у јарости викну Вељчањинов — Клавдија Петровна ће сматрати за срећу, кад рекнем само једну реч. Као моју рођену кћер... и ђаво нек носи, ви и сами знате, да ви то само — тек нек се брбља... шта ту треба дуже говорити!

Он чак тресну погом о под.

— Та ја само, знате, да можда не ће изгледати чудно? Свакако, да ја сам бар један пут, два пут одем к њој, а како овако са свим без оца? Хе-хе... и у таку важну кућу.

— Та то је најобичнија кућа, и ни најмање „важна"! — викао је Вељчањинов, — кажем вам да је тамо пуна кућа деце. Она ће тамо оживети, само ради тога... А вас ћу сутра ја сам приказати ако хоћете, јер ће свакако бити потребно да одете онамо и да се захвалите; сваки дан ћемо онамо одлазити, ако устхтете...

— Па ипак, некако ми...

— Глупости! А што је главно, ви то и сами знате! Дакле чујте, дођите к мени довече, можете и преноћити, ако хоћете, па ћемо се сутра раније кренути, да бисмо стигли онамо до дванаест сати.

— Ви сте добротвор мој! Чак и да ноћим код вас... — пристаде на једаред Павле Павловић, дирнут и раздраган — потпуно доброчинство ми указујете... а где је њихов летњиковац?

— У Љесном.

— Само, како ћемо с оделом? Јер у тако знатну породицу, па још на летњиковац, сами знате... очево срце!

— А какво је одело за њу? Она је у жалости. Зар може имати друкчије одело? Пристојније се не може замислити! Само мало чистије рубље, косицу... (коса и спољни делови рубља беху у истину врло прљави).

— Одмах, овај час ће се преодети — ужурба се Павле Павловић — а остало потребно рубље ћемо јој такође одмах скупити; све је у Марје Сисојевне на прању.

— Онда наредите да се пошаље по кола — прекину га Вељчањинов — и то што пре.

Али беше још препрека: Лиза се одлучно противила; за цело време је са страхом прислушкивала, и да је Вељчањинов, наговарајући Павла Павловића, имао прилике на њу добро мотрити, опазио би на њену лицу крајње очајање.

— Ја не ћу да идем! — рече одлучно и тихо.

— Ето, ето видите, са свим на мамашу!

— Нисам ја на мамашу, нисам на мамашу! — викала је Лиза, кршећи у очајању своје малене ручице и као правдајући се пред оцем од страшног прекора, да је она на мамашу — папаша, папаша, ако ме ви напустите...

За тим се на једаред накострешн на уплашеног Вељчањинова.

— И ако ме ви узмете, онда ћу...

Али не доби времена да настави; Павле Павловић је ухвати за руку, мало не за јаку и повуче је са отвореном пакошћу на лицу у малену собицу. Одатле се опет кроз неколико минута чуло шаптање и загушен плач. Вељчањинов већ хтеде да оде онамо сам, али у тај мах се појави Павле Павловић и изјави му са неприродним осмехом, да ће одмах и она изићи. Вељчањинов се трудио, да не гледа на њега, него гледаше у страну.

У то се показа и Марја Сисојевна, иста она жена, коју је мало пре срео улазећи у коридор, и стаде слагати у лепу малену торбу, која беше Лизина, донесено рубље.

— А ви ћете, бабушка, да одведете цурицу, а? — обрати се она Вељчањинову — имате ваљда породицу, шта ли? Добро ћете урадити, бабушка; избавићете једно дете из овог содома.

— А шта ви, Марја Сисојевна! — промрмља Павле Павловић.

— Шта Марја Сисојевна! Мене и други свет тако велича. Или зар код тебе није содом? Зар је лепо, да разумно дете гледа на тако чудо и покор? Довели су вам кола, бабушка — у Љесни ћете, куд ли?

— Да, да.

— У добри час!

Лиза изиде тужна и бледа, са спуштеним очима и узе торбу. Вељчањинова није ни погледала; устегла се и не пружаше руке према оцу да га загрли, као при Вељчањинову уласку, па чак ни при растанку с оцем; видело се да га не хтеде ни погледати. Отац је из обичаја пољуби у главу и поми-

лује. Она само мрдну усницом а подбрадак јој задрхта; очију ипак није подигла на оца. Павле Павловић је изгледао блед и руке му дрхтаху — то је јасно оказио Вељчањинов, и ако се свим силама трудио, да не гледа на њ. Имађаше само једну жељу — да што пре оде одавде. „А за тим, шта и у чему сам ја крив?“ — размишљаше он, „тако је морало да буде“. Сиђоше доле, ту се изљуби с Лизом Марја Сисојевна и тек кад седоше већ у кола, подиже Лиза очи на оца — наједаред пљесну рукама и врисну; још један тренутак, и она би се бацила к њему из кола, али коњи у тај мах кренуше.

(Наставаће се)

ПОУКА

О ПРОШЛОСТИ БЕОГРАДА

I

Историски преглед догађаја од постанка ове вароши до њезина освојења под Турцима 1521 год.

Необично повољни географски положај Савина ушћа допушта те човек слободно може закључивати, да је на тој тачци од вајкада било људских насеобина.

Први почеци сталне насеобине биће да допиру натраг у она далека времена, кад су Келћани око године 400 пре Христа са северозапада продрли у земље балканског полуострва. Једно њихово племе, Скордишчани заузеше северни део данашње Босне и Србије а и земљиште, на којем је данас Београд. Они су увидели велику вредност те у географском и militарном погледу тако важне тачке на сутоку Дунава и Саве те су ту начинили прва утврђења. D' Anville разлаже име Сингидунум — тако се Београд звао најпре под Келћанима а доцније под Римљанима — из везе Сингида са келћанским „думум“ (брежуљак), ма да се последње може извести и из келћанске речи „дин“ (тврђава). Свакако је келћанског порекла првобитно име Београда, као што то доказују и друга силна имена варошћ са келћанским призвуцима на доњем Дунаву. Римљани су задржали име Сингидунум, исто тако и Византинци, но промењено у „Сингидон“. Београдски музеј чува римску једну опеку са добро одржаним натписом

FICLINA SIGIDVNENSIVM.*)

Птолемеј спомиње, да међански Сингидунум лежи према сремском Таурунуму (данашњем Земуну). Таурунум, тада пристаниште једном делу истриске флоте, лежи на Теодосијевој табли на три миље од Савина ушћа а на четир миље од Сингидунума; те се мере тако тачно слажу с положајем Београда и Земуна, да је — као што уверава Каниц — њихова идентичност са Сингидунумом и Таурунумом ван сваке сумње.

„Као станиште легије IV Flavia Felix“ — вели мало час споменути писац у својим „Римским студијама по Србији“*) — „био је Београд још у почетку петога века (Nos. Imp.) важна militарна тачка. Његова тврђава, као што по најновијим својим истраживањима смем узети као извесно, лежала је на највишој тачци градског платоа, која се западно према Дунаву стрмо спушта. То сведочи прво и прво на старим плановима цитаделе јасно изражени основни облик њене крупасте градње, која се на томе месту појављује а у свом дугуљасто-квадратичном опкопу и распореду кула има све карактеристичне особине римских castra; сведоче то и силни старински палаци, који се онде у сва времена налазили. На жалост су од фигуралних остатака тек неколико преко Марсиљија, више натписа преко Момсена остали сачувани за потомство; најнећи се део пак изгубио у темељима потоњих проширивања те је изгубљен за археологију.

И онај пристанишни басен, који је српска посада године 1875 са свим засула, изгледа да је припадао првој римској тврђави. Близина панонскога Сирмијума (Митровица), који су неки императори особито одликовали, а и горњомезијанске престонице Виминацијума (Костолац) сметала је развитку цивилне вароши Сингидунума. Да је њен обим при свем том био приличан, доказују старински темељи, који се појављују од Калимегдана до некадашње Стамбул-капије и до Михајилове улице а на које се наишло кад се крчиле нове улице. Некрополе те угледне колоније пружале се од народнога позоришта па до Конака. У дворишту Конака видео сам

*) Taj се натпис налази међу осталим натписима у Момсенову Corpus inscriptionum latinarum.

*) F. Kanitz, Römische Studien in Serbien. Беч 1892. Свеска XLI споменика царске академије наука. Комисија Ф. Темпскога.

још године 1859 неколико заветних каменова и рељеф лова Дијанина; у музеју камен са једанаест редака, који је био исклан у дворишту богословије. На месту Батал-џамије нашао се пре неколико година сандук од олова и саркофаг од камена, а кад се копао темељ за споменик кнезу Михајлу, отворио се код позоришта читав низ гробова у дубљини од два до девет метара а из тих гробова су многи фрагменти слика, неколико красних керамичких судова, лампа једна, неколико игала од бронза и друге још ствари доспеле у кр. народни музеј. У суседној Кондиној улици нађен је заветан камен са шест редака, који је неки центурион ставио свом детету, у Спасовској улици камен са три реда, у Јевремовој су улици при копању једног темеља изашла на видело два мала саркофага од крепног камена са седам и пет редака натписа. 1888 године, кад се зидала Народна Банка у Дубровачкој улици, нашао се камен са деветнаест редака. године 1890 на Врачару одломак са четир реда а у Јовановој улици вотиван камен са осам редака. који су публиковани као и остали.*) И новци, геме и многи уметнички предмети доспеше са разних тачака Београда у његов музеј.

(Наставиће се.)

---

*) О том налазу публиковао је професор М. Валтровић у Београду у српском археолошком листу „Старинару“ (год. VII бр. 4) од године 1891 опширан извештај. Исто је тако господин Валтровић у „Старинару“ од године 1889 слоштило извештај о римској могили bustum[1], коју је на Бањичком брду откопо Милован Рузичић а која је још из времена, кад се лешине спаљивале. О том налазу, који са свим предпчио карактерише римску природу Београда, прича професор М Валтровић од речи до речи ово: Сви су знаци ту, по којима се даје извести пауздан закључак, да су на Бањичком брду спаљивани мртваци, по уобичајеном начину у старих народа. Сажежене кости, судови, њихов облик, број и распоштај, на новци, несумњиви су знаци, да је на том месту вршен обред спаљивања умрлих. По новцима може да се од прилике одреди и време, кад је спаљивање оног покојника било, кога се тичу судови и остављени у њих новци. Спаљивање није могло бити пре 253 године по Христу, а вала да не доцније од године 280. Новац пак сама новаци су између године 253 и 270. Два од њих несе лик императора Галијена, а два друга лик императора Клаудија, победиоца Гота. Новци са ликом Галијеновим лоше су одржани; а један од њих рђаво је и коваи, јер је један део реза — жига — на лицу и наличју испао пан бакрене плочице, која се ударењем жигом претвара у новац. Боље одржани комад носи на лицу своме главу императорову с десне стране гледану, а са аралстом крупом. Император је брадат. Око главе чита се: GALLIENVS AVG. На наличју је уклављен лик ђенија мира; окренуо је главу на десно; у десној руци држи гранчицу маслинову, а левом придржава дугачки, косо положени скипгар. Око лика читаше: PAX AVG. На лоше одржаном новцу Галијеновом такође је глава императорова, с десне стране, и са аралстом крупом. Од натписа види се само слог GALL. На наличју уклављен је лик оличене правде: женска, која у десној држи теразије, а у левој рог изобиља. Од новаца Клаудијевих, један је још доста јасан; на другом је рђом пекарен лик императоров и натпис на наличју. На јасном комаду глава је императорова с десне стране гледана, са аралстом крупом, а око ње натпис: IMP. C. CLAVDIVS AVG. На наличју је уклављен лик војника, који је десну наслоно на уклављен штит, а левом држи уклављено копље. До копља писме Н. Натпис у околе је VIRTVS AVG. На мање јасном новцу лице је носило исти лик и исти натпис, који се види на јасноме комаду. На наличју опет ист је исти лик, који је у другог новца императора Галијенуса, т. ј. лик Правде, или је представљена заштитница кујнице, Moneta, која такође држи теразије и рог изобиља. Натпис је на овој страни несма нечитак. На мој захтев г. ми је Рузичић послао на разгледање и одломке, крепове од судова и парчад од костију, и ситне комадиће угљена, што је покупио из пепела. Уз то ми је послао и ону белешку: „Ових осам комада крвених кречњака јесу од суда у коме је попаџ нађен; ова друга три мрља кречњака су нађена у пепелу заједно са костима. Било их је тамо још, али много мањих, и за то их ја нисам узео. За кости напоменућу вам, да су ово најкрупнија парчад, а остало је све било колико ова најмања парчад, а и још ситније. У исто време нашем вам и мало угљена, најсиог тамо. Угљена је било доста и много крупнијих комада, али се сваки распадао у рукама“. Што су три лонца нађена један уз други, има свог симболског значења. Они су били почасни поклон покојнику, као и новци нађени у њеном лонцу, и онај одржани судић. Крепови, који су на предлогу своме потамнели, те нису од судова, што су сад при откривању спаљишта рањбољени, јамачно су од судова распалих од ватре на самом спаљишту. Био је стар обичај, да се бедем од горива, на којем ће се покојник спалити, окити поклонима и стварима, којим се спаљеник за живота служио. Не да се из наведених података тачно одредити, да ли је место на Бањичком брду било просто спаљиште мртваца, или је било у исто време и гробница за пепео спаљеног. Сажежене, на покупљене, и у један суд сложене кости или су се на самом месту, где су спаљене, остављале, па покриле већом или мањом хумком од земље, или су се остављале у нарочиту гробницу, која је на другом месту била. Хумку са спаљених остацима испод ње звали су Римљани bustum, и штовали су је и чували као свету, друге врсте и облика, гробницу; а место за спаљивање само зваху ustrina. Судећи по судовима, и по дубини, у којој су заједно с пепелом и костима нађени, могло би се рећи, да је ово место пре bustum но ustrina Од поклатих ми на разгледање комадића костију три су јаче сажежена, но остала два комадића. Најкрупнији комадић мери у дужину пет, а у ширину један и по сантиметра и као да је окрајак од доње лудске вилице: а најситнији комадић дугачак је један и по, а широк један сантиметар. Њиласком г. Миловаи Рузичића стекли смо дакле уверење, да су Римљани, док су у нашим крајевима владали, мртваце своје и спаљивали, поред обичаја да их сахране у земљу, положивши их најпре у камени ковчег или у гробницу, сложену од камених плоча, или од опека. Спаљивање и сахрањивање било је напоредо кроз све римско доба у обичају. Кад је светом превладало хришћанство, спаљивање престаде. Спаљена су била и она мртваци, чија су остаци нађени године 1882 у Београду, приликом копања рова за темељ споменику кнеза Михаила. Но им пепео није лежао под хумкама, него је био сасут у плиће и дубље бунаре, у какве се је у Риму и по другим местима бацао пепео од спаљених, сиротињских лешева.

УМЕТНОСТ.

МОЈЕ СИМПАТИЈЕ*)

ЛУДВИК БАВАРСКИ

I

Онај раскраљени самоубица бјеше најсавршенија умјетничка природа, коју је деветнаести вијек запамтио. Чуством о љепоти бјеше тако прожет, да се у његовој души већ никакво друго чуство зачети не могаше. Рекох чуство, а требао сам казати »културе«, јер је он заиста љепоту обожавао идејално, апстрактно, баш као какав савременик Перикла или цара Хадријана. Он не имађаше осјећаја ни за љубав, ни за отаџбину, ни за људство; најслађим женским пољупцима, најсјајнијим ратним подвизима, најбучнијој државничкој слави претпостављаше Вагнерове опере и пјесме Анакреонтове. Омир и Фидија бјеху за њ несравњиво виши од Александра и Наполеона; а ако је која женскиња, мимо физичке љепоте своје, могла да га за час занесе, то је била гркиња Сафа, која је о трагу двадесет и више столећа пјесме пјевала.

Виђосте ли му када слику? У Баварској нема, веле, једне отмјене цуре, која га не би у слици хранила. На опет, тај Лохенгринов потомак не бијаше Нијемац ни по спољашности, ни по ћуди, ни по нагонима. Под гаравом косом блистало се ведро и пространо чело, као у какве старинске статуе; гледајући га у профилу, човјек се и нехотице сјећаше најљепших младићских типова из пјесама Омирових; прат му бјеше био и гладак, као у какве дјевојке; крупне, сањалачке очи, модре попут сталоженог мора; тијело гипко и жилаво, као у ових њежних бораца Тиртејевих, које би човјек, док је на њима туника, узео за момиче, а овамо, кад се шљемом покрију и у оклоп стегну, узмичу пред њима и најљући азијатски сатрапи.

Па инак, тај човјек и не знађаше, може се казати, што је женска глава. Идејално заљубљен у љепоту пластичну, не могаше ни да појми, е се човјек може да понизи до грубог контакта материјалног. Заручен још у раној младости са једном њемачком кнегињицом, он ће у очи сама вјенчања отказати девојци задату ријеч, ма да свак жив знађаше, е му је цура дорасла и по красоти, и по васпитању, и по роду свом. За што је тако поступао? Бог би га знао! Француски књижевник Catulle Mendès приповиједа у свом роману Le roi vierge, како је окруњени младожења, шетајући се једном крај Лабудова језера (Schwanensee) и маштајући сјетно невесело о љубави, набасао нехотице на двоје младих чобана, што се на зеленој травици играху »ваљушкања«, од прилике онако, ка' и оно двоје срнчади у Бранковој пјесми Враголије. Тај невини призор сполне љубави учини се младом краљу као блудна дрскост, као недостојна профанација оног чистог, прекаљеног чуства љубавног, како га он у својој глави замишљаше. Од тога часа замрзи страшно на љубав, а женскиње му постадоше несносне, тако несносне, да ће једног дана стрмоглавити у воду једну њемачку пјевачицу, којој се прохтјело бјеше да га кроз пјесму и особну љепоту измири са сполом, којему и сама припадаше.

Другом ће приликом зазрети негдје у позоришту прекрасну жену: бјеше то једна руска грофица, удовица неког високог чиновника из Петрограда. Сву божју ноћ не диже очију с ње; она се тој пажњи одмах дови, и као да јој не би мрско, што је краљ погледује. Од те вечери настојаше Лудвик, да се увијек уза њу нађе: у позоришту, по играонкама, по јавнијем баштама, свуда; најзад изрази жељу, да би му љепотица једне ноћи дошла кришом у посјету. Она се испрва отимаше, али на крају опет пристаде. За ту посјету бијаше дао навлаш обложити црнијем сагованима најљепшу дворску одају: свјетлост, падајући са висока, тек што је разгонила благу полутаму овог пријатног састаништа. Како измијенише међу собом прве ријечи, краљ, који је сав занесен мотријаше, замоли љепојку да се пред њим свуче гола. Она поцрвење до ушију, и стаде да се неће ка; не би, вели, ни за што на свијету. Ал' се он лако не предаде, но све једнако моляше, умиљато на опет заносно, напастујући је

*) Други низ: Оригинали и јунаци.

реченицама, што је сву опајаху, као вођ ружичин, те кад се најзад краљ баци преда њу на колена, јецајући од узбуђења, она савлада женски понос, склони очи — па му учини по вољи.

Њему се учини као да пред собом гледа Праксителово ремек-дјело, божанствену Афродиту: грофичина уда — мрамор живи — одбијаху по собном сумраку живахну свјетлост; благородна глава, која не бијаше обасјана пламом из очију, почиваше на заобљеним плећима оним хладним спокојством, којим се одликују старе грчке статуе. Ни један трептај не одаваше унутрашњег узбуђења у женскињи. Из цијелог бића провијаваше, као из каква храма, надљивија, најузвишенија хармонија.

Кад је се краљ, који једнако пред њом клечаше, ситан нагледа, а он устаде на ноге и замоли збуњену и чудом зачуђену госпу, да се обуче:

— Штета — прогуњђа жалостиво, подижући тешку завјесу над вратима — штета, милостива госпођо, што сте од меса створени!

II

Предред Рихарда Вагнера и његовијех опера овога је младога и тјелесно чистога владаоца одушевљавао још један човјек на свијету: Луји XIV, »сунце међу краљевима«. Па кад не мораше да се у свему за њим поводи, а он настојаше да његовијем трагом пође, ако ни у чем, а оно у гајењу лијепих вјештина, у штићењу књижевности, у укусној и интелигентној расипности. По примјеру атинског Партенона, даде сазидати у својој пријестоници величанствену зграду, која се оснива, са све четири стране, на четвероструком низу дорскијех стубова, и у тој згради сабра (да узвишени збор зборе) мраморне кипове великијех духова из историје. Млади ће краљ за тим расписати обилату награду за најбољи пријевод Молијерових комедија у њемачке стихове; па ће подићи Вагнеру нарочито позориште, да у њему приказује своје музикалне умотворе; па ће на Химском језеру (Chiemsee) купити два острва и на њима сградити Вилин двор (Nymphenburg), своје најмилије боравиште, гдје ће простачка нога узалуд тражити приступа; па ће окупити око себе цвијет њемачкијех пјесника: Гајбла, Боденштета, Линга, Херца, Мајра; људе, с којима се Њемачка поноси, а који сачињавају школу монаковску, рашта је ова пошљедња варош и прозвана, и то пуним правом, њемачком Атином.

Једном се краљу прохтје, да посјети свог љубимца Вагнера, који са женом љетоваше на неколико километара од Монакова. За овај краљев пут буде с мјеста удешен посебан воз, одређени достојанственици, који ће га пратити, и најзад се отпутује. Али гле Лудвикова каприса! Негдје у по пута нареди, изненада, да се воз заустави, сађе сам из вагона, па удари пјешке пољскијем друмом ка умјетникову љетниковцу, гдје ће стићи у сами сутон, закуцати на врата, и госпођу Козиму — Вагнерову супругу — сасвим фамилијарно замолити, да га прими на конак.

Другом приликом ћаскаше Лудвик у својој палати са одабраном китом умјетника и научника о неком важном пројекту. У тај мах дођу и јаве краљу, како један млад ђак са монаковског универзитета жели по што по то, да га преда њ изведу. Изненађен тим необичним поступком, нареди краљ, да се момак одмах уведе. Бјеше то убав дјечко од својих двадесет година, доста тражаво одјевен, ама њежан и присебан као дјевојче.

— Е, на шта тражиш од мене? — упитаће га опоро краљ.

— Господару, имам да храним мајку и двије сестре; а сво умријех од глади.

— А што вас је мати без новоље рађала? — њему ће сасвим озбиљно краљ.

Младићак се збуни, запиједи и не мога даље ријечи испустити.

Најдаред ће га краљ упитати:

— А шта учиш, момче?

— Филологију, Господару.

— А који ти се пјесник, између свијех, најбоље допада?

— Омир.

— Сјећаш ли се Ектерова и Ахилова мегдана?

— Сјећам, Господару.

И момак узе да грчки декламује звучне хексаметре XXII-ог пјевања Омирове Илијаде. Мало по мало, па га она у бога дивна поезија занесе; глас му се необичним жаром загрија; он више не говори, него кличе, грми, тутњи. Краљ га гледа изнебуђен, потресен, гутајући сваку ријеч из младићевих уста. Само што би му се кад и кад отимао поклич:

— Рекао би Софокле под Саламином!

А кад момак довршн свој приказ и међу

присутнијема настаде живахно одобравање, ухвати га краљ за обје руке и прогласи својим приватним тајником.

III

Краљ је Лудвик посве ријетко са својим »двором« и својим народом у дотицај долазио; а није, бо'зна, чешће ни у јавност залазио. Задњијех година своја владања опћињаше са својим министрима путем посредникâ, а кад би га нужда нагнала да своју војску прегледа, он би обично смотру држао гдје на страни, далеко од народа, и ником не бијаше допуштено, да на вјежбалиште приступи. Већи дио године живљаше осамљен у својим романтичким замцима, а кад би у град долазио, не силажаше никад на главној станици, него би сашао гдје у околици, на наставно пут у затвореној кочији. Мирни монаковски грађани уочили би понекад дворску кочију, гдје јури у мраку, са спуштењем завјесама. Гдјегод би се те завјесе лагано изнутра подигле, и онда би пролазници летимице зазрели блиједу, фантастичну људску прилику, са црним коврчастим власима и плавим замишљеним очима, па би се махом устављали, скинули клобук и тихо прожуборили: ну-ти краља!

Да ли ће се икад савршено упознати психологија овог оригиналног владаоца, који се лаганом умном еволуцијом бијаше заплео у неку врсту мономаније, то је трудно предсказати. Али се већ сада смије и мора признати, да су многе владалачке врлине овога њемачког кнеза красиле, макар како о њему мислили државници берлинске школе. Он је њемачком народу одњихао неколико ремек-дјела, и једноме генију омогућио, да своје творничке особине потпуно развије. На жалост, та ремек-дјела не бијаху никакви нови топови, никакви војни проналасци, и приставше кнеза Бизмарка прогласише баварског краља »умоболним«. Млади владалац, који настојаше да отргне своју отаџбину од прускога господства, те који истицаше заједницу културну супрот Бизмаркове заједнице »шиљастог шљема«; млади владалац постаде нишаном прускијех сплетака, којима најзад и жртвом паде Али он не бијаше махнит у обичном, вулгарном смислу ове ријечи; он је напросто био човјек, који је настојао, да се апстрахује од суштог живота, да се огради од свијета, који га је окружао, гледајући на њ са презиром и сажаљењем. Ваљски свијет бијаше са свим у опреци са његовим бајним идејалима, и он се повуче у се и удеси себи свијет по своме калупу.

IV

Кад му јавише да је спао с власти, он ту вијест саслуша равнодушно, скоро презирно, као да се њега и не тицаше; само хтједе да бечки и берлински љекари потврде његову неспособност за даље владање. Крећући се из пријестонице пут Бергског замка, на Старнбергском језеру, опрости се љубазно са свијем укућанима; а успут ћаскаше повјерљиво са својијем пратиоцима, интересујући се живо за њихове личне ствари, као најдружевнији човјек на свијету. Ни по чему не могаше човјек слутити, е је раскрављени владалац зачео грозну мисао, да сам на себе кидише; па ипак ће сјутрадан Лудвик учинити крај своме животу, стрмоглавивши се у старнбергско језеро, и повукавши за собом — случајно зар — домаћег љекара, који га у шетњи праташе.

Човјек, који је сам себе називао »пошљедњијем витезом«, а у ствари био »пошљедњи романтичар«, не могаше друкчије ни обрштити. Његова скроз осјетљива умјетничка природа не могаше да се измири са суровошћу стварног свијета. Жељан необичних, рафинисаних уживања, замрзи на живот, који му тек страном познат бјеше; сањало и саможивац, отуђи се човјечанству, а ово му се најзад осветн. Ка' оно ти пјесник, који се узвишеним удејалима и та, а не борац, који се са стварношћу рве, морао је најзад да подлегне надмоћном утицају прозаичности, попут цвијета, што се преклони на гранчици, опржен сунчаном лучом.

Чудноватa и загонетна природа од човјека. живјеће овај окруњени пропалица, баш са своје пастрашости, дуго и дуго у успомени народној. Он је преко земље прошао, као неко маштаније, а у историји ће његово име добити значење легендарно.

Ја му се опет дивим.

Марко Цар

КЊИЖЕВНОСТ

НЕМЦИ И ФРАНЦУЗИ

Познато је, с каквим поносом Немци увек говоре о својим »класицима«; у Француској не одричу овај часни назив барем Шилеру и Гету. Људи ће се збиља сећати, да је књижевни покрет у Француској 1830 године поникао у неколико услед њихова утицаја. Не што би требало претеривати замашај а нарочито оригиналност њихових списа, тражећи у њима стране и нове мисли, Французи су тамо често налазили своје мисли, само мање просте и мање јасне. Дидро, може се казати, све је оно видео, што би Немци Французима да покажу; ко хоће о томе да се увери, нека само отвори ма где Хамбуршку Драматургију.

Доносећи Французима своје ретке мисли, често Немци нису друго чинили, него су им вратили њихово. Другдаш су им саопштили производ друге краће, па су им донели, покваривши га, оно што су могли наћи у Шекспировим драматима.

На срећу су имали Французи толико памети, те се нису задовољили посредним радом овог силнога духа; они су га сами читали и француски романтичари полазе више од њега, него ли од Немаца.

Загрејани његовим примером и вративши се предањима француским из XVI века, Французи су на ново описивали целу природу, сликали целога човека и говорили сав француски језик.

Али ма како да је немачки део слаб у своме раду обнављања, не може се казати, да није никакав. Имали су Французи дакле разлога, да у Немцима гледају мислиоце каткад оригиналне, карактере каткад занимљиве. Али се дивили и облику њихових дела и у томе су криво чинили Увек вешти да докажу, да оно што јесте, треба да јесте и да кажу, као Берлинци за Хајриха Хајна да »ако учине какву глупост, то бива из пропије«, Немци су посветили дубоке теорије, да би оправдали неспретност и сметењаштво свога духа. Французи су им врло често речима веровали, па према њима се труде од 1830 године амо да изгубе својства, која су увек имали, а да присвоје мане, без којих су на срећу били. Презирање облика и искључно старање за оригиналност хоће у Француза да разоре сав плод изредна васпитања. Колико их је, тобоже да »би били неко«, који себи дозвољавају да буду безмисаони и неспосни! Колико их је писаца, који под изликом да праве »свој стил«, говоре језиком, који са француским има само далеку сличност по речнику!

Нарочито у великој уметности показују се ове жалосне тежње. »Забављачи« ништа не кажу, тек каткад и кажу, а писци озбиљни непрестано море Француза стрпљење и творе насиље њихову укусу. Французи их ипак читају Тада садржина надвлађује облик, али то је њемачки начин суђења.

Ове несавршености морају се тим пре сажаљавати, што француска књижевност можда никад није била већма покретана новим мислима.

Ако се потражи искон овој анархији, мора се признати у извесној мери утицај Немачке. Ако је она, с једне стране, помогла да се Французи пусте на пут романтизма, она им је с друге стране дала оквир, где се могла развијати тежња ка опширном роману, који се зове научан а којем је тип Вилхелм Мајстер.

С тога се чини да ће имати савремена интереса, ако се без предрасуде, без скрупула испита оно, што Немци воле да назову својом уметношћу и »својим класицима«.

Оставивши лирску поезију на страну, Немци су произвели само несавршена дела. Ако и мало промислимо о карактерима њихове песмине и о начелима њихове књижевности, морамо веровати, да иначе није могло бити. Кад брижљиво промотримо њихова најславнија дела, опазићемо, да су кобан производ ове песмине и ових начела.

Карактери песмине.

I

Немци кажу сами за себе, да су чеда природе (Naturkinder); и заиста, ако су за десет векова и били под утицајем хришћанства, каваларства, схоластике и још новије под ути-

цајем обновљене древности и француске углађености, они још нису изображени. Ова реч, тако често понављана, праведна је али је ваља разјаснити.

На први поглед Немци, као да се драговољније него Французи стављају у редове друштва и подвргавају његовим облицима. Док сваки разборит Француз набљудава обичаје, не држећи их се сујеверно, »изображени« (gebildet) Немац има спрам њих релијиозно уважење. Најотменији Немац само је удвојен »њифта« (prudhomme) у свему опом што се тиче титула и углађености. Са својом обичном досетљивошћу ругао се Лудвик Берне овом култу друштвеног реда: »Ево, господо, Постцајтунга; ту је права Њерманија, која нас боље него Тацитова књига учи познавати нарави, обичаје, веру, устав и владавину Немаца. Тацитовој књизи је требало да посвети неколико глава да би описала Немачку, Постцајтунгу треба само једна реч. Јуче нам причаше, како је у Бечу једна девојка добила неко наслеђе од једнога песника, који је умро. Што је Постцајтунг дирнуло, није то било, што је та девојка без оца и мајке, није што је племенит човек њојзи оставио своје имање; не, госпођица је била сироче тајнога саветника (Geheimrathswaise); ето зашто су ове поштоване новине плакале. Сироче тајнога саветника! Зар није у тој једној речи сва бивша и данашња Немачка?«

Није дакле да Немци немају спољашњи вид изображености. Али ако се под цивилизацијом разуме васпитање, које човека дотерује према неком општем типу и учи га да буде он сам а да се квари друштвени ред, онда ћемо брзо опазити, да је »просвета« у Немаца као поплављена: она није у њима, него на њима. Њима је с њом толико неуспењености, колико црначком цару у црну оделу; као оно сељаци, који касно стигну у варош, они никад не долазе до неуспењености. Њихова углађеност савесна и формалистична, издаје се својом самом укоченошћу и писличарењем: то су простаци, који су залутали у салон, па мотре један на другога, знајући пристојност онако, као што педант зна грчки, по начелу и у теорији, не мичући се, из страха да ће учинити какав смешан покрет. Чим престану да буду укочени и усиљени, они су све оно што није човек од света, груби, разметљиви до претераности, или затворени у својим мислима. А нека се не примећује, ако немају француску углађеност, да се држе може бити своје. Ако су углађени, то је увек на француски начин и по француском примеру. Још се нису потрудили да крију своје зајмове, које њихов језик одаје сваки час. Њихове фразе преиспуњене су латинских или француских речи; тако рећи, немају израза светскога, формуле конверзацијоне, политичних, административних или војничких термина, који не носе француску фабричку марку. Чудна ствар, туђе речи управо су као права аристократија међу осталима: оне увек имају племенитији израз, него ли сестре им немачке. Реч шпајзевирчафт означава пријарницу, реч ресторацион означава гостијоницу, реч ресторант гостијоницу првога реда. И тако ваља бити на чисто, њихов језик, немачка »култура«, у најчешћем случају препочетак је од француске, ако јој није пародија.

(Наставиће се)

КОВЧЕЖИЋ

КЊИЖЕВНЕ БЕЛЕШКЕ

— Како се овога месеца напунило педесет година како је Бранко Радичевић певао своју „Бачки растанак", то је Заједница књижевника и уметника у Београду рада да посвети једно веће своје свечању на ту српску песму над песмама. Ако уможе, издаће и „Албум", у који би ушли радови у славу „Бачком растанку", ради којих се Заједница већ обратила на све старије и млађе живе песнике наше.

— Изашао је први број „Дела", које у Београду издаје А. М. Станојевић а уређује Илија И. Вукићевић. Ово је свеска за јануар ове године. У њој је мал те не пуних шест штампаних табака врло одабрана књижевна материјала. Заступљена је врло лепо књижевност (има песма једна од Змаја и једна од покојног Војеслава, приповетка од Матавуља и две од Нушића), наука и друштвени живот; има лепих књижевних студија (једна од Богдана Поповића, једна од Лилера и једна од Свет. Ст. Симића), позоришни преглед (реферат о Расиновој „Федри" у преводу Николе В. Ђорића), преглед књига и листова (међу осталим реферат дра Ђорђа. С Ђорђевића о XXVI књизи Starina и Јаше Продановића о Јокајевим „Последњим данима јапичара" у Кладићевој преводу и о „Слободном видрстеу") и пуно беле-

жака на науке, књижевности и живота. „Дело“ се првим бројем приказује као часопис, који заслужује обилну пажњу књижевне критике а богме и обилну потпору српске читалачке публике.

— У Београду излази од нове године „Учитељски гласник, часопис за учитељство и све пријатеље пучке просвјете“. Излази недељно једаред а уређује га и издаје Вјекослав Клемен, равнатељ-учитељ у Грубишном Пољу. Цена је листу годишње десет крука. У 3 броју има и један прилог ћирилицом штампан и то: Начела старих грчких и римских педагога, пише Стеесхор.

— Математичко-природословни разред југословенске академије знаности и уметности држао је пре две недеље дана седницу, у којој је доцнији члан др. Д. Горјановић Крамбергер читао своју расправу: „Геолошки односаји околице Куњеначке“.

— Доценат судске медицине на хрватском свеучилишту у Загребу др. А. Лобмајер предаваће о здравственом стању у Хрватској и Славонији на VIII међународном конгресу за хигијену и демографију, који ће бити ове године у Будимпешти

— Будимпештанска Revue d' Orient et de Hongrie почиње у четвртом и наставља и завршује у истом броју ове године у подлиску под натписом La Russie intellectuelle en 1893 свеопштавати извештај о умној активности у Русији за прошлу годину, који је изашао почетком ове године у листу Journal de St. Pétersbourg.

+ Изишло је „*Просветни Гласник*“, последња свеска за прошлу годину. У њој су штампане између осталог две добре оцене М. Новаковића и Станојевића на Бајалонића „Лекције из експерим. физике“, и чланак др. Свет. Радовановића „*О систематском геолошком проучавању земаља и грађењу детал. геолошких карата*“. У прилогу почела је да излази „*Опћа историја за средње школе*“, од Стев. Ловчевића.

+ Из „Прашника“ посебно је отштампана расправа дра Балтазара Богишића „*О положају породице и наследству у крвној системи*“.

+ У другом броју „Српског Сиона“ свршила је расправа Д. Руварца „*О читању јеванђеља и апостола у недеље, по грчком јеванђелистару*“.

+ У српском преводу, а у засебној књизи, изишла је прича Сахер-Мазоха *Когак*. Превео ју је Душан Ђ. Миловановић.

+ У првом броју „Гласа Црногорца“ говори се подуже о Шпенглеровој књизи „*Дрмавноправни положаји Босне и Херцеговине*“, коју преведе др М. Р. Весник, а у кратко о другом издању „*Руске граматике*“ проф. Ј. Илића и о „*Задужбини*“ Мил. П. Шапчанина, која недавно угледа свет а у — Новом Саду.

+ У првом броју „Vienca“ отпочеле су шталати радње Н. Андрића „Hrvatski ilirizam i srpstvo“ и Ђ. Ш. „Karakteristične crtice iz djela Dživa Gundulića“, а у другом радња др. Ј. Аранџе „Sredovječni romani i pripovietke u Hrvata i Srba“. О овим радњама проговорићемо коју, када се сврше.

— Задарска „Iskra“ у првом броју ове године прославља педесетогодишњицу „Zore Dalmatinske“, у којој је у првом броју изашла песма Петра Прерадовића „Зора пуца, бије дана —“.

— Турска је влада издала наредбу, да репортери турских и страних листова онима само такве гласе смеју јављати, које им даде царски пресбирђ. Репортери, који буду ћрпали из других извора, морају казати те своје изворе, иначе ће бити изгнани из турске државе, односно из главнога града Цариграда.

БЕЛЕШКЕ О УМЕТНОСТИ

— Хрватско земаљско казалиште у Загребу спрема се да инсценује Шекспирова „Коријолана“ и „Јулија Цезара“.

— На концерту земаљског музичког завода у Загребу у прошлу среду певала је Милка Трнина рецитатив и арију из опере Лисињског „Љубав и злоба“ и Леонорин рецитатив и арију из Бетовенова „Фиделија“; уз то је певала и четир мање песме, једну од Зајца, једну од Грига, једну од Годара и једну од Леонкавала. Том приликом је стари I(van) T(rnski) свезао славној певачици поздрав, који је изашао у листу Obzora у 25 броју.

— Мађарска краљевска опера у Будимпешти прославила је у претпрошлу суботу педесетогодишњицу „Владислава Хуњадије“, најпознатије опере покојнога Фране Еркела. Опера је та први пут била приказана 27 јануара н. р. 1844 а давана је на ових педесет година барем четир стотине пута у Будимпешти.

ЧИТУЉА

ВОЈИСЛАВ Ј. ИЛИЋ.

У Београду је у прошли петак, 21 о. м. отишао Богу на истину прослављени српски песник *Војислав Ј. Илић*. Суђено му је да се пре времена утиши од нас. Тек му је било тридесет и три године. Сутра дан му је тело спроведено на гробље уз опште учешће најотменијег света у Београду. На спроводу су у славу и опроштај љубљеном покојнику беседили Јанко М. Веселиновић и Сима Ј. Аврамовић код саборне цркве, Риста Одавић пред Великом Школом и Хаџи Данчо пред станом Задужбине књижевника и уметника. — Шта је Војислав био и вредно и колико је српско песништво у њему изгубило, не да се рећи овако у уском оквиру ове читуље. Овде се може само рећи, да је био најдаровитији међу млађим песницима српским и да је за његово дачно име неки нов бујан полет у нашем песништву. О његовој појезији писао је у „Стражилову“ године 1886 Милан Савић, а године 1888 Лаза Томановић. Скупљене песме изашле су му у два маха а сад ће Књижевна Задруга издати у збирци целокупан песнички рад Војислављев.

САДРЖАЈ: Војиславу у опроштај. — Песништво: Бесна сиротиња. Вечити муж. — Поука: О прошлости Београда. — Уметност: Моје симпатије. — Књижевност: Немци и Французи. — Књижевник: Књижевне белешке. Белешке о уметности. Читуља.

„СТРАЖИЛОВО“ излази сваке недеље на читаву табаку. Цена му је *5 фор. а. вр.* на целу годину, 2 фр. 50 новч. за по године, 1 фр. 25 новч. на четврт године. — За Србију и Црну Гору 14 динара на годину. — Рукописи се шаљу уредништву и претплата књижарници Луке Јоцића у Нови Сад. — За Србију прима претплату књижарница В. Валожића у Београду.

Издаје књижарница Луке Јоцића. Срп. штампарија дра Св. Милетића

БРОЈ 6.

СТРАЖИЛОВО

ГОД. VII.

ВЛАСНИК И УРЕДНИК

ЈОВАН ГРЧИЋ

У НОВОМ САДУ, 6. ФЕБРУАРА 1894.

ПЕСНИШТВО

СЕЋАМО СЕ

Пуна совра, друштво одабрано,
Спомиње се једно име славно,
Име, које сваки Србин штује,
Пола века што се свуда чује;
Драги камен, који много вреди,
Један цветак, што нигда не бледи;
Светла искра огња вечитога,
Јасно ехо неба великога.
Бранко, Бранко, тебе се сећамо,
Твом имену ми песме певамо.
Сећамо се твојих прних дана,
Кад је твоја душа раздрагана
Ускликнула необичним гласом
Као море са бујним таласом;
Па из сваког сада српског краја
— К'о у твоме колу што с' набраја —
Шаљемо ти ми поздраве ове,
Одзивамо с', кад нас Бранко зове.
Млад свет српски сећа с' без престанка
Твоје песме „Ђачкога растанка",
Па весело попева и пије,
Ту је песма, ма да тебе није.
А ми, старци, који смо те знали
И са тобом лепо друговали,
Сећамо те с' често са сузама.
За што нисн још'те међу нама?!
Ти си песник целог Сриства био,
Сваки Србин теби беше мио,
Певао си у песми Србинство,
Гајио си слогу и јединство;
За то Сриство кроз многа столећа
Тебе, Бранко, свагда ће с' да сећа.
Твој те народ међу звезде диже —
Е па дотле — а куда ћеш више!

Љубомир П. Недадовић

*

Љуби је, срце моје, и даље силно и страсно
И верују у љубав њену и свете жеље тајне,
Као што поклоник смерни верује у небо јасно
И светлом занесен маштом светове снева сјајне.
Не дај да икада туга ведре ти наде смрачи
Ни да ти црна сумња у слатки занос крене,
Већ поштуј њену чедност, што свету надземност значи,
И страсном оневај песмом рајске красоте њене.

Ал ако једном пако и на те клетву спусти
Па видиш све то да је сам сан и лажна боја:
Ти презри грех и порок и мани живот пусти
И тад за навек стани и ти и песма моја...

Јов. А. Дучић.

УПРАВНА СЛУЖБА

СЛИКА ИЗ ЧИНОВНИЧКОГА ЖИВОТА

Седимо једно вече ја и мој — могу рећи — најбољи пријатељ од мале маслени, па размишљамо и говоримо о прошлости својој. Управо он говори, а ја само тувим, тувим и пазим, да ми која не замакне, па ћу прве доколице скупити све под перо.

А ево, шта ми је говорио:

Лепо је, вели, световао мене мој покојни дед — Бог да му душу прости! — »Буди ти, синко, поп. Нема ти од тога мирнијег и угоднијега живота. Очиташ недељом и свецем своје »паки паки«, па си онда опет слободан недељу дана. А родила чија њива или не родила, кад дође јесен, попов тован опет пун. Остави се ти високих школа и наука, па сад, кад свршиш гимназију, да те водим владици на благослов, а на јесен, у име божје, у богословију. Не ће проћи ни четир године, а ти ћеш већ бити свој господар!«

Јесте, сад увиђам, да је мој покојни дед имао право, и сад бих га радо послушао, али — протрч', зече!

Мени се у оне младе луде године чинило, да је попу сувише науско заокружено поље за јавни рад. А мене је живо срце вукло на какво поље, којем је ивица за небесно обзорје прирубљена; па на том бескрајном, безграничном пољу да развијем сву бујну снагу своју у корист васцелога рода мога; *васцелог човечинства!...* А шта ми је једно село? Попнеш се на подобар стог, па видиш, довикнеш и у ону чергу на крај села. Али видиш, преко свога хатара, још и више села. Па још даље онамо видиш само светле крстове и крстиће на танким кулама, света обележја људскога становања. И у оним селима живе, муче се, страдају и болују људи. Рад си, попе, и онима тамо да помогнеш, али не можеш, јер онај свет онамо живи изван твога узаног делокруга.

Па онда буди поп!

Парип од међана не води се у сувачу да онде у опредељеном кругу гази једним те једним стопама док не липше, него се витла по јуначком тркалишту, по бојном пољу, преко грмља и камења и вртоглавих провалија. Згине ли, име ће му се спомињати док траје јунаштва!

Моја неодољива жеља, да од користи будем васцеломе човечанству, и моја заношљива машта, која ми је друштво човечје и мој рад у томе друштву све у самим песничким сликама приказивала, не дадоше ми да примим лепе савете мога доброга деда, већ ти ја одох да учим »високе« науке. Прво сам изабрао био лечништво; али сам набрзо смотрио, да се та наука више ослања на помоћ природе, него на своју моћ. Грозно сам се од помисли, да човек под мојом негом умре од какве болетице, којој мајка природа има у тајној лекарни својој готова лека, само што лечничка наука још није нашла на тај лек.

Бацих се на учење правних наука. Ово ће, мишљах, бити погодно поље за мој јавни рад. Бити бранич личне и имовне сигурности; бранити правду и слободу од насилничких напада; борити се са силницима за народна права, притицати у обрану слабу и немоћну против обести и самовоље; једним речи: бити заступник и борац правде против неправде.

Има ли племенитијега рада од овога?

Моје ђаковање на великој школи још јаче ме учврстило у томе мишљењу мом; још лепше идеале ми створило о задаћи мојој у јавном животу. И ја сам на послетку, заокружен тим идеалима, ступио у практични живот.

Мој принципал — чувен адвокат — код којега сам ступио био у праксу, брзо ме је заволио, видећи, како се ја свом оданошћу зазузимам за сваки предмет, који ми је поверен; а за кратко време сам стекао наклоност и у судија, пред којима сам принципала свога замењивао у разним парницама. Ја сам уживао у расправљању сваковрсних правних питања пред судовима. Био сам, Бог зна како, задовољан, што сам изабрао ту струку. Али то моје задовољство не потраја ни пуну годину дана. Оно је бивало, до душе, и за ту годину дана појава око мене, које су вређале моје правно и хуманитарно осећање, али ме нису никада тако дарнуле, нису тако одлучно кидисале на моју душу, као ова, што ћу је сад испричати.

Ја, за ту годину дана мога практиковања, нисам никад имао оврху, нити сам уопште видео, како се спроваћа судска оврха. Тај су посао обављали преписивачи, којих је увек било по три четир у писарници мога принципала. Али се догоди један пут, да сам и ја

морао ићи на некакву оврху против ратара, који је узајмно био новаца од јуде на вуну, па му је јуда већ и овце продао, а тражбина му још није била потпуно намирена.

У дужника кућа опала; окна на прозорима хартијом излепљена; на наслону у дворишту нема већ ни крова ни рогова, само стоје четир храстова стуба и на овима четир греде, као напуштена вешала из »добрих старих« времена.

»Па зар се у овој кући још може наћи што за пленидбу?« упитах егзекутора, кад крочисмо у двориште.

»Истерао сам ја већ много новаца из ове куће!« рече овај са неким себезналим поносом.

Кад у кућу — она иста сиротиња, што и на дворишту; а посред те сиротиње стоји погурена старица, и око ње четворо петоро ситне деце као пискови у оргуљама. Тек једно другом раме да домаши.

Баба огрлила четврт окорела хлеба, па се напиње да одсече сваком детету по залогај. Шкрипи нож у тврдом хлебу — кожа ти се јези. А деца, кад смотриште нас, сабише се уз бабу као пилићи уз квочку, кад кобац прелети.

»Баба, где ти је син?« запита егзекутор, па се посади за сто, рашири пред собом списе, па оде говорити баби службеном озбиљношћу, чега ради је дошао, и не чекајући одговора на своје питање.

Ја сам за то време из прикрајка посматрао ту погурену старицу и преплашену пилеж око ње, па сам замишљао себе у њиховој јадном положају. Мозак ми је врио у глави, а крв ми је у срцу хладнела.

»Дакле, баба, хајде плати ово, што сам ти наручунао.«

»А од куда ћу, јадна мајка, кад нам је јуда продао већ и крио испод нокта! Та платили смо му већ три пут онолико, колико нам је узајмио, па зар му још није доста, не најео се!«

Баба се удари шаком у прса, а деца завришташе — камен би омекшао.

Мене стегну у грлу, а тај врисак ми нагна сузе на очи.

»Е, онда ћемо пописати и однети све, што нађемо у кући!« — загрме озбиљни глас егзекуторов.

»Не ћемо ништа!« откиде се мени од срца. »Овде нема ништа за пленидбу.«

Пођем миловати децу и обрицати им, да ћу ја већ дати ономе гадном џуди, што је послао на њих овога брадатога господина, и тутнем у ручицу сваком по новчић.

Деца се брзо приљубише к мени. Оно најмање девојче од две године, обвило ми се ручицама око колена, па нешто гуче, а паметне очице упрло ми у зеницу, као да би и оно хтело да ми захвали.

У томе и записник беше састављен, те хајд', машући рукама, од куда смо и дошли.

Кад изађосмо на улицу, а егзекутор ће к мени:

»Мој господине, тако се не егзеквира!«

»Па видели сте, да нема ништа за пленидбу.«

»Та само да сте ви занекали да испремећем сламњаче у постељи, или да трансферишемо — нашло би се ту банака!«

Од тога сам часа омрзнуо тога човека и све егзекуторе на свету Последњи хлебац!

Испричам принципалу све како је било, а он се насмеши, видим: и право му је и није. Па ме онда пође световати и говорити, како то не ваља бити сувише мекана срца; како адвокат увек мора имати пред очима само интерес своје странке; како то и интерес самога адвоката захтева, јер — вели — »није главно добити парницу, него је главно добивена права странке осигурати: досуђену тражбину утерати. То је управо оно, што подиже адвокату углед и — клијентелу. А човекољубље?... Где је било ваше човекољубље према странци, коју сте код те оврхе заступали?... Сиротиња?— Сиротиња!... Сиротиња и благостање живе једно од другога. Једно другом је и узрок и последица. Знате ли ону чивутску: не може се један подићи док други не падне? Тако се рађају у животу разни сукоби, а ти сукоби — дају хлеба адвокату. Па како ће то и вама бити хлебац« — заврши мој принципал, смешкајући се — »то треба да се привикнете и на неугодности оврхе.«

Зинуо сам од чуда, кад чух, да ће ми то и х л е б а ц бити Морам признати, да ја до тога часа нисам ни размишљао о насушном хлебу свом. Ја сам само о томе разбијао главу, како ћу остварити своје идеале; како ћу друштву човечјем бити од користи. А хлебац, то је нешто... нешто... но, на просто нешто, о чему ја донде ни мислио писам!

Писам дуго морио памет питањем: шта ћу и како ћу. Пред очима ми је непрестанце леб-

дела она погурена баба и њена полунага унучад. Брзо сам се одлучио. — С Богом, адвокацијо, ја ти хлеба не окусих! Нека га једе, коме прија, а ја одох у управну службу.

Управна је служба поље — не можеш га прегледати. Ја сам се свом снагом, пун одушевљења, латио рала и мотике, да то поље обрађујем. За углед су ми служили најбољи работници на том пољу. Ја не хтедох остати иза њих. Истерао сам многе бразде. Одблесак им огледа ми се на челу. Али што даље, то све чешће почех опажати, да ми плуг за какав камен запне. На питомом, плодном пољу камење! Као да га ђаво преко ноћ овамо наноси. Мучим се, зној те пробије, док га одвалаш онамо, где му је место. Не уклониш ли га на брзо из бразде, закоте се под њиме змије и гуштери, па сикћу на те, да ти је гадно проћи крај њих. Буде година — превлада чкаљ, да се човеку чак у врат увуче. У чкаљу се осили хрчак, па на сваком кораку фрчи на тебе, да може, у очи би ти скочио, шго га прогањаш и не даш му да напуни своју јазбину зрном са општега поља. Наиђе ли кишовита година, онда никада мотике из руку, већ стој, да кртине таманиш. Ово ти је највећи гад на свету; а не можеш јој лако стати на реп, дабогме, кад испод земље рије. Док једну ривотину заравњујеш, не знаш, да ли ти друга не рије под ногама.

Ја сам на томе пољу јавнога рада свога стекао много, али понајвише горка искуства. Уверио сам се, да савестан управни чиновник може, као мало који човек, користити ономе друштву, које спада у оквир његова делокруга. Али сам се уверио и о томе, да се баш управноме чиновнику чини највише сметња у јавном раду његову. А ово се не да разјаснити другим чим но тиме, да се интереси појединаца врло често сукобљују са јавним, општим интересима, које управни чиновник заступа, а којима појединци претпостављају своје интересе.

Књиге мудрих људи кажу, да зачетак селима и градовима лежи у томе, што се људи из осаме своје почели прикупљати у здружене гомиле за то, да тиме лакше могу очувати своју личну и имовну безбедност. Али нам се у практичном животу показује друга сврха томе гомилању људства у заједничка насеља. Изгледа, као да се људи за то збијају један уз другога, да у тој гунгули лакше могу харати и варати један другога. А што је већа така заједница, што је већа општина, тим више има у њој разних друштвених болести, које управни чиновник има да лечи.

И опет би, и крај свију друштвених болести, могао човек у општем интересу успешно радити на управном пољу — само кад не би ђаво свалијвао на њ оно камење, и кад се не би у њему легле змије и гуштери, хрчци и кртине и други гад.

Сишљао сам више пута да се латим другога посла. Али не иде. Уложио сам — као што би рекао какав грк — сав капитал свој у тај рад: уложио сам најлепше године своје у њега. А у бабино се лето већ ни ситна проја не сеје.

И тако ти, ето, као већник у управи једне повеће варошице трајем дане, ритам и теглим до божје воље. Обе руке пуне посла, а нити ми се види рада, нити каква успеха. Од мојих идеала ни да би један био остварен! Са многима сам већ и раскрстио коначно. Паштим се, да савесно одговорим својој дужности, а у празне часе слушам врапце како цркуљу на крову, и букаче, како празним обећањима усрећавају просту светину.

Милан Андрић

(Наставиће се)

ВЕЧИТИ МУЖ

ПРИПОВЕТКА Ф. М. ДОСТОЈЕВСКОГ

ПРЕВЕО МИЛИВОЈ МАКСИМОВИЋ

(Настављак)

VI Нова фантазија беспослена човека

— Да вам није рђаво? — упита уплашено Вељчањинов; — наредићу да се заустави и да се донесе воде...

Она подиже очи на њ и погледа га својим зажареним, пуним укора погледом.

— Куда ме водите? — упита га оштро и кратко.

— У врло красну породицу, Лизо. Они су сад

на свом веома лепом летњиковцу; тамо има пуно деце; они ће вас тамо волети, они су врло добри... Немојте се на мене срдити, Лизо, ја вам желим добра...

Да га је когод од његових познатих могао у овај пар видети, изгледао би му зацело веома чудан.

— Како сте — како сте — како сте... у, како сте зли! рече Лиза, гушећи се у сузама и севајући на њега својим ражљућеним прекрасним очицама.

— Лизо, ја...

— Ви сте зли, зли, зли, зли!

Она је кршила руке а Вељчањинов се нашао у чуду.

— Лизо, мила Лизо, да ви знате у каквo ме очајање доводите!

— Је л' то истина, да ће он сутра доћи? Је л' истина? — запита она заповедајући.

— Истина је, истина! Ја сам ћу га довести; отићи ћу по њега па ћу га довести.

— Превариће — прошапута Лиза, обарајући очи доле.

— А зар вас он не воли, Лизо?

— Не воли ме.

— А је ли вас карао?

Лиза га погледа мрачно и ућута. Окрену се од њега и ћуташе упорно. Он је поче разговарати, гопораше јој са жаром; био је као у грозници. Лиза га слушаше неповерљиво, намргођена, али га ипак слушаше. Њена пажња га врло обрадова; чак јој започе тумачити, шта је то човек пијаница. Рече јој да ју врло воли и да ће пазити на оца јој. Лиза на послетку подиже очи и пажљиво га стане гледати. Поче јој причати, како је познавао још њезину мамашу и опази да се интересује за његово причање. Мало по мало па поче и одговарати на његова питања — али опрезно и кратко, још увек упорно. На главна питања ипак не хтеде ништа одговарати; упорно је ћутала о свему, што се тиче њених досадањих односаја према оцу јој. Говорећи с њом, узео је Вељчањинов њезину руку у своју и она је не тражаше натраг. Девојчица у осталом није баш са свим ћутала; ипак се могло разабрати из њених нејасних одговора, да је оца више волела него мамашу, јер је и он њу више волео, него мамаша; али кад је мамаша умирала, да ју је врло много љубила и плакала, кад су сви изишли из собе, а њих две остале саме.... и да она сад њу волије више него све на свету, и сваку ноћ да је воли више него све на свету. Ну девојчица беше у истину горда: чим је опазила да се проговорила, она на једаред опет заћута; и онда чак пакосно погледа на Вељчањинова, који ју је навео, да се проговори.

Пред крај пута беше њено истеричко стање скоро са свим попустило, али беше постала ужасно замишљена и гледаше преда се плахо, натмурено са хотимичним, суморним упорством. Што се тиче тога, да је воде у туђу кућу, у којој никад није била, није ни мало била збуњена ни забринута. Вељчањинов је видео, да је мучи нешто друго; он је нагађао да ће бити, да се стиди *њега*, и да се стиди нарочито због тога, што ју је отац тако лако с њим пустио, што ју је скоро рећи бацио њему на руке.

„Мора да је болесна — размишљаше он — и то можда врло болесна; њу је измучила... она пијана, подла ствар! Сада га разумем". За тим поче журити кочијаша; полагао је наду на летњиковац, на ваздух, на врт, на децу, на нови, непознати живот а после... Ну о том, шта ће бити после, није ни мало двоумио; пред њим беху пуне, јасне наде. Али једну ствар је знао са свим добро и то, да још никад није доживео тога, што сад осећа, и да ће му ти осећаји остати целога живота! „Ето смера, ето живота!" помишљаше са одушевљењем.

Многе му мисли у овај мах пролетаху главом, али се он не заустављаше на њима и упорно избегаваше, да се упусти у појединости: без појединости све изгледаше јасно, све беше неоспорно. Главни план његов се сложио сам од себе: „моћи ће се ваљда сједињеним силама утицивати на оног отпадника — сањаше он — да остави у Петрограду Лизу, код Погорељцевих, и ако из почетка само на неко време, на одређен рок, и да оде сам; а Лиза да остане мени; ето то је све, шта ми треба више? И... и на послетку он и сам то жели; иначе што би је мучио".

На послетку стигоше. Летњиковац Погорељцевих беше заиста прекрасно местанце; пре свега изиде им у сусрет живахан чопор деце, који се сјатио на степеницама летњиковца. Вељчањинов већ дуго времена није долазио амо, и за то се деца силно обрадоваше, јер су га врло волела. Пре но што је изишао из кола, почеше му довикивати старији између њих.

„А шта је са процесом, шта је са вашим процесом?" То прихватише и млађе малише, па са смехом кричаху уз старије. Обично су га код Погорељцевих дражили процесом. Али кад деца видеше Лизу, одмах се поређаше око ње и стадоше је посматрати са ћутљивом и пажљивом дечјом радозналошћу. Изиде и Клавдија Петровна а за њом њезин муж. И она и муж споменуше од прве речи, смејући се, процес.

Клавдија Петровна беше госпођа од својих тридесет и осам година, пуна и још доста лена бринета са свежим и руменим лицем. Муж јој имађаше

педесет и пет година, беше човек уман и окретан, али пре свега добричина. И њихова кућа беше у потпуном смислу „као рођена кућа“ за Вељчањинова, како се он сам изражаваше. Али ту беше још нешто по зади: пре једно двадесет година у мало што није Клавдија Петровна пошла за Вељчањинова, који је тада био још скоро дечак, још студент. То беше љубав прва, жарка, смешна и врло лепа. Али се на послетку свршило тим, да је Клавдија пошла за Погорељцева. После пет година се опет сретоше и све се свршило искреним, тихим пријатељством. У њиховим односима се за свагда одржала нека топлота, нека особита светлост, која је озарила те односе. У успоменама Вељчањинова беше у овом случају све чисто, беспрекорно, и тим му милије беху те успомене, што су оне биле једине, које су имале та својства. Овде у овој породици беше он простосрдачан, најиван и добар, није се никад претварао, признавао је све и исповедао све. Много пута се клео Погорељцевима, да ће само још неко време живети у свету, а онда да ће прећи са свим к њима и живети непрекидно с њима у заједници. У себи је мислио о тој ствари са свим озбиљно.

Он им подробно исприча о Лизи све што је било потребно; али довољна беше већ његова молба, без сваког даљег разлагања. Клавдија Петровна изгрли и ижљуби „сиротицу“ и обећа да ће чинити од своје стране све, што буде могла. Деца прихватише Лизу и одведоше у врт, да се играју. После пола сата живахна разговора Вељчањинов се диже и поче се опраштати. Био је тако нестрпљив, да му се то могло читати на лицу. Сви се зачудише: није био три недеље и сад иде после пола сата. Он се смејао и клео се да ће сутра опет доћи. Опазише му, да је врло силно узбуђен; али он само узе за руку Клавдију Петровну и под изликом, да је заборавио нешто врло важно рећи, одведе је у другу собу.

— Сећате ли се, шта сам вам говорио, — вама јединој; ни ваш муж чак не зна о том ништа, — о Т-ској години мога живота?

— Сећам се врло добро; ви сте често о том говорили.

— Нисам говорио, него сам се исповедао, и то једино вама! Ја вам никад не рекох име те жене: она је — Трусоцка, жена тога Трусоцкога. Она је умрла, а Лиза је њена кћи — и моја кћи!

— Је ли то истина? Да се ви можда не варате, — запита Клавдија Петровна са неком узбуђеношћу.

— Никако, ни најмање се не варам! проговори усхићено Вељчањинов.

И он јој исприча све, колико је могао у брзини и у опој узбуђености. Клавдија Петровна је и пређе знала за све то, само име оне даме није знала. Вељчањинову свагда изгледаше и сама помисао страшна, да би могао когод од његових познатих гдегод срести madame Трусоцку и помислити, да је могао *он* и *тако* љубити ту женскињу, да чак ни свом најприснијем пријатељу, Клавдији Петровној, не имађаше смелости да до данас каже име „те женскиње“.

— А отац ништа не зна о томе? — запитаће она, саслушавши причање.

— Не, он не зна... Оно, управо, то ме и мучи, што с тим још нисам са свим на чисто! — настави немирно Вељчањинов. — Зна он, зна; ја сам то опазио данас а и ноћас. Али ја хоћу да дознам, колико и шта он зна? За то се и журим сад. Вечерас ће и он доћи. У осталом чудим се и сам, откуда би могао знати — то јест *све* знати? За Багаутова зна све, о том нема сумње. Али за мене? Ви знате, како у таком случају жене знају да заварају мужеве! Да се сиђе и сам анђео с неба — муж ни њему не би веровао — а жени ће веровати! Немојте климати главом нити ме осуђујте, ја сам себе осуђујем, и осудио сам се због свега давно, давно!... Видите јутрос, кад сам био код њега, ја сам толико био уверен, да зна све, да сам сам себе компромитовао пред њим. Верујте ми, да ме је тако стид и тако ми тешко, што сам га ноћас онако грубо предусрео. (Касније ћу вам већ о свему причати подробније!) Та он је ноћас и дошао к мени из несавладљиве пакосне жеље да ми покаже, да зна за своју срамоту и да му је познат кривац! Ето то вам је сав узрок његова глупог доласка у пијану стању. Али то је сасма природно са његове стране! Он је баш имао намеру да укори и скруши! У опште, ја сам се врло ружно понашао ноћас и јутрос! Неопрезно и глупо! Сам сам се издао! А што ми је и дошао, баш кад сам био онако растројен? Рекох вам, да је чак и Лизу мучио, мучио је дете, и то сигурно за то, да ми се освети, да искали срце ма и на детету! Јесте, он је огорчен — па ма како да је ништаван, он је огорчен; и то јако огорчен. Сам по себи није ништа него будала, и ако је пређе, заиста, имао изглед човека на свом месту, то јест колико је могао, али сад — са свим је природно што је ударио овим путем! То све треба хришћански гледати! И да знате мила и добра моја... ја ћу се према њему са свим променити: биће у њим добар и пријазан. То ће чак бити и „добро дело“ од моје стране. Јер, кад се узме право, ја сам ипак пред њим кривац. И још ћу нешто да

вам кажем, да знате: мени је једном у Т. затребало четир хиљаде рубаља, и он ми их даде онај час, без икаква документа, са искреном радошћу, што има прилике да ми буде услужан, и ја сам новац примио онда, узео сам га из његових руку, узимао сам дакле новаца од њега, знајте, узимао сам, као од правог пријатеља!

— Само будите опрезнији! — опази на све то Клавдија Петровна узнемирена — нешто сте ми много усхићени, ја се чисто бојим за вас! Оно што се тиче Лизе, она је сад и моја кћи, али ту има још тако много замршена! И што је главно, будите од сад смотренији; вама је врло потребно, да будете смотренији, кад сте у срећи или у таком одушевљењу; и сувише сте великодушни, кад сте у срећи — дода уз то са осмехом.

Сви изиђоше да испрате Вељчањинова; деца доведоше и Лизу, с којом се играли у врту. Они гледаху на њу сад са још већим чуђењем, него кад је дошла. Лиза се са свим натмурила, кад ју је Вељчањинов пољубио пред свима праштајући се и кад је са жаром поновио обећање, да ће доћи сутра са оцем. До последњег тренутка она ћуташе и не гледаше на њега, али на послетку га на једаред ухвати за рукав и повуче у страну, устремивши молећив поглед на њега; хтела је нешто да му рекне. Он је одмах одведе у другу собу.

— Шта је, Лизо? — запита је нежно и ободравајући; али га она, још једнако обзирући се бојажљиво, повуче још даље у кут; желела је, као што се видело. да се од свију сакрије.

— Шта је, Лизо, шта си хтела?

Она ћуташе неодлучно; укочено је гледала у његове очи својим плавим очицама, а на свима цртама њена лица изражаваше се силан, безуман страх.

— Он ће се... обесити — прошапта као у буниlу.

— Ко ће се обесити? — запита Вељчањинов уплашен.

— Он, он! И ноћас се хтео да обеси о конопац! — говораше журно и предишући девојчица — ја сам га видела. Синоћ је направио петљу и хтео да се обеси, и говорио ми је, говорио! Он је и пре хтео, увек је хтео... Видела сам ноћу...

— Не може бити! — прошапта Вељчањинов не верујући.

Лиза му на једаред поче љубити руке и плакати, једва одишући од јецања. Нешто га је преклињала и молила, али он не мога разабрати ништа из њена истеричког грцања. И на увек му се урезао у памет, излазио му пред очи на јави и снио се на сну онај измучени поглед јаднога детета, које у неописану страху и са последњом надом гледаше у њега.

— И зар га заиста тако воли? — суревњиво и завидљиво размишљаше он. враћајући се грозничавим нестрпљењем у град — она је јутрос сама рекла, да мајку више воли... можда њега и не воли, него га и мрзи!...

— А шта би са вешањем? Шта је она оно говорила? Та будала да се обеси?... Морам распитати! Треба то све што брже расправити — коначно расправити.

(Наставиће се)

ПОУКА

О ПРОШЛОСТИ БЕОГРАДА

(Наставак)

За римском владом дошла је периода непрекидних бојева, у којој је варош час ускрсавала из развалина, час опет бивала разорена те као мастан плен ишла од руке до руке. Јустинијан (527—565), који се нарочито бринуо да осигура границе држави и који је, као и своју поноситу престоницу на Босфору, корисним и лепим грађевинама снабдео и најудаљеније провинције, подигао је на ново и Сингидунум, утврдио га и спојио фортификаторски са градићем с оне стране Саве.*) Хуни, Источни Готи, Гериди, Авари и Словени били су сад наизменце суседи тој пограничној тврђави, о чије се зидове ломила бура вреве народâ. Нарочито су Авари са ретком истрајношћу и смелошћу опкољавали Сингидунум и гледали да га сатру. Но најпре би суђено да се покори Сирмијум. Пуне три године тра-

*) Gibbon Edward. History of the decline and fall of the Roman Empire. London 1777.

јала је опсада тога града, од 579 до 582, и кад није било у њему више прибора, предало се становништво, по што је услед глада и невоље спало на половину. Од тога се времена Сирмијум није могао више дићи. Но ни Сингидунуму није било суђено да дуго ужива свој обновљени сјај. Борио се до душе храбро, али није могао одолети дивљим четама Хагановим. После великога ратног похода, који је предузео цар Маврицијe против варвара и по свој прилици кад су њега скинули с престола, навалили су Авари по трећи пут на Београд. Овога је пута нашла катастрофа. Зграде бише са земљом сравњене, а јадни становници одвучени у ропство. Име Сингидунум нестаје од то доба из историје као и име Сирмијум а појављује се први пут словенско име Београд.

Словенска племена, која се још пре Авара населила била у тим крајевима у суседству Герида а према Аварима стајала у поданичком односају као доцније Срби, као да су старом римском Сингидуниуму надели словенско име Бели Град. Свакако се у трактату Лудвика Побожног са Лавом IV Јерменьанином Сингидунум први пут званично назива Alba grаeca, но ипак је врло вероватно, да је нови званични назив одговарао народном називу Бели Град, који се употребљавао већ од дужега времена. Да ли је већ постојао словенски назив, пре но што се у почетку VII века Срби населили у ове крајеве или долази од тих нових насељеника, којима је по извештајима Порфирогенитовим цар Ираклије дозначио нова станишта, са сим је споредно питање, јер су непосредно пре Срба у тим крајевима живела словенска племена, чији се језик у то време једва ијоле разликовао од језика Срба и Хрвата. Толико је по том изнесно, да од почетка VI века на сутоку Дунава и Саве живе Словени и да је од то доба стари римски Сингидунум своје келћанско име замењено новим словенским, те ово од онда задржао за свагда.

Но друкчије је било са владавином над Београдом. Та се непрекидно мењала а са њом зацело и физиjономија тачке, о коју се толико отимали. Са калеидоскопском се брзином мењају историске слике, које нам сад излазе пред очи једна за другом. Авари, Франци, Бугари, Византинци и Мађари наизменце се ту боре о власт над крајевима Дунава и Саве. За аварском државом, коју је покорио Карло Велики и од које није остао био ама ни један атом, дошла је влада Франака, који су у грчком и словенском имену сремске планине (Frankochorion, Фрушка Гора) оставили трагове свом некадашњем животу. Владу Франака заменила је опет влада Бугара, који су дошли били до неслућене моћи. Они су најпосле у цару Василију Бугароктону наишли на свога мајстора.

Кад је Василије II (976—1025) уништио бугарску државу цара Самуила те и на Београд истакнуо царска знамења и заставе, на једаред се повратио мир и ред. Све је то савило колена пред силним византиским императором, те се Срби, Хрвати и Мађари, чије је оружје донде звечало по долинама Дунава и Саве, вољно подврзли византиском господству. Но не за дуго, јер је спровод, који је године 1025 мошти цара Василија спроводио у цркву јеванђелистă у Хебдомон, значио, да је и срећа и сјај ромајске државе од пуних педесет и пет година спуштен био у гроб.

Свуд по држави а и по њеним границама дигоше опет главе против Византинаца. Безобзирце стадоше Мађари нападати на византиске крајеве на дољњој Сави. Скоро се читав век борило о Сирмију и Београд. Кад год су Византинци подигли тврђаву на оностраној обали, увек су је порушили Мађари па су најпосле, кад су је задобили, на место старога Таурунума назидали чврст градић, којем су наденули име пређашње грчке тврђаве. Тако постаде Земгин или Землин, данашњи Земун, који је Мађарима ваљало да служи као предграђе за освојење Београда. Ово је најпосле одиста и пошло за руком краљу Соломону, који је око године 1070 скупио мађарску војску код Сланкамена, да казни Грке, „што су они као господари Бугарске често подстицали и потпомагали разбојничке печенешке руље да упадну у мађарску земљу". Бачка и шопроњска војска, које су предводили грофови Фајт и Јован, нису се поплашиле од грчке ватре, коју су непријатељи на њих сипали, те су изојевали себи прелаз преко Саве и засели пред Београдом. Грчки заповедник Никита позове Печенеге да га ослободе од опсаде, но ове потуку Мађари. Сад дође и главна мађарска војска под краљем Соломоном и војводама Гезом и Ладиславом, пређе реку те загрози Београду још већма. Два месеца су Мађари опсађивали Београд и он би им још дуго био одолео, да није мађарска једна девојка, која је била заробљена у Београду, као што вели прича, ћерка Великоварадинског владике, запалила ватру те тако одлакшала упадај својим земљацима, који сад грозно стадоше пљачкати и убијати. Никита побегне у град и преда га најпосле уз поштену реч, да сме слободно отићи из њега. Краљ Соломон победоносно је до душе војевао све до Ниша, но наскоро се врати у Угарску, где су у Аршадову краљевском дому букнуле задевице о престо. Соломон се мораде одрећи пре-

стола, а нови краљ Геза I, чија је жена била ћерка цара Нићифора Ботонијата, склопи мир с Византинцима и изда им Београд. Тако Београд опет досне под власт Ромејаца.

Но за мало, па ће у јадној тој вароши, којој је било суђено да живи немирно и у вечитим бојевима, одјекнути јека оружја. Случај хтеде те у исто време у Византији и у Угарској седоше на престо енергични и ратоборни владари. У Угарској за краљем Коломаном, који умре године 1114, дође Стеван II; у Византији, после смрти цара Алексија Комнена, године 1118 попе се на престо његов син Јован II или Кало-Јован, изврстан владалац и војсковођа. Оба су владара имали особито енергичан карактер а исто тако и ватрен и страстан темперамент. Особито важи то за мађарска краља Стевана, који се завадио са свим суседима, нарочито са Млечанима. Цар Јован, чија је жена била ћерка мађарског краља Ладислава I, од чести из политичких разлога прими у свој дом претенденте Белу и Алмоша, који су побегли били из Угарске. Можда је — а то је у пуној мери одговарало принципима византиске политике — ову прилику хтео да употреби, да као рођак краљевскога дома претендује неке мађарске крајеве. Диференције, које се услед тога изродише међу Кало-Јованом и Стеваном II, доведоше до ултимата мађарскога краља, који је захтевао, да се одстране претенденти, а кад му тај захтев Византинац одлучно одби, до рата, који су оба владара водили с наизменичном срећом. Опет је долина Дунава и Саве код Београда била позорница крвавих бојева. Стеван II, чија војска није била потпуна те се услед тога морао послужити чешким најамничким четама, најпре је узмицао испред победоносног Кало-Јована, но наскоро је добио толику предност над својим противником, да је овај био приморан повући се те тако Мађари освоје Београд. Краљ Стеван нареди те се зидови и куле поруше до темеља; не остаде камен на камену; добијена грађа буде однесена у Земун, где Стевану далматинско-талијански неимари и грчки заробљеници подигоше нова утврђења.

Но извојевани успеси заведоше мађарскога краља на поход до Филипопоља, где га Кало-Јован домами у клопку и потуче. Кало-Јован повиђа мађарску војску и потуче је, после претходна крвава судара мађарске и византиске флоте на Дунаву код места Рама у данашњој Србији, на реци Карашу у Банату. Разорени Београд услед тога опет падне шака Грцима, али не на дуго, јер се цар Јован повуче у Византију а град, који се и онако није могао више бранити, остави не многобројној посади, коју краљ Стеван II без икакве тешкоће уклони. Нови поход цара Јована није за њ имао никаква баш знаменита успеха. Борбе се завршиле миром, склопљеним године 1126 међу Византинцима с једне стране и Мађарима и Србима с друге стране, у којем све партаје задобише по нешто а Београд допаде мађарским краљевима.*)

Новим крајевима проширену државу Стевана II, који је умро године 1131, добије једини још живи законити изданак лозе Арпадове. Био је то краљ Бела Слепи, чија је жена Јелена, ћерка српског великог жупана Уроша, по смрти краљевој а за време малолетства сина свога Гезе II, била регенткиња. Са Јеленом и палатином Белушем, рођаком краљице и српске владалачке куће, дође српски народ у ближи додир с Мађарима, који су донде у својим борбама са Византијом били сами на себе упућени, но сад могли и савезништво српских владара повући у круг својих политичких и милитарних рачуна. С друге су стране опет српски владари ишли за тим, да се опросте византиског господства. Да им је изгледало да се тај смер може постићи наслоном на Угарску, разуме се по себи, кад се зна, да је Геза II рођацима своје српске матере неизвештаченом симпатијом био одан.

Догађаји, који се сад десише, ма да савез није имао жељени успех, доказују, да је такав савез на живот и смрт био потребан.

Са управо гигантском снагом диже се цар Манојло Комнен (1143—1180) као препородилац римске величине и славе. У владара је тога спојен био дар и снага, образовање и свест о смеровима. Он је покушао ратовима и политиком да ромејску државу још једаред дигне до оне висине, на којој је стојала, још док је Јустинијан или Василије имао скиптар у рукама. Да утврди фактични посед, да разгони еманципације тежње народа, што живљаху у његовој држави, да неверне клетвенике поврати у ред и поредак и да натраг освоји византиске крајеве, који су услед несрећних ратова или рђаве политике његових претходника у туђе руке били доспели — то су били смерови, за којима је ишао цар Манојло и за које је имао и потребне генијалности и потребне енергије да их постигне.

Погледи су његови по том били управљени и на Србију и Угарску. Србија је покушавала да разреши

*) Суседни Земун врло је често делио судбу Београда, као што у опште сви политички и ратни догађаји старије, па чак и новије периоде, којима је позорница био Београд, нису остали без дејства на Земун и његов облик. Занимљива и драгоцена материјала о том има у Сопроновој Монографији Земуна и околине му. Земун, 1890. Штампа Сопрона и др.

свој клетвенички одношај а Угарска је имала у својим рукама позамашан комад византиске земље и Београд, једну од најјачих и најважнијих пограничних тврђава. Радио је брзо. Извештен о савезу међу великим жупаном Рашке и краљем Гезом, нападне Манојло, кад је мађарски владар на другој страни био забављен, његове српске савезнике и примора их да признају византиско господство. Сад окрене Комненовић своју снагу против Гезе (1152). Са великом војском, а журно марширајући, дође до Дунава, поседне Београд и мађарске крајеве, који су пре припадали грчкој држави, и опколи Земун (Земун). По што је заузео ту утврђену варош и са становницима јој грозно поступио, нареди Манојло те се поруше зидови и куле а материјал се на лађама пренесе преко у Београд, да се употреби на обнову те разорене тврђаве. Избегавајући борбу са војском палатина Белуша, који се онамо журио, повуче се цар у Београд а за тим дубље у земљу. Али године 1155 опет дође до рата, који је Геза заподео по наговарању Андроника Комнена, царског намесника у дунавској провинцији, како би се опет докопао Београда и краја, који спада уза њ. Рат је тај завршен поразом мађарске војске, исто тако идући ратови, које је Манојло предузео, да то-боже помогне неким мађарским претендентима, који су били у његовој војсци, да до престола дођу, но у истину да себи у Угарској осигура неограничен утецај и Срем да себи узме. Но свију тих добитака најславнијега Комненовића нестаде са његовом смрћу. Краљ Бела III, некадашњи штићеник Манојлов, био је први, који се дигао против Византије. На његов се пример угледали српски кнежеви. Мађарска војска заузме Београд па, пустошећи земљу, продре дубоко у унутрашњост византиске државе. Кад је Фридрих Барбароса касније, на трећем крсташком походу, пролазио кроз те земље, каже се да је онде нашао све разорено. Покушај цара Исака Ангела, да мађарску војску потисне натраг, пође за руком само у пола, ма да су Византинци допрли били до Дунава. То је било последњи пут да је грчка војска ступила у тај крај. Београд и цео крај на Дунаву остаде у рукама Мађара, чије је господство изгледало да је учвршћено сад, кад је Византинаца са свим нестало. Но наскоро ће та важна тачка постати кост, о коју ће се отимати Мађари и балканске државе, које се на уштрб Византинцима тако нагло развијале. Колико је моћ ромејске државе почела да опада, толико се Србија и Бугарска све више стале развијати и унутрашње и спољашње. Те државе наследише у северним крајевима балканског полуострва византиску државу и обе су гледале да прошире своју земљу до Дунава и Саве. Србија је била још и сувише слаба а да би сад већ могла била у дело привести своју експанзивну снагу према северу. Језгро те државе, којом је сад владала моћна и своја смера свесна династија, лежало је далеко на југу, обухватајући југозападне нахије данашње Србије, садашњи новопазарски санџак и Зету, дакле данашњу Црну Гору са скадарском облашћу. Стеван Немања, основалац владалачке породице, која се по њему прозвала, за овај мах је искључиво тежио за тим, да угуши унутрашње раздоре и да с успехом војује против Византинаца те да тако учврсти своју краљевску моћ. За сад још није могао мислити да нападне на ону државу, са којом су његови претходници Урош и Чедомиљ стојали у пријатељским односима. Са те се дакле стране Угарска није имала разлога бојати за своје земље с оне стране Дунава и Саве. Напротив је опасност претила с друге стране. Бугарска, која се од силних удара цара Василија једва једвице опорављала, била је под Јованом Асеном I раскрсла на нов државни живот. Његов наследник Калојован или Калојан (1197—1207), напредно енергичан и ратоборан владар, васпоставио је стари сјај бугарске државе. Освојио је Варну и победоносно је дошао до зидове Цариграда. Београд и источни крај, који се и данас још зове Браничево, предадоше се Бугарима, који без велике муке заузеше од Мађара тек слабо поседнуте а и осим тога опале градове. Краљ Имре употребио је до душе прилику, кад је у Србији посредовао у корист једнога од претендената и наследника Немањиних, да зарати на Калојана те да натраг задобије изгубљене крајеве, но наскоро је бугарски цар, кога је папа Иноћентије III преко свога легата Лава крунисао за краља, задобио опет Београдски крај те је Београд још дуго припадао бугарској држави.

И под Јованом Асеном II (1218—1241) задржала је Бугарска све под Калојаном освојене провинције. Осим Дунавске Бугарске обухватала је Браничево и Београд, Ниш и Велбуже (Костендил), Тракију са Дидимотихоном и Једреним, Македонију, наиме серески, скопљански, прилипски, девоски и охридски срез, па Арбанашку, Елбасан до Драча.*) Тек пред крај владе Асена II загосиле се више страна његовим земљама. Не зна се поуздано, кад је Београд и Браничевски крај, који се од прилике пружао до ушћа Тимока, опет натраг дошао Мађарима у руке; но толико је сигурно, да је краљ Бела IV (1235—1270) те крајеве опет посео и од њих

*) Jireček Konst. J.-s. Geschichte der Bulgaren. Prag 1876. F. Tempsky.

створио тако звану банију од Мачве, која је у ужем смислу обухватала крај од Смедерева дуж Дунава и Саве до Дрине, у ширем смислу још дистрикат Браничева од Мораве до Тимока.*) За краљевског мезимца постави Бела свога зета, малоруса Растислава. Тако Београд после многих и врло чудних промена дође опет Мађарима у руке. Баш у то се време стаде развијати моћ српског краљевског дома Немањића. Док је Бугарска после кратке сјајне перијоде Асеновића почела опадати, дотле су неколико њих најзнаменитијих српских владара које смелим разним делима, које политичком разборитошћу проширили и утврдили своју моћ. Границе Србији све се већма ширале, у колико су границе Византији и Бугарској бивале све уже. Да је у таквим приликама морало доћи и до тежње, да се прошире према северу, у толико је појмљивије, што Дунав и Сава изгледаху да природну међу дају држави, која се ширила, а Београд као важна утврђена погранична тачка био је и сувише примамљив, а да би се човек тако негледуш могао одрећи идеје, да освоји те крајеве, у којима је и онако живео српски народ. Но у овом случају не ће одлучити оружје. Нежне женске руке, као што се то чешће дешавало у средњем веку, добавише српским владаоцима крајеве дуж Дунава и Саве, за којима им је срце жудело. Драгутин, син краља Уроша а праунук Стевана Немање, ожени се Катарином, ћерком потоњег мађарског краља Стевана V. Задевице са оцем и очино обећање, да ће му још за живота уступити круну, наведоше нестрпљивога Драгутина те потражи помоћи у свога таста да завојшти на краља Уроша. Тек што је краљ Стеван V (1270) са чешким краљем Отокаром, са којим је био заплетен у крвав рат, склопио мир, а угарска војска већ поново мораде поћи у бој, но овога ће је пута предводити српски краљевић. Драгутин уз мађарску помоћ потуче свога оца Уроша и примора га да побегне у Драч, где краљ Урош од туге свисне а Драгутин посеђне Мачву, коју му је његов таст Стеван дао као мираз принцесе Катарине. При свем том још није било сигурно, коме припада тај крај, о који се толико отимали. Но изгледа као да је под владом краља Милутина (1276—1321), Драгутинова брата, потпао под српску круну. Под овим владарем, који важи као један од најразборитијих и најзнаменитијих међу Немањићима, достигла је српска држава полет, који је био раван полету Бугарске под Асеновићима. Ратови и женидбе помогоше томе монарху, који баш свагда није бирао средства, те увелича државу и појача краљевски углед.*) Краљ Милутин, прави витез Блаубарт међу Немањићима, четир се пута женио и исто се толико пута растао са својим женама. Свака је женидба том владару донела ма какав знатан прираштај земље. Са својом другом женом, мађарском принцесом Јелисаветом, добио је краљ Милутин Мачву. Прича је ту везу, која у осталом нити је била срећна нити трајна, романтично искитила. Лепа мађарска принцеса, чија је старија сестра Катарина, као што знамо, била за краљем Драгутином, кажу да је са несрећне љубави отишла у калуђерице у женски манастир на Зечјем Острву код Будима (садање Маргитино Острво). Одатле кажу да ју је српски краљ одвео и узео за жену. Управо се не зна, како је постала та прича, но што се сигурно зна, то је, да се Милутин с Јелисаветом после кратка брака растависо те се стао осврtати за другом женом. Али је Мачву задржао као провинцију српске круне.

Од то је доба Београд остао српски, ма да је у ратовима, које је доцније водио краљ Стеван Душан Силни са мађарским краљем Лаушем из куће Анжујића, тај крај час од српске час од мађарске војске био поседнут, како је кад промењива ратна срећа била наклоњена сад једном сад другом непријатељском владару. Борбе годинâ 1353 и 1354 завршиле се повратком Лауша Великог а Душан је онда натраг добио Мачву па с њом и Београд.

По Душановој смрти настаје у историји Београда дужа почивка, која је како у Угарској тако у Србији испуњена унутрашњим немирима и страначким борбама. Тежње мађарских и српских владара, које су донде управљене биле на увећање њихових држава и повишење њихове моћи с поља, устукнуше сад испред непрестане бриге, да се одржи краљевски углед унутри. У борбама, које су под регентством удовице краља Лауша Великог, краљице Јелисавете, по земљи беснеле, паде углед и моћ мађарске круне са висине, на коју се успела била под оба последња мушка Анжујића, исто тако, као што је у исто време у суседној Србији по Душановој смрти са свим нестало ауторитета династије те и једин-

*) Benjamin v. Kállay. Geschichte der Serben I Band. Budapest, Wien und Leipzig bei Wilhelm Lauffer. 1878.

*) Калајн у својој Историји Срба вели за тога владара ово: Милутин Урош II спајаше са несломљивом снагом воље и најкрућом истрајношћу чудноватy окретност и управо византиску лукавост. Пред његовим очима лебдјаше само истакнути смер, у избору средстава новођаше се једино за тле-диштем целисходности и не можке се порећи, да га је у том погледу његов правилни осећај ретко преварио. Својим политичким смеровима у свако је доба подиргнуо своје индивидуалне наклоности и сва његова дела имала су само један смер: Србију начинити великом и моћном. (Историја Срба, страна 53)

ства државног на препирке о престо, страначке борбе појединих кнежева и зачетак праве средњевековне борбе песницом земљу доведоше до потпуна расула. Неприметно изгуби Србија Београд и Мачву. Краљ Лазар, последњи српски краљ, хтеде барем по имену српској круни да одржи Београд и сремску земљу с оне стране Саве тим, што кћер своју даде за бана од Мачве, Николу Горанског. Но какву је важност могао имати Београд у таквим политичким приликама? Је ли дакле чудо, што су северне провинције Србије остављене биле саме себи и брзи свагдашњих намесника те су пограничии градови на Дунаву стали опадати и пропадати? Врло брзо, по што је пала независност Србије, потпадоше дунавске провинције под Угарску, но она се у овај мах слабо бринула за њих. Тајовит се неки мир расуо по полуопалим зидовима и кулама Београда. Буре као да се набеснеле, борбе народâ као да су престале. Београд и стари римски ратни друм као да су живели само још од успомене на крваве бојеве, на страхоте монголске најезде и на голему вреву крсташких чета, које су јездиле у свету земљу.

Па ипак тај мир није био мир мртвачки, крај бурну животу! Био је то мир пред велику буру, која је с елементарном снагом с истока добрујивала. У сад започетој страшној борби, у којој је хришћанство најзад подлегло османлиству, суђено би Београду да као последњи бранич јевропске цивилизације, као последње прибежиште српства добије неочекивану важност и да листове историје човечанства испуни гласом о славним делима неустрашивих јунака и чврстих у вери хришћанских чета.

(Наставиће се.)

Т. Ст. Виловски

КЊИЖЕВНОСТ

НЕМЦИ И ФРАНЦУЗИ

(Наставак)

Човек се мора дивити, како је то да су Немци код толиких напора могли да остану неспретни и троми. Пре но што ће да ступе у варварску, мистичну и због њу ену периодуу средњега века, они нису имали каде да се користе оним грчко-латинским васпитањем, које су Римљани распростри у свету; ето велике чињенице, којом се објашњава, зашто је Немачка пошла развитком, који је сасвим противан француском.

Нагони француске пасмине канда су престизавали утицај Рима, јер после два века за освојењем били су заборавили свој језик и очаравали су своје победиоце речитошћу својих витија и елеганцијом својих учених људи. Њермани на против видели су Римљане само из далека. Па и они, који су могли да се утапчају у додиру с њима, на границама или у војскама, већином су помагали да се образује војничка аристократија у латинским земљама. И заиста Немци нису знали за древност, него тек о ренесанси, па и тада су је познали само учењаци и вити сталежи. Народ оста предан незнању.

Замислите два детета, од којих се једно још од мале малоће васпитава у школи, у ваpоши, а друго се све до момаштва врзе по шуми и онда скоро на јуриш дође на свенаучиште. Код свега натчовечанска напора овај други, који је дошао у годинама, у којима се дух развија још, али се не преображава, увек ће показивати неку празнину; он ће морати хтети само, где онај први само треба да се пусти; он дабогме никад не ће бити уметнички. Отуда долази то, да код свију њихових претензија и педантизама Немци никад нису схватили дух грчко-латински. Овај дивни дух, који присиљава сваког појединца да усвоји извесне опште мисли и обичаје, који подиже средњу руку, дајући јој учешћа у величини укупности, који дисциплинује оригиналност, уводи је у општи покрет, приморава је тако, да се отвори другима и твори је у истину корисном свему, у чем она учествује — тај дух није никад у пуном смислу речи испунио Немца. Само његови изображени људи могу да га схвате; а Француз је по рођењу онај фини и деликатни створ, који би Немац хтео трудом да постане.

Ако Немци никад нису знали да се прилагоде творилу латинских држава, да ли су барем знали да себи створе оригинално друштво? Нису. Њихова оригиналност састоји се управо

у непобедном нагону, који их тера из друштвених правила; у сваком од њих увек има један индивидуум, који одржава своју независност према друштву.

Како да се сложи ова чињеница са оном љубављу према дисциплини и с оним поштовањем према реду, које су тако хвалили? То је са свим просто: та љубав према запту, то поштовање реда не да би противни били њиховој индивидуалистичној природи, него су и непосредна последица њена. Ови Naturkinder збиља обично не примају кобности своје пасмине; исто се тако опазило, да дивљаци не да би се задовољили оним природним стањем, због кога им Русо завиди, него показују ванредну наклоност да приме све, што могу, од француских обичаја, па и француске пороке. И тако Тевтони и кад проклињу Велше, што више могу мајмунишу их; већина их је и против воље независна, непотчињена. Али ма шта радили, њихов темперамент дучи се од »културе«, и управо за то су они осуђени на вечити напор, на потанку уредност у вршењу свију послова. Њима је забрањено да што у пола знају; ако нису све предвидели, они не виде ништа, но ипак при најмањој небрижљивости показује се њихова урођена неподобност у ужасним неспретностима.

II

Али оставимо њихов друштвени живот и погледајмо им приватни живот, који је скоро једини предмет књижевности; овде тријумфује индивидуализам њихове пасмине, па мислили они, осећали или радили.

Својим нагоном Немац је наклоњен да мисли за себе и да из себе све вади. Не што би се он обично тиме задовољио: нико није већи љубитељ општих реченица и нико их не казује са свечанијим уверењем. Али је и ту напор залудан. Невештина и необичност изражавања показују, да му ум није створен да у бесконачност варијира примљене мисли, да савршено изрази оно, што човечанство мисли у датоме часу, него да истражује сам и да у напред мисли, што ће људи мислити. Дух му је дух из основа (gründlich); он је подобан да продире само до основа ствари, па ма каткад тамо и остао.

Широк и спор, овај дух није подобан за оне просте закључке, који су у исти мах француска сила и француска слабост. Сваколика стварност огледа се у црној клети овог великога мозга, немилосрдно потпунога, немилосрдно збуњеногa. Он нема као Французи, општи поглед ђенерала, спојен са даром, да не види изузетак: тога својства, које, добро уређено и мудро сузбијано, твори тајну француске уметничке и књижевне величине, тога својства у њега нема никако. Чим се латно какве ствари, он се изгуби у чрезмерности чињеница, као у каквој прашуми. Залуду су му удобне теорије, које су замишљене пре њега; како не може да споји јасност с истином, како нема срећу израза, који очаравајући укус, лакше задобија ум, он не може да схвати истину, ако јој не ће у исти мах схватити противност; нијансе, које сметају, не ће да пшчезну; увек види велику стварност преко начела, која се он усудио да постави; види мутно, јер види све.

Кад после дуга истраживања општа која мисао хоће да клија, то је само неопредељени подбел одељен од свитања. Па и кад је пронашао плодотворно начело, он га види само закрчено противним примедбама, и он га износи само начичкано безбројним ограничењима, у густој помрчини. И тако се често дешава, да не може да саопшти истину, до које је дошао. Кад је мислио о себи, он је мислио само за себе. Сведен на незахвалну улогу претечину, то је Кристофор Колумб, који каткад пронађе нов свет, али га не позна.

Овај ум, таман због пространости своје и што хоће да је разговетан, морао је произвести према себи и језик. Хвала механизму састављених речи, језик множи и иде на руку неологизмима; његов склоп, остављајући суд до краја реченице, успорава ход духа и гони га да мисли тромо, споро, непрестано. У место да пусти речи да оне мисле половину и често и три четвртине мисли, Немац тражи оно, што ће да каже, у часу кад то говори. Уметака, парентеза има тма божја у реченици, те нам најпосле скрију језгру. Свака је мисао као слика велика дрвета, које пушта гране на све стране; сликар није заборавио на стабло и на главне гране, али их ми више не видимо, јер толико су се дали у посао, да их заклоне безбројним граничицама. Све је ту: за то се ништа не види.

III

Још већма, него мисао, у Германаца је чуство лично, тако да се каткад не може да саопшти.

Прво ретко бива, да његова чуства иду до страсти. Томе су противни његов живот, његов темпераменат, његова навика на премишљање.

Живот му је, као што је познато, у главном миран и једнолик. Осим неколико службених састанака, где су укочени и бљутави, нема света у правом смислу, ако не ће бити у високој аристокрацији. Немац остане или у кући, уз закониту слушкињу и јато дечурлије, или је у пивари, где се мушки разговарају, говорећи један после другога, не ћеретајући, ако не ћуте »у лику«. А и како би у Тевтона могло бити иначе?

Он не живи као Латин, у исти мах у себи и у другима, хоћу рећи: он нема инстинктивно ранije знање и непрестано старање за причињени ефект. Више држећи се основа него облика, он скоро никад не може да покаже ни оно што је. Природно је дакле, да се он у главном држи живота устојана, проста, затворена, својског (innig), као што каже, с осталим светом саопштавајући се само путем свога ума.

Он нема француски гибак и утанчен темпераменат. Неподобан за укусе деликатне и опроштене извештачених потреба, него подложан природним посве силним потребама, он не уме да учини што, што у Француза често означава почетак сјајне каријере. Ма како велик био, ма како му се високо пењао дух, он увек мора да доста једе и исто тако да много пије. Пива и кобасица целога века, жена никаква и нежна са двадесет и пет година, ето без чега обично не може да буде, па ма био и најдубљи метафизичар, па био и песник најсвећма занесен идејалом.

Најзад његов ум, који му не допушта да се сав преда каквом начелу, исто му тако не да да се сав преда каквом чуству. Кад у њему каква страст гласно говори, он не пропушта, да иза ње чује, како говоре сва остала чуства човечанске природе. У њега занос никад није тако жесток, да би све друге страсти престале; и сама љубав, можда најјаче чуство, ни она му није никад једино чуство. И тако већ по томе, што у њему сва човечанска чуства и даље светле нејасно иза тренутне жеље, која се блиста на првом реду, он у исти мах ради финансиску спекулацију и етирску страст и мисли, да тиме чини нешто са свим природно.

Таква средина и таква природа кобно развијају чуства млака и мртва, која су у реду смештена свако у једном углу душину, где творе миран савез Истина, уобразиља гледа да попуни празнину срца; сентименталне сањарије пале своје неопредељене фосфоресценције у полутами ових позитивних душа. Да би људи помислили, да он није најобичнији међу њиftама, Немац ће каткад да назове своју газдарицу (Hausfrau): О, душо моје душе! Али овај занос невин је, благ и чисто обичаја ради; најзанесенији заљубљеник уме да одгоди своју љубав, да би вршио најобичнији посао; он је успава, чим сунце гране, а у вече је буди после посла, који ће га приближити обетованој земљи Имена; тада замамљен, отежан дуваном и пивом, предаје се он слатким маштанијама; он је луд неколико часова, да би себе наградио, што је био цели дан паметан, уредан, миран.

(Наставиће се)

БРАНИЧ СРПСКОГА ЈЕЗИКА

Г. Решетар пише у својем коментару на „Горски Вијенац“ на стр. 8 *гњијездо* место *гнијездо*, на стр. 10 *погибељ* место *погибао*, на стр. 40: о *опредијељену* љуцке судбе. То је руско опредѣленіе. На страни 43 пише: што се *смело* Обраду. *Смети* је правилан облик и има веће право да уђе у књижеван језик него *сметн*. На стр. 47 пише: од *чувства*. Госп. Решетару није тешко изговорити *чувство* а тешко му је изговорити *братство*. Ја бих пре писао *чуство*, а *братство* оставио бих на миру. Та је ствар решена још 1818 г. Боже мој! докле ће се код нас појављивати реформатори правописа? Тако г. Решетар мијења правопис Вуков у овој тачци: „И групе *тс*, *дс*, у које Вук није дирао, ја сам обрнуо према правому изговору и према новијим мислима о њихову писању. Где год се какиме те две групе налазе у средини од ријечи, а нема за њима гласа *т*, писао сам мјесто њих *ц*, н. п. *луцки*, *брацки* мјесто *људски*, *братски*, а где за њима има глас *т*, ту сам напросто избацио прво *т* и *д* н. п. *богаство*, *госпоство* мјесто *богатство*, *господство*; у сложенијем ријечима пак писао сам *тс* мјесто *дс* н. п. *иретсказање*, *иретсоји*.“ Ја мислим да нема право г. Решетар што је у овој тачци измијењио пра-

попис Вуков, јер није истина да је он „обрнуо према правому изговору и према новијим мислима о њихову писању“. Знао је Вук добро зашто је оставио *дје* и *тје* да се пише. Знао је Вук да се изговара *оцијеки*, *оцијели* и *одсјеки*. Зато и вели у својем српском рјечнику од 1818 год.: „али ја нијесам смио написати *госпоцки*, *брацки*: зашто се ћешто чује *д*, или *т*, пред *с*; а ћешто се опет избаци *д* и *т* на поље“, па даље каже: „Ја сам чатио у књигама, што су писали прости Срби, који нијесу ни чули за етимологију, и *госпоски* и *госпоцки* и *господски*; и *осјеки*, и *оцијели* и *одсјеки*.“ Кад се дакле на једном крају говори *осјеки*, на другом *оцијели*, а на трећем *одсјеки*, нема ли онда право Вук кад каже: „ја нијесам смио написати *госпоцки*, *брацки*“, и није ли природније да се задржи при оваком разноврсном изговарању оно што одговара и фонетици и етимологији. Какав је то дакле „прави изговор“ и какве су то „новије мисли о писању“, које спомиње г. Решетар? Вуково мишљење од 1818 вреди више него не знам чије „нове мисли о писању“ и не знам какве „нове мисли о писању“, јер он је најбоље знао како се у овијем приликама овакве рјечи свуда изговарају, па зато је и морао донијети таково правило при писању за овај случај. Као год што се у једном крају говори *вијеги*, а у другом *видјеги*, и ми смо облик *видјеги* унијели у књижеван језик зато што нам изгледа правилнији према старословенском језику, тако се исто у једном крају говори *осјеки*, у другом *оцијеки*, у трећем *одсјеки*, и ми смо унијели у правопис књижевни *одсјеки* зато што је тај облик *одсјеки* не само по фонетици него је уједно и по етимологији такав, зато он мора имати првенства над осталим облицима као што су *оцијеки* и *осјеки*. Из истих разлога ваља писати и *господство*, *братство*, и овако писање требало је задржати и у академијском рјечнику као што је Даничић и писао.

Владика Његош писао је по рускословенском правопису, а г. Решетар замјера му што је писао *гинемо*, а не *гињемо*; *цвуља*, а не *цвућа*, а баш је онако добро како је владика писао: *гинемо*, *цвуља*.

Владика Његош каже на стр. 99: гађају пушкама и броје *колика шута* која одјекне. На стр. 188: *Колика* му *брата* остадоше. На стр. 228: Да пребројим *зрна* од пушаках *колика* ти токе изломише. Ја мислим да је г. Решетар, кад је говорио о Његошеву језику, требао споменути да се *колико* на југу употребљава адјективно, а код нас суспстантивно. Ми би казали: *колико шута*, *колико браће* итд.

На стр. 155 долазе ови стихови:

Жалије му *сњахин вјенац* било
него *главу* свог сина Андрије.

Даничић каже у својој синтакси да у овијем стиховима стоји гријешком акузатив. Г. Решетар требао је покушати да протумачи овај акузатив, јер Даничић није имао право што је које шта држао за погрјешке, што су особине појединих крајева. На тако Даничић држи да је акузатив погрјешан и у овом стиху Његошеву: Фиска стоји *младе убојнике*. Ове је акузативе требао госп. Решетар протумачити својим читаоцима. Тако исто требао је казати шта је испустио Његош у овом стиху: Ја не вијех *у једнога момка*, и како није испуњен закон гласовни у облику *цуцки* у овом стиху: Попе *цуцки*, дај ми оно писмо (стр. 190). У рјечнику није добар акценат ни у рјечи *ámвон*, *óна*, него треба да је *áмвон*, *áмвона*. Ове рјечи нема у академијском рјечнику. Рјеч *куаел*, што је г. Решетар употребљава тумачећи рјеч *бања*, није добра. Акценти на рјечима *благòродан*, *благòродство*, *блúстателни* нису добри него треба да су овако: *благоро̀дан*, *благоро̀дство*, *блистáтелни*. Тако исто мјесто *дјéјателнй* треба *дјејáтелнй*, мјесто *дјéјствује*, *дјéјствује*, мјесто *добродјéтель*, *добродјéтель*. На стр. 235 у рјечнику употребљава г. Решетар *оживљује* мјесто *оживљава*. На истој страни вели: *зазукати*, *-чим*. То није добро. *Зазукати* има *зазучем*, а *зазучати* *-чим*. На истој страни вели *знамење* је *зламење*, али *зламење* не смије г. Решетар употребити ни у којој прилици у књижевном језику. На стр. 237 стоји: *кòлдн*, *-áна* мјесто *кóлан*, *кóлана*, *мáмдн*, *-она* мјесто *мáмон*, *мáмона*. На стр. 238 стоји: *уелиjед* хемијскиjех операција, што наравно не ваља. На истој стр. стоји: *надéблати*, *надéблам* мјесто *надéблати*, *надéблам*. На стр. 240 стоји: *помјанути*, *помјанем* према руском *помянуть*, али ја мислим да је то узео владика из црквенога рускословенскога језика, н. п. Да помянетъ Господь Богъ священство твое въ царствіи своемъ. На стр. 241 стоји: *идстóјбина* мјесто *идстójбина*. На стр. 242 стоји: *разбирати*, *разбирам* мјесто *разбирати*, *разбирам*. На стр. 243 стоји: *састáвдње* мјесто *састáвање*; *сúмвол* мјесто *сúмвол*; *слеђовати* мјесто *слéдовати*; на истој страни стоји: *сóвственй*, од руск. собственный, као ујачана рефлекс. посес. замјеница „баш свој“. Ја мислим да је то *сопственн* ушло како у српски тако и у руски из њемачкога језика. На истој страни стоји: *сóстав* мјесто *сáстав*; *сайсобнбст* мјесто *способност*; *стрáданије* мјесто *стрáдање*. На стр. 244 стоји; *тáртар* мјесто *тàртар*; *тирјáнство* мјесто *тирјáнство*; *торжествовати* мјесто *тòржествовати*.

Карловци **Јован Живановић**

КОВЧЕЖИЋ

КЊИЖЕВНЕ БЕЛЕШКЕ

— Песму Љубомира П. Ненадовића, коју доносимо у данашњем броју на челу, спевао је уважени песник за Бранково вече у Заједници књижевника и уметника у Београду и на том је вечеру та песма и прочитана.

— У Београду излази од краја прошлог месеца нов лист за политику, економију и књижевност. Зове се „Родољуб“ а власник му је и одговорни уредник М. Ђорић. У другом броју а под рубриком „Књижевни преглед“ има чланак с натписом „И у књижевности политика“. Написао га је неки L. тим поводом, што се у исти мах појављује два нова књижевна листа („Дело“ и „Оглед“), који се уз „новизу, приповетку, економију“ баве и „политиком, а нарочито политиком“.

— Првог овог месеца изашао је у Београду први број новога политичког и књижевног часописа, који се зове „Ред“. Уредник му је Павле Маринковић. За књижевност су у том броју од важности: Поздравно писмо дра Љубомира Недића и у подлиску Преглед српске књижевности и то Критика у српској књижевности, од П. П—а.

— Из нашег је листа у засебну књижицу прештампана расправа Бранислава Станојевића „Најновији критичар наше новије лирике“. Књижица се може добити у књижарници Луке Јоцића по 20 новчића.

— Том. А. Братић, српски богослов и учитељ у Фојници код Гацка у Херцеговини, јавља, да је намерао да изда књигу с натписом „Лука Вукаловић у српским народним песмама“. У тој ће књизи бити покупљене народне песме, које певају јуначтво Луке Вукаловића, а уз њих ће бити и кратак животопис тога јунака. Рок претплати је 15 јуни ове године а цена је књизи 35 новчића.

— У Загребу је у очи Сретења умро а на почитање Сретења најсвечаније сахрањен чувени научник хрватски др. *Фрања Рачки*. Покојни Рачки се родио године 1829 у Фужинама у речкој жупанији. Гимназијске је науке учио на Реци и у Вараждану а филозофске и богословске у бечком Пазмањеју, где је проучавао још и словенске и стране језике. Ту као ђак почео је већ сакупљати изворе за југословенску историју, која му је после била најмилија струка и на којој је урадио врло много. Од 1857 до 1860 бавио се у Риму а те се године вратио у своју домовину, где је пре свега уз владику Штросмајера ревно радио да се оснује југословенска академија наука и уметности, којој је покојни Рачки био први председник. За оних двадесет и седам година, како та академија ради, био је покојни Рачки душа, која јој је удахњивала живот, стожер, око којега се све у академији окретало. Ко је рад да сазна шта је све Рачки нарадио за хрватску књигу и просвету, нека потражи 35 број Обзора од оне године, где ће уз заносно топло некролог наћи опширно и тачно све забележено.

— Из „Правника“ од прошле године прештампана је у засебну књигу расправа дра Николе Оторепића „Хипотека на сопственој ствари или т. зв. власничка хипотека (hypotheca in re propria)“.

— Из чешкога часописа Zlatá Praha на по се је штампана расправа дра Јосифа Карасека „Cetyřský oktoich. Ke čtyřstoletémi jubileu“.

— Руски министар унутрашњих послова одобрио је издавање велика политично-књижевна часописа без превентивне цензуре. Часопис ће под именом Руски Голос излазити у Петрограду.

— Nouvelle Revue саопштава читав низ до сад непознатих писама Наполеона I, у којима се занимљиво јавља енергична аутократска нарав француског Цезара.

БЕЛЕШКЕ О УМЕТНОСТИ

— Чајковскога опера „Јоланта“ давана је први пут пре месец дана у дворском позоришту у Карлсрухеу и постигла је одлучно повољан успех.

— За интенданта хрватског земаљског казалишта у Загребу на место покојнога Кнајзла именован је др. Стјепан пл. Милетић.

— У мађарском народном позоришту (Nemzeti Színház) у Будимпешти приказана је пре три недеље први пут нова драма признатог мађарског песника Варађије, којој је за сижеј увео великн сликар Рафајило. Revue d' Orient et de Hongrie јавља, да је новина врло лепо успела, а то је — вели — у толико више заслужила, што је склопљена са свим по захтевима модерног позоришта: радња се развија брзо и сваки се чин завршава призором пуним ефекта.

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

— На место професора Димитрија Нешића, који је постао министар просвете у Србији, изабран је за ректора Велике Школе у Београду Светислав Вуловић.

— Професор Љубомир Стојановић изабран је за правога члана српске краљевске академије у Београду на место покојнога Јована Бошковића.

— Краљ Србије одредио је удовици покојнога Војислава Ј. Илића годишње припомоћи 2400 динара, догод јој деца са сим не одрасту.

— Пријатељи и поштоваоци покојнога Војислава Ј. Илића допомажу се да му дигну достојан надгробни споменик.

САДРЖАЈ: Песништво: Сећамо се. *. Управна служба. Вечити нуж. — Поука: О прошлости Београда. — Књижевност: Немци и Французи. Бранич српскога језика. — Ковчежић: Књижевне белешке. Белешке о уметности. Просветни гласник.

„СТРАЖИЛОВО“ излази сваке недеље на читаву табаку. Цена му је 5 фор. а. вр. на целу годину, 2 фр. 50 новч. за по године, 1 фр. 25 новч. на четврт године. — За Србију и Црну Гору 14 динара на годину. — Рукописи се шаљу уредништу а претплата књижарници Луке Јоцића у Нови Сад. — За Србију прима претплату књижарница В. Валожића у Београду.

Издаје књижарница Луке Јоцића. Срп. штампарија дра Св. Милетића

БРОЈ 7.

СТРАЖИЛОВО

ГОД. VII.

ВЛАСНИК И УРЕДНИК

ЈОВАН ГРЧИЋ

У НОВОМ САДУ, 13. ФЕБРУАРА 1894.

ПЕСНИШТВО

†

ВОЈИСЛАВУ ИЛИЋУ

Умукла је пјесма — пјесника већ није!
Узалуд ће сунце чело да му гриje,
узалуд ће сутра мирисати цв'јеће,
узалуд ће с' јавит' топло премаљеће;
на све те поздраве — тако смрт пише —
срце му се не ће одазвати више.
Ал га нешто тјешн: млад је још'те био;
млад умире онај, кој' је небу мио!

У грoцу њему запе пјесма млада,
у прсима срце запе изненада,
а пролетни пјетар већ оживит' не ће
на устих му пјесму — на устих му цв'јеће.
Тек пјевати стао, ето смрт га носи;
посјече га коса што Бранка покоси;
и друг му је Бранко млад и пјесник био:
млад умире онај, кој' је небу мио!

Лака ти земљица, Војиславе красни!
Гледај! Сјаје сунце, сјаје данак јасни!
Не тужи ми мртав за прераним гробом:
та младост и пјесму однио си собом;
она сјетна сјенка, што пјеснике прати,
сваке ће те ноћи тихим гласом звати,
тјешиће те р'јечма: млад си још'те био!
млад умире онај, кој' је небу мио!

Јосип Берса

ПОКОЈНОМ ВОЈИСЛАВУ

Са твојом Авалом драгом и наше стјење плаче,
Плаче и сузе лије...
И српска бјела вила чаробно своје лице
У црни вео крије...
На јавор-гуслама нашим пуцају танке струне
И звуци тужно лете

Да чистом сузом својом оросе камен хладни
Твоје гробнице свете...
И моја душа лети бесмртном гробу твоме,
На ком је анђо благи —
И бôно тебе кличе: врати се, врати нама,
Наш Војиславе драги!...

Алекса Шантић

РЕАЛИСТА

СЕНИ ВОЈИСЛАВА Ј. ИЛИЋА

Подигни се, куме, да сада поживиш,
Да се овом свету чудноватом дивиш!
Подигни се, куме, да тек сад уживаш,
И да више никад о јаду не спиваш!
Све се сада дигло, да те, мртва, хвали,
Да ти мртвом свећу захвалницу пали.
И љуба ти сада има другу пошту —
И деца су стекла друкчију милошту.
Не брини се за њих, нек ти спомен спава,
Њих краљевска рука сада издржава.

Жао ми је врло, што си лего тужан
На ти поглед на свет заостао ружан.
Србија се дигла, да ти спомен кади,
Све се мишљу на те и песмом ти слади.
Све сад жали, тужи, што те нема још'те,
Да спеваш још коју, препуну милоште.
Сад ти књиге траже и незнани твоји —
И њих твоја песма сад милином пои.
Што рекао Јанко: ти умро ниси,
Теби се тек сада уважење виси.

Да се од куд јавиш у другом издању,
Ти би сретан био на своме имању.
Не би било бриге за пет-шест динара,
Што нам кад год тугу на срце обара.
Каменице не би напуштали брзо,
Још'те би се са мном дуго по њој врзо.
Били би нам кратки они други данци
На дунавској птици, полетној „Јованци".
Ех, али све заман, кад се живим не да,
Док се прах им земљи за навек не преда!

За венце и оно, што ти погреб кошта,
Мого би да имаш, жељан, много што-шта.
И да ти је било, не би од нас бего —
Не би, тако рано, под леђину лего.
Још би писо песме крај воде Вардара
И из старе Расе, Новога Пазара.
Но ти, опет, имаш своју децу милу —
Она ће ти, можда, пригрлити вилу,
Да не гине лоза песничкога рода,
Да се ниже дуго пород до пород.

Ал за оне смртне, што, крај свог огњишта,
Осим пусте песме, не имају ништа,
За те нема даље породичне сласти,
Тима ће у земљу све уздање пасти.
За те треба стати па — проудисати.
Њима само живим вреди помоћ дати.
Изнемогли трудник Талије уморне
Пао у сред рада и муке поборне,
И венци га ките — нико ту не штеди —
Али шта му све то после смрти вреди?

Дух из гроба твога Србадији виче,
Да се тебе сада пошта слабо тиче;
Да је све сад заман; да је све сад прошло
— Све је после рока, врло доцкан, дошло —
Па потмулим гласом за будућност збори:
Да се живим чини и на руку твори;
Да се живим даје, да стварају дела,
Док их није у гроб црна смрт однела,
А тад заман жалост, прилози и штета —
Не вреди им новац од овога света.

С Богом, драги Војо, једнако ме кошка...
Сад би ти се могло дати доста трошка.
Било би од књига, а баш и иначе,
Сваком ти сад срце за судбином плаче...
Али заман сада све људске милоште —
Кад код тебе нема аманетне поште.
Шаљем ти још само поздравицу нашу —
Поздрави ми, узгред, Ињатовић-Јашу!
Поздрав и твом тасту, Јакшићу и сину,
А поздрав и нашем добром Милутину.

Кажи му: за жену нек не води бриге —
И ја јој и други продајемо књиге.
Изишло је лепо, са сликом, издање.
Сад би, да још живи, добио и звање,
Те би имо она три-чет'ри месеца,
Што му за пензију са свим не засеца.
Још му можеш и то уз разговор рећи:
Да је данас процент за два од сто већи.
Сада жена кошта, од плате, шест од сто —
И самачки живот сад је скуп већ посто.

(Наставиће се)

Вл. М. Јовановић

ВИТЕЗОВИ

Сјаши с коња, делијо незнана,
Себе напој, жерава нахрани.
Још с истока није зора рана
Обасјала чадор златоткани.
Табор ћути, звезде се не гасе,
Заблискује јабука од злата,
Успављује Ситница таласе —
Тек коњ вриснe чадору на врата
Један крви; последњи пут ходи
Под мој шатор да пијемо вина,
Док крваво сунце се не роди
И не вриснe труба из даљинâ.
Последњи пут нек ти образ плане
А румени пурпур нек засија,
Кад ти мома белолика стане
Око врата руке да савија —
Ој, та сутра на љутом бојишту
Пурпур сјајни заблистати не ће,
Кад за нама девојке пропишту
А љут коњиц стане да прелеће
Црне шуме убојних копаља
Тражећ' место где да нас сахрани:
Пурпур ће се у крв да уваља,
Мач ће један пламен да утрне,
Место моме слетаће гаврани
Да нам љубе наше очи црне
А крв трују на дубокој рани.
Страшне ће се подизати горе
Од оружја и љутих витеза
Што су крви проливали море
Бранећ' земљу честитога кнеза...

Ленскій

ДИТИРАМБ

(ШИЛЕР)

Грујте, никад богови не сиђу
За себе сваки.
Тек Бахус почне да ме вином служи
Већ Амор-дете њему се придружи,
А ту је Фебус божанствени таки,
Ближи се, слёне сав небески свет
И напуни ми дупком моју клет.

Ја, човек, реци, како да угостим
Небески хор?
Бесмртност сун'те у трошне ми груди,
Богови! Смртни шта зна да вам нуди?
Узнесите ме на олимпски двор!
Јер сласт пребива у великог Дива;
Нектаром нек се пехар ми прелива!

Подај му пехар! Наливен песнику
Треба да га даш!
Већ му росом небеснom пошкропи
Да му пред Стигом ведри поглед склони,
Нек сања да је боговић и наш.
Божански извор ври, кипи високо,
Груди су мирне, а бистро је око...

Ленскій

УПРАВНА СЛУЖБА

СЛИКА ИЗ ЧИНОВНИЧКОГА ЖИВОТА

(Наставак)

Ово би била у главним, у општим потезима слика мога, или ако хоћеш, у опште чиновничкога живота. Остаје ми још потанка израда, нијансовање те слике; а да саберем за то прикладне боје, не морам се осврнути ни лево ни десно, доста ако у ту сврху из читавога службовања свога искинем само један »летњи дан до подне«.

Дођем изјутра у магистрат, а пред мојом канцеларијом загушили људи и жене ходник, па се гурају, које ће пре за кључаницу. Прогурам се и ја некако, а чим крочим у собу, ево и руље за мном.

»Лакше, људи! Куд сте навалили? Та ни тако не можете сви на један пут стати у собу. Или долазите ваљда сви једним истим послом?«

»Ех, каквим истим послом! Дошло је то свако својом невољом!« — прихватиће речити Јован Пивничанин па стаде одмицати ту налогу из собе а остаде он и један Шваба.

»Које добро, Јоване?«

»Та усела ме ев' ова напаст шваиска, па никако да је се отресем.«

»А шта је?«

»Ето, нека вам он каже!«

»Но, фетер, шта имате ви с Јованом?«

»Господине, он је отровао моју кобилу, па сад нек ми плати штету.«

»А како би кобилу отровао!«

»Та пустите га само, господине, нека говори, ионда ћу ја!« упаде Јован.

»То је тако било, господине. Мој син сапутао, једно вече, које у Широком Долу, прошао Јован баш покрај мојих коња. Кад пред зору, а моја кобила липсала на паши.«

»На по чему ви судите, да је Јован морао њу отровати?«

»Ето по томе, што је он напред казао, да ће моја кобила липсати.«

»Е, брате, ако можете доказати, да вам је Јован отровао кобилу, онда треба пред судом да тражите отштету, јер то не спада пред магистрат.«

»Ал' ја бих да ви нама судите.«

»Ја нисам властан судити у томе послу.«

Сад ће Јован:

»Ал' и ја вас молим, господине, да и ви кажете, има ли тај Шваба право, па да буде мир један пут.«

»То и ја хоћу!«

»Ћути, Швабо, кад ја говорим . . . Знате, господине, било је то још прошлог лета. Продавала се варошка ливада. Та и ви сте били онде, ако се сећате. Продаје се једна парцела за другом. Сиромах Раја . . . та како се оно презива . . . но . . . овамо у леденачком крају . . . хо, не могу да се сетим како му је презиме . . . но! . . .«

»Како је да је! Дакле — Раја . . . шта је било с Рајом?«

»Сиромах Раја, и он лицитира на сваку парцелу, али ни једна да остане на њему. Увек се неко нађе да више обећа. Жао мени човека; сирома је . . . Кад дошла на ред већ и двадесета — а и нема више, још само три четири — опет Раја лицитира. Ал' ту се сад уплео овај Шваба, па Раја понуди овлико, а он више; Раја помакне, а он још више. Па тако . . . Мени већ мука, па кажем Швабн: та што не умукнеш већ један пут, кад знаш да је ово човек сирома! Треба му кобила опанака, док само децу изобува! . . . Аја! Не ће Шваба да стане, већ и даље натерује . . . Јеч' чуо, Швабо — рећи ћу ја од шале, не бих ли га како ућуткао — ако твоји коњи окусе сена са ове ливаде, проклећу те да ће ти најбоља ждребица црћи! . . .«

»Па си је трећу ноћ и отровао!«

»Ћути, Швабо, кад ја говорим . . . Е, сад шта је било, господине, Бог ће знати! Липсала му кобила, а он сад силом меће на мене, да сам је ја отровао — тровале, тамо њега, виле и вештице!«

»А што си говорио . . .«

»Не треба више ни један да говори. Казао сам већ, да тај посао спада пред суд.«

»Та били смо ми због тога већ и пред судом. Тужио је он мене и онде, још лане, како му је кобила цркла. Било је то већ и пред највишим судом!«

»Па?«

»Па су га свуда одбили.«

»Ако је тако, онда је то свршена ствар. Онда је штета било и мени досађивати.«

Шваба љутито климне главом у знак да је тако. Али Јован ће још и даље:

»Није још са свим свршено, господине. Треба још и ви да кажете што је право. Бадава су њега сви судови одбили. Не да ми напаст мира па не да. Кад се год сретнемо, а он — чекај, платићеш ти моју кобилу, само док те тужим господину сенатору. — Знате, понео се, што сте му ви дали један пут некакву отштету због потрице, па сад мисли, ви ћете њему увек дати за право. Јутрос ме опет срео с том претњом. А мени већ додијало, па га ухватим за врат — хајде, дакле, и господину сенатору, абдес ти шваиски, па како он суди, онако нека буде . . . Ето, за то смо дошли, господине.«

»Да, за то смо дошли!« потврди и Шваба.

»Е, па кад сте баш за то дошли, а ви чујте. Ја судим да је онако право, како вам је суд судио. На сад сваки за својим послом.«

Шваба чека, хоће ли још шта рећи, а Јован коракну једном у патраг, па се подбочи:

»Јеч' чуо сад, Швабо? Па ако ми још један пут споменеш ту твоју кобилу — све ћу ти зубе у грло сасути!«

»Лакше, Јоване, лакше!«

»Та нема ту лакше, господине!«

»Ма ви сте обојица овдашњи грађани —«

»Па још комшије с њивама, господине!«

»У толико више треба да се измирите, па да живите у љубави.«

»Јес' чуо, Јоване!« прискочи Шваба. »Хоћеш ми платити литру вина?«

»Та платићу ти и две, само ме се окани!«

»Гилт; дај руку!... Тако! Алзо, сад с Богом, господине!«

Ови из собе, а улети жена Ћире чизмара, сва разбарушена и уплакана.

Сусретох је с питањем:

»Шта је опет?«

А она из свега гла:

»Из' ме развенчајте или ме убите, господине! Ја то не могу више подносити! Бадава се он заклињао, ту пред вама, пре осам дана, да ће бити мир. Знала сам ја, да ће он опет старим трагом, чим окуси кап вина. Ето, од зоре ме је већ три пут истукао. Сву ме је испребијао! Па ми још прети, да ће ми сикиром на прагу одсећи главу. А је ли право, да ја овако млада погинем од хуље?«

У то се отворише врата, а зачу се, још с пола писак Ћире чизмара:

»Није истина, господине! Не верујте јој! Лаже несрећа! Нисам је се ни прстом дотакнуо!«

»А што ми је коса рашчупана? А од чега су ове модрице по рукама? А од куд ми ове чворуге по глави?«

»А што погледаш на ковача?«

»Тако тебе Бог погледао!«

»А што се надвирује он преко моје тарабе?«

»Надвируј се и ти преко његове!«

»А што си побегла сад од куће?«

»Побегла сам од твојих батина. Побегла сам, што не ћу да живим више с тобом, па сам дошла овамо да кажем, да ме не гониш више с полицијом натраг.«

»Окани се ти ковача, па ће бити мир.«

»Окани се ти пића, а памет у главу, па ће онда бити мир!«

»Но — сад је већ доста!» прекинем ја. »Колико ја вас обоје познајем, ви сте, мајсторице, одрешена језика; а ви сте, мајстор-Ћиро, рђаве нарави у пићу.«

»Тако је, господине. Са свим је тако!« потврди Ћира.

»Што не ћутиш, кад господин говори!«

»Та шта се ти плећеш у то!«

»Мир, Ћиро! Ја имам реч.«

»Само ви говорите, господине. Слушам ја све што ви кажете.«

»Мени се чини, мајстор-Ћиро, да вас само онда вређа одрешеност језика у ваше жене, кад сте — ђорнути.«

»Тако је, господине!«

»Е, па кад је тако, онда је томе лако помоћи, па да не буде никада кавге међу нама.«

»Реците, господине, овако вас молим, реците — како?«

»Немојте се опијати!«

»И ја му то велим; али хуља —«

»Жено!... Пис, кад господин говори!«

»Видите, Ћиро, ви сте вредан, радин човек. Кад сте трезни — никада никакве тужбе на вас. А кад се опијете, онда почините триста чуда у својој сопственој кући. Испребијате своју жену, којој сте се пред олтаром заклели да ћете је до гроба хранити и од зла бранити. Та то је пред Богом гријота, а пред људима срамота! Оставите се без трага тога несретног пића, кад знате, да вас на зло наводи! Ја сам, ево овде, имао с вама већ толико пута посла, па никад вас не видех трезна, као, ето, ни данас.«

»Господине! Очи ми испале, ако сам ја данас и видео капи вина или ракије, а камо ли окусио!« прекиде ме Ћира кроз плач.

»Та, ето, удара из вас као из пећаре!«

»То је, молим, још од ноћас.«

»Па то ноћашње нека буде последње.«

»Та не ћу га пити више, ма потоком текло крај мене!«

»Држим вас за реч, Ћиро!« прихватим ја брже боље, па му онда још попретим: »Али ако још један пут чујем да сте се опили, знајте, да ћу вас с места дати затворити. А сад идите лепо кући, па заборавите све оно, што је до сад било.«

»Добро, господине!« на то ће мајсторица. »Али запамти, Ћиро, још и ово, што ћу ти ја рећи. Ако још један пут подигнеш руку на мене, знај, да ћу ти оба ока ископати. Не ћу више бити луда као до сад, него ћу те по пô главе ма чим, што ми пре до руке дође. Па онда нека буде: око за око, глава за главу!«

»А језик за зубе!«

Још ово двоје и не изиђоше, кад утрча једно трговачко шегрче, задувано, усплахирено, на стаде преда ме:

»Послала ме милостива, да дате једног полицајца да затвори нашу куварицу!«

»А што би?«

»Разједила је милостиву; тако је разједила, да ју је милостива морала лупити ватрањем по глави; а она подметла порцуланску чинију, што јој је баш онда у руци била, па разбила чинију о ватраљ.«

»Иди ти, мали, с том тужбом полицајном вођи. То је његов посао.«

»Ја сам већ био код њега; али он каже да нема кад. Један полицајни вођа, вели, не би требао ништа друго да ради, само да расправља тужбе моје милостиве и њених слушкиња. Кад сам то казао милостивој, она ме онда к вама послала.«

»А ти иди господину начелнику. Он је доколнији, а и неки пријатељ је твојој милостивој, па ће он већ научити ту куварицу како се разбијају чиније о ватраљ милостивин.«

Од шегрта прихвати кључаницу један болестан вандрокаш из Моравске, да му дам упуту у варошку болницу. Док сам му прегледао буђаве исправе и дао му упуту, дотле уђе један трговац, којем је свака трећа реч: »само што је право!« У осталом је то усталац у сваком послу, и не ће пропустити никоју прилику, да се и његова, међу првима, чује.

»Слуга!« протепа као од беде.

»Кланьам се. Које добро желите?«

А он ће полу кроза зубе:

»Та идем од господина суца. Удао сам синовицу, сироче једно, а ја сам јој тутор. Јуче је била свадба. Оправио сам је као што треба, и све и сва. Младожења, млад трговац, треба новаца, дабогме, па не ће на венчање, док му се не положи хиљада форината. А ја, шта ћу? Наваднм од свога, па му дам, док не крепем њен новац из пупиларне благајне. Па сам говорио са господином судцем, да ту моју синовицу прогласи пунолетном, да може кренути своје материнство. А он ми рече, да дам написати молбу на сирочадску комесију, па да је само вама предам, а ви да одмах решите. Ево!«

Оно »одмах решите« изговорио је јасније и са неким нагласком.

»У првој седници сирочадског одбора!« прихватим ја, али ћу га уједно запитати: »А колико је година тој вашој синовици?

»Осамнаест.«

»Онда сте сувише поранили са том молбом.«

»А за што?« забезекне се тутор.

»За то, јер по закону код нас тек онда може се прогласити за пунолетну, када наврши своју двадесету годину.«

»Ех, то ми је најмање! Ја сам говорио са господином судцем! А закон? — Закон су људи саставили, људи и раставили.«

Ја слегнем рамени, а он ће значајно климнути главом, па ми пружи руку:

»С Богом, господине!«

»У здрављу!«

Дабогме да му молба није била уважена.

Милан Андрић

(Наставиће се)

ВЕЧИТИ МУЖ

ПРИПОВЕТКА Ф. М. ДОСТОЈЕВСКОГ

ПРЕВЕО МИЛИВОЈ МАКСИМОВИЋ

(Наставак)

VII Муж и љубавник се љубе

Вељчањинов се страшно журио да распита и сазна. „Јутрос сам био и сувише пренеражен, да испитујем и посматрам“ — размишљаше, опоминући се првога састанка са Лизом — али сад треба све сазнати, Нестрљив да што пре сазна, заповеди кочијашу да вози управо к Трусоцкому, али се одмах предомисли: „нека, боље нека он сам дође к мени, а ја ћу међу тим на брзу руку посвршивати своје проклете послове“.

Чим је стигао кући, поче грозничаво радити, али чим је почео, осети да је врло расејан, и да данас није у стању радити. У пет сата, кад је већ полазио на ручак, дође му први пут у главу смешна мисао, да, може бити, у истину само шкоди свом послу, мешајући се сам у ток парнице, журећи по надлежним местима и гонећи свог адвоката, који се већ почео сакривати од њега. Весело се насмеја овој својој претпоставци. „А да ми је јуче дошла у главу та мисао, ја бих се ужасно огорчио“ — додаде још веселије. Ну поред све веселости постајао је све расејанији и нестрљивији; на послетку постаде и

замишљен; његове немирне мисли заустављаху се сваки час на другом предмету, али беше још увек незадовољан, још увек не могаше да нађе, шта му беше потребно.

„Мени је потребан тај човек!“ — одлучи на послетку. — Треба пре свега њега искушати, и онда се одлучивати. Ту је по среди — двобој!“

Вративши се у седам сати кући, није затекао Павла Павловића; то га испрва зачуди, за тим се и ражљути, а на послетку га обузе као нека чама. Почео се већ и прибојавати: „Бог зна, како ће се све то свршити!“ понављао је, час ходајући по соби, час изваљен на дивану, а непрестано је погледао на сат. На послетку, већ око девет сата, појави се и Павле Павловић. „Ако овај човек има намеру да ме изиграва, онда му је за овај мах потпуно испало за руком да ме насади, тако сам силно растројен и узнемирен“ — помисли Вељчањинов, на једаред потпуно ободрен и развеселен.

На громко и весело питање: — за што је тако касно дошао — Павле Павловић се усиљено осмехну и са свим слободно, не као прошле ноћи, седне и некако небрежно баци свој шешир са крепом на другу столицу. Вељчањинову одмах паде у очи та слобода у кретању и узе то на знање.

Мирно и без излишних речи, без прељашње узбуђености, као да даје неки извештај, исприча, како је одвео Лизу, како су је лепо примили, како ће то за њу бити корисно, и, мало по мало, чисто заборавивши Лизу сведе неприметно говор на саме Погорељцеве, то јест, како су то мили људи, како је с њима одавно познат, како је ваљан а чак и упливан човек Погорељцев и тако даље. Павле Павловић слушаше расејано, и само би изретка испод ока са накосним и лукавим осмехом погледао на приповедача.

— Ви сте жива ватра од човека! — промрмља са неким особито ружним осмехом.

— А ви сте опет данас некако зли! — опази оштро Вељчањинов.

— А што да не будем зао, као и сви остали! — викну на једаред Павле Павловић као одапета пушка и скочи са столице; баш као да је само на те речи и чекао.

— То вам нико не брани — подсмехну се Вељчањинов — ја сам само помислио, да вам се није штогод догодило.

— И јесте ми се догодило — ускликну онај, чисто хвастајући се, што се догодило.

— А шта, ако смем молити?

Павле Павловић поћута неко време:

— Та на ето наш Степан Михајловић постао читав особењак... Багаутов, један од највиђенијих петроградских младих људи, из виших кругова...

— Није ваљда опет хтео да прими, шта ли?

— Не, не, управо баш овај пут су ме примили, први пут су ми допустили, и црте његова лица сам сагледао... само што беше већ покојни!...

— Шта-а-а! Багаутов умро? — страшно се зачуди Вељчањинов, и ако му изгледаше, да ту нема ничему да се чуди.

— Јесте, он! Верни и шестогодишњи пријатељ! Још јуче, баш око по дне је умро, а ја нисам ни знао! Можда сам баш у онај мах био тамо, да питам за здравље. Сутра ће га сахранити већ је положен и у сандук. Сандук је обложен кадивом масакове боје, позаменти су златни... умро је од жирчане грознице. Допустите ми, допустите ми да сагледам црте лица његова! При уласку рекох, да сам му био некад присни пријатељ, па ми допустите. Па шта је сад изволео учинити од мене, тај присни, шестогодишњи пријатељ — питам ја вас? Ја сам можда једино ради њега и дошао у Петроград.

— Па за што се сад срдите на њега? — засмеја се Вељчањинов. — Није ваљда хотимице умро!

— Ја то говорим од жалости и туге; беше то драгоцен мој пријатељ; ево видите шта је он значио за мене, господине мој.

И Павле Павловић на једаред, са свим изненада, начини двама прстима два рога врх свога ћелавога чела и поче хихикати. Седео је тако с роговима, хихичући цело пола минуте и гледајући са некаквом отровном бруталношћу Вељчањинову у очи. Вељчањинов се пренеразио, као да му је изишла пред очи каква аветиња. Али то пренеражење је трајало само који тренутак, јер се одмах појавио на његовим уснама опет подсмешљив и до дрскости миран осмех.

— А шта би то имало да значи? — запита немарно и развлачећи речи.

— То значи рогове! — одсече Павле Павловић, скидајући прсте са чела.

— То јест... ваше рогове?

— Моје рођење и благоприобретене! — страшно гадно се искези Павле Павловић.

Обојица заћуташе.

— Богме сте ви храбар човек! — проговори Вељчањинов.

— Мислите за то, што сам вам рогове показао? Али знате шта, Алексеју Ивановићу, боље да махнемо то, па да ме мало почастите! Та гостио сам и ја вас у Т. целе године и то сваки боговетни

дан... Пошљите коју бочицу, са свим ми се грло осушило.

— Са највећим задовољством; требали сте одавно рећи. Шта вам је по вољи!

— За што *вам*, реците *мама;* та ми ћемо заједно пити, или можда не? — рече Павле Павловић, загледајући Вељчањинову у очи изазивајући и са неким чудним немиром.

— Шампањца?

— А да шта? На ракију још није дошао ред...

Вељчањинов лагано устаде, зазвони Маври и нареди, што треба.

— За радост веселог састанка после деветгодишње разлуке! — кикотао се без икакве потребе и успеха Павле Павловић. — Сад сте ми само ви, једини ви остали од мојих правих искрених пријатеља! Нема Степана Михајловића Багаутова! То је као што каже песник:

„Нема више бесмртног Патрокла,
Остаде само презрени Терзит!“

И при речи „Терзит“ куцну прстом себе у груди.

„О хуљо једна, гледај само да што пре изјавиш, што имаш, а твоје намеке задржи за се“ — мислио је у себи Вељчањинов. Љутина је кипела у њему ну силом се уздржавао.

— Да ми кажете ово, што ћу вас питати — започе оштро: — кад ви тако отворено окривљујете Степана Михајловића, то онда треба да буде за вас радост; па што се љутите?

— Каква радост? За што радост?

— Ја судим према вашим осећајима.

— Хе, хе, онда се ви у овој прилици, што се тиче мојих осећаја, варате, по изреци једног мудраца: „Мртав непријатељ је добар, али жив је бољи“, хи, хи!

— Па ви сте га мислим целих пет година гледали жива; мислим да сте имали времена, да га се нагледате — опази Вељчањинов злобно и дрско.

— А зар сам ја тада... зар сам ја знао? — упаде Павле Павловић опет као одапета пушка, чак као са неком радошћу, што му је на послетку стављено питање, које је тако дуго ишчекивао, — за каква ви мене човека сматрате онда, Алексеју Ивановићу?

И у погледу његову блесну неки са свим нов и неочекиван израз, који чисто преобрази у други вид његово злобно лице, које се дотле само подло кревељило.

— Па зар ви нисте ништа знали? — запита Вељчањинов немирно и зачуђено.

— Дакле да ли сам знао! Да ли сам знао! О породе — наших Јупитара! Код вас је човек свеједно као псето, и ви све по својој рођеној чистоти судите! Ево вам! Ево прогутајте! — и бесно лупи песницом о сто, али се одмах уплаши и сам свога ударца и већ стаде бојажљиво погледати.

Вељчањинов се уозбиљи.

— Чујте, Павле Павловићу, мени је, видите, признајте и сами, са свим све једно да ли сте ви тада знали или не? Ако нисте знали, то вам у сваком случају служи на част, и ако... у осталом ја никако не знам, за што сте ви баш управо мене изабрали за конфидента?!!

— Нисам мислио вас... немојте се срдити, нисам вас... мрмљао је Павле Павловић, гледајући у земљу.

Мавра уђе са шампањцем.

— Ево га! — викну Павле Павловић, очевидно обрадован оваком изласку — чашица, матушка, чашица амо; славно ће да се пије! Више ништа од вас, мила моја, не требамо. Па је већ и отпушено? Част и слава вам, мило суштаство! А сад хајд!

И поново ободрен погледа дрско Вељчањинова.

— Али признајте — хихикну на једаред — да сте страшно радознали после свега овога, и да вам ни најмање није „са свим све једно“, како сте се изволели изразити, и да би сте чак наједили, кад бих сад одмах устао и отишао, ништа вам не објаснивши.

— Баш се ни најмање не бих наједио.

„У-а, ала лажеш!“ говорио је осмејак Павла Павловића.

— А сад на посао! — и он напуни чаше.

— Напијам здравицу! — поче говорити, дижући чашу: — за здравље у Богу упокојеног Степана Михајловића!

Подигне чашу и испије.

— Ја таке здравице не ћу испити — рече Вељчањинов, остављајући чашу.

— А што? Здравица је врло пријатна.

— Чујте; реците ми: јесте ли били пијани, кад сте дошли амо?

— Попио сам неку чашицу. Па шта онда?

— Ништа особито, али мени се учинило, да сте ноћас, а особито јутрос, искрено жалили за покојном Наталијом Васиљевном.

— А ко вам је рекао, да ја сад не жалим искрено за њом? — упаде одмах Павле Павловић, баш као да му ко опет одапео пружинку.

— Немам ништа против тога; али признајте сами, да сте могли и погрешити, што се тиче Степана Михајловића, а то је ствар — важна.

Павле Павловић се лукаво насмеши и подмигну.

— Ви би баш страшно радо да сазнате, како сам ја дознао то за Степана Михајловића!

Вељчањинов поцрвене:

— Понављам вам и опет, да ми је са свим све једно. „Да ли да га ухватим за јаку и избацим на поље заједно са боцом?“ — помисли јаросно у себи и поцрвене још јаче.

— Ништа, ништа! — проговори Павле Павловић чисто ободравајући га и насу себи још једну чашу.

— Одмах ћу вам објаснити, како сам ја „све то“ сазнао, и тим ћу задовољити вашу жарку жељу... за то што сте жесток човек, Алексеју Ивановићу, страшно жесток човек, господине мој! Хе-хе! Дајте ми само једну цигаретицу, јер ја од марта месеца...

— Ево вам цигарета.

— Побеђарио сам се са свим од марта месеца, Алексеју Ивановићу, и ево како се све то збило — чујте само: — Сушица, као што сами знате, најмилији пријатељу — прелазио је у све фамилијарнији и интимнији тон — јесте болест чудновата. Обично, или, рећи, без изузетка умире хектичав човек скоро и не слутећи да ће сутра умрети. Рекох вам, да је пет сати пре смрти удешавала Наталија Васиљевна, да иде кроз две недеље к својој тетки, чије добро лежи на четрдесет врста од Т. Осем тога биће да вам је позната навика или боље рећи обичај, који имају многе даме, а можда и кавалери, а то да чувају при себи старе трице, као што је на пример љубавна преписка. Најпаметније би било: у пећ! Зар није тако? Али не, у њих је сваки комадић хартије по сандучићима и орманчићима брижљиво сачуван; чак је све и нумерисано по годинама, датумима и врстама. То је можда каква велика утеха, шта ли — ја не знам; али свакако ради пријатних успомена. Намеравајући пет сата пре смрти, да иде к тетки не имен-дан, природно је, да Наталија Васиљевна није ни мислила на смрт, па ни у последњем часу, јер је још непрестано чекала Коха. Тако се и догодило, да је Наталија Васиљевна умрла а шатула од црнога дрвета са перлмутерском инкрустацијом остала иза ње у писаћем столу. Славна беше то шатулица, са кључићем, породична, наследила је од своје бабушке. Ну па у тој шатулици се и пронашло, то јест све се пронашло; без икаква изузетка, по данима, по годинама, за свих двадесет година. А по што је Степан Михајловић јако волео литературу — чак је једну љубавну приповетку послао да се штампа — то се његових састављака нашло скоро пуна стотина у шатули — оно истина ни пет година није шала! На неким комадима се налажаху и своје ручне опаске

Наталије Васиљевне. То је врло пријатно за мужа — а? — Шта мислите?

Вељчањинов се брзо разабра и сети се, да он никад ни једног писма, ни једне цедуљице није написао Наталији Васиљевној. Из Петрограда је писао додуше два писма, али та беху упућена на њих обоје, као што беше уговорено. А на последње писмо Наталије Васиљевне, у којем му је налагала, да не долази, није ни одговарао.

Довршивши причање, ћутао је Павле Павловић читаву минуту, намећљиво се смешећи.

— А што ми ништа не одговарате на моје питање? — рече, не могући дуже издржати.

— На какво питање?

— На о пријатним осећајима мужа, који је пронашао шатулицу.

— А шта ме се то тиче! — одмахну љутито руком Вељчањинов, устане и почне ходати по соби.

— Чисто бих се опкладио, да ви сад ово мислите: „права си луда, што си сам на своје рогове показао!“ хе-хе! Страшно гадљив човек сте ви, господине мој!

— Ни сањао нисам о том. На против, ви сте јако раздражени због смрти човека, који вам је нанео увреду, а поред тога и вино ради своје. Ја у томе не видим ничег необична, и врло добро разумем, на што вам је требао жив Багаутов, и готов сам да одам пошту вашем гневу; само...

— А на што ми је био потребан жив Багаутов, по вашем мишљењу?

— То је ваша ствар.

— Хоћу да се кладим, да мислите двобој!

— До ђавола! — све више и више излажаше из своје резервисаности Вељчањинов — та ја сам мислио, да ћете, као што се сваки човек на свом месту... у сличним случајевима не понижава до комичног брбљања, до глупог кривљења и ачења, до смешног тужакања и отужних намека, којима сам себе још више каља и оцрњује — радити јавно, отворено и непосредно — као честит човек.

— Хе-хе-хе, да, али ја можда и нисам честит човек.

— То је и опет ваша ствар... али онда ког вам је ђавола требао жив Багаутов?

— Па тако, само да обиђем и видим свог пријашка. Наручили бисмо коју бочицу, па бисмо заједно пијуцкали.

— Он не би ни хтео пити с вама.

— А за што? Noblesse oblige! — Та ето и ви пијете са мном; а шта је он бољи од вас?

— Ја с вама нисам пио.

— Од куд на једаред та гордост!

Вељчањинов се нервозно и раздражено насмеја:

— Ху, до ђавола! Та ви сте са свим неки „разбојнички тип“! Ја сам мислио, да сте ви само „вечити муж“ и више ништа!

— Како оно рекосте: „вечити муж“? А шта то значи? — наћули уши Павле Павловић.

— Па тако, тип мужева... дуго ми је да вам причам. Боље се чистите одавде, а и време је већ; досадили сте ми већ!

— А оно разбојничко? Ви рекосте разбојничко.

— Рекао сам, да сте ви „разбојнички тип“, — хтео сам да вам се подспрднем.

— Какав је то „разбојнички тип“? Имајте доброту, причајте ми, Алексејеју Ивановићу, тако вам Бога, причајте ми!

— Хајде, хајде, доста је већ било! — опет се ражљути и стаде викати Вељчањинов; — време је, селите одавде!

— Не, није доста! — скочи и Павле Павловић — ако сам вам и досадио, то још није доста, јер сам вам ја још од пре дужан, да с вама пијем и куцнем се! Пимо, па ћу онда ићи, а овако још није доста!

— Јесте ли ви у стању да одете до ђавола, или не, Павле Павловићу?

— Ја могу отићи до ђавола, али прво да пијемо. Ви рекосте да не ћете да пијете, и то нарочито *са мном* не ћете; ну, а ја *хоћу* да баш са мном пијете!

Није се више ачио ни хихикао. На једаред се сав опет преобразио и постаде са свим нешто друго него тон и слика Павла Павловића од мало час; Вељчањинов се чисто збуни.

— Дед, да пијемо, Алексејеју Ивановићу; немојте одбијати! — настави Павле Павловић, ухвативши га снажно за руку и гледајући му чудно у очи. Очевидно беше, да му не беше стало само до пића.

— Али молим вас — промрмља овај — а и шта да пијемо... ове помије...

— Управо још има за две чаше, праве правцате помије, али ми ћемо ипак пити и куцнути се! Дакле изволите узети своју чашу.

Куцнуше се и испише.

— Е, ако је тако, ако је тако... ах! — Павле Павловић се ухвати руком за чело и остаде неколико минута у том положају. Вељчањинов већ помисли да ће сад да рекне *последњу* реч. Али Павле Павловић не рече ништа: само га гледаше па онда тихо развуче уста и насмеши се својим пређашњим лукавим и подмигљивим осмехом.

— Шта хоћете ви од мене, ви пијани човече! — викну бесно Вељчањинов и тресну ногом.

— Не вичите! Не вичите! На што викати? — ужурбано махаше рукама Павле Павловић — не лудим се ја, не лудим се! Знате ли ви, шта сте у овај пар за мене постали — ево шта сте ви сад за мене...

И на једаред га ухвати и пољуби у руку. Вељчањинов се са свим збуни.

— Видите, шта сте ви сад мени! А сад — одох до свију ђавола!

— Чекајте, стојте! — стаде га задржавати Вељчањинов, који се опет разабрао — заборавио сам вам рећи...

Павле Павловић се обрну.

— Дакле — започе Вељчањинов, врло брзо црвењећи и гледајући у страну — ви бисте требали сутра свакако да одете к Погорељцевима... да се упознате и захвалите — али зацело!...

— Свакако, свакако, како не бих то знао — пристајао је Павле Павловић са особитом готовошћу, одмахујући брзо руком, као да никако није требало ни спомињати.

— Сем тога вас и Лиза жељно очекује. Ја сам јој обећао...

— Лиза — понови Павле Павловић, врћајући се опет — Лиза? Знате ли ви, шта је била за ме Лиза, шта је била и шта је сад? Шта је била и шта јесте! — викну на једаред као ван себе — но... Хе! То ћемо видети све касније, све касније... а сад — мени сад није доста само то, што сам с вама пио, Алексејеју Ивановићу, мени је неопходно потребно друго задовољење...

За тим остави шешир на столицу и, као оно пре, предишњи гледаше на њ.

— Пољубите ме, Алексејеју Ивановићу — предложи на једаред Вељчањинову.

— Јесте ли ви пијани? — викну овај и одскочи.

— Пијан дакако, али ви мене ипак за то пољубите, Алексејеју Ивановићу, пољубите ме! Та и ја сам вас пољубио мало час у руку!

Вељчањинов ћуташе неколико минута, као да га је когод ударио малем по глави. За тим се на једаред саже к Павлу Павловићу, који му беше до рамена и пољуби га у уста, која су силно ударала вином. У осталом он ни сам није био потпуно уверен, да га је пољубио.

— Ну, а сад, сад... — викну опет у својој пијаној занесености Павле Павловић, севајући својим пијаним очима — сад знате шта је: ја сам тада помислио — „да није можда и овај? Ако је и овај, мишљах, ако је и он такође, онда коме човек после да верује!“

Павлу Павловићу на једаред грунуше сузе.

— Дакле, разумете ли, какав сте ви сад за мене друг и пријатељ постали?!

И он истрча са својим шеширом из собе. Вељчањинов је опет стојао, забезекнут, неко време на једном месту, као и после прве посете Павла Павловића.

„Пијана будала и више ништа!“ одмахну руком.

„Заиста више ништа!“ потврди енергично, кад се већ свукао и легао у постељу.

(Наставиће се)

ПОУКА

О ПРОШЛОСТИ БЕОГРАДА

(Наставак)

Пре но што пођемо даље да опишемо судбину Београда те да испричамо догађаје, услед којих је име тога града у тадашњем хришћанском свету постало славно, ради смо још овлаш да погледимо на политичко стање, у којем се налазио јевропски Исток на крају XIV и у почетку XV века.

Ако не предочимо себи занимљиву слику тих догађаја у свој њеној збрканости, једва ће нам поћи за руком да довољно схватимо историју онога времена, које је доласком и успешним продирањем османлиства добило свој карактеристични обележај. Што је турска инвазија могла проћи тако победоносно, зацело је доказ о огромној елементарној снази, коју је османлиство имало у сјајним својим почецима. Али би погрешно било, кад би човек једино тој прилици приписао сразмерно тако нагли назадак државâ у источној Јевропи. Осим што су те државе свикле биле да једна на другу напада на најбезобзирнији начин, била их је већина уз то још у стању унутрашњег распадања. Једина држава, којој је државна идеја служила као темељ политици јој, наиме Византија, остарила је била и иструла. Младе државе балканскога полуострва, којима је ваљало ступити на место византиске државе, нису унутри биле тако консолидоване, да би државна мисао могла била трајно ухватити корена у свим слојевима становништва. Неколико моћних, од природе одарених владалаца, као Самуило у Бугарској, Душан у Србији, дали су духа и живота тој идеји, коју су они схватили те се по могућству и трудили да је изведу. Докле је њихов моћни утецај трајао и докле је њихова воља давала правац политици њихових држава, дотле је било добро. Но чим дођоше на престо слаби владари, нестаде без трага тобожње мисли државне, смело диже главу сепаратизам на све стране те се једва утврђена и уједињена монархија опет распаде у атоме, из којих се била сложила. Зацело су такве прилике највише допринеле те је османлиство, утеловљено у свом цару, расуло онај државни крпеж, који је у то доба био на балканском полуострву, те задобило победа, којима се зацело задивио и сам освајач, а баш је он покаткад био и сувише смео. Осим тога је било опште мишљење — а то погрешно мишљење само је ускорило пропаст — да ће турска инвазија исто тако брзо прећи, као у своје време монголска или татарска најезда. Ко је тада у Србији, у Бугарској, у Босни или у Угарској озбиљно мислио на то, да ће се Турци угнездити те да је опасност, која прети једном, исто тако опасност и за другог? Баш напротив, свако се радовао пропасти хришћанскога супарника, потпомагао је продирање Турака, показивао им је путе и путање и давао им прилике да познају слабости хришћанских држава. Византинци су мислили да их Турци бране од нападаја бугарских и српских владара; српске династе по Старој Србији и Маћедонији, којих је после смрти Душанове било тма божја, исто тако силни бугарски претенденти имали су у Турцима жељене савезнике против својих рођених власника; Млечанима се чинило да им слабљење Византинаца и потискивање балканских држава, које су ишле за тим да се дочепају Византије, обриче велике користи за левантинску трговину и њихову рођену политичку моћ; у Угарској пак још су једнако сумњали у стално продирање Турака.*)

*) Гиба је у свом познатом историческом делу указао на узроке, који су допринели победи османлија. Хамер, који је највећим делом употребљавао турске изворе, слабије се обазрео на ту прилику. Напротив Ј. В. Цинкајзен већ без мале предрасуде и много основаније схваћа разлоге, који су изазвали пропаст хришћанских држава у источној Јевропи. У најновије време је одличан српски научник Стојан Новаковић у свом делу „Срби и Турци XIV и XV века“ (издање Чупићеве задужбине XXXIII, Београд 1893) предочио и опширно изнео узроке, који су помогли те је превладала турска инвазија, која је с елементарном силом продрла. Новаковић

Но наскоро је ту идиличну равнодушност, којој се одали народи источне Европе прекинуо ужасни крик, који је обележавао потпуну збиљу ситуације. У битци на Косову пољу године 1389 потуче султан Мурат I добро опремљену оклопничку војску српскога краља Лазара, самога краља опколи и пред својим му шатором даде одрубити главу, државу му пак остави његовој удовици и двојици синова му Стевану и Вуку под погодбом тешке клетвеничке и даначке дужности. Тиме се Турци угнездили у срцу балканскога полуострва. Одавна су већ српске државице у Маћедонији и Албанији биле у турским рукама, Бугарска је на неколико година пре тога изгубила била своју независност, у Тракији су жариле и палиле османске војске као некад чорде татарскога кана, свакако је дакле османлиство осећало под собом чврсто тле те нико није шале могао с успехом зауставити ту огромну силу. Сад се тек почело увиђати, колико се грешило и пропуштало, кад се пустило да Турци без препреке уђу у Европу. Битка на Косову пољу, у којој се уједињена српско-босанска војска одиста јуначки и са хришћанским самопрегоревањем борила, испунила је суседне државе страхом и трепетом. У Угарској се почеше спремати. Силици у Цариграду шиљаху у свом очајању посланике на све стране, не би ли неверни свет уверили о томе, да је опасност велика. Босански се владари обратише на запад те потражише онде помоћи и заштите. Па чак се и папа узнемирио, кад су му описали опасност, која је хришћанству претила од стране мухамедовских освојача. Али све то беше касно. Шта су вредила усиљавања појединаца према елементарној сили побеђама опијених османлија? Балкански се хришћани морали као клетвеници борити уз турске војске или су их одводили у ропство. Деспот Стеван Лазаревић, син и наследник несретнога Лазара, који је на Косову пољу изгубио круну и живот, био је турски клетвеник те је ради свог опстанка морао најмлађу своју сестру Оливеру дати у харем султана Бајазита. Његов престо, опстанак његове државе, којој су грозили властољубиви рођаци, мир и срећа читава народа био је сад у рукама султаније, која је, као што сагласно саопштавају историчари турски извори, тако умела да утиче на свог млађег и прзницу мужа, да се он од ње није могао да растане ни на војним походима својим.*) У таквим је приликама угарски краљ Жигмонд, потоњи цар, узалуд тражио савезника у суседним државама с оне стране Дунава, како би могао организовати рат против Турака. Све су оне биле под ногама обесном Бајазиту, одузета им је била независност, из свију им је рана цурила крв — слика и прилика јада и невоље. Шта је хасније велики ратни поход Луксембурговчев, који се онако јадно завршио г. 1396 знаменитом и несретном битком никопољском. Француски, бугарски и немачки кнежеви и витезови борили се у војсци угарскога краља са ванредним јуначтвом, но исто су тако јуначне биле и лако покретљиве турске масе. Чудноватa игра судбине хтела је тако те су на турској страни на крају крваве битке српски оклопници под заповедништвом деспота српског Стевана одлучили. Први пут је страшно подлегло оружје западњачког витештва и угарске војске и Угарска се од тога удара није могла опоравити чак ни онда, кад је султан Бајазит године 1402 у страшној битци код Ангоре према победоносном оружју персиског кана Тимура скупо платио победу никопољску те морао у одиста стидну стању као заробљеник свог победиоца доживети, да му се влада сруши. Тада се пропуштено могло накнадити. Сад или никад дошло је било за источне народе време да раде.*) Деспот Стеван, чије се чете у битци борише као лави те до краја одговориле својој клетвеничкој дужности, похитао је после Бајазитове смрти у Цариград, да утре пута савезу са Византинцима против

*) Нарочито се томе има приписати тадашња османо-турска политика српских деспота. Новаковић гледа исту да оправда са гледишта тадашњег државног интереса, јер би у овим приликама свако друга политика била без успеха те би само Србију довела била до пропасти. Ово оправдање политике деспота Стевана, са којом је у свези стојала и његова клетвеничка верност, потпуно је ново за руком споменутом научнику, јер је основано на историским фактима онога времена. Види о том већ споменуто дело Новаковићево!

*) Херцберг у својој историји Византинаца и т. д. (Берлин, 1885) вели: Што је Тимур срушио османску државу, било је од непроцењиве користи за државу Ромејаца у последњим јој часовима. Да је у њих живео још стари дух Комненâ или дома Ласкарева или бар прагоа Палеолога и да су силе западне по Тимуровој смрти умеле употребити згодну прилику, по свој се прилици за навек могао уништити, бар у Европи, положај османлија, који на онако није ухватио био бан, бог зна каква корена. И то тим пре, што се Бајазитови синови међу собом у дивљим борбама отимали о остатак своје дедовине. Но ретко су тако згодне прилике тако кобно биле пропуштене. Изгледа да се у европском свету мислило да је бан у тим приликама једаред за свагда нестало турске опасности; нико није могао да осети спасилницу снагу у институцијама старих великих султана.

се у свом делу свакако ограничава само на политичке прилике балканскога полуострва, нарочито на односаје међу Србијом и османлиством у XIV и XV веку, но из тих краћих описа није тешко извести закључак и на општи политички положај Европе, који, као што се види из описа сијенског владике а потоњег папе Еneje Силвија (рођ. 1405–†1464), никако није био такав, да би продирању Турака у Европу могао био на пут ставити икакве сметње.

ослабљених османлијâ. Но узалуд. Византинци обећаше деспоту све и сва, дадоше му златан владарски дијадимат и чак му подарише и деспотску титулу, но при свем том стадоше преговарати и са Бајазитовим синовима. Из записа савременог живописца тог српскога владара, који су до данас сачувани, види се, како се Стеван радовао, што се опростио теретне власти султанове, и како му је било с друге стране тешко, што није Византинце затекао спремне на одсудну битку против ослабљене турске државе, о коју се четир сина Бајазитова отимали као четир љуте зверкe. У то се време Стеван одлучио на нешто велико, на нешто, што ће имати важних последица. Полазећи од уверења, да Србија, која се тек ослободила турске превласти, треба потпоре, јер је изгледало да ће се османлиска сила скоро опет дићи, а овамо су му сплетке његова брата и његових нећака грозиле да ће му одузети престо, истера Турке из Мачве, заузме ту земљу заједно с Београдом на замоли угарскога краља Жигмонда да му ту земљу даде а он да му буде клетвеник. Краљ Жигмонд, који још никако није могао да преболи никопољску неудаћу те није хтео да напусти освету, прими српског деспота као господара Београду и Мачви у клетвенички односај а доцније, како је опасност од Турака бивала све интензивнија, склопи с њим године 1426 у Тати уговор, по којем краљ угарски српскога деспота призна за владара над српским земљама и клетвеника угарске круне и осим тога се обвеже да ће његова сестрића Ђурђа Бранковића, са којим се Стеван дотле већ био помирио, сматрати као наследника у деспотском достојанству те му у неоспоран посед дати све земље његова ујака осим неколико градова, међу којима је био и Београд.*) Тиме се Србија приближила Угарској те је сад и њој и њену владару означена била нова политика. Та је политика проистицала из нагона самоодржања а смер су јој били очајни бојеви против османлиства.

(Наставиће се)

*) О том има веома драгоцене грађе у великом делу Чедомиља Мијатовића: Деспот Ђурађ Бранковић (Београд 1880), а тако исто и у већ више пута споменутом делу Новаковићеву: Срби и Турци XIV и XV века (Београд 1893). Мијатовић је уза своје дело додао и татански уговор од речи до речи у латинском пратекету.

Т. Ст. Виловски

КЊИЖЕВНОСТ

НЕМЦИ И ФРАНЦУЗИ

(Наставак)

Како су далеко Французи од страсти јаких и различних, од амбиција наглих аскетичних, које у других народа покрећу живот и боју му дају! Светлије и живље подобности у Латинина допуштају му да се подигне изнад јаве; бар кроз неко време угушује или барем покрије у себи све ниске нагоне људске природе. Како је веома подобан да изгледа, да блиста, да побеђује једним смелим махом, то су му страсти увек живе, ако не трајне, а докле горе, оне му обузимају сву душу.

И тако имају оне у највишем степену дар израза, који буди симпатију, шири узбуђеност и успаљује занос. Увек задржавају оне не знам какво урођено достојанство, неку милину у држању; оне знају да удесе, да нису смешне, па попут глумца да спреме свој улазак, ништа не губећи од своје жестине, па често не престајући да буду искрене. Најзад, оне су дивне одушевитељке, и човек, кога оне обузму, као да се налази у бољем стању.

У Германаца нема ништа томе слично. Он се плаши, он се клони узвишености страсти, као што се човек из равнице боји висова, где му се врти мозак. Кад се случајно нађе заплетен у какву немогућу пустоловину, докле год траје перијода унутрашњих снова, он је луд од све своје душе, узвишен до хладноће и у речима колико хоћете. Али настане ли час, где је љубавник сит што само сања, он уступа, сав пренеражен, што је био тако храбар... у сну. Да би угушио своју махнитост, он се служи оном силом уздржавања, коју природа даје створовима слабим или невештим. Себични рачуница, који у њему спава само с једним оком, појави се и управи се уз безазлена љубавника. Али ако га изненада снађе енергична узбуђеност, он ће се изразити у чудним речима, или у необичним бруталностима.

IV

Воља, која је тако зло послужена, као да би требало да је нестална и мудра. Али по-

сле страшна искуства од 1870 године човек не би добро погодио, кад би се вратио Стенделовој дефиницији: »Немац скапава од жеље да има карактера.« Оптимизам госпође Стајелове није више на свом месту. Немац нам је показао, рекао би човек, да је знао хтети и радити.

Ипак Стендел, па и сама госпођа Стајелова ближи су истини него они, који данас узимају народ Гета и Шелинга за Римљане и Спартанце нашега времена. Не треба заборавити, да су Пруси организовали и предводили Немачку. Сухопарни, тврди и хладни ови војници бирократе оно су међу Немцима, што су Маћедонци били међу несложним Грцима, Арапи међу мекушцима народима на истоку. Они су водили своје саплеменике ка победи, или боље рећи, они су их ка њој гурали.

Остали Немци, нарочито на југу, и данас су послушни и мирни створови, о којима су говорили француски дедови. Истина, нису више занесени за идејалом; са столећем и они су се спустили у јаву. Али колико су постали позитивни, они немају ни спокојну и мушку енергију Енглеза, ни танку дипломацију и пројске махове ума као Латини. Сва им се заслуга састоји у стрпљивости, коју слабости незахвална натурела не лишавају храбрости. Они никад не савлађују отпор; они га махну, пошто су залуд на њ ударали. Срећа им уступи из досадности, пошто су им покушаји били хиљаду пута одбијени и хиљаду пута поновљени. Никад не уживају у јуначкој борби; они само знају изодавна спремати неизбежан успех. Ма колико узвишен био смер, они се ка њему пењу само мрачним и спорим путовима. Њихов живот никад није драмат, то је роман на Гетов начин, досадан и разувчен.

Воља у Немаца воља је дуговечна, која се европски подвргава законима природе и никад их не прекршава, коју њихова невештина осуђује да ништа не занемарује и која никад срећном смелошћу не ускорава успех.

Ум спор, широк и дакле сметен, чустава проста, постојана, али лишена израза и живости, воља слаба у појединu чину, али постојана у скупу, и да све ово разумемо, индивидуалност непокорна цивилизацији крај све своје учељивости: ево вам у две речи Немца.

Такав народ морао се одликовати у научности, у философији, у извесним наукама, у сваком послу, који иште само неуморан рад и лично умовање.

Да ли је подобан био за књижевност?

(Наставиће се)

ДЕЛФИНА ПОТОЦКА

Беатриче! — Тако ју је прозвао Зигмунт Красински а историчари њене љубави препиру се, да ли јој то име приличи с правом или не.

Била је од богатога племићког рода Комарâ. Двор њена оца, Кмиловка, био је у свој Подолији познат као стециште укуса, интелигенције и аристократског луксуса. Од три кћери она је била најстарија. Била је одгојена веома брижљиво, и ако више сјајно него темељно. Тако на пример пољску књижевност није познавала, а до своје смрти није умела коректно пољски да пише. С одушевљењем је одана била песништву и ремек-делима сликарства и вајарства и тако се изобразила, да је својим судом изазивала дивљење у правих знаоца а умилношћу у опхођењу свакога очаравала.

Сви њени савременици веле, да је била идејално лепа. Но то није била само драж — по лепоти је пре личила старинским статуама. Кад је Станислав Стачински у Замјехову хтео свом оцу да подигне величанствен споменик, дао је по њеној минијатири начинити анђела смрти. Анђео тај био је диван а на њу тако налик, да су њени родитељи често долазили у Замјехов да сравњују снежне образе своје ћерке са тужним лицем лепога анђела.

Била је скоро још дете, кад се удала за грофа Мјечислава Потоцкога, једнога од првих међу пољским магнатима. То је био син Феликса Потоцкога из Тулчина, тип оне пропале, однарођене пољске аристократије која је од предака својих наследила само суровост. Живот је његов био ле низ брутализтета. Није дакле чудо, што тај брак за Делфину није био срећа те је она наскоро у кући својих родитеља потражила стално прибежиште. С родитељима и са обема сестрама путовала је у Италију, да усред дивне природе а у најодабранијем друштву из племићких и уметничких кругова заборави на уништене илузије о рају крај породичнога огњишта. Никад није мислила да се покрије велом туровне ресигнације те да се сакрије испред света. Баш напротив, хтела је да ужива, да се забавља.

У кући њених родитеља скупљало се све, што се истицало духом, лепотом и талентима. Делфина, којој је жалосна, драматска историја њена живота дала неки особен чар, обраћала је на себе општу пажњу. Била је то жена, која је одлучно владала својом околином, и не може се човек чудити, што је лепа расплутеница наскоро имала читаво јато обожавалаца. Било је међу њима и кнежева, краљевских сродника, а и уметника светског гласа.

Тако ју је затекао Красински у зиму од 1838 на 1839, кад је после љутих бура своје пожалосне младости дошао био у Напуљ. То вам је била фантастична, неспокојна нарав, навикла, да свет гледа кроз стакло велйчало. Песник, који није умео да се сиђе са котурна пророчких снова до прага свакидашњег живота, који је у свему тражио романтичних ситуација и замршаја, чак и онде, где их није могао наћи; дух, напојен из пехара нај јачих утецаја, а све једнако чезне за новим и још снажнијим. Чедо романтике, дочарава око себе особит неки свет, идејалан, сам у том извештаченом, илузијама отканом животу господска и скроз и скроз песничка прилика.

Делфина је о читаво небо стојала под њим па ипак је изгледало као да му је у многом погледу душевно сродна. Њено достојанствено, небески лепо лице било је надахнуто тугом. Тугу ту можда она није тако дубоко осећала, можда је атмосфера Вајрнових јунакиња на њу већма утецала, него неудаћа њена живота. Толико стоји, да је била сентиментална а хтела да буде интересантна. Кокета у пуном смислу те речи, кокета, код које је увек фантазија више одсуђивала него срце. Али је у њеиу карактеру било понешто и племенитих црта. Како је била одушевљена за све, што је лепо и величанствено, умела је да буде пожртвовна и бар у неким тренуцима искрена.

Први утисци, које је Делфина изазвала у песниковој души, били су неповољни. Његову отвореном карактеру није се свиђала површина по изгледу свакако сјајна околина, у којој се она тако радо бавила, и живот, који је она проводила. У писму свом пријатељу грофу Солтану споминье то тако оштро и тако безобзирно, да се његове речи не могу опетовати. Но наскоро се све променило. Неоспорни чар њена бића није допустио да Красински остане хладан. С поља се то очитовало тим, што се њих двоје сваком приликом љуто завађали и једно другом говорили много непријатних ствари. Тек кад је Делфина увидела, да њен противник не ће пред њом савити горду своју главу, променила је начин те почела бити срдачнија. Красински тако исто. „Па сад ми“ — признаје песник у једном од својих писама — „прича вечерима радосно и тужно о свом моралном животу а ја је слушам и по кад кад је тешим.“

Постала му је симпатична, јер је из њених речи опазио, да је несрећна, да јој је живот промашен, а из симпатије се често развије интимнији осећај.

А придошло је још нешто друго. Песник се поболео а Делфина га је дворила са одиста сестринском љубављу. Од захвалности до љубави био је још само један корак а њена бајна лепота и умилност целог њена бића допринеле су остало. Ипак сматра Красински све то, још фебруара 1839, као просту милост. Но та је милост расла, док се у марту није створила нај јача и најснажнија страст, коју је само могло запатити срце писца „Небожанствене Комедије“. О томе пише сам свом пријатељу Солтану: „Једва могу да пишем... Све ми се мисли побркале, ја сам као слеп и збуњен. Молим те, немој ме осуђивати, него ме сажаљавај — јер ти знаш, да је љубим искрено и на веке. Моје заблуде и моја махнитост нека не одврате твоје срце од мене: не могу ти ни онако ништа одузети од моје душе и од мога пријатељства. Та ти и сам знаш, да има тако силовитих, тако неодољивих осећаја, да је ум према њима обично само насмејан пеливан, а не лечник, који помаже. А у такву сам стању ја сад. Како је дотле дошло, како сам се отимао, како сам мало по мало подлегао том фаталитету, како сам се сам са собом борио — то нека остане знано само мени и Богу.“

То је било прво а и последње признање Красинскога, да љуби Делфину. Од тада често до душе у писмима својим пријатељима спомиње њу, но никад њену љубав. То ћутање је карактеристично, јер се односи на његово дописивање с Едвардом Јеромипским, са којим је у оно време живео у најповерљивијем пријатељском односшају. Најбољи је то доказ, како је дубока корена ухватила његова љубав. Она је задрмала најнежније жице његова срца, она је овладала целом његовом душом — а у таквим тренуцима није могла искрена друга наћи његова племенита нежна душа.

(Свршиће се)

КОВЧЕЖИЋ

КЊИЖЕВНЕ БЕЛЕШКЕ

— У седници српске краљ. академије у Београду у прошли понедељак читао је Милутин Гарашанин своју расправу о политичкој књижевности.

† Књижевно-уметничка заједница имала је свој први овогодишњи састанак последњега дана месеца јануара. И она га је посветила помену Бранка Радичевића или боље рећи успомени на недесетгодишњи дан, када је написан „*Бачка растанак*“. Састанак је испао красно, а био је сјајно посећен. Отворио га је председник друштва, као познавалац Бранков, с неколико лепих речи; а дао је по том реч Милошу Цветићу, који прочита неколико одломака из „Бачкога растанка“. За овим је на гласовиру одсвирана нова композиција „Бачки растанак“, што је компоновао Дионисије де Сарно, композитор „Балканске царице“. Милићевић нам у свом чланчићу „*Бранко Радичевић у Шикубику*“ износи, како је први пут 1872 године чуо у Србији да се пева Бранко и то „тако дубоко, готово Тамоку на обали у сред сабора народнога код цркве, а у доба када се још и у Београду на те песме попреко гледало“. Одсвиране су ове вечери још две композиције Дионисијеве: „Ружица“ и „Коло“ из „Балканске царице“, а читали су се и послати одавиј у спомен. у Бранкова вечера. Стигли беху одавиј од Љубе Ненадовића (телеграфом), Бешевића, Ал Шантића, Св. Ђоровића, Ђ. Стратимировића, Владе Јовановића, Драг. Брзака, Ристе Одавића и Андре Гавриловића. Накнадно дознајемо, да је стигао и одавиј Ј. Бересе. После програма настала је игра српских игара Пало је и неколико лепих здравица, међу које треба уврстити и здравицу председника друштва г. Тодоровића своме другу по занату младоме Дубровчанину Марку Мурату, који је био на тој седници. — За то вече припремио је г. Тодоровић слику Бранкову, коју је он израдио; она се од досадашњих у многом разликује. — Опше ове свечаности са свима одавиима, прочитаним и који ово дана још стигну, као и с говором Милићевића, намерава „Заједница“ да изда у књижици. Песму Шантића штампало је већ „Видело“ у 14 броју а песма Љ. П. Ненадовића угледала је света у прошлом броју нашега листа.

† У подлиску „Dubrovnika“ излази „*Ca razsclanich manastvara Hrvatske*“ од игумана Дионисија Миковића.

† У четвртом броју „Vienca“ читамо крај чланку „*Два народна обичаја*“ (Коледа и Диди) од J. D. K. и чланчић „*Лесинг у нашој народној књесми*“. Натпис нас привуче те га прочитасмо, али нас изненади! Кукавч забележи не знамо од кога песму „*Не ће да се повуче*“ као народну, а брат Хрват каже да је то Лесингова песма Die Türken, која је у нас знана у лепој преради Змајевој. Красно! Дође време, да и уметне песме узимамо као народне и да пишемо чланке, у којима назначимо разне Лесинге, могуће и Шилере и друге; али то је тако, када је Кукач нерило за то!

† Јавили смо већ раније о раду Јагићеву о Октојиху цетињском, а сада можемо саопштити, да је први део угледао света у Споменику бечке академије, под натписом „*Der erste Cetinjer Kirchendruck von Jahre 1494, eine bibliographisch-lexicalische Studie*“.

☐ Многи од наших читалаца налазили су по дневним листовима разне белешке о париским просјацима. Један пут су оплачкали лопови једнога и одузели му десетину хиљада динара, које су нашли у његовој просјачкој ивби. Другога дана, један се просјак смрзнуо пред том и том црквом, а у џепу нашли му неколико стотина златника и т. д. Један од млађих француских публициста, Louis Paulian, реши се, да упозна и прочи живот париских просјака, то оде и сам у просјаке, са којима је провео неколико месеци. Своје успомене и истраживања написао је и штампао у парочиту књигу, која носи назив: „Paris qui mendie“. У других народа, као у Швајцараца, постоје парочити закони, којима се забрањује просјачење — тога у нас још нема, тим горе, што је у нас живот јевтинији но на западу. Просјачење и милостиња, која се чини у последње време, врло је опасна и шкодљива по друштво. Готово сви представници разних економских школа противници су јавне милостиње, па ма у коме се облику чинила.

БЕЛЕШКЕ О УМЕТНОСТИ

— У Загребу је у протеклу суботу први пут приказана била нова наворна трагедија „Последњи Зрињски“, коју је написао Хигин Драгошић, уредник „Хрватског Народа“. Новина је, како јављају хрватске новине, одушевљено примљена

— Стари се Верди баш пронаредио. Спремио је нову опе ру с натписом „Giulietta e Romeo“, која ће се први пут приказати у Милану, и одмах се већ лагано и друге опере, за коју му је либрето спремио Арито Бојто.

— У Паризу је у т. зв. Renaissance-позоришту с великим успехом приказана нова драма под натписом „Isoli“. Написали су је Silvestre и Morand а предмет су јој узели из неке старе индиске легенде. Натписну улогу играла је позната Сара Бернарова. Приказује милосинку, коју поражава идеална надземаљска љубав. Краљ јој иште убиџа, јер не ће да се поправила но за то њега, по налогу матере краљице, ослепе и одагнају у пустињу.

— У Београду је пре три недеље с леним успехом концертовао уметник на гласовиру Сауер.

САДРЖАЈ: Песништво: † Војиславу Илићу. Поноћном Војиславу. Реалиста. Витезови. Дитирамб. Управна служба. Вечити муж. — Поука: О прошлости Београда. — Књижевност: Немци и Французи. Делфина Потокца. — Конференсић: Књижевне белешке. Белешке о уметности.

„СТРАЖИЛОВО“ излази сваке недеље из читаву табаку. Цена му је 5 фор. а. вр. на целу годину, 2 фр. 50 новч. за по године, 1 фр. 25 новч. на четврт године. — За Србију и Црну Гору 14 динара на годину. — Рукописи се шаљу уреднишшву а претплата књижарници Луке Јоцића у Нови Сад. — За Србију прима претплату књижарница В. Валожића у Београду.

Издаје књижарница Луке Јоцића. Срп. штампарија дра Св. Милетића

БРОЈ 8.

СТРАЖИЛОВО

ГОД. VII.

ВЛАСНИК И УРЕДНИК

ЈОВАН ГРЧИЋ

У НОВОМ САДУ, 20. ФЕБРУАРА 1894.

ПЕСНИШТВО

РЕАЛИСТА

I

У млађано доба, кад бејах пун жеља,
Имао сам знања, беше слаба здравља,
Али, опет није бего од весела —
Волео је увек гозбу да приправља.

Зими ретко смеде у шетњу изићи,
И ако је био на излазак вољан,
Болезан му тешка није дала ићи —
Био је болешљив, зимљив, костобољан.

Ја, знајући за то, ишао сам к њему,
Те сам, с њим и друштвом, старо вино пио,
Терали смо шалу, зборећи о свему —
Свакад сам, код њега, врло сретан био.

Имао је жену и лепу и младу
Те је и с њом, често, било речи лепи'.
Гледећи им живот, сви гајасмо наду,
Да срећа у браку може дух да крепи.

Знавши да он, некад, многе шале знаде,
И да беше чувен са несташне злости —
Мољасмо га увек, кад се згода даде,
Те нам прича што год из своје младости.

И прича нам доста, из негдашњих дана,
Те смо, много ве е, с њиме сретни били.
Слушали смо, увек, с пажњом ђаволана,
А вино смо, увек, с миљем неким пили.

Свашта је казиво и нама и жени,
Ништа од ње није тајио ни крио.
„Што се," вели, „тући, кад је због о мени —
Знаде она добро какав сам ја био."

И о њену миљу, што је за нас тајно,
Он је, покрај вина, причо врло живо.
Жена га, почесто, погледа очајно —
Ал је он, без бриге, причо и казиво.

Још памтим, што прича једно лепо вече,
Како није дуго неожењен осто.
„Слушајте да причам," са осмехом рече:
„Како сам, са шале, због њим мужем посто.

Тајити вам не ћу, да враг прави бејах,
Морао сам увек све, потанко, знати;
Свакада се свему са милином смејах,
А свакој сам сметњи хтео на пут стати.

Није што сам страстан, но ми беше жао,
То не могу никад одрећи ни крити,
Бејах, до зла Бога, много радознао —
Свуд на сваком месту морао сам бити.

Све сам хтео знати, како је у ствари.
На цени ми беше тек истина чиста.
Хтео сам да прозрем и зла а и чари —
Бејах, до зла бога, ватрен реалиста.

До душе, сад патим, па тражим и бање —
Ал ко би ме некад уставити мого?
Прошао бих боље, да сам знао мање,
Али не бих тада запамтио много.

Још, кад бејах дете, свакада сам хтео,
Што сам слушо кад год, да се с другим збило,
Туђ сам удес и сам огледати смео
Те ми се над главом много чудо свило.

Ако сам кад чито наше дичне песме,
Ако сам кад чито о косовском боју,
С кога Србин никад мировати не сме,
Мориле су жеље страсну душу моју.

Хтео сам да будем, што је Милош био,
Па жаљах, што рата са Турцима не би:
Одмах би султана мачем распорио —
Тако, у свом гневу, обећавах себи.

До душе се, с мене, не хте рат да води,
Али ја се владах, како срце пште,
Гледах да се срцу, ма друкчије, годи —
Па, у своме дому, прављах позориште.

Ту сам често с друштвом, и пред децом малом,
За повце и дугмад, срцу маха дао,
На сам, разуме се, уздизан и хвалом,
Што сам, као Милош, јунак бити знао.

А кад, после, слушах за песника Бранка,
Како се је пео уз плотове туђе —
Ја немадох мира, ја немадох станка,
Неки чудан немир у срце ми уђе.

Учах средњу школу и звах се седмаком;
Живљах врло лепо са комшиником једном;
Пажах се с њом давно, као са парњаком;
Дивљах јој се лицу, а и срцу чедном.

Због ње, доста пута, преко плота скака':
Једно да би знала колико је волим,
Друго и због неких румених бресака,
С којих нисам мога срцу да одолим.

Ал ме на том путу, кад сам у врт ишо,
Њен мргудни отац из дворишта виде,
На нам беше тако неосетно пришо,
Да ме, у мом бегству, маз' с плота не скиде.

Ја се ипак спасох, али она страда,
Никуда јој, после, нису јадној дали;
Никад више у врт није смела млада —
Дуго смо је, после, робињицом звали.

Ал и ја запамтих љутог оца њена.
Одмах школској власти за мој преступ јави.
Мишљах: биће мало оштрих опомена —
Ал три дана, богме, бејах сужањ прави.

А када се дигох до Велике Школе,
Још радији бејах сав свет да упознам —
Хтео сам да сазнам и срећу и боле,
Хтео сам сав живот на делу да дознам.

Ако сам кад каква страна дела чито,
Па снивао буле, с њином бајном дражи,
Одмах сам, пун жудње, у стварни свет хито,
Да их жељно срце на делу потражи.

Кад их, при свој жељи, нисам мого наћи
— Јер тад турског света међ' нама не беше —
Не беше ми тешко по свом роду заћи,
Да испуним жеље, што ме обузеше.

Молио сам сестре, или своје миле,
Да ми годе срцу, да ми није жао,
Те би се, по турски, платном забулиле,
Да бих, на тај начин, срцу маха дао.

Због таквих их жеља, опет, често гоних,
Те ношаху каткад дивно рухо зетско.
Доста пута успех, на их на то склоних —
Ни питао нисам јавно мњење светско.

С тога, више пута, кад се игре праве,
Са пуним им срцем зборах и предлага',
Да се у том руху и међ' светом славе —
Та ми зетска ношња беше врло драга.

Када круг ми мисли постаде још већи,
Још жељнији бејах да све бодро пратим;
Још жуднији бејах нова знања стећи —
Ништа нисам мого свом срцу да кратим.

Ако сам где чито, шта чињаху борци,
Кад је оно преврат у Француској био,
Па видех, шта хтеше људске среће творци,
У огњу сам био, венце сам им вио.

Жао ми је било, што не бејах с њима,
Да се и ја смело за слободу борим...
И Периклов век ме веома занима —
Волео сам много о њему да зборим.

Аспазију волах и хетере саме,
Жао ми је било, што их нема још'те,
Што на своје дражи и сад свет не маме —
Што им нема старе некадашње поште.

Жељах Јелин бити, па и плашт да носим,
Да ми га намешта Аспазија нека,
А ја да се само дичим и поносим,
Како ме свак гледа, с близа и далека.

Кад из књига видех, шта је некад било,
Да у лепим женским грчки свет ужива,
Да њихово миље сваком беше мило —
Ја о прошлом добу слатке снове снива'.

Мишљах на Јелинке у рајскоме руху,
У коме су ишле, да леп укус буде...
Те ми мисли слатке утађаху духу,
Па ми криво беше, што то данас куде.

Да сам, од куд, онда какав власник посто,
Вратио бих прошлост из далеких лета....
Али сам, на врага, ипак ништав осто —
На срећу онима, којим прошлост смета.

Силну тугу сношах с разног људског стања:
Један беше богат, други убог ништа!
Спиках златно доба среће, благована,
Прочитах Русоа, па ме очај тишта.

Ако нисам мого земљу да изменим,
Опет нисам престо свом срцу да годим,
Нисам нарав своју мого да променим —
Морао сам светом по срцу да ходим.

Жртвово сам себе жељи срца свога
— Не марах за јаде, не марах за муку —
Све сам још'те сматро као вољу Бога
И к'о дивно дело моћних божјих руку.

Штујући, што створи и што људма даде,
У свему сам гледо блесак божје славе —
Све ми се у свету допадати стаде,
С миљем гледах чуда, што се свуда праве.

Обичај, грех, зазор, за ме ништа не би —
То ми беху средства, да се глупост снажи.
По божанској вољи све допуштах себи,
У свему ми беше неке тајне дражи.

С тога, доста пута, и пропатих много
— Чудни ли су људи, лажно им је умље —
Што год они крате, ја сам нисам мого.
Њихово сам мњење сматр'о к'о безумље.

Бог је, мишљах, људма све на вољу дао —
Па што сами себи слободу да бране?
Што да нешто не смем, па да ми је жао!
Љуђаху ме многе законичке стране.

На крилима жеља леђах смело свуда,
Хтедох да знам тајне овог божјег света —
С тога, преко главе, сметох доста чуда,
Ал ме, опет, ништа у вољи не смета.

Не испавах ноћи, ради рујне зоре,
Да са слапћу гледам, кад се сунце рађа;
Возах се на чуну, кад се вали боре,
Или кад их диже каква брза лађа.

Хтедох знати талас, какав је кад бесни —
Плашио се нисам ни водине снаге;
Хтео сам, без нужде, као вољник свесни,
Да сам игра срца и природе наге.

Зими, кад се мрзне, ишо сам на реке
Па стајо на леду или њиме ишо;
Не гледах на муке и тешкоће неке —
Често сам на гротло од леда наишо.

Али хтедох знати, како је на студи,
Како беше онда, у злокобно доба,
Када Иван Грозни Новгород осуди,
Да гине под водом, да му нема гроба.

Једном, кад сам хтео познати те јаде,
Или да, бар мало, стечем појма о том,
Лед на реци страшно пуцкарати стаде —
Ал ја, опет, нисам мирово ни по том.

Ноћу, кад сна немам, па чујем да звони —
Изиђем из дома, да видим шта гори,
Не може ме ништа на покој да склони —
Хитао сам тамо, где јад срца мори.

Једном, у тој жељи, да у ватру гледам,
Ухвати ме стража, да јој воду левам,
Те сам јој се моро, без воље, да предам,
Да, до зоре беле, један ширк долевам.

Све ме дира лако и страсти и боли;
Нигде немах мира, покоја ни станка;
Мењах рад и позив на Великој Школи —
Одсеке сам мењо често, без престанка.

Све хтедох да видим, познам и огледам:
И мудрост и право и остала знања,
Не могах се ничем на дуго да предам —
У једном ми раду не би ужинања.

Кад испите имам, ја романе читам,
Па их, часом, манем — онда песме певам,
Или и њих манем, па у шетњу хитам.
Кад до књиге дође, опет изволевам.

Тешко ми је било један рад да радим.
Са судбом не бејах никад задовољан.
Увек бејах готов, да се изненадим —
На прекид и мену увек бејах вољан.

И слушо сам срце, давах му што иште:
Одлазих на сéла — не миловах мира —
На преставе иђах, вољах позориште,
А, кад немах новца, често и штатира'.

Играх цара, слугу, играх мање, веће,
Хтедох да знам добро, како бих изгледо,
И да будем бедан и да имам среће —
Сваки сам нов случај к'о нов дан погледо.

Ако се ко стреље, на бих чуо за то,
Журио сам, одмах, да се и с тим познам.
Кад се мртвац копо, трчао сам на то —
На иђах на гробље, да и ту што дознам.

И пијан сам био — писам пио радо —
Али хтедох једном и пијаним бити,
Те и покрет земље и њен обрт знадо' —
Све сам увек моро собом искусити.

Особито љубав, са драгосним миљем,
Иматаше, увек, много дражи за ме —
Почесто ме Амор свладо својим сиљем,
Пуштајући своје оштре стреле на ме.

Учио сам ђаке, па се издржаво,
У многе сам куће лепо примљен био —
С лепим сам се женским лако упознаво,
И доста им пута срцу омилио.

Ал ми, каткад, беше на судбу и криво.
По неки је отац за смелост ми дозно,
Па ми, у свом гневу, врата показиво,
Да то после, можда, не би било позно.

С тога сам, по често, у сред лепе наде,
Место дивне руже оштро трње брао,
Па сам, доста пута, осто без зараде,
Ал сам, доста пута, и пољупце крао.

Био сам полетан, плах, смео и чио,
Нада мном је разум слабо власти имо,
На свакој сам шали увек први био —
Сваки смер сам лако, брзо предузимо.

С тога почех нешто... за што се и кајем
(При том очи кришом на супругу трже)
Некад за брак писам мислио да хајем,
Али ме несташност у окове врже.“

Жена лива вино, пуно тајне дражи,
Па нам, са осмехом, љубазно послужи,
А он, са уздахом, који тугу блажи,
Попи своју чашу па онда продужи.

(Наставиће се)

Вл. М. Јовановић

ЉУБАВ

Не могу ти рећи
Како љубим ја —
Али да те љубим
Твоје срце зна.

Слушала си крадом
Шта то певам млад,
Тумачила радост,
Стрепње, бол и јад.

Кад после растанка
Сретнемо се ми,
Срце ми се спреми
Да те поздрави.

Ал се речи следе,
Не могу, не смем
Да ти кажем поздрав —
Стојим блед и нем.

Ни растанак с тобом
Не даје ми ма',
Да ти шапнем, злато,
Како страдам ја.

Тек кад сам далеко
Од тебе, о, тад
Излијем у песми
Стрепње, бол и јад.

У њима је тајна
Љубав моја сва,
Нек ти оне шапну
Како страдам ја...

Лењкій

У СПОМЕНИЦУ

Ђури И.. Л.....ј

Као да брује небески гласи,
Када ти бајни одјекне глас;
Као да шуште вилинске власи,
Ил' дуси моле у Бога спас;

Као да шева под небо леће
И Богу даје захвални дар;
К'о да се славуљ по лугу шеће
Па гласа свога разлева чар;

К'о да се спушта на лаких крили'
Анђео миља, да утре јад,
Да утре сузе мајци, што цвили,
Што смрт јој оте једини над.

О благо теби! Бог теби даде
Чаробан гласак, чаробну моћ,
Да њиме горке растераш јаде,
Да с жића тамну разгониш ноћ.

Али ти даде дарак још већи,
Срдашце чисто, вилински крас,
Јер из њег само може потећи
Тако чист, мио, чаробан глас.

Ивановъ

ХАНС АЈЛЕР

(САЈАЛ)

„Чуј, Марто, неко куца; пусти га, де, унутра:
Хајдија биће какав, што незнан туд залута! —
Јуначе, добро дошо, буд' нам за столом гост:
Хлебац је бео, мекан, пића је хладна дост'".

„За јелом, ни за пићем не поведе ме стрв;
Ако си ти Ханс Ајлер, ја хоћу твоју крв.
Пре више још месеца у боју бесмо ми,
Имо сам тамо брата, брата ми смаче ти.

Док се борио с душом, заклех се брату свом,
Да ћу га ја осветит' у боју осветном."
„Па ако сам га смако, поштен је био бој;
Но дође л' да га светиш, ја примам позив твој.

Нег не у кући, узак ту би ми био бој,
На доглед хајд'мо, коме заложих живот свој.
Мач амо, Марто, онај, ким смакох њега, знаш:
Не дођем ли ти натраг — пространи је Тирол наш!"

Одоше два јунака уз прву стену горе —
Баш први блисну зрачак злаћане сјајне зоре —
Напред ће Ханс, а странац дурашно за њим гре,
Што они више, сунце одмиче више све.

Ено их на врхунцу — пред њима пуко свет
Огроман, величанствен — оде у недоглед.
По долинама бујним обиљем благо пада,
Колибе с' начетале, по испустима стада.

Ту поток, понор, гора, па врлет на врлет,
Над свим слобода лебди, па грли цео свет.
Колибе, људи, гора, и понор, кланац, вир —
Свуд ћутиш стару верност и с њоме божји мир.

Обадва стоје, гледе на земљи божји рај,
А Ханс показа руком свој мили завичај:
„Твој брат ми, видиш, хтеде ускратит' блага та,
За то ја живим, гинем, за то га смакох ја!"

Странац погледа доле, па Хансов гледа лик,
Мишца му кивна клону, и клону осветник:
„Па ако си га смако, поштен је био бој,
Хоћеш ми простит', ево т' од срца опрост мој!"

М

УПРАВНА СЛУЖБА

СЛИКА ИЗ ЧИНОВНИЧКОГА ЖИВОТА

(Наставак)

Ево погурена старчића, гараве масти, а ситних, црних очију. Да му се речи не вуку као тарана из лонца, бих рекао, циганскога је порекла.

Шуња се понизно к мени, а како корача, онако је по такту удесно мало кроз нос:
»Добар дан, господине!«
А кад дође до мене, пружи ми руку, сме-

шкајући се доброћудно: »Како сте?... Шта радите?«

»Као што ме видите, стари. Које добро?«

»Хо! Та дошао сам, да вас нешто молим. Знате, угинуло ми кљусе, а иду летни послови, на брига! Имам пет лањаца закупљене земље под житом, а имам нешто и своје. Али где је то још! На треба то и урадити, пожњети, увести, овршн. А како ћу, кад сам остао на једном кљусету.«

»Богме, то није најбоље, мој стари. Али, дед мало брже; реците, шта желите, јер видели сте, колико их још чека пред врати.«

»Та јест, господине. На онда, знате, смислио сам, да купим једно кљусе, па сам се већ и погодио с једним човеком — али немам доста новаца. Треба ми још петнаест форината, па сам дошао да вас молим, ако бисте били тако добри, да ми позајмите, а ја ћу вам после вршидбе поштено вратити.«

»Ејј, мој стари, и ја сам вам сирома човек! А зар ви то не бисте могли добити у којег од наших трговаца? Та то су од реда новчани људи, које сам ја више пута слушао где говоре, како су овом или оном човеку нашем помогли.«

»Хе, господине —«

»Збиља; а јесте ли ви овдашњи грађанин? Ја се не сећам ни да сам вас видео до сад; а ево већ четврта година како служим овде.«

»Та јесам, господине. Моја је кућа ето ту одмах у трећој улици.«

»На да се ви не можете код наших трговаца испомоћи!«

»Та обишао сам их од јутрос већ неколико. Није да не би дали; дао би сваки. Али ишту, господине, да им после вршидбе дам пет стотина ока жита за тих петнаест форината. На шта ћу ја онда тужан и жалостан? За то сам, ето, као смислио да к вама дођем.«

Упрепастих се, кад то чух.

На срећу старчеву се нашло у мене баш три петице. Извадим, па му их пружим без речи.

»А јао, убиште ме!... Убиште ме!... Пуштајте ме господину! Убиште ме! — затресе, у тај мах, ходником неки ужасан женски глас.

Скочим да видим шта је, али се она већ створила на сред собе. Од чуда се и нехотице тргох натраг за сто.

Некаква голема, сувоњава али незграпних костију жена, зинула, да јој се иза ресице у грло види. Лице јој се одувало на по аршина; повезача јој виси у страну, а испод ње стрши разбарушена коса. Обе руке дигла у вис, а у једној јој виси гвозден кључ, којим се сено чупа. Босонога, сукња јој са обе стране припрегнута до чеванице, стала на сред собе па виче, колико је грло подноси: »Убиште ме, господине!«

Ова је, Боже прости, или суманута, или је сад дојахала на томе кључу са Харшања.

У то уђе експедитор са гомилом списа на руци па стаде мотрити жену испод обрва, а брк му се смеши.

Дођем сад и ја мало к себи, па махнем руком на њу, да се утиша; али она тера своје: »Убиште ме, господине!«

»Та како су те убили, кад, ето, ту стојиш и дереш се као помамна!« изадрем се сад и ја.

»Уби ме Швабица и њене снаје!«

Сад се умеша и експедитор па ће флегматично:

»Није него још нешто! Насту ће убити Швабица! Разбила би Наста чету Арнаута а даће се Швабицама!«

»Но, па говори, шта се збило и које су то Швабице? Али говори, као што умно створење божје говори, а немој се дерати као да су те на колац натакли.«

Наста спусти за читаву октаву, али се још увек могло чути и у комшилук.

»Брала ја, овамо у Спасовској улици, дудов лист за бубе, а изађе Швабица па мени: »о'ш се торњати испред моје куће, ти и овака и онака!« А каквом ме није назвала, господине! Не могу вам сваку ни казати. — Па што су онда добовали, да је слободно брати лист за бубе ма пред чијом кућом? — Ту се створише и њене две снаје, па једна мени у косу а друга некаквом гвозденом лопатом пљес ево овуда. Да се не одбраних, убиле би ме биле на мртво име!«

»А које су то Швабице?«

»У Спасовској улици четврта кућа с десна.«

Пошљем редара по Швабице, а Насти кажем, да чека у ходнику, па се онда окренем експедитору.

»На потпис.«

»На што не носите то господину начелнику?«

»Није ту, а ово су већином хитне ствари. Нема много; тридесет, четрдесет комада.«

»Дајте овамо!«

Док ја потписујем, експедитор ће мало да проумствује:

»Тај наш полицајни воља баш ништа не ради. Наслонио се, ено, на зид пред магистратом, па зева. Ноћас еу га, чујем, очерупали на шлагеру, па данас изгледа као покисле виле. А таке послове, као што је сад то с Настом, могао би и он свршити. Него вам то сваки само лиле миле око господина начелника, а сав посао, тако рећи, свалили на вас.«

Ја се чиним невешт па потписујем комад за комадом.

После подуже паузе експедитор ће опет, али сад са неким значајним, важним, полугласним отезањем:

»Да, збиља, кад сам споменуо полицајнога воју. Тај се непрестанце улагује начелнику, па опада и вас и мене и све редом. А начелник, већ као што је, прима све за готов новац па ће само бити сваће и неприлике. Воља је велики . . . ! Требало би, господине, да ви њега мало по носу!« — и тиме подиже и последњи спис испред мене, па се отшуља очевидно незадовољан, што не чу ништа од мене на тај важни потказ свој.

Улази некакав глават старчић са дугачком торбом о рамену а поузданом батином, на коју се са обе руке наслања, и са жутом, лименом плочицом на прсима — обласним обележјем овлаштенога просјачења.

Још од врата упро замагљене очи у мене, а ни беле, док се не добатрга на толико, да ме је могао удавити задахом од ракије.

»Да л' се овде бира тај велики капетан, како л' се зове та варошка поглавица?«

»Овде, старче!« рекох, само да чујем, шта ће даље бити.

»Баш ту, код вас?«

»Баш овде код мене.«

»Дошао сам и ја да гласам.«

»Па на кога?«

»Ја гласам на овог старог. Запишите!« — рече и оде као што је и дошао. А кад је био већ у вратих онда ће: »Ви мени а Бог вама!«

Ово се не ће разумети, ако не кажем, како је начелник већ од неко доба стао говорити, да ће он захвалити на служби, јер му је већ додијала, а није спао на њу. То је допрло, ето, чак и до тога старца, којег је јамачно какви враголан послао к мени. Али су мудри оци варошки одмах измозгали, да он тиме хоће само да сазна њихово мишљење у погледу новога избора. А нови се избор свршио тиме, да је стари начелник добио само, ето, тај један глас.

После тога старца се указа иза врата плетен опанак, за тим дугачка нога, па се онда у три корака створи човек крај мене.

»Добар дан, господине! Како сте? Шта радите?«

Рукова се са мном и одмах седе на диван.

Хјо! Представник је варошки, па му прилични. Иначе ти је то народан човек, који хоће да је у свакој чорби мирођија.

»Које добро, брат-Станко?«

»Господине, ја сам дошао, да ви мене нешто научите.«

»А што?«

»Ономад смо бирали у црквеној скупштини изборника, који ће ићи да бирају скупштинара за паркију. Па изабрали и мене. Сад опет напали људи да ја идем и у ту паркиску скупштину. Па сам дошао, да ви мене научите, шта је то та паркија? Шта се ради на тој паркискоj скупштини? Иде ли се онамо о свом трошку — ко ли то плаћа?«

»Ej, мој Станко! То је дугачка лекција! А ви сте се доцкан и латили да то учите.«

»Та не бих ја; али народ навалио, брате, па не могу да се курталишем. Куда год — ја па ја. Ако у лепрезентанцију — Станко; ако у жупаниску скупштину — Станко. Па сад опет Станко. Знаш, господине, нема народ вере у тим нашим ћифтама. То су ти, брате, саме излице! Гуле ту просту сиротињу, како који може. А ја мислим на послетку — знам како је на жупанискоj скупштини. Седну онде она жупаниска господа на узму редом читати — Бог ће их знати шта! А ми само слушамо. Има тамо и неколико адвоката, који то све разуму, дабогме, па ће кад и кад устати који од њих да говори; или се дигне какви год сеоски грк, да и он, бајаги, нешто каже — али, на послетку, опет буде све онако, како господа хоће. А кад буде крај скупштини, онда нас господин жупан позове лепо на ручак, па то је све . . . Сад мислим ја — ако и на тој паркискоj скупштини тако иде, онда што се не бих ја дао и тамо бирати? Шта мислиш ти, господине?«

»Ја мислим, Станко, да ни један човек не треба да се лаћа онога посла, у којем се не разуме.«

Још ја то нисам ни довршио, али забрбља неко у вратих.

Ух, то је немак, помислих у себи, који чешће зна по по сахата да мучи и мене и себе са својим *б–б–б, д–д–д, р–р–р* и свима сугласницима на свету!

Преварио сам се.

Није ушао немак, али по готову. Јер ја једва да ухватим по коју из разговора тога човека, а оно друго — говорио мени, говорио зиду. Глас му је промукнут а језик му тандрче као чегрталка. По занимању је трговац, а уз то је варошки заступник; многогодишњи кандидат за начелништво и такмац Станков за водство »народа«. Неуморан борац за славо- и властољубље, али у кругу свога сталежа не ужива никакво поштовање.

Чим овај уђе, а Станка, опет у три корака, нестаде из собе.

»Слуга!« — то сам разумео, а за даље ме не питај.

И он, дабогме, седе на диван; стаде замотавати цигарету, а уз то непрестанце тандрче. Ја сам из целога му тандркања разумео само »начелник . . . седница . . . тетка Ката . . . пију« и ништа више.

Можда би ме и до по дне мучно својим тандркањем, да не уђе пијани Васко колар, који ме сваких осам дана напастује својом невољом, и којем сам већ педесет пута казао, да он тој својој невољи може само код суда наћи лека.

»Добар дан, господине!«

»Да Бог да!«

»Ја опет код вас!«

»Видим. А које ново?«

»Та није ништа ново, већ увек оно старо.«

»Ако је оно старо, онда вам је и мој одговор онај стари. Зар ви не разумете, кад вам лепо, јасно кажем, да се у тој вашој невољи можете само код суда помоћи?«

У то унесе протоколиста подобру повучицу додељених ми списа.

»Та памтим ја добро шта сте ви мени казали. Али, коме се год потужим, каже: иди ти само господину већнику. Ако ти он не помогне, не ће нико! То ми, ето, баш јутрос, и Тома чаругџија каже.«

»Шта ћеш са лудим човеком — помислим у себи, а у то се уплете онај на дивану, да он капацитује пијаног колара. Стаде га тандркање — све му пљувачка лети из уста.

Колар се намрштио, ћути, па гледа преда се; а ја узео да прегледам додељене ми списе.

На један пут ће колар:

»Та што се ти ту намећеш као сочиво на Божић? Ја да сам хтео од тебе искати савета, ја бих дошао к теби, а не бих досађивао господину. Колико ти знаш, да прости овај господин, толико знам и ја. Него си се укочио ту, на томе дивану, као да ти је дедовина, па мислиш да и ти нешто важиш. Чуда, људи!«

Без сумње би имао колар још коју да рекне, али га прекиде редар, који допрати оне три Швабице, а за њима уђе и Наста, па преко свију зинула овамо:

»Ево их, господине!«

Имао сам шта и видети.

У старе Швабице једно око с длана модро и један рукав од рамена до лакта распорен; у друге шака косе ишчупана, па крв подишла, а у треће уснe патекле као гушчје јаје.

»А шта је то, Насто?!«

А она ће:

»Немојте то гледати, господине, већ видите ово!« па засука рукав и показа модрицу на руци.

Онај са дивана устаде, поклони се и оде; али уђе Јоза добошар па ће службеном озбиљношћу управо преда ме:

»Молим, господине, хоћу ли ићи да од стране славнога магистрата обнародујем, да ће се после по дне варошко сено продавати?«

»Какво сено?«

»Оно ланско сено, што је остало од варошких бикова.«

»Па што не питате господина начелника? Зар и о томе ја да водим бригу?«

»Господин начелник су ми, до душе, рекли јутрос; али видим их тамо код тетка-Кате где су се мало завезли, па, бојим се, заборавиће. За то, као мислим, боље да вас запитам.«

»Па кад вам је господин начелник рекао, онда добујте — не браним — да ће се и варошки бикови продавати!« одмахнем ја.

»Ваша ће заповест бити одмах испуњена.«

Окренем се Насти и Швабицама.

»Дакле, шта је то било?«

Наста опет отпоче својим громорним гласом као и пре.

»Тебе сам већ чуо. Ти ћути! Него, хајде ти, стара, реци ми, шта је то било?«

Швабица уздахну горко па онда пође казивати:

»Јо, знате, господине, мој покојни усадио лане млад дуд пред кућом, па ја то негујем и чувам, Бог зна како, само да га подигнем. А дошла јутрос ова горопад па очушљала све лишће с тога младог дуда. Ја изишла па јој кажем, што не бере са онога великог дрвета? А она мени: »хоћеш се вући унутра, траго швапска!« У то изишле ове две снаје моје, а она измахну тим кључем па по њима. Ето, тако је било.«

»Е — то ћемо узети у записник па предати суду.«

»Не записујте, господине, ако Бога знате! Све ће ми бубе попркати од глади, ако се станемо по суду потезати!«

А и Швабице ће у један глас:

»Ми не тражимо ништа; само нас немојте предавати суду!«

»Али Наста тужи.«

»Не тужим, господине!«

»Него, као мислите, што је која добила, то је њено?«

»Па — како нам је, тако нам је!«

»А ви хајд с Богом! Него ти, Насто, да ниси више брала лишће са млада дрвета!« —

»Дакле, велите, да идем суду, господине?« наставиће сад опет колар.

»К суду, дабогме. Та казао сам вам то већ толико пута!«

»А ви баш не ћете?«

»Идите с Богом, човече! С вама се не може паметно говорити.«

(Свршиће се)

Милан Андрић.

ВЕЧИТИ МУЖ

ПРИПОВЕТКА Ф. М. ДОСТОЈЕВСКОГ

ПРЕВЕО МИЛИВОЈ МАКСИМОВИЋ

(Наставак)

VIII Лиза болесна

Сутра дан, чекајући Павла Павловића, који је обећао, да не ће закаснити, ходао је Вељчањинов по себи, присмакао је своју кану, пушио и сваки час признавао себи, да је сличан човеку, који се из јутра пробудио па се сваког тренутка сећа, да је синоћ добио шамар. „Хм... он врло добро зна, како стоје ствари, па хоће сад да ми се Лизом освети! — размишљаше у страху.

Мило лице бедног детета изађе му пред очи. Срце му поче силније куцати при помисли, да ће данас, скоро још кроз два сата видети *своју* Лизу. „И шта ту треба говорити!“ — помисли одушевљено — „у томе се састоји сад цео мој живот, цео мој задатак! Какви шамари и успомене!... И за што сам ја и живео до сад? Неуредности и суморност... а сад — са свим нешто друго и друкчије!“

Али поред свега свога одушевљења постајао је све више и више замишљен.

Хоће да ће измучи Лизом — то је јасно! И Лизу ће измучити. И тим ће и да ми се освети за *све*. Хм... нема сумње, да му не могу више дозволити да се понаша онако, како се синоћ понашао“ — поцрвене на једаред, — „и... и инак га још нема, а већ је дванаести сат!“

Чекао га је дуго, до пола један, а узнемиреност његова расла је све више и више. Павла Павловића никако. На послетку превлада мисао, која га је давно већ почела мучити, да он баш нарочито не ће да дође, и то само из узрока, да би могао да му направи још једну онаку сцену, као синоћ. Ово га раздражи још више: „он зна, да ја од њега зависим, и шта ће сад бити од Лизе! Како ћу да јој идем пред очи без њега!“

На послетку не могаше више издржати, и управо у пола један се упути сам к Покрову. У кући му рекоше, да Павле Павловић није ни спавао код куће, да је тек из јутра око девет сати дошао, остао четврт сата и опет отишао. Вељчањинов је стојао пред вратима стана Павла Павловића, слушао шта говори служавка и механички је шкљоцао кваком забрављених врата. Кад се мало разабрао, он пљуну, пусти кваку и замоли да га одведу Марји Сисојевној, која, кад чу ко је овде, и сама изиђе на поље.

То беше добра жена, „жена са благородним осећајима“, како се изражавао о њој Вељчањинов, кад је причао касније свој разговор с њом Клавдији Петровној. Распитавши се у кратко, шта је с „девојчицом“, одмах пређе сама да прича о Павлу Павловићу. По њеним речима „да не беше само детета, она би њему одавно показала била врата“.

— Ономад, овде код нас у кући, догодила се несрећа: неки комесар, шта ли, узео у гостијоници

собу; узео с вечера, а у јутро га нашли обешена. Кажу, упропастио неке новце. Згрнуо се свет, само Павла Павловића нема код куће, а дете без надзора иде; гледам, и она тамо међ светом у ходнику, па иза других провирује и некако чудно гледа на обешеног. Ја је одмах одведох одоздо. Па шта мислите — сва дрхће као прут, сва поцрвенела, и тек што је доведох, а она паде. Мучила се, мучила се, и једва дође к себи. Велика болест, шта ли је, и од оног дана јој све горе. Кад је дошао и чуо шта је било, а он је узео грдити и — штипати, јер не хтеде да је бије, него је све јаче и јаче штипао; за тим се навукао опет оне винушине, па дошао и почео је плашити: „и ја ћу се, вели, обесити, због тебе ћу се обесити; ево видиш, вели, на овом котлићу од завесе ћу се обесити;“ и петљу је већ пред њом направио. А она дошла ван себе — јауче, обухватила га ручицама: „не ћу више никад, виче, никад више не ћу“. Беда!

И ако је Вељчањинов очекивао, да ће чудних ствари чути, ипак га је овај извештај толико поразио, да чисто није могао да верује. Марја Сисојевна је још много којешта испричала; догодило се на пример једном, да би Лиза била кроз прозор скочила, да не беше Марје Сисојевне. Кад је изишао Вељчањинов из стана, беше му, као да је и сам пијан: „убићу га као псето батином!“ претио му у себи; и непрестано му се за тим наметаше иста мисао.

Узме кола и упути се к Погорелцевима. Још пре но што су изишли из вароши, морадоше се кола зауставити на раскршћу код моста преко канала, преко којега је у овај мах прелазио велик спровод. И с једне и с друге стране се накупило по неколико екипажа, које чекаху на прелаз; заустављао се и народ. Сахрана беше богата, а ред кола, који је пратио, беше врло дуг. На једаред се из прозора једних од тих кола указа пред Вељчањиновим лице Павла Павловића. Он чисто не би био поверовао да је то баш он, да му није он сам с прозора климао главом и смешио се. Видело се, да му је врло мило, што је угледао Вељчањинова; чак му поче махати руком. Вељчањинов искочи из кола и, не обзирући се на стиску, на полицију и на то, што су кола Павла Павловића већ ступала на мост, прискочи к његову прозору. Павле Павловић је седео сам.

— Шта је с вама? — довикну му Вељчањинов — за што нисте дошли? Откуд ви овде?

— Одајем свој дуг — немојте само викати — дужност своју чиним — захихиче Павле Павловић, весело се стресајући — испраћам земне остатке искреног пријатеља Степана Михајловића.

— То су све будалаштине, ви пијани безумни човече! — продера се још силније Вељчањинов; — одмах да сте изишли и сели са мном: одмах!

— Не могу, дуг... господине мој!

— Ја ћу вас извући! — примети му Вељчањинов.

— А ја ћу да зовем у помоћ! — рече Павле Павловић, весело се кикоћући, као да је све то само шала, али се ипак завукао у други кут од кола.

— У страну, у страну! Иду кола! — викну полициста. И заиста нека друга кола, која су при крају моста продрла кроз спровод, беху начинила метеж и забуну. Вељчањинов је био принуђен да се склони; за тим наврвеше друга кола и народ, па га одгураше са свим у страну. Он само пљуну и прогура се к својим колима.

„Све једно, у овакву стању га и онако не бих могао повести са собом!“ размишљао је, још непрестано љутит и узбуђен.

Када је испричао Клавдији Петровној шта је све чуо од Марје Сисојевне и о чудноватом састанку на пратњи Багаутовљевој, она се јако замисли: „непрестано се за вас бринем и бојим — рече му онда — ви треба све односе с њиме да прекинете, и то што пре, то боље“.

— Он је само пијана будала и ништа више! — викну љутито Вељчањинов — још и њега да се плашим! И како да прекинем, кад је ту Лиза? Сетите се Лизе!

Међу тим је Лиза лежала болесна; још од синоћ беше у грозници. Очекивали су данас чувена лекара из вароши, и већ су хтели да пошаљу поново по њега. Због свега овога беше Вељчањинов са свим растројен. Клавдија Петровна га одведе к болесници.

— Синоћ сам је пажљиво посматрала — опази она, заставши пред Лизином собом — то је врло поносито и мрзовољно дете; она се стиди, што је код нас и што јој је отац тако напустио; и ето у томе јој се, по мом мишљењу, састоји сва болест.

— Како напустио? За што ви мислите, да ју је напустио?

— Па већ само то, како ју је овамо пустио, у са свим непознату кућу и са човеком... такође скоро непознатим, или у таким приликама...

— Та ја сам је сам узео, силом узео; за то не увиђам...

— Ах, Боже мој, то већ и само дете, Лиза, увиђа! По мом мишљењу, он никад не ће ни доћи овамо.

— Кад је Лиза видела Вељчањинова сама, није се ни зачудила; само се тужно насмешила и обрну

ла к зиду своју главицу, која је горела у ватрушти-ни. Ништа није одговарала на тешење и обећања Вељчањиновљева, да ће јој сутра за цело довести оца. Излазећи из собе он се заплака.

Доктор је дошао тек у вече. Прегледавши болесницу, поплаши првом речи све, опазивши да су га требали раније звати. Кад му рекоше, да се болесница тек синоћ разболела, он из почетка не хтеде веровати. „Све зависи од тога, како ће провести ову ноћ!“ рече на послетку и, издавши своје наредбе, врати се натраг, са обећањем да ће сутра, што раније, опет доћи. Вељчањинов је хтео по сваку цену да остане и да онде преноћи; али Клавдија Петровна га сама замоли, „да покуша још једном довести онога одљуда“.

— Још једном? — рече Вељчањинов бесно: — та ја ћу га везати и на својим рукама донети!

Мисао, да свеже и на својим рукама донесе Павла Павловића, беше га на једаред силно обузела, и он гораше од нестрпљења да то и учини. — „Ни у чем, ни у чем се сад не осећам кривцем пред њим!“ — говорио је Клавдији Петровној, праштајући се с њом — одричем се свију мојих јучерашњих ниских и плачевних речи, које сам изговорио овде — рече с негодовањем.

Лиза је лежала са затвореним очима; изгледало је да спава и да јој је боље. Кад се Вељчањинов пажљиво к њој погнуо, да јој, пре но што пође, пољуби макар крајичак одела — она на једаред отвори очи, као да га је нарочито чекала, и прошапта му: „Водите ме“.

То беше тиха, тужна молба, без сваке сенке јучерашње раздражености, но покрај тога чуло се и нешто, као да је и сама била потпуно уверена, да јој молбу никако не ће испунити. Тек што јој је Вељчањинов, са свим у очајању, почео уверавати, да је то немогуће, а она ћутећи затвори очи и ни речи више не рече, као да га више није чула ни видела.

Дошавши у варош, он нареди кочијашу, да право тера к Покрову. Било је већ десет сати; Павле Павловић не беше код куће. Вељчањинов је чекао на њега читаво по сата, ходајући по коридору са болесним нестрпљењем. Најпосле га Марја Сисојевна увери, да ће се Павле Павловић вратити тек сутра у зору. „Ну, онда ћу и ја доћи у зору!“ — одлучи Вељчањинов и ван себе од љутине оде кући.

Али како се изненади, кад чу од Мавре, још пре но што уђе у собу, да га синоћни његов гост још од десет сати чека.

„Изволели су и чај пити код нас, а слали су и по вино, и за њега дали плаву банку“.

(Наставиће се)

ПОУКА

О ПРОШЛОСТИ БЕОГРАДА

(Наставак)

Одговарало је дакле новим српским политичким приликама и војничком стању, у којем се налазиле Угарска и Србија, кад је Стеван Лазаревић своју престоницу из Крушевца, који је сувише близу био непријатељској области, пренео у Београд и овај град учинио главним градом српске деспотије, која је сад ограничена била само на северне провинције. Тој прилици имао је донде пренебрегнути Београд да каже хвалу за нов полет, који свакако није дуго трајао. Пре свега је српски деспот подигао нових грађевина и утврђења. Пред градским зидовима, шанцима опкољена ширила се силна предграђа. Зидови су били појачани чврстим кулама а руб њихов био је снабдевен силним пушкарицама. Доњи град имао је два пристаништа, једно добро утврђено за ратне сврхе, друго за трговину. У источном делу вароши сазидао је велику и красну саборну цркву а око ње зграде, у којима су били станови епископа и свештеника. Сам је имао двор у вароши и летњиковац са дивном великом баштом ван вароши, а у близини слатких вода имао је као неку караванзерију, у којој су путници налазили заклона и бивали угошћени. Константин,*) животописац тога владара, који је исто тако волео сјај као што је био добра срца и много чинио, опширно нам описује тадашњи Београд и нарочито истиче, да се град састојао из два дела, из горњега и доњега, да су у горњи град водиле четир капије, од којих су источна и јужна имале диживе мостове, и да је у доњем крају била благајница и опремница владарева. Бургундски неки витез, по имену Bertrandon

*) Константин Филозоф: Житије и живот прасно помнимаго, словуштаго, благочестиваго господина Деспота Стефана и т. д. (Издање В. Јагића у Гласнику књ. XLII.

de la Brocquière, који је много доцније у специјалној мисији свога владара, Филипа Доброг од Бургундије, путовао по овим крајевима те о томе написао мемоаре, хвали у истима јачину београдског утврђења и простор вароши, која је за ондашње време била баш веома велика. Брокјер вели, да град може примити пет до шест хиљада коњаника, да има на дунавској страни ратно пристаниште, у које могу стати најмање двадесет ратних лађа и које се гвозденим веригама може затворити а има врло много топова, међу овима и таких, који имају промер од 42 палца.*) Привилегијама и на друге начине побринуо се Стеван Лазаревић да се умноже становништво и да оживи трговина. Становницима је дао силне аутономне повластице, трговце је ослободио те нису морали плаћати царинске пристојбе у његовој земљи и израдио им је у краља Жигмонда сличну привилегију за Угарску. Услед свега тог дигао се Београд материјално за кратко време а добио је као престоница српских владара и као српско-угарска гранична тврђава напредан политички и милитаран значај, који је задржао кроз целу периодуу угарско-српског савеза и потоњих бојева с Турцима све до свога пада.

То су за хришћански Београд били последњи, ватрени зраци сунца на заласку. Стеван Лазаревић имао је бистар поглед. Османска се сила непрестано пробијала напред, гомилајући победу на победу, отму на отму. Султан Мурат II пређе године 1427 преко границе деспотовине, опљачка је и посеђне више тврђава. Турски пљачкаши опустошише сву Србију и Срем, што беше с оне стране Саве, и одвукоше јадне становнике у ропство. Султан није хтео да попусти него му Ђурђе Бранковић, нови владар јадне земље, одмах мораде дати северне дистрикте своје државе Услед тога се забрине краљ Жигмонд, да ће Мурат захтети и оне крајеве, којима је Ђурађ управљао као угарском баштином, с тога се у обрану Београда и осталих тврђава крене с повећом војском. Мађари заузеше Београд, а Бранковић се повуче у Смедерево те га утврди, како би се бранио од мождашњих турских нападаја. По што је Жигмонд једаред ушао у српске тврђаве, није хтео више да изађе из њих. Позивљући се на уговор, који је склопио с деспотом Стеваном у Тати, заузме угарски краљ Београд и остала утврђена места у Србији, а деспоту Ђурђу даде у Угарској подоста баштина, које су носиле леп приход. Београд буде још јаче утврђен и у опште се учини све и сва, како би се Турцима с успехом могло стати на међан.*) Опасност по Београд, по Угарску, по Европу, па и по цело хришћанство расла је с дана у дан. Сад се тек опазило, шта се пропустило, кад је Запад, трањући драгоцено време у борбама око вере и догмата, у вештичким парницама и спаљивању јеретика, пустио народе на истоку да без ичије помоћи гину по бојиштима балканског полуострва те тим отворио османском освајачу пут у срце Европи. Пример угарскога краља Жигмонда повукао је за собом друге. Не само као владару државе, којој је опасност најпре и најпре гровила — па како је у средњем веку владала равнодушност и немар, није то било главно — него као носиоцу немачке царске круне одазваше се остали. Осетио се на једаред свеж поветарац, свуд се то стало кретати, идеја о хришћанској борби за обрану хватала је све јачега корена у свештенства. И владари се њема замишљаше, ма да су свагда били готови на јефтину изговор, да немају довољно војника а још мање новаца. Тада смрт краља Жигмонда уништи на пречац све лепе накане, све паде натраг у стару индоленцију те угасну искра одушевљења, коју као да је Жигмонд потпирио био. Одиста, Турцима једва да би толико дуго било требало да прегнале пут до Беча, да није судбина у Сибињанину Јанку одабрала хришћанског јунака, коме би суђено, да ратним искуством, големим јунаштвом и неограниченим одушевљењем за свој народ и хришћанство у силним сретним и несрет им бојевима на челу Мађарима и Србима, које је водио Ђурађ Бранковић, одбије навалу османлиства те да на више него по века одложи коначни пад Београда и мохачку катастрофу.

Далеко бисмо изашли ван оквира задатку, којега смо се латили, кад бисмо хтели да изнесемо предочну слику Сибињанина Јанка и његових бесмртних, ма и не свагда успешних бојева. Пун воље за

*) Мијатовић цитује у својој историји деспота Ђурђа Бранковића путопис Брокјеров, који је Legrand d' Aussy превео на модерни француски језик те је изашао у „Mémoires de l' institut national des sciences et arts“ (Tome V. Paris. Fructidore, an XII°. Voyage d' outre mer et retour de Jérusalem on France par le voire de terre pendant le cours des années 1432 et 1433 par Bertrandon de la Brocquière. Види Мијатовићева Деспота Ђурђа Бранковића.

*) Старији српски историчари кривили су деспота Ђурђа, као да је његовом себичношћу и лакоћом Београд дошао у руке Мађарима. Они вели, да је деспот Ђурађ гледао да осигура своје благо те је већма волео велика баштинска добра у Угарској, од којих је брао леп приход, него Београд. Но Мијатовић је у својој историји деспота Ђурђа Бранковића гледао да обелодани тај прекор и да оправда предају Београда Мађарима политичком потребом и описним стањем, у којем се налазила Србија. Савез с Угарском, који је био у интересу Србије, захтевао је и ту жртву. Види Мијатовићева Деспота Ђурђа Бранковића, стр. 162—163.

рад, по кад кад пренагао, но свагда јуначан и вољан, прави ратник, који је одушевљен за народ и веру, извојевао је себи Сибињанин Јанко поверење свога народа и својих владара у великој мери. Било да је био војвода, било генерални капетан државни, било намесник, свагда је тежио за једним смером: да силу турску, која се довлачала до државних граница те стала грозити Угарској, хришћанству и свем цивилизованом свету, потисне и ако узможе и уништи. Његов се дакле рад у држави концентровао на организацију чета и на спрему за ратове, које је он покретао и водио а уз то не осећао умора ни клонулости, ако би он и војска му били потучени. Победа, којом је доцније Сибињанин Јанко у друштву са својим тадањим савезником Ђурђем Бранковићем године 1443 у кланцу куновичком међу Нишем и Белом Палаником (Ак-Паланком) Турке победио и која је, као што је познато, довела до сегединског мира (1444 год.), у којем су Угарска и Србија добиле позамашне користи, исто тако није дало Сибињанину Јанку да мирује, као наскоро после тога и онај страшни пораз код Варне, у којем је угарска војска била уништена а краљ Владислав у бој био убијен. Чак ни још несретнији и кобнији пораз на Косову пољу године 1448, после којега је побијени угарски намесник прерушен кроз Србију бегао и допао ропства у свог прељашњег савезника Ђурђа, није био кадар да сломије јунаштво тога ретког ратника ни да угуши у њему одушевљење за наставак рата. А баш је стање у Угарској и у суседним државама за успешно ратовање било неповољније него икад. Мађарски је народ био ослабљен и клонуо, земља није имала никаквих средстава, страначка борба, која је после сваке несретне битке све јаче букнула, раздерала је земљу на више табора и родила најгадније страсти. Србија, Босна и Влашка, једини још остали држава на балканском полуострву, луто су запомагале те пале у очајање, кад су осетиле, да им се приближује час коначне пропасти. Угарска је граница била пуна бегунаца с оне стране, па и сам деспот, ма да је султану плаћао, за оно време голем, годишњи данак, није се више осећао сигуран у Смедереву и Острвици. А како је тек изгледало у Јевропи! Нигде није човек могао рачунати на помоћ, јер су сви међу собом били у завади те је букнуо рат свију против свију, који је учинио те је олабавила дисциплина, сваки аукторитет био подрман, све племенитије тежње биле угушене и сва вера, сва нада у боља времена била закопана. Глас Сибињанина Јанка, ма да су му донде толико веровали, одјекнуо је у том тренутку као глас вапијућег у пустињи.

Тада у лето године 1453 пројури кроз Јевропу тужни глас о паду Цариграда. Мухамед II дуго се упињао но најпосле је ипак покорио тај град. Да је догађај, од којега се тако дуго стрепило, постао фактом и да је тиме опасност јевропске инвазије битно порасла, то се осетило при свем том, што су појмови и осећаји на западу били и сувише сметени.

Т. Ст. Виловски

(Наставиће се)

КЊИЖЕВНОСТ

НЕМЦИ И ФРАНЦУЗИ

(Наставак)

Начела немачке уметности

I

Дела немачких »класика« одговориће по себи на ово питање; али пре тога сама начела њихове уметности научиће нас да сумњамо, да би така уметност могла свету дати урнеке.

Не мислимо да говоримо овде о оним начелима, које сам горе споменуо, о начелима школе и параде, која Немац изводи пре но што ће да производи, или их замишља после дела. Пре но што ће своје створове да изнесе на видик, нико о њима не мудрује више од њега; нико не зна боље оно што ваља чинити, али нико не чини мање оно што треба. Па и после дела, кад је после толиких одлука родно чудовиште, уме да нам лепо доказује, толико нас је довео у доктрини, да би оно, што нам је досадно, требало да нам се допада

Али права начела једне књижевности нису у критичарским књигама; она су у срцима и у духовима писаца. То су оне опште тежње, оне наваде скопчане с пасмином, у кратко: они бесвесни системи, којих се држимо у пркос свима системима.

Дакле из Немчева карактера треба да изводимо његову естетику. Од тога карактера не задржавајмо до ли главну црту, која објашњава све остале. Немац, рекосмо, индивидуум је неопслушан друштву. Пођимо и даље у проучавању ове нагонске независности, на коју Немац често хоће да се ритне; пођимо до искона јој, па ћемо видети, да она води уметника ка начелима, која се не слажу са савршенством.

»Германци«, вели Тацит, »мислили су да је недостојно боговског величанства, да богове затварају у храмове и да их приказују у човечанском облику. Шуме су им биле светилишта: у њима су обожавали, не образујући их за очи, душе, које су узимали из видних предмета.« Ова примедба садржи у клици сву нашу теорију.

Не можемо се довољно позивати на ту чињеницу, да Германи нису знали за град; они нису знали за онај уметнички свет, у који су Грци и Римљани бегали од спољашњега света, за ону тамницу окићену и сјајну, из које су пркосили кобностима незнане те дакле страшне природе. У заузданости и шумском шуморењу, далеко од симетричних и хладних градова проводи овај народ сву перијоду детињства, у коме дух добија неизбрисиве утиске, који му решавају развитак стаса. Хришћанство дође за тим да му проповеда одрицање од земље и мистично дружење с богом и богородицом; али ова наука, дижући му душу и облагорођавајући му срце, не уплађава му дух; она не чини ништа за материјални и чисто човечански развитак ових дивљих зверова. Кад их древност потражи у XVI столећу, беше сувише касно: немачка душа већ је узела била свој облик. Одгојена у шумама и чрез шуме древне Германије она је остала пантеџистична; она је за увек заволела, често нехотичном љубављу, складни и узвишени перед живота, сметене и срдачне армоније пола.

К томе је Германац становао у земљи влажној, обраслој дрвима. Тамо плове магле и паре, готове да оживе за уобразиљу и да створе читав народ страних створова. Предмети тамо топе своје контуре једни у другима; округла кубета широких сеница или густе честе скоро увек тамо крију стрмене стене и дрва. Свуда зелен каос, неопредељени савици, мрачност са светлуцањем, а поврх свега небо променљиво, на којем сунце, у пола застрто, често личи на око без зенице у једноокога.

Напротив, дух грчко-латински развија се на светлим и жарким обалама средоземнога мора. Толико су често славили спретне лепоте и театрални поглед ових блажених крајева, да се посматрач може ограничити, да их само укратко спомене. Може се рећи, да је земља тамо била класична пре становника. Сунце баца тамо снажну светлост, која, слободно размичући предмете, умножава живе погледе и праве црте. Уз то, услед саме цивилизације, земља, зарана оголивши, брзо показа свуда стене голе и симетричне, простране хоризонте са великим јасним цртама.

Али што се није довољно показивало, то је огромни утецај, који су тамо имала на човечји дух не природна позорја, него сама дела човечја. Разумни Грк рађао се или се бар одгајао у градовима. Непрестано дружење са сапутницима, уточиште, које му даваху куће, све га удаљаваше и у исти мах ослобађаше од природних сила. Шуме, што их је најчешће вијао, биле су шуме од ступова. У којој су се мери гомилали уметнички или индустриски производи и живот му биваше удобнији, у тој мери имађаше човек све више и више поуздања у себе. Он се дивљаше сам својим делима правих потеза и правилнима; на тај начин стваране себи човечански идеал, који му представљаше стварни свет као отрцану масу, као груб покушај. Да би сачувао своје богове, зар није требао да их преокрене у људе? Пре свега у друштву и живећи само у друштву, он је губио из вида општи живот и поносито се од њега усамљавао: мноштво живих или бездушних каоса у његовим очима била је само нека трома или гмизава ствар, из које се подизало човечанство, попут дана из црнога дна првобитне ноћи.

Овај дух, ако и донесен Французима, свакако је француски. Знамо, колико су њиме Гали били испуњени; дакле ни мрак средњега века не могаше срушити га. Француски језик, мати француске мисли, беше ту, да га за увек одржи у француској пасмини.

Поставимо сад пред душу или свет ова два духа, које смо ставили један спрећу другога; замислимо, да они хоће да их репродукују у уметничком делу: шта ће да буде?

Латинина храбре већ његови модели; ова природа тако необична или тако проста, ове душе тако јасне у страстима, тако видне, не да пркосе подражавању, него као да га зову и вољно му се нуде. Уз то рапија дела дају

уметнику поуздања; у њима види он уједностручене слике ствари; живећи увек са тим сликама, он им се најпосле толико и још више диви, него самим стварима. Ово непрестано посматрање дела његових претходника ограничава човека у човечанству, па укаљајући га од необуздане материје, згушњава му моћ и узвишава је. Ту онда по нужди долази, да сликар мисли да улепшава оно, што види, и не видећи у томе само суштину, идеју, како рече Платон. Он дакле иде напред: ради грозничаво, да би себи присвојио све ове начине уједностручавања и генерализовања, који творе технику уметности.

Ово присвајање, тако лако за њега, није без опасности. Човечја симетрија, често спољашња, хладна и укочена, хоће да му изгледа виша од дубокога, живога и разноликога реда у васељени. Ако се не узме на ум, он ризика да предмете не види више, него кроз репродукције, које су мајстори начинили; препочињући јаву, која је вечни идеал, он мисли каткад да је исправља. Тада је за њ уметност, или скоро да је то, модел, који човек даје природи.

Чим Германац прими свој темперамент, или пође за њим, он прво није охрабрен да производи ни својим једноликим пољима, ни својим сумрачним гајевима, ни својим срцем, неопредељено створеним. Он није одрастао у по цветника од урнека, поред побеђене природе. Напротив, он и сувише живи са стварима и у њима, он их гледа погледом, који сувише продире и који је сувише непосредан, да би покушао да им подражава, то јест да учини да живе иначе, а не само у себи самима.

Он у дну увек има да га је снашла природа, која се не да подражавати.*)

Сувише му је мила јава, да би се усудио био да је сакати; да се у њој прави избор, то је за уметност неопходан услов; њему је то обесвећивање. Он не увиђа довољно, ако француски дух обузме од телеса или од дела, што их пише, нешто од њихова живота, да им за то дода сву своју душу. Потези прави и чисти, мудри савици, које су Французи извели из спољашњега света, ако и нису тамо заиста, све те лепоте, чеда француског ума, њега у ствари мање очаравају, него обилате завојице и бескрајна разноликост великога Тевта. Ако се Латинин диви дрвету, што у њему види ступ, Германац налази, да је ступ само у толико леп, што га сеча на дрво. Првоме је дрво каткад само ступ, који није добро испао и има збркан и несиметричан капитал; другоме је ступ увек дрво оборено, нагрђено, израњено.

*) Ово чуство врло је добро изразио Гете у почетку *Вертера*. (Види писмо од 16 маја.)

(Наставиће се)

ДЕЛФИНА ПОТОЦКА

(Свршетак)

Будућност је за то дознала из његове лирике, која је пуна страсти, пуна жара а пуна уједно и горке, јетке туге. Мање његове песме, разбацане по писмима Делфини, никад нису биле намењене јавности. Занимљиво је, да Красински у њима први пут употребљава стих — сви његови ранији радови писани су у песничкој прози — и то мајсторски. Само у њима живи његова љубав потпуно и отворено, како је непосредно и чисто изврела из његове племените и искрене душе.

А Делфина? Са свим се на сигурно може рећи, да је од свију њених обожавалаца Красински био најмањи њен идејал. Ласкало јој је, да је љубавница велика песника — но није га могла разумети, појмити, заволети га од свег срца. Не ће тим да се каже, да је љубав њена била сушта причина — но то стоји, да је код ње одлучна била уобразиља а не осећај. За таква душевна дива, какав је био Красински, није она имала крила — она је остала на земљи, дубоко, дубоко под њим.

Но не може се порећи, да је она на даљи развитак његових мисли имала знатна утецаја. Умела је да се уживи у његове идеје па понављајући их пред њим много је доприносила, да су те идеје ојачале у његовој унутрашњости и да је велики душевни процес, који је био попретио да ће му подрмати све његово пређашње уверење, опет постао имна нади.

На тада, у време, кад је Пољска била на ивици пропасти, појави се из његове душе као сјајан метеор, који предсказује васкрс, његов „Przedswit". За једини тај спев мора пољски народ увек бити захвалан Делфини Потоцкој.

Историја њене љубави проста је и једноставна. У половини фебруара године 1839 отпутује Делфина из Напуља у Рим, но тај растанак није дуго трајао. Двоје драгих се на скоро опет састадоше. Јулија године 1840 мораде Красински у Монаково, да се онде састане са својим оцем. Делфина је пошла за њим и онда ју је Красински први пут назвао Беатриче. Оно неколико недеља, што су провели у Монакову, могу се сматрати као вршак њихове среће. У Италију се вратили као две већ за вечност спојене душе, једно у друго заљубљени а обоје сневају о најлепшој будућности.

Неколико су дана провели у северној Италији. Излети у алписке долине и по плаветним сјајним валима језера оставише у песниковој души незаборављене утиске. При једном таком излету, кад се у дивној, месецом обасјаној ноћи возили на комском језеру, зачела се идеја „Шпедсвита“. Наскоро за тим опет се растадоше двоје драгих. Красински оде у Напуљ, но у мају се врати у Рим и онда се цело лето није растајао са Делфином. У јесен, кад је чуо да му се пријатељ Дањелевић на смрт разболео, похитао је у Монаково.

Делфина је опет отишла за њим те је верно с њим дворила бонога пријатеља. Кад је Дањелевић умро, одоше обоје марта године 1842 на неколико месеци у Ницу. „За вечита ће ми времена дани у Ници остати у најдивнијој успомени“ — пише свом пријатељу Гашинском. „Јахали смо по бреговима Небо је било дивно а у души је била срећа — мирна, узвишена, јер смо нас двоје непрестано говорили о свету идеја, о свету духа, о свету будућности“.

Онде, крај ватрених погледа Беатричиних, у време најчаровитијих шетњи допевао је песник и свој „Przedswit“.

Но не би суђено да срећа њихова буде дуга века. Отац Красинскога стаде наваљивати на свога сина, да се жени. Песник се није могао опирати и тако узме јуниja 1843 девојану, која је по душевним подобностима и по лепоти била савршено дорасла Делфини, али је по чистоти осећаја куд и камо надмашавала.

Последња порука Красинскога драгани била је дивна елегија „Моли се Богу за мене“, коју је написао од прилике на месец дана пред сватове.

После сватова као да се песник са свим истрезнио. Ма да није са свим прекинуо с Делфином, ипак је дошло дотле да њена писма није ни отварао а камо ли на њих одговарао. Нестало је било зара, који ју је некад озарavao. Некад је писао: „Сагледати идејал и заволети га, но после на њему открити пеге, то је највећи бол“, па истину тих речи увидео је онда и сам.

Кад се после неколико година тешко разболео, похитала је опет Делфина, да га дворн. Но песник није хтео ни да је види. Није дозволио да дође преда њ на самртничкој му постељи, а 23 фебруара 1859 испустио је душу.

Делфина Потоцка још се дуго после смрти Красинскога градила „удовом његова срца“. С колико права, сведочи то, што јој ништа није сметало, да се мужу свом опет интимно приближи, кад је он после свога изгнанства у Саратову дошао у Париз.

Беатриче! Не, то је Делфина Потоцка била само у фантазији Зигмунта Красинског!

На Квапилова дела:
„Ženy a milenky slovanských básníků“.

КОВЧЕЖИЋ

КЊИЖЕВНЕ БЕЛЕШКЕ

☐ За ове, који се баве социологијом, изаће крајем прошле године врло интересно дело: Les luttes entre sociétés humaines et leurs phases successives, par J. Novicow.

☐ У Паризу изаће прошле године књига: De Goritz à Sophia, par le capitain Pimodan. То су његове успомене из Бугарске.

☐ У Рајнвалдовој Bibliotheque des sciences contemporaines изашло је 1887 год. дело познатог Abel. Hovelacque-a La linguistique. О словенским језицима у опште, српском и хрватском посебице говори на стр. 366—389. У тврдом повезу стаје 5 динара.

Поправка. У прошлом броју у расправи о прошлости Београда а на страни 108 у другом ступцу поткрала се неозбиљна погрешка. Онде у једанаестом и двањаестом реду од горе стоји: Француски, *бугарска* и немачки кнежеви, а треба: Француски, *бургундски* и немачки кнежеви.

САДРЖАЈ: Песништво: Реалиста I. Љубан. У споменицу ђци И... Л.....ј. Ханс Ајлер. Управна служба. Вечити музе. — Поука: О прошлости Београда. — Књижевност: Немци и Французи. Делфина Потоцка. — Ковчежић: Књижевне белешке.

Издаје књижарница Луке Јоцића. Срп. штампарија дра Св. Милетића

БРОЈ 9.

СТРАЖИЛОВО

ГОД. VII.

ВЛАСНИК И УРЕДНИК

ЈОВАН ГРЧИЋ

У НОВОМ САДУ, 27. ФЕБРУАРА 1894.

ПЕСНИШТВО

РЕАЛИСТА

II

Бејах свршен правник са Велике Школе,
Бејах скинo с врата све испитне бриге,
С којих дуго време сносих тајне боле —
Нисам више гледо прашне школске књиге.

Имађах у џепу сведоџбу свог знања
Па сам се већ свакој људској срећи надо;
Био сам на путу много бољег стања,
Али сам се опет још по ђачки владо.

Смелост ми је била још најлепша дика.
Ношах се к'о ђаци што се махом носе:
Ношах висок шешир, обода велика,
Којим се сви ђаци диче и поносе.

У руци сам имо какав штапић лаки.
За мараму вратну никад нисам знао —
По томе већ може да пресуди сваки,
Како сам све светско мњење презирао.

Бејах стални писар једног адвоката
(И сам сам се спремо да се тако зовем)
Било ми је добро, беше добра плата,
Могао сам увек срцу да уговем.

Још државне службе не мишљах да тражим
— Нисам пакан био још ни да се женим —
Хтедох се, по срцу, да крепим и снажим,
Нисам још'те хтео живот да променим.

Хтео сам да будем вечно самовољан,
Па том божјем свету вољно да се дивим;
Не мишљах да будем икада зловољан —
Хтедох, по свом срцу, слободно да живим.

Све сам био кадар, за све имах моћи.
Да ми је ко тада дарово свет бели,
Ја бих га дотеро, по својој свемоћи,
Да буде у свему, к'о што срце жели.

Још бих га приморо да буде и бољи,
Но Бог што га створи, по свом божјем знању.
Није било краја мојој силној вољи —
Бејах врло смео у свом поуздању.

Сад се томе смејем, јер увиђам јасно,
Да ни себе нисам савладати могo,
Али ми се онда све чинило ласно —
У заносу своме држах на се много.

Из заноса тога пренух једног дана,
На глас и на позив познанице моје.
Што сам се тихо покрај њена стана,
Кад ме она зовну из собице своје.

Некад код ње бејах на стану и храни,
Лепо живљах с њоме, јер сам тачно плаћо —
Те, када се после станих у кавани,
Опет сам почесто њеној кући свраћо.

И сад, чим ме зовну и рече да сврatим,
Окренем се одмах, уђем у дом стари,
Да се мишљу, опет, оном добу вратим,
У ком некад ђачки с трудом животари'.

Кад од спретне собе познат праг преступих,
Видех, у крај стола, неку мому младу,
Па љубазно пред њу, са наклоном, ступих.
Она уста с места, јер беше при раду.

Шила нешто журно, ал кад спази мене
Спусти доле руке па ми поздрав даде.
При том је се знала тако да осмене,
Да ми, за час, срце јаче бити стаде.

Знаница ми рече: то је својта њена,
Па је дошла њојзи, она ју је звала.
Мати јој је била сестра, Магдалена,
Те је као своје рођено држала.

Беше лепа, љупка, румена и дична,
С косом врло бујном и к'о гавран враном,
Очи беху црне, уста стиду вична,
Име Танкосава, ал је ваше Таном.

Седох на седиште, што ми близу беше
Па извадих дуван да дам посла себи.
Кад се прами дима у таван узеше,
Рекох две-три речи, тек да ћуто не би.

У том већ донеше слатко од трешања,
Што се свуда цени међу женским светом,
Што га служе куће и најбољег стања —
Одмах после, за тим, добих каву с цветом.

Кад се све то спрши, и ја шољу вратих,
Знаница збор поче, па најпосле рече:
„Знате, што нас сада с ваше шетње сврatих?
Баш о вама беше говор неко вече.

Рођака ми пречег осим мене нема,
А још из детињства за науком жуди,
Па би се сад хтела за испит да спрема —
Хоће да се пашти, хоће да се труди,

Жели само стећи кору сува хлеба —
Жели, ако Бог да, наставницом бити,
Ал јој, ради спреме, и учитељ треба,
Да се боље може свему поучити.

Због тога се мени, у Београд, дигла,
И мени је самој мила њена жеља:
Драго би ми било, кад би смер постигла —
А ја од вас не знам бољег учитеља."

Нуткао се нисам — примих посо радо,
Прекидох и цену, па баш одмах сутра
Удесих и часе, па радити стадо',
Обично по по дне, каткад и из јутра.

Чим сам првог часа, пун потајног жара,
Са узбудом неком крај ње за сто сео,
Помислих на славног Петра Абелара,
Како се с Хелојзом уз рад заволео.

Чисто добих вољу, да сам тако радим,
Да видим и дознам, како и то бива.
Наумих, од шале, живот да осладим,
Па да пустим срце, да у том ужива.

Што наумих само, учиних у ствари.
Изнајпре јој срце тек од шале дадох,
Ал се, после, љубав од збиље ражари,
Те у њене ланце, са уздахом, падох.

Ох, рече с осмехом, кад се тога сетим,
Ја узданем само с тешке казне своје.
Сад на крилма шале врло ретко летим —
Она ми измени многе жеље моје.

Но не ћу да кривим своје лакоумље —
За што да се заман на судбину тужим?
То је све сад само залудно безумље —
Боље да вам причу искрено продужим.

Радећи са њоме неких пет'ест дана,
Смотрих, доста пута, где погледа на ме,
Те ми душа често беше узбуркана,
Али све то беше тек забава за ме.

Увидех да мало њеним срцем владам,
Па хтедох још већма срећом да се сладим:
Стадох да се даљој, јачој, сласти надам —
Прегох да јој срце стесним и опсадим.

По једном столићу, што нам за рад био,
Новине су увек застиране старе;
Ја по њима цртах, јер ми цртеж мио,
Слабо сам се брино, што се тиме кваре.

То ја чињах махом, кад сам је слишаво;
Часом гледах у њу, дражљив од милина,
Час обарах очи, па сам саслушаво,
А узгред и црто по крају новина.

С тога нису могле дуго бити чисте,
Мењаху се, махом, скоро сваког дана,
Ретко су два дана биле једне исте —
Нова је бар била друга, чиста страна.

Тим се чуво столњак, сав од платна бела,
Што га њена тетка својом руком ткала,
Што је био застрт поврх стола цела,
Да не би где мрља од мастила пала.

Мотрећи по листу, смотрих једног дана
Подлистак, у њему што је штампан био,
Бејаху то неки наставци романа,
Што је дотле дуго, тачно излазио.

И једно ми место баш у очи паде:
Писац је ту црто, где се љуби двоје.
Сликао је верно љубавне им јаде,
Те ја тамо, после, сврађах очи своје.

Пратећи ред с редом, стах на једном ставу,
Што ми, у том часу, врло мио беше,
Погледах узбуђен танку Танкосаву,
А њене ме очи још већма занеше.

Спустих поглед доле, спрам женске јој силе
Више нисам мого жудњи да одолим,
Но подвукох, кришом, ове речи миле:
„Не могу ти крити — љубим те и волим!“

То подвукох кришом, ал у себи жуди',
Да она, кад одем, брзо дозна за то,
Да јој плаха љубав узнемири груди,
Не би ли ми дала и одговор на то.

И, не лези враже, одмах, другог часа,
Видех да се у њој неки немир скрива.
Доста дрхтав беше звук њезина гласа,
А боју у лицу много промењива.

Што је чудно било — новине још исте,
Ма да беше шара на све четир стране,
Ма да нису биле, к'о што треба, чисте —
Ма да беху мало још и подеране.

У подлиску оном, што сам га већ знао,
Под врстом, коју сам подвукао био,
Одмах сам и други ознак угледао.
Одговор је био: „Ти си мени мио!

Љубим те и срцем и свом душом својом,
Ја под влашћу твојом већ одавна стојим,
Радо ћу да идем свуд за речју твојом —
Слатко ћу се твојом робињом да бројим!“

Мени, богме, на то не би ништа криво,
Те у неко чудно, слатко миље паде'.
Већ сам тајну драгост у срцу уживо —
У подлистак, после, гледах врло радо.

Он је згодно стајо мени на погледу,
Очима сам мого, уз рад, да га пратим.
Промотрим све врсте, пређем све по реду,
И, најзад, по жељи, један израз схватим.

Подвукo сам речи: „Је ли од истине?“
И другога часа, чим сам за сто сео
Прочитах у листу редак пун милине:
„Но сумњај, већ буди уверен и смео!“

При таком исказу за час постах бујан,
Па, како с њом сеђах, с једне стране стола,
Појмих неки дрхтај и постах узрујан,
Бацивши јој поглед, пун страсти и бола

Седећи на месту нисам имо мира,
Но столицу мицах, да јој будем ближе;
Најзад моје раме њено раме дира,
И њен дрхтав дисај до мог лица стиже.

Тад се чисто занех и обзир изгубих
— Нисам имо снаге, већ подлегох жуди —
Обграих је руком, страсно је пољубих.
Не пуштах је, после, дуго с бурних груди.

Она нешто шапта, ал шта — ко ће знати?
Ја јој само, занет, љубљах врела уста —
Не знах шта је доста — тешко беше стати.
Она се и брани, али после суста.

Кад се, најзад тргох, к'о иза сна нека,
Она спусти главу на страсне ми груди,
О мене се обви њена рука мека,
Те даде израза својој тајној жуди.

За тим диже главу, погледа ме смело,
И у своју руку моју руку узе.
Очи јој збораху сетно и весело,
А уз то трептаху дробне бисер-сузе.

Уздахом и оком каза да ме воли,
Као да одавна чека смелост моју,
Па не може више срцу да одоли,
А да већ не изда тајну љубав своју.

Ја се опет занех па љубити стадох.
Љубљах је по лицу, љубљах црне очи,
У некакво ново, чудно миље падох
А срце, од жудње, хтеде да искочи.

Она ми у власти само тихо јеца.
Ја јој љубљах усне, љубљах и по носу
— Заман скрива главу, чух где срце бреца —
Па јој, место лица, љубљах меку косу.

За дуго смо тако занесени били,
А кад нас је мало слатки занос прошо,
Слатко смо међ' собом све *ти* говорили,
Па се и грљасмо, кад бих кући пошо.

(Наставиће се)

Вл. М. Јовановић

У ПРОЛЕЋЕ

Кроз гранчице ветрић пирка,
По ваздуху свила плови,
На пригревку мајца жмирка,
Гучу бели голубови.
Петли поју, голуб гуче,
Кроз маглице сунце гори,
Под пламеном пупа пуче,
Из пупе се цветак створи.
Вишњица се цветом осу,
С њоме зумбул, љиљан вити.
Јутро круни бисер-росу,
Њом првенчад да окити.
Из груди ми срце шану
Па ми смрси зимске снове:
Премалеће ево грану,
С прозора те мома зове!
У коси јој цветак гори,
Сјај сунчани с њена лица,
Супарница младој зори,
Нежна као љубичица.
Уснице су њене пуне
А пољупца слатка јека
К'о харфине јечи струне;
Ручица је њена мека . . .
Грлите се, љубите се,
По пољани бер'те цветке!
Тешко усуд час донесе,
Где су сласти тако ретке —
Ал ја сам му споменуо
Јад љубавни, прошлост црну,
Тешио га — али, јао!
Моје лудо срце кличе
Па на прозор моми прну
К'о из ропства младо тиче . . .

Ленскій

УПРАВНА СЛУЖБА

СЛИКА ИЗ ЧИНОВНИЧКОГА ЖИВОТА

(Свршетак)

Чим уђе полицајни вођа на се полако одшуња к мојем столу, а колар се међу тим окрете и оде.

Сад ће полицајни вођа полугласно, а надигао једну обрву, као човек, који има важну тајну да открије:

»Господин-већниче! Ја бих вама нешто казао.«

»А што?«

»Са нашим господином начелником не ће бити добро.«

»А као за што?« прихватим ја хладнокрвно.

А он ће са неким злурадим смешкањем:

»До сад је само после по дне и у вече седео у механи, а сад већ почиње и пре по дне. Ено га, још од јутрос, где пије са неким бугерима код тетка-Кате.«

Ја одмахнем руком па узмем опет прегледати списе, а он ће и даље:

»Начелник би најбоље чинио, кад би пренео и канцеларију своју тетка-Кати, јер и тако онде расправља све, што бива у магистрату. Тетка Ката и њени гости, по који пут, пре знају какву вишу наредбу него ми овде. Па онда стане сад овога сад онога чиновника опадати пред ма каквим људима, и хвалити се, како ће он ово и оно. Ја прешао, отојић, да видим с ким је засео, а он баш о вама нешто развезао пред некаквим дешператним занатлијама. Само нисам могао докучити, о чему је била реч.«

»Оканите се, молим вас!« прекинем га. »Ја не марим за силеткарије.«

Полицајни вођа већ зинуо да настави, али у тај мах бахну месар у собу, па ће још с врата:

»Молим, господине, хоће ли се сви варошки бикови продавати после по дне?«

»Какви бикови!« зачудим се ја.

»Па сад је добовао Јоза на пијаци, да ће се после по дне продавати варошки бикови.«

»До сто врага! Тој матороj чутури не смем рећи ни речце више, него само оно, што има да објави. Да сам рекао и њега ћемо продати, он би и то добовао.«

Ево једног Цигана.

»Шта ћеш ти?«

»Господине милостиви! Изгибосмо сви Цигани до ноге! Ако још и дуже потраје овако, затрћи ће нам се колено!«

»Штета!«

»Штета, богме, господине милостиви! Још каква штета! А биће, како вам рекох, биће да ћемо сви изгинути!«

»Па шта је? Говори, каква вас је то самртна невоља напала?«

»Тај наш кнез, господине! Ето, већ скоро по године кнезује, па нас све потамани! Јутрос нас окупио да идемо на ледине чупати дикицу, па нам прети, да ће нас све расселити одавде! А што није право — није. Већ ви узмите од њега кнежевску палицу, па поставите за кнеза мога сина, или још боље — мене!«

»Ја не постављам циганске кнезове. Иди ти господину начелнику; он има ту власт.«

»Али да и ви рекнете коју добру за мене, господине!«

»Добро, добро; хајде, иди само к њему.«

Ево једнога добрћудна трговца са брижљиво негованим »благоутробијем«; има бистар поглед по свету и јасне појмове о друштвеном животу, али је до зла бога незадовољан целим стањем и целим током ствари данашњега времена.

»Та јесте ли живи, за име божје!« упаде с врата. »Ух, не бих вам ја могао служити на вашем месту ни за које новце! Дошао сам да платим порез, а у благајни навала да не можеш унутра. Па се шетам већ више од једнога сахата по ходнику и гледам ту гунгулу пред ваши врати. Једва дочеках да се мало разиђу, па да видим како сте? Јесте ли у животу?«

»Јесам, царе, али у рђаву!« одговорим му с Краљевићем Марком.

»Ух! Благо вашој парави! Та ја бих то све растерао до врага! Гледам само — каквих се ту није изређало од јутрос! Па ви то све саслушате и сваком лепо?«

»То ми је задатак.«

»Ја то не бих могао.«

Закуца на врата и уђе опет један трговац, па се поклони учтиво и озбиљно:

»Клањам се!«

»А шта ћеш ти ту?« дочека га дебељко. »Дошао си да и ти крадеш време овоме господину. Као велиш, представник си варошки па не може бити без тебе.«

»Није, брате,« прихвати представник смешећи, »него тражим господина начелника; па како га нема у његовој соби, мислио сам да је овде.«

За тим се посади на диван да направи цигарету.

»Па што си сад сео?« настави дебељко у шали.

»Пусти ме, куме, молим те, да се мало одморим; а господин не ће замерити. Још нисам сео од јутрос. Не можеш, брате, посвршавати послова! Како сам устао јутрос — двојица већ чекају, да им дам на нову зоб. После одем у штедионицу — и ту чекају људи на одобрени зајам, а нема доста готовине. Дај, помози и штедионици улогом од десет хиљада. А ко ће, ако не ћу ја као управитељ? Хе, жена ми се спрема у купатило, а морам и транспорт волова да отправим у Пешту. Сад сам био код суда на расправи. Још после прошле жетве требао ми је један питкоš да врати сто форината, што сам му позајмио на нову храну, па сам га морао тужити, да ми и са овогодишњом жетвом не умакне. Е, тако мора човек да се пати у данашњем свету!«

»Па је л' ти сад лакше, кад си се изјадао овде?« запита дебељко иронично. »Мислиш ли ти, да ја и овај господин тебе сад нешто више ценимо, кад смо чули, да си испомогао штедионицу са десет хиљада, и да ти се жена спрема у купатило, и да имаш транспорт волова да отправиш у Пешту?«

»Теби је увек до ђаволства, куме! примети представник, смешкајући се. »Хајде, хоћемо ли кући? Сад ће по дне.«

Препоручише се обојица и одоше, а улази једна ратарка, па ће понизно:

»Добар дан!«

»Да Бог да! Које добро, драга?«

»Ја . . . овај . . . дошла сам . . . да вас нешто молим, господине.«

»А што? Дед, говори брже.«

»Знате . . .«, поче она испредати, »како ћу да вам кажем? . . Имам две кћери и једног сина. Кћери сам, хвала Богу, већ разудала. Она старија ми је за јабанлијом, а ова млађа је овде у месту . . . Не могу се потужити ни на пријатеље. Обадве су, хвала Богу, добро удомљене; а нисам дала мираза ни уз једну.«

»На срећно им било!«

»Хвала, господине! И ви били живи и здрави!«

»Хајде, нек и то буде. Али говори већ један пут, ради чега си дошла?«

»Знате . . . мој Мика . . . и он ми је, хвала Богу, већ дорастао до женидбе. Па би било и прилика. Могао би, што но веле, баш и бирати. Бог нам је дао прилична иметка, а момак је, рећи, угледан. Тамо нам је кућа тескобна и стара, па говори мој Мика: Мати, да подигнемо најпре нову, пространију кућу, па да се ја тек онда женим . . . Е, мој синко, велим му ја, а ко би се томе већма радовао, него мати? Али нова кућа стаје много новаца, а ово је мало, што смо до данас уштедили.«

У то се зачу пред вратима начелников глас:

»Шта ћете ви ту? Зар не чујете да звони по дне? Одлазите, па дођите сутра!«

За тим упаде у собу, сав запурен и намргођен, па се заустави код мога стола те промери најпре мене па онда ону жену.

»Шта хоће ова жена?« запитаће на послетку озбиљно.

»Не знам још ни ја, шта хоће,«

»А хоћете ли бити скоро готови с њом?«

»Како је започела, можда ћу и бити, тамо око мале ужине.«

Начелник се мало позамисли, па се онда окрете к жени:

»Господин ти сад не може ништа свршити, јер ја имам посла с њиме; него иди кући, па дођи сутра.«

Жена се поклони и изврче се полако из собе, а начелник баци руке за леђа, обори главу, намршти се још љуће, па пође горе доле по соби.

Ја се мирно завалио на столицу, саставио руке под брадом, па га посматрам и чекам да чујем каква ће то важна посла имати *он* са мном?

Кад је сабрао ваљда све мисли, онда на једаред стаде на сред собе према мени, па укреса озбиљно:

»Господин-већниче — то не може даље тако ићи!«

»А што? Како?«

»Знате ли ви, да сам ја био најпопуларнија личност у овој вароши? Ја сам ту створио певачко друштво, ватрогасно друштво; био сам . . . једном речи — био сам прва личност у нашем месту. А ви сад убијате моју популарност. Ја то не ћу више да трпим . . . Од куд долази Стева Симић да мени прилази јавно код тетка-Кате, да ја без вас не могу ништа у магистрату? Ко је тај Стева? Био просјак па се као сирома калфа оженио и добио нешто новаца уз жену, па сад он мени да каже да ја не разумем, шта је управа, него морам онако, како ме ви поучите! . . . Па ми је и редарствени вођа нешто рекао . . . А шта је већник спрам начелника? . . . Море, знате ли ви, шта је то начелник? . . . *Начелник!* . . . Он је глава општине; он је све и сва. Како он каже, онако мора бити!«

»Ма се то и противило закону?«

»Ех, ви одмах ваш закон! То сам већ толико пута чуо од вас! Како ја кажем, ово или оно да решите овако или онако, а ви одмах: то се противи закону! . . . Закон . . . закон! . . . *Моја је реч закон!* . . . А ја знам како стојим *горе*. Није мене за то ни брига!«

У то уђе протоколиста, метну некакав акт преда ме, на којем прво смотрим плаветном оловком написано и три пут подвучено „*одмах*“.

»Шта је то тако прешно?« викнем за протоколистом, који се, мећу тим већ поставши из собе, на мој глас окрене и забезекне.

Ја читам гласно напис акта:

»Редарствени вођа извешћује, да је Гаја Тривунов затвор од двадесет и четири сахата издржао.«

На ћу онда запитати:

»Шта има у овом тако прешно, да се баш *одмах* мора решити?«

„*Јер ја тако наређујем!*“ упаде начелник, који је дотле крупно и озбиљно корачао по соби.

»А ви бар вежите најпре овај број са пређашњим бројем и на акту и у уруџбеном записнику, јер ће вам то после измаћи из вида« — окренем се ја забезекнутом протоколисти, а начелник ће му на то оштро:

»Узмите мало конца или канапа, па све-

жите то!« и онда опет настави своје озбиљне кораке, док се протоколиста није вратио са списом, те га опет положио мени на сто.

»Тако; хоћу да ми то одмах решите.«

Ја погледам на сахат — пола један прошло. А начелник ће на то:

»Кад има пресна посла, онда нема службеног часа. И кад ја могу у ово доба бити овде, можете и ви; а наредио сам и у канцеларији, да ми се ни један писар не макне одавде, док ово не буде решено. Хоћу да видим, ко се сме противити мом налогу!«

Туцати воду у ступи или овога човека обавештавати данас — свеједно је! помислим у себи, па хајде да му учиним по вољи.

Окренем извештај, па напишем на њ решење: »Узима се на знање и ставља се међу списе.«

»Изволите. Решено је.«

И пружим му спис.

Начелник испупчи трбух; натакне стакло на нос, па чита у себи.

Али чита врло дуго. А ја се наслоним на лакат, па премишљам у себи — шта сам ја Богу згрешио?

У неке чујем да је зврцнуло стакло о дугмад начелникову, па подигнем главу; а он, са списом заједно, баци опет руке за леђа, и, опуштеном главом и дугим корацима, пође опет по соби.

»Ово би требало мало опширније решити. То ми је решење сувише кратко!« промрмља ће у неке, и онда опет тишина. Само се чују одмерени, потмули кораци и несносан шкрипут ципела.

Ту тишину прекиде на послетку редар, који упаде, упањи се према мени, салутира на окреса по војнички:

»Господин-већнице! Допратио сам Јована Пивничанина и једнога Швабу. Потукли се у крчми Мирка Рајина због некакве кобиле. Пијани су обојица, јављам покорно.«

»Одведи их у затвор, нека се испавају.«

А на то ће и начелник жестоко:

»У апс с њима! Кажи, да сам *ја* заповедио. Господин *начелник* је заповедно, реци. Јеси ли ме разумео?«

Редар се окрете на пети па га нестаде без речи; а за њим оде и начелник, још и ходником заповедајући нешто.

Један сахат је.

Дигнем се и ја, уздахнем, па хајде кући; а за мном се отшуњаше и писари из канцеларије, згледајући се и смешкајући се луду послу.

Пролазећи крај тетка-Катине крчме, чујем изнутра жагор и смех; али се најјасније чује начелников глас.

До куће имам још довољно времена да размишљам о људима, који милошћу прилика дођу до некога положаја у друштву, којем нису доросли; о системи, која допушта, да се и у аутономним општинама може неспособљен човек попети на чело управе, и о тетка-Катиној крчми, где се, под председништвом начелниковим, при чаши вина, расправљају сви службени послови магистрата, на чак и они, гледе којих чиновник ваља да носи катанац на устих.

На онда буди јавни чиновник!

Бре, имао је право мој покојни дед, кад ме је световао: »Буди ти, синко, поп!«

Милан Андрић

ВЕЧИТИ МУЖ

ПРИПОВЕТКА Ф. М. ДОСТОЈЕВСКОГ

ПРЕВЕО МИЛИВОЈ МАКСИМОВИЋ

(Наставак)

IX Привиђење

Павле Павловић се беше раскомотио као код своје куће. Седео је на столици, пушио цигарете и тек што је напунио четврту, последњу чашу из боце. Самовар и чаша с непопитим чајем стајали су такође ту покрај њега на столу. Лице му се зарумењело и сијало са благодушијем. Чак је и фрак скинуо, као у сред лета, па је седео само у прслуку.

— Извините, драги пријатељу! узвикну, кад спази Вељчањинова, па устаде да обуче фрак. Свукао сам капут, да боље уживам.

Вељчањинов приђе к њему натмурено.

— Јесте ли још ијоле трезни? Може ли се с вама говорити?

Павле се Павловић малко збуни.

— Не, још нисам са свим пијан... Сетио сам се покојника, али — још нисам са свим...

— Разумете ли ме?

— С тим сам се и јавио, да вас разумем.

— Но, онда ћу право да почнем с тим, да сте питков! повика Вељчањинов љутитим гласом.

— Ако с тим почнете, чим ћете свршити? одговори полако Павле Павловић, очевидно поплашено, али га Вељчањинов није слушао, већ стаде викати даље:

— Ћерка вам умире, болесна је; јесте л' се ви ње одрекли или нисте?

— Та ваљда не умире?

— Болесна је, болесна, веома опасно болесна!

— Можда, наступи...

— Не говорите којешта! Она је веома опасно болесна. Већ је и због тог само требало да идете...

— Да бих се захвалио, на гостопримству захвалио! Знам ја то! Алексеју Ивановићу, драги, мили мој — он га на једаред обема рукама ухвати за руку, па пијано, готово кроз плач, као да моли за опроштење, поче да узвикује: — Алексеју Ивановићу, не вичите, не вичите! Нека умрем, нека се овог часа стропоштам пијан у Неву — шта све то мари код оваког стања ствари? А господину Погорељцеву ће ћу закаснити...

Вељчањинов се присети нечега и мало се стиша.

— Ви сте пијани и с тога не разумем, у каком смислу говорите — примети строго — увек сам готов да се с вама објасним; рад сам шта више, да то буде што пре... За то сам и долазио к вама... Али пре свега да знате ово: ја сам предузео извесне мере и ви ћете данас код мене поћити! Сутра у јутру доћи ћу по вас, па ћемо ићи. Сад вас не пуштам! Спремићу вас за пут и макар вас на рукама носио.... Је ли вам удобан овај диван? запита га после, показујући на широк, мек диван, који је стајао на другој страни собе спрам дивана, на којем је он сам спавао.

— Молим, молим, ја могу ма где...

— Не ма где, већ на том дивану! Узмите, ево вам простирка, покривач, јастук (све то Вељчањинов извади из ормана и брзо добаци Павлу Павловићу, који покорно беше пружио руку), — прострите одмах, прострите!

Натоварени Павле Павловић стајао је на сред собе као у недоумици, с глупим осмејком на пијаном, разљученом лицу; али кад се Вељчањинов по други пут раздера на њега, он похита што боље може, уклони сто па стаде расправљати и намештати простирку, док се сав не задува. Вељчањинов пре да му помогне: био је по мало задовољан покорношћу и застрашеношћу свога госта.

— Испите још чашу, ако лезите! — заповеди он опет; просто је осећао, да не може да не заповеда; — јесте ли ви то сами наредили, да вам се донесе вино?

— Сам... Знао сам, Алексеју Ивановићу, да ви не ћете више наручити.

— То је лепо, што сте знали, али је потребно, да још нешто дознате. Ја вам још једаред кажем, да више не трпим ваша кревељења, да не трпим ваше пијане пољупце.

— Па ја и сам видим, Алексеју Ивановићу, да је то само једанпут било могуће, одговори Павле Павловић са слатким осмехом.

Вељчањинов је дотле ходао по соби, а кад чу тај одговор, он готово величанствено стаде пред Павлом Павловићем:

— Павле Павловићу! Говорите отворено! Ви сте наметан човек, ја то опет понављам, али сте на криву путу. Говорите отворено, радите отворено и, дајем вам часну реч, ја ћу вам одговорити на све што хоћете!

Павле Павловић поново развуче глупо лице, а то је већ било доста да Вељчањинов побесни.

— Стојте! — викну он опет — не претварајте се, ја сам вас скроз прозрео. И опет вам понављам: дајем вам поштену реч, да ћу вам одговорити на *све*, и ви ћете добити свако могуће задовољење, то јест свако, и немогуће! О, ала бих волео, да ме разумете!...

— Кад сте већ тако добри — опрезно поче Павле Павловић — онда ми реците, шта је то што сте јуче споменули разбојнички тип...

Вељчањинов ћуну да поче опет, али још брже, ходати по соби.

— Не, Алексеју Ивановићу, немојте ћутати, јер то мене веома интересује и баш сам због тога и дошао... Мени се, истина, језик везао, али ви опростите. Јутрос ми паде на памет, да сам и сам читао у новинама о том „разбојничком“ типу и о „смиреном“, у рубрици за критику... само што сам сад све заборавио, а, право да кажем, онда писам ни разумео. Сад бих волео да чујем: Да ли је покојни Степан Михајловић Багаутов био „разбојнички“ или „смирени“? Куда он да се урачуна?

Вељчањинов је и даље ћутао, не прекидајући своју шетњу. Најпосле стаде на поче јарозно:

— Разбојнички тип то је онај човек, који би пре насео Багаутову отрова у чашу, кад би пио с њим шампањца, него што би ишао за његовим сандуком на гробље, као што сте ви данас ишли, ђаво би га знао из каких скривених, тајних узрока, прављени којекаке гримасе, које вас самог кољају. Да, вас самог!

— Ја доиста не бих ишао, потврди Павле Павловић, али како ви ипак на мене...

— То није такав човек лармао је Вељчањинов, не слушајући њега — није такав, који уврти Бог зна шта у главу, који своју увреду научи као лекцију на памет, који кука, лелече, кревељи се, веша се људима о врат, и у томе све своје време проводи. Је ли истина, да сте се хтели обесити? Је ли истина?

— Можда сам у пијанству штогод бунцао, али шта, то не знам. Него, Алексејју Ивановићу, ми не треба отров у вино другом да мешамо. Осим тога, што сам чиновник с добром платом, наћи ће се у мене и нешто капитала, а можда ће ми се опет усхтети да се женим.

— А и у тамницу хоће да пошљу.

— Па да, и то је непријатно, и ако сад код суда има много прилика, које олакшавају. Баш сам се данас у колима сетио једне веома смешне анегдоте, па сам баш хтео да вам је испричам. Ви мало час рекосте: „Веша се људима о врат". Можда се сећате Семена Петровића Љивцова — долазио је к нама у Т., кад сте и ви ту били; еле, он има млађег брата, који је служио у В. код губернатора и био врло чувен петроградски младић. Једаред се посвађа он с пуковником Голубенком у неком друштву пред дамама и пред дамом свог срца и сматрао се за увређена, али увреду прогута и прикрије; а Голубенко му од тог времена отме даму и испроси је. Шта мислите? Тај се Љивцов измири с Голубенком, спријатељи се с њим, па не само то, већ га је и молио да му буде кум и на свадби му венац држао; а кад они дођу испод венца, он прође да се поздрави и пољуби с Голубенком и ту га пред свим светом и пред губернатором уболе у трбух. А Голубенко се одмах стропошти — од руке рођеног кума, каква срамота! Али ни то још није ништа! Тек што га је пробо, а он стане кукати: „Ах, шта учиних! Ах, шта, кукавац, урадих!" и лије сузе, тресе се, сваком пада око врата, чак и дамама: „Ах, шта учиних! Шта учиних, да од Бога нађем!" Хе-хе-хе! Убио се. Штета само за Голубенка; али он је оздравио.

— Ја не увиђам, за што сте ми то причали, рекне Вељчањинов натмурено.

— Па ето за то! — закикоће се Павле Павловић — он је убо оног ножем, али није тип, већ мама, кад је и за образ заборавио те се вешао дамама око врата — пред губернатором! Ето за то сам причао.

— Идите до врага! — викне на једаред не својим гласом Вељчањинов, као да је нешто у њему пукло, — идите до врага с вашим трицама и кучинама, сами сте трице и кучине — мисли да ме уплаши — мучитељ детета — њиски човек — подлац, подлац, подлац! — викао је, не чујући самог себе, гушећи се од јарости.

Павла Павловића то свега штрецну, чак га и истрезни; усне му задрхташе.

— Јесте л' ви то мене, Алексејју Ивановићу, подлацем назвали, *ви мене?*

Али се Вељчањинов већ беше тргао и утишао.

— Ја сам готов да вас молим за опроштење — одговори, пољувши мало, задубљен у мислима — али само у том случају, ако ви хтеднете одмах да почнете радити отворено.

— А ја бих у сваком случају молио за опроштење, да сам на вашем месту, Алексејју Ивановићу.

— На лепо, нек буде тако! — рече Вељчањинов опет после кратког размишљања — молим вас за опроштење; али признајте сами, Павле Павловићу, да се ја после свега тога не сматрам ничим пред вама обавезан, то јест ја говорим о *целој* ствари, а не само о садашњем случају.

— Та ништа, шта обавезни? насмеши се Павле Павловић, гледајући, у усталом, у земљу.

— Е кад је тако, тим боље, тим боље! Испите ваше вино на лезите, јер вас ипак не пуштам.

— Та за што да пијем... — промуца Павле Павловић збуњено, али ипак приђе столу и маши се последње чаше. Можда је још пре тога сувише пио, јер му је сад рука дрхтала и он проспе пола чаше на под на кошуљу и прслук, али ипак испије чашу до дна, као да мора да није, па онда остави празну чашу на сто и послушно приђе својој постељи, да се свлачи.

— А да не буде боље... — да не ноћим код вас? запита на једанпут, и ако је већ био скинуо једну ципелу и држао је у руци.

— Не, није боље! љутито одговори Вељчањинов, не гледећи на њега, већ ходајући непрестано по соби.

Павле се Павловић свуче и легне. После четврт часа легне и Вељчањинов и угаси свећу.

Дуго није могао заспати: Узнемиривало га неко ново, још замршеније *дело*, које на једаред од некуд појави, и он је осећао у исто, доба, да га је због нечег стид тог немира. Постепено је већ пролазио у сан, кад га на једаред пробуди неки шум. Он одмах погледа у постељу Павла Павловића. У соби је био мрак (гардине су биле са свим спуштене), али њему се учини, да Павле Павловић не лежи, већ се подигао и седи у постељи.

— Шта вам је? викне Вељчањинов.

Павле Павловић ноћути мало, па ће тек онда једва чујним гласом:

— Сен!

— Шта, каква сен?

— Тамо, на вратима у оној соби! као да сам видео сен.

— Чију сен? запита Вељчањинов.

— Наталије Васиљевне.

Вељчањинов се усправи и погледа кроз предсобље у ону собу, од које су врата свагда била отворена. Тамо на прозорима није било гардина, већ само завесе, те је у соби било много светлије.

— У оној соби нема ничега, него сте ви пијани. Лезите! — рекне Вељчањинов, легне и покрије се јорганом. Павловић не рече ни речи и такође легне.

— А пре никад нисте виђали сени? запита на једаред Вељчањинов, кад је већ било прошло десет минути.

— Једанпут као да сам видео, одговори Павле Павловић тихо, такође после кратке почивке. За тим опет настане ћутање.

Вељчањинов не би могао на сигурно казати, да ли је спавао или не, али тако је прошао читав сат и он се на једаред опет обрне: да ли га је опет какав шушањ пробудио, то није знао, али му се чинило, да у сред савршене таме стоји нешто над њим, нешто бело, што још није дошло до њега, али је већ на сред собе. Он седне у постељи и целу минуту гледаше тамо.

— Јесте л' ви то Павле Павловићу? запита најпосле слабим гласом. И сад му се и његов рођени глас, кад на једанпут зазуји кроз тишину и мрак, учини некако чудноват.

Одговора није добио, али да је ту неко стојао, о томе није било сумње.

— Јесте л' ви то... Павле Павловићу? понови гласније и шта ваше тако гласно, да баш кад би Павле Павловић и мирно спавао на својој постељи, сад би се морао пробудити и одговорити.

Али одговора опет није било, а, покрај тога, Вељчањинову се учини, да му се та бела и једва видљива слика још већма приближила. Тада се зби нешто чудновато: као да у њему нешто пуче, баш као оно тог истог вечера, и он се раздра из све снаге гадним, бесним гласом, пенушећи се од једа готово код сваке речи:

— Ако ви... пијана будало... смете и помислити... да ме можете уплашити, ја ћу се окренути зиду, покрићу се преко главе и не ћу се никако обртати целе ноћи... да бих ти показао, колико те ценим... макар стајали до јутра... као будала... пљујем на вас!...

И он јаросно пљуну на ту страну, где је мислио да стоји Павле Павловић, окрене се зиду, увије се, као што је рекао, у јорган и као да премре — тако се утаји. Настаде мртва тишина. Да ли се примицала сен или је стајала, то није знао, али му је срце било, било, било. Тако прође једно пет минута, кад се на једаред зачу, на два корака од њега, слаби, са свим жалосни глас Павла Павловића:

— Ја сам, Алексејеју Ивановићу, устао да потражим... (и он именова један врло потребан ноћни предмет) — тамо га крај себе нисам напао... па сам хтео тихо да потражим... да није код ваше постеље.

— А што сте ћутали, кад сам се дерао? обрецну се на њ Вељчањинов.

— Уплашио сам се. Тако сте викнули... а ја сам се уплашио.

— Ено тамо у ћошку на лево, крај врата, у оном орманчету; запалите свећу...

— Могу и без свеће... — одговори послушно Павле Павловић упутивши се у тај угао, — а ви извините, Алексејеју Ивановићу, што сам вас тако узбунио... на једаред ми тако нешто дошло...

Али Вељчањинов није ништа више одговарао. Он је и даље лежао окренут зиду и тако је лежао целе ноћи, не окрећући се ни једанпут на другу страну. Да ли је хтео тако одржати реч и показати му своје презрење? Ни сам није знао, шта с њим бива; толико му је шкодило оно узбуђење, да дуго није могао заспати. Кад се сутра дан у десет сати пробудио, брзо скочи из постеље и погледа — али Павла Павловића није било у соби! Видела се само празна, разваљарена постеља, а он умакао рано у зору.

— Знао сам ја то! промрмља Вељчањинов, лупивши се шаком по устима.

(Наставиће се)

ПОУКА

О ПРОШЛОСТИ БЕОГРАДА

(Наставак)

Најжешћи и најтрајнији је био утисак, који је изазвао тај догађај, у вези са помагањем из Угарске, у стародавним војводским дворима у Бечу. Цар Фридрих III, коме је дужде Франческо Фоскари послао први глас о паду византиске престонице, затворио се у своју собу па је плакао. Заиста, те сузе чине част осећајима царевим у великој мери, но још више му част чини што се решио, да покуша све и сва, не би ли владаре и народе спојио на рат против османлија. По савету свога пријатеља, сијенског епископа Енеје Силвија, пошље цар Фридрих папи Николају V писмо, у којем подстиче идеју крсташког похода. То писмо боље карактерише оно време, но што би га могли окарактерисати читаве свеске и даје осим тога доста верну слику тога владара, који је био исто тако образован и добра срца као што је био без уважења.

„Већ влада Мухамед међу нама*, вели се у царском писму, „већ лебди турски мач над нашом главом; већ је за нас затворено Црно Море, већ је Влашка у турској власти, отуда ће продрети у Угарску па онда у Немачку. Ми међу тим живимо међу собом у свађи и непријатељству. Краљеви Енглеске и Француске ратују; кнежеви немачки дигли оружје један на другога; тек ретко ужива сва Шпањолска мир а Италија никад не може наћи мира у борби са туђом влашћу. Колико би било боље, кад бисмо своје оружје, своје чете обратили на непријатеље нашој вери! Ја не знам, коме би то могло више лежати на срцу, него Вашој Светости. Вама приличи да се сад дигнете, да ниште снима краљевима и државама и да их опоменете, да се било лично било преко посланика посаветују међу собом.“ На крају вели цар: „Ја се надам, ако се Ваша Светост лати те ствари са познатом ревношћу и од свег срца, да ће то бити угодно и Богу и људима и да ће скоро доћи до тога, да ће Турци испаштати своју смелост те ће хришћанска вера наново процветати.“ *)

Кад је Николај V примио ту царску опомену, изда познату булу, којом хришћанске владаре и народе позива на крсташки поход против Турака. Цар са своје стране сазове сабор најпре у Регенсбург а за тим у Франкфурт, да се с кнежевима посаветује о крсташком походу и да себи осигура њихову помоћ. Како је изгледало на том сабору и какво је било одушевљење кнежева за свети бој, показује једно место у писму, које је Енеја Силвије непосредно пред отварање сабора у Франкфурту писао о политичком стању.

„У Угарској су* тако гласи то место „прелати и барони кивни на војводу Јована Хуњадија, који је пре тога био намесник а сад као генерални капетан највећи део земље има у својим рукама. Српски деспот, ма да кажу да је са султаном склопио савез, ипак ипште помоћи од угарскога краља и тврди, да ће Турци без оклевања ударити. Па ипак се од стране угарске не чини ништа; мисли се шта више да ће пре с непријатељем склопити мир или примирје, но што ће започети рат. Уз то треба промотрити, шта ради свет и наши кнежеви. Суд је само тврдоћа, лакомство и неког. На ви мислите да се таквим својствима може уништити турска влада?!*)

Као у потврду тим речима, које одиста садрже најотвореније и нај јасније осуду тадашњега друштва, није од цара у Винернајштат сазвани трећи сабор у први мах могао доћи ни до каква резултата, јер се господа државни кнежеви духовног и световног сталежа данима свађали о првенство те се нису могли сложити у том: ко да седи цару с десне а ко с леве стране. А нису се могли да реше ни на новчане прилоге. Најзад као топ пуче у скупштину глас, да је папа Николај V напрасно умро. С тешком је муком цару до душе пошло за руком да протури закључак, да се Сибињанину Јанку на расположење стави помоћна војска од десет хиљада коњаника и тридесет хиљада пешака, но о начину, како те чете ваља опремити и одржати, није решено ништа, јер се часни кнежеви светога римскога царства, но што је стигао из Рима глас о папиној смрти, тако брзо распрштали на све стране, да је и сувише јасно изашла на видик радост им с тога, што се управо неочекиваном смрћу папином на доста једноставан начин отресли те неугодне ствари.

*) Zinkeisen J. W. Geschichte des osmanischen Reiches. Pest 1827.

*) Zinkeisen J. W. Geschichte des osmanischen Reiches. Pest 1827.

А и шта се кнежева и архијепископа немачкога царства тицала опасност од Турака? Та њима није кућа горела над главом а за веру и ближње, који су тамо доле хиљадама одвлачени били у ропство, сувише су слабо марили те се само чудили добром пару, који се био препао и стао очајавати.

Но друкчије је мислио цар Фридрих, који је у новом папи Каликсту III нашао достојна једномишљеника. Папа прогласи опрост. Цар уради са своје стране колико је могао. Јуначни, одушевљени монах Иван Капистран, коме је Каликст послао апостолски крст и благословио га, пређе кроз Аустрију, Угарску и Ердељ, свуд пламеним речима проповедајући крсташки поход и описујући опасности, које су од османлија грозиле вери и људском благостању. Од силне војске, коју је замишљао цар, остаде најзад гомила јадне просјачије, која се слепо повела за ватреним проповедником и његовом браћом. Та крсташка војска Капистранова, која се сад придружила Сибињанину Јанку, била је с брда с дола сакупљена гомила сиромашних грађана, сељака, ђака, калуђера, разбијених хусита и пустолова сваке врсте, који су наоружани били палицама, кијачама, прачкама и сабљама. При свем великом броју бораца — било их је на шездесет до седамдесет хиљада — изгледала је то тек мална помоћ, кад човек промисли, како је неуређена и невешта била та маса. Па ипак дође помоћ у добри час! Мало пре тога опустошио је Мухамед II Србију, освојио утврђене градове Островицу и Ново Брдо те српску посаду и становништво одвукао у ропство, а сад је већ са новом војском од сто педесет хиљада момака био на путу од Једрена у Београд. 13 јуније 1456 дође султан пред Београд са свом својом војском и са више него триста топова, међу којима су двадесет и два имали голему дужину од двадесет и седам стопа. У артилерији су већим делом — одиста чудан знак времена — служили Мађари, Немци и Талијанци. Турски коњаници и пешаци имали су оружја за ударање и бодење и стрелâ.

У самом Београду, који је био под заповедништвом мађарскога команданта Михајила Орсага, било је мало мађарских и српских чета а још мање употребљива ватреног оружја.

Варош се тада исто тако, као што је то било и у касније времена, групирала око унутрашњег или правога града, који је био на вису над Савиним ушћем. Вис је тај сачињавао неправилан четворокут, опкољен високим зидовима, којима су крајеве ограничавале високе, чврсте куле. Исто је тако на обе дуже стране четворокута била по једна голема кула. У тај град, који су звали унутрашњим или горњим, водиле су четир капије, од којих су две имале покретне мостове. Спољашњи зидови вароши, која се групирала око града, сачињавали су петокут, којем су две стране биле обрнуте Дунаву, једна страна Сави, две стране Врачару и једна стра а смедеревском друму.

Мухамед са свим опколи град са сува и то у полукругу од Дунава према Сави.

Т. Ст. Виловски

(Наставиће се)

КЊИЖЕВНОСТ

НЕМЦИ И ФРАНЦУЗИ

(Наставак)

II

Такве су наклоности обе пасмине; није што се обе не би често уништавале да их сузбију; али уништити их не могу.

Може се Латинин ма како ослободити од уских канона једне школе и пустити се на слепу срећу у бескрајње царство створења, дух његов увек ће остати у неколико апстрактан и унитаран; и овој великој мани има да захвали своја најдрагоценија својства, вештину у израђивању и јасни сјај његова замишљаја. Германац се може колико хоће, као што чини од двеста година амо, затворити у класичне формуле и ропски их се држати; његов сувише широки дух, који сувише захвата за правила, поломиће их, кад буде хтео да себе у њих сведе, па ће произвести само смешну недоношчад. Кад он буде себи повратио своју цену, то јест, кад буде постао сам свој, он ће створити нову уметност, уметност што је можно мање класичну.

Далеко да се задовољи обзирима, које човеку налажу његов ограничени поглед и несавршеност његових поступака, у место да се

ограничи да мудро размиче ове оквире, он ће их поломити у својим смелим истраживањима. Он ће у животу да се бори са самим животом; заљубљен у природу, која уме да стави унутрашњу и прозрачну складност иза бескрајне разноликости у појединостима, он ће смело да жртвује јединство разноликости. Сувише богат у примедбама, да би своје богатство могао уредити, он ће пустити своју пренуту душу да исцури, те после планова што боље смишљених, после најмучнијег премишљања његово дело извршиће се у њему, како делу буде воља, и при крају крајева биће само незнатна и дакле некорисна постава предмета, у место да буде одабрана језгра, цвет његових светлих дела.

Германац се, на прилику, не слаже са правичношћу и са каткад извештаченом логиком француских трагичних карактера. Он ће покушавати да репродукује чудесну саставност човечјег срца. Какав ће бити успех? Тражећи карактере са свим истините, он ће најпосле да створи карактере нејасне и неопредељене.

Према овоме се види, какви могу бити производи германскога духа. Према томе, како ће да буде у периоду ропства, или у неком правцу ка независности, Немац ће да буде Готшед или Гете; он ће писати убоштине педантичне, праве ученичке задатке, хроме и невешто, или занимљиве расправе, збркане али оригиналне покушаје. Он ће уметност прошлости убити смешним својим подражавањем, или боље рећи, он ће тражити и погодити уметност будућности. Али му није дато да какво дело доврши, да се задржи у уметности садашњости, нити да почине у стеченој савршености. Вијенције његових лиснатих растова сувише му испуњава душу а да би из ње игда могао изаћи нов партенон.

Начело, на којем се оснива њихова естетика, може се овако исказати: У човеку, као и у свету, природа је једина лепа. Ми увек треба да јој непосредно подражавамо и да јој дубоким наредбама следујемо, у место да ми њојзи намећемо наше тобожње симетрије. Ништа није истинитије од овога начела, ништа плодније за духове са свим изображене, који су били под добротворним утецајем противнога начела. Али и то стоји, да никакво правило није опасније по духове непотпуно изображене. Да ли су Немци били довољно развијени, кад су почели да презиру Готшеда и да се диве Лесингу и Гету? Нису; »култура« је већ била у њихову разуму, али се још није била сишла у њихова срца и у њихове руке. И тако њихове максиме, које су Французи усвојили од педесет година амо, Французе су обновиле и увек ће их обнављати, а Немце су упропастиле и утопиле у теоријама и полумислима, као у гмизавој плими.

Иде де, кад Тевтони, да би престали са недоношчади, не би бар радили!... Али се они више труде да би свету били досадни, него Латини да би му се допали.

III

Народ, који мисли, твори и осећа, као овај народ, зар не мора промашити у сваком делу, где се тиче да се пуштају људи да живе? Он, који се клони криза срца, или који, један пут обузет, у томе се понаша као животиња, зар може створити драмате, који ће се одржати? Он, коме критично стрпљење прекида само овнујска јарост, кад се даде да изражава страст, може ли учинити, да му на то не звижде сви људи, који имају укуса? Његов темперамент забрањује му драмат. Остаје роман. Рекао би човек, да је ова струка створена за то. Зар не ће успешно развити чуства, заплести обичаје, потанко анализовати? Богме не ће; он и ту бива исто тако лош, као и у драмату. Тамо бар неки неизбежни обзири нису му дали да задрема; цакао је сам себе, да би колико толико пошао напред. Али овде нема никаква обзира, који би га овда онда гонио да се разгермани: ту може да буде свој на сав мах!.. Силетка се развлачи у недоглед; у најпатетичнијим моментима појављују се и шире теорије; незнатне ствари растежу се, кад се не зна што боље, и описују се са таком емфазом, као пропаст какве царевине; све науке покушавају да замене одсутну уметност. То је мрачан потоп, а дух не лебди над водама!... За »Велше« је то добро, дух, та празна и таштa ствар!

А опет у тим производима, које тако строго човек осуђује, колико је ту ствари, којима се диви! Мрак је у њима испрекидан величанственим зрацима. Тиче ли се извесних утисака мистичних и најивних, тиче ли се нарочито да се покаже живот тварн — да срећних ли тада мисли! Да красних ли налазака!

Ова дела у највишем су степену сугестивна (наметљива, намамљива, побудљива), како

кажу Енглези; пуна су оних непотпуних лепота, којих се читалац тим више хвата, што његов дух треба да их допуни. Она дају пуно красних означавања писцу савршеном у својој уметности; и саме погрешке, које су често суувише пренагљене новости, дају размишљати, или чак и одушевљавају правог уметника.

Али код свих њихових преимућстава писцу то никад савршена дела у потпуном смислу речи.

О томе ћемо се уверити, кад заједно будемо читали Гета и Шилера; да нам се не каже, да ударамо на таленте другога реда.

Овај испит, надамо се, довешће читаоца да потпише наше закључке:

Немачка књижевност каткад је књижевност будућности, али никад није што друго до ли то. Она важи по својим намерама, латинска уметност по својим резултатима. Герман ц тражи; Латинин налази.

(Наставиће се)

КЊИЖЕВНЕ ОЦЕНЕ

Увод у филозофију. За средње школе саставио Мил Шевић. (Београд 1893.)

Ако бацимо само један поглед на овај део наше књижевности, који се прибраја филозофији, морамо и нехотице признати, да нам је управо тај део још посве мален и слаб. Имамо — Богу хвала! — скоро у свакој другој знаности већ прилично доста и добријех дјела, а да ни не спомињем Вука и Даничића, који се могу у својој струци мјерити с првим великанима свјетским. Ну није ни чудо, што се филозофија и код нас најкасније јавља. Такова јој је нарав, па се не смијемо с тога жалостити. Шта више треба да се радујемо, ако се које и најмање дјело ове врсте и код нас јави, јер треба знати, да је то знак, да смо у другим знаностима већ поизмакли, те се тако напокон приближили и филозофији.

Пред нама је књижица с натписом: *Увод у филозофију. За средње школе саставио Милан Шевић.* Већ из натписа се види, да је намијењена школи. С тога нам је и прва дужност, пошто смо накани, да је оцијенимо, да говоримо о њој не као о каквоме знанственом раду, него у првом реду с педагошког гледишта.

Сретна је замисао, која је писцу при писању овога дјела лебдила пред очима. Имао је без сумње прилике, да подучавајући у филозофској пропедевтици увиди, да није могуће с овом тек онако од једном почети, будући да је у многом различна од другијех средњошколскијех предмета, те да јој треба, ако ће да се разумије, јаке споне, с којом се мора за друге предмете прикопчати. Ово мало дијелце имало је бити та спона, или за право мост, којим би шестошколац могао ласно да пријеђе из другијех предмета у овај задњи и највиши.

Ако се упитамо, како је писац у томе послу успио, нијесмо кадри а да не речемо: не баш најбоље. Већ сама прва реченица: „филозофија је наука, или полаже право на то", шта више већ прва ријеч свједочи нам, да је г. Шевић слаб наимар. Хоће да премости пропалију, која се иначе не може пријећи, па почиње с друге стране мост правити. Бадава, не иде! Кад би се та бездан дала прескочити, чему онда сувишан посао? Али баш то није могуће! То — видјесмо мало прије — признаје и сам г. писац. Требало је дакле, да је г. Шевић, као што би радио и сваки други паметан човјек, почео зидати најприје на оној страни, гдје је, т. ј. требао је поћи од већ познатијех предмета и из њих узети оно, што је овом новом предмету најсличније или можда — и посве једнако. Што је то?

Гимназиста*) је имао прилике, да се шест година бави учењем језика, природнијех знаности, математике и т. д. Што је могао да нађе код тих свију знаности? Да су све скуп *мисли*.**) Мисао међу тијем и у филозофској пропедевтици игра главну улогу. Куд ћеш љепше споне од те, ако хоћеш да оно на старо чврсто надовежеш?!

Али је и разлика одмах ту! У природним знаностима су предмет мишљена природнине, у језичним језик и што је на њему писано, у математици пако количине — а овдје? Сама мисао је предмет мисли. То је оно исто, што Аристотелес зове τὰ περὶ τοὺς λόγους.

Кад смо већ овдје, не ће бити тешко увјерење, е је и филозофија знаност. Све се знаности баве

*) Исто врједи и за реалца.

**) Није потребно спомињати, да те мисли морају одговарати збиљи. То се само од себе разумије. Иначе скуп каквијех год мисли, и још можда без икаква реда и склада, не слаже се с појмом знаности, те му се може какво се хоће име дати, само знаност не. Овдје не кажем за то „исправнијех мисли", јер бих тиме сувишно ћакову поворност више на прву ријеч, те тако не бих могао поступи оно, што желим: *сталажу позитивна, прва или сама дошле ми, док ме захтијева одабрата серија* — овдје увод у филозофску пропедевтику.

мишљењем, и то свака мишљењем о свом предмету. То смо видјели и код филозофије. Једино морамо признати, да је њезин предмет нешто, што се не да опипати, и већ чујемо, гдје многи вичу: „Гдје су ти експерименти? Покажи! Докажи!“ А који је од овијех још и помислио на то, да је и математичка знаност, чији се предмет такођер не да ни опипати, ни којим другим осјетом осјетити? Или зар збиља ко мисли, да се број као апстрактум даде ситнозором видјети, или правац и математичка тачка посве тачно, т. ј. да одговарају своме предмету, зорно предочити? Слике су у математици — то признају сви математичари — само потребно зло, по прилици исто оно што у логици кругови као знакови за појмове.

Тако ето нема ничега, што би могло филозофију да искључи из реда другијех знаности. Да је то најтежи предмет, о том нема сумње као ни о томе, да је и најдостојнији човјека, а уједно по њ и најкорисније. Безброј резултата, који су њоме постигнути, убјеђује нас у томе. Треба само споменути Бакона Верулемског и енглеске макине, Декарта и математику, њемачке идеалисте Фихта и Шелинга и астрономију с медицином. А што тек да речем о етици, за чији се предмет може посве без зазора рећи, да је ос, око које се васељена окреће?!

По нашем суду требао је г. писац овим путем поћи, ако је хтио да кога уведе у филозофиску пропедевтику. Свакако је промашио сврху, кад је главну позорност сватио на то, да докаже, да је и филозофија знаност, у чему — мимогред буди речено! — ни успио није. По готово тако не спада у овај спис са споменутим натписом и с познатом наканом какова класификација знаности. Прије свега нема још таке, коју би сви научници признавали; а да ни ова, што ју је г. писац позајмио од О. Конта, не може приједити, види се већ из првог погледа. Г. Шевић дијели знаности према сложености њихова предмета у математичке, *физичке, природне* и друштвене, те ставља тако ријечи физис и природу једно уз друго као нешто различно, а јасно је, да су то само двије ријечи, које означују један те исти појам — прва грчка, а друга наша српска. Чудимо се, што госп. писац у подјели филозофије у поједине гране (стр. 30) нигдје не спомиње педагогике. Или зар она нема права на то? Истина, она је према другим филозофским дисциплинама као знаност другога ступња, т. ј. састављена је од двију другијех: етике, која јој је сврха, и психологије, која јој показује пут к тој сврси. Међу тијем није то какав прост спој, можда напросто какав зброј, да би когод могао помислити, е је педагогика као знаност сувишна. Није доста бити и највећи психолог и најбољи моралиста, а можда без свакога обзира на мало прије одређени односај између обадвију знаности. Треба да моралиста, ако ће да буде педагог, код сваке згоде добро има психологију на уму, а психолог опет морал, да једну с другом т. р. испротка. Баш овај посао, који није особито лак, преузимље педагогика на се. С тога и заслужује, да јој се даде наслов посебне знаности, која спада у филозофију.

Књижица је у осталом, изузевши још неке омашне погрешке, као „речи феномен и факат... синоними су“ (стр. 9), сувишна опетовања дефиниције „закона“ (стр. 10 два пута) и њекијех мањијех језичнијех ситница (стр. 8: „свака промена има *свог узрока*“, страна 13: „*својим* методом“ (грчки ἴδιος *μέθοδος*) — прилично добра, те би свакако било боље, да се и така, какова је, употријеби у школи, него да се тек учитељу филозофске пропедевтике препусти на вољу, да свакі по својој увиђавности почне с подучавањем у логици, како хоће, те можда, као што њеки збиља и раде, — и с повјести филозофије! Једино морамо још, као што смо учинили с првом реченицом, и задњу с обзиром на педагогику одлучно одбити. Није корисно, а могло би бити и штетно, да средњошколац сазна, да се „у најновије доба много ради на томе, да се психологија доведе у што тешњу везу са физиологијом, и отргне од филозофије, а уведе у ред природних наука“. У осталом тај рад је тек пуки покушај, а о успјеху му сумњају и они, који су га први покренули.

У Бечу мјесеца фебр. 1894.

Данило Трбојевић.

КОВЧЕЖИЋ

КЊИЖЕВНИ ПРИКАЗИ

Kardašek dr. Josef. Cetyňský oktoich ke čtyřstoletemu jubileu. Poclava — —. (Zvláštní otisk ze „Zlaté praby“) V Praze, Nákladem spisovatelovým 1894. — 16·a стр. 19. — Као да се враћа поново оно срећно доба, када је међу словенским књижевностима била јача веза. Одавлеком Шафарика из Н. Сада у Праг, а нарочито одавлеком Колара из Пеште у Беч престало је узајамно интересовање, да у новије доба поново одјекне. У чешкој литератури почињеће се сада говори о нашим књижевним стварима; опажа се неки инте-

рес. Један од заговорача словенске узајамности, близког повлашћења јесте и млади словениста, др. Караси; он почешће упознаје своје са нашим литерарним тековинама. И овом расправицом то је учинио. Прегледно је о првој штампаној књизи на Цетињу, марљиво прибравши све дотле писано о том предмету као и разна до сада необјављена мишљења. Ова књижица вредно би послужила и нашој литератури као и сваком оном, који хоће о целини да има резултате досадашњих испитивања тога питања; с тога је топло препоручујемо.

Ђ.

КЊИЖЕВНЕ БЕЛЕШКЕ

┼ „Ред“ доноси у бр. 5 оцену на књигу Б. Прокића *„Стара историја источних народа“* (1893, стр. 201. на 8°.), за коју вели, да је најподеснија као уџбеник за средње школе. У 7 броју И. С. Срећковић прегледно подузе о ист. дистребеку.

┼ У подлиску „Одјека“, у бр. 37, штампао је А. Г(авриловић) поме Вл. Васиљ, прерано умрлом песнику, под натписом *„Једном заборављен песник“*.

┼ Ово дана штампана је последња свеска „Настанника“ за прошлу годину. Од реферата ушли су у ову свеску М. Шкиљића на Шевићев Увод у филозофију, дра Мите Лукића на Б. Прокића Стару историју источних народа и Љ. Давидовића на Зоологију Љ. Миљковића.

— У Буђејовици је у претпрошли четвртак извршено умро војв дужичких Срба *Михајло Хорник*, о коме смо дали у „Стражилову“ (у 39 броју на 624 страни) јавили да је славно шездесетгодишњицу од свога рођења и уједно четрдесетгодишњицу како ради на књижевном пољу. Његова је смрт неизказани губитак за дужичке Србе. Михајло Хорник се родио 1 септембра 1833 у Рекелницу у саксонској горњој Лужици, учио је у Прагу богословију и словенску филологију, године 1856 дошао је као католички свештеник у Буђејовицу, где је од 1871 ово имао парохију. Хорник је написао силне књиге на народ и за школу, основао је године 1863 књижевну задругу Ћирила и Методија, а од 1868 ово уређивао је „Часопис Мађари Србскеје“, у којем су изашли силни његови радови о старој књижевности, језику и правопису. Са Шафуом и Сајлером издао је године 1866 речник а са Бохуславском године 1884 историју свога народа.

△ Антал Пор настанља у „војвурској свеској органа мађарског историског друштва „Századok“ свој низ чланака под натписом *„Југословенске историске студије“* (в. „Књ. белешке“ у „Стр.“ бр. 3). У тој свеси на поменутог пина чланака штампана су два чланка и то: *„Задарска побуна против Млечића“* и *„Српско-мађарски рат 1319“*. Упозоравамо наше историчаре на та два чланка.

△ У истој свеси истог часописа штампао је чланак дра Јосифа Тима *„О продужитима новије српске књижевности“*. Реч је ту само о новијој историској књижевности српској а поглавито о радовима Димитрија Руварца. Од Руварчевих радова спомиње „Прилоа 67 књиге Гласника српског ученог друштва“, која је изашао у „Виделу“ и одатле штампан у засебну књигу (1887); даље чланак један, који је изашао у „Бранику“ од 1886, у којем је Руварац приказао Јиречков рад о Урошу V. (Ту др. Там у кратко изнеси суштину и историју целе полемике о Урошу V и Вукашину.) Даље приказује ове Руварчеве радове: „Владика горњокрајовачки Теофан Живковић“, „Историчко-критична црта о Вићентију Јовановићу“, „Српски народни сабори“ и „Да л' су били Срби или Грци оних 8 митрополита, што 1766 г. мљиште за укидање њихе патријаршије“ („Стражилово“ 1886).

△ У истој свеси истог часописа приказао је неки Ђ. М. рад нашега Илариона Руварца „О цетињској штампарији пре четири стотине година“, која је књига приказана у 49 бр. „Стр.“ од прошле године. Приказивач се врло похвално изражава о Илариону Руварцу и свој приказ завршује овим речима: „Своје тврђење илуструје безбројним подацима и оштром критиком. Ова књижица је као докал о Руварчеву историском таленту. Ми с радошћу признајемо, да је Руварац син наше отаџбине најтемељнији историчар српски“.

┼ У десетој свеси бечких „Mittheilungen der geogr. Gesellschaft“ штампао је Р. Хофман свој чланак „Die Burgruine Novo Brdo und Umgebung im Vilayet Kossovo“.

┼ Revue de Géographie донеси у децембарској свеси свршетак чланка А. де Жеранде Le défilé du Bas-Danube depuis Bâkâs jusqu'à Orsova.

□ Пре неки дан изађе у Паризу трошком књижаре Léon Vanier-a, Le royaume de Serbie, par Coquelle. Стаје дин. 3·50

БЕЛЕШКЕ О УМЕТНОСТИ

┼ У београдском народном позоришту месеца фебруара приказана су два француска комада: *„Фру-Фру“* и *„Јованки од Арка“*. Крајем фебруара приказује се прва пут *„Прибислав и Божена“*, што поодавно написа Драгутин Ј. Илић и штампа у „Отаџбини“. У „Цврчку“ и у „Језуита и његов питомац“ играла је Иличићева, кћи нашега Фотића Иличића, на опште задовољство, а у „Вукашину“ и „Краљу Лиру“ жена В. Миљковића Сапка, обе за питањима.

— У прошли уторак 15 о. м. певала је у београдском народном позоришту певачица Вања Ленчевска, која је с великим успехом певала у Варшави, Фијоренцији, Милану и Млецима. У Београду је певала међу чиновима и то се вече приказивао „Језуита и његов питомац“ са дебитантицом Милком Иличићевом, која је пре десетак дана у Београдској Певачкој „Цврчку“ као Фаншона прва пут певала пред београдску публику.

— Неки дан су у Хамбургу Сметанину „Продану невесту“ давали већ по десети пут. И у Бремену је та опера имала управо сензационалан успех.

— На царској руској опери у Петрограду приказана је пре кратког времена по тристотинити пут Глинкина опера „Руслан и Људмила“.

┼ Недавно је приказан у Паризу, у Théâtre-Français, нов комад *Cabotins* Нањесао га је Пајерон, који је имао познат са својим комадима *Досадан сват* и *Мит*. Пајеронов први комад беше *Паразит*; приказан је пре тридесет и неколико година.

САДРЖАЈ: Песништво: Реалиста II. У пролеће. Управник слушба. Вечити муж. — Поука: О прошлости Београда. — Књижевност: Немци и Французи. Књижевне оцене. — Књиженски: Књижевни прикази. Књижевне белешке. Белешке о уметности.

„СТРАЖИЛОВО“ излази сваке недеље на читаву табаку. Цена: ну је 5 фор. а. вр. на целу годину, 2 фр. 50 новч. за по године, 1 фр. 25 новч. на четврт године. — За Србију и Црну Гору 14 динара на годину. — Рукописи се шаљу уреднишшву а претплата књижарници Луке Јоцића у Новом Саду. — За Србију прима претплату књижарница В. Валожића у Београду.

Издаје књижарница Луке Јоцића.

Срп. штампарија дра Св. Милетића

БРОЈ 10.

СТРАЖИЛОВО

ГОД. VII.

ВЛАСНИК И УРЕДНИК

ЈОВАН ГРЧИЋ

У НОВОМ САДУ, 6. МАРТА 1894.

ПЕСНИШТВО

РЕАЛИСТА

III

Док он нама прича, нагласцима бујним,
Жена оде од нас, једита погледа,
Тек се, после, врати с вином старим, рујним,
Ал он све и пред њом мирно приповеда.

„Радовах се," рече, „бејах задовољан,
Држах, да сам сретан у свом послу био —
Дочеко сам оно, за шта бејах вољан,
Већ сам себе самог потешко сносио.

Ал ме тај мој понос брзо скупо стаде.
Баш, кад се њим дичих, бејах сужањ прави:
Осећах, једнако, неке тешке јаде —
Жудња, у свој сили, у срцу се јави.

Те вечери за ме дуго санка не би.
Сву ноћ бејах расан, с неке тајне жуди;
Сву ноћ сам је мишљу представљао себи —
Ни у сну је, после, не пуштах са груди.

Заљубљен сам био, на немаћах власти,
Једва чеках сунце и просвитак дана,
Да се опет предам јучерањој сласти —
Да опет одлетим до њезина стана.

Нисам више ишо, тек шалу да водим,
Ни да лепо време само заман губим,
Но да плахом срцу са свим ропски тодим —
Да је се ситницат нагрлим, наљубим.

Још ми беше жао, што је испит мучи,
Па је мишљах тога избавити како.
Имала је воље да се знању учи,
Ал увиђах јасно, да јој не би лако.

Врло добра беше, пуна сваке драži,
Покрај ње је човек мога срећу стећи.
Кад јој нѣмâ љубав може јад да блажи —
Како ли пољубац може да усрећи?

Па кад може сретним другога да створи,
Зар да не покрене туђе срце страсно?
Како да се гледа јад како је мори,
Кад јој се помоћи може врло ласно!

Кад у јутро било, устах добре воље,
Очешљам се лепо, што сам лепше знао;
Очистих и рухо, што сам мого боље,
Ма да дотле нисам у том уживао.

Но тада се лицках, да бих лепши дошо,
Манух се мурдарства, нехата, немара.
Кад сам, после по дне, њену стану пошо —
Купих јој колача код два колачара.

На часу тог дана не бејаше рада —
Пољупце смо само једно другом крали.
Тужасмо једнако, што нам срце страда,
Као да смо љубав давно осећали.

Љубав нам је била, тврдили смо, чиста;
Клесмо се животом, сунцем с неба плава,
Лекција већ, зна се, оста опет иста
На се све и даље само — продужава.

Ни мислили писмо на посо и књигу —
Још на уму беше само љубав мила.
Она нам је само задавала бригу —
Молили смо Бога да би вечна била.

Чим сам крај ње сео, она књигу ману,
На на судбу своју нападати стаде,
Поменувши испит уздахну на страну
А ја је стишавах и блажах јој јаде.

О свачему мишљах — било ми је жао.
Већ и на то мишљах да се женим њоме . . .
Тим бих њеној муци брзо на пут стао —
Али то ја тајах још у срцу своме.

После, у свом стану, и не заспах с тога,
Сву ноћ бејах будан, али о њој снивах:
Гледах је, у мисли, као друга свога,
Гледах је, грљах је, љубљах и — уживах.

Мишљах, препун жуди: што је узо не би'?
Што да вечно кућу од кавране градим?
За што једном не бих стеко мира себи,
На да се у дому мирно срећом сладим?

Тражах јој замерке и гледах да нађем.
Да ли има мане у миљу и дражи?
И не могах ништа ружно да пронађем —
Видех, да је срце све жудније тражи.

Још се страстан питах: има л' од ње боље?
Може ли у свету дражег створа бити?
Да ли бих за друге имо више воље?
Видех да се спрам ње свака мора крити.

Волим је, говорах к'о да с неким зборим.
На, када је волим, што је узо не би' —
За што да за њоме вечном жељом горим?
Хоћу да је узмем за љубовцу себи!

Лепа је и мила, њен ми облик гове,
А слатке јој речи годе уху моме.
Поглед јој у мени миље изазове —
Сретан бих с њом био у свем веку своме.

Реших, да је узмем, али, опет, мислих:
А зар да је пустим, да се бригом мори?
Не, рекох у себи, па на једно смислих —
Не дам да се вечно с туђом децом бори!

А кад не бих дао, да се с децом једи,
За што да се заман са испитом мучи?
За што не би могла тај труд да уштеди?
Не дам, да се спрема, не дам јој да учи!

Срећи јој се смешим, јади јој ме тиште,
Не дам да се мучи — муке њу је спасти!
Видим, да је љубим, да је срце ште,
На у срећи њеној и сам тражим сласти.

Још се с плашњом питах: куд бих без ње знао?
Стрепљах, да би за ме, без ње, било тешко,
Видех да би самом живот додијао,
Мислећи на свадбу чисто сам се смешко.

К'о што целом небу лепше сунце сине,
Кад се дивна дуга на висини свија —
Тако ми са срца свака туга мине,
Кад ми умље мисо о њојзи опија.

Недељу сам дана премишљао о том,
Смер ми се о свадби врзао по глави,
Запоси ми умље слашћу и милотом —
Ал то за се тајах, њојзи не изјави'.

Заман срце беше пуно тајне жуди,
Кад се спрам ње владах к'о спрам свога злата.
А она, чим одем, у лицу заруди
На се, с тугом, свије око мога врата.

На часу смо с послом били са свим стали.
Књиге су пред нама тек онако биле —
Погледи би наши онда на њих пали,
Кад би чули доход њене тетке Миле.

Сваки дан би она до нас два пут дошла,
На би слатко, воду и каву донела,
Али, чим би натраг, другој соби пошла,
Љубав нас је, одмах, с нова обузела.

Не траја то дуго — она поста сетна,
Није вала знала, да л' ћу веран бити.
Често уздисаше, што не беше сретна,
А ја се премишљах на морах смер крити.

И сам често бејах тужан и пун ваја,
Неодлучност тешка на души ми била,
Но она бејаше пуна уздисаја,
Много се у лицу била изменила.

Најзад је, један пут, нађем у постељи,
Око ње јој бујна разасута коса.
Видех да је жртва некој својој жељи —
Беше без осмеха, наде и поноса.

Докле би са нама њена тетка била,
Она беше нема, тек је за се знала,
Али чим би тетка врата затворила,
Она би, од туге, у ме погледала.

Још би ме, са јада, узела за руку
Па би је држала огњеном јој руком,
А после би лице скрила у јастуку,
Пустивши ми руку, с уздахом и хуком.

Часом ми изгледа, да бежати хтеде;
Часом ми изгледа, да се нешто боји;
На ме с тешком муком погледати смеде —
Тешко јој је било са погледа моја'.

К'о да хтеде рећи: „остави ме сада —
Сумњам ти у љубав и у страсне очи!"
Па ми тешко паде терет њена јада,
А срце, чини се, хоће да искочи.

Већ ми јасно беше, да је тишти с мене,
Па јој је сад криво, што се помоћ не да —
Мучно ми је било, што тако да вене,
Те ми жао беше, да се судби преда.

Можда, мишљах, испит наноси те јаде,
Па се већ одлучих, да јој блажим ваје,
Те ми, у трепутку, молба с уста паде:
Не тужи ми, душо, стишај уздисаје!

У том чудном часу ја не знађах за се,
Идејале, жеље, све, покрај ње, бацих,
Мишљах само на њу, не мишљах ни на се,
Прошлост и будућност далеко одбацих.

Скидох с руке прстен, што од оца осто,
Узми, рекох, Тано, овај прстен с руке!
Од како те видех, твој сам само посто —
Мани пусте бриге и испитне муке!

Хоћеш, душо... реци... хоћеш... поћи за ме?
Хоћеш да ме љубиш, као друга свога?
Она, пуна суза, диже очи на ме,
Па рече: „Ил за те — или ни за кога!"

Боља јој умину, на груди ми паде —
Ја јој, сав узбуђен, прстен на прст ставих.
Са душе ми туга са теретом спаде,
Па се, у свом миљу, тек о њојзи бавих.

Занет писам чуо, кад је ушла тетка,
Да нас пуди слатким, по свом обичају,
Љубљах уста, очи, па опет с почетка,
Те нас тетка заста баш у — загрљају.

(Свршиће се)

Вл. М. Јовановић

О ПРОСЛАВИ БРАНКОВА „ЂАЧКОГ РАСТАНКА"

Јутрос, баш у разданак,
Буди ме галама:
Славе „Ђачки Растанак",
„Песму над песмама".

Јутрос, баш у разданак,
Зла ме слутња слама:
За што „Ђачки Растанак"
Песма над песмама?

Заноси л' вас горски хлад
Оног Стражило:а,
Г'де се Бранко зелен, млад,
Жића наживова?

Или вина пуни „Ђуп",
Или „џура мала"?
Или опо „опа џуп"? —
Све је то тек шала.

За *коло* је големо
Срце вам запело,
Што га игра колено
Душаново цело.

Што вам је угодио
Ни то није порок,
Ал што је погодио,
Што је песник пророк!

Погледајте около
И десно и лево,
Дивни сан се докопо
Што га Бранко спево.

Србијанци исти ти,
Исти „огањ жини"
— На кров ће им избити!"
„Ко им се не диви?"

Нема лепшег устава
Од кад људи тубе,
Белгија је сустала,
Енглези се губе.

„Тврди“ Бошњак патио,
Догореле зубље:
У *коло* се хватио,
Ал, браћо, у *шуиље*.

„Хрвaћанин“ увире
У словенско море,
Њему *Рачки* умире,
А *Рачи* га море.

Црногорац царује
Јуначан и радан,
Судбина му дарује
Песму, кад је гладан.

А да ли је „мали цар“
Још рода вулканска?
Знам да му је жена бар
„Царица Балканска“.

Нека други пливају
Низ „Дунав“ и „Драву“,
Који је још имају
Подигли су главу.

Благо теби, весела
Србадијо млада,
Кад ти није пресела
Свакоја парада.

Прошао ти назданак
У самим славама:
„Рачки“ ти је „Растанак“
„Песма над песмама“!...

Лаза Костић

У Крушедолу, у ови Сретењски 1894.

ПРУЖИ МИ ПЕХАР...

Пружи ми пехар вина и загриј груди младе,
Нек буду огањ, плам,
У таласима среће нек тоне срце бујно
И гори душин храм.

Као што славуј мали гласом љубави нежне
Поздравља зорин сјај,
У вис дижући пехар славићу и ја пјесмом
Твог лица чисти рај.

А посрнем ли тако с напитком духовне снаге,
То није грешна ствар,
Богови вино дају, па славимо их свето
И љубимо њихов дар.

Пружи ми пехар свети, у којем љупко блиста
Весеља млади бог!
А к небу нек се диже пламена пјесма моја
У славу ока твог!

Алекса Р. Шантић

* * *

Ти си одбјегла с мене свој нежни и сјетли рај,
Анђеле дана сретни',
Одбјегли ведру радост и нада нежни сјај
И живот слатки и цвјетни.

И са мном сишла љупко у таму суморних љета
И живот борбе црне,
Гдје мјесто нежног цв'јећа у дивљем ци'јету цвјета
Оштро и мучно трње...

На инак чело твоје надземном срећом блиста
И миљем срећних дана;
И блага душа твоја, вечито ведра и чиста,
Слатко спокојство сања.

А ја те гледам, душо, к'о путник што љупко гледа
Зв'језду сред таме црне,
Јер твоја рајска љубав снела је рај и небо
На моје оштро трње...

Јов. А Дучић

ЖЕНА УВОДА

ЦРТА ИЗ МОЈЕ СПОМЕНИЦЕ

Бијасмо месеца јунија године 1849 на »Пласту« на врх виса над Тителом и сеђасмо, као сваки дан, зором пред шатором.

Једнога дана при рађању сунца доведоше нам Шајкаши, који ноћу по Тиси и по барама међу њом и селом Ченгом у Банату, где стајаше једно одељење непријатељево, на малим шајкама пловљаху као патроле, да нам се у мраку не би нико провукао кроз линију наших стража — доведоше нам, рекох, у бари Чевршији испод Ченте ухваћене две особе, које се на чамцу беху упутиле к нашој линији, да промотре наш положај и наше страже.

Беше то висок, стасит, леп младић у простом оделу, *као што га имају наши рибари.* За шеширом чак задевена игла са уденутим концем. По његову интелигентном лицу и кретању му видело се, да тај човек није рибар од заната. С њиме жена, управо госпођа, ако се узме у обзир одабрана јој одећа и нека отменост у понашању. Ђенерал Книћанин даде ђенералштабном капетану Јоци Станојловићу оног младића, да га испита и да све узме у записник. Мени определи госпођу.

Младић се одмах у почетку изда као официр из противничке војске и као увода. Моли да се с њиме поступи по његову чину. Тога наравно нема! Увода је увода, и по ратном закону свију држава, и најпросвећенијих, чека њега смртна казна. Официр се не сме шуњати ноћу, преобучен у просто одело, међу обема ратним позицијама, да прегледи противников положај. Ако то чини, онда носи своју главу у торби.

Ја предузмем испит са женом-уводом

Беше то госпођа тако од двадесет и осам година, лепушкаста, пуна, једра, плаве косе и плавих очију, бољега реда: одевена беше у укусно летње одело; њен начин, њен немачки говор беше чист и отмен.

Како сам знао да ће обоје бити по ратним законима стрељани, узех је добро на испит, да бар њу, ако је њоле могуће, спасем. Рече ми име и презиме, и да је удата ва једног чиновника из Ж ..... не далеко од града Темишвара. Дошла је, вели, да се састане са својим рођаком, официром, који се находи у нашој, српској, војсци.

»Који је то официр?« запитам ја.

Није му знала имена.

»Па зар се ноћу и кришом на чамцу иде к нама? За што нисте код Перлеза до наше страже дошли са белом заставом и са трубачем, па би вас пустили до нас, или би ваше рођака к вама довели. Али онда бисте морали знати његово име.«

Најзад, кад виде да јој врдање не хасни, призна, да су обоје хтели да послуже свом заповеднику у Ченти као уводе: да извиде нашу позицију, особито од јужне стране Тителa. Беше онда вода разлила, да се на десној обали тисиној могло чамцем доћи до под ивицу вароши.

»*Жао ми вас је! Али ви сте се титрали* својим животом. Зар нисте знали, шта вас чека, ако будете ухваћени на том свом путу? Спремите се дакле! Ратни закони не знају за милост. Ако имате што да поручите своме мужу или својој деца, ако их имате, поверите их мени, ја ћу испунити вашу последњу жељу.«

Она врисну плакати и молити ме и преклињати, да ју пустим.

Кад виде да не хасни и да ту не решава моје срце, већ јасни параграф ратног закона, а она се преда мном баци на колена и као случајно и нехотице јој се сроза са рамена велика мирама, којом се је била увила.

Ао, да облих ли и дивних рамена! Да пуна ли и бела врата! Да пластичних ли и као млеком наливених груди!

Бела је била, бела као лабуд!

Сад ја осетих, које ће врсте бити та жена увода.

У рату, у свакој војсци (наша српска није их имала) врше се по таборима и становима нека особена врста женских. Уз љубавно пустоловље хоће те красотице да служе радо — из пустоловља — и као уводе.

Је ли она била милосница оног младог, лепог другара свог, или можда милосница заповедника у Ченти, то је споредно питање, које се мене не тиче, и за то није имало значаја по мој записник.

Мени је нешто друго било на срцу. Она долази од Темишвара. Овај је град опсађен непријатељском војском. Ђенерал Рукавина брани га јуначки. Не да га.

Баш дан пре дође мени из ђенералштабне писарнице банове војске налог, да се побринем, да поузданих извештаја добијем и јавим о стању код Темишвара и о опсадној војсци.

Мени се овде указа добра згода.

»Устајте, госпођо, и покрите своје груди и своје раме. За мене ваша гола рамена немају привлачне снаге; моја је дужност мени преча. Ви имате просто да одговарате на моја питања. Говорите ми истину; немојте се шалити!«

Станем је питати. Она ми врда. По где-што изговори добро; у главном пак или ћути или ми лаже.

Ја јој сваки час докажем, да то не стоји, већ да је овако.

»На кад ви боље знате, за што ме питате?«

»То је моја ствар. Ваше је, да говорите истину.«

Питам опет, она ми опет слаже.

Сад морадох другче да окренем:

»Ја се вама, госпођо, морам јасније изразити. Овде се тиче, да буде један човечји, да буде ваш живот спасен. Ви сте свој живот безусловно на коцку бацили, као уводa. Ви ћете бити стрељани. Ја сам рад да вас избавим. Будите ми ви, у тој мојој намери, у помоћи. Одговарајте ми искрено и истинито! Ја много што знам о Темишвару, ал не знам све. Оно, што не знам, хоћу да ми ви кажете. У свом питању мешам ја и оно, што знам, и оно, што не знам, и тиме вршим контролу: да ли сте истинити и искрени, или не, а то ћу видети по том, како умете разликовати моја питања. Овим начином ме не можете преварити, те вас и опет опомињем: говорите сушту истину. Ја онда имам разлога и повода на крају овог записника забележити овако: *„Ма да је госпођа Н. имала намеру да уводи наш положај и да нам тиме пашкоди, она нам је толико поузданих дата казала о граду Темишвару и његовој опсади, да нам је тиме користила, те ју препоручујем милости ратнога суда.“*

Овај је био у Земуну.

»Помозите ми, и опет вам велим, да избавим ч`већи живот! Моји појмови, госпођо, о поштењу и мушком образу, моји назори о моралу и племенитости ни под којим условима не дозвољавају ми, да ја ништем или да примим мени драговољно понуђену накнадну услугу за моје добро дело. Ако сте пак наумили, да помоћу тих својих белих недара и рамена мене у бесвестицу и бунило доведете и можда улогу Јудите из Светог Писма одиграте, на част вам! Ја вам, знајте, не ћу пасти у клопку, као она похотљива будала Холофернес.«

Ове моје речи дирнуше ју и убедише.

»Молим, питајте ме, што год хоћете, све ћу вам по савести, истинито одговорити.«

Све, што хтедох да знам, дознадох. Све ми је искрено исповедила.

У том смислу могах је препоручити на помиловање.

И одиста буде помилована.

Четир недеље за тим буде пуштена својој кући.

Јов. Стефановић Виловски

ВЕЧИТИ МУЖ

ПРИПОВЕТКА Ф. М. ДОСТОЈЕВСКОГ

ПРЕВЕО МИЛИВОЈ МАКСИМОВИЋ

(Наставак)

X На гробљу

Страх докторов беше оправдан, јер Лизи би на једаред рђаво, — горе, но што се могли и надати Вељчањинов и Клавдија Петровна. С јутра је затекао Вељчањинов болесницу још при себи, и ако је била сва у ватри; говорио је касније, да му се насмешила и пружила своју врелу ручицу. Да ли је то било заиста тако, или је он то и нехотице измислио себи на утеху — није могао да буде на чисто; пред ноћ беше болесница већ изван себе, и остаде тако за све време болести. Десетога дана по доласку свом на летниковац умре Лиза.

То беху тешки дани за Вељчањинова; Погорељцева се већ почели бојати за њ. Већи део тих дана проживео је код њих. У последње време Лизине болести седео је по читаве сате сам гдегод у углу, очевидно не мислећи ни о чем; Клавдија Петровна би га чешће обилазила, да га мало позабави и растресе, али би он одговарао мало, а по некад би и јасно показивао, да му није до разговора.

Клавдија Петровна се није надала да ће „све

то учинити таки утисак на њ". Још по највише мораху да га разговоре деца; с њима се по некад чак и смејао; али скоро сваки час је устајао и на престима одлазио, да види болесницу. По некад би му се учинило, да га она позна. Није имао никакве наде, да ће оздравити, као што не имађаху ни остали, али ипак за то се ни макао није од собе, у којој је умирала Лиза, него је обично седео у споредној соби.

По једаред, двапут је и у те дане показао у један мах изванредну делатност: дизао се наједаред, јурио у Петроград лекарима, звао који су најчувенији и састањао конзилијуме. Други, последњи конзилијум био је у очи смрти болесничине. На три дана пре тога говораше Клавдија Петровна с Вељчањиновим озбиљно о потреби, да се нађе, најзад, господин Трусоцки ма где: „јер у случају несреће Лиза се без њега не би могла ни сахранити". Вељчањинов промрмља, да ће му написати писмо. Тада стари Погорељцев изјави, да ће га он сам наћи помоћу полиције. Најзад написа Вељчањинов писмо од два три реда и пошље га у покровску гостионицу. Павла Павловића као и обично не беше код куће; и он остави писмо Марји Сисојевној да га преда.

На послетку умре Лиза, прекрасног летњег вечера, заједно са заласком сунца и тек ту као да се пробуди Вељчањинов. Када су самртницу опремили, обукавши је у празничну белу хаљиницу једне од кћери Клавдије Петровне, и положили је у дворишци на столу, са цвећем у скрштеним ручицама, он приступи Клавдији Петровној и, севајући очима, изјави јој, да ће овога часа довести и „убицу". Не осврћући се на савете, да причека до сутра, он се одмах упути у град.

Знао је где ће наћи Павла Павловића; није он само по докторе ишао у Петроград, по неки пут му се у те дане чинило, кад би он довео на смрт болесној Лизи оца, она би се, кад би чула његов глас, пробудила; тада би он као очајник полетео, да га тражи. Павле Павловић становао је као и пре у самачким собама, но по собама није вредно било ни питати: „по три дана не ноћива и не долази" — рапортовала би Марја Сисојевна — „а дође изненада пијан, не остане ни по сата, па се опет дигне и оде; са свим се распустио". Момак из покровске гостионице рече међу осталим Вељчањинову, да је Павле Павловић, пре још, посећивао неке девојке на вазнесенском проспекту. Вељчањинов одмах нађе девојке. Ове обдарене и почашћене особе одмах се сетише свога госта, нарочито по његову шеширу с крепом, при чем га одмах ту и изгрдише, наравно за то, што им више не долази. Једна од њих, Каћа, узе на себе да ће у свако доба наћи Павла Павловића, с тога, што се он сад не миче од Машке Простакове, а новаца има преко мере, а Машка та — не Простакова, него Прохвостова, лежала је и у болници, и само да она рекне једну реч, онај час би Машку у Сибир. Међу тим Каћа је тога пута не нађе, али у тврдо обећа за други пут. И на њену помоћ надао се у овај мах Вељчањинов.

Дошавши у варош још до десет сати, пође с њом у тражњу. Још ни сам није знао шта ће управо учинити сад с Павлом Павловићем: хоће ли га за нешто да убије, или га просто тражи, да му јави о кћериној смрти и о прекој потреби да и сам буде при погребу? На првом кораку не беху срећне руке: показа се, да се Машка Прохвостова здрнила с Павлом Павловићем још ономад, и да је некакав Казначеј „пробио столицом главу Павлу Павловићу". Једном речи, он се дуго не могаде наћи, и, на послетку, већ око два сата по по ноћи, Вељчањинов, на једаред и изненада, нађе на њ и сам.

Павле Павловић је био савршено пијан. Опазивши Вељчањинова, јурну к њему с раширеним рукама и стаде викати, као да га ко коље. Вељчањинов га пун јарости докопа за плећа и, не знајући ни сам за што, стаде га дрмусати обема рукама, тако да му зуби зацвокоташе. Павле Павловић одмах се престаде дерати и са тупоумним пијаним страхом гледаше у свога мучитеља. Не знајући шалда, шта да ради с њим даље, Вељчањинов га снажно притиште и посади на дирек поред тротоара.

— Лиза је умрла! — викну му.

Павле Павловић је седео на дреку а упињао очи у њега. На послетку разабра, шта хоће да каже и лице му чисто потамне.

— Умрла... — прошапта некако чудновато. Вељчањинов не мога разабрати, да ли се онако пијан подсмехнуо својим дугим гадним осмејком, или му се штогод искривило на лицу, али после једног тренутка виде, где је усиљавајући се подигао своју десну руку, да се прекрсти; само што не беше у стању да се прекрсти него му уздрхтана рука немоћно паде доле. Неке време остаде за тим миран и онда устане полако са дирека, ухвати се за своју даму и ослањајући се на њу пође својим путем даље, чисто као у несвестици — и баш као да не беше ту Вељчањинова. Али овај га ухвати опет за рамена.

— Разумеш ли ти, пијана наказо, да без тебе њу ни сахранити не можемо! — викну на њ предишњи.

Трусоцки се окрену њему.

— Артиљеријског... препоручника... сећате ли се? — промуца, тупо запљењући језиком.

— Шта-а-а? — завапи Вељчањинов као да га је змија опињула.

— Ето ти оца!... Тражи њега... да сахрањује...

— Лажеш! — продера се Вељчањинов као ван себе — то ти само из пакости... надао сам се ја, да ћеш ми с тим подићи!

Не знајући шта ради од јарости замахну својом страшном песницом над главом Павла Павловића. Један тренутак само — и он би га сломдно једним једитим ударцем; али Павле Павловић ни оком не трену. Цело лице му беше изнакажено као неким наступом зверске пакости и мржње. Силно се отрже из руку Вељчањиновљевих, одскочи од њега и у мало не паде, но ипак побеже. Вељчањинов није ишао за њима.

Сутра дан, у један сат по по дне, појави се код Погорељцевих са свим пристојан чиновник, средњих година, у вицмундиру и уручи Клавдији Петровној пакет, адресован на њу, од Павла Павловића Трусоцког. У пакету се налазило писмо са приложене три стотине рубаља и потребним документима о Лизи. Павле Павловић је писао кратко, особито учтиво и врло пристојно. Захваљивао се веома Њеној Превасходительству Клавдији Петровној за добродетељно јој саучешће према сиротици, за које је може наградити само Бог. Нејасно је напомињао, да због до крајности разореног здравља није у стању сам лично доћи и сахранити нежно љубљену и несрећну кћер, и за то полаже све наде на анђеоску доброту душе Њена Превасходительства. А триста рубаља нека буде — тумачио је у писму — на сахрану и у опште на трошкове, проузроковане болешћу. А ако би што и остало од те своте, то најпокорније и са највећим поштовањем моли, да се употреби на вечни помен за упокој душе усопше Лизе. Чиновник, који је донео писмо, није могао ништа више да објасни; чак се видело из његових неких речи, да се тек после многа наваљивања од стране Павла Павловића примио да сам лично достави пакет Њену Превасходительству. Погорељцев се чисто налазио увређен изразом „трошковима, проузрокованим болешћу“ и нареди, да се остави педесет рубаља за сахрану, — пошто се не може пречити оцу да сахрани своје дете — а осталих двеста педесет рубаља да се одмах поврате господину Трусоцком. Клавдија Петровна на послетку одлучи да се не поврате паре, него признаница гробаљске цркве о примању тих пара за вечно спомињање душе упокојене отроковице Јелисавете. Признаницу, коју су примили, дадоше Вељчањинову да је одмах уручи, и он је посла поштом у стан.

После сахране њега нестаде са летниковца. Целе две недеље се вукао по варошки без икаква смера, сам, спотичући се у замишљености о пролазнике. А по некад би по цео дан лежао код куће испружен на дивану, забораваљајући и на најобичније ствари. Погорељцеви су много пута слали по њега, да дође; он би и обећао, али би онај час опет заборавио. Клавдија Петровна је чак и сама долазила к њему, али га није затицала код куће. То се догодило и са адвокатом; а међу тим адвокат имађаше важан глас: парницу беше врло вешто довршио, и противници беху готови да се поравнају под погодбом да им се исплати веома незнатан део спорног наследства. Остало беше само да и Вељчањинов изјави своје пристајање. Нашавши га, на послетку, код куће, беше адвокат врло зачуђен ванредном немарношћу и равнодушношћу, с којом га је саслушао он, његов до скора најнестрпљивији клијенат.

Настадоше и најжешће јулске врућине, али Вељчањинов је заборавио и на само време. Накупило му се јада у души као зрео чир, а бол би избио тек по некад, кад би му мучна и грозна представа о снему дошла до сазнања. Највећма га је болело, што га Лиза није ни познала, него је умрла и не знајући како ју је силно љубио и страдао за њу! Цела сврха његова живота, која је синула пред њим у онако радосној светлости, на једаред утону у вечној тами. Та сврха би се састојала нарочито у том — размишљаше о том по некад — да Лиза свакога дана, свакога тренутка и целога живота непрекидно осећа на себи његову љубав и негу. „Узвишеније сврхе и нема, и не може је имати!“ — размишљао би по некад у суморну усхићењу; — „ако и има других сврха, то ни једна не може бити светија од ове!“ Лизином љубављу — сањао је он — очистио би се и искупио цео мој пређашњи смрадни и бескорисни живот; место мене, беспослена, грешна и преживела човека — одиграо бих за живот чисто и прекрасно створење, и зарад тог створења било би мени све опроштено и све бих сам себи опростио.

Све те мисли представљаху се свагда у вези са силном успоменом на умрло дете, та успомена га је непрестано пратила и потресала га из дубине душе. Уобразиља му је сликала пред очима њезино блеђано лице и напомињала му сваки израз тога лица: сећао се и како је лежала у сандуку, у цвећу, и како је пре тога изгледала, онесвешћена, у врућици, са отвореним и непомичним очима. Сети се на једаред, да је опазио, кад је већ лежала на

столу, да јој је, Бог зна ода шта, један прстић у болести помодрео; то га је у онај мах тако поразило, и тако му беше жао јаднога прстића, да му је тада и дошла у главу мисао, да онај час пађе и убије Павла Павловића — све донде је б о као без чувства. Да ли је уврећени понос уморио то детиње срце, или она три месеца патње и мучења од стране оца, који је на једаред промењо љубав у мржњу, који ју је вређао оном погрдном речи, смејући се њезину страху, и који ју је на послетку избацио к страним људима? — Непрекидно је овако разглабао све ово и варирао на хиљаду начина. „Знате ли ви, шта је била за мене Лиза?“ — опомену се на једаред узвика пијаног Трусоцкога и осећајући да то већ више не беше ачење, него истина, и да ју је заиста некад волио. „Како је могла та пакоза да буде тако нечовечна са дететом, које је толико волео, и да ли је то вероватно?“ Али сваки пут би се брзо махнуо тога питања, чисто га се отресајући; беше нечег ужасна у том питању, нешто, што се не могаше издржати ни — решити.

Једнога дана отумара, не знајући скоро ни сам како, на гробље, где беше Лиза сахрањена и пађе њезину могилу. Од како је сахрањена, није био ни једаред на гробљу; све му се чинило, да би то било и сувише тешко за њ, па није смео да оде. Ну чудновато, кад је приникао њезину гробу и пољубио га, њему одлакну. Беше лепа вечер, сунце је баш седало; унаоколо је расла око могиле сочна, зелена трава; у близини је у бокору руже зујала пчела; цвеће и венци, које су после сахране оставила на Лизину гробу деца и Клавдија Петровна, лежаху још ту. И први пут, после дуга времена, чисто као да му зрачак наде освежио срце. — „Како ми је лако!“ — помисли осећајући тишину на гробљу и гледајући на ведро и мирно небо. Прилив неке чисте, неопућене вере у нешто испуњаваше му душу. — „То ми је послала Лиза, то она говори са мном!“ — рече у себи.

Већ се са свим смркло, кад је пошао са гробља кући. Одмах уз пут, на неколико корака од гробља, беше у ниској дрвеној кућици нека врста бакалнице, механе или тако нешто; кроз отворене прозоре видели се за столовима гости. Уносна у једном од њих, који је седео тик уз прозор — Павла Павловића; опазио је да и овај њега види и да га радознало посматра кроз прозорче. Прође мимо и за мало час чу да неко иде за њим; за њим се у истину журио Павле Павловић; мора бити да га је миран израз на лицу Вељчањиновљеву привукао и ободрио. Кад га је стигао, он се понизно насмеши, али већ не пређашњим, пијаним осмејком, јер у опште није ни био пијан.

— Здраво! — рече.

— Здраво! — одговори Вељчањинов.

(Наставиће се)

ПОУКА

О ПРОШЛОСТИ БЕОГРАДА

(Наставак)

Турска је пешадија у три линије једно за другим била намештена, исто тако и коњица, која се налазила међу колонама пешадије. Артилерија је на исти начин била распоређена. Осим тога су за леђи посадној војсци две велике батерије, од којих је једна била управљена према Дунаву а друга према потоку Мокрилугу, што утиче у Саву, штитиле војску од мождашњег нападаја крсташке војске од Дунава и Саве амо. Висови Дедине, данашње топчидерско брдо, а тако исто и шабачки друм, што се простираше доле у долини дуж Саве, добро су били поседнути и чувани. На висовима за леђи посадној војсци, а тако исто и код села Мирижева стојала је турска резерва, штитећи поплачну линију према Смедереву.

Дању и ноћу пуцало се на град. Страшна грмљавина топова могла се чути до Сегедина, где се прикупљала крсташка војска Сибињанина Јанка.

Ту војску ваљало је да одбије турска флота, која се у Видину спојила, Дунавом до Београда допловила те се ту на Дунаву наместила око града.

14. јулија дође Сибињанин Јанко са својом дунавском флотом, у којој је такође било двеста лађа и коју је од чести скупио у Сланкамену, од чести у Београду под Силађевим руководством сагради, на супрот турској флоти пред Београдом. Турске су лађе очекивале Сибињанинову флоту на сред реке више Земуна. Нападају Мађара, који су у наглу темну ноћ веслали на турску флоту, нису могли Турци лађама својим да одоле, и то у толико

мање, што су од Београда четрдесет шајки са наоружаним Србима с бока напале турску флоту. Изродио се ђут и крвав бој у оном делу реке, што се данас зове Стари Дунав. Турци се, борећи се, повукли те изгубили много лађа, које су Мађари и Срби, гонећи Турке, подавили.*) Мухамед је наредио те се празне лађе попалиле, да не би пале шајка Хришћанима, три су галере биле подављене, четир отете, преко четир стотине Турака утопили се. Тај први срећни удар одсудио је судбину Београда. Место да се задржава гонећи лађе, што су бегале, употреби Сибињанин Јанко час првога одушевљења на са најбољим делом својих чета пође у град, који је скоро већ био изгубљен. И Капистран је за њим пошао онамо те силом своје беседе соколио опсаднике за одсудне дане. Прва им је брига била, да у брзини васпоставе утврђења, која су на веома многим местима била порушена, и да на њих помоћу топове, који се ијоле још дали употребити. Но Турци су им слабо времена дали на то. Мухамед наиме, љутећи се због тога, што је погубио толике лађе и што су његови били побијени на Дунаву, решио се био, да уради све и сва, како би се за претрпљену срамоту осветио тим, што би са свим уништио град.

С тога, док је пуцање на зидове и куле, што су још биле читаве, наставило без прекидања, скупи Мухамед сам јегзро своје војске непосредно пред град, не би ли главним јуришем извео последњи, одсудни удар. Први нападаји на спољашња утврђења нису били срећни. Турци су додуше опетовано продирали кроз мазгале у спољашње кастеле, али су исто толико пута били сузбијани с великим губитком, док Хришћани најзад, узмичући испред надмоћја, не напустише те рушевине, како би сву своју снагу могли посветити обрани самога града.

Кад се једаред доконао спољашњега главнога кастела, попали Мухамед све зграде, које су још биле поштеђене и већ на многим местима по бедемима, које су заузеле његове чете, у знак својој победи поиамештa своје заставе. Поглед на њих није баш соколио крсташку војску, која је такође била ослабљена борбом, оскудицом и тешким губицима. Кажу да је чак и Сибињанин Јанко у један мах помислио на повратак. Но Капистран, који је вазда био уза њ саветом и делом, охрабрио га је, одушевљено му говорећи. Док је Сибињанин Јанко унутри све уређивао за јуриш, који су очекивали, а нарочито пазио, да буде реда и запта у војсци, да не би препаљеним неуређеним испадима расцепкана и сломљена била посадна сила, дотле се Капистран пожурио натраг до окола, који је био с ове стране Дунава те је још неколико хиљада најбољих чета превео преко реке да појача посаду. Ни Мухамед није седео скрштених руку но је гледао да новим четама накнади знатне губитке. Сад је пре свега ваљало прокрчити пута преко моста, који је спајао од Турака већ опседнути спољашњи градић са самим градом. На обрану су ту у првој линији постављени били крсташи, које је Капистран тек довео био, још свежи снагом а пуни жудње за победом.

Седми дан после боја на Дунаву у вече, 21 јуиија, даде Мухамед сам на челу својих јаничара знак нападају. На јуриш полете османске чете на мост, но на том су малом простору били збијени Хришћани те Турци у њима најпре на непробојан бедем; свака стопа земље морала се откупити љутим жртвама; Караџа паша, бегларбег од Румелије, заповедник опсаднога кора, одмах је при првом нападају био на сирт рањен те је наскоро за тим испустио душу; бој је са све то већим огорчењем скоро без престанка трајао целу ноћ. Но пред зору пође јаничарима за руком те се од чести угнезде по јамама, од чести се на више места попну на зидове и продру унутра у град. Сибињанин Јанко је наиме навлаш повукао био своје чете са зидова и издао најстрожи налог, да сви остану скривени и мирни, док се не да знак те да онда нападну на непријатеље, који се безбрижно расули по граду, и тако да их појединце без по муке поубијају. Лукавство је то са свим пошло за руком. Јаничари, који су продрли били у град, како нису нигде наишли на отпор, раштркали се, одмах тражећи плена, на све стране по улицама, на којима није било живе душе. Тада убојну вику на једаред надвиче силна лупа мађарских убојних бубњева. То је био уговорени знак за нападај на турске плачкаше. За тиљи час су чете, што дојуриште из својих скровишта, после све излазе из града, те јаничари, још пре но што се могли прибрати, бише са свију страна опкољени и у малим гомилама мал те не сви поубијани. Тек их је неколицина утекла главном капијом до моста и шанчева, где су скоро сви нашли на своју пропаст. И ту се наиме дотле проливала крв још већма но у граду.

(Наставиће се)

*) Са Гардошева виса гледало је земунско становништво и крсташка војска тај страшни призор, у колико им се није густо испред очију; јер тада је још густа прашума покривала ратно острво, као што је и опоштрана обала реке била покривена густим врбаком. Већ се ноћ била спустила, кад се на једаред закрвавело и зажарило небо на југоистоку те се видео грозан пожар, који Земунци нису могли себи да разјасне. Султан је наредио те се спаљше лађе, на којима није било момчадије на катарака. Игнат Сопрон у својој монографији о Земуну и околини. 1899.

УМЕТНОСТ.

КАКВИХ СВЕ ИМА „ЈУЖНО-СЛОВЈЕНСКИХ ПОПИЈЕВАКА"?

Не давно смо читали у »Vienci«, како је једна Змај-Јованова преведена пјесма доспјела у *Кухачев* „*Зборник* јужно-словјенских попијевака«; а управо ме то потакну, да се осврнем на једну пјесмицу из његове »још *нештампане* збирке попијевака«, која је за узгред изишла у прекањском »Vienci« (стр. 282).

Бољега поређења ради ево те попијевке:

„Pirgito pirgitanci
Tanci bor zelen bor,
Zelen borić za rukav
Minule manule,
Man', junače, desnom rukom,
A namigni crnim okom,
Živ ti, živ ja
Živ ne bio, dokle se uda,
Što će ti druga, dok sam ja".

Још као дијете слушао сам ову попијевку; па јер ми је и сада у глави, као да сам је јучер чуо, то је ево овдје дајбуди ја од ријечи до ријечи први пут штампам.

„Л'јепа ли је у том долу трава:
Пиргита, пиргита,
Пиргитанчи, повратанчи;
Мануле, мане,
Ман', јуначе, на ме,
Ман' дер на ме б'јелом руком,
А намигни црним оком;
Жив ти, жив' ја,
Жив не био од сада:
Лез', дјелијо, гдје и ја,
Што ће друга, док сам ја?"

Мислим да не треба с моје стране никаква коментара; а такијех попијевака, рекао бих, има и из Сријема, али ми није сада још и до њих.*)

Мојо Медић.

*) *У првој књизи* Вукових пјесама напомиње се *нешто* уза сваку врсту пјесме 448. (београдско издање, стр 342), и у њему је почетак налик на почетак оних обију напријанката. Судећи по томе, као да сам ја осим напријед напомнио само прву врсту од праве пјесмице.

КЊИЖЕВНОСТ

НЕМЦИ И ФРАНЦУЗИ

(Наставак)

Немачки класици

I

Шта ћемо наћи у Гетовим делима, ако на страну оставимо, с једне стране: лирску поезију и идилу, с друге стране: производе спорне вредности? Три или четир драмата: *Геца, Егмонта, Ифигенију* и т. д., који су сваштa, само не драмати; један несвареи роман: *Вилхелма Мајстера*, и најпосле једно особено дело: први део *Фауста*, који нема ништа од савршенства правих уметничких дела, али који је, као што рече Виланд, »чудовиште што очарава«, где добре стране надмашавају мане.

Више критичара већ су доказали, да *Гец* има од драмата само име. Али су хвалили живу тачност извесних историских слика, истинитост Гецова карактера, који је чисто немачки и пун доброћудности у својој незграпности. Нарочито су опазили, да је Гете завео разбарушени романтичарски драмат и роман са шлемом и мачем. У томе нисмо ради противусловити Гетовим хвалоспевцима: Гете је пропао пре Валтера Скота и Димаса (оца) у струци, у којој су Валтер Скот и Дима (отац) успели; радо му признајемо ту заслугу, али му другу не признајемо.

Радња није једна; ту и тамо, истина, види се, да је Гете имао као намеру да слободнога витеза Геца стави на супрот Вајслингену, племенитом дворанину под платом владике од Бамберга. Али ова намера није изведена. Већ од половине трећега чина Вајслинген се губи из

прва реда; његова историја нема никакве везе са Гецовом; она се баш ка развија; он се бори против силетака Аделајиде, његове жене, а Гец се бори против непријатеља, које му је подбо издајник, али овај није у самој игри. Пре половине драмата писац удаљава главне две личности са свим једну од друге, а био је обавно њихову борбу! Нека ко замисли што необичније.

На тај начин замишљен комад могао је да буде само комад изрецкан, сав у епизодама.

Бар да је свака ова епизода обрађена на драматски начин!... Али није. Гете нам увек *приповеда* ствари, које треба да се догоде на наше очи. И не може човек без чуђења да констатује, с каквом упорношћу избегава да прави сцене. Да би своје особе довео у радњу, он увек бира тренутак, који долази за оним, или иде пред оним, у којем би се страсти дохватиле, у којем би ситуација могла бити трагична.

Тако у првом чину Вајслингген, Гецов заробљеник, заљубио се у сестру свога друга од детињства, који му је сад за невољу домаћин. Ова љубав враћа га изневерену пријатељству, те он улази наново у Гецову партију, коју је био напустио. У таквој прилици које је био једини тренутак, који је давао сукоб у осећајима? То је био онај, кад се изјављује преобраћај, кад се двоструко признање, љубав и кајање, омакне с усана витезових. То је сцена, која се наметала драмском писцу; а Гете не пропушта да је обиђе.

Марију и Вајслингена видимо тек кад је све свршено. Они се састају, кад већ немају ништа да кажу једно другом до ли сентименталне блутавости. У место да нас узбуђују, лањајући се пред нама тако важне одлуке, они нам јављају ствар у једном од оних нежних дуопева, који су трећем увек смешни; а кад Гец дође, они с њим удешавају »политично питање« и у потпуној сагласности и спокојству говоре о својим породичним пословима.

Наведосмо овај пример; а могли бисмо навести неколико.

Али ако нема радње, има каткад кретања. У овом комаду много се једе; пију, трче, а нарочито се бију, као оно у војничким комадима, које су некад приказивали у циркусу. Али ове мелодрамске параде, које у добро сачињену делу долазе само на крају чинова, овде заузимају скоро читаве чинове. Узмите, на прилику, акт јакстхаузенске опсаде. Код све гомиле ситних епизода права радња напредује само у приповедању. Главна дела, то јест општа борба, предаја и заробљење Гецово не износе нам се пред очи.

Ако за тим пређемо на проучавање карактера, нарочито карактер Вајслингенов за чудо је смандрљан. Кад год излази на позорницу, он је промењо осећај. У почетку је Гецов понижени непријатељ; после неколико листова постао му је пријатељ. Али како је промена извршена за кулисама, то убезекнути гледалац мисли да је дошло неко ново лице.

Само један пут бива развитак, или бар почиње, пред гледаоцем. У првом издању *Геца* Гете је описао недоумевање издајниково, који је растрзан између Геца и бамбершкога владике, између благе Марије и сплеткашице Аделајиде. Показао га је, како са својим коњушарем Францом говори о свом отпадању. Кад је своје дело прерађивао за позорницу, овај велики драматург избрисао је ту сцену, која је случајно била драмска.

II

Ни *Егмонт* није драмат у већем степену. то се констатовало толико пута, да је овде довољно то само споменути. »Али *Егмонт* је«, вели Љус у свом *Гетову Животу*, »за то љубимац свију, па ма критика шта казала; читалац помишља на Егмонта и Клару. Ове две прилике остају утврђене у памети, створови сјајни, светли, дивни у песника, равни ма којем другом у дугом низу уметничких урнека.«

Да видимо, да ли су ова два карактера тако удешена, да би заслуживала ове емфатичне похвале.

У ствари је Егмонт идилски карактер, који је залутао у трагедију. Овај силни великаш, љубимац свога народа, погубљен је од херцега Албе, који подозрева, да он ради на независности Фландрије. Или је ваљало оставити се те ствари или није требало јунаку дати улогу посве пасивну. А Гете је то учинио. Његов Егмонт је човек, који ужива, који са чудном небригом иде у овом драмату, у коме се његова смрт спрема и извршује.

Као и увек, ту је нова намера, коју налазимо у искону ове тешке погрешке. Гете је хтео да опише великаша, који по случају похрлила доспева у високу ситуацију, из које га уклања прирођена лакоумност. Али ову сувише заплетену материју није могао да савлада;

није нианисовао овај психологиски контраст онако, да би истина изишла вероватна, те се његова добра намера изврзла у лош драмат.

Узмите и ово Око Егмонта се политизује и та политика нас мори, јер он, главна личност, не меша се у њу.

О његовим намерама ваздан се говори; он не опажа ништа и као да нема никаква плана у глави. Само један пут мисли човек да ће учествовати у интриги, којој је он стожер. Вилхелм од Оранције преклиње га, да не верује војводи Алби; али како Гете пропушта да оправда сумњу страшнога Шпањолца, како Егмонт ништа није *учинио* пред нама, што би тиранин до потребе могао ружно тумачити, то нам жестоко прекљињање принца од Оранције изгледа као празна декламација. У место да се узбудимо с њим, ми питамо с Егмонтом самим, за што је он тако узбуђен.

И тако, кад нам војвода Алба каже, да је наумио да притвори Егмонта, његова одлука, која никако није објашњена, баца нас у чудо, у место да нас ужасне. Разлози, које нам наводи, тако су неопредељени, да изгледа као какав Шахабахам, не тако весео као онај Скрибов, али исто тако за чудо произволан. Истина, у четвртом чину, у свом састанку са војводом, Егмонт се изражава о слободи сржане теорије, коју је дотле за себе држао. Али се војвода пре разговора неопозивно био решио. Дакле ова сцена сувишна је и само невешто тумачи разрешење после самога разрешења, а то је невештина, која је недостојна озбиљна уметника. Па збиља, шта би човек казао за онога, који би у петом акту мелодраме убио своју жену без видна доказа, а за тим казао публици: Знате, варала ме је; заборавио сам да вам то кажем; али ево доказа . . .

Али у идили са Кларом Егмонт је веома жив и веома дирљив. Но гонити публику на читање целе књиге, да би га узбудио на простору од три листа, и сувише је рачунати, како вели Шопенхауер, на немачку стрпљивост у читалаца; ипак сцена између Егмонта и његове љубавнице један је од драгоцених пропланака, као што се овде онде налазе у најгушћој чести; људи се поклоне и диве се.

Нарочито се диве истинитости те слике. Никад се немачка љубав није показала са више безазлености и милине. Ваља признати, да писац у томе није крио смешне стране; али цело је тако истинито, да се све појединости у њему складно стапају.

Истина, често се француски гледалац насмеши, на прилику, кад чује јунака, где од своје љубавнице иште да једе, тек што јој је назвао добро вече. Али тај осмех само прође, јер црта је природа, а слика је уметнички изведена.

Има такође лепих места у првој сцени, где Клара матери своју љубав исповеда. Али улога ове услужне мајке двосмислена је, да не може горе бити, и у Француској би изазвала мучан утисак.

Што се тиче Бракенбурга, ранијега заручника Кларина, који, не противећи се, тражи, да му гроф Егмонт узима драгану, такав цмоља, пун респекта спрам племићких повластица, тај плачко пун одрицања, може се допасти Прусима илотима, у завичају роп ства; у Француској би изазвао смех.

Ево, како о њему суди Кларина мати:

»Ја никад не видех љубавника као Бракенбурга . . . Он сумња о твом односу с Егмонтом, а рекла бих, да му се покажеш мало љубазна, он би те ипак узео.«

Ево како он суди сам о себи. Дошао је да јави Клари, да ће његова такмаца до мало да погубе: »Ах, Клара! Пусти ме да плачем *Ја га шисам волео.* Био је богат, на бољу пашу намамио је сиромашкову овчицу. Ја га никад нисам проклињао. Бог ме је створио верна и мекана.«

У последњем чину Клара, нежна куварица (реч је од ње*), и Бракенбург, пургер верни и мекани, покушавају да буду страсни или енергични, а искуство потврђује оно, што сам казао за немачку страст: декламовање, емфаза, разглаголствије слабе душе, која се нашла у јакој ситуацији.

Истина, ове надуване сцене имају две или три речи такође узвишене, као: »Кад бих умро!« али узвишене по том, што су смешне.

У почетку акта Клара, пренеражена што не може да покрене пулгере бриселске, сва махнита хоће да покуша сама да нападне на двор, у коме седи тиранин.

»*Клара.* Бракенбурже, а ми? . . . И ми им замерамо? Ове руке, које су га грлиле толико пута, шта чине за њ? Лукавштина је толико

*) Говорећи о Маргарити од Парме, она вели: „То је друкчија жена, а не као ми шваље и куварице.“ (Чин III, појава II.)

напредовала у свету! . . . (??) Ти знаш пролазе, ти знаш стари дворац. Није ништа немогуће: *Дај ми савета.«*

»Бракенб. Како би било да идемо кући?«

»Клара. Добро!«

Овај савет, спокојан и практичан, који се појављује усред свију ових страхота, изгледа ми као реч из водвиља.

У последњем часу, кад је Клара попила отров, каже она Бракенбургу:

»Ево остатка! Ја те не зовем да пођеш за мном. Чини што можеш. С Богом! *Угаси жижњак полако* а не оклевајући; *идем да спавам. Куку! Немој да ми матер пробудиш.*

Поима ли човек ове препоруке, иначе са свим мудре, у таквој прилици? Како се види, народ, чији највећи човек пише ове наказности, таман је подобан учинити, да страст човека потресе! . . .

(Настављиће се)

БРАНИЧ СРПСКОГА ЈЕЗИКА

1.) Овијех дана изашла је књига с натписом: Светога Јована Златоустога шест књига о стеитенству, с грчкога језика превео и примједбама пропратио протопрезвитер Јован Вучковић, професор богословије и пр. ректор богослов. учил. карловачкога. У Новом Саду. 1894.

Не спада у мој посао да говорим о садржини ове књиге, у којој се излаже најтежа, али и најплеменитија и најузвишенија служба свештеничка. Али ми се не може замјерити ако кажем да сам са највећом насладом прочитао ову књигу, и ако кажем да се народ наш може одржати у борби за живот с другим народима само поред доброга, родољубивога и за своју цркву занесеного свештенства, а с друге стране опет поред озбиљне браге, подизања и напредовања економскога, земаљскога блага. Ова златна књига светога Јована Златоустога не само да ме је занијела својом садржином него и лијепим, правилним језиком преводиочевим. Кад се узме на ум да преводилац при превађању треба да вјерно погоди мисли писца, и уз то још да те мисли заодене лијепим рухом, онда морамо казати да је преводилац и једно и друго сјајно постигао. Ми нијесмо испорећивали пријевод ове књиге са матицом, али судимо по току мисли и по особитој лакоћи и јасности, којима се одликују реченице у овој књизи, да пријевод ове књиге потпуно одговара матици. А за рухо, којим је преводилац одјенуо мисли светога Јована Златоустога, можемо само са похвалом говорити. Има њеколика облика, којима бисмо могли замјерити, али и ти облици изгледају да су штампарске погрјешке. Једнога пак ријечи не могу остати дужан, коју ми сви употребљавамо не осјећајући да није добра и да нам није потребна поред друге добре ријечи, која већ одавно живи у језику српском. Ријеч, коју бисмо требали да избацимо и која се налази и у књизи, о којој је ријеч, јесте *куаатило*. Ријечи овакога обличја (купати-ло), које би постајале од инфинитива, нема у српском језику. Али та је ријеч тако одузела мах, да српски свијет, који баше походи, никад друге ријечи не употребљава осим ријечи *купатило*. Овакве ријечи с наставком *ло* постају од инфинитивне основе глаголске, као: *огледало* од огледа-(ти), *легало* од лега-(ти), *мулало* од муља-(ти), *клеиало* од клепа-(ти), па тако исто и од *куиа-(ти)* имамо у Вукову српском рјечнику *куиало*, а не *куиатило*. То су именице, које постају од инфинитивне основе пете врсте, а има именица, које постају и од инфинитивних основа других врста, као: *видело* од видје-(ти) (III), *бјелило* од бијели-(ти) (IV), *жутило* од жути-(ти) (IV), *појило* од поји-(ти) (IV), *румеиило* од румени-(ти) (IV). Из овијех примјера може се лијепо видјети да је ријеч *куиатило* њеко скројио накарадно, па је пустио штампом у свијет, а ми је примисмо бесвјесно не мислећи на њено накарадно постање и забацујући лијепу ријеч *бања*, коју имамо од старина. Дакле *баиа* или *куало*, а не *куиатило*.

2.) У akadem. рјечнику код глагола *хотјети* стоји: od osnove *hće* postaje prezenat nastavcima (j)em, (j)eš itd., te u južnom i zapadnom govoru glasi *hćijem, hćiješ* itd. u zapadnom može glasiti i *hćim, hćiš*... *hće*; ne znam, ima li u istočnom govoru, gdje bi glasilo *hćejem* itd". Ја бих на ово рекао да је у западном говору правилно *хтијем*, а *хтим* је постало по аналогији. У источном пак говору као би било краћега облика од презента од овога глагола, онда би морао гласити *хтем, хтеш* и т. д., а не *хтијем, хтијеш*, како то стоји у академ. рјечнику. У источном говору долазе једнаки вокали два *е* и међу њима *ј: хтеје-м*, зато се ти једнаки вокали и сливају у један: *хтем*. У јужном и западном говору не долазе једнаки вокали (јуж. хти-ј-ем; запад. хти-ј-ем), зато у тијем говорима и нема сливених облика.

Истина у западном говору говори се и *хтим*, али је тај облик постао по аналогији. Да у оваким примјерима у источном говору долазе само сливени облици, види се и из овијех облика: *умем, умеш, уме*, а у трећем лицу множине нема контракције, јер су неједнаки вокали, дакле *умеју*. Тако само сливени облици долазе и у глагола *разумјети: разумјем, разумјеш, разумје*, а треће лице множине опет *разумеју*. Да *хтјети* мора имати сливен облик у презенту, види се из презентскога облика његова кад је сложен са *уз: усхтем, усхтеш* и т. д.

3.) У akadem. rječniku код ријечи *grivna* стоји: neda (ne daj?) grivnu, nekakva igra (plés). Ово не ће бити добро како стоји у akad. rječniku, него ће бити боље ово што сам читао у „Позиву на свето-савску бесједу што приредише Срби православни мостарски грађани у Мостару 1894“. На тој бесједи играла се и игра: Неда гривне (изгубила). Дакле Неда је име женско, а не глагол.

Јов. Живановић.

КОВЧЕЖИЋ

КЊИЖЕВНИ ПРИКАЗИ

Српска краљевска академија. Глас XXXVIII. **Назори пјеснички по свима струкама сем драмске** од *Матије Бана*, академика. Београд, штампано у краљевско-српској државној штампарији. 1893. стр. 58. — Наша књижевност нема још систематски написане ни поетике ни теорије књижевности у правоме смислу, као што би то требало. Оно што је о томе написано у најновије доба од Ст. Павловића у „Малој поетици“ и Пере Ђорђевића у „Теорији књижевности“, сматра се иначе не као свршено систематски рад о томе, колико тек прилог и грађа за таки посао, који тражи много студије и огромна труда, да се све склопи у систематично-методички кодекс, на који би се могао човек сваком приликом згодно повлачити. И ови „Назори пјеснички“ показаће нам весника-драматурга М. Бана, који је и лани у „Гласу“ XXV издао своје „Назоре драмске“, несу ништа друго до прилог к поетици у нашој књижевности. Сам писац вели одмах у почетку да „не ће овај рад разграната у свој опширности коју подноси; али главно ће ипак изостанити, а настојаће да све буде тачно и разговетно“. По томе и несу ови „Назори“ ништа систематски израђено, већ готово фрагментарне бележке нашичене и већим делом опшсане његове на поједина места у лектири песничких умотвора. Писац нам после врло кратке увода о песништву у опће (стр. 1—3) прелази одмах на поделу песништва по струкама, те говори специјално о лирској и епској појезији и њиховим врстама: о оди, елегији, анакреонкама, еротичним песмама, сватовским, војничким, о еклогама и најзад о религијозним песмама, химнама, дитирамбима и др. Нарочито говори о *оди* (стр. 4—17), где нам и без праве дефиниције о оди казао нешто из историје о оди, наводећи неке као примере из разних књижевности. На страни нетој не можемо се сложити с оним, што вели писац о Пиндаровим одама; нешто их оцењује врло на пречац; исто тако не би рекли ни то, да је Хорацијеве оде „красно посрбио“ Милош Адић. На страни шестој нам приказује писац у српском преводу Манцониjеву оду „Пети мај“ на дан смрти Наполеонове (стр. 6—9); ово том на стр. 12—16 спомиње нам превод Державинове оде „*Бог*“ споменувши пре тога опширније суд Мицкијевићев о Державиновој оди у опће; после тога на стр. 17—18 говори врло у кратко о елегији без и једног примера; него на тим нам приказује веселе песме (сватовске, анакреонске), истичући нарочито Анакреотову „Голубицу“ (стр. 19—30.) За тим мало више расправља о *еклози* (стр. 21—32) и спомиње највише модерну еклогу у Италији и Француској (Гворини, Бонарели, Марини, Тасо, Кортезе, Бонароти, Роти, Бељби, Поинје, Манара, Кијбрера, Саназар; Мартен, Урфе, Сегрес, Фонтинел, Дерулје). На с. 25—31 спомиње нам писац у преводу Саназарову еклогу: *Офелије и Еленке*“, истичући јој лепоту и савршенство, само што то једва видимо из превода. У опће нам је писац преводе спомињао доста тешко и несретно. Има тога говори нам врло у кратко о *басмама* (стр. 33—36), истичући *Лафонтена* у Француза и *Ивана Крилова* у Руса; приказао нам је од Лафонтена басну: „Хрпст и трска“, и „Старац и три младића“; а од Крилова: „Пас, лав, вук и лисица“. За тим расправља писац о *сатири* (стр. 36—48), уручивајући нам иронију, сирказам и епиграм и равликујући сатиру *жучну, киселу* и *славну*. Подуже се бави Јувеналом, но ипак без јасна прегледа и критичног погледа на Јувеналове сатире. На стр. 40—44, превео нам је у крози Јувеналову сатиру против Крешина; за тим непорећује с Јувеналом Француза *Буало*, доносећи у преводу његову девету сатиру „Разговор с духом“, (стр. 44—47). Хорација као сатиричара спомиње писац врло овлаш. На стр. 48 има неколико редака о „писмима у стиху“ и без тачне дефиниције и без примера. Најзанимљивији му је одељак „о епиграмима, епитафима и мадригалима“ (стр. 48—51), где је изнео карактеристичне особине ове три врсте. На стр. 51—52 спомиње нешто „о војничким пјесмама“, истичући особито *марсељезу* и неке поштучне („мармове“), за тим „о сватовским пјесмама и о здравицама“ (стр. 52—55), износећи на углед кратке одломке из Малетића и својих трагедија: „Мејриме“, „Милојенка и Добрило“, „Вајде“. А кад је, као што сам вели на стр. 55, „испрсчено све што је главно у равним врстама лирске појезије, приступа појезији епској“. „*О епу*“ (стр. 55—58) говори веома кратко и скучено, својевољно делећи еп у „*велики, средњи и мали*“ (стр. 55). Набраја светске епе, и то без равлике у гомили, mixte composite; имаћу остало вели на стр. 55 и 57 са сним категорично, да је „*Орландо Фуриозо*“ од *Бокача*, место од *Ариосто*. Из целога се види да су они „Назори“ у целини својој бележке, скупљене и поређане механично, без система и у ланидарском стилу, који често отежитава мисао. Језик је иначе у овој расправици чист; писана је јужним разречјем са неким посебним особинама, које пристају појетичном слогу.

Поред неких стварних и формалних недостатака оних „Натора“, препоручујемо их ипак као прилог к теорији појеаје и књижевности у ужем смислу. Per minora ad maiora!

Б. Нешић **А. П.**

КЊИЖЕВНЕ БЕЛЕШКЕ

— Песма Лазе Костића у данашњем броју нашег листа, и ако се овде први пут штампа, већ има своју историју, која се можда још није ни спрошла. Чим будемо довољно све што је и како је било, испричаћемо својим читаоцима. У овај час имамо само да разјаснимо читаоцима, да је шупље коло, што се спомиње у песми, т. зв. Quarté, orbis, као што стоји и у Вукову речнику.

— Професор у загребачком свеучилишту др. А. Лобмајер написао је књижицу *о перволистки*, у којој говори о оним болестима живчаним, за које се могу давати популарни савети, а то су: неврастенија, ипохондрија и истерија. Говори даље о дијететичном лечењу нервозности (храна, рад, одмор и сан), о психичном лечењу (електрисање, масажа, гимнастика), о лечењу врућом и о лечењу водом.

— У Бечу је сад у понедељак умро немачки песник Лудвиг Август Франкл, који је и нама Србима познат, јер се интересовао за наше књижевне прилике те међу осталим живо дописивао са Милицом Стојадиновићевом Српкињом. Франкл се родио године 1810 у Храсту у Чешкој; у тринаестој својој години отишао је у најкрајишкој гимназију у Златни Праг, на тим је у Лајтонишлу слушао филозофију а после се у Бечу одао медицинској струци но песништво, које му је омилело још већ одавна, остало му је главна забава и њему је остао веран до надисја. Гледаћемо да у којем од идућих бројева упознамо читаоце „Стражилова“ поближе са покојним Франклом. „Стражилово“ је године 1886 у преводу донело његову једну епиводу у којој покојник прича о митрополном српском песнику Његошу.

— У Лавову је пре дне недеље умро председник „Галичко-руске Матице“, историчар Михајло Малиновски, који је много урадио на историји Црквених Руса, на пољу руског језика и литературе и права руско-словенског обреда, којега се држе Руси уније у Галицији и Лодомерији.

☐ Познати француски социјолог Letourneau штампао је своје најновије дело: L' évolution littéraire dans les diverses races humaines. Летурно је написао неколико монументалних дела о еволуцији брака, породице, баштине, морала и религије. Сва његова дела, као и оно последње, одликују се темељним познавањем факата, а то је реткост, и јачином логике, која му је својствена. Његови радови, може се рећи, непознати су у нашој књижевности. Он је један од најактивнијих чланова *антрополошког друштва*, под чијим протекторатом и његови радови угледаше света.

☐ Седма је година како излази у Паризу породични часопис *La Vie contemporaine*, под уредништвом познатог француског филозофа Жила Симона. Овај часопис пружа здраве и поучне хране француским породицама. Готово у сваког другог књиги овога часописа, који излази два пут месечно, има по једно писмо из Београда од нарочитог дописника, у којима детаљно описује српске државне установе и народне обичаје. Тако је у прошлогодишњим писмима било реча о српским народним играма, слави, госту и сватовима, последњим политичким догађајима у Србији, организацији скупштине, политичким странкама и т. д. Ми најтоплије препоручујемо овај часопис оним српским породицама, чије деца говоре француски. Она ће у њему наћи много кише и забаве и поуке, но у равним романима и осталим умним производима наше трошинарске књижевности. Стаје за Србију и поштански савез 38 динара.

БЕЛЕШКЕ О УМЕТНОСТИ

— Пре осам дана прослављо је београдско академско друштво „Обилић“ своју десетогодишњицу беседом у дворишта Велике Школе. На тој су беседи суделовале све певачке дружине београдске. „Даворје“ је певало „Крстовосце на мору“, „Корнелије“ једну руковет Мокрањчеву, српско нар. певачко друштво певало је „Пођмо песме“ од Јосифа Маринковића, „Јакшић“ Хавлавено „Падајте, браћо“, „Обилић“ Маринковићево Бранково Коло уз пратњу оркестра, радничко певачко друштво певало је Маринковићево „Песмом срцу“, „Кађански“ смесу српских народних песама од Ст. Николића, „Слога“ Лазичареве Приморске напеве, хор ђака сп. завеске вечерње школе Јенков „Цара Душана марш“, хор ђака сп. завеске вечерње школе китицу српских народних песама из Србије под Турцима, „Братство“ је певало Маринковићева „Белог орла“ и најпосле „Напредак“ Јенково „Хај!“ Уз то је Јанко Веселиновић певао уз гусле а потпредседник „Обилића“ известио је о десетогодишњем раду истога друштва.

— У Загребу је прошле недеље на отдањем земаљском казалишту у два маха гостовала словеначка уметница Берстинковица. Приказивала је Маргиту Готијерову у Дима-овој „La dame aux camélias“ и натпевну улогу у Ибзеновој „Нори“.

△ У будимпештанској крал. опери певала је пре десетак дана Српкиња Адела Васильевићева Цилду у Вердијеву „Риголету“ с веома лепим успехом. Адела Васильевићева, рођена сестра уметнице на гласовиру Олги Васильевићевој, певала је пре једно три године и у Београду, била је после тога у Немачкој а сад гостује у Будимпешти на ангажман. Будимпештански листови хвале занимљиву јој појаву и опевање јој, свесно и научни глас, који се без но муке пење у највише регистре.

— Певачица Бронислава Волска приредила је сад у уторак у Бечу концерат, којем је програм био састављен од музикалних производа свију словенских народа. Били су заступљени Шопен, Моцушко, Сметана, Дворжак, Чајковски, Зајц, Грбић а певале се и народне песме из Украјине, Чешке, Србије и Бугарске.

— Славна певачица Ема Турола напунила је да прође, концертујући, сву средњу Европу. За две недеље концертоваће у Будимпешти а одатле ће отићи у Беч и у Златни Праг.

САДРЖАЈ: Песништво: Реалиста III. О прослави Бранкова „Бачког Растанка“. Пружи ми пехар . . . * * *. Жена уводи Вечити муж. — Поука: О прошлости Београда. — Уметност: Каквих све има „јужно-словенских повијесница“? Књижевност: Немци и Француз. Бранич српскога језика. — Кончежић: Књижевни прикази. Књижевне белешке. Белешке о уметности.

„СТРАЖИЛОВО“ излази сваке недеље на читаву табаку. Цена му је 5 фор. а. вр. на целу годину, 2 фр. 50 новч. за по године, 1 фр. 25 новч. за четврт године. — За Србију и Црну Гору 14 динара на годину. — Рукописи се шаљу уредништву и претплата књижарници Луке Јоцића у Нови Сад. — За Србију прима претплату књижарница В. Валожића у Београду.

Издаје књижарница Луке Јоцића. **Срп. штампарија дра Св. Милетића**

БРОЈ 11. ГОД. VII.

СТРАЖИЛОВО

ВЛАСНИК И УРЕДНИК

ЈОВАН ГРЧИЋ

У НОВОМ САДУ, 13. МАРТА 1894.

ПЕСНИШТВО

РЕАЛИСТА

IV

После немах куда... претен брзо беше.
Она ману испит и проклете књиге;
Мене неке нове дражи обузеше,
Кад преузех на се слатке брачне бриге.

Њојзи, к'о сиротој, ближњег било није,
Нит имаде мајке ни брата ни оца,
За то се крај тетке морала да свије,
Имаде још само једног стараоца.

Он је био добар, ал му жена љута.
Имала је ћерку доста ружна лика,
Па жељаше Тану да јој склони с пута,
Чим је иска ко год, ма и неприлика.

С тога, најзад, мора тетки да се склони,
На се хтеде збиљски за испит да спрема,
Да до хлеба дође, да сузе не рони.
Мислила је с тугом: другог спаса нема.

Имала је кућу, што од оца оста,
И дућан се један под кирију даво,
Ал мален приход једвице јој доста,
Да тутору плати, што је издржаво.

Сад извести она тога стараоца,
Да се за венчање — не за испит — спрема,
Па моли за допуст од њега, к'о оца,
И он, одмах, јави, да препреке нема.

После, брзо, нађем месног свештеника,
Те и он да допуст, што је требо дати,
Ни с њиме не беше каквих неприлика,
На сам лако мого с њом пред олтар стати.

Затражим и службу, и бих добре коби,
У једноме суду беше празно место,
Приминше ми молбу, па и службу доби',
После сам већ брзо с другим послом престо.

Зајмих нешто новца, те се венчах ома.
Кум ми би адвокат, ком сам писар био
— Он ми је и свате примио код дома —
А старојко крчмар, код кога сам пио.

Девер опет беше школски друг ми Сима,
С којим сам се давно побратимом звао.
И сад сам још увек благодаран њима,
Што су ми се пашли, кад сам у брак стао.

Сретно живљах с Таном своје медне дане,
Брзо манух, са свим, све негдашње жеље:
Манух пировање, игре и механе,
На код куће скупљах миле пријатеље.

Живљасмо у стану добре тетке њене,
У ком сам, још ђаком, увек сретан био;
У ком за ме беху миле успомене —
Те ми давно беше постануо мио.

Ал њој беше жеља, да се кући врати,
Те тамо затражих, да ми службу даду,
И министар не хте, да ми молбу крати,
Те јој брзо, после, задовољих наду.

Стигосмо јој кући, у место јој драго.
Ту постах члан суда и писам се крето.
То ми је к'о мираз, неко стално благо,
Ком сам, доста пута, изглед преокрето.

Ова наша соба, у којој сад писмо,
Беше некад дућан вредног оца њена,
Ал ми од ње брзо собу начинисмо,
Како нам је кућа са свим уступљена.

Ту стоји и башта, где је некад сама
Својом малом руком засадила цвеће.
Ја њом често шетам, кад ме снађе чама,
Она још девојком могаше да пеће.

И сада нам души понајслађе прија,
Кад скупа седимо у мирисном цвећу.
Неко нам се миље око срца свија,
Кад у башти мисли у прошлост одлећу.

У њој смо провели своје миле дане;
Ту смо се са децом прво сретним звали;
Ту су њине очи прво раздрагане,
Кад смо им, по жељи, свако цвеће брали.

Сада имам двоје и још за њих живим.
Мано сам и себе и све идејале
— Нит их више чувам, нити им се дивим —
За њих само радим, да Бога похвале.

Каткад, истом, чујем за којега другу,
Како се на књизи својим радом слави,
На ме, против воље, прожма нека туга,
Те се мисо дуго на прошлости бави.

Али, опет, рекнем: што ја нисам мого,
То ће, можда, моћи моја деца драга,
Те се још'те за њих бринем врло много —
Они су ми сада цигли над и снага.

Нечесто се тешим самом судбом својом.
Без шале, ко знаде, бих ли жењен био —
Свило би се, можда, зло над главом мојом,
Па би живот био мучан и немио.

Послаб сам са здрављем и, да није жене,
Можда бих сад био у јаду и беди,
Овако се она свија око мене,
Па ме, у болести, негује и гледи.

Тешим се још тиме, што сам, у свом жару,
Прошо много боље, но што многи прође,
Тежећи да срећом личим Абелару —
Мого сам до горих, грђих јада доћи.

Он, с љубави клете, калуђером поста,
Па остаде вечно пожудан и сетан,
А ја, међу светом, задовољан оста',
Па сам, најзад, посто отац драг и срећан".

Док он нама прича, жена му ван беше,
Па кување каву, те дође са њоме,
А лепе јој усне сташе да се смеше,
Кад чу крај од приче о верењу своме.

Погледа па мужа, па му тихо збори:
„Докле ћеш да гајиш цвеће, које пене?"
А он јој, уз каву и смех, одговори:
„Док се брачна срећа свија око мене!"

У другој се соби зачу дете њино
— Иза сна се тргло, па плакати стало —
Те поминја слатко име материно,
И она се диже, те га теши мало.

После се, с њим, врати — дође опет нама,
Па, уз тиху песму, на крило га узе.
Оно трља очи, шапућући: „мама!"
А оцу у оку засијаше сузе.

Узе га од мајке, диже и пољуби,
А дете му сави руке око врата,
Па се, пупо миља, уз њега приљуби,
Па напући уста и протепа: „тата!"

Он му глади косу, па стаде да збори:
„Гаји човек жеље и најлепше наде,
Ал их клета судба немилосно мори...
Но, за борбу и с њом, порода Бог даде.

Увене и ружа, ал шибљика расти,
Те и боља буде него бокор сами,
Па и дете свако, кад снагом одрасти,
Накнађава живот и „тати" и „мами".

Што ја нисам мого, он ће, можда, моћи,
Оданде ће поћи, где ја морах стати.
Спомен „татин“ не ће без замене проћи
Исти је то отац — исти, благо „тати!“

Ућута, па дете, опет, себи узе,
Пољуби га, опет, па га мајци даде,
А нама се, чисто, завртише сузе,
Те и нама на ум своја кућа паде.

Већ је доцкан било, кад смо, најзад, пошли.
Сви смо били пуни неких мисли лепи';
Сви смо сложно били до одлуке дошли:
Да срећа у браку људско срце крепи.

Вл. М. Јовановић

СЕОСКИ ПЕСНИК

Шта ће мени суво злато,
Кад ме цело село храни —
Ризнице су моје празне,
Џепови ми подерани.
Кроз капу ми кôка вири,
Капут ми је сама дéра —
Ал то мени лепо стоји,
То се мени не замера,
Јер су славна моја *дела*,
Ја сам песник целог села!

Је ли свадба ил свечарство
Или избор или дáћа,
Без песника не мож' проћи,
Свуд ме зову добра браћа,
Гунем само две чашице,
Надахнуће тад ме шчепа.
Онда бацам... не знам ни сам...
Стих за стихом к'о из џепа —
Та славна су моја дела,
Ја сам песник целог села!

Ја сам „савест“ мога села,
Која никог баш не штеди,
Крпим сваког, когод скриви,
Па и себе (то и вреди!).
Свак је за то према мени
Тако љубак, тако мио —
Јер иначе: пуче песма,
Та одмах би спеван био!
Ој, славна су моја дела,
Ја сам песник целог села!

Ви пијете по градових,
Који с даром ко без дара,
Ви стрепите данју, ноћу
Од лукавих критичара —
Ајд на село! Ман'те славу,
На селу вас свако штује,
И храни вас и поји вас
Нит вас кадгод критикује —
За то су ми славна дела,
Што сам песник мога села!

Шта је Парнас и Хеликон!
Кад Мађарац почне сећи —
Ја беспослен извалим се
На подножје моје пећи.
Мислим тако, мисли светле
К'о креснице летње ноћи,
Пушим лулу и уживам
Задовољан у самоћи:
Како су ми славна дела,
Јер сам песник свога села.

Ленкій

ЉУБИЧИЦИ

У миљу младости драге опет се јављаш нама,
Питоми, нежни цвјете,
Већ твоје листиће мале плаветно небо круни
Капљом росице свете.

У славу чедности твоје безбројне птичице мале
Небеске химне поју,
Кроз сиве маглице густе пурпурни сунчеви зраци
Шаљу ти поздрав свој.

И моја душа ево с усхитом теби стиже,
Вјесниче дана свети',
И с твојим мирисом благим у свјетлост сунчевих зрака
С небеском надом лети.

Алекса Шантић

СИРОМАХ БОГАТАШ

Ко се узда у богатство своје, пропашће; а праведници ће се као грана зеленети.

Соломунове приче гл. 11.

Целог је свога века само текао и текао. Гомилао је стотине на стотине и хиљаде на хиљаде, а срце му је сваким даном бивало све тврће и тврће, док се најзад није стврдло као сиви камен... Таква га је ето већ и старост притисла.

И целог свог века не знаде за свету божју реч истине и правде, љубави и милосрђа; туђа суза не измами никад уздаха из његових каменних груди, туђи боли никад се не коснуше његова окорелог срца; живљаше у свету сам за себе, без друга свог, без порода свога, без пријатеља својих — без бога и душе...

Али је инак само текао и текао, грабио, отимао, крао, без обзира на то, што сваки његов новчић би попрскан крвљу сиротињском и окупан сузом праведниковом.

* * *

Огрануо је дан светлог празника Рождества Христова.

Кад је звоно зазвонило на свету службу божју, он је на се обукао своје најсвечаније руво и отишао у свети храм Господњи. Одстојао је целу службу, молио се Богу усрдно, искрено и топло, а у души га је пекла безбожничка прошлост његова, и савест му се толико узнемирила, као да се осећао пред вратима самога пакла; пао је ничке, уздисао и опет шапутао топле молитве, топлије можда него ико под кровом светога храма. Најзад је дошла и света проповед свештеникова и он је слушаше чисто не дишући. Свака реч одјекивала је у његовим ушима, а тај се одјек после, као грмљавина, проламао у његовој покајничкој души. Проповедник је у живим бојама описивао јадно и чемерно стање међу људима у оно време, кад је Бог послао свога сина на земљу, да људе спасе, да смрћу својом искупи големе грехе њихове. Старац се од узбуђења тресао и тихим шапатом горко проклињао оног злог духа, који га је целог живота распињао пустим и таштим жељама, који га је одвајао од бога и људи, који му је мрачио ум, душу мутио, и срце у камен претварао...

* * *

У његову двору, пуном сваког богатства и изобиља, већ је била постављена сјајна трпеза.

И он седе за њу...

Услужне слуге вртели се око њега на прстима, мотрећи бадро на сваки покрет његових очију.

Старац устаде, прекрсти се, очита молитву, па се опет прекрсти и оде од стола. Огрнуо се својом топлом бундом, метнуо капу на главу и неопажено сишао низ степенице.

Отшкринувши једно крило своје тешке гвоздене капије, стајао је тако непомичан.

Крупне снежне пахуљице спуштаху се угусто на земљу и он као да је слушао њихов тајанствени шум.

У том мимо њега журно прође некакав војник.

Он заусти да га зовне, али се трже. Но не могавши издржати, викну за њим и стаде махати руком.

Војник му се убезекнуто приближи.

— Сињко — рече му љубазним гласом — буди ми данас гост, тако ти бог дао здравља!

— За то сте ме звали?! — рећи ће војник изненађен а на уснама му се играо осмејак чудна расположења.

— Само за то . . .

Војник, не рекавши ни речи, окрете му леђа и журно настави свој пут.

Старца је то до срца заболело, али ипак оста на своме месту.

Свет је пролазио. Неко му се јавио, а неко се опет чинио као да га и није спазио, и старца би то у свакој другој прилици једило али је сад био равнодушан према свему. Великодушно се у себи захваљиваше онима, који се ма и преко срца јавили са «Христос се роди!» — као што великодушно прашташе и онима, који се видљиво учињаше да га не виде.

«Боже мој! — шапутале су његове смежуране усне — кад ми не даде другарицу у животу, не даде порода, за што ми не даде бар једног јединог пријатеља?!»

Не далеко од њега на улици почеше се два дерана у снегу грудвати, и та му појава пробуди милу успомену из срећног, веселог и безбрижног детињства. Сети се како је на тај велики и благи дан било у кући његова покојног оца; како је његов добри отац, чисто преображен у лицу, певао свечаним гласом «Рождество твоје», како су му они сви у глас помагали и у каквој је неизмерној радости тада пловила његова млађана и безазлена душа . . .

— Пријатељу! — јекну одједном у сред тог тужног размишљања.

Пред њим се на штакама заустави неки стари богаљ, и скиде капу.

— Метни капу на главу — поче муцати грешни старац, осећајући се у тешкој неприлици. — Метни капу на главу . . . Ја сам хтео да ти нешто предложим, ако то јест . . .

— Само заповедајте, милостиви добродетељу! — понизним и бојим гласом прихвати стари богаљ, мећући на главу своју сву искрпљену капу.

— Да ми будеш данас гост . . .

Стари богаљ занеме од чуда и тако страшно разрогачи очи.

— Да, да ми будеш гост, пријатељу мој — поновн грешни старац и поглед, пун молбе, упре у просјака.

Богаљ брзо дође к себи од силног изненађења, поћута мало са оборепом главом на ниже, па ће чисто кроз плач рећи:

— Опростите, милостиви добродетељу мој! Ја бих с драге воље примио ваш милостиви позив, ма да писам достојан да моја нога крочи преко вашег господског прага, али никако не могу . . . Знате, данас имам госта . . . Онај Видоје слепац, милостиви добродељу, што обично пред црквом, заједно са мном —

И ту се трже, те готово нечујно и као за себе промрмља: — да, али ви њега не знате, јер никад не долазите у цркву . . .

— Тај Видоје, милостиви добродетељу — говорно је даље стари богаљ пуним гласом — биће данас мој гост . . . Што је дао милостиви Бог и добри људи, знате како је . . .

Старац тужно заклима главом.

— Жао ми је, брате — рече старом богаљу а суза му се заврте у оку.

— Опростите . . . Хвала вам! . . . Понуђен као почашћен . . . Бог вам дао . . . мрмлао је стари богаљ, клањајући се на штакама и одмичући полако с капом у руци.

* * *

На улици завлада свечана тишина; нигде живе душе.

Сиромах богаташ случајно баци свој помућени поглед на противну страну. Код његова комшије већ била упаљена свећа на трпези — знак да је домаћин почео резати печеницу.

Њему се смути у души, срце му обузе некаква необична туга, не могаде више издржати.

Залупио је своју тешку гвоздену капију, која му се у том тренутку учини крвава, па се упутио уза сјајне степенице од црвеног мрамора, застрвене скупоценим ћилимом, а крупне му сузе из очију пљуснуше тако силно, као да их је целог свог века штедео и збирао само за то, да их све од једном пролије у светлом и очајном тренутку горког покајања . . .

Чед. А. Поповић.

ВЕЧИТИ МУЖ

ПРИПОВЕТКА Ф. М. ДОСТОЈЕВСКОГ

ПРЕВЕО МИЛИВОЈ МАКСИМОВИЋ

(Наставак)

XI Павле Павловић се жени.

Одговоривши оно „Здраво“ он се сам себи зачудио. Учинило му се ужасно чудноватo, што сада предусрета тога човека са свим без мржње и што у својим осећајима према њему опажа нешто сасма друго, чак као неки позив к нечем новом.

— Баш пријатно вече! — започе Павле Павловић, загледајући му у очи.

— Зар сте још овде? — промрмља Вељчањинов, некако као да не пита, него као да размишља, идући даље.

— Има неких препрека — али место сам добио, а и повишење. Прекосутра ћу за цело моћи отићи.

— Дакле добили сте место? — запита га Вељчањинов.

— А што да не? — искриви се на једаред на њ Павле Павловић.

— Ја сам само онако рекао... — изговарао се Вељчањинов и намргодивши се погледа са стране Павла Павловића. На његово велико чудо беше одело, шешир са крепом и цео изглед господина Трусоцкога несравњено пристојнији него пре две недеље. „Чега ради је седео у оној механи?“ — врало му се непрестано по памети.

— Имао сам, Алексеју Ивановићу, намеру да вам саопштим и другу своју радост! започе опет Павле Павловић.

— Радост?

— Ја се женим.

— Како?

— После жалости радост, тако вам је то увек у животу; ја, рећи, Алексеју Ивановићу, врло бих желео... али — не знам, можда се ви у овај мах куда журите, јер према вашем изгледу...

— Јесте, журим се... а нисам ни здрав.

Беше му наједаред дошла нуја да се уклони: готовост на нов осећај беше још у првом тренутку ишчезла.

— А ја бих као желео...

Павле Павловић није рекао све, што хтеде; Вељчањинов је само ћутао.

— У том случају можемо и касније, само ако се састанемо...

— Да, да, касније — мрмљао је Вељчањинов, не гледећи у њега и не заустављајући се.

Поћуташе још неко време; Павле Павловић је још ишао поред њега.

— У том случају, до виђења! — процеди на послетку.

— До виђења...

Вељчањинов се вратио кући опет са свим растројен. Састанак са „тим човеком“ није могао да подноси. Лежући опет помишљаше: „чега ради је седео тамо код гробља?“

Другога дана из јутра одлучи да оде к Погорељцевим, и ако му то не беше по ћуди; било му је у овај мах врло непријатно ма чије саучешће, па чак и од Погорељцевих. Ну они су се толико ради њега бринули, да је свакојако потребно било отићи. Њему се на једаред учини, да ће се због нечега морати веома стидети, кад се први пут с њима састане. „Да одем или да не одем?“ — мишљаше, хитајући да доврши доручак, кад у једаред, на велико његово чудо, уђе у његову собу Павле Павловић.

Макар што су јуче били заједно, Вељчањинов није могао ни замислити, да ће тај човек макар кад доћи к њему, и био је тако збуњен, да је гледао у њега и није знао шта да каже. Но Павле Павловић се досети и сам, јави се и седе на ону исту столицу, на којој је седео пре три недеље, кад га је последњи пут походио. Вељчањинову на један мах живо дође у памет та последња посета. Узрујано и са одвратношћу је гледао госта.

— Изволевате се чудити? — поче Павле Павловић, погодивши значење погледа Вељчањиновљева.

Изгледао је у опште много слободнији него си ноћи, али се у исто време видело, да је и више стрепио него синоћ. Спољашњост му је било веома интересантна. Господин Трусоцки није био само пристојно, него чак и кицошки одевен — у лаком летњем капутићу, у белим утегнутим чакширама, у прслуку отворене боје; рукавице, златан ловријет, који пређе није носио, рубље — све то беше без замерке; чак се и намирисао. На целој појави његовој беше нечега смешна а у исти мах те је наводила на неку чудну, непријатну мисао.

— У осталом, Алексеју Ивановићу — настави он, увијајући се — знам да сам вас својим доласком зачудио, ја то осећам. Ну међу људима се увек одржана, а по мом мишљењу и треба да се одржава нешто узвишеније, зар не? То јест узвишеније односно свију услова на чак и самих непријатности, које могу да се изроде... зар не?

— Павле Павловићу, реците што брже све што

имате, и не правите никаквих керефека! — намргоди се Вељчањинов.

— У две речи, ако изволите, — ужурба се Павле Павловић: — ја се женим и идем сад к невести, и то одмах. И они су на летњиковцу Желео бих само допасти још те особите части да ми буде слободно упознати вас са том породицом, те сам и дошао са необичном молбом (Павле Павловић покорно пригну главу) да идете са мном, ако изволите....

— Куда да идем с вама? — разрогачи очи Вељчањинов.

— К њима, то јест на њихов летњиковац. Опростите, што говорим овако, чисто као да сам у прућији, па не могу јасно да се изражавам; уз то се толико бојим да ћете ми одрећи...

При том погледа тужно на Вељчањинова.

— Дакле ви хоћете, да ја сад идем с вама к вашој невести? — запита Вељчањинов, оштро га мерећи и чисто не верујући својим очима и ушима.

— Јесте — рече Павле Павловић, који напедаред изгуби сваку наду. — Не ћете се вальда срдити, Алексијеју Ивановићу? То није, можда, каква дрскост с моје стране; само вас препокорно и особито молим... Ја сам држао, да ми ви, може бити, не бисте хтели одрећи...

— Пре свега, то је немогуће! — рече Вељчањинов узнемирено.

— То је само моја жарка жеља и ништа друго! — молио је Трусоцки даље — не ћу да вам кријем, да ту има и других својих узрока. Али узроке сам рад тек после да вам рекнем, и за сад вас само особито молим...

Он чак устаде са столице из поштовања.

— Али то је у сваком случају немогуће, признајте сами... — Вељчањинов такођер устаде с места.

— То је врло могуће, Алексијеју Ивановићу — ја сам већ био слободан говорити о вама, као о пријатељу; а у осталом ви сте већ и без тога познати; тиче се Захљебињина. Статски саветник Захљебињин.

— Како рекосте? викну Вељчањинов.

То је био онај исти статски саветник, кога је пазад месец дана непрестано тражио и не налазио га код куће, и који је, као што се показало, радио у корист противне странке у његовој парници.

— Та да, та да! — смешио се Павле Павловић, чисто ободрен великом зачуђеношћу Вељчањиновљевом — тај исти; сећате се сигурно, како сте оно пре ишли с њим и разговарали се, а ја стојао на другој страни и гледао на вас; ја сам тада чекао, да му се приближим после вас. Пре двадесет година смо заједно служили, ну тада, кад сам му хтео да приступим после вас, још нисам ово намеравао. Тек сад ми изненада дође на ум да се женим, нема ни недеља дана.

— Али како да рекнем, па то је сасвим угледна породица? — зачуди се најпре Вељчањинов.

— Па шта онда кад је угледна? — искрени се Павле Павловић.

— Не, не, нисам тако мислио... само у колико сам ја опазио, кад сам тамо био...

— Да, да, они се сећају, сећају се како сте тамо били — радосно прихвати Павле Павловић — само што нисте могли видети тада целу породицу; али он сам сећа се вас, и поштује вас. Ја сам им врло лепо говорио о вама.

— Али, шта ћете да радите, кад је тек три месеца од како сте обудовили?

— Та на сватови ће ће бити одмах; сватови ће бити тек после девет или десет месеци, управо кад прође година жалости. Будите уверени, да је све у свом реду. Пре свега Федосјеј Петровић познаје мене још од малих ногу, познавао је и моју покојну, зна како сам живео и на каквој нози, и на послетку, зна да сам и богат, а сад сам добио и место с повишицом — све је дакле као на дроту, као што изволевате видети.

— А кога узимате? Његову кћер?

— То ћу вам већ све потанко причати — пријатно подмигну Павле Павловић — допустите само да запалим цигарету. Сем тога ћете данас и сами видети. Прво и прво, таки су радници, као што је Федосјеј Петровић, овде у Петрограду по некад врло на цени, што се тиче службе, ако им само пође за руком да обрате на се пажњу. Али иначе, што се тиче, осем плате и осем неких платних додатака, наградних, допуне ради, повереничких, или тима подобних доплатака — ни откуд ништа, то јест ничега од већег значаја, што би могло да састави капитал. Живе лепо, али ако имају породицу, не могу ништа да метну на страну. Замислите само: Федосјеј Петровић има осам девојака и само једног, још пејаког сина. Кад једном склони очи — остаје породици само једна пензијица. А ту је осам девојака — та замислите само, замислите: свакој по пар ципела, па колики новац! Од осам девојака пет су већ на удају, најстаријој је двадесет и четир — прекрасна девојка, видећете и сами — а шестој је тек — петнаест, још иде у гимназију. Па вид'те, треба наћи младожење за пет старијих, што би, ако је могуће, требало учинити што пре. Отац би дакле требало да се што чешће даје видети — а шта све то кошта, питам ја вас? И на једаред јављам се ја, па још први младожења у њиховој кући, а добро

сам им познат, то јест у том смислу, да сам човек са имањем. Е па то вам је све.

Павле Павловић објашњаваше са заносом.

— И ви записасте најстарију?

— Н-не, ја... нисам најстарију; ја записах ону шесту, ону, што још учи гимназију.

— Шта? осмехну се и нехотице Вељчањинов — та ви сами велите, да јој је петнаест година.

— Петнаест сад; ну кроз девет месеци биће јој шеснаест, шеснаест година и три месеца, па што не бих? А како је то сад све незгодно, о томе се за сад ништа и не зна, но само с родитељима... Верујте да је све у свом реду.

— Није дакле још решено?

— Не, решено је, све је решено. Верујте да је све добро.

— А зна ли она?

— То јест она се само прави, да не зна, да лепше изгледа: а како не би знала? — пријатно жмирну очима Павле Павловић; — но, шта је дакле, хоћете ли ми указати ту срећу, Алексејеву Ивановићу? — довршн, ужасно збуњен.

— Али чега ради ја да идем онамо? У осталом — дода брзо — ја ни у ком случају не ћу ићи, за то ми не морате ни износити своје узроке.

— Алексејеву Ивановићу...

— Па зар ја да седнем с вама упоредо и да идем онамо? Промислите само!

Одвратни и непријатни осећај опет му се повратио после кратког заборава, до кога га је довело брбљање Павла Павловића о невести. Још који тренутак и он би га одјурио био за увек од себе. Љутио се и на сама себе због нечег,

— Седите, Алексејеву Ивановићу, седите само са мном, па се не ћете покајати. — Не, не, не! — замаха рукама, опазивши нестрпљиву и одлучну жестину Вељчањиновљеву — Алексејеву Ивановићу, Алексејеву Ивановићу, немојте у напред одрицати! Ја видим да сте ме, може бити, рђаво разумели: јер ето ја врло добро разумем, да нити сам ја за вас, нити ви за мене — ми нисмо другови; нисам ја баш толико глуп, да ни то не разумем. И да ова услуга, за коју вас молим, не ће у будућности имати никаква утецаја. Та прекосутра и онако ја сам одлазим са свим одавде, за увек; дакле као да није ништа ни било. Нека дакле овај дан буде само један случај. Дошао сам к вама и полагао сам наду на благородство ванредних чувстава вашег срца, Алексејеву Ивановићу — и то особито баш на она чувства, која су у последње време могла бити побуђена у вашем срцу... Ја барем ово говорим јасно, или још ни то није доста?

Узбуђење Павла Павловића беше порасло до врхунца. Вељчањинов га је чудно посматрао.

— Ви иштете услугу од мене — запита замишљено — и страшно навађујете — то ми је сумњиво; рад сам да знам више.

— Сва ваша услуга састоји се у том, да пођете са мном. А после, кад се вратимо натраг, ја ћу све изнети пред вас, као на исповести. Имајте поверења у мени, Алексејеву Ивановићу.

Ну Вељчањинов се још непрестано отказивао и то тим упорније, што је осећао у себи неку тешку, пакосну мисао. Та зла мисао се још одавна зародила у њему, још од оног тренутка, кад је Павле Павловић споменуо невесту. Да ли то беше проста радозналост или некаква још са свим нејасна жеља, доста да га је нешто вукло, да — пристане. И што више га је вукло, то се више бранио. Седео је подлактивши се на руку и разишљао. Павле Павловић се ртио око њега и наговарао га.

— Па лепо, ићи ћу! — пристаде на једаред, немирно и скоро узбуђено устајући с места.

Павле Павловић се страшно обрадовао.

— Е што сте ви, Алексејеву Ивановићу! А сад се само преобуците! — ртио се радосно око Вељчањинова, који се облачио. — Само се лепо одените, као што ви већ умете.

„И ради чега и он сам онамо иде, тај чудни човек?" — мислио је у себи Вељчањинов.

— А после, ја не очекујем од вас само једну услугу, Алексејеву Ивановићу. Кад сте већ пристали, онда ми будите руководитељ, молим лепо.

— У чему на пример?

— На пример, у врло важном питању: шта ћемо с крепом? Шта је приличније: да скинем креп или да га оставим?

— Како вас је воља!

— Не, ја желим да одлучите, како бисте ви сами чинили, то јест, кад бисте носили креп? Ја мислим кад бих га носио и даље, то би доказивало верност мојих осећаја, а то би се по свој прилици допадало.

— Разуме се, скините.

— Дакле разуме се? — Павле Павловић се замисли. — Не, боље ће бити да га носим и даље...

— Како вас је воља! — Дакле опак нема поверења у мени, то је лепо! — помисли Вељчањинов.

Изидоше; Павле Павловић је са задовољством посматрао лепо одевеног Вељчањинова. Изгледало је као да се на његову лицу појавило више поштовања и озбиљности. Вељчањинов се чудно њему а још више себи самом. Пред вратима су их чекала елегантна кола.

— А, дакле сте већ били и кола спремили; онда мора да сте били уверени да ћу поћи с вама?

— Кола сам узео за себе, али сам такође био скоро уверен, да ћете и ви пристати да идете — одговори Павле Павловић са изгледом потпуно срећна човека.

— Хе, хе, Павле Павловићу — засмеја се некако раздражено Вељчањинов, кад су већ сели и пренули се — да немате ви можда и сувише поверења у мени?

— Али то не требате ви да ми кажете, Алексијеју Ивановићу, не треба ви да ми кажете, да ли сам будала? — одрешито и убедљиво одговори Павле Павловић.

„А Лиза?" помисли Вељчањинов, и онај час престаде мислити о том, као да се уплашио од каква хуљења на веру и светињу. И онда се на једаред учини сам себи тако малушан, тако ништаван у овом тренутку; учини му се да је саблажњива мисао, која му се празна по глави — тако ситна, тако ружна мисао... да му чисто дође, да се, но што но то, опет свега окане и да онај час скочи из кола, па чак макар било потребно потући се због тога са Павлом Павловићем. Ну онај заточе опет говорити, и саблазан обухвати опет његово срце.

— Алексијеју Ивановићу, разумете ли се ви у драгоценостима?

— У каквим драгоценостима?

— Брилијантским.

— Разумем се.

— Хтео бих да понесем штогод на поклон. Саветујте ми: треба ли или не?

— По мом мишљењу не треба.

— А ја бих тако радо хтео! — узмува се Павле Павловић. — Само шта да купим? Да ли цео прибор, то јест брош, минђуше, браслете, или само једну стварцу?

— А колико бисте хтели да платите?

— Па четир до пет стотина рубаља.

— Ух!

— Мислите да је много, шта ли? — трже се Павле Павловић.

— Купите само једну браслету, за сто рубаља.

Павлу Павловићу чисто би криво. Страшно му се прохтело да плати што више и да купи „цео" прибор. Говорио је непрестано о том. Уђоше у златарницу. Свршило се на послетку тим, да су ипак купили саму једну браслету, и то не ону, која се допала Павлу Павловићу, него ону, коју је показао Вељчањинов. Павле Павловић хтеде да купи обадве. Када је трговац, који је тражио прво сто седамдесет и пет рубаља за браслету, спустио на сто педесет — он се чак почео љутити; с радошћу би платио био и две стотине, да је заискао, тако радо је хтео да купи што скупљи поклон.

— Ништа то не чини, што се ја журим са поклонима — изливао се у заносу, кад су се опет кренули — нису они од оног високог света, него искрени, простосрдачни. Невиност љуби поклоне! — насмеши се лукаво и весело. Ето ви сте ми се мало час подсмехнули, Алексијеју Ивановићу, због тога, што јој је тек петнаест година; а вид'те, мени је баш то и завртило мозак — баш то, што још у гимназију иде, са торбицом на руци, у којој су теке и пера, хе-хе! Торбица је баш и упленила моје мисли! Мени је главно невиност, Алексијеју Ивановићу. Кикоће се тамо са пријатељицом у кутићу и како се смеју, Боже мој! И шта је било: цео смеј и кикот за то, што је мачка скочила са ормана на постељу па се наглавце преметла... Тако вам то тамо... чисто мири на свежу јабуку! Да скинем креп, а?

— Како хоћете.

— Скинућу!

И збиља скину шешир, одера креп и баци га на пут. Вељчањинов виде, како му се лице засјало најлепшом надеждом, кад је опет метнуо шешир на своју ћелаву главу.

„Да ли је он заиста таки?" помисли Вељчањинов пакосно, — да можда заиста нема какве *подвале* у том, што ме је позвао? Да не рачуна у истину, можда, на моју племенитост? настави скоро ражљућен последњом претпоставком. „Шта је он, да ли је комедијаш, будала или „вечити муж"? Јер на послетку не би било могуће!"...

ПОУКА

О ПРОШЛОСТИ БЕОГРАДА

Како се наиме ноћу шанчеви све већма пунили јаничара, који су гомилице продирали те се сваки час могло побојати, да ће се назад и овде морати повући испред надмоћја, латише се у крајњој невољи очајна средства, да се спасу. По свој прилици по Капистранову савету још те ноћи повежу велику множину грања, натопе је сумпором и другим горивим материјама, пред зору је запале и тако, не

мало по мало, него наједаред је свађају са зидова и бедема на јаничаре, што су били у шанчевима а таком се чему заједно нису надали. И одиста је страшно било дјетство елемента, који је пустошио. Све, што је још било живо по шанчевима, погибе од ватре и дима; кажу да се ни један човек није спасао; а и од оних, који су с леђа потиснути из града или преко моста гледали да умакну, још се многи стропоштали у голему ватру, која је свуд унаоколо затварала излаз. Што се још могло спасти, повукло се, бежећи као без душе, за османску опсадну муницију. Велика је била радост хришћана, што се тако чудно спасли; грдно је било кукање османлија, који су били пола сажежени и пуни рана. Тек кад је са свим свануло, могле се потпуно прегледати грозоте те страшне погибије. Шанчеви су до горе били пуни грозно накарађених лешина и на далеко се ништа није видело, до крв и призори, да их се човек морао ужаснути.

Ма да је победа била тако рећи одсуђена, ипак Сибињанин Јанко није хтео све да метне на коцку и сву своју војску препаљењем гоњењем да даде у руке непријатељу, о коме је мислио да је још доста јак да ће моћи поновити чак и нападај на град. Но није био кадар обуздати одушевљење крсташа, које се развило било у неодољиву тежњу за бојем. Док је он гледао да војску покупи на земљоузу, који сачињава улиз Саве у Дунав, дотле се око Капистрана згомилала чета од прилике две хиљаде момака те стаде сад са свом жестином захтевати, да се нападне на османлије, које је још штитила опсадна муниција. Сибињанин Јанко није се могао одупрети. На челу хиљади момака пође лагано на прву линију непријатељске муниције. Но већ се од остраг крену и остале чете те су чак и Сибињанина Јанка са собом одвукле. Османлије, како је већ ушао у њих страх, слабо се могли одупрети. Како су одмах на првом нападају били побијени, оставише своју муницију победиоцима на се повукоше на другу линију. Но и ту Хришћани одмах за тим заузеше на јуриш те се сва османска војска повуче на трећу линију, на главни окб, који је био јако утврђен бедемима, шанчевима и муницијом.

Тек овде дође до озбиљна, очајна боја. Сам Мухамед, у бесу, појури у сред ратне вреве, стаде око себе клати и убијати, свугде, камо доспеде, стаде Хришћане сузбијати, но назад се ипак, тешко рањен, мораде повући са бојишта. Све су наиме већма из окола и из града продирали Хришћани те су заплењену муницију одмах наперили на последња османска утврђења. У крајњем часу уздао се још Мухамед у храброст и издржљивост својих јаничара, но и ови су од чести били већ уништени, или су били клонули те отказали послушност. На кад је онда Мухамед, наљутивши се због тога, стао оштро корети њихова заповедника Хасан-агу, појури овај у очајању сам у најгушћу гомилу бораца те за тиљи час подлеже, пред султаном, јуначки под тешким ударцима хришћанских мачева.

Сад је било све изгубљено. Шест хиљада још свежих османских коњаника, који се тек доцкан у вече од Дунава амо појавише на бојишту, избацише додуше још једаред из окола Мађаре, који су већ продирали до султанова чадорја, те их потиснуше до друге линије; но Мухамед је био клонуо те није смео да се упусти још једаред у борбу. Како се већ смркавало, даде знак, да се повлаче а његова војска на то стаде бегати као без душе. Општа је наиме био страх, да ће Сибињанин Јанко са целом својом војском поћи назорце за њима те поновити бој, чим сване. С тога је сваки са собом понео само оно, што је у брзини могао понети. Опрема, чадори, сва муниција, коју је Мухамед у брзини још дао заковати, остаде и други дан са многим другим скупоценим стварима паде шака непријатељу. На сто кола однесоше рањенике. Свега кажу да су османлије оставили под зидовима Београда двадесет и четир хиљаде мртвих. Исто толико османлија каже се да је погинуло у бегству од чести нападнувши једно на друго. Сам Мухамед у бесу и једу погуби неколико својих слугу и заповедника својом руком, или их, дошавши у Софију, на своје очи даде погубити. Повратак султанов изгледа да је био бегство; бар су уводе, које је српски деспот послао био за турском војском, већином допели глас, да је султана нестало без трага.*)

Радост са добивене победе била је у целом хришћанском свету неизмерна. Папа Каликст III приређено је велико благодарење и у спомен победи и ослобођењу Београда стави свечковање преображења Христова за католичку цркву на 6 август, т. ј. на исти дан, кога је по рачуну историчара Леонида у Термопилима извојевао себи бесмртну славу. На ипак је та монументална победа по хришћански свет била без хасне. Сибињанин Јанко и Капистран ентузијастично су до душе били слављени, папа, који је непрестано гледао да по убичајену начину састави неку врсту ратне „уније“ против Порте, умео је додуше својим незнатним средствима да мобилизује флоту, која је под Лодовиком Скарамнијем, патријархом од Аквилеје, Турцима у истину нанела доста

*) Zinkeisen „Geschichte des osmanischen Reiches in Europa“ и Hammer „Geschichte des osmanischen Reiches“ по извештајима савременика о опсади Београда и о бој онде.

штете, нарочито тим, што је на време заузела острва Тасос, Самотраку и Лемнос. Но шта су хасниле ти сятни удари, кад је једини јунак, који је дотле у великом рату кадар био да одоли јаничарима, кад је стари Сибињанин Јанко већ 11 августа у Земуну у градњу, који се по њему прозвао, а 26 октобра 1456 Капистран умро те се сад у Угарској странке тако стале трти, да се за овај мах није могло ни помислити на икакву акцију ван државе *) И у осталој је Европи смрт оба одушевљена борца нагло прекинула све добре намере и сву радост, пало се у стару апатију те угасну опет искра одушевљења, коју је потпирила била сјајна победа над силним османским освајачем. Мухамед, схваћајући добро ситуацију, пре свега се решио да балканско полуострво и Грчку са свим подвргне под своју власт те да тако Београд као зрео плод падне у крило османлијама. Пре свега се морала Србија са свим уништити. Стање у тој земљи по смрти трећега великога саборца Сибињанина Јанка и Капистрана, несретнога деспота Ђурђа Бранковића, и онако је било такво, да од стране Турака није требало баш велика напора на да се деспотовини зада смртни ударац.*) Жалосне породичне прилике у дому Бранковића, насилна смрт деспотове удове, којој је виновник син јој Лазар, непопуларна политика његове удовице Јелене, унутрашњи распад државе — све је то олакшало те је Србија била покорена. Деспотова се породица разбегла на све стране, велики део српског становништва отеран је био у робље а сама земља била је претворена у турски пашалук. На исти је начин поступио победоносни освајач у Пелопонезу и у Босни. У Босни је очеубиство и братоубиство у краљевском дому несрећу довело до врхунца. Стеван Томашевић, последњи босански краљ, који се ношао на краљу свога оца окаљани престо, кад је чуо да се приближује Мухамед, побегао је у утврђени Кључ но васкоро се морао предати. Краљ, а с њим и најмоћнији великаши буду на губилишту билајском погубљени, 30.000 босанске момчади буду придељени јаничарском кору а 200.000 становника буду одведени у робље.

Тим као да је решена била задаћа, које се Мухамед био латио. Цариград, Грчка, Мала Азија, балканско полуострво били су султану подвргнути. Само Зета под Црнојевићима и Скендербег од Арбанашке пркосили су још у својим горама победоносном владару.

Но и Београд се држао као силно стеновито острво у страшној струји морској. Тај град, о чије је зидове Мухамед пролио доста крви, као да је био осигуран од сваке опасности. Као да је то био последњи и најјачи бранич Запад. И одиста је то Београд и био за пуних шездесет година, док је трајало кратко сјајно доба, кад је краљ Матија Корвин, достојни син старога Хуњадије, својом управо чаровном појавом полепшао последње дане угарске државе. Но и Београду се приближавао последњи часак.

*) У жалосно то доба пада и епизода, која је у тесној вези са историјом Београда, наиме убиство грофа Улрика Цељског. Догађај овај, вели ђенерал Коста Протић у својим чланцима: Одломци из историје Београда, заслужује да се забележи већ и за то, што је Улрих Цељски, палатин угарске краљевине, кнез римске царевине, шуран цара и краља Жигмунда, ујак мађарског краља Ладислава, био зет по кћери српском деспоту Ђурђу. Кад су Турци одбијени са Београда, дошао је у Београд за команданта града Михајло Силађија, овај исти, што је држао неко време у Београду деспота Ђурђа, а ту с њиме бавио се и његов сестрић, Владислав Хуњадија, син Јована Хуњадије. Силађија и Владислав оправили су Београдски град у колико су га Турци били порушили при овој опсади и довели су у Београд своју драговољачку и најамничку војску, па су замолили краља Ладислава да дође у Београд, те својом посетом да учини њима милост, а Београду част. И дошта је краљ Ладислав дошао у Београд, праћен грофом Цељским, који је био у завади са Хуњадијевцима, који су били представници народне странке. Но кад је краљ ушао у град, Хуњади је брзо затворио за њим капије градске и није хтео да пусти у град и краљеву војску, која га је допратила до самога града. Неки дан по опоме (11 нов. 1456) заподео је Хуњади са грофом Цељским кавгу, и кад је грофа Улрих потегао мач, околина Владислава Хуњадије пашала га је оружјем и убила на место у Владислављеву двору. На скоро за Цељским преминуо је и деспот Ђурађ Бранковић, а пису га за дуго надживели ни Владислав Хуњадија, ни краљ Владислав Posthumus. Прва је погубљен 24 марта 1457 у Будиму. Њему се тако одсекне сам краљ Ладислав, који је после пада и то 23 марта 1458 напрасно умро. О овим трагичним догађајима, који илуструју ово жалосно доба турскога продирања и хришћанске поспешености и несвесности, прича Мијатовић у свом Деспоту Ђурђу. Сем тога је исти писац убиство грофа Цељског у Београду описао у чланцима, који су год 1880 излазили у „Српској Зори“ под натписом: Лепи краљ или два политичка убиства. Историска скица Чед. Мијатовића. „Српска Зора“ од год. 1880. бр. 2 и 3.

*) Hertzberg: Geschichte der Byzantiner und des osmanischen Reiches (Berlin 1883) и Чед. Мијатовића Деспот Ђурађ Бранковић I и II. Београд 1880, 1882

(Наставиће се)

Т. Ст. Вуловски

КЊИЖЕВНОСТ

М. А. РЕЉКОВИЋА „САТИР“ У ЛИЦИ

Прошло је већ десетак година, како ме је његдашњи шережански харамбаша Гацо Кантар у личком Доброселу питао: да ли ми је позната *пјесма* о несложној браћи; на кад рекох да није, стаде ми он казивати преко реда чега се још сјећао. Ја написах те комаде; а навадих из једнога и примјер за ријеч „*гођиц*“ (види у »Rječniku hrv. ili srp. jezika«).

Тражећи од скора нешто у Рељковићеву »Сатиру«, обрадовах се видјевши да је и на Тромеђу доспјело ово поучљиво дјело његово, у коме он — као што Стојан Новаковић пише — Славонце кори, подсмијева им се и на боље упућује. Напомињући уломци јесу из *другога* дијела »Сатира«, а *четврте* главе, у којој »Сатир казује Славонцу, како се у његовој кући догађа невјерност, поради које бива неслога, а с неслоге злоба, пак најпослије и бој и дноба«. Заиста је у овој глави истакнут прави узрок кућнога немира и немиљка, братинске завађе, задружнога расула и једнога натјеривања — на штап и просјачку торбу, па ваљда се тога ради и задржала најдуже ова глава у памети народа. Али је народ и оригинал прекрајао према своме схваћању, а и ријечи је догонио на свој говор, о чем ћемо се одмах увјерити.

Није од потребе да све те комаде овамо пренесем, доста ће бити и ово мало. Лакшега поређења ради исписујем та мјеста из оригинала латинским словима, и то по винковачком издању, а народно казивање ћириловским.

De mi, bratac, ponaoštri srpa,
Neće žeti, nego istom drpa:
Hoću, veli, ako grošić dadeš,
Jer ti, snašo, to i sama znadeš,
Da mi kuća nij' dala zanata,
Niti mi je kupila halata.

*

На, брајане, назуби ми српак.
Хоћу, снашо, ако грошић дадеш,
Јере за то ти и сама знадеш:
Нит' ме кућа учила заната,
Нити ми је купила алата.

*

To koja god druga žena smotri,
Pak svom sinu metne sirca po tri;
I dok one tako se nadmeću,
Kuća trpi sve škodu to veću.

*

Трећа о тог нешто мало смотри,
Своме сину справи срца по три;
Док год се оне тако надмећу,
Трпи кућа злоћу то већу.

Тамо се не каже »глава« у кола или точка (IV 53), него *трупина*; а не могу да докучим за што замијенише »памет« са »разумом«, и ову ријеч узеше да је женскога рода:

Најстарији кола правит' знаде,
Бог му дао *ту разум* имаде.

У *првом* дијелу казује Рељковић, да у Славонији има »шкула« (школа), — али каквих? На ту читамо:

Јер се момак' по педесет лати,
Пак се они *играју вукова*,
Куд ћеш горих од тих курјакова?
Они вију ко и други вуци,
А орлују *(урлају?)* ко помамни Турци,
Пак се предњак хољудином туче,
Вика стоји: престан' добар вуче!
Они *обкоћ* око кола кашу,
А кад з'јело све коло опашу,
Онда стражњи предњима омахне,
И све коло на земљу обвале;
Пак кад буде од дјевојак' хрпа,
Онда згрaбив сваки своју дрпа.

Његови се славонски момци играху вукова, баш као што се и данас и момци и људи играју у Лици на Тромеђи.*) Ова игра, која се зове *вујање*, и у којој се играчи ухвате један другоме озада за пас, за кожун или за хаљину, те тако начине *вујаљку*, игра се и тамо који пут уз коло; али кад су велики у колу, не смију му ни близу прићи.

Но тамо у вече *иду још у вукове*. Кад је млада доведена у младожењину кућу, па »да веселье још већма срце стопи и душу разигра, ето момчади и дјевојака из свег села пред кућу, ето и дјечурлије *у вукове*, да се све

*) *Летопис* Мат. Српске, књига 140, стр. 57.

заједно *пангра кола*, испјева и прогалами. И њима се даде што пити, ако је домаћин што имућнији. Њеки се увуку у кућу, умијешају међу сватове, те играју око ватре пјевајући свакојаке пјесмице. Навадно загризају *вукови* прикладном пјесмом младенце, али се знаду све у шали наругати и домаћину, ако их ни чим не понуди.*) У овим »вуковима« буде свакојаке шале и кикота, али се том приликом не мење у погибао ничије »благо«, као ни на прелу.

Ево дакле потврде, да се уломци Рељковићева »Сатира« и данас казују у Лици као каква народна пјесма, и да тамо још и сад има »шкула«, о којима је он мислио, да их »изван Славоније нигдје нико још видио није«.

Мојо Медић.

*) *Јавор* за год. 1881, стр. 1351 и 1352.

„КАЛАЏИЈЕ"

У 4 броју „Стражилова" од ове године под горњим натписом разјашњава нам госп. Мојо Медић: шта су то *калаџије или калајџије* те нам још наводи о том мишљење г. протојереја Манојла Грбића, па онда Вуково као и госп. Игњата К. Сопрона.

Поштовани господин Мојо Медић врло је добро рекао, да калаџије нису никакви рибари, као што је то наведено у „Карловачком Владичанству" на страни 134. књ. I.

Да се калаџијама звали они трговци, који су по селима робу носали, то је необорива истина, а да ли су калаџије постале од Грка и Цинцара, то ја не знам. Само знам, да у нас у Босни зову — као што напоменух — *калајџијама* (а не *калаџијама*), оне сеоске трговце, који своју робу на коњма ношаху, па су за то добили били још и овај придјевак: „бисажари*, а оне, који су без коња робу носили, звоху *торбичарима* а по некад и *носалицама* а никад *калајџијама*. Него калаџије у оном смислу, у којем је та ријеч споменута у „Карловачком Владичанству" — а то је управо и повода дало, да се пише о калаџијама — нијесу ни оне калаџије, што су робу носали у бисагама, ни они торбичари, што су робу носали на леђима, као ни они „Kalagier", што су рибу хватали; јер оне калаџије што су робу носале у бисагама, па ни они торбичари што су робу носали на леђима, никада нијесу у друштву путовали, јер то ни њихову интересу није подносило. Па онда ове калаџије (бисажари) никад нијесу ходали са фамилијом те робу продавали, него свагда по један, и то сам самцит на коњу, на којем је и јахао и своје бисаге са робом носио.

Него у Босни има друга врста калаџија, који и ходају у друштву свукуда и насељавају се свукуда. Такове калаџије јесу они мајстори, што калајишу кућевно (од бакра) посуђе, као: котлове, тепсије, сахане (плаћьове), таве и друго којешта. Ове калаџије ходају још и данас (а у прашња времена још више су ходали) затомице, по цијелој Крајини, а чешће пута до сад прелазили су и преко границе. Они ходају са фамилијама својијем, па настане ли се у којој вароши, онда мушки ходају по околним селима, а жене и дјеца остају и чекају док они обрше свој посао по околини. Такових калаџија има данас највише из Скопља, јер је тамо тај занат много распрострт.

Може бити, да су те калаџије уза свој занат по некад и робу продавали, али је то била у њих само споредна ствар.

И у нас овђе у Бишћу има неколико фамилија, које су се из Скопља некада као калаџије настаниле, те сада се неки занимају и трговином, а неки се још и сада баве калаџисањем бакреног посуђа.

Моје је скромно мишљење, да се такове калаџијинске породице настанише и у Карловац, па не имајући тамо за свој калаџијински занат довољно посла, окрепуше за трговином и другим занатима па се тамо и одомаћише.

Поп **Коста Ковачевић.**

НЕМЦИ И ФРАНЦУЗИ

(Наставак)

III

Егмонт, замишљен и започет у Немачкој, довршен је у Риму. Гете се тада беше упутио да се преобрази, па ако му се преображај још не опажа у Егмонту, јасно се види у *„Ифигенији на Тавриди"*. Познато је збиља, да се Гете, како је био Шекспировац, згадио на черупаву уметност, па је гледао да се врати, или боље рећи да оде ка простоти у древних. Сећаћете се, с каквим се ентузијазмом одриче

свога завичаја и пева «класичну земљу» у римским елегијама. Али старе мане пасминске опет су зато остале у њему, а оне његове урођене каквоће ишчезле су, јер његово дело, поставши класично, престало је бити народно.

У овом комаду не ћемо наћи ништа, што је често смешно али каткад дражесно у *Ермонту и Гецу*. Ту влада несносна ведрина; у место да се крећу као живи људи, лица се мичу са спорошћу кипова, па у најјачим тренуцима прелазе из једне пластичне позе у другу споро као автомат, који није добро намазан. Гете је мислио, да ће тако подражавати спокојство грчкога драмата; он сиромах није схватио, да је спорост драматичкога развитка била прописана атинским трагичарима потребом да продуже утиске, како би их могли осетити безбројни слушаоци; он није схватио, да је спокојство у њих само привидно и да снажан живот ври у њиховим пространим перијодима.

Ако је од Грка узајмио без њеволе њихова потребна несавршенства, Гете није избегао жалосне кобности свога порекла. Кратак пример биће довољан.

Пилад и Орест све су удесили да беже с Ифигенијом. Пилад доће да води младу свештеницу. Али ова оклева; не ће да вара цара Тоанта, који јој је био тако добар. Не треба да кажемо да је то оклевање измислио Гете. Ако свештеница не пристане да оде тајно, њему не остаје, него да јој брата убије. То јој Пилад и каже.

„*Пилад.* Треба ли наговарања онде, где је избор забрањен? Има само један пут спаса за тебе, твога брата и вашега пријатеља; треба ли питати, хоћемо ли њиме поћи?»

«*Ифигенија.* О! пусти ме да оклевам!» вели она.

То је крик из срца ове мекушне јунакиње, и она оклева! . . . Како је то све истинито и човечанско, је'те?

Али критичари немачки вичу, како је ова двоумилица племенита. У овој прилици њихов Гете чини им се други Корнељ. Дакле да видимо, ко је тај Тоант, коме свештеница од силне искрености не сме да склони главу свога брата, или, како она сама вели, да «одбије оно, што се од мене иште с разлогом и због њом, што би *му срце моје морало одобрити као право.*»

Овај цар, чији крвави прохтеви Орестовој сестри чине се да су тако достојни и разложни, има због рачуна и озбиљности. Али овај човек са тако величанственим спокојством, са тако узвишеном великодушношћу, уједаред се распомами и иште од Ифигеније, да наново приноси људе на жртву. За што? За то што Ифигенија не ће да пође за њ. Мало час био је то савремен цар, пун величине и благости, уједаред је то варварска поглавица, који жедни да пролива крв. Па нека се не каже, да је Гете само репродуковао легенду. Ваљало је тако удесити, да се карактер његова јунака не испрси. Узмите сам», колико се брину Расин, кад је састављао свог *Агамемнона*. Цар царева мора да жртвује своју кћер; он умире од туге, што је даје убити, а сувише, тајна побуда, частољубље «голица му из срца горду сладост.« Тоанта напротив нико не присиљава. Истина он каже, да народ иште жртве; али само тиме, што Ифигенији нуди *избор* између брака и овог крвавог обичаја, доказује сам јасно, да тај разлог није озбиљан. У ствари се повинује само једној побуди: жељи, да страх од крви баци Ифигенију у његова наручја. Код све нискости ове жеље Орестова сестра не престаје уважавати свога покровитеља и дивити му се; пошто је оклевала да спасе свога брата, она са племенитошћу иде дотле, да га упропашћава; она призна цару све, а овај се срећом по други пут себе одриче и пушта странце да оду.

Зар Ифигенија није овде рођени род Бракенбургу, несретном и задовољном Клариву љубавнику? Њена племенитост је племенитост људи собних, који чувства замишљају у место да их осећају, или као у војника, који одговарају захваљивањем на ударце сабљом пљоштимице.

IV

Од то доба узео је Гете тон понтифика, и није га више оставио. Највећа хладноћа пробија испод највреднијих фраза. Његов пространи ум лебди над узбуђењима срца, као мирно небо на врх узбуркана мора, па не само да их пише с пола, што су чинили неколико њих великих уметника, него још даје видети, да их с пола пише, а то квари сваку илузију.

Његов главни роман, *Вилхелм Мајстер*, написан је тим спокојним стилом; нико није могао озбиљно доказивати, да је то дело савремено. Нека дакле читалац не очекује, да га заводимо у овај лавиринт. Могао би се назвати храмом досаде, тако је диван у свечаној

једноликости. Није да нема овде и онде дражесних листова, згодних силујета; али никако није читалац дужан, да своје уживање скупље плаћа. Недостатак плана, непрекидан ток теорија, незнатна узбуђења, обрађена »са разумом и озбиљношћу«, тамо ћете наћи на сваком кораку ове мане, којима као а priori да мора да се одликује немачки роман.

(Наставиће се)

КОВЧЕЖИЋ

КЊИЖЕВНИ ПРИКАЗИ

Alfred von Skene, mähr. Landtags-Abgeordneter. Entstehen und Entwickelung der slavisch-nationalen Bewegung in Böhmen und Mähren im XIX. Jahrhundert. Historisch-politische Studie von — —. Wien, 1893. Verlag von Karl Konegen. Berlin, G. Winckelmann. Leipzig, G. E. Schulze. S. XXIV+156. — Ова изврсна студија припада својом садржином правничкој струци, но написана је тако просто, јасно и занимљиво, да је може лако читати и сваки, који није правник по занату, већ само прати јавни живот словенских народа у овим земљама из новина или из расправа, које популарно говоре о политичким, историским и културним питањима. На први поглед видимо да је овај рад резултат и производ вешта радника, који не само добро разумева свој посао, већ га уме честито и другоме изнети и показати. Оваких историско-политичких студија, овако јасно и објективно написаних, имају само културна, политички врели народи, у којих има људи широка погледа, објективна суда и јасна схватања. У целој овој студији приказао нам је писац у јасним, видљивим цртама историски развитак политичког и културног живота словенских племена у Чешкој и Моравској све до XIX. века, и нарочито се забавља питањем о садашњем покрету петога племена, критички му испитујући узроке и последице. Расправа има напред свој предговор (I.—XXIV.), у којем писац исказује објективно становиште, с којега полази, подједнако симпатишући и са немачким и са словенским елементом", и објашњава неке основне појмове, о којима је реч у самој расправи. После исцрпног предговора долази увод (1—42), где нам писац износи у кратком критичном прегледу историске приватно- и државно-правне податке, као неку предисторију, да нам олакша разумевање онога, што после говори о словенско-националном покрету у Чешкој и Моравској. О самом покрету говори писац у *шест* чланака; у *првом* од њих (стр. 43—59), говори о културним и политичким приликама у Аустрији и Немачкој после тридесетгодишњег рата и обрту њихову с почетка XVIII. века (г. 1720.); о културно-школским реформама Марије Терезије; о чешким школама и чешкоме језику за Марије Терезије и Јосифа II; у *другоме* (стр. 60—72) говори писац подробније о политичко-културним приликама у Русији као словенском средишту, из којега потечу тињеније као општи узроци словенског националнога покрета свију Словена, а нарочито у Чешкој и Моравској; у *трећем* чланку (стр. 73—107) говори подробно о вођима и представницима словенско-националнога покрета: опату *С. Добровском*, *С. Јунгману* и *Јосифу Добровском*, до г. 1848.; за тим о историској радњи *Палацкога* (1798—1876), коме је по речима пишчевим (стр. 107) у „политици и јавноме животу недостајао практичан смисао и енергија"; о живој књижевној радњи *Шафариковој* и многих других. У глави *четвртој* (стр. 108—130) започиње писац друго поље, на којем се вршио словенско-национални покрет у Чешкој и Моравској, поље политике и јавнога живота, док је у претходним главама (I—III), изнео исти покрет на пољу просветном и књижевном, доводећи узроке томе из последица после г. 1830, т. ј. после револуције у Паризу, Белгији и Пољској. Описује идејално, словенско-демагошко одушевљење, што га пробудише др. *Амерлинг*, браћа *Тил*, *Јосиф Фрич*, *Калина*, *Кролмус*, *Сабина* и други „фантастични букачи" без икакве озбиљне спреме и посла; на тим „рецепцисте" са *Рубертом*, *Гингом* и *Ф. Хаслингером* на челу, који беху духовни покретачи чешких народних сборова, словенскога конгреса у Прагу и „Словенске Липе". То беше крајња демагошка опозиција уз умереније странке Палацкога и његових пријатеља. У глави *пету* (стр. 131—141) описује нам писац живим бојама покрет, што га покренуше *Бугенхаузи*, *Штур* и *Гинг* уз потпомагање Палацкога, Рајгера, Шафарика, питева од Најберга, грофа Х. Коловрата, Јос. Турна и А. Дејма с том ловинком, да се сједине сви Словени у аустриским земљама; ту се износе потање оне жесткоће буне и демонстрације чешке све до г. 1860, од кад се управо води садашња јавна борба политичко-културна у Чешкој у са сваим другом правцу. У *шестом* чланку (стр. 142—153) истиче писац живахну радњу чешких родољуба око буђења свести чешкога народа, који има подобности за културан живот и напредак, говори о односајима чешког и моравског народа према држави аустриској и о реакцији Руса, Хрвата и Чеха као такоеј, који је намеђу Енглеза, Холанђана и Немаца (стр. 145). Поједине мисли и рефлексије пишчеве не можемо износити, али су оне врло занимљиве, као што је и цела његова критична интуиција пуна духа, психологије, знања и здраве контемплације. С тога, што овај посао носи на себи печат суврсених питања и тумачи данашње појаве државно-правног организма и социјалног стања аустриских Словена, дражимо да не грешимо, што је и по тој интересној садржини и по лепој, тако рећи, симпатичној спољашњости препоручујемо најтоплије сваком интелигентном Србину, а нарочито правницима нашим.

А. П.

КЊИЖЕВНЕ БЕЛЕШКЕ

— Као што читамо у „Нашем Добу", поднео је Дан. А. Живљевић Академији библиографију српске књижевности за прошлу годину. Крај сваке књиге је забележено и где је приказана а на крају је статистички упоредио 1893, 1883, 1873 и 1843 годину.

— *Мита Живковић* јавља, да је дао у штампу своје дело „*Сарајево од свог постанка до данас*“. Говориће ту о историји и географији Сарајева, о управи му и властима, о зградама и знаменитостима, о становницима по броју, језику, вери и народности, о старинама и о окупацији. Књига ће имети двадесет штампаних табака на осмини, биће у њој тринаест слика, које су рађене у Бечу, а претплатна јој је цена за нас овде 1 фор. а пр. Поручује се у Мих. Костића, књижарника у Пожаревцу. Рок претплати је половина априла.

† Српска књижевност доби у последње време две политичке брошире. Једно је Јов. Ристића „*Једно наслеђство*“ (1868—72), као одговор Гарашанинової брошири „Два наслеђства“; а друго Гарашанина приступна академиска беседа „О српској политичкој литератури“. Ова је беседа изашла као 42 Глас српске краљ. Академије.

— Марка Цара утиснци с пута, које је под натписом „*У Латинима*“ приказао Милану Савићу и спомињао у прекланском „Стражилову“, изашли су сад у засебној књизи у издању штампарије С. Артале у Задру. Књига је украшена са четир слике (Пантеон, Колосеум, Петров храм у Ватикану, Микеланџелов Мојсије) а цена јој је две круне.

— У издању Чупићеве задужбине изашло је у преводу М. Ђ. Милићевића француско дело „Жена двадесетога века“, које су написали Жил и Густав Симон.

—j— У 3 свеске „*Sázadok*“ изашао је чланак од *Мекхиртa Ердујхељија* под натписом „*Карловачки патријарсхат и босанска православна црква*“. То је оно предавање, што је Ердујхељи држао прошле године децембра месеца у мађарској академији Он износи ову тврдњу: „непобитан је историски факат, да је карловачки српски патријарх наследник већих патријараха, да њему припада она столица, на којој је седео Сава Немањић“. За тим изводи закључак: да „босанска и херцеговачка јерархија, шта више све Србство на Балкану потпада у приженом погледу под карловачки патријархат“. Обраћамо пажњу наших историчара на овај чланак Иначе је писац могао слободно изостанити завршетак, пун и сувише субјективних рефлексија; бар се не би морао изазивати.

—j— Из 2 свеске „*Wissenschaftliche Mittheilungen aus Bosnien und der Herzegovina*“ отштампана је расправа *Бе Науллера*: кад је и како је потпала Босна под Мађарску. Писац долази до тог резултата, да су се босанске српске породице у трећој десетини XII века потчиниле мађарском краљу, који је око 1137 организовао Босну и основао босанску бановину, на које се временом развила босанска краљевина. Ова расправа заслужује такође пажњу наших историчара.

—j— У „*Bácsbodrog-megyei Történelmi-Társulat Évkönyvei*“ изашла је од *Мекхиртa Ердујхељија* расправа о историји књижевности Срба у Мађарској.

— Росегер ради сад новело дело. Предмет тој књизи јесте борба међу старим и новим временом.

— У издању књижарнице Котиње у Стуттгарту изаћи ће у једнотомним свескама Гриљпарцерова целокупна дела. Изаћи ће свега четрдесет свезака.

— Кажу, да је покојни Билрот на неколико месеци пред своју смрт у архиву лечничке дружине у Бечу дао на оставу своју автобиографију.

— Енглеска је књижевност прошле 1893 године имала 6382 дела, за 850 више него прекјане. На првом је месту лепа књижевност са 935 нових дела и са 393 нова издања. Осим тога је порастао и број дела за омладину, за школу и путописâ, а на против је опао број ексактних научних дела.

БЕЛЕШКЕ О УМЕТНОСТИ

— Верди је рад у Милану да осњује велико уточиште за глумце, певаче и музичаре и хоће највећи део свог имања на то да утроши.

— Чајковскога лирска опера „Јоланта“ приказана је у дворском позоришту у Хановеру и пожела је леп успех.

— Чешки композитор Бенда довршио је нов балет, који се зове „Чешка свадба“. Подељен је у десет слика. Врло богато отаџбинско градиво инсценовао је и за прикаа спремио Новотна. За музикалну обраду употребио је Бенда познавше мотиве чешких народних песама и игара, које се певају и играју у чешким сватовима.

— Сметанин „Хубичка“ (Пољубац), који је на бечкој дворској опери напредно успео, изашао је у елегантну издању у потпуну изводу за гласовир на две руке а осим тога и уколебака и шевица песма за певање уз гласовирску пратњу.

СМЕСИЦЕ

(Курс за школску хигијену.) Бечко варошко веће решило је, на предлог подначелника Dr Grübl-a, да се на тамошњем педагогију отвори курс за школску хигијену, и то је поверило професору комун. вел. реалке, Dr-у Burgerstein-у. Овај појан пала и нама да годи, јер онде има Срба и Српкиња, који ће та предавања слушати и доцније нов дух и у наше друштво и у наше школе унети, који ће искати: „erst Gesundheit, dann Bildung“. Но баш за то, што је онде L. Burgerstein именован за доцента, може се још нечеи више надати. Он ће сваккако гледати да оствари своју мисао: да поради да се актиниара *педагошка покусна станица*, као што је у једној општа, у изводу епохалног дела Axel Heu'a „Schulhygienische Untersuchungen“, препоручивао. Овака штаница била би велики добит за рационално решавање школских питања, као: да ли треба шестану држати само пре но дне или не, а после но дне да се физички ради, као што су експерименти већ другде прављени и т. д. — Зависиће од тога, хоће ли бечки експеит на и варошко веће увидети, да је и ово супремеие и корисно.

С. Н.

САДРЖАЈ: Песништво: Реалиста IV. Сеоски песник. Љубичици. Сиромах богаташ. Вечити муж. — Поука: О прошлости Београда. — Књижевност: М. А. Рељковића „Сатир“ у Лаци. „Калцији“. Немци и Француси. — Ковчежић: Књижевни прикази. Књижевне белешке. Белешке о уметности. Смесице.

„СТРАЖИЛОВО“ излази сваке недеље на читаву табаку. Цена му је 5 фор. а. вр. на целу годину, 2 фр. 50 новч. за по године, 1 фр. 25 новч. за четврт године. — За Србију и Црну Гору 14 динара на годину. — Рукописи се шаљу уредништву претплата књижарници Луке Јоцића у Нови Сад. — За Србију прима претплату књижарница В. Валожића у Београду.

Издаје књижарница Луке Јоцића. **Срп. штампарија дра Св. Милетића.**

БРОЈ 12.

ГОД. VII.

СТРАЖИЛОВО

ВЛАСНИК И УРЕДНИК

ЈОВАН ГРЧИЋ

У НОВОМ САДУ, 20. МАРТА 1894.

ПЕСНИШТВО

ОПОМЕНА

Знам чаробно место у глухој долини,
Гора га висока свуда окружава
И брижно га штити од бурних ветрова,
Сунце га у по дне само обасјава.
За ту долу не зна ни оро ни змија,
Глас курјака дивљег никад је не буни,
Тајно бистри поток по камењу шушти
И мирисне капи на обале крупи.

Као тамњан влага онуда мирише,
Очарани туда ветрићи полеђу,
Љуљкају се, падну и слатко издишу
На свиленој трави и разблудном цвећу.
Ал' пази кад мимеш онуда случајно,
Кад је глухо доба, кад поноћ наступа
И нагне се месец преко мирних гора —
Ту долази вила тајно да се купа.

Капљице је љубе, њезин смех се ори,
Спрам месеца блиста белина од груди —
Ти побегни отуд брзо и без трага,
Помоли се Богу и при себи буди!
Јер ако те само то чудо заплени,
Све што дуже гледаш бол ће бити већи,
Проклињаћеш случај и кршићеш руке,
Али мира не ћеш никад више стећи....

Лешкій

ПРВИ ЦВЕТ

У осмејку првом неба пролетнога,
Лазурном ведрином што прекрива свет,
Пред ружичним зрачком премаљена тога
Украј пустог ћубуна први нико цвет.

Над њим небо плави и супаште сије
И слатко га мази поветарац млад;
Он не зна за боле што их живот крије,
Не зна шта је уздах, ни туга ни јад....

И дан за даном лагано пролета
А он жарко љуби благи живот свој,
Па радосно живи и спокојно цвета
И мирише тихо у тишини тој.

Тако љубав моја, што ми срце гаји,
Све бујније расте и развија цвет,
И не мислећ' шта јој варљив удес таји —
Да л' бескрајан живот ил' студени лед....

Јов. А. Дучић

СРЕЋА И ЉУДИ

ШАЛА У ЈЕДНОМ ЧИНУ

НАПИСАО И. И. ВУКИЋЕВИЋ

ОСОБЕ:

Макса Поповић, чиновник у контроли. — **Рокса,** његова жена. — **Аца,** њихов син. — **Евица,** њихова кћи. **Зорка,** њена другарица. — **Мита Митровић.** — **Гаврило Марковић,** сеоски трговац.

Догађа се у наше дане, код Поповића.

ПРВА ПОЈАВА

Макса, Рокса и Евица

(Соба прво скромно намештена. *Рокса* и *Евица* седе)

Макса (скида наочаре и меће их у кутију, јетко). Зар је само једна брига, те кажеш ћутим! Та мене већ зној од брига дави, а она зна само: ћутиш, ћутиш!... Ето прво за ту менициу....

Рокса (шије и не гледа Максу). Ах, и та твоја меница! Ако је ручак: меница; ако је вечера, опет: меница (оставља брзо рад и погледа попреко на Максу). Ти мислиш: само се ти бринеш, а ја овамо седим на свилу и кадифу! Зар се ваљда ја не бринем?!

Макса (тихо и замишљено). Та бринеш се и ти, ко каже?!

Рокса (устаје). Те још како се бринем!... Ето, зима на вратима, а ја већ... није због година, но верују Богу, довде ми је дошло (показује грло), а све велим, шта да плаћам млађе, 'ајд бар то да уштедим. А ти то не видиш!... Па ето и месојеђе за који дан, а знаш шта ми је на врату?

Евица (тихо). Од данас још месец дана до месојеђа.

Рокса (брже говори). Да бо'ме, да је још месец дана, зар то није брига?... Девојка је већ... брига сама...

Макса (хода зловољно и шапуће). Како, како! (отреса рукама) Мани, не говори више! (стане) А замисли само, да је неке среће... то јест, да нам нешто сад од једном падне изненада пет стотина динара!

Рокса (уздахне). Боже мој, кад би то било!

Макса. Или хиљаду.

Евица. Или десет хиљада!

Макса. Десет хиљада, десет хиљада! Та то је новац! Овако лежи десет хиљада динара, а чији су то, на пример, десет хиљада динара?... Моји... А смем ли да потрошим? Како да не смем... Смем. Ево, на пример, три динара за бурмут.

Рокса
Евица } (подругљиво). Бурмут!?

Макса. Молим, молим, то је за на пример. Па онда два динара за пршуте.

Рокса
Евица } (подругљиво). Пршуте!?

Макса. Ама молим, молим, то је све за на пример.

Евица (гледа преда се). Какви су то примери!

Рокса (љутито). Ти даде све паре за... за којешта (устане нагло). А шта би ти, брајко, радио са твојим примерима, кад би сад од једном добио сто хиљада динара? (вишим гласом) Сто хиљада динара!

Евица. Јест, шта би радио са сто хиљада динара?

Макса. Ја?

Рокса. Јест, јест, ти!

Евица. Ти, отац, ти!

Макса. Ја? (заврти главом) Е, то не ћу да вам кажем.

Рокса. А ја бих овако: и млађе да имам, и без брига да живим и да знам, где пара иде, и да знам кад ће пара доћи. Нико не би казао: ова кућа побесне, од кад паре доби. Све бих ја то знала... све! Што бих ја учинила, то би било најбоље, чујеш, најбоље. Ми бисмо по мени били одвојени од осталог света. Не бисмо били обични људи, него нешто друкче... са свим друкче.

Евица. А тек ја... па Аца!... Све би то вредело, све би то било прво.

Макса. А ја?

Рокса. Нема сумње, и ти... Само би требало да се мало измениш, да се мало дотераш.

Макса. Лако је, брате, све то, само...

Рокса. Шта само?

Макса. Само нема сто хиљада динара.

Рокса (уздахне). Право кажеш!... Мало фали.

Евица (уздахне). Врло мало.

Макса. Да је бар десет хиљада!

Евица. Или хиљаду!

Рокса. Та да је само оних пет стотина, опет, опет би било боље, много боље.

ДРУГА ПОЈАВА

Аца и *пређашњи*

Аца (улази нагло. У левој руци држи новине и маше њима, али за прво време не може ништа да говори. Код свију осталих немо чуђење). Во...

во... де, да се ма... ло повратим! (баци штап и шешир). Само брзо!

Макса (диже шешир и штап. Љутито). А још све ово није платно.

Рокса / *Евица* } (у чуду). Шта ти је!?

Аца (као и пре). Глете! (маше новинама) Овде је... овде је... необична срећа! Ама где је чаша... дај чаше!... Дај стакло!... Све ме нешто гребе у грлу.

Макса. Шта је то?!

Рокса (уплашено прилази Аци). Шта му би?!

Евица (даје му чашу воде). Ево, браца... али за Бога?!

Аца (пије мало воде и маше новинама). На осмом вучењу (пије) обвезница... (загрцне се) зај... зај... зајма.

Макса. Море, удавићеш се!

Аца. До.... добили смо.... добила је наша срећка!...

Рокса. / *Евица.* } Шта?

Макса (пљесне се рукама). Ето ти сад!

Аца (загледа у новине). Срећка серија пет стотина шездесет осам, број петнаест добила је (јаче виче) сто хиљада динара!

Рокса. / *Евица.* } Шта?

Макса. Та не ће бит'!

Аца (важно). Сто хиљада динара!

Рокса. / *Евица.* } Да л' је истина?

Макса (трља се по очима). Како то?!

Аца (љутито згужва новине и меће их у џеп). Но, ал' сте ви! Ја већ као луд трчим да вам јавим, а ви... (важно) Сто хиљада динара! Сто хиљада динара!

Макса (пљесне се рукама). Осам хиљада триста тридесет и три дуката и нешто више!

Рокса. Ама, Аџо сине, Бог с тобом, је ли то истина?

Аца (љутито). Је л' истина?... Како можеш питати, је л' истина?... Где моје очи виде, то је виђено!... Само сад где је лоз? Наопако, ако сте га изгубили!

Евица. Како да га изгубимо? (притрчи ормару и вади из фијоке лоз). Ево... ево га! (разгледа и чита) пет стотина шездесет и осам...

Аца (отима јој брзо). Дај га!... Дај мени! (загледа) Серија. Пет стотина шездесет и осам, број петнаест.

(Мала почивка. Сви су збуњени и укочени)

Макса. На сад... шта ћемо сад?!

Аца (брзо говори). Све сам удесио... Ти, отац, да даш оставку, а ја већ од сад писам више практикант... Не ћемо ни у Београду живети; за те паре није Београд. Прво и прво једно дуге три године у Паризу.

Евица. Никако! Господин Пера каже: тамо је така гунгула, толико света... на кола сваки час!...

Рокса. Још би нам то требало, да нас прегазе кола, кад смо добили сто хиљада динара. Бољи је Беч!

Аца. Какав Беч! Саме Швабе и Швабице! Не ћемо... Најбоље у Италију.

Евица. А лети?... А врућина?...

Макса. А како би било да одемо мало на Свети Гроб... а?

Аца (прсне у смех). Већ кад ти, отац, не поменеш тај твој Свети Гроб? То је сад обичан пут.

Рокса. Знаш шта, Аџо сине, најбоље је, да сад останемо овде.

Аца. Врло добро! Да сазидамо кућу двокатницу или трокатницу са балконима...

Евица. Ти, браца, немаш укуса. Сад се више зидају велике једнокатне куће.

Аца. Све једно, само нека је што лепо. Нека кошта пе-шест хиљада дуката, ама нека свако каже, кад је види: „То је њихова кућа!“ После, знате ону вилу на топчидерском брду... њу да купимо за две три хиљаде дуката... па добре коње, лепе каруце.

Евица. Ложу у претплати.

Аца. Та то су већ ситнице. И ложе, и соарета, и кафане, и балови... тебе клавир најновије системе... Ја цилиндар... Отац... и он цилиндар...

Макса (одмахне рукама). Аја! Ја то не ћу! Ја 'оћу за мене једну астраганску шубару са свиленом поставом.

Аца. Лепо. Ти дакле астраганску шубару. Па Евици мантиле, жакете, хаљине од свиле, па мени рукавице, цвикер, фрак... ово, оно...

Рокса (прекорно). Лепо, сине, лепо, а мајке се не сећаш.

Аца. Како да се не сећам? Разуме се већ, за тебе тепелук... шамију од бисера... дијамантске гране...

Рокса. Бунду од кадифе!... 'аљину од затвореног атласа...

Аца (прекида је). Та да бо'ме! Ко ће сад и о тим ситницама да мисли!

Макса (за све време нешто тражи и мимиком показује, како се љути). Та где ли је само... само да ми је знати где је? (загледа око себе).

*

Евица. Шта то, отац?

Роксa. Да није нешто —?

Аџа (брзо). Да није лоз?...

Максa (увек тражи). Та мој шешир, брате... А где! (сети се да му је на глави, заврти само главом и узме штап).

Аџа. А камо ћеш ти сад?

Максa. Како, камо ћу... у канцеларију, него камо?

Аџа (смиче раменима). Можеш, ако 'оћеш... Ја сам већ готов с оставком.

Максa. Море, дете, чукни се мало овде! (куца се по челу). Знаш ли, да се ова торба никад не празни.

Аџа. Ха-ха-ха!... Прође и то. Ја не ћу више за јасла. Доста је две године.

Максa (врти главом и излази). Боже мој, да је ово пре дошло, шта би тек онда било!

(Наставиће се)

ВЕЧИТИ МУЖ

ПРИПОВЕТКА Ф. М. ДОСТОЈЕВСКОГ

ПРЕВЕО МИЛИВОЈ МАКСИМОВИЋ

(Наставак)

XII Код Захљебињиних

Захљебињини беху заиста „са свим угледна породица“, како се оно пре изразио Вељчањинов, а сам Захљебињин беше и на очи врло солидан чиновник. Беше истина и све оно, што је говорио Павле Павловић о њиховим приходима: „живе господски, а нек човек умре, не остане ништа“.

Стари Захљебињин врло лепо и пријатељски предусрете Вељчањинова, из пређашњег се „противника“ претворио са свим у пријатеља.

— Честитам, јер је овако боље — започе одмах пријазно и ласкаво — ја сам се и сам на суду трудио, а и сам Петар Карловић (Вељчањиновљев адвокат) у оваким је стварима злато од човека. Шта ћете боље? Око шездесет хиљада ћете примити и без труда, без отезања и без свађе! Иначе се могла ствар да отегне две три године!

Вељчањинова одмах за тим приказаше и madame Захљебињиној, пуној старијој дами са обичним и уморним лицем. Поче се купити и девојке, једна за другом или две и две. Девојака се накупило нешто и сувише много; мало по мало, па их се скупило десет до дванаест — Вељчањинов их није могао ни да изброји; једне су улазиле, друге излазиле. Ну у њихову броју беше много и другарица са суседних летњиковаца. Летњиковац Захљебињиних — велика дрвена кућа, неизвесна али особена стила и укуса, са просторијама, дозиђиваним у разним временима — имађаше велик врт; али овај врт беше у свези са још три или четири летњиковца са разних страна, тако да је велики врт био заједнички, а то је баш и потпомагало зближење и упознавање девојака са суседном омладином. Вељчањинов је одмах после првих речи опазио, да су га овде очекивали и да је долазак његов, у својству пријатеља Павла Павловића, који жели да се упозна, био мало не свечано разглашен и објављен. Његов, у оваким стварима општар и искусан поглед одмах је умео да види ту и нешто особено: по врло љубазном дочену од стране родитеља и по неким особитим знацима на девојкама и на њиховој оделу — и ако је онај дан био празник — почео је подозревати, да је Павловић употребио неко лукавство и да је овде, разуме се, не отвореним речима, него по свој прилици онако узгред, напоменуо о њему, како је самац „из виших кругова“, коме се већ досадио бећарски живот, да је богат, и како је врло, врло лако могуће, да би се на послетку, не премишљајући много, одлучио, „да учини крај бећарском животу“ и да се окући — „и то тим пре, што је ту скоро и наследио“. Чинило се, да је најстарија mademoiselle Захљебињина, дакле она, што јој беше двадесет и четир године и о којој се Павле Павловић изражавао као о прекрасној особи, била некако удешена на те жице. Она се особито истицала испред осталих сестара својим костимом и некаквом оригиналном фризуром своје бујне косе. Међу тим сестре и остале девојке изгледаху тако, као да су већ у тврдо знале, да је Вељчањинов дошао да се упозна „због Каће“ и да је дошао „да је види“. Њихови погледи а чак и по нека реч, која се омакла нехотице у току дана, потврдише му ту претпоставку. Катерина Федосијевна беше висока, раскошно пуна пловојка са особито милим лицем, карактера очевидно тиха, не подузетна, скоро рећи дремљива. „Чудновато, да се овака девојка могла уседети!“ помисли и нехотице Вељчањинов, посматрајући је са задовољством. — „Истина без

мираза је и наскоро ће се са свим угојити, али има их увек, који воле овакве, каква је она сад“... Све остале сестре не беху баш ружне, а међу другарицама беше неколико интересних па чак и лепих лица. Све га то заноче интересовати; а у осталом он беше и дошао амо са особитим намерама.

Надежда Федосијевна, шеста кћи, гимназистка и по речима Павла Павловића будућа његова невеста, није се појавила одмах. Вељчањинов ју је очекивао са нестрпљењем, чему се и сам чудио и смејао у себи. На послетку се указа и она, и то не без ефекта, у друштву са једном отреситом и жустром другарицом, Марјом Њикићишном, бринетом, са смешним лицем, које се, као што се одмах показало, страшно бојао Павле Павловић. Та Марја Њикићишна беше девојка, којој беше већ двадесет и три године, иначе девојка паметна и подсмешљива; била је гувернанта мале деце у једној суседној и познатој породици. Захљебићини су је одавно већ сматрали као члана своје породице, а девојке су је врло уважавале. Видело се, да је у овај мах особито Нади била потребна. На први поглед је Вељчањинов опазио, да су све девојке биле против Павла Павловића, чак и другарице, а за кратко после уласка Надеждина видео је, да га она и *мрзи*. Опазио је и то, да Павле Павловић то и не види или не ће да види. Нада беше без спора најлепша међу сестрама — малена бринета, са изгледом дивокозе и смелошћу нихилистке; ћаволасто девојче са ватреним очима и прекрасним, и ако по некад и злим осмејком; са дивним усницама и зубићима, витка и стројна, са зачетом мишљу на бујном изразу лица, у овај мах још скоро са свим детињаста. Петнаест година још се видело по сваком кораку, по свакој речи. Показало се, да ју је Павле Павловић заиста видео први пут са везеном торбицом на рукама; ну сада ову већ више није носила.

Са својим је поклоном Павле Павловић прилично насео, чак је начинио непријатан утисак на присутне. Чим је опазио да је ушла невеста, приступи к њој, облизујући се. Поклоном, рече, хоће да награди Надежду Федосијевну за „пријатно задовољство, које је осећао прошли пут поводом отпеване Надеждом Федосијевном лепе романсе уз фортепијано“... При крају се збуни, не довршн и стојећи као да се пашао у небрану грожђу пружао је и силом наметао у руке Надежди кутијицу са браслетом, коју она није хтела да прими, него је, поцрвеневши од стида, сакривала руке иза себе. Онда се дрско обрати мами, на чијем се лицу опажала збуњеност, и гласно рече:

— Не ћу да примим, мамап!

— Прими и захвали се лепо! — рече отац са мирном строгошћу, али и он беше незадовољан: „Са свим излишно!“ промрмља, поучавајући Павла Павловића.

Нада, не знајући шта да чини, узме кутију и, спустивши очице, седе као што седају мале девојчице, то јест нагло се спусти на столицу и онда одмах опет одскочи, као да је села на пружинку. Једна од сестара приступи к њој да види, шта је добила, а Надежда јој пружи кутију још неотворену, показујући тим, да не ће ни да види поклон. Браслету извадише из кутије те ноше од руке до руке; ну сви је посматраху ћутке а неки и са подсмехом. Једина мамаша рече усиљено, да је браслета прекрасна. Павлу Павловићу дође да пропадне у земљу.

Вељчањинов га изучуе из ове незгоде.

Наједаред поче гласно и весело говорити, ухвативши се за прву мисао, која му паде на памет, и не прође ни пет минута, а њему пошло за руком да обрати на се пажњу целог друштва. Вељчањинов је изврсно изучио вештину ћеретати у светском друштву, то јест вештину изгледати потпуно простосрдачан и у исто време претварати се, да и своје слушаоце сматра за исто тако простосрдачне као што је и сам. Имао је дар, да се на са свим природан начин покаже, кад затреба, највеселијим и најсрећнијим човеком. Умео је такође врло вешто да уметне у свој говор по неку оштру, заједљиву реч, шаљив намек, смешан каламбур, и то све као некако узгред, некако и не опажајући, а међу тим је можда и заједљива реч, и каламбур на и сам разговор већ давно био спремљен и научен, а такође по неки пут већ и употребљен. Ну у овај мах се његовој вештини придружила и сама природа: осећао је, да је расположен, да га нешто вуче; осећао је у себи потпуну увереност, да ће победити, да ће кроз неколико минута све те очи бити упрте у њега, да ће сви ти људи слушати само њега једног, да ће говорити једино с њим, да ће се смејати само оном што он рекне. И заиста, за час се зачу смех, мало по мало се у разговор умешаше и други, зачуше се по некад и по три и четир гласа, где заједно говоре. Досадно и уморно лице госпође Захљебићине доби готово израз радости; исто се догодило и са Катарином Федосијевном, која је слушала и гледала као очарана. Нада га је оштро посматрала испод очију; видело се, да је у напред била непријатељски расположена према њему. То је Вељчањинова још више подстицало. „Злој“ Марји Њикићишној ноће ипак за руком да протури у разговор доста осетљиву и пакосну примедбу на његов рачун; из-

мислила је и тврдила, да га је тобоже Павле Павловић приказао овде синоћ као свога пријатеља из детињства, и на тај начин хтеде, да га за целих седам година начини старијим, но што јесте, и ово је са свим отворено напомињала. Ну и самој злој Марји Њикићишној се допадао Вељчањинов. Павле Павловић беше се са свим узнемирио. Он је, додуше, имао појма о средствима, којима влада његов пријатељ, и из почетка се чак радовао његову успеху, кикотао се и сам и мешао се у разговор; али после некако биваше све више и више замишљен, а на послетку га обузе као нека сета, што се јасно видело по његову узнемиреном лицу.

— Богме сте ви гост, кога није потребно ни забављати! — опази весело стари Захљебињин, устајући са столице, да иде горе у своју собу, где беше већ спремљено неколико судских аката да их разгледа, и ако беше празник. — А видите, ја сам вас сматрао за најмрачнијег хипохондрика од свију младих људи. Ето, како се човек може преварити!

У салону је био и гласовир; Вељчањинов запита, ко се бави музиком, и на једаред се обрати Нади.

— Ви, чини ми се, певате?

— Ко вам је то рекао? — осече се Нада.

— Павле Павловић ми ту скоро рече.

— Није истина; певам само из лудорије; ја немам ни гласа.

— На ни ја немам гласа, а ипак певам.

— На то ћете нам онда ви певати? Ако је тако, онда ћу и ја певати! — севну очима Нада. — Само не сад. него после ручка. Страшно ми је мрска та музика — дода. — Фортепијано ми је дошао већ до грла; та код нас се од раног јутра до мркле ноћи непрестано свира и пева — шта вреди једна Каћа само!

Вељчањинов се одмах ухвати за ону реч и показа се, да се, једина од свију, Катарина Федосијевна озбиљно занима музиком. Он се охмах обрати на њу са молбом, да одсвира штогод. Видело се, да свима беше мило, што се обратио Каћи, а maman је чак подрвенела од радости. Катарина Федосијевна устаде смешећи се и пође до гласовира и наједаред нехотице и ненадно такође сва поруменн, и наједаред се застиде, што је ето тако велика и што јој је већ двадесет и четири године, и што је тако пуна, а црвени и стиди се као шипарица — све то јој беше написано на лицу, кад је седала за гласовир. Свирала је нешто од Хајдна а одсвирала је тачно, и ако без израза; беше се уплашила. Кад је свршила, Вељчањинов јој страшно почне хвалити али не њу него Хајдна, а особито ону малу стварцу, коју је одсвирала — и њој то беше тако мило, и тако је благодарно и са уживањем слушала похвалу не себи, него Хајдну, да је Вељчањинов и преко воље погледао на њу и пријазније и пажљивије: „Та ти си славна девојка!“ — засветлело се у његову погледу и као да су сви редом разумели тај поглед, а особито Катарина Федосијевна.

— У вас има прекрасан врт — обрати се изједаред к свима, гледајући кроз стаклена врата од балкона — знате ли шта, хајде да изидемо сви у врт.

— Хајдемо, хајдемо! — зачу се радосно кликање, баш као да је погодио најглавнију и свеопшту жељу.

У врту се шетали до ручка. Госпођа Захљебињина, која већ одавно хтеде отићи, да мало прилегне, такође не заостаде него изиде са осталима да се прошета, али благоразумно остаде да мало седне и одахне на балкону, где је одмах и задремала. У врту постаде узајамно понашање међу Вељчањиновим и свима девојкама још дружевније. Опазио је, да се њихову друштву придружила још два, три врло млада човека са суседних летњиковаца; један је био студент, а други просто гимназиста. Они одмах притрчаше сваки к *својој* девојци, а видело се, да су због њих и дошли; међу тим трећи „млади човек“, врло мрачан и накострешен дечко, својих двадесет година, са огромним тамним наочарима, поче брзо и намргођено шаптати о нечем са Марјом Њикићишном и Надом. Посматрао је оштро Вељчањинова и чинило се да му је дужност, да показује према њему највеће презирање. Неколико девојака предлагаху, да се одмах почне играти. На питање Вељчањиновљево, чега и о што се играју, одговорише му, да играју све игре и на залоге, а довече да ће играти „пословицу“, то јест: сви поседају а један мора да се склони на неко време; они, који седе, изаберу пословицу, на пример: „Тиха вода брег рони“, па када онога, што је на страни, позову, онда мора сваки или свака по реду спремити и рећи му по једну фразу. Први мора рећи таку фразу, у којој се налази реч „тиха“, други у којој се налази реч „вода“ и тако даље. Играч мора ухватити све те речи и по њима одгонетнути пословицу.

— То мора да је врло занимљиво — опази Вељчањинов.

— Ах, није! Страшно је досадно! — одговорише два три гласа у исти мах.

— Онда такође играмо и позоришта — рече Нада, обраћајући се њему. Видите оно дебело дрво,

које је окружено клупама: тамо за дрветом су као бајаги кулисе и тамо седе глумци, па онда одатле излазе краљ, краљица, принцеса, младић кад и како ко хоће, и говори што год му падне на памет, и онда на послетку ипак нешто испадне.

— Па то је славно! — похвали још једаред Вељ аћинов.

— Ах, није! И то је досадно! Из почетка сваки пут иде весело и лепо, а пред крај испадне сваки пут којешта, јер нико не уме да заврши; осем ако с вама не буде занимљивије. А ми мишљасмо о вама, да сте ви пријатељ Павла Павловића, а сад видимо, да се он просто хвалисао. Мени је врло мило, што сте дошли... из извесног узрока — рече на послетку, погледавши озбиљно и значајно Вељчањинова и одмах оде опет к Марји Њикићишној.

— Довече ће се играти пословица — рече изненада Вељчањинову поверљиво једна другарица, коју до сад једва ако је и опазио а није ни једне речи с њоме проговорио — довече ће се сви и именовати са Павлом Павловићем, па ћете сигурно и ви.

— Ах, како је то лепо, што сте дошли, јер је иначе код нас све досадно — рече му пријазно друга другарица, коју до сад са свим није ни опазио, која се на једаред. Бог зна одакле, појавила, риђокоса и пегава и са страшно смешним од трчања и жеге запуреним лицем.

Немир и забринутост све више обузимаху Павла Павловића. У врту је на послетку пошло Вељчањинову за руком, да се са свим спријатељи са Надом; она га већ више није гледала испод очију као из почетка и, као што се чинило, оканула се са свим да га испитује и оштро посматра, него се кикотала, њихала и цикала и једно два пут га чак и за руку ухватила; осећала се врло срећна а на Павла Павловића није даље никакве пажње обраћала, као да га и нема. Вељчањинов се уверио, да постоји читава завера против Павла Павловића; Нада је са гомилом девојака мамила Вељчањинова на једну страну, а остале другарице су опет под разним изговорима задржавали Павла Павловића на другој; али би се он, кад год би могао, отео и стрмоглавце појурио к њима, то јест к Вељчањинову и Нади, па би тек из небуха промолио између њих своју њелаву главу, узнемирено прислушкујући. Пред крај је то све радио без икаквих обзира и устезања; најмање-сти његових геста и покрета по некад не беше границе. Вељчањинов не могаше а да још једном не обрати особиту пажњу на Катарину Федосијевну; њој је, истина, већ било јасно, да он никако и није долазио овамо ради ње, и да се већ много интересује за Наду; али јој лице и поред тога беше исто онако мило и добродушно као и пре. Чинило се, да је већ и због тога срећна, што се такође налази поред њих и што може да слуша оно, што говори нови гост; а сама, сиротица, никако не уме да се умеша у разговор.

— Каква ли вам је славна ваша сестрица Катарина Федосијевна! рече наједаред тихо Вељчањинов Нади.

— А, наша Каћа! Та зар може бити бољег створења, но што је она? Она је наш општи анђео, ја сам у њу заљубљена! — викну Нада са усхићењем.

На послетку, у пет сати, седоше за ручак; и овде се врло добро видело да ручак није као обично, него је припређен овако нарочито због госта. Обнесоше два три јела, махом јела, која се виђају за обичним столом, скувана доста вештачки, а једно од њих беше некако чудновато, тако да му човек не би знао дати имена. Осем обичних столних вина појави се и једна боца токајског, опет очевидно изнесена ради госта; при крају ручка наточише, не зна се којим поводом, и шампањца. Стари Захљебињин погледао мало дубље у чашу па се сасвим одобровољно те беше готов да се смеје свему, што је говорио Вељчањинов. Свршило се тим, да Павле Павловић на крају не могаше дуже да издржи: из суревњивости дође наједаред и њему у главу да направи неки каламбур, што и учини; са онога краја стола, где је он седео поред m-me Захљебињине, зачу се наједаред гласан смех, којем се све девојке обрадоваше.

— Татиче, татиче! Павле Павловић је направио такође каламбур — викаху две средње Захљебињине у један глас; — рекао да смо ми „девице, којима се мора дивити“....

— А дакле и он прави каламбуре! Ну па какав је каламбур направио? — одазва се достојанственим гласом старац, обраћајући се покровитељски Павлу Павловићу и у напред се смешећи очекиваном каламбуру.

— Та на ето он је рекао да смо ми „девице, којима се мора дивити“.

— Д-да! Ну па шта? — старац још никако није схватио и још се доброђудије смешио у очекивању.

— Ух, ала, сте ви, татиче, зар још не разумете. Дакле, девице и према томе дивити се; девице је налик на дивити се; девице, којима се мора дивити...

— А-а-а! — протегну старац изненађен. — Хм! Ну — па он ће други пут и штогод боље знати рећи! — и старац се весело насмеја.

— Не може човек имати сва савршенства наједаред, Павле Павловићу! — гласно му се подругну

Марја Њикићишна. — Ах, Боже мој, хоће да се удави, запала му кост у грлу! — викну онда на једаред и скочи са столице.

Начини се читава забуна, а Марја Њикићишна је баш то и желела. Павле Павловић се само мало загрцну вином, које је натегнуо, да сакрије своју забуну, али је Марја Њикићишна уверавала и клела се на све стране да је то рибја кост, да је она сама видела да је тако, и да од тога умиру људи.

— Треба ударати по потиљку! — викну неко.

— Заиста, то је најбоље, што се може чинити — гласно одобраваше Захљебињин, али се већ нашле и услужне душе: Марја Њикићишна, риђокоса другарица, и на послетку сама домаћица, која се страшно уплашила; све три хтедоше лупати Павла Павловића по затиљку. Павле Павловић беше скочио од стола и отимао се од њих. цео минут је морао доказивати да се само загрцнуо вином, и да ће кашаљ одмах и сам стати — док се на послетку једва једном сетише, да је све то масло Марје Њикићишне.

— Пази мало ти, убојице!... — строго припрети m-me Захљебињина Марји Њикићишној, али не мога да издржи, него одмах за тим прсну тако силно у смех, да је и то начинило неки ефекат своје врсте.

После ручка изидоше на балкон да попију каву.

— Баш је лепо време! — похвали доброљудно природу старац, гледајући са задовољством на врт — само још да је кише... Хајде, ја идем мало да отпочинем. С Богом, с Богом, будите весели! Буди весео и ти! — лупну, излазећи, по плећу Павла Павловића.

Кад се опет сви сишли у врт, притрчи на једаред Павле Павловић к Вељчањинову и повуче га за рукав.

— На један минут, ако смем молити! — прошапута у нестрпљењу.

Ударише страном, идући усамљеном стазом.

— Господине мој, извините, али овде вам се не дам, овде вам се не дам... прошапута, грцајући од јарости и ухвативши Вељчањинова за рукав.

— Шта? Шта сте хтели? — запита Вељчањинов, разрогачивши очи.

Павле Павловић га гледаше ћутке, само су му усне дрхтале и што би се час по јаросно насмешио.

— Куд сте се дели? Где сте ви? Све је већ готово! — зачу се нестрпљиво дозивање девојака.

Вељчањинов слеже раменима и врати се у друштво. Павле Павловић се такође журио за њим.

— Смела бих се опкладити, да вас је молио да му позајмите мараму за нос — рече Марја Њикићишна: — и прошли пут је заборавио понети.

— Вечито заборавља! — прихвати средња Захљебињина.

— Заборавио мараму! Павле Павловић заборавио мараму! Maman, Павле Павловић је опет заборавио мараму за нос — maman, Павле Павловић опет има кијавицу! — орили су се гласови.

— Па што не каже? Што се увек тако цифрате, Павле Павловићу? — довикиваше му m-me Захљебињина; одмах ћу вам послати мараму. И од куд му само киавица? — додаде, одлазећи и радујући се овој прилици, да се врати у кућу.

— Имам, молићу, две мараме, а кијавице ни немам! — викну за њом Павле Павловић, али га она не чу, и за мало, кад се Павле Павловић већ мотао за осталима а све у близини Наде и Вељчањинова, стиже га задувана собарица и донесе му мараму.

— Да се играмо! Да се играмо пословица! — викало се са свију страна, као да ће им „пословице" донети Бог те пита какво уживање

Изабраше место и поседаше по клупама; Марји Њикићишној првој паде у део да одгонета; заповедише још да што даље стане и да не прислушкује; док је она стајала на страни, изабраше пословицу и разделише речи. Марја Њикићишна се врати и одмах погоди. Пословица је гласила: „Сан је лажа, а Бог је истина".

Иза Марје је дошао ред на младића са разбарушеном косом и са тамним наочарима. Од њега су тражили још теже услове — да стане у сенцу и да се окрене лицем према огради. Намргођени младић је вршио своју дужност са презрењем, и као осећајући неко морално понижење. Кад га викнуше, не мога ни близу да погоди, обишао је све и саслушао по два пут, што су му говорили, премишљао дуго и намргођено, али из свега тога не би ништа; на послетку га исмејаше. Пословица је гласила: „Богу молитва и служба цару никад пису у залуд."

— И сама пословица је којешта! — прогунђа с негодовањем ражљућени младић, враћајући се на своје место.

— Ух, ала је то досадно! — зачу се неколико гласова.

Отпратише и Вељчањинова; њега сакрише још даље од осталих; он такође није погодио.

— Ух, ала је досадно! — зачу се још више гласова.

— А сада идем ја — рече Нада.

— Не, не, сад ће ићи Павле Павловић, ред је на Павла Павловића — повикаше сви живо.

Павла Павловића одведоше до самог плота и метнуше га у кут, а да се не би осврtao, метнуше

рићокосу да пази на њ. Павле Павловић, који се поново окуражио а скоро и развеселио, беше намеран да свето испуни своју дужност, те је стајао као пањ, гледајући у плот и не усуђујући се, да се осврне. Рићокоса је стражарила на двадесет корачаја иза њега ближе друштву у близини сенице и немирно се домигивала о нечем са осталим девојкама; видело се да су сви нешто очекивали и то чак са неком узбуђености; нешто се спремало. На једаред рићокоса замаха иза сенице рукама. Онај час сви поскакаше и растрчаше се стрмоглавце на све стране.

— Бежите, бежите и ви! — пришапуше Вељчањинову десет гласова чисто у ужасу због тога, што не бежи и он.

— Шта је? Шта се то догодило? питаше он, журећи се за осталима.

— Тише! Не вичите! Нека њега, нека тамо стоји и гледа у плот, а ми ћемо сви да побегнемо. Ево и Настја бежи.

Рићокоса — Настја — је јурила што је игда могла и махала рукама, као да се Бог зна шта догодило. На послетку се сви слегоше на другом крају врта, с оне стране рибњака. Кад је и Вељчањинов стигао онамо, видео је да се Катарина Федосијевна страшно препирала са свима девојкама, а особито са Надом и Марјом Њикићишном.

— Каћа, голубице, не срди се! — умиљавала јој се Нада, љубећи је.

— Па добро, не ћу ништа рећи мамици, али идем одавде, јер то није ни најмање лепо. Како ће њему сиротану бити, кад се осврне тамо код плота?

Она оде — из сажаљења, а сви остали остадоше неумољиви и немилосрдни као и пре тога. Вељчањинову су наређили, да ни он на Павла Павловића, кад се врати, не обраћа никакве пажње, као да ништа није ни било. „А ми остали да се играмо залога!“ — викну са усхићењем рићокоса.

Павле Павловић је стигао у друштво од прилике тек после четврт сата. Барем две трећине тога времена је прецоњао код плота. Играње залога беше већ у пуном јеку и врло је добро ишло — сви су викали и били весели. Ван себе од јарости прискочи Павле Павловић управо Вељчањинову и опет га дохвати за рукав.

— На један минут, ако је по вољи!

— О Господе, шта је напао непрестано са својим минутима!

— Опет тражи мараму — повикаше за њима.

— Ну, али ово сад је заиста ваше масло; ту сте за цело ви, ви сте то учинили!.. — Павле Павловић је чак шкргутао зубима, говорећи ово.

Вељчањинов га прекиде и мирно га посаветује да буде мирнији, јер иначе се не ће отрести задиркивања: „за то вас и задиркују и насађују, што се ви љутите, кад се сви смеју и шале“. На његово чудо речи и савет страшно се коснуше срца Павлу Павловићу; одмах се смири, и то толико, да се повратио к друштву, као кривац, и покорно пристао међу играче; за тим га неко време нису дирали, него се играли с њим као и са осталим — и не прође ни пола сата, а он се већ развеселио и забавио. У свима играма је узимао себи, кад је требало да има, пара, по највише издајницу рићокосу или једну од сестара Захљебињиних. Ну на своје још веће чудо опазио је Вељчањинов, да се Павле Павловић скоро ни један пут није усудио да почне говорити са Надом, и ако се непрестано мотао и увијао поред ње или у њезиној близини; тако да је изгледао да свој положај опаженога али презреног од ње сматра некако као потребан и природан. При крају га опет насадише.

Играло се жмуре. Онај, који се сакривао, смео је бегати с једног места и сакривати се на другом. Павлу Павловићу, који се из почетка добро сакрио у густом жбуњу, дође на једаред у главу да претрчи и да се сакрије у кућу. Опазише га кад је бегао и за њим се нападе вика; он шмурну хитро преко степеница у антрсол у намери, да се сакрије тамо на једном њему познатом месту за орман. Али рићокоса полете горе за њим, докраде се на прстима до врата и спусти резу. Одмах престадоше сви играти се и опет побегоше сви на ону страну рибњака са друге стране врта. После једно десет минута виде Павле Павловић да га нико не тражи на погледа кроз прозор. Не беше никога у врту. Није смео да вичне, да не би пробудио старе Захљебињине, а собарици и служавци беше дат строг налог, да се не јављају и не одзивају на позив Павла Павловића. Могла му је отворити Катарина Федосијевна, ну она, вративши се у своју собицу, да мало седне и преда се својој машти, беше случајно такођер заспала. И он мораде на овај начин да чека готово читав сахат. На послетку се почеше појављивати, као случајно пролазећи, по две и по три девојке.

— А што ви, Павле Павловићу, не дођете к нама? Ах, како је лепо и весело тамо! Играли смо позориште. Алексејеј Ивановић је представљао „младога човека“.

— А где сте ви, Павле Павловићу, вама се баш мора дивити! — опазише друге девојке.

— Чему се мора опет дивити? — зачу се изнебуха глас њ-ше Захљебињине, која тек што се про-

будила па јој се мило прохтело да се прође по врту и да мало гледа „дечје“ игре, док не стигне чај.

— Па, ено, Павлу Павловићу! — показаше јој прозор, из кога је вирило са искажењим осмехом и бледо од пакости лице Павла Павловића.

— Не знам само какво је опет то уживање седети сам, кад се сви тако лепо и весело забављају! — климаше главом домаћица.

Међу тим се Вељчањинов на послетку удостојио, да добије од Наде објашњења у погледу њезиних речи, „да јој је мило, што је дошао... из извесног узрока“. Разговарали су се о том у једном усамљеном дворореду. Марја Никићишна је нарочито дознала Вељчањинова, који се са осталима играо нечега, што му беше већ страшно досадило, и одвела га у онај дворед, где га је оставила на само са Надом.

— Ја сам се потпуно уверила — осу се она смело и нагло говорећи — да ви ни близу ниште пријатељ Павлу Павловићу, као што се он хвалисао нама. Пропашла сам, да сте ви једини у стању указати ми велику услугу; ево, ово је његова браслета — рече, извадивши из џепића кутију — и ја вас најлепше молим, да му је што пре повратите, пошто ја сама ни за што и никада више за целог живота не ћу проговорити ни речи више с њим. У осталом можете рећи, да му то у моје име говорите, и да се не усуђује више наметати се са својим поклонима. Остало ћу му ја већ поручити по другима. Јесте ли вољни учинити ми ту љубав и испунити моју жељу?

— Ах, за Бога, избавите ме тога! — викну Вељчањинов, замахавши рукама.

— Како? Да вас избавим? — страшно се зачуди Нада његову отказу и разрогачи очи на њ. У један мах нестаде њена спремљеног и подготовљеног тона и понашања и она мало не удари у плач.

Вељчањинов удари у смех.

— Нисам ја тако... ја бих то врло радо учинио... ал ми имамо међу собом неких непречишћених рачуна...

— Знала сам ја да ви ниште његов пријатељ и да нам је налагао! — прекиде га ватрено и нагло Нада. — Ја никада не ћу поћи за њега, знајте то! Никада! Не разумем, како се смео само усудити... Само што му ви ипак морате предати његову гадну браслету, јер иначе не знам шта да радим! Ја свакако хоћу и желим, да је он још данас, још истога дана добије и да прогута пилулу. А ако направи какву сплетку код оца, онда ће запамтити.

Иза жбуна на једаред и са свим изненада искочи разбарушени младић са тамним наочарима.

— Ви морате предати браслету — навали он као помаман на Вељчањинова — већ само у име права и еманципације женскиња, ако стојите на високим питања.

Ну не поће му за руком да доврши; Нада га из све снаге потеже за рукав и одвуче од Вељчањинова.

— Господе, ала сте глупи, Претпосилове! — викну му она. — Одлазите даље! Напоље, напоље, и да се ниште усудили прислушкивати, ја сам вам заповедила, да далеко стојите! — лупну љутито ногом, и када се онај опет већ завукао у своје жбуње, она је још ходала преко стазе као изван себе, севајући очима и склопивши руке пред собом.

— Ви не ћете хтети веровати, колико су глупи! — стаде на једаред пред Вељчањиновим. — Вама је ето смешно, а како је мени?

— Да то није *он*, да није *он*? — смејао се Вељчањинов.

— Разуме се, да није *он*, и како сте само могли тако што и помислити! — насмеши се и поцрвене Нада. То је само његов пријатељ. Ну не разумем, какве он то пријатеље бира; сви они тамо говоре, да је то „будући покретач“, а ја ништа не разумем... Алексејеју Ивановићу, ја немам на кога да се обратим; реците последњу реч: хоћете ли дати или не?

— Ну па добро, даћу, дајте то амо.

— Ах, ви мили и добри мој! — обрадова се она, предајући му кутијицу. — Ја ћу вам за то цело вече певати, знајте то, а пре сам вам слагала, да не волим музику. Ах, кад бисте ви бар још који пут дошли, како би ми то било мило, ја бих вам онда све, све, све бих вам испричала, и још много осем тога, јер сте ви тако добри, тако добри, као — као Каћа.

И заиста, кад су се вратили у кућу на чај, она му отпева две романсе. Глас јој беше додуше још неизвежбан, али ипак развијен, пријатан и јак. Кад се сви вратили из врта, Павле Павловић је већ солидно седео с родитељима за чајним столом, на којем је већ струјао велики породични самовар и биле разместене породичне чајне чашице од-севрског порцелана. По свој прилици се разговарао са родитељима о врло озбиљним стварима, јер је био намеран, да прекосутра отпутује на читавих девет месеци. На друштво, које је дошло из врта, а особито на Вељчањинова, није ни погледао; видело се такођер и да није направио никакве „сплетке“ и да је за сад још све било мирно.

Ну кад је Нада почела певати, појави се одмах и он. Нада нарочито не хтеде одговорити на једно

његово непосредно питање, али њега то није ни најмање узнемирило ни поколебало; он стаде иза наслона њезине столице и целим својим понашањем показиваше, да је то место његово и да га не ће никоме уступити.

— Сад ће да пева Алексеј Ивановић, шапат, Алексеј Ивановић ће сад да пева! — повикаше скоро све девојке, гурајући се око гласовира, за који је самоуверено седао Вељчањинов у намери, да сам себи свира пратњу. Изидоше и стари, доје и Катарина Федосејевна, која је седела с њима и разливала чај.

Вељчањинов изабра једну, сад већ скоро сваком познату, романсу од Глинке:

„Кад у песелом тренутку устанеш размишљаш
На нежне к'о голупче ти мени загучеш . . .“

Он је певао обраћајући се једино Нади, која је стојала поред њега, најближе од свију. Глас беше скоро већ са свим изгубио, али се по остацима видело, да му је негда био прилично леп. Ту романсу је Вељчањинов имао прилике пре двадесет година, док још беше студент, да чује из уста самога Глинке, у кући једнога пријатеља покојног композитора, на литерарно-уметничкој вечерњој забави за мушкарце. Раздрагани Глинка је свирао и певао све своје најмилије ствари из својих композиција, на међу осталим и ту романсу. И њега тада већ беше издао глас, али се Вељчањинов сећао напредног утиска, који је учинио баш том романсом. Какав певач од заната, салонски певач, никад не би могао постићи таки успех. У тој романси напон страсти расте, појачавајући и уздижући се сваким стихом, сваком речи; и баш због силе тога необичног напона најмања нетачност, најмања неприродност или неистина, које се тако лако поткрадају у опери, овде би покварила и унакаредила сваки сминсао. Да се отнева ова малена али необична стварчица, беше преко потребна истинитост осећаја, преко потребно истинско и потпуно надахнуће, истинска страст или потпуно песничко усхођење страсти. Иначе се певањем те романсе не само не би постигао никакав успех, него би се иста чак могла учинити ружна, а мало да не и бестидна: не би било могуће изразити толику силу напона страсног осећаја, а да се не изазове осећај одвратности, међу тим истинитост и *простодушност* спасаваху све. Вељчањинов се сетио, да је и он сам некад могао добро да отпева ту романсу. Примио је скоро са свим од Глинке начин певања; ну овога пута му се од првог стиха зажегло истинско надахнуће у души и одјекнуло у гласу. Са сваком речи романсе све је силније и смелије избијао и осваја осећај, а у последњим стиховима и када је довршивао и, гледећи светлим и зажареним очима у Наду, певао последње речи романсе:

„Смелије ти сада гледам у очи,
Близином ти уста, да чујем немам моћи,
Хоћу да љубим, љубим, љубим!
Хоћу да љубим, љубим, љубам!“

Нада чисто задрхта од страха и чак се мало трже натрашке; образе јој обли руменило али у исти мах и нешто као одзив Вељчањинову прелете јој преко застрђена и збуњена лица. И на лицима свију осталих женских слушалаца беше изражена очараност а у исто време и снебивање: свима се некако чинило, да је и немогуће и срамота тако певати, а у исти мах су сва та лица и очи гореле и севале и чисто као очекивале још нешто. Особито је међу тим лицима пало у очи Вељчањинову лице Катарине Федосејевне, које је у овај мах изгледало готово врло лепо.

— Лепа романса! — промрмља стари Захљебињин, прилично узбуђен — само... зар није мало и сувише силно? Пријатно, али силно...

— Силно... одазва се и m-me Захљебињина, али јој Павле Павловић не даде да доврши: он на једаред искочи напред и као ван себе, заборавивши се толико, да је сам својом руком ухватио за руку Наду и одвео је од Вељчањинова на онда претрчао к њему, гледећи га пренеражено и мичући уздрхталим усницама.

— На један минут, ако изволите! — једва промуца на послетку.

Вељчањинов је добро видео, да још који тренутак па би тај господин био у стању учинити штогод још десет пута горе; ухвати га за руку и, не обраћајући пажње на опште чуђење и снебивање, изведе га на балкон, оданде се чак сиђе с њим доле у врт, где се већ било скоро смркло.

— Разумете ли ви, да морате овога часа, овога трепутка са мном отићи одавде? — рече му Павле Павловић.

— Не, не разумем...

— Сећате ли се — настави Павле Павловић својим шапатом — сећате ли се, како сте оно пре искали од мене, да вам рекнем *све*, да вам рекнем отворено „најпоследњу реч...“ сећате ли се? Ну па сад је дошло време да вам рекнем ту реч... ходите!

Вељчањинов се мало промисли, погледа још једном Павла Павловића и пристане да иде с њим.

Њихов ненадни одлазак забрину родитеље и ужасно узбуни све девојке.

— Бар да сте још по једну чашу чаја... жалостиво простења m-me Захљебињина.

— А што си се ти узмувао? — окрену се старац строго и незадовољно Павлу Павловићу, који се само осмехивао и чинио свему невешт.

— Павле Павловићу, зашто нам водите Алесеја Ивановића? — жалостиво загукаше девојке, у исти мах га пресецајући погледима. Нада тако љутито погледа на њ, да се сав најежио, али не хтеде попустити.

— Опростите, али у истини Павле Павловић — хвала му — сетио ме је на весма важну ствар, коју сам могао пропустити — смејао се Вељчањинов, пружајући руку домаћину и праштајући се са домаћицом и девојкама и овај пут одликујући Катарину Федосејевну од свију осталих, а то су и опет сви опазили.

— Ми смо врло захвални на вашој посети и свагда ћете свима нама бити мио гост! — завршн достојанствено Захљебињин.

— Ах, нама је особито мило... — са осећајем прихвати домаћица.

— Дођите, Алексеју Ивановићу! Дођите! — чули се многобројни гласови са балкона, кад је већ сео са Павлом Павловићем у кола; чуо се и један гласић, тиши од других: „дођите, мили, мили Алексеју Ивановићу!“

„То је рињокоса!“ — помисли Вељчањинов.

(Наставиће се)

ПОУКА

О ПРОШЛОСТИ БЕОГРАДА

(Наставак)

Септембра године 1520 умро је султан Селим I, освајач Мисира и васпоставилац калифата. На престо дође његов син Сулејман II или Велики, кога су распињале поносне мисли, да ће освојити сав свет. Ласкавци његови прорицали су му најсјајнијих победа и освојења па имали су и право. Међу првим чиновима, како је ступио на владу, било је то, да је изазвао Угарску. Послао је свога посланика у Будим на краљевски двор, где је седео Лајош, млађани син покојнога краља Владислава од Угарске и Чешке. Сулејман је захтевао да му се плати данак. На угарском се двору са послаником поступило тако, како није одговарало међународним појмовима, те су га и убили, а то је султан одмах употребио као згодну излику, да краљу Лајошу објави рат. У пролеће године 1521 пође са великом војском и са триста топова из Цариграда. У Софији се војсци придружи Ферад паша са три хиљаде камила, на којима је било свакојаког ратног прибора, а на два дана после тога дошло је тридесет хиљада камила, које су у Азији биле похватане и преко Босфора доведене биле за војском. Раја у санџаку софиском, нишком, смедеревском и видинском мораде дати десет хиљада кола пуних брашна и јечма, чиме су камиле натоварили. Код Ниша се војска разделила. Ахмет паша, беглер-бег од Румелије, пође према Шапцу, камо је за њим пошао султан са јегзром војске; велики везир Пиримаша пак удари београдским другом. Пред једном и пред другом војском језделе су лаке коњаничке чете, хиљада јаничара били су послани у појачање бегу од Смедерева, који је са својим четама имао да створи авангарду Пиримашиној војсци. Пустошећи јурили су, у малим четама, турски коњаници и јављали да долази војска. На осам дана раније, но што је стигла авангарда, јавиле се те пустахије већ на Сави и Дунаву. Знаци ватром ноћу а димом дању горе на Авали јављали су београдском и земунском становништву, да по околини муте турске чете. Мало по мало па стиже и главна војска те стаде Београд затварати са копна. Београд је тада био под заповедништвом тамишког грофа Перења. Био је утврђен у то време онако исто, као што је био године 1456, кад га је опсађивао султан Мухамед II. Силаџија и Владислав Хуњадија оправили су тада Београд за неколико месеца, и то сведочи, да му тада није мењан општи облик, него да су само поправљени зидови и бедеми и да су озидане и затворене провале, које су били начинили Турци за време опсаде. За ово постоји доказ у слици Београда од године 1521, коју је издао Ортелије. Високи зидови, с вишим још округлим и четворним кулама, од којих су биле највеће оне две, што се звале *Небојша* (у немачким књигама из тадашњег доба Fürchtenichts) и *Жишница* (Hirsenthurm), било је све, из чега се састојале београдске фортификације у то време. Но Београду је оскудевало у то време у великим топовима за одбрану града, које је изгубио командант Београда Јован Запоља још године 1515. Сем тога није било ни артилериске спреме, ни барута, колико је требало,

те је краљ Лајош за то наредио да се спреме неколико лађа и да се на њих натовари колико је требало топова и барута и да се бродовље спусти низ Дунав у Београд.*)

Међу тим је Ахмет паша опсео Шабац и жестоко на њ нападао, но исто се тако храбро бранила и посада, у којој није било више од сто момака и неколико коњаника под јуначким заповедником Симоном Логодијем. По што су Турци напунили водене шанчеве фашинама, могли се храбри браниоци још лако спаси преко реке, но они су, спадњувши на шездесет, очекивали јуриш, који је главе стао њих све, али и седам стотина Турака. Њихове су главе у реду понамештане биле по другу, којим је Сулејман сутрадан прошао у двор, по што је преда се пустио освајача Ахмет-пашу и санџак-бегове, да га пољубе у руку. Одмах нареди султан, да се дигне мост преко Саве у сремску земљу. Сам је седео под чардаком на обали, како би надгледао да се посао ради што ревније, а стојале су ту и све аге од војске и двора, у руци им батина, па су људе терали на рад. Девет дана узастопце радило се на том мосту, а за то је време дошао глас, да је Земун пао у руке великом везиру и да је Ђаја-пашин син Балибег на свом походу освојио неколико дворова и посекао шездесет глава. Десетог дана био је мост готов, само да се преко њега пређе — а био је дугачак осамнаест стотина аршина — но истога дана река тако набуја, да је разорила мост те се тек после осам дана могло прелазити.

Већ је читав месец дана био велики везир Пиримаша пред Београдом, кад се Сулејман са целом осталом војском појавио код града. Пребеглице изађоше, да су зидови најслабији на оној страни, где Сава утиче у Дунав те се одмах од тако званог ратног острва стаде пуцати на варош, и то са успехом, јер опсађени нису имали џебане. Те тако је Београд био затворен како са копна, тако и са воде.

1 августа посмотрио је султан Земун и Београд, Београд даборе само с воде. Сутрадан је био велик ратни савет у земунском двору, где се решило да 3 августа буде општи јуриш на Београд. Но опсађени су га тако храбро одбили, да су шанчеви били напуњени лешинама а јаничарски је ага био рањен. Султан је са великом и сјајном свитом с овостране обале Савине гледао како његови јуришају те је био огорчен, кад је видео, да им не иде од руке, а нарочито кад се разнео глас, да водом и сувим долази маџарска војска да град ослободи опсаде. Но глас се тај после исказао као неоснован. Сад дође још девет јуриша и најпосле буду на ратном острву постављене батерије те се с воде стаде пуцати на куле и бедеме. У Београду као да је међу заповедницима Влахом Олахом, Јаном Ботијем и Јованом Мозганом владала несугласица. Овај последњи, увиђајући неуспешност отпора, као да је био склоњен на преговоре с Турцима. Српске и бугарске најамничке чете, које се донде бориле у варошн, буду пуштене у град. Борба буде настављена, но ипак је престала после двадесетог јуриша и по што је Сулејман наредио да се разори Небојша, најјача кула с воде. Заповедници, који су изгубили били сву наду те видели, да су напуштени, стадоше преговарати с Турцима и на прилично сраман начин предадоше им град, уз јемство, да ће им остати живот и слобода. Но Турци нису држали задану реч, него посекоше онај део маџарских чета, који се није могао спасти на лађе, што су биле ту у приправности, а српске и турске најамничке чете одведу у Цариград и населе их на Босфору. Сулејман их је послао 9 септембра из Београда у Цариград, заједно са њиховим свештеницима и калуђерима, и насели с њима једно село, које је прозвао Београдом, а у Београду је оставио само оне, махом старе Србе, који се за време опсаде нису борили са Турцима.

Београд је био освојен 29 августа 1521. Већ сутрадан прешао је Сулејман мостом из Земуна у Београд а јаничари су га његови дочекали са радосном виком. За тим је наименовао Вали-бега врховним заповедником града, послао је победна писма судијама и намесницима у држави, а и сенату Млетака, с којима је био у пријатељству, а највећу цркву у Београду претворио је свечаном молитвом у џамију.*)

Тако је Београд постао турски. Већ га је Мухамед II назвао кључем Запада, мостом, који води у Угарску, путовођом, који казује пут у Будим и у Беч.

Једном од најдостојнијих прејемника Османових на престолу било је суђено, да отме тај кључ и да на донде непобедимим бедемима Београда истакне знамења своје неограничене владалачке моћи.

Сулејман богме и није дуго оклевао него је гледао да употреби победу своју и освојење тога последњег и најјачег бедема хришћанству.

Већ после неколико година паде у гроб са кра-

*) Српе су у оно време имали у својој цркви у Београду мошти свете Петнице (свете Петке? Patnica, Veneranda), једну руку свете Варваре мученице и једну икону свете Богородице, и Сулејман је наредио те су они Срби, који се селили у Цариград, повели све оно са собом, а после је продао све то цариградском патријарху за двапаест хиљада дуката. Протић: Одломци и т. д. по Хамеру.

*) Ђенерал К. Протић: Одломци из историје Београда.

љем Лајошем, који у знаменитом боју код Мохача изгуби круну и главу, и слобода и независност Угарске и још се исте године (1526) засја на будимским краљевским дворима полумесец у знак султанској врховној власти.

Скоро сто и шездесет година трајала је та турска влада и тек је касније генерацији било дано да спере љагу прошлих векова и да уједињеним силама и одушевљењем понесе хришћанску победну заставу од Беча до Београда.

Т. Ст. Виловски

(Наставиће се)

КЊИЖЕВНОСТ

НЕМЦИ И ФРАНЦУЗИ

(Наставак)

V

Први део *Фауста* стоји на највишем месту ових несавршених производа. Уџбеник-дело ове књижевности без уџбеник-дела само је покушај, или, као што признаде писац првом издању, само одломак. Али је то грандиозан покушај, диван одломак. Овај спев читав је свет «симболичан, идеалан и магловит», како се Гете изражава. (Писмо Шилеру од 24 јунија 1797.) Увек ће се у њему по што занимљиво открити.

Но како је изведен, то је да Бог сачува!

«Писана на више махова и на брзу руку», ова се трагедија састоји из сцена без сваке везе. После приступа озбиљна и облачна, који се отвара попут широка улаза са узвишеним сразмерама, спуштамо се у Ауерсбахов подрум, где се изводи груба и животињска теревенка. За тим од неразумљивих фантазмагорија врачариних у једанпут се преносимо у идилу простору и стварну. Гете се ту показује веран свом драматском начелу: он тако удешава, да нам износи само дуге разговоре, а док ови трају, не миче се радња ни за длаку напред.

Уједанпут, без прелаза, без објашњења, ова идила, која у *главном није друго него експозиција врло пространа*, у којој се писац ограничава да *поставља* љубав, из које би перипетије требале да излазе, ова идила уступа крваву драмату. Лупакиња јеца, брат искрене попут ђаволка из кутије, бије се и погине, катастрофа неспремљена. Инак се интерес буди, гледаочево срце бије: шта ће да буде од Маргите? Писац бира овај «психологиски моменат» да нас води на Брокен, где присуствујемо, као у неком бунилу, Валпургис-ноћи. Необичностима, тамним местима, глупостима не зна се више броја. У који пар мислимо, да смо се тога опростили.... ррр! ево ти уметка и опет у овом незгодном уметку. На тек какав уметак! На пашу главу обори се усов од књижевних стихова: треба да заборавимо на Фауста у невољи, на Маргиту у тамници, па да се занимамо пријатељима и непријатељима Гета, саветника ваймарског дворца, који су одавна заборављени! Николаји, Лафатер, преобучен у ждрала, идеалиста, супернатуралиста, ветрница и звездин зрак, редом навалују на нас са својим тромим шалама. Најпосле се писац враћа свом драмату, али, зацело да би накнадно изгубљено време, завршује на осам листова, у разрешењу задухану и журну, ону интригу, коју је прекинуо непојамним уметком од преко пет стотина стихова.

Једном речи у *Фаусту* има два приступа, један за другим: један за целога *Фауста*, то је уговор са Мефистофелесом; други за посебни драмат Фауста и Маргите; ово је чиста идила све до Маргитине плачне молитве и Валентинова доласка. Ова два чрезмерна приступа спојена су фантастичним уметком са пренагљеном катастрофом: то вам је *Фаустов* план. Овој трагедији ништа друго недостаје, него само сав заплет.

Не мари! Из овог исполиског «одломка» излази човек потресен, али усхићен. Сама мрачност овде скоро увек очарава. Она заиста има пуно садржине; па и кад не разумемо песникову мисао, може да се постави своја мисао под неопредељене и широке речи, које троши, на једно на друго дивши му се, у толико више, што си му, и не знајући то, његов сарадник.

VI

Шилер, као и велики му такмац, био је по реду романтичан и класичан. После ексцентричности и невероватности у *Разбојницима*

и *Фијеску* окренуо се од Шекспира; у своје драмате снео је свуколику правилност, за коју је био подобан. Пошто је покушавао радикалну револуцију, задржао се код скромне угодбе, као у Француза Казимир Делавињ. Али све ово попуштање није у њему избрисало првобитну тежњу: ма се колико мучно да буде оно што није, он је остао опо што су сви Немци, сачинилац првих покушаја, истраживалац, који, тежећи ка најбољем што нам будућност храни, не може да постигне савршенство, које може да се у садашњости постигне.

То ће нам доказати, не његови први покушаји, који дају критици много слабих страна, него његова два најпознатија драмата: *Дон Карлос* и *Вилхелм Тел* Да не бисмо морили читаоце, ограничићемо се на ова два примера, који у осталом у себи садржавају целога Шилера. *Дон Карлос*, слободнији, разноликији, држи се још, са мање мана, првога начина песникова; његово последње дело, које је, како сви признају, његово најбоље, спада у перијоду чисто класичну.

(Наставиће се)

КОВЧЕЖИЋ

КЊИЖЕВНЕ БЕЛЕШКЕ

— Прва и друга свеска (уједно) XVI. књ. Јагићева Archiv-а за слов. филол. објавила је многе чланке, критике и приказе, који се тичу нашег језика и књижевности: *Е. Калужњацки*: Über zwei noch unbekannte Abschriften der serbischen Annalen (прва из XVI в. у нар. књижници у Софији, други поч. XVIII в. у књизи. „Бугарског. књиж. друштва“); наставак опширне радње *А. Сергијева*: Beitrag zur Geschichte der Entwickelung der serb. Heldendichtung (ово је други део, у којем се расправља о кратковрсним [kurzzeilig] јуначким песмама особито у збиркама Симе Милутиновића и Вука); *Пера П. Ђорђевић*: Einiges über die Kanonmundart im Königreiche Serbien (кановачки дијалекат је на средини међу српским и руским; Кановци су на Колубари и код Космајем: често кажу *кáко* [као оно?]); *В. Облак*: Die Halbvokale und ihre Schicksale in den südslavischen Sprachen (после увода говори се о замени ъ и ь у словеначком, у српско-хрватском и у бугарском); нешто Zum silbenbildenden l im Slavischen (ту је расправљено, каке је судбе било l босанв и у нашем језику). У „Критичким објавама“ су критике В. Јагића на глаголски мисал за Црну Гору, *Халанског*: Югославянские сказания о Кралевичѣ Маркѣ въ связи съ произведеніями русскаго былеваго эпоса I. и *Новаковићеве*: Прве основе слов. књиж. међу балк. Словенима. У „Bibliographischen“ приказао је Јагић *Недићево* дело: „Из новије српске лирике“, *Кошутићево* „Критика и књижевност“ и дра И. *Михала*: „О јуначком епосу словенском I“ (писано је чешки а расправља се и о српском епском песништву). На крају је Јагић у некрологу, који продише пријатељском тугом, у кратко оцењио рад Ф. Рачкога.

— Како смо уверени да ће читаоце „Стражилова“ интересовати Јагићев суд о Недићевим критичким студијама „Из новије српске лирике“ и о књизи Радована Кошутића, што излаже лане под натписом „Критика и књижевност“, то им га ево у целини доносимо у српском преводу. „Књижевној критици посвећена дела јесу у српско-хрватској књижевности велика реткост. Сваки часопис до душе неки рубрику, која обухвата приказивање књижевних новина, но по правилу такве рецензије немају трајне вредности. На прсте се могу набројати имена оних, који су критичкој студији књижевности поклонили душу или трајну пажњу. Отуда се и разјашњава велика оскудица у књижевно-историским делима. Интерес интелигенције за одличне производе страних књижевности као да је у целом свом незнатан; бар се занредно ретко чује за преводе знаменитих класичких дела из других књижевности од мало веће обима, који би морали изаћи у облику самосталних дела. Или зар да човек помисли, да интелигенција такве радове свагда у оригиналу или, рецимо боље, у немачком преводу чита и проучава? Нешто ће ту бити истина, али ће се и то познанство по свој прилици ограничити на веома узак круг самих уметника, који производе. У таквим је приликама сигурно врло угодно, да наједаред могу навести из новијега времена два списа, којима је предмет критички поглед на новију српску књижевност. Но одмах морам додати, да оба списа иначе ништа немају заједничко. Есеји професора Недића говоре о некима од најзначајнијих српских лирских песника из најновијег времена по субјективном избору критичареву. За што је писац само тих шест или за што је баш те песнике одабрао да буду предмет његовој критичарској пресуди, то се не сме питати, или ако би се и питало, не би се у тој књизи добио директан одговор; само се међу редовима може читати, да писац као да тих шест песника, о којима говори, држи за најзначајније лиричаре у Срба. То у неколико може вређати оне, који нису примљени у тај број, но то се право критичару не може одузети; ко се осећа запостављен, нека се ма на који начин јави за реч. Но да ли су тих шест критичких есеја одиста тако изведени, да могу рачунати на опште одобрење? Добија ли читалац утисак основане и оправдане оцене? То је питање, у које се смем упустити само са своја гледишта. Сигурно је професор Недић врло даровит, у општењем облику приказивала врло примамљив, у оштрини суда особито одличан критичар. Према критици, која „опомиње на ону врсту ребуса, који су познати под именом *ковачких скопова*“ — тим не баш бог зна како духовито наибраним изразом означава убичајену критику — карактерише критичко становиште професора Вуловића као наследника Бернеа — то нека пречисти с Вуловићем –, а његово се гледиште ближе не прецизује. Не сумњамше са Бернеа-Вуловићевским (sic!) правцем због уношења политичких момената у књижевну критику;

али му се не допада ни „реална“ (рецимо „нихилистички“) правац. На шта му је идеја? „Критичарева је задаћа“ — читамо на страни 61 — „да изнађе унутарњу страну, дух и правац песника и оно што његовим песмама даје поетска животна“. Признајем, да ми та општа дефиниција није јасна. То чини ми се хтели су и мислили најпосле и С. В. Поповић („критичар по коликчини скоковима“) и Св. Вуловић (српски „Берне“!?) и други. Боље да нам је казао проф. Недић, којим путем он, противно својим претходницима, хоће да дође до исте сврхе. Човек би рад био што да чује о његовој „методи“ критичког испитивала а како се он сам о том скоро никако и не изражава, то мора човек гледати да је навади из тока мисли у његовим есејима. Простор нашег листа, који је намењен филологији, на жалост не допушта, да се дуго ту задржимо; а осећам да нисам нешто једнака расположења у духовита човека. Према једном Лази Костићу врло је опширан, неумитан; сличне екстраваганције у једнога Јанићева полетњавају се изразом „јак, силан темперамент“. Јовану Јовановићу се пребацује што примењује народно-лирски стил, у чему је он само пошао трагом Бранка Радичевића, а код Јована Илијћа сам се критичар за то одушевљава. Где је ту жељена „равна мера за све“? Нису ли то афоризми „новијег многим науком и преузетношћу културном“ (!) критичара, коме се допадају дивљи изливи тако званих природних генија, коме је сировo драго камење милије од углачаног, који признаје само непоредан излив појетског осећаја, а сваку интервенцију духа, која је управо посилаз прекаљених мисли, сматра као слабљење појетске снаге. Отуда се разјашњава и његова полемика против једне опаске Шилеров, отуда његова одушевљеност за песнике као што је Сима Милутиновић, коме се шта више и неразумљив језик, којим „замућује“, урачунава у заслугу. — Друга књига (Копутићева „Критика и књижевност“), кад се с ње збрише полемички тон, који је по нем мишљењу са сним излишан и мало основан, не даје управо ништа друго, до ли богат цветник из дела руских критичара (Бјелинског, Добролубова, Апол. Григоријева и др.) и из дела Француза (Тена, Хенекена). Но аплицација тих идеја на домаће прилике (Гл. III „Наша књижевност“) слаба је и сушта фраза, не изведена ни у смислу руских ни у смислу француских критичара — доказ, да је човек могао читати много књига а опет да из њих није много научио на своју употребу“.

† У четвртак 10 марта држала је књижевно-уметничка заједница другу своју седницу. На тој је седници М. Ђ. Миличевић читао причицу „*Вампир*“ и сличицу „*Капетан Жика основалац Делиграда и један модерни педагог Шумадинац*“. Андра Гавриловић изнео је опет преглед бугарских књижевних листова по социјалистичком бугарском листу „Напредъ“.

Говорило се о раније покренутом питању о уметничкој изложби и решило се, да се 1895 године приреди у Београду уметничка изложба, на којој би се изнели уметнички радови од сто и педесет година на на овамо а урађени код јужних Словена. У ту сврху изабрат је одбор од ових лица: Стеве Тодоровића, сликара, Петра Убавкића, скулптора, Драгише Милутиновића, архитекте, Светозара Зорића, професора, др. Милана Јовановића, Милана Ђ. Милићевића, др. Љубе Недића и Андре Гавриловића.

† 14 марта држао је своје приступно предавање на Великој Школи професор Љуба Ковачевић „*О старом српском и бугарском монаштву*“. Предавање је изгледа прило добро; расветлило је доста места у нумизматици нашој. Ковачевић истиче, да се у Бугара не познају новци пре Михајла II Асена, зета Стевана Уроша I, који је опет први у српској држави почео ковати, већ да су они по угледу српском отпочели ковање; даље обара нека Љубићева мишљења о појединим новцима које Немањића, које Бранковића и других великаша овога доба; а најинтересније је да не признаје ковање златних новаца у нас. Ово последње изгледа да је утврдио доказима, изнешеним да су досадашњи златни наши новци лажни.

— Ове се године навршује сто година како је изашла Рајићева историја. Тим поводом слоништавају загребачке „Narodne Novine“ у уторњем прилогу ове године (уз бр. 69) критичке рефлексије Каменка Суботића о Јовану Рајићу, које су поделене на ова четир одсека: I. О модерном добу у српском друштву; последице аустриско-турског рата на крају XVII века у животу српског народа; емиграција на територију круне св. Стевана, напредак у животу ове емиграције. II. Јован Рајић при калуђерства; у манастиру; психологија његова карактера III. Рајићева историја; Јозефинизам у Срба; теологија и напредњачка струја у српском друштву; Рајићева филозофија повести. IV. О уметничком елементу у повесној науци; индивидуалност; тенденција уметности и повести; о повесној субјективности.

— Vienac је у 9 броју ове године на 139 страни донео песму, којој је натпис „Већ је прошло...“ а потписан је под њу Vjekoslav Ivanović и додано Kotor, 1894. Та је песма од речи до речи једнака елегији покојног Војислава Ј. Илића и то целом њеном и другом одељку ове елегије, што је у њеном задњу Војислављевих песама на стр. 166—174; уз та два прва одељка додан је први део двадесетога (стр. 173) одељка. Па да Хрвати кицу органаљани!

— У Земуну је сад у понедељак умро *Игнат Сопрон* у седамдесетој години свога живота. Покојни се Сопрон на немачком језику бавио стварима, које се тичу и нас Срба. Међу осталим је написао монографију Земуна и околине и приповетку с натписом „Последња грофица Бранковићка“, коју је на наш језик превео Мојо Медић.

— „Реалиста“, стихозвана приповетка Вл. М. Јовановића, што ове године излаже у нашем листу, прештампана је у засебну књигу.

САДРЖАЈ: Песништво: Опомена. Први цвет. Срећа и људи. Вечити муж. — Поука: О прошлости Београда. — Књижевност: Немци и Французи. — Кончежић: Књижевне белешке.

„СТРАЖИЛОВО“ излази сваке недеље на читаву табаку. Цена му је 5 фор. а. вр. на целу годину, 2 фр. 50 новч. за по године, 1 фр. 25 новч. на четврт године. — За Србију и Црну Гору 14 динара на годину. — Рукониси се шаљу уредништву претплата књижарници Луке Јоцића у Нови Сад. — За Србију прима претплату књижарница В. Валожића у Београду.

Издаје књижарница Луке Јоцића. **Срп. штампарија дра Св. Милетића.**

БРОЈ 13. ГОД. VII.

СТРАЖИЛОВО

ВЛАСНИК И УРЕДНИК

ЈОВАН ГРЧИЋ

У НОВОМ САДУ, 27. МАРТА 1894.

ПЕСНИШТВО

АНЂЕОСКА СЛИКА

Једанпут Господ рече
У кругу анђела свој'н:
„Хајд, ко ће од вас, дјецо, да дјелом својим стече
И прими прво мјесто, што до мог трона стоји!
Дјецо, раширите крила, сиђите земном свјету,
Ће људски народ живи и славу поје ми свету;
Ту нека сваки од вас, по жељи и својој вољи,
Нацрта слику једну. Ко буде мајстор бољи
И покаже ми радом умјетност и своје знање,
Тај прима моју хвалу, одлику и признање."
Тад рајска кликнуше чеда, развише лака крила
И спустише се земљи на ц'јетна мјеста мила
И отпоче се дјело. Један је цртао ц'јеће
И јато лептира шарних како ружицу грле,
Бјело рунато стадо како се пољем креће
И бистре потоке мале што плавој реци хрле.
Други је анђелак слико зорицу кад се буди,
Кад у пурпуру милом горе јој чедне груди.
Један је ијештом руком снимао морске вале,
Са танким једрима бјелим рибарске лађице мале
И мирне обале, што их покрива ц'јеће свјеже,
Ће љепа рибарка млада танане плете мреже.
И сваки анђелак бјеше предао своме дјелу
Осјећај, срце, мисли и своју душу ц'јелу.
И рад је свршен био: анђели су се дигли
И с пуном слатком надом пред доброг Бога стигли.
Узвишен, благ и миран, светим и мудрим гледом,
Анђеоске слике љене Господ је мотрио редом
И дивио им се много. А у том часу стиже
Један анђелак мали, што иза браће своје
На земном изоста кругу, па ступи Богу ближе
И предочи му дјело, у којем чари стоје.
Његова слика бјеше пламен што срце пали:
Љепо дјевојче младо рујних усана мали',
Над њоме ц'јетна липа лиснато грање шири
А свјетло сунашце жарко кроз зелен-лишће вири
И мило лице њено, на ком се санак свио,
Злаћаним зраком својим целива благо и ти'о;
По бујним грудима њеним густа јој коса пала
А, као јагоде рујне, см'јеше се уста мала
И горе, силно горе, к'о да би на мах тјеле
Испити пехар слатки миле љубави вреле.
Када је нјечни Отац сагледо дјело драго,
Осмјехом љубави свете сину му лице благо,
И милујући косу њежном анђелу малом
Пред ц'јелим небеским родом божанском осу га хвалом
И свјетлим раскошним вјенцем, који' рајско ц'јеће краси,
Окруни својом руком његове златне класи.
А безброј анђела малих развише лака крила
И у вис подигоше весела брата мила,
И златне дирнуше лире и кроз небеса ц'јела
Забруја слатка пјесма у славу ремек дјела!

Алекса Шантић

У ШУМИ

I

Навају пупољци, шумица не листа,
Рани ветрић само љуља гране голе
И росицу суши, што трепти и блиста
На грančици црној и по земљи доле.

Ал кроз храшће младо по узаној стази,
Где још вене лишће од мртве јесени,
По раноме биљу жељна нога гази
И по травци, што се под лишћем зелени.

Чујем звуке, ал не горког уздисаја
Кад јауче грање и небо се мути —
То шапуће ветар а са шумског краја
Чујем цркут тичји, што пролеће слути.

Ал ће скоро песма загрмети силно
Кроз лавиринт шумски; изнад моје главе
Разлиће се јаче шуштање умилно
Са мирисом цвећа и зелене траве.

Живни, срце моје! Нека нада трупе,
Што је оцветала и увела лане,
Нека нова никне, а веселе струне
Нек удесе песму за ведрије дане!...

Ленскій

ЦВЕТАК

(пушкин)

У књизи видим безмирисан,
Заборављен и увео цвет —
И чудном неком мишћу ево
Мој дух је силно обузет.

Где цваше? Када? Којега дана?
Да л' дуго? Ко му учини крај?
Да л' знана рука или незнана?
И за што ј' амо метнут цвет тај?

Да ли за спомен састанка бајног?
Или за горког растанка јад?
Или за спомен шетања тајног
У тиха поља, у шумски хлад?

И он и она? Здрави л' су? бони?
У ком их куту сакрива свет?
Увели можда тако и они
К'о овај тужни незнани цвет.

Борис

СРЕЋА И ЉУДИ

ШАЛА У ЈЕДНОМ ЧИНУ

НАПИСАО И. И. ВУКИЋЕВИЋ

(Наставак)

ТРЕЋА ПОЈАВА

Сви без Максе

Рокса. Већ ми та његова брига изађе овде! (показује теме.)

Аца. За Бога, мати, ти знаш оца... Све се до сада бринуо за тај грдни дуг од пет стотина динара, па сад чисто не верује оволикој срећи.

Евица. Ово ја знам да се човек брине, али отац већ место не оставља где не хуче. Ето, само шта је викао за ону хаљину.

Рокса (љутито). Остарео, за Бога!

Аца (одушевљено). Сад не ћемо више о томе. Доста је било. Метућемо бриге под ноге, па свирај, певај и... и... Прво и прво, да објавимо преко новина, ко има плац на продају. (Тражи по орману дивит.) Та где је само то мастило!? (Тражи још брже.) Купићу и златан дивит... Ама где ли је?

Евица. Ето га иза шољица.

Аца. Нема га! (пружи руку те разбије шољу.)

Рокса (уплашено). Али, Ацо, шта то чиниш?

Аца (равнодушно). Којешта, мајко! Зар и о томе још вреди говорити? Парчад на страну, па писмо у Париз за најфиније шоље. (Нађе мастило.) Ах, ево га најзад! (Седа за сто.) Морам и овом држаљом

прсте да пръам. У осталом ово ће бити последњи пут. (Пише): „Тражи се велик плац, који стоји на најлепшем месту, на два или више сокака. За погодбу упитати ...“ (оставља перо). Да ли себе или оца да потпишем ... Хм! ... Боље себе. Нека се и моје име чује (пише): „Аца Поповић ...“ (оставља перо). Практикант не ћу да напишем, то јест, ја и нисам више практикант. (Устаје брзо.) Сад само где је чика Мита?

Рокса. Сигурно је доле у кући.

Аца (виче с врата): Чика-Мито! Чика-Мито! Ходите часом. (Враћа се и трља руке.) Ама кад ми дође само на памет број пет стотина шездесет и осам, а ја се просто ... просто ... (одушевљено): Ej, чујте и ви пет стотина шездесет и осам!

ЧЕТВРТА ПОЈАВА

Мита и пређашњи.

Мита (тихо говори и врло понизно прилази). Ево ме, млади господине!

Аца. Е чика-Мито, зар ниси ништа чуо!? Ми смо сад, што се каже, богаташи! За нас је сад ситница сто-двеста дуката.

Мита. Да Бог да, млади господине!

Аца. И ево где тражимо најлепши плац, на најбољем месту да зидамо најлепшу кућу. Ово ћеш однети часком до редакције „Дневника“.

Евица. Знаш, то је онамо ...

Мита. Знам, како не бих знао.

Аца. Дај, мајко, два динара! Али, чика-Мито, само брзо.

Рокса (даје паре Мити). Како, како! Похитај, да ко пре нас не угради.

Мита (пође). Идем, идем одмах.

Евица. Већ ми те не ћемо заборавити.

Аца. Како да заборавимо! Даћу ти одмах сто динара, да се као мало проведеш.

Мита (понизно). Хвала вам, млади господине! Мени је доста, што ме господин Макса примио под свој кров, да се под старост не потуцам, а већ, што више ....

Аца. Шта ти говориш, чика-Мито?! Ево ти чак и признанице (пише): Даћу Мити Митровићу сто динара, чим добијем од државе сто хиљада динара. Аца Поповић. (Даје Мити хартију): Ево, чика-Мито.

Мита (снебива се). Немојте, млади господине! Немојте. Ја сам човек стар, шта ће мени толики новац? (Уздахне): Од како ми је син умро, ништа ми више не треба ...

Аца (прекида га). Дед' ... узми!

Рокса. *Евица.* } Узми, кад ти дају.

Мита (узима хартију). О, брате! (пође).

Аца. Само брзо, а кад дођеш — (сети се) ха! чекај! (Мита застаје) Знаш ли где је „бела ружа“?

Мита. Знам, како не бих знао!

Аца. Врло добро. Кад се вратиш, сврати тамо и кажи, нека пошљу разних цилиндара и рукавица ... најфинијих кошуља по моди са повраћеном крагном ... машлија белих и онако ... на игле за машне ... све ... јеси ли запамтио?!

Мита. Јесам.

Евица. А знаш ли где је „бела мачка“?

Мита. Знам, како не бих знао.

Евица. Отидни и тамо па кажи: нека пошљу беле свиле за хаљину ... за балску хаљину; али само за балску хаљину. Немој нешто просто ... не волим ни да се блиста. Реци ти само по најновијој моди! Па свилене рукавице до лаката, са осам дугмета. Нек пошљу женске шешире и најфиније амреле, ако има лепеза од слонове кости, а кажи не ћу с огледалцетом ... Разуме се, рећи ћеш: за отмену госпођицу.

Рокса. И атлас затворене боје.

Аца. Реци и цвикере, ако има ... Донеси више, могу и мењати.

Мита. Ама ...

Евица. Немој да заборавиш и рукавице!

Аца. Пре свега цилиндар.

Рокса. Кажи и једну калемљарку.

Мита. Ама ... (за се) све сам заборавио!

Аца. Сад похитај ... прво код „беле руже“.

Евица. Па код „беле мачке“.

Рокса. Питај, имају ли бисера.

Мита (за се). Само да ми се сетити свега! (гласно): Одмах! Одмах! (пође).

Евица (за њим). Реци за једну госпођицу.

Мита. Казаћу већ.

Рокса. И за једну госпођу.

Мита. Немајте бриге.

Аца. Пази: и један шапо-клак.

Мита. И то ... (за се) Ништа не знам (оде).

ПЕТА ПОЈАВА

Рокса, Аца и *Евица*

Аца (хода нагло преко собе и мимикама показује нестрпљење). Не знам просто, шта ћу пре.

Евица. И ја.

Рокса. Ја већ заборавила и за ручак.

Аца. Какав ручак! Ми данас ... (тргне се) то јест погодићемо одмах и кувара и куварицу.

Евица. Ах, збиља, (узима огртач) идем ја до Зорке. Како сам се заборавила! (пође).

Аца. А?! Госпођица Зорка. Но, сад ћемо мало

и ми обрнути лист. Једва чекам да се видимо (престаньа је): „На ви, господине Аџо, чујем, добили сте сто хиљада!“ (Гордо) Тако нам се чини! „Онда честитам!“... Тек, истина то је маленкост, али тек опет: хвала!

Евица. Ти то не ћеш чинити!

Аџа. Е?!

Рокса. Немој, сине мој! Ја је већ толико волим, као да је моје рођено дете.

Евица. И она је тако добра!

Аџа. Хм! Видећемо... Али сад, где ћу, Боже! Најбоље је код кога у госте... Но, сад ће бити доста пријатеља. (Узима шешир и штап.) До виђења, моји милијонари! (клања се) До виђења!

Евица. Ха-ха-ха! 'ајде, 'ајде, можеш и то да наслутиш!

Рокса. Само се што пре врати.

Аџа (излази). Ти знаш господски ред.

ШЕСТА ПОЈАВА

Рокса и *Евица*

Рокса (полази). Ако овако траје, остаћемо данас гладни. Идем ја (застаје). Збиља, њери, да л' је све ово истина?

Евица. Боже, мајка... па да бо'ме да је истина.

Рокса (крсти се). Аја, дете!... Не верујем ја то никако. Зар ми од једном тако... тако богати! Ако 'оћеш Париз, ако 'оћеш Беч... па куће... па каруце! (иде лево и крсти се) Мајко Божја, да л' смо ми ово!? Зар ја и Макса... онај мирни Макса!? (оде).

СЕДМА ПОЈАВА

Евица

Евица. Ха-ха-ха! Право каже мајка. И ја сам, као да сањам. (Маше руком.) Само сан није. Ето, видим прозор, видим врата, видим орман, и знам да смо добили сто хиљада динара. Чисто ми изгледа, као да је све ово учинио неки чаробан прстен. (Хода.) Шта је да је — лепо је! Истина да је и господин Милисав леп, али ћемо се од сад другче гледати. (Заједљиво) О, мој господин-официру, зар сте заборавили већ, где је наша кућа?! Ох, што ћу му пркосити! Ама чим само могу! На пример: ја се возам у каруцама, а он јаше поред мојих кола, ја га (кокетно) и не погледам... Да видим онда како ће вам синути око, лепи мој официру! (оде вратима)

ОСМА ПОЈАВА

Зорка и *Евица*

Зорка (брзо): Добро јутро, слатка! (љубе се). А где си пошла?

Евица. Прако к тебе. (Узме је за руку.) Прво кажи велика драгичка.

Зорка. Највећа.

Евица. А знаш ли ти, с киме имаш срећу да говориш?

Зорка. Са госпођицом Евицом, која воли поручика Милисава и који њу воли и који ће двоје бити најлепши пар људи на свету. Ето!

Евица. То ћемо тек да видимо.

Зорка. Е да! А молим, госпођице, куда ћете тако високо?

Евица. Врло високо. Само једна реч: сто хиљада динара.

Зорка. Шта!?

Евица. Сто хиљада динара, још ако хоћете у злату.

Зорка. Ама шта је с тим?

Евица. Ето то: наша маленкост располаже са сто хиљада динара.

Зорка. Ха-ха-ха! А наша са две стотине, ако вам није много.

Евица. Наша се маленкост не шали.

Зорка (загледа је пажљиво). Већ не разумем.

Евица. Главни згодитак је био тако добар, те је дошао до нас (показује прстом на себе).

Зорка. Истина?!

Евица. Као да је данас петак!

Зорка (озбиљно). Онда честитам!

Евица. Хвала!... Но, сад ћу питати господина Милисава, да ли ће и од сад заборавити овај сокак, као пре.

Зорка. Ваљда га не ћеш одбити?

Евица. Хм! (сумњиво врти главом).

Зорка. Он је тако учтив... тако добар, а сем тог баш је према теби и прилика.

Евица. Прилично је горд.

Зорка. Што се мене тиче, ја то и волим. Онај ми је човек прави човек, који не скида шешир до земље, који не брбља све оне речи, што их ми за онај тренутак слушамо радо, а после нас скупо стају, који све што имају даду на ципеле и одело, а изнутра су празни, који, на пример, не моле Бога да која госпођица падне на леду, како би јој се учинили каваљери, него је искрен и пријатан, и кад се тражи прави пријатељ, увек се у њему налази. Истина да је то пријатељство скривено и често сурово, али они не жале ни десну ни леву руку. А ако хоћеш право, такав је твој Милисав.

Евица (блаже). Само му не треба показати ни с наше стране сувише велику пажњу.

Зорка. Са свим. Равно равним.

Евица. Видећемо већ.

Зорка. И сад сигурно не ће бити овде (показује Евичино срце) више места за њену сироту Зорку?

Евица (грли је). Шта ти говориш!?... Сад те још више волим.

Зорка. Што се господина Аце тиче, он ће сигурно од сад носити друге наочаре.

Евица. Ти га бар знаш! Док му проиграју те лутке, ето њега као што је и пре био. Не љути се!

Зорка. И немам на то права.

Евица (весело). Замисли нас две заједно у једним каруцама, у једној ложи, у једним санкама заједно на Калимегдану а кавалјери на све стране.

Зорка. Знам, сестро, али тек ја нисам добила сто хиљада динара.

Евица. Све једно, ја сам, а зар ми ти не ћеш бити род?

Зорка. Е, ко то зна?!

Евица (весело). Знам ја, знаш ти, зна он, зна цео свет.

Зорка. Сад је све друкче.

Евица. Никако! На против, сад је још боље, још сигурније.

(*Роксин* глас из кулиса: „Евице, ходи часом, Евице!*)

Евица (одзива се): Одмах, мајка! (Зорци): Причекај ме док умесим резанце. Радуј се мало сама новој срећи. (Оде лево.)

ДЕВЕТА ПОЈАВА

Зорка

Зорка. Већ сам нестрпљива, како ли ће Аца изгледати. Све знам! Што год каже, само паре лете... На опет, ил' ја видим, ил' не могу боље да видим, тек он није рђав младић. И то... кад је таква срећа! Велик је то новац. Шта знам, шта бих ја чинила, кад би мене тако што снашло. (Озбиљно): Само, Зорка, памет у главу, овде се не сме сад тек шта говорити... Ах, ево га!

ДЕСЕТА ПОЈАВА

Аца и *Зорка*

Аца (изненађено). А, госпођица Зорка!.. Добар дан!

Зорка. Добар дан, господин-Аџо!

Аца (пружа руку). Јесте л' већ чули?

Зорка. Нисам ништа необично. (За се) Овако ћу с њим.

Аца. Како? За главни згодитак?

Зорка. Нисам.

Аца. И да сам добио сто хиљада динара?

Зорка. Тако! Онда честитам.

Аца (гордо). Хвала!

Зорка. Сад од овог дана сигурно сте одредили са свим други план за живот.

Аца. Разуме се.

Зорка. Та да! Од сад наступа за вас са свим други свет... друго друштво... управо рећи: богаштина!

Аца (не гледа у Зорку). Без сумње!

Зорка. Пређашње вас се стање ништа не тиче

Аца (као пре). Можете већ мислити.

Зорка. Тако? (За се) Ал' смо сигурни! (Гласно) Разуме се, стара познанства и стари пријатељи сад мало мање вреде.

Аца (гледа у таван и врти главом) Бога ми!

Зорка (за се). Охо! Све лепше. (Гласно) Са старим осећајем напоље? Је л' те?

Аца (као пре). Што их је мање то боље. Треба се учити штедњи.

Зорка (за се). Гле ти њега! (Гласно) Разуме се, богата друштва дају вам прилику, да ваше богатство великим миразом увећате?

Аца. Може се и на то рачунати. Пола и пола да се не свађамо.

Зорка (за се). А вечита љубав?! (Гласно) Што се мене тиче, ја ћу бити тако слободна, да вам честитам ту вашу будућу срећу.

Аца (брзо је погледа и крије очи одмах. За се). Још је лепша. Само како ћу због ово сто хиљада динара. (Гласно) Верујте, некад интереси морају бити пречи од срца.

Зорка. Верујем... и, ако се не варам, ви тако рачунате. И боље је... много је боље то! Је л' те?

Аца. Хм! Само у неколико. (Погледа је на брзо тргне поглед. За се) Ал' је сад лепа. Никад овака није била.

(Наставиће се)

ВЕЧИТИ МУЖ

ПРИПОВЕТКА Ф. М. ДОСТОЈЕВСКОГ

ПРЕВЕО МИЛИВОЈ МАКСИМОВИЋ

XIII Чији је крај дебљи?

Био је у стању да помисли на рибокосу, и ако су га међу тим гризли јед и кајање. На и целог тога дана, по изгледу тако пријатно и занимљиво проведена, не остављаше га чама. Пре но што је певао романсу, не знађаше већ шта да ради од досаде, па зато је, ваљда, и певао са опаким одушевљењем.

„И откуд сам се само могао толико понизити...

заборавити на све?“ — започе пребацивати себи, али одмах прекиде тај ток мисли. Учини му се понижење, да јадикује: много угодније би било, да се што пре искали на коме другом.

— Бу-дала! — промрмља накосно и погледа из коса Павла Павловића, који је ћутећи седео поред њега у колима.

Павле Павловић је јогунасто ћутао, прикупљајући, може бити, снаге и припремајући се. Понекад би само нестрпљиво скинуо шешир и отирао мрамом челом.

— Зноји се! — опази злурадо Вељчањинов.

Само једном проговори Павле Павловић, и то са кочијашем, питајући га, хоће ли бити непогоде или не?

— Те још како ће је бити! За цело ће је бити, цео дан је била запара.

И заиста се било небо натуштило, из далека севаху муње. У град су стигли тек око пола једанаест.

— Свратићу се к вама — рече Павле Павловић Вељчањинову, кад су већ били близу његова стана.

— Добро, али вам у напред кажем, да се осећам врло рђаво.

— Не ћу дуго остати.

Кад су ушли у стан, Павле Павловић утрчи на један тренутак к Маври у собу.

— Шта сте радили тамо? запита оштро Вељчањинов, кад га је Павле Павловић стигао.

— Ништа, онако само... због кочијаша...

— Не ћу вам допустити да пијете!

Не доби одговора. Вељчањинов ужеже свеће, а Павле Павловић одмах седне у наслоњачу. Вељчањинов стаде намргођен пред њега.

— И ја сам вама обећао, да ћу вам рећи своју „последњу“ реч — рече са унутрашњим, још пригушеним раздражењем — и ево вам сад те последње речи: са чистом савешћу држим, да је све међу нама двојицом свршено, тако да већ више немамо о чему говорити, чујте — немамо о чему; и према томе, не би ли било боље, да одмах одете одавде, па да забравим врата за вама.

— Да се разрачунамо, Алексеју Ивановићу! рече Павле Павловић, али му у исти мах гледаше некако особито кротко у очи.

— Да се раз-ра-чунамо! — страшно се зачуди Вељчањинов — ви сте чудну реч рекли! У чему да се „разрачунамо“? Па да није то та ваша „последња реч“, коју ми мало пре обећасте?

— Баш то.

— Немамо више ни о чему да се разрачунамо — ми смо се — одавно већ разрачунали! — рече поносито Вељчањинов.

— Зар ви заиста тако мислите? — рече Павле Павловић неповерљиво, наместивши некако чудновато пред собом руке; затурио прсте у прсте па их приљубио уз груди.

Вељчањинов му не одговори ништа, но се поче шетати по соби. „А Лиза? Лиза?“ — стезало му се срце.

— У осталом, о чему сте хтели да се разрачунамо? — обрати се намрштено на њ после подужег ћутања.

Трусоцки га је за цело то време само пратио очима, држећи непрестано онако руке на грудима.

— Немојте више одлазити — скоро прошапта молећи и нагло устаде са столице.

— Како? Вама је само до тога стало? — Вељчањинов се накосно насмеја; — ипак морам вам признати, да сте ме данас цео дан у чуду држали! настави једовито, али му се на једаред лице измени. — Чујте ме — настави онда сетно, са дубоким и искреним осећајем у речима — ја држим, да никад и ничим нисам себе толико понизио као данас — пре свега, што сам пристао, да идем с вама, а после — оним, што се догодило тамо... то је било тако ситно, тако ништаво... ја сам опоганио и опоздио себе, свезавши се... и заборавивши... али шта! — трже се на једаред — чујте: ви сте навалили на мене из ненада, био сам раздражен и болестан... али што да се извињавам! — Ја више онамо ићи не ћу и уверавам вас, да немам тамо никаквих интереса — заврши на послетку одлучно.

— Заиста не? Заиста не? — подвикиваше Павле Павловић, не скривајући своју радост.

Вељчањинов га само презриво погледа и поче опет ходати по соби.

— Ви сте се, чини ми се, одлучили, да по што по то будете срећни? — не мога на послетку да оћутим.

— Јесте! — тихо и најивно потврди Павле Павловић.

„Шта имам ја од тога, што је будала и зао само из глупости? Ја и олет морам да га мрзим, — и ако није ни вредан тога!“

— Ја сам „вечити муж!“ — поче Павле Павловић са унижењем и понизним подсмехом самом себи — ја сам за ту речцу још давно знао; чуо сам је од вас, Алексеју Ивановићу, још кад сте живели тамо с нама. Много сам ја ваших речи запамтио за ону годину. Прошли пут, кад сте ви овде рекли „вечити муж“, одмах сам се сетио.

Мавра уђе са боцом шампањца и две чаше.

— Опростите, Алексеју Ивановићу, али ви знате да ја без овога не могу. Не примите за дрскост,

него узмите као да сам вам непознат и недостојан вашег друштва.

— Добро ... допусти му Вељчањинов са одвратношћу — само вам кажем да ми вечерас није добро, осећам се нездрав ...

— Одмах .. одмах ... само још који минут! — ужурба се Павле Павловић — само ћу једну чашицу, јер ми је грло ... жедно.

Прождрљиво искапи чашу и седе, посматрајући скоро са нежношћу Вељчањинова.

Мавра изиде неполе.

— Гад један! — шапташе Вељчањинов.

— То су само другарице — проговори на једаред смело Павле Павловић, дошавши сасвим к себи.

— Како? Шта? Ах, да, ви све о оном ...

— Само другарице, молим! И онда, то је све тако младо; из саме грацијозности се куражи, ето то ти је! То је чак дивно лепо! А после — после знате: постаћу њезин роб: видиће почасти, друштво ... сасвим ће се поново васпитати.

„На инак треба да му предам бразлету!“ намршти се Вељчањинов, пипајући кутију у џепу свога капута.

— Ви ето говорите, да сам се одлучио бити срећан? Мени је потреба да се оженим, Алексејеју Ивановићу — поверљиво и скоро дирнут настави Павле Павловић — иначе, шта ће бити од мене? Видите и сами! — показа на боцу — а то је само стотинити део — мојих својстава. Ја никако не могу без жене и — без нове вере; повероваћу другој и ускрснућу.

— А шта се то мене тиче? — у мало не прсну у смех Вељчањинов.

Све то му се учини чудно и необично.

— И реците ми само, молим вас — викну — за што сте ме вукли онамо? Шта сам вам ја тамо требао?

— Да испитам и видим ... збуни се чисто Павле Павловић.

— Шта да испитате?

— Ефекат ... Видите ли, Алексејеју Ивановићу, тек је недеља дана, како одлазим онамо — рече, збуњујући се све више и више. — Синоћ вас сретох и помислих: „ето још никад је писам видео у страном, тако речи, друштву, то јест мушком друштву, осем са мном“... То је била глупа мисао, сад видим и сам; излишна мисао. Страшно ми се дакле прохтело, а томе је свему крив мој гадни карактер ...

На једаред подигне главу и поцрвени.

„Да ли тај говори праву истину?“ чудно му се Вељчањинов.

— Ну, па шта онда? — запита га.

Павле се Павловић слатко и некако лукаво насмеши.

— Све су то само прекрасне детињарије! Све другарице! Опростите ми само због мог глупог понашања данас пред вама, Алексејеју Ивановићу; никад више не ћу тако шта учинити, и никад не ће доћи до тога.

— Па наравно, јер ни ја не ћу више никад бити тамо.

— Ја делом и говорим уздајући се у то.

Вељчањинов се подругљиво насмеши.

— Па писам, ваљда, ја сам на свету — опази раздражено.

Павле Павловић опет поцрвене.

— Мени је врло жао, што морам тако што да чујем, Алексејеју Ивановићу, јер верујте, ја страшно уважавам Надежду Федосијевну ...

— Извините, извините, ја писам хтео ништа — мени је, видите, само мало чудновато, што сте ви тако преувеличано оценили моја средства ... и ... што сте се тако искрено на мене поуздали ...

— Баш за то сам се и поуздао, што се то све догађа после свега онога ... што се већ догодило.

— Онда ме, дакле, и сад сматрате, ако је тако, за најплеменитијег човека? — застаде на једаред Вељчањинов. И сам би се, у другим приликама, зачудио наивности свога питања.

— Свагда сам вас сматрао — рече Павле Павловић, оборивши очи.

— Ну, па да, разуме се ... писам тако мислио и не у том смислу — хтео сам само рећи, да, не обзирући се ни на каква ... предубеђења —!

— Јест, не обзирући се ни на каква предубеђења

— А кад сте полазили у Петроград? — не могаше више уздржати Вељчањинов, сам осећајући сву чудовишност своје радозналости.

— И када сам полазио у Петроград, сматрао сам вас за најблагороднијег човека. Ја сам вас увек уважавао, Алексејеју Ивановићу.

Павле Павловић подигне очи и отворено, ни најмање се не бунећи, гледаше свог противника. Вељчањинова на једаред чисто подиђе страх: никако није желео, да се штогод догоди, или да разговор пређе извесну границу, и то тим више, што је сам изазивао.

— Ја сам вас волео, Алексејеју Ивановићу — започе опет Павле Павловић, као да се на једаред на нешто одлучио — и целу ону годину у Т. сам вас волео. Ви то нисте опазили — настави са слабо уздрхталим гласом, на велик ужас Вељчањиновљев — ја сам био врло низак према вама, а да

сам могао учинити, да ви то опазите. А можда није ни било потребно. И за свих ових девет година сам вас се с љубављу сећао, јер ја онаке године у свом животу запамтио нисам, као што беше она. (Очи Павла Павловића се некако особено заблисташе.) Многе ваше речи и ваше мисли сам запамтио. Сећао сам вас се увек, као човека подобна за племените осећаје, као човека образована, високо образована и са самосталним мишљењем. „Велике мисли не произилазе само од велика ума, него и од велика осећаја!“ — то сте ви сами говорили; можда сте већ и заборавили, али ја сам запамтио. Ја сам и рачунао с вама свагда као са човеком узвишених осећаја... а можда сам и веровао — не гледећи ни на што...

Подбрадак његов се наједаред почео трести. Вељчањинов се беше већ са свим уплашио; тај неочекивани тон ваљало је прекинути по сваку цену.

— Доста нека је, ако је по вољи, Павле Павловићу — промрмља црвењећи и са раздраженим нестрпљењем — и за што, за што сте се само — поче наједаред викати — попели на душу болеспом и раздраженом човеку, човеку, који је скоро у буниlу, у грозници, па га вучете у ту тмушу... кад је све то... кад је све... само уображење и призрак, и лаж, и стид, и неприродност, и — без форме — а то је главно, то је још најгоре, што нема никакве форме! И све су то трице и кучине; ми смо обојица порочни, ниски и гадни људи... И ако хоћете — ако хоћете, ја ћу вам одмах показати, да ви мене не само што не волете, него ме мрзите свим својим силама, и да лажете, не знајући ни сами тога: ви сте ме узели и повели са собом онамо, ни најмање са том смешном намером да своју невесту испитате (откуд би вам то дошло у главу) — ну сте ме просто видели јуче па сте се распакостили и повели ме, да ми је покажете и рекнете: „Погле, каква је! Моја ће да буде; па дед покушај и овде!“ — Ви сте ме изазвали! Можда то нисте ни сами знали, али је то ипак било тако, јер сте ви све то тако осећали... А без мржње ме не бисте могли тако изазивати; дакле морали сте ме мрзити!

Трчао је по соби, вичући то, а понајвише га је мучила и вређала помисао, да се понижава, и што се понижава до тога степена, на којем се налази Павле Павловић.

— Хтео сам да се помирим с вама, Алексеју Ивановићу! — на једаред му одлучно рече брзим шапатом и подбрадак му из нова задрхта.

Силна јарост обузе Вељчањинова, кад чу ово; као да му још никада и нико није нанео овако увреде.

— Још један пут вам кажем — завапи — да сте напали на болесна и раздражена човека... не бисте ли измамили од њега какву непажљиву реч, док је у буниlу! Јесте, нас двоје, ми смо људи разних светова, разумите то, и... и... између нас се подигла једна могила! — прошапута му бесно и онда се одмах трже.

— А откуд ви знате — искази се нагло и побледи лице Павла Павловића — откуда ви знате, шта значи та могила овде... за мене! — викну, прискочивши Вељчањинову и ударајући се смешним, али страшним покретом руке у срце — знам ја добро ту могилу; ми стојимо обојица на крајевима те могиле, само што је мој крај дебљи него ваш, дебљи... шаптао је као ван себе, непрестано се бијући по грудима — дебљи, дебљи, дебљи...

У тај пар неко на вратих зазвони и они се обојица тргоше. Посетилац је тако силно зазвонио, као да је задао себи реч, да од првога маха покида звоно.

— Моји гости не звоне тако — рече Вељчањинов узнемирен.

— Па не тражи, ваљда, мене — плашљиво промрмља Павле Павловић, који се такођер тргао и онај час се опет претворио у пређашњег Павла Павловића.

Вељчањинов љутит отиде да отвори врата.

— Господин Вељчањинов, ако се не варам? — зачу се млад, звонак и напредно самоуверен глас из предсобља.

— Шта хоћете?

— Имам несумњивих доказа — настави звонки глас — да се неки Трусоцки у овај мах налази код вас. Мени је преко потребно да одмах с њим говорим.

Вељчањинову лепо дође воља да узме за јаку тога самоуверена господина па да га баци на улицу, али се предомисли, стаде у страну и пропусти га унутра.

— Ено тамо господина Трусоцког, уђите унутра.

(Наставиће се)

ПОУКА

ИНОРОГ ИЛИ ЈЕДНОРОГ

У светом писму напомиње се и животиња *једнорог*. Желећи да о њој шта више дознам, потражио сам *Библијски природопис*, мислећи да ће он колико толико и садржином својом бити налик на Hierozoicon од *С. Бошара*. Али у њему не би ни када од једнорога; а јер до овога дјела (изишло је године 1663 у 10 књига) мало ко може да дође, то и мени не преостаје друго већ и без њега да испишем пека мјеста из светога писма, и онда да надовежем, шта се о једнорогу другуде казује.

Бог га је извео из Мисира, и он му је *као снага једнорогова*; појешће народе који су му непријатељи, и кости ће њихове потрти, и стријелама својим постријељати их. Красота је његова као у првенца телета, *и рогови његови као рогови у једнорога*; њими ће бости народе све до краја земље. Би ли ти *једнорог* хтио служити? би ли ноћивао за јаслима твојима? Можеш ли везати ужем *једнорога* да оре? хоће ли влачити бразде за тобом? Хоћеш ли се ослонити на њ, што му је снага велика? и оставити на њему свој посао? Хоћеш ли се поуздати у њ да ће ти свести љетину и на гумно твоје сложити? А мој рог ти узвишујеш као *рог у једнорога*, ја сам помазан новијем уљем. И *једнорози* ће сићи с њима и јунци с биковима; земља ће се њихова опити од крви и прах ће њихов утрти од претилине.

По овоме описивању једнорог је врло срчана и јака животиња. У изворном јеврејском тексту име је њему реём или рём; али ову ријеч нијесу преводиоци светога писма у њиех једнако преводили. Што је н. пр Лутер на њемачком језику казао: «Hilf mir aus dem Rachen des Löwen, und errette mich von den Einhörnern«, то је Ђ. Даничић превео овако: «Сачувај ме од уста лавовијех, и од рогова *биволових*, чувши, избави ме». Менделсон назива ту животињу »wilder Büffel« и »Waldstier«, а у латинскијем преводима долази и »monoceros» и »rhinoceros«, као и у гдјекојим рјечницима.

Тако у академијском рјечнику читамо, да је *инорог* »велика дивља животиња дебеле коже *с рогом на носу* што живи у Индији и (друга врста) у Африци. Пошто је у старо доба нијесу добро познавали, причали су о њој свашта и сликали је као коња с лавскијем репом и с једнијем рогом на челу (таки је и дан данашњи слика на грбовима, на примјер на *британском грбу*)«.

Обје »врсте«, што се у овом тумачењу истичу, прибрајају се сада у један »род«, који се зове *носорог;* једна врста била би *индијски носорог* (с једним рогом на носу), а друга *афрички носорог* (с два рога на носу). Да је библијски једнорог једна од тијех врста, на први мах рекли бисмо и ми, јер у сприједа напоменутим примјерима истакнута су у њега и један рог и два рога. И Брем је готово поуздано мислио да је тако.

Од живијех врста носорога — у којих је кожа без длака, глатка или бр[illegible]ца — не требамо овај пут оне друге; али од изумрлих или затртих, т. ј. онијех које су негда живјеле на земљи и данаске их нема, најважнија је *вунати носорог* (Rhinoceros antiquitatis или tichorhinus). У Сибирији има замрзнутих крајева усред љета као и усред зиме, а мјестимице вири лед из онијех смрзлутака; и то је тако још из онога времена, које се у науци зове *ледно доба*. На у тијем ледним тлима пашли су и дворогога вунатог носорога скупа са врстом слона, која је такођер замрла, а добили име *мамут*. Природњаци држе да су гдјегдје, гдје су сада те ледне тли, биле баре и у оне подводне равнине; па кад су се те животиње случајно подавиле, да се негдје на брзо следила вода до дна и тле (или тли) да су се згвоздиле од силне студени. Према да се ове ледне тли овдје онђе само с врха љети открављују, инак је она хладноћа те животиње очувала понајвише с длаком и кожом, с месом и пошљедњим оброком у желуцу — до данашњега дана.

Но послије су нашли на остатке од животиње, која није била ни мало мања од слона, а којој тијела бјеше налик на носорога. У човјека су поздрве на почетку претињене (преграђене) витком хрскавицом; а у вунатога носорога бјеше и тај дио претина од кости,

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

само да би му рогови чвршће стајали и већу снагу имали. Тај носни дио главе слабо се развио у нађене животиње, али јој је за то искочила на челу велика и дебела коштана гука, као каква плоча, и на њој се поуздано узвишивао један великачак рог. Због ове чеоне израсли надјенуше јој име Elasmotherium; а ми бисмо је могли по рогу на челу знаменовати именом *челорог*, док не погодимо, како јој је Адам назвао пред Господом.

Др. М. Најмајер (Neumayer) мни овако о челорогу: »Ова чудновата животиња, од које је нађено мало комада у Русији и Сибирији, као да ће потврдити смишљени лик *баснивитог једнорога*; и доиста је претресано питање, да ли није челорог у исто доба са човјеком и тако био узроком да постане наша прича о једнорогу. Ово потоње слободно се може поричати, јер кад се ствар мало боље разгледа, види се, да је лик оне животиње у британском грбу начињен по нејасним и непоузданим причањима о носорогу, којега у *средњем* вијеку нијесу распознавали у Европи. Напротив лако би могло бити то, да је челорог живио у Сибирији још са човјеком и да га је он истражио или истријебио са земље; дајбуди тако тумаче причања Тунгуза, да су прије у њихову крају живјели страшни црни бикови, који су били читава грдосија с једним једитим рогом на сред чела, али толикијем, да су требале једне саонице само њега да одвезу«.

И ако у средњем вијеку не знадоше у Европи, каква је вида или облика овај живи носорог по врстама његовијем, ипак су га стари Римљани познавали у главу, дајбуди тако нам казују природњак Плиније и пјесник Марцијал. Та борили се и носорози на јавним мјестима с биковима и медвједима!

О једнорогу или инорогу има разних причања; али једну басну налазимо и у дјелима Матије А. Рељковића, и то како се »један инорог похвалио кукавичјем коњу (птици пупавцу или бабином кокоту), да га поради његове бјелине и љепоте његова рога највећа господа прошти мавају, и његов рог у најљепше мјесто, гдје им благо стоји, постављају«. Но овај рог не ће бити од носорога, као год ни онај што је метнут на главу тобожњем једнорогу на британском грбу.

У сјеверном ледовитом мору живи једна врста *сисара*, која се шведски зове *нарвал*. Иначе је наши старији писци именују »једнорог« и »морски једнорог«. Нарвал је по облику налик на какву рибу, дугачак је око пет до шест метара. У мужјака расту из горњих чељусти два зуба управичке; послије му се десни њекако извали, а онај лијеви нарасте око два до три метра. Овај је зуб изнутра доњекле шупаљ, а споља му је завијена бразда, та као да је на лијеву руку усукиван. Још је карловачки професор Гр. Лазић године 1836 писао: »Прије двјеста година, кад Европејци нијесу тако, као данас, по сјеверном мору познати били, врло је мало ових зуба у Европи било; и који су били, ти су се за велику њеку ријеткост држали, јер су преко мјере скупи били. Ондашње им је сујевјерје различите тајне и љековите силе приписивало. Цареви су и краљеви давали себи штапове од њих правити, које су за њима оружјеносци носили. Најдрагоцјеније епископске штаке биле су такођер од ових зуба прављене. А данас већ немају оне цијене«. Бјеше доиста једно вријеме, кад су мислили да су ови парвалови зуби рогови библијскога једнорога, па за то су Инглези свом басновитом једнорогу рог повут овакога зуба наврнули на чело.

Да ређма није било, зар би га онако често увлачили у старозавјетне књиге? И докле се буде нагађало, која би то животиња могла бити, дотле ће једни држати *бивола* за ређма, други какву *антилопу*, а трећи опет *носорога*.

Но свакако би требало изоставити из школских књига имена »једнорог« и »морски једнорог« већ и тога ради, јер онијем *челорогом* као да ће се обистинити: *е је једнорога поуздано и било на свијету*, а не само да их има у баснама.

Мојо Медић.

КЊИЖЕВНОСТ

ЈОШ НЕКА О СИМИ МИЛУТИНОВИЋУ

ПОВОДОМ РАСПРАВЕ ДРА СТЕВАНА ПАВЛОВИЋА.*)

Ст. Павловић писао је о Сими Милутиновићу у подлиску »Нашега Доба« (крајем 1891 и почетком 1892); о тој радњи његовој дао сам свој суд у своме делу истога предмета. У другом руху угледала је света по ново у Летопису Матице Српске, која ју је и наградила по реферату једнога свога члана О овом послу до данас није било опширијега говора; све се своди на кратке приказе. Прибравши неколико нових података, који јаче осветљују рад и живот песников а у неколико исправљају и допуњују мој рад о Сими, хоћу да их овим путем предам јавности, а у исто време и да проговорим коју више о Павловићеву раду.

Радњу своју Павловић је поделио на троје, те ћу и ја ради лакшега прегледа таку поделу усвојити.

I

У првом делу говори о животу *Симину* (стр. 7—30). Прве дане живота његова узео је из моје расправе невешто, што показује и напомена, нарочито она са звездицом, у којој ћете наћи »у Читка улици уз кућу под бр. 27.« место у Читма улици, у кући (мисли се) под бр. 27. — Не стоји, да је Сими било две године, када је бежао из Сарајева, већ тек друга година; нити да је он по ново узнемирен био у Швракину Селу од Турака. Управо из Сарајева отерала их је куга, а из Швракина Села Турци. — Павловић је даље, ма да се служио и мојом радњом, задржао, да се Сима учио у Земуну, у Карловцима а за тим у Сегедину. Ја сам јасно изнео, да овако не може бити.

На раду овом види се нека хитрост и брзина, јер другаче не бих могао објаснити она попављања (на стр. 8, 9, 14) као и противности, па и бесмислице. (Пореди стр. 10 његове радње. »Године 1813., кад Карађорђе остави Србију и ова поново потпадне под Турке, и он мораде прећи у Аустрију. *Ту* се нађе међу добровољцима Зеке капетана на Дрини-

итд. с мојим причањем на стр. 19. Овде је интересно поменути, да Павловић меће знак извода иза речи, које нису цитат из Милутиновића »Историје Српске«, а на коју се позива, јер и у мојој радњи има *те* напомене) Тако на стр. 10 вели, да је постао Сима писарем 1809 септембра, а на стр. 14 да се упознао с Фатимом идући по турским кућама као млад писар сенатски од шеснаест година, т. ј. 1807! На стр. 11 прича нам се, како је Сима прешао у Земун и даље његово путовање до Сарајева, онако исто, као што је и у мојој радњи стр. 20; али одмах за тим додаје, не спазивши контрадикцију: »Где и како је Сима од 1813 до почетка 1814 г. боравио и како се трошком помагао, не зна се«. Из Симина причања не може се извести ни о учешћу његову у завери од године 1814 у јесен, ни о његову бегству од Фанариоте (»кад Турци *уђу* у Босну, Сими изиђе за руком те *побегне* од Турака«), ни о његову писарству код владике после устанка. Све ово изнесох тачно у својој радњи, те се чудом чудим, да је могао Павловић тако лак бити при компилацији!

За »Тројесестарство« вели на стр. 14 да га је Сима оцртао 1816, а дао облик 1837, а по том наводи натпис дела, који нам казује, да је 1816 »сочинио посрочки«, а 1837 »поисправно«.

И у причању о боравку Симину у Видину има грешака. Учитељем је био преко зиме 1816 године, а без сумње и до лета 1817, а не само до 1816 године. Из Видина се пак вратио 1818 и био писарем у Јефрема, а не Јована, брата кнеза Милоша.

Пут Симин из Липиске на дохват је испричан. По Павловићу Сима је отишао у Трст и ту чекао брод за Дубровник, преко кога ваља да је мислио у Србију (!), јер вели: »на чекајући ту (у Трсту) на брод за Дубровник, наједанпут се предомисли, да пође на Цетиње« и т. д. (стр. 18).

Не стоји, да је Сима стигао на Цетиње

*) Сима Милутиновић, Сарајлија. Живот, књижевна радња и слика му, написао др. Стеван Павловић. Прештампано из »Летописа „Матице Српске“ св. 173, 174, 175 и 176 год. 1893. Нови Сад, штампарија српске књижаре браће М. Поповића 1893. На 8-ми. 142 са фотографијом Симином. Цена је књизи?

пролећа 1827, као ни то, да је пробавио близу пет година на њем. Ја сам у својој радњи не по неким већ по највероватнијим изворима изнео, да је Сима дошао друге половине 1827, а стигао у Крагујевац лета 1831 године (а не, како неверно Павловић представља, да је Сима био у Београду 22 дек. 1831, јер ја сам у напомени истакао, да је био 13 септембра 1831). Од Цетиња па преко Котора, Сарајева, Ваљева до Крагујевца није могао тако брзо стићи; требало му је више времена, што и само Гагићево писмо од 29 марта 1831 за то говори. На и сам Сима вели на једном месту, да је пробавио преко три године, а на другом до 1830, што се све своди на једно, да је *највише* пробавио три и по године. Ово мишљење моје потврђује и Лаза Томановић у чланку *Петар II Петровић Његош* (Нова Зета 1890, стр. 317. Чланка овога нисам имао при изради своје расправе), а и у реферату о овој књизи (Глас Црногорца, бр. 2 од 1894 године); оно се слаже и с причањем дра Јована Стејића, пријатеља Вукова и Симина, у књизи »Забаве за разум и срце« (у Будиму, у типографији Университета Пештанског 1831). Посвету у овој књизи писао је Стејић на Цвети 1831, а предговор велике недеље, обоје у Шапцу. Међу претплатницима је и »г. Симо Милутиновић, бивши секретар владике црногорскога«. Дакле већ априла (ако не већ и који месец раније) није био секретаром! У овој књизи нађох једну лепу белешку о Симину друговању са Стејићем, те је исписујем, да се што јаче истакне његов рад. На стр. 222 поменутога дела Стејић говори о пријатељу, те вели: »Задуго време и с многим горким тражењем ја сам само једнога доброга и верногa пријатеља нашао, који ме је свагда пазио, развеселавао и словом и делом потпомагао.« Иза ове речи стоји звездица, на коју се односе ове речи из напомене: »С. М(илутиновићу), буди ми срећан и дуговечан: ја те и овде, удаљен од тебе, с оном истом ватром љубови пазим и милујем, као што сам и онда, кад смо на близу били, и кад сам свагда једва чекао, да те видим и да се с тобом разговарам!«

У неколико речи Павловић је испричао рад Симин око штампања историје, али није могао пребрисати оно, што је раније у »Нашем Добу« написао, да се »господи у Београду, па ни кнезу Милошу, не допадне истина, како он у »Историји Српској« прича, те се он истом 1839 могне вратити у Београд« (стр. 23). Мени је чудно, како може остати и даље при том мишљењу, када је из оних писама Ал. Симићу, која су штампана први пут у Јавору 1879 г. а по том поново у свечаном броју Босанске Виле (бр 18 од 1891), јасно, за што се Сима задржавао у Пешти. Сем тога зна се, да је Сима 1838 био у Београду и да се поново вратио у Пешту. Даље, да је кнез Милош бранио његов долазак у Србију, не би га поставио, пошто се Сима стално настанио у Београду, за свога чиновника, нити би слао свога лекара да га надгледа у болести. Једном треба да смо на чисто, да Симе нико није гањао због његова писања.

Да и поверујемо Павловића тумачењу, да је у причању Пуктаторкину, у Lumir у 4 мај узет по старом датуму, а у Ј. Игњатовића 16 мај по новом, опак нам се не поклапа с причањем Арнотовим у Српској Новини. Арнот то није писао после неколико година већ одмах после оних дана, те се *не може* мислити, да је у том погрешно. Његов опис венца, којим је крунисан Сима, слаже се с временом годишњим.

Живот Симин од 1838 године до смрти му испричао је само у петнаест редака, казавши, како је једва изнео живу главу године 1840, што је са свим претерано! Син Симин није мерник у Београду (стр. 30), већ професор техничкога факултета наше Велике Школе.

Оволико о првом делу Павловићеве радње. Да изнесем неколико нових података о животу песникову, што ми по објављењу радње дођоше до руке

*

Симин отац рођен је у Рожанству, округа ужичкога; али преци њихови не беху од памтивека одатле. У другом броју »Гласа Црногорца« од ове године Томановић, приказујући Павловићеву радњу, додаје: »Још о прослави Сарајлијине стогодишњице слушали смо од људи из Никшића, да је пјесник поријеклом из Никшићке жупе, и да му се још знаде старина, гдје му се и ђед Симо родио у селу Драговићима.« То ми даде повода, да и о том запитам Симина сина г. Драгишу Милутиновића. И он ми заиста потврди, да су преци Милутиновићеви дошли испод Дурмитора у Рожанство, али много пре него што вели Томановић, без сумње у време првога похода Јевђенија Савојскога. Причао му је отац, да је из куће Си-

моновића у фрајкорским бојевима пало на 15 глава. Због чуме запета је морао бежати отац Симин у Сарајево, јер изгуби шест браће; ту запази лепу Анђелију, унуку Пивљанина Баје. Генеалогија Симиних предака пропала је 1835 године. Те је године Сима отишао на Цетиње да посредује око измирења кнеза Милоша и Ниџифора владике ужичкога, а своје хартије остави једној својој рођаци на чување. Кад се вратио, није нашао ни хартија својих, ни куће рођаке своје — обоје пожар уништио беше! Године 1869 госп. Драгиша Милутиновић био је на Цетињу и том приликом дознао је, да у Драговољићима има на 50 Симовића, који славе Лучин-дан, славу Симину.

У својој радњи на стр. 74—75 говорио сам неку о Симину смеру, да подигне водолечиште. По подацима, које сам онда имао, утврдо сам држао, да је Сима молио министарство просвете, да му одобри да отвори »водолечиште«, године 1842; али сам се у том преварио, што сведоче акта у министарству просвете, која сам сада могао употребити добротом г. начелника Ст. Ловчевића и услужношћу г. архивара Луковића, на што им од моје стране срдачна захвалност. Још 1 септембра 1839 поднео је Сима молбу министарству ове садржине:

Високославно Попечителство просвештенија.

Намерење и дужност како и моћ и тежење правога Просвештенија неизоставља, неискључује и необилази ни тела његовање и васпитаваље, које се и обоје а у кратко здрављем назива; а с тим више што и ово телесно здравје стоји очевидно и рукојатно у најближем и најтешњему сојузу са здрављем душевним, из којега тек јединога она чудесна сагласна срца и духа човечијега настаје, почиње, и различнима развијањима обојудносложнима, прекрасне успехе у делима својима доналучују, производе, и довршују окруваваљем.

За подржаваље дакле телеснога здравља, како и за повраћаље истога, кад се болешћу којом похаба, ослабне, или устрани до изгуба; овим и овди наводим с највећим усердијем намеру моју подићи једно водолечиште у нашему Отечеству Србији, којега кратки план Високославному Попечитељству Просвештенија на благорасмотрење и скорашње одобреље представљам.

У селу Вишњици (ниже Београда) имаде прекрасна чесма на уласку села, која је и својом воденом добротом и местом понајзгоднија за тога посла. Ту сам ја рад подигнути необходимо нужне квартире за пацијенте и посетитеље, како и корита купатилна и за телесно правилно и уредно и соразмерно движење неку градаљку.

На ово заведење неколики су трошкови нужни, који се акцијама скупити најлакше моћи могу. Је дна пак акција да коштује 10 ћесарски талира у тврдо. Позив акционарâ и примање акција и руковаље отудашњега новца на подиг овога водолечишта да би благоволело исто Попечитељство Просвештенија примити на се; а мени да остане самога истога ле ишта оздиване и лечебно употребљаваље но моја дознања основима. Но док се акције објаве, позову, и скупе, да би ми Високославно Попечитељство Просвештенија претпоручило једну суму новаца, којом би одма посао предузети могао, а да се скорије и сврши тако да још до мало времена и дејствовати отпочне.

У Београду 1-г Септемврија 1839.

Симеон Милутиновић Сар.
чиновник Српски.

Министарство је радо молбу Милутиновића прихватило, те и актом ОН. 1239 од 7 септембра 1839 Савету препоручује, да одобри. Намесништво се под 14 септембром ВН. 1169 обрати министарству унутрашњих дела за мишљење: оће л' оно сиреч на пользу здравља човеческог бити или не? Санитет свој одговор поделио је у три тачке: у првој говори »о самој системи т. ј. водолечењу«, пошто се не могу једним леком све болести лечити, то ни могу ни хладном водом као ни магнетизирањем; у другој »о водолечишту или заведењу« — оно је непотребно; сваки може код куће хладну воду употребљавати; трећа тачка намењена је Сими, т. ј. »водолечитељу или особи, која намерава ово заведење подићи«. Ево шта санитет о њем вели: »Сваки који какову болест оће да лечи, треба да исту болест познаје, а да би је тачно познати мог'о, мора се тиме учити. Предлагатељ водолечишта пак, болести познавати никада пак учио није, следовательно не може и(х) ни лечити. Попечитељству се види и то за нужно, да је требало Просителју приложити каково свидетељство, којим би осведочио, да се у којем водолечишту бавио, и с лечењем управљао, јер Попечитељство без тога мисли, да се он само једним читањем књига о водолечишту упражњавао.« На основу свега тога санитет закључује, да је, »бесполезно водолечиште подићи и ненужно«. Овај акт санитета потписа министар унутрашњих

дела Ђ. Протић и начелник санитета др. Пацек 22 септембра СН. 1039. — Намесништво је усвојило мишљење санитета, о чем је извештен Сима преко министарства просвете 9 октобра. Октобра 21 Сима поново пише министарству побијајући писмо санитета, који није »на само исто питање ништа извеснога и решителнога одговорио«.

(Наставиће се)

Ђорђе С. Ђорђевић

НЕМЦИ И ФРАНЦУЗИ

(Наставак)

VII

Шилеру се не може пребацити, да је у *Дон-Карлосу* изоставио главну стихију. У овом драмском спеву има интрига, али је ова тако заплетена, да се писац у њој заплео, као оно сељанка, која је у сватовима у хаљини са дугим скутом.

Дон Карлос љуби шпањолску краљицу, своју мајеху, која у потаји одговара његовој љубави. Марки Поза, пријатељ Дон Карлоса, љуби слободу, сања о независности Нидерландије и служи се Дон-Карлосом као оруђем, да би остварио своје сне. Принцеса Еболи, дворска госпођа краљичина, прихватила је место ње нежне погледе, који се омакли инфанту, па, као и њена госпођа, она се заљубила у њега. Над ове четири личности краљ Филип II лебди попут хладна и страшна бога, праћен двама страшним архањелима, војводом од Албе и фратром Домингом. То је положај, који износи први чин.

У другом чину Дон Карлос, који је обећао краљици да ће је се клонити, добије по пажу писамце, у којем му једна незнанка даје састанак. Он лети онамо, падајући се, да ће наћи Јелисавету, па наће принцесу Еболи, која му најпосле призна своју наклоност. Принц утекне, оставивши ову увређену заљубљеницу да подозрева на његову страст према краљици; у исти мах односи веома љубазно писамце, које је Филип II послао лепој принцеси. Ова се куне да ће се осветити, хита да се преда краљу и проказује инфанта. Дон Карлос показује очино писамце Позиу, који га подере.

Две грубе мане већ гуше овај акт. На што пре свега уводити у сплетку заплет, који се одмах уклања? На што то краљево писамце, које нпчезне тек што се појавило? Дабогме да марки врло добро чини, што га уништава; али на што завезивати чвор, кад се каже после неколико минута, да га не мислимо употребити?

Али овај грех може и да се опрости На против опширност, дата улогама Албе и Доминга, погрешка је од највећих. Ове две личности, нарочито на том месту, посве су непотребне. Оне само задржавају радњу кроз четири сцене. Они праве политику поред интриге: они удешавају пропаст Дон-Карлосу; али кад се све узме у обзир, њихова магловита удешавања у томе ништа не приносе, јер принцеса Еболи, она по себи и са свим сама, израђује све. И заиста, у који пар они долазе на позорницу, принцеса је већ узела одлуку на наше очи у одсудну монологу.

Филип II зна све: шта ће да реши?... Положај је затегнут како само може бити; срца у гледалаца стегла се. Ову прилику узима Шилер, да радњу на чисто задржи кроз сав трећи чин. Краљ почиње да се жали на своја два саветника, војводу Албу и Доминга. Они одговарају доносећи нове доказе; као да драматург треба у таквој прилици да се стара за умножавање доказа! Не би ли боље било, да се олакшао притисак очекивања, да је Филип ма што решио после доказа, које већ има? Али ми се варамо. Филип II решава се, али на што? Он пречитава списак шпањолских грандова, па видећи име Позино, смисли да зове маркиза, кога никад није видео. »То је оригинал«, вели у себи, »који никад ништа није искао од мене; он ће ми казати истину.« Марки Поза дође; после толика трговлачења нешто ће да буде!... Али не: немачки драматург немилосрдан је спрам оних, који немају у својим жилама белу крв, као његови саплеменици. Кад марки дође, јароспи монарх, увређени муж, пушта да му »оригинал« вазда разлаже своје теорије о слободи и о будућности света. Мирно затвори у своме срцу своју јарост и свој јад, да љубопитан слуша лепе фразе овога сањала. Он је дирнут, удивљене га је обузело. Онда уједанпут сети се, да он управо није дозвао Позу, да се с њиме разговара о философији историје. Сети се, да би требало

да је страстан, увређен, раздражен, па . . . ја наводим од речи до речи:

„Филип. Доста о томе, млади човече (какав прелаз!)... (Почивка.) *Али шта? Шта ли оно хтедох? Нисам ли хтео да знам истину?*“

И он отвара маркизу широм своју душу, чак му поверава памеру да пере своју част; даје му власт, да без сведока говори са Дон-Карлосом и краљицом. Ја бих рекао, да је овде у анализи већ и критика.

Четврти чин толико је узбуђен колико је трећи миран. Марки Поза говори заиста с Јелисаветом: он је моли, да благоволи писмом одредити састанак Дон-Карлосу, јер она ће боље но ико овог младог манитњака наговорити да иде у Брисел и да подигне Фландрију Краљица пристане. Марки оде да потражи Дон-Карлоса, у коме је гроф Лерма пробудио сумње, молећи га да не верује Поза, који је постао краљев љубимац. Шта чини Поза? Иште од принца, да му благоизволи ради веће сигурности поверити своју лисницу и сва своја писма. Карлос оклева, али попусти. Марки се одмах врати краљу, покаже му једно и друго писмо из лисинице и добије пуну власт са налогом, да притвори шпањолског инфанта. Кад Дон Карлос чуо за ову ствар од грофа Лерме, збуни се и лети да се баци пред ноге принцеси Еболи; он је моли, да му да прилике да говори са краљицом. Таман да изусти признање, које би га компромитовало, а марки дође и задржи свога пријатеља. На то хоће принцесу да убије ножем, али врати нож у корице, говорећи: «То би било колико подло, толико и варварски!... Богу хвала, има ту другог начина!» Принцеса се баци на колена пред Јелисавету и исповеди јој своја недела; Јелисавета је збацује. Марки се врати краљици; не казујући јој за што, не дајући јој у својим опширним декламацијама никаква објашњења, изјави јој, да је пропао, али да је инфант, његов пријатељ, спасен. Он је замоли да принцу однесе његове последње поруке. Одатле прелазимо у краљев предњи трем. Војвода Алба и Доминго претресају ове чудне догађаје, али без икаква стварна резултата. Принцеса Еболи дотрчи као у бунилу; хоће да говори са краљем. Уједаред, докле њу задржавају, војвода Алба, који се био удалио, изађе из кабинета Филипа II, вичући: «Наша је победа!»

Читајући овај извод, читалац ће мислити, да се с њиме титрамо. Е, лепо, нека прочита тај чин и нека себе пита да ли писац у ствари даје само више објашњења него ми. Сви ови догађаји теку, као што сам их ја саопштио, тамни, неразумљиви. Истина, много се говори, али не за то, да би се ишта јасно казало. Пуштајући људе да хране своје тајне, писац није умео да за гледаоце дигне крајичак копрене. Сав овај четврти чин изгледа као гомила људи, који страдају од велике болести, а ноћу се шетају.

Доказ, да ова критика није претерана, у томе је, да је у петом и последњем чину Шилер морао да се полако врати онамо, где је радња требала да може тећи. Марки походи Дон-Карлоса у затвору, у који га је бацио, и на неколико листова разрешења у дугу и мучну говору објашњава свој загонетни поступак. Казује Дон-Карлосу, како је хтео да га спасе привидним издајством; ово правдање приморава га да нашим ушима оно казује, што су наше очи већ виделе, или да нас прекасно извештава о оном, што смо требали да знамо.

(Наставиће се)

КОВЧЕЖИЋ

КЊИЖЕВНИ ПРИКАЗИ

Кад је умро краљ Радослав? од *Ст. Стојковића*. 1894. 4 л. на 4-ну. Одштампано из „Дела“. — У овој краткој брошури третира Ст. Стојковић досадашња мишљења наших и страних историчара, а на основу летописа и биографа XIII века, питање: кад је умро краљ Радослав. Мишљења су била различна: једни су изнесли, да је умро на *неколико година* како је због свађе с престола, пошто је из Дубровника отишао у Драч, где га је св. Сава заклињући, давши му име Јован, а други су доказивали да је *на скоро* пошто га је св. Сава заклињући и умро. Даље расправља питање, који га је Сава заклињући и да ли је на скоро за тим или после неколико година умро, па износи хипотезу, о којој би могли и требали наши историчари да воде рачуна, а то је: *„да Радослава није заклињући св. Сава, већ Сава II, српском јерарху, и да нема поверде да је он умро набрзо после путовања престола“*. Овај мали прилошак историји овога доба заслужује похвалу и обилну пажњу оних, који се овим стварима специјално баве.

С. Н.

А. И. Александровъ. **По Адріатическому морю къ Черногорію,** *на торжество 14-го іюля 1893 года.* Казань. Типографія Т-ва Печенкина и К° въ Казани. 1894. стр. 46. — Прошла година је обележена у културној историји Словенства трима знаменитим литерарно-културним прославама, на којима је, тако рећи, цело удела цео просвећени свет у Европи. Те су три светковине: стогодишњица од рођења великог песника појеме „Slavy Dcera“, *Јана Колара* (1793 до 1853), прослављена у земљама чешке круне; за тим у Далмацији, у „Српској Атини“ подигло је захвално Југословенство дичан споменик песнику српском *Ивану Гундулићу* (1588—1638), песнику „Османа“; а најзад у гнезду славних српских соколова, у кршној Црној Гори, прослављена је 14 јулија 1893 четврта стогодишњица од оснивања прве штампарије на словенском југу. Овом последњем културно-историском чину посвећена је и ова мала, но јасно и научно написана књижица ученог професора руског у казанском свеучилишту Александрова, који је заступао казанско свеучилиште на тој светковини. Градиво у овој књижици је подељено на шест одељака (чланака), уз то има напред кратак приступ (стр. 3—4), где се спомиње мало час наведене три светковине из културног живота словенског. У овом приступу је и латински натпис на мраморној плочи над гробом Ив. Гундулића у доминиканској цркви дубровачкој. Први чланак (стр. 5—12) има натпис: *Празднество въ Черногоріи.* У њему писац кратким и јасним потезима црта ону светковину за спомен четврте стогодишњице, од како је штампана прва српска књига „Осмогласник“ (Октоих) на Ободу граду, са културно-историског гледишта. Наводи компаративно кад је где у осталом образованом свету почела радити прва штампарија, полазећи од времена Гутенбергова. На стр. 6—7 говори писац летимично о најважнијим моментима из историје српског културно-политичког живота до Ивана Црнојевића (г. 1471). Писац је краткичести рада навео мишљења *Шафарика, Каратајева* и проф. *Молинеовског* о првој српској штампарији (ваља испоредити напречито с тиме све, што се о томе и код нас писало). Други чланак са натписом: *Отъ Рѣки до Котора* (стр. 12—24) садржи кратак опис пута од Реке (Fiume) обалом далматинском по јадранском мору са карактеристичним белешкама географиским и етнографиско-историским о појединим приморским градовима и пристаништима, као: Задру (Zara), Сплету (Spalato), Дубровнику (Ragusa) са Грузом (Gravosa), Херцег-Новом (Castel Nuovo), Котору (Cattaro), и о њиховој околини, која се тако одликује својом дивном природном лепотом. Трећи чланак с натписом: *Отъ Котора до Цетинья* (стр. 24—29) садржи кратан опис пута од Котора до Цетиња са реферисањем на историски значај села — *Његуша.* Чланак *четврти* с натписом: „Столица Черногоріи“ (стр. 29—31) говори специјално о Цетињу са географиског, етнографиског и историског гледишта, наравно прво у кратко према смеру саме књижице. Пети чланак: *„Торжество 400-лѣтія Ободской типографіи въ Цетиньѣ“* (стр. 31—36) говори напречито о току целе светковине с именима оних знаменитијих лица, која дођоше као заступници страних културних народа и њихових просветних завода. Ток светковине је тачно и подробније описан. Истиче се нарочито држање краља Николе и гостољубље црногорско. Шести чланак: *„Поѣздка на Ободъ, въ Подгорицу и по Скадарскому озеру“* (стр. 36—44) садржи интересан опис Реке Црнојевића, „црногорске Ниџе“, Обода града, Подгорице, Плавнице, Скадарског језера, острва Старчева, где се налазе развалине старе православне цркве, поред које је сахрањен Божидар Вуковић, као што је написао П. А. Ровински. Најзад нам писац на крају описује овај утисак, с којим су се гости 19 јулија разишли. У епилогу се осврће још писац у оне на садашњи културни живот и развитак црногорског народа, износећи најглавније производе културне им и књижевне радње; а особито нам писац истиче у томе заслуге краља Николе, називајући га „краљем српске литературе“. Књижица је у опће занимљива и крло лаким стилом написана; међу тим је цео посао и поред своје намерене краткоће прожет скроз научним знањем и оштрим, критичким посматрањем. Облик је такођер леп; лако се да све разумети, баш као да је писац уделавао градиво, узето из српске литературе, за Србе. Ову књижицу топло препоручујемо.

Б. Петта **А. П.**

КЊИЖЕВНЕ БЕЛЕШКЕ

— У прошлу недељу држао је др. Љуб. Недић у Београду у дворишта Велике Школе јавно предавање о песимизму.

— Из друге свеске београдскога „Дела“ оштампана је у засебну брошуру расправа Стојоја Станојевића „Кад је ум, о краљ Радосиња?“

— У загребском свеучилишту предаваће летњега семестра ове године др. Тома Маретић о словенској митологији и о седиштима и племенима доисторских Словена; Армин Павић хрватску граматику и историју хрватске књижевности; Тадија Смичиклас о изворима за историју хрватску и о писцима хрватским и угарским XVI века.

БЕЛЕШКЕ О УМЕТНОСТИ

— И у Граду су пре неки дан приказали Сметанину „Продају невесту“ у дупком пуној кући а уз неописан ентузијазам публике. За градачке прилике била је ипсе ен сцене сјајна, приказа изврстан.

— Пре десет дана свечано је у чешком народном позоришту у Златном Прагу постављено поврће Бедиха Смотане у фојеру народног позоришта уз свеченије заступника власти и првих корпорација. Свеучилишни професор Хоткински беседио је свечану беседу, после које је председник позоришног конзорција, доктор Ружичка, интенданту др Јерабеку, као заступнику земаљског одбора, у власништво и заштиту истога одбора предао поврће, дело директора Мисльбека. После свечаности био је свечан пријем Смеганине „Продане невесте“, која је тога дана приказана била двестаседамдесетдевета пут.

САДРЖАЈ: Песништво: Анђеоска слика. У шуми. Цветак. Срећа и људи. Вечита музи. — Поука: Инорог или једнорог. — Књижевност: Још нека о Сими Милутиновићу. Немци и Француси. — Књижевни прикази. Књижевне белешке. Белешке о уметности.

„СТРАЖИЛОВО“ излази сваке недеље на читаву табаку. Цена му је 5 фор. н. вр. на целу годину, 2 фр. 50 новч. за по године, 1 фр. 25 новч. на четврт године. — За Србију и Црну Гору 14 динара на годину. — Рукописи се шаљу уредништву претплата књижарници Луке Јоцића у Нови Сад. — За Србију прима претплату књижарница В. Валожића у Београду.

Издаје књижарница Луке Јоцића. **Срп. штампарија дра Св. Милетића.**

БРОЈ 14

СТРАЖИЛОВО

ГОД. VII.

ВЛАСНИК И УРЕДНИК

ЈОВАН ГРЧИЋ

У НОВОМ САДУ, 3. АПРИЛА 1894.

ПЕСНИШТВО

У ШУМИ

II

Певао сам боле међу четир зида —
Заробљени звуци, песма окована
Слушао сам где се у болима кида
На ми горком клетвом давно отрована
Одјекује бôно... Ту не знам за тугу,
Слободна к'о ветар песма се извија
И с тичјом се спаја и широм по лугу
Витла се и пада, диже и разбија.

Вру и кипе гласи по шумској слободи,
Надахнуто срце жељно од њих учи
По широком небу камо стаза води
За молитву Бога без бола и жучи...
Тисућу звукова, тисућу одјека!
И под лисним грмом без игде икога,
К'о у прве дане бесмртног човека,
Не знам смрт ни боле, већ вечност и Бога!...

Ленскій

РОБОВИ

(ТОЛСТОЈ)

За степе сунце тоне
А даља сја се сва,
Робова ланци звоне
И мету путем пра'.

Бријана они чела
На тежак иду рад;
Туга им обрве свела,
На срце пао јад.

Пред њима вуку ено
Таљиге раге две,
За њима иду лено
Чувари, мотрећ' све.

— Дед, браћо, појмо јако,
Махнимо јад нам клет!
Усуд нам судио тако,
Кад угледасмо свет!

Почеше. — Сваки пева
Свог дома тихи мир
И срећу минулих днева
И Волгин бујни вир —

И миле степе оне,
Слободе своје кут. —
Све јаче сунце тоне,
А ланци мету пут.

Борис

УСАМЉЕНОСТ У ПОЉУ

(ХЕРМАН АЛМЕРС)

Почивам мирно у густој, зеленој трави;
Упирем у нис дуго очи своје;
А цврчак песму монотону поје,
И мило небо горе се нада мном плави.

По њему плове нежни облаци бели,
К'о мили снови; и мени се чини
К'о да сам давно умро у даљини
И срећан летим кроз вечни простор цели.

С. Д. М.

СРЕЋА И ЉУДИ

ШАЛА У ЈЕДНОМ ЧИНУ

НАПИСАО И. И. ВУКИЋЕВИЋ

(Наставак)

ЈЕДАНАЕСТА ПОЈАВА

Евица и пређашњи

Евица. О, браћа!... Кад пре? Чисто сумњам. (Прети му прстом).

Зорка (равнодушно). Не мислим да се може што сумњати?

Евица. Не верујем... је л', браћа?

Аца (збуњен). Та... та... свакојако... свакојако.

Евица (прекида га весело). Овако ће бити досадно. Сад нам је пуно срце, па бар стварајмо планове. Дакле: прво и прво с киме ћемо делити нашу срећу?

Зорка. Господин Аца каже: како се покажу прилике.

Евица. Прилично паметно!

Аца (увређено). Евице!

Евица. Ист! Сад се морамо само смејати. За тим морамо погледати мало у будућност.

Зорка. Господин Аца каже: то треба оставити времену.

Евица. Прилично глупо!

Аца (увређено). Али, Евице!

Евица. Ист! Ти знаш прво правило. Треће је: шта ћемо са старим жељама?

Зорка. Господин Аца каже: нов положај, ново све.

Евица. Е, то је пола глупо, пола паметно.

Аца (скочи). Евице, тако ми Бога, ја ћу....

Евица. Молим!

Аца (мирније). Већ ме једи!

Евица. Мораћу те казнити, што си заборавио прво правило. Прво правило гласи: Не сме се љутити! (Прети прстом): Запамти!... А како ћемо назвати нас... наше друштво?

Зорка. Ја предлажем: друштво за шалу.

Евица. Прима се к знању... Ти, браћа?

Аца. Ја велим да га зовемо... да се зовемо: „друштво од сто хиљада динара“!

Евица. Не прима се к знању... Да си бар рекао од пет стотина хиљада гроша... ал' овако не ћемо. Знате како ја предлажем: „друштво без тајни...“ Но?

Зорка. Чудан назив.

Аца. И нема смисла.

Евица. Напротив. Дакле почнимо. (Окреће се Зорци): Како стојимо с овим? (Показује њено срце).

Зорка (збуњено). Али, Евице?!...

Евица. Мир! Јасно и гласно.

Зорка (збуњено). Ја мислим, кад је сумња, онда се пита.

Евица. То се зове одговор! Дакле? (Окреће се Аци): Шта та страна још ћути?

Аца (збуњено). Али, Евице?!

Евица. Већ се једи. (Тргне се): Pardon, хтедох рећи: прелази у досаду... брзо, брзо... одговор!

Аца (збуњено). Али, за бога... ја сам.. ја већ одавно... ја...

Евица (Зорци). Је л' довољно? Замислите сад мене од шесет година, како полажем руке на вас овако (благосиља их) и уздрхталим гласом кажем: мој родитељски благослов!

Аца.
Зорка. | Евице!

Евица (поклони се). Разуме се, сад је и на мене ред и ево признајем, да ће се све лепо свршити и тако је први чин наше среће готов. (Чује се с поља вергле како свира валцер).

Евица. Ах, прекрасно! (Узме Зорку.) Пази: „Секстрит!“ (Играју и смеју се. Аца посматра). Браћа, узми и ти ту столицу... Пази, Зорка... Један, два, три... Број: један, два три. Жао ми је, браћа, ал' имаћеш и ти времена. (Свирка стаје.) Ох, цео бих дан играла!

Зорка. Кад би имао да ти који цео дан свира.

Аца (гордо). И о томе да се говори!?... То је

бар ситница! (Пређе прозору и виче): Еј, ти... верглашу, чекај! (Пође вратима).

Евица. Шта ћеш то?

Зорка. Сигурно да га погоди на цео дан.

Аца (врти главом). Не! (Оде).

Евица. Сигурно ће бити кака мала лудорија... Казала сам ти већ: ето, ето, сад играју лутке, док се не уморе, а прође ће то брзо, врло брзо.

Зорка. Само се љутим на тебе.

Евица. А прво правило?

Зорка. Не, не... Онај твој говор, мало пре, он је... он је...

Евица (грли је). Он је истинит и ти си моја будућа снајица.

(С поља *Аца*: „Овде, на ова врата.“)

Евица (изненађено). Шта ће то?!

Зорка (изненађено). Зар верглеˊ?!

(Аца отвара врата и пропушта верглаша да прође).

Аца. Спусти ту! (Верглаш слушта.) А сад, као што рекох, дођи у по дне... Ти ме познајеш.

Верглаш. Знам, како не бих знао... ви сте господин Аца прак....

Аца (прекиде га). Но добро већ... дакле у по дне.

Верглаш. С богом! (Оде).

Евица. За Бога, браца, за што то?

Аца (гордо). Пих! једна ситница од сто до двеста динара.

Зорка. И још без икаква узрока.

Аца (као пре). О, молим, ја бих и шта више, кад вам само то чини задовољство.

Зорка (збуњено). А, што се мене тиче!... молим лепо!... Ја то нисам хтела.

Евица. Шта ту вас дан! Браца, дед' на посао! Свирај!

Аца (прилази верглу и свира).

Евица (Зорци). Само пази! (Игра): Један, два, три... један, два, три...

ДВАНАЕСТА ПОЈАВА

Рокса и пређашњи

Рокса (с парјачом у руци. Зачуђено). А шта је то!?

Евица (игра). Готово циркус!

Аца (свира). Ил' боме менажерија!

Рокса (крсти се). О децо, ал' сте ђаволи! А ја чујем да свира... свира; кажем, баш близу. Гдеˊ ли је то? мислим се, кад ето!... Него ајте овамо, да вам се не хлади кафа. (Сви стају.)

Евица. То је дивота... та кава вреди... Но?

Аца (брзо). Сто хиљада динара!

Зорка. Читав грош.

Евица (раскалашно). Цариградa, Цариградa, драги моји. Напред! (гура Зорку, која се једва креће напред)

Аца. Ово ти је господски: игра, песме... ништа се не ради и најпосле ужина... Напред! (За се): А ова се прави као да је она добила сто хиљада динара.

Рокса (одлази). Ајте!... Ајте, децо моја... ја сам сипала већ.

Евица.
Аца. } Напред! (Одлазе. *Евица* води *Зорку* са собом.)

ТРИНАЕСТА ПОЈАВА

Газда Марко (улази плашљиво и загледа око себе.)

Газда Марко. Да ли ће кога бити у овој кући? (сам себе грди) А кажем ти ја, није му време сад ићи, а ти 'оћеш... Ето ти сад! (загледа по соби) Их, ал' се окућио мој Макса! (чуди се) Гдеˊ ово сад? (показује на орман) Ко му зна за шта је све оно онде! А така су ти господска посла... триста чинија за једну оку воде, па опет сви жедни... Што је био једном неки поп Павле, па отишао владици, а владика њему пружи, каже, нешто као огледаље ли је, сапун ли је и вели: дед пуши, попо! А поп Павле мрдни и овако и онако, не може се, види, с гвожђа пушити. Шта ће, вели, кукавац с оним, па тек рече владици: „а где се, вели, свети оче, ово пали? А владика се, каже, насмеја, па засече ноктом у једну резотину те преполови ту муку, а унутра дуван као смиље. После прича поп Павле: од срамоте једва нађох кваку на вратима... (загледа даље) Не бих ти се ни ја у овоме умео наћи, као мува у паучине. (угледа верглеˊ) А каке ли су му оно ногаре и оно... сандук ли је?... шта ли је?... Гдеˊ, па као чекрк!... Бога ми ће оно бити нешто за конце, само где су му цевке? (узме за држању од верглеˊ) На коју ли му се страну окреће? Да ли на леву или на десну? (окрене. Верглеˊ засвира, а он се уплашено тргне) Ето ти сад?... Ама, брате, само што пиннух, само тек овако...

ЧЕТРНАЕСТА ПОЈАВА

Аца, Евица, Зорка, Рокса и *Марко*

Аца. Ко ли је овај?!

Евица. Никад га нисам видела.

Марко. Бога ми брате, само ето овако... к'о прстом да сам такао, а оно, на ђавола, писну.

Аца. Ако, ако... изволите опет...

Рокса (с врата). О, газда Марко... гле њега... кад сте дошли?

Марко (весео). Данас смо дошли! (Аци) Фала, брате... нека... Ја ти се у то не разумем. (руку је се с Роксом).

Рокса. Како су ваши код куће... жена, деца?...

Марко. Добро су... Поздрављају.

Евица. А ви се знате с оцем?

Рокса. Бог с тобом, из једног су села!

Марко (весело). А... јес... из једног села ми смо... Он се само после чколовао, а ми на орање. И кажем оном мом Василију: учи, дете, учи једнако. Ето, кажем, и онај наш господин Макса, учи, брате, учи и све запева од корица до корица: „где си, краљу барјактару? шта ћеш, краљу барјактару?!“ На истера, као први господин.

Рокса. Седите, газда Марко... изволите.

Марко (збуњено). На шта ћемо као и седети? (седа).

Евица (тихо Зорци). Ми бисмо могле одавде?

Зорка (исто Евици). Са свим.

Евица.
Зорка. } С Богом! (оду)

Аџа. Па и ја ћу.

Рокса. Седи мало с нашим газда-Марком а ја ћу и онако часом око ручка. (пође)

Аџа (гушћа за се). Шта ћу ја с њим да радим?

Рокса (у одласку). Ето мене одмах... ето. (оде)

Аџа (испољи се, љути се и намрштен). А ви, газда Марко... ви сте трговац у селу?

Марко. Јесмо... у селу.

Аџа. Хм! А како вам иде трговина?

Марко. Иде нам свакојако... онако рећи, није баш добро.

Аџа. Хм! А чиме управо тргујете?

Марко. Па, онако рећи, свачим.

Аџа (важно). Хм, хм!... Та да... А да је већи капитал, ишло би боље... Је л' те?

Марко. Е, да је капитал, онако рећи, већи, ишло би и боље.

Аџа (важно). Разуме се, разуме се... Новац је сад све и сва на свету. (брзо) Шта велите на пример једно сто хиљада динара... А?

Марко (одмахне руком). Све село да куним.

Аџа (гордо). Тако је, тако је... Новац, само новац, па је све лако. (брзо) А што сте сад управо дошли у Београд?

Марко (разлачи). Та овај... донели смо, онако рећи, неке суве коже да продамо.

Аџа (брзо). Да продате?

Марко (маше главом). Тако смо радили и пре неке године... Него сад су у пола цене, онако рећи, ал' смо за паром потребни...

Аџа. А већ после ће скочити цена? Је л' те?

Марко. Како... Дупло ће бити!

Аџа (за се). Ето прилике да се заради. (гласно) А пошто су вам те... те коже?

Марко. По дукат пар, онако рећи, дао бих све што имам.

Аџа (брзо). Ја их купујем све... Ево руке!

Марко (гледа га са неповерењем и развлачи речи). Ама, брате... ми смо, као, онако рећи, од истине рекли... Није то, да се што каже: шали се и онако...

Аџа (брзо). Нема шале никаке. Све ја купујем од једном од готов новац, још дајем у злату. Зар нисте ништа чули? А?

Марко (врти главом). Не знамо ми то ништа!

Аџа. Да сам јутрос добио сто хиљада динара... Ви'те, истина, почећу с кожама ал' ја свакојако мислим да тргујем. Ту се пара тече, јер пара пару вуче, а ја могу... Замислите само, сто хиљада динара!

Марко. Их!

Аџа. Па сад где су коже?

Марко. 'Оћу л' д' идем да донесем?

Аџа. Што пре... Знате, шта је до руке сигурније је, а и ви... за новац, разуме се, добићете одмах.

Марко (устаје весело). Е хвала ти, брате, овако!... (лукаво) Ама чујеш, немој нешто, онако рећи, шала је, и ово, оно...

Аџа (озбиљно). Кад вам кажем... Чим ви коже, а већ ће бити новаца... Ја чекам.

Марко (одлазећи). А ја ћу коже одмах донети?

Аџа. Врло добро, врло добро...

Марко. Е, одох! (оде брзо)

(Свршиће се)

ВЕЧИТИ МУЖ

ПРИПОВЕТКА Ф. М. ДОСТОЈЕВСКОГ

ПРЕВЕО МИЛИВОЈ МАКСИМОВИЋ

(Наставак)

XIV Сашењка и Нађењка

У собу уђе врло млад човек, од својих деветнаест година, а можда и млађи — тако је младолико изгледало његово лепо, самоуверено напуњено лице. Био је прилично одевен, бар је на њему све лепо стојало; узрастом је био виши од средњег човека; црне, густе, у косме развијене власи и велике, смеле, тамне очи особито су падале у очи у

његовој физијономији. Само је нос био малко широк и удигнут; да није било тога, био би баш леп човек. Ушао је у нутра са свим достојанствено.

— Ја, канда, имам прилику говорити са господином Трусоцким? — изговори одмерено и са особитим задовољством ударајући на реч „прилику“, то јест дајући тиме на знање, да никакве части и никаква задовољства не може бити за њега у разговору са господином Трусоцким.

Вељчањинов поче поимати; а и Павлу Павловићу канда долажаше нешто у памет. На његову лицу се опазио немир, али се инак уздржа.

— Не имајући части знати вас — одговораше му достојанствено — мислим, да с вама ни посла никаква имати не могу.

— Ви ћете прво саслушати, а после ћете казати своје мишљење — самоуверено и као поучавајући га изговори млади човек и, извадив лорњет са оквиром од корњачине коре, који му висијаше на гајтану, стаде разгледати кроза њ боцу шампањског, која стојаше на столу. Довршивши спокојно смотру над боцом, сави лорњет и, обраћајући се наново к Павлу Павловићу, проговори:

— Александар Лобов.

— А шта вам је то Александар Лобов?

— То сам ја. Зар нисте слушали?

— Нисам.

— У осталом, од куд и да знате? Ја сам дошао важним послом, који се управо вас тиче; међу тим дозволите, да седнем, уморио сам се...

— Седите — позва га Вељчањинов, ну млади човек беше већ сео и пре позива. Ма што бол у грудима биваше све већи и већи, Вељчањинова инак занитересова тај малени пастрњивац. На лепом, детињском и руменом његову лицу чинило му се као да види некакву удаљену сличност са Надом.

— Седите и ви — предложи младић Павлу Павловићу, показујући му небрежним покретом главе место према себи.

— Нека ме, могу мало и постојати.

— Уморићете се. Ви, господине Вељчањинове, можете, ако вам је по вољи, да и не излазите одавде.

— Немам за што ни да излазим, ја сам у својој кући.

— Како вас је воља. Ја, морам вам признати, и желим, да будете ту док се ја објашњавам са овим господином. Надежда Алексејевна ми вас је препоручила доста ласкаво.

— Где! А кад брже?

— На одмах после вас. Ја одавде и долазим. Даље, знате ли шта је, господине Трусоцки — окрену се Павлу Павловићу — ми, то јест ја и Надежда Федосјејевна — говорио је кроз зубе, извађујући се небрежно у наслоњачи — одавно већ љубимо једно друго и задасмо једно другом реч. Ви сте се сад непречили међу нас и ја дођох да вам предложим, да уступите место. Је ли вам угодно, да пристанете на мој предлог?

Павле Павловић се трже и погледа, али у час му опет прелети преко усана пакостан подсмех:

— Не, ни најмање ми није угодно — осече се лаконски.

— Где, где! — обрну се у наслоњачи младић, пребацив ногу преко ноге.

— Не знам чак ни с ким говорим — настави Павле Павловић — а мислим, да немамо ни о чему да говоримо даље.

Рекавши то баш за потребно да и он седне.

— Рекао сам, да ћете се уморити — нехатно опази младић — имао сам мало час прилику известити вас да ми је име Лобов, и да смо ја и Надежда Федосјејевна задали једно другом реч — дакле никако не можете рећи, као што казасте мало час, да не знате с ким имате посла: такође не можете држати ни то, да немамо о чем говорити даље. Не узимајући у обзир мене — ствар се тиче Надежде Федосјејевне, којој се ви тако дрско намећете. А већ само то је довољан разлог за објашњавање.

Све је то процедио кроз зубе, као какав уображен човек из виших кругова, који једва удостојава свог слушаоца да говори с њим; чак поново извади лорњет и посматраше кратко време нешто кроза њ, док је говорио.

— Допустите, ви млади човече... — подвикну му Павле Павловић, али га „млад човек“ дочека као запета пушка.

— У свакој другој прилици бих вам строго забранио, да ме називате „младим човеком“, али сад је признајте и сами, моја младост моја главна предност према вама, и да бисте ви јако волили, да сте на пример данас, кад сте давали браслету, били бар колико толико млађи, но што јесте.

— Ух, дрекавче један! — прошапта Вељчањинов.

— У сваком случају, милостиви господине — поправи се достојанствено Павле Павловић — ја инак не налазим да су вама постављени разлози — разлози неприлични и сумњиви — довољни, да се настави препирка о њима. Ја већ видим да су све саме детињарије; сутра ћу се већ поразговорити о том са поштованим Федосјејем Семеновићем, а за сад вас молим да се удаљите.

— Јесте ли видели какав је ово човек! — викну узбуђено младић Вељчањинову, изишавши из своје хладнокрвности. — Мало му је, што га одавде те-

рају плазећи језик за њим, сад још и да нас оговара код старца! Зар не доказујете тим, ви јогунасти човече, да хоћете да узмете девојку насилно, да је купите од подетињених стараца, који услед социјалног варварства имају власт над њом? Та зар вам није већ довољно показала, да вас презире; зар вам није враћен ваш данашњи, непристојни поклон, ваша браслета? Шта тражите више?

— Нико ми није никакве браслете вратио нити је то могуће — претрну Павле Павловић.

„Ух, да те је бар ђаво однео!“ — помисли Вељчањинов.

— Мени је заиста — започе он мргодећи се — наложила Надежда Федосејевна да вам предам ову кутију, Павле Павловићу. Нисам хтео да се примим, али је она молила... ево је... мени је страшно непријатно...

Извади кутију и метну је смућен пред Павла Павловића, који се чисто укочио.

— А што је нисте предали до сад? — окрену се оштро младић к Вељчањинову.

— Свакако, нисам имао прилике — намршти се овај.

— То је мало чудновато.

— Шта-а-а?

— Па, кад се узме, и јесте чудновато, признајте сами. У осталом, ја сам готов да признам, да је ту — неспоразумљење.

Вељчањинову страшно дође воља да скочи и продрмуса дечка за уши, али се не мога уздржати, него му у очи прсну у смех; младић такође одмах удари у смех. Ну Павлу Павловићу беше друкчије; да је могао Вељчањинов опазити његов ужасни поглед на себи, кад се смејао Лобову, онда би разумео, да овај човек у том трепутку прелази судбоносну границу... Ну Вељчањинов, и ако не беше видео погледа, ипак је знао да Павлу Павловићу треба помоћи.

— Чујте, господине Лобове — започе он пријазним тоном — не упуштајући се у разглабање осталих разлога, којих не ћу да се дотичем, хтео бих да вам напоменем само толико, да Павле Павловић, у намери да се ожени Надеждом Федосејевном, не иде онамо непознат, него на против њега у оној поштованој породици врло добро знају и цене, а за тим он својој невести ставља на расположење свој одлични и угледни положај, па онда своје имање, па према томе је са свим природно, што се чуди такоме супарнику као што сте ви, има врло лепих особина, али који је тако млад, да га он никако не може да гледа као озбиљна супарника... па према томе има у неколико и право, кад вас молим да прекинете...

— Шта има то да значи: „тако млад“? Ја сам већ одавно навршио деветнаесту. По закону сам се могао већ одавно оженити. Ето то је све.

— Ну који би отац пристао да даде за вас кћер сад па ма ви били и милијонар у будућности или какав добротвор човечанства? Човек, коме је деветнаест година, не може одговарати — ни за сама себе, а ви сте се одлучили чак и тућу будућност да узмете на душу, то јест будућност детета, као што сте и сами. Видите, ни то није са свим тако племенито, као што ви мислите! Ја сам био тако слободан да то рекнем због тога, што сте се ви сами мало час обратили на мене, као на посредника између вас и Павла Павловића.

— Ах, заиста, њега зову Павле Павловић! — опази младић — а од куд се мени опет све наметало у памети да се зове Василије Петровић? Знате ли шта — обрати се Вељчањинову — ја се сад вама ни мало не чудим; знао сам ја, да сте ви сви таки! Ипак је чудновато, што су ми о вама говорили као о човеку у неку руку нових назора. У осталом то су све трице и кучине, а ствар је у томе, да ту не само да нема ничег неплеменита с моје стране, као што сте ви узели себи слободу изразити се, него да је чак са свим противно, што се надам да ћу вам моћи протумачити: ми смо, пре свега, дали једно другом реч и, осем тога, ја сам јој отворено обећао, пред два сведока, да ћу јој, ако она кадгод заволи кога другога или се просто покаје, што је пошла за мене па зажели да се развенча, онај час издати акт о свом браколомству и тим да ћу потпомоћи, где буде требало њену молбу за развод брака. Још више: за случај, ако бих ја у току времена хтео да се извлачим или да не бих хтео дати тај акт, то ћу јој ради њене сигурности на сам дан наше свадбе издати меницу од сто хиљада на своје име, тако да би у случају, да не бих хтео издати онога акта, она одмах могла утужити моју меницу па би онда мене за јаку! На тај начин је све осигурано, и ја ничију будућност не стављам на коцку. Даклем то је прва ствар.

— Чисто бих се опкладио, да вам је то онај — како се зове — Претпосилов измислио! — викну Вељчањинов.

— Хи-хи-хи! — кикотао се пакосно Павле Павловић.

— А шта се тај господин кикоће? Ви сте погодили, то је замисао Претпосиловљева; и заиста, врло је вешто удесио. Наказни закон је савршено парализован. Разуме се, ја сам одлучио, да ја вечно љубим, а она се страшно кикоће, али је ипак врло вешто

и, признајте, да је и племенито, и да не би био сваки у стању да тако ради.

— По мом мишљењу не само да није племенито, него је чак и гадно.

Млади човек слеже раменима.

— И опет вам велим, да вам се не чудим — опази после кратког ћутања — свему тому сам се давно простао чудити. Претпосилов на пример, тај би вам управо у очи скресао, да такво неразумевање са свим природних ствари произилази од извртања са свим најобичнијих осећаја и назора ваших, и то прво дугим неприродним животом а друго дугим нерадом. У осталом, ми можда још не разумемо један другог; мени су до душе лепо говорили о вама... Али педесет година вам свакако већ има?

— Пређите, молим, на ствар.

— Опростите ми моју нескромност и немојте се љутити; нисам имао намеру. Наставићу: ја ни најмање немам наде да ћу бити милијонар, како сте се изволели изразити (од куд му само та идеја!) Ја сам овде, као што ме видите, па ипак сам са свим уверен у своју будућност. Јунак ни добротвор не ћу бити ничији, али своју жену ћу увек моћи обезбедити. Истина, ја сад немам ништа и чак од малих ногу сам у њиховој кући одневан и васпитан...

— Како то?

— На тако; ја сам син подаљег рођака жене тога Захлебињина, и када су сви помрли и оставили мене као дечка од осам година, узео ме је старац себи и после ме дао у гимназију. То је човек врло важан, ако хоћете да знате...

— То знам.

— Јесте, али је већ сувише застарео. У осталом је врло добар. Сад сам, додуше, одавно већ изишао испод његова старатељства, желећи да сам себи зарађујем хлеб и да будем само себи обвезан.

— А кад сте изишли? — запита радознало Вељчањинов.

— Па има већ четири месеца.

— А, дакле тако; е онда је све разумљиво: пријатељи из детињства! А какво место имате сад?

— Приватно, у канцеларији једног бележника, двадесет и пет рубаља месечно. Ово истина то је све само на време, али кад сам је запросио, нисам имао ни то. Служио сам тада код железнице, по десет рубаља месечно, али то све мало на неко време.

— А зар сте и просили?

— Дабогме, сасвим формално, и то још пре три недеље.

— Ну па шта је било?

— Старац се из почетка страшно смејао, а по сле јако љутио. Ну су затворили горе у антресолу, али је Нада јуначки издржала. У осталом је целом неуспеху криво то, што је он још од пре имао зуб на мене, због тога што сам напустио место у департману, куда ме је наместио пре четир месеца, још пре но што сам служио код железнице. Он је славан старчић, ја и опет то кажем, код куће је простодушан и весео, али чим се осети у департману немате ни појма, какав је! Седи као неки Јупитар! Ја сам му, наравно, дао на знање, да ми се његове манире престају допадати; али главни окршај се догодио због столоначеоникова помоћника: томе господину дошло у главу да се потужи, да сам тобоже био „груб“ према њему, а ја сам му просто рекао, да је душевно неразвијен. Ја их све оставих и сад сам код бележника.

— А јесте ли у департману имали много плате?

— Ех, био сам прекобројни! Старац је давао на издржавање — рекао сам вам да је врло добар; али ми не ћемо никако попустити. Ово, кад се узме, двадесет пет рубаља није никаква сигурност, али ја се надам да ћу за кратко време бити примљен у управу над задуженим имањем грофа Завиљенског, и онда ћу излазити на три хиљаде; или у присежне поверенике. Сад људи треба... Бу! Како грми! биће буре, добро што сам стигао пре буре; а дошао сам пешке оданде, готово сам непрестано трчао.

— Ну, допустите, ако је тако, кад сте већ имали прилике, да се разговорите са Надеждом Федосијевном, ако вас поред тога још и не пуштају у кућу?

— А, па може се и преко плота! Јесте ли видели јуче рињокосу? — засмеја се — ну, па и она на том ради, и Марја Њикићишна!.. Само што та змија Марја Њикићишна.... А што се ви мрштите? Да се не бојите грома?

— Не, рђаво ми је, јако рђаво... Вељчањинову беше заиста рђаво и он мучећи се од ненадна бола у грудима устаде са столице и покуша ходати по соби.

— Па онда сам вам, сигурно, на досади. Немојте се узнемиривати, ја ћу одмах! — и младић скочи са столице.

— Ништа, ништа не сметате — задржаваше га Вељчањинов, претварајући се.

— Како ништа, кад „Кобиљникова трбух боли“ — сећате ли се у Шчедрину? Волите ли ви Шчедрина?

— Волим.

— И ја. Ну, Василије... ах, да! Павле Павловићу, хоћете ли да свршимо! — окрену се скоро смејући се Павлу Павловићу. — Да бисте ме разумели, формулисаћу још једном своје питање: пристајете ли да се сутра пред старима и у мом при-

суству одречете свију својих претензија на Надежду Федосијевну.

— Ни најмање не пристајем — устаде нестрпљив и љутит са свог места Павле Павловић — и сем тога, још вас молим да ме се оканите... јер то су све детињарије и глупости.

— Пазите! — припрети му младић прстом, високопарно се смешећи — немојте да се преварите у рачуну! Знате ли, шта су последице погрешци у оваком рачуну? А ја вам само у напред кажем, да кроз девет месеци, кад се тамо већ и истрошите и измучите и овамо вратите, да ћете онде од стране Надежде Федосијевне бити присиљени, да се сами одрекнете, а ако се не оканете, биће за вас горе; видите, дакле, докле ће ствар због вас доћи. Дужност ми је да вам у напред рекнем, да сте ви сад као пас на ланцу — опростите, ово је само упоређење — ни себи ни своме. На хуманости понављам: размислите, принудите себе, да бар један пут у свом животу озбиљно размишљате о нечем.

— Молим вас, да ме ослободите својих моралних поука — закрешта у јарости Павле Павловић — а што се тиче ваших гадних напомена, ја ћу још сутра предузети своје мере, строге мере!

— Какве гадне напомене? О чему ви то говорите Сами сте гадни, ако на тако што мислите. У осталом ја сам готов да чекам до сутра, ну ако... Ах, опет та грмљавина! До виђења, врло ми је мило било! — махну главом Вељчањинову и потрча, очевидно журећи се да побегне од буре и кише.

(Наставиће се)

ПОУКА

О ПРОШЛОСТИ БЕОГРАДА

(Наставак)

II

Историски преглед догађаја од првог освојења Београда под курфирстом Максимилијаном Емануилом 1688 до почетка XIX века

Док су велике верозаконске борбе душевни и социјални живот одводиле на нове стазе и тридесетгодишњи рат, који је Европи ваљало да даде са свим измењен политички лик, по западу беснео, дотле се на истоку, којим је овладало османство, изводио чудноват историски процес.

Турци, који су од Мурата I, Бајазитом, Мухамедом II и Сулејманом II почели продирати тако, да се сав свет забринуо, почели се задовољавати оним, што су већ освојили, по што су се раширили до граница Аустрије. И ако су доцнији султани још што освојили или бар покушали да освоје и ако су мање или више показали ратничког духа, једно стоји, а то је, да се од великога похода Сулејманова, који се завршио подјармљењем Угарске, ништа више није догодило, што би оправдало било ону забринутост. Покушана и без успеха остала прва опсада Беча, као и даљи ратнички потхвати у Угарској нису били ништа друго, до ли природно изнуђивање зграде, коју је Сулејман био дигао. Турски се владари од тога времена канда више бавили тим, да у освојеним крајевима учврсте своју власт, више се канда одали уживању онога, што су стекли. Осим неколико великих потхвата у Азији и незнатних бојева у Европи, који се губе према знаменитим догађајима прошле сјајне перијоде, освајачка се политика султана не може похвалити ни једним једним успехом, који би се могао сравнити са успехом Мухамеда II или Сулејмана. У елементарној снази, које је било у османства, као да је настала омара, која је мало по мало и скоро неопазно спремала назадак. Та омара, коју су свакако прекидали покушаји различне врсте, као и бојеви на границама неизмернога царства, траје тако прилично од прве до друге опсаде Беча. У то време, за које је османство прегазило кулминацију у развијању своје снаге, били су с обзиром на све неутешније унутрашње прилике у турској држави дати услови, да се иста с успехом потисне. На жалост Европа, која се забунила била у велику верозаконску и политичку борбу, није турским приликама могла обратити онолико пажње, колико је на изласној тачци ове перијоде од самих Турака била присиљена да обрати.

Већ у почетку шеснаестога, нарочито пак у почетку седамнаестога века са свим је престала освајачка политика Турака. Дворска и сплеткашка политика, како је цветала за време Византинаца у Цариграду, само још у бруталнијем издању, дошла је сад на место освајачке политике некадашњих

султана, који су знали, за чим теже; ратничке врлине заменило је мекуштво и жудња за уживањима; некад покорни па ипак лавима слични јаничари прометоше се у хијене, које стадоше гладати лешине убијених султана и великих евнуха па дика османлиске војске, која је пре чинила чуда од храбрости и пред очима Мухамеда II умела да гине, изврглa се временом у преторијанску гарду најгадније врсте, која је за новац рушила владаре, а тупаве принчеве дизала на престо.

Сами султани, са малим изузецима, нису више пили у рат а нису лично отправљали ни државне послове. Велики везири, којих је моћ трајала толико, колико су султану били у милости и док се није уплела каква харемска или јаничарска сплетка, управљали су час са више, час са мање опрезности државом а добро се чували, да не буду сувише дуго ван Стамбола те да не дају непријатељима својим прилике на ма какву политичку спекулацију, која се обично завршивала шиљањем традиционалнога свиленога гајтана. Само такви велики везири, као Соколовић или Ћуприлић, којих се моћ темељила на поверењу њихових владара, могли су мислити на већа предузећа, којима се углед државе за неко време опет дигао те се на снажан излив пробудила елементарна сила, која је још једнако дремала у османству. Такво мора да је било стање, у којем се у другој половини XVII века налазила турска држава, кад се у велику европску политику умешао султан Мухамед IV, који је био тако срећан те је имао читав низ ваљаних великих везира. Свакако се то не би било десило, да није Луј XIV новцем и наговором у државницима Порте изазвао био неку освајачку амбицију и уображење о влади над целим светом. Како је мало било то оправдано, најбоље показује битка код Св. Готхарда и вашварски мир.

Османство — о томе није могло бити сумње — стало је опадати. Додуше политика француског цара, који је чак и Мађаре дражио на устанак против цара, могла је донекле да задржи то опадање, но о напретку није могло више бити разговора. Уз то су у Немачкој, ма да се и овде осећао утицај француског цара, ствари стојале битно друкчије, него за време Сибињанина Јанка, јер кукавни цар Фридрих, крај силних сабора, није могао набавити војника против Турака. У самом народу, у великој публици, шта више на дворовима, који још нису тако са свим стојали под француским утицајем, осетила се — а то је радостан знак новијем и бољем духу времена — нека врста заједнице у свим оним приликама, које су додиривале поље културе и хуманитета. Да се загрози Бечу, да турска инвазија продре у срце Европи, да се натраг падне у варварске прилике — то већ нико није могао више ни појмити; против тога као да се стало опирати здраво схватање народâ а онда и њихових владара. Тим измењеним назорима, новом духу, који је почео свуд себи крчити пута, уважењу цареву и јачини његове домаће моћи, коју је Луј XIV узалуд свакако хтео да поткопа, и најпосле политичким интересима Пољске, Русије и Млетака ваља рећи хвалу, те се свуда ревно латили замисли, да потисну османство. Знало се тачно, да прилике у турској држави нису више наздравиле и да негдашња победоносна турска војска према новој тактици и дисциплини европских војски, којих се биће богатим искуствима за тридесетгодишњег рата било изменило, не ће више као у средњем веку према невештим оклопним коњаницима морати успети. Од стране Турака покушана а неуспела опсада Беча, коју је године 1683 одбила сједињена царска, немачка и пољска војска, јасно је доказала, да се о измењеним приликама суди коректно и да се сад после Кара-Мустафина пораза пред капијама царске престонице са свим озбиљно мисли на то да се Турци погоне а и са свим изгоне из Угарске а ако може бити из Европе.

(Наставиће се)

Т. Ст. Вуловски

КЊИЖЕВНОСТ

ЈОШ НЕКА О СИМИ МИЛУТИНОВИЋУ

ПОВОДОМ РАСПРАВЕ ДРА СТЕВАНА ПАВЛОВИЋА.

(Наставак)

Одговор је Симин одвећ интересан; он нам показује његову одушевљеност за хидропатију, а и даје неколико лепих података за његов живот и његов рад. Не грешим — надам се — што и тај одговор у целости доносим:

1. У првоме своме пункту показује Санитет, да зна мислити и говорити о болестима, и да је уве-

рење да општчег њима лека бити не може, а за ово њега ни једно нитко непита, то мање пак имаде ли и може ли бити један свеопшчи лек свима болестима, и једа ли је Присничева система за основану признана, него: „Је ли полза, или не, роду човечијем од водолечења?“ Даље шта Присниц Винценц у Шлезије Грефенбергу ради, откуда ли о чему ли, како ли сви лечиште другима леконима болести он самом водом лијечи, и да је због тога самога узрока Присничева система неосновано, и зато нитко исти Санитет непита, него: „Је ли полезно, или не роду и здрављу човечијем водолеченије?“ Али на то још ште никако у томе писму не одговара наш Санитет; него нам казује, шта су системе, шта ли Магнетизам, Хомеопате и „Моритона“ пачели Морисона пилуле, и како лијечи један Француз у јужној Француји, и да су то све моде, које постају и нестају, него да само Инократова система је разумна, и зато већ оно три хиљаде година свеистоветна једнако траје. Али некаже нам и то, да је и сами онај Инократ у млогим и баш у оним Случајима, кад би све своје знање лечења, и сву своју Апотеку исцрпио био, прикладао смиреномудрено самога болесника гласу природе ухо своје, и тај би свагда исти бивао: „Дај ми воде пити, дај за бога, пак ћу одма оживети, та оздравити!“ И овим би он чешће како болесника, тако и себе и своју лекарску чест и важност, пак и саму алопатију спасавао, но ев' и ово је одатле и видно и јасно, да и тај велики и најпрви алопат није могао и преко свега тога своје искуства увидети, и признати тако просто и понајближе и понајуспешније у млогим болестима средство, и то пак од самога својега мнимога свезанија, како и наш Санитет, него је овако зар препросто средство предостављено само профанима и бездипломицима и самим болесницима? Да! Присниц и његова неосновања нашим Санитетом система то исто сведочи задовољно, што и саме докторе лијечи, баш ако су то и алопати, како и други који му драго, а својом једином елемент-медицином, т. ј. чистом водом. Преко свега тога пак ово једино међу тим (премда једва и сад) Санитет исти припознаје, да је вода најздравије пиће за сачувати здравље, и да је у млогим случајима кућевни, т. ј. приватни лијек, него и опета да не може бити свеопшчим; а не вели, да и сваколика алопатија и сва њена апотека још није свеопшчи лијек, како ма друга која му драго система лечења до данас поставша. Него нека ми тај Санитет изволи објаснити ово само, једа ли је домаћи живот негде изван општега, што ли ваља и користи здрављу дома, зар ово у публики топрв' излишно и противно бити може? Једа ли је сваћија природа рачија?...??

У другом пак пункту одговара и објасненија својега Санитета исти повторава своје мнение о системи водолеченија, да је неоснована, и за то је и само водолеченье непоуздано, пак и водолечиште мора бити недостаточно. Али се не опоминье наш Санитет, да преко све непоузданости самога водолеченија пак и преко свеколике недостаточности водолечишта, да у самоме Бечу о један пут су два такова водолечишта, по системи Присница допуштена и подигнута и благоуспешно дејствују У ком пункту наш Санитет даље овако говори: „Но и онда би водолечиште било излишно, кад би и сама система основана била.“ Овако изреченије шта другу у себи садржава нека се ми докаже, ако не ово: „Није слободно никоме барем овде подићи водолечиште никако, ма колико год на свет и разум и искуство туђе, а то ли српскост, за полезно бити доказивала. Ов'лико свом основанију и началу пак ево и какови узрок наводи наш Санитет: „водом се може сваки код куће лечити (ево инди једва једвице, ако и доцне и нехотично признање саме самците могућности водолеченија!!), дакле само треба начин водолеченија обнародовати, а водолечиште је установљавати излишно.“ Него кад би све дома могло се водом лечити по самим обнародованим начинима, зашто би дакле у Грефенберг а и к истому Присницу болесници стотинама ходили, те се тамо лечили?...? Пак зашто баш и различне болести тамо како и свукуда иста сама вода лечи? Зато ли, што није вода свеопшче лекарство (Universal-Mittel) или зато, што и без те свеопшче силе превосходи вода сама сва досад изнесна и употребљавана лекарства, како и Присници искуство и опит све досадашње лекарије системе?...? А и нашег Санитета чланови незнаду ли лекарства и сами правити, како и апотекари, пак и не ходе ли по приватним кућама болеснике лечити, но и опет апотеке не потребују л', па и шпиталье толико не препоручују ли? И то зашто би друго чинили, него за већу зготу, болника ли, своју л' и апотеку?...? И зато ли је излишан завести водолечиште, што немора са њиховима рецептима крмити?...? Шта ли пак друго исти наш Санитет доказује овди, овим својим изреком, премда и то нехотично: „У сваком доброурећеном шпиталу и сваким разумним лекаром употребљава се вода, као помагателно средство у свима оним слабостима, у којима помоћи може, и то у различитом виду и пр.“ ако не ово: да су водолечиште „(премда ми на њи вичемо)“ прави правцати шпиталье и за то једино, што не може сватко дома имати онаково предусретање, снабдеваше и лечење, као у шпиталу; пак још да вода помаже у различитим слу-

чајима и другим (зар?) лекарствама, и то је зато (премда то ев' овде Санитет наш не изриче) што је искуство здравога разума и срца доказало, да вода сама собом „(та и самом паром)“ помаже и лекује и онде и оно, што никаква друга досадашња лекарства не могу —! Него и преко тога наш Санитет и ту своју мисао свога изреченија закључује овим сам' својим пресужденијем, да је свакојако боље подићи шпиталъ, него ли водолечиште, то ли зар и баш зато цигло што је досад — обични шпиталъ досадашњи, т. ј. систематическо-дипломатним докторима дућан произволни, како-но што им је и апотека подручни банкир и капитал бескапитални? —

Даље говори наш Санитет: „Овакове шпекулације (водолечишта?!) свуда приватна лица својим трошком или акцијама заводе, а досада Попечителству внутрени дела ни једно Правителством подигнуто водолечиште није познато.“ И ово ја разумем овако: Ми, Санитет Србије, знамо и видимо, како се ниста водолечишта свуда подижу, како и сами Мухамед, што је саму воду још негда и за свагда претписао, али опета недамо таково што у нашему кругу и власти никако и ником подигнути; што више ни Попечителству, под којим стојимо, не допуштамо сврху тога ни очи отворити; јербо кад смо тек ово заспепали, што можемо ласно како и кад хоћемо, то и по готову ће и сама врховнејша Србија власт за таково нам неповољно заведеније бесчувствена постат' и остати, барем докле смо ми ово што смо, т. ј. Санитет Српски, иначе правије и јасније рекав само — Егоисте, и само Најемници. — Него нека нам исти Санитет објасни, једа ли он држи у тима приватним лицима и од целе ческе земље и народа чиновнике, који о своме трошку општем таково водолечиште заводе у сред свога столичнога града, које својом уредбом, ползом и наменењем сва досадашња благодејска у свем свету заведенија превазилази, какогод што и Присниц све докторе и докторе надвишава. Пак једа ли и велики херцог вајмарски такође приватно лице и шпекуланг, који је такође присничевски водолечиште завео и свему и људству свом и туђему шчедро отворио? Или зар Лајпцига приватни заводителъ различни, топли, минерални, пак и хладноводни лечилиша мисле и верују, да они самом ползом и угодбом општом свим' сочеловеч'ма ползовати и не могу и не смеју и не морају. Зар што нису никаква публична лица и власти надлежно-моћне? Или су и они криви а за то једините, што не морају за то искати одобрења од нашег Санитета, нег од свога, који је напуњен такође докторима, но и философима, који желе, труде се и траже дан и ноћ више и више (што-но је душност љубећима мудрост, колико и ближњост!...) знат' и моћи ползовати своје сочеловеке, пак онда топрв и себе?...?

У трећему и најпоследњему свом пункту Санитет нам казује, да сваком ваља, тко хоће да лијечи најпре болест познати, а познавању болести сваке точном учити се мора, и отуда изводећи следствије утврђава, да Предлагатељ водолечишта ту науку никада учио није, пак не уме водом болести лечити, али нека нам каже исти Санитет, гди је ту науку лекарије и болести учио Присниц? И ако није из једине природе и сопственим неколиким искуством, а да откуд је и гди је другде и другачије?...? Те и овога у Србији водолечишта Предлагатељу настоји ли и посад' као и досад' оно исто двоје на служби, природа и опит сопствени, пак' онда топрв и Присничевог лечења описанија?...? Тад још и може ли знати тај Санитет баш тако све извесно, шта је и колико је учио и опитом својим искусно болести и лечења у своме животу исти овај Предлагатељ?...? Но исти Санитет и то каже: „да је Попечителству внутрењем нужно какво Свидетелство од Проситеља, којим би се осведочило, да се у којем водолечишту бавио и с ученем упражњавао, јер Попечителство без тога мисли, да се он само једним читањем књига о водолечишту упражњавао.“ На ово проситељ има одговорити, само то толико, да исто свидетелство Санитету пак и Попечителству дати може Г. Линденмајер, ако му драго буде, који је видио, како је овај Предлагатељ болонао, и нудио му се да га лечи, по налогу бившег Књаза, и у друштву г. Загорице к њему је зато послан био, пак опета није онај хотео ништа друго употребити, окром што је по својој вољи пио све чисту и јакоњу воду, и с Божијом помоћи сам себе тако излечио од болести пречудне, т. ј. по сву ноћ грозница нападне га студена и ломила га је, чини му се, све кости пратиле, пак у јутру за тим наизмене нападала га одма грозница врућа, која је тако јака и силна била, да му је одма језик за језик припецала, и он га од четврт до четврт сата и чешће престима растављати и чисто отцепљавати морао, а међу тим све воду пивши уста водом разлађавши и плакавши. Ова га је болест читаву недељу дана тако држала, и дотле ослабила, да већ ни кроћкути немогаше, али га је опет оставити морала, и то пошто је још два дни на самом Соноту пробавио пијући ону здраву са чесме водицу. Он би могао и више своји на себи и на другима учињени опита показати, него није нужно, кад је и Присниц сами једну своју козу, пак после и своју болест успео излечити водом, и само тим једним поводом

постао лекар како за себе тако и за друге људе, пак још и за саме скотове. Овде се бар то излишно види, што Санитет принуждава и намеће Попечителству своме и своју о томе мисао, како о водолечишту тако и о Предлагатељу његовоме, је овај сиреч само читањем књига у водолечењу упражњавао. — Али овај види у томе израженију и ово, да се баш тај Санитет наш читањем такови књига или ни мало није упражњавао или то — мање опитима се о самом водолечењу и собом уверио, јер би заиста о томе друкчије и мислио и одзивао се. —

Тко дакле разумије и суди систему водолечења онако како наш Санитет, самопроизвољно, то ће наравно и своју Попечителству наметнути своју и мисао и вољу, да се према и о чрезвичајно-важном предмету, који се здравља и живота своји сочеловекâ пак и соотечественика тиче, те и к највишој својега отечества власти онако изрази: На кратко је дакле следујуће, да је водолечиште подиђи бесполезно и ненужно, и ако добар шпиталь имали будемо, свакодобно заведеније излишно је.* Но што међу тим није пало на ум Санитету истоме, како свезнајућем, за којег се показује и намеће барем и ово, да су Пољаци долазили у своју против брата својега Руса бесполезном како и без икократитсâ бити и лечити много брже и успешније и јефтиније а самом чистом и хладном водом и простога Присницом начином, како што су чреза све оно време рата Пољаци све своје рањенике лечили. Него рикавац и букавац остаје и за три пак и после три хиљаде година, какавно је и од искона постануо. —

Предлагатељ дакле заведенија водолечишта у Србији наместо досадашње о томе прозбе покорнејше подноси другу и овакову високославному Правителству отечества својега, једа ли њему силом и содржанијем, и по којем параграфу опште-земљског Устава, таково заведеније може се и мора се недопустити, то и осим трошка и брижења о томе правителственога, како би год оно другачије знао и могао?...? На ово свеусрдно и молебно питање очекује височајшег решенија свагда покорнејши слуга и поданик

У Београду 21. Октовр. 1839. год.

Симеон Милутиновић с. р.
чиновник српски.[1])

Оштром овом писму следова акт министарства просвете од 27 октобра (БН. 1648) »Г. Чубри Чойковићу из' Сими Милутиновићу«; актом се траже нека објашњења као и цео план тога подузећа. Истога дана Сима овако одговори:

Високославно Попечителство Правосудија и Просвещенија!

На предупредно искање Б. Н. 1648 неки објасненија о водолечишту, мени од Високославног Попечителства учињени, чест имам одговорити следујуће:

Да ја образца никакова, кроме водолечења Присничева, сочињавати напред, како ни трошак ни приходе, пак ни општи тога свега заведенија процен и преглед определити и представити не могу; јербо то све записи од самога дела, успеха вештине усрдија и различни случаја и остојателства други, која у будуште нитко не може прозрети, а то ли предизложити по свему њиову могућном догађању. Него само уверити могу о томе и опет и напред и воопште, да је водолечиште у сваком призренију сход и свагда најопште и полезније, а особито што је основано на оваковим штатутима, које ја и овде придајем, а који сваки монепол и педантизам по све и на свагда искључавају, према исто Попечителство Просвещенија и најприје на моје предложење пользу водолечења није отрицао, како што и у овом к мени отношенију и не сумња полезности водолечишта, које само наш Санитет, и то тек данашњи за излишно и неосновано држати и нарећи може.

И тако препокорно молим Високославно Попечителство Просвещенија, да би оно моје објасвеније, које је свръху Санитета нашега о водолечишту поњатија и пресужденија сочињено, и за одговор определено, благоволело височајшој власти нашега отечества Србије, т. ј. високосјајном Намесничеству Књажеског Достојинства доложити, пак што Бог да.

С истидим високопочитанијем очекујући благонаклоног на моје прошеније призренија јесам и остајем свагда покорнејши слуга

у Београду 27. Октов. 1839.

Симеон Милутиновић С.
српска чиновник.

Као што се из акта види, у прилогу је послао пројекат статута о оснивању водолечишта. Статут има десет чланака. По њем завод овај биће се на акције; њихов је број ограничен — само је хиљада; свака стаје пет њесарских талира, а једно лице не може више узети од педесет акција. Чим се заврше сто акција, почеће се зидање по плану директорову, који ће се доцније објавити грађанству и акционарима. Патронат овога завода саставља Петар митро-

[1]) Акт овај, као и остале овако ствари у овом послу, саопштаваћи данашњим правописом.

полит, Вучић-Перишић и пуномоћни директор т. ј. Сима Милутиновић. На крају сваке године полаже управа рачун пред покровитељима и већим акционарима. Три године мора друштво постојати; ако се не може даље одржати, враћа се новац удеоничарима. Седиште управе биће у Београду.

Трећега новембра 1839 министарство спроведе намесништву молбу за решење, али оно оста при својој ранијој одлуци од 7 октобра, да не одобрава. Тако се не оствари Симина замисао; али он је и даље хладном водом лечио и себе и своје до смрти, а и писао о том.[2])

Министарство просвете потпомагало је Симу у овом подузећу, као што се из акта види, али не могавши у том успети, учини друго. Актом ОН. 1958, под 1 децембром, препоручи га намесништву за другога провинцијалнога директора школскога поред Ђорђа Зорића, који је вршио ту дужност сам од 23 септембра,[3]) »као човека научена, изданима досад разним књижевним дела заслужена и отликована, а такођер родољубјем и ревношћу својом к распространењу народног изображенија целому Сриству добро позната«. Намесништво га одмах потврди.[4]) Какав је пак Сима био чиновник пре 1 децембра, мени није знано, нити сам могао из актâ дознати. Свакако је био, ма и не вршећи дужности; јер се не би потписивао »српски чиновник«, нити би му министарство тако титулисало, да није то био.

Одмах по постављењу Сима затражи двомесечно осуство »поради отласка у Немачку за своје фамилијарне послове«, које и добије 4 децембра те године. Ово му је осуство требало да би могао пратити Бођанскога по Хрватској, што и учини. Фебруара 10 био је већ на дужности. Шта је на том послу радио, акта ћуте. Зна се, да је био 12 марта 1840 одређен да прегледа школе у западним крајевима Србије, али га слабост спречи; доцније без сумње није, јер је већ 16 октобра био у Видину. Тек јула месеца 1841 поставише на његово место другога; али као да се опет доцније вратио на то звање, јер је 21 септембра 1843 поднесен на потпис указ, којим се Сима Милутиновић, директор народних школа, наименује секретаром у министарству просвете; а на његово место поставља Димитрије Исајловић.[5]) Указ је потписан 22 септембра, а 25 положи Сима заклетву.

У својој радњи на стр. 77—82 истакао сам Симино путовање с питомцима, које држава посла у Кијев науке ради. Према подацима, што су ми били баш тада при руци, не могох тамо одредити његова поласка у Русију. По проф. Вуловићу изишла је 1845 година, а по мом нагађању крај 1846 или почетак 1847. Обоје обара оно, што је Милићевић исписао на стр. 86 и 87 Гласника Срп. Уч. Друштва, књ. 24, а и најени акт у министарству просвете, из кога се акта најбоље види и дан поласка а и време повратку. Још из раније српска митрополија носила се мишљу, да пошље неколико питомаца у Русију у духовни завод, али се то није извршило пре 1846. Добивши потребно одобрење из Русије одабра се шест питомаца, и то Милоје Јовановић (данашњи митрополит Михаило), Гаврило Милићевић, Димитрије Нешић, Василије Николајевић, Милосав Протић и Сава Сретеновић. Свима држава набави: 18 пари кошуља, 6 пари чизама (по 72 гроша), 6 пари »озунтрога« (по 9 гр.), 4 капе руске (по 36 гр.), 6 марама свилених црних (по 14 гроша), 6 краватна и 6 пари хаљина, па их посла са Симом Милутиновићем, ком дадоше на име трошка пет стотина дуката. Они 8 јула пређоше на »конку« у Земун, одакле лађом пут Галца пођоше. У Оршави су 9 преноћили а 13 су већ били у Галцу на ручку. За пут свој од Земуна до Галца првом класом платише 2936 гроша, а од Галца до Одесе 2072. У Одесу стигоше 16, али се не кретоше пре 23 због болести Нешићеве. 29 су већ били у Кијеву. Пошто их смести у заводу, давши сваком по пет дуката, опрости се с њима, те се крете да пропутује по Русији и да се види с одличним људима руским, међу којима је имао и познатих, као Бођанскога у Москви. Свуда је био радосно приман, о чем даје доказа и сам у Срп. Новинама од 1847, а и он је умео занети Русе, да су на његову реч послали у Србију два професора за руски језик. Тек после пет месеца, почетком децембра месеца 1846 стиже у Београд. Децембра 16 поднесе рачун о свом путовању. До Кијева во-

[2]) Види о том моју расправу „Сима Милутиновић“, стр. 74 и 189.

[3]) Просветни Зборник, стр. 566.

[4]) Моја расправа, стр. 72.

[5]) Исајловић је први оснивач више школе, а за тим и гимназије у Србији, писац српскога и немачкога буквара и српске читанице за нормалне школе, како се вели у акту, којим се препоручује за то звање.

дио је трошак Милоје Јовановић; потрошено је било 12349 гроша или рачунајући дукат по ондашњем курсу у 56 гроша, 220 дуката и 29 гроша; а од Кијева бележио је он сам, и то не на грошеве већ на — дукате, и то сребрну рубљу и 17 гроша чаршијских, што је тражио од министарства да му накнади; али оно му не хтеде да одобри ни трошак, који он учини путујући до Москве и Петрограда и натраг, у суми од 123½ дуката. Преписка се око тих новаца водила близу две године. Тек после његове смрти 15 септембра 1848 Савет доноси одлуку, коју и кнез одобри 26 септембра: »да се од фамилије Симине из призрења на његове заслуге и сиротно стање његове фамилије не наплаћује него да се у расход правителствене касе разведе.«

О гробу Симину још није расправљено, с тога, мислим, није на одмет, ако овде испишем речи пок. Јов. Бошковића из чланка његова »Глиша Возаровић« (Српске Илустроване Новине бр. 23), на које се, чини ми се, и не осврнуше они, који о томе писаше. Еда и то колико толико помогне, да дознамо, где борави Сима Милутиновић Сарајлија. Бошковић вели:

„У београдском гробљу код цркве св. Марка, идући од звонаре к западу, за неколико корака, имају два гроба: десно *Глише Возаровића*, са каменим крстом и натписом, а лево *Марије Милутиновићке*, родом Поповићеве из Будима, познате у књижевности под именом *„Пунктаторке“* († 1875). А идући још толико к западу, иза повеће зелене ограде, налазе се три гроба, обграђена и зарасла: десно *Вукашина Радишића*, у среди *Симе Милутиновића*, а лево *Јакима Вујића*. Радишић беше негда професором грчкога језика у гимназији крагујевачкој, а за тим секретар српскога посланства у Цариграду, песник и књижевник српски. Његов гроб и Симин лако ће се распознати, кад се буду преконавали.

Приликом ископавања *Доситијевих костију*, Радишић је узео *један чланак* од малога прста с руке, па га — из великог пиетета — *оточио у заклопац* своје *сребрне бурмутиће*, која му је метнута у сандук, те с њим укопана. А Сима је сахрањен са *иконицом св. Срба*. Лице је те иконице: слика на порцулану, опточена сребром; наличје је све сребрно; облик јој је четворострана, а дужина и ширина 45—60 милиметара. Сима ју је донео из Сергијевске лавре код Москве.“

А да сада завршим овај први део о животу Симину поменом, да је у »Подунавци« бр. 49 од год. 1848 изишао Ђ. Срдића *„Плачт надт прахомт С. Милутиновића“*, у ком жали, што и Сима не дочека догађаје од 1848 године, и песмом Ј. Илића *„При укопу Симе Милутиновића Чојковића“*, која би штампана још у 2 броју »Подунавке«.*) Песма гласи:

Мрак наступи — крвна мућа севну;
Авај, стрело, зар у срце наше?
Ах! докле ће злобне коби ваше
Ћуд над нама осветиват' гневну?

Да ни дана, ким се сав свет теши,
Мирно нама пробавити није!
Навек горке Срб да сузе лије,
То је, то је, чим нам судба спеши. —

Смртни! баци тавни поглед доле,
Познај горку судбу твоју боље
И сујету трошног твога тела.

Сан и магла пред нама се пружа,
Смртности све обима стужа:
„Добра дела тек остају цела!“

Чим се гордиш ти, Србијо тужна?
Паде венац дичне славе твоје;
Чојковића у окриље своје
Смрт однесе, као роба сужна!

Оног' — кои небо с земљом споји,
Који се диже вр звездана свода,
А на дику свег српскога рода:
Прах и пепо сад пред нама стоји!

Ах, ал' доцне гласи наши стижу;
Тужни јечи, нек' с' до неба дижу,
Јера нејма, нејма више њега!

Чојковића изгубисмо славног,
Коме земља не породи равног,
Док је света и сунца божјега!! —

*) Остале помене види у мојој књизи стр. 85—95

(Наставаће се)

Ђорђе С. Ђорђевић

КЊИЖЕВНЕ ОЦЕНЕ

Српски Пчелар, саставио *Јован Живановић*. — У Новом Саду 1893 94. I и II св. Издање Луке Јоцића. стр. 204.

Често се нађе лајик те каже: „Чудновато! Шта знају ти пчелари већ писати толико о тој пчели, кад већ нема шта да се о њој пише!“ Заиста кад лајику дође до руке какав немачки или други каталог пчеларске литературе, кад опази велики низ дела о пчели, на стотину и више листова, које издају као своје органе многа и многа удружења, на први се мах мора зачудити. Уз то још кад види, ко се највише тим радом занима и ко је највише протектор том занимању, најпосле ће рећи, да је пчеларство код тих народа фини шпорт.

Но сваки се тај вара.

Вара се да је пчеларска литература поред свих добрих дела толико обрађена, да већ нема материјала за писање, вара се ако мисли, да служи код странаца пчеларство као фини шпорт за то, што се њим понајвише и најозбиљније занимају најугледнији људи и што су пчеларству највећи протектори великаши. Нема, нађда, још ни једне науке на ма и незнатнија била, која је достигла савршенство, па и пчеларство као наука не само да није савршено но није још у многим тачкама довољно ни испитано.

Ево се у најновије време води полемика међу научарима о најважнијој тачци из пчеларства, о партеногенези, коју је пре четрдесет година открио женијални Јерсон и коју су доказивали први научари др. Лајкарт и др. Сиболд. Партеногенеза је изгледала свима јасна као сунце а у најновије је доба многима потамнела и постала нејасна због хипотезе, коју је поставио апотекар Мецгер... Па све да и јесте пчеларство у најбољој мери обрађено, било би то за Немце и Инглезе, у мањој мери за остале народе а за Србе скоро у најмањој мери.

Код нас се почело пчеларство обрађивати као наука тек од петнаест година амо. С тога Срби, ако увиђају голему корист пчеларства, и материјалну и моралну и научну, не само да се не би смели чудити раду на пчеларској литератури него би били дужни свим силама унапређивати га.

Но кад погледимо с једне стране остале народе како раде и колико користи вуку, кад видимо да се један лист код Немаца поред сто других растура у 10 000 примерака (хановерански Centralblatt), с друге стране кад погледимо шта и како ми релативно радимо, на име да немамо *ни једнога* пчеларског листа, шта више, да је због немарности и једини пољопривредни „Домаћи Лист“ с ове стране престати морао — онда се може извести закључак, да је врло, врло много Срба, који се не чуде само шта се има и шта се може писати о пчели него и о свима гранама пољопривреде!

Онај исти човек, који је почео пре петнаест шеснаест ли година да заводи у Срба пчеларство као корисну науку, сад је својим делом: „Српски Пчелар“ дао прилике свима Србима, да виде шта је пчела и шта је пчеларство, шта ли се о томе даје писати. Проф. Јов. Живановић кроз пуних шеснаест година радио је писмено и усмено па том пољу. Усмено је радио на карловачкој богословији, на којој је завео некадањи ректор, високопречасни архимандрит Илариј Руварац пчеларство као предмет за слушаоце. Писмено пак радио је према приликама или боље рећи неприликама у многим српским листовима, јер никад се није могао одржати пчеларски лист, у којем би стално могао радити.

Досадање своје радове прикупио је, прочистио и допунио и прошле године предао издавачу Луки Јоцићу да их изда у збирци. Ту збирку назвао је „Српски Пчелар“, а приказао ју је заслужном протектору пчеларства у Срба „Пречасном Господину Иларијону Руварцу архимандриту Гргетешком“. До сада је изашло од те збирке две свеске, које сачињавају први део — теорију пчеларства а у трећој ће изаћи још практични део.

Ово је збиља злата вредна књига. Морамо се радовати што се српска књижевност обогатила оваким делом.

Имао сам у рукама скоро сва најзнаменитија немачка пчеларска дела а сад имам у рукама ово дело српског пчелара, па могу рећи да ни мало не уступа оно ни по садржини ни по спољашњем изгледу ни једном немачком.

По садржини ово је права енциклопедија за пчеларе. У том се делу излаже потанко све што је потребно за ваљана пчелара, а писано је тако, да мора занимати не само пчелара или онога који жели да пчелар буде, него свакога.

Ове прве две свеске украшене су са 27 напредно лепих слика, међу којима су и слике најзнаменитијих пчелара, који су допринели својим радом те се усавршило рационално пчеларство.

Издавачу може служити на дику овако дело. Може рећи да је српску књижевност украсио, не жалећи трошка, књигом по облику од најлепших Добро би било, да се и други књижарничари-изда-

вачи угледају на пример овога издавача па да боље пазе шта и како да издају.

Српски народ треба да је захвалан писцу, што га је усрећио својим ремек-делом по садржини; а и издавачу треба да је српски народ благодаран, што га је усрећио оваким дивним издањем; а захвалан ће се показати и првом и другом, ако се буде заинтересовао што више за то дело. За то би и грехота и срамота било, ако се не би ово дело растурило по народу српском у оној мери, у којој би требало.

Но шта ће рећи на ово Срби с оне стране?! *„Тежак“*, орган пољопривредног друштва, није нашао за вредно ово дело свога многогодишњег и заслужног сарадника не само читаоцима приказати, него шта више ни објавити са препоруком! Збиља грдна срамота! За што то? Зар је лични интерес и егоизам у „Тежака“ толико овладао да се мора приказати у највећој мери тесногрудим. И опет велимо да је то велика срамота! Можда ће се дати прилика да разрешимо ову загонетку поштованој српској читалачкој публици — с тога се претпримо мало.

С радошћу и великим нестрпљењем очекујемо и трећу свеску „Српског Пчелара“.

Карловци **Ив. М.**

КОВЧЕЖИЋ

КЊИЖЕВНИ ПРИКАЗИ

Слике из Абације и приморја од др *Ђоке И. Јовановића*. Београд, штампано у штампарији краљевине Србије. На 8-ни, стр. 63. 1894. Цена 0·60 дин. — Доктор Ђ. П. Ј. нам је подарио још један доказ о свом „плодном“ раду. Ово је код нас чудна ствар: постати лекарем на *клесном месту* одмах се мисли, да човек мора постати такав писац, који мисле писати и из науке, и приповетке, и путописе и т. д. Ове слике од др Ђ. П. Ј. заслужују потпуну пажњу сних — *почетника*, да иде овај рад, па да се потпуно охрабре и да даље слободно раде, јер ће снаг од њих, ко ово прочита, видети, да ће у свако доба написати боље „слике“ и путописне црте. Кад бисмо хтели да опширно писмено о овој књизи докторовој, верујте, поштовани читаоци, да бисмо се морали задржати на сваком њеном страници, што се тиче и стила и језика и свега осталога. Ми ћемо се задржати само на неколиким страницама, а остављамо укиљаности и расположењу читалаца, да изгубе мало времена, па да ово прочитају и да виде, да ли имамо право, што овако препоручујемо ове „слике“. Доктор веома воли море, ово га задовољава и кад је тихо, благо, мирно, и кад је бурно, бесно, страховито; ово му се допада и у јутру, и у вече, и у сред дана, он му се дива и сам и у друштву с неким, доктора и најмања ситница или догађај, који је у додиру с морем, одушевљава. За то му, нађа, доктор и даје овако *једанаест лепе* и поетске слике, као што су: *колас, дан, пасошење дан, камелеон, водена век* и т. д., а код њега море богме и *грозде*. — Обраћамо пажњу читаоцима, да иде рогобатни и без икакве лепоте докторов стил, кад 14 октобра описује једну, збиља, од најлепших слика у таквим крајевима, као што је Абација: то је рађање сунца. Ово је тако написано, да, мислимо, нико не би зажалио, што то није видео. 15 октобар такођер је леп: та то мора доиста бити дивно: „Кад је отац стао на чврсту земљу, дизше *колаче* (своја двогодишњега синчића!) у ваздух, пољуби га и обли сузама благодарности свога спаситеља“ (стр. 11). Ево још једне поетске слике: „Ево нас сад, где поред оне водене пећи (то је, знате, море) бесбрижно отварамо прозоре и гледајући кезимо се (!) на све оне пухове, што скочањени гледају у небо и помоћи траже“ (стр. 15). Доктор је 19 октобра као велик патриота помишљао у тој даљини и на своју миљу отаџбину (ма да је њему и море отаџбина, као нели на једном месту): „И сунце се не види. Ово сада сигурно осветљава моју домовину. Е па ако! Сад ми је лакше“... И нама ће бити лакше, само, молим, још неколико речи. После врло тралава описа „*олојеђеног дина*“ (т. ј. узбуркана мора) пише је доктор лепу слику старог поморца чича-Литонија. Поред ове има још неколико (парадон: две до три) слика, које, према осталом, заслужују хвалу. Доктор је на стр. 50 врло добро урадио, што нам је пренео ону песмицу „*Лулала, микулала*“, само је требло мало више пажње обратити на језик. У слици, што заслужују хвалу, свада и завршетак ове докторове књиге, где нам је прилично добро пренео и последње надгробног болесника. — Жао нам је, што не могасмо много рећи као препоруку за ову књигу. Ми смо томе најмање крини. И ако је ко крив, то је без сумње докторово — перо, које много хоће и много започиње.

Београд **Н.**

САДРЖАЈ: Песништво: У шуми П. Робови. Усамљеност у пољу. Срећа и људи. Вечити музи. — Поука: О прошлости Београда. — Књижевност: Још нека о Сими Милутиновићу. Књижевне оцене. — Књижевни приказ. — Ковчежић: Књижевни

„СТРАЖИЛОВО“ излази сваке недеље на читаву табаку. Цена му је 5 фор. а. вр. на целу годину, 2 фр. 50 новч. за по године, 1 фр. 25 новч. на четврт године. — За Србију и Црну Гору 14 динара на годину. — Рукописи се шаљу уреднишшву. претплата књижарници Луке Јоцића у Новом Саду. — За Србију прима претплату књижарница В. Валожића у Београду.

Издаје књижарница Луке Јоцића. Срп. штампарија дра Св. Милетића.

БРОЈ 15. ГОД. VII.

СТРАЖИЛОВО

ВЛАСНИК И УРЕДНИК

ЈОВАН ГРЧИЋ

У НОВОМ САДУ, 10. АПРИЛА 1894.

ПЕСНИШТВО

У ШУМИ

III

Језерце шумско, што си узбуркано?
Олуј ти мути бисер твојих вала
Па кваси грање, што се кротко свија
Уз тихи јаук са влажних обала.

Цвили и јеца бор и липа млада,
Склоништа траже преплашене птице,
Цветови стрепе под бокором ниским,
Ветар ти шиба нагрђено лице.

Зар не ће више мајина наћи?
Зар не ће једном ова бура прећи
И ти у доњи бисерних капљица
Покоја наћи у безбрижној срећи?

Зар не ћеш више у мирисној ноћи
Уз меку песму шумских лептирица
Гледати небо и звездице лепе
Кроз љуљушкање лиспатих гранчица?

Језерце бурно, не сећај ме дана,
Кад ми у души силно и дубоко
Потресе судба олуј прошлих страсти,
Ожучи живот и замагли око,

Када ми оте покој душе младе
И остави ме радост, нада верна,
Кад са усана није могла сићи
Ни реч весела ни молитва смерна,

Кад нисам видо ни звезде ни Бога
Нит мога да ме са судбом помири
Судбина иста друге браће моје —
Језерце бурно, о, смири се, смири!

Ленскій

СТАРА ЉУБАВ

Где на брегу дворе старе,
Вите куле и стражаре.

Ал' у двору никог није —
Ту још гавран песме вије.

И времена, што све плене,
Мирно руше тврде стене...

Ал' кад падне поноћ тија,
У долини двор засија;

И, к'о небом оро сури,
Витез један двору жури.

Лик му мрачи сумња љута,
За мач хвата много пута;

И звекиром силно бије,
Када дође до капије.

У том часу озго с двора,
Шкрипне крило од прозора;

И девојка, анђо прави,
На прозору тад се јави..

„Љубиш ли ме још и сада?“
Он запита с пуно јада.

А девојка место збора,
Цвет му баци одозгора...

Сад и опет мир се вине
И утоне двор сред тмине —

А крај двора све се диви
Како љубав вечно живи.

Милорад Ј. Митровић

НА РАСТАНКУ

(А. ДУЊКЕР)

Кад из моје руке ружу
Прими твоја рука бела,
Задрхташе усне твоје,
Облак мину преко чела.

Испред твојих ногу доле
Јад ме свали безимени;
Ти на груди стиште ружу
И окрете главу мени.

Украшену златном гривном
Руку си ми још'те дала,
Што је с мог живота стабла
Све цветиће покидала.

С. Д. М.

СРЕЋА И ЉУДИ

ШАЛА У ЈЕДНОМ ЧИНУ

НАПИСАО И. И. ВУКИЋЕВИЋ

(Свршетак)

ПЕТНАЕСТА ПОЈАВА

Аца сам

Аца (трља руке живо и хода преко собе брзо) Дакле трговина! Дакле трговина! (стане) Богатом све иде... све! Сад само радимо! Радимо само! Рад, рад, па лете паре. (замисли се) Али шта управо да се ради?... Шта може да се ради? (брзо) Све једно шта било тек да се ради. Рад... рад... рад... Велика кућа, велика капија... свет гамиже, кола, коњи... радња! Трговина! „Ко је газда?“ Господин Аца Поповић. „Тај је вредан човек...“ Ово је читава варош... Смутековац... А ко му води књиге?“ Сам! „Браво! Мећер је тај ђида јунак... А која му је жена?“ Хе... која... знате, ту није гледао па паре, него што му је срце изабрало... Узео је ову Зорку преко пута. „Браво!“ (замисли се) Ал' је данас лепа нешто! Па очи, и све ме овако гледа... Хм!... Видим, да је волим. Само ми се нешто горди, као да је она добила сто хиљада динара... (хода брзо и живо). Их, Боже, где ћу сад, и шта ћу сад?... Све ми нешто овако лети пред очима и хуји по глави... Какав ли је, Боже, тај новац? Сигурно наполеони. Сигурно оволика гомила. (показује руком) Не, не!... већа. Оволика... не... још већа. (брзо) Та ко ће то измерити! Само треба одмах дићи, а после... после разуме се донети кући и... и... (замисли се) А ако неко дође, па... па... дигне... (хода замишљено) Шта ћемо сад да радимо? Шта ће ту да се ради? (стане весело) Купим касу и погодим два три чувара, па уживај. (узима шешир) Сад где су оне две?... Да питам сам Зорку, како јој се допада план за наш живот. (оде)

ШЕСНАЕСТА ПОЈАВА

Рокса па *Евица*

Рокса (крсти се) Отишли већ, а човека писам ни послужила. Та где је та девојка, шта ће свет о њој рећи? (виче кроз врата) Евице... Евице!

(трља се по челу) А и ја сам ти сама некако чудна. Мећем резанце у сос, а не видим.

Евица (утрчи брзо) Заповедај!

Рокса (прекорно). Где си, за Бога?

Евица (весело). Ту, тамо, овде, онде... свугде.

Рокса. А онај човек оде онако.

Евица (као пре). Срећан му пут!

Рокса. А свет... шта ће свет рећи? Нису га ни послужили! Је л' то српска кућа?

Евица (безбрижно). Свет ће рећи: добили су сто хиљада динара па шта их се друго тиче.

Рокса (љутито). Да боме! Твој језик лети, лети.

Евица. Као птица, као мува (игра весело и певуши „прексиноћ ми драги дође, кроз срце ми стрела прође").

Рокса (крсти се) Боже мој, Боже мој!

СЕДАМНАЕСТА ПОЈАВА

Аца, Зорка и пређашње

Зорка. Најновије је то, да господин Аца не ће више да тргује.

Евица. Е!

Зорка. Хоће од интереса да живи.

Евица (пакосно). Дивота! Одмах у зеленаше.

Рокса. Наопако.

Аца. А не тако... Што мањи интерес, што већи. Два до три од сто.

Евица. То ћемо да видимо.

Рокса. О томе ћемо се договарати.

Аца. То ће бити како ја хоћу.

Евица. Ехе!

Рокса. Не, не, сине... како отац каже, онако мора бити. Истина он је стар човек, ал' он никад не ће много да погреши.

Евица. И његов је и лоз!

Аца. Његов?

Рокса.
Евица. } Са свим!

Аца. Лоз је мој... (љутито) И ако ви тако хоћете, ја идем... идем од куће.

Рокса (пљесне се). Боже мој, Аџо сине!

Евица. Браца, шта ти је!

Зорка (тихо Евици). Ја одох кући. (Евица је задржава)

Аца (хода љутито). Сви ме грдите.

Рокса. Ко те грди?

Аца. Сви ме мрзите.

Евица. Ко те мрзи?

ОСАМНАЕСТА ПОЈАВА

Момак од „беле мачке" и пређашњи

Момак. Ствари за младог господина из трговине од „беле мачке".

Аца. А ја сам казао од „беле руже".

Момак. Опростите, тако су нам поручили (вади ствари из кутија, цилиндре, кошуље, машне. Аца брзо проба).

ДЕВЕТНАЕСТА ПОЈАВА

Момак од „беле руже" и пређашњи

Момак. Ствари за госпођу и госпођицу из трговине „беле руже".

Евица. Ја сам казала од „беле мачке".

Момак. Опростите, тако су нам поручили (вади ствари и даје да избирају).

Евица. Ах, дивних рукавица!

Аца (огледа се с цилиндром) Купи одмах!

(Евица и Зорка шапућу и разгледају ствари)

Рокса. Јао, јао, јао! Погледајте ово лице за хаљину. Дивно... Баш је дивно.

Аца. Узми цео комад.

Рокса (момку) А с вама се тек треба погађати, ви кажете дванаест динара а после дате за шест.

Аца (прекорно) Мајка, зар и сад још да се погађаш? Плати колико иште.

ДВАДЕСЕТА ПОЈАВА

Макса и пређашњи

Макса (зачуђено гледа око себе и по свима). А шта ли ови ово раде? Да л' беше ово она моја мирна кућа? (гласно и љутито) Шта је то овде?... а?

Аца. Ето видиш, купујемо,

Евица. Спремамо се за госпоштину. (Зорци) Пази ово. (показује ствари и шапуће)

Рокса (гледа шамије). Модимо се!

Макса (љутито). Пази, пази... Ова је баба најлуђа. (окрене се и гледа вергле) А гле ово... ово је... онај дрекавац... Шта ће то овде?

Аца (гледа у огледалу). Ак' ћеш, свирај. То је бар лако, само окрећи.

Макса (непрестано загледа и врти главом). Да не знам да је моја кућа, не бих веровао, да сам ја овде...

ДВАДЕСЕТПРВА ПОЈАВА

Верглаш и пређашњи

Верглаш (кашље и клања се). Ево сам!

Аца (брзо га погледи). А, ти си... Отац, дај му сто динара.

Макса. Шта!?

Аца (као и пре). Дај му... до довече вратићу ти одмах.

Макса (пљесне се рукама). Та овај је луд (љутито Аци) А је л' ти?..

ДВАДЕСЕТДРУГА ПОЈАВА

Мита и пређашњи

Мита. Све сам свршио. За оно друго, кажу, не кошта ништа.

Аца. Које друго?

Мита. Оно што сте за мене написали.

Евица. На зар си и то дао?

Аца. Их!

Мита. Па они кажу и то треба и кажу изићи ће цабе у новинама.

Аца (равнодушно). Та све једно Богаташима се све опрашта.

Макса (љутито Аци). А је л' ти море?...

ДВАДЕСЕТТРЕЋА ПОЈАВА

Марко и пређашњи

Марко (иза кулиса). Овде, на ова врата. (врата се отварају а на прагу стоји амалин, натоварен с кожама)

Марко. Хоћу л' тамо?

Рокса.
Евица.
Зорка. } Шта је то?... Коже!

Макса (трља се по очима). Да л' ја видим, али је то нешто онако.

Аца. То је мој први покушај с трговином.

Евица (пресе у смех). И последње лутке изиграше!

Рокса (крсти се). Боже, боже... шта чини ово дете?

Марко. Хоће ли тамо, их' овамо... Где Максе!

Макса. Чекај, брате, чекај, (Аци) Је л', ти... шта је све ово?

Аца. Први покушај за трговину.

Макса (подсмева се). За трговину. А где су ти паре, на пример?

Аца (глади се цилиндром). У каси Народне Банке.

Макса. Ама тебе на пример... камо теби?

Аца (удари се по цепу). Ево!

Рокса.
Евица. } Ту је лоз!

Макса (љутито, вади новине и чита). На осмом вучењу обвезница лутријског зајма добила је серија 568 број. 15 сто хиљада динара.

Аца (удари се по цепу). А то је овде.

Рокса.
Евица. } То је наш лоз.

Макса (свечано и љутито). А то је дукански.

Рокса.
Евица.
Зорка. } Шта?!

Аца (брзо). То није истина (брзо вади лоз и загледа) Дукански. (нагло) Не ваљају те новине... Камо оне моје? (тражи по соби).

Макса (накосно) Јес не ваљају. Гледао сам и у званичним новинама и у канцеларији и свуда.

Рокса. На сад?

Макса. Шта сад... Ништа!

Евица. А куће, балови, хаљине? (покрије рукама очи) Боже мој! (Зорка је грли)

Аца. Их... оде, оде... и цилиндар, и цвикер и рукавице и.. све оде, а сад ће цео свет да зна за покор. Одмах идем у редакцију.

Верглаш. А ја?

Аца (очајно). Носи!

Верглаш (гупља и носи верглe). Кад ја продајем на пресију.

Момак (од „беле руже" спрема стварн). Је л' по вољи што?

Аца (као пре). Носи! (момак оде)

Момак (од „беле мачке" исто Евици) Је л, по вољи што?

Евица (очајно) Носи! (момак оде)

Марко. А сад ја, онако рећи, шта ћу с кожама?

Макса. Спусти ту, па 'оди да се разговарамо. После ћемо их заједно продавати.

Марко. Та већ, онако рећи, и куда ћу их сад, а већ донео сам ти од твог кума нешто мало пара, што ти враћа, па велим, нисам ни празне руке дошао.

(*Амалин* спушта коже)

Завеса пада

ВЕЧИТИ МУЖ

ПРИПОВЕТКА Ф. М. ДОСТОЈЕВСКОГ

ПРЕВЕО МИЛИВОЈ МАКСИМОВИЋ

(Наставак)

XV Разрачунали се

— Јесте ли видели? Јесте ли видели? — прискочи Павле Павловић Вељчањинову, чим изађе младић.

— Да, слабе сте среће! — излану се и нехотице Вељчањинов. Не би му то рекао био, да га није онолико мучно и љутио све јачи бол у грудима. Павле Павловић се трже, као да се ожегао.

— Ну... а ви — не хтедосте из сажаљења да ми повратите браслету — хе?

— Нисам доспео...

— Жалећи ме од срца, као искрен пријатељ искрена пријатеља?

— Ну на да, беше ми вас жао! — испакости се Вељчањинов.

Онда му ипак у кратко исприча, како је добио натраг браслету, и како га је Надежда Федосијевна готово на силу нагнала да се и он умеша...

— Ваљда вам је јасно, да иначе ни по што не бих био примио; и без тога има толико непријатности!

— Загледали сте се у девојку па нисте могли да одбијете! — клибио се Павле Павловић.

— То је глупо од вас; у осталом мора вам се опростити. Овај час сте видели да у целој ствари нисам ја главни, него други!

— Па ипак сте се мало загледали.

Павле Павловић седне и налије своју чашу.

— Мислите ли ви можда, да ћу ја устукнути пред тим дераном? У тикву ћу га сабити, ето то ћу! Сутра ћу да одам па све у тикву. Истераћемо ми већ буве испод коже том дериштету!...

Скоро халапљиво искапи чашу и насу поново; у опште се почео кретати слободно и безобзирно, као никад до сад.

— Гле само, Нађењка са Сашењком, мила дечица — хи-хи-хи!

Чисто беше ван себе од једа и пакости. Зачу се опет силан удар грома: Муња страшно севну и киша се спусти као из кабла. Павле Павловић устане и затвори отворени прозор.

— Мало час вас пита: „Да се не бојите грома?“ — хи-хи! Вељчањинов се боји грома! „Кад Кобиљњ кова — како беше оно — Кобиљњикова... А шта рече о педесет година — а? Сећате ли се? — злобно је Павле Павловић.

— Ну, ви сте се овде некако раскомотили — опази Вељчањинов, једва изговарајући речи од бола — ја ћу да легнем... а ви како вас је воља.

— Та ни пас се по оваком времену не гони на поље! — ухвати се за његове речи увређено Павле Павловић, у осталом скоро радујући се, што има разлога, да се нађе увређен.

— Ну па добро, седите, пите... и ноћите ако хоћете! — промрмља Вељчањинов, испружи се на дивану и мало застења.

— Да ноћим? А ви — зар се не ћете бојати?

— Шта? — подиже на једаред главу Вељчањинов.

— Ништа, ништа, ја сам онако. Прошли пут као да сте се уплашили, или се то мени само причинило...

— Ви сте глуни! — не могаше да се уздржи Вељчањинов и љутито се окрену зиду.

— Ништа, ништа! — одазва се Павле Павловић.

Болесник некако брзо заспа, не прође ни један минут како је легао. Сав неприродни напор његов у току тога дана опхрва га на једаред и он ослаби као мало дете. То му је у осталом много допринело и силно растројство његова здравља у последње време. Ну бол ипак одржа негде и савлада умор и сан; после једног сата се пробудио и у највећим боловима устаде са дивана. Бура беше престала; соба беше пуна дима од цигарета, боца је стојала празна а Павле Павловић је спавао на другом дивану. Лежао је потрбушке са главом на јастуку од дивана, са свим одевен и у ципелама. Лорњет, који је тога дана посио, испао из џепа и обесио се о гајтану скоро до патоса. Шешир му такође беше на земљи. Вељчањинов га зловољно погледа али га остави у миру. Погнувши се и ходајући по соби, јер му беше тешко лежати, размишљаше о својој бољи.

Бојао се тих болова у грудима и то са разлогом. Ти наступи су му већ одавно почели долазити, али му досађиваху врло ретко, сваке године или сваке друге године. Знао је да узрок болести лежи у јетрима. На почетка би наступило у ма којој тачки прсију, под лапчицом или више горе, још тупо, не силно, али раздражљиво тиштење. Кадгод би се то тиштење по десет сати једно задругим непрестано појачавало, болови би настали тако силни, а тиштење тако неподношљиво, да би болесник већ дошао да помисли, е је смрт близу. При задњем наступу, који га је снашао назад годину дана тако је смалаксао после силних болова, који су тек после десет пуних сати престали, да је, лежећи у постељи, једва могао макнути руком, а доктор му је допустио за цео дан, као одојчету, само неколико лажица слабог чаја и парченце хлеба надробљена у мало буљона. Та бољ се јављала из разних узрока, али најобичније онда, кад су му пре тога били живци растројени. Чудноватo су и престајали болови; по некад би уминули за час, просто после неколико врућих облога; а по некад, као при последњем наступу, не могаше ништа да помогне, а болова нестаде тек после честе и постепене употребе средства за повраћање. Доктор је признао после, да је био уверен, да је Вељчањинов отрован. Сад је било још далеко до дана, по доктора не хтеде да шаље ноћу, а није ни волио докторе. На послетку не могаше више да издржи и поче гласно стењати. Сте-

њање разбуди Павла Павловића; он се усправи на дивану и поседи неко време, прислушкујући са страхом и са узнемиреношћу пратећи очима Вељчањинова, који је скоро трчао по собама. Видело се, да га је испита боца шампањца јаче но обично оборила, па не могаше дуго да се сабере; на послетку виде шта је на притрча Вељчањинову, који му нешто мрмљајући проговори.

— То ви патите од јетара, знам ја то! — страшно се на једаред узмува Павле Павловић — исто тако је патио Петар Кузмић Полусухин, од јетара. То треба парити. Петар Кузмић је увек метао врућe облоге... Од тога може човек и умрети! Да ли да одем по Мавру? — а?

— Не треба, не треба! — отресао се раздражено Вељчањинов — ништа не треба.

Ну Павле Павловић, Бог ће га знати за што, беше скоро ван себе, као да се тицало да спасе рођеног сина. Није хтео ни на што да слуша и свим силама се трудио, да га увери о прекој потреби врућих облога и сврх тога две до три чашице слабог чаја, које ваља нагло испити — „али не само врућe, него са свим врело!“ Одмах и не чекајући дозволу, отрчи по Мавру, и заједно с њом наложи ватру у кухињи, која беше увек празна, и удеси самовар; међу тим је и метнуо болесника у постељу, свукао са њега одело, покрио га јорганом, а за неких двадесет минута спремио и чај и први топао облог.

— Ово су грејани тањири, ужарени! — говорио је чисто са усхићењем, намештајући му на груди угрејан и у сервијету умотан тањир — других облога нема за сад, а дуго би и трајало, док бисмо их нашли, а тањири — кунем вас се чашћу — биће бољи од свега другог; о томе сам се уверио на Петру Кузмићу рођеним рукама и очима. Може човек да умре од тога. Пите чај, гутајте, не мари ништа, што ћете се мало опарити; живот је скупљи од... кицоштва.

Скоро је са свим разбарушио полусану Мавру; тањири се мењали свака три четири минута. После трећег тањира и друге нагло попијене чаше врела чаја Вељчањинову одмах би лакше.

— Само ако већ попуштају болови, онда слава Богу, то је добар знак! — викну Павле Павловић и радосно потрча по нов тањир и чај.

— Само да болове савладамо! Само да они почну попуштати! — говорио би сваки час.

За пола сата бол са свим попусти, али болесник се већ беше толико намучио. да не хтеде више пристати, да метне „још један само тањирић“, ма колико да га је молио Павле Павловић. Од слабости су му се очи саме заклапале.

— Хоћу да спавам, хоћу да спавам! — понављало је слабим гласом.

— Добро је и то! — пристаде Павле Павловић.

— Ви преноћите овде... колико је сати?

— Сад ће бити два... још четврт.

— Спавајте овде.

— Хоћу, спаваћу.

За мало викну болесник поново Павла Павловића.

— Ви сте, ви сте — шаптао је, кад се овај приближио и нагнуо се над њим — ви сте — бољи од мене! Разумем све, све... хвала вам.

— Спавајте, спавајте само — прошапта Павле Павловић и онда пође брзо, на прстима, према свом дивану.

Пре но што је са свим заспао, чуо је болесник још како је Павле Павловић простирао себи постељу, како се свлачио и како је на послетку угасио свећу те, скоро не дишући, да не би сметао болеснику, легао на свој диван.

Вељчањинов је без сумње спавао и заспао је одмах, чим је угашена свећа; касније се јасно сећао тога. Али за цело време тога спа, до самог оног тренутка кад се тргао, чинило му се да не слаба и као да не може да заспи поред све своје слабости и малаксалости. На послетку му се приснило, да пада у бунило на јави, и да никако не може да разагна привиђења, која се мотала око њега, и ако беше свестан да је све то само бунило а не истина. Привиђења су сва била позната; његова соба као да је сва напуњена људима а врата као да су отворена; људи су у гомилама улазили и гурали се на степеницама. За столом, намештеним у средини собе, седео је човек — са свим као оно пре, кад је пре месец дана слично снивао. Као и онда седео је тај човек, налактивши се на сто, а не ће ништа да говори; ну сад је био у округлу шеширу са крепом. „Ђе? А да то није био тада Павле Павловић?“ — помисли Вељчањинов — али погледавши у лице ћутљивог човека, увери се, да је то са свим неко други. „А за што носи креп?“ — спребивао се Вељчањинов. Галама, вика и говор људи, који се гураху око стола, беше ужасан. Чинило се да су ти људи још више огорчени на Вељчањинова него пре у оном сну; претили су му рукама и викали му нешто из петних жила, али о чему су викали никако није могао да разабере. „Та то је све сан, ја то знам!“ — премишљао је он. — Знам да нисам могао да заспим и да сам устао, јер нисам могао да лежим од муке!.. Ну поред свега тога викање и људи, и њихови покрети и све оста-

ло — беше тако природно, тако истинито, да га је по некад подилазила сумња: „Да ли је све то баш заиста сан? Шта хоће ти људи од мене, Боже мој! Ну... кад то не би била само привиђења, зар би било могуће, да овака галама не разбуди до сад Павла Павловића? Та ено он спава тамо на дивану!“ — На послетку се изненада нешто догоди, опет, као и у ондашњем сну; све потрча на степенице и опет се почеше ужасно гурати код врата, јер од степеница улажаше нова гомила у собу. Ти људи су нешто носили са собом нешто велико и тешко; чуло се како тутњаху тешки кораци носилаца по степеницама и како се узбуђено довикиваху њихови задувани гласови. У соби сви повикаше: „Носе, носе!“, све очи се зажарише и устремише на Вељчањинова; сви му показиваху према степеницама претећи и ликујући. Не сумњајући више ни мало, да све то не може бити сан ни привиђење, него да је истина, он се подиже на прсте да види што пре, преко глава осталих људи, шта је то што носе овамо? Срце му поче лупати, лупати и на једаред, — баш као и онда у оном сну — одјекнуше три јака ударца у звоне. И опет беше то тако јасан, тако савршено природан и истинит звук, да се такви звук никако није могао само приснити у сну!.. Он викну и пробуди се.

— Ну овај пут није као тада појурио одмах к вратима. Некаква помисао даде правац његовом првом покрету — ако је у овом тренутку могао имати какових мисли — и као да му је когод казао шта треба да чини, он се исправи на постељи и потеже, са испруженим у напред рукама, као да се брани, или као да дочекује нападај, управо на ону страну, где је спавао Павле Павловић. Руке његове се сударише са другим, већ замахнутим над њим рукама, и он их снажно погрби, увиђевши да је неко већ стајао нагнут над њим. Завесе беху спуштене, али ипак не беше са свим мрак у соби, јер из друге собе, у којој не беше таких завеса, долажаше већ слаба светлост. На једаред осети ужасан бол по длану и прстима леве руке, у тренутку му би јасно да се посекао, да је ухватио руком за сечиво ножа или бритве и снажно га стиснуо... У истом моменту се нешто тешко и једнозначно тресну о под.

Вељчањинов је био, може бити, трипут јачи од Павла Павловића, али борба је међу њима ипак трајала дуго, читава три минута. За мало па га Вељчањинов притисну о под и преметну му руке на леђа и некако му се преко потребно учини да свеже те назад преметнуте руке. Стаде пипати и тражити десном руком — придржавајући левом, рањеном, убицу — гајтан од завесе, али га не могаше дуго да нађе, пу, на послетку, га дохвати и отрже с прозора. Касније се и сам чудио натприродној снази, коју је том приликом показао. За цело то време ни један ни други није пустио ни гласка: чуло се само њихово тешко дисање и потмули звуци борбе. На послетку притврдивши и свезавши Павлу Вељчањињу руке на леђа, остави га на поду, устане, тргне са прозора завесу и подигне ролету. На усамљеној улици беше већ дан. Отворивши прозор, стојао је неколико минута дубоко удишући ваздух. Беше већ пети сат. Затворивши прозор лагано оде к ормару, нађе чист рупчић и чврсто увезе своју леву руку, да заустави крв, која је нагло текла. Док се тим бавио, нагази ногом на бријачицу, која је лежала на простирачу, подигне је, савије и метне натраг у бријачки прибор, који је још јутрос био заборавио на малом сточићу, поред самога дивана, на којем је спавао Павле Павловић, па онда све заједно закључа у писаћи сто. Учинивши све то, приближи се Павлу Павловићу и стане га посматрати.

За то време је Павлу Павловићу пошло за руком да се са великим напрезањем са пода подигне и седне у наслоњачу. Није био ни обучен, него само у рубљу; ни обуће не имађаше на ногама. Кошуља му беше по леђима и по рукавима намочена крвљу, али не његовом, него из посечене руке Вељчањиновљеве. — То је, до душе, био Павле Павловић, али у први мах га беше тешко познати, тако му се променила физиономија. Седео је, незгодно се исправљајући због свезаних руку на леђима, с искаженим, измученим и позеленелим лицем и стресаше се изретка. Укочено, али некако тамним и чисто још не свесним погледом гледаше Вељчањинова и онда се тупо насмеши, климну главом на бокал с водом, који је стојао на столу на замоли кратким полушапатом.

— Мало водице!

Вељчањинов му насу и поче га појити својим рукама. Павле Павловић се жедно наклати на боцу; гутнувши два три пута, подигне главу, погледа врло пажљиво у лице Вељчањинову, који је стајао пред њим са чашом воде у руци, пу не рече ништа, него поче даље пити. Кад се напио, дубоко уздахну. Вељчањинов узме свој јастук, покупи своје горње одело и упути се у другу собу. Павла Павловића забрави у првој соби.

Ноћашњи његови болови беху са свим попустили, али је поново осећао напредну слабост после овога трепутног напрезања, за које Бог зна од куд имађаше довољно снаге. Покушавао је, да се сабере и о свему овом размисли, али не могаше никако да логично прибере мисли, ударац беше и сувише силан,

Очи би му се по некад на неколико минута склопиле, али онда би се опет поново тргао, пробудио и свега се опоменуо. Онда би подигао своју рањену руку, обложену у мокар од крви завој, и опет почео о свому размишљати. Било му је јасно само једно: да га је Павле Павловић заиста хтео да закоље, али да за четврт сата пре покушаја може бити, ни сам ни ја знао, да ће то учинити. Бријачки прибор је можда тек синоћ опазио, не имајући при том никаквих мисли ни намера, само што му је то, што је видео, остало у памети. (Бритве су увек лежале закључане у писаћем столу, ну јуче из јутра их беше извадио Вељчањинов, да се подбрије около бркова а то је по некад сам радио.)

„Да је из пре имао намеру, да ме убије, онда би сигурно раније набавио био нож или револвер, а не би рачунао на моје бритве, којих до синоћ није никад ни видео“ — размишљаше међу осталим.

Избије на послетку шест сати из јутра; Вељчањинов се тргне, обуче се и пође к Павлу Павловићу. Отварајући врата, не могаше да разуме, чега ради је закључавао Павла Павловића и за што га није одмах отправио из куће. На његово чудо беше упшеник већ са свим обучен; сигурно је нашао какав начин да се одреши. Седео је у наслоњачи, али чим уђе Вељчањинов, он устаде. Шешир је већ држао у рукама. Његов узнерени поглед као да је журно проговорио:

„Не почињи разговора; нема никакве потребе; немамо ни о ем да говоримо“....

— Идите! рече Вељчањинов. — Понесите своју браслету! — довикну за тим.

Павле Павловић беше већ дошао до врата; на позив се врати и узме са стола кутију са браслетом, стрпа је у џеп и изиђе на степенице. Вељчањинов је стајао код врата, да забрави за њим. Погледи им се последњи пут сусретоше; Павле Павловић застаде, обојица погледаше једно пет секунада један другом у очи, баш као да се колебали; на послетку Вељчањинов махну на њ мало руком.

— Ну, што не идете! — рече полугласно и забрави врата за њим.

(Настаниће се)

ПОУКА

КУФШТАЈН

Погледао сам на сахат — једанаест је било пре по дне, кад сам се дне 23 јунија 1889 године кренуо брзим влаком од горостасног средишног колодвора баварске престонице и бацио још један жудан поглед лево на Pschorr-, десно на Spaten-Bräu, те се отиснуо пут кршне Тиролске.

У помисли на хладно, изврсно пиво тих чувених пивара убришем, иза празнога гутљаја, суве брке, па се завалим у седиште, те скрштених руку и заклопљених очију пођох размишљати о оном небројеном благу лепих вештина и уметности, што сам ту задњих дана гледао у Монакову и дивио му се. У памети ми се редаху једна за другом дивне слике старе и нове пинакотеке. Шакове збирке, Максимилијанеума и разних изложбених палата; разноврсни предмети културно- и уметно-историске збирке баварскога народног, и старине богатог етнографскога музеја; па старе пластичке слике глиптотеке; величанствене зграде; имп зантни споменици; Максимилијана II., »славолук победе«, горостасна Баварија и »пропилеје«, подигнуте у славу Грчкој, а откривене баш у очи онога дана, кад се из Грчке прогнани краљ Отон повратио у Монаково.

Задубљен у те мисли, нисам ни чуо звиждук парповоза нити сам опазио кад је влак стао код Розенхајма, и опет се кренуо даље. Тек кад се иза те станице кондуктер појавио на прозору са питањем: »Желите ли, господо, ручати у Куфштајну?« — онда сам се пренуо из мојих размишљања, а као одјек на последњу реч кондуктерову севнуло ми је у памети име — Рожа Шандор.

»А колико се бави влак у Куфштајну?« запитам кондуктера.

»Двадесет минута.«

»То ја онда не бих имао времена да ту и ручам, и да разгледим тврђаву?«

»Никако!« беше кратак одговор.

»Томе се може лако помоћи,« упаде у реч један услужан господин, који спрам мене се-

ћаше, »само ако вам путна карта и време допушта. Камо путујете?«

»Данас до Инсбрука.«

»Па онамо полазе данас још три влака од Куфштајна: један у три сахата и двадесет минута по по дне, један у девет, и један у десет у вече.«

Путна карта ми је допуштала, а ни време ми не беше скупо, те се брзо одважим да останем до првога влака у Куфштајну. Дивном иском долином хтедох за дана проћи одавде до Инсбрука, па сам с тога посветио Куфштајну само толико времена.

Поменути сапутник мој — сурадник једног монаковскога листа, који је ишао да походи породицу своју у климатичном купатилу Кинбергу, близу Куфштајна, кад је у даљем разговору разабрао, из којег сам краја света, и да сад први пут путујем овуда, понуди ми се добровољно, да ми буде вођа, и стане ми живо сликати природну лепоту околине куфштајнске.

У један сахат по по дне стигосмо к тој северној капији Тиролске. Путника сијасет божји, од којих велик део путоваше са париске изложбе, а сви морамо проћи најпре, са својим пртљагом, кроз пургаторију царинара, па онда истом јурити у ресторацију и отимати се онда за који сто залогај.

»Па то све за двадесет минута?« приметим своме вођи, полазећи у одељење царинара.

»Иде то брзо. Ваши финанци нису тако ригорозни према путницима, који са *овим* влаком путују, да им остане што више времена за ручање. Поклања се нешто пажње путницима.«

»И ресторатеру!« додам ја.

Мој сапутник на то жмирне само па се лукаво насмеши.

И заиста је брзо ишло прегледање пртљага. Финанци су необичном учтивошћу предусретали путнике. »Путујете из Париза? Шта имате у торби? Фотографија и других ситнарија за спомен, је л' те?« попављали су непрестанце, и не чекајући одговора, а међу тим су шарали кредом по торбама, у знак, да су прегледане. Ни у двадесету нису завирили.

За мало стиже влак од Инсбрука. Ресторација се колодворска за тиња час напуни тако, да се једва могасмо мицати у њој.

»Не ћемо овде ручати; хајдемо у варош!« предложи мој сапутник.

Тако и учинисмо.

Ручасмо у угледној гостионици, па се онда сместа крепусмо горе у тврђаву, куда само један једини пут води.

Куфштајн је варошица северној Тиролској, на десној обали реке Ина, близу баварске границе. Леп железан мост је везује преко реке са колодвором, око којег се од новијега доба подижу угледне куће, те се тако Куфштајн сада и на леву обалу Ина простире. Броји нешто преко три хиљаде становника, а састоји се, можеш рећи, само из једне, али лепе и широке улице, не рачунајући овамо онај нови део на левој обали реке. Са обе стране улице, у коју спада и пространа пијаца, подижу се велике куће на два и три спрата, са правим тиролским балконима, а на сред пијаце ромори хладан »железни студен-, над којим је саливен красан споменик Антона Кинка, који је унапређењем цементске индустрије стекао великих заслуга у Куфштајну и његовој околици. Становници се баве замљорадњом, индустријом и трговином, најобилнији приход пружају или творнице цемента, у којем је околина Куфштајна врло богата.

Сама варошица лежи у дивном савијутку прекрасне иске долине, закриљеном горостасним брдинама, а на југозападном крају варошице подигла се у вис из саме реке стрменишта стена, са које, као ваздa будан стражар, на све стране мотри стари градић Куфштајн, који је у току векова многе и многе војске јуначки дочекивао и из богате иске долине посрамљене испраћао. С тога је Куфштајну приденут био у средњем веку дичан надимак »незадобиви«.

Као најзанимљивија епизода из силних опсада, којима је Куфштајн свагда јогунасто пркосио, забележена је ова:

(Наставиће се)

Милан Андрић

О ПРОШЛОСТИ БЕОГРАДА

(Наставак)

Са тога гледишта ваља сматрати акцију, коју после победоносне битке вечке наставише немачки кнезови. Да се при том радило и о специјалним добицима самога цара, који је само тим путем могао добити Угарску, само се по себи разуме и још боље разјашњава ревност, коју је Леополд I показао у тежњи за својим сјером.

Тако дође до велике војне против Турака, у којој су њих са граница Аустрије до Београда испред себе гонили и један град за другим натраг освојили. Код Паркања, преко од Остротона, стигну војвода од Лотрингије и краљ пољски Турке, који ту опет претрпе страшан пораз. Остротон се преда на једанаест дана после тога, Собјески пође преко Горње Угарске натраг у Пољску и уз пут до ноге потуче Турке код Сечена. Кара Мустафа побегне у Београд, где га по султановој заповести удаве, јер су поразе приписивали томе, што је он био небрига и невешт.*) Свуд се стало кретати. Под утецајем првих победа склопише. Аустрија, Пољска и Млеци савез, да нападају у исти мах те bailo млетачки у име те три силе огласи рат дивану. Пољаци продру у Влашку. Млечани истерају Турке из Далмације, дочепају се јонских острва и велика дела Пелопонеза, униште турску флоту и попале Атину.

Карло од Лотрингије више је пута потукао био Турке године 1684 и отео им Вишеград, Вац и Пешту; 1685 године истера их и из Најхајзла. У лето године 1686 опколи Будим. Врховно је заповедништво делио са царевим сином, курфирстом Максом Емануилом од Баварске. 18 јуниа стојали су Хришћани око Будима, који су бранили 18,000 јаничара и спахија. 2 септембра, по што је већи део посаде био погубљен, паде град.

Тек друге године, кад је војвода Карло освојио био већ Шимоњорњу, Шиклуш, Печуј и Сегедин, доведе везир Сулејман 60.000 људи преко Драве. Не далеко од Муача, где је Сулејман пре сто и шездесет година учинио крај независности Угарске, буду Турци до ноге потучени. Услед те победе буде освојена Славонија.

Моћ Турака била је у Угарској сломљена за навек. Мухамед IV плакао је, кад је чуо те неповољне гласе, но стар један јаничар рекао је јавно: „Падиша не треба да лије сузе него крв, тлачећи својом руком душмане Пророкове". Тако је мислила сва држава; нерадњу султанову, који је био у ха-

*) Само неоправданим сневрством — вели Schimmer у свом делу Wien's Belagerung 1683 — и злоупотребом свога угледа, који је Кара Мустафа умео да придобије у својој војсци, остао је он и после погибије код Беча у извесном надмоћју и према самоме султану. Он је бацио кривицу, која се је јавно против њега дизала, на свог опасног противника, будимског Ибрахим-пашу, зета султанова, који у војсци беше чувен и уважен. Кара Мустафа је под видом неког важног саветовања овог и осечког и пожешког пашу и друге старешине, који су били противни његовој мисли да се оде на Беч, позвао к себи, па је у своме присуству познаника дао одсећи главе, а међу своје војнике пустио је глас да су они једини крили свој несрећи, јер су у боју на Бечу прва окренули непријатељу леђа. После овога случаја Кара Мустафа се служио нетим мерама и лажним окривљавањима, па је тако исто погубио остротонског пашу са многим официрима од посаде овога града. Међу тим удовица погубленог будимског заповедника Ибрахим-паше, сестра султанова, татарски хан, јаничарски ага па и сам мајарски устаси Текелија, које је Кара Мустафа почео да окривљује, сложили се против њега и кад им се у скоро придружи и султана Валида (мајка султанова), која му није могла да опрости насилну смрт своја зета, лако им је било уверити султана: да је смрт великог везира једино средство да и свој сопствени живот спасе. Султан пристане на то и дозволи да се жртвује велики везир, кога је он до дуче милошћу и благом обасипао. Кара Мустафа беше у то доба у Београду и занимаше се уређењем своје војске. Јаничарски ага предложи му једном да се са својим пашама посаветује и да тога ради неку-

ши све угледније војсковође око себе. Велики везир, не слутећи зло, пристане на овај предлог и искупи ратни савет, у који беху дошли и султанови изасланици, који су донели смртну пресуду Кара Мустафа, у богату оделу, заузме угледно место и отпочне рад, но тек што прво питање би решено, приближи му се ага јаничарски, здере му са грудију скупоцено знаке његова везирског достојанства и зашто му царски мур (печат). Везир на ово пребледи и упрепашћено се обзире око себе, али се његови погледи не сусретоше са погледима учесника и сапатника. Видевши да нема куда преклеђима царски печат. За тим му се подиже на златну јастучету смртна пресуда, у којој беше унапред свикле гајтан. Везир умоли присутне да му се дозволи да се помоли Богу За тим клекне на свој ћилим, намести сам гајтан и замоли своје робове да га што брже удаве. После неколико трекутака беше Кара Мустафа издахнуо. Тело Кара-Мустафино буде укопано у једној џамији, коју је он сам подигао. Прича се да су Аустријанци г. 1688 нападали главу на гроба и послали је епископу Колонићу у Беч, заједно са кошуљом везировом и с гајтаном У бечком варошком музеју налазе се још и данас везирова лобања, његова кошуља и гајтан, којим је удављен. Да ли је баш глава, што се налази у бечком варошком музеју, глава Кара-Мустафина, као што су београдски фратрови у своје време уверавали, то је питање, о којем за сада не ћемо говорити. Против у својој књизи поменуће причу, како је глава доспела у Беч' Прича се та налази и код Хамера и код Цинкајзена. Гроб Кара-Мустафин и данас је још у београдском граду у овој тулби у парку горњега града пред конаком градског команданта.

рему или се у лову забављао, док му се војници борили и гинули за веру, кривили су за неудаје. Јаничари стадоше захтевати да се он свргне те Сулејман III постане султан. Кад је Карло од Лотрингије добио врховно заповедништво над немачком државном силом против Француске, командовао је цареву војску у Угарској маркијон Лудвиг Бадењски. Царска је војска назорце ишла за великим везиром. Већ је царски окб био у Бачкој међу Сомбором и Бечејом, на осам сахата од Петроварадина. Велики је везир са својом војском био код Илока. Тада се изроди буна међу његовим четама. Он побегне у Петроварадин, оданде у Београд и у Цариград. Кад су чете опазиле његово бегство, изабраше другог великог везира, са којим се дигоше у Цариград. Свугде у турској држави избише распре и побуне. Тако се у Београду Јеген Осман наметне за сераскира а кад га Порта хтеде да збаци те с тога посла опуномоћеника, да београдском паши однесе диплому и почасно рухо као новоименованом сераскиру, даде Јеген Осман опуномоћеника ухватити те самовољно свргне београдског Хасан-пашу са команде.

Тако су стојале ствари у том граду, кад му се царска војска приближивала циновским корацима.

Оставили смо Београд, кад је још био у хришћанским рукама и кад се први пут предао Турцима. Какав је значај имао тај град за турскога времена и како је изгледао, пре но што му опет би суђено да игра светскоисториску улогу?

Одговор на то питање није тако лак, кад човек помисли, да нам о том из оног времена не стоји на расположењу готово никакав податак. У Будиму, који је после покорења Угарске био главни бранич Турака, седео је заповедник са везирским рангом, а Темишвар као престоница санџакбегова истоимене провинције имао је задатак, да Ердељ држи у корди. Према великом политичком и милитарном значају ова два утврђена места нестало је дакле значаја Београду, који је у току година постао био прост депб и одмориште за војске, које пролазе у Угарску. У њему је био заповедник нижега ранга и незнатан гарнизон. Па ипак је канда у њему прилично било живота. Некадашња Србија припадала је у то време многим пашалуцима, ма да територијална подела није била стална. Неки делови некадашње деспотовине припадали су у то време пашалуцима босанским, други опет пашалуцима скадарским, видинским и румелиским. Сам Београд био је дуго времена главно место у такозваном београдском пашалуку.

Свакако само слабих вести даје нам о турском Београду онога времена гроф Херман Чернин од Худеница, који је године 1644 као велики изасланик цара Фердинанда III са великом свитом путовао у Цариград те неколико дана остао у Београду. У свом дневнику*) пише он под 8 августом ово: „У Београду сам се одмарао, подробно сам се упознао са господином кајмакамом, похвалио сам његову управу, ред и лепе салве топова и војника". 9 августа изјахао је гроф, по сопственој признању, те је свугде мало погледао. Упоколо је наишао на лепе винограде са особитим чокоћем. Но што се о начину ондашњег обрађивања лозе онако по вољи наговорио, уверава нас под 12 августом, да је ујахао у варош Београд, одстојао литургију код Француза и господина оца гвардијана на својој лађи повео на ручак.**)

Из овога, заиста неважног, описа, у којем „лепе салве" топова и „господин отац гвардијан" изгледају да су најважнија карактерна знамења Београда, не могу се извести никакви закључци на етнографске, социјалне, меркантилне и друге прилике Београда, но ја их при свем том наводим, не бих ли показао, за што о тадашњем Београду има тако мало података, који би се могли употребити.

О нешто више даје нам енглески путник др. Edward Brown, који је био у Београду наскоро пре но што је Београд био освојен.***) Он га хвали као велику, пуну народа трговачку варош у Србији. Улице варошке, где је највећа трговина, покривене су дрвима, тако да роба не пати ни од сунца ни од кише. Спомиње као нарочиту особеност обичај, који још и данас постоји по свим турским базарима, да купац никад не улази у болту. „Осим тога сам онде" вели Brown „видео два широка места, назидана од камена, која личе берзи или скупштину

*) Csernin von Chudenic, Herm. Graf v. Zweite Gesandschaftsreise nach Constantinopel in Jahre 1644. (Druck und Verlag von A. Laufrass in Neuhaus).

**) И ако овај записник није бог зна како занимљив, опет нас као Србе може интересовати факт да је гроф Чернин у околини београдској по свој прилици на данашњем топчидерском брду и околним висовима наишао на лозу, чију обраду весма хвали. Како је тада имао градских видова у такозваном српском подграђу на Сави а и у околним селима становао чисто српски елемент, који се бавио земљорадњом и виноделатвом, то је без сумње обрађивање лозе, о којем гроф Чернин са похвалом говори, заслуга српског становништва из београдског подграђа и његове околине. Гроф Чернин помиње у своме дневнику још да је вино врло добро и да је начин обрађивања лозе приближно у својим списима, да се не би заборавно.

***) Brown Edward. Rélations des plusieurs voyages faits en Hongrie, Servie, Bulgarie etc. traduis de l' anglais. Paris 1674

трговаца, а утврђена су била са два реда стубова, који су стојали један над другим. Но та су места тако била напуњена робом, да су тим губила од свога сјаја и лепоте. Даље су ту још два друга бизистана или трговишта, где се налазе најдивније ствари, величанствене каравансерије са лепим водоскоцима и купалиштима*.

Из тога прилично мршавог описа излази, да је Београд у време, пре но што је први пут био основан од царске војске, по својој спољашњости био са свим турска варош. Осим тога је познато, да су у самом Београду осим насељених Турака становали и грчки, маћедонски и дубровачки трговци и српске занатлије а у оба подграђа, која су била ван вароши а тик уз Дунав и Саву и одељени једно од другог ненастањеним гребенима, становали су Срби и Чивути.

Варош није била јако утврђена, кад се приближавала царска војска. Осим тога је у мухамеданског становништва владао редак страх од непријатеља, који је већ поменутим расправа и побуном, што је изазва Јеген Осман, био још повећан. Јеген се до душе упео да задржи страшљивце. Узалуд. Мухамеданско се становништво разбеже на све стране. Једни пођоше к Смедереву и Нишу, други прећоше Дунав, не би ли се спасли на банатској страни, трећи најзад на лађама побегоше према Новој Оршови и Видину. Побуњенички сераскир Јеген Осман, који је имао врховно заповедништво над Београдом, прође са одељењем оружаника на леву обалу дунавску па стане претити, да ће побијати све, који усхтедну бегати. И одиста бише највећим делом посечени. Један од првих био је Хусејин паша, некадашњи заповедник у Јегри, коме је Јеген Осман својом руком одрубио главу.

Међу тим се царске чете, које су биле под заповедништвом курфирста Макса Еманујила, стадоше уз приномоћ домаћег српског становништва спремати да пређу преко Саве. Прешле су код тако зване цигланске аде.

С почетка, кад су царске чете прелазиле преко Саве, слабо се одупирали Турци. Јеген Осман и мађарски усташки главар Имре Текелија побегоше ноћу у Смедерево а за тим даље у Стамбул. То је био сигнал за опште бегство и осталог мухамеданског становништва, које је најпре још попалило српска подграђа на Дунаву и на Сави.

Одмах, чим су царске чете прешле, поручи курфирст градском заповеднику Оки-Алдур-Ахмету и позове га да се преда. Позив тај буде учтиво али одлучно одбијен.

Сад се царске чете стадоше уређивати да опколе Београд, а курфирст је по што по то хтео да га задобије, јер се такмичио са победоносним маркијоном Баденским.

Т. Ст. Вуловски

(Наставиће се)

КЊИЖЕВНОСТ

ЈОШ НЕКА О СИМИ МИЛУТИНОВИЋУ

ПОВОДОМ РАСПРАВЕ ДРА СТЕВАНА ПАВЛОВИЋА.

(Наставак)

II

Већи део расправе Павловићеве чини други део; он је од стр. 31 до 122; тиче се рада Симина на књижевности. Овај је део још слабији но што је први, јер није ни онај одељак, у ком излаже библиографијски дела Симина, тачан ни срећен, као ни онај, у ком је изложио садржај појединих умотвора песникових. О библиографији може се рећи и овде готово од речи до речи оно, што рекох раније о том његову послу у »Нашем Добу«: она није ни потпуна ни како ваља. Тако: натпис »Србијанке« слило је тако да се не разазнаје књига од књиге; »Зорица« је ставио само 81 страну, али за то је додао опис Живота Краљевића Марка, који је увезао доцније неко у једно. »Дика Црногорска« има опет 318 стр. и 4 л. Погрешно се наводе странс, а код неких и дан изласка радовима поменутим у Павловића под бр. 17, 22 и 26; у неколико погрешан је натпис и делу под бр. 27. »Сербослов« је стихотворевина а не стихотворење. Онај спев под бр. 14 не гласи »Честитање Курбар Бајрама« већ Честитање Курбан Бајрама, а такођер и 15 није »Србин — на дан и поклон... Кости Томићу Радисављевићу« већ »Србин на дар и

поклон... Кости Томићу *Радислављеву*«. »Одусовјет« не спада у год. 1842 већ 1843. У својој радњи на стр. 190 истакао сам, да ми није знана засебно штампана песма »О лицу и духу Караџорђа«; али то није сметало Павловићу, да и у овој својој преради остави, да је штампана за себе, не доказавши ничим. Првог издања »Историје Србије« не наводи, али за то не може да не спомене, да је Сима *писао* у »Примјерима Појетских Састава« »Тугу за завичајем из Швајцарске«, не водећи рачуна да су ти »Примјери« угледали света после његове смрти и то прилично позније (види у Библиографији Новаковића под бр. 1734, у г. 1851) и да сам му ја ту грешку, коју унесе из своје несређене радње из »Нашега Доба«, исправио у својој књизи. —

Даље нам помиње, да је Сима почео певати од 17 година *као писар*, што опет не стоји.[1]) Од 17 и ја мислим, да је пропевао, али тада не беше писаром (види стр. 15 моје радње). У »Дневнику«, што је штампан у Летопису 108 натписи су само 45 песама (од 20 до 65), од којих нам је преко половине сачувано; да ли је оно 20 песама (од 1—20), чијих натписа у овом »Дневнику« нема, сачувано и штампано, ми не знамо. Да је то боље уочио Павловић, не би написао, да нам је познато само 20 од тих његових шездесет и неколико песама из млађана доба!

Библиографијско причање завршује поменом о двема недовршеним песничким умотворинама: Трагедији великога Караџорђа и Оџаклији Зубановој. На стр. 94 помиње то опет, називајући обе драмама, те жали, да остају критичареву оку неприступне. Пре свега треба исправити, да није »Оџаклија Зубанова« остала *сва* неприступна. Два одломка штампана су још за живота Симина, и то први на четири а други на три године пре његове смрти, а тим отпада, да је ово пред смрт написао. Из оних објављених одломака не излази ни да је Оџаклија Зубанова драма. Критичар и онај, који хоће да пише о делима чијим, *мора* добро проценити шта пише; он не сме придавати ни уметничким делима нешто, што она нису; учини ли то, књига губи своју вредност, јер се не може њоме користити из просте бојазни, да се што погрешно не научи и не наведе.

Иза овога недоношчета библиографијскога реч је о језику Милутиновићеву. То је оно исто што и у »Нашем Добу«; изменио је само нешто према мојој 128 напомени, а задржао опет једну много дубљу грешку, коју је донекле и потенцирао. Она гласи: да застрањује читаоце па и књижевнике наше (без сумње à la Павловић) од читања Симиних умотвора »каштo« такозвани провинцијалан говор. Остално је даље и реченицу: »Та ми Бачвани, Сремци и остали Срби на југоистоку не разумемо каштo ни Бошњака, Херцеговца, Црногорца, Приморца и т. д. ма да они говоре чистим народним (у »Н. Добу« било је: »српским«) језиком, чистијим и крепчим (ове две речи додао је) но што и ми говоримо«. Како сам му био замерио за ово на стр. 120, то ме у напомени на стр. 39 хоће да увери, када наводи из »Дике Црногорске«: разбучио, те, с тога (= вредан, кадар), нестио (нехтео), коље и т. д., мишљења да су то јаки аргументи; али се у том вара, јер смеће с ума, да су тешкоће ове врсте лако савладљиве и да ће »Дику Црногорску« сваки десет пута боље разумети но »Србијанку«, ма да је у првој готово свака реченица у духу црногорскога говора. Савет Павловићев, да загледам боље у те примере, као и у умотворе Врчевића и Љубише, стигао је на жалост посве доцкан; можда да писам тако често у њих загледао, да бих био мишљења Павловићева, али овако — не! Када сам пак прочитао оно неколико тумачења Симиних стихова из »Милоша Обилића«, престао сам се чудити, како је могао рећи да је Сима нејасан због босанско-херцеговачкога говора! Она праве утисак пишчеве површности у језику, што потврђује не само оно његово раније тумачење екавског *обје̏л*, већ најбоље ова два стиха из трагедије »Обилића«:

„Нек' се знаде и нека се прича,
Два се цара ће су помирила".

за које ће вели, да су нејасна, те додаје, да није *»помирала«?!* Реч »Ртањац« у њега значи »велики брег у црноречком округу у Србији!« и т. д. и т. д.

После говора о језику забави се на причању садржаја трагедије »Обилића«. Њему је овај Симин рад час најранији посао (стр. 41), час један од првих послова (стр. 79) а час га меће међу прве умотворе (стр. 38), и ако помиње, да га је написао 1827. а »Србијанка« угледала света за читаву годину дана ра-

[1]) Како ли се то слаже с оним на стр. 10 и 14? Час му је писар био од 1807 час од 1808 а час од 1809. На што толике несређености?

није! На причању садржине ове трагедије пробавио је од стр. 41—78, износећи читаве одељке, које исписива данашњим правописом, у чем је овде онде био и недоследан. Тачно износи од стр. 78—92 разна мишљења о тој драми, а тек од 104 износи и своје мишљење, које не само кинти фразама, већ је прави pêle-mêle. Ту ћете наћи свега и свачега: говори вам о реферату Св. Николајевића о Спахиници Јевтићевој; дотиче се и београдских превода којекаквих романа, бацајући их неправедно на леђа »баш реалистичким радикалима«, прича и о Коху и његовим бакцилама и т. д. На што све то? Ни на што друго, но да се који табак више избаци! — Није истина, да је Стерији »Обилић« изишао на годину дана после Симина, већ Сими после Стеријина и то на девет година доцније.

На стр. 92—94 говори о »Дици Црногорској« у кратко, т. ј. исписује оно што Томановић каза у »Гласу Црногорца«. О »Србијанци« говори врло мало: исписује и то доста нетачно песму »Срет« и оно што вели Вуловић »на стр. 298 своје *певаније* (?). Две три рече о »Тројебратству« и »Тројесестарству«, па и ту начини грешке. У Тројебратству вели: »У њој су три епске песме: *Ртањац* или *Рођење Вељка Петровића* (последње јунаштво и смрт његова); *Брезмртац* и т. д., *Семберац*«; а у самој ствари су ове: Ртањац или рођење Вељка Петровића, Брезмртац или последње и највеће јунаштво Вељка Петровића, и Семберац или врлост и надежда Бошњака. У »Тројесестарству« нису на крају само *пет ситнијих песама*; како би се оне могле растегнути од 75—96 стране! — Прелази тако ређи ћутке преко мањих песама, да би застао на »Историјама«, којима посвети пет до шест редака. Осврће се по ново на језик Симин, који му је сада »кашто до зла Бога неразумљив, чудан, чисто смешан«. И овде Павловић губи хронологијску везу; у оне нема хронологијскога смисла; јер да га има, не би без сумње написао, да су »Трагедија Обилић« и »Тројебратство« штампани пре — Србијанке. Ево шта вели на стр. 116 »А где, каква је лепота у језику, каква ли милина и снага у осећају и мисли раванијих његових песничких умотвора — осим »Трагедије Обилић«, која је напред споменута — кад он још не беше побуђен класичком митологијом!«, па наводи одломке из »Тројебратства«. То губљење хронологијске везе и стављање радова у доба, када нису постали, чини, да он погрешно тумачи, откуда у »Србијанци« митологисање захвата више маха но у другим његовим доцнијим делима. — Одељак овај завршује Вуловићевим резоновањем у Годишњици на стр. 298, 345—348.

Ни овај одељак, као што се из свега овога види, нема ничега новога; једино је опширнији извод трагедије »Обилић«, али то имамо и у »Нашем Добу«; има много грешака а и пун је туђих цитата.

(Наставиће се)

Ђорђе С. Ђорђевић.

НЕМЦИ И ФРАНЦУЗИ

(Наставак)

VIII

Карактери нису израђени тако, да би заменили мане у сплетке. Али су обрађени; види се, да је писац савесно проучавао историју. Но својим јунацима није дао тон, који им пристоји. Никад не налазећи се у сличном друштву, као што га описује, кад на себе пази, приморан је на разглагољства ученика риторике;*) а кад се заборави, говори простачки и грубо, као Швапа (сваки Алзачанин разумеће нас).

У ствари сва лица у *Дон-Карлосу* чисти су Немци; једни пеорују и расправљају, други ричу. Хладна спекулација, емфаза страсти у памети или животињска рика — то је у овом делу место узбуђења и живота.

Код рикавања лица Дон Карлос је најмудрији. Одмах после приступа он улази у стање несвесности и у томе се држи непрестано. Навешћемо само два његова наступа.

У другој сцени другога чина добије аудијенцију код свог оца, краља шпањолскога. Чим је сам с њим, он пада пред њим на колена: »... Дајте ми руку, оче. — О срећни дане!« Као што нам каже, тренут је свечан: »Све небо спушта се са војскама радосних анђела; пун узбуђења трисвети посматра ову велику и

*) Ово признаје он сам у једном писму Гету (од 18 нов. 1796 год.)

лепу сцену! — »Оче!... Помирење!« и он попаљла овај крик неколико пута. Приметите, да између оца и сина још влада само нека хладноћа; слушајући инфанта, човек би мислио, да је ту смртна мржња. Али ма он колико викао, публика не разуме, зашто се толико жести, пре но што су се непријатељска чуства заиста дохватила.

Међу тим краљ не ће да овог младог занесењака постави за губернатора у Бриселу. Његови разлози тако су мудри, да мораш да станеш на његову страну. Мислиш о оном што он вели: »Дон-Карлосе, ти говориш као да сањаш. Сувише ти је жива кри што ти у жилама ври«. На каже још. »Ти би само разоравао!« — »Ах! дај ми, оче, да што разорим!« Ево шта одговара Дон Карлос; на се чуди, што му отац не да Нидерландију, да се њом игра као сигрaчком!

Друга криза. Карлос је сам са принцесом. У прве је збуњен, као ђак, кад остане сам са професоровом ћерком. »Принцесо, опростите, принцесо... ја... нашао сам отворену предњу собу. — *Принцеса*: Је ли можно? А мени се чини, да сам је баш ја затворила! — *Карлос:* Вама се то само чини! Само вам се чини!... али зацело се варате. *Да сте је хтели затворити*, да, то допуштам; *али затворили! Затворили! не, зацело не!*« — Баш нема среће овај јадни младић! Али на што настављати? Остављамо читаоцу да он сам настави ову комичну сцену а уверени смо, да ће из ње и сам извести закључке, које бисмо му ми изнели.

Међу ове разуздане говоре умеће писац, кад год само може, обичне риторске фразе, Навешћу само једну, која ће, надам се, разрешити нас од потребе да наводимо других. То је место, где принцеса Еболи разлаже своје мисли о љубави. Ова млада девица учи нас, уз друге лепе ствари, да »дражесна армонија душа — *један љубавац — опојне сласти*, узвишена и небеска мађија лепоте, нису друго, до ли сестринске боје једног зрака, листови *само* једног цвета«.

У свима овим сценама нема ни једне речи, која не би одавала потпуно непознавање бурне страсти. Све се осећа на професора, који се са два живота празна и једноликa напреже, да себи замисли љубав отмене даме и енергију јунака.

Личности пероторске не ће боље одолевати озбиљну испиту, него ли рикавци. Не ћемо претресати ни Позине шупље теорије, ни чудно лелујање Филипа II.

(Свршиће се)

КОВЧЕЖИЋ

КЊИЖЕВНИ ПРИКАЗИ

Српска краљевска академија. Прва основа словенске књижевности међу балканским Словенима. **Легенда о Владимиру и Косари.** Културно-историјске студије *Стојана Новаковића*. У Београду, штампано у држ. штампарији краљевине Србије. 1893. стр. VIII+299. — Прошле године нам је вредни књижевник и историчар наш Ст. Новаковић изнео доста занимљива и важна научна градива о књижевној и културној прошлости нашој. То је градиво обилато, као што се то и иначе може рећи за рад Новаковићев, не узимајући онтро на оно где које омашке у критичној тачности и спољашњем излагању. Његов рад нам је не толико оригинално-тваралачки, колико најпаче систематско-конгестиван. А и то је неизмерно много пригнело познавању и проучавању наше историје књижевности и историје културне и политичне, кад узмемо особито на ум техникље и оскудна средства око скупљања и критичног проматрања и сређивања изворђ, који с тим стоје у свези. То је узрок и томе, што још немамо систематски написану историју наше књижевности. Ове културно-историјске студије могу пружити веома много помоћи ономе, који буде с временом писао исцрпну историју наше књижевности. Цео овај описмак материјал подељен је у: приступ (стр. 1—11), у којем нам износи писац опће погледе на културно стање како свију Словена тако нарочито Срба у оно доба, кад се доселили на балканско полуострво; даље културни значај хришћанства међу Словенима. Прекое словенске књижевности на балканско полуострво год. 886 - 888 почетак је правом националном животу југословенском на балканском полуострву. Напомиње и истиче хришћанску легенду о Владимиру и Косари као најстарији уметнак производ нашега народа на балканском полуострву. Задатак овим студијама јесте: „да покажу где је основан први расадник словенске писмености на балканском полуострву и којим је редом обузео српске земље". После приступа као опћег увода нарада самога предузетог градива подељена је на осам одељака: *први* (стр. 13 49) садржи опис и погледе на етнографско стање балканскога полуострва у X веку. Опширно се писац забавља културном узајмицом међу Словенима и туранским Бугарима; а тако исто додирује и односе са Грцима. За тим говори о Арбанасима и њихним становиштима у X веку. Садашња топографска терминологија Епира и Арбаније као доказ томе, да су то биле словенске

земље у X веку. *У другом* одељку (стр 50—88) се говори о радњи св. Климента и о арбанаско-епирским Словенима. Овај је одељак занимљиви са књижевно-историског гледишта наше старије књижевности. Нарочито је реч о радњи Ћирила и Методија по најновијим критичним испитивањима и о раним погрешним мислима о томе. Тачно нам писац износи рад св. Климента, земљиште радње му и где је био његова епископија. *Трећи* одељак (стр. 89—117) говори о сличностима и везама међу земљиштем радње св. Методија и св. Климента, његова ученика; о етнографским особинама словенских племена у јужном Илирику (Арбанији) као могућном узроку, што се тамо основао први расадник словенске књижевности; о вези међу св. Климентом и св. Методијем; о дијалектичној сродности међу југославадним крајинама балканског полуострва и Вел. Моравском; о почецима читања српско-словенског и бугарско-словенског; о победи и преласти грчког византинизма с почетка XI века. *У одељку четвртом* (стр 118—154) говори се доста искрипо о томе, како су постала средишта и књижевно-народносни типови српски и бугарски. Овај је одељак и по градиву и по изради најзанимљивији. Ту се говори о изналаску ћирилице и о потпуној јој преласи у XI веку; даље: о утецају поделе црквене на источну и западну, о покрштавању Срба; о Охриду, Драчу и Зети као најважнијим позицијама књижевно-културне јединице српске; о оснивању бугарске јерархије; о српском тријумфу у Рашкој; о гоњењу словенске књиге у подручју римске цркве; о томе како се српски и бугарски тип цени од хрватског; о изради правила српско-словенске редакције; о Марјинском јеванђељу, скадарским одломцима, о попи старо-словенској, српско-словенској и бугарско-словенској на балканском полуострву; и о опадању глаголице. *Шести* одељак (стр. 155 до 181) је чисто књижевно-историски и говори о исповницима и светитељима, као првом плоду поне хришћанске просвете. Говори о најстаријим светитељима балканских Словена: Јовану Рилском, Јоакиму Сарандапорском, Гаврилу Лесновском, Прохору Пчињском; о њиховим легендама; о почетку манастира; и о народној књижевности као јемству независности балканских Словена. *Шесто* одељак (стр. 182 до 217) говори о св. Јовану Владимиру, кнезу петешком, и о књижевном стању у Зети X и XI века; за тим о старини књиге словенске у Зети; о начину и главној тенденцији хронике попа Дукљанина и о њеним досадањим критичарима; о причама и легендама, о Владимиру како у хроници Дукљанинопој тако и иначе; о папској борби против словенске књиге у Хрватској и нападајима на слов. књижевност у Зети и у Босни; о низатку књижевне радње у Зети и о преносу српског државног и просветног средишта у Рашку. *Седми* одељак (стр. 218—237) је специјално посвећен легендарним предањима о св. Јовану Владимиру. Помен Косаре на Церу (у доњем Подрињу). Опис Владимирова манастира код Елбасана. *Осма* одељак (стр. 238—284) говори о елбасанским штампаним легендама и служби св. Јовану Владимиру; о покрету и буђењу хришћанске књижевности на балканском полуострву у XVII и XVIII веку. Ту је превод текста житија и помена епитељева. Сем тога у овој књизи има обилно података и мишљења како пишчених тако и других о појединим писмепим и традиционалним фактима о књижевно-културном стању Словена и Срба (па по се) на балканском полуострву од њихова доселења на се до свршетка XVIII века. Посло је марљиво и занимљиво израђен. Списатељев је облик по језику и стилу већином правилан и изгодан, но на стилу и структурама се опажа знатно старија жица, коју иначе налазимо на стилу Новаковићеву, поред свег тога, што хоће да је писац зачиан пуноћом и ритмичном еуфонијом. Местимице се срећамо са не баш одабраним речима и мало тешким, рогобатним слогом. Учињеном само неке граматичне и стилистичне примедбе; њих ћемо редом. Свуда видимо да је написано *неђу*, а треба *не ћу* (овде нема места да доказујемо појединe своје тврдње); исто тако *насам*, а треба по нет. разрешју *насам, песи* итд.; реч *предео* не одговара духу нашег језика, већ нала употребљавати *крај*; написао је *у томе погледу* (стр. 5) германизам је; реч *окољности* неје добра, и нала је замењивати речју: *прилика*, или другом којом; *сваки поштo* у значењу темпоралном и каузалном неје српски, а нала писати *иначе по што*; место тога нала употребљавати: *кад, како* и сл.; адј. *сигурни* неје српски, за то га нала избегавати у књижевном језику, а место њега употребљавати *обезбеђен, безбедан, без бриге, на брате* и сл.; израза *без претпостављања* је нов = *без претпоставка*; израз *колико без преувеличања* је нов = *без претеривања*; израз *колико без преувеличања* је нов = *без претеривања*; израз *колико без преувеличања* је нов = *без претеривања

БРОЈ 16.

СТРАЖИЛОВО

ГОД. VII.

ВЛАСНИК И УРЕДНИК

ЈОВАН ГРЧИЋ

У НОВОМ САДУ, 17. АПРИЛА 1894.

ПЕСНИШТВО

НОЋ У ПОЉУ

Пењу се звезде на тамна небеса,
Изгрева месец, крај мекога сјаја
Сија се дâља, тихо се потреса
Трава и класје од нотњег дисаја.

Поприште глухо, где је живот врио,
Лéтô лептирак, цвркутала шева,
Оковала је ноћ и покој мио
И страсни шапат над њиме разлева.

Све мира паће... тек се мени чини
Минуће поноћ и звезде ће заћи,
Блиснуће светлост небу на висини,
Али ја мира не ћу никад наћи.

Прећи ћу миље кроз поља далека
Све о њој мислећ од скорог растанка,
Сам с чежњом својом и тугом без лека —
О, тиха ноћи без мира и санка!...

Ленскій

ЈУТРО

Тихи поветарац, пун мирисне влаге,
Прелеће пољане; шум густога жита
Што трепти на сунцу ухо ми лелуја
И губи се тихо, где маглом повита
Шумица се црни. Јастреб оштро мотри
Из сјајних висинâ хумке, поља млада,
Зује пољске бубе, лазуром скривена
Шева се одзива, цвркуће и пада.

А за грмом ловац запиње оружје,
Као вучји зуби кобна цев се блиста
Ал' га листак смете ил' неверна рука
Ил' око засени сунца зрака чиста.
Можда бог пољанâ, тајни дух природе,
Што кошуту штити, лисицу и зеца,
Помете му смера, и већ ено дивљач
Где ко плаха муња пољане пресеца —

О, сурови ловче, поломи оружје
На овоме месту, где једино могу
Бар један тренутак у природи младој
Мислити о небу, вечности и Богу,
А треба л' ти смрти, злобе, љутих ранâ
И тренутне славе, вечитога боја,
Чуј, из дâље брује луда тишма људска
Ко далека врева завађеног роја....

Ленскій

ЗАЉУБЉЕНИ АНЂЕО

На крилу снова, што ми душу хране,
Пресео сам свјетлост далеког свемира,
Около мене кроз небеске стране
Брујали звуци анђеоских лира.

Весела јата небеских висина
Пјеваху пјесме звијездицама сјајним,
Ал' један анђо пун св'јетлих милина
Стајаше немо са болом бескрајним.

„Зар и ту, ђе је живот тако мио,
Зар и ту туга кроз свјетлост се буди?!"
А бл'једи анђо шапнуо ми тио:
„Немо је срце, које вјечно жуди:

Гле зв'језде ове, гледај лица мила,
Како су љупка, како благо грију!
Ал' једна, што је међу њима била,
Свјетлошћу својом надмашује свију.

И ја је љубљах; моја лира чиста
Њојзи је химне, њојзи славу вила,
А њена слика, што чедношћу блиста,
Моме је духу драга св'јетлост била.

Ал' једног дана сан ме покој мину,
Следи се радост, што је срце буди:
Та мила зв'језда чаробно се вину
У крило св'јета, на ком живе људи.

Како си сретан, ој смртниче млади!
Јер она зв'језда најљепша од свије',
Пољупцем светим сада тебе слади
И тебе миљем свога сјаја грије.

Узноси небо, што ти срећу д'јели!
Крај св'јетле зв'језднице, крај богиње мира,
Блажено пјевај; радуј се, весели
Најљепшим даром божјега свемира!"

*

Ти си то, чедо, што те анђо воли,
Небеска слика најљепша од свије'!
Богиња, којој душа ми се моли,
Најљепша зв'језда, што божанством грије!

Алекса Шантић.

*

„Још мало па Божић, па Ускрс, па испит.
Је ли како брзо, брзо лети време!
Једна чекам лето, да нам опет дођеш..."
Писала си мени...
Заборављен бол ми на груди се свио
Па ми кида срце, ране моје старе,
Кад се сетим, селе, мој животе мио,
О како ми брзо, брзо лети време!

Лети, лети, лети! Ал' је бржа боља —
Не слушам, ал' чујем твоје речи неме —
Раскинула срце, што љубити знаде,
Па и живот хтеде, мило јој је бреме.
Можда ти је тешко на земаљске јаде
Па си хтела да се испред нас украдеш?
Ил' си живот мнила санком да замениш?
Занела те жеља, да претекнеш време?

Ил' си анђео хтела да анђеле тражиш,
Јер је земљи тешко да их свете носи?..
Затрептала смрт на блеђаном лицу,
Зажелела клета, да ти живот скоси.
Зар си могла мнити... Не слушај ме, Мило,
Ове пусте речи моје туге неме.
Насмеј се. Што ћутиш? Та и Ускрс дође!
Зар ти збиља брзо већ не лети време?

Светислав

Нови Сад, 11 априла 1893.

НАД КОЛЕВКОМ

(ОСКАР БЛУМЕНТАЛ)

Ћути, кад се све постигне,
Тело скрије црна рака!
Над колевком реци само:
„Нека ти је земља лака!“

С. Д. М.

ТАТАР БОГДАН

Стигосмо у поноћ између Богојављења и Св. Јована године 1849 с војском у Зичидорф, северозападно од Вршца. Лицем о Св. Јовану ударићемо на противника; за то ћемо већ у седам часова поћи из Зичидорфа правцем на Вршац. Бејах тако уморан, да писам оно неколико часова бављења на том ноћишту ни трепуо, нити сам могао што окусити. Изађем у полак седам, да наредим војску за марш.

Још беше мрак.

Али шта би! Нема ту војске ни једног одељења! Расула се она на пљачка. Село богато а није до сада патило од ратних пепогода. Наши војници воде, терају пред собом: коње, волове, краве, овце, пеједине и у чопорима; терају богме и живу пернад, на коју у брзини наиђоше, по кријумчарски, путем Алибунару, од куда су ноћас дошли. Стоји вриска и лелек становника; стоји блека и мека телади, говеда и оваца.

Утрчим генералу Книћанину:

»Молим вас, дођите брзо на улицу! Ми немамо више војске. Ово све поста одор и ено гони плен на југ!«

Изађе јунак, држећи сабљу своју преко крстију међу лактовима. Првог несретника, који вођаше баш млада ждреица за улар, деси замашна генералова песница за врат; овај лосну о тле; ждребац се оте, те заиграваући се и скачући одјури својој кући. Као да је мућом свима другим одорима тај удар достављен, оставише пљачку те у ред.

За по часа беше све у реду и војска се крене. Бејасмо у путном строју. Настала југовина. Снег се почео кравити и топити, под њим земља слеђена и клизава. Наши момци имађаху опанке, те два корака учине напред, трећи склизну на страну или назад. Тако дођосмо до близу села Маргите, где ћемо ступити на лед вршачког блата, најпречи пут к Вршцу, где је још теже маршировати. Ту се колоне путне тако у дуж развлаче, да је онда тешко брзо и у реду прећи у бојни строј. А ми морасмо спремни бити, сваки час да се сукобимо са противником. Ја из тог разлога станем, да поред мене прођу чете, где ћу их опоменути, да се боље стисну. Прође и наша заштитница, кад али видим: јуре к нама са четир коња запрегнута пуна кола људи. Стадоше преда мном. Бејаше ту кнез сеоски са најстаријим људма. Узе кнез, гологлав, реч: »Општина наша благосиља и благодари генералу Книћанину, што нас је сачувао од пљачке. Све нам је враћено Ни једно пиле не однеше. Али другу једну штету нам нанео један његов капетан. Узео нам нашег општинског пастуха, за ког смо дали четир хиљаде форината. Молим покорно, да нам се ждребац врати.«

Ја им рекох, да пођу за нама иза заштитнице у корак, док им ја не поручим.

Кад дођох упоред генералу, ја му рекох, шта се десило.

»Цело село вас« — рекох — благосиља. Та ваша слава била би потамњена, ако се не врати општини то њено добро.«

Книћанин показа прстом напред:

»Ено Татар-Богдана. Он је узео пастуха, те га сад баш обучава за седло. Иди ти, синовче, до њега, узми ждрепца и дај га општини.«

На то „*ти*“ беше стављен неки нагласак.

А ко је тај Татар-Богдан?

Цела га војска зваше тако. Тај придевак је донео из Србије. Имађаше у Србији баш доста имања, беше имућан а дође браћи у помоћ. Служио је више година међу Београдом и Цариградом као султанов татарин или улак.

По четир дана и четир ноћи је као улак јахао, непрекидно прелазећи из седла у седло.

Сваки занат, свака радња, рађена кроз цео наш живот, удара свој особени печат у нашу нарав, наше назоре, наше тело, на наше понашање према другима. Богдану свако живи, као султанову татарину, мораде сврабати с пута из далека већ, кад прозуји кроз ваздух његово: »Азу-у-р! Азу-у-ур! Азу-у-р!«. Његова реч беше заповест, свако се бојаше његова бича. Бејаше примио у своју нарав нешто насилно, осорљиво, турско. Тело му беше коштуњаво, суво, али чврсто и истрајно. тврдо као челик. Таква му беше и воља. По вери хришћанин, православни Србин, посно се као Турчин. Не би га могао раздвојити од правога силеџије. Самовољан, жесток, љут, суров, јаростан, грозан; инат да тера и освету до ножа, до пиштоља, до гроба. Није он то знао и није трпео, да му се ико противи ма у чему, да му се одупре и да га не послуша. Ко би се усудио, да се њему опре, том је Татар Богдан одговорио бичем или пиштољем.

Татар Богдан у боју не знађаше за страх. У највећем пљуску смртоносних зрна код Сирига он сеђаше на коњу, као укопан, ни оком да макне, само ће звижнути по који пут од чуда и покора, кад која кумбара око њега више другова на један мах смлати.

Војску да управља, да предводи, за то није имао ни дара ни знања. Али она његова проста лична храброст соколила је војнике и храбрила их С тога беше он Книћанину добро дошао. Книћанин га не љубљаше и не стајаше ближе у пријатељству са Богданом

Беху одвећ неједнаке нарави. Книћанинова нарав могла је да плане, али је била блага, племенита, милосрдна и великодушна.

Татар-Богдановo лице беше веран израз његове напрасне нарави, он се свакад трудио, да изгледа што намрштенији, што грознији. Мале, закрвављене, крмељиве очи; оштар, бодљикав поглед; обрве велике, као чекиње накострешене, у повијама састављене. Поглед намргођен. Кад год би дао заповест, да се на коме изврши каква оштра казна, зачикљиње при пресуди десним оком на тешко оном несретнику, којем је намењено то чкиљење! Ни сам Бог не би га измолио. Богдановo срце не знађаше, шта је милост.

Рекох мало час, да се носио турски. Имађаше на глави чалму, обавијену црвеним убрусом, од којега кокетно лепршаше по један крај у ваздуху. То је требало да увелича изглед његова дивљаштва и да зада сваком живом страха По децу и нервозне жене можда је изгледао страшило, с којим се враћи плаше. По зреле људе беше чувида и они се смејали том његову начину застрашивања.

Каква разлога имађаше Книћанин баш мени да дâ налог, да ја, тако рећи, отмем од Богдана коња, то не знам. Много пре је било, да пошље Миливоја Блазнавца, или да заповеди, да Богдан дође до њега те да му он нареди, да врати људма коња.

Ја се примим дате ми мисије. Извадим мале пушке своје и дам млађему.

»Задржи их, синовче! Требаћеш их.«

»Код Татар-Богдана не требам их!« рекох ја.

Кад дођох ближе, видох два риса, два змаја, како се један с другим боре и ломе. Никад још не имађаше пастух седла или јахача на грбачи; а Татар Богдан не знађаше за коња, који се његовим кљештевитим колеснима не би повиновао, који се не би превијао под њим, као прут. Богдан мишљаше: нема створења на свету, које би се опрло његовој вољи, које би било његову удару устук. Беше страшно гледати. Јарост пламти из јахача; јарост дрхће из сваке жилице, из сваког мишића бињакова! Хат копа, удара, баца се са све четир ноге, рже, врешти, стење, цичи; пропиње се и баца муњевитом брзином по више пута једно за другим, хоће јахача да збаци. Овај се не миче из седла, као да је прикован или да је израстао из тела пастухова. Хоће бињак да легне па да струже јахача са себе, или да се ваља па да га згњечи. Али му овај сабије оштре бакарлије у слабине, те ждребац врисне и скочи у вис као помаман. Цичи јахач од љутине — цичи коњ од муке. Бели зној и крвава пена спопали мркова; крв му лони из уста од љуте заоштрљате жвале; крв му лони из слабина од оштрих стрéмена.

Татар Богдан закрвавио очима, пена му избила на уста. Турске бакарлије засекле млазеве коњу у ребра; турске грозне жвале засекле пепце коњу.

»Добро јутро, Богдане!« рекох тихим, меканим гласом. »Богдане! Дед, Бога ти, сиђи с коња и врати га од куда си га узео!«

Богдан се разрогачи на мене, као да би да ме пита, да ли се шалим.

Ја сусретнем тај поглед својим мирним, детињасто безазленим али озбиљним погледом.

»Сиђи се, ено твоје бедевије! Сиђи се и врати општини пастуха, што си отео!«

Још један пут упре зверским дивљаштвом своје очи на мене, но када је видео у мојој мирноћи, да га се ја ама баш ни за длаку не бојим; стаде, скочи са коња, баци ми дизгине, оде и уседе своју бедевију.

Ја махнем руком назад те за час ево кнеза и његових на приме своје добро.

— — — — — — — — — —

На два часа после тога бесмо у најљућем бој на лозним гредама северно од Вршца. Наша пешадија, разређена међу батеријама у првој убојној линији, буде пљуском топовских метака расприштана и оде награг, да трави бусиње; све тобџије наше, сви коњи погинуше од топова. Миливој Блазнавац сипао с коња на сам пуни и пали топове наше батерије на левом крилу. Код батерије на десном чини ту службу Книћанинов секретар, Теодор Ковачевић.

Противникова убојна линија, два батаљона спустили се са висова к нама, правцем на нашу десну батерију. За овом стајаше Книћанин а за њим и поред њега беху његови највернији и најхрабрији коњаници и пешаци у сабијену строју. Генерал не ће да напусти топова — његови верни не ће да изневере свог вођу. Међу њима стајаше и Татар Богдан, као укопан.

Како је противничка прва убојна линија своје десно крило одвеч напред извитоперила, постаде растојање међу њеном првом и другом убојном линијом превелико, те ја уведем у ту празнину Адама Косанића батаљон граничара у сабијену строју на јуриш за леђа онима, што беху већ приспели до наших топова и до Книћанина.

Победа наша! Спасен генерал, спасени сви топови! Можда би Татар Богдан гледао да ми се на свој начин свети за оно због пастуха; но ја допринесох, ево, да и он буде спасен: а срце човечје, ма како било окорело, има тренутака, где сине из њега зрачак захвалности, зрачак милости!

Што ја оно остави мале пушке своме млађем, кад пођох Богдану, има свог разлога. До таквих осорљивих, неустрашимих, јаросних направи никад не сме човек доћи са претњом. Неустрашимост а при том мирноћа, благост најбоље су оружје. Од нас и најмања претња води њихову руку на пиштољ; а њихова рука на пиштољу и зрно у нашим прсима — то је један и исти тренутак.

У том су људи тога рода вештији, бржи од нас.

Да је мој начин добар био, види се по успеху.

Јован Стефановић Виловски.

ВЕЧИТИ МУЖ

ПРИПОВЕТКА Ф. М. ДОСТОЈЕВСКОГ

ПРЕВЕО МИЛИВОЈ МАКСИМОВИЋ

(Наставак)

XVI Анализа

Осећај необичне, огромне радости обузе Вељчањинова; нешто се свршило, размрсило; некакве страшне муке нестаде за увек. Тако му се чинило. Пет недеља је то трајало. Подизао је руку, гледао на намочени крпељу запој и мрмљао у себи: „Ну, сад је свакако све за увек свршено!“ И целог тог јутра, ваљда први пут за последње три недеље, није скоро ни један пут помислио на Лизу — баш као да га је та крв, из посечених руку „намирила“ и за ту његову жалост.

Беше му јасно, да је избегао великој опасности. „Ти људи,“ размишљао је, „ето то су ти људи, који један минут пре дела још ни сами нису са собом на чисто, да ли ће заклати, или не — ну кад једном осете у својој уздрхталој руци нож, и кад осете први млаз вруће крви на својим прстима, онда не само што ће заклати, него ће главу са свим да одсеку, „на чисто“, као што се изражавају робијаши. Тако је то.“

Није могао да издржи у кући него изиђе па улицу са уверењем, да му ваља онога часа нешто урадити, или да ће се за цело нешто само од себе с њим догодити; ходао је по улицама и чекао је. Страшно му се прохтело, да се с ким сретне, да се разговори, на ма и са непознатим, и једино то га је, на послетку, навело на мисао о доктору и на то, да би требало дати привезати руку како треба. Доктор, његов стари познаник, прегледавши рану, радознало запиткивање „како се то могло догодити“.

Вељчањинов је збијао шалу, кикотао се и у мало што није све исприча, али се ипак уздржа. Доктор је морао да му попипа пулс и, дознавши о синоћњем наступу, наговори га да узме неки лек за умиривање живаца, који му случајно беше при руци. Што се тиче ране, такође да умири: „особито тешких последица нема да се боји". Вељчањинов се само смејао и почне га уверавати, да су се већ показале напредно добре последице. Сваки час га обузимаше несавладима жеља да исприча *све*; тако исто у један мах у мало не исприча једном са свим непознату човеку, с којим је први започео разговор у кавани. Иначе му не беше никад ни на крај памети, да започиње разговор са непознатим људима и у јавним локалима.

Ишао је и у трговине, купио новине, свратио се к свом кројачу и наручио ново одело. Мисао да походи Погорељцеве, беше му још непријатна, није мислио на њих, а не би могао ни отићи, на летњиковац: непрестано је очекивао нешто овде у варошци. Ручао је са слашћу, упустио се у разговор са послужитељем и са суседом, који је за истим столом ручао, и попио полубоцу вина. Није ни помишљао, да би се ноћашњи наступ могао повратити; био је уверен, да је болест престала у оном часу, када је, заставши мало пре у онакој малаксалости, кроз пола сата скочио с кревета и с онаком силом бацио убицу о под. Пред вече му се ипак поче мало вртити у глави и нешто слично ућурењем бунилу у сну поче га тренутно обузимати. Врати се кући, кад се већ спуштао мрак и чисто се уплашио своје рођене собе, кад је ушао у њу. У његову стану му се учини тешко и несносно. Прошета се по њему неколико пута, уђе чак у кухињу, куда скоро никад није ни завирио. „Овде су синоћ грејали тањире!" сети се. За тим забрави врати и раније него обично запали свеће. Закључавајући врата сетио се, како је пре пола сата, пролазећи поред собе за чељад, дозвао Мавру испитао је: „Је ли долазио пре њега Павле Павловић?" — као да је било могуће да овај дође.

Пошто се брижљиво закључао, отвори писаћи сто, извади кутију с бријачицама и отвори „синоћну" бритву, да је разгледа. На белим коштаним корицама видели се јасни трагови крви. Метне опет бритву у кутију и закључа све скупа у писаћи сто. Спавало му се; осећаше да је потребно да одмах легне, иначе „сутра не ће бити ни за што". Сутрашњи дан му се представљао некако као врло важан и као „последњи" дан. Ну све оне исте мисли, које га ни на улици целога дана ни на тренутак не хђедоше оставити, тумараху и лупаху и сад у његовој боној глави, неуморно и неизбежно, а он само размишљаше, размишљаше и дуго не могаше заспати...

„Ако већ стоји, да ме је хтео *случајно* да закоље" — непрестано је размишљао — „онда бих волео знати, да ли му је још који пут долазила на ум та мисао, па ма само у виду маште, у тренутцима, кад га је испуњавао бес и мржња према мени?"

Решио је ово питање чудновато — тим, да га је „Павле Павловић хтео убити, ну да мисао на убиство није ни једном падала на ум будућем убици." Краће: „Павле Павловић је хтео да убије, ну није знао да хоће да убије. То изгледа да нема смисла, али је тако" — размишљао је Вељчањинов: „Није он дошао амо да тражи место или због Багаутова — и ако је тражио овде место и трчао к Багаутову, и разбесно се када је овај умро; — Багаутова је презирао као какву риту. Он је због мене дошао овамо са Лизом"...

„А јесам ли се надао, да ће ме... заклати? Ово питање је решио, да се јесте надао, да је то очекивао од оног тренутка, кад га је видео у колима за сандуком Багаутовљевим, „почео сам се као нечему надати... али, разуме се, не томе, разуме се, не томе да ће да закоље!...

„И да ли је све оно била истина — викнуо би, час по подижући главу с дастука и отварајући очи — све оно, што ми је тај... сулуди човек оно пре напричао о својој љубави према мени, кад му је задрхтао подбрадак и кад се лупао песницом у прса?"

„Потпуна истина" — решавао је, неуморно се удубљујући и анализујући — „тај Квазимодо из Т. је сасвим довољно био глуп и благородан за то, да се заљуби у љубавника своје жене, на којој није *ништа* опасно за целих двадесет година! Уважавао ме девет година, поштовао је успомену на мене и памтио моја „изрецења" — Господе, а ја ево ништа и не знађах о том! Он синоћ није могао лагати. Ну да ли ме је љубио синоћ, кад је говорио о својој љубави и кад је рекао: „да се разрачунамо?" Јесте, љубио ме је из *мржње*, — а такова је љубав једна од најсилнијих"...

„А и сасвим је могуће: ја сам сигурно учинио колосалан утисак на њ у Т., и то нарочито колосалан и у свему, а тако шта могло је да буде нарочито са таким Шилером у виду Квазимода. Он ме је сматрао за сто пута већег него што јесам, и то по свој прилици за то, што сам га завидно и победно нарушивши његову филозофску самоћу... Волео бих ипак да знам чим сам га победио? Па, може бити, новим рукавицама и вештином, којом сам их навлачио. Квазимода љубе естетику, ух, и

још како је љубе! Рукавице су понекад сасвим довољне за по неку благородну душицу, а особито ако припада соју „вечитих мужева“. Остало и они и сами попуне, добрих својстава ће ти наћи на стотине, и потући ће се за тебе, ако захтеш. Па како високо цени моја средства за завађање и задобивање! Можда су га баш та средства и победила више него ишта. А његов тадашњи узвик: „Па ако је и тај, онда коме после тога човека да верује!“ После такова узвика мораш постати звер!...

„Хм! Он је дошао само „да се загрли са мном и да се исплаче“ — као што се сам онако подло изразио, то јест, дошао је да ме закоље, а мислио је да долази, „да ме загрли и да се исплаче“... Довео је и Лизу. А како је било, да сам и ја с њим заплакао, он би ми, може бити, заиста опростио, јер је и сам страшно желео, да опрости!... Све се то при првом састанку претворило у пијано кривљење и карикатуру и гадну баиску кукњаву због нанесене увреде. (Чак је и рогове правио себи над челом.) За то је и долазио пијан, да ма и кривљењем и ачењем каже шта му је на срцу; трезан не би био у стању... А волео је да се кријем, страшно је волео! Ух, како је уживао, кад ме је натерао, да се пољубим с њим! Само што тада није знао чим ће свршити: грљењем или кланьем? На послетку је изишло, да је најбоље и једно и друго заједно. Са свим природан расплет! — Јесте, природа не љуби измете и треби се од њих „природним расплетима“. Најизметнутији измет — што је измет са благородним осећајима: ја то из рођеног искуства знам, Павле Павловићу! Природа за измет није нежна мајка, него маћеха. Природа роди измет, али место да га жали, она га још казни, и то с правом. Загрљаји и сузе свеопроштења чак ни људима на свом месту не иду лако од руке, а камо ли онакима, као што смо ми, Павле Павловићу!“

„Па онда, он је био довољно глуп за то, да ме поведе к својој невести. Господе Боже! Невеста! Само у таком Квазимоду се и могла зародити мисао о „васкрсењу на нов живот“ — посредством невиности мадмоазел Захлебињине! Ну ви нисте криви, Павле Павловићу, нисте криви, јер ви сте — измет, и према томе мора и све остало код вас бити изметнуто — и маште наде каше. Ну ако је измет, опак је посумњао у своје фантазије, рада шта је и била потребна висока санкција Вељчањиновљева, на кога се гледало са страхопоштовањем. Било је потребно одобреље Вељчањиново, потврда од његове стране, да фантазија није фантазија, него да је истина. Он ме је из свога страхопоштовања према мени и верујући у благородство мојих осећаја повео, верујући, може бити, да ћемо се тамо под жбуном загрлити и заплакати, недалеко од невиности. Јесте! Он је морао, био је обвезан на послетку тај „вечити муж“, да се кад тад казни за све, коначно, и да себе казни, он се ухватио за бријачицу, истина ненадно, али се опак ухватио! „Опак је крпуо ножем, опак је свршио тим, што је сјурио нож у присуству губернатора!“ А збиља, да ли је имао тако што на уму, кад ми је причао анекдоту „о куму“? Да ли је био штогод у стварн оне ноћи, кад је устајао из постеље ноћу и стајао у сред собе? Хм... Не ће бити. Он је тада *из мале* стајао. Устао је због своје потребе и кад је видео, да сам га се уплашио, он ми не хтеде читавих десет минута одговорити, и то за то, што му је морало врло пријатно бити, што сам га се уплашио... Онда, кад је стајао код постеље у мраку, онда му је можда први пут тако што сунуло у памет“...

„Свакако да нисам синоћ заборавио на столу своје бритве, ништа не би ни било? Зар није тако? Зар није тако? Бар пре ме је избегавао, по некад није по две недеље долазио; па и крио се од мене, *сажалавајући*“. Па из почетка је изабрао Багаутова, а не мене! Па је ли ноћу скочио да греје тањире, ваљда у жељи да се расеје — од ножа на милосрђе!.. Хтео је и себе и мене да спасе... топлим тањирима!...

И дуго је радила у том смислу бона глава тога бившег „светског човека“, просиљући из шупљег у празно, док се није умирио. Сутра дан се пробудио са истим онаким болом у глави, али са са свршено *новим* и сасвим неочекиваним ужасом...

Тај нови ужас је произилазио због уверења, које се неочекивано у њему учврстило, да ће он, Вељчањинов, светски човек, још данас, сам, од своје воље, свршити све тим, што ће отићи к Павлу Павловићу — за што? Рада шта? — Ништа то он није знао и са одвратношћу не хтеде да зна, него је знао само то, да ће се онамо, због чега било, одвући.

Та лудост — иначе није могао то да назове — развила се опак дотле, да је узела, колико беше могуће, наметан вид, и довољно познати разлог: њему се још синоћ све некако вртило по глави, да ће се Павле Павловић вратити у свој стан, забравити се чврсто и — обесити се, као онај благајник, о ком је причала Марја Сисојевна. То синоћње уображење прешло је у њему, мало по мало, у бесмислено и неодољиво уверење. — А шта да се вешта будала? — прекинуо би се час по. Опомену се негдашњих Лизиних речи... „А у осталом, ја б х

се на његову месту, можда, и обесио“... помисли у један мах.

Свршило се тим, што се он, место да пође на ручак, упутио Павлу Павловићу. — „Само ћу запитати Марју Сисојевну“ — одлучи. Ну још није изишао ни на улицу, па већ застаде пред пратима:

— Па зар да ја, па зар да ја — викну поцрвеневши од стида — зар да ја трчим онамо, да се „загрлим и заплачем?“ Зар само још та бесмислена глупост недостаје целом том сраму и покору!

Ну од „бесмислене глупости“ га је избавило провиђење своју честитих и ваљаних људи. Чим је ступио на улицу, натрча на њ Александар Лобов. Младић беше ужурбан и узрујан.

— А ја баш пошао к вама! Како наш пријашко?

— Обесио се! — промрља Вељчањинов дивљим гласом.

— Ко се обесио? За што? — изрогачи се Лобов.

— Ништа, ништа... ја само онако — настављате само.

— Пфи, до ђавола, каква је смешна у вас веза мисли! Са свим се није обесио (а што би се и вешао?). На против отишао је. Ја сам га овај час посадио у вагон и отпратио га. Ух, па да сте га видели само, како пије! Попили смо три боце, Претпосилов такође — ал' што тај пије, што тај пије! Певао је у вагону, спомињао је и вас, махао руком да вас поздравимо, али је ипак подлац, шта мислите — а?

Младић заиста беше пијан; зажарено лице, светле очи и завезан језик беху јаки сведоци. Вељчањинов се поче из свег грла смејати:

— Дакле су на послетку ипак свршили брудершафтом! Ха-ха! Загрлили се и заплакали се! Ах ви Шилери-пијете!

— Немојте се само исмевати. Он се *тамо* одрекао. Био је тамо синоћ, био је и данас. Страшно је насплеткарио. Наду су затворили — седи у антрсолу. Јаук, сузе, али ми не ћемо одступити! Ал' што није, то је за приповетку, како пије! И да знате, какав је то моветон, то јест не моветон, него како оно?... И непрестано је вас спомињао, и са чим вас је само испоредио! Ви сте наравно човек на свом месту, и заиста сте некад припадали вишем друштву па сте се само сад морали повући, због рђавих повчаних прилика, шта ли... Ђаво нек зна, ја сам га рђаво разабрао.

— Он је — он је, немојте се срдити. Бити грађанин — значи више него бити члан виших кругова. Ја сам тога мишљења, да у наше време човек не зна кога да поштује у Русији. Признајете, да је то силна болест данашњег века, кад човек не зна кога да поштује — зар није истина?

— Тако је, тако је; а шта рече он?

— Он? Ко! — Ах јесте! За што је непрестано говорио: педесетгодишњи, *му* пропали Вељчањинов? За што: *му* пропали, а не *м* пропали! Смејао се и ваљда је хиљаду пута то рекао. Сео је у вагон, почео певати па заплака — просто одвратно; исто га човеку жао онако пијана. Ух, страшно не волим будале! Почео је бацати сиротињи новаца, за покој душе Лизавете — је ли му то жена, шта ли?

— Кћи.

— Шта вам је то с руком?

— Посекао сам се.

— Ништа, проћи ће. Право да вам кажем, нека иде до ђавола, боље што је отишао, ну опкладио бих се, да ће се онде, куд оде, одма опет оженити, — зар није тако?

— Па ето и ви хоћете да се жените.

— Ја? Код мене је друга ствар! — баш сте чудни! Ако је вама педесет, онда је њему сигурно шездесет ту; треба мало логике, пријатељу мој! И онда, да вам кажем, пре, и то већ одавно, био сам ја по начелима чист славенофил, ну сад чекамо зору са запада... Ну а сад до виђења; баш ми је мило, што сам се нашао с вама овде па нисам морао улазити; не ћу, унутра, немојте молити, немам времена!...

И он наже даље.

— Ах, куд сам се ја део? — врати се на једаред натраг. — Та он вам је послао писмо по мени! Ево писмо. За што сте дошли да га испратите?

Вељчањинов се врати кући и распечати на њега адресовано писмо.

У куверти не беше ни једне речи од Павла Павловића, него се налазило неко друго писмо. Вељчањинов позна одмах руку. Писмо беше старо, на пожутелој од времена хартији, са избелелим мастилом, писано пре десет година њему у Петроград, два месеца после његова одласка из Т. Ну то писмо није било одаслато на њега: место тога добио је тада друго; то се добро видело из смисла пожутелог писма. У том писму од Наталије Васиљевне, у ком се праштала с њим за навек — исто онако као и у добивеном писму — и, признајући му да љуби другог, није тајила своју бременост. На против, тешила га је и обећавала му, да ће наћи прилику да му преда његово дете, уверавала га је, да од сад имају друге обавезе, да је њихово пријатељство сад за навек учвршћено — једном речи, логике беше мало, ну сврха беше увек једна те иста: — да је избави од своје љубави. Чак му је допуштала,

да кроз годину дана дође у Т. — да види дете. Бог би је знао, за што се предомислила и послала друго писмо, место овога.

Вељчањинов је читајући писмо био блед, пу представљао је себи и Павла Павловића, како је морао изгледати, кад је нашао то писмо и читао га први пут пред отвореним, породичним сандучетом од црног дрвета, са перлмутерском инкрустацијом. — „Сигурно је и он побледео, као мртвац!“ — помисли, опазивши случајно своје лице у огледалу. — Сигурно је читао и затварао очи, и онда би их опет нагло отварао, у нади, да ће се писмо претворити у просту белу хартију... За цело је бар три пут поновио то...“

(Свршиће се)

ПОУКА

КУФШТАЈН

(Наставак)

Цар Максимилијан I опсео је год. 1504 Куфштајн, али су његови топови слабо чинили квара четрнаест стопа дебелим бедемима градским. Заповедник града, Ханс Пинценауер, запесен поузданошћу своје тврђаве, да наљути цара, заповеди, да се бедеми иза свакога лубардања метлом почисте. Озлојеђен тим, цар даде довући из Инсбрука два највећа топа онога времена, те, помоћу ових, на јуриш отме град, Пинценауера и све часнике му погуби.

Разуме се, да је становништво Куфштајна, баш са важности тврђаве своје, за време тих многих ратова морало силне беде и невоље да подноси, али се данас не види томе већ ни трага. Бечким миром од године 1814 припао је Куфштајн опет Аустрији, и од тога се доба лепо развија и напредује у сваком погледу. Тврђава је, као така, у новије доба напуштена, јер је изгубила стратегиску вредност. Данас служи само као украс вароши и околини, и као знамењни споменик прохујалих бурних векова. Онај, који се бави испитивањем старих грађевина, гледа у њ помно, као судац у каква погурења, седа, и телом и душом изнемогла сведока, који је већ с једном ногом у гробу, а који има још неку тајну да искаже, да открије тражену истину давно минулих времена; син бојне славе га посматра као стара инвалида, на му броји ратне колајне на грудима, са којих се толике тисуће непријатељске ђулади одбијале; сваки онај пак, који се радо опија лепотом природе, а пут га нанесе крај Куфштајна, нестрпљиво се пење на њ, да се за који час наужива природне дивоте, какве пружа мало који крај. Инска је долина једна од најлепших у алпским горама, а видик, што ти се са Куфштајна отвара оку на све стране, од толикога је чара, да ти душу узнесе до усхићења.

Према југу пукла у недоглед питома инска долина са бујним мирисним ливадама и брснатим вотњацима, из којих се, овде онде, чисто смешкају скровити засеоци тиролски са витим црквицама, а дужом долине вијуга брзи Ин, који ти, онамо у даљини, час покривен захукастим окукама, изгледа као поразбацана парчад разбијена огледала, што се на сунцу блистају по трави. Тек ту под градом видиш Ин, где свом силовитошћу својом јуриша хучно на мрке стене поноситога Куфштајна, као да се љути на њ, што је незгранне ноге своје опружио чак до дна реке.

С леве стране Ина заклањају долину крајњи огранци северних тиролских Алпа, а са десне се, непосредно од Куфштајна, полако подиже висока „Царска гора,“ покривена у подножју зеленом јеловином, што се савија око ње као немарно спуштен огртач око гиздаве моме.

Стрми врхунци зачуђено исподизали главе иза сурих плећа један другом, па се, у голотињи својој, диве бујном растињу у долу. То им је све уживање њихово, па их чисто видиш, како брижљиво сакупљају и шаљу лаке облаке, да то растиње ситном даждом оросе, да му живот с дана у дан подмлађују. А кад навали бура са тешким црним облачинама, па загрози уништењем цветној долини, стеновити се дивови ти, рекао бих, још већма подигну у вис, на очајно стају на браник, раскидају тмасте облачине и хватају им муњевите стреле, да сачувају од неногоде мили предмет циглога уживања свога.

На китњастим брежуљцима трепере витке

куле смерних црквица, као да су се саме успеле на врхове тих брежуљака, па би све више и више да греду горе, чак до престола свемогућега творца, да онде испоруче топле молитве својих верних. Што се која више узапела, то ти се чини да је све веселија, што се примакла ближе тој мети својој.

Из долине допире јасно звонце до на врх Куфштајна. Оглашују некога. Тргнеш се поплашено на тај звук, а кроз душу ти севне: — Зар се и у том рају умире!... Поглед ти узлети горе на стрмениту стену, па запне за какву поцрнелу кулу некадашњега витешкога замка, са које је охоли господар јој, у стара времена, као кобац на препелице у трави, мотрио са висина у до и вребао друмом богате товаре трговачких каравана. Крај куле стрше развалине давно и давно напуштенога замка, у којем се некада бесно пировало, а сада гаврани и јастребови господаре над тим рушевинама. Те поцрнеле, још и у опадању свом поносите развалине данас те подсећају само, да се и у овом рају умире.

За сваку од тих развалина, што их по високим, стрменитим окукама видиш са Куфштајна, прикопчао је народ причу какву; али се ни једна од оних не почиње нити свршава благословом, а ни једна се не да верно испричати без речи — проклетња. С тога је и нестало људскога живота на дивљим, хладним висовима тим, а све бујније се развија у питомом долу, где се некада на сваком кораку страховало за њ. Данас се у плодноме долу и на љупким брежуљцима око Куфштајна подижу убави тиролски летњиковци са цветним перивојима, као живи контрасти оним страховитим развалинама на суром стењу онамо горе. Једним погледом можеш ту да скончаш питому садашњост са дивљом прошлошћу многих векова.

Посматрајући унаоколо дивну панораму са бедема куфштајских, заборави човек под пријатним утисцима и на свет, и на себе, и на све, што око њега бива. Лепотом божанствене природе опојена душа преда се сва томе једином уживању, не марећи у тај мах ни за што друго на свету.

Опити се лепотом природе, то је најпријатније душевно расположење.

И ја сам био у том душевном расположењу на бедемима Куфштајна. Није чудо, дакле, што сам протрљао очи и намрштена чела погледао мога вођу, кад ме у неке узе испод руке, па ми рече: »Време нам измиче, а још ваља да разгледамо и тврђаву«.

Приберем се мало; препесем још један, опроштајни поглед преко дивне околине куфштајске, па се унутим уз свога вођу к северном крају тврђаве, где се, на највишој тачци градскога постоља, подигла на четири боја горостасна округла »царска кула«, са особитим некаквим кровом као каквим големим точиром.

Милан Андрић.

(Свршиће се)

КЊИЖЕВНОСТ

ЈОШ НЕКА О СИМИ МИЛУТИНОВИЋУ

ПОВОДОМ РАСПРАВЕ ДРА СТЕВАНА ПАВЛОВИЋА.

(Наставак)

Прелазећи другом делу своје расправе — библиографијском делу — поменуо сам, да сам гледао да приберем све оно, што је Сима писао, али да опет не јамчим за потпуност. Данас, након године и више дана, у могућности сам, да сам учиним неке исправке и допуне и у овом делу. Почећу оним редом, којим се и поједини радови, о којима хоћу да говорим, јављају.

На стр. 38 казао сам, да је до краја новембра 1826 изишла на свет и последња свеска »Србијанке«, не знајући онда за писмо С. Милутиновића Вуку од 20 нов. 1826, којим му шаље и четврту чест »Србијанке«, да је прегледа, расуди и пресуди »је ли је барем Србин (душом и тијелом) писао«. Ово је писмо објављено у »Српској Зори« 1877 св. 12, али како је до »Зоре« тешко доћи, дајбуди нама Београђанима (јер је на моју велику тражњу једва најох у г. арх. Н. Дучића, ком нека је

и за то хвала, што ме послужи), то ћу на овом месту и о садржини његовој две три рећи. Пре свега ово нам писмо тврди, да је »Србијанка« била већ почетком новембра и повезана и да именик претплатника њених није у свему тачан. Многи од поменутих у »Србијанци« претплатника није претплатник, јер је Сима њихова имена својевољно уписивао и то једне »спомена ради, други су удвојено, нешто их је обнадеждио и неки почести ради«. Од штампаних примерака стављао сто на расположење кнезу Милошу, две стотине од сваке свеске посла у Хрватску преко браће Владислава у Бечу, нешто одвоји за Одесу и Бесарабију, а остало за продају. Ово писмо послао је преко Копитара Вуку, пославши уз то »Србијанку« и Копитару и кнезу Милошу, кога је требао Вук да моли да помогне Сими. Ово чини преко Вука с тога, што му кнез Милош није ни одговорио на раније писмо, којим је тражио допуштење да му посвети »Србијанку«, с тога, вели Сима у писму, »нијесам крив, што нијесам брез његова допуштења сам себи то позволио, јер сам као правно вољан чуват' се дужан пустовоља, како ватре, барем к другима, телиште почитајивима«. У овом писму наглашава већ, да је намеран до пролећа 1827 остати у Лајпцигу, а после или у Србију преко Беча или из живота.

Из »Србијанке« превео је Герхард две три песме. Толико могох рећи у својој радњи, јер при изради не беше ми при руци Герхардова збирка. Како је сада имам, а Павловић о том не рече ниједне више, намеран сам, да овде и о том коју рекнем, јер се надам, да ће ово упоређење осветлити дајбуди три песме, нарочито имајући на уму, да их је Герхард превео уз приномоћ Симину.

У другој књизи »Србијанке« на стр. 53 до 60 је песма *Истреб соперника*, у којом нам износи сукоб Карађорђев с Теодосијем из Орашца. Песма је одвећ интересна; садржина њена одговара потпуно истини, а то је особина махом свих његових песама. У немачком преводу натпис јој је Zerny Georg (стр. 64—60). Почетак у оригиналу гласи:

Склони с' ђоко у самоту честе
Изван свега мложествена друштва,
Разагледа'о по небесам дивност,
Чит'о сву ноћ из чудеса чуда,
Ни чем краја, као ни почетка
И мртвило текар васкрсење,

Кад и цветак непомјестан живи,
Јасногласје нигда не престаје,
Како тварца славопоје виси
Уз обилне свебезбројне лествице,
Од бездушна чак до бесплотнога;
Кад и роса наспорава звездам
И сјајање и значење више.
Те да чоек узалуд је овђе!
У животу на празнику Творца,
И у храму свога свештеничʼства!...?
Не зна, кад је не бивао нитко
И одзнаје да не бивать' вјечно!...

К себи с' вратив пак у прси тјесне,
Расматрао ће се помјестило
То његово... чему ј' свијет мали,
Луч светога у гнојазно замкʼо
Зар осинув да дивније сјаје,
И увјери, да свуд свагда јесте.

Герхард је пак ово превео:

Georg ging zum einsamen Gebüsche
Aus dem grossen Kreise der Versammlung,
Schaute dort die Herrlichkeit des Himmels,
Las aus tausend Wundern dort die Wunder,
Und dass Alles endlos ohne Anfang,
Dass im Tod die Auferstehung keime,
Wandellos sogar das Blümchen lebe,
Und der ganzen Schöpfung Lobgesänge
Unaufhörlich zu den Wolken steigen.
Auf den Wendelstufen ew'ger Leiter,
Vom Beseelten bis zum Körperlosen,
Selbst der Erde Thau den Glanz der Sterne
Mehr' und ihre herrliche Bedeutung. —
Und der Mensch nur wäre hier vergebens
In dem Leben, seines Schöpfers Festtag,
In dem Tempel, dem er Eingeweihter?
Niemand weiss es, wenn er nicht gewesen,
Niemand leugnet, dass er ewig daure!

In sich kehrend, in des Busens Enge,
Frug er sich, wohin sich das begeben,
Was zu klein die ganze Welt ihm machte,
Jener heilige Strahl, versenkt in's Ird'sche,
Dorten desto herrlicher erglänzend,
Kündend, dass er überall und ewig. —

Карађорђе помоливши се оцу *свога ја*, да му дарује да слуша његов глас, па ће и без крила прелетети сав простор, а преко океана проћи не уквасивши се (»сухотјешан«), трену и усни: Четири му се духа приближују са четири стране (»четверица и у накрст' духов'«) и кроз небесне трубе објављују смртнима, да

и Демогоргон чује, да је Карађорђе љубимац небески, те да га удостоје одлична положаја, јер је »одарен надљаваньима« (у немачком преводу гласи ово место: Ihm erschenket ist das Überwinden). На те речи угледа самога себе:

Спуштајућа с' из свијета вишња
У окиту висприпима сможну
Правце пред свој уплакани народ.

у немачком преводу:

Wie er aus den Himmeln niederschwebte,
In der Pracht der überirdischen Wesen,
Nieder zu dem thränumflossnen Volke..

Овај му приноси мач старешинства и поздрави са добродошлицом. Он им затражи »егид«, али он беше »обветшао«, на што он:

„Но да знате, што му драго стало,
Поновићу г', и додати вама,
И вашему роду у потомству,
Кад у свему... још сте Срби нешто!...“

у немачком преводу:

„Wisset denn! Was es euch kosten möge,
Reichen will erneut ich die Aegide
Euerem Geschlecht' und euern Enkeln!
Wie auch immer, seid ihr doch noch Serben“.

Из сна се трже, али оно зора већ обасјала »Испуњен духа јавно видна изнад обичности« (er ... fühlt sich voll des Geistes, welcher das Alltägliche beherrschet), свесрдно се захвали вишњем и похита »куд га часност вичe«, да честита Ускрс кнезу Теодосији, с ким и оде „*к записноме тог сеоца гроу*“ на службу божју.

Питање, које је то село, није рашчишћено. Вук је мислио, да је Оструживица, а прота Матија Ненадовић да су то Пећани; ово мишљење Милићевић у »Кнежевини Србији« стр. 104 потврђује још једним исказом. Сима нам га овде напомиње; али га помиње у песми пред овом, Герхард пак помиње. То место у немачком преводу гласи:

„Alle rüsten um sich zum Gebete
An Petjani's eingeweihter Eiche.“

После службе оду у механу (»поћиште«) да се прихвате. Кнез Теодосије и Карађорђе једоше заједно. Док је једном чаша обредила, а кнез заподену разговор с Карађорђем: како овом не личи »началствена влада« (eines Herrschers Stelle), јер је тврдоум, те све ради по својој глави; тим самим народ пати »безчешће тобом принуждани« (dass du grausam zwingst zu deinen Plänen). Мишљења је Теодосије, да се народ треба да смири и да живи животом својих отаца. Карађорђе занеми, од љутине поче нокте гристи и мисли »куд крај чега к чему« (Sinnet nach, wohin das Alles ziele), најзад се реши, да покаже своје достојанство и обрани мишљење (»јерпост заштитити«, а у нем. преводу: zu vertheitigen seine treue Meinung), када народ и главари, назочни, не зборе ништа, те уста, узе пушку у десницу и мимогред рече Теодосију »тиогласно« (leis und gellend): да изиде на да пред светом покажу »што је ког нас участ« (was jedem von uns zukömmt), он није научио господовати а и живот зна променити (und dem Leben kann ich leicht entsagen) Карађорђе изиде на двор да причека »једрост преклоњења судбе« (des Geschicks Entscheidung); а и Теодосије не имаде куд, већ за њим. Сви се овом зачудише, али не имадоше смелости спречити, јер двобој знатних није »бресполица«. Ђорђе се обрати народу питањем: да ли су га они изабрали и јесу ли њиме незадовољни? Он се силом ником не намеће, па пити хоће да га вуку за нос:

„Шта л' од мене кнез ев' они тражи,
Тек пијукат' нешто напикавши
И жвакати туђим зубма туђост?“

(Und was fordert dieser Todosije —
Der gewohnt dem Küchlein gleich zu gackern,
Fremdes nur mit fremdem Zahn zu kauen? ...)

Он и не доврши, а Теодосије се већ за дората склони и опали, али не погоди, јер се Карађорђе за времена склони за грмић, поред кога зрно тресну, али не прође кроз (»ал не произа скрози«). На то овај скочи »ак' и подгор стрељат' му је било« (und obwohl er abwärts schiessen musste), угради прилику и

„Испод коња г' посред пупка жарну
И кнего т' нам опчас о тле стрвом“.

(Unter'm Pferd' ihn in den Nabel brannte
Drauf als Leiche sank der Knes zu boden.)

Карађорђе поново напуни пушку, али се беше скрушио »круто и с'жаљиво« (sehr betroffen und gerührt vom Mitleid). Теодосије, видећи да ће умрети, призва к себи неколико Срба што се ту десило, да им каже:

„Докле г' нагла још не раставила
Са свијестју и живота силат“.

(Eh' ihn noch der rasche Tod geschieden
Vom Bewusstsein und der Kraft des Lebens),

да слушају Карађорђа, јер им је у њем »срећа из' несреће, и прикладје нечег особита« (In ihm lieget einer Glück und Unglück — Ausserordentliches, Wunderbares). За тим позва Карађорђа, који га кроз плач запита:

јера, кнеже, да од бога нађем,
сажима ме, те угазих у грех?
(Warum, Knes! dass dir es Gott vergelte!
Drängtest du mich Sünde zu begehen?)

Теодосије му одговори, да он на њ не жали, цена се човеку тим диже а он радо умире »за општину боље с тим да буде« (mein Sterben fromme zu dem allgemeinen Besten); замоли га, да му припази децу, јер остају без оца.

(Наставиће се)

Теодосија понесу за тим у Орашац, али у путу издахне.*) Карађорђе наже у планину с неколико друга, а остале посла дома да буду спремни, када их позове.

Дјејателност Карађорђа врсна,
И збиљосно Србаљ ратовање,
Одсад полет свој надмашно дигне.
(Und die Thätigkeit des rüstigen Georg,
Und der Serben ernste Schritt' im Kriege,
Strebten auf mit übermächtigem Schwunge.)

Овим се стиховима завршује ова песма.

*) Милићевић, Кнежевина Србија стр. 262 не мисли, да је на путу умро од ране, већ доцније. Вук у Даници за 1828 вели, да је остао ту мртав.

Ђорђе С. Ђорђевић.

НЕМЦИ И ФРАНЦУЗИ

(Свршетак)

На први од ових карактера толико су нападали, да није потребно задавати му сав удар. А то је једна од најидеалнијих и најузвишенијих прилика у немачкој књижевности. Али код *Ифигеније* већ смо опазили, какав чудан појам имају Немци о племениту карактеру. Позина племенитост састављена је од исто тако чудних делова, као и племенитост Гетове јунакиње.

Овај узвишени сањало, који живи само за слободу, прими од Дон-Карлоса исповест његове љубави. Он не куша да сузбија ову кобну наклоност. Шта више: Дон Карлос га прекљне, да му прибави састанак са краљицом, његовом мајком. »О Родериче, само мало тренутака, сам са њом!« Шта одговара маркиз на овај мало часни предлог? »Ах! а ваш отац, принче?« На то се принц повуче, декламује против Филипа II, али не помиње више своју неприличну молбу. Сам Поза хита да се на њу врати. Обећаје, да ће ствар удесити; и заиста, после неколико сцена овај идејални пријатељ састави мајсху и пасторка.

Можете ли да разумете, да се Шилер није устручавао пред прљавом идејом, да тако у истој личности смешна јунака и подводника? Рећи ће ми се, ако Поза иде на руку тој љубави, да верује у њену чистоту. Али човек би морао бити луд па да мисли, да би љубав тако бурна, као што је инфантова, могла дуго остати чиста. И то ће ми се казати, да се пријатељ служи краљицом, да би свога пријатеља подстакао на велика дела. Али ако велико предузеће може да извини или да заклони на позорници злочин, никад није оправдало нискост.

Ма ко шта казао, ова се сцена код Француза не би могла допустити. То је за то, што је морал части у француским срцима урезан у јасним цртама. Французи по нагону знају, које предрасуде може узвишен или страстан јунак да гази без зазора, а које обзире опет никад не сме презрети.

Немци напротив као да нису подобни да схвате пројство. Је ли то недостатак природне великодушности? . . . Боље рецимо, да им општа једноликост њихова живота, удаљавајући их од великих душевних криза, не да им да замисле оно, што људи у томе осећају.

IX

Дон Карлос изнео нам је потпуну збирку Шилерових мана; кад их једном знамо, лако ћемо их наћи у његовим другим комадима. Нама је милије, како бисмо дали пуну правду овом племенитом и савесном песнику, да завршимо оним његовим драматом, у коме сјају сва његова својства.

Вилхелм Тел лепо је дело. Ретки су са више среће описали земљу, ретки ускрсли једну епоху; тон достојанствен и прост прилагођава се предмету; сцене, свака за се узета, обично су живе.

Али ни овде, па ни овде није уметник остао у границама своје уметности: намера сувише

амбицијозна, мисао философска, дубока, али прерана, задржала му је дело на прагу идеалне лепоте.

Шилер хоће да нам изнесе пред очи устанак, који је ослободио швајцарски народ. Да би довео јединство у предмет као опширан и заинтересовао публику кроз пет чинова, требало је по што по то, према савременом стању наше технике, да оличи народ у једном човеку. Вилхелм Тел се по природи понудио на ово оличавање.

Али Шилер не хте да се држи овога закона; његов се Тел не меша у јавне послове. Он то формално каже Шпауфахеру у првом чину: »Ма шта чинили, мене не мешајте у свој савет.« И он остане мимо заверу све до краја. Он се, истина, упусти са Геслером у приватну препирку, која својим исходом приноси ослобођењу Швајцараца; али је само случајно, да његова приватна освета долази у исти мах са општим устанком. Дакле у овом комаду има два драмата један уз други; шта рекосмо? не хотев узети *једног* јунака, Шилер мора да нам их изнесе пет или шест. Баумгартен, Штауфахер, Мелхтал, Атинкхаузен, Руденц један за другим излазе у први ред, а кад нам се пажња најпосле усредсредила у њима, они уступају и губе се. Интерес се растрка и разлазећи се ишчили.

Чујемо већ вику, коју ће падати какав немачки критичар: »Ма ви не разумете Шилерову мисао! Он је хтео да изнесе идеалан устанак не вођом само једног човека, него сарадњом свију вођа у народу. Није то република једноставна и нераздељива, коју трибуни оснивају на наше очи посредством систематског изједначавања; то је република савезна, где сви грађани саделују да је мудро оснују; не дајући да промени слободу свију, не определавајући независност, не вређајући ничија права, па ни самих тирана, који су вређали права.«

Ова мисао зацело је узвишена; али је није требало пустити да превлађује тако, да се због ње не може да склопи прича комаду. Можда се могао замислити јунак, као Вашингтон, који је управљао вођама, не потчињавајући их, и који се ставио на чело свом народу, да му буде најпослушнији послужитељ.

Али је Шилер претпоставио, да се не веже ни за какве обзире; у место да што боље сведе јаву, он је узео швајцарски народ као јунака. Мисао мислитеља, коју би уметник одмах одбио! И заиста, шта је тај јунак, кога не можеш ухватити, који не изволева никад да се сам јави, него се јавља у различним облицима, као бог Вишну? Публика, која је сва чуствена, никад не ће научити пустоловине једне апстракције. Никад се она не ће потрудити, да у својој глави склопи, да би јој се могла дивити, једну личност, која јој се приказује искомадана у више других. То је можда игра »стрпљивости«, којој ће се можда подвргнути какав ученак у соби; али ће она умрети публику у позоришту. И тако, ако и хвали у *Вилхелму Телу* неке појединe слике, дух не може да схвати целину. Од овога комада одлази се, као из панораме, глава пуна сјајних слика али се очи нису окупале у чисту виделу савршене складности.

Завршетак

Шта да се мисли о књижевности, у којој су највећи уметници тако испречени, или трули у стварним удовима? То је за то, што јој је савршенство ускраћено из разлога, које сам навео. Пошто се савршенство у уметности састоји у јасну и потпуну схватању релативна идеала, Немац, код склопа његова духа, не може претендовати на њ.

Зар га нисмо видели, како прелази границе, које му је стављао баш његов разум, или искуство његових претходника? Он не може да се противи новој мисли, која му долази; пре но што би пустио да се од ње ништа изгуби, он пристаје да буде развучен, збркан, без свезе. Њему подноси, да данас сања за сутра. Права му је улога, да припрема Латинима или Енглезима тријумфе коначним неуспехом. Ламартин од 1821 године скоро је сав у Клопштоку од 1750 године; али читајте *Оде* и *Размишљања* па ћете осетити, колика је разлика међу претходником и мајстором.

Зар нисмо и то видели, да и кад се савесно држе формула класичне уметности, ови писци увек нису подобни да у своје производе даду живота, то главно својство, без којега не може бити ни драмата, ни романа? Њихове вегетативне нарави збиља их искључују из света страсти.

Шта им дакле остаје? Песништво и идила. Нарочито у лирској појезији они су каткада савршени, јер није потребно да су то за дуже време. Ту они налазе лепоту не тражећи је, бацајући највиво на хартију лаке утиске бујне

своје фантазије. Нарочито се одликују у комадима чудесно неопредељенима, као што је и Гетов *Рибар*, где можеш да видиш што ти је воља, философски символ, љубавну мисао, или са свим просто лупку фантазију.

Али се не може довољно поновити, њихов темперамент чини их неподобнима за дужа дела. Ако се пусте, неприлични су или изазивају на смех; ако се умеравају, досадни су. И сами себи праве досаду. Идите у Берлин или у Минхен; будите при приказу каква урнека Гетова или Шилерова; посматрајте суморно ћутање тих професора и чиновника, педантских и савесних обожавалаца. Али нека се приказује какав комад од Димаса или Ожјера, па нека је и преведено да плачеш; нека се и с ужасном неспретношћу даје каква француска оперета: погледајте их, како стрепе, како плачу, како су љуто узбуђени. Ви ћете судити, у којој од ових двеју уметности има истине и живота. Досада не забавља никога, па ни Немце.

Усудимо се дакле оставити се претреса и читати само ради њихових мисли ове велеуме, којима се Французи бавили у 1830 години. Не мислимо кудити прошлост. Тада су се дивили ма чему, само нека није класично, па су имали право. Требало је збацити повој псевдорасинске формуле; требало је изаћи из оне класичне тамнице, у којој су француски писци управо свршивали школе; требало је најпосле отворити свуколику јаву на подражавање француским песницима и дати им овлашћење, кад су већ имали облик, да му траже основ било где му драго.

Данас, кад је ова еволуција свршена, не треба се више бојати истину казати: оно, што су Французи са снисхођењем узимали за лепе статује, само су занимљиви покушаји. Оцена немачке прошлости помоћи ће Французима без сумње, да боље суде о садашњости у Француској. Они ће по њиховој правој вредности ценити некоје викачке личности, које данас, за тренутне анархије, заузимају први ред на позорници. Није реч, да се иде натраг: данас може уметник да слика све, па и што је ружно, ако је његова слика лепа, то је јест једноставна и хармонична.

Да ли овом вечитом идеалу одговарају слике многих француских писаца? Зар не покушавају они, као некада Шилер и Гете, да сликају више но што могу у савременом стању француског начина? Не виде ли они сувише, а да би могли *видети лепо*? Под изликом, да данашњи уметник мора у велике бити човек од науке, зар нису узели педантски тон *à la Вилхелм Мајстер*? Куда су се дела француска својства у многим француским књигама, које су имале успеха? Куд ли је она лакоћа тона, која није била површна, до ли само на површини и која се, не искључујући дубљину, састојала у неусиљености мисли, сигурне о себи? Где је она стална јасност, која је уверење, учтивост духа? Где ли брига за сразмерност, прва дужност уметникова? Где она одвратност спрам досадности, прва дужност за Француза?

По француском **Ђорђе Поповић.**

КОВЧЕЖИЋ

КЊИЖЕВНИ ПРИКАЗИ

Саставио Н. Боровић. **Полетарке.** Песме за српску децу од — —. Мостар. Издање прве српске књижаре Владимира М. Радовића 1894. стр. 48. Цијена 25 новч. — У најновије доба се јављају код нас више младих песника, попајвише љубавни и патријотичне жене. То је ново коло већим делом постало у женским крајевима Србства, где је наш народ још мање више у добу поетизма. Производи тих песника и ако нису савршен посао и класична тековина књижевности наше, ипак су бар знак још живе креативе у просветном животу нашем. Кад би ти млади песници више прегли око тога, да студијом и озбиљним радом изобразе свој дар и да постану тако прави радници на својем пољу, не би нас ни брига било; али овако док траје младићски жар, дотле је и песник — песник, а после нико и не зна за њега. То је махом слаба и еесмерна појава. Не примењујемо овде ове речи на оне песме на њихова песника, већ говоримо у опће, што пређи за песника у најширем смислу те речи. Оне песме, по имену своме „Полетарке“, сведоче о себи да су прва производи поспешени, намењени српској деци, а то нам истиче и сам песник у предговору, тврдећи, како су му то „прве и најмилије пјесме“. На броју их је свега тридесет и три. Садржај им је песан, згодан за децу, пун дечје забаве и сем тога буди децу на рад, како би били доцније људи, прави Срби, чести синови свога народа. Песник је срећан у избору психичких момената, који пристају дечјем свету, а на-

одењо их је духом српскога патриотизма. Оне су песме — могли бисмо рећи — постале по узору сличних дечјих песама, што их је спевао Чика-Јова; но ипак за то не можемо рећи, да су пука подражавања истима. По нашем мишљењу је најзнатнија од тих песама: „*Сиротиње*“ (стр. 22) и „*Сироче на мајчину гробу*“ (стр. 44., из којих се види, да песник има дара и да га није само да забавно негује, на може усрећити српску дечју књижевност и болим производима, а нарочито сад, кад је та књижевност у најновије доба занемарена, те жили само од ресорвара старијих књижевника и песника. Из ових песама се види да песник воли децу и да зна њихов унутарњи живот и свет, а то је најглавније, јер без познавања дечјег живота и без другога се с њима не може нико писати за њих нешто, чиме ће се они занети забавити и за што ће се забавно одушевити. Децу неће ипак лако придобити за се. Судећи дакле по овим песмицама, песник има те подобности, само ваља да истреје у томе и да негује и даље ту своју моћ. Међу песмама има и слика (свега 9) уз неке песме као илустрације, и то: уз песму „*Гледајте ме*“ (стр. 7), „*Врједница*“ (стр. 11), „*На бунару*“ (стр. 15), „*Сиротиње*“ (стр. 23), „*Узалуђени лов*“ (стр. 29), „*Срце се*“ (стр. 33), „*Гушчарица*“ (стр. 37), „*Мала крадљивица*“ (стр. 41), „*Сироче на мајчину гробу*“ (стр. 45); слике су доста верне садржини своје песме, но нарада њихова са уметничког гледишта је слаба, а најгоре је испала слика „Мала крадљивица“, а нај јасније је „Сиротиње“. Слика „Сироче на мајчину гробу“ је слика слике познатог нам уметника Уроша Предића. Стихови ових песама су доста лаки и увербани са сликом, размер је различит и лиричан; строфе су већином тетрастихне, но има песама и у стихичној композицији. Језичка дикција није особита, већ обична — сетно pedester. Језик је доста чист и стручан, разређе је јужно, но не свуде са правилном консеквенцијом. Иначе овај низ песмица од срца препоручујемо као добру лектиру нашој деци. Оне могу бити лепе декламације у школи и ван школе.

А. П.

Будимљетка.

КЊИЖЕВНЕ БЕЛЕШКЕ

† *Књижевно-уметничка заједница у Београду* имала је овога месеца две седнице. Једна је била 1 а друга 8 априла. На првој седници читао је др. Милан Јовановић превод неколико старохиндијских изрека, пословица, афоризама, што је прибрао из разних дела те богате литературе азијске. Др. Милан Јовановић проговорио је уз то и мало о литератури индијској и њеној вези с природом. Други рад те вечери био је опет превод његов једне приче Хедендерпове из градскога живота. Натпис јој је *Његова љубавница* (а у немачком гласи Ihr Herzensjünge). Прича има у себи нечега примамљива. Др. Луб. Недић устао је и овом приликом (раније и преко „Видела“) против Хедендерпове, не нашосећи никаквих разлога, и ако ова прича није из сеоскога већ из градскога живота. — Седница 8 априла била је интересанија. На овој је читао др. Љубомир Недић неколико својих напомена о нашој ортографији: о писању великих слова, транскрипцији туђих имена, о стављању запете и т. д. Предавање је саслушано пажљиво, јер је оно било ново поље г. Недића раду, а после њега настала је дебата одиех жива. Већина говорника није се сложила с предавачем, који је показао у овом послу доста неспремности а и незнања онога, што је пре на том рађено. Скуп је казао, да „Заједница“ није позвана да реши питање о тим правописним ситницама; она то неће ни срце позвањима од ње.

† Угледала је свет у Београду нова збирка приповедака Јанка М. Веселиновића под именом „*Рујске душе*“. У овој су књизи четири приче: Чича Тома, Умијана, Цвеја Душмана. Књиза је цена динар и по.

— У Осеку је умро *Фрања Ваничек*, гимназиски управитељ у пару и писац „Историје војничке крајине“, који је на српски превео Јустин Милан Шимић.

† Недавно је изашла и друга свеска треће књиге Крумбахерова „Byzantinische Zeitschrift“. У овој свесци има између осталога Карла Најмана „Über zwei unerklärte Völkernamen in der byzantinischen Armee“, Густава Мајера прилог „Zu den mittelgriechischen Sprichwörtern и Карла Дутера „Zur Glaubwürdigkeit der Anna Komnena“.

† Изишла је 116 књига Рада југосл. Академије. Садржи на јој је ово: сређетак рада пок. др. Фр. Рачкога „*Путари не стоне Хрватске прије XII столећа*“ и то о уметности и уметном обрту: наставак Ровшићева испитивања „*Кајкавачкога дијалекта у Приморју*“ и XIII одељак Матковићевог рада „*Путовања по балканском полуотоку XVI вијека*“; у овој су књизи описи путовања Дав. Унгнада од год. 1573 до 1578 и Ј. Синцендорфа од год. 1577.

† У Българска Сбирка, часопису што излази у Пловдиву, штампаше су у преводу ове три српске песме: од Водинду, штампаше су у преводу ове три српске песме: од Војислава „Звезда“, од Јакшића „Где ја шећер сијем“ и од књеза Николе.

— Ново дело Емила Золе „Lourdes“ почело је излазити недавно у „Gil Blas“-у. У пет одељења, од којих свако обухвата по један дан, тако је голема грађа — по Золиним речима: реакција нашег fin de siècle против науке — грунсана да се диже као дрвља те су ефекти од једне главе до друге све већи. Сви који су имали прилике загледати у рукописе, хвале снагу и лепоту језика, боју и пластику у цртању и живахни развитак радње.

БЕЛЕШКЕ О УМЕТНОСТИ

— Вердијева опера „Фалстаф“ приказана је пре неколико дана први пут у Паризу у Opéra Comique и нарочито је у другом чину одушевљено примљена. Старца Вердија су непрестано изазивали, а то у Паризу иначе није обичај на време приказа.

— Дворжак ће прајем маја ове године доћи у своју домовину, за сад само у походе. Чеси се надају, да ће се Дворжак решити, да за увек остане у свом завичају.

САДРЖАЈ: Песнинство: Ноћ у пољу. Јутро. Заљубљени анђео. *. Над колевком. Татар Богдан. Вечити муж. — Поука: Куштајн. — Књижевност: Још нека о Сими Милутиновићу. Немци и Французи. — Ковчежић: Књижевни прилози. Књижевне белешке. Белешке о уметности.

„СТРАЖИЛОВО“ излази сваке недеље на читаву табаку. Цена му је 5 фор. а. пр. на целу годину, 2 фр. 50 новч. за по године, 1 фр. 25 новч. на четврт године. — За Србију и Црну Гору 14 динара на годину. — Рукописи се шаљу уредништву а претплата књижарници Луке Јоцића у Нови Сад. — За Србију прима претплату књижарница В. Валожића у Београду.

Издаје књижарница Луке Јоцића. Срп. штампарија дра Св. Милетића.

БРОЈ 17.

СТРАЖИЛОВО

ГОД. VII.

ВЛАСНИК И УРЕДНИК

ЈОВАН ГРЧИЋ

У НОВОМ САДУ, 24. АПРИЛА 1894.

ПЕСНИШТВО

ВЕЧЕ НА ТРАВИ

Још не ћу селу са места овога,
Где шапће врба, мйри густа трава
И трепти дах од оближњег језерца —
Чаробна сила ту ме задржава.

Мирише вече, звездице се пале,
Вечерњи звуци из села се чују,
Последњи одјек тегобнога дана:
С песницом сетном звонцад одјекују.

Около мене дрема поље равно,
Осећам трепет од нотњег лептирка,
Њуори шева у травном ноћишту,
Певају попци, поче пољска свирка —

И где уз шапат мирисног ветрића
На тихи' вали' невидљиве реке
Ја брзо пловим, заклопивши веђе,
Кроз тиха поља, крајеве далеке.

Душу ми љуља радост непозната,
Звезде ме воде и крај сјаја блага
Полако стижем струјом воде брзе
У крај премили до њезина прага....

Ленскій

У СНОВИМА

Остав'те ме сама, остав'те ме сама!
Самоћа ми годи, моја соба мила —
Ту кад пустим мисо на сетан залутам
По гробовљу пустом мојих идејала —

И могиле љубим, сузама их росим,
А слађана туга срце моје стеже,
Зачујем ли шапат гробовскога цвећа,
Што се к'о јецање светињом разлеже.

И, спустивши главу на уморне груди,
Слушам како вечност крај мене пролеће:
Затрепери лахор у вечноме миру
Па лелуја траву и гробовско цвеће.

Светислав

ОДРИЦАЊЕ САМА СЕБЕ

Газген сир буде шире, не чершећи.
Гете

Скромност у човечјој нарави красно је својство. Претерана скромност прелази у одрицање самога себе. Сталежи су разни у нашем друштвеном животу. Има их, где се поједини морају према своме старешини, ако и с тешким срцем, понашати одрицањем самога себе и самопрегоревањем. Тако иште закони. Али је ли то одрицање самога себе у сваком положају безусловно и безграничнo?

Да видимо.

Мени рече једном приликом старешина, гроф К.:

»Наши ратни закони иште од нас појединих одрицање дотле, да сами на себе заборавимо у оданости и послушности!«

Ја бејах толико смео, да му рекох:

»Онда бих ја морао носити калуђерско одело, а не ово царско; ово сјајно, ово знамење части, поноса, одважности и храбрости!«

Замашна беше то реч, коју изусти Његово Преузасходство, мој заповедник, онако свечано. Игњат Лојола исто би тако казао.

Зар није доста одрицања и прегоревања, кад ја, покоравајући се државним законима, напуштам и оца и мајку, и браћу и сестре, и жену и децу, на идем у рат, да браним животом својим отаџбину и државу?

Може ли бити већег прегоревања, него кад ми старешина заповеди: »Јуришите на онај редут и отмите га!« и ја тај налог вршим без промишљања, без устезања? Кад би оно стајало, да ја, потчињени, морам сам себе изгубити у жељама и заповестима старешине свога, онда би по тој доследности могао старешина мени заповедити: у ратном савету, у који сам и ја позван, у ратном суду, у којем сам и ја судија са гласом, да гласам по његовој жељи и вољи, а не по својој савести. Или, позван сам да пишем и цртам, у друштву са својим старешином, своје мишље по њиховој нарави, урођеним дарима, добрим и злим навикама. Ти описи су одсудни по цео живот, по будућност, по срећу или несрећу мојих потчињених. Закон иште да судим овде по души и начелима части, независно од сваког утицања. Старешина »заповеда«, да онако пишем, као што он за добро налази. Морам ли ја, смем ли ја слушати? Да сам ја у оном смислу »на себе заборавио« у послушности слепој, онда бих по свој прилици свој мушки образ под ноге бацио и повиновао се старешини. Али сам онда не само сам себе окаљао, први част и своју душу огрешио, него сам послушност погазио према ратним законима, који ми налажу по части и савести да судим. Као судија заклео сам се, да ћу по души и правди судити.

Такав потчињен, који би се у мирно доба навикао на слично самоубилачко одрицање, не ће ли постати тесногруд и без сваког самопоуздања? У ратно доба иште често прилике да сваки појединац из самог себе мисли и суди и своје одељење предводи. Хоће ли се он сад наћи на углед као јунак, он, који је дојако само научно мислити и судити по заповести?

Али куда одох ја!

Да се вратим свом смеру. Године 1847 положим у Грацу испит и с јесени будем позван у Беч у службу генералног штаба. Како бејах у цртежном одељењу три месеца дана, добијем налог, да у одељењу за маршеве и статистику у ађутантури отправљам дужност под непосредном управом пуковника Уфенберга. Сви ме моји другови опколише те ме стадоше жалити, што добих то опредељење. »Још ни један ађутант није под Уфенбергом дуже од три месеца дана издржао; тако је тај старешина секантан.« Захвалим им на саучешћу, по приметим, да спада у нашу дужност, док смо млади и витки, да се учимо наћи и прилагођивати разним особинама и ћудима наших старешина, у корист службе и нашој личној будућности.

»Истину да рекнем« — приметим — »чисто сам киван, што баш таквом старешини долазим, јер ћу се трудити, да се одржим.«

Ступим у нову службу. Више недеља прођоше доста добро. Мало по мало поче на површину избијати неко незадовољство код Уфенберга. Час ово, час оно беше му неправо Бива, да се који предмет званично спроведе са неколико написаних речи на више, на равно или на ниже место, где се по шаблони вели: »Имам част . . .« или сличне фразе. Никад не беше задовољан у тим ситницама. Таково једно на чисто написано спроводно писмо подере ми Уфенберг и баци о тле са осорљивим речма:

»Та ви не знате ни немачки!«

Повинујем се и опет на чисто препишем са његовим поправцима.

Сутра дан ево ме парадно при пријави:

»Молим покорно, да будем назад пуштен у своју регименту!«

»С ког разлога?«

Дојако, кроз седам година своје војне службе имађах ту срећу, да су моје старешине биле свакад задовољне и да су ме по том описале. Данас ми је то лепо признање под вашим заповедништвом у опасности. Ја дакле молим, да идем к својој регименти, како бих још на време спасао своју дојако неприкорну кондиту.«

Жеља ми буде одобрена.

И сада сматрах ја за дужност, службе ради и мојих наследника ради, да му истину у очи кажем:

»Међер су моји другови имали право, кад су ме сажаљавали, што к вама долазим као аџутант.«

»За што су вас жалили?«

»Рекоше, да је пуковник Уфенберг као старешина тако секантан, да још ни један аџутант његов није дуже од три месеца дана уз њега издржао.«

Дуга тишина. Ја суду пробих дно.

»Што се тиче ваше жеље, да се вратите к регименти, остављам вам осам дана на промишљање. Међу тим будите сутра о ручку мој гост!«

И какав љубазан домаћин беше старешина сутра дан! Нисам га могао познати. И у служби беше од тога дана пријатнији.

Дабогме, да сам одустао од своје намере и да сам уживао врло удобне дане у новим приликама. У свакој ме је прилици старешина одликовао и препоручивао врховном управитељу генералног штаба.

Дође пролеће године 1848. Фелдцајгмајстер Хес отпутује у Италију у рат; пуковник Уфенберг, у рангу најстарији, прими управу у своје руке.

Кад букну рат у нашој постојбини и Храбовски нападе на Карловце, Уфенберг ме препоручи ратном министарству, да будем пуштен к Србима и да смем њихов саучесник бити у ратовању.

И распламти рат у домовини, и ја бејах раме уз раме са браћом кроз све бојеве наше

Заповедао сам батаљоном, независним таборима. Кад дође војвода Стеван Шупљикац и узе у своје руке команду над целом српском војском, ја бејах управитељ његова централног штаба. После војводине смрти узме пуковник Мајерхофер ту команду а ја останем поред њега у истом звању.

Кад прими генерал Тодоровић врховно заповедништво а Мајерхофер постане шеф генералног штаба, ја добијем ту службу уз генерала Стевана Книћанина и бејах уз њега до краја рата 1849 године.

Године 1853 допаде ми одликовање, да званично пратим генерала Мајерхофера на његову путовању кроз Србију и Босну.

Приспемо при повратку из Сарајева преко Бање Луке у нашу Стару Градишку, на левој обали Саве, у град, на дан 8 јула 1853. Ту се јавимо заповеднику града и тврђаве, фелдмаршалајтнанту племићу Уфенбергу.

Он ће ме са највећом љубазношћу предусрести.

»Видите, капетане« — рече ми — »ваш ондашњи мушки отпор, кад сам вас пре пет година, пробе ради, секирао, показао ми је, да сте частољубив, одважан официр, који се не да гњечити и понижавати. Ја суђах по том, да сте храбра, независна духа, који ће се у свакој, па и у најтежој, прилици знати наћи и понашати. Ја вас онда задржах уза се и одликовах вас и хвалах вас у свакој згоди. И кад дође опасно доба по нашу монархију и букну рат на све стране, па и код Срба, и кад се тицало да царска војска спасе целокупност државе од распада, препоручих вас грофу Латуру за српско бојиште, и нисам се у вама преварио. То ми сведочи ваше ратовање и нова ваша садања мисија у Босну. Мени се у мом млађаном добу десило слично нешто. Бејах оберлајтнант генералштаба у Италији уз врховног заповедника грофа Фиклмонта, на гласу јунака и кавалерског вође. Беше то племенит, искрен, истинит, праведан старешина, који се гнушао, кад му је когод ласкао, а презирао је људе, које је једаред само ухватио у лажи. Он поче мени у ситницама да преговара, да ми даје укоре, да ме секира. Сносио сам, док ми не додија, те се ја усправим и одупрем: »Ваше Превасходство! Ја нисам ваш слуга, већ царев, као год и ви. Ја сам ваш потчињен, али ујелно у служби ваш помоћник, па чак, ако хоћете, ваш саветник. У бици, у рату сам, као млађа снага, вашој старости штап, на који се можете ослонити. И ја вас уверавам, да се

можете поуздати у мене!« искресах ја њему, па сад куд пукло да пукло! Пружи ми старина руку, па радосно повика: »Хвала Богу, једва сво наћох на човека отворена, потпуно храбра, карактерна! Све то беху дојако мекушци неки, неки калуђери, који су с погуреним леђима свашта подносили. Стављах их на искушење. Што ја њих више гњечим, тим они попизнији. Ја хоћу да је официр горд, поносан, самопоштовањем и самопоуздањем задахнут. Хоћу храбре, одважне људе, а не тукмаузере!« И тада ми, смешећи се, рече Гетов афоризам: »Гажен сир буде шири, не чиршав.«

Јован Стефановић Виловски

ВЕЧИТИ МУЖ

ПРИПОВЕТКА Ф. М. ДОСТОЈЕВСКОГ

ПРЕВЕО МИЛИВОЈ МАКСИМОВИЋ

(Свршетак)

XVII Вечити муж

Прошло је скоро равно две године дана после описаних догађаја. Ми сретамо господина Вељчањинова једног лепог летњег дана у вагону једне новоотворене наше железнице. Путовао је у Одесу да се мало разоноди, да се састане са једним пријатељем а заједно с тим беше му у изгледу још један пријатан састанак; посредством овога пријатеља надао се да ће моћи удесити састанак са неком врло интересантном женскињом, с којом је већ одавно желео да се поближе упозна. Не упуштајући се у појединости, оназићемо само, да се са свим преродио или, боље рећи, поправио за ове последње две године. Од пређашње хипохондрије не беше скоро више ни трага. Од разних „успомена“ и немира, последицâ болести, које су му назад две године почеле досађивати у Петрограду, за време док је парница рђаво стојала, остао је у њему само као неки пријатан стид, јер је сазнао своју тадашњу малодушност. Осећао се у неколико награђен уверењем, да тога више не ће бити, и да за то нико и никад не ће ништа дознати. Истина, он је у оно време напустио друштва, чак се почео рђаво одевати и почео се од свију крити а то су, на послетку, *сви* опазили. Ну он се тако брзо покајао и поправио, а заједно с тим појавио се са таким преређењем и самоувереним видом, да су му „сви“ одмах опростили његово тренутко отпадништво; чак и они између њих, којима се престао јављати, први су га упознавали и пружали му руку, уз то још и без сваких досадних питања, — као да је за цело то време био гдегод далеко на страни ради својих приватних послова, који се никога ништа не тичу, па се овај час вратио натраг. Узроком свију тих корисних и здравих промена на боље беше, разуме се, добивени процес. Вељчањинов је добио шездесет хиљада рубаља — ствар свакако не баш велика, али за њ од велике важности: пре свега одмах се осетио на чврсту подножју, тако рећи, нравствено се паситио; сад је био са свим уверен, да ове своје последње новце не ће „прорајтати као будала“, као што је расуо своја прва два имања, и да ће му ово сад бити доста за цео живот. „Па ма како се потресала и праскала тамо код њих друштвена зграда и ма о чему тамо трабуњали“, — размишљао би по негда, обраћајући пажњу на све чудноватe и невероватне појаве, које избијаху около њега по свој Русији — „ма како се тамо препорођавали људи и назори, ја ћу ипак увек имати овај фини и укусни ручак, за који сад седам, дакле, ја сам за све припрaван“. Ова мазна и сладострасна мисао је, мало по мало, овладала потпуно целим његовим бићем и учинила је у њему чак и физички преврат, да и не говоримо о нравственом: сад је изгледао са свим други човек спрам онога „јазавца“, кога смо описивали назад две године, и коме су се почеле већ догађати онако непријатне ствари — сад је гледао весело, отворено, достојанствено. Чак се и злослутне боре, које се почеле купити око очију и по челу, скоро са свим изгладиле; чак му се и боја лица променила — изгледао је бељи, румењи. У овај мах је седео на удобну месту у вагону прве класе и непрестано му се вртила по глави једна пријатна мисао: на наредној станици дело се пут на две стране. „Ако напусти на који час први пут и удари мало десно, онда би већ на другој станици могао изићи и походити једну познату даму, која тек што се вратила из границе, и која се налазила сад у, врло пријатној за њега а врло досадној за њу, маловарошкој усамљености; дакле дала се прилика да употреби време исто онако занимљиво као и у Одеси, и тим боље, што му се ни тамо не ће измаћи“... Ну он се још непрестано колебао и не могаше да се одлучи; чекао је „да га

нешто гурне". Међу тим се станица приближавала; оно што је чекао и дочекао је.

На тој станици стојао је влак четирдесет минута, тако, да су путници могли ручати. На уласку у чекаоницу за путнике прве и друге класе згрнула се, као обично, гомила нестрпљиве и ужурбане публике и — може бити такође као обично — изврла се свађа и скандал. Једна дама, која је изишла из вагона друге класе, уз то врло лепа, али некако и сувише раскошно за путницу одевена, скоро је вукла за собом обема рукама врло млада и лепушкаста уланског официрчића, који јој се отимао из руку. Млади официрчић је био са свим пијан, а дама га — по својој прилици његова старија рођака — не пушташе од себе; сигурно се бојала да ће одмах, чим уђе, потрчати на бифе с пићем. Међу тим се у оној стисци сударио са уланом неки трговчић, такође пијан, и то на сву меру. Тај трговчић беше запао на станицу већ други дан, пијанчио је и расипао паре у кругу врло разнолика друштва, и никако му не полажаше за руком да уђе у влак, који треба, и да се крене даље. Подигла се галама. Официр се дерао, трговчић псовао, дама беше у очајању и одвраћајући улана од свађе молила га је, довикујући му: „Мићинька! Мићинька!" Трговчићу се учинило то већ и сувише скандалозно; сви се до душе смејали, али трговчић се сме више жестио, због повређеног морала, као што се изражаваше.

— Гледај ти: „Мићинька!" — викао је, прекоравајући и подражавајући танки гласић госпођин. — Немају више стида ни јавно, пред публиком!"

И посрћући према дами, која већ беше села на столицу, која јој прва дође до руке, посадивши до себе и улана, презриво их измери обоје и онда поче пијаним гласом:

— Рито једна, рито! Вучеш се овуда са отрцаним репом својим!

Дама цикну и у неприлици се осврташе, очекујући помоћ. И срамота јој је било а и бојала се. На то, да покор буде већи, официр посрну са столице и узвикнувши потеже на трговца, али се заплете и скљуси се натраг на столицу. Смеј се унаоколо дизао све већи, а нико не помишљаше, да помогне; у то се умеша Вељчањинов. Он изненада зграби трговчића за јаку и, продрмусавши га мало, гурну га на пет корачаја од престрављене женскиње. Тим се и скандал свршио; трговчићу ући страх снага а и сама енергична појава Вељчањиновљева; његови другови га одмах одведоше. Дама, црвенећи и скоро са сузама у очима, изливаше уверења своје захвалности. Уланскн официр је мрмљао: „бладарим, бладарим!" — и хтеде у један мах да пружи руку Вељчањинову, ну место тога испружи се ногама преко столица.

— Мићинька! — простења дама с прекором и пљесну рукама.

Вељчањинов је био задовољан и догађајем и приликама, у којима се догодио. Дама га је интересовала; то беше, као што се видело, богата провинцијалка, раскошно, али без укуса одевена и са прилично смешним манир ма, и, што је главно, спајала је у себи све, што зајемчава успех престоничком женкарошу. Заврте се разговор: дама је узбуђено причала и жалила се на свога мужа, кога је напедаред из вагона нестало, због чега се све то и догодило, јер он „вечито, кад треба да је ту, шмурне некуд".

— По потреби ... — промрмља улан.

— Ах, Мићинька! — пљесну она рукама.

„Сиромах муж, тај ће примити своје!" — помисли Вељчањинов.

— Како му је име? Идем ја да га нађем! — предложи он.

— Пале-Палић! — одазва се улан.

— Ваш се муж зове Павле Павловић? — радознало запита Вељчањинов и напедаред се промоли позната ћелава глава између њега и даме. У једном трепутку изиђе му пред очи врт код Захљебињних, невине игре и несносна ћелава глава, која се непрестано промаљаше између њега и Надежде Федосјејевне.

— Ево вас једна једанпут! — викну хистерички жена.

То беше лицем Павле Павловић; са чуђењем и са страхом је гледао Вељчањинова, престравивши се од њега, као од привиђења. Страх га беше у толикој мери обузео, да се видело, да ништа не разуме од онога, што му је брзо и раздражено читала увређена жена. На послетку се трже и одмах схвати цео свој ужасни положај и своју кривицу, и о Мићиньки, и о том, како је овај „мсје" — дама је тако називала Вељчањинова — „био за нас анђео хранитељ и избавитељ, а ви — вас вечито нема, кад треба да сте ту . . "

Вељчањинов удари у смех.

— Та на ја и он смо пријатељи још из детињства, пријатељи из детињства! — подвикивао је зачуђеној дами, фамилијарно и покровитељски загрливши десном руком око плећа Павла Павловића, који се усиљено и жалостиво смешно — зар вам није причао о Вељчањинову?

— Не, никада није причао — зачуди се дама.

— На сад ме прикажите својој жени, вероломни пријатељу!

— Ово је, Љиночка, заиста господин Вељчањинов... — започе и одмах се посрамљен прекиде.

Жена плану и љутито га опшину очима, сигурно због „Љиночке“.

— Замислите само, није ми ни јавио, да се оженио; ни у сватове ме није звао, ну ви сте Олимпијада...

— Семеновна — доврши Павле Павловић.

— Семеновна! — јави се изненада улан, који беше већ заспао.

— Ви ћете му већ опростити, Олимпијада Семеновна, мени за љубав и зарад пријатељског састанка... Он је — добар муж!

И Вељчањинов пријатељски потапка Павла Павловића по рамену.

— Ја сам, душице, заостао мало... само на који тренутак... започе да се оправдава Павле Павловић.

— А жену сте оставили, да се гради од ње брука и срамота! — дочека га Љиночка — кад треба, вас нема, где не требате, тамо сте први...

— Г'де не треба, тамо први, где не треба... где не треба... — помагао јој је улан.

Љиночка се скоро задувала од узбуђења; она је и сама знала, да то није у реду пред Вељчањиновим, и црвенела је због тога, али се није могла савладати.

— Где није потребно, и сувише сте пажљиви, и сувише!

У осталом, све се свршило лепо; познанство је било потпуно склопљено. Павла Павловића послаше по каву и буљон. Олимпијада Семеновна је разјаснила Вељчањинову да сад иду из О., где јој служи муж, на два месеца у њиховo село, да је то ту у близини, четрдесет врста од станице, да имају тамо прекрасну кућу и врт, да к њима долазе разни гости, да имају суседа, и кад би Алексеј Ивановић био тако добар и хтео их походити „у њиховој самоћи,“ то би га она дочекала „као анђела хранитеља“, пошто се она не друкчије него са ужасом сећа, шта је могло бити, да није... и тако даље, и тако даље, — једном речи „као анђела хранитеља...“

— И избавитеља, и избавитеља! — допуњавао је са жаром улан.

Вељчањинов се учтиво захвали и рекне, да је у свако доба готов на то, да је он савршено беспослен и слободан човек, и да му позив Олимпијаде Семеновне врло ласка. За тим одмах поведе весео и занимљив разговор, у који вешто уплете два три комплимента. Љиночка сва поцрвене од задовољства, и чим се вратио Павле Павловић, усхићено му објави, да је Алексеј Ивановић тако добар, да је примио њезин позив, да дође на читав месец дана к њима у госте и да је обећао доћи кроз недељу дана. Павле Павловић се само збуњено смешио. Олимпијада Семеновна намаче на њ раменима и подиже очи према небу. На послетку се растадоше: још један пут захваљивање, опет „анђео хранитељ“, опет „Мињонка“ и Павле Павловић једва на послетку поведе жену и улана у вагон. Вељчањинов запали цигару и поче се шетати галеријом испред станице; знао је де ће се Павле Павловић одмах опет вратити к њему и разговарати се до трећег звона. Тако се и догодило. Павле Павловић се на брзо појави пред њим са немирним питањем у очима и у целој физиономији. Вељчањинов се насмеје, „пријазно“ га ухвати под руку и повукавши га к најближој клупи, посади га поред себе. Он сам је ћутао; хтео је да Павле Павловић први почне говорити.

— Дакле, ви ћете? — пролепета овај, прелазећи са свим отворено на ствар.

— То сам знао! Није се ни најмање променио! — закикота се Вељчањинов. — Па, зар ви — лупну га по плећу — зар сте ви и само један тренутак могли озбиљно мислити, да ја заиста могу доћи к вама у госте, и то још на месец дана — ха-ха!

Павле Павловић се трже.

— Дакле ви — не ћете доћи! — викну, ни мало не скривајући своје радости.

— Не ћу, не ћу! — задовољно се смејао Вељчањинов.

У осталом њему ни самом не беше јасно, за што му је све то тако смешно, ну чим даље, све му беше смешније.

— Да ли... да ли збиља тако мислите? — И рекавши то Павле Павловић чак поскочи с места, чекајући са страхом потврду.

— Па рекао сам већ да не ћу доћи — баш сте чудан човек!

— А како ћу ја... ако је тако, како ћу рећи Олимпијади Семеновној, када ви кроз недељу дана не дођете, а она вас буде очекивала?

— Чудна ми посла! Реците јој да сам сломио ногу или тако шта.

— Не ће хтети веровати — пропиште тужним гласком Павле Павловић.

— А онда тешко вама! — непрестано се смејао Вељчањинов — ну мени се чини да ви и опет стрепите и трепећете пред својом прекрасном женицом.

Павле Павловић покуша да се насмеши, али му е пође за руком. Што се Вељчањинов одрекао посете — то је, на послетку, било са свим у реду, али што се тако изражава о жени — то већ беше мало безобразлук. Павле Павловић се накостреши;

Вељчањинов то опази. Међу тим зазвони већ други пут; из даљине, из једног вагона зачу се танак гласић, који је узнемирено дозивао Павла Павловића. Овај се узврпољио на свом месту, али не хтеде отрчати онамо, по свој прилици очекујући још нешто од Вељчањинова — сигурно да му се још једном закуне да не ће доћи.

— Како је пређашње име ваше жене? — запита Вељчањинов, правећи се и да не види његов немир.

— Узео сам је од пашет благопречасног — одговори овај гледајући збуњено према вагонима и прислушкујући.

— Аха, разумем; очарала вас лепота.

Павле Павловић се опет накострешн.

— А какав вам је то Мићинька?

— На онако: један наш далек рођак, то јест мој, син моје покојне сестре од стрица, Голубчиков, био је због неких неуредности отпуштен, па сад је опет примљен: ми смо га и опремили... Несрећан млад човек...

— „Ну, па онда је све у свом реду; све је ту, што треба за срећан брачан живот!“ — помисли Вељчањинов.

— Павле Павловићу! — зачу се опет дозивање из вагона, и то са већ силно натегнутом потом раздражености у гласу.

— Пале Палићу! — зачу се и други, промукли глас.

Павле Павловић се опет узврпољи и ужурба, пу Вељчањинов га снажно ухвати за лакат и заустави га.

— Ако хоћете, могу и ја с вама одмах поћи и приповедати жени, како сте хтели да ме закољете — а?

— Шта вам је сад! — страшно се уплаши Павле Павловић — нека вас бог сахрани!

— Павле Павловићу, Павле Павловићу! — зачуше се опет гласови.

— Ну сад можете ићи! — пусти га на послетку Вељчањинов, смејући се добродушно.

— Дакле не ћете доћи! — шапну му последњи пут, скоро с очајањем, Павле Павловић, и чак, као оно пре, склопио руке пред њим.

— Па дајем вам реч, да не ћу доћи! Трчите само к жени, јер ће бити зло!

Пружи му пријатељску руку — пружи и трже се: Павле Павловић не хтеде примити пружену руку, чак трже руку натраг.

Зачу се треће звоно.

У једном тренутку се нешто чудновато збило са обадвојицом, као да су се преобразили. Нешто као да се стисло и откинуло у Вељчањинову, који се још пре неколико тренутка онако слатко смејао. Снажно и љутито зграби Павла Павловића за плеће.

— Кад вам већ ја, *ја* пружам ево ову руку — показа му длан своје леве руке, на којој се јасно видео велики ожиљак од ножа — онда бисте је ви свакако могли примити! — прошапта му са уздрхталим и побледелим уснама.

И Павле Павловић беше побледео и усне му дрхтаху. По лицу му претрчаше као неки грчеви.

— А Лиза? — промрмља брзим шапатом и на једаред му задрхташе уста, образи и подбрадак, а сузе му ударише на очи.

Вељчањинов је стајао пред њим као скамењен.

— Павле Павловићу! Павле Павловићу! — викнули су из вагона, баш као да су тамо кога пекли — и наједаред машина звизну.

Павле Павловић се трже, пљесну рукама и потрча стрмоглавце; влак се већ крепао, пу њему некако ноће за руком да се дохвати и скочи у свој вагон.

Вељчањинов се задржа до вечера на станици, дочека нов влак и продужи пут старим правцем. На десно, к познаници из провинције није се свраћао — био је и сувише нерасположен. И како се после кајао због тога!

ПОУКА

„МАЛИ СТРУК“

Нема дана, када испод земунске »светониколајевске цркве« око четир уре послије подне не ћемо наћи рибара (аласа), јер се обично у то доба враћају с лова; а кад бјесни вјетар кошава и сегединац, па који пут и аваланц, онда у заклоњиту мјесту и предане тамо.

Та пролеће је ево, водама би требало да је »колијевка« — као што вели П. П. Његуш — тијесна, а ове године као да је дошло опет оно вријеме, када но су свеци измолили од Бога »од небеса кључе«, те

„Затворише седмера небеса,

Удариће печат на облаке,
Те не паде дажда из облака,
Плаха дажда, нити роса тиха".

Уштокали се рибари, да црње не може бити. Окрећу свакако, па рибе ни толико, да се дајбуди једна падница извади.

— А шта је оно у чуну?

— Мали струк.

— На ја то прошастих година нијесам видјао на Дунаву.

— Не *струкаримо* ми свагда.

— А што вас још који не струкари?

— Док видимо, хоће ли Рудица бити сребне руке; а ми му сви желимо, да ухвати што више рибе.

— Доиста је то лијепо од вас.

У том разговору спустисмо се низ подидану обалу, посједасмо на околне чунове и гледасмо шта се ради око малога струка прије него се баци у воду.

Око једнога новеликога *камена*, каквијем се моји земљаци у Лици умеђу с рамена, свезан је крај од конопчића, који је дебео као гушчје перо и зове се *ишљиг*, а опреден је од конопљаногa власа. За овај камен привезана је и тиква на подугачком канапу (шпагу или дретви); канап је *поводац*, а тиква с њиме *пловац*. Тиква треба да плови поврх воде, кад се камен баци на дно њено.

Комад ишљига обично је дугачак око педесет метара, и то је један *конац*. У по килограма иду четири или пет конаца ишљига. У том малом струку бјеше тринаест таких конаца а на сваки се конац смјести по десет удица броја 16 и 18. Свака удица има свој *језичац* (Widerhaken), а утврђена је препреденим канапом за ишљиг, који је мало дужи од педља, а каже му се *пугило*. Да и овај ишљиг падне по дну воде, дође на петнаест удица по један *камичак*, око којега је он смрснут, и то по жљеби, која је око камичка начињена, да се не би како измуљио. Видјех послије у једнога *струкарошa* овакви камичак само на крају ишљига; да није ових камичака, струк би се помрсио, чим би се само једна риба ухватила. Овако она није у стању да га покрене, већ чека, док струкарош по њу дође; а не смета ни другим рибама, да њеним трагом пођу.

Да рибу пламе на удице, ту је и *мамак* (другдје мека и мамац). Три врсте мамка гледах тада. Једно бјеше *ровац* (Gryllotalpa vulgaris Latr.), али свима су поткидане главе. И овако без главе, не би човјек вјеровао, могу ровци у пијеску и по осам дана да живе, та дуже него ли са главом. На због тога су струкароши начинили и загонетку: »Шта живи осам дана без главе?«. А ровцима откидају главу, да један другога не једе и тако да не мрсе струк. Друго је *глиста*, а треће су *коњске тијавице* или *копитаре* (Haemopis vorax Mog.-Tand.) Али међу они и врсту пијавице, која је »сва црвена, има форму као глиста, само је тврђа од ње и не купи се као пијавица, него се савија у клупче«. Рибари је називају *дурбаком* или *дрвењаком* (а то је Nephelis vulgaris Mog.-Tand.).

Но прије него стану *глистати* мали струк, морају га *наређати*, т. ј. метнути озго по *канату**) од чуна једну удицу до друге. На прву дође ровац, на другу глиста, на трећу копитара, на четврту опет ровац, и тако све редом, док се не дође до пошљедње удице. Струкарош Рудица метао је послије преко реда и рибицу *бадеља* (Cobitis taenia L.). Мали струк није Бог зна шта, али је око њега велика *питарија*; та и копитарама се одсијецају ножем »уста и реп«, да се не би у води прилијепиле за дно, него да *играју* као и други мамак, и тако да примамљују похлапну рибу: шаранче, мрену, сомчад и кечигу. Чисто се човјеку смучи, кад види, како се оне животиње превијају од мука на оним заоштреним удицама; али мора и то да буде, јер је човјек »господар од риба морских и од птица небеских и од свега звјериња што се миче по земљи«.

И са тако *наглистаним* струком отисну се струкарош у чуну од обале и одвесла тамо, гдје ће да га баци. То је било у очи почитка сунца, т. ј. прије него сунце зађе или почине.

Дошавши тамо, баци у воду најприје тикву, па онда онај камен полако спусти; а ишљиг са удицама скида се свс и сам кад покрене чун, само мора каменче да избацује. Гдје је вода мртва, т. ј. није јака, тамо се може бацати мали струк и са више удица (до 400); али свакако ће удице са оним мамком мало подизати се у вис. На дан бацају и дижу струк обично три пута; кад га дигну, онда га опет наређају и *пошчујују*, т. ј. ако је који мамак липсао или скапао, измијењају

*) *Канат* у чуна зове се још и *ребар*; од „канат" је други падеж једнине „каната".

га. Кад струкаре на камену (гдје је корито или »колијевка« каменито), куда има само ситнежа (ситне рибе), онда мали струк и по осам пута бацају и дижу у једном реду (у 24 уре).

Којијем је редом струкарош бацао дијелове малога струка, тијем их и диже; дакле му тиква још из далека показује, гдје ће да започне. Да му се ишљиг не замрси, има он уза се округлу корпу (без уха), те га у њу меће. Ако је ишљиг затегнут, он се радује, јер зна да се нешто ухватило; па кад привуче удицу са ухваћеном рибом близу и хоће да је дигне у чун, он с другом руком хитро подметне под њу *мередов*, да му не би задавала посла, а можда још и из руку умакла.

Али зна и та тиква да пукне, особито куда парне лађе чешће пролазе; па како ћемо онда до струка да дођемо? Досјетили су се рибари и томе. Имаду они двије повелике куке, које су око по опеске (цигље) стегнуте и на ишљигу висе. На тијем *мачком* вуку онда по дну, док не запне за струк. Чим се кука додирне струка, одмах то њихови прсти знаду; а право да кажем, на таким мјестима и немају они тикве на малом струку.

* * *

Сјутрадан навратио сам се тамо, кад ли струкарош Рудица опет гласта мали струк. Бјеше и њему »прва срећа — празна врећа«. Толика патња и борба са водом оде му ни у што. Та земунским рибарима је само онда добро, »када жаба крекеће на врх тачке« (у винограднма, што их је до скора било у »Барама«) т. ј. кад се Дунав с прољећа разлије те покрене рибу, која на малој води лежи. Али је и мимо тога Лазарева субота обрадовала другога струкароша, јер је ухватио *самче* од двадесет и два килограма; и то га је тако скрушило, да ће и од тога богогонца постати прави богомољац, какви треба да су и сви рибари.

Мојо Медић.

КУФШТАЈН

(Свршетак)

»Царска кула«, после револиције од год. 1848, била је тужна кућа многим политичким заробљеницима.

На самом уласку стигосмо два господина, који се, такођер, беху упутили на ту кулу за неким послужитељем. Један их беше човек у дубокој старости, па се ослонио на руку онога другог, пуног мушке снаге, те корачаху ногу пред ногу. Сва спољашност им показиваше друштвену одличност, а у очи нам беше упао онај озбиљни сумор на лицу им, са каквим се улази у кућу, у којој мртвац лежи.

Пођосмо полагано за њима чак до трећег боја. Послужитељ хтеде још даље уза степенице, али старац се окрену лево узаним ходником и застаде наскоро пред једни врати.

»Може ли се у ову ћелију?« запита послужитеља.

Овај отвори врата широм, а старац отпусти руку свога вође, па уђе сам унутра. Клецајући пређе преко ћелије, подиже укрштене руке према челу, па се тако наслони њима на зид под маленим прозором и стаде горко плакати.

Ја и мој сапутник стадосмо као окамењени спрам врата у ходнику; послужитељ је равнодушно гледао сад у ћелију, сад по ходнику, а старчев пратилац је скрштених руку, пун узбуђења, посматрао узану, празну ћелију, у коју је врло мало светлости допирало на ону јаком гвозденом решетком оковану рупу у дебелој зидини, која само с тога носи име прозора, што би ваљало да има са овим једну исту сврху.

Тешко је то — гледати седа, погнута старца кад плаче. На још кад му из очију проviрује надмоћност ума и душе. У детињским и младалачким, па још и у годинама мушкога дељања расплаканоме можеш донекле ублажити тугу искреним речима благе утехе и топлим саучешћем; можеш га охрабрити надом у лепшу будућност; — али како ћеш наћи мелема ојађеној души седа старца, који је искусио и преживео већ све оно, што је кадро да утеши човека у тузи? Сгару је човеку једина утеха гроб, а та утеха не ублажава болове, него их, заједно са носиоцем њиховим, у себе прима. Том се утехом човек не може приближити човеку.

Ја и мој вођа постојасмо ту часак два па се пустисмо натраг низа степенице, да присутношћу својом не вређамо тужне осећаје тих непознатих путника. Прошла ме воља да даље

разгледам тврђаву куфштајнску, те се упутисмо доле у варош. На градској капији ме воћа мој још један пут опомену на дивну перспективу пред нама: око нас сурови бедеми; под нама ведра, шарена варошица, око које се успиње горе на далеко једра шума, а над овом суро стење исподизало главе до облака.

После онога, што видех у »царској кули«, ова је слика утицала ми на душу као летња роса на клонуло лишће. Једва скидох очи са те величанствене слике.

Три сахата је било; морадох се вратити к железничкој станици.

Мој љубазни воћа се не хтеде још опростити од мене. И он ће са мном до станице. Читавог пута ме наговараше, да останем који дан у Куфштајну; да идем с њиме у Кинберг, па одонуд да излетимо у прекрасну планинску околину.

»Не ћете се кајати«, рече, »ако то учините. Треба да се успнете на који вис, са којег вам се отвара изглед горе на снежне. Алпе, доле на хладовите кланце са величанственим водопадима; са којег видите, тако рећи, целу дољњу инску долину са бројотоком реком с једне стране, а са друге мирна планинска језера са бујном вегетацијом око њих. Треба да се спустите онамо иза царске горе у скривене мрачне долине, где ће вас изненадити по која осамљена црквица, подигнута успомени каквога важнијег догађаја из тиролских ратова; да завирите у тајанствене пећине, у које су Тиролци, за време ратова, своју нејач са женама и своје благо прикривали; ваља да видите дивљу романтику »царске долине«, где живе само горски дуси. Омањих, али по положају свом или по прошлости својој врло занимљивих заселака, развалина и зграда има у овој околини сила божја. Не би требало да пропустите походити и стари градић Маријаштајн на Тирбергу, да видите онде особиту цркву на три спрата, који сваки за себе сачињава посебну богомољу. Међу старинама црквеним чува се ту и један словенски кодекс из средине једанаестога века, који ће вас као Србина за цело занимати. Кажем вам, не ћете се кајати, ако проведете овде неколико дана.«

Ма колико бејах рад да то све видим, опет ме је нешто вукло из Куфштајна. Не могах се никако отрести онога немилог утиска са царске куле.

У железничкој се чекаоници опростих од свога услужнога воће. Он седе на кола, на узе пут према Кинбергу, а ја се спустих на мекан диван у једном куту, да поодморим мало и тело и душу.

Чекаоница се напуни за неколико минута. Скоро пред полазак влака уђоше и она два господина са царске куле, па се стадоше осврнати, где би нашли празна седишта.

Кад се приближише к мени, ја устадох и понудих старца да седне, а за тим се пустих у разговор са његовим пратиоцем. Али овај ми са неколико једва скупљених речи одговори, да је Талијанац, и да не разуме немачки.

У то прихвати старац са неким изразом задовољства на лицу, што је и мене дирнуло:

»Мој син не зна немачки. За њега је престала, хвала Богу, потреба да зна немачки још много раније, но што је стао на своје ноге. Ми смо из Вероне«.

»На сте јемачно дошли у ове планине, да промените ваздух?« упаднем ја, не бих ли што пре навио разговор на царску кулу.

»То ме не би домамило овамо из моје питоме Италије. Ми смо сад. у један сахат, стигли у Куфштајн управо од куће, па се већ враћамо натраг. Дошао сам, да потражим онамо, у оној кули, изгубљених мојих дванаест година живота, али их нисам нашао. Њелија, у којој сам тамновао за то, што сам био веран син народа свога, стоји празна као гробница, из које су нестајали људи и кости мртвачке покрали. Ви видите, господине, да сам ја с једном ногом већ у гробу. Али ми се није дало, да спустим и другу онамо пре но што још један пут завирим у ону избу на проклетој оној кули куфштајнској, у којој сам дванаест година жив сахрањен лежао. Мојих пропалих дванаест година живота не повратиће ми нико; али ћу спокојније лећи у гроб, кад сам се уверио, да је она кула данас пуста, а мој народ да је уједињен.«

Звоне зазвони на коридору, а један униформисан старац изређа на вратих чекаонице читав низ имена тиролских и неколико талијанских вароши и градова, те позва путнике на полазак.

У седам и по сахата сам већ стао по Инсбруку, и са камените плоче на једној кући у оној улици, што спаја улицу Марије Терезије са мостом на Ину, прибележио сам себи ово: Јосиф II 29, 30, 31 јула 1777; Гете 8 септембра 1780; Андрија Хофер 15 августа 1809; Лудвиг I више пута.

Милан Андрић.

О ПРОШЛОСТИ БЕОГРАДА

(Наставак)

Курфирст је пред Београдом имао преко педесет и три хиљаде људи, који су били раздељени у пукове, а имао је и потребан број опсадне муниције. Чете су биле разређене у две бојнице око вароши од Саве до Дунава. Први део, чија се оба крила наслањала на Дунав и Саву и који се поставили у оба спаљена српска подграђа, састојао се из двадесет и шест пукова, други пак део из двадесет и осам, а у средини међу обема бојницама, као што се види из тада начињеног планског нацрта курфирстовска надмерника, била је артилерија и команда. Главно заповедништво имао је у рукама сам курфирст, опсадне послове руководио је фелдцајгмајстер Серењ. У Београду пак било је само десет хиљада момака турских чета, које је, по бегству сераскира Јеген-Османа, предводио већ поменути Оки Алдур Ахмет.

8 августа 1688 почеле су припреме за опсаду а и сама опсада. Непосредно пред првом бојницом, ближе дунавској страни, од прилике међу Стамболкапијом и Видин-капијом, била је прва паралела са батеријом прангија на левом крилу. Од те паралеле водили су шанчеви у цикцаку у правцу према челу града до друге паралеле, за којом су намештене биле по две батерије топова а и на десној страни две и на левој једна батерија прангија. У трећу паралелу улазило се помоћу једне једине апроше, која је намештена била на десној страни друге паралеле. Из треће паралеле водиле су три апроше, и то две на крајевима а једна у средини, до четврте паралеле, од које се већ могло доспети до спољашњег градског шанца. За леђи трећој паралели биле су намештене две батерије, напротив у самој паралели, и то на левом крилу, једна батерија топова и две батерије прангија. Од последње паралеле долазило се кроз две галерије минâ до на подножје градскога бедема.

Ватра, коју су сад отворили против вароши и против града, била је тако јака и учинила је такав ефекат, да се већ после неколико дана на зидовима градских бедема могао опазити велик квар. Опет после неколико дана отворена су била два пролома, од којих је један био широк три стотине корачаја.

Турци су за то време двапут покушали да испаду из града, а исто су тако градили противне потконе, али у предузећима својим нису имали среће. Да би опседнутима пресекао сваку комуникацију, наредио је курфирст те се дигао мост на Дунаву. Тиме су царске чете добиле прилике да опседнуте узнемирују и од воде.

15 августа већ су здраво напредовали били послови опсадни. Велик део претходних радова у разоравању руководио је принц Евгеније Савојски, који је још тада важио као један од најваљанијих царских генерала. Неки поткопи његови имали су напредна успеха, јер су проломи бивали све већи а и неколико спољашњих бедема пали су шака царској војсци. Те тако није ништа више стојало на путу, да се изведе општи јуриш. Заказан буде тај јуриш за 6 септембар. Тога дана у пет сахата у јутру ваљало је у један мах јуришати са пет страна. Први и други јуриш напорен је био на она два пролома на зиду, трећи на дунавску капију, четврти на савску капију а пети на доњу варош. Војска је стојала у потпуну убојну ред. Лозинка је била „С нама Бог!“ и „Емануило“,

Око десет сахата почео је нападај. Нападачи су кроз читаву кишу танади са великом храброшћу продрли у шанац те се докопали пролома. Кад су већ били на њему, поплашио их је поглед на други, још незгоднији шанац, који је на другој страни снабдевен био кољем, а поплашио их је и губитак неколико генерала и официра, који погибоше одмах у почетку нападаја. Стали су услед тога уступати те би добивена корист зацело опет била изгубљена, да није сам курфирст стао у пролом те смрћу запретио онима, који узмакну. Уз курфирста је стојао принц Евгеније, који, кад је четама показивао пут и подсећао их на јуначка дела њихових предака. То је помогло. Јунаштвом својих заповедника осокољени војници пескакаше у други шанац те се попеше па налисаде са толико смелости, да се Турци повукли у праву тврђаву, која је од вароши одељена била само једним мостом.

Но то су урадили са тако мало предострожности, да се немачки војници помешали међу њих и тако се дочепали градске капије. За њима продреше и остале царске чете те настаде покољ, који се не да описати. По улицама се није видело ништа до саме лешине. Турци, који се повукли били у тврђаву, истакоше до душе белу заставу и замолише милост, али је било већ прекасно. Царски су војници незадржавано продирали све даље. Турци онда побегоше све до унутрашњега градиња, где су били заробљени хришћани. Ове су у три реда поставили преда се а за њима су били Турци, од чести сагнути, од чести су клечали и молили ми-

лост. Свима Турцима, који су хришћанима за леђи тражили заштите, као и јуначном и савесном заповеднику, који је курфирста дочекао клечећи, опрости курфирст. За тим прими посланство српског становништва, којем заповедник одмах преда варош. Плен није био бог зна како велик. Али је погинуло много заповедника и официра. Многи од најизврснијих команданата падоше при јуришу, међу њима грофови Шерфенберг, Фирстенберг, Турн, кнез Лихтенштајн и два грофа Старемберга. Рана допадоше грофови Рабутин и Таксис, војвода од Мантове, принц Евгеније Савојски и најпосле сам курфирст. У царској војсци погинуло је две хиљаде и четир стотине а рањено је било хиљада и пет стотина. Турака је пало од десет хиљада њих девет хиљада а само их је хиљада спасло живот.

Дан се завршио победом, Београд је после скоро два пуна века опет био у хришћанским рукама.

Т. Ст. Виловски

(Наставиће се)

КЊИЖЕВНОСТ

ЈОШ НЕКА О СИМИ МИЛУТИНОВИЋУ

ПОВОДОМ РАСПРАВЕ ДРА СТЕВАНА ПАВЛОВИЋА.

(Наставак)

Друга је преведена песма *„Славни бој на пољу Тичару“* («Die Schlacht auf dem Titschar-felde 71—80) из четврте књиге (стр. 23—33). У овој нам песми Сима прича распоред српске војске пред бој на пољу Тичару и описује сам бој Ево у кратко садржине са местимичним Г'ерхардовим преводом, да се и он види: Карађорђе, који

нези'о растезати
Већ ковати, док је врело гвожђе
Те пословат', ал' се не мрчити!
(Нек разгађа тко с' не чује моћи)

(Zögern konnte nicht der Serbenherrscher,
Schmiedete, so lang' es heiss, das Eisen,
Schmiedet's, aber schwärzte nicht die Hände.
Zögre der, der ohne Kraft sich fühlet)

призва Луку Лазаревића, те му нареди, да »ровину посред поља пружи, ал' што боље да прам Турком стоји« (eine Linie grab' in Feldes Mitte, doch so vortheilhaft als immer möglich). на крајеве ће ставити »по шарампов«, и у средину пешаке, са стране коњанике; на сред поља ставиће топове; у Орбак с једне стране одреди Јакова Ненадовића, а с друге Стојана Чупића

Нек стјенама према бури стоје
Ка' 'но Дрина и Г'учево њима.
(Sollen stehn wie Felsen gegen Stürme,
So wie seitwärts Gutschewo und Drina.)

У то стиже и Станоје Главаш и Чарапче младо, који доби команду по смрти стричевој

.... да име још се чује исто,
Што ј' вразима свуд за напаст било
(Dass der Nam' im Heere ferner töne,
Der dem Türken immer war ein Schrecken);

за овима Стеван Катић, кнез Сима и Младен Миловановић. Војске се тако накупи на десет тисућа

Та момака све по избор бољи(х),
Нежењених нит па заљубљених
У што друго сјем врлости свете,
И дужности к роду, к завичају.
Мањост доста ј' према већој сили
Кад је моћност податкава слоге,
Кад управа зрела ј' и успјешна.
Јер и вожде сам неколик' стај'о —

(Lauter jung' und auserlesene Helden,
Unvermählte Bursche, nur entflammet
Von der Liebe zu der heiligen Tugend,
Zu der Väter Heerd und ihrer Heymath.
Kleines Heer auch widersteht dem grössern,
Wenn's die Kraft der Eintracht unterstützet,
Reifes Ordnen das Gelingen gründet,
Und der Feldherr schon allein was werth ist).

До зоре беху све позиције Срби заузели и чекаше да Турци нападну.

Кад ли с' прену по сунашцу Турци,
Њеф*) им се текар боздисао (озловоље с')
Него они ала-ћерим знаду (што бог да)
Пак им пешак у то поље бљухне,
А за њиме све хатлија бјесни(х),

*) Грешком стоји *беф*.

К'о црв и мрав или гора мрачна,
Празну раван сву закриље млоштво.
(Als die Türken nach der Sonn' erwachten,
Hatten sie die Lust schon halb verloren,
Aber weil sie an „wie Gott will" hängen,
Flutet' in die Ebene ihr Fussvolk,
Hinter ihm die stürmisch wilden Reiter,
Dicht wie Wälder, Würmer und Ameisen.)

Срби им стадоше на супрот; а Чамџија и запева »Ој Турчине, трице и кучине!...« (O ihr Türken, die nur Werg und Kleien!); на које речи би одговор од стране турске

Постој, Чамо, мал' причекај трто,
Ет' и мене тер поближе к теби
Скупа кликат ал' се натпјевавши!..."

На што Чамџија:

„Ходи, Туре, ти најбоље само
Па што хоћеш и од које руке,
И ћуш — капе... да б' се поиграли,
Не ће те се устиђети Чамо!"

(„Wart nur, Tschamo! harr' ein wenig, Frecher!
Halte bis ich näher zu dir komme,
Dass wir singen, aber um die Wette!"
„Komm nur, Türke! Wärst du auch der Beste,
Bin bereit wie und auf welche Weise.
Wenn wir auch das Mützenspiel versuchten,
Würde Tchamo sich vor dir nicht scheuen".)

Борба отпоче па и умуче. Када по ново Турци хтедоше ударити

„Један од њих нег' и особени
Од' ломчина будалине Тала...
Крајишниче на ђогину своме,
Поистак'о с' и дружину чека
Прекрстивши на уникаву ноге".

(„Sprengte vor ein Tüchtger unter ihnen,
Sprössling des berühmten dummen Tale,
Gränzbeschützer auch, auf gutem Schimmel,
Sprengte muthig vor die Türkenfronte,
Kreuzweis über'm Sattel seine Füsse".)

Угледа га Цинцар-Јанко и позва на мегдан; на што овај приста.

Пак потеже чибук из врата,
А тутуна из кумашли кесе,
Натрпа га у симсију грдну (лулу)
Размагливши два три дима сркне;
Док причестје с' по закону пуку,
Облачина обузе га тмужна,
Тад прифати Пул-ђ»ги дизгине,
А повади демискију љуту,
Те на Јанка, кубурам' га сретне;

Не лиње га, него г' не обори
Већ окрену слега уклонит се.
(Zog hervor das Pfeifenrohr vom Nacken,
Nahm sich Rauchtaback aus samtnem Beutel,
Stopfte die verhängnissvolle Pfeife,
Und verschluckte rauchend zwei, drei Züge,
Weiheschluck nach seinem dummen Glauben.
Bis er solchen Weiheschluck genommen,
Hat ihn eine Räucherwolk' umnebelt;
Nun ergreift er seines Schimmels Zügel,
Zieht den Damascener gegen Janko.
Der empfänget ihn mit Sackpistolen,
Fehlt nicht, aber schiesst ihn auch nicht nieder,
Dreht sein Ross und flichet vor dem Türken.)

Али Хрњица за њим и у српску војску заће и сабљом му главу на пола расцепи. Када Срби то видеше, запуцаше, али му ништа не могоше учинити. За њим се тиште Чупић и коњу »одракну« главу; а Никић га копљем (»пихом«) удари у вилицу.

Него ипак Туро с' боријаше,
Прем устреме с' и навале на њга
И опурци и кубурâ огњи,
Расцавће се на све стране клета
Под панцир му памуклија бивша,
И он гиниз, гиниз четвероношећи,
Док умаче и задрије к својим',
Изнесао на рамен'ма главу,
Оклен меса перје не износи.
(Dennoch wehrte sich der kühne Türke,
Ob ihn gleich ein dichter Kugelregen
Und Pistolenfeuer hart bestürmten,
So dass ihm die dicke Baumwollweste
Aus dem Panzerhemde rings umblühte.
Floh zuletzt, auf allen Vieren kriechend,
Mitten durch die Pferde zu den Seinen,
Lebend's Haupt aus dem Gedränge rettend,
Wo kein Fleisch davon die Feder träget".)

Тек сада отпоче жесток бој, »док већ Турц'ма тричаре загоре, — те се тада принуде устукнут'«. (bis der Türken Flintenröhre glühten, — Und zum Weichen sie genöthigt waren); али тада везир са Бранчева, који је дотле на Србе из дванаест топова пуц»о, опали и на Турке

Да свакако гинути морају,
Те да воде напред, нег' ли на се,
Шта л' је истим без нашега друго?..."
(Dass sie jedenfalls sich opfern sollten,
Und doch lieber vorwärts als im Weichen;
Denn was thäten sonst sie ungezwungen?)

Али када и Карађорђе удари »помољев се вишњем свеовлатцу« (also betend zu dem höchsten Herrscher), прекиде их и у клањању и борба поста још јача. До вечери не беше још одлучено на чијој је страни победа.

Кад то виде Карађорђе,
Зграби своју крцалинку вјерну,
Сам у поље истаче се напире,
Шкрину зуб'ма и покличе цикне:
„Ам' тко ј' Србе и јуначна срца
За мном живље и мужемоћносно!
Ваздан ли је титрат' нам се с враз'ма?...
Та то није досле било срнеско,
Већ овако разгрухују с' Турци!"
Пак скок примче уза хитац сваки.

(Fasst' er seine treue Krdschalinka,
Schritt der Erste vor in's blut'ge Schlachtfeld,
Knirschte mit den Zähnen, gellend rufend:
„Hieher, wer ein Serb' und muthigen Herzens!
Mir nach, rüstig und mit voller Mannskraft!
Ziemt sich's mit dem Feinde nur zu *spielen*?
Das war nimmer nach der Serben Sache;
Aber so nur schläget man die Türken!"
Und bei jedem Schusse sprang er vorwärts.)

За њим полете остали, а с топовима и Павле Тошибаша, десна рука Карађорђева. У сред боја чу се глас, којим позива Турке да се спасавају »бјегом суновратце«, јер ће овако лудо изгинути, што само иде у корист везирову »да паче себ' ограби више (Wie ein Räuber Hab' und Gut euch raube). Кад то Срби чуше, а они онда још »слепимичније« (mutiger) јурну и отерају их преко Дрине. Вративши се захвале небу на толиком дару благодати, на што им одзив с неба стиже:

Мен' зовеће ја спасавам вазда,
Сакрушавам сву надмјеност силе,
И мјерилом разликујем цјену.

(Alle die mich rufen rett' ich immer,
Ich zerschmettere die Macht der Stolzen
Und bezeichn' erwägend nur das Werthe!)

После молитве Карађорђе нареди видарима да припазе што могу боље на рањене.

Ђорђе С. Ђорђевић.

(Наставиће се)

ОСВЕТА ИКОНИЈЕ КАРЛОВИЋА

НАРОДНА ПЈЕСМИЦА ИЗ ЛИКЕ

У дјелима *Радослава Лопашића* »Dva hrvatska junaka« и »Bihać i bihaćka krajina« напомиње се на много мјеста *бан* (или кнез) *Иван Карловић*, »посљедњи од рода Курјаковића, који је бранио вањештвом свега свога вијека свој завичај, постојбину својих дједова; али напокон подлегне премоћи, те остави (год. 1527) послије многогодишњега љутога боја, у којем је сваки педаљ земље наквашен драгоцјеном крви хрватских мученика, родбинска своја имања. У посљедње дане живота био је на толико осиромашио, да није имао камо смјестити *старице своје мајке*, која се, јадна и невољна, од немила до недрага потуцала по туђих прагових. Бана Карловића спомиње по Лици и Крбави још и данас и камен и жива ријеч«.

Рушевине двора Карловића Ивана показивао ми је прстом у једној странчини пријатељ мој, када смо се поодавно заједно возили из Плоче на Удбину; а причао ми је он о њима доста, јер је и сам био тамо. Вјероваћемо, да »пјесма и прича слави јуначтво Карловића бана«; али нам је жао, што нам није и ту казано, гдје ћемо наћи те доказе. Сами да их тражимо, било би доста дангубно, све кад бисмо и имали све књижевне творевине при руци.

Оно што је Вук писао 1814 године, то се тек у полак испунило. Осим народних пјесама, што их је он издао, имамо доста другијех збирака, а и премного пјесама по различним белетристичним и политичким листовима. Али по што се још *није* „који" нашао, „*којега је Бог даром Пјеснотворства обдарио,... да покупи сва ова собрања и претресе... и тако од свију ова мали собрања једно велико цијело начини*", то је тешко данаске знати за све те пјесме, а још је теже прикупљати и објављивати *нове* народне пјесме. Поуздано ће и наши потомци лијегати у гроб, а да им очи то „*велико цијело собрање*" не ће видјети, јер ми сво ни за тридесет година послије Вукове смрти не можемо да добијемо ново издање само његових одабраних пјесама.

Е па шта да радимо са пјесмама, о којима мислимо да још нијесу метнуте на хартију? Ја се у овој невољи испомажем са »Rječnikom hrvatskoga ili srpskoga jezika«; па тако сам

и за пјесмицу »Освета Иконије Карловића« тражио у њему код њеких ријечи, да ли нема уза њих који стих и из ње.

Ово тражење подбунило ме, да ту пјесмицу наштампам, како сам је чуо из уста *„каснијих досељеника“*:

Књигу пише од Леђана бане,
Па је шаље Карловић-Ивану:
„Побратиме, Карловић-Иване!
„Прво светац из' нећеља дође,
„Да с' код мене овђе на ужини,
„И са својом Иконијом љубом“.
Кад Карловић књигу задобио,
Књигу штије, а на њу се смије.
Гледала га *остарјела мајка*:
„О мој сине, Карловић-Иване!
„Ти ми хајде побри на ужину,
„Ал' не води Иконије љубе,
„Јере знадеш, моје д'јете драго,
„Када љуба изађе из двора,
„А огране од истока сунце,
„Та на њу се смијаше небеса,
„Камо л' не ће пијана људеса;
„Прел'јепа је, заметнућеш кавгу,
„Па ћеш часком изгубити главу“.
А то сине и не слуша мајке,
Већ с' опрема побри на ужину,
А са својом Иконијом љубом.
Мјесто дошли у Леђан бијели,
На ужину бану од Леђана.
Вино пију три бијела дана;
Кад четврти данак освануо,
Ал' говори Иконија љуба:
„Ој Бога ти, Карловић-Иване!
„Да идемо двору бијеломе,
„Јер мишљеће остарјела мајка,
„Да с' због мене изгубио главу“.
Ал' наздравља од Леђана бане:
„Здрав, *побрића*, Карловић-Иване!
„Ни у моје, ни у твоје здравље,
„Већ у здравље Иконије љубе,
„И за ваше срећно путовање“.
Узе чашу, полак не попио,
Одмах ми се јунак преставио.
Онда вели Иконији младој:
„*Снахо* моја, Иконија млада!
„До сад си ми мила снаша била,
„Би л' од сада вјерница љуба?“
Ал' говори Иконија млада:
„Ој Бога ти од Леђана бане!
„То сам једва дочекала, бане,
„Нег' ћу ићи бијеломе двору;
„Када паса нећељица дана,
„Куп' де свате, па ти хајде по ме“.
Све дан по дан, па нећеља прође;
Купи бане кићене сватове,
Па полази мјестом у *Карловце*.
Иконија бана дочекала,
Па у дворе свате посједала.
Вино пију три нећеље дана;
Кад четврта настаде нећеља,
А бан вели да би ита' двору.
Седам чаша, седам долибаша,
Ал' наздравља Иконија љуба:*)
„А здрав, бане, све уфање моје!
„Ни у моје, ни у твоје здравље,
„Већ з' остаће наше старе мајке“.
Жив приниче од Леђана бане,
Жив приниче, а одниче мртав.
Кад је љуба преставила бана,
Све сватове пропуштала редом:
Неком скида капу, неком кабаницу,
А некоме са рамена главу;
Нека свати одлазе Леђану,
Нека кажу леђанској господи:
Да брат брата није осветио,
Као љуба Карловић-Ивана;
А да треба рано подранити,
Ко ће просит' љубу Карловића.

Из ове пјесмице дознајемо, да је бан Иван Карловић у очи смрти био у горњем Карловцу, и отален да је ишао на ужину своме »побрици«, бану од Леђана; но Лопашић нам вели, да је њега *затекла* смрт мјесеца коловоза (августа) године 1531 у »*Медведграду* код Загреба«. По овом народном предању човјек и нехотице помишља, да није овај »Медведград« онај »*Леђан град* Латински«, што га траже и с ону страну мора.

Доиста се ова пјесмица мјестимице слаже са историјским подацима, тако н. пр. и у њој се напомиње стара мајка Иванова; а да је иза

*) „Седам чаша, седам долибаша“ значи, да су се сватови били подијелили у седам друштава. Свако друштво имало је свога долибашу, који је из каква повећега суда чашом захитао вино те је редом све опслуживало. Долибаша би требао да напија здравице, али сам ја гледао гдје о славу крсног имена један другоме напија, и то онај у кога је пуна чаша ономе што је до њега. Кад се већ дотјера до посљедње чаше вина, онда се обично напија: *„Здраво, Илија!* (или како му је већ име). *Кад буде пита, твоја ће бити“*. Код толиких долибаша овдје је Иконија напијала „побрици“ свога мужа Ивана, а то се у пјесмици истиче.

њега остало дјеце, и то би се поуздано у пјесми истицало. Било како му драго с оним другим, ја ову пјесмицу отимам од заборава, јер желим да вјерна Иконија љуба и послије три стотине и шездесет и три године буде за углед женама, како се цијени војно и како се његова глава замјењује.

Мојо Медић.

КОВЧЕЖИЋ

КЊИЖЕВНЕ БЕЛЕШКЕ

┼ Новине доносе, да је др. Љубомир Недић дао у штампу свој предлог *О правопису и интерпункцији*, који је, као што смо јавили, био читан у Књижевно-Уметничкој Заједници.

┼ У Београду угледала је свету под редакцијом Пере П. Ђорђевића прва свеска Вукових *граматичких и полемичких списа*. У овој је свесци Вуков рад на том пољу из година 1814 до 1818. У додатку и овој свесци приштампано је између осталога Мркаљево „Село дебелога ера, либо азбукопретрес". — Друга свеска ушла је већ у штампу, а у штампи је и трећа књига Народних Песама, коју уређује Љубомир Стојановић.

☐ „Српски Глас" из Задра одликовао се увек својом јединством садржином и праћењем сваког покрета на пољу српске српске књижевности. У бр. 12 и 13 доноси у подлиску, из пера нашег уваженог сарадника Марка Цара, чланак о „Посмрти Војислава Илијића". То су неколико опаска на студију др Љ. Недића.

☐ Нишка „Слобода" донела је у бројевима 35, 36 и 37 једровиту оцену на приступну беседу академичара Милутина Гарашанина.

☐ Neue Revue у бројевима 10, 11, 12, 13 доноси неколико интересних података од др. Шилера о *женском статистичару у Бечу*. Он је овде изложио беду и немаштину бечке женске сиротиње, и отуда, са свим оправдано, долази до закључка: да је неопходно потребно преобразити данашњи положај жене у модерном друштву. То захтева правда и најплеменитија осећаји, то је у интересу самога човечанства и његова напретка.

☐ Précis des littératures étrangères, anciennes et modernes, par E. Bouchet, тако се зове књига, коју је издао пре неког времена парижки књижар Hetzel. По једном француском реферету писац се трудио да у својој књизи прибере најсланије цвеће и да ту изнесе њихова дела, као и природу знатнијих дела. Нарочито се задржао на класичној књижевности, посвећујући неколико интересних чланака немачкој и енглеској књижевности. Референт му пробацује, што је прло мало изнео из словенских књижевности у опште. Споменуо је само из руске књижевности Державина и Јуковског и још неке, која су исто тако познати као и они. Пробацује му, што под рубриком *„словенска књижевност"* говори само о Русима, а ништа о Чесима, Пољацима, Србима и др. Поред свију ових недостатака, књига има и својих добрих страна, нарочито се одликује богатством података из класичне књижевности.

БЕЛЕШКЕ О УМЕТНОСТИ

— Фрања Ондричек довршио је успешну концертну турнеју по Русији. Свуд је с ентузијазмом био дочекиван.

— Јакомо Пучини, уз Масканља и Леонкавала најприватнији данас талијански композитора међу младима, ради сад нову оперу у два чина, која ће се звати „La lupa" а којој је либрето узет из Вергине истоимене новеле. Пучини је пре три недеље био у Будимпешти, кад су овде на краљевској опери приказали његову „Manon Lescaut" и чинили су му Будимпештанци том приликом велике овације.

— Овогодишњи т. зв. словенски концерат у Златном Прагу — по реду већ осамнаести — донео је од домаћих познија једну симфонију од Фердстера и једну „симфониску песму" од Фибиха „Podvečer". Концерат ја био завршен сјајним комадом „Český karneval" из генијалне трилоге увертира „Láska a život", којом се Дворжак од Чеха опростио, кад је полазио у Америку.

— Чешки „Ženský výtoční spolek" у Златном Прагу спрема се да 5 маја ов. г. приказе Рајнекову композицију „Дивље лабудове", која је уђешена за женски лик, соле и деклампације уз пратњу класовира, харфе, виолончела и рогова.

— Словенско певачко друштво у Бечу приредило је у прошлу среду беседу под управом свог диковође Булте. Програм је био врло богат и занимљив. Сви бројеви, које је певао лик, били су нови; међу њима су била два још непштампана лика, била су нови; међу њима су била два још непштампана лика, била су нови; међу њима су била два још непштампана лика, била

БРОЈ 18. ГОД. VII.

СТРАЖИЛОВО

ВЛАСНИК И УРЕДНИК

ЈОВАН ГРЧИЋ

У НОВОМ САДУ, 1. МАЈА 1894.

ПЕСНИШТВО

НА ГРОБОВИМА БОРАЦА

К'о капља дажди посред бескрајног океана
У низу времена давних,
Минуло безброј љета и безброј кратких дана
И дугих вијекова тавних.

Још мртва могила стоји... и по њој ци'јеће цијета,
И мирис слатко мири;
А над њом под плавим небом слободно орб лета,
Кликће и крила шири.

Времена још је штеде. Узаман живот хита
Све даље у прошлост сиву —
Са мртвог и њемог гробља потомак помно чита
Предака славу живу.

И када јад и туга прекрије свијетле крајe
Српинског неба плава,
Божански луч се јави и са тог гробља сјаје
И прошлост озарава.

Ту стани, пјесмо моја... и отпој хвалу свету
Пројству бораца славних
И мисли провиђења што драго Сриство штити
У борби вијекова тавних!....

Јов. А. Дучић

ХАФИСОВ РАЈ

У крилу раја благог, носећи милост свету,
Једном се Господ јави,
Да види дјецу своју што златне њенце плету
Његовој моћи и слави.
Све, што у рају живи, с усхитом среће миле
Запјева лаку пјесму у хвалу божје силе,
Уз жубор бисерних река, кроз крило рајског мира
Брујаху слатки звуци са златних анђеоских лира.
Само на једном лицу среће лебдила није,
Тужно, к'о суви листак, кој' заман сунце гријe,

Под јабукама рајским, ће златне птице поју,
Одвојен од цијелог збора сањаше прошлост своју.
„Хафисе“ — Господ рече — „што си се тамо скрио
Са болом и са тугом? Зар теби није мио
Живот небеског сјаја и миље рајске дражи?
Шта значи туга твоја, шта твоја жеља тражи?“
„Оче! твоје сам дјело и теби није тајном
Шта моје срце скрива,
Ти знадеш што ми лице у твоме рају сјајном
Тужно и сјетно бива...“

Господ се осмјехну благо на јату анђела мили'
Пришапта нешто ти'о;
Анђели летнуше летом и за час један тили
Бајан анђелак мио
С њима на небо стиже. То бјеше Селмина бајна.
„Ово је небо моје, ово је света тајна
Што у мом срцу живи! Ово је рај и сила
Што с двери душе моје пјесмици диже крила!
Опрости Хафису, Боже, ал сад нек пјесма живне
У славу милости твоје и славу Селмине дивне!

У славу анђела новог, у коме свето сјају
Све оне љепе дражи што у твом живе рају!"
И Хафис узе лиру, и цјеле небеске силе
Слушаху слатку пјесму бесмртне љубави миле,
У сваком звуку бјеше огањ што срце пали
И смјерна молитва чиста што благог Бога хвали!
И од тог часа Хафис, кроз крило божјег сјаја,
Безбоју пјесму креће
И с лепим анђелом својим по врту светлог раја
Мирисно бере цв'јеће.

Алекса Шантић

У ШУМИ

IV

Прича попац близу зовина коренка,
Други му се јавља из дубоке ноћи,
Са мном никог нема, само моја сенка
Ступа поред мене по шумској самоћи.

Зрак месечев дрхти кроз клонуле гране
И тихо испреда сенчице и мреже
Што нечујно слеђу сребром испреткане
И прострте мирно по стазици леже.

Заспао је славуј у мрачној дубини,
Не чује се бахат ни мојих корака,
Тек песма из траве у овој тишини
И пажљиви шапат младих огранака —

И опет бих натраг до рујна осванка,
Да не сметам миру, што га поноћ ствара,
Јер са страхом слутим, да дух благог санка
Дубоко у шуми негде се одмара...

Ленкшй

ЗА ПАПУЧИЦЕ

ЦРТИЦА ИЗ МОСТАРА

Било је то у нељељу вече.

Баш је сунце за Хум залазило па разбацивaше своје пошљедње зраке на све стране.

А наш млади Кузман Радинић затворио се у своју собу, узео столицу, сјео покрај пенџера, па се загледао, а ни сам не зна камо.

Ова љепа вече чисто га запијела па се замислио, замислио се баш крупно.

Пред очи му излази сва његова прошлост, још од ђетињства.. Сама му се ниже слика за сликом!...

... Зна он врло добро, кад је био још мали, како му једном однијеше оца; однијеше некуд и он га никад више ни виђео није. Мати је тада плакала и набрајала, плакао је и он, а није знао за што.

Иза тога за неколико година па му се и мати разболи.

Леже јадница на душек па се неколико дана мучаше и пађаше а онда и она умрије.

Онда му је било равно девет година.

Остао бијаше сам самцат, што но веле, на голој подини. Нити је имао кога свога да се за њега брине, нити други тђедоше да га приме на свој врат.

Док се најпошље не смиловао кум Јово Бескућник те га узе на поведе у Мостар.

— Дађу ја тебекаре, па да научиш трговину! — рече му.

Кад су дошли у Мостар, кум Јово га одведа газди Ђорђи Слаткићу.

— Ево ти, вели, доведох ово сироче, па да га примиш и раниш као што те Бог учи. Никога свог нема, па сам га узео, да га дам у какву магазу, па нека се учи раду.

Газда Ђорђо га промјери од главе до пете.

— А шта иште плаће? — запита.

— Плаће ти не ће, него само да га дајеш па да иђе у школу и да се приучаје књизи.

Газда се мало промисли.

— Е добро! — рече најпошље — Узећу

га, и тако имам једну ђевојчицу па нека се забављају . . .

Тако он остаде у Мостару.

Радио је као кртичица, чинио је и што му се заповиједа и што му се не заповиједа, само да угоди газди.

И заиста га је газда волио.

— Ако будеш јунетом као телетом, биће нешто од тебе! — говорио му је често.

Али га није нико волио к'о газдина шћер Ана.

Била је то ђевојчица малехна, ама ударљива као ђаво, а окретна као шебек.

Она га је увијек тражила, да јој гради ланџе, башче, куле, а он би све послове оставио, да се она не наљути.

Ни сам није знао за што, али је волио више, него да му је рођена сестра.

Толико би пута од јутра до мрака ишао по брдима и по пољу, да јој набере цвијећа.

И тако ако је прољеће, Ана је најприја имала мелекше, кањупа, бехада и свега.

Тако је он чинио и кашње, све док га газда не узе у дућан као за калфу.

А био је у дућану прави ђаво.

Знао је подмирити и задовољити сваког. Што је радио, радио је као муња, једном ријечи: био је газди десна рука.

Од тад је почео да оставља Ану и цвијеће . . . . . Најпошље он тако и одрасте овлики, колики је и сад.

Сад је чак био и као газда, а богме је и Ана била газданица и домаћица.

Али је он сада од ње готово бјежао.

Није то, да је се боји, него кад је угледа, одмах се застиди па му удари крв у образе, чини му се као да ће изгорити.

А она је била иста као и прије.

Вазда га је тражила. Час јој треба за ово, час за оно, па би га покаткад и пецнула, што је тако стидан.

— А и јес' лијена, пос' јој њезин, к'о упис! А баш ми је и драга! . . Није то, него 'нако баш волим кад је видим . . . . Хе, кад би нешто пошла за ме! . . Али како ће? Она је газдинска . . . А најпошље што не би и пошла? . . . Шта мени фали? . . . Душе ми, запитаћу је чим је видим , . .

Тако се он премишљаше а у тај час бану у собу Ана.

— Шта радиш?

— Ево сједим! — одговори он, као чудећи се.

— А што си беспослен?

— Кад немам посла.

Она не рече ништа, него сједе у крај на сандук. За тим скиде с ноге папучицу, што јој се бијаше раздерала.

— Бога ти, би ли ми ти ово могао закрпити.

— Ко? зар ја?

— Ти, ти!

— Не знам.

— А што не знаш?

— Нијесам учио.

Она ушути. Обуче папучу па се као замисли.

А он као да је на иглама. Све се врти, све му је нешто криво.

— Бога ти, што си се узмухао? — пита она.

Он поцрвени.

— Па . . . овај . . . шћах, да те нешто питам!

— А шта?

Он се најпре затеза па онда изусти:

— Бога ти . . . би ли се ти удала?

Она прсну у смех.

— А за кога?

— Па 'нако . . . питам те.

Она скочи.

— Бих, ама за онога, који зна занат. Видиш, и кад се удам може ми се папуча раздерати. А ко зна занат, тај ће моћи закрпити.

Он је погледа готово устрашено.

— Душе ти, је ли ти то озбиљна?

— Јес', душе ми.

На то изиђе.

Он је сједио још неколико, па онда се полахко подиже те оде у чаршију.

А ту се одмах сврну неком кундурџији Митру:

— Добар вече, мајсторе!

— Добра ти срећа!

— Јеси ли рад људима?

— Вазда.

Он на то уђезе па сједе баш поред мајстора те се разговараху до касно у ноћ.

Од тада је ишао мајстору за неколико мјесеци сваку вече на разговор.

Док најпошље заиска Кузман;

— Дај ми, мајсторе, продај нешто алата.

— Хоћу, ама ако ћеш добро платити.

— Па хоћу.

И мајстор одмах скочи, па му напуни читаву крошњу некаквих чекића, клијешта, турпија а он све узме па однесе у своју собу.

Од тада би сваку вече, чим би затворили магазу, дошао у своју собу па би се ту затворио, те нити би излазио, нити би кога пушћао к себи.

Док једне вечери изиђе те зовну Ану:

— Ходера!

— Шта је?

— Донио сам ти нешто, а баш ће ти бити драго.

— А шта је то?

— Видићеш.

И он пође у собу а она за њим.

Он онда извади лијепе мале папучице

— Ево ти!

— А шта је то?

— Па видиш — папуче.

— А оклен ти?

Он се насмеја;

— А што питаш?

— Питам те пако. Баш су лијепе па би да знам оклен ти.

— Е, ја сам начинио!

Ана га само погледа.

— Варај ти друге а немој мене.

— Душе ми, тако је.

— Па ти ово начинио?

— Главом.

— Нијеси главом ако нијеси рукама, него ја не могу вјеровати.

Он стаде.

— Е кад не верујеш, а ти види!

И ту изнесе преда њу читаву крошњу алата.

— Видиш ли?

— Видим.

— Па вјерујеш ли?

— Ама зар то твоје?

— Моје.

Она га погледа поново.

— А шта то тебе наћера да то радиш?

Он поцрвени.

За час се домисли па пође да каже, онда опет стани.

Док најпошље одане:

— Е... ти си казала... овај... да ћеш поћи за оног, који зна занат.

— Па ти то због тога?

— Због тога.

— И ти, бива, мислиш да пођем за те.

Он обори очи.

— Па... ето..

Ана удари у смијех.

— Па шта је? Шта се стидиш? Ето ти знаш занат, а ја што рекох не порекох.

А он чисто не вјерује:

— Зар тако?

— Тако.

— Па шта ћу сад?

— Па... проси ме.

— Ја не смијем! — застиди се он.

— Не смијеш?

— Бојим се, газда ће одбити.

Она не рече ништа него истрча из собе па с папучама одлети к оцу у одају.

Он баш читао Свето Писмо, ама чим је њу угледао, одмах је оставио.

А она прилети па га загрли.

— Шта је? — пита он.

— Види.

— Па шта?

— Добила сам.

— Од кога?

— Начинио Кузман.

Стари чисто не вјерује.

— Ама није ни Кузман ђаво, па да све зна.

— Е ово је он начинио.

Газда узе папуче па их стане огледати.

— Налет ђавола, налет шејтана, анате га мате било! Е, бога ми, начинио као прави мајстор!

Ана га и опет загрли.

— Бабо, знаш шта, он ме питао бих ли се ја удала, а ја сам му рекла да бих само за онога који зна занат. И колико сам му драга — ето и запат научио! Па хоће да ме проси, ама се боји тебе.

— А зар сам ја вукодлак? — наљути се газда.

— Нијеси то, ама се он стиди.. па кад он хоће, онда хоћу и ја. Бољи ми не ће ни доћи а и не тражим.

Старцу ударише сузе на очи па је загрли:

— Бива да те дам за папуче.

— Макар.

— Е, ја не браним.

И он се полако диже, па још са врата викну:

— О, Кузмане, изиђи дер!. Да ти честитам!

Па се врати и опет загрли Ану.

Свет. Ћоровић

ВЕРЕНИЦА

НОВЕЛА СТЕВАНА МИЛОВА

Ко би то икад био помислио! Како ли је то било блажено ведро чељаде, кад сам се с њом пре три године упознао у малом тиролском купалишту Мајштату! Онда једва ако јој је било седамнаест година а гледала је у свет очима, из којих је сјала потпуна, безбрижна срећа. Како јој мати, од давнашње болести сва узета, никад није излазила из вароши, то ју је старија њена сестра, која је била удата за талијанског неког грофа, повела у угодно купалиште, где сам тада и ја био. Није прошло дуго а ми смо се често састајали и заједно проводили. Мени су сестре биле врло мило друштво а оне су опет радо примале моје услуге, где је ваљало да им мушкарац буде при руци. Нарочито на великим шетњама у дивну околицу био сам ја вазда њихов пратилац. Колико ли се пута у тим приликама Јела — тако се звало то девојче — попела на стрм гребен на, пре но што сам је ја могао стићи, нагло опет сишла низа стену, свагда весела превесела. Но крај све те раскалашне живахности није ништа у њој одавало демона страсти. Изгледало је, као да свет и људе сматра за сигрpreчку, тако да ју је најмања ситница кадра била обрадовати, но ништа је није могло у души да потресе. Како према свима, тако је и према младим људима била вазда безазлена; као да није опажала, да ли је који леп и мио или није, једном речи, била је невино дете, само што је из њених речи често вриоо са свим заносан, ђаволаст дух. А сад! Какву ли сам је затекао!

Кад сам прошлога лета дуже времена живео на Лиду код Млетака, да се купам у мору, често сам виђао онде кнежевића јужне једне државе, о којем се једаред по свету много говорило. Скоро је сваки дан излазио из Млетака на Лидо те су га познавали сви до најмањега рибарчета. Ретко се појављивао сам, то јест само са својим коморником, него га је обично пратило читаво јато младих женскиња. Мене је наравно јако занимала та појава; у купалишту човек и онако има доста каде а и било је свакад пуно света те сам тако са терасе, која је излазила у море, лепо могао посматрати све, шта више сам често могао сести са свим близу кнежевића и његове свите, а да ни најмање не упаднем у очи. Саобраћај у том кругу био је неусиљен да не може горе бити; кнежевић би се одсмејао на сваку шалу, па је и сам веома често збијао са својим коморником најраскалашније шале а женске се на то смејале да се све хорило. Кнежевић је био у најбољим годинама, лика је био прилично велика, снажна, нешто гараве масти а косе црне, те је на први поглед привлачно пажњу нарочито чаром јако исписане јужњачке расе, коју је одавала лепа му глава: Но кад му је човек боље погледао у лице, појавила се на лицу нешто простачка црта, која је човека растрезнила од илузија, а умирни поглед његова ока, за који се свакако могло рећи да је интересантан, доказивао је бурну прошлост. Слуге у купалишту наскоро су ми у својој ревности казале имена свију женскиња из кнежевићеве свите те сам дознао, да су то биле скоро све саме маркизе и контесе из најодличнијих кућа у земљи.

Но како ли сам се зачудио, кад сам једнога дана дошао на терасу и у јату женскиња, што су биле око кнежевића, смотрио моје миле познанице, оне две сестре из Мајштата! У првом радосном изненађењу хтедох одмах да им пријем; но још се за времена промислих, да то не би било у реду а и да бих ту доспео у друштво, за којим нисам чезнуо ни најмање. Тако остадох мирно у страни, сакривен у гомили света, и стадох опет само посматрати. Пре свега сам боље погледао Јелу. Ала ми се учинила да се променила! И друкчије изгледа, и друкчија је. Њено дивно плаветно око, које је пре гледало онако детињски, имало је сад неки са свим неискази израз, који је додуше био задубљенији и силније привлачио, но ипак ме је уједно чисто заболео; та није ми се више у њему огледало оно безазлено блажено чељаде, које ми је остало у успомени. А пало ми је и то у очи, да Јела скоро никако и не скида очију са кнежевића а уз то, као да снева, са свим мирно седи, ни налик као што је била негда. Кнежевић пак, са свим живо ћеретајући, тек би по каткад погледао у Јелу и онда би му око усана заиграо лак осмејак. Јелина сестра, грофица Росетијева, изгледала је такође озбиљнија и замишљенија, но што сам је познавао у Мајштату. Како сам сад размишљао даље, нашао сам наравна разлога том, што су обе онде, а у први мах сам се био изненадио. Та грофица Росетијева живела је обично у Млецима — тога сам се сад тек сетио — па је зацело Јела била у гостима код ње.

Друштво се сад дигло да се прошета по морској обали. И ја сиђем са терасе па сам подуго гледао за шетачима, који су ходали све двоје по двоје. Тада сам опазио, да кнежевић иде с Јелом. Она

као да није говорила много а главу је час сагибала к земљи час опет дизала те гледала њему у лице; он пак непрестано је живо гестикулисао.

Сутрадан сам походио графицу Росетијеву. Лако сам дознао био, где јој је стан. Затекао сам је саму; Јела је била отишла у шетњу а мужа графичина као да не би суђено да у опште икада видим. Графица ме је у први мах дочекала с искреном радошћу, но после ми се учинило да је нешто усиљена и као да је нешто стеже, мало је говорила и није се удаљавала од обичних празних учтивости.

„Па како вам се свиди Јела?“ запита најпосле, по што сам јој приповедио, како сам дуго јуче био у њиховој близини.

„За чудо се изменила! Или да кажем: развила се? Та у Мајштату је била још право дете.“

Графици се оте тих уздах. „Ej, којом срећом да је још онаква! Сад се љуто кајем, што сам је позвала амо.“

Те значајне речи као да су ме изазивале да и даље питам. Учинило ми се, да графица има нешто на срцу те се бори да ли да се уздржи или да ми све повери. Али ја при свем свом саучешћу нисам ту борбу смео наметљиво разложити у своју корист те сам само рекао:

„Мени се чини, да се свет баш у тим годинама мора изменити; што да промену на Јели доводите у свезу с Млецима?“

„Што?“ Па ме погледа зачуђено. Изгледало ми је, као да са усана одгања веома одлучан одговор, како би мало после заједиковала:

„То друштво, у којем сте нас видели, није ми по вољи. Али није ми се могло на ино. У лето иначе никога нема у Млецима од мога друштва, а избећи баш писам могла. На писам мислила, да ће Јела... А сад не бих могла више ни прекинути; не бих продрла.

Тада ми је све било јасно. Јуче сам доста видео а сад сам доста чуо. Јела је љубила кнежевића. Сад сам и ја смео говорити отвореније, шта више, уздржавајући се само бих графици још отежао, те тако јој одговорим, да ми се чини, да скроз провидим њен страх, но уједно сам, не бих ли је умирио, додао, тек да нешто рекнем, да ће то, колико ја познајем Јелу, бити само мален занос а после ће бити ништа озбиљно.

„Мислите?“ упаде она, а видело јој се да јој је неки терет спао са срца. „И ја се силом увек тим тешим. Та мени је ваљда још најтеже; рада сам да Јела овде добро прође а овамо се морам за њу бринути и бдити, да тренутну радост не откаши јадом.“

Графица је била веома добра, веома одана сестра, али нешто слаба и није умела баш бог зна како далеко да види; решио сам се дакле, да сам признам и да је сувише не учаурићујем у том, да безазлено појима свет и што се у њему збива.

Кад сам се опраштао, дала ми је много слободнијег погледа руку и рекла је да се нада, да ће ме скоро видети на Лиду; она, вели, са сестром својом врло често излази онамо а нису увек у кнежевићеву друштву. Ја радовала би се, вели, кад бих се ја мало подуже с њима шетао но обали, но што се Јела окупа.

Како ме је у повратку пут нанео крај giardini pubblici, то сам се решио, да ту мало застанем. Тај једини повећи јавни врт у Млецима обично је са свим празан. Млечани као да су изгубили сву чежњу за зеленилом дрвећа а странци у Млецима траже са свим нешто друго. Нарочито се од елегантнога света не види никад нико. Већ се било смркло а фењери, који су прилично раздаљеко један од другог, једва су нешто осветљавали околицу. По што сам се искрцао, шетао сам се мало по врту па сам се онда спустио на клупу под големом групом платанâ. Отуда сам лепо могао видети оба улаза у врт. Неколико шетача радничкога сталежа час по би прошли крај мене, иначе је била тишина. Тада на највеће своје изненађење од варошке стране спазим Јелу, крај ње кнежевић! Долазили су са свим од горе но до сад ми их је закривало жбуње. На Јели се видело да је здраво узрујана. Данас је *она* говорила непрестано а мени се чинило, као да из покрета њених и из лица јој морам погодити, шта говори. Чинило ми се час да чујем страсно уверавање, час опет страшљиво запомагање срца, које је у крајњој мери потиштено. Кнежевић пак, гледајући преда се, мирно је корачао крај ње. Тек би каткад застао и мало се узнемирио а као да нешто хоће Јели да докаже. Сад се окрете ње по ћоште натраг стазом, на крају врта. Тако су једнако ходали горе доле а ја сам их обоје скоро непрестано могао пратити очима. Јела ми се чинила као да све силније нешто моли, као да све већма очајава. Најзад обиђу крај врту па дођу близу укрцалишта на лагунама. Кнежевић застане. Јела као да није могла да се откине па је дизала и кршила руке, као кад човека распиње ужасан бол. Он пак пружи јој руку па се онда упути стазом даље, а Јела, сва скрушена, потрчи до гондоле, која је на њу чекала. — Наскоро после тога видео сам кнежевића како је изашао из врта па се упутио у варош.

Што сам видео, прилично ме је потресло те сам сад доста имао да мислим. На што то тајно саста-

јање? Па је ли она била прва и последња? Уз то ми је све једнако изгледао, кнежевић пред очи са оним лукаво надмоћним смешењем заводничким, које је тада на тераси пропратило његов поглед, кад је Јелу погледао онако овлаш. Чудновато! чудновато! промрмљао сам. Најпосле сам и ја потражио своју гондолу па се одвезао кући.

На неколико дана после тога, доцкан после по дне, затекао сам грофицу на тераси у купалишту. Кад ме је опазила, живахно ми је пошла у сусрет те рекла: „Ала сам вас се начекала! Имам важан глас. Све ће сад бити добро: Јела је верница."

„Верница? Чија верница?" запитам и противи своје воље; крај Јеле је у мојим мислима стајао једнако само кнежевић; а тај тек не може бити њен вереник.

„Барона Рехкрона, кога се зацело још сећате из Мајштата, он је тамо с нама заједно провео неколико недеља."

„Дабогме да га се сећам. Исто сам тако још онда опазио, да му се допада паша сестра; но *она* то као да никако није хтела да опази."

„Тако је. Па и трајало је дуго, док је попустила нашем наваљивању. Можете мислити, како је тим нарочито мени у овај мах спао камен са срца. Већ сам се прилично била узнемирила са те ексалтације за кнежевићем."

Ја сам замишљено гледао преда се. Нисам могао право да се обрадујем том вереништву. Најзад запитам: „Али где је ваша сестра?"

Грофица погледи мало на море па онда покаже прстом главу, која се по валима љуљала час горе час доле: „Ено је где плива!"

„То је паша сестра?" повичем у чуду. „Но наравно: она, која је на сваки гребен крај свих провалија умела да се попне, зацело је и смела пливачица."

„Јесте, плива вам та управо страсно, па зацело има мало мушкараца, који су јој у том равни. С почетка сам свагда стрепила, кад год се вали дигну мало јаче; но сад сам мирна, од како познајем њену сигурност и издржљивост." Грофица извади своју мараму па стане њоме махати у даљину. „Сад је пак већ доста; чини ми се, сахатима би остала у води."

Јела је опазила била знак па се већ послушно враћала к обали.

Међу тим ми је грофица још приповедала о веренику, који је, рече, честит млад човек и који је, ма да је видео да му Јела мало даје наде, са дивном издржљивошћу дотле просио, док Јела није пристала, дабогме највише услед наваљивања боне матере, која је толико тежила, да се њих двоје узму. Тек се последњих дана свршило, по што јој је и грофица, забринута због сестрина заноса за кнежевићем, изјавила, да ће одмах отпутовати с њом, ако се не опамети; крај туге, коју Јела наноси матери својим јогунлуком, не може, рече, ни она дуже немо, скрштених руку гледати све, што се збива ту на њене очи. То поможе. Јела се брзо одлучи и пристане, под погодбом, да је само тако нагло не одведу одавде.

„Још ћете видети Рехкрона," заврши грофица; „за који дан ће са својим родитељима доћи амо по Јелу. Наша кукавна бона мати већ је нестрпљиво чека а међу тим све спрема за свадбе."

Што сам ту чуо, није ми могло улити наде. По кад је после тога Јела дошла до нас, управо сам се престравио, како је изгледала и како се понашала. Расејано ми је пружила руку, промрмљала неколико једва разумљивих речи, па као да се није више ни осврнула на мене, она што је са мном некад провела толико веселих дана, са мном се тако често у најумиљатијем несташлуку шалила! Лако сам познао, да јој је душу са свим испуњавала *једна* мисао; шта јој могах ту бити ја, шта јој могаху ту бити све успомене из прошлости! Што сам је дуже посматрао, то сам се осећао све већма тронут. Да чудан ли је то израз био у том лицу, израз, који је кадар потрести човека! Из најдубље дубљине као да се јављао неки тих занос, но то је био занос човека, који се жртвује, не плашећи се смрти. Мени се цепало срце с тог израза. Па како ми је поглед био на том племенитом, нежном лицу, рекао сам себи: Та зар није створена једино за то, да јој радост даје крила те да тако лебди по свету?

Мало по мало као да се Јела ипак нешто прибрала; умиљато се насмешила на мене па се дала оковати за подужи разговор. Кад смо пошли на морску обалу а грофица заостала, да у механи наручи ужину, чак сам смео Јели да кликнем: „Ала се радујем, што сам вас нашао! А ви? Зар се заиста више не сећате лепих дана у Мајштату?"

Она ћутећки спусти очи, као да хоће тек да се сети.

„Па наших смелих партија по гори?" стадох је ја даље подсећати.

Тада она прене, око јој прелети преко пучине, што се прострла пред нама, па изусти: „Али је море тек ипак нешто друго! Ти брегови су укочени и хладни; једва пусте да до њих дођемо, а кад се силом ипак попнемо на њих, непрестано нам се чини, да ће нас одгурнути од себе и бацити нас у долину. Али море! То вам је меко и топло па вас

мами својом бескрајном, валовитом пучином: Ходи, утони у моје крило!"

Како је то говорила, одавало је тако јаку унутрашњу узбуђеност, да сам сав у чуду чисто разрогачио очи на њу. Није то било изговорено тек онако, што гледа на море; није то била само млађано раскалашна воља, да скочи међу немирне ваље; то је била управо страсна чежња за силним елементом. Са те ме чежње подилазила језа. Но свладао сам свој осећај те сам тек као од беде одвратио: „Схваћам, да се заносите за морем; само није ваљало тога ради изневерити миле моје брегове."

Ту нас је већ стигла била грофица. Зар њој нису сличне ерупције Јелине у непрекидном дружењу с њом пале у очи? Па ако јесу, како се могла с радошћу уздати у удадбу своје сестре? А да можда нисам ја целу ствар схватио претерано и превидео, како се млађана срца често за неколико недеља могу да измене.

Све троје смо тако шетали крај мора. Вече је било дивно, златна се сунчана светлост просула по води, по којој су пловили силни рибарски чунови са лако набујалим једрима. Јела постала већ са свим разговорна па као да је најзад била и весела, само што из те веселости почесто нешто севне и задрхће. Што сам дуже био с њом, то ми се све већма утврђивао у мени утисак, да се та девојана потајно у себи бори те са тога пати.

Наскоро за тим седели смо опет на тераси при ужини, на коју ме је позвала грофица и која је свакако мени у почаст и била приређена. Весело смо ћеретали а погледи су нам прелетали по дебелом мору, под нама пак потмуло су стењали таласи, кад се последњи пут доваљају до жала. Како се већ почело смркавати, била је Јела све узнемиренија. „Биће касно; зар се не ћемо скоро кренути?" више је пута наваљивала. Најзад јој сестра попусти те се диже.

„Дозволићете, да вас отпратим!" рекох, кад пођосмо. „Имам нешто мало посла у пароши а хоћу данас опет да живим по талијански, то јест, хоћу ноћ да претворим у дан."

Лађом смо брзо стигли до риве; отпратио сам још сестре до њихова стана па сам се онде опростио од њих и пошао за својим послом.

Кад сам, мало после тога, пролазио кроз узану једну уличицу Марковој пијаци за леђи, пролети наједаред из побочне улице крај мене женско чељаде, које сам у пркос велу и журби са свим јасно познао да је Јела. Не промишљајући дуго, окренем се па похитам за њом. Већ на првом малом укрцалишту видим је како скочи у једну од гондола, што ту чекају да за новце возе, како гондолијеру нешто шапну те гондола нагло отисли према великом каналу. Уђем у другу гондолу и дам гондолијеру знак, да пође за оном другом, те он тако удеси, да је непрестано био у једнакој даљини за метом, коју сам му ја назначио. Дођосмо до великога канала па запловисмо онда према Ријалто-мосту. Тада видим где гондола преда мном савија лево до неке палате. Мој гондолијере заустави гондолу па стаде лавирати. Сад се Јела брзо успне уза степенице до палате, а мој гондолијере, који је видео како ја за њом гледам нетремичке, рече, као да хоће да предвари моје питање: „Il palazzo del principe —" и изусти име. У исти мах се, као на миг невидљива духа — на порталу није било живе душе — изнутра отвори капија па се опет залупи, по што се Јела провукла унутра. Потмула луна продрла ми је до дна душе; било ми је, као да је тим за свагда запечаћена судбина несрећна чељадета.

У овакву расположењу окануо сам се свих пакана за то вече те сам наредио гондолијеру, да ме одвезе натраг до Лида. Ту сам још дуго лутао, гањале су ме растројене моје мисли, док нисам најпосле отишао да легнем. Наравно да нисам могао наћи ни мира ни сна.

Нисам већ више ни марио да останем на Лиду; бојао сам се састанка са Јелом и њеном сестром, јер се не бих умео наћи, шта више морао бих одати да нешто знам. А ни са кнежевићем нисам хтео да се састанем. На њега сам био љут из дубине душе. Све ме је то навело те сам се неколико дана крио у некој врсти тиха очајања. Но наједаред добијем писамце од грофице. Сад се више није дало умаћи. Пише ми, како се не може да начуди, што ме тако давно није видела, и да није на Лиду чула, да сам жив и здрав, зацело би се већ била забринула за мене. Треба већ једном да дођем, тим пре, што је јуче дошао Рехкрон са својим родитељима те су сад сви за ово неколико дана, што ће још провести у Млецима, ради са мном да се прођу по околици.

Тада се приберем те сам већ данас у купалишту очекивао друштво, о којем сам могао претпоставити, да ће одмах доћи на Лидо. И дођоше збиља сви, и то, не као до сад сестре, пре но дне, по свој прилици да се не састану к кнежевићем, који у то доба никад није долазио. С Рехкроном ми је ваљало само обновити старо познанство а у његовим родитељима сам наишао на двоје часних старих. Кад смо се први пут састали, једва сам смео да погледам у Јелу, као да сам ја онај, коме душу нешто тишти. Она се према мени понашала као онда у шетњи

крај мора, само ми се чинило као да је још појачана она нека унутрашња занесеност у бићу јој а по очима, које су некако чисто залутале у неки сан, могао си читати, да је управо сва преображена. Вереник и родитељи му показивали су да су задовољни изгледом вереничиним, свакако су га тумачили непестиншким јој расположењем. А Јела је према Рехкрону и његовим родитељима, ма и тиха и ћутљива, ипак била пажљива и умиљата; све на њојзи, поглед, говор и покрети, све се спојило у лик, који је имао неку са свим чаровну силу. Рехкрон као да се сав задао у обожавање своје верснице. У њега је била нежна нарав, те никад није на Јелу навалињао тражећи топлије доказе о љубави а сваки тих знак њене оданости примао је као дар, који га је усрећавао. Али ја, како ли сам ја могао њено понашање довести у склад са оном тајном, коју сам о њој знао? Њој је скоро ваљало с Рехкроном стати пред олтар а онога дана, кад је то мени јављено, састала се она кришом с књежевићем! Је ли хтела, је ли могла остале тако да обмањује? Да јој није најзад само моје око дало неки одјелан блесак, а у ствари да није била лакомислено чељаде?

Дани за тим, које смо проводили заједно, више пута излазећи до разних острва у лагуни, не дадоше ми на моје питање никаква одговора. Јела је изгледала свагда једнака, бајна и блага, само јој је по који пут мој пажљиви поглед застао где тихо уздахне, или сам могао видети, како јој изненадна чија реч тргне из потпуне замишљености. За цело се то време гледало да се не дође у додир с књежевићем. Само да једаред већ оде! помислио сам у себи. Било како му драго! Није моје, да се плетем у њене ствари, а ако је кадра усрећити свога мужа, не дао Бог да јој успомена на бајовите Млетке буде сувише голем терет на савести.

Данас се после запарна дана јавила прилично јака бура. Море је било узрујано. Већ је у јутру, кад се обично највише купају, мало њих било у води а што их је било плашљиво се, близу плитке обале, држали о разапета ужета. И ја сам, купајући се у јутру као обично, кушао снагу вала, који се сваљивали према обали. Кад им се чешаљ запени на прскине, ма како да сам се ногама одупирао, сваки пут су ме повукли са собом; а ако сам на леђих запливао те пустио да ме вода љуља, набрзо ме је пена тако силно надбила, да сам изгубио дах. Тада ми је за час дошло, да се само што пре испетљам из тога чуда; но кад је опет настала мирнија починка, ипак сам остао, тако је крај све опасности примамно било, витлати се ту посред боја и пустити разјареној води да ме дрмуса и шиба.

После по дне је дошло друштво из вароши. Сем нас у тај мах није било никога више ту. Под терасом је море беснело и стењало а узбуркало се да га је страхота погледати; бура је од јутрос још порасла.

„То је призор!“ кликне Јела, сагнувши се преко терасине ограде, а сва се занела гледајући разјарену стихију. Плаветнопрни облаци спустили се ниско, по далеко, и сјали се у свој својој мрачности са свим чудноватo провидно над запенушеним морем, тако да је хоризонт и крај те загранице изгледао бескрајан.

„Но, данас нема ништа од купања,“ рече Јелина сестра.

„Ништа?“ одазва се брзо Јела. „Та баш данас је највећа сласт. Колико сам се ја пута већ купала на такву времену!“

„На овакву зацело не!“ не попушташе грофица. „Видиш ваљда да ни живе душе нема у води.“

Сад се уплете и Рехкрон и његови родитељи; но све то не поможе ништа. „Не, не!“ бранила се Јела. „Данас се морам купати. Та ја већ одавна чекам овако узбуркано море.“ На силно задрхташе окрете се брзо к мени: „Је л' те, и ви сте се купали?“

„Јесам, па с тога вам и кажем, немојте се купати.“

Она опет одмахне руком а остали још већма стадоше наваљивати на њу, молећи је, да седи с миром. Видим, да не слуша никога, та наставим: „Ако и ја имам права рећи вам што, морате ми обећати једно: ни за један се корак не ћете одмаћи за границу, коју је повукло запето уже; о пливању не може данас бити ни разговора.“

Нисам добро ни изговорио а Јеле је већ било нестало. Наредим онда стражарима, да са своје високе стражарнице добро припазе. Чамци, у којима се иначе на води стражарило, били су увучени због жестоких таласа. Наскоро за тим ускакује Јела у воду на близу терасе стане да јој се запенушена вода прелива преко главе, као што сам ја радио јутрос, само што је она много вештије употребљавала почивке међу појединим таласинама, да одахне и да се окрене. То је тако трајало прилично дуго, тако да је већ почела попуштати запета пажња, са којом су је пратили сви погледи са терасе, а Јела се онда све свећма стане ближити крајњој граници простора за оне, који не знају пливати. Тада опазим, како се наједаред окренула к нама, обема рукама махнула као у опроштај па онда нагло скочила у море. У исти мах мора да је и грофица погледала онамо, јер из свега гласа викну доле „Јела!“,

у страху свом не помишљајући, да јој сестра у жагору морских вала не би разабрала ни глас небеског грома. Нас све обузе страх. „Хватајте је!“ викнем стражарима. „Добро ће вам се платити.“

Три човека скочише нагло у воду, али и сами једва могаху да продру преко плићака. Једу су вали носили све даље; час јој се указала глава, час је опет нестало за големом таласином. Били су то ужасни часи. Друштво на тераси кршило је руке у очајању.

У то се за наши леђи створи кнежевић са својим коморником. Зацело је дошао, да види како бура бесни, па се забезекнуо, кад је грофица, опазивши њега, све даље викала „Јела!“ а уједно као ван себе руком показивала на сестру, коју су вали бацали онамо онамо.

Међу тим су она три човека све једнако напред продирали кроз разјарену стихију. И ја, у својој све то јачој устрављености, без икакве јасне мисли, потрчим доле, збадим са себе горње хаљине, не бих ли и ја што помогао. Рехкрон, сав ван себе, уради то исто. Но ко ће зауставити брег, кад се руши! Већ се изасланици стадоше враћати и са крајњим се напором, преморени а и сами у опасности, упињати, да се искобељају до обале. Натчовечне је снаге требало на да се Јела спасе. А сад јој није било више ни трага. Утонула је била заувек. Но ми смо ипак још дуго стојали и дрхћући од страха гледали онамо, док назад не морадосмо једно другом признати, да је ту нестало сваке наде.

Те тако је кнежевић био први од трофичиних познаника, који јој је могао изразити своје саучешће у големој несрећи, а, како се мени чинило, глас му је дрхтао. За тим је нагло отишао у варош.

Сутрашњег дана, који је донео са свим тихо време, нађоше Јелину лешину на обали близу купалишта. У млетачким листовима наравно одмах могло читати о ужасном догађају. Један је лист донео нарочито опширан извештај, који је уједно у најлепшим бојама изнео појаву Јелину и вереништво јој и завршио овим речима: „Тако срећна вереница постаде жртва претераној смелости у пливању“.

Срећна вереница! На жртва смелости у пливању! Ја сам то боље знао.

С немачког.

НОУКА

О ПРОШЛОСТИ БЕОГРАДА

(Наставак)

Освојење Београда изазвало је свуд у Европи, осим једине Француске, осећај најискреније задовољства и радости. Ни ослобођење Беча није тако силно утецало на духове, као што је утецало, кад је Београд опет дошао у хришћанске руке. Сад се тек свет осећао сигуран од свакојаких опасности од Турака, које су донде претиле Европи. Одгоњење Турака, које су у великој маси народа сматрали за непобедиме, освојење тврђаве, за коју су везане биле толике успомене из времена турских бојева у XV и XVI веку, и најпосле слава, којом се овенчале немачке чете на свом победном походу кроз Угарску и о знаменитом дану битке београдске, од које је славе добар део припао исто толико частољубивом колико храбром курфирсту баварском, дигли су освојење Београда далеко над све сличне војничке догађаје онога времена и учинили, да је име тога града ишло од уста до уста. Колика се важност приписивала освојењу Београда и ослобођењу његову од Турака у оно доба, најбоље сведочи збирка г. Ђорђа Вајферта у Београду, у којој има слика и планова из онога доба, којима је главан предмет освојење Београда. Особиту пажњу заслужују неколико лепих холандских и француских бакрореза и немачких планова. Још већу пажњу заслужују збирке медаља и споменица, које су тада у славу и част Београда, цара Леополда I, курфирста Максимилијана Емануила и осталих војсковођа кована и које се налазе у богатој збирци г. Игњата Вајферта у Панчеву, коју је основао покојни син му Хуго. Медаља, којима је предмет глорификација освојења Београда 1688, има седамнаест и више, које већих, које мањих. Једна од најинтереснијих споменица у овој збирци јесте она, на којој се на предњој страни види бомбардовање града и варош. Београд се лепо види, чак у њему појединe џамије и куће. Доле у низини види се курфирст Максимилијан Емануило на коњу, а около њега пратња. Натпис око предњег лика гласи: ELECTOR BAVARUS LEOPOLDI DEXTERA PORTAS PANDIT ET INTREPIDUS TURCICA CASTRA PETIT 1688. На стражњем лику види се једна рука у обла-

цима, која држи завежљај с кључевима а испод овог цртежа лепо израђена слика предела дунавских и савских са Београдом. На овој се слици виде све главније реке а предели су означени овако: SERVIA – WALACHIA – GRAECIA. Око ове слике има натпис: UBIQUE – RECLUDIT.*)

И политичке последице тога освојења биле су важне. Не само што је Угарска дошла у руке свом легитимном владару, него је дубоко у унутрашњост турске државе подузетим ратовима и чаркањем, тако на пример до Ниша, Пирота, Видина, Скопља, Новога Пазара и т. д. пошло за руком задобити домаће српско становништво за учествовање у борбама и дати му прилике к слободној милитарној организацији.

На жалост свима тим успешима не би суђено да буду трајни.

Упадај Француза на Рајну учинио је те су јако биле ослабљене војске, које су биле забављене у угарским и турским крајевима, па је сад овде у истој мери, у којој се од Француза потпомогнути Турци оправили, настала реакција.

Не може овде бити мој задатак, да читаоцу дадем прагматичан приказ политичких и ратних догађаја, којима је последица било повлачење царских чета и губитак Ниша и Београда и који су у питање ставили успех тако сјајно започете војне. Београд, који је имао посаду само од 3000 људи, пао је 8 октобра 1690 шака Турцима, који су на свом походу кроз Србију а и у самом Београду на најстрашнији се начин осветили српском становништву, што се придружило било царским четама. Аустријанци морадоше напустити све пређашње успехе те оставити све крајеве с оне стране Саве и Дунава. Већи и имућнији део српског становништва у Старој Србији и у митровачком и новопазарском санџаку са пећским патријархом на челу одбеже из завичаја па се населише у Угарској, да би избегли опасности, које су им од Турака грозиле због тога, што се против Османлија дигли били на позив маркијона баденског, који им је обрицао да ће им васпоставити слободу. Становништво српских крајева придружило се било наиме на позив царскога војсковође немачкој војсци те се борило у њеним редовима. На тај се начин у српског народа пробудио стари дух и већ је мислио да може славити свој ускрс. Али су несрећни ратни догађаји уништили све те накане и проузроковали велику српску сеобу у Угарску. Као што је познато, имали су преговори, вођени с патријархом Арсенијем Чарнојевићем, у толико резултата, што је изашао позив цара Леополда I, који је још пре повлачења царске војске обећао Србима: слободу вероисповести и слободан избор војводе, одржање свију привилегија, ослобођење од свију јавних пореза и терета а и друге још поклоничке. Активно саучешће српског становништва у рату, а и обећања, која му је цар дао, дражила су Турке на нечувене репресалије према Србима, услед чега се десила поменута сеоба. Те тако у исто време са повлачењем царске војске пада и велика сеоба Срба, који су одмах по доласку у угарску земљу преузели да бране царске границе те се већ у бици код Сланкамена храбро борили у редовима царске војске.

Ситуација би се на крају XVII века по свој прилици окренула била на штету цару Леополду а на корист Турцима, да није ратнички геније принца Евгенија величанственом победом код Сенте (1696) изнудио Карловачки мир те тим спасао политичку ситуацију Аустрије.

Карловачки мир,*) у којем су, као што је познато, осим цара и Порте учествовале још Русија, Пољска и млетачка република, био је управо плод освојења Београда, ма да је Београд остао под турским господством. С друге је стране баш тај мир посио у себи клицу будућих догађаја, у којима је Београд опет привукао на себе опште интересовање те се име тога града за навек спојило са именом једнога од највећих и најгенијалнијих војсковођа, од како је хришћанства.

*) Види о томе: Hugo Weifert. Meine Sammlungen von Medaillen auf die Eroberungen Belgrads in den Jahren 1688, 1717 und 1789 und den Frieden von Passarowitz 1718 Redigirt von Joseph Nentwich. 1893. Verlag von Ignatz Weifert in Pancsova.

*) Карловачки уговор о миру закључен је 26 јунија 1699 године између тада зараћених страна: Турске, Немачке, Русије, Пољске и млетачке републике. По гласу тога мира добио је цар од Турске: Ердељ и предео међу Тисом и Дунавом, сем Темишвара и земаља међу Моришем и Дунавом; Русија Азов; Пољска Подолију и један део Украјине, а млетачка република Мореју. Мир је уговорен за двадесет и пет година за све силе уговорнице сем Русије, која га је примила с почетка само за две године, па га је после сама у споразуму са Турском продужала на тридесет година дана.

(Наставиће се)

Т. Ст. Вуловски

НИКОЛА ТЕСЛА

ОД ТОМЕ КОМЕРФОРД МАРТИНА*)

(The Century Vol. XLVII N. 4 стр 582)

ПРЕВЕО КОСТА КАРАМАТА

Српско песништво, кажу, има тако засебан чар, да је Гете ради научио тај музикални језик, у којем је оно писано, него да изгуби његових природних лепота. Историја се не сећа никојег сличног случаја, да би се српски језик изучавао ради научних тајана, које би можда сакривао, на било то и ради Бошковића, тога тумача атомне теорије. Живахно уображење и спремна машта народа нашли су себи одушке а и плода у његовој књижевности. Велик један словенски говорник укорио је јавно својих сто и двадесет тисућа другова, да нису кадри да изнађу било и једну мисловку. Они су сви ле сухе идејалисте. Кад би то било истина, онда, да изједначимо ствари, могли бисмо можда без икаква губитка променити неких двадесетак патената за једног илирског љубавног песника. Али племенска својства тешко да су препреке, које у сваком случају генију не пуштају његову слободу; а природа по који пут исправља ствари тиме, да произведе човека, чија трасцендентална заслуга надокнађује своме народу недостатак, који је давно осећао. Из тог не следи да овакав човек мора да остане у тако признатој неповољној околици. Гениje има своју сопствену путну исправу, па је увек готов да промени своје боравиште, док не нађе себи природно место. Тако су можда нагнани неки наши уметници да дигну своју стафелају у Паризу или у Риму, а многи гласовити Европејци на пољу науке и истраживања скоро су исто тако припрани да приме нашу народност по слободну избору. У истини има Американаца, рођених у прогонству, па од своје траже ону земљу као своју отаџбину, не потребујући никаквих исправа за натурализацију. Па се тако догодило, да смо с веселом добродошлицом поздравили Агазиса, Ериксена и Грехам-Бела. А на сличан начин десило се и то да међу нама у Њу-Јорку станује Никола Тесла, *млади Србин изналазач*, чијим радом ново доба у електрицитету почиње да сване.

Каријера Николе Тесле не само да дотиче две крајње европске цивилизације, источну и западну, него још и батри човека на истраживање о главној сличности међу песником и изналазачем. Родом је он од старе српске породице, чији су преци вековима стражарили и били се на турској граници, и чија је крв потоком текла, да наша северна авангарда добије времена за своја продирања у обе обале. Но ма како да су нам овакав народ и његове прилике далеко од нас, ипак ће се са направом, која се оснива на принципима и идејама што потичу од њих, енергија Нијагариних слапова електрицитетом раздељивати међу нас у облику светлости, топлине и снаге. Ово би доста било да му под славу, али је Тесла учинио и учиниће много више. Кад би се могао наговорити, да се паникне на умереност у раду, тешко би било ставити границе решавањима многих великих проблема, која би нам он могао дати у зрелијим годинама својим; али кад човек долази из народа, који има сто речи за нож, а само једну за хлеб, мало је лудо наваљивати на њега да штеди и свој сопствени живот. Тридесет и шест година и онако је кратак педаљ времена, а кад изналазач још мисли да је стваралачка плодност стеченута само на дане младости, то се не треба чудити, што су дан и ноћ сведоци његове брижне радиности и што идеје извиру као топла лава — док се вулкан није од једанпут исцрпао и умукнуо.

Словен над Словенима са племенским карактеристикама, израженима у погледу, говору и раду, Тесла је прави пример тога, како се и у необичну облику јављају потиштени нагони. Никад га нисам чуо говорити о каквој сляци или каквом музикалном комаду, али многи његови дивни изналасци и дивна његова предавања, која уједињују сва његова знамењита истраживања са струјама високе алтернације и високе фреквенције, одају његов песнички темперамент скроз и скроз. Човек би помислио, да ће црта, која одељује факте од теорије, ишчезнути пред тима оној висини мисли, до које допиру његова касирања размишљања, али је овај лаки, сухи брљанин навикнут на танки, сухи ваздух, па нити губи свој оштри поглед нити дише тешко. Је ли српски песник постао изналазачем, или изналазач песником? Господина Теслу држали су за визионара, кога је обмануло светлица какве звезде кресница; али уверење, које се почиње да шири међу његовом браћом у раду, сада је то, да је с тога, што је даље ви-

*) Thomas Commerford Martin је уредник листа „The Electricial Engineer“, званичнога органа америчанског завода електричних инжињера; он је и издао на свет целокупна дела Теслина. — „The Century“ је један од најугледнијих месечњака у енглеској литератури.

део, он и први видео малу светлост, која се светлуца на достижном концу науке. Имагинативна и перцептивна моћ ума пису често подједнако раздељене у истом генијалном човеку. Одвише имагинације може да означи недостатак у перцепцији, а способност сне сневати може да собом води невештини, да човек није кадар оправити ни жетелачку направу; каткад се ова два елемента слију у стваралачког песника епа или драме; који пут нам дају професионална изналазача као Теслу.

Жил Бретон говорио је о историји свога живота као да је у исто доба генеза његове уметности. Ово је истина и у еволуцији Николе Тесле. Његову нагињању на изналаске можемо поуздано тражити трага у његове матере, која је као жена речита свештеника православне цркве правила стапање и рашбоје за свој свештенички домалук, док јој је муж проповедао. Теслин рад око електрицитета отпочео је још онда, кад је као дечак на политехничкој школи у Грацу први пут видео Грамеову махину са директном струјом, па му је казано, да је комутатор животна и неопходна направа код свих оваквих апарата. Његово интујитивно расуђивање и пријамни дух у изналаску одједанпут се окомили на ову тврдњу његова учитеља, и тај је мах отпочео процес размишљања и експериментисања, који га је водио до изналаска вртежног магнетског поља и практичних многофазних мотора, код којих више нема ни комутатора ни метала, тих неисцрпних извора сметње. Ови усавршени изналасци нису дошли од једанпут, они никад ни не долазе трепутно Прилике, које су га окруживале у ведрим крајевима под Велебитом, све су биле против његових нада, које је неговао да постане електричаром; а једна можда од највећих запрека била је жеља његових родитеља у Смиљану (у Лици), да одржи свештеничку традицију и да му буде на руку у том звању његов ујак, који је сада митрополит у Босној. Али је Тесла осећао, да је одређен да служи на другим олтарима него што су олтари старе вере, да другим средствима достигне што је невидљиво и непознато. Он је издржао у математичким и механичким студијама, савладао је поред тога још по туцета страних језика и на послетку је постао помоћником код државног телеграфско-инжињерског одељења у Будимпешти. Његова је плаћа била доста малена; а ипак је задовољно оне, који мисле да је најбоља плаћа за генија сиромаштво, но није зато никад замолио своју обудовљену матер да му што помогне. Наравски да је и даље експериментисао; у ово доба беше телефон, на који је трошио своју снагу за изналазак. Хотећи да иде на једну свечаност, али не желећи да троши новце, за које би могао купити магнете и батерије, дође на ту лепу мисао да преврне своје чакшире, на да се у њима шепири као у новима. Седео је целу ноћ шивајући, али је свечаност дошла и прошла, а он се још није могао показати међу људима. Ова се епизода са свим подудара са његовим детињим покушајима, да слети са стрмог крова своје куће у Смиљану, држећи у руци стар штит од кише као ајеростат; и са необичним опитом, који је још за времена предупредио породични лечник пре него што се још резултат могао определити, *да задржи откуцаје свога срца по својој вољи*

Наравски да се овај млади изналазач, Тесла, који тражи шира поља, скоро одмакао према западу од Будимпеште. Упутио се у Париз, где је одмах наишао посла око електричног осветљења, тада још младе уметности, те наишао на једног Едисонова ортака, који га уочи. Још пре него што је могао и помислити, био је он већ на свом веселом путу преко Атлантика, да ради у једној од Едисонових радионица и да ступи у нови стадијум свога развитка. Он је имао тврду веру у вредност својих принципа, о којима је прво размишљао у тишини неродних планина с оне стране Сињег мора а знао је да ће у земљи, у којој сваки изналазак у електрицитету има срећу, доћи и на њега ред, па нам је и сад показао своју теорију и своје направе.

(Свршиће се)

КЊИЖЕВНОСТ

ЈОШ НЕКА О СИМИ МИЛУТИНОВИЋУ

ПОВОДОМ РАСПРАВЕ ДРА СТЕВАНА ПАВЛОВИЋА.

(Наставак)

Трећа песма, коју је Герхард превео у четвртој књизи својих »Песама« или у другој своје Wila (стр. 81—88)[10]) је *„Благоразумна сила“* (III кн., стр. 123—131); натпис јој је у преводу Milosch Obrenowitsch. — Песма је ова посвећена бољу на Расници; али

пре него што је прешао на опис тога боја, казује нам свршетак његов, јер први стихови ове песме јесу намењени Скопљак-паши као подсет једно на погажену дату реч Карабегу (Карађорђу)

Испод Шанца виш' Добраве р'јеке
По крвавом мишарскоме боју
И по вашем дочамљењу крајњем

(последњи стих у немачком преводу гласи: Und nachdem im Elend ihr geschmachtet): да не ће на њ »ни поумит', камо л' дићи руку« »werden nie ... nicht einmal im Geist die Hand erheben), а друго на бој раснички, у ком је Скопљак-паша настрадао. Подсетивши га тако, мење му у уста ове речи:

На што старе да злијеђим ране,
Да бих чије, него исте своје?
Ал' истине отказат' се нећу,
Да сам бјежећ' и врат сломит' прег'о,
А тек сужњем за небити Србу;
Јер да итко судио б' ме Црни,
На тко знаде, би л' ме поштедио.
Там' за више Петронија Шише
Свог' питајте, он то знаде боље,
И његови јуначни хајдуци,
Сви ускоци од Мораче крвне,
Херцеговци и Бошњаци храбри,
Та по избор од мојијех жешћи.

(Warum auf denn reissen alte Wunden?
Wären's fremde, gut! doch meine eignen!
Dennoch will der Wahrheit treu bekennen,
Dass ich floh, und lieber umgekommen
Als in Serben Hand gefallen wäre;
Richtete mich einer, war's der Zerny,
Und wer weiss denn, ob er mich verschonet?
Euern Petronije Schischo fraget
Um das Weitre! Dieser weiss es besser,
Er und seine Helden von Hajduken,
Die Uskoken sämtlich aus Moratscha,
Aus der Bosna und Herzegovina,
Die gewählt und taptrer als die Meinen.)

Ово је као увод у песму, а сада описује бој. Милош Обреновић био је с пет тисућа момака на Златибору, када чу: да се Скопљак-паша упутио да прегази »Шанца«, оде у Чачак, разбије Карађорђа и преда Шумадију султану. Сазва одмах главаре на договор. Саопштивши им глас, главари

Попрћуте док дух над чувствима
Власт предузме, стишају се срца,
Пак памећу да сазори вољу;

Док отрже Шишо Петроније,
Поглаваре тисуће јунака:
„На Шанац нам и најзад ће доћи,
Ту их шчекат' и одупријет' се
Мораћемо да би како било;
Него најпре прокушајмо 'вако,
Ће напријед довребат' их згодно
У планини, ол' потоку какву,
Пак да ако за руком нам пође,
Те нам Турци шанца и не виде,
К'о многи их ни дом ако бог да.
К том имамо све што нам је нужно,
А ја знадем, ће их дочекати."

(Alle schweigen, bis der Geist der Sinne
Mächtig ward, die Herzen ruhig schlugen,
Und der Wille durch Vernunft gereifet;
Endlich sprach der Petronije Schischo,
Welcher Hauptmann war von tausend Helden:
„Können auch *zuletzt* zur Schanze kommen,
Wo wir ihnen widerstehen *müssen*,
Sei der Ausgang wie er immer wolle;
Doch versuchen wir vorher erst Dieses:
Gehn wir vorwärts um sie zu belauschen,
Sei 's im Bergwald, sei 's in einer Thalschlucht,
Und ich hoff', es wird uns wohl gelingen,
Dass sie nicht einmal die Schanze sehen,
Wie, so Gott will, Viele nicht die Heimath;
Haben alles, was dazu vonnöthen,
Und ich weiss schon, wo wir sie belauschen".)

На Петронијев предлог сви пристану, те пођу са четири топа: напред је ишао Шишо, да сакрије по шуми друштво; Милош је био пред пешацима и топовима. План је био готов:

Коњици ће излетјети најпре
Према Турцима чаракнут' се ш њима,
Пак узмичућ' свест' их у засједу,
И плотуном када топи рикну,
Ви низ горе с обе стране слож'те,
Једа среће тер их раскрхамо.

(Lasse dann voran die Reiter sprengen,
Mit dem Feind das Plänkeln zi beginnen
Locke weichend sie zum Hinterhalte,
Wenn dann Flinten und Kanonen knallen,
Greifet ihr sie an auf beiden Flanken,
Und so glückt's vielleicht, dass wir sie schlagen.)

И место беше изабрано »у Расници лиепоме селцу«. Сада је требало план поступно извршивати, али Милош

Претрешио чреза дужност своју
Пазит' војску, пјешца и параду,
Да у време силе употреби,
Већ истаче с' према Турц'ма први

Како их је оч'ма угледао,
На свом ђоги близобесцјеноме,
Кубурама поздравјет' их својим.
(Hatte seiner Pflichten hier vergessen.
Bei des Heeres Linie zu weichen,
Dessen Kraft zu rechter Zeit zu brauchen;
Sprengte vor der Erste gegen Türken,
Wie er sie nur wahrgenommen hatte,
Auf dem Schimmel, dem fast unschätzbaren,
Mit den Sackpistolen sie begrüssend.)

Топови по том запуцаше, а коњица »раступи се српска, к ребрим пошла чекат' доражења, непријатељ кад отргне бјежат'« (Zogen sich die Reiter auf die Seiten, — Dorten zu begünstigen die Nachschlacht, — Wenn der Feind zu wanken angefangen)

Ев' сад Турчин ка' и киша бљухне
У долину, њено и ваљаше . . .
Да одахне и чадоре распе
Зар крваву док попију кахву,
И самртну луду отпурњају . . .
Пак халаклу сложно-устрашени
На параду, што је у очима,
Сву на душак тек покупусјети;
Спан'де види седмог неба свеће!
(Wie ein Regenguss, so strömten Türken
In das Thal herab, wo man sie wünschte,
Kamen, aufzuschlagen ihre Zelte,
Ihren blutigen Kaffe zu trinken,
Und die Todespfeife zu verschmauchen.
Dies geschehen, ruften sie ihr Halla
Nach der Fronte, die sie vor sich sahen,
Sie mit einem Hauche zu vernichten.)

Топови а и пушке не престаше пуцати, »хати се сташе комешати, а преметат' душман и барјаци« (Türkische Hengste rennen hin und wieder — Zu dem Boden sinken Feind' und Fahnen), паше узалуд вичу: давран, вурун! (haltet, schlaget!),

Сипље огањ и са свијех страна
Смрт косином зајмила их с реда,
Јауци су, урнебес је, дрека,
Док већ гибнут' газијам' догрози,
Скок изгубе ка'но плахе срне,
Узмуте се равно жеравима
Пак Сулејман опучје им први
Надирати још о мање штете,
С тевабијом једва утекао
А војинство куда који мог'о,
Све л' их мање од стиженх ушло.
(Feuer dringt auf sie von allen Seiten,
Todes Sense mäht sie nach der Reihe;
Schreckliches Geheul und Jammertöne!
Bis die Türkenhelden, satt des Sinkens,
Wie ein furchtsam Reh den Sprung verloren,
Und wie Kraniche sich im Zug verwirrten.
Doch Sulejman war der Erst' im Weichen,
Um mit minderm Schaden sich zu retten;
Kaum entkam mit ihm noch sein Gefolge;
Seine Reiter flohn nach allen Seiten
Doch die meisten wurden eingeholet.)

Шишо је за овима јурио, док хтеде, па се онда врати, али са две стотине друга мање. Пљачке не дели̂ше, јер Шишо рече, да сваки задржи што украби. — Тако Милош освети разбиње свога брата Милана, кога су »недавно прије на увачкоме дугачкоме мосту« (Kurz vorher .. auf des Flusses Uwaz langer Brücke) напали били изненада Турци. — Ово шест стихова завршују песму:

Милош јавја благоразумије
И сврсебност и сучастје срчне,
Шта л' обећа још некада Србству
Притајеним достојанством својим,
Оправда л' се многопоуфању
Посљедствена разјашњују дјела.
(Milosch zeigte, dass er geistbesonnen
Durch Entschlossenheit das Glück gebannet.
Was er noch versprach dem Serbenvolke
In der tief ihm eingepflanzten Würde,
Und ob er die Hoffenden befriedigt:
Das beweisen seine fernern Thaten.)

Ово су дакле те три песме, што их Герхард преведе. Опширније их испричах и појединa места исписах из више разлога: једно да се види, како је Герхард готово стих по стих, реч по реч, преводио, друго да се још јаче истакне његов језик, те да се утврди, да није оно, што Павловић наводи (на стр. 39, нап. 1), криво неразумевању »Србијанке«, и трће, да читаоци имају дајбуди одломке, ма и краће, са преводом, те да колико толико упознају Симин начин излагања у овом спеву, који се надмеће у истинитости факата с правом историјом.

Кад је већ реч о Герхарду, његову преводу Србијанке и народних песама, као и о Симину помагању у овом послу, није на одмет, ако испишем и напомене Вукове о том преводу; оне нам још боље дају доказа, колико је Вук ценио Симино познавање народне појесије. — Хотећи нам показати, како је потребно добро познавање народне песме да се разликује добра од рђаве, те да се може издво-

јити и одабрати, вели између осталог у предговору пред четвртом књигом »Српских јуначких песама« (у издању од 1833 год.), који је, узгред буди речено, један од најјунијих и најинтересније,[11]) ово: »Ако су наше народне песме и постале само од простог народа, опет не треба мислити, да је сваки наш књижевник, без и каке у том науке и преправе, може разумети. За г. *Симу Милутиновића* могло се и пре шест година мислити, да наше народне песме разуме боље, него и један од наши књижевника, јер се више од свију мешао с народом, који песме пева и приповеда; на опет толкујући ји Г. *Герхарду* у Липиси није свуда правога смисла погодио, и. п. где се у *другој* књизи на стр. 129 каже за дервишева коња: »На глави му маа Стамболија«, они су превели: Das ein Federbusch aus Stambol schmückte (који је украшен био Стамболском *перјаницом*!) а *Стамболија* онде значи Стамболска (велика) *зобница* (торба, из које коњи зоб једу), и то је по разуму управо као што треба: господар пије а коњ зоб зобље. Из исте књиге са стране 294 стих (који је и пословица): »Ранитељ је како и родитељ« преведен је: Denn der Zögling gleicht gewiss dem Vater (јер је *дете* као и отац му!) а то је са свим наопако! Из књиге *треће* са стране 171 стих (који је такођер као пословица): »У торбици танка брашњевница« (т. ј. торба је рђав амбар или магацин, јер се у њој млого не може понети) преведен је: Ja (es fehlt) sogar an Braken im Tornister (нестало и *мрва* у торби!) и т. д. Но, управо узевши, ни овим се погрешкама не треба чудити.«[12]) Ово даље правда тим, што и он сам, ма да од детињства зна за народну песму, нађе на по које место да не разуме.

На крају другог умножена издања »Певаније« Симине, а на стр. 335 стоји »Примечаније« овако: »Од Певаније стотину је песама Г. Вилхелм Герхард зимус превео са мном на тајзопски језик«. Да ли је ове песме Герхард штампао, мени није знано, а ни досадашњи наши библиографи не помињу ни да их је преводио а камо ли штампао!

[11]) Двојак је натпис ових песама Герхардових: један је онаки за све четири књиге: W. Gerhardt's Gedichte, а други посебан за трећу и четврту, у којој су преведи наших народних песама и ове три Симине: Wila serbische Volkslieder und Heldenmärchen von W. Gerhard.

[11]) У њем нам даје имена дотадањих његових певача и биографије најзнатнијих.

[12]) Стр. XXXIX и XL.

(Наставиће се)

Ђорђе С. Ђорђевић.

КОВЧЕЖИЋ

КЊИЖЕВНЕ БЕЛЕШКЕ

— У свечаној годишњој седници пољске научне академије у Кракову прошле недеље предавао је професор Ујејовски о организацији пољског једног села од шеснаестог до осамнаестог века.

☐ У Петрограду изађе и шеста књига целокупних дела В. Д. Спасовића. Он је познат нашим читаоцима из Пипинове „Историје словенских књижевности". Био је он Пипину један од најзнатнијих сарадника.

☐ Париска књижара Maisonneuve издала је ове године књигу: Les racines de la langue russe, par L. Léger et Bardonnant. У овој је књизи Леже прерадио и отштампао своја предавања, која држи у школи источних језика у Паризу.

☐ Arthur Desjardins штампао је своје најновије дело De la liberté politique dans les états modernes. Дежарден је познат са својих правничких студија, како у Француској тако и у иностранству; и ово дело, у којем изучава и излаже, кроз разне фазе, многа замршена питања из социологије и права, биће не довољно читалаца и као његове отаџбине. Политика је нешто неопходно потребно за све уставне државе, јер ако се ви не бавите политиком, рече, ће сви оправдано, Royer-Collard, политика ће се бавити вама. Ова књига стаје дин. 7,50, а излаже трошком књижара Plon-а у Паризу.

☐ Изашла је и трећа књига Историје опште од Лависа и Рамбоа. У њој се говори о *образовању великих држава* (1270—1492). Код књижара Colin-а у Паризу, а стаје 12 дин.

☐ Трошком париског књижара Ernest Leroux-а изашла је пре кратког времена књига: Les Bulgares, par un diplomate. Књига чини саставни део La *Bibliothèque slave Elzévirienne*, а стаје дин. 1,50.

САДРЖАЈ: Песништво: На гробовима бораца. Хајнсов рај. У шуми IV. За паучице. Вереница. Поука: — О прошлости Београда. Никола Тесла. — Књижевност: Још нека о Сими Милутиновићу. — Ковчежић: Књижевне белешке.

„СТРАЖИЛОВО" излази сваке недеље на читаву табаку. Цена му је 5 фор. а. вр. на целу годину, 2 фр. 50 новч. за по године, 1 фр. 25 новч. на четврт године. — За Србију и Црну Гору 14 динара на годину. — Рукописи се шаљу уредништву а претплата књижарници Луке Јоцића у Нови Сад. — За Србију прима претплату књижарница В. Валожића у Београду.

Издаје књижарница Луке Јоцића. **Срп. штампарија дра Св. Милетића.**

БРОЈ 19. ГОД. VII.

СТРАЖИЛОВО

ВЛАСНИК И УРЕДНИК

ЈОВАН ГРЧИЋ

У НОВОМ САДУ, 8. МАЈА 1894.

ПЕСНИШТВО

ПОВРАТАК ИЗ ПОЉА

Отежаче, прежи хате,
Махни њиву, оштар плуг —
За равницом тихо тоне
Сјајног сунца полукруг;
Сен дрвеће пољем шири,
Трава дише, роса мири,
У даљини тамни луг.
Хлад вечерњи струји са родних усева,
Рујне сенке слећу на уморни свет,
Танки прах се злáти, бела мома пева,
У песми јој сребро и за косом цвет.

На починак, вредни људи!
Ноћ ће да нам одмор да.
О, лепе су слике рајске
У крицу тихог сна,
Јер Бог снове с неба тресе —
А за мене не брин'те се,
И тако сам срећан ја...
Скривена у селу крај црквице оне,
Где јоргован цвета, дрењина и глог,
Моја кућа мала међ јелама тоне,
Над њом тихо блиста месец виторог.

На сусрет ми не ће доћи
Мајка мила, бабо стар,
Али ће ми у самоћи
Пољубаца слатки жар
Дати моја млада жена
Пре пет дана доведена
А ја песму њој на дар...

Лењкій

НАВИКА

Не замери ми, ако се забуним
Па те зар кадгод ословим са „ти“...
Пишући тајне песме свикао сам
Том слатком речју тебе тепати.

На згрешим ли ти још и много грђе,
Пољубим ли те... прости чак и то!
Из дивних снова тому се научих,
— У сну сам тебе често љубио.

По немачком.

Б. Бранчић.

26 МАЈА*)

(пушкин)

Ките, чудни ти поклоне
За што си ми, рашта дан?
Што те јад и беда гоне,
Те си тако несретан?

Ко ме дозва чудном влашћу
Из ничега у свет, вир,
Ко напуни дух ми страшћу?
Сумњом оте уму мир?

Ја пред собом немам мете
Срце пусто, празан ум;
На муке ме моје клете
Монотони живља шум.

Борис

*) Дан рођења Пушкинова.

МАРИЈА

Други дан Ускрса године 18.. отишао сам у госте своме старом пријатељу Ј. Х. у П. Затекао сам код куће саму домаћицу, јер ми је пријатељ био у цркви.

Домаћица ме лепо предусрете. Уведе ме у собу, запитасмо се за здравље и она се онда извини, да мора у кухињу да надгледа ручак, а мени даде албум са сликама, да се дотле забавим. Превртао сам по албуму, тек да се нађем у послу. Слике су приказивале старији свет, а већином су биле већ старе и избледеле. Хтео сам већ албум и да оставим, но чисто и нехотице превртем још један лист. У трену се моје флегматично посматрање претвори у жудњу и особито интересовање. Предамном се указала слика необично лепе девојке. Била је то лепојка, са јасним плавим очима, природно коврчастом косом правилним нежним цртама лица. На уснама, ма и непомичан, лебдео је блажен осмејак, по којем би човек судио, да је девојана, кад се сликала, била особито срећна и задовољна.

Премишљао сам, да ли сам је где видео. Нисам. Кад је домаћица ушла, запитао сам је, ко је та лепојка и од куда је? Одговори ми, да је из П., али је умрла пре три године. У своје време се о њој много говорило у месту и у околини. Ј. ће боље знати, јер је он у то време био овде.

После ручка сам заподео о њој разговор. Пријатељ ми је био расположен за причање. Он ми је о лепој девојци и њеној судби причао ево ово:

Марија! Да, да, тако се звала. Видео сам је одмах први дан, кад сам дошао у Г. Братић ми Јоца био је ожењен њеном старијом сестром те сам одмах био примљен у њиховој кући као рођак. Отац јој је био имућан мајстор. Још за његова живота старија се сестра удала за рођака ми, који је био касир у Г. Кад је отац умро, остала је Марија сама, братић дошли у кућу, те су живели заједно.

Сећам се још и данас, врло се добро сећам, када је чисто улетела у собу са китом разнобојних ружа, да ју метне на сто. Сећам се, како застаде код врата, како обори поглед а пртићима чупкаше листиће са оплетача, а није ни речи проговорила. Јоца ме прикаже, а она као да тражи речи, промуца само »мило ми је«, а после оде у другу собу, те се није појавила до ручка.

»Шта је Марији? Као да избегава нова познанства?« — запитам.

»Та . . . сеоско . . . па . . .« — рећи ће Јоца у шали.

»Таква је она од увек . . .« додаде Јулка.

»Да, да . . . а пре код стрине попадије у П.?«

»Боже мој! Па мора се забављати, кад се нађе у друштву . . . Први пут . . . па не иде то баш тако!«

И збиља. За време ручка постала је разговорија. Ја сам јој рекао, да нас нема у селу много те се не смемо туђити. Она ме је погледала погледом, који нисам могао никако да схватим. Опазио сам неко устручавање, које ми је било загонетно, јер сам дошао као неки рођак.

Морам признати, да ми се њена појава на први поглед допала. Висока, развијена плавуша, са кудравом косом, а плавим очима погле.

да као срна. Већ ми тада долажаху трепуци, у којима сневах, видећи себи мирно гнездашце... Ах, када се сетим тих момената и данас! Долазно сам у кућу редовно, сваки дан. Она је постала поверљивија. Шеретасмо, читасмо... а кад би каткад намислио споменути јој и о својим осећајима, тада би постала озбиљна и читао сам негодовање са њена лица. Поверио сам се Јоци и Јулки. Они ми рекоше, да је таква била и према томе и томе. Било је ту младића из добрих кућа, а она је била увек једнака. Када би се повео разговор о удаји, она би ћутала. Најпосле, млада је, лепа је, а није баш ни сирота, па нека бира кога јој срце хоће.

После тога сам се уздржавао те јој нисам ни једном речицом давао да осети, шта према њој осећам. Но и даље сам одлазио онамо редовно. Мало по мало постајала је поверљивија. Када који дан нисам дошао, пребацивала ми је. То сам сматрао као добар знак. Више би пута изашла преда ме. Још из далека смотрим осмејак, из којега сам читао, да ме жељно очекује. Да блажен ли сам био онда!

По селу се већ свашта зуцало. Али нико није сневао прави узрок, што одлажах онамо. Не сневаху да ми је Марија омилела као девојче, искрсло из самих недара бујне сеоске природе, далеко од штетних навика великоварошког живота, далеко од прилика, које чине женску таштом, далеко од утецаја штетних романа. Марија је гледала чисто, јасно, непритворно, као кад се сунце рађа; говорила је искрено, од срца, онако, како је мислила, без завијања, као кад птице цвркућу; смејала се, као што се осмејкују први сунчани зраци на земљу. Кретала се неусиљено, као што се гранчице покрећу на тиху ветрићу; била је вредна, радена, као што су вредне пчелице; устајала је са сунцем и испраћала га... Била је чедо природе... па с тога је тако и прошла...

Уверен сам био, да ме не мрзи те једнога дана смислим да је запросим. Од кога? Немам од кога. Рећи ћу јој: Буди ми љуба вереница!

То после по дне отишао сам у четир сахата. Марија је истрчала преда ме, румена као зора и весела а држи у рукама писмо своје стрине попадије.

»Зове нас стрина у госте!«

»На радујете ли се?«

»О, те како! Да знате, ко ће све бити онде!«

»Ко?«

»Е, не ћу да кажем...«

Уђосмо у собу. Јулка позове и мене, да идем с њима. Погледам у Марију. Но чудно ли сам се изненадио! Дотадашњи весели поглед са осмејком поче да гасне. Из очију стаде нестајати онога жара, који нам казује, да је душа ведра... те мало по мало гасећи се повуче се са свим натраг у душу, од куда је био и искрснуо.

»Шта, Марија? Ви не бисте волели, да и ја идем с вама?«

»О, како не бих волела!« — рече, усиљавајући се да буде весела.

Зачудно сам се овој промени. Сада сам тек почео схваћати значај речи »Да знате ко ће све бити онде!« Да није Марија коме поклонила своје срце, те да тај срећни не ће бити код њене стрине!? Па да ја то не дознам!

Смислим важаћ посао те се извиним, да никако не могу ићи. Тада се умирила потпуно и некако ме је веселије погледала. Поглед ми је тај задавао доста бриге. Први пут сам читао из њега сестринску љубав према мени...

За тај дан одустадох од своје намере.

Онога дана, кад су њих две отишле у Н., нисам хтео да идем до њих, док оне не одоше. После по дне предложи Јоца, да и нас двојица одемо онамо на ужину. Има попа добра шиљерца на... Као да ми је погодно мисли. Мене је нешто вукло онамо.

Било је три сахата после по дне, кад се кренусмо. Леп јесењи дан. Сунце сија као у пролеће. Јоца пуши цигарету за цигаретом и говори како ћемо бити лепо дочекани. Прича ми, како се он код попадије први пут упознао са Јулком, те да има попадији захвалити, што му је Јулка данас жена.

Са врло мало пажње слушао сам његов разговор, јер су ми мисли биле код Марије.

Ево нас у селу, па и пред попином кућом! Две три госпође, попадије из околних села, којих мужеви дођоше на свечаре домаћину, шећу пред попином кућом. Једна од њих викну у кућу да иду нови гости. На то истрчи пред нас Марија. Мислио сам, да јој не ће бити мило када нас опази, али је она, на моје изненађење, била преко очекивања весела. Ухвати ме под руку па ме, весело шеретајући, поведе у собу, да ме прикаже стрини. На самих вратих искрсну момак, плав, развијен, и звонким гласом укори Марију, што је изишла из

игре. Марија га милим погледом замоли, да се не љути. Прикаже ме њему као своја рођака, а за тим прикаже њега мени. Био је то пристав код котарског суда у А. Он се тек као од беде рукује са мном па пружи Марији руку, да је одведе у собу. Она брзо пође за њим а по лицу јој се осу руменило. Ни налик на ону Марију код куће. Нешто ме текну у срце те стадох осећати неку тугу.

Сада сам био на чисто. Моји се планови распршташе.

Уђем и сам унутра. Тражио сам одмах погледе Маријине, али су ти погледи једнако почивали на младом приставу.

Остадосмо на вечери: Морам признати, да ми није било лако показивати се весео. Ono, до душе, Марија је и према мени била расположена, али сам ја из њених погледа увидео, да је у младом приставу нашла свој идеал. Када га погледа, чисто опазим, како јој неки пламен засветли у оку. Био сам разочаран. нитчезоше ми снови. Осећао сам, да се ништа не да поправити, јер сам добро познавао Марију.

После вечере је настала играпка, весеље, певање. Млади пристав је дивно певао. Марији би око заплamтело, када би он у песми дозивао своје мило и драго и на њу погледао. Свима је пало у очи да се њих двоје лепо гледају. Да бих од своје страпе што допринео, да се општа пажња од њих одврати, почнем гласно забављати две попадије, које су до мене седеле.

»Видите ли, како домаћици расту крила, што јој се синовица тако лепо забавља са младим приставом!« рече једна.

»И јесте девојка!« дода друга. »Па како ли се то дотерало! Ни налик на ону ланску! То је красна цура!« рекао ми је пристав пре по дне. »Да сам — рече — унапређен, не бих се ни тренутка предомишљао, већ бих је одмах испросио . . .«

Не би се предомишљао, испросио би је . . . те су ми речи дуго стајале у души. А да ли и Марија мисли то?! Или само мисли: љубим га, љуби ме. Или није ни мислила ни на што, већ је само љубила . . .

»Да, да! А шта би рекла Иванка Берањијева?«

»Каква Иванка?« запитам.

»Ћерка старог порезника Берањије, код којих је Милан у стану . . . Тако се бар говори, да се лепо гледају, а свет их вића, како више пута заједно шећу, и како он ретко коју другу забавља — но, али поред оне . . . обишла је та света.«

»Је ли млада?«

»Не знам; али кажу да није лепа.«

Домаћица, госпођа пошпиница, већ није знала како да угоди гостима. Мило јој, што јој се синовица тако лепо забавља, а видело се, да је сва обузета мишљу о срећи своје синовице. Више пута је позивала Јулку у другу собу, да јој нешто каже. Кад год би се Јулка вратила, смешкала би се, посматрајући Милана и Марију.

После неколико разних игара најоч се поред Марије. Запитах је, како се забавља.

»Врло добро! Замислите, казао ми је господин пристав, да је наш начелник нешто скривио, те ће на три месеца бити суспендован од службе и да ће он доћи овамо, да води истрагу и да га за то време замењује, јер немају другог кога да пошљу. Казао ми је, да ће долазити до нас.«

Ово је говорила тражећи га очима. Ја сам се некако био умирио. Почео сам братски осећати према њој, јер њен осећај према Милану изгледаше ми као светиња, и као нешто, што не могу ни чим отклонити. Чудно сам се сам тој промени.

Кад смо се вратили кући, одем сутра дан до Марије Нашао сам је доста расположену, али прилично замишљену. Много је повученија била у говору него иначе. Но чим је почела што о јучерашњој забави, одмах се већма одушевила. Говор се највише врзао око Милана, јер сам га ја тако заподевао. Она га је онда стала хвалити, како је велик Србин и како је племенит према сељацима. Он јој је, међу осталим, рекао и то, да је његов отац сиромах ратар па да он баш и не мари забављати госпођице из богатих породица. На онда хтеде још нешто да рекне, што јој је он казао, но ва једаред престане и поруменi . . .

»Шта вам је још казао?« запитам ја.

»То вам не ћу рећи.«

»За што не мени? Та ми смо рођаци!«

»Па . . . да му се допадам.«

На то се насмеја од срца.

»То му верујем. Да ко ће се допасти, ако се ви не ћете допасти!«

»Али ја опет нисам као оне варошанке. Оне имају свега, што ужелиша... а ја бих пропала у земљу, да се онако удесим.«

»Видите, некоме се баш то допада; али много је лепше оно, што је природно. Вама и онако није потребно, да то чините. Вама би све то било сувишно, а што је сувишно, није лепо.«

Стеван Радић

(Наставиће се)

CAVALLERIA RUSTICANA

НОВЕЛА Ђ. ВЕРГЕ

ПРЕВЕО ПЕТАР БОГДАНОВИЋ

Туриду Мака, син госпође Нунције, био је ислужио солдачину. Сваке недеље шетао се пијацом пред црквом у свом бесаљерском оделу и црвеној капи. Девојке, које су преко главе умотане пошле на службу, све су га гутале очима, а деца су га облетала као муве. Носио је и лулу, а на лули насликан краљ како јаше, па изгледа као да је жив; сумпораче је кресао о панталоне, а уз то је дизао ногу, као да хоће кога да удари њом. Но при свем томе се закупникова кћи Лола не показиваше ни на доксату ни на служби. Она се била заручила с неким из Ликодије, који казиваше, да је кириџија и да има у штали четир мазге. Из прва, кад је то дознао Туриду, хтео му је утробу да раскине, том из Ликодије! Али не учини ништа, него искали срце тиме што је певао свакојаке подругљиве песме, кад год је пролазио под лепојчиним прозором.

„Шта ли је то само том Туриду," питаху се суседи, „те по читаве ноћи нева као самохран врабац?"

Најзад једног дана сретне Туриду Лолу, баш кад се враћала са славе код мајке божје del Pericolo; кад га она угледа, нити је поцрвенела нити пребледела, баш као да је се цела ствар не тиче ништа.

„Благо сваком, ко вас сретне!" назове јој он.

„А, браца Туриду; а ја чујем да сте ви већ од првога код куће."

„Ја опет са свим друго нешто чујем," одговори он. „Је ли истина, да сте пошли за кириџију Алфија?"

„Кад је тако Бог хтео!" одговори Лола, и привеза јаче под вратом мараму око главе.

„Та ви удешавате како ви хоћете а не како Бог хоће! Бог је хтео те сам се ја морао тако из далека вратити, да чујем тако немиле новине, сињора Лола!"

Покушавао је јадник, да се бојаги прави миран, али му глас промукну са свим. Њој беше од срца жао, што га је тако ражалила; али није смела да му ласка слатким речима.

— „Чујте, браца Туриду —," рече најзад, „одох ја опет са својим другама. Шта ће рећи они тамо у селу, ако ме виде с вама?..."

„Тако је!" одговори Туриду: „сад, кад се удајете за Алфија, а он има четир мазге у штали, сад не смете дати, да они у селу с вама испирају уста. А моја мати, јадница, морала је продати нашу мрку магарицу и парче винограда, док сам ја служио. Но то је сад било па и није, ви се више не сећате, како смо се на вашем прозору разговарали, како сте ми на растанку поклонили своју мараму, у коју сам ја бог зна колико суза лио, кад сам далеко, далеко био одавде. А сад с Богом, сињора Лола, сад смо разрачунили, и наше се пријатељство свршило."

Лола се удала за кириџију. Недељом је седела на доксату и држала руке у крилу, да покаже свету оно силно прстење, што јој је поклонио њен војно. Туриду се ноће опет шетати горе доле улицом, са лулом у зуби, а руке турио у џепове; у себи је све пуцао од једа, што Лолин муж има толико злата, и што се она чини, као да га и не види, кад прође покрај ње.

Баш преко пута Алфију становао је Кола, а тај је трговао вином и био је врло богат, бар тако су људи говорили. Туриду му дотле није дао мира, док га тај човек не узе у службу. Тај човек је имао ћерку те Туриду, чим дође у кућу, поче девојци слатке речи говорити.

— „А што ви те лепе речи не говорите Лоли?" одговарала је на његове речи Санта.

„Е, Лола је велика госпођа! Сињора Лола удала се за краља с круном на глави!"

— „Ја, да богме, нисам тако сретна!"

„Ви вредите стотину Лола, а ја знам човека, који би батално и Лолу и сав свет, само кад је близу вас, којој Лола није достојна ни да одреши ремене с обуће."

— „О хо! Руке себи, браца Туриду!"

„Та не бојте се, не ћу ја вас појести?"

— „Не бојим се ја ни мало друкчијих делија, но што сте ви!"

„Та дабогме, ваша је мати била из Ликодије! Отуд у вас та кавгаџиска крв! Ох, да вас могу овако очима прогутати!“

— „Па — можете, очима ме прогутајте, ма ни труна не остало; него де, боље ми подигните овај терет на леђа.“

„Та за вас бих подигао целу кућу, а не то мало, бих, Бога ми.“

— Хајдемо брже, јер иначе ћемо начинити ваш ар од овог чекоња.“

„Да сам богат, женио бих се девојком таком као што сте ви, госпођице Санта.“

— „Ја се не ћу удати за краља с крупом на гла ви као Лола, али за то имам мираза, ако ми бог пошаље младожењу.“

„Зна се, да сте ви богати, зна се то.“

— „Е на кад се зна, а ви се пожурите, јер ће отац сад одмах доћи, а писам рада, да ме нађе овде с вама.“

Отац се је чешао иза уха, али девојка није ништа хтела да зна о том, јер ју је непрестано бола у срце и играла јој пред очима берсаљерска црвена капа, и када отац Турида истера из куће, отварала му је ћерка прозор и разговарала се с њим по читаве ноћи, тако да цело суседство ни о чем друго није говорило само о том.

„Ја ћу полудети,“ говорио је Туриду, „не могу ни да спавам ни да једем.“

„Све којешта!“

„Тако ми части!“

Међу тим је Лола кришом свако вече слушала њихов разговор и бледела је и руменела; једног дана рече она Туриду.

„Тако дакле, браца Туриду, зар се старим пријатељима човек више и не јавља?“

— „Ах, благо ли си оном, ко се вама сме јавити.“

„Ако хоћете да ми се јавите, ви знате, где ја седим!“ одговори Лола.

Туриду је толико одлазио, да је Санта опазила, и увек му пред носом затварала прозор. Суседи се згледаху смешећи се и машући главом. Лолин муж је ходио по вашарима са својим мазгама.

„Идем у недељу да се исповедим! Спила сам ноћас црно грожђе,“ рече Лола.

„Та мани се, мани се!“ молио ју је Туриду.

— „Идем ја. Хтеће мој муж да зна за што се нисам хтела исповедити пред Ускрс.“

„Ах!“ шаптала је Санта, чекајући на коленима, да на њу дође ред да се исповеда, а баш у тај мах беше Лола исповедила своје грехе.

Браца Алфијо се међу тим вратио са својим мазгама и са пуним џеповима; донео је жени лепу хаљину.

„Имате право, што јој доносите дарове,“ рече му суседкиња Санта, „јер док ви нисте били дома, она вам је красно дичила кућу!“

Браца Алфијо беше од оних кириџија, који кану чак на уши набију, те када чу да се тако говори о његовој жени, промени боју, као да га је неко убо ножем. „Господе мој,“ рече, „ако нисте добро видели, не ће вам ни једно око остати у глави. Ако вам се ја станем светити, не ће бити добро ни вама ни иком од ваших; не ћете више моћи плакати.“

— „Нисам ја научила плакати!“ одговори Санта; „ја нисам плакала, ни кад сам видела, како се Туриду ноћу крадом увлачио у кућу вашој жени.“

„Добро, добро!“ рече Алфијо. „Хвала вам!“

Од како мачак доће кући, не показиваше се Туриду више ни на улици ни пред кућом, него је заборављао свој гнев у крчми са осталим друговима; а на први дан Ускрса стојала је на њихову столу чинија са кобасицама. Када браца Алфијо уђе у собу, по погледу његову знао је Туриду, ради чега је дошао, па метну виљушку на тањир.

— „Имате ли каква посла за ме, браца Алфијо?“

„Немам, браца-Туриду; ово је прилично прошло времена, од како вас нисам видео, па хтео сам ево да говорим с вама нешто, та ви већ знате шта.“

Туриду му пружи пехар но Алфијо га одбије руком. Онда Туриду устане па рекне: „Ево ме, браца-Алфијо!“

Кириџија му метне руке на раме. — „Ако сутра дођете онамо до Канџирије, разговараћемо се о тој ствари, браца!“

„Очекујте ме на другу у зору, отићи ћемо скупа.“

После тих речи пољубише се у знак да се изазвали. Туриду Алфија угризе за ухо, а тиме му свечано обећа, да не ће изостати. Другови отпратише Турида дома. Једна Нунција увек очекиваше у дубоку ноћ сина.

„Мати,“ рече Туриду, кад дође кући, „сећате ли се још, кад сам одлазио у војнике, како сте мислили, да се не ћу више вратити дома. Пољубите ме онако, како сте ме онда пољубили, јер сутра идем далеко.“

У рану зору уста, узе свој нож, што је под сеном држао, кад је полазио у војнике, и упути се до Канџирије.

„О Господе мој, камо ћеш тако љутит? јецала је Лола, сва у страху, када јој је полазио муж.

„Та не ћу далеко,“ одговори он „али би по тебе било боље, да се више не вратим“.

Лола, у кошуљи, молила се Богу, љубила је бројанице, које јој је фра Бернардино донео из свете земље, и очитала је толико молитава, колико беше зрнаца у бројаницама.

— „Браца Алфијо!“ поче Туриду, по што је парче пута ишао упоредо са противником својим, који беше са свим миран. „Тако ми једииога Бога, ја знам да сам неправо чинио и дао бих се убити. Али пре него што дођох амо, видео сам своју стару мајку, која беше устала, да види како ће отићи; изговорила се да мора наранити живину. И као што је један Бог на небу, ја ћу вас убити, само да ова јадница не мора плакати.“

„Добро!“ рече Алфијо, и скиде капут.

Алфијо први уболе Турида и то у руку; али се Туриду залети и згоди — — — —

„Ах, браца-Туриду, ви хоћете баш да ме убијете?!“

— Ја сам вам рекао: од када сам јутрос видео једну старицу, мислим, да је непрестано гледам.“

„Само добро отворите очи,“ викаше Алфијо, „сад ћу вам поштено вратити.“

Полеже на земљу, једном руком покрије рану, а другом зграби пуно песка и баци га свом противнику у лице.

„Јао!“ јаукну Туриду. „Пропао сам!“

Полети да побегне, али га Алфијо брзо стигне и још га дваред уболе, најпре у стомак па онда у грло.

„То је за кућу, коју си ми окаљао. Сад ти мајка не ће више у рану зору хранити живину.“

Туриду се још љуљну међу дрвећем па онда паде колики је дуг. Крв му је куљала из грла, и још једино, што је могао рећи, беше: „Ох, мати моја!“

ПОУКА

О ПРОШЛОСТИ БЕОГРАДА

(Наставак)

Лако се могло предвидети да Порта не ће тако лако преболети карловачки уговор о миру. С тога се често затрчавала да прекине трактат те да поведе нов рат против цара. Но свагда је била задржана у свом смеру, мање гласом савести, него што више успесима царскога оружја на Западу и дипломатским радом савезника Аустрије, Холандске и Енглеске, и руским ратом, који је потпирио Карло XII.

Кад већ Порта није смела да се дигне на моћну Аустрију, која је стојала под политичном и милиарном управом Евгенијевом, покушала је после мира, што је склопила са Петром Великим у Једренима (1713), да завара једног од најслабијих између оних, који су потписали карловачки уговор о миру, а то су били Млеци, те да Млецима отме најлепше крајеве.

Већ 10 децембра 1714 откаже султан Ахмет II млетачкој синьорији мир. Ова се обрати на цара Карла VI и замоли помоћи од Аустрије као савезнице и сауговарачице. Бечки кабинет затражи од Порте да се држи уговора а кад је турско посланство, што је одаслано било у Беч, хтело да наведе Аустрију да се држи неутрално, брзо је опазило да се царски двор не ће одазвати том захтеву. Зацело је у тој одлуци Аустрије мање меродаван био интерес Млетака, који се за време шпанског рата о наследство нису свагда коректно владали, него рођени интерес Аустрије. Евгеније Савојски и сувише је био војсковођа и државник а да не би уложио био сву важност своје личности за рат против Порте, која се поцела, за рат, у којем је било прилике да се и таминшки Банат у Угарској отме од Турака и да се држави освоје оне важне позиције на дољњем Дунаву, које се још од године 1687 јављају као смерови царској политици.

Тако се изроди рат, који ће обеснеј Порти, што никако није хтела да буде задовољна карловачким уговором о миру, отети плодове столетним бојевима и напорима.

Евгенијева победа над три пут тако јаким непријатељем 5 августа 1716 код Петроварадина, а и освојење Темишвара (13 октобра 1716) отворише нове изгледе на добитак и дадоше да се предвиди да ће се турска моћ силно подрмати. Турска је до душе преко аустриског резидента барона Флајшмана,*) кога је она злоставила, хтела да удеси прего-

*) Барона Флајшмана, који је као царски посланик био у Цариграду, па наповести великога везира Алије, у шак да Порта не одобрава Флајшмапову мисију, на његову путу од Једрена у Београд бљову овога града нападну њих пет стотина турских коњаника и одведу га у Смедерево, где га вргну у тавницу. По што је царски посланик пуних четрдесет и шест дана провео у тавници, пусте га на ње услед пораза Турака код Петроварадина и услед Алијине смрти.

воре о миру, не би ли тако доспела да се добро спреми и да Ракоцију пусти да у Угарској ради у смислу нова устанка. Но у толико је одлучније смели дух Евгенијев захтевао да се рат енергично настави.

Са свом оном енергијом, које је било у њега и о којој је тако често дао најсјајнијих доказа — вели Арнет у свом славном делу о принцу Евгенију — журио је војсковођа, да се неодложно приправи све, како би се војна могла пре отпочети, но што је икад било. Евгеније је само за тим ишао, да наново освоји Београд, чији срамни губитак није могао да преболи.

Расписом турског пореза у наследним земљама и другим прилозима сталежа и државе побринуло се за потребан новац. Нарочито се Евгеније бринуо, да војска има свега што јој треба. У велике амбаре по варошима северне и јужне Угарске купила се храна и друга пића, оружје се оправљало а флота се дунавска лепо удесила. Утврђење граница и заповест да се војска концентрише биле су даље припреме за војну, која се повела са ретком предострожношћу, а употребљено је било све, што је и с политичке и са милитарне стране било од користи.

14 маја 1717 опрости се Евгеније од цара, који му на дар даде драгим камењем богато оковано распеће с речима, да не сумња, да ће Евгеније у том знаку победити. 21 маја био је Евгеније у Футогу, где се купила војска. Како је у њему још зимус сазрела била идеја, да чете своје не преводи преко Саве него преко Дунава, то 27 маја оде у Панчево и ту са фелдцајгмајстером Мерсијем рекогноскује дунавске обале.*) Опште је било распрострањено мишљење па чак су и Турци мислили, да ће се прећи више Београда преко Саве. Но најглавнији разлог, што је Евгеније претпоставио Дунав, који је у тим крајевима веома широк, беше то, што је мислио, да ће се Турци на Сави спремити да му спрече прелазак, а прелазак преко Дунава мисливе просто да је немогућ те према томе на тој страни не ће ништа радити. Са истога је разлога Евгеније за прелазак одабрао место испод три велике панчевске аде код српских села Великог Села и Винче.*) Али се тајна за први мах строго чувала, ма да се неопажено спремило све.

Сва је Европа гледала на Савино ушће, где је највећи ратник свога времена гледао шта ће, свугде се говорило о догађајима што предстојаху, принчеви се и генерали са свију страна купили као добровољци у Евгенијев главни стан, да буду сведоци његова признатога генија. Жеља за пустоловљем, но пре свега сјајна појава силнога победиоца — вели се у великом генералштапском делу о војнама принца Евгенија — привукле су те људе, тако да је принчев главни стан наличио више дворском каквом стану него војничком околу. Изборни принц Карло Албрехт од Баварске (Карло VII) и његов брат Фердинанд, оба принца од Саксен-Салфелда, наследни принц од Анхалт-Десауа, три принца од Хесен-Касела, принчеви из дома виртембершког, баварског, холстајнског, лотрипшког и кондејског, принц Еманујило од Португалске, кнез Гагарин као заступник Русије и још безбројни други принчеви и генерали били су у свити великога војсковође. Сам цар Карло VI, задахнут важношћу ове војне, намеравао је да дође до принца и до војске, „не би ли једаред“ — као што стоји у писму — „под таквим мајстором као што треба изучио тај господски занат и не би ли могао бити уз њега“.

По што је све било спремљено и по што су чете стигле до Панчева,**) прешло се у рану зору 15 јуниа. У лађе одређене за прелазак у највећој су тишини уше чете, којима је првима ваљало стићи на оностраиу обалу. Прелазак је руководио фелдцајгмајстер Мерси а принц је са својом сјајном свитом стојао на обали и сам је надгледао како му се извршују наложи. Заповедници су били код својих

Нови велики везир Халил паша нареди те га са почастима отпрате у Београд; онде су га држали под надзором а кад су почели нови зашлети, употребише га као посредника међу Портом и бечким двором. Arneth. Prinz Eugen von Savoyen, Wien 1858.

*) Још пре је Евгеније био наредио те су ратне и транспортне лађе неопажено дунавцем неким доспеле на Тамиш. Кад се вратио из Панчева, све се лађе и сав превозни материјал по Тамишу однео до Панчева.

*) У многим се старијим књигама помиње, да је Евгеније са војском прешао преко Дунава код Вашиљице. Ово је погрешно. Прва Евгенијева ћуприја била је испод панчевских ада, дакле од прилике онде, где је сад место Марајевелд, међу Великим Селом и Винчом, на српској страни.

**) Немачка војска, која се код Футога и Варадина искупила била, кренула се 9 јуниа (29 маја) на Футога преко Римског Шанца и стигла је тога дана на конак у Ковиљ. Сутрадан је дошла до виловачког моста. 11 јуниа прешла је војска преко виловачког моста, и то најпре коњица, за њом пешадија а око по дне комора. За тим је прешла преко Тисе код Тителa и улогорила се на Бегеју. Ту се војска због намориог марша сутрадан одмарала. 13 (2) јуниа отишла је сва војска по одбитку једнога одреда, који је имао да чува мостобран на Дунавцу, даље, прешла је Тамиш и стигла у Опово. Онде је натоварио генерал Мерси сву инфантерију на лађе и шајке и спустио је за кратко време у Дунав под Панчевом. Да је Евгеније могао тако згодно употребити Дунавац, који је те исте зиме проширивао, и Тамиш, који је иначе плитак, то је вазлуга велике воде, која се те године била доцкан појавила и дуго задржала у коритима ових река.

чета на лађама. Била је мртва тишина. Није се чуло ни гласка. Чуо се само монотони удар весала. Сад уђе Мерси у своју лађу а на тој се лађи истакне заповедничка застава. С оне се стране наједаред укажу ликови. Овде онде одвала се турско ђуле у воду. Мерсијева лађа дође до на сред реке. Салва једна са заповедничке лађе даде уговорени знак. Са обале и са свију лађа захоре се сад салве, заставе буду развијене, звук рогова и тутњава бубњева стане проламати ваздух. Све гледа натраг на воју. Овај високо дигао у руци крст, што је добио на дар од цара. Тада се као хука буре захори из хиљаде и хиљаде грла одушевљен клик: „Живео Евгеније!“*

Мерси једном пијониру отме весло па и он помогне веслати. На његов се пример угледају остали генерали и официри. Још неколико тренутака па се стали искрцавати. Прелазак преко Дунава сјајно је пошао за руком.

Сутрадан је по дотле намештеном мосту прешла коњица, артилерија, један део Мерсијева кора и сва комора на онострану обалу и већ 18 јунија рекогносковао је Евгеније околину Београда, како би одмах могао издати потребне заповести да се отпочне рад око опсаде.

Варош је од последњег турског освојења амо била добро утврђена. Двор, који је био на стени, варош крај воде, што се под њим крај Дунава ширила и што се данас зове доњи град, а и права варош, која се од Саве до Дунава око цитаделе опасала као појас, сачињавали су сви заједно оно, што се тада звало тврђавом. На саиској обали — вели генерал Протић, који се служио тачним извештајима и плановима из онога доба — ван града, била је српска варош; а јужно од града и свуд у наоколо око њега, протезало се је у виду полукруга подграђе, које су Турци звали „Паланка“. Главни град имао је високе зидове и велике куле, које су служиле место бастиона за фланкирање главних градских зидова и у опште за боју и јачу обрану целокупног града. Испред спољашег фронта имао је град равелине, рожаста утврђења и друге утврђене линије у разним вијугама и разним облицима. Цео вис, на коме је горњи главни град, био је опкољен високим зидовима и разноликим кулама а под земљом пред овима било је свуд у наоколо на много места мина и минских галерија за одбрану града испод земље. Овај део града кладио је свом својом околином и могао је да брани и да туче и Саву и Дунав, сва подграђа на и ону засебну, предњу градску линију, што је опасивала подграђе и којој је и он служио још и као прибежиште, када би спољња градска линија била изгубљена. Предњи засебни део града, што је заклањао варош, имао је дубоке и широке ровове и иза њих високе и јаке земљане бедеме; он је почињао на Сави, па се протезао од прилике у виду полукруга у испреламаним правим линијама, везаним и састављеним са флешама и појединим редутима до Дунава. У њему је било двадесет и девет хиљада ваљаних момака, међу њима двадесет хиљада Јаничара под заповедништвом Мустафа-паше, четир хиљаде Арнаута, три хиљаде Спахија и две хиљаде Татара. Магацини београдски били су препуни муниције, ратног прибора, хране и осталих потреба, које требају за одбрану града и за издржавање војске. На обема главним и свим споредним градским линијама и бедемима било је у довољном броју топова и другог оружја а и пољске артиљерије.

Страна од воде, коју су чувале седамдесет које већих које мањих лађа, стојала је осим тога у свези са Земуном, који је још био у турским рукама.

Принц, који је располагао са шездесет и једним батаљоном инфантерије и сто седамдесет и шест шкадрона кавалерије, свакако четама, које су биле добро дисциплиноване и у ратовима очеличене, имао је у добро утврђеном Београду пред собом са свим знатну силу.

Но изгледа, као да је Евгеније одмах био спремљен и на то, да ће доћи велика турска војска да спасе оне у Београду од опсаде, јер је закључио, да одмах заузме положај, који се могао одржати за време целе опсаде и који се могао бранити против сваког непријатељског нападаја. Утврђени стан, који је сада подигао, имао је овај двогуби задатак: с једне стране да Београд од сува затвори, с друге стране да се одупре војсци, која би можда од Смедерева дошла да Београд спасе од опсаде. Према томе су границе том стану чиниле две линије, тако звана контравалацијона линија, која је била управљена на варош и њу опкољавала, и тако звана циркумвалацијона линија, која је сам стан ограничавала од јужне и источне стране. Линије су биле тако високе, шанци свуд унаоколо тако широки, обранбених справа тако много, да је цело, које је имало облик неправилна трокута, више личило на тврђаву него на стан. Силни отвори, по равелинима добро чувани, остали су непозатварани, да би чете лако могле изаћи из стана те се на отворену пољу сукобити с непријатељем. На оба краја тих опсадних линија, чији лепо одржани облици још и данас сваком, ко их види, измамљују речи дивљења, понамештани су били мостови са мостобранима, како би се одржавала комуникација са Сремом на једној

и са Банатом на другој страни.*) Велике убојне лађе постирао је принц на обе стране дунавске ћуприје, која се пружала до утврђеног стања, не би ли је сачувао против турске флоте. Један од тих мостова (дунавски мост) био је више ушћа Миријевског потока, други (савски мост) ниже ушћа мокролушког потока. Савски мост сграђен је био помоћу српских добровољаца и граничара. Мост код Панчева буде скинут. Док се сви ти послови тако брзо и са ретком вештином свршавали, заповедио је Евгеније да фелдмаршалајтнант гроф фон дер Хаубен, који је био у Петроварадину са осам батаљона и са две коњаничке регименте. Турке протера из Земуна и да васпостави свезу међу царском опсадном војском, обриштар барон Најверг нак да поседне мостобран на левој обали дунавској. Ове заповести буду тачно извршене. Турци оставише Земун, по што су ту варош, као што су пре радили са Бежанијом, запалили. Београд је сад са свим био одељен.

Но наскоро ће опсађивач сам постати опседнут и опкољен. Велики везир Халил паша био је међу тим дошао са својом војском до Ниша. Изгледало је као да хоће да продре у Ердељ. Евгеније је провидео, да га хоће да одмами од Београда: но он се одлучио, да свој положај ту одржи постојано. Док се пред Београдом неуморно радило, док се на град ревно пуцало а обостране ратне лађе једна другој наносиле велику штету, дотле се велики везир са својом великом војском лагано приближавао Београду. 30 јулија дигао се гласан клик из вароши кад се са врх двора опазила авангарда турске војске. У војсци су тој били лаки коњаници Спахије а кретала се према левом крилу царског окола и онде се прочаркала са хусарима и српском коњицом, који су служили под Евгенијем. Турска је војска брзо а у највећем реду продирала. Наместила се на висовима, који су окружавали Евгенијев стан, тако да га је могла затворити и са свим правилно опколити. Висове је заузела пешадија; силна коњица стојала је на оба крила. Одмах су Турци наместили батерије те се по прокопима приближавали Евгенијевој војсци. Положај турске војске имао је форму полукруга и обухватио је положај немачке војске од Дунава па до Саве. Кључ турској позицији био је онај вис над Екмеклучком механом и Малим Мокрим Лугом, који надвисује сву околину. Одавде је десна страна турског положаја ишла ка Дунаву до Вишњице гребеном виса с десне стране Миријевског потока а с леве до на Саву по висоравну и гребену Дедине (греда, која дели топчидерску и мокролушку долину), по што је код Малог Мокрог Луга пресекла поток истог имена. За дванаест се дана приближили били околу причеву на шест стотина корачаја. Евгеније је слутио, да непријатељ не ће дуго оклевати с нападајем већ с тога, што, у положају, у којем је био, није могао довољно заире да добави за големи број своје војске, коју су цениле на двеста хиљада момака.

(Настаниће се)

Т. Ст. Виловски

*) И данас још постоје ови шанчеви, које народ зове Лаудановим шанчевима (Лаудонов шанац), јер их је Лаудон такође употребио и обновио. Од овог великог утврђења одржан је још онај спољашњи део, који је сачињавао циркумвалацијону линију, докле је шанац према граду, који је сачињавао контравалацијону линију, већ одавно нестао. Ова је ишла од ушћа мокролушког потока дуж(ом данашњег топчидерског друма (Кнез-Милошеве улице) па сливајући код војске академије преко западног и источног Врачара и Дунаву. Тако звани Лаудонов шанац, т. ј Евгенијева циркумвалацијона линија пала је од ушћа мокролушког потока, крај овога ка Миријеву и отуда ка Дунаву и може се врло видети с обе стране смедеревског пута. Доле на Сави у бари Венеција међу железничким мостом и железничком станицом види се и данас још шанац, који се погрешно зове римски шанац. Он је тако означен и на најновијем плану Београда. То је остатак Евгенијева шанца, који је везивао Евгенијева утврђења са мостобраном и сачињавао један део овога.

НИКОЛА ТЕСЛА

ОД ТОМЕ КОМЕРФОРД МАРТИНА

(The Century Vol. XLVII N. 4. стр. 582)

ПРЕВЕО КОСТА КАРАМАТА

(Свршетак)

Ако је могло што учврстити Теслу у његовим надама и одушевљењу, то је био најужи однос, у који је дошао са овако знатним геније(м који је створио тако много нових ствари у електрицитету. Емерсон је рекао да је пара пола Енглез, а не бисмо ли ми у догледу, што су људи као Едисон учинили, могли додати, да је електрицитета пола Американац? Оно ватрено усрђе, с којим се овај млади новак бацио на најпотребитије задаће, наткрилило је и његова главара. Задуго је он дневно до-

ручковао печени сир, уз пркос његову желуцу, јер је Тесла ову пошалицу држао за истину, да се његов јунак на тај начин успешно очвршћава за нови ред после дуга бдења у тешком послу. Едисону, као многом другом човеку, тешко је било да нађе у границама цивилизације Теслин родни крај, као што је међама означено на мапама, па је један пут озбиљно запитао овог почетника, да ли је икад окусио човечјега меса. Ово се морало догодити, да се збиља пријатно друговање и учењиштво доконча. И геније, који се најлакше да испоредити с репатом звездом, има свој заокружен пут; а она два човека сваки за се заступају разне врсте васпитања, различите методе и различите смерове. Тесла мора с оскудицом да се бори; али, одржан својим снажним умом, греде својим путем свога посла ради.

У последњим годинама беснела је оштра распра на електричном пољу око тога, која је струја, директна или алтернативна, кориснија по електрично осветљење. По свој оштрини, и по том, што се често прела и око лица, слична је полемици старих метафизичара; а неупућени и прости људи чудили су се, да ли је збиља вредно што се тако јако препиру и што се бију само ради спекулативних ствари. На инак ова распра има повољан успех; а Тесла је од почетка био борац за алтернисане струје, не с тога што је мање љубио директне струје, него што је знао, да са алтернисаним струјама може доћи до резултата, које другојачије не може достићи, а особито у преношењу снаге. Осим тога сви генератори и мотори једносмерних струја потребују комутаторе и четке; а сам је Тесла, који је усавршио многе изналаске што се оснивају на директним струјама, показао да су употребом принципа о ротаторном магнетском пољу ови елементи непотребни, и да ствари само заплећу и ограничавају. Ово окоришћавање полифазних струја бејаше скоро најодличнији напредак, који је учињно дубок утисак у електричној вештини и који је још за времена био објављен. У Италији се збило, да је један себи првенство присвајао, а то је подсећало човека на оне антиципације, које се гомилале око телеграфа, телефона и сијалица. У Немачкој су повици, који су сакупили у народу и од државе, саградили апарат по принципу полифазних струја, а њиме су преносили јаке снаге на више од сто миља, од Некара на Рајни до Франкфурта на Мајни; а сада ће сличним оруђем Нијагара терати точкове у Буфалу и још даље.

Тесла је тако разложито израдио свој изналазак ротаторног магнетског поља или „резултантне атракције“, да прикупљени списи о његовим изналасцима сачињавају двадесет и четир поглавља о разним облицима његових полифазних апарата и приудешавања струје. Али идући даље на нова истраживања и огласивши основне мисли или идеје, објавио је читав низ још интересијих истраживања о новој групи појава са струјама високог потенцијала и високе фреквенције. Да упозна америчанску публику са неким од својих резултата, држао је предавање о њима у *Columbia College* пред *American Institute of Electrical Engineers* маја 1891. Године за тим, са резултатима зрелијима за објаву, а на нарочит позив, предавао је пред *Institute of Electrical Engineers*, одличном научном телу, којем је тада председник био проф. Крукс; а касније у Royal Institution, у којем је бесмртни *Фарадеј* живео и радио. Из Енглеске је позван у Француску, да понови своје експерименте пред *Société Internationale des Electriciens* и пред *Société Française de Physique*. У Немачкој му је честитао Херц и Хелмхолц, а из Србије му је дошао орден св. Саве, који му је дао краљ. Али он баш не воли говорницу, па се повратио својој радионици са осећајем кајања, да је занемарио свој рад, од којега га није неколико месеци напуштања ни непрекидна истраживања не ће ослободити.

Само ће моћи у кратко оцртати огромно поље његових истраживања, које ова предавања и апарати скупа са демонстрацијама покривају. У велике и одрешито заступа Тесла мишљење, а и поткрепио га је дивним експериментима, пуним лепоте и величанствености, да се светлост и топлота произвађају електростатичним силама, које делују између набијених молекула или атома. Усавршавајући мотор, који ће му дати струје од неколико хиљада мена по секунди, и изналазивши прекидни калем за испражњивање, створио је електростатична стања, која су модификовала многе већ попримљене појмове о електрицитету. До сад се држало да обично струје са потенцијалом од једне до две тисуће волата на сигурно убију човека, а Теслу је човек могао видети да је примао кроз своје руке струје при потенцијалу од више него 200.000 волата, које по секунди милијон пута трепћу, а огласиују се светлим блештавим млазевима. Ово није само просто *tour de force*, него објашњује принцип, да док струје са ниским фреквенцијама убијају живот, донде су ове безопасне. После оваког очевидног покушаја, узгред буди речено, још се ниједан није нашао који би потекао да га понови; тело и одело Теслино још је за неко време давало танке светлиће или светле пламове разбите светлости. Истина, овакав прави пламен изводи се узбуркивањем електростатично набијених молекула, а особити појави могу се видети од јаких етирских и белих млазева, који ништа не троше, избијајући

на крајевима индукционог калема као громови из каква шупљикава тла. Са оваким вибрацијама, које би се могле одржати и при потенцијалу од 3,000.000 волата, нада се Тесла да ће се једног дана моћи обавити у потпуни плашт светлуцаве ватре, која му не ће ништа моћи наштодити. Овакве струје, што их сад употребљава, каже он, могле би нага човека топло држати и на северном полу, а њихова корист по терапију само је једна од практичних могућих примена, која је сад уведена.

Окоришћавајући се сличним струјама и механизмима, Тесла је показао, да се електричне светиљке и мотори могу обрађивати само и са једном жицом, место као до сад, с разлога да се струја повраћа, што се употребљавале две жице; а можемо их обрађивати и тако, да се заокружени ток са сим изостаје. Наша друштва са подземним проводницама доћи ће до тога, да ће им жице и њихово занимање постати излишно. Електричне вибрације, изазване ма на којем месту на земљи, могу резонанцијом ма на којем другом куту служити за преношење или договора или силе. Са овим импулзима или талласатим испражњивањима отвара Тесла опет ново поље за електрично осветљење. Његове светиљке немају оних жица, каквих обично познајемо, него садржавају или равну жичицу, или рефракторно дуге, или само гас. Цеви или кугле овакове врсте, у којима затворени етир или ваздух удара о стене, одједанпут ће се расветлити, ако се унесу у простор или собу, у којима вибрирају овакве неочекиване струје. Ако су изнутра обложене фосфоресцентним стварима, сијаће у потпуну сјају јутарње или вечерње црвени.

Ово је само шачица идеја и изналазака из богате ризнице Теслине радијонице, у којој он сам без икаквих пријатеља и помагача размишља с узрока на факат, па са непрекидним стрпљивим маром не само да израђује своје теорије, него их доказује мукама на експерименту. Он сам је најнезадовољнији стварима како их је он створио. Не давно је било да је оставио с незадовољством своје генераторе струја са високим фреквенцијама, па се дао на осцилатор, о којем он мисли да ће моћи заменити не само парне махине са њиховим тешким замашним точковима, него и представљати најпростији облик издашног механичког генератора струје. Може бити да он нема право, али странпутица само ће му отворити нове путе за његове смерове.

На Теслу су често нападали да се окући, да се ожени, па да ради који крај нове државе. Али хоће ли он да сељачи или да проналази? Господареве се њивице доста брзо дижу, прашни и истрошени друмови, посути белегама за миље и километрима, доста ће брзо да воде напред. Па ако бисмо и хтели, ми не можемо да се лишимо пијонира, који дубоко осећа унутрашњу природу, у кога су чула оштра за гласе и дахе природине, од којих траг дражи кроз непокрћене шуме.

КЊИЖЕВНОСТ

ЈОШ НЕКА О СИМИ МИЛУТИНОВИЋУ

ПОВОДОМ РАСПРАВЕ ДРА СТЕВАНА ПАВЛОВИЋА.

(Наставак)

Пре него што је Сима и отишао у Црну Гору, бавио се мишљу о бележењу народних песама. Том је доказ и оно неколико народних песама, што уврсти у своје »Неколике пјеснице« од 1826 године, од којих неке (о завојевању Крима и Моба Којчић-бега) угледаше света поново у Летопису за год. 1828, св. 15, али с неким малим, већином дијалектичним, изменама.[12]) А кад је отишао у Црну Гору, наставио је тај посао, и као што последња (35) свеска Летописа од 1828 године вели: тада је већ имао скупљено толико, »да би *два* велика тома у печатњи износиле, а да још управ купити ни започео није«. У том Летопису штампана је из Симина писма карактеристика тих народних песама; она гласи: »Црногорске песне мање имају поезије, збиљности, историје; и то је за срећство равно или више полезно. Црногорци како што су вољностроги делом, тако су точно речиви, природнодивни оратори и адвокати!« На ово надовеза писац у Летопису ово: »Ми с нестрпењем ожидавамо то собрање црногорски народни песана, уверени будући, да ће се со тим књижество наше заиста обогатити; знајући пак, да је купљење народни песана воопште трудно,

[12]) Прико, робље, дицу и т. д. место: преко, робје, дјецу; не можемо м. не моремо; већ, ји м. вет, иг и т. д.

а у Црној Гори зар и опасно, г. скупитељу добар успех и здравље желимо и о признателности рода уверити зар да се сумњамо?» Од то доба па све до 1833 г, као што се зна, није штампана никаква његова збирка, а те године угледа света његова *„Невиња“*, о којој је било речи у мојој радњи на стр. 150 и даље. Ову прву књигу његових песама не поздравише баш најтоплије. И сам Летопис донесе оштар суд о њој. »Кад би човек о свему«, вели се у Летопису 35, стр. 159, »што је у књиги украварања достојно говорити ктео, морао би дванут веће критическо дело него што је ово написати. Тако сметени и сплетени појмљења, таке отужне смеше у језику каква је у предодатима у књиги овој г. Милутиновића изасвенијама, нигди, ни у самог истог г. Милутиновића другим списанијама нема. Нити је српски ни славено-српски ни србијански, ни босански, ал' ни црногорски и херцеговачки није, јербо се од оног у песмама разликује, сва су рекао би славенска наречија ту смешана; то се описати не може, него само онога коме напредак изображенија народњег језика на сриду лежи до разгнвленија доводи. Већита штета да г. Милутиновић то не мари. Штета тако изрјадан дух тако неустројен да је. Чубро Чојковић (?!) у место да је погрешке прости људи, од који је песме ове слуш'о и преписо, у језику поправио, што је држајући се наречија они чије су песме, не само свободно, него се од онога који погрешке види и поправити ји уме, као и из дужности неке праведно изискује, у место велим да ји је поправно, још је и своја изумљенија (као што је да једну за стотину рекнемо, оно на стр. 19 стиху 18: »одпадају конче о чакширах« о коме вели: У брзоме (?) говору *о* без *у* или *л* чује се, па сам тако и писао) многа угрш'о, и тако језик у песмама овим за друге нецрногорске Србље још већма отешчао. И због језика дакле много песме ове губе и не могу се као друге наше народне песме допасти, од који иначе далеко одстоје. Над овима испрекним се полетом возвишавају народне песме г. Вуком издане.« Али то Симе не застрашн, већ хтеде одмах годину дана по том да изда заостали збирку народних песама, ради чега изиде и проглас у Српским Новинама бр. 22 од 1834 године ове садржине: »Симо Милутиновић, иначе под именом Чубро Чојковић, као један од најбољи списатеља и нарочито стихотвораца српски познан, бавивши се отпре неколико година у Црној Гори, и горећи без престанка чистом љубовшу к пользи и изображењу рода свога, кроме остали знаменити заслуга своји о књижеству српском, узео је на себе тај труд, те је с пожртвованьем први и најглавнији потреба к животу принадлежећи, од места до места, од једног стана до другог одећи, на колену и на самој земљи, доста пута и на самој месечини писајући, најкрасније и најзнаменитије песме црногорске из сами уста невајућег народа списао и у једну повелику књигу саставио. Књига се ова сад под именом *Невиње Црногорске* у овдашњој (т. ј. крагујевачкој) Књажеској Типографији, и то путем претчисленија (пренумерације) на тип издаје. Она ће се особитом красотом у спољашњем виду и најодабранијим својствима вкусног изданија одликовати. Песме су у њој и красне и важне, т. ј такове, које срце увесељавају, дух узвишавају, сва чувства у слатко согласије братске и дружеске нежности како год и миле нам народности доводе; а и такове, у којима се подобра част и историје црногорске садржи, која сваком Србину и мила и знаменита бити мора.« Књига ће имати два дела, сваки по 15 табака. Цена им је по три цванцика. Потписано је под овим позивом: »у Крагујевцу 1 јунија 1834. Издатељи«. Ко су то били »издатељи«, мени није познато, као што ни то, за што ово предузеће не угледа тада света, већ је морало чекати до 1837 године, када Сима штампаше »Историју Србије« у Лајпцигу те о свом трошку штампа и умножено издање своје »Невиније« од 1833 године. У ово друго издање унео је и све песме из прног издања, а сем тога и две песме народне из »Неколике пјеснице« Уносећи те две песме (Ево што би најрадије мој дед Срдан певао: Завојевање Крима и Моба Кончићева — од покојне ми мајке) није могао а да не помене за што их уноси у ову збирку а у исто време, на свој начин, и да одговори критичару. Одмах иза прве те песме, а у књизи после песме под бр. 58 додао је ову напомену: »Ову и следећу даворију узимам из моје у 1826-м годишту овди те понајприје штампане књиге »Неколике пјеснице« и у ово ји собрање прилагам, што су чисто народне, како и и ове друге, премда у Г. Б. Библиотекара и српскије пјесама повучки критиканта још нијесу легитимирано народске, како истим и самим њим, те и најнајпрвим њим а јединцато-

самцате Караџићеве . . . на српске што су леђитимиране, и зар и слијепцима српским чак надиктиране истим —.« У обема песмама, поредивши их, налазимо малих измена, као: м. однесоше: однијеше, м. светињске им похараше цркве: ришћанске и т. д., м. газише им: погазише, м. грдост: грда, м. поганога: невернога, м. ил' нас брани, ил' собом погњави: вет нас брани, наша мила мајко, м. кад то чула царица госпоја: кад је чула то царица млада, м. бише града неколико дана: бише града три бијела дана, м. су дванаест све дјетића боли: су дванаест његовије(х) друга и т. д. У овом издању нема 175 песама, као што поменух у својој радњи стр. 154 на брзини, јер ми ово издање не беше на дуже време у рукама, већ 174; сем тога није само она просна алегорија »Сан на божић« у овој књизи, већ има и неколико уметничких песама, тако на крају песме 55 »Нова пјесна црногорска о војни Русах и Тураках почетој у 1828-м году« стоји напомена, да је *ова песма младога владике црногорскога*, који ју је испевао пре него што је владиком постао. Код песме 56 (Мали Радојца), 61 (Нова црногорска пјесна о боју с низамом у Мартиниће 22-а 11 април. 1832-а годишта), 172 (Бјелице) и 173 (Кавајка) стоји звездица, а то значи да су песме владичине. Иза песме 130 (Непољуб), за коју стави да је од Николе Митровића, ускока морачкога, стоји напомена *„Сан на божић“ такође је владике производ“*. За што је иза ове песме ставио ову напомену, не знам, али толико знам, да су је многи превидели: ја сам сам узео био алегорију за Симину. Павловић је опет, по обичају, отишао и даље, те вели: да има више његових (т. ј. Симиних) красних песама у Неванији од 1837, уз које и красни саставак »Сан на божић«. — Пред песмом под бр. 4 *Свер* (или како се у првом издању зове »Вјеро-свез« стр. 46 под бр. 8) стоји ова напомена: »црногорска пјесна, кад се на ново заратише с Турцима Црногорци 1711-а года, кад им је дошао Милорадовић послан од Русије с грамотом диверсије ради против Турака«; и за ову песму мисле да је уметничка [11])

Као што сам раније поменуо, из овог издања испала су она разна његова тумачења, која нападе критика. На стр. 243, за песмом 133, додао је само оволико:

Од мене му нек ово је надгробно:
„О Србине Пецирепн витеже!
Спомен траје, док нам сунце сјаје,
Твоја л' врлост до страшнога суда,
Да од Вечног вечну плату прима.“

На крају пак »Неванције« има и његових »придатака« и то пре свега ова два стиха:

Та . . ?! не могу т' још уковат' Србе,
Док на твоје не ставим се мјесто!

а за тим: *Спев славено-србалству северном*, у ком предлаже новом цару за митрополита Мушицкога, *Дух сверадосног усклика сверху* »Ne acerbatur natio Serbica« *цара и краља аустријске империје* **Фердинанда првога** *свеблагодејске ријечи новој Српској Матици*, у ком слави поново отварање Матице; даље: *„Још ев' од мене и ово а о 1813-оме годишту“* — једно осам стихова — и: *Пак ев' и ово* у проси Тиролово мисње »сврху страдателне частице се«. Претпоследња песма је: *Од Малоша Светића Ода* приликом смрти Л. Мушицкога, а последња *Посвештење* од Симе. Ово *„Посвештење“* штампано је било и у првом издању, само у њем је било на почетку пред песмама и са натписом »Посвештење *свем Србинству*«; у овом другом издању оно је пак увећано са 55 стихова, којим посвећује ову књигу своме знанцу *Херлеру*.

О овој књизи песама проговорено је између других и у библиографијском прегледу Владимира Ивацевича »Собираније памятниковъ народнаго творчества у южныхъ и западныхъ Славянъ« стр. 57. Ивацевич вели, да су песме разређене без икакве системе: новије измешане са старијима; саопћене без икака објашњења, само с напоменом, где су и од кога записане. Замера и што су штампане у два стуница, а и ситним слогом. Свакако овај зборник је врло знатан, јер у себи има много одличних и драгоцених црногорских песама, које дотле не беху нигде штампане. Ивацевич по Срезневском наводи и мишљење Караџићево о тим песмама, у којима је налазио стихова и израза прерађених (стр. 58). О овој Милутиновића збирци народних песама говори опширније Асмус Серењен у Јагићеву Архиву за словенску филологију, у чланку Beitrag zur Geschichte der Entwickelung der serbischen Heldendichtung (у XV^1 књизи није још свршетак).

Кад је моја радња била већ готова, дошао ми је до руке Летопис 15, али га тада не мо-

[11]) *У Jihoslovanê* стоји да је Милутиновићева, стр. 297.

гох употребити, што поменух и на крају књиге у напомени стр. 236. Г. Павловић није нашао за вредно да се њом послужи и загледа у Летопис; с тога ћу ја о том проговорити.

Досадашњи биографи помињали су, да је трагедија *Обилић* написана 1827, а штампана 1837 године. Ја сам пак у својој радњи на стр. 208 још додао, да она није била у рукама Симиним већ године 1829; он ју је био послао »г. Летописцу«. Тада још не знадох: ко је био тај летописац и за што је њему послао? Белешка у Летопису 15 даје на то одговора. Још пре септембра 1828 године послао је Сима »Обилић« уреднику Летописа Милошу Светићу, да му »помоћу српске Матице на свет изда«. Уредник је нашао за вредно, да нам, пре него што угледа света у целини, »штогод из овога заиста поетическог дела као неки оглед« саопшти. Тај оглед штампао је на стр. 132—134 свога Летописа; то је почетак трагедије: говор Миличин на Лазарев, на онет Миличин. Овај оглед интересан је и с тога, што нам у неколико даје првобитан текст Симина »Обилића«. Поређењем излази, да га је на неколико места исправно и дотерао. Ево измена:

у Летопису стоји:	Јеси л' звезде собом потавнио,
	Јеси л' к небу своје окце диг'о,
у издању од 1837:	Јеси л' звезде собом затавнио,
	Јес' ка небу своје окце диз'о;
у Летопису:	О младицо, из честите крвце,
	А мој дивни друже и супруже,
	Док је *тебе*, све је благо мени.
у издању од 1837:	О младицо, та немањска крвцо,
	А мој друже и дивни супруже!
	Док је тебе, све је благо-мене!!

Још се разликују ови стихови:

	Дичи с' тобом војник *без примуде*
(у доцнијем:	Дичи с' тобом војник од милине.)
	Што и род им под штитом ти миран
(у доцнијем:	И род њин је и т. д.)
	Мила твоја толико *је* време
(овамо:	Миља твоја толико ј' вријеме. — У овом одељку на свима је местима: Мила м. Миља),
	И сву срећу с тобом *је* д'јелила (овамо без: је, али: | дијелила),
	Умом вишим и силама *знатним* (м. ближим),
	Нег' овакву и последњу молбу
(овамо:	Него 'ваку и т. д.),
	Добар стоји садак за идућак (у издању од 1837:	За идућак добар стоји садак
	И велика твог племена срећа),
	Д' осим бога не мож' ти се ништа
(место:	Да сем бога и т. д.)
	Док све с' нашти теби на услугу
(овамо:	Све се нашти и т. д.).

Биће грешка што у Летопису гласи први стих: »Добро *м'* јутро, мој бијели данче« (место: Добро т' и т. д. као у издању од 1837 год.). После стиха »Одстај'о сам и јутрењу свету« долазе још ова два стиха у издање липиско:

„Још отпој'о по свом обичају
„Од јуности... пак и возбраноје".

Ова нам белешка показује, да је Симин »Обилић« био познат још 1828 године и да је без сумње рукопис кружио међу члановима матичиним. За што га Матица није штампала? Без сумње са новчане оскудице.

У овом Летопису налазимо и белешку, да је Сима обећао »своје по Црној Гори путешествије описати«. Уредништво Летописа, ком га је он обећао послати да штампа додаје: »Он је милостиво примљен од Преосвјашч. Господина *Митрополита Црног. Петровића*, и помоћу његовом моћи ће бесумњено и *оно* дознати и испитати што је за иностранца немогуће. Надати се, дакле, да ћемо со тим изјасненије добити за многа сумнителна и неосноваиа извештија дела: Vialla de Saumiere, Voyage historique et politique au Montenegro: etc.« Овај путопис Симин није угледао света, а не знамо, да ли је и написан. Биће да је замишљен, а неизведен, као и многи планови људски, па и Симини. **Ђорђе С. Ђорђевић**

КОВЧЕЖИЋ

КЊИЖЕВНИ ПРИКАЗИ

Богдан Сп. Јовић. **Причице за српску младеж.** — Прво коло. Написао — — — богослов. Београд. Штампарија Петра К. Тапавскоиића. 1894. 8° стр. 60. Цена 0·60 дин. или 35 новчића. — Морамо проговорити о оним причицама с тога, што су намењене српској деци и што их наше почетнике. Кад смо прочитали ову књижицу, увидели смо, да је овај прва разлог, што ово пишемо, много већи од другога, што

је причице писао почетник, јер, верујте, он врло мало пажње заслужује. Ми му као почетнику, а уз то богослову, не можемо никако опростити грех, који је учињо, кад је оне своје бајке оштампао. Надамо се, да их српска деца не ће ни читати, јер сумњамо, да ће их ико преповрчити. У кратко ћемо навести садржину тих причица. Има их четир. 1. *У добра час.* Овде се прича, како је Миленко остао без оца и мајке, па немајући никога решава се, да оде на крај у свет, и да где год нађе себи зараде или да бар настани школе. Пре одласка пошта се с гробом своје мајке, а сећа се и свога оца, који је погинуо у рату с Турцима, на тако лепо беседи, као да му је двадесет и пет година, а не да је у четвртом разреду основне школе. Путује даље, пешаче му хлеба, глад га мучи, налази на чобанче Бошка, који болешљиво сазлушна његове муке и да му комад хлеба. Одатле оде у град, где се нађе с неким својим сељацима. Преноћи у механи, а сутра у недељу прохте му се, а вала је и расположен, те изађе из града у поље! (Није него још нешто! Сиротo дете дошло у град да нађе начина за свој опстанак, а богослов га одводи у поље да се мало прошета и да отпева једну врло отужну песму). Тамо чује где се неки разбојници договарају, да идуће ноћи нападну неког Игњата. Миленко, чим то чује, оде Игњату, извести га, да га овај, но што се одбрано од разбојника, прими и допусти му да настани школе. Миленко је задовољан: сврши је школу, заседло се у Јелицу, кћер Игњатову, која њега такође воли, па се и у највећем задовољству сећа својих родитеља и подиже им споменик. 2. *Покајник.* Родитељи пазе и негују Радоја, не споменик. 2. *Покајник.* Родитељи пазе и негују Радоја, не можеш боље бити, а он кад одрасте напушта своје родитеље, наборавља их, па се у последњем часу покаје. 3. *Под врагом.* Неславна сеоска дечурлија напала на просјака, а дека Стева их скупи око себе па им исприча доцста врло лепу (али и врло стару) причу, којом их поучи, да поштују своје старије, јако хоће, да и њих поштују њихови млађи. 4. *Српска борба.* У другом турско-српском рату иде Ника у борбу, остављајући на дому и родитеље и жену и децу. Он се тамо храбро бори, али погине, а на самртном часу проговеда га у чин официрски. Отац кад чује за његову смрт, нали га, али се и хвали њиме, јер, вели, и нико сам сина! Он сад сву нађу полазе на Борковић, сина Никина, који и завршује причу речима: „Ја ћу га осветити!“ — Писати причице за децу одиста је племенита, али и не баш тако лака ствар, као што је вала мислио писац ових прича; али писати *овакве* причице не само да је бесконисно, већ је и штетно. Предкве причице не само да је бесконисно, већ је и штетно. Предмети су му сви до сад много и много пута, и то боље, рађени Овде деца резонују и говоре као одрасле, причање је тако слабо и без веве, да је једноставно погрешака и у језику и у интерпункцији а нарочито штампарских преиуно, дакако пуке врло брзо; у главном се види хитња. Написали бисмо вала још два пута оволико, кад бисмо хтели наводити стране, која кипте граматичким, стилистичким и другим погрешкама, а то ни мало не служи на част писцу. Нека се и тај почетник придржава онога савета, који се обично даје почетницима, с да *некад* буде боље. — Издање је врло рђаво, тако да је књига за 0·60 дин. или 35 новчића баш скупа.

Београд. **Н.**

КЊИЖЕВНЕ БЕЛЕШКЕ

— 30 априла држао је у двораници Велике Школе приступну академску беседу др. Владан Ђорђевић. Академик је читао део једне из своје новеке радње: ромејско-српске критичке студије, и то *о грчком филозофу Кортинцу и српском Досатеју.*

— Српска краљевска академија издала је пети и шести *Годишњак*, у којима је њена радња за година 1891 и 1892.

— Четрдесета сеоска књига за народ на задужбине Петра Кочовића, што излаже пре неколико дана, донела је поуке народу за пера дра *Ђорђа Јерге* с натписом „*У радости свога дома, у мученичке јоште саме*“.

— Од почетка прошлога месеца излази овде у Новом Саду нов илустрован лист за забаву и поуку. Зове се *Даница* а излази једаред на недељу на читаву табаку. Власник је и издавалац А. Ст. Јошић а уредник Милутин Белановић. Цена је годишње 5 фор.

БЕЛЕШКЕ О УМЕТНОСТИ

— Друштина српског народног позоришта провела је неких пет, шест ли, недеља у Суботици, где је научила нов комад под натписом „Пон Доброслав“, који је по Ангенгрубеpону „Der Pfarrer von Kirchfeld“ за наше прилике прерадио И. Адамов. На репертоару су од позорних комада били још: Костићев „Максим Црнојевић“, Шапчанинова „Задужбина“, Миљковићева „Јабука“, „Краљевић Марко и Арапин“ и „Бубењка“, Калићев „Мој ујак“ и „Преки лек“, Округићева „Сакупљачица шубара“ и „Шокица“ и Цветићев „Немања“; од руских комада приказан је Мјесничкога „Зец“ у преводу Милована Ђ. Глишића; од мађарских: Чикијеп „Вечити закон“ у преводу Милана А. Јовановића, Сигligетијев „Цигањин“ у преводу Милана А. Јовановића, Сигligетијев „Цигањин“ у преради Л. М. Шимића, Е. Тота „Сеоска лола“ у преради Ст. Дескашева и Лукачијева „Рибокоса“ у преводу Ђорђа Поповића а са Зорком Теодосијевићком на Београда као гостом у натписној улози; од немачких: неке Хеале „Позоришно дело“ у преводу Саве Петровића, Вилбрантова „Робијашева керка“ у преводу уредника овог листа, Шентан-Моверов „Рат у мирно доба“ и ноћни „Кристифор Колумб“ у нечијем преводу; од француских Најронов „Досадан свет“; давања је још Норвежанина Ибзена „Et Dukkehiem“ („Нора“) у преводу Милана Шевића и Талијанца Доницетија „удеша“ „Марија, кћи пуковније“. — Из Суботице је друштина српског народног позоришта отишла у Мартонош на неколико приказа.

— У Паризу је у Комичној Опери пре неки дан био хиљадити приказ „Миљоне“. Композиста те дивне опере Амброза Томá био је на том приказу и био је том приликом напредно одликован.

САДРЖАЈ: Песништво: Повратак из поља. Навика. 26 маја. Марија. Cavalleria rusticana — Поука: О прошлости Београда. Никола Тесла. — Књижевност: Још нека о Сими Милутиновићу. — Ковчежић: Књижевни прикази. Књижевне белешке. Белешке о уметности.

„СТРАЖИЛОВО“ излази сваке недеље на читаву табаку. Цена му је 5 фор. а. вр. на целу годину, 2 фр. 50 новч. за по године, 1 фр. 25 новч. за четврт године. — За Србију и Црну Гору 14 динара на годину. — Рукописи се шаљу уредништу а претплата књижарници Луке Јоцића у Нови Сад. — За Србију прима претплату књижарница В. Валожића у Београду.

Издаје књижарница Луке Јоцића. Срп. штампарија дра Св. Милетића.

БРОЈ 20.

СТРАЖИЛОВО

ГОД. VII.

ВЛАСНИК И УРЕДНИК

ЈОВАН ГРЧИЋ

У НОВОМ САДУ, 15. МАЈА 1894.

ПЕСНИШТВО

БОРИС ГОДУНОВ

ДРАМА У ПЕТ ЧИНОВА

НАПИСАО А. С. ПУШКИН

С РУСКОГ ПРЕВЕО А. ПИСАРЕВИЋ

ОСОБЕ:

Борис Годунов, цар. — *Фјодор*, син му. — *Ксенија*, кћи му. — *Семјон Годунов*. — *Василије Шујски*, кнез. — *Воротински* кнез. — *Атанасије Пушкин*. — *Гаврило Пушкин*, унук му. — *Басманов*, врховни војни командант. — *Маржерет*, *В. Розен*, капетани у руској служби. — *Патријарх*. — *Архимандрит* чудовског манастира. — *Пимен*, стари калуђер. — Патер *Черниковски*. — *Григорије Отрепјев*, Псеудо-Димитрије. — *Вашкевецки*, краковски племић. — *Мњишек*, војвода самборски. — *Марина*, кћи му. — *Русја*, њихова собарица. — Кнез *Курпски*. — *Шчелкалов*, главни тајник у већу. — *Карела*, ковачки поглавица. — *Росенов*, руски заточеник. — *Мисајло*, *Варлам*, путници у калуђерском оделу. — *Крчмарица* у крчми на граници. — *Два чувара* на граници. — *Дадила* царевне Ксеније. — *Песник*. — *Идајота*.

Више бојара, војних часника, дворанâ, слугâ, гостију, народа, четâ и т. д.

ПРОЛОГ

ПРВА ПОЈАВА

(20 фебруара 1598 год.)

Двор у Кремљу.

Кнез *Шујски* и *Воротински*

Воротински

Нама је заповест дата,
Да Москвом владамо градом;
Но свака, чини ми с', влада
Нама је излишна овде.
Москва је пуста; а народ листом
За патријархом оде у свети
Манастир; чиме мислиш да ће се
Свршити ова побуна, кнеже?

Шујски

Чим ће се свршити побуна? Питаш,
Томе се лако довити, кнеже:
Народ ће махом около цега
Плакати и нарицати горко,
На ће се Борис осмехнут' на то,
И лице ће му с' разведрит' брзо,
К'о пијаници, кад види пехар
Пун црвеног вина пред собом.
Назад ће пристати на то, да прими
Смирено круну; и онда — онда
Владаће опет над нама к'о пре.

Воротински

Та месец дана већ прође, ето,
У манастиру како је светом
Затворен самац код сестре своје.
Света се овог одрека, вели;
Ни патријарх ни сви бојари,
Чланови царског високог већа,
Не могоше га никако до сад
Склонити молбом ни преклињањем;
Он ништа не ће да чује више:
Ни молбе њихне ни сузне гласе
Ни целе Москве сузе и плач

Ни државнога већа савете.
Залуд мољаху и сестру да му
Свој дâ благослов, да опет седне
На царски престо својих дедова!
Али удова царица — строга
Монахиња је; благослов не да.
Ваљда је Борис научи тако;
Но ако Борис не ће да прими
На себе тешке државне бриге
И на упражњен престо да седне?
Шта ли ти на то беседиш, кнеже?

Шујски

Ја велим да се узалуд онда
Пролила младог царевића крв.
Ако то најзад све тако буде,
Димитрије би требо да је жив.

Воротински

Грозно недело! И Борис заиста
Погуби младог царева сина?

Шујски

А да ко други?

А ко је онда у залуд хтео
Да Чепчугова новцем потплати?
Ко Бињаговских двоје поткупи
Са Качаловим, ако он неје?
У Углич ја сам одаслан био,
Да то на месту дело извидим
И још сам наше свежих трагова.
Сав је град сведок злочину био;
Сви ми грађани казаше сложно;
Кад сам се вратио натраг оданде,
Мога сам издат' тајног зликовца.

Воротински

За што га неси сместа одмах?

Шујски

Одмах ме, веруј, признати морам,
Збунио својом равнодушношћу
И својом смелом безобзирношћу,
К'о да је прав изгледаше ми тад.
Питао ме је сваку ситницу
И ја сам само понављо глупост,
Коју ми он сам у уста метну.

Воротински

То, кнеже, неје праведно било?

Шујски

А шта сам требао чинити тада?
Зар да сам све показо Фјодору?
Цар је све гледо, веруј ми, кнеже,
Годуновскима очима и све
Слушо ушима Годуновскима!
Кад бих га баш о свем и уверио,
Борис би одмах га разуверио;
Мене би послали у заточење
Па би ме као и стрица мога
Тихо и немо у глуховј тмини
Смакли са света. Но хвалим се,
Кад би и било то баш зацело,
Не бих се бојо никаквих казни;
Ја кукавица страшива несам,
А несам богме ни таки глупак,
Да се бадава дадем у замке.

Воротински

Страшно недело! Чу ли ме, кнеже,
Зацело гризе савест убицу;
Невиног детета крв му за цело
Не дâ да седне на царски престо.

Шујски

Па зар на престо хоће да седне?!
Ал' Борис неје тако бојажљив!
Каква част за нас — за сву Русију!
Зар роб од јуче, зар тај татарин,
Зар зет Малјуте, тога крвника,
А и сам крвник срцем и душом
Да царску себи круну присвоји
И освећени плашт Мономахов...!?

Воротински

Заиста, он је незнатна рода,
А ми смо по свему много знатнији.

Шујски

Тако је, кнеже.

Воротински

Шујски, Воротински,
Сами се кажу кнежевског рода,

Шујски

Не само да смо кнежевског рода.
Него и крви Рурика славног.

Воротински

Чу ли ме, кнеже, ми би за цело
Имали право после Фјодора
Узети царску круну и престо.

Шујски

За цело, кнеже, пре нег' Годунов.

Воротински

Заиста ј' тако,

Шујски

Али шта онда?
Ако се Борис не буде махно
Сплетака својих и свог лукавства,
Ми ћемо хитро подићи народ
И Годунова омразити му,
На нека бира сам себи цара,
Јер има доста својих кнежева.

Воротински

Варјагових нас ево унука

И наследника престола царског;
Ал' с Годуновим опет је тешко
Раме уз раме ступати напред;
Народ се, кнеже, веће одвико
Да гледа у нама потомке данних
Врлих и храбрих царева својих.
Удела свога давно немамо,
Давно смо веће цареве слуге;
А он је знао са страхом, љубављу
И славом својом очарат' народ.

Шујски (гледа кроз прозор)
Он је одважан, то му је све;
А ми? Стојимо још вазда мирно!
Народ се ено гомилом враћа,
Хајдемо, кнеже, хајдемо брже!
Да с' уверимо, је л' се решило?

ДРУГА ПОЈАВА

Црвени трг.

Народ

Један из народа
Та он се никад намолит' не да!
Све их од себе отеро редом;
Бојаре, свећенство и патријарха;
Залуд су пред њим ничице пали;
Кад се он боји престоног сјаја.

Други из народа
Боже мој, ко ће владати нама?
О, тешко нама!

Трећи из народа
Но ево иде врховни тајник,
Он ће нам рећи решење већа.

Народ
Мир! Мир! Тајник из већа збори:
Пст! пст! Слушајте!

Шчелкалов (долази из црвени трг)
Високо веће одлучило је,
Да још последњи пут сад покуша
Топлим молбама склонити срце
Брижнога цара и господара.
Сутра ће рано патријарх свети
У Кремљу божју служити службу,
Онда за светим барјацима ће
Патријарх поћи у свој светињи
Са иконама: Донском, Владимирском;
А с њиме цео синод, бојари,
Племићи листом и посланици,
Сав православни московски народ,
Сви ћемо ићи царици опет,
Да још један пут замолимо је:
Нека се смилује на јадну Москву,
Нек да благослов цару на престо.
А ви идите с Богом кућама,
Па се молите Господу Богу,
Нека усрдну молитву прими
Православнога народа нашег.

(народ се разилази)

ТРЕЋА ПОЈАВА

Девојачко поље

Поред женског манастир. Народ

Један из народа
Царици одоше сад у ћелију:
Борис, патријарх и цело племство.

Други из народа
Па шта се чује?

Трећи из народа
Још вазда цар се устеже, не ће;
Но ипак наде имамо доста.

Баба (с дететом)
Ћути! Немој плакати!
Ћути! Ћути! Ево чиче!
Ево чиче! однеће те!

Један из народа
Зар се не може кроз зид продрети?

Други из народа
Не може. Куда? Тесно је поље,
А камо л' она тамо градина!?
Та то је лако само казати;
Ал' сва се Москва овамо слегла:
Погледај само: градина, кровови,
Спратови торња саборне цркве,
Црквене куле, па и крстови:
Начичкано је све то народом.

Први из народа
Заиста, лепо видети!

Други из народа
Каква се тамо то чује вика?

Први из народа
Послушај само! Каква ј' то вика?
То народ виче из гласа тамо:
Падају ено сви на колена
Један за другим к'о морски вали;
Све више и више! Но сада, брате,
Клекнимо брже! Ред је и на нас.

Народ (клечи, виче и плаче)
Ах! Та смилуј се, оче наш, на нас!
Буди нам отац, цар и господар!

Први из народа (тихо)
А зашто плачу тако то тамо?

Други из народа
Од куд ми знамо? Бојари знају.
То нама ништа познато неје.

Баба (с дететом)

Но, шта је? Сад, кад треба плакати,
Ти си заћуто, враг те не одно!...
Сад плачи, балавко! (Дете плаче) Но добро!

Први из народа

На гле сви плачу, плачимо и ми
Заједно, брате, са свима њима!

Други из народа

Радо бих плако, ал' суза нема;
Но шта се тамо опет спрема?

Први из народа

А ко ће то све разабрат' моћи?

Народ

Та он је ено узео крупу!
Право је Борис да буде цар наш.
Да живи Борис! Да живи цар!

ЧЕТВРТА ПОЈАВА

Двор у Кремљу.

Борис, Патријарх, Бојари.

Борис

Оче патријарше и сви бојари!
Пред вама сад је дух мој отворен:
Ви сте видели да сам с великим
Страхом и смерношћу узео власт.
Како је тешка та дужност моја!
Ја сам наследник моћних Ивана,
И наследник сам блаженог цара!
О ти блажени, овенчани оче,
Погледај с неба верне ти слуге
И њихну сузну услиши молбу,
Пошљи ономе, ког си љубио,
Кога си дивно сад узвисио,
Благослов свети за круну царску,
Да могу славно својим народом
Владати, благ и праведан бити,
К'о што си и ти, блажени, био!
Од вас, бојари, помоћи чекам,
Служите мени, к'о што сте њему,
У оно доба кад сам вам ја
Делио послове, а још не бејах
Народном вољом изабран за то.

Бојари

Не ћемо задату погазит' реч.

Борис

А сад пођимо, поклонимо се
Пред гробовима руских владника,
Што тамо вечни сањак бораве.
Сав народ онда треба сазвати
Од првог кнеза па до просјака
На гозбу, сваком слободно ј' доћи.

(Одлази, за њим бојари)

Воротински

Погодио си.

Шујски

Шта?

Воротински

Сећај се!
Та ти си овде не давно казо.

Шујски

Не могу тога сад да се сетим.

Воротински

На кад је народ изишо био
На девојачко поље, ти рече —

Шујски

Ни време није сећати се,
Ја велим, нек се и заборави!
Међу тим ја сам онда притворно
Желео тебе да тим искушам,
Да боље сазнам тајне ти мисли;
Но види — народ поздравља цара.
Може ко видет' да несам тамо;
Хај'дмо за њима!

Воротински (за себе)

Лукави лисац!

(Наставиће се)

МАРИЈА

(Наставак)

Једнога дана загрмеше каруце, а кад провирим кроз прозор опазим у њима Милана. Начеоник је због суспендован био због неке злоупотребе и Милан је био одређен да води истрагу а и да га замењује.

Пред по дне опазим Марију са Јулком, где шећу пред кућом а погледају према општини. У дванаест сахата ево и Милана са Јоцом. Овај га је позвао на ручак.

Пролазећи поред мога стана, позове ме Јоца, да дођем на црну кафу.

Видео сам, како Милан најпре пружи руку Марији, па Јулци, како отпоче ћеретање, за тим их нестаде у дворишту.

Случајно то после по дне дође ми један пријатељ из околине, те се задржасмо до под само вече. Слали су по мене два три пута, али мој пријашко одговара у место мене: »Не може, има госта!« Тек око осам сахата сам отишао. Руковао сам се са Миланом као са старим знанцем. Као што сам био ја слободан у овој кући те се слободно кретао, тако је исто био и Милан. Видело се по њему, да је потпуно задовољан и расположен а на Марију је погледао са усхићењем. А она? Нигда је нисам видео тако раздрагану и веселу. На лицу јој се чисто осмејкиваше осећај прве љубави. Био сам радознао, да ли и Милан тако искрено осећа према њој. Сумњао сам у то а та се сумња увређила у мојој души још када оно чух, како он забавља неку Иванку, те сам држао, да је и он један од оних, који само из дуга времена на селу траже забаве, а после, кад се врати у варош, пред својим пријатељима и пријатељицама налазе »штофа« за шалу и смеј о тим »сеоским поморанџама«.

Тешко Марији, ако буде тако! Како сам је познавао, она би пропала.

Око девет сахата развило се међу нама весеље. Милан узео виолину те стао извијати дивне народне мелодије. А када запева »Смрт мајке Југовића«, чисто проплакасмо.

Марија је била сва блажена а мени се чинило, да је његова слика уписана и у души јој и у погледу.

После су дошле и здравице. Здравећи Марији Милан је истицао врлине, које Марију красе као Српкињу, па додаде, како је то срећа бити у близини такве девојане. Кад је завршио, није одмах сео, него је још неко време погледао на Марију, а тихи му се уздаси отимали из груди. Шта је размишљао не знам, али тек наједаред, као да је нешто смислио, што му је годило поносу, засветли му око, и презрив осмејак му се указа на уснама. Тога осмеха у трену нестаде те је Милан после опет био као и пре тога.

Око једанаест сахата се растадосмо. Ово вече постадосмо ја и Милан прави пријатељи. Нешто ме је к њему привлачило. Изишавши на сокак, застадосмо мало, да се насрчемо чиста ваздуха. Милан ме ухвати под руку па ме упита: »Куда сада?«

»Да спавам« — одговорим. — »А и куда бих? Све је већ полегало, па чини ми се да и у гостионици нема никога . . . .«

»Али мени мора отворити, јер сам тамо на стану. Ја мислим, да би добра била још једна црна кава . . . Знате шта? Можете онде и ноћити Има две постеље, и тако сте код куће сами«.

Ја пристанем. У том дођосмо до гостионице, која је још била осветљена. Неколико сељана седели су и пили »алдуматш« услед некакве продаје. Они нам се јавише а ми се крепусмо у Миланову собу.

»Пре каве ћемо једну онога црног . . . Можемо мало дуже поседети. Верујте, да сам жељан искрена друштва. Ја сам раздраган на бих рад утиске овога вечера што дуже на јави да уживам. Ej, да знате! . . . . . Збиља, хоћете ли ми бити пријатељ, искрен пријатељ? Будите ми брат. Верујте, Ви сте ми вечерас омилели Ја немам искрена пријатеља. До данас сам виђао око себе завист, злобу, поквареност. Овакве искрености, непритворности још не уживах . . . Будите ми брат!«

Ово је говорио испрекидано, тужно, као да нешто осећа на души па би рад да се изјада.

Побратисмо се. За час је завладала у соби тишина, тек се чуло пуцкање сувади, што је горела у фуруни. Милан је најзад ходао горе доле по соби, за тим седе на диван, замисли се те поче као за себе а узбуђено: »Једном у животу окусио сам миље праве, истините љубави. Видим, осећам, како ми се љубав љубављу враћа. Сневам за све време, од како сам је први пут видео, рај у будућем мом животу поред ње, поред Марије . . . Нашао сам оно, што толико година носим скривено у души, нашао сам идејал Српкиње девојке у пуном смислу. Па шта ми треба? Приближити се па да божанска искра пређе, да је привијем на груди, да се више нигда од мене не раздваја. Сневам по целе ноћи, али, тамо у даљини, на обзорју раја, који за себи замишљам, стоји црна прилика па ме посеца својим оштрим, злобним погледом; кези се и ђаволастим махањем главе као да ми даје знаке да ни једног часа не ћу у томе рају уживати . . .«

Са неком зебњом у срцу посматрах Милана. Црте његова лица биле су тако тужне, да ми је изгледало, да мора да има голема препрека те се не могу остварити његови умишљаји. Чудан осећај разли ми се по грудима и обузе ме нека туга. И нехотице сам помислио на Марију, која сада сниева о својој сре-

ћи. Какве ли миле слике не облечу око њена чела!

»Да, да, ти си ми пријатељ, брат; па дозволи, да ти напоменем, шта ме раздваја од Марије, шта ми душу мори, па да ми олакша. Волео бих да је нигда нисам видео. Бар не бих у толикој мери осећао терет свога положаја, не би ми црна слика била тако одвратна, да нисам видео ње. Не бих ни дознао за тајне путеве, да нисам видео, како искрени осећаји иду правим, чистим путем. Не бих дознао, шта је љубав из интереса, шта ли љубав права, чиста . . .«

»Престани! Знам шта мислиш . . . Да није Иванка Берањијева?«

»Шта?! Шта?!« — узвикну Милан усплахирено. — »Ти знаш . . . зна и она . . . ја се кунем! . . . .«

»Не знам ја ништа!« — викнем, усиљавајући се на смеј. — »Бог и душа, не знам ништа . . . Чуо сам нешто мало у Д. да се радо забављаш са том девојком . . . Ништа више не знам . . . Марија и не сања о томе ништа. На све и да зна шта, немај ти бриге . . . Она воли тебе, таква каква си, са свима бригама и препрекама . . .«

»Збиља не зна ништа? . . . А од куда ти знаш?«

»Чуо сам где попадије нагађају . . .«

»Нагађају? . . . Може бити да су говориле и више шта?«

»Рекао бих ти. Али ништа више нисам чуо.«

»Много ми је стало, да Марија ништа не дозна . . . јесте, јер јој не бих смео на очи . . . Ах, када сравним њих две . . . Чуј! Кад сам дошао у А., никако нисам могао да нађем стан. Потужим се једно вече у друштву, а на то узвикне порезник Берањи: »Што и да тражите! Имам ја шест намештених соба па ћу Вам уступити једну.« Још онда ме је нешто мамило онамо; знао сам за њу тек из виђења, па ми било мило онамо у стан, што ћу, особито зими, имати забаве у кући. И збиља сам у почетку био задовољан. Више сам пута код њих ручавао и вечеравао него у гостионици. Тек пођем, када не знам ко ће од њих лепше. Ухвате ме под руку па одведу у кухињу. »Видите, шта имамо!« Тако сам остајао. Она ми је на марамама везла име. Често добијах и поклона. Ја се раширио у кући као бег те ми мило. Уображавао сам себи, да ме за то тако држе, што сам млад пристав па им је понос, што сам код њих на стану . . . Ох, сада тек разумем! Све разумем! Да, сада, када дођох до раскршћа; али сада осећам да је доцкан . . . Сећам се онога у друштву: »Ово је ради *нашег* Милана! Не дозвољавамо да вређате *нашег* Милана! Седи, *дете*, до *нашег* Милана! А што прво не успеш *нашем* Милану! *Наш* Милан? Није код куће. Волемо га као *наше* дете! То су *наша* деца!« Мени је то годило. Њој ме није ништа привлачило. То сада знам и схваћам. Налазио сам је више пута усамљену, шалио се, говорио, забављао се с њом. Једном — не знам ни сам како — усне нам се спојише и од тога дана поче моја патња. Ја у томе пољупцу сматрах више неку смелу шалу и гледах да му значај одмах умалим, извињујући се. Али узалуд! После два три дана опазио сам међу њима неко шапутање, неке прекорне погледе . . Иванка ме за време ручка није ни гледала, већ би тобоже оборила очи. Родитељи су јој били озбиљни. А ја? Нисам ни слутио, да је то све удешена замка, те осећајући се кривцем, гледао сам да загладим ствар, па се показивах још предусретљивији. Од тада говораше ми, како је нервозна. Дотле никада не спомињаху о мојој женидби. Али од онда учесташе и та питања. Ја још не осећах куда се смера. Једног дана нападоше ме пријатељи, те ми у подсмеху говораху како се женим, али како то од света кријем. Спомену̂ше, да ћу узети Иванку. Ја сам се снебивао. Тек ће ми један: »Где, где, како се чини невешт! А овамо већ цела варош брује.« Мислио сам да је све удешена шала за то, што сам онде у кући. Сутра дан запитам једну госпођу, да ли се тако шта говори по вароши. »Бог с вама! Какво је то питање? Та у то нико и не сумња. Сама њена мати говори код својих пријатељица по јаузновима.« Нисам знао шта да радим од узбуђености. Наумио сам да откажем стан и то одмах тога вечера. Када сам дошао у стан, затечем старога у дворишту. Рекао сам му, шта сам дочуо, те да част његове куће, а и моја захтева, да се одселим, и то још вечерас. Он ме тек онако преко ока погледа, као какво дериште, те стиснувши усне проговори: »Т да, да! Сада, када сте ми кућу изнели на до бош, сада још само треба да одете, па је онда шкандал готов. Ви знате, господине, да ја ве толико година државу служим часно и поште но, а и то, да је моја кћи крв моје крви, т

Случајно то после по дне дође ми један пријатељ из околине, те се задржасмо до под само вече. Слали су по мене два три пута, али мој пријашко одговара у место мене: »Не може, има госта!« Тек око осам сахата сам отишао. Руковао сам се са Миланом као са старим знанцем. Као што сам био ја слободан у овој кући те се слободно кретао, тако је исто био и Милан. Видело се по њему, да је потпуно задовољан и расположен а на Марију је погледао са усхићењем. А она? Нигда је нисам видео тако раздрагану и веселу. На лицу јој се чисто осмејкиваше осећај прве љубави. Био сам радознао, да ли и Милан тако искрено осећа према њој. Сумњао сам у то а та се сумња увређила у мојој души још када оно чух, како он забавља неку Иванку, те сам држао, да је и он један од оних, који само из дуга времена на селу тражи забаве, а после, кад се врати у варош, пред својим пријатељима и пријатељицама налазе »штофа« за шалу и смеј о тим »сеоским поморанџама«.

Тешко Марији, ако буде тако! Како сам је познавао, она би пропала.

Око девет сахата развило се међу нама весеље. Милан узео виолину те стао извијати дивне народне мелодије. А када запева »Смрт мајке Југовића«, чисто проплакасмо.

Марија је била сва блажена а мени се чинило, да је његова слика уписана и у души јој и у погледу.

После су дошле и здравице. Здравећи Марији Милан је истицао врлине, које Марију красе као Српкињу, па додаде, како је то срећа бити у близини такве девојане. Кад је завршио, није одмах сео, него је још неко време погледао на Марију, а тихи му се уздаси отимали из груди. Шта је размишљао не знам, али тек наједаред, као да је нешто смислио, што му је годило поносу, засветли му око, и презрив осмејак му се указа на уснама. Тога осмеха у трену нестаде те је Милан после опет био као и пре тога.

Око једанаест сахата се растадосмо. Ово вече постадосмо ја и Милан прави пријатељи. Нешто ме је к њему привлачило. Изишавши на сокак, застадосмо мало, да се насрчемо чиста ваздуха. Милан ме ухвати под руку па ме упита: »Куда сада?«

»Да спавам« — одговорим. — »А и куда бих? Све је већ полегало, па чини ми се да и у гостијоници нема никога . . . .«

»Али мени мора отворити, јер сам тамо на стану. Ја мислим, да би добра била још једна црна кава . . . Знате шта? Можете онде и ноћити Има две постеље, и тако сте код куће сами«.

Ја пристанем. У том дођосмо до гостијонице, која је још била осветљена. Неколико сељана седели су и пили »алдумаш« услед некакве продаје. Они нам се јавише а ми се кренусмо у Миланову собу.

»Пре каве ћемо једну онога црног . . . Можемо мало дуже поседети. Верујте, да сам жељан искрена друштва. Ја сам раздраган па бих рад утиске овога вечера што дуже на јави да уживам. Ej, да знате! . . . . . Збиља, хоћете ли ми бити пријатељ, искрен пријатељ? Будите ми брат. Верујте, Ви сте ми вечерас омилели Ја немам искрена пријатеља. До данас сам виђао око себе завист, злобу, покварепост. Овакве искрености, непритворности још не уживах . . . Будите ми брат!«

Ово је говорио испрекидано, тужно, као да нешто осећа на души па би рад да се изјада.

Побратисмо се. За час је завладала у соби тишина, тек се чуло пуцкање сувади, што је горела у фуруни. Милан је најзад ходао горе доле по соби, за тим седе на диван, замисли се те поче као за себе а узбуђено: »Једном у животу окусио сам миље праве, истините љубави. Видим, осећам, како ми се љубав љубављу враћа. Сневам за све време, од како сам је први пут видео, рај у будућем мом животу поред ње, поред Марије . . . Нашао сам оно, што толико година носим скривено у души, нашао сам идејал Српкиње девојке у пуном смислу. Па шта ми треба? Приближити се па да божанска искра прене, да је привијем на груди, да се више нигда од мене не раздваја. Сневам по целе ноћи, али, тамо у даљини, на обзорју раја, који ја себи замишљам, стоји црна прилика па ме просеца својим оштрим, злобним погледом; кези се и ђаволастим махањем главе као да ми даје знаке да ни једног часа не ћу у томе рају уживати . . .«

Са неком зебњом у срцу посматрах Милана. Црте његова лица биле су тако тужне, да ми је изгледало, да мора да има голема препрека те се не могу остварити његови умишљаји. Чудан осећај разли ми се по грудима и обузе ме нека туга. И нехотице сам помислио на Марију, која сада снева о својој сре-

ПОУКА

КЊИЖЕВНЕ ПРИЛИКЕ У РИМУ

II Друштвени положај књижевника

Проучавајући римске пјеснике, особито оне, који су млађему Плинију савремени, зачудићеш се честу сноимљању јаднога њихова положаја насред раскоши римскога друштва. Тумачење лежи прво и прво у самом карактеру тога народа, за тим у неповољним материјалним приликама, којима је књижевност била заокружена. Римска историја, од првих почетака па до свршетка грађанских ратова, дакле кроз цијело републиканско доба, није друго него дуга поворка тешких ратова и бораба, прво за властити опстанак, а касније за ширење своје сјајне моћи. Судбина, која је водила тај славни град кроз прве вјекове његове повјести, налагала је свакоме, да му поглавита, шта више једина мисао буде држава. Којам грађанског поретка налазио је свак у својој кући, где је и био врховни господар своје жене, своје дјеце и својих робова; од поносног патриција до невољног плебејца свак се морао бринути за државу, један као војсковођа и законодавац, други као бирач и као војник; кад је год Римљанин по граду ходао, свуда му се држава стварала пред очима, било на јавном трговишту, где су сиједи старци као богови изгледали — како је говорио Пиров посланик — било на пучким комицијама, гдје се народна воља изразивала, било у самим храмовима, који друго и нијесу били него државне зграде од мрамора, гдје се обреди државне вјере вршили. Такав је појам, дакле, заузимао, као може бити никад више у свијету, прво мјесто у свачијој памети: утјецај патријотизма продирао је у све појаве моралног и материјалног живота. По Цицерону је љубав према домовини свети од оне, коју смо дужни родитељима, а никад не ће стећи глас честита човјека онај, који није кадар да за њу умре.[1]) Што је пак сам толико писао о вјери, о моралу, о филозофији, о реторици, то није радио, што му је то звање било, него што ће тим младост поучавати и што је то најприје домовини од користи: „Чим да се држави боље одужимо, него одгајањем наше дјеце?“[2]) Ето нам дакле великога говорника, гдје се некако пред свијетом извињује, што толико умака своје перо.

Ове озбиљне и важне бриге, које су међу свима подједнако раздијељене биле, да сви ови велики послови, за којима су стали и богати и сиромаси, морали су напокон оставити дубок траг у римском карактеру; али подједно требало је да овако запосленому народу мало или нимало времена не преостаје да се бави оним лијепим ћудима, које једине могу учинити, да народ буде блажи и питомији. С друге стране пак имамо други један фактор, који је римскоме карактеру подао ону особиту црту, по којему се разликује скоро од свих осталих, и који га је довео до оне страшне висине, а то је: војска и све што је с њом скопчано.

„Овдашњи начин ратовања и војнички живот, није никакво сходно поље било да на њему цијетају благе крепости и врлине; јунаштво је ту само могло да се развије. Тако је Римљанин за рана научио да штује физичку снагу; па како се у непрестаним ратовима непрестано тим бавио да другима јад нанесе, тако је и његова уређена хуманитета врло слаба била. Границе његове државе, то бијаху и границе његових чувстава.“[3]) Што је управо велико било, али у исто вријеме просто и сурово, оно му се највише и допадало; напротив Грци, који су у велике марили за умјетност и књижевност, а нипошто за гладијаторске игре, и који су слабо гледали да шире своје тијесне границе и да наметну своју вољу осталим народима, они су накитили свој карактер најљепшим плодовима срца и душе човечје; Римљани, који су их онако лако подјармили, у томе су страшно њима заостајали. Течајем времена, након пунских ратова, а особито након Августа, многа се крута црта у римском карактеру заоблила; филозофија, која се мало по мало и крадимице уклачила, да истреби земљиште, на којему ће послије уродити Христова ријеч, и она је томе карактеру многи шиљак отупила и храпавост му изгладила; али поред свега тога, и све да се Римљанин заодијевао плијеном елегантне Грчке, опет је из њега још једнако провиривала стара сурова ћуд; „чаша“ — каже врло лијепо Хорације — „навијек ће придржати мирис оне текућине, која је прво у њу уливена“.[4]) И на другом мјесту приноснаје велики пјесник, да су Римљани сачували у свом карактеру многу црту из првашње сеоске простоте,[5]) и која се пак најбоље зрцала у Каја Марија, кад ово исповиједа да није никада марио за грчку књижевност, јер „тако што ништа не помаже људским врлинама“.[6])

Кад је каснье, за Августа, онако дивно процвало златно доба књижевности, свијет се доиста онда више интересовао за пјеништво, као што ће се сто година послије за Трајана, и књижевност сама постајала је неко звање, које за вријеме Цицеронова није још никаково било. Боговски је Хорације пјевао, јер му је то божји дар, што развеселъује и њега и нас свијет; али писање није сматрао са Цицеронова високога гледишта: колико је овај радио за младост и њено одгајање, толико се Августов пјесник бојао, да му дјела не селе у школе, гдје ће пасти у невјеште и нејаке руке.[7]) Поред тога циркус је више притезао публику, него најбољи плодова човјечјег ума; и ако се много писало и читало, опет пјесникова личност заостајала увијек у тами; мало се или ништа за њега марило, као што се није за земљу, која је шиљала своје красно воће на трпезу богатих племића. Уживало се већ у читању, а писац је гладовао; епикурејзам, који је онда кладао, бијаше створио егојизам — ману, за коју су иначе Римљани имали од памтивијека особиту наклоност.

Али и материјалне прилике, у којима је књижевност живила, нијесу давале, да се пјесник како год истиче. Писци Плинијева — сребрнога — доба, износе, кад им је год могуће, најжалоснije слике из њихова живота; колико их је глад мучио, толико су завидјели богатијима; оних је пак мален број био. Плинијев пријатељ, Светоније, познати историчар, могао је чак да набави мали љетниковац и баштине, што су му наоколо; њему је доста било да му таква кућица не буде предалеко од Рима, и да је пут добар.[8]) Силије Италик, спјевалац другог пунског рата, живио је до потоњег часа у потпуном миру; био је консул године кад је Нерон умро (68), па намјесник у Азији; задње је пак своје дане спровео блажен у својим љетниковцима, којих је неколико имао у Италији. Ту је тек под старост стао да пише своје дјело; ту је као велик господар примао у јутро посјете, а то је био знак особита почитања; ту је имао своју библиотеку и попрсја великих писаца, од којих је највише штовао Вергила; ту се пред њим простирало дивно тиренско море, а страга кампански брежуљци.[9]) Тако је и Лукан проводио своја доиста кратак вијек у богатој и мрамором обложеној палачи;[8]) и тако још мало који; али остали, којима није срећа дала да онако на тенани живу и пјевају? Има у Јувенала цијела једна сатира (VII) о невољним приликама, у којима се ти јадници мучили. Та од распродавања својих дјела мало су или ништа добивали, јер у оно доба није било никаква закона, који би штитио пишчева права, нити је хонорар, који су примали од издавача, могао да их храни;[11]) што је нак Плинијев стриц могао да прода своју Historia naturalis за 400.000 сестерација (60.000 фор.), то је било таково чудо, да су и његови суврсменици једва могли да вјерују.[12]) Књиге је свак смио преписивати и превис продавати, и за то се Марцијал тужио, да га читају мукте; „шта ће гладноме пјеснику слава“ — пише Јувенал — „кад опет није него сама слава?“ „Дакако“ — надодаће Марцијал — „слава је лијепа, али ми њу цеп и не осјећа.“[13]) Истина је велика, да пјесма лакше тече из пера, кад писац нема да се мисли за сутрашњи хљеб; пјесник је, по Јувеналу, биће, које не би морало имати никаквих брига, човјек, којега не смије ништа растужити, душа посестрима самоће, која се напаја на извору, гдје се Музе играју; шта ће надахнуће, кад осим пјесме и друго ти што у срцу заигра, кад ти Бах и Аполон не дижу у небеса душу, која се не смије ничему другоме жртвовати? Пјесник треба да располаже свим својим снагама, не ваља да онако забринут пита: „како ће у купим себи покривач?“ ако хоће да једном гледа лице богова?[14]) Али је опет истина, која би се лако дала доказати, да има у свим књижевностима по цијеле поворке славних људи, који нијесу живели и радили у приликама, које нам римски сатиричар пише; велика су дјела створена и насред најгоре невоље: невоља је каткад и бодеж, који те тјера да створиш по цијела чудеса. У неколико пак Јувенал има и право, јер односаји књижевника према друштву нијесу потпуно одговарали данашњима, тим мање, што у оно доба пјесници се нијесу могли ни по што отимати дужностима државног живота, као што су могли учитељи и лијечници, те су морали губити и своје вријеме и свој новац у вршењу државних дужности.

Тужбе, јадиковања бијаху на дневном реду; свак је увјерен да су прошла времена згоднија била за књижевност. Такав laudator temporis acti био је већ и Овидије: „Некада су и богови и краљеви штовали пјеснике и обилато их даривали; а сам Ениј, рођен у кршној Калабрији, дочекао је срећу да буде укопан поред великог Сципиона! Али данас тужно расте ловор, а песнички рад дужан је за плод пусте беспослице.“[15]) Напротив ето Јувенала гдје у звијезде кује Овидијево доба: „Ко ће нам повратити Мецената, Прокулеја, Фабија? Онда си заслуживао размјерно по својем генију, онда си бар знао за што си толико радио на својим стиховима.“[16]) За његово вријеме положај је књижевника био збиља нај јаднији; Домицијан је мрзио и њих и све по-

јаве човечје мисли,[17]) поезију, историју, говорништво и јавну науку. Он нам својим љутим пером приповиједа, да су већ и најбољи пјесници ходили у Бајe, да на том дивном положају код тиренског мора подигну купатила, или чак да отворе пекарнице у самоме Риму; други нијесу пак ни од тога зазирали да стеку свој хљеб по градским улицама, као јавни викачи. Кад се данас — каже — на Парнасу не тече ни повчића, боље да си опај Макера, што продаје публици мједено и дрвено покућство. Ако си своју дебелу књигу напунио стиховима, па ако се надаш да ћеш од тога што добити, онда иштн, брате, ватре и спали твоје пјесме, или их сакри нека их мољци мирно изгложе; пребн твоје перо, несретниче, јер красне пјесме, које си саставио у својој скромној собици, не ће ти друго донијети него пуст ловор-вијенац, или кип мршав као што си и ти. Наши тврди богаташи не ће те наградити него пустим похвалама; али тебн у толико године теку, нити ти снаге већ дају да добиваш свој крух било трговином, било у војсци или на пољу; онда те невоља покуши, срван си годинама, лишен си свега на проклињеше себе, своју Музу и свој геније. Ипак ето[a] — пише даље — „гдје сви ови жалосни призори не могу да нас одврате од наше стазе; ми се једнако трудимо и знојимо да оремо прашину и морски пијесак. Ако пак кушамо па се повучемо, падамо опет у замке оне луде таштине. Неизлječива чежња за стварањем, што нас толико држи, остариће, као и ми, у нашој измученој души.[18])

Живот, који би пјесници морали пробављати онако на тешани, далеко од грађанских послова, на сред мирних гајева, није се свиђао запосленом римском духу; Тацит, скроз и кроз Римљанин, каже у своме *Дијалогу*, да пјесма не носи своме творцу никакове части ни користи, већ само неко кратко задовољство и празне похвале; славније пјеснике познаје мало ко, а оне од средње руке нико; али какав је тек положај гласовита говорника! На њега се слијевају и части и богатство и слава.[19]) Дакако, велики историчар, потомак старог патрицијског племена, ваљало је да заволи људе, који су на јавност излазили, да њиховом ријечитошћу одјекне стари форум, то величанствено поље римске моћи и слободе.

Пише Марцијал, да су у некога старца запосила девојку два претора, четири трибуна, седам судија и десет пјесника; али се старац добро домислио, па дао девојку викачу на јавним продајама.[20]) Викачи, бријачи и музичари сто су пута више добивали него књижевници, који су баш за то на њих страшно љути били. „Ако ко и мало памети има, нека пјева или нека удара у театру; ако пак ни мало нема, нека онда иде по улицама да јави, гдје се што јефтиније купује, али само нека се остави књига.“[21]) „Ко не ијерује да се таковим занатима може злата на хрие згрнути, нека пита, по што на уру свирач Хрисогон поучава богату дјецу, па ће онда бацити и књиге и науку.“[22]) „Та боље ти је да си бријач — вичу у све гласе неко у Петронову роману — јер онако ћеш само што стећи.“[23]) И доиста: „ето пјесника Мевија; он није родом из варварске Кападокије, већ је римско чедо, па је поштен, честит, благ, учен, али тешко њему е је пјесник; па за то нема ни истрошене шубаре, док у циркусу ето коња покривена богатим плаштом.“[24]) Како дакле да живи у Риму ко нема ништа свога? Хоће ли бранити кога на суду? „Не — одговара Марцијал — и на тај се начин умире од глади. Хоће ли се држати богаташа? Не, брате, од тога живу тројица, а остали скапају од невоље. Хоће ли пјевати и ходати за стопама Вергилијевим? Немој, човече! Све, што видиш на путу да је одрто и голо, то су све сами Вергили![25]) „Ко не тјера трговину робовима, ко не оптужује никога криво на суду, ко не умије да обљуби жену свог пријатеља нити ашикује богатим а бијесним старицама, тај не може да живи у овоме граду.“[26]) „Та за што си тако испаран?“ питају пјесника. „За то, брате, што сам пјесник.“[27]) Кад се Марцијал повуче из Рима, посла своју трећу збирку епиграма у „град“ и препрати је овим ријечима: „Пођи ми, књиго, у Рим; на ако те питају откле си, реци да си из оних страна, куда пролази Емилијев пут; ако даље иште каква је то земља, одговори им, да сам у Имоли; траже ли пак да знаду за што сам тамо, реци им да нијесам могао даље да подносим досада онамошњег живота; питају ли те, кад ћу се вратити, кажи им: кад постане свирач.“[28]) Из овога се види, колико је љутит био на оне праве сисавце злата и части; није одиста могао да преболи, што се увлачили у свачију кућу и што се ријетко извађени гласови из њихових свирала више платили него звуци Аполонове лире.

Али да видимо у каковим је околностима живио наш тужни Марцијал, који нам је већ толиким појадима био при руци. Он нам је прави тип ондашњих генијалних јадника; као и остали, и он је тумарао од јутра до вечере по широкоме Риму, да нађе тога, који би га позвао на вечеру или који би му позајмио новаца. Његов карактер — о којему ћемо на другоме мјесту опширније говорити — није био прост оне у оно доба оне мане, бива од улагивања; та кад је његова пјесма највише цвала, баш је онда на

лади сједио Домицијан, непријатељ свакој интелектуалној појави; а да се дође под заштиту такова човјека, ваљало је не слушати, што те савјест кори; требало је у звучним стиховима пјевати, да је цар (тај у сваком погледу неваљали цар) већу славу стекао на бојном пољу него и Метели и Сципијони; морало се прогласивати, да се ни један вијек не може успоредити са његовим, да се никад ниједу славили сјајнији тријумфи, да Рим под никаквим другим царем није величанственији и слободнији био. То је Марцијал и радио,[29]) а то му је по свој прилици што и доносило. Али је било и биће увијек таквих умјетника и писаца, којима сутри дан изгледа оно, што су јучер толиком муком стекли. Колико је примао од цара и својих мецената, одиста је толико онај час трошио; иначе не би се могла растумачити његова вјечита новчана оскудица; шта више, од њега самога знамо, да је имао неко мало добарце код Номента, гдје је лоза расла и рђаво вође. Ту му је и кућица била, у коју би се он по гдјекад склонио, да се боље одмори и да заборави свој мучни живот у Риму; кад је киша падала, вода би му се сливала кроз кров у собу, него срећа по њему, те му је пријатељ Стела даровао неколико опека и тако се одбранио и од те невоље.[30]) Осим тога још за вријеме цара Тита био је добио тако звано „право троје дјеце“, по којему је могао рачунати на неколике повластице и олакшице.[31]) Његов је стан у Риму био код Пантеона, али је собица тек на трећем поду; само при концу свог боравка у граду добио је (по свој прилици на дар) кућу крај оне прве и том је приликом замолио цара да може за кућне потребе уживати мукте воду из ближњег Марцијева водовода.[32]) Кад би из рана излазио, онако у старим неким хаљинама — „старе су“, говорио је, „али су моје“ — прва му је брига била да врши као сваки други клијентат своју свакидању дужност пред вратима каквог *патрона*; ту је римски пјесник, скупа са мноштвом свакојаких невољника и улизица, морао чекати по цијелу уру и више, да се господар (јучер и он одрт а данас обијестан раскошник) удостоји отворити врата од своје спаваонице и слушати како му онај разнолики свијет наздрављ добро јутро и пита, је ли за милога бога добро спавао. Сваки је тај јутарњи посјет доносио по нешто јестива или по мало новаца, а Марцијал није зазирао од такова посла. „Сто квадраната! (од прилике форинта) на шта је то, моји гладни пријатељи!“ Код многога је пак ходио на вечеру, али не баш што сам није имао да се заложи, већ што се надао финијој јели; само јаох ти се оном, који га не би почастио како треба, или који би, као Понтик, јео боговске ствари, а њему пудио што му само слуге једу. Страшна оскудица новаца мучила га је непрестано; за паметне савјете мало је марио, само нека је звучно сребро. Пјесник је ту оскудицу најкише осјећао, кад је ходио у Баје, камо су богати Римљани хитали љети да уживају у оном дивном предјелу; „како да спроведем своје дане“ — пита — „у оваким раскошима, кад ме глад мучи? Боље да се купљем у Риму у мрачним купатилима, јер чему да се онако лијено у Бајама, умивам, кад ми је трбух празан?“[33]) Кад је напокон у својој педесетседмој години оставио Рим, да се повуче у Шпанију, откле је родом био, ваљало је да потражи у млађега Плинија новаца, да може на пут кренути; Плиније му их је радо посудио, јер му је пријатељ био и јер му је некад Марцијал неколико стихова био намијенио. „Он ме је тим даривао“ — пише наш дични сенатор — „јер ничим другим није могао; али да је у стању био да што више за мене учини, био би без сумње учинио.“[34]) Његов савременик Стацијеје се у бољим приликама находио. И к њему је свијет дотрчавао, кад је јавно читао своју Тебаиду, клупе су се проламале под силним теретом публике, али је пјесник умирао од глади.[35]) И он је имао своје мало добарце код Албе, али мршаво као у Марцијала; и он је, као и његов друг, баш у очи старости кренуо из Рима, да мирно спроведе своје потоње дане.[36])

Августов и Хорацијев пријатељ Меценат бијаше већ о трагу сто година умро, а није се још појавио други такав човјек, који би умио штитити књижевност, а да ова не удари у подло ласкање и улизивање. Од његове смрти до Домицијанове бијаху се изнизале страшне године; махнитост и обијест сједила је на царском пријестолу, а с пријестола се увлачила у куће царских пријатеља и либерата, а отолен по свуда, гдје је у деповима звучало злато, ма на који начин стечено. На коју се год страну обраћали млађи књижевници, скоро свуда су наилазили на надута господара, који би се тек онда њима смиловао, кад би га у звијезде ковали. Истина је, да су цареви добро плаћали пјеснике, као што је Тиберије Луторија Приска, а Веспасијан Салеја Баса са пет сто хиљада сестераца; али за то није пјесме било, у којој се није на првом реду цар и његова сјајна моћ увеличавала. Ово непрестано морално тлачење расло је сваки дан то више, те се свачије перо морало клањати и слушати заповиједи туђе таштине: одвисност пјесничког рада довела је напокон пјеснике, баш као Стација и Марцијала, до највећег степена улагивања, тако да мо-

рамо данас питати: је ли збиља онако било?! Цареви, по њихову високом положају, бијаху тобоже неки меценати, али су подједно и највише осјећали потребу да их писац овјековјечи, а то наравно у противну размјеру са реалношћу њихових владарских врлина. Изузмемо ли мало којега пјесника или књижевника, као Јувенала или Тацита, два карактера без порока, наћи ћемо, да су се више или мање сви улагивали и у своја дјела царску славу уплетали, без које — особито епу — није било по четка.[31]) Наш је Плиније прем честит човјек био, а да га човјек може окривити такове слабоће карактера; али је и он сив својега времена, те у панегирику на Трајана оно његово узношење царевих врлина свакако прекорачује границе и самог здравог разума; али ваља и то примијетити, да је Трајан скоро све оне похвале заслуживао и да се њиме није писац никад окористио. На други је начин поступао Сенека, филозоф, стојичар, „најпоштенији човјек у Риму": да добије допуст да се врати из прогонства, написа дјелце пуно најподлијих ласкања цару Клавдију у љубимцу му Полибију; тек цар умрло, а Сенека ће одмах нову књижицу, у којој се подругује покојнику и приповиједа, како се обрнуо у тикву.[32])

У почетку, још за Августа, односаји међу пјеснике и њиховим добротвором нијесу тако тијесни били; пјесник је још неку неодвисност уживао, те није никаква срамота ни била тражити помоћ од богатијега, кад се онако мирније радило.[33]) Али за врријеме Плинија и Марцијала стара великодушна аристократција била је скоро сва изгинула, а на њезино мјесто ступила нова, сабрата тамо амо по Италији и по провинцијама. Ова потоња слабо се интересовала за књижевност, а оно мало или из моде или да се поводи за старим фамилијама, никад пак из права осјећаја. Тако су и на муци страшној били наши пјесници. Стације се није задовољавао оним, чим га је Домицијан даривао; морао се бринути да нађе друге *патроне*, који ће га хранити. Тих је много у његовим пјесмама, као Аруниције Стела, Мелиор, Крисшин и Луканова жена Пола Аргентарија; али никад колико у Марцијала, који је или од њега сиромашнији био, или је лакше расприкавао новац. „Нема Вергила, јер нема више Мецената!" пјевао је[34]) наш невољник; по видимо да је добротвора имао силу, али није постао други Вергил. Из његових епиграма знамо како је умио мазати око пјесника Силија Италика, око Нерве (кашњег цара), око познатог проказоца Регула и око Лукана и његове жене; даље поменут је пјесник Авит, који је у својој књижници имао и Марцијалово позорје; млађи Плиније; пјесник Аруниције Стела; Лициније Сура, највољи пријатељ Трајанов, и т. д.[41])

Али поред свега тлачења, поред све невоље, идеја да ће оставити за собом славно име тјешила је сваког писца, толико богата колико сиромаха. Ако је Плиније говорио, да је свако славан већ за живота, само ако је пјесник, и да ничијим дјелима не смије од штете бити, што је ауктор још жив, Марцијал му је на то одвраћао, да то није истина и да често и сам пепео касно стече заслужену бесмртност;[42]) него из свега његова рада једнако проviрује задовољство, што му је име свуда познато у свијету. Име! Слава! јефтине ријечи, које нијесу храниле пјесника, нити су му помагале, да се под старе дане повуче куд на село, у малу кућицу, гдје би сам и кухао и обављао домаће потребе, док би се други мучили у граду и посијећени од домаћих послова. Једнога дана (бити ће то мршав дан за Марцијала био) искалио је сву своју љутину на незахвално друштво: „Ко умије да пише, а не ће, е, то је баш човјек!" а други пут, може бити у једнаким приликама, уреза у воштану таблицу ону познату изреку: „Ала су ми родитељи баш луди били, што су ме напутили на књижевност!"[43])

[1]) De off. I, 17. — [2]) De divin. II, 4. — [3]) Lecky: Sittengesch. Europas. I, 202. — [4]) Eped. I, 2, 69. — [5]) Lib. II, Ep. I. — [6]) Sallust. Jug. 89. — [7]) Hor. Ep. II, 3, 333; I, 20, 17. — [8]) Epist. I, 24. — [9]) Pl. Ep. III, 7. Martial. VII, 63. — [10]) Juven. VII, 78. — [11]) Види за то: Haenny, Schriftsteller und Buchhändler im alten Rom. — [12]) Durny-Herzberg. III, 589. — [13]) Martial V, 16. Juven. VII, 81. Martial. III, 4. — [14]) Juv. VII, 54—67. — [15]) Ars amandi, III, 403. — [16]) Juv. VII, 94—97. — [17]) Tac. Agric. II. — [18]) Juv. VII. 1—52. — [19]) Tac. Dial. 12, 9. — [20]) Mart. Ep. VI, 8. — [21]) Id V. 57. — [22]) Juv. VII, 175. — [23]) Satyricon XLVI. — [24]) Mart. X. 76. — [25]) Id. III, 38. — [26]) Id. IV, 2. — [27]) Petron. LXXXIII. — [28]) Mart. III, 4. — [29]) Id. II. 2, V. 19. — [30]) Id. II, 38; XIII, 42, 119 VI, 43; VII, 36; XII, 57. — [31]) Id. II, 91. — [32]) Id. IX, 18, Aqua Marcia. — [33]) Id. I, 108, 118; III, 7; II, 19; III, 60; II, 30; III, 41; I, 59. — [34]) Pl. Ep III, 21. — [35]) Juven VII, 87. — [36]) Stat. Sylv. IV, 5; III, 5, 12. — [37]) A Jove principium. Stat Sylv. I Praef. Споменимо само како се Луканов ујагује Нерону (Phars. I. 33); Силије Италик фламинско породици (Punica III, 594—629); Валерије Флако Домицијану; овоме цару опет Стације (Thebais I, 17); њему и Квинтилијан (Inst. or. pr. 3—5, X 1—91); Велеј Патеркул итд — [38]) Apocolocyntosis. Teuffel. II, 694 — [39]) Hor. Ep. I. 17. — [40]) Mart. Ep. VIII. 56. — [41]) Id. ibid. IV, 14. VI, 64. VIII, 66 V, 28, 4. I, 12. 82. 111. II, 74, 93. VI, 38. I, 36. IX, 51. X, 96. X, 19. I, 7. VII, 11. VI, 21. VIII, 78. IX, 74. VI, 64. VII, 47. Види за то Friedländer, III, 443, и поглеје у G. Spiegl, Zur Charakteristik des M. V. Martiallis. Halle, 1892. - [42]) Pl. Ep. I, 16. Mart. V, 13. I, 25. III, 95. — [43]) Mart. I, 55. VI. IV. IX, 73. At mihi litterulas stulti docuere parentes.

Јосип Берса

КЊИЖЕВНОСТ

ЈОШ НЕКА О СИМИ МИЛУТИНОВИЋУ

ПОВОДОМ РАСПРАВЕ ДРА СТЕВАНА ПАВЛОВИЋА.

(Свршетак)

У песме, које су по смрти Симиној штампане, убројао сам и песму, коју је писао 30 децембра 1834 Јустину Михајловићу;[15]) али сам погрешио, јер је она и раније штампана била, и то за живота песникова у оној години *Уранију*, у којој је Анта Михановић штампао неколико својих песама, па међу њима и »Лепа наша домовино«. Уранија, дакле, за *1837 годину* доноси ту песму под натписом: „*У Буковара*“; у њој нам песник казује, колико га дира што му пребацују, да га не разумеју, а исказује и радост, што му писа Јустин: да није истина, да му се »слог књиге не да разумети«. И ова песма има нешто одступања од ове објављене у Јавору за 1876 год. Тако стих »Планете света идеална!...?« не стоји иза стиха »Исполини л' нравственога људства«, већ напред иза стиха »Нег' с Авале скочит' мок' у луну«. Даље измена има у овим стиховима:

Да нијесу моје мисли мртве
(у Јавору: И мисли ми да нијесу мртве),
Сад што с' види, сад *што исповедам*
(у Јавору: Сад што с' види, сад се осведоча),
Ил' се *њоме* и завист *маскрити*
(у Јавору: Из' се уж њу и завист јавнути).

Поједине речи су измењене у стиховима:

Колик' драго да би се *увео* (у Јавору: њирио),
Што 'но *јављала*, да истина није (у Јавору: поведаш),
Соларића *овечена* Срба (у Јавору: обесмртна).

Место: *Чане, Срнствовати, Нијемци... чате, да то сама лепос неће моћи, соседи, особито л', читовно, прва жеља моја, аманат, многа*, читамо у Јавору: *Чана, Србовати, чаше... Нијеман, то да* и т. д., *суседи, особито, читавно, моја прва жеља, аманет, млога*. — Уз објашњење речи накарада — музика нема »црногорска реч«, нити поред »звјатеља« звјац. Сем тога изостављено је: где је писана, а и потписа нема, јер у натпису стоји: *Сједи Симе Милутиновића*, пошто их има пет.

Иза песме »У Буковар« долазе још ове песме: *Празна кеса, Надгробно Качићу, Жеља* и *Истидару*. Ове пропуштене уврстити у свој библиографијски преглед Прва је, као што се већ по натпису може судити, »шаљива попевка«, којом хоће да одлакне себи по који тежак час, кад остане без новаца. Кад се ово деси, песник заборави и своје име, не срета га ни нада ни љубав, не може ни да спава, ни у цркви богу да се моли. Моли виле »од свије планинâ«, да му даду помоћи, »да угине из кесе м' празнина«. Песма је подељена у дванаест строфа; свака строфа има по четири стиха. У овој песми има и слика; сликује се први и трећи, други и четврти стих у строфи.

Надгробно Качићу мала је песма од девет стихова, с тога је ради карактеристике исписујем:

И не пантим, ал' верујем,
У прамајци и прађеду
Да сам био и живио;
Ал' без себе и без слоша...
Пак ме Качић назвао,
Измолио и узникʼо,
Ал' не Јелин, не Латинин.
Рај га лавром овенчио! — ?
Кʼо Србина те морална —.

Жеља је извађена из писма без сумње Исидора Стојановића; има 26 стихова, а сваки само по пет слогова. И она није ништа друго по одјек његове немаштине. Тумачи у њој употребљене две речи и то: *савардак* (колиба ускочка, како рибарска опиљата к небу, тек не од трњаке, него од младијех и дугијех буквиħа или цериħа или бориħа у врху врсима састављена, а у дну на округ размакнута, колико шире, то боље) и *удоб* (све што је како вала, и што вала, и када вала).

Истидару је песма од дванаест десетераца, а намењена побри. —

Од свих критичара, који су о мојој књизи изрекли суд, једини је Ст. Станојевић, и то у »Стражилову« бр. 15 од прошле године, учинио овакву замерку: »он је прегао да поброји *све* књижевне радове Симине; наравно да ће се ту наћи недостатака и погрешака (тако н. пр. радови Симини: Разлачъ, Обоюдъ Сербина и црногорска приповѣдка, пису штампани у »Срп. нар. листу« и »Срп. Новини« као што вели писац [стр. 181] него у »Магазину за

[15]) Стр. 207 моје радње.

художество, књиж. и моду« г. 1839), али то не обара цену расправи и т. д.« Донекле ово стоји. За прва два поменута састављка казао сам: »*1839*. Исти је лист донео и ове године две његове песме«, сметнувши с ума да исправим, када при штампању додадох тај први став са стр. 181, који говори о песмама, што су штампане у »Серп. нар. листу«. С тога је замерка добра и треба је примити. Али оно, што Стапојевић вели за ариогорску приповетку, не стоји, јер је изгубио из вида, да је »Српска Новина« и »Магазин за художество, књижество и моду« један исти лист, само што он у првој години (1838) има оба натписа, а у другој (1839) само други, али и тада у садржајном листу има оба. Из свега излази, да су сва та три рада штампана у Арнотовој »Срп. Новини« или »Магазину за худож. итд.« за годину 1839.

Годином 1842 почиње низ политичких песама Симиних, о којима је тешко говорити дајбуди мени, јер до данас нисам био у могућности, да их све имам под руком. Ко буде срећан, те доље до њих, расветлиће нам ту врсту Симине појесије, или боље рећи, ту врсту Симина рада, јер у њима и не налазимо појесије, и утврдиће ред не само којим су излазиле већ и којим су се појављивале оне, које су Симино перо покретале на писање. Мени данас овде остаје, да из архиве министарства просвете изнесем на светлост нешто, што крај осталога расветљује и постанак тих политичких песама у доба борбе око одржања устава и престола. У архиви поменутога министарства три су потраживања државне штампарије. *Јединм* (бр. 128 од 12 априла 1844) управник државне штампарије В. Берар тражи наплату од плате Симине за штампање по гласу рачуна:

1) 1842 окт. 24 за 500 ком. *Васкрса Устава* 9 фр.
1843 апр. 28 за 5000 ком. *Гласа Народа Србскога* . . . . 94·40
маја 1 за 5000 ком. *Гласа Народа Србскога* . . . . 88·30
„ 18 за 5000 ком. *Аманета на Делиграду* . . . . 26 фр.
„ 28 за 2000 ком. *З. Васкрса Устава* . . . . . 22·40
2) 1842 окт. 15 за 1000 ком. *Стихова* . . . . 10 фр.
књиговесцу за исте 3·10
1843 јун. 4 за 1000 ком. *„Обусовћта Ђ. Гроздановићу“* . 30 фр.

Другим од 10 августа 1845 бр. 527 тражи 87 форината за штампање:

1842 окт. 15 1000 ком. Стихова . . . . . 10 фр.
1843 јун. 4 1000 ком. „Обусовћта Ђ. Гроздановићу“ . . . . . 30 фр.
1844 септ. 27 500 ком. Објављенија књижест. 2·30
окт. 9 1000 ком. Тројебрастава . . . . . 44·30

А *трећи*, годину дана доцније (20 децембра 1846, бр. 158), иште 40 форината »за печатање у време волненија народњег 1842. год. стихове«. Министарство се, поводом овога трећега потраживања, обрати Савету шестога фебруара 1847 године да овај рачун одобри т. ј. да може оно исплатити, а то с тога »што је Милутиновић стања оскудног, *и из тог призренија, што су у оно време и других овакова дела под именом „Глас народа“ и „Васкрс Устава“ о правителственом трошку печатана и повезана*“ Овим подацима не треба коментара; они су тако јасни, да их сваки може разумети; а они нам дају и у неколико имена дела и број примерака, а у неколико казују и време изласка. За све ове песме (истина за већину само по имену) знало се и раније, само не знам ни данас, која се мисли под оно »хиљаду комада Стихова«, о којима у два маха иде говор у писмима држ. штампарије. Е да се и то дозна временом! Интересно је, што нам ови подаци казују и колико је од кога штампано, нарочито када имамо на уму, да од тих свих песама у облику брошира београдска народна библиотека има само два до три. Где су они растурени? Шта је с њима учињено? . . .

На стр. 186 поменуо сам »Глас народа српског о избору и потврђењу Александра Карађорђевића за књаза Србије«, али по другом. У народној библиотеци, а по најновијем њену каталогу (1894 год. 8° стр. 895) наиђох на састав *„Гласъ народа србскогъ“*, на ком не стоји ни где је штампан ни када је угледао света ни ко га је написао Састављач каталога ставио је годину 1843 и Београд, без сумње по Новаковићевој библиографији. Овај састав у облику песме нема натписна листа, писан је у десетерцу а има 28 страна осмине. Да ли је ово исти онај спис, што убројах и ја у Милутиновића радове, не знам; али је вероватно, судећи по садржају, и ако стихом одударао у неколико од осталих састава његових. Без сумње грешком стављало се уз ово Милутиновићево дело, да има 82 стране место 28.

Превидео сам да поменем у години 1845, да је Сима уз бр. 38 Подунавке штампао уз

надгробно слово ђерци Ђорђа Командуи, које је говорио Јелта Аврамовић, у ноти, ова четири стиха:

Смрт избавља од свакијех беда.
Цват пролећа по зими се јавља.
Благо сваком ко раније умре:
О мање је муке и гријеха.

Писма она два Симина Алекси Симићу нису угледала први пут света у »Босанској Вили« 1891 године; њих је прво донео »Јавор« за 1879 годину и то много тачније. — У »Просвјети« цетињској, а свесци петој од ове године, почетак је чланка М. Драговића *„Два писма Сима Милутиновића Сарајлије владици и господару црногорскоме Петру II Петровићу-Његошу* (Прилог за објашњење односаја међу владиком Петром II и Симом)«. У овој је свесци штампано тек писмо од 22 септ. 1845 године. Из њега дознајемо, да је владика Сими послао 200 форината, но колико би он желео добивати месечно за годину дана, да је »Луча Микрокозма« тек ушла у штампу и да је предрачун за њиету стигао из Пеште. У том писму помињу се и два Црногорца Перо и Слево, који у Београду уче трећи разред гимназије. Биће то владичини сродници, који примаше и благодејање из министарства просвете. Акта о том не могох наћи, али из регистра се дознаје толико, колико поменух. »У другоме писму«, које ће у шестој свесци бити штампано, вели Драговић, »упознаје нас Симо са јунаштвом, које је учинио Црногорац Вуле Пипер на Стамбол-капији биоградској, противу страже турске«, кога Сима препоручује владици. Драговић се, пре него што саопшти писма, у уводу дотиче у кратко и радова о Сими и Његошу. Из оно неколико редака види се, да није познат довољно с питањима, која износи, јер много по њем спорно питање из биографије Симине решено је.

Још нам остаје да поменемо оно што се из преписке Прејсове дознаје. На да завршимо други одељак и речемо коју и о последњем одељку Павловићеве радње.

У писму, које је Прејс 1844 године писао нећаку Хаџића-Светића, казује се, да је Сима дао Прејсу свој песнички састав »*Оговор илирскога гроба и духа, такође на Павла Штоса позив у коло*« да штампа у Петрограду; али да се на Прејсову жалост не може тамо штампати.[10]) Овај рад Симин није, колико знам, нигде штампан; те би онда и то био један више на броју нештампаних његових ствари.

III

Од стр. 123 до 134 трећи је одељак Павловићеве радње под натписом *Слика*. Овај нам део нема ничега његова. Странама је исписивао оно што о Сими писаше Игњатовић, К. Ненадовић и Љуба Ненадовић. Од стр. 133 до краја т. ј. до 142 је *Завршетак*, у ком заступа гледиште, да је Сима »створен за епског песника«, »да није био рођен за какав велики посао као што је епопеја«, »да је био за мање певање, па пре и за драме«, да су његови умотвори слика његова времена. Дотиче се и овде језика и писања историје, а не заборавља и да испише лист и по из Игњатовића. Последњи лист намењује сарајевском одбору за споменик, шта треба да ради —

На завршетку овога свога рада, којим хтедох не само да оценим Павловићеву радњу, него и да проговорим коју још о Сими, те да допуним своју радњу и исправим по коју омашку, хоћу да поменем још два карактеристична прилошка, које је превидео и Павловић, а који лепо сликају Симу. У »Јавору« за 1893 год. бр. 10 (стр. 326—327) саопштено је из дела »Zpominky a úvahy starého vlastence« (Праг 1882), шта Јаков Мали по сећању вели о Сими, с ким се састао у Прагу 1837 године. Други приложак наћи ће се у Балбијевој »Географији«. Не могу из ње исписати, јер у издањима, која мени дођоше до руке, нема ништа о Сими, с тога се морамо задовољити саопштењем Р. Ковачића, док неко срећнији и то не објави. У 6 броју »Словинца« од год. 1881, а у чланку »Život i rad Vuka Stef. Karadžića« (који је и посебно штампан) читамо на стр. 101 ово: »Како је наш Симо био честит родољуб видимо и у једном спису нашег гласовитог приморца, оног великог знанца италијанског језика Николе Томазеа (Tommaseo) из Шибеника, ког политичке згоде у Италију поведоше да опће италијанску књижевност својом главом богати. Овај ауктор жарких *Пекрица* пише о нашем Милутиновићу у компендијуму Балбијеве Географије (Balbi: Compendio di Geografia), у кратко, али како и васда, сваки му значи доста«.

Ђорђе С. Ђорђевић.

[10]) Види о овом Ламанскога „Живаљ Старина“ 1891 или Просветни Гласник за 1894 годину, св. фебруарска, стр. 93.

КОВЧЕЖИЋ

КЊИЖЕВНЕ БЕЛЕШКЕ

▽ *Књижевно уметничка заједница.* 6 ов. м., о својој слави, књижевно-уметничка заједница навршила је три године од свога постанка, па је приредила заједничко вече за своје чланове и пријатеље ове установе. У 8 сахата у вече отвочела је вечера а у 9½ председник заједнице г. Стеван Тодоровић отвори седницу кратким, лепим говором, у ком спомену одлуку Заједнице, да приреди сликарску изложбу (о којој је било говора у овом листу); проговори неколико речи о тој уметности и њену развитку и напомену, да Срби на том послу показују најбоље успехе међу јужним Словенима; позеле најзад, да се и до године нађемо у овако лепом скупу на дванаести дан при отварању те изложбе. После говора г. председника читао је Сима Матавуљ почетак своје приповетке „Мала жртва“ (која се у петој свесци „Дела“ штампа под именом „Жртвица“), стварно врло занимљиву и лепу. За овим је Милорад Гавриловић, члан нар. позор., прочитао „Успомљене гробове“ од пок. Војислава. Г-ђа Зорка Тодосијевићка је отпевала својим лепим гласом три песме. Г-ђица Вела Нигринова је изврсно лепо деклампвала Јакшићеву „Стражу“ и једну нову Бранкову песму, коју посвећену. После тога нам је г. Васа Крстић-Љубибрат прочитао врло лепо „*Нешто о жетвама*“, што је примљено с особитим одобравањем. Завршну реч је имао г. председник Заједнице; он захвали гостима на посети и позеле Заједници дуга живота и напретка, да и даље с једним челом дочекује своју славу 6. маја. После овога, тако рећи, званичнога програма настало је право домаће весеље, које је трајало до после по ноћи.

┼ У Нишу штампа професор Коста Миленковић „*Српску синтаксу*“ за школску потребу.

— Le monde latin et le monde slave донео је у свесци за април ове године у француском преводу Трифковићеву шаљиву игру „Француско-пруски рат“. Преводилац је Коста Д. Кумануди.

❑ Gaston Boissier, члан француске академије, штампао је једну интересну студију о последњим верским размирицама у IV веку, која носи назив *La fin du paganisme*. У овоме своме најглавнијем делу, које се састоји из две књиге, писац прича борбу, коју је имало у четвртом столећу да издржи хришћанство са паганизмом.

❑ Познати француски критичар, најмлађи члан француске академије, Ferdinand Brunetière, штампао је ту скоро: L'évolution de la poésie lyrique en France au dix-neuvième siècle. То су његова предавања, која је држао прошле године у Сорбони. Прва књига излази тромом књижара Hachette-a у Паризу и стаје дин. 3,50. У скоро ће изаћи и друга књига.

❑ Изашао је претпоследњи том великог Nouveau Dictionnaire universel de géographie, par Vivien de Saint-Martin. Ми смо проговорили о овоме речнику неколико речи у једном од ранијих бројева нашега листа, поводом интересног чланка о Србији.

❑ La *Revue des Revues* почела је доносити у своме 7 броју интересан чланак о *Књижевном покрету у Турској*, од Гарабед-бега. Познато је већ, какве предрасуде владају о Турцима и њиховој раси како на западу тако и код њихових блиских суседа. За то и налазимо, у последње време, доста знатан број научника и књижевника, страница и домородаца, који се одају специјалним студијама а све у сврси, да упознају образовани свет са овим народом, који има такође — као и сваки други народ — потребне услове за културнији живот. Редакција горње ревије са задовољством констатује, да до данас нема потпунije студије о турској књижевности у европској штампи. Нас, Србе, ова студија мора нарочито интересовати, јер где се сусед са суседом не повиђе, ту нема ни говора о каквој слози, а још мање о заједничком раду.

— У Штокхолму је напрасно умрла шведска романјерка Марија Софија Шварц. Покојница је још као девојче у школи показивала дара за књижевнисање, но тек кад јој је било тридесет и седам година, нашла је на јавност са својом првом малом приповешћу, за коју су после дошле друге, као што је тенденцијозни роман „Човек од племетва и жена од народа“ и наставак тога романа „Ряд оплемењава човека“. Са тим је романима покојница успела потпуно те су њене ствари највећи читали не само у Шведској но и по целом образованом свету.

БЕЛЕШКЕ О УМЕТНОСТИ

— У остављени Бланоме Мајербера има две опере. Једној је натпис „Вечно да Гима“ а другој „Гетова младост“. Партитуре су те биле закључене у сандучићу, којем је на поклопцу сам Мајербер својом руком написао: „Ово нека се отвори тек на тридесет година после моје смрти“. О публикацији тих двају опера нису наследници Мајерберови још ништа позитивно решили.

— У Милану ће се ово дана први пут у Teatro Filodrammatici приказати нова опера младога музичара Фаре. Опера се зове „Сантуца“ и јесте наставак Маскањијеве опере „Cavalleria Rusticana“. Осим познатих лица у овој опери, наиме осим Сантуце, Лоле и Алфија, који се кратко куће, но што је надмашно каву, долази још сви Турида и Сантуце, које силно воли Керку Алфија и Лоле, но ова, као Керка убиће његова ова, не може да и ноћи.

САДРЖАЈ: Песништво: Борис Годунов. Марија. — Поука: Књижевне прилике у Риму. — Књижевност: Још нека о Сими Милутиновићу. — Ковчежић: Књижевне белешке. Белешке о уметности.

„СТРАЖИЛОВО“ излази сваке недеље на читаву табаку. Цена му је 5 фор. з. пр. на целу годину, 2 фр. 50 новч. за по године, 1 фр. 25 новч. на четврт године. — За Србију и Црну Гору 14 динара на годину. — Рукописи се шаљу уредништву а претплата књижарници Луке Јоцића у Нови Сад. — За Србију прима претплату књижарница В. Валожића у Београду.

Издаје књижарница Луке Јоцића. Срп. штампарија дра Св. Милетића.

БРОЈ 21.

СТРАЖИЛОВО

ГОД. VII.

ВЛАСНИК И УРЕДНИК

ЈОВАН ГРЧИЋ

У НОВОМ САДУ, 22. МАЈА 1894.

ПЕСНИШТВО

ПОСЛЕ КИШЕ

Мину дажд пролетни у далеке стране,
Гром гуди из даље, сунашце га прати
С румена захода на сија на гране
И упија росу и цветове злати.

Отежале гране од кишних капљица,
Покиснула пчела ту крицца суши,
Травка диже главу, ври циркут птичица,
Омочено цвеће мири да угуши.

Звонцад и песмицу чујем из далека,
То се тежак враћа из поља широка,
Где га на огњишту скромна срећа чека —
Бич пуца и муче на повратку стока —

О, свеже вечерце скровитога села,
Где ми тајни усуд моје гнездо плете,
К'о с природе ведре ја бих с мога чела
Да за навек мине облак моје сете;

Да ми око врата ручице савија
У часових буре мој анђелак нежни,
Да се на ме смешни, да ми вечно сија
Као на багренку овај цветак снежни...

Ленкій

ПОД БАГРЕНОМ

Мирише зрачак, кроз свјежину ноћи
Прелеће гласак маленог славуља,
Поточић шуми јасно у самоћи
И млади вјетрић росно цвеће љуља.

Кроз густо грање, што се нежно грли,
Погледом пратим трепет звезда сјајни'
А врела душа далеко ми хрли
На твоја њедра, мој анђеле бајни.

Осјећам стисак твоје беле руке
И чујем шапат усница ти рујних,
Душа се слева у љубавне звуке
К'о благом ноћи дах цветића бујних.

Нови Сад, 1894.

Алекса Шантић

БОРИС ГОДУНОВ

ДРАМА У ПЕТ ЧИНОВА

НАПИСАО А. С. ПУШКИН

С РУСКОГ ПРЕВЕО А. ПИСАРЕВИЋ

ПРВИ ЧИН

ПРВА ПОЈАВА

Ноћ. Ћелија у чудовском манастиру (год. 1603)
Отац *Пимен* и *Григорије* (спава)

Пимен (пише поред лампе)

Још ова само последња прича,
И моја хроника биће готова,
Дужност ћу своју онда испунит',
Коју ми, грешноме, зададе Бог.
Није ме бадава изабро Господ,
Да будем сведок многих година,
И за учење разум ми дао:
Ма кад ће наћи калуђер вредни
Рад овај смерни и без имена,
И он ће своју запалит' лампу
И са хартија прах ће отрести,
Што су га векови нагомилали,
Верно ће ове приче преписат',
Да православни потомци знају
Минулу судбу рођене земље,
Да се сећају својих царева,
Њихових дела, славе, добара,
А за грехове и дела тамна
Нека се смерно помоле Богу.
У старости ме нов живот буди,
Пред очима ми сва прошлост лебди, —
Та није давно она кипела
Догађајима к'о бурно море;
Ал' сад је мирна и тиха са свим;
Неких се само лица сад сећам,
Неке сам само речи запамтио —
А друго све је у заборав...
Но дан се ближи, свећа се гаси —
Још само једна, последња прича (пише).

Григорије (буди се.)

По трећи пут већ све тај исти сан!
Је л' то могуће? Тај проклети сан!
А пред светиљком још вазда старац
Седи и пише, још трено није.
Како ли волим његов лик смерни,
Кад се задуби у давну прошлост
И своју хронику брижљиво пише;
Често сам пута дознати хтео,
О чему пише тако брижљиво?
Да л' о татарском дивљем господству?
Ил' о казнима Ивана Грозног?
Ил' о народној бурној скупштини,
Што се сакупи у Новоме Граду?
Или о слави свог отачаства?
Залуд се трућах, када не могах
Његове тајне прочитат' мисли
Ни на челу му узвишеноме
Ни из погледа очију сјајних;
Лик му је увек миран, узвишен,
К'о оседели у служби сућ,
Што хладно гледа праве и криве
И зло и добро једнако слуша,
Нит' гнев осећа ни сажаљења.

Пимен

Будан си, брате?

Григорије

Благослови ме,
Пречасни оче!

Пимен

Нека те Господ
Сад благослови данас и навек!

Григорије

Ти ниси спаво, вазда си писо
А мој је одмор ђавољски бес
Мучио страшно и узнемираво;
Снево сам: да сам стрмим лествама
Пењо с' на неку високу кулу;
С висине Москва изгледала ми
Као мравињак, а народ доле
Силан на тргу врљаше дупком
И прст пружаше с погрдним смехом
На мене; стид ме је и страх обузо —
Пао сам стрмоглав, пробудио се...
Три пут сам снево тај исти сан.
Није ли чудно?

Пимен

Млада крв струји;
Одај се смерно посту и молитви,
Па ће ти снови лакши бивати.
До сад — када ме дремеж савлада —
Ако се нисам дугом молитвом
Пред ноћ помолио, онда ме мучи
Стари немиран и грешан сан:
Час видим пред собом разнратне гозбе,

Час ратни табор, час бој крвави
И дивљу радост младих ми лета!

Григорије

Ах, ти си младост весело прово!
Ти си с' под тврдим Казаном био,
Под Шујским литванску војску си туко,
И видео си раскошност сјајну
У двору цара Ивана Грозног.
Нисн ли срећан?! — А ја се пучем
Још од детинства по ћелијама,
К'о бедни инок! Зашт' и ја не смем
Веселити се у бојевима
И за царским се частити столом?
Још би ми достало времена да се,
К'о ти, под старост света одречем,
Таштине светске, и да се примим
Монашке ризе — светог завета
И затворим се у тиху избу.

Пимен

Не жали, брате, што си се рано
Одреко овог грешнога света!
Што те свевишњи није изврго
Још многим и тешким искушењима!
Веруј ми: из даље нас мами слава,
Раскош и женска лукава љубав!
Ја сам баш доста живот уживо
Ал' знам за срећу од овог часа,
Кад ме у манастир доведе Господ.
Помисли: наши цареви силни:
Ко је над њима? Једини Господ.
Ко сме против њих? Нико. Па опет?
Златна им круна често је тешка:
На су је мењали често клобуком.
Цар Иван правог мира је наше
У подвизима монашког чина.
Његов двор, негда пун удворица
Обесних, сад је прави манастир:
Властела су се у капицама
И у оделу скромноме пред њим
Јављали као смерни монаси,
А грозни цар је био међ њима,
К'о богомољац-игуман прави.
Видео сам га баш у тој ћелији
(Тад' ту живљаше Кирил страдалник,
Праведник прави; и ја сам онда
Видео ништавост овога света);
Ту сам видео цара уморна
Од грозних мисли и смртних казни;
Замишљен, миран седаше с нама.
А ми смо пред њим стојали мирно
И слушали смо његове речи.
Тад говораше оцу игумну
И свој братији: „Чујте ме, оци,
Жељени дан ће скоро већ доћи
И ја ћу у вас тражит' спасења;
Ти, Никодиме, Сергије, Кирило,
Сви ви — примите мој свети завет:
Доћи ћу к вама к'о грешник скрушен
И покајничку ризу обућ' ћу
И пашћу пред тобом, ти оче свети."
Тако је силни цар говорио
И реч му од срца иђаше слатко.
Горко је плако. Ми у сузама
Мољасмо с' Богу, да мир и љубав
Ниспошље души његовој болној
И сваком страшћу већ истрзаној.
Па син му Фјодор? Још на престолу
Уздихао је за тихим жићем
Пустињаковим. Царске одаје
У свете ћелије обратио је;
Ту не сметаху светој му души
Тешке и мучне бриге државне;
И Бог заволи смиреног цара.
Под њим процвета Русија славно.
А кад је умро, догодило се
Још нечувено до тада чудо:
К цареву одру дође муж неки
У необично светлом оделу
— Цар га је само мого видети —
Тад поче Фјодор с њим говорити
И „патријархом великим" га назва...
Сви око њега у страху беху,
Видевши да је то појава с неба
(Тад већ не беше светог владике
У царској одаји уз цара светог.)
Кад се представи, двор се испуни
Мирисом светим и миомиром:
Лице му просја, к'о сунце сјајно.
Још не видесмо такога цара!
О страшне, грдне несреће наше!
Разгневили смо Бога, грешни смо:
Цареубицу за господара
Узесмо себи.

Григорије

Одавна, оче,
Жеља ме вуче, да те запитам,
Како погибе царевић млади.
Ти с' био, вели, тад у Угличу.

Пимен

Ох, та сећам се! Сам ме Бог посло,
Да видим недело, крвави грех.
Тада сам био због службе свете
Послан у Углич. Стигао сам у ноћ.
Сутра за време баш службе свете

На један пут се звона зачуше;
Звона на ларму, свуд вика, врева!
Сав народ врви у двор царичин.
И ја похитам — тамо већ сав град.
И гле! Царевић лежи убијен.
Царица-мати онесвешћена
Над њиме пала, а и дадиља
У очајању плаче и јада.
А народ бесно, ено га вуче
Клету чуварку — ту издајницу.
На мах се јави међ њима дивљи
Суров разбојник — Јуда Бибаговски.
„Ето зликовца!“ — зачу се поклич,
А њега часом нестаде. Народ
Појури махом за убицама;
Беше их троје; сакрили су се;
Похваташе их и одведоше
Пред мртву лешину детета младог,
И чудо — махом мртвац задрхта.
„Признајте!“ — Народ на њих повикну,
И пред ужасом џелатског мача
Признаше и изрекоше — „*Борис*“.

Григорије

Кол'ко је царевић имао година?

Пимен

Седам година. Сад би му било —
(Сад има томе десет година...
Не! Више; има већ и дванаест) —
Твој би сад био вршњак и још би
Царево, ал' бог друго одсуди.
С тим догађајем тужним свршујем
Хронику своју; од тога доба
Слабо се мешам у светске ствари.
А ти си, брате, вичан писању,
Теби предајем сав свој посао;
У часе слободне од свете службе
Описуј верно и истинито
Све, што год будеш сам доживео:
Рат, мир и власт силних царева,
И угодника светих чудеса,
Знамења небеска и пророчанства —
А за мене је већ време да се
Одморим и да угасим лампу...
Али већ звоне и на јутрење...
Боже, помози слугама својим!..
Додај ми штаку, брат-Григорије! (оде).

Григорије

Борисе, Борисе! Свима си трепет,
Нико ти не сме ни да спомене
Младића јадног судбину грозну;
Али ти ево калуђер пише
У тамној ћелији грозну пресуду.
Од светског суда утећи не ћеш,
Као и божји што ће те снаћи.

ДРУГА ПОЈАВА

У врту манастирском

Григорије и зао калуђер

Григорије

Како горко, како бедно овај живот пролази —
Дан нам дође, па и прође, гледаш, слушаш све једно:
Само гледаш црне рâсе, само слушаш звона глас.
У зевању дане трајиш — од нерада — па заспиш.
А васцелу дугу ноћ се све до зоре превртеш,
Кад сан дође, тад ти душу црне бриге распињу.
Зар је радост, кад зазвоне и кад штаком буде?!...
Не, не могу трпет' више! Из ћелије да бежим!
Свет је велик, има пута на све четир стране.
Звали су ме.

Зао калуђер

Заиста је вајн живот чемеран,
Ви весели, млади, чили, калуђери лени!

Григорије

Барем да хан опет јурне, Литва да с' побуни,
Ах, како бих вољно пошо са мачем у руци!
Па када би наш царевић устао из гроба
И повико: „Где сте, синци, верне моје слуге?
Ударите на Бориса, на мога крвника,
Ухватите одметника, довед'те га амо!“

Зао калуђер

Не говори те глупости! Не подижи мртве!
Царевићу судбина је одсудила тако;
Него слушај, кад већ хоћеш, нека буде тако...

Григорије

А шта мислиш?

Зао калуђер

Кад бих био ја тако млад, као што си ти,
Кад у бради не бих имо још тих седих власи —
Разумеш ли?

Григорије

Не разумем.

Зао калуђер

Послушај ме само.
Наш је народ лаковеран, глуп и радо с' диви
Чудесима, новостима; а наши бојари
Сматрају га и спомињу к'о себи равнога.
Варјашко је старо племе свима и сад драго.
Ти си вршњак царевићев — буди лукав само!
Разумеш ли?

Григорије

Сад разумем.

Зао калуђер

Па дедер ми кажи!

Григорије

Па нек буде! Ја царевић, Димитрије ја сам!

Зао калуђер

Дај ми руку; бићеш — цар!

ТРЕЋА ПОЈАВА

Соба код патријарха

Патријарх и настојатељ чудовског манастира.

Патријарх. Дакле побегао је, оче игумане?

Игуман. Побегао, свети владико, ево већ трећи дан.

Патријарх. Нитков! Зликовац! Од куда је родом?

Игуман. Родом је из племена Отрепјеваца, старе племићске куће у Галицији; још у младости се негде постригао; а живео је у Суздали, јефимијевском манастиру; отуда је отишао и лутао по разним манастирима, најзад је дошао к мени у чудовску обитељ, те сам га примио међу братију; па видећи да је још млад и неук, дадох га оцу Пимену, смиреном и мудром старцу; и био је врло учен, читао је наше летописе и састављао канове свецима; али та наука, као што се види, није му дата од Господа Бога . . .

Патријарх. О, и та наука већ! Тако што увртети себи у главу: „Биће цар у Москви!" О, сасуде ђаволов! Али не треба то цару ни јављати; за што само цара узнемиривати?! Доста ће бити обавестити о томе само ђака Смирнова или Јефимијева. Така безбожност: „Биће цар у Москви. . . ." Треба ухватити, ухватити разбојника, па га послати у Соловецки, да вечито испашта тај грех! Није ли то безбожност, оче игумане?

Игуман. Безбожност, свети владико, права безбожност!

ЧЕТВРТА ПОЈАВА

Крчма на литавској граници

Мисаило и Варлам, скитнице у калуђерском оделу; Григорије Отрепјев као сељак; крчмарица.

Крчмарица. Чиме вас могу служити, часни оци?

Варлам. Што је Бог дао, домаћице. Има ли вина?

Крчмарица. Како не би било, оци! Одмах ћу донети. (Оде.)

Мисаило. Што си се тако снеveселио, друже? Ето и литавске границе, за којом си толико жудео.

Григорије. Док год не будем у Литви, не ћу бити миран ни спокојан.

Варлам. А што си се ти тако заљубио у Литву? Ето ја грешник и отац Мисаило, од како смо утекли из манастира, ништа и не мислимо: Литва или Русија, гусли или гудало — то је нама све једно; само нек има вина! — А, ево и њега!

Мисаило. Врло добро и паметно, оче Варламе!

Крчмарица (долази). Ево, оци! Пите, да вам је на здравље!

Мисаило. Хвала, драга! Бог те благословио! (Пију. Варлам удешава песму: „Како ли је у Казану, у Казану граду".) Та дед, за што ти не запеваш, за што не потегнеш?

Григорије. Не ћу.

Мисаило. Сваки је од своје воље господар.

Варлам. А пијаници је вино господар, оче Мисаило! Пимо у здравље нашој крчмарици! (Пева: „Силом лепи младићу . . .") Но, оче Мисаило, кад пијем, трезне бијем; друго је нешто пијанство, а друго је готованство; хоћеш ли с нама — молим те; ако не — чисти се, купи се; варалица не може бити попу друг.

Григорије. Ти само пи — на пред собом ри, оче Варламе! . . . Видиш да и ја могу говорити у сликовима!

Варлам. А што да ријем пред собом?

Мисаило. Махни се њега, оче Варламе.

Варлам. А што се он прави светац? Сам нам се наметнуо за сапутника, не знамо ни ко је ни од куд је, па се још рогуши. (Пије и пева: „Подстриго се млад калуђер . . .")

Григорије (крчмарици). Куд води овај пут?

Крчмарица. У Литву, синко, у лујевске планине.

Григорије. А је ли далеко до лујевских планина?

Крчмарица. Није далеко, могло би се стићи до вечери, да нема царских пречница и стражарских постаја.

Григорије. Каквих пречница? Шта ће то рећи?

Крчмарица. Неко је побегао из Москве, па је изашла наредба, да се сваки заустави на граници и прегледа.

Григорије (за себе). Ето ти белаја сад!

Варлам. А, друже! Приближио си се крчмарици. Теби не треба вотка, већ лепојка: бадава, брате! У свакога свој обичај, а у мене и оца Мисаила једина брига — пи, док не рига; испимо, дед опет све до дна!

Мисаило. Врло добро, оче Варламе!

Григорије (крчмарици). А кога траже? Ко је побегао из Москве?

Крчмарица. А Бог га знао, лопов или је разбојник какав, тек само не даду сада ни честитим људима да мирно пролазе. А шта ће бити? Ништа. Не ће ухватити ни беса. Као да нема и другог пута у Литву, осем главног друма! Ето, само удри на лево, па кроз шуму стазом до капеле, што је на чеканском потоку, отуда управо кроз рит до Хлопина, отуда до Захарјева, а одатле ће те и свако дете одвести до лујевских планина. Од тих

стражара нема никакве друге користи, већ само узнемирују путнике и плене сиротињу. (Чује се шум) Шта је то опет сад? Ах, та то су они, проклетници! Ти иду назорце.

Григорије. Домаћице! Има ли ту још која друга соба?

Крчмарица. Нема, драги. И ја бих се сама волела сакрити. То им је све, што уводе и шпијонирају; долазе, иште вина и хлеба и свачега. Не би ли Бог дао да поцркају! Песи!

(*Стражари долазе*)

Први стражар. Помози Бог, крчмарице!

Крчмарица. Бог помогао, драги гости, добро дошли!

Други стражар (првоме). Ха! Овде је, чини ми се, весело; биће и нама добро. (Калуђерима) А ко сте ви, људи?

Варлам. Слуге божје и смирени калуђери, идемо по селима и купимо хришћанску милостињу за манастир.

Први стражар (Григорију). А ко си ти?

Мисаијло. Наш друг...

Григорије. Ја сам сељак из оближњег места; довео сам ове оце до границе, па ћу се сад вратити ватраг.

Мисаијло. Тако си ти зар нешто друго измислио?!

Григорије (тихо). Ћути!

Први стражар. Крчмарице, донеси још вина; пићемо заједно са оцима и мало ћемо се поразговорити.

Други стражар (тихо). Овај младић је го као црквени миш, од њега немамо шта узети; али оци...

Први стражар. Ћути! Сад ћемо ми њих ућебати... Па како иде посао, часни оци?

Варлам. Рђаво, сиико, рђаво! Сад су Христијани постали тврдице; сами чезну за новцем и чувају га тврдо; мало дају Богу. Велики је грех нашао на род људски. Сви кајишаре и чивутаре; само мисле о земном богатству, а не о спасењу душе своје. Идеш и идеш, молиш и молиш, па кад год за три дана не добијеш ни три полушке. Такав је грех! Прође једна недеља, прође и друга, загледаш у торбицу, а у њој тако мало, да те је читаво стид показати се у манастиру; али, шта да се ради? Од јада мораш и то да понесеш... то је прави јад... Ох, зло је то! Знајте, да су наступила последња времена...

Крчмарица (плаче). Ах, Боже, смилуј се на нас и помози нам!

(*Док је Варлам говорио, гледао је први стражар на Мисаијла врло радознало.*)

Први стражар. Алекса, имаш ли код себе царски указ?

Други стражар. Имам.

Први стражар. Дај га овамо.

Мисаијло. За што ти на мене тако оштро погледаш?

Први стражар. Ето за што: из Москве је утекао неки јеретик, Гришка Отрепјев. Јеси л' чуо што о томе?

Мисаијло. Нисам чуо.

Први стражар. Ниси чуо? Хм! Али је цар наредио, да се тај јеретик ухвати и обеси. Знаш ти то?

Мисаијло. Не знам.

Први стражар (Варламу). Знаш ли ти читати?

Варлам. Знао сам као дете, ал' сам сад већ заборавио.

Први стражар (Мисаијлу). А ти?

Мисаијло. Није ме Господ умудрио.

Први стражар. Ево ти царски указ, узми га!

Мисаијло. А шта ће ми?

Први стражар. Мени се чини, да тај јеретик, што је утекао, тај лопов и протува — да си *ти* тај.

Мисаијло. Ја?! Боже сачувај! Шта је теби?!

Први стражар. Чекај! Држите врата! Сад ћемо ми одмах учинити истрагу.

Крчмарица (за себе). Ах, проклети мучитељи, не даду ни овом старцу мира!

Први стражар. Ко зна овде читати?

Григорије (ступа напред). Ја знам.

Први стражар. Ево ва! А од кога си ти научио?

Григорије. Од нашег звонара.

Први стражар (даје му указ). Читај на глас!

Григорије (чита): „Недостојни монах манастира Чудова, Григорије, из племена Отрепјевског, пао је у јерес и дрзнуо се, научен ђаволом, бунити братију свакојаким саблазнима и безбожношћу. Истрагама се дознало, да је безбожник и расколник Гришка побегао према литавској граници...“

Први стражар (Мисаијлу). Зар ниси ти тај?!

Григорије (чита): „И цар је наредио да се тај ухвати...“

Први стражар. „И обеси!“

Григорије. Овде то не каже: да се обеси.

Први стражар. Просто! Не пише се све, што се мисли. Читај: „да се ухвати и обеси.“

Григорије. „И обеси. Има томе јеретику (гледа на Варлама) педесет година, средњег је раста, чело му је ћелаво, брада седа, трбух дебео.“ (Сви гледају у Варлама.)

Први стражар. Децо! Ево Гришке! Држ'те га, вежите га! Ко би то мислио?!

Варлам (тргне папир из руке Григоријеве). На-

траг, ништови! Какав Гришка?! Шта? Педесет година, брада седа, трбух дебео! Не, пријатељу, још си ти млад, да тераш са мном шалу. Ја истина одавно нисам читао и слабо иде, али ово видим и разумем, кад је догорело до ноката. (Чита по реду): „А го-ди-на и-ма два-де-сет.“ — Ето, пријатељу, где је ту педесет? Видиш — двадесет!

Други стражар. Јесте, сећам се, двадесет; тако су и нама рекли.

Први стражар (Григорију). Ти си, брате, неки обешењак!

(Док је *Варлам* читао, дотле је *Григорије* стајао, држећи руку на прсима и са погнутом главом.)

Варлам (продужи): „Узрастом је мален, груди широких, једна му је рука краћа, очију плавих, косе риђе, на образу има брадавицу, тако и на челу . . .“ А, пријатељу, нисн ли ти тај?

(*Григорије* истргне нож; сви устукну, а он искочи кроз прозор.)

Стражари. Држи! Држи!

(Сви беже као сметени.)

(Наставиће се)

МАРИЈА

(Наставак)

Сутра дан, у Маријину друштву, постао је Милан расположенији. Поред ње је заборавно на своје јаде. А то није ни чудо. Већ је неколико дана, како је умакао испод утецаја својих гонилаца па се некако осећао сигурнији

Мени се и онако чинило, да он и сувише озбиљно узима ту ствар с Иванком и њеним родитељима, а био је синоћ мало и угрејан, када ми је открио и поверио потешкоће, које би морао отклонити па да узмогне Марију назвати својом.

Према Марији се понашао тако, да већ није било сумње, да је сматра својом заручницом.

Једнога дана одем до Марије.

Јулка изнела преда ме силесију накупована платна и разних стбних ствари, које обично спремају удаваче. Стаде ми рећати, како ће ово бити за ово, оно за оно.

У то уђе и Марија.

Ја сам све схватио. Марија се смешила блажено.

Знао сам, на што то све, а знала је и Марија, да ми је све познато, али ја нисам хтео ништа да говорим, у толико више, што ми Милан од онога вечера и не спомињаше своју »тајну«.

Њих две разговарале о томе, како би требало ово уредити, а како оно. Марија би тек: ово је овако код стрине, оно онако, а Јулка би тек напоменула, како је код стрине много што шта по старој моди.

Мени се врзле разне мисли по глави. Ма да ми Милан ништа није спомињао од онога вечера, ипак се нисам могао отрести страха, да ће и Марија проћи, као што прођоше многе, да ће се разочарати.

Још како тако, да се није дознало и у селу, шта се овде смера.

Јулка је сматрала за особиту част, што им је Милан редован гост. Слушајући разне гласове по селу, она је била управо приморана некима поверити, за што Милан к њима долази те се тако дознало, да ће Марија бити — срећна.

Кад по Марију дође другарица јој једна из суседства те је одазва до себе, запитаћу ја Јулку:

»На што то све?«

»Па, за Бога, треба свака удавача да се спрема за раније. Ваљда не ће чекати баш онога дана, када се заручи.«

»Будимо искрени. Ви мислите на Милана.«

»А за што не и на њега?«

»Но, но, па може се мислити, али да ли ви помишљате и на друге прилике, на пример, да он, када овде сврши своју мисију, оде кући, па почне озбиљно размишљати о своме положају, или га нападну родитељи, или га слете пријатељи . . . или каке друге мисли; а треба да знате, да код аванзмана играју велику улогу и имена женних родитеља . . . па шта онда? Изаћи ће Марија на глас, па да плете седе . . .«

»Ви не познајете онда Милана. Видите, ви држите, да ја не познајем младе људе, али ја знам да Милан није такав. Милан не гледа на то. Он је способан чиновник, то говоре сви у А. А кад је такав, не треба му женино име. Он каже, да је у Марији нашао девојку, ка-

кву му срце жели, а цео свет га се не тиче. Он хоће да је он задовољан. Синоћ нам је баш о томе говорио, па, сумњајући ваљда да му ми не верујемо, понављао је више пута, да једва чека час, када ће уредити неке своје приватне послове, па да запроси Марију. Бог с вама! Дакле по томе да се сироте девојке не могу удати за мало боље људе само с тога, што им очеви нису барони! А знате ли ви, да је онај гроф узео просту циганку, јер му се допала. А шта фали мојој сестри? Сто и сто пута је боља него оне кањиперке. Та ви је бар познајете! Ни за што друго није створена, већ да кућу кући, да буде мужу права жена . . .«

»Знам, знам Марију. Па баш с тога, што је врло добро знам, с тога се и бојим за њу. Мислите ли ви, да би она олако прошла, кад би се преварила у нади?«

»Па баш да се и то догоди, нашло би се ваљда и за њу . . .«

И Јулка ме чисто јетко погледа.

»Нашло би се, да; али би ли Марија нашла прилике себи? Па ја као велим, требало би јој говорити, да баш не верује свашта, док не види, да је испрошена и прстенована, јер може бити ни Милан не рачуна са приликама и неприликама, које га могу још до женидбе снаћи, па би морао и против своје воље . . .«

»Ја вас не разумем. Нашла се тако лепа прилика за Марију. Момак леп, поштен, ваљан. Чиновник са добром платом, осигуран, Србенда од главе до пете. Не гледа на новац, на положај девојчиних родитеља, не слуша шта ће свет казати, што се жени женском од простијих родитеља, и то искрено, отворено исказује, и као да се то није у толико и толико прилика дешавало и дешава; а ја вам кажем, да Марија, ако ћемо на што, може и бирати момка, а не да се уда за којекога. А могу вам рећи, да се њих више распитују за њу . . . али она је своје срце поклонила Милану . . .«

»Што се мене тиче, ја бих је удао за најваљанијег и најбогатијег Србина . . . само сам напоменуо; али кад је тако, онда и ја верујем, да се Марија не ће преварити у нади; дај Боже, да се ни ја не преварим.«

»Ви сте морали нешто чути, па не ћете да кажете.«

»Нисам ништа чуо.«

Које пријатељство према Милану, које пак што не хтедох Марији говорити о препрекама и неприликама, у које је Милан запао, хтео сам само да се Марији од стране сестре јој напомене, да треба помишљати и на то, да може да се не оствари, па да би се припремио терен за узмицање; али кад сам чуо изјаве Миланове, ја сам још већма био учвршћен у сумњи, да је он оно у шиљу говорио и више уображавао, те сам ћутао. Кад сам дошао онамо, Марија је преда мном тајала да га љуби, али је увек заподевала разговор о њему. А кад се чуо његов глас у ходнику, тада би чисто задрхтала, па као бојећи се, да ће се одати, е јој га срце жељно очекује, узела би ма какав рад у руке те би оборених очију чекала, док он не би ушао. Тек кад се врата затворе, она би га погледала, а у погледу се том блисташе чиста, невина, анђеоска љубав. Милан јој је ласкао, тепао јој као детету, а она је, руменећи, пристајала на та тепања и била сва блажена.

Милан је био са свим заборавио на Иванку Берањевју. Бар тако је изгледало.

*

Био је натмурен новембарски дан. Кроз густ ваздух, пун влаге, суморно су падале ретке снежне пахуљице. Човек изгуби вољу погледати и кроз прозор, а камо ли ће пожелети, да изађе из куће. Како сам био беспослен тај дан, ходао сам горе доле по соби и читао, још се и данас сећам, Тургењевљеву »Новину«.

У том спазим пошту те пођем у општинску кућу, да прочитам службене новине. Кад сам дошао онамо, затечем Милана сама у његовој канцеларији. Седи и нешто црта на парчету картије.

»Баш добро када си дошао! Овде је топло па можемо мало до вечере поседети. Већ бих био отишао, да ми се вратио бележник. Има једна ствар да се реши одмах те га морам причекати.«

Запалисмо смотке. Ја сам сео на диван па стао читати разне тералице у »Редарственом Веснику«, а Милан је стајао код прозора и посматрао натуштену природу. У другој соби седео је егзекутор и непрестано кашљуцао.

»Ни живе душе на сокаку! Ето, то ти је ваш хваљени сеоски живот. Лети опет, опет — природа се заодене листом, можеш ишетати куда у поље, па као што се поља тамо у недоглед шире, тако ти и мисли отму маха, сло-

бодно се развијају па стварају миле слике . . . а сада као да је овај узани хоризонт сузио и круг мисли, те избијају само оне, које износе слике сродне овоме времену. Нигда писам добре воље, кад је небо натмурено.«

У том зачусмо, где зазвраше кола друмом па пролетеше поред општинске куће.

Брже устанем са седишта па потрчим до прозора, а Милан истрчи на улицу.

Кад се вратио, био је блед, а опазио сам како тетура по соби час до чивилука, на којем му је капут висио, час опет до стола, на којем му је био шешир, а руке му дрхте, поглед лута по соби.

Спопаде капут, стане преда ме, те као у страху запита, да ли бисмо могли наћи што брже кола па да се још вечерас одвеземо у оближње село. Ја му одговорим да можемо.

Поново је ходао горе доле по соби и нешто премишљао, а није више речи проговорио.

»Шта је теби?« запитам га ја.

»Шта ми је?! Знаш ли ти, ко је дошао? Берањи са својом слатком ћерком. Баш се дали у потеру за мном. Ни у сну, ни на јави немам мира од њих, гоне ми и сенку. Место да живим безбрижно, ја сам страшан патник још сада, ма да сам слободан од праве везе. Кад бацим поглед у будућност, осећам на души као тежак камен, који ме повлачи у пропаљију, да у њој док живим трпим паклене муке . . . Ох, како тек страшно мора изгледати сваки боговетни дан бити у близини . . . па ипак, само да нисам овамо долазио . . .«

Нисам знао шта да му кажем, како ли да га охрабрим. Да би га колико толико разгалио, почнем се силом грохотом смејати тој малодушности . . . а у себи сам стварао разне планове, како ћу га извући из те чељусти, макар ме шта стало.

»Опет би боље било да одем!« — уздахне најзад он.

»Не, не ћеш ићи! Зар да бежиш? Овде ти се даје прилика, да с њима раскрстиш са свим. Реши ћеш, да се одричеш и каријере и свега, па ћеш живети у селу као сеоски чиновник па да видимо шта ће на то та слатка Иванка. Навикла је та на живот у вароши.«

Милану се очи засветлише, сав радостан ме загрли.

»А што ја не бих бар за годину дана то и учинио? Дотле ће се ваљда изменити ствар. Хајдемо! Али не одмах у гостионицу, него најпре до П. да попијемо коју. Који их је ђаво донео по томе времену!«

Нисмо дошли ни до половине друма, а чусмо иза наших леђа женски глас.

»Господине! Господин-Милане!« — и најпосле чисто јетко: »Мил-а-не-е!«

Када се обазресмо, опазисмо коштуњаву, високу женску.

Чим сам је погледао, видео сам, да Милан није ништа претеривао. На прилично смежураном јој лицу видело се, да је већ давно преживела лепе дане прве младости, па сада се грозничаво хвата за оно још мало остатка, као утопљеник за сламку. Танке уснице одаваху чисто презрив осмејак . . .

За њени леђи стајао је окрупан човек, великих, плавих бркова а малих лукавих очију, које те час погледе благо и мило, кад хоће да придобију, а простреле те, када хоће да уљиву респект и послушност . . .

»Данас светкујемо те немам званичних часова,« — рече ми, приказујући се тако мило и благо, да сам се зачудио.

Предложим ћерци му, да се мало прођемо по селу. Ма да је време било рђаво, она ипак прими мој предлог.

Погледао сам у тај мах у Милана. Да големе ли промене! Стајао је пред њима као дериште, сав се збунио, па не може никако да се право упусти у разговор. Ни малик онај соко поред Марије!

»Нисте се надали, је л' те, Милане?« — ослови га Иванка. — »Верујем, да се нисте надали . . . а ја, да вам и делом докажем оно, ето, дошла сам, да видим, како проводите . . . Зацело се лепо забављате?«

»Богме не! Велика је то промена за мене. Из великоварошког живота у село. Но, верујте, село ме ипак занима.«

»Знам, знам; чула сам . . . и држим, да Вас јако занима. Има овде и лепих госпођица«.

»Ја . . .«

»Но, но, ништа то не чини! Треба човек и да се забавља . . . Марија се једна зове, ако се не варам . . . Зове ли се тако једна? Видите, ја сам вам права врачара . . . све погађам . . . све . . . све . . . Ха, ха, ха, ха . . . та немојте да зелените . . . Ви се нешто једите . . . једите се, господине Милане! Немојте се ништа једити . . . кад ја . . .«

У том је окренула лице нама те опазисмо

заплакане очи. Опазио сам, да се баш навлаш окренула, не бисмо ли ми видели како плаче...

Милан је ишао поред ње нагнуте главе, а није речи проговорио.

Мало за тим у трену пестаде суза те поче кикотати, пренемагати се.

»Допустите!« — рече најзад и одигну мало Миланову руку те се упи уз њега.

Старац је гледао на њих двоје.

Како је снег све јаче почео падати, то уђемо у гостионицу. Ту затекосмо стару госпођу, која нас је лепо предусрела, али некако јетко погледала на Милана. Почесмо разговор о сеоским приликама.

У одговорима посматрао сам Милана. Чудно сам се великој промени на њему. Изгледаше скроман, миран, послушан, бојажљив Сав сиромах устрепње очима, када се Иванка створи пред њим, кад се исправи, па га погледа у по̀ зенице, а уз то се некако ђаволасто насмеши, као да би да рекне: Залуд се коцрцаш ти меки, јадни створе... или мене, или никоју... да!

»Не могу да разумем... господин Милан је нешто нерасположен...« — стаде се мазити.

»Па, сећате се ваљда, да сам такав био и при поласку овамо« — извињавао се Милан.

»А, то не; баш сте онда били јако расположени«.

»Та, сада се баш не сећам, али, онако у опште — умеша се стара — господин Милан је са свим друкчији...«

»Шта Ви мислите, господине?« — запита Иванка мене.

»Нисам познавао господина пре његова доласка овамо. Могу вам само рећи, да му се село јако допада. На шта више, како сам изгледа, да наш начелник не ће бити скоро реконован, то је господин Милан накан остати овде бар годину дана... а после опет у котар. Знате добро је имати праксе...«

Берањијеви се згледнуше смешећи се, а после погледаше у Милана. Милан ме је врло добро разумео, шта сам хтео.

»Је ли то истина, господине Милане?«

»Верујте, јако ми се допада живот на селу. Док сам у вароши, свако вече у кавану, онде задимимо те седим у оном диму до по ноћи. Овде, кад је најлепши дан, може човек у поље... па дивота је то. У доп када хоћу, посла мало...«

»Гле, гле, а од када се ви тако заљубисте у живот на селу! Док нисте овамо дошли, нисте се тако повољно изражавали о селу. А сада наједаред овако. Па од куда баш у овом селу?« запита Берањијевица и погледа на своју ћерку.

Стари Берањи је само гладио бркове. Сад се уплете и он.

»Та се мисао и мени већ од дуже времена врзе по глави. Скоро ћу у пензију. У варошн је тешко живети. Оно човек излази некако на крај, али, што по кажу, рука увек у џепу. На селу би се дало држати мало њиве под аренду, хранити живине, те би се живело много лакше. А и срце ме вуче на село, јер сам на селу рођен.«

»Ах, то би било дивно, тата!« ускликну Иванка, а смежурани образи јој се испунише неким модрикастим руменилом.

Сви троје погледаше у Милана са осмејком, који казиваше, како су га лако надмудрили.

Ја сам ћутао, а и Милан неко време.

»Само је питање, би ли ме вина власт оставила на овоме месту, или би послала кога другога« — рече Милан као за себе.

Опазио сам, да је у Милану настала страшна борба. Погледаше немо у мене, као да би хтео моју пажњу да обрати на ово троје и њихово понашање, те да створим суд о томе, може ли се из оваквих поката избавити човек, а да не изазове буру.

Видео сам, да је Милан неодлучан. А признајем, да сам, налазећи се у њихову друштву, некако и сам страховао, замишљајући себе у положају Миланову.

Када сам помислио на Марију, која је одавде у четвртој кући и на страх Миланов, да ће Марија ма кад шта дознати за ову — било ми је да бежим из села, док се ово одиграва. Једино сам осећао, да се то не може отклонити.

Највише је говорила стара госпођа.

»Ах, знате, господине, ни рођена мати не би тако пазила на господина Милана, као што ми то чинимо. Није ми суђено, да имам своје рођено мушко дете. Имала сам сестрића, који је био поверен мојој нези, па данас је човек. Па, замислите, даровит млад човек, али, када западне у рђаво друштво, онда, макар да је како способан, вино учини своје. Господин Милан је млад човек, истина, плаћа нам нешто, али некако смо га ја и мој муж заволели као своје рођено. Ах, та не бисмо дали да на њега и најмања сенка падне.« (Наставиће се)

Стеван Радић

ПОУКА

О ПРОШЛОСТИ БЕОГРАДА

(Наставак)

Не може се порећи, положај Евгенијев био је одвећ критичан. С десна и са лева опкољавале су га веће реке, преко којих се на доглед непријатељској војсци није дало прећи. Пред собом је имао јак град са многобројним гарнизоном, за собом непријатељску војску, која је од његове већа о више него половину. Уз то је још турска војска била одморна, Евгенијева пак услед болестица свакојаке врсте била је изнурена и смањена. И сам он је био оболео, но набрзо је оздравио и одмах се латио посла. Свежа иницијатива чинила му се да је најбољи, шта више у оваким приликама једини начин, да се изведе решење ситуације. „Или ћу се ја доконати Београда, или ће се Турци докопати мене!“ говорио је обично у шали, кад би га ко упозорио на несигурни крај његова предузећа. Решио се, дакле, да непријатеља предвари, да га из небуха нападне те да га — као што у релацији стоји — „са божјом помоћи побије“.

Битка буде заказана за 16 август 1717.

Ноћу од 15 на 16 наместише се чете у највећој тишини.

Седам регимената коњице под фелдмаршалајтнантом Вијаром и осам батаљона са четир гренадирске компаније под фелдмаршалајтнантом Брауном имале су задатак да чувају контравалацијону линију према вароши.*) Само четир батаљона и неколико пешака драгона имали су да остану у стану и да га чувају.

Сва остала војска била је одређена да ван циркумвалацијоне линије нападне војску великога везира.

Чете су биле наместене у две бојнице, пешадија под заповедништвом принца Александра Виртембершког у средишту, коњица под заповедништвом фелдмаршала грофа Палфије на оба крила, што се наслањала на Дунав и Саву. Под принцом Виртембершким командовао је у првој бојници фелдцајгмајстер граф Старемберг и граф Харах, у другој принц од Беверна. Под Палфијом су командовали генерали кавалерије Евергењи и Мерси на десном, Монтекуколи и Мартињи на левом крилу.

Фелдмаршалајтнант барон од Секендорфа стојао је са петнаест батаљона тик на циркумвалацијоној линији с налогом, да буде припрван, да га употребе онде, где буде нужде.

По бојном плану, који је издао Евгеније, имало је лево крило задатак, да уведе битку. Да подједнако продиру и да чврсто стоје један уз другог, било је заповедницима наређено као прва дужност.

Још пре но ноћи изашле су чете, избегавајући сваки шум, из циркумвалацијоне линије. Наместили се брзо и, ма да је ноћ била ведра, нико их није опазио. Кад је свитало, дао се знак да се продире а у истом се тренутку спусти тако густа магла, да се на десет корачаја ништа више није могло разликовати.

У магли се нико није могао да нађе те се тако десило да је коњица десног крила промашила пут, наједаред наишла на шанац, који су Турци од скора ту били ископали, те на тој страни започела битку са доста живахним сударом. Турска коњица полети да помогне својим друговима, турски се стан алармује те сад наједаред у најгушћој магли стоје око у око Турци и царска војска. Магла као да ће постати кобна. Како је пешадија имала строг налог, да чврсто одржи свезу са коњицом на десној страни, држећи се ње толико оде на десно, да се с леве стране одели од осталих те Турци продру у ту празнину. Но гроф Мерси брзо поправи ствар, пожуривши се са коњицом друге бојнице грофу Палфији у помоћ и потиснувши Турке, које сад пешадија спопадне с чела а коњица с бока те их отерају у бегство.

На левом су крилу дотле чете продирале лагано и у густу реду. По најгушћој магли стигну до непријатељских шанаца и освоје их са напредном храброшћу.

Ипак се зачудили, кад су са стране и с леђа видели да продиру нове гомиле Турака.

Тада се у осам сахата у јутру наједаред дигне магла.

Евгеније соколовим оком брзо прегледа бојиште па на свој ужас опази, да су оба крила сувише

*) Ова војска, чији је задатак био да мотри на град, стојала је с ове стране контравалацијоне линије а пред неким омањим турским утврђењима близу Батал-џамије, која се тада налазила на отворену пољу изван вароши. Ова турска утврђења освојио је Евгеније одмах после свога преласка. Оно је место од прилике на данашњој Марковој пијаци, где се још пре више година налазиле остаци Батал-џамије.

савила на десно и на лево, тако да је у средини пре бојнице настала голема празнина, у коју су продрли били Турци.

Сад је ваљало радити брзо. Евгеније стане на чело другој бојници, којом је управљао принц од Беверна. Чете, одушевљене присуством свога војсковође, похите на опасно место и са правом лављом храброшћу ударе на непријатеља. У исто време напреди Евгеније те и коњица стаде продирати и удари на Турке с бока. Османлије стадоше узмицати, царска се бојна линија опет васпостави, са напредном бравуром поче јуриш на положај Турака у целој дужини му.

У турском стану настаде страх и трепет. Први наглове бегати Татари и Спахије. Једна једина непријатељска батерија, од осамнаест тешких топова, била је још у средишту турске позиције.*) У густим се редовима купили око њих Јаничари, штитећи их својим животом. Тада Евгеније десет гренадирских компанија и четир батаљона, којима су бокове штитиле две коњаничке регименте, нареди да јуришају. Залепршаше се заставе, свирка забруји а војници, тик један до другога, као зид, стадоше продирати. Не одговарајући ни једним једином метком издржаше мирно убилачку ватру батерије. Кад стигоше до ње, са паперењим бајонетима јуриште на непријатеље. Ништа није могло да одоли том јуришу. Но што се неко време храбро опирали, напустише Јаничари батерије. И они наглове бегати. Цареви су их војници донекле гонили, за тим нареди Евгеније те се чете скупе. По лаке хусаре и српске добровољце пошље за Турцима, да их вијају и да од победе извуку сву корист.**)

У граду се за цело то време нико није кренуо. Заповедник граду, Мустафа паша, мора да је за трајања магле слутио био само обичну канонаду. С тога су чете Броунове и Вијарове стојале још једнако пред Батал-џамијом и гледале величанственолепи призор.

Прошло је било девет сахата, кад се царска војска у уређеној линији наместила по висовима, који су били отети од непријатеља. Коцка је била бачена. Свршена је била једна од најлепших и најславнијих битака у историји, која је обесмртила Евгенијево име и име Београда.

Преко 1500 мртвих, међу њима гроф фон дер Хаубен и најстарији син старине Палфија покривали су бојиште. Лопковиц умре после битке од рана.

Ебергењи, Монтекуколи, Отокар Старемберг, сам Евгеније и 3500 момака били су рањени. Но за то је победиоцима пало шака до двеста топова, педесет и једна застава, девет коњских репова и дивотчадор Халил-пашин. Осим тога су Турци изгубили напредно много момчадије. За време те битке од пет сахата пало је на тринаест хиљада Турака. Уз то их је заробљено пет хиљада. Српски добровољци, који су са хусарима војску великога везира гонили до Ниша, пашли су на путу пет хиљада мртвих и двадесет хиљада рањених.

Но највећи успех, који је могао Евгеније да постигне, био је тај, што је после капитулационога уговора, склопљеног са Мустафа-пашом 18 августа, 22 августа уз пуцњаву топова са бедема и са лађа и уз одушевљене клике својих војника и српских становника у околини, који су по својим силама помогли били, могао свечано ући у Београд.*)

Глас о славној бици код Београда и о паду тога града изазвао је у Бечу, у Немачкој и у осталој Европи одушевљење, каквим се донде ретко дочекао који ратни догађај. Грофови Хамилтон и Рабутин, које је Евгеније послао као курире у Беч, кад су дошли и кад су свечано улазили у царске дворе, тако је народ дочекао, да се једва могли провући кроз одушевљену светину, која их је окруживала. У Немачкој, Холандској, Енглеској и у Италији величали су победу Евгенијеву песмама, гравирама и нарочитим споменицама. Збирке слика, бојних планова и медаља из онога доба дају непо-

*) Ово је утврђење било над механом код Екмеклука. По ратним описима из оног доба и по самом наведтају принца Евгенија цару Карлу изгледа, да је ово утврђење било кључ турској позицији. Види о томе велико дело ц. и кр. главног генералштаба о ратовима принца Евгенија. У Минхену има између осталих слика из онога рата и једна велика слика, која приказује јуриш Баварца и Хесенаца под командом принца Виртембершког на ово велико турско утврђење над екмеклучком механом.

**) Евгенијев рапорт цару од 25 августа 1717 год. Види Kriegsarchiv

*) Како о првом освојењу, тако има и о другом освојењу Београда много лепих и скупоцених слика и планова у поменутој збирци Ђорђа Вајферта. Сличну збирку има и Њ. Величанство краљ Александар, која је пре било својина краља Милана. Ја сам се пријатком својих предавања у бечком Научном Клубу служио збирком, коју ми је г. Вајферт био уступио. Генерал Протић, када је проучавао исти предмет, служио се збирком Њ. В. краља Милана, о којој дословце вели: То је збирка планова и слика Београда, које су рађене и штампане пре неколико векова. Има их сто и шест коме и умеће су њима делом из старих, страних списа, који говоре о Београду. Албум је овај уникум, јер мучно да ће кад још коме испасти за руком да нађе и искупи оволики број слика тако старих, тако ретких и тако лепо очуваних. — У већ поменутој збирци медаља и споменица г. Х. Вајферта заступљено је друго освојење Београда са двадесет и више ретких и необично скупоцених новаца. Види H. Weifert: Meine Sammlung и т. д.

битна доказа, колики је значај ондашњи образовани свет придавао ослобођењу Београда и како су великога војсковођу са тога славили и узносили.

* * *

Промене, које су после освојења Београда, нарочито после закључења пожаревачког мира (1718), у граду и вароши извршене, биле су такве природе да су људи, који су Београд из ранијих времена познавали, једва могли веровати да је то једна те иста варош. Принц Евгеније озбиљно је мислио да у Београду створи средиште трговине и сообраћаја са истоком и да га начини највећом вароши у тим крајевима, која би с поносом могла носити назив „престонице истока“, а која би по положају и утврђењу свом могла бити прави „бранич хришћанству.“*)

Утврђивање Београда поверио је Евгеније вредном и енергичном заповеднику Београда, генералу Одвиру, који је стари турски град претворио у модерну тврђаву, употребивши овом приликом фортификацијони систем чувеног Француза Вобана (Vauban).

Сва она неправилна утврђења од варошке стране пред бедемом, на којем се сада налази такозвана Сахат-кула, порушена су, па је подигнут на томе месту бастијони фронт, испод кога су у такозваној куртини и у фланкама озидане казамате за становање војника и за одбрану града. Фланке су повучене мало у назад и заокругљеним крајевима. Ови бастијони, који се и данас могу видети, добили су имена и називе. Тако се звао бастијон према Сави Св. Карло, а бастијон према Дунаву Св. Јелисавета. Испред куртине бастијона озидан је равелен са „блокхаузом“. Они стари градски фронтови са дунавске и савске стране, што су за време Турака и пре њих били окићени кулама, које су биле слабе и опале, са свим су порушене па је Београд и са ових страна ојачан утврђен јаким земљаним бедемима, који су били обложени зидовима, или јаким зидовима од камена и цигаља са урезаним отворима за пушке и топове за одбрану. У град се улазило од варошке стране кроз три капије. Један је улаз био доле на Сави а други на дунавској страни. Оба ова улаза била су споредни а главни улаз је био у средини куртине бастијоног фронта, ту, где се и данас налази. Цео град од Дунава до Саве био је опшанчен дубоким ровом са врло стрмим странама. Пред ровом сграђен је прикривен пут са пространим зборштима, са излазима за испаде из града и са тавницама за одбрану града са минама. У градски ров силазило се испод градских бедема а из њих се излазило на прикривени пут по озиданим степеницама. И онај други градски део, што је био одвојен од правога града и што је опасивао и закланао варош, утврђен је сада изнова са правилним бастијоним деловима свуд унаоколо око вароши од Саве до Дунава. Имена тим бастијонима била су: бастијон Св. Марија, Св. Јелисавета, Св Евгеније, Св. Венедикт, Св. Карло, Св. Јосиф и Св. Леополд. Пред овим платном било је у два реда већих и мањих флеша; пред овим прикривен пут са гласијом и даље засебна и одвојена утврђења у виду отворених и затворених линета. Кроз ово градско платно улазило се у подграђе или варош кроз четир капије. Прва капија била је на Сави и звала се шабачка капија. То је она капија, што је постојала до 1867 године а која се звала Сава-капија; друга се звала Виртембершка капија (до 1867 године Стамбол-капија, тамо, где је сада народно позориште), трећа је била царска капија (до 1867 Видин-капија) и четврта темишварска капија, која се налазила доле у дунавској равници. Све ове касарне биле су зидане, а виртембершка (Стамбол-капија) и шабачка (Сава-капија) изгледале су као мале касарне, у којима беху смештене повеће страже. Простор међу градом и подградским или варошким платном био је ограђен од савске и дунавске стране јаким зидовима за одбрану. На савској страни било је два зида. Један је ишао долином крај воде, а други венцем крај Калимегдана. Онај први зид био је у вези са таквозваном петроварадинском капијом, кроз коју се пролазило на сталну ћуприју, која је везивала земунску страну са Београдом. Сем тога је било градских утврђења и с оне стране Саве и Дунава и на великом острву на Дунаву према граду (ратно острво, Kriegsinsel). Од ових утврђења било је највеће оно на Сави, које је имало засебна и одвојена утврђења пред собом.*)

Када све ове податке добро уочимо, добићемо тачну слику простора градског и варошког. Град је задржао само са малим изменама онај облик, што га још и данас има. Варош пак пружала се од Савакапије, коју данашња генерација још добро памти, ка садашњој митрополији на одатле Косанчићевим венцем ка Варош-капији, а одавде садашњим Топли иним и Обилићевим венцем (булеваром) ка Стам-

*) Arneth, Prinz Eugen etc. II. део, стр. 454. Извештај принца Евгенија цару Карлу VI.

*) Петроварадинска капија и стални мост били су од прилике тамо где се сада налази Хаџи-Томина кућа. Мостобран с оне стране Саве био је по свој прилици тамо где се сада налази стражара аустриских царинара. Све главније податке у овом опису градских и варошких утврђења узео сам из *Протићева дела: Одломци из историје Београда*, јер ми се чине врло тачни.

бол-капије пред спомеником кнеза Михаила, одатле садашњом Доситејевом и Глумачком улицом до Видинкапије на уласку садашње Душанове улице, па одавде косо на Дунав ка садашњој Залији. Подграђа била су изван вароши и то једно са дунавске, а друго са савске стране. Горе на висоравну где почиње краљ-Миланова улица а изван бедема била су поља и главни друмови, који су водили у Крагујевац и у Смедерево.*)

Доле на Сави, где се сада налази ђумрук, паробродска станица и такозвана Савска улица, није било кућа. Зидови, који се тада на томе месту налажаху, везивали су Савску капију са Петроварадинском капијом и са мостом, о коме је већ било говора.**)

Варош је тада била подељена на три главна дела. *Немачки* део звао се данашњи дорћолски крај, и ту су живели махом сами Немци. *Српска* варош звао се крај око садашње саборне цркве, где је била и српска митрополија. У средњем делу вароши између српске и немачке вароши с једне и друге стране данашње кнез-Михаилове улице живели су измешано *Срби, Цинцари, Грци, Немци и Мађари*. Ово је био трговачки крај. Цела варош је тада регулисана. Улице су ишле у једном правцу од Саве па до окомка платоа, одакле се земљиште почиње спуштати к Дунаву, а у другом правцу од града те све до варошког градског платна.

Срби су живели сем тога још и у два подграђа пред варошким градским платном. Једно је подграђе било на простору, где је сада вазнесенска црква, и пружало се на ниже к Сави и одатле уза Саву до утока мокролушког потока, а друго је било ниже Ташмајдана, где се и сада налази један део Палилуле.

У вароши и у граду саградили су Немци, по што су порушили већи део турских кућа, много лепих и великих зграда. Близу Виртембершке капије (доцније Стамбол-капије) с десне стране споменика кнеза Михаила на уласку кнез-Михаилове улице било је велико здање са више катова, преко 100 хвати дуго а око 50 хвати широко. То је била најпре палата принца Виртембершког, који је био неко време у Београду царски намесник, а доцније пешачка касарна. Од осталих већих зграда, што се виде на старим плановима, хоћемо да наведемо разне манастире у немачком крају, за тим здање београдског команданта и српску митрополију одмах поред старе српске цркве.*)

*) На овом пољу с леве стране смедеревског друма стојала је тада Батал-џамија, око које су за време опсаде Београда била најпре турска, а за тим немачка утврђења. Батал-џамија и данашња Маркова пијаца играју у опште велику улогу у ратној историји Београда, и ми ћемо се на овај предмет пратити при опису опсаде Београда под Лаудоном. Пред Батал-џамијом, а поред крагујевачког пута, саградили су Немци тада велику болницу са баштом. По тачном варошком плану из год. 1840, који се налази у збирци г. Ђорђа Вајферта, била је ова болница тамо, где је сада краљевски двор. Данашња Маркова пијаца била је у то доба гробље, које је ишло уз болницу. Сретен Л. Поповић помиње у својој књизи „Путовање по новој Србији“ такође ову болницу, која је тамо стајала и у доба Лаудоново.

**) Потребан материјал за утврђење и зграде израђивано се већим делом на земунској страни. На савском ушћу пресо пута од града, могу се још и данас наћи остатци некадашњих цигљана, у којима су праљене цигље за утврђивање Београда. Види о томе Споровово дело „Monographie von Semlin und Umgebung. Semlin. 1890“.

*) Генерал Протић мисли да је оно здање у Душановој улици, што је постојало у развалинама све до 1882 год. а што га је народ звао Пиринчана, био францишкански манастир. Протић нели да је народ грешио, што је доводио ине ове зграде од принца Евгенија (принчев хан — пиринчана), за то што принц Евгеније није имао у Београду никакво здање, нити је икада у Београду дуже време живео. Ово је истина, али за то ми се нијак чини, да народ не греши, што мисли да је оно здање саграђено од принца Евгенија. На старих слика, на чак из скица, што их је још 1859 год. правио ини вредни Ф. Канић, види се јасно, да је здање било огромно и богато искићено у барокстилу баш као што су сва здања, која је у оно доба градио принц Евгеније у Бечу и околини бечкој. Манастири се у оно доба нису градили тако, а сем тога морало би бити и каквога трага од манастирске цркве. По једном тачном плану из г. 1839 и 1840, који се налази у збирци г. Ђорђа Вајферта, готово се несигурно може казати, да је „Пиринчана“ било здање, у коме је пребивао командант вароши (Kommandatur). Г. Канић чак мисли да је ово здање грађено један од ученика чувеног бечког архитекта Фишера фон Ерлах.

(Наставиће се)

Т. Ст. Вуловски

КЊИЖЕВНОСТ

ЛУДВИГ АВГУСТ ФРАНКЛ

Јавили смо у своје време поштованим читаоцима »Стражилова«, да је умро немачки песник Лудвиг Август Франкл, који се свагда живо интересовао и за српску књижевност те општио са многим нашим заслужницима на књижевном пољу, а сад смо ради да покојника прикажемо овде српским читаоцима по немачком једном бечком листу. Тај

лист пише о покојном Франклу, на глас о смрти му, овако:

И тако је нестало и последњега од оне часне гарде, која је заснивала литерарну славу старога Беча; Лудвиг Август Франкл, чију је младост обасјавало још Гетово сунце, пријатељ Ленауа, Анастасијуса Грина, Бауернфелда, Халма, Хебела, Вајлена и Лауба, склопио је за навек уморне очи. С њиме нестаје везе, која је садашњост домаће писмености везивала са сјајнијом прошлошћу. Положај, који му је дала судбина, донео је са собом, те је Франкл, кад год се дала прилика, израза давао својим богатим успоменама. Нарочито му се радо бавио поглед код уложе, коју је као млађан Тиртеј академиске легије играо године 1848. А што је у премалећним данима младости славио, то је високо ценио и у старости. Верно, као што му беше уверење, беше му и пријатељство. Нарочито је дивна била дубока оданост, са којом се трудио, да осигура успомену Ленауа и Анастасијуса Грина. Живом речју и писаним словом заступао је оне, које је поштовао као проје; многи споменик, који краси Беч, он је покренуо, он се за њ својски заузимао. Тако је неуморно радио за Шилеров, тако за Ленауов, тако за Гријов. Утецаја свога никад није давао у службу својој користи, шта више свагда му је само то био смер, да развије хуманитаран рад. Његово име с одушевљењем спомињу бедници, што бораве у слепачком заводу; а тај је завод Франкл стекао много заслуга. У бечки уметнички живот спасоносно је утецао мишљу, да створи уметничке стипендије; као председник огранку Шилерове закладе развио је пожртвовну делатност. Модерни песници обично се са свим изгубе у свом позиву; довољно им је да стварају и да веселе у својој врсти; на практичан рад у животу слабо дају; веома ретко помишљају на то, да би ваљало и ван писмености да реализују идејал. Франкл је пре свега био човек, пре свега благ, задушан карактер, који се делом заузима за све што је добро. Та црта његова биће јавља се и у његову књижевном раду.

Кад је године 1880 изашло целокупно издање његових дела, већ је његову популарност, која је педесетих и шездесетих година достигла била свој врхунац, у запећак одгурнуо натурализам, што је онда искрсну. Стих, у којем се Франкл кретао са највећом сигурношћу, изгубио је био своју чаровну моћ. Тим је лирика била обесвећена, епској је песми одузета била звучност. А баш та два поља била су земљиште, на којем је цветао био ловор Франклов. Он је још био један од оних песника, који су певали, а не говорили, једна од оних тада већ ретких птица, које су жељеле за лепотом, које су брижно пазиле на језик, на облик, на пластичан округао начин израза, на звук и пуноћу дикције. Те тако на његовим песмама почива одсјај онога времена, кад је Гете вештом, ма и старом руком ударао у лиру, онога времена, кад се Бајрнов гениje жарко распламтео, да нагло опет згасне. На Гета подсећа у Франкла ведра јесен срећно проведена живота, на Бајрна нагињање оштрој сатири, која је у светлуцавим искрама севала из песничкога полета, на обојицу одушевљење, којим је миловао величати женску душу и женску лепоту. Дабоге, био је епигон; његово епигонство можда се ни у чем тако не огледа, као у љубави му према оном, што је било пре њега, а та је љубав одговарала задовољној нарави. Карактеристична је за то била његова радионица. Прави музеј историје аустриске књижевности. На на сваком је комаду застајао, размишљало о њему и гостима, тумачио прошлост занимљивога остатка. За чудо му је памћење било оштро те је умео красно да прича о старим временима.

Лудвиг Август Франкл пореклом је од старе израјиљске породице. Родио се 3 фебруара 1810 у Храсту у Чешкој, где му је отац био царски управитељ дуванског дистрикта. Прво је васпитање добио у родитељској кући; у тринаестој години свога живота дошао је у нијаристанску гимназију у Златни Праг. После смрти свога оца, 1825, врати се Франкл, који је већ свршио био гимназиске науке, натраг у Храст те му је као најстаријем сину ваљало примити руковање дуванског дистриктског стоваришта. Но не дође до тога. Идуће године оде у Лајтомишл, да у овдашњем нијаристанском колегију слуша филозофију. Онде му се роди љубав према песништву и из тога су времена прве његове песме, жалосне игре „Агнеса од Зесиме“, „Свети Вељеслав“ и др. На годину дана за тим оде Франкл у Беч. Овде му ток живота доби други правац. Посвети се медицинским студијама, но главно је ипак остало песништво а томе је битно допринело дружење са рано преминулим песником Јулијем Рибицем. Низ балада, којима је предмет узет био из отаџбинске повеснице, склопи Франкл у току идућих шест година у једно дело те тако године 1832 постаде његово прво веће дело „Habsburglied“, које га је довело у тражан додир са првим корифејима бечког књижевничког света те по Аустрији прошло име песника, коме је било тек двадесет и две године. Дођоше тада још више песничких радова: „Епске и лирске песме“, „Источњачке сказке“ и „Christoforo Colombo“, за којега му је муниципална управа града Ђенове

дала право почасна грађанина и Codice Colombo. Тај је спев био смислио, док се бавио у Падови, где је, издавши своју инаугуралну дисертацију „De influxu phantasiae“, добио докторат медицине. У Италији се Франкл упознао са кардиналом Мецофантијем, са најарем Торвалдзном и са песником Јакомом Леопардијем. На повратку преко Милана упознао се са Хилшером, чију је оставштину касније издао. Вративши се у Беч, примио је године 1838 понуђено му место тајника бечке израиљске општине те је, одрекавши се са свим лечничког позива, од тада живео само за књижевност и за свој позив. У то је време примио уредништво листа „Oesterreichisches Wochenblatt“ а наскоро за тим листа „Sonntagsblätter“. У интересу овога свог листа путовао је године 1845 у Немачку, да се упозна са коријефима немачке књижевности. Године 1846 издао му је еп „Don Juan d' Austria“ (приказан Анастасијусу Грину) а готово непосредно за тим издао је свој библиски спев „Рахилу“.

(Наставиће се)

КОВЧЕЖИЋ

КЊИЖЕВНИ ПРИКАЗИ

Михајло Милановић. **Измирили се.** Позоришна игра у једном чину. За српску младеж написао — —. Цијена 10 новч. — 20 фенига. У Сомбору, издање књижарнице Миливоја Караканешића, 1893. стр. 40. — Под овим натписом је дали (г. 1893) у дечјем листу „Голубу“ изишла ова позоришна игра, и по том је изишла у посебној књизи, као што је овде приказујемо. Она се махом одликује не толико својом драмском вештином, колико ле тенденцијом, којом је писац задахнуо. Писац је хтео да у облику позоришне игре изнесе сцену из дечјег живота са поучном тенденцијом Крој ће пропејзаја, истина, стична жица, у колико се то код деце психичка развити може. Захтевима драмским је тек толико задовољно, у колико је то хтео писац, по својем мишљењу, очевидиме да приказне. Сценерија је дакле махом вредности формалне. Но држим нпак да би писац исти смер био постигао, да је тај предмет обрадио у облику дечје приповетке и лакше би одговорио захтевима новелистичким, него ли што је одговорио драмским. Барем би боље пристајала ова формалност, што се огледа у опису и причању. У опи ком је облику ово нпак дечја прича у дијалогу. Лица има у овој игри седам, од којих су четир школски другови, а двоје школске другарице и један гуслар. Радња се развија неко таким током, као и у каквој новели или приповеци. Сем дидактично-етичне жице струји кроз овај производ и чист српски родољубиви осећај. То показују и песме, што их је писац у текст уметнуо. Дикција је чиста и обична. Разговор је живо. И ако није овим производом обогаћена наша драмска књижевност, а оно је прилог дечјој књижевности, па је као такову и препоручујемо.

А. П.

Будим-Пешта.

Михајло Милановић. **На појутарју св. Саве.** Позоришна игра у једном чину. За српску младеж написао — —. Цијена 10 новч. — 20 потура. Сомбор. Издање књижарнице Миливоја Караканешића 1894. стр. 46. — И ово је прештампано из „Голуба“ (за г. 1894). Што сто рекли на горњу позоришну игру „Измирили се“, с рало малом променом преди и за ову игру. Сижс је сличан. Тенденција је такођер дидактична и етична. Драмска је уметност развијена у толикој мери, у колико то видимо у причи и новели. С тога и овај производ сиада у драмску књижевност тек само по својој спољашњој форми, а по предмету је описна приповетка из дечјег живота. Дикција је чиста и проста у духу дечјег схваћања. Дијалог је јужним разречјем изнет. И ову игру препоручујемо на дечу. Само бисмо писцу нпак препоручили да се са студијом позабави наше састављањем кратких или дужих са приповедака на дечу, које ће имати на себи тип српско-народности, као што су то учинили н. пр. у Немаца Хоефман, Ширих, Хоји и други.

А. П.

Будим-Пешта.

КЊИЖЕВНЕ БЕЛЕШКЕ

┼ У 17 броју јавили смо, да је др. Љуб. Недић дао у штампу свој предлог „*О правопису и интерпункцији*“, а сада можемо споменути и да је тај предлог угледно свету у Београду на осмини стр. 29. Стаје пола динара. О оном најновијем раду Недићеву прогонорио је професор словенске филологије на Великој Школи Љубомир Стојановић; суд његов није никако повољан по Недића.

┼ Архимандрит Н. Дучић издао је недавно брошуриду „*Разлике домаћих крсмчара и годишњака, које су сваком монаху се. Саве*“. Овај је рад потекао услед покренута питања, да ли треба учинити помен спаљењу моштију св. Саве оне године или до године.

— У Суботици је ово дана из српске штампарије дра Душана Петровића изашла књижица с натписом: *Две песме. Српском народу приказао Јован Борота, против старобечејски.* У овој су књижици споменута три писма, и то два писма турске негда пароха Петра Чолића покојном патријарху Герману Анђелићу, тада још владици бачком, и одговор овога на прво писмо Чолићево. Напред је место предговора писмо Чолићево од године 1887, којим устуна та писма проти Бороти, да их обелодани било после његове било после Анђелићеве смрти, а на крају књиге је поговор проте Бороте, у којем разлаже, за што је вредно било обелоданити горњу преписку.

САДРЖАЈ: Песништво: После кише. Под багремом Борис Годунов. Марија. — Поука: О прошлости Београда. — Књижевност: Лудвиг Август Франкл. — Кончезкић: Књижевни прикази. Књижевне белешке.

Издаје књижарница Луке Јоцића.

Срп. штампарија дра Св. Милетића.

БРОЈ 22.

СТРАЖИЛОВО

ГОД. VII.

ВЛАСНИК И УРЕДНИК

ЈОВАН ГРЧИЋ

У НОВОМ САДУ, 29. МАЈА 1894.

ПЕСНИШТВО

КРИЛА

Усликама мојих младих снова
Увек, душо, имала си крила;
Тад те држах за анђела с неба —
Или мишљах, да си горска вила.

Ал' на јави немаш крила, видех,
Место крила зледах плећа бела;
Ниси — мишљах — ни анђо ни вила,
Ал' си за то ипак ме занела.

Па сад, кад те поред мене нема,
Чини ми се: одлете ми, мила —
Роним сузе и размишљам сетно:
Беху л' оно плећа или крила.

Будимештанка **Борис**

3*

Отворила си двери срца и душе сјајне
И примила ме у рај чисте љубави твоје,
Са мртвих пустолина бола и туге тајне
Повратила ме к небу, ђе рајска миља стоје.

Не лијем суза више цити ми месо блуди
По небу прошлости давне, ђе пале наде стоје.
С нова се живот рађа, с нова ми небо руди
И блиста светим жаром чаробне слике твоје.

К'о свјежи пољски пјетрић, к'о бујна горска врела
Сад ми се живот креће кроз бокор мирисних ружа,
Све, што сам жељно чеко, све, што ми душа хтјела,
У теби, лепи цвете, блага ми судба пружа.

Па нека летне пјесма крилу вјечности тајне
У славу оног жара, у ком нам срца стоје,
Нек чује срећу моју небо и звезде сјајне,
Срећу, што сад ме згрева вјером љубави твоје!

Алекса Шантић.

НА ОРЛОВЦУ

Међ фењом лежим, у густој трави,
Сад ми је добро души са свим,
Занео сам се природом дивном
На будан снове слађане спим.

Сад ми је добро, сад ми је лако,
И цвеће се диже уз бону груд,
К'о мелем благи вида ми душу
И сваку њену стиснана жуд.

Сад ми је лако, око не сузи,
Не тре ме туга, не мори јад,
Заронио сам образе вреле
У росну траву, у густи хлад.

Осећам чисто, како из земље
Навире живот, свежине пун,
Како све дише животом чилим,
Травчица свака и сваки жбун.

К'о да се шири природом целом
Миомир рајски, небески дах,
Пред овим миљем, пред овим чаром
Ништавост људска пада у прах.

Међ фењом лежим, у густој трави,
Предао сам се миљу са свим,
Нада мном орли весело кликћу
А ја међ фењом блажено спим.

Иванов

БОРИС ГОДУНОВ

ДРАМА У ПЕТ ЧИНОВА

НАПИСАО А. С. ПУШКИН

С РУСКОГ ПРЕВЕО А. ПИСАРЕВИЋ

ДРУГИ ЧИН

ПРВА ПОЈАВА

Царски двор

Два царева столника

Први столник

А где је цар?

Други столник

У својој спаваћој соби,
Затворио се с неким звездаром.

Први столник

Тако он увек. Само говори
Са врачарима, погађачима
И звездарима, као невеста.
Волео бих знати, шта му прорицу.

Други столник

Ево га иде. Хоћеш га питат'?

Први столник

Како ј' озбиљан! (Одлазе)

Цар (долази)

До највише сам досшео власти;
Већ шест година како царујем
Мирно, ал' среће души ми нема.
У младости се сви заносимо
Љубављу и за њом само чезнемо
А кад се у срцу загаси жеђ
Једним трепутком, тад' охладнимо,
Све нам досади, свег се гнушамо!...
Залуд звездари мени прорицу
Дуг живот, дуго мирно владање —
Не весели ме ни власт ни живот.
Ја немам среће. Хтедох свој народ
У задовољству, слави умирит',
Добротом стећи љубав у њега —
Али одбацих ту празну муку:
Народ на жива владара мрзи,
А кад умре, онда га цени.
Луди смо, кад нам народни пљесак
Ил' јадни вапај потреса срце.
Посло Бог једном на нашу земљу
Глад; народ тада тешко проклиње;
Ја им отворих своје житнице,
И злато своје делио сам им,
И сваком посла налазио сам.
Ал' они мене бесно проклеше!
Пожар им једном уништи куће,
Ја им подигох нова станишта:
Они ме привећем ватре прогласише!
Такав је народ: *тражи љубави!*
У породици тражах утехе:
И срећу кћери у браку тражах,
Ал' смрт женика смакну к'о бура;
На и ту злобно глас разгласише:
Да сам ја кћерину удовству крив —
Ја, ах, ја, несрећни отац!...
Ко год је умро — ја му убица:
Ја сам убрзо Фјодору смрт,
Ја сам отрово сестру — царицу,
Смерну монахињу... па све сам ја!
Ах, тужан, осећам: ништа нас овде
У светском јаду утешит' не може!
Ништа, баш ништа... савест једина —
Ако је чиста, тад она влада
Над злобом, мржњом, гадном клеветом;
Ал' ако ј' на њу само случајно
Једна једина љага попала,
Тешко тад' нама: душа нам гори
Кужним пламеном, срце се трује,
Прекор нам уши к'о мељем бије,
Срце страхује, глава се мути,

Пред очи излазе деца крвава . . .
Побегао бих, ал' куд?! . . . Ужасно!
Та један ли је, ког савест мори!

ДРУГА ПОЈАВА

Москва. — Кућа Шујскога

Шујски и много гостију при вечери

Шујски

Још вина амо!

(устаје и за њим сви)

Но, гости драги,
Последња чаша! (Дечку) Читај молитву!

Дечко

Царе небесни, свугд и свагда сушни,
Услиши својих слугу молитву:
Молимо ти се за нашег цара,
Благочастивог, тобом изабраног,
Свемоћног цара свију хришћана.
Чувај га у кући, на пољу бојном,
На путу и на одру ноћноме;
Над душманима дај му победу,
Од мора до мора нека се слави,
Нек здрављем цвета породица му,
Нек њене миле гране осене
Сав свет земаљски; нама, слугама
Својим, нек буде ваздa милостив,
Дуготрпељив и благотворан
Нек се извори неисцрпиви
Мудрости његове на нас излију!
Цару у здравље дигнувши чашу,
Молимо ти се, царе небесни!

Шујски (пије)

Да живи велики государ наш!
Живели и ви, гости премили!
Хвала вам лепо, што не презресте
Со моју и хлеб. Лаку ноћ! С Богом!

(*Гости* оду; *Шујски* их испрати до врата)

Пушкин. Једва један пут одоше! Већ сам се, кнеже Василије Ивановићу, побојао, да се не ћемо моћи нас двоје ни разговарати.

Шујски (слугама) Шта сте се ту убезекнули? Увек хоћете да прислушкујете. Идите од стола, чистите се на поље! — Шта је дакле, драги Атанасије Михајловићу?

Пушкин

Чудо за чудом!
Из Кракова ми Гаврило Пушкин,
Мој нећак, посла данас гласника.

Шујски

Но?

Пушкин

Чудновату ми вест нећак јави.
Син Грозног . . . Стани!

(Прође к братима и разгледа)

Царевић млади,
Што га је Борис дао убити . . .

Шујски

То није ново.

Пушкин

Помисли само —
Димитрије је жив!

Шујски

Зар заиста?!
Царевић живи! Но, чудан глас!
И само то?

Пушкин

Чуј ме до краја:
Ил' је царевић спасен од смрти,
Ил' је дух какав у њег'ву лику;
Ил' нитков дрски ил' узурпатор,
Само је тамо жив Димитрије!

Шујски

Не може бити!

Пушкин

Пушкин га видео,
Кад је у дворац први пут дошао
И кроз редове литавских пана
От'шо у тајну краљеву собу.

Шујски

На ко ј' то онда и од куда је?

Пушкин

Не зна се;
То се зна само, да ј' био слуга
Код Вишњевецког и да је тајну,
Болан на одру, духовном оцу
Открио; да је силни пан одмах,
Дознавши тајну, сам га неговo,
Подигао га с боничке постеље
И с њим отишо ка Сигисмунду.

Шујски

На шта се прича о том клатежу?

Пушкин

Кажу да ј' уман, вешт и пријазан,
Свима ј' по вољи. Очарао је
Бегунце московске. Римски попови
Сви држе с њиме. И краљ га воли —
И помоћ му је, вели, обећо.

Шујски

То је све, брате, така забуна,
Да с' глава сама чисто запоси.
Узурпатор је без сваке сумње;
Ал' је опасност ипак велика.
Тај глас је важан! — Па ако народ
Дочује, биће грозне побуне!

Пушкин

Таке побуне, да и цар Борис
Тешко ће круну на умној глави
Задржат'; нека, заслужио је:
Он влада нами као цар Иван
(Нека му носе врагови име!).
Шта вреди смртних казни што нема?!
Што сада више на губилишту
Сви не појемо Христу каноне?
Што нас на тргу сад не спаљују.
И што цар жезлом не чарка патру?
Зар нам је један живот безбедан?!
Та сваки час нам грози прогонство,
Тамница, Сибир, ропство из' ланци,
Тамо, где с' мора мрети од глади,
Из' омчом себи задати смрт.
Где су нам боља племена наша?
Где су Сицкови, где Шестунови,
Где Романови, ступ отачанства? —
У заточењу срамно смакнути.
Чекај! И нас ће то исто снаћи!
Је л' лако, кажи: ми ту код куће
Окружени смо лажним слугама:
Сваки те језик хоће да изда;
Ти су питкови сви поткупљени
Од владе. И ми сад зависимо
Од првог роба, ког треба казнит'.
Ето, и Ђурђев-дан сад укида!
Ми нисмо власни у своме добру.
Ленивца не смеш отерат' више,
Хтео, не хтео, мораш га хранит'.
Радника не смеш примамит' к себи,
Већ одмах за то — пред суд раднички!
Је л' било тог зла за цар-Ивана?!
Је л' лакше народу? Питај га само!
Нека им опет тај узурпатор
Обећа само Ђурђев-дан стари,
Па ће све проћи!

Шујски Ти имаш право,
Но, знаш ли? — За сад то прећутимо!
Доћи ће згодно време и за то.

Пушкин

Заиста, то је најбоље за сад;
Мудра си глава; с тобом ја увек
Говорим радо; ако ме што год
У срцу мучи, то теби кажем;
Баш ми је данас развезо језик
Тај твој мед и изврсно пиво...
Опрости, кнеже, и с Богом остај!

Шујски

С Богом, брате, до виђења!

(Испрати *Пушкина*)

ТРЕЋА ПОЈАВА

Царска палата

Царевић црта немањићеву карту *Царевна и њена дојкиња*

Ксенија (љуби портрет свог женика). Драги мој жениче, лепи краљевићу, није ми суђено да будеш мој, да ја будем твоја невеста, него те грли хладан гроб у туђини; та никада се не ћу утешити, вечито ћу плакати и жалити за тобом.

Дојкиња. Ах, царевна! Девојачке су сузе као роса: изиде сунце, а она се махом осуши. Имаћеш ти другог женика, опет лепа и љупка младића. Љубићеш га, драга голубице, а заборавићеш на Ивана краљевића.

Ксенија. Не, мамице, и мртвоме њему остаћу верна.

(Цар *Борис* долази)

Борис

Шта је, Ксенија? Шта, мила моја?!
Невеста, па већ тужна удовица!
Увек за мртвим женіком плачеш...
Ах, драго дете! Судба не хтеде,
Да вам ја лепу срећу прибавим.
Можда се небо на мене љути,
Те ни ти немаш среће због мене.
Ах, ти невина! За што ти страдаш?

(к сину)

А шта ти радиш, сине мој мили?

Фјодор

Ево ти цртам московску земљу —
Баш с краја на крај све наше царство!
Ето на види: ово је Москва,
Оно Новгород, тамо Астрахан.
Ето ти море, а ево пермских
Древних планина, а тамо Сибир

Борис

А што ј' тамо, што се вијуга?

Фјодор

То је Волга.

Борис

Како је лепо! Слатки плод учења!
Као с облака мож'ш да прегледаш
Све царство: границе, градове, реке.
Учи се, сине: *наука сваречи*
Сва искушења кратког нам века.
Једном зацело, можда и скоро,
Све ће области, што си их сада
Вештo нацрто ту на артији,
Под твоју руку допасти махом.
Учи се, сине, па ћеш се лакше
Државног посла латити моћи.

(Улази *Семјон Годунов*)

Долази Семјон са каквим гласом?

(Ксенији)

Иди, душице, у своју собу!
Нека те, чедо, Господ утеши!

(*Ксенија одлази са дојкињом*)

Какви су гласи, Семјоне Никитићу?

Семјон Годунов

Јутрос ми рано са зором белом
Дворски кнез Шујског и слуга Пушкинов
Јавише нешто...

Борис

Но, шта је то?

Семјон Годунов

Прво ми јави Пушкинов слуга
Да им је јуче у јутро доше
Гласник из Кракова и да је одмах
Без писма послан натраг што брже.

Борис

Ухватите ми тога гласника!

Семјон Годунов

Већ смо послали за њим потеру.

Борис

А шта о Шујском?

Семјон Годунов

Јуче је частио
Другове своје: два Милославска,
Бутурљинове и Солтикова,
Пушкина и још неколко друга;
Доцкан су отшли. Само је Пушкин
Остао с њиме, па су на само
Дуго се нешто разговарали.

Борис

Пошаљу одмах сада по Шујског.

Семјон Годунов

Господару!
Он је већ овде!

Борис

Зови га амо!

(*Годунов одлази*)

Борис

Савез са Литвом! Шта ће то рећи?..
Мрзим Пушкинов тај род бунтовни;
А немам вере ни у тог Шујског:
Покоран јесте, ал' дрзак и лукав...

(*Долази Шујски*)

Ваља ми, кнеже, говорит' с тобом.
Но, чини ми се, да и ти са мном;
Хоћу да тебе прво саслушам.

Шујски

Јест, господару! Моја је дужност
Да ти саопштим глас врло важан.

Борис

Ја слушам тебе.

Шујски (тихо, показујући на Фјодора)

Ал', господару!...

Борис

Што зна кнез Шујски, то и царевић
Може дознати. Говори само!

Шујски

Из Литве, царе, дође нам глас....

Борис

Да л' онај исти,
Што је Пушкину донесе гласник?

Шујски (за себе)

Све зна већ. (Гласно): Ја сам, о господару,
Мислио да још не знаш ту тајну.

Борис

Није ми нужно; ал' хоћу, кнеже,
Да испоредим све гласе о том;
Тако ћу само дознат, истину.

Шујски

Ја знам то само да с' у Кракову
Нашо скитница и узурпатор,
Краљ и велможе држе му страну.

Борис

Шта вели? Ко је тај узурпатор?

Шујски

Не знам.

Борис

А... чим је опасан он?

Шујски

Заиста, царе, силна је твоја
Држава. Ти си милошћу својом,
Ревношћу и дарежљивошћу
Стекао љубав код својих слугу,
Ал' и сам знадеш; да је светина
Лакомислена и сујеверна,
Лажна и буну подиже лако,
Лако с' одаје празном надању,
Тренутку слатком радо се клања;
Према истини равнодушна је,
У басне само верује лудо,
Допада јој се смелост бестидна...
Већ ако ова пропува светска
Пређе литавску границу само,
Димитријево ускрснуће име,
И тим ће стећи чету лудака!

Борис

Димитријево?!.. Оног детета?
Зар царевић!... Иди одатле!

Шујски (за себе)

Он почреве: биће зар буре!...

Фјодор

Допусти, оче!

Борис

Не, сине, иди!

(Фјодор одлази)

Димитријево!...

Шујски (за себе)

Нијт' није знао

Борис

Послушај, кнеже: што брже можеш
Предузми мере, нек се граница
Између Литве и нас затвори;
Ни једна душа да не мож' прећи,
Ни зец из Пољске да нам не дође,
Ни врана да не прелети амо.
Одлази!

Шујски

Идем по заповести.

Борис

Чекај још мало!.. Тај је глас, је ли,
Смешан? Јеси ли икада чуо,
Да су се дизали мртви из гроба,
Да од царева траже рачуна —
Од изабраних царева правих.
Што их законом изабро народ.
И патријарх круном овенчо?
Није л' то смешно? Ти се не смејеш?!

Шујски

Ја, господару?...

Борис

Послушај, кнеже;
Чим сам ја дозно да су то дете...
Да с' том детету десила смрт,
На истрагу сам тебе послао;
Сад те заклињем Богом и крстом,
По савести ми истину кажи;
Да ли си позно мртвог младића?
Да није било размене какве?
Говори!

Шујски

Царе, ја ти се кунем...

Борис

Не, кнеже, немој да ми се кунеш,
Већ кажи: је л' то царевић био?

Шујски

Он.

Борис

Промисли, кнеже! Пружам ти милост,
Прећашње варке не ћу казнити
Брзим прогонством. Ал' ако сада
Опет ме вараш, то ти се кунем
Главом свог сина — грдна ће казна
Да те постигне, такова казна,
Да ће с' цар Иван у гробу своме
Превртут' од тог ужаса грозног!

Шујски

Смрт није страшна, твој гнев је страшан;
Зар и пред тобом смем бити лукав?!
Зар бих се тако преварио слепо,
Да не бих тело његово познао?
Три сам га дана посећивао
У катедрали; сав Угљич за мном.
Око њег' беше још тринаест телеса,
Што их је народ растрго бесно,
Већ трулеж на њима опажао се;
А царевићево лице детиње
Беше још светло, свеже и мирно,
Баш к'о да лаким сном беше заспо;
А смртна рана још беше свежа,
Цвте лица му још беху јасна.
Не, господару, без сумње: он је
У гробу.

Борис

Доста је; можеш сад ићи.

(Шујски одлази)

Ах' тешко ми је... дах ми се стеже!
Осећао сам како у лице
Сва ми крв јури и тешко слази....
За то сам дакле тринаест година
Застопце спево убито дете!
Јест, — ето шта је! Сад схваћам добро,
Ал' ко је он? Мој непријатељ.
Чега се бојим? Имена, сени —
Зар сен да скине с мене порфиру,
Зар звук да лиши децу наследства?
О, ја безумник! Чега се страшим?
Дах један само — па ће нестати.
Тако је: не ћу ничег да с' бојим....
Како си тешка, круно Мономаха!

(Наставиће се)

ЛАЖ ПО НЕВОЉИ

Августа месеца године 1845 у Банбистрици у Карпатима наименује ме управитељ генералног штаба фелдмаршалајтнант барон Хес лајтнантом у четрдесет седмој штајарској регименти грофа Киншког. Фелдмаршалајтнант Хес имађаше право, кадета, који би био у тој служби, произвести за официра, у случају ако је од те регименте официр који

дошао у сам генералштаб. А то се овом приликом десило са оберлајтнантом Скудијером. Власник моје нове регименте беше фелдцајгмајстер Антон гроф Кински, врховни заповедник наше војске у Моравској. Живео је у граду Брну. Регимента беше у Венецији, а батаљон, којем сам припадао ја, стајаше у Марибору у јужној Штајарској.

Месеца децембра исте године пођем преко Беча на своје опредељење. У Бечу се састанем са својим другом истога пука, професором у женској војној школи. Он ми саветоваше, да не чиним на ино, већ да одем у Брно своме власнику на подворење. Ја му рекох, да ми тешко пада за толико више да трошим на пут, јер ми је трошак таман измерен за преки пут у Марибор. А ја, рекох, као сироче од оца и мајке немам ни од које стране потпоре.

»Не бој се, брате!« рече ми он. »Гроф Кински љуби официре своје регименте, као да су му рођени синови. Он је срећан пресрећан, кад му који од нас дође у госте. Лепо ће га дочекати и почастити; примиће га у своју палату; официр ће му бити гост у позоришној ложи; на послетку ће му на отмен, нежан начин надокнадити путни трошак. Иди дакле без бриге!«

Одем ја.

Такав је био одиста фелдцајгмајстер гроф Кински, наш старина. У војсци ће се, а особито у четрдесет седмој регименти, дуго поведати о његовој племенитости, његову гостољубљу и како је мио и милостив био према сваком члану своје регименте; али и то ће се поведати, како је до крајности строг био према и најмањој погрешци, коју ко учини у служби, па био грешник њему потчињен или најближи његов род. У таквом случају не знађаше његово срце, шта је милост.

Сутра дан приспем на највећој цичи, сав укочен, у Брно. Ту стајаше још регимента Михаљевићева, број педесет седми, у којој бејах до сада кадет. Ту имађах још другова, с којима сам живео братски. Одседнем у стан побратима свога, лајтнанта Луке Кинђелца, родом из Велике Кикинде. Био то голем, горостасан, диван момак, с тога и беше код гранадира. Четир се године дана нисмо видели. Он ме дочека братски. Диванили смо до после по ноћи, највише и најрадије о нашој милој домовини. Он рођен у Кикинди, ја у Црепаји, оба места у равном Банату. Домовина остаје домовина, дубоко у срцу нам уписана, ма била и сама равница. Доста да смо се у њојзи родили, доста да смо своје детињство у њојзи провели.

Пре но што ћу лећи, запитам га:

»Да ли је твој момак добар и поуздан? Ја сам, брате, од зиме и дуга путовања преморан; можда ћу се успавати, па се бојим да не закасним за рапорт. Треба да сам тамо тачно у десет часова пре по дне. Ти знаш, како је наш врховни заповедник у том погледу строг.«

»Јоцо брате, немај бриге! Мој је момак поуздан; но ако баш он и одоцни, ја ћу те пробудити. Спавај ти без бриге!«

Учиним тако.

После тврда и дуга — бар се мени тако чињаше — спавања, пробудим се са осећањем, као да сам се сит наспавао, као да сам се у пуној мери одморио и као да су ми мишићи добили своју обичну крепост. Мрак, густ мрак у соби, тишина у кући, на улици. Међер још траје глуво доба. Обрнем се на друго уво па опет заспим.

За неко доба опет се пробудим. Исти мрак, иста тишина! Најпаметније је да даље спавам. И заиста заспим . . .

И по трећи пут се пробудим . . . и ма да је још једнако мрак и тишина, учини ми се као неки зрачак с поља кроз капке да упада у собу. Ово није чист посао! Протрем мало очи, напрегнем боље поглед. Кад тамо, на пољу бели дан!

Шта би по Богу? Ја се упрепастим: на прозору затворени капци, ја то не знађах; а никад свог века не спавах при затвореним капцима.

Цикнем из свег грла па скочим из постеље. Узрујa се сва кућа. »Поуздани« слуга скочи у собу као бесомучан, бос и дремљив, да пита, шта заповедам.

»Ej, несрећниче! Зар се тако буди господин?«

Лука се тегли и гледа, шта ме је снашло.

Погледам на часовник. Само још три минута, па три четврт на десет. А први удар десетог часа, то је онај тренутак, кад најстарији официр отвара врата у службеној соби Његова Превасходства. Стварн ми беху све до постеље спремне: ту бела униформа, ту оружје, клобук, појас. Како сам се обукао, ни дан данас не знам. Искочим из куће па на главну стражу

у сред града. Ту се сви дежурни официри скупљаху у пола десет.

»Већ су,« рече ми заповедник страже, »доста по одавно отишли. Ако се добро пожуриш, могућe је, да ћеш их још при уласку у двор стићи.«

Дабогме да сам се пожурио! Као без душе прескаках све по три степена. Но све узалуд! Ја у велику дворану, а капетан на десном крилу јавља, да ступа данас у службу.

Кад оно Бог на Адама викну: »Где си?« Адам се није јаднијим осећао, но што се ја сад осећах. Осећах се мањи од макова зрна, стадох на крајњем левом крилу у ред, тражећи десно додир. Чуо сам бât срца свог у грлу; хтеде да ми срце пробије прса, које од брза хода које од страха: шта ће са мном бити због ове нетачности.

Ево дође и до мене старешина, ком се одавно, као син оцу, радовах, да га видим. У овај мах, душа ваља, читах му на лицу неку злу вољу, неку намргођеност, јер је већ опазио, да сам се закаснио. Али поглед му беше благ и милостив. Бар се мени чињаше, као да би хтео да каже: »Ако си и згрешио, не бој се, сине, ја се ипак радујем, да си ми ти, мезимче међу официри регименте моје, дошао, да те видим!«

Поклоним се и јавим, да сам на путу за Марибор и да сам дошао, да по дужности учиним своје подворење.

»Ви се закасните. Јемачно сте јутрос приспели у Брно?«

По гласу и изразу у лицу беше то очевидно питање, на које ја морам одговорити. Понизно одговорим:

»Ваша ексцеленција! Приспео сам још синоћ.«

Из његова ока ишчезе благи зрачак; лице узе неку железну хладноћу и крутост; чак и боја лица беше му потамнела.

»Јавите се сутра, да одлазите к својој регименти!«

Сви се поклонимо. Пријава свршена. Ни погледао ме није више старешина.

Одем доле при земљи до његова ађутанта, капетана Јона.

Пошто сам му се званично јавио, испричам му своју незгоду са Лукиним кашцима, како сам се задоцнио и како се командир ражљутио.

Јон бијаше добра, племенита душа. Стаде ме тешити и блажити својим умиљатим начином.

»Требали сте право са железнице овамо у двор доћи. То он воли.«

»Ја се побојах, да ћу тим повредити поштовање, које сам његовој ексцеленцији дужан одавати, кад бих онако с пута и с пртљагом у двор упао. Побојах се, да ће ми се таква смелост за зло примити.«

»Међу тим умирите се,« рече Јон, »то ће бити гнев прве наглости, која ће се брзо уталожити. Јесте ли позвани на ручак?«

»Нисам.«

»Онда почекајте један часак овде. Идем горе, да примим даље налоге и да вам донесем позивницу на ручак а по свој прилици и позив да се преселите у двор.«

После неколико минута чекања и сумњања ево Јона. Сав усплахирен, држи главу обема рукама:

»По Богу, шта се зби са старином! Још га никад не видех тако јароснa! Чисто је ван себе! Сав се тресе од љутине . . . Ej, мој пријатељу! То је по вас одиста кобан догађај. Баш ништа не могах у вашу одбрану да наведем. Не даде ми реч једну да проговорим. Ах, да сте само синоћ право у двор дошли! Или да сте којом срећом — та он вам је, тако рећи, у питању већ дао правац, којим да одговорите — *слагали* и казали да сте јутрос дошли. Такве *лажи по невољи* дозвољене су. Од позива на ручак нема ни разговора. Добио сам једино налог, да вам поновим заповест, да се сутра јавите, да одлазите к регименти.«

Сутра дан се јавим. Нити ме је погледао, нити ми је једну реч проговио.

Дођем у Беч, и чега сам се бојао, то се остварило. Допадох љуте, љуте новчане невоље. То ми беше кусур.

Па ипак: боље и с модрицом на оку, него гостољубље на основу лажи!

Лаж је лаж и порок, била изречена у нужди или од беса или у злој навици. Истинит, поштен човек треба да се гнуша од ње. Не зна се граница између она три рода лажи, и ко се навикне, да сваку своју лаж извини као лаж по невољи, тај ће најпосле лагати, чим уста отвори.

Узимимо, да сам ја онда смело био одговорио: »Јесте, јутрос сам дошао!« Да голема ли стида, да грдна ли понижења, да силне ли гриже савести по мене за целог живота мога, да сам се усудио седој старини и своме ста-

решини у брк рећи лаж и њоме искупити себи леп дочек и ручак! Та горак би ми био сваки залогај на тој части! Боље за један дан поднети и гнев свога старешине, него ли цео свој живот отровати и имати разлога себи пребацивати ружно дело.

Кад дођох с јесени године 1847 у Беч у генералштабну службу, беше ми први корак, да се јавим грофу Кинском, који беше међу тим прешао у мир. Дочекао ме је, да не може лепше.

Дође рат и проће и ја као капетан будем премештен у другу регименту. Опет походим старога грофа. Како ли сам се обрадовао, кад ме старац предусрете речима:

»О, како ми је мило, што ви никад на мене не заборављате . . . на мене стара и у запећак бачена човека!«

Јован Стефановић Виловски

МАРИЈА

(Наставак)

Ђле, та ви сте ту! — зачу се наједаред с врата Јоцин глас.

»Да, да! Ту смо, Јоцо!« — одговорим ја.

»Ту смо, пријатељу!« — одазва се Милан. Прикажемо их једно другом.

»Код нас је, знате, у стану, те дођосмо да га походимо; знате, волимо га као наше дете! — испричаваше стара госпођа.

Иванка се достојанствено наклони и ћутећки седне опет.

Јоца као да се нашао у небрану грожђу. Држао је био, да ће само нас двојицу затећи, па чисто није умео да нађе предмета разговору.

»А где си ти до сада?« запита га Милан.

»Мар . . .«

»Знаш, тражили смо кола, да идемо у Г., на никако не могасмо наћи; у том . . .«

»Па знаш да си казао . . .«

»У том нађоше Берањијеви те одустадосмо од намере . . .«

»Та ништа, ништа! Али њих две код куће...«

Јоца у тај мах погледа на прозор, махне руком и викне: »Ту смо, ту смо!«

Иванка устане да види ко је. Милан само погледа и пребледи. Погледам и сам те опазим Јулку и Марију, које пођоше до општинске куће у сусрет Јоци.

Устаде и стара те радознало стане посматрати Марију, која је изгледала, да ли ће се Милан појавити.

Милан је збуњен седео на своме месту

Ја устанем, опростим се са неколико речи, да не би овај мучни положај за Милана дуже трајао, и изађем пред Марију и Јулку.

»Ту су неки гости?« запита Јулка

»Један пријатељ Миланов из А. Извезао се са својом женом и ћерком мало на село. Не знам како се зове . . . не сећам се, како ми се приказао.«

»Видела сам му ћерку — мало нас не пространи очима. Још таког погледа писам видела! . . . За што није дошао и Јоца?«

»Не ће да остави Милана сама са гостима. У осталом сад ће они кући, па ћемо се ми сами забављати.«

Дођосмо до куће. Марија стала на врата на се још једном обазре према гостијоници.

»Је ли нас видео господин Милан?« запита некако тужно.

»Јесте, видео је . . .«

»Па ни да се покаже!« умеша се Јулка. »Дошла варошанка, па ваљда се женира.«

Марија се тргне и погледа ме зачуђено.

»Да је видите, не бисте тако говорили.«

Прећосмо на други разговор, али некако усиљено. Као да нам свима бијаху мисли код оних, што заосташе у гостијоници.

Већ девет сахата, а још ни Јоце ни Милана. Док ево домаћина.

Погледасмо на врата, да ли ће се и Милан указати, али њега ни од корова.

»А где је Милан?«

»Остао је онде. Него ти је то сретан момак. Ја једва изискао тебе од стрине. Сад, да ли се стрина претварала, држећи те на цени или не, само је било муке. А он, где се год појави, лудују за њим. Да видиш само те Иванке, како ли се зове. Тена му, увија се око њега, а они стари спе се топе, хвалећи Милана, како је честит и ваљан. О, па бар да је лена! . . . Е, али кад говори, као да голуб гуче, тако нежно, мило . . .«

»Ти си канда мало више пио, кад тако го-

вориш. Такве су ти све варошанке — рекнеш: живе, расположене, слободне . . . и ти ћеш већ рећи, да је Милан у њу заљубљен! Ха-ха-ха!«

»Мислиш ти, да се ја нисам забављао у варошима! Колико ли тамо има девојака веселих, окретних, али и скромних . . . и све је то нешто друкчије . . . али ова, Боже прости, као ђаво . . . сада стисне усне па сева очима, сада опет плане . . . шта јој је . . . .«

Видео сам, да је све узалуд. Овога не би уђуткао ни чим. Марија оборила очи, румен је облила, а мени се чинило, да ће јој наврети сузе.

»А шта Милан?« запита Јулка.

»До душе баш је није много забављао, али тек његова једна реч, па је она као јагње . . . Шта га је терало њима у стан?«

»Код њих у стану?! . . . А ви нам ништа не рекосте?« запита ме Јулка.

»Па страшно и јесте!« — станем се ја извлачити. — »У истом дворишту има једна соба . . . па ако је у стану, шта онда? Шта ви изводите отуд? Девојка је већ прешла тридесету а Милану је тек двадесет и четир — ваљда не ће наопако њу узети! Ако је забавља, то му је дужност као изображену младићу. Он је тамо, а Бог зна где су му мисли!

Видело се на Марији, да ипак није расположена. Нека туга и неки страх огледаше јој се на лицу.

Око једанаест сахата отишао сам кући Помрчина као тесто. Нигде живе душе; само је осветљен још онај прозор од гостијонице, где је био Милан са својим гостима. Нисам хтео онамо. Отишао сам у стан да спавам. Али камо сна? Разне ме мисли обузеше и осећао сам, да се овде нешто одиграва, што не ће имати добрих последица Гледам, како се пред мојим очима развија читав роман. Превртао сам се по постељи, кад на једном рупи Милан на врата и одмах чисто изван себе стаде викати:

»За мене нема више живота! Ја ћу се убити . . . ја се не могу ослободити . . . видео си . . . ја . . . ја . . . «

»Тако ти треба, кад си неодлучан. Место да раскинеш с њом, ти се још по који пут осмехнеш па њу. Видео сам данас . . Тако јој не ћеш доказати, да је мрзиш.«

»Морам! Ти је још добро не знаш. Само једна реч од моје стране о раскиду, па да је онда видиш! Маше рукама, проклиње час, кад ме је први пут видела. Како би најсретнија била, да ме може избрисати из свога срца; али како то не може; како ће јој то бити гроб, који ћу ја са својим одласком ископати. »Али ћеш и ти са мном!« — увек тим завршује. — »Да, да! Не ћеш се ни ти, мој голубе, шепурити по овоме свету . . . онамо ћемо обоје . . .« Па мислиш ли ти, да би се она устручавала тако говорити и пред другима? То јој је и жеља те да и другима докаже, како је међу нама ствар свршена.«

Милан је још много и много говорио о томе, како се не ће моћи извући из тога стања, у којем се нашао. Ја му нисам умео ништа више саветовати, јер сам увидео, да се овде не може сачувати и — положај. Положај је ваљало бар привремено напустити. Али Милану то није било могуће, јер је и сувише љубио своје родитеље, који су и црно испод нокта утрошили на његово школовање. Помисао на немио утисак, који би на стара оца и мајку учинио глас, да је он напустио свој положај и отишао на пример за сеоског чиновника, њега је доводила у очајање.

Сутра дан, тек што је Милан пошао у општинску кућу, сврати га Берањи у гостијоницу. На прагу га дочека и Иванка. Милан је онде остао дуже. За тим оде у општину, врати се опет и кроз кратко време, на моје изненађење, опазим га у колих са Берањијевима где оде у А. Седео је са Иванком, старима чело ногу. Када дођоше до Маријине куће, њих троје погледаше на кућу. Милан не обрну ни главе. Тек када одмакоше, учинило ми се, да је поглед онамо упро. Кад са свим одмакоше, могао сам размишљати о његеву одласку. Шта би наједном? За што ми није казао ноћас, да ће отићи? За што се није јавио код Марије? Да ли је она видела, да се с њима одвезао?

Пођем онамо.

На путу сретнем Јоцу. Пошао у канцеларију.

»Јеси ли га видео?« — рече подсмевајући се. — »Чим сам га видео у друштву са онима, знао сам, да нису чиста посла. Говорио сам оној мојој још пре, али она се не даде ни осолити. Знам ја добро ту младу господу из вароши. Служио сам у толико и толико села, те сам имао прилике видети. Заврте мозак, па онда: с Богом! Да, али она мени: па нису сви једнаки, он поштено мисли, па стрина га

хвали . . . знам, знам, поштено мисли, јер је Марија девојка на свом месту. Али, волим, што ће стрина да се једи! Она је и наговорила моју, да га лепо приме. Ено се сада завукле па ћуте. Чини ми се има и суза Али и јесу ти фићфирићи префрипани! Већ сам и сам почео мислити, да се нашла једна сиротa, која је својим врлинама очарала млада човека у лепу положају. И ето, сада сам се и ја преварио!«

»На основу чега ти сумњаш, да ће Милан изневерити Марију?«

»На основу чега? Па, ето, видео си својим очима. Да њега ништа не веже према тима Берањијевима, не би сео с њима и отишао без с Богом и без опроштаја«

»Доћи ће он сутра, или прекосутра.«

»Знам, знам, да ће доћи, о томе није реч, већ о загонетном одласку. За Марију ми је. Чисто није веровала својим очима. Па бар да је погледао овамо, већ као да се плашио. Најпосле иди па види, да одох у канцеларију.«

Увидео сам, да се Миланово понашање не може оправдати ни чим другим, а да им се не предочи цео одношај са Берањијевима и клопка, у коју је Милан запао. Ја сам наумио, да им рекнем праву истину.

Дошавши у ходник, осећао сам чисто неку празнину у кући. Сад се није чуо онај весели и живи говор домаћичин, нити тихо певуцање Маријино. Овладала је у целој кући нема тишина. Кад сам ушао у собу, затекао сам обе код стола, где се баве ручним радом. Марија ме погледа, али не погледом, који би одавао пријатан душевни расположај у часовима прве љубави, као што је до јуче било, и који је само питао за њега и тражио њега, већ погледом, у којем се огледаше почетак страховању. Опазио сам, да се Марија усиљава, да прикрије своје душевно расположење, али се то није дало.

»Шта радите?«

»Ето веземо«, одговори Јулка па ћута.

»Ви нешто нисте добре воље . . .«

»На селу не би требао нико да је добре воље. У варошима долази момак у кућу, у којој има девојака, па нико ни речи, а ове наше ландавуше по селу разгласе свашта. Што је момак био код нас неколико пута, па већ изнеле, како ће узети Марију. А јуче ми рече стара попадија, да је Милану наменьена та, што је ту јуче била. Јесам ли ја крива, што је он долазио? За што није ишао у другу кућу? Да, онда би био мир, да је одлазио код старе касирке . . .«

»У неколико сте и сами криви. Рекли сте Марији . . .«

»Па морала сам нешто рећи, јер су почели проносити разне гласове . . .«

»Ви се једите, што је Милан отишао са Берањијевима?«

»Извините! Сме господин Милан ићи куда год му је воља, нико му не брани . . .«

»Рећи ћу вам, за што је отишао. Синоћ је добио писмо, да мора у котар ради неког важног посла. Када је дошао у гостионицу, ови су већ били упрегли, те је — да не плаћа друга кола — с њима отишао.«

Овим сам мислио да умирим Јулку.

»Ко му замера, што је отишао? Чудим се сестри те је заподела разговор о томе. Мора отићи да види, како послови у котару стоје,« рече Марија расположење.

На то се Јулка зло ражљути.

»Мора, мора! Али је могао наћи кола за себе, па отићи сам, а не дати прилике, да га оговарају по селу. Најпосле мени није стало до тога . . .«

За тим изађе у кухињу.

»Марија! Ти се једиш« — почех ја, кад остадосмо сами.

»Не једим се, среће ми!«

»Не једиш се за себе, али ти је њега жао. Веруј, његово је срце овде. Мени се поверио. Није све онако, као што ти је шогор приповедио.«

»Не верујем, јер знам врло добро, како се те умеју претварати. Не бих могла онако, па ма умрла.«

Глас јој је чисто дрхтао, кад је ово изговарала. У њеној души као да је настала нека празнина, као да је нешто изгубила. Ваљда је први пут почела осећати, да често треба многе препреке прећи, да се остваре осећаји и жеље човечјега срца. Осећала је препреку, која стоји на путу међу њом и Миланом. Можда и не сумња у Миланове осећаје. А како би и сумњала она, која је толико пута читала из његових погледа, да је искрено љуби? Па ипак ипак . . .

Сутра дан добио сам од Милана ово писмо:

Драги побратиме!

Ја долазим кроз три дана. Не треба ни да ти спомињем, за што сам отишао. Иванка и мати

јој хтедоше да остану онде два три дана. Доскочио сам им тим, што рекох да морам журним послом у котар. Кад добосмо до Марцијина стања, мал ме не сажегоше погледима од љубопитства, да ли ћу онамо погледати. Ја нисам погледао, али су ми мисли онде биле. Синоћ ми рече Иванка: „Ја знам шта сте намислили. Али се ви са другом не ћете венчати. То ће вам бити смрт, као и мени.“ Па лево, можемо чекати. — С Богом! До виђења! Твој Милан.

Ово ме је развеселило. Прво што сам увидео искреност у Милану, друго, што се не ће оставити сумње Марцијине, да ће је Милан изневерити. Једва сам чекао да дође.

(Свршиће се) **Стеван Радић**

ПОУКА

О ПРОШЛОСТИ БЕОГРАДА

(Наставак)

У горњем граду била су најважнија здања: велики оружник (Zeughaus) с леве стране кад се уђе у град испод Сахат-куле; испред овога била је кућа за команданта града; у средини према улазу у град магацин за храну, а на десној страни стражаре и један барутни магацин. Други барутни магацин саградили су Немци у природној стени на окомку, што дели горњи од доњег града с леве стране пута, којим се силази у доњи град. У то време ископан и сграђен је у горњем граду онај велики бунар, што га погрешно зову странци „римски бунар“. Он је био 108 стопа дубок а имао је 212 степена, по којима се и сада још може да сиђе до на дно бунара.

У доњем граду био је један део вароши, који су Немци звали Водена варош (Wasserstadt). У томе делу вароши, где се и данас налазе касарне из доцнијег доба, Немци су подигли велик оружник, велику пешачку касарну, касарну за кавалерију, велик магацин за храну и један велик барутни магацин.*)

Немојте тражити од мене, да вам даље описујем време, које се у првој својој половини могло похвалити најлепшим плодовима ваљана рада у миру и култури, но после Евгенијеве смрти стало показивати све знаке опадању. Големи потреси, којима је тада држава последњега мушког Хапсбурговца у свим својим деловима била изложена, равнодушност, која је овладала свима у држави и у друштву те чак и дисциплину и војнички дух у војсци олабавила, потпуна декаденција у свему и свачему — а то карактеришe перијоду последњих година владе Карла VI — за чудо се верно огледала у историји Београда оних дана. Несретне војне царских чета у Србији године 1737 и 1739, кобна битка кед Гроцке, која је цару изнудила узвик: „Та зар је са Евгенијем сва срећа одбегла од мојих застава!“, а и срамна предаја Београда и склапање београдскога мира године 1739, услед којега се изгубише сви добици пожаревачког трактата, јесу завршетак прилично жалосној епоси, после које је и Београд, који је сад остао скроз без становника, опет потпао под турску власт. Кад су изашле царске чете из Београда, стадоше се селити и грађански становници Београда, којих је број за време последњих двадесет година износио од прилике петнаест хиљада душа. Најпре се иселише имућњији, и то понајвише у Темишвар или у Петроварадин. Они се последњи населише на левој дунавској обали, преко пута тврђави, а та се прозове Нови Сад и брзо се дигне, тако да се у кратком размаку од једна петнаест година то место могло подићи на краљевску слободну варош. Бегунци београдски грађани населише се и у Земуну.

Повлачење државних граница услед београдског мира није остало без утецаја и на прилике српскога народа у Угарској и побочним земљама. Пре снега ваља споменути, да се од избора београдског митрополита Мојсија Петровића за митрополита карловачког (1724) обе донде раздељене митрополије фактично ујединиле и услед тога се и резиденција митрополитска из Карловаца, односно из Даља, преместила у Београд. Ту се онда држали и српски

*) Види о томе два лепо израђена ситуационна плана тадашњег Београда у збирци Ђорђа Вајсерта. Један је план под бр. 36: Kurtze Beschreibung der Haupt- und Granitz Vestung Belgrad oder Griechisch-Weissenburg (без тачнијих података), а друго Grundriss der rassirten Stadt Belgrad mit der Auswechslungs-Ceremonie des Rom. Kaiserl. und Türkischen Grossbotschafters, Anno 1740 am 10 Juny. (бр. 2 у збирци).

народни црквени сабори. Још док је Београд био у царским рукама, и то после смрти митрополита Вићентија Јовановића († 1737) почеле су царске власти уговарати са пећским патријархом Арсенијем Јовановићем Шакабентом, да се он прими да привремено управља српском црквом. Патријарх се Арсеније прими те понуде и стигне са великим бројем српских бегунаца из крајева Старе Србије у Београд. Но после београдског мира патријарх Арсеније, који је међутим потврђен за дефинитивна поглавицу српске цркве, премести своју ресиденцију из Београда у Карловце те Београд опет престане бити средиште црквене поглавице. Велик број Срба из Старе Србије и Македоније, који се већ населили били у Београду, оставише Србију и пођоше за црквеном својом поглавицом у Угарску, где се настанише од чести у Земуну, Карловцима, Петроварадину, Темишвару, од чести по осталим местима. И из околине београдске нестаде народа. Становништво околних села: Миријева, Мокрог Луга, Жаркова, Вишњице, Ритопека и т. д. отишло је на опростране обале и потражило себи нов завичај, не би ли се осигурало од турске осветe. Сва та села, а и Београд, добише сад под Турцима ново становништво, које се састојало највише из Срба, што су донде становали на крајњим источним и јужним границама Србије и што су их приморали да се селе у Подунавље и Посавље крај Београда. Велик број Турака, Грка, Јермена, Цинцара и Чивута зазузеше осим тога са свим опустелу варош, која је са својом спољашњом физиогномијом променила и своје становништво и од то доба приказивала етнографску слику са свим особене врсте, која је остала непромењена до периодe српскога ослобођења.

* * *

Тек што је прошло пола века од догађаја, које описасмо, а оно се опет стаде кретати на ушћу реке Саве. Сремске планине, банатске низине, дунавске узине код Оршаве, али и земље на српској обали и историски часна висораван београдска оживеше опет, јер се по њима створише чили ликови ратнички. Свуд унаоколо је и народ поустајао био у бој против турских угњетача. Спојене у милитарне корове, честито наоружане и организоване, вођене сопственим командантима придружише се српске добровољачке регименте војсци, која је концентрована била под заповедништвом Јосифа II а којој је ваљало заједно са савезничком Русијом и њеном војском, што оперирање са свим на Истоку, изгонити Турке из Европе.

Историја тајнога савезничког уговора, склопљеног са Катарином II, у којем се евентуално побринуло и за добру земаља, што ће се освојити, данас је исто тако подробно позната као историја тога рата, у којем је било и предоста сјајних дела и предоста неугодних пораза и који су ма и не неславно оно ипак без и најмање хуке буке завршиле незгодне прилике, разочарања и неудаће сваке врсте као и самртна болест, у који је упао био и сам цар.

Неоспорно најсјајније дело тих ратова била је опсада и јуришем изнуђена предаја Београда год. 1789 под Лаудоном, која је заповеднички геније тога за последњих година запостављеног генерала на јед његових силних непријатеља пустила да засија у најлепшим бојама.

28 јулија 1789 добије Лаудон на Хадиково место врховно заповедништво над четама, које су стојале код Београда. Већ његово именовање изазвало је било у војсци нову храброст и ново одушевљење; појава његова међу војницима једним је махом до тада под Хадиковим заповедништвом скоро заспали дух у војсци претворила у вољу на рад, како то може изазвати само непосредан утецај славна и омиљена војсковођа. Ипак се Лаудон, кад је 13 августа код Забрежја и Митровице предузео потребна рекогносковања, у Земуну се договарајући са кнезом Колоредом и принцом од Линја изјавио против београдског предузећа, које је цар желео, јер баруштине нису биле суве, мало је било војске а осим тога су болести сваке врсте десетковале војску. Преписка међу Лаудоном и болесним царем даје нам предочну слику ситуације, која је владала пре освојења Београда. На извештај фелдмаршалов, који је овај послао био цару после великога рекогносковања, пише Јосиф II од речи до речи ово: „Ништа горе, ништа несретније не би се могло десити по државу, него кад се у овој кампањи не би ништа урадило. Њено уважење, уважење целе војске смањило би се, непријатељи државе били би чисто надражени да је нападну а пријатељи би се од ње одвратили, и не рачунајући, да тиме не би била постигнута никаква нада на мир, да би толики људи узлед болести узалуд пропали, да би милијони били у тартањ бачени и да би монархија како у свом спољашњем уважењу тако и по унутрашњим силама била понижена". Како Лаудон, вели се у писму Јосифову даље, тражи од њега позитиван налог и како му он никаква другог налога не може дати у овим приликама, то заповеда цар да пређе Саву, да ради офензивно и да Београд, ако је икако могуће, опколи. Остало оставља потпуно Лаудоновој увиђавности и искусности.

Фелдмаршал одговори на то цару из Беле Цркве,

„да ће овом изричном налогу додуше по дужности се покорити, но да узима себи слободу отворено опазити, да он за сретан крај тога предузећа тим мање може стојати добар, што из разлога, које је у својој депеши преко обрштара Хилера узео себи слободу да поднесе, никад по дужности и савести не може то саветовати“. Од часа, кад је добио закључни налог свога монарха, знао је Лаудон само за једну сврху: за освојење Београда.

Одмах се издале потребне наредбе да војска уђе у Србију. Прешло се 10 и 11 септембра; најпре су прешли српски добровољци, за њима је дошао корпус принца од Валдека. Српски добровољци обиђу Београд и пошљу своје поште до Гроцке, да посматрају турску војску, која би можда дошла да Београд ослободи од опсаде.

За неколико је дана цела царска војска била на оностраној обали па пошла на Београд, чије је место са свим онако, као што је у своје време учињено Евгеније, у полукругу опасала, посађујући при том циркумвалационој линији принца Евгенија, која је добрим делом била још употребљива. Лаудон се њом у истом смеру хтео да послужи против Абдипашине војске, која је већ од дужег времена била навештена да ће доћи да Београд ослободи од опсаде, те с тога изопраља оштећена места. На место старе контравалационе линије пак подигне Лаудон поједине редуте, које по потреби умножи или увелича. Кад се пребацио мост преко Саве код циганске аде, удесила се веза са Земуном, сва војска, па чак и онај део, који је донде улогорен био на топчидерском брду, буде намештена унутри у утврђењима у полукругу од Саве до Дунава, земунским четама буде наређено да заузму своје позиције на левој обали Саве и онда се почне опсада.

Посада у тврђави, која је била под Осман-пашином командом, износила је девет хиљада људи. Осим тога је паша располагао са преко 456 топова и двадесет великих ратних лађа. Утврђења, нарочито у такозваној унутрашњој тврђави, била су напредно јака.

Фелдмаршал Лаудон имао је преко 62.070 људи, 16.211 коња и 365 комада топова. Десет батаљона и двадесет ескадрона били су пред градом, тридесет и осам ескадрона на старој Евгенијевој линији, два батаљона на мостобрану на Сави, један батаљон на мостобрану на Дунаву, тринаест батаљона и осам ескадрона на левој обали Саве и најпосле шест батаљона и четир ескадрона на левој обали Дунава према граду.

Врховно заповедништво имао је у рукама сам фелдмаршал, артилеријом је управљао фелдцајгмајстер Увроа, заповедништво над појединим четама је било у рукама генерала Броуна, Бланкенштајна, Алвинције, Колореда, Митровскога, Тиге, Валдека и Старајје, а обрштар Михајловић задржао је и на даље самостално заповедништво над српским добровољцима.

Смело и крто испадаху Турци на позиције опсадне војске. Тежак је то био посао, који су имали да раде официри и војници по шанчевима на Батал-џамији уз непрекидну ватру топова и уз непрекидно испадање Турака из града. Иначе су послови напредовали, а по каткад је канонада трајала по читаве дане, и баш се видело, да варош од ње нати. Војска постаде већ нестрпљива. Све се надали, да ће Лаудон дати знак на општи јуриш. Но маршал је оклевао, јер је добио гласа о доласку војске, која хита да град ослободи од опсаде. Ваљало је спремити све, да се та војска дочека; поновила се ситуација, у коју је године 1717 упао био принц Евгеније. У ратном савету, који је сазвао Лаудон на глас да долази војска, кад се већало о незгодности стања, рекао је фелдмаршал својим генералима: „Овде је место, где морамо победити или умрети. Овде ја не уступам. Ја имам налог, да од непријатеља отмем Београд. Употребићу све своје силе, да постигнем сврху. Но тражим и од других, што ам је дужност. Желим, да сви буду спремљени на победу или на смрт и да имају на уму, да се нико није родио да никад не умре.“

Глас, који су Турци намерно били разнели, срећом се није обистинио; на против Лаудон је добио радостан глас, да је принц Јосија од Кобурга војску великога везира код Мартиништа у Влашкој до ноге потукао. Под утецајем тога радоснога гласа пође Лаудон да јуриша на град.

30 септембра у 7 сахата у јутру већ је Лаудон са свима генералима, који нису били код својих одељења, био код Батал-џамије а на варош стадоше пуцати концентрично. Пред 9 сахата даде фелдмаршал уговорени знак, ватра буде од царске стране обустављена те се све јуришне колоне са развијеним заставама а уз гласну свирку крену. Првој колони била је српска црква смер, другој и трећој простор међу бањалучком и Стамбол-капијом, четвртој сама голема Стамбол-капија.

Прве три јуришне колоне за најкраће време на напредно браварезан начин изврше свој задатак. У нагли темпу заузеше шанчеве, уклонише палисаде и отеше турске батерије, Турке пак до Калимегдана отераше у бегство. Но борба, коју је имала да издржи четврта јуришна колона на Стамбол-капији, што је јако била утврђена и јуначки штићена, исто

је тако била тешка колико славна за војску. Тек кад се један део царских чета јавио бранионима за леђи, напустише ови капију па побегоше у град. За цело то време гледао је Лаудон тај јуриш са џамије, данашњег великог вашариште за конаком, и са постојаном је мирноћом, у пркос претрпљеној контузији, издавао своје налоге. У десет сахата, даље после само једног сахата, опседоше чете варош. Кад се једаред докопали ње, нареди Лаудон те се одмах стану градити шанчеви према правој тврђави а после тога се отвори бомбардман. Пуцало се непрекидно и дању и ноћу. Осман-паши се није дало ни да даве. Тада он замоли примирје на петнаест дана. Место да напусте, још повећају патру, која је сад на свима крајевима тврђаве грозно пустошила, док најзад Осман паша није изјавио да је готов, да одмах капитулише. 8 октобра 1789 буде му то дозвољено на начин по заповедника лично частан, уз увет, да гарнизон и старешинство сме слободно изаћи и понети своју приватну имаовину, и уз обећање, да ће на пут добити довољно пратње. Губитци, које је претрпила царска војска, нису били знатни; напротив сав је турски мунициони материјал и сав прибор у оружју, праху и олову пао у руке Лаудону.

Т. Ст. Виловски

(Свршиће се)

КЊИЖЕВНОСТ

ЛУДВИГ АВГУСТ ФРАНКЛ

(Наставак)

У то доће бурна година 1848. Франкл је стојао у средишту покрета. У мартовским данима играо је улогу, а учествовао је и у октобарским догађајима. 6 октобра као официр ћачке легије у судару на Табор-мосту буде рањен. После подуже почивке појави се опет са новим радовима. Године 1850 изађе његов „Magyarenkönig“ а на две године после тога изађоше „Гусле“, српске народне посме, које је превео уз упутство српског научника Вука Стефановића Караџића. Доће за тим више озбиљних радова, као што су „Прилози историји Чивута у Бечу“, песнички породични часопис „Libanon“; онда се Франкл даде на сатиру те у три са много хумора и каустичке досетке написане брошире зло нападне на лечнички шарлатанизам. Године 1850 био је Франкл изабран у председништву израиљске општине бечке а 1851 за управитеља бечке музичке задруге и за професора естетике на истом заводу. Најзначајнији резултат ове периоде у Франклову животу стоји у свези са путом његовим на Исток, камо је пошао, да у живот приведе Херцову закладу, научан и добротворан завод у Јерусалиму. Марта 1856 крену се на пут а августа исте године пратио се натраг у Беч на самртничку постељу своје жене. Франкл је свој, силним препрекама испрекртани задатак сретно био решио, о томе у делу „У Јерусалим!“ поднео извештај и изнео занимљивих података о стању у Грчкој, у опште на Истоку и о Јудејцима у Јерусалиму. Од то је доба, не рачунајући неке мање путове, скоро непрекидно живео у Бечу, но што се године 1857 по други пут био оженио.

Франкл, који је године 1850 једногласно био изабран у председништво израиљске општине бечке, вршио је пуних четирдесет година звање секретара и архивара њена. У оба та звања одликовао се својом великом интелигенцијом и неприкорном савесношћу, које му осигураше безусловно и потпуно поверење у општине. Године 1871 изабере га општински савет града Беча за школског саветника варошког. То је достојанство Франкл добио за многогодишње своје труде око наставе у овој монархији. Та он је у месту свога рођења, у Храсту у Чешкој, а и у суседним местима: Луцима, Раубовицу и Зајездецу и др. основао из својих средстава школске књижнице. И књижници бечког пијаристанског колегија даровао је скупоцене збирке књига, а цртачкој школи за занатлије дао је богату колекцију прегледалица. Свенаучишту у Атини послао је дела из свију струка науке и уметности, четир хиљаде свезака.

Као архивар бечке израиљске општине основао је архиву, која донде није постојала, и галерију ликова председника, који су од прошлога века били на челу општини.

У највеће му заслуге спадају труди око оснивања слепачкога завода. Франкл се тада обратио на све општине, у којима је већ било таквих за-

вода и потражио је извештаја и разјашњења у свих слепачких завода на свету. Са свом се душом одао тој важној хуманитарној ствари те је у ту сврху одлазио у сличне заводе по Немачкој и Швајцарској. Тако се ревно заузимао Франкл да се оснује бечки слепачки завод, да је већ за две године скупио основни капитал од 200.000 форината и личном интервенцијом накупио задрузи 425 чланова, који су скупа давали годишњу своту од пет хиљада форината. Навео је покојног Кенигсвартера те је овај уступио заводу кућу и башту и намештај за педесет слепаца. Но Франкл је, но што је завод био отворен године 1872, узео на око и будућност слепаца те је питомцима, који по добивеној настави оду са завода, осигурао камате фонда, који износи 21.000 форината сребрне ренте и који је такође основан ле неуморним заузимањем Франкловим. Франклова је била замисао те се сазвао први јевропски конгрес слепачких учитеља, који је њега изабрао за председника.

(Свршиће се)

КОВЧЕЖИЋ

КЊИЖЕВНЕ БЕЛЕШКЕ

— Сад у недељу било је у дворишти Велике Школе у Београду јавно предавање у корист фонду за споменик покојном Војиславу Ј. Илићу. Предавао је Симо Матавуљ и то о *лепој књижевности и њеним пријатељима*.

— 41 и 42 свеска књиге за народ из задужбине Петра Коњовића донеси приповетку из српског народног живота с натписом *„На клизаву путу“*, коју је написао Радослав Марковић. Ово је тек друга прилика, да се у књигама Коњовићеве задужбине даје поука народу у облику приповетке. Прву поуку те врсте донела је 16 свеска, у којој је изашла „Дооба Врлина“ од Милутина Јакшића. Писац приповетке „На клизаву путу“ познат је и читаоцима нашег „Стражилова“. Године 1887 изашла је у „Стражилову“ у последња три броја његова приповетка „Госпоја-Персин план“. Прочитали смо му и ову најновију приповетку. По нашем мишљењу та приповетка не одговара потпуно захтевима приповедачке уметности, има у њој и штошта, што се психолошки једва даје мотивовати, но тенденција јој је одиста красна и тако вешто истакнута, да се њој за љубав и драге воље превиђају слабе стране у приповеци.

☐ Поводом прошлогодишњег дипломатског спора међу Румунијом и Грчком изашла је брошура на пера познатог француског публицисте Arthur Desjardins-a, Le conflit Gréco-Roumain, која је прво штампана у Le Journal du droit international privé.

☐ У Паризу излази под уредништвом Н. Николаидеса лист L' Orient, који се бави Истоком и његовим народима.

☐ Дело професора Pisani-a о *Далмацији*, о којем смо ми проговорили неколико речи у једном прошлогодишњем броју, наградила је Француска Академија.

☐ У издању париског књижара A. Colin-a изашла је недавно друга књига познатог дела: Discours et opinions de Jules Ferry, publiés avec commentaires et notes par Paul Robiquet. У њој се говори: о Народној Скупштини, министарствима Жила Симона и Дифора, режиму од 16 маја и другом Дифорову министарству. Ова књига стаје десет франака.

☐ Трошком Plon-a, књижара у Паризу, излази је последње време неколико интересних историских студија, тако од A. Vandal-a: Napoléon et Alexandre I-er. Садржина је прве књиге: Руска алијанција за време првог царства; од Тилзита до Ерфурта А друге књиге: Други брак Наполеонов и крај алијанције. И прва и друга књига излазе у трећем издању, а стаје шеснаест франака. Ово је дело наградила Француска Академија.

☐ У осмом издању излаже такође код истог књижара од Waliszewski-a: Le roman d' une impératrice: Kathérine II de Russie. И ово дело би награђено од Француске Академије, а стаје осим франака.

БЕЛЕШКЕ О УМЕТНОСТИ

— Друштва српског народног позоришта, за коју смо јавили да је из Суботице отишла на четир приказа у Мартонош, остала је онде дуже но што је у први мах мислила, а одатле је онда отишла у Сенту, где од прошлога четвртка приказује. Први је приказ била Лукачијева „Рађокоса“; за њом је дошла Округићева „Шокица“, Суботићев „Милош Обилић“, Шапчанинова „Задужбина“, Миљковићева „Јабука“, Цветићев „Немања“ и Чикијин „Вечити закон“. Данас се приказује Миљковићев „Краљевић Марко и Арапин“.

САДРЖАЈ: Песништво: Крила. Ђ. На Орловцу. Борис Годунов. Лаж но невоља. Марија. — Поука: О прошлости Београда. — Књижевност: Луџис Август Франкл. — Ковчежић: Књижевне белешке. Белешке о уметности.

„СТРАЖИЛОВО“ излази сваке недеље на читаву табаку. Цена му је 5 фор. а. вр. на целу годину, 2 фр. 50 новч. на по године, 1 фр. 25 новч. на четврт године. — За Србију и Црну Гору 14 динара на годину. — Рукописи се шаљу уреднишшву а претплата књижарници Луке Јоцића у Нови Сад. — За Србију прима претплату књижарница В. Валожића у Београду.

Издаје књижарница Луке Јоцића. **Срп. штампарија дра Св. Милетића.**

БРОЈ 23.

СТРАЖИЛОВО

ГОД. VII.

ВЛАСНИК И УРЕДНИК

ЈОВАН ГРЧИЋ

У НОВОМ САДУ, 5. ЈУНА 1894.

ПЕСНИШТВО

О, ПЈЕВАЈ СРЦЕ МОЈЕ...

О, пјевај срце моје, стреси зв'јездице сјајне
С бесмртног величанства звуком љубавног миља,
Да њима уресим свето њене косице бајне,
У којима се љева мирис питомог смиља.

У храму љубави твоје нек њена слика стоји
И миљем дражи своје небеске даје силе,
Нек буде зв'језда јасна на небу снова твоји',
Богиња твог живота и извор пјесме миле.

Љуби и пјевај само, нек чисти, јасни гласи
Дигну је летом својим у трепет зв'јездица сјајних,
Као што мене дижу њени анђеоски краси
У св'јетлост божјег раја, у крило свјетова тајних.

Алекса Шантић

ГЛАСНИК

(Х. ХАЈНЕ)

Устај, слуго, седлај коња!
Сванула је зора рана.
Јури преко шуме, поља
До дворова краљ-Дункана.

Коњушара краљевскога
Испитаћеш тамо тајно:
Коју ћерцу краси данас
Невестинско рухо сјајно.

Рекне ли ти: „црнојка је!"
Ти похитај, брзо само;
Каже ли ти: „плавојка је!"
Не жури се брзо амо.

Сврати тада до ужара,
Купи једно уже јако;
Речи једне немој рећи,
Јаши тихо и полако!

С. Д. М.

СУДБИНА

(т. ШТОРМ)

Мој је негда поклонио
Своју прву љубав праву,
А она је одбацила
И предала заборављу.

С њим је дошла из туђине
Мома блага, дивна, мила,
Што је њега само хтела
И срце му поклонила.

И док искре од љубави
Он јој не хте да удели:
Страдала је она за њ'га,
И дала му живот цели.

С. Д. М.

БОРИС ГОДУНОВ

ДРАМА У ПЕТ ЧИНОВА

НАПИСАО А. С. ПУШКИН

С РУСКОГ ПРЕВЕО А. ПИСАРЕВИЋ

ТРЕЋИ ЧИН

ПРВА ПОЈАВА

Краков. – У кући Вишњовецкога

Псеудо-Димитрије, узурпатор и патер Черниковски

Узурпатор

Не, оче, нема више тешкоћа!
Ја дух познајем народа свога:
У вери му је стална побожност;
Свет му је пример његова цара.
А према сваком има стрпљења.
Јамчим ти, да још пре две године
Сав народ мој и источна црква
Власт намесника Петрова штују.

Патер

Нек ти помогне свети Игњатије,
Када наступе времена друга!
Међу тим чувај, о царевићу,
У души семе божје милости;
Пред оглашеним светом катканда
Претварати се дужност нам вели:
Људи ти суде — речи и дела;
А намере ти само Бог види.

Узурпатор

Амин! Ко је то тамо?

(*Улази слуга*)

Кажи да примам!

(Врата се отварају, улази гомила *Руса* и *Пољака*)

Из Кракова се крећемо сутра.
Ја ћу до тебе, Мњишек, у Самбор,
Биће три дана. Знам врло добро,
У твоме дворцу како се гости
И све блиста раскошним сјајем,
На домаћицу имадеш младу.
Надам се, да ћу видети тамо
Дивну Марину. А вас, другови,
Руси, Пољаци, што сте се дигли
На општег врага, нашег крвника —
Синци словенски, повешћу скоро
У бој жељени противу врага;
Ал' видим међ вама и нових лица.

Гаврила Пушкин

Дођоше да од милости твоје
Замоле мача и да ти служе.

Узурпатор

О, с драге воље, ходите, децо!
А ко је, кажи, Пушкине, овај
Лепушкаст младић?

Пушкин

То је кнез Курпски.

Узурпатор (Курпском)

Познато име. Неси л' ти рођак
Казанском оном славном јунаку?

Курпски

Ја сам син његов.

Узурпатор

Да л' он још живи?

Курпски

Умро је.

Узурпатор

Велик ум! Муж од битке и света!
Ал' од онога доба, како је
Усто да свети увређену част
И с Пољацима на стари град Олгин
Напао, од тад слава му преста.

Курпски

Остатак живота отац проведе
У Волхинији — својим добрима,
Што му их даде Батори за тим.
У самоћи је мирно тражио
У наукама само утехе.
Ал' му то беше утеха слаба:
Често се сећо своје младости
И оне земље, где је провео —
Са том је мишљу и у гроб лего.

Узуриатор

Несрећан јунак! Како је јарко
Сињо почетак бурног му жића!
Ал' се радујем, дични витеже,
Што му се мири син с отаџбином;
Грехе очева не спомињите!
Мир пепелу им! Дај руку, Курпски!...:
Није ли дивно? Син Курпског води
На престо; кога? — Иванова сина!..
Све је за мене: судба и људи.
А ко си ти?

Полак Собањски

Собањски шљахтић.

Узуриатор

Част ти и слава, чедо слободе!
Трећину плате напред му дајте!
А ко су ови? К'о да познајем
Одело наше. Та то су наши!

Хрушчов (клањајући се)

Јест, господару, ти си нам отац!
А ми смо твоји робови верни.
Из Москве ми смо к теби прибегли,
За тебе, царе, гинут' смо вољни,
Наша телеса степенице ти,
До царског трона да можеш доћи!

Узуриатор

О, страдалници, држ'те сте мушки!
Ја да се само докопам Москве,
Борис ће за све платити онда.
Ко си ти?

Карела

Ја сам козак са Дона;
Атамани ме к теби послаше,
Доњње и горње чете козачке,
Да видим светло царско ти лице
И да т' у њихно име поздравим.

Узуриатор

Познајем Донце и нисам сумњо
Да ћу видети њине заставе
У редовима својим. Хвала им!
Знамо ми да су козаци данас
Стешњени јако и да их гоне;
Ал' ако нам само Бог помогне,
На трон отаџа да се попнемо,
Наш верни Дон ће слободан бити.

Појета (долази клањајући се и дотиче се одеће Димитријеве.)

Велики принче, дични царевићу!

Узуриатор

А шта ти желиш?

Појета (пружа му артију)

Прим'те усрдно,
Овај плод јадни срдачног труда!

Узуриатор

Шта видим?! Нека латинска песма!
Мача и лире свети је савез:
Један их ловор уједно краси.
Рођен сам истина под небом ноћним,
Ал' глас латинске музе познајем
И цењем с Парнаса волим и љубим.
У дар пророчки песников верујем.
Није залуд у њиним грудма
Одушевљење пламеног срца:
Благословен ће бити мој покрет, —
Песник га напред већ прославио!
Приступи, драги! За спомен, ево,
Од мене узми овај дар мали!
(Даје му прстен)
А када са мном судбина реши
И када узмем круну предака,
Надам се да ћу и опет чути
Твој глас песнички и химне таке:
Musa gloriam coronat gloriaque musam...
И тако, браћо, до сутра — с Богом!

ДРУГА ПОЈАВА

Замак војводе Мнишка у Самбору. — Парадна соба Маринина

Марина, Руџа јој помаже при облачењу. *Слушкиње*

Марина (пред огледалом)

Но, јеси л' готова? Жури се мало!

Руџа

Извол'те најпре, изберте само
Избором тешким шта ћете на се:
Бисерну врпцу, ил' полумесец
Ваш од смарагда?

Марина

Дај ми мој венац од дијаманта!

Руџа

Прекрасно! Знате л', имали сте га,
Кад сте овамо дошли у дворац?
Ви сте на балу к'о сунце сјали:
Уздихали су за вама мушки.
Лепотице су само шапталe...

Онда вас, веле, први пут видео
Млади Хоткјевић, што се убио.
Права је — веле — истина, да вас
Ко само види, тај се заљуби.

Марина

Дед се пожури!

Руеја

Одмах! Ваш отац
Нада се вама данас зацело.
Ни царевић вас не виде залуд —.
Потреса није затајит' мого,
И он је рањен: тако и треба
Поразити га одлучно само.
Заљубио се, истина права:
Већ месец дана из Кракова је,
За војну и за московски престо
Не мари више, него пирује;
Руси се љуте, Пољаци с' једе.
Ах, Боже! Хоћу л' дочекати дан,
Да вас царевић као царицу
Московску собом поведе тамо?
Не ћете ваљда оставит' мене?

Марина

И мислиш, ја ћу бити царица?!

Руеја

Да ко ће? Ко се још сме лепотом
Мерити овде с мојом госпојом?
Кућа Мнишкових ником ни у чем
Нити уступа нит' је уступала;
Дух им је чувен свуд на далеко...
Срећан је, ког ви погледа свога
Удостојите, ко вашег срца
Љубав присвоји; та ко би био
Други нег' краљ наш ил' дофен млади....
Не само убоги царевић ваш,
Бог га зна ко је, Бог зна од куд је!

Марина

Цео свет зна га, да је син царски

Руеја

А прошле зиме целе је био
Код Вишњевецког слуга.

Марина

Крио се.

Руеја

Мож' бити. Ал' ви знате ли само,
Шта по народу о њему гуде?
Да је он звонар у Москви био,
Да је већ познат као скитница
По свој општини својој и граду.

Марина

Какве глупости!

Руеја

Ја не верујем;
Само то кажем да треба увек
Своју судбину да благосиља,
Кад га од других више љубите!

Слушкиња (долази журно)

Већ су се гости сви искупили.

Марина

Видиш ли: ти би до зоре тако
Брбљала саме глупе лудор'је,
А ја се не бих обукла никад....

Руеја

Овога часка све је готово!

(*Слушкиње се журе*)

Марина (за себе)

Читаву тајну морам дознати.

ТРЕЋА ПОЈАВА

Ред осветљених соба. Свирка

Вишњевецки и Мнишек

Мнишек

Он се с Марином само забавља,
Она једина занима њега.
То ми је нешто на свадбу налик.
Но кажи, јеси л' икад мислио
Да ће кћи моја царица бити?!

Вишњевецки

Чудо заиста! — А мишљаше л' ти,
Да ће мој слуга сести на престо
Московски?

Мнишек

А тек каква ј' Марина?!
Само јој шапнух: но, пази сада,
Да не упустиш тог Димитрија!....
И већ је пао у њене замке!

(Музика свира полонезу. — *Ухватају* иде с *Мариком* као први пар)

Марина (тихо Димитрију)

У једанаест часова сутра
На вече бићу у шеталишту
Међу липама поред фонтене.

(Раставе се. — Други пар)

Кавалир

Шта Димитрије налази код ње?

Дама

Како? Та она врло је лепа.

Кавалир

Баш као каква мраморна нимфа:
Очи, уста — мртво без осмеха!..

(Нов пар)

Дама

Леп није, ал' је пријатна лика,
Види се да је царског порекла.

(Нов пар)

Дама

Кад ћете у бој?

Кавалир

Кад каже царевић,
Ми смо готови; ал' пана Мишишек
Канда ће и нас с њим заробити.

Дама

Пријатно ропство.

Кавалир

Јест, кад бисте ви...

(Разилазе се, собе се мало по мало испразне)

Мишишек

Ми, старци, више већ не играмо,
Гром музике нас више не вуче;
Дражесних руку не љубимо више....
Ал' старих шала радо се сећам!...
Ал' сад тог нема, што је пре било!
Ни младеж није више ватрена,
Нит' је лепота тако дражесна;
Све је то, брате, већ изумрло.
Него хајдемо, њих оставимо!
Сешћемо где год у какав кутак,
Отворићемо травом обраслу,
Стакленку старог угарског вина,
Пијуцкаћемо тај сок мирисни —
То густо уље жарко, слађано —
Онда с' и зборит' о свачем даје.
Хајдемо, брате!

Вишњевецки

Право, хајдемо!

ЧЕТВРТА ПОЈАВА

Ноћ. — Врт са фонтеном.

Узурпатор и Марина

Узурпатор (долази у врт)

Ту је фонтена: ту ћ' она доћи.
Рођен сам — мислим — а за страх не знам:
И смрт сам близу пред собом гледо —
Па дух ми није од смрти презо.
Грозило ми је вечито ропство,
Гоњен сам био — ал' нисам клоно,
Смело сам ропству утеко срећно.
А што ми сад се дихање стеже?
Што ме страх хвата неодољиви?
Да л' је то потрес од жарких жеља?
Не, страх је! Цео дан сам чеко
Тајни састанак овде с Марином,
Размишљао сам, шта да јој кажем;
Како да савладам надутост њену?!
Како царицом да је назовем?!
И ево час је — ја се не сећам
Речи, што сам их био спремио;
Љубав ми машту сву оковала...
Но, шта то шушну?... О, лакше. лакше!
Не, то ј' месечев махњини зрачак,
Ил' поветарац шали се само. —

Марина (долази)

Царевићу!

Узурпатор

Она је!... Сва ми крв је застала.

Марина

Димитрије, јесте ли ви?

Узурпатор (за себе)

Чаробни, слатки глас! (Иде к њој).
Ти ли си једном?! Видим ли тебе
На само са мном у тихој ноћи?
Како је споро дуги дан теко!
Једва угасну вечерњи зрачак!
Дуго сам овде у мраку ноћном.

Марина

Часови лете — време је скупо.
Заказала сам овде састанак
Не за то, да ти љубавне речи
Слушам. Не треба речи. Верујем
У твоју љубав. Чуј: решила сам,
Да с твојом судбом, злом или добром,
Сједините своју. Ал', Димитрије,
С правом од тебе једно захтевам:
Откри ми тајне паде свог срца,
Намере кажи и бриге своје,
Па ћу ти смело пружити руку,
Да живим с тобом — не слепо као
Робиња мужу лаганих жеља,
Ил' наложница, што ћутат' мора;
Већ као жена тебе достојна
И помоћница московског цара.

Узурпатор

Ох, пусти само на један часак
Да заборавим на бриге своје!
Сама, Марина, сад заборави
Да царевића пред собом видиш!
Свог љубавника у мени гледај,
Свог изабраника, ког један поглед
Твој срећним чини. Ох, саслушај ми
Љубавне ваје, срце ми топе!
Да ти искажем, чим срце гори!

Марина

Није сад време; ти, принче, чекаш,
Нестаће вере у пријатеља;
Сваког је часка опасност већа,

И дело све ће мучније бити;
Већ се проносе сумњиви гласи,
Већ једна другу новости гоне;
Годунов ће ти да стане на пут...

Узурпатор

Шта, срећо моја, шта ће Годунов?!
Зар Борис твојом љубављу влада?
Не, не! Сад гледам баш равнодушно
На царски престо и све владање.
Ах, твоја љубав... Та без ње шта је
Живот и слава, шта руско царство?
У пустој степи, у земуници --
Крупи ми царској ти си замена;
Ах, твоја љубав...

Марина

Зар се не стидиш?!
Помисли на свој високи позив!
Твој позив треба да ти је дражи,
Него све дражи овога света.
Испоредит' га не можеш ни с чим.
Младићу, који безумно пламти
Плењен дражима моје лепоте,
Свечано не дам ја своје руке,
Већ наследнику московског трона,
Царскоме сину, ког срећа прати!

Узурпатор

Ох, не мучи ме, дивна Марино!
Зар си ти позив у место мене
Изабрала?! Не знаш да ми тим срце
Ужасно раниш и болом трујеш?!
Али шта? Реци!... Мисао грозна!....
Да нисам судбом царски потомак
Ни син Иванов, ког је већ давно
Свет смето с ума — јадно то чедо! —
Би л' ме ти онда — онда љубила?

Марина

Димитрије си и нико други,
Другог не могу љубити никог.

Узурпатор

Доста је! Не ћу више да љубим
С мртвацем једну исту девојку.
Доста ј' притворства! С истином напред!
Знај: да већ давно Димитрије ти
Под земљом трухне — ускрснут' не ће;
А ја пак ко сам, хоћеш ли да знаш?
Казаћу: ја сам калуђер бедни;
Калуђерска ме невоља нагна,
Те сам на смелу мисао дошо —
На чудо, што још свет није чуо —
Из ћелије сам утеко своје
У Украјинце — у дивља села,
Привикао се коњу и сабљи;
Вама се јавих к'о Димитрије,
Преварио сам глупе Пољаке.
Шта велиш на то, горда Марино?
Задовољна си мојим признањем?
Ти ћутиш?

Марина

Срамота! О, тешко мени!

(Ћутање)

Узурпатор (у себи)

Куда ме моја наглост одведе!
Са тешком муком стечену срећу
Можда за навек изгубио сам.
Шта ја учиних лудак?! (гласно) Та видим,
Стид те је водити с некнезом љубав.
Сад ми изреци реч судбоносну!
У твојој руци моја је судба:
Реши — ја чекам! (пада на колена).

Марина

Устани, бедни узурпаторе!
Мислиш зар да ћеш клечањем моћи
Освојит' срце, што славе жели —
К'о лаковерној, слабој девојци?!
Вараш се, драги! Та падали су
Пред моје ноге трофови силни;
Ал' сам им молбе одбила хладно,
Но, не за љубав калу-бегунцу...

Узурпатор (устане)

Не презри младог узурпатора!
Можда с' у њему крију врлине,
Достојне самог московског трона,
Достојне твоје руке бесцене....

Марина

Достојне ужета, бестидниче!

Узурпатор

Крив сам: обешћу силном опијен
Варо сам Бога, варо цареве,
Свет варо; ал' ти, Марина, не смеш
Казнит' ме, јер сам пред тобом прав.
Тебе варати могао нисам;
Ти си ми само била светиња,
Пред њом се нисам претварат' смео...
Само ме љубав, ох, љубав слепа —
Љубав ме нагна, да све искажем!

Марина

Чиме се хвали, безумник један!
Ко је тражио твога признања?!
Да си ти мого, скитницо јадна,
Чудно завести та два народа,
Моро би ваљда успети у том
И бар би скрио своје злочинство
Упорном, вечном, дубоком тајном.
Могу л' се, кажи, поверит' теби?

Могу л' свој род и стид девојачки
Заборавити, сједињити
Судбину своју са судбом твојом,
Кад ти сам тако лакомислено
Срамоту своју на пазар носиш?!
Љубав га нагна да се избрбља!
Чудим се како ниси пред оцем
Мојим то казо из пријатељства
Ил' од радости пред нашим краљем,
Или пред паном још Вишњевецким
К'о верна слуга док си му био.

Узурпатор

Кунем се: ти си једина могла
Изнудит' моме срцу признање;
Теби се кунем, да никад, нигде,
Ни при весељу — чаши безумној,
Ни с пријатељима у разговору,
Ни под секиром, ни у мукама
Не ће мој језик рећи ту тајну.

Марина (иронично)

Кунеш се! Па ти вероват морам.
О, верујем ти! Ал' да знам чиме
Кунеш се? Можда именом божјим,
К'о језуита побожно чедо?!
Ил' као витез чашћу витешком,
Ил' можда само својом царском речју,
Као син царски?! Је л' тако! Кажи!

Узурпатор (обесно)

Ивана Грозног дух ме посиви,
Димитријем ме из гроба назва,
Народе око мене узбуни,
За ме Бориса даће на жртву.
Царевић ја сам! Доста! Стид ме је
Пред Пољакињом гордом да пузим.
За навек с Богом: ратна ће игра
Крвава бурне судбе ми бриге
Угушит' с овом муком љубавном.
О, како ћу те мрзит' онда,
Када жар страсти дивље угасне.
А сада идем — пропаст ил' круна
Чека ми главу у руском царству;
Ако смрт нађем у боју часном
Ил' к'о злочинац на вешалима,
Не ћеш ми жена никада бити
Нити ћеш судбу делити моју,
Али ћеш једном жалити можда
За срећом, што си је одбила сама.

Марина

А кад ја твоју обману дрску
Што пре пред свима откријем, онда?

Узурпатор

Мислиш ли да се ја тебе бојим?
Да ће пре једној пољској девојци
Вероват', него царевићу руском?
Знај да ни краљ ни папа ни велможе
Још не верују у моје речи.
Да л' сам ил' нисам ја — Димитрије,
Њима ј' свеједно; ал' сам ја само
Изговор за рат и љуту војну.
То они желе; а твој ће немир
Морат' престати, веруј ми само!
С Богом!

Марина

Почекај, царевићу! Најзад
Чујем реч мужа а не детета.
С тобом ме она сад измирује.
Сад заборављам страст твоју наглу
И Димитрија пред собом гледам.
Ал' чуј: прени се и не оклевај!
Води што брже на Москву војску,
Заузми Кремљ, седи на престо —
Тада по мене сватове пошљи;
Ал' док се твоја, Бога ми, нога
На царски престо не попне и док
Сам Годунова не свргнеш доле,
Љубави твоје не слушам речи. (оде).

Узурпатор

Не! С Годуновим лакше се бити,
Ил' језуиту преварит' дворског,
Нег' једну жену. Враг да их носи!
И увија се и извија се,
Пузи и махом клизне из руку,
Цичи и прети, често и рани —
Змија је змија!... Нисам бадава
Дрхтао. Мал' ме не упропасти.
Ал' сутра у бој — све је решено!

ПЕТА ПОЈАВА

Литавска граница

(година 1604, 16 октобар)

Кнез *Курски* и лажни *Димитрије*, обојица на коњима. Војска се приближује граници.

Курски (скочи први)

Ха, ево, ево руске границе!
Света Русијо! Отаџбино ми!
С гиушањем стресам прах туђе земље
Са свог одела; жедно удишем
Нови зрак, он ми само је рођен!
Сад се и твоја, о оче, душа
Теши и кости с' у гробу смеше!
И опет засја наш мач дедовски,
Тај славни мач — страх тамном Казану.
Верна слуга московских царева
И сад ће за свог цара да с' бори!...

Узурпатор

(иде лагано погнуте главе; за себе)

Како је срећан! Чиста му душа
Плива у слави и у радости!

(Гласно)

Ја ти завидим, витеже драги!
Син Курпског, у изгнанству одгојен,
Заборавивши беде очева
И откајавши грех му за гробом,
Готов си своју крв да пролеваш
За Иванова сина, да цара
Правог повратиш свом отачанству . . .
Нека ти срце пламти весељем!

Курпски

Зар твоје срце није весело?
Ето Русије — она је твоја!
Твоји те људи тамо чекају,
Твој Кремљ, твоја Москва и престо.

Узурпатор

Руска крв мора, Курпски, потећи!
За цара свога ви се борите,
И ви сте чисти; ал' ја вас водим
На браћу своју; позво сам Литву
На Русе; ја ћу баш да покажем
Непријатељу свети пут у Москву;
Ал' нека мој грех не падне на ме,
Већ на Бориса, цареубицу! . . .
Напред!

Курпски

Напред! Смрт Годунову!

(Оду сви у трку. Чете пролазе скоком преко границе.)

(Наставиће се)

МАРИЈА

(Наставак)

По селу се дотле говорило свашта.

Још Милан није ни изишао из села, а већ је гостионичарка стала разносити разне гласове. Као сигурно је држала, да је Иванка Миланова заручница, јер је из ходника много штошта чула, што су они разговарали. Говорила је, да је својим очима видела, како је Иванка загрлила Милана па га пољубила. Уз то је плакала и говорила, да ће се убити, ако се скоро не венчају, јер она не може другога волети, па ма ко био. Па онда како је Милан обећао, да ће је тога и тога дана испросити. Па шта се та Марија толико понела, што им он долази у кућу? Ципија је, па не ће у крчми да троши, јер тамо добије све бадава. А благајник га прима за то, да би му био увек на руци, ако би га ко тужио.

Ово је било довољно па да се свако разувери, ко је држао, да ће Милан узети Марију. Па да је остало само на томе! Али зли језици почели износити свашта. Па већ и мајсторски момци из зависти учиниће своје. Испеваше песму, која се свршавала:

Још да јој је лепезица плава,
Па би била приставица права.

Мајсторице се подругљиво смешкале, када би пролазиле поред Маријине куће.

Било је и таквих, који су све, што се по селу говорило, дошаптавали Јулци и Марији.

Једнога дана одем онамо.

Јулка изгледаше као убијена. Погледала је и на мене, као на човека, који је дошао, да ваљда ужива у њихову јаду.

Како сам гледао у Марију, срце ми се стезало у грудима. По погледу јој опазио сам, да трпи страшне душевне болове.

Бледило се почело показивати на њену свежем, руменом лицу, а покрети јој беху збуњени. Нека мисао јој тишташе душу и као да јој сметаше на сваком кораку. У говору никакве везе мисли. Час би почела нешто, па би, не довршивши, почела о другом. Није више гледала онако јасно, отворено, као дотле.

»Марија!« — ословим је тихо.

Она ме погледа само, а не проговори ни једне речи.

»Милан ми је писао.«

Станем јој читати писмо а уз то час по погледам у њу.

Она није дизала главе, али за час се спусти на диван, и чуо сам најпре неколико уздаха, за тим сам опазио сузе а најпосле ми допре до ушију гласно јецање. Увидео сам, да са писмом нисам ништа постигао. Нешто је друго њу тиштало.

»Верујте, нисам ни сневала, да има тако пакосна света, који је у стању свашта изнети. Не познају они Милана, а још мање мене. Јаој, шта су све изнели! . . .« и поче плакати.

»Ја нисам ништа рђаво чуо!«

»Немојте се претварати... ја то осећам, а верујте, више сам познала свет за ово неколико дана, него за све време до сада. Па се и сама пред собом осећам да сам крива. Осећам, да се не могу пред светом одбранити, ма шта чинила. Је не смем пред свет! Ја ћу пре умрети од стида... Милан! Милан! Ако ја стојим на путу његовој срећи... нека му је благословено...«

Савлађивала је сама себе.

»Шта то би?« — зачу се из небуха Јоца на вратих. — »Ми очекујемо у општини Милана а у место њега дође други. Дошао је Имшевић, да настави истрагу... Ја мислим, да Милан није требао захваљивати, ако му је овде било досадно, већ...«

»Шта? Шта?« — запита Јулка.

»Данас око три сата дође ми у канцеларију, прикаже ми се и рече, да је изасланик у место Милана. Јулка!« — рече жени — »ако је по вољи, да и овога позовемо, и он је момак... шат...«

»Ћути... молим те!«

»Но, но, та ти си и онда наваљивала, па као велим...«

»Шогоре!« — рече Марија бôно. — Ја вам до данас нисам ништа учинила, чиме бих заслужила ваш прекор па вас лепо молим, да се бар ви тако не изражавате... доста је са улице... Допустите, да бар у ова четир зида имам мира..«

Јоца погледа Марију, па видевши како је бледа, уплакана, нежно је загрли и рече:

»Шалим се, шалим... Хтео сам само да њу мало наједим. Волим, што си ти много паметнија од ње, па си и томе господичићу показала, да ниси мушица, која слепо налеће на свећу. Таква девојка као ти наћи ће себи увек пара...«

»Престани о томе! Да, да ће наћи... ма да није онако смежурана као она вештица... Чули смо све, шта се десило у гостионици... на част му...« — љутила се Јулка.

»Не тако, снахо! Може бити да није он крив, и да није све тако, како сте ви чули,« приметим ја.

»Маните се тога: Није крив! Не знам, ко би натерао момка да узме девојку, коју не воли?!...«

Марија је само ћутала.

* * *

Прође прилично времена а од Милана ни гласка. Већ сам почео сумњати, кад једнога вечера добијем ово писмо:

Драги пријатељу!

Знам да ћеш се чудити, што не долазим после онога мога писма. Ма да нисам онде код вас, опет осећам, шта се догађа. Моја је савест чиста пред Богом и пред људма. За сада не смем ни помислити, да бих могао искорити Марију, јер ме из ових демонских шака нико избавити не може, нити има на земљи места, на којем бих се од њих сакрити могао. Када бих Марију искорисо сада, упропастио бих и себе и њу за навек. Па то разочарање од стране, њене када би дознала за све, на још пред олтаром!... Не бих могао то преживети. А и како бих изгледао пред њеним анђеоским погледом?!.. Био бих понижен, а тим бих изгубио све... Знам, осећам да сам потпуно невин, али ко ће разуверити цео свет?! Ови су се овде постарали, да цео свет дозна, како сам намислио искористи Иванку — а свако верује у то. Шта ће бити са мном, за сада не знам. Марији желим издржљивости — а иначе свику срећу!

Поздравља те твој Милан.

* * *

Пролазили су од тога дана дани и месеци. Видео сам Милана ожењена. Узео је Иванку. Када бисмо се састали у А., он ме је избегавао. Јако се промењено. Очи му подбуле, лице поцрвенело. Одао се пићу. Трезан није нигда долазио у своје огњиште, своју кућу. Зуцало се, да му жена није много ни марила за то, шта више, волела је, кад је што дуже остајао.

А Марија? Пред њеним очима лебдео је само он. Када смо јој рекли, да се жени, није веровала.

И она се променила. Више пута би се замислила па би као за себе говорила, да то све није истина и да су само сплетке одвратиле од ње Милана.

Никуда није излазила. Гласови, који се разносили по селу, нису је више узнемиривали. Бар тако је изгледало. Шта више, мени се чинило, да јој годи, кад би поново чула, да се њено име спомиње уз Миланово.

Природна је била, па је тако и љубила, да са том љубављу и у гроб легне. Свој идејал посила је у срцу, а чезнећи за њим у при-

роди, све је више напрезала машту уобразиљу, да га сачува у оном облику, у којем јој се у срце урезао.

Почела је веровати у снове. Наравно да није било ни једне ноћи, а да није о Милану сањала.

Ја сам одлазио четње до ње те сам покушавао, да јој читањем одвратим мисли од њега. Али сам се редовно уверио, да није ништа слушала.

Многи просиоци распитиваху за њу. Она је одговарала, да јој нико не може заменити Милана и да ће он већ доћи.

Почели смо се бојати за њено здравље. Више пута би плакала, а није ни једном речицом одала узрок.

Дала се најзад и у врачбине.

Ово не ћу нигда заборавити.

Био је Божић. Дотле сам већ био узео Јелицу, али се договоримсо ја и Јоца, да заједнички код њега проведемо бадње вече. Шта нисмо чинили, да и Марију мало развеселимо! Али она би само онда била расположенија, када би се повео разговор о Милану. Чудновато! Говорила је, како јој Милан пише, али поштар из злобе уништи писма. О томе, да је он ожењен, није хтела ни да чује.

Знао сам за обичај у Н., да девојке врачају у очи Божића. Оду на пример до дрвета у дворишту те му говоре: »Дрво, немо дрво, проговори сада, да ли ме мој драги љуби и реци ми његово име!«

На неколико минута пред поноћ поче Марија бивати све узрујанија. Непрестано ме питала: колико је сахата? На пет минута пред дванаест устаде. Запламтела у лицу изиде у двориште. Ми смо знали шта хоће. Полако пођосмо сви у ходник, од куда се видело цело двориште. Јасна месечева светлост одбијаше се о снежни плашт, који је покрио земљу. Све зграде у дворишту, неме и непомичне, као да нас посматраху. На средини авлије стајала је багрена а тек по који сук листак са врхом окренутим земљи висаше, очекујући ваљда бујни живот пролећа. До те багрене пође Марија, озарена месечевом светлошћу. Изгледаше као дух, који се у глухо доба ноћно тетура по стазама, којима је негда у животу ходио.

Кад је дошла близу, застане, погледа на кулу црквену па стане ослушкивати. Мене обузе нека језа и страва. За моји леђи чуо сам јецање и плач њене сестре. Но брзо је ућуткасмо, јер смо хтели, да се Марија разувери.

Настала је тишина, тек само чусмо наше дисање, а кроз уши нам је зујала убрзана циркулација крви.

Дан, дан, дан ... поче проламати ноћну тишину црквени сахат са куле, оглашавајући, да је поноћно доба, да је дванаест сахата.

Марија приђе багрени, полако је обгрли те поче питати дрво, да ли је њен драги воли и да каже његово име.

Није се чуло ни гласка.

Опазисмо, како Марија поче клецати, а после се усиљаваше, држећи се за дрво, да не клоне.

»Милане! Милане! Одзови се!...« повиче мало гласније, као да је он ту па не ће да се одзове. »Милане! Јави се!... Ти знаш да само тебе волим!... Милане! Милане!...«

Проплакасмо и потрчасмо до багрене, поред које је Марија као без свести лежала. Сестра је поче викати и пребацивати јој ту лудорију, а она је само ћутала и не мичући се дозвољавала, да је унесемо у кућу. После је тихо јецала.

Сутра дан није устајала из постеље. Била је бледа, мирна и озбиљна. Говорила је полако, не спомињући ни једном речицом ноћашњи догађај.

Од тада није ни устајала. Нагло је венула, а појавио се и кашаљ, кобни знак, да нестаје телесне снаге.

Од пређашње њене лепоте остала је само сенка. Кад бих ја дошао, ухватила би ме за руку те говорила:

»Све ми се нешто предсказује, да не ћу још дуго. Па и боље је да умрем. Видим да њега нема, па сада и верујем. И боље је да умрем. Живот би ми био само патња.«

После би опет:

»Кад би могора куда преместили ... али далеко, далеко, јако далеко ... па да ми се уклонити од ових погледа ... Ви то не можете схватити, колико ми јада задаје поглед које сељанке, кад ме походи ... знам шта мисле ... Разумете ли ме?«

Гледали смо, да јој докажемо, да то није ништа, што је он долазио у кућу, али то није помагало, јер га она љубљаше, те наше речи не бејаху мелем. Шта није Јулка радила, да јој докаже, какав је он сад, само да јој га избрише из успомене!

О Милану се проносили разни гласови. Једном дочусмо, да је премештен; после опет да га је жена оставила, и после ништа више.

* * *

Марија је подлегла. На самрти је спомињала његово име.

На дан њене смрти, а после годину дана, када је Јулка походила гроб Маријин, нашла је венац свежа цвећа са траком, на којој писаше: »Милан — Марији«. После дочусмо, да се због растао са женом. Њени родитељи одоше у Босну, пре но што ће Берањи у пензију, те је и она отишла к њима, но што је увидела, да се осећај, који треба да спаја мужа и жену, не може изазвати силом.

На Маријину гробу и данас још искрсне по који пут венац свежа цвећа.

Стеван Радић

ПОУКА

КЊИЖЕВНЕ ПРИЛИКЕ У РИМУ

III Библијотеке

Године 1752, док се ископавало у засутом граду Еркулану на напуљском заливу, нађена је господска кућа са красним перивојем, који је досизао до оног чаровног мора. По њену положају, по опсегу и по ископаном покућству ufало се је да ће под оним порушеним зидовима, много шта бити, чим би се познавање старинскога свијета окористило; и доиста то се уфање није изјаловило. Тежачка мотика једнога дана удари у неку особиту собицу, што је онај час привукло пажњу наученьака: ту су била намјештена поprсја Епикура, Ермарка, Метродора, Демостена и Зенона; наоколо уза зидове бијаху повисоки ормари; један већи насред собе, да си га могао свега обаћи, а сви препуни великих црних омотака. Тежаци су на први мах мислили да је угљевље, па неке збиља и спалили. Ни стручњаци, који су се ту налазили, нијесу знали шта би то могло да буде, кад напокон једноме поће за руком да на тим омоцима прочита два три слова: e... то су дакле књиге, и та је собица домаћа нечија библиотека. Помами се старинарски свијет при такову изнашашћу; с већом се пажњом стаде ископавати и доиста на другом мјесту, у истој кући, нађени су опет нови омоци, сачувани у малим сандуцима. Такових је комада било свега око хиљаде. Али шта је у њима било? Каква се је дјела прохтјело срећи да нам их у руке преда, но што су дубоко под земљом лежала скоро седамнаест вјекова? Прва је потешкоћа лежала у одмотавању тих старинских књига, а друга у прочитању изгорјелих слова. Материјал познат је одмах; био је египатски папир, обичајна билинска хартија у оно вријеме. Али даље? Након свакојаких покушаја, којима су се посветили људи од заната из свих крајева, размотане су прве књиге и прочитане: бијаху то дјела грчких филозофа Епикурове школе. Мислило се је да ће се прије или послије појавити оно, за чим се је толико чезнуло, бива дјела оних писаца, који нијесу до нас доprли. Али како се је даље размотавало, онако је и расло разочараване у ученом свијету. Важност нађених епикурових одломака није за цијело била у размјеру са важношћу онога открића.[1]) За нас је пак то само за то интересно, што можемо рачунати да је и Плинијева библијотека по свој прилици удешена била; тим више што нам он ни у каквом писму не говори опширније о том предмету: до душе велико чудо у човјека, који онако на танко умије да нам опише своју кућу, па како чита, како учи, како попрaвља своја дјела.

По обичају, што је у оно доба био закладао, бива да у свакој бољој кући буде по једна богата књижница, морамо држати да је и он имао у свим својим кућама и у љетниковцима по велику збирку књига. У познатом писму, гдје је на танко описана његова лаврентиска *вила*, спомиње неку собицу, гдје је у зиду уврштен мален ормар „попут мале библијотеке“, и ту су му књиге, „које ваља да су му чешће у руци“.[2]) То је дакле мала књижница, онака, колика се хоће за љетниковац, гдје господар проводи само кратко доба године. У Риму пак, на есквилинском брijегу, гдје му је кућа била, ту су му за цијело и књиге, а тих је имао силу, ако узмемо у обзир његово непрестано и сваковрсно учење. Познајући његов фини умјетнички укус, и средства, којима је могао располагати, можемо и без његова свједочанства тврдити, да су му полице и ормари за књиге од скупоцјена дрва, да су саме књиге у најбољем издању, да су наоколо по соби намјештене слике великих пјесника и филозофа; та

наш је Плинијe чист енциклопедиста, а у књижници такова човјека ваља да је заступана свака појава људског ума. Али опет не смијемо ни помислити да му је библијотека така била да се њеним несланим и раскошним богатством могао човјек хвастати. Сенека луто жигоше то нагомилавање књига, кад ко их кући тежи само за неком таштином. „Чему толике књиге, кад им господар за свог вијека скоро ни пописа не чита? Мноштво се свезака не хоће за учење; корисније ти је да се бавиш малим бројем писаца, него да их прочиташ хиљаду. Изгори у Александрији четир стотине хиљада књига, заиста величанствен споменик краљевског богатства; али нека други то у звијезде кују, као Ливије, који то називље дивним доказом краљевске бриге и укуса. Не, ту није ни бриге било ни укуса; то је пуст био луксус, јер књиге нијесу сакупљене за учење, него за неку изложбу: онако их згрћу и они, који тим урешавају собе, гдје се једе и пије. Говори се да је таково трошење у књиге паметније него у коринтско посуђе или у слике; али је свако претјеривање од штете. Може ли се простити човјеку, што набавља ормаре од кедрова дрва и слоновe кости и што у њих грне дјела непознатих или мањих писаца, да међу њима зијева од беспослице и да једино уживa у читању њихових пописа и натписа? Та код наших празнова наћи ћеш намјештене наше историчаре и говорнике по књижницама до крова високим; чак и у купатилима библијотеке су као тобоже неки урес кући. Просто свакоме који ради учења то сакупља; али ни по што кад су дјела чувених људи зидовима на украс“.[6])

Ово су златне ријечи, које би и за наше доба вриједиле; само наш философ претјерује, кад наводи александриску библијотеку као неки празан луксус; луксус може бити и важан и потребит, кад је, као у овом случају, скопчан са заводом, који је египатском краљу на вјечиту дику. Али ко чита Сенеку, не смије сметати с ума, да је тај философ, поред својих великих врлина, опет прави декламатор у најширем смислу ријечи, и да га чежња за формом и звучним фразама често заслијепљује.

По Витрувију требало је да су књижнице према истоку положене, јер је онака свјетлост најсходнија за читање, а опет књиге се лако не распадају; које су изложене у ормарима према западу, мољци их гложе а влага их квари.[4]) Лијепи обичај, да се по библијотекама намјештају слике великих људи, бијаше по свуда уведен. И Марцијал је дочекао велику почаст, да му је још за живота поврће положено у Стертинијевој кући; али исмијехива таштину оних писаца, који су јавним књижницама даривали своја дјела а у исто доба и своју властиту слику.[5]) Ко није могао да набави за своју збирку такав урес од сребра, од бронзе или од мрамора, задовољавао би се воштаним сликама, кад нијесу чак и од креде биле; тако је и Плинијев пријатељ дао направити уз малу цијену попрсја Корнелија Непота и Тита Касија.[6]) Је ли пак библиотека била само за то да и господарево богатство изнесе на видјело, онђе су слике биле важније од самих књига.[7])

Како су се појединци поносили својим збиркама, онако су се скоро сви ондашњи градови дичили својим јавним књижницама Мали градић Комо, Плинијево родно мјесто, могао се и он хвалити таковим једним заводом, али то бијаше дар самог нашег писца. На дан кад је та библиотека свечано отворена, Плиније је држао пригодан говор, за који ништа не знамо; али свакако вриједи да се изнесе писмо, у којему прича своме пријатељу Помпонију Сатурнину, што га је на ту дарежљивост потакло. „Молим те — пише — да ми опет пажљиво прегледаш говор, који сам држао пред својим суграђанима, кад се отворила библиотека. Сјећам се, да си ми ти већ једном по гдје што опазио, али је то било онако у оне и површно; па бих за то желио, да ми га опет лијепо прочиташ, и да ми поправиш својом обичном пажњом и најситније потанкости; мени ће пак увијек бити просто, да тај говор издам или не. Дапаче на овај ћу се начин одлучити, хоћу ли та објелоданити; јер кад се иста ствар по више пута прегледа, онда тек видиш шта вриједи и шта не вриједи да пође у свијет. Наравски, узроци мом оклијевању леже више у самоме предмету него у израђивању; у предмету има нешто поноса и таштине, и ако је писање ожето и просто, на се бојим да то не буде од штете мојој скромности: та знам да сам ту морао говорити не само о издашности својих предака, већ и о својој властитој. То је клизава нека стаза, на све да ти је на изговор то, што си на то принуђен. Ако је досадно слушати, кад кога хвале, помисли како ћеш тек досадити, кад о својима и о себи говориш! Знам да људи завиде туђој честитости, али побијесне кад се то узноси и разгласује; само се она дјела не куде, кад их нико не нади из таме, у којој су. Па за то више пута питам: јесам ли за ово своје дјелце – ма какково год било — за се или за свијет написао? Али има и друго нешто, због чега толико одгађам те га не објелодањујем, а то је што мислим да све оно што је за какво подузеће потребито, онај час губи своју важност и своју љепоту, чим је подузеће готово. А сад ми кажи — да не тражим другдје примјера — зар није корисно било описати, шта ме је

нагнало да будем онако подашан? Заиста тим сам говором постигао многи пробитак, бива што сам се подуље бавио племенитим размишљајима, и у најскровитије њихове тајне прозрио, па и што се на овај начин никад показати не ћу са своје прилеке добротворности. Али сам и то постигао, што сад мало марим за важност новца; јер док су људи већ по правди склони да чувају своје злато, ја сам се од те лакомости тим рјешио, што сам унапријед и на дуго размишљао о свом добром дјелу. Држим дакле да је мој дар вриједан похвале и с тога, што сам на то потакнут био од памети и од разбора, а не од којекакве напрасите страсти[6])

Ово нам лијепо писмо показује Плинија баш као узор-човјека, заљубљена у своје родно мјесто, и његово у свакој ствари здушно поступање. Али му није доста било што је подигао библиотеку, већ је одредио и главницу, којом ће се завод на даље уздржавати и којом би се нове књиге набављале. У ту сврху намијенио је паш човјек своту од сто хиљада сестерација (од прилике десет хиљада фор.); то дознајемо по гласовитој плочи,[7]) гдје је урезан скоро вас Плинијев тестаменат; плоча је нађена у Милану, а ту је служила као покров на каменој раци, у које је год. 950 положено мртво тијело Лотара, краља лонгобардско-италијанског! Град, у којему је плоча откривена, дао је повода мнијењу да је Плиније и у Милану основао јавну књижницу и да је баш за тај завод одређена била поменута своота. Преговарања и учена претресања доводила су на разне закључке;[10]) говорило се, да је Плиније због била у Милану као проконсул; тврдило се, да од јавних купатила, која су по наведеној плочи од нашег писца подигнута, нема никакна трага у његовој домовини, док их има у Милану, и да је баш за то могуће да је гласовита библиотека опет одређена била за Милан. С друге су се стране пак та мнијења опровргавала тим, што није ни по што доказано да је Плиније у Милану био проконсул; а што у Кому, његовој домовини, нема трага никаквим купатилима, то је слаб доказ да их није било, јер и о другим и већим зданима по Италији нема данас ни спомена. Осим тога можемо и то надодати, бива да наш вриједни сенатор није располагао таковим имањем, да би могао био толике трошкове подносити; што је за свој родни град учинио, то је већ премного. Осим библиотеке подигао је тамо школу[11]) (а то баш за то да ученици не буду принуђени полазити школу у ближњему Милану); установио је добротворан завод за отхрањивање и потпомагање сиромашне дјеце;[12]) сагради је преко градских бедема мраморан храм богињи Церери а поред храма широке трјемове; на је у те разне сврхе пожртвовао преко милијон нашег новца. Говораше, да је увијек готов за своју домовину учинити толико, колико да му је она мајка или кћи;[13]) „праву ћеш дарежљивост показати — пише — најприје према своме родном мјесту“.[14]) Како сад да помислимо да се и за други град толико побринуо колико за родни? Та према Милану није имао ама баш никакве обвезе; а не слаже ли се оно, што на поменутом натпису каже о своти за библиотеку, потпуно са интересом, који је имао да књижница буде потребитом главницом снабдјевена, и с писмом пријатељу Помпонију Сатурнину, које смо у цјелини навели?

Осниваше јавне библиотеке било је, поред подизања храмова, највиша услуга, коју си могао своме граду исказати, и најбољи доказ твојој дарежљивости. Како ћемо кашње видјети, то је захтијевао дух онога времена, кад се толико учило и писало. Трајан, који није баш толико марио за књиге, колико нам кажу њему савремени писци, разумно је потпуно своје доба, кад је оно зидао своју гласовиту јавну библиотеку.[10]) Ова се дизала на његову тргу, гдје је исти цар величанственим зградама показао сјај и моћ своје владе. Свако је здање ту стајало понапосе, бива славолук, форум, базилика, колосални стуб, на којему су истесане славне његове подвиге у дакиском рату, библиотека и храм; али сва скупа састављаху тако импозантну цјелину, какову Рим није ни прије ни послије видио. По свој прилици књижница, или књижнице — јер у једној су се чувала латинска а у другој грчка дјела — протезале су се великоме храму уз бокове, како је онда обичај био, и како судимо по Гелију, који спомиње „библиотеку Трајанова храма“.[16]) Ту се храниле и свакојаке библиографске ријеткости, као гласовите лањене књиге и скупоцјене свеске, гдје су листи били од танке и глатке слонове кости. [7]) Кашње књиге су већим дијелом пренесене у пространа Диоклецијанова купатила, а могуће од тог самог цара.[18])

За Плинија и за његове пријатеље књижевнике и научењаке било је и других књижница, да се наситс читањем и учењем. Ако смијемо вјеровати неким подацима, који досижу до времена цара Константина, било је почетком четвртог вијека у Риму двадесетосам јавних библиотека; број је сигурно велик, али ваља и помислити, колик је Рим био, колико је свак марио за књиге, па било то и из моде, и како се оснивањем таковиx завода ласкало јавноме мнијењу. Да није Јулије Цесар онако за рана свој живот доконча од завереничких пожева,

њега би ишла слава, што је отворена у Риму прва јавна књижница. Бијаше већ наложио ученоме Варону да покупи са свих страна књиге, а способнијему човјеку није могао тај посао повјерити;[19]) али је диктаторова смрт прекинула то лијепо предузеће. Велику идеју божанственог Јулија наслиједио је Кај Асиније Полијон, овај исти, који је у Риму увео јавна читања. Био је то човјек познат са велике своје науке и војничке вјештине, а пријатељ најчувенијих књижевника онога времена, као Хорација и Катула, који га у звијезде кују;[20]) написао је историју грађанских ратова, неколико трагедија и говора; али од тога свега ништа се није сачувало. Знамо још да је љуту критику водио против дјела Цицерона, Цесара, Ливија и Салустија,[21]) којему је замјеравао особито његов архајични стил, и баш онај исти стил, који самоме Полијону замјерава Тацит и Квинтилијан.[22]) Иначе овај потоњи признаје да је био јако даровит, и као говорник и као друг у разговору.[23]) Такав бијаше човјек, који је први у Риму основао библиотеку; и на тај начин, како старији Плиније каже, рад људског ума постао је својина свију.[24]) Завод је тај намјештен био на бријегу Авентину, у тако званом „тријему слободе“,[25]) који и Овидије спомиње кад се оно тужи да његове пјесме не смију ући у ону гласовиту књижницу.[26]) Ту се дизале бронзене, сребрне и златне статује и попреја чувенијих књижевника, међу којима допаде срећа старога Варона да још за живота гледа свој лик изложен у Полијонову завиду.[27])

И одјека грађанских ратова бијаше онда већ давно минула, несталност живота и имања бијаше престала; једни су приклонили главу пред новим Августовим поретком; други су и на даље снивали о препорођају старе и пропале републике, али су опрезно узмицали пред славом новога Рима; трећи, који не мђаху да признају монархију, а којима није ни у сну долазило да ће икад могуће бити да се обистини идеал утичког Катона, показивали су неку индиферентност, неку особиту филозофију, бавећи се искључиво науком и знањем. Мир, који је онда завладао градом и цијелом државом, уродио је силним плодом; књижевност се подигла до свог врхунца; *otium* римски постигао је своје право и потпуно значење. Књиге су ходиле од руке до руке; говори се нијесу доиста више држали на пучким састанцима, али се читали у приватним круговима, а све се грабило око рукониса. Да задовоље просту свјетину, биле су царевима увијек при руци гладијаторске игре и утркивање у циркусу; али само тиме нијесу могли постићи захвалност ових друштвених сталежа, од којих је зависио — ако не баш опстанак — али заиста сјај и углед нове државне форме; хтјело се да цареви буду меценати; хтјело се да потпомажу и да осоколе ма на који начин душевни покрет свога времена; ту су потребу разумјели, а то су и учинили. Нема скоро једног писца из доба царства, који не спомиње господара на палатину као штитиоца знаности и умјетности. Можемо до душе примијетити да је тај меценатизам служио већим дијелом искључиво царском славохлепљу: то јесте тако и било, али једнако доказује да су Августови наљедници, оснивањем јавних библиотека, потпомагањем књижевника и пјесника, на било то све из себичности, да су, већу, опет разумијевали потпуно шта хоће и како је ваљало схваћати ово доба.

Август је основао „Октавијанску“ библиотеку, која је тако названа, јер је била дигнута у част његовој сестри, племенитој Октавији; ова лијепа књижница, подигнута плијеном освојене Далмације, пропаде у страшном пожару, који је букнуо за ријеме цара Тита.[28]) Домицијан је исту из темеља поновио, а Светоније нам прича како је цар способне људе у далеку Александрију послао да покупе нове књиге и да преписе поправе. Али најљепша библиотека, коју је Август подигао и која је у Плинијево доба у најљепшем цвијету била, има своју особиту историју. Кад је оно ударио тријес на цареву кућу на палатинском бријегу а кућа му од тога изгорјела, свештеници изрекоше да је Аполонова воља, да му се подигне храм, гдје је кућа стала; Август не почаси, већ изврши вољу божју, те поред сјајног храма подигне и сјајну књижницу за латинске и грчке писце.[29]) И на њена врата, као на врата Полијонове библиотеке, закуцала је и овај пут заман Овидијева тужна књижица; а Марцијал се ето могао хвалити да је његова свештица нашла одзива и била положена, како је пјесник хтио, онђе гдје су и Катулова дјела.[30])

По свој прилици и овај је величанствени завод пропао у оној грозној ватри, која је уништила добар дио града за ријеме Нерона, јер нам сви историчари свједоче да су оном приликом изгорјеле све зграде, што се дизале на палатинском бријегу; него ваља да је одмах за тим на ново подигнута, јер ето знамо да је опстојала и за Домицијана и Трајана. Али кад је оно по други пут уништена у пожару за владања Комода, неваљалог сина Марка Аврелија, је ли је ко поновио? О томе се ништа не зна.

Није заиста у нашему задатку да изнесемо све библиотеке, које су за Плинијева времена биле у Риму и које је он похађао да задовољи своју страст за знањем. Споменућемо само да је и Тиберије

основао такав један завод, који је и његово име носио; тако исто и штедљиви Веспасијан. И на бријегу капитолинскоме дизала се је велика књижница, али није познато, коме се баш има захвалити на њено основање; зна се да је и она пропала од ватре за Комодово доба. За остале збирке књига мало су које вијести до нас допрле; али сигурно ни у једном данашњем граду нема толико библиотека, колико их је онда било у Риму, премда је данас посао олакшан помоћу штампе и малим простором, који заузимљу модерне књиге. Та ваља да не пустимо из ока све оне потешкоће, у које су ударили људи, намјештени од владе на управу оних завода; особито мучно поправљање истисака, који су одређени били да уђу у царску збирку; нити је у оно доба издавачима наређено било да сами предаду по један комад свију дјела, која су код њих излазила.

Шта не бисмо данас дали да знамо потање устројење ондашњих библиотека! Ту се читало и учило; ту су историчари вадили податке за своје радове; ту су и дилетанти долазили, да краду стихове из старијих пјесника;[1]) те су дворане похађали и бесносличине, да не окисну, кад је оно на пољу падала киша, једном ријечју: све је онако било као што је и данас. Ту су се састајали и гласовити књижевници, говорници и пјесници, као што бива и данас у модерном Риму.

„Кад сам једном ушао у Лукулову библиотеку — прича Цицерон — нашао сам Марка Катона гдје сједи и чита; око њега цијела хрпа стоичких расправа. Чежња за читањем била је у њега толика, да није никад могао да се насити књига; та и кад оно сједи у курији, онако оптерећен послом, опет једнако чита, а да не занемари јавне ствари. Тако и кад сам га ондје нашао, познао сам старцу на лицу како баш ужива на сред толиких књига. На једном опали да сам код њега; скочи на ноге и упита ме: Шта си ти овдје? За што тражиш овдје књиге, кад их толико имаш код куће? Ја му онда прихватих: дошао сам да видим неке аристотелске радове, што знам да ћу их овдје наћи; читаћу их кад ми преостане времена, јер знам да га ријетко кад имам".[2])

Ето какви су људи онда били: грађани у правом смислу ријечи; звање им је државна служба; преостаје ли им времена, оно ће вријеме посветити Музама.

[1]) Оцињивање о Еркуланској библиотеци: F. Garbelli, Le biblioteche in Italia all' epoca romana. 1894. — [2]) Epist. II, 17. — [3]) De vita beata, 9. — [4]) De architect. VI, 7. — [5]) Sat. I, 4. — [6]) Epist. IV, 28. — [7]) Juven. II, 4. — [8]) Epist. I, 8. Наш земљак, Паравија, преводилац Плинијевих писама и утемељач лијепе задарске библиотеке, мисли да Плиније није даровао сам ту књижницу своме родном мјесту, већ да ју је просто обогатио, а да су је његови преци основали. У ту сврху наводи саме Плинијеве ријечи. Али проф. Гарбели, по тим истим подацима, доказује, да је сам Плиније ту библиотеку на темеља подигао. Са ученим професором и ми се слажемо. (Види за то: Garbelli, Le biblioteche in Italia, 167.) — [9]) Orelli, 1172. — [10]) Види за то: Sassi, de studiis mediolanensibus II; Tiraboschi, Letteratura italiana II, libro III; Boarius, de Plini Secundi testamentaria inscriptione. — [11]) Epist. IV, 13. — [12]) Epist. VII, 18. — [13]) Epist. IV, 13. — [14]) Epist. IX, 30. — [15]) Dio. LXVIII, 16. — [16]) Aul. Gell. XI, 17. — [17]) Vopisc. Vita Aurelii et Tacit. imp. — [18]) Id. Vita Probi. — [19]) Suet. Caes. 44. — [20]) Hor. Carm. II, 1. Catul. XII, 9. — [21]) Suet. Caes. 56. — [22]) Tac. de orat 21. Quintil. X, 2. — [23]) Id. VI, 3. — [24]) Hist. nat. XXXV, 2. — [25]) Suet. Oct. 29. — [26]) Trist. III, 1, 71. — [27]) Plin. Hist. nat. VII, 30. — [28]) Dio. XLIX, 43 LXVI, 24 — [29]) Suet. Aug. 29. — [30]) Mart. V, 5 — [31]) Hor. Epist. I, 3. — [32]) De fin. III, 7.

Јосип Берса

КЊИЖЕВНОСТ

ЛУДВИГ АВГУСТ ФРАНКЛ

(Свршетак)

На некодико дана пред смрт доживео је старина песник још једну велику радост. На рођен дан његова сина Бруна дође наиме на дар од рођаке неке из Теплица малена књижица, у којој беше збирка писаних песама, што их је Лудвиг Август Франкл спевао као гимназиста и године 1826 дао за спомен својој сестри једној, коју је веома поштовао. Листови те књижице на дванаестини са свим су пожутели, скоро је седамдесет година прохујало од то доба, кад је момче од шеснаест година написало те песме; но ретки тај дар изазвао је у старине са свим особено расположење. Кад је прегледао песме, рече својима: „Да ми млад какав песник донесе ове стихове да их оценим, ја бих му рекао, да нема дара за песника . . .“

Франкл је до своје, онако на пречац, смрти ра-

дио на књижевности. У последње се време много бавио својим мемоарима, од којих је довршио историју своје младости. И читао је много последњих дана а нарочито му се допали недавно изашли мемоари Теодора Фонтана, које је читао с правом наслађом. Још је пред смрт ковао планове за т. зв. Шилерову закладу и радо је говорио о свом путу у Вајмар, камо је у тој ствари намислио био да пође месеца маја ове године. Што му је на 84 дан рођења 3 фебруара о. г. велики војвода вајмарски телеграфски најусрдније честитао, остало му је у угодној успомени и у разговору се често и често враћао на то.

Занимљив, као и живот песников, био му је и дом у Бечу. Стан његов крије читаво благо успомена на најславније личности и на најзначајније моменте његова времена. Приликом осамдесетог рођен-дана песникова написао је о његову стану Лудвиг Хевеши у „Fremdenblatt“-у ово: „Његов дом је музеј његова живота. То је исти онај стан у четвртом спрату некадашње палате Шајеве, у којем је негда становао Мозентал; његово попрсје непрестано још стоји на једној пећи. Нешто мало превисок песнички дом, али диван са далеког погледа на најлепши део Беча, на палате и иртове све до Каленберга. Много бечког зрака и сунчане светлости веје кроз те одаје те оживљава хиљадама успомена. На много од тих уметничких дела, чак на много једноставних предмета надовезује се по каква епи-сода из историје Беча, покаткад новела, роман, елегија. Кад домаћин госта свог поведе дуж зидова па уз појединe ствари саопшти ово оно, јави се прошлост у новој светлости. За историски музеј града Беча некад ће се одавде много моћи однети. Међу многобројним салицима има их много, који су од највећега интереса, на пример салик Рајмундов, насликан на шест недеља пред његову смрт од Шилхера, Кастелијев, Еленшлегеров, силне лепе слике Амерлингове, међу њима салик његов, који је сам сликао, салик његове жене, а и ликови домаћина и његових. Два Ленауова салика управо потресају човека. Један, са простом, црном косом, што је попала по плећима, у тајанственим цртама већ прориче судбину песникову; то је салик у пародној величини а умножен је те га већ многи знају. Друго је нацртај Морица Швинда, начињен пред Гриљпарцером, Бауернфелдом, Цедлицом, Хамер-Пургсталом и Франклом, кад им је песник читао свог „Фауста“, кога је баш онда био довршио. Већ сам постанак тога знаменитог нацртаја дао би красне материје каквом бечком сликару. Ту је онда Холајнов салик, који је израдио он сам, па Франкл као легијонар насликан од Ајгнера, исто тако сликар Мелхијор Фрич са познатим младим добошарем, који је у деветнаестој својој години сам себи дошао главе. Рал је снимио онога цркца, кога је Франкл некад купио у Кајиру па га довео у Беч; знаменит неки сликар из полупрошлости приказао је Франклову дивну младу љубу одмах после удадбе од прилике тако, као Рубенс своју обожавану Јелену Фурманову; Ханс Гасер је овековечио три дивне њерке сликара Шнора, од којих је у најмлађу, прерано умрлу био заљубљен! Ранфтл је на свој начин карикирао некога скрибента оних дана, од кога су сви стрепили. То је зацело доста занимљивих епи-сода из живота Беча и Бечлија“.

Франкл је од године 1890 амо патио од срца, но то му није задавало баш особито великих невоља. Прошле године наиђе на њ жестока инфлуенца. Снажна природа старчева издржала је до душе ту болу, али му је од тада често долазило, да није могао да дише. Но при свем том је старац остао био свеж духом и није се одрекао књижевног свог рада. Пре једно два месеца згодила је лака каљча, која је остала без последица и коју је за неколико дана прекужио. Но још му је онда лечник строго наредио, да се чува. На сам дан, кад ће умрети, говорио је још пре но дне о својим мемоарима, по-ручао је у најбољем расположењу са својом љубом с којом је пуних тридесет и пет година проживео срећно и задовољно, и са својим најстаријим си-ном. Слатко је јео те нико није ни слутио, да је већ близу крај. Старац је био веома разговоран, но наједаред се стане тужити да му је позлило на падне на диван. Одмах за тим онесвесне. Из те се несвести није пробудио. Срце је куцало све слабије, на послетку је са свим стало. Лудвиг Август Франкл преминуо је без и најмање самртне муке.

САДРЖАЈ: Песништво: О, пјевај срце моје... Гласник. Судбина. Борис Годунов. Марија. — Поука: Књижевне прилике у Риму. — Књижевност: Лудвиг Август Франкл.

„СТРАЖИЛОВО“ излази сваке недеље на читаву табаку. Цена му је 5 фор. а. вр. на целу годину, 2 фр. 50 новч. за по године, 1 фр. 25 новч. на четврт године. — За Србију и Црну Гору 14 динара на годину. — Рукописи се шаљу уредништву а претплата књижарници Луке Јоцића у Нови Сад. — За Србију прима претплату књижарница В. Валожића у Београду.

Издаје књижарница Луке Јоцића. Срп. штампарија др Св. Милетића.

БРОЈ 24.

СТРАЖИЛОВО

ГОД. VII.

ВЛАСНИК И УРЕДНИК

ЈОВАН ГРЧИЋ

У НОВОМ САДУ, 12. ЈУНА 1894.

ПЕСНИШТВО

БОРИС ГОДУНОВ

ДРАМА У ПЕТ ЧИНОВА

НАПИСАО А. С. ПУШКИН

С РУСКОГ ПРЕВЕО А ПИСАРЕВИЋ

ЧЕТВРТИ ЧИН

ПРВА ПОЈАВА

Царско чеке. — Цар, патријарх и бојари

Цар

Може л' то бити? Да тај расколник
Против нас диже бунтовне чете?
Претње нам писат' усуђује се!
Доста је, хајд'те, крајње је време;
Трубецки и ти, Басманов, брзо
У помоћ мојим верним вођама!
Бунтовници су у Черингову.
Спасавајте ми град и грађане!

Басманов

О, господару!
Та не ће ни три месеца проћи,
А о њем нема ни трага ни гласа;
Довешћемо га у Москву као
Дивљега звера у окованој
Крлѐци. Богом ја ти се кунем!

(Одлази с Трубецким)

Цар

Посланике ми шведски краљ посла,
Савез ми нуди; ал' није нужна
Још помоћ туђа; и у нас има
Доста ратника, да одбијемо
Те бунтовнике и издајице.
Отказо сам му.
Шчелкалов! Пошљи
Свим војводама заповест моју,
По обичају нек сваки старом
Свог коња узја и купи људе
Цару на војску; и нек позову
Из манастира искушенике!
Прошлих година, када је пропаст
Претила земљи, у бој су ишли
И свети оци; ал' сад не ћемо
Да њих мучимо, нек с' они моле;
Цар тако хоће са бојарима;
А сад решимо важно питање:
Сви знате да је тај узурпатор
Пронео свугде гласове лажне,
Писма, што их је разасло свугде,
Посејала су буну и разбор;
На трговима метеж се чује,
Духови пламте — треба их гасит'...
Воло бих смртне казни избећи,
А чиме? како? — Решимо сада!
Дед, свети оче, ти први збори!

Патријарх

Слава свевишњем, који усели
У душу твоју, велики царе,
Духа милости, кротко стрпљење!
Пропаст грешника тога ти не ћеш,

Већ мирно чекаш да с' мрак разгони,
Разгонићеш се, и правде вече
Сунце ће свима засјати, царе!
Ја богомољац, твој верни, данас
Никакав суђа у светским стварма,
Усуђујем се свој глас ти дати:
Тај син паклени, расколник клети,
Димитријем се пред светом назво;
Заодено се именом туђим
Бестидник као ризом краденом;
Раздерати је треба — и он ће
Наготом својом бити посрамљен.
Средство нам за то сам Господ пружа:
Чуј, царе,: једном пре шест година,
Баш оне године, кад ти је Господ
Благослов дао на царску круну —
У вече касно дође ми пастир,
Прост старац и већ у годинама,
И он ми чудну тајну повери.
„Од детињства сам", рече, „слеп осто,
Од тад' не знадох дана ни ноћи
Све до старости; залуд се лечих
И биљем разним и бајалицама;
Залуд сам ишо на поклоњење
Светим местима — чудотворцима!
Водом лековитом из кладенаца
Светих залуд сам прао слепоћу —
Исцељења ми не посла Господ.
Изгубио сам најзад и наду,
Навико сам се на вечну таму,
О виђеноме несам ни снево,
Кад и кад зауке снево сам само.
Један пут у сну дубоку чујем
Детињ глас где ми говори; „Старче,
Устај и иди у Угљич цркви
Преображенској и помоли се
Над гробом мојим — излечићеш се;
Бог је милостив — ја му се молим".
„Ко си ти?" — детињ глас ја запитах.
„Димитрије сам, царевић. Цар ме
Небесни узо у лик анђелски,
И ја сам велик сад чудотворац.
Отиди, старче!" — Ту се пробудих.
Шта је то? — мишљах, можда сам Господ
Под старост да ме најзад излечи!
Пођох — и далек пут сам прошао.
Стигох у Угљич и одох одмах
У катедралу на божју службу,
Усрдном молитвом гануг у души
Плако сам слатко, к'о да ј' слепоћа
Са сузама текла из очију.
Кад стаде народ излазит', рекох
Унуку: „Иво, води ме на гроб
Царева сина — знаш — Димитрија!"
Он ме одведе — и ја сам само
Пред гробом тиху молитву прино,
И очи махом прогледаше ми,
Видех свет божји, унука и гроб."
То ми је, царе, причао старац.

(Општа смућеност. За време причања *Борис* чешће отире рупцем лице своје)

Ја послах тада у Угљич људе;
Ови дознаше да су већ многи
Бони спасења нашли такога
На плочи гроба царевићева.
Прими мој савет: дај свете мошти
Пренет' у Кремљ, у архангелску
Цркву па народ видеће јасно
Обмахну клетог тог расколника;
К'о праха паклене моћи нестаће.

(Почивка)

Кнез Шујски

О, свети оче! Ко зна путове
Свевишњег? Ја их испитат' не знам.
Он може дати детињем телу,
Да вечно спава, да не иструхне,
И чудотворну дати му силу.
Ал' опет треба народну причу
Верно испитат' и непристрасно;
А у овака времена бурна
Треба л' мислити о таком чему?
Не ће л' ко рећи да ми светињу
Дрско мешамо у светске ствари?
И онако је народ узрујан
А већ је доста бурних гласова.
Није баш време бунити људе
Ненадном, тако важном новошћу.
Ја и сам видим: да тај глас треба
Угушит', што је расколник шири;
Али средстава и других има —
Већ ако хоћеш, о господару.
Ја ћу изићи на трг међ народ,
Говори ћу му, уверићу га,
Да лудо ради, тим ће обмана
Расколникова постати знана.

Цар

Нек буде тако! Владико свети,
Молим те, пођи са мном у собу.
Данас ми с тобом ваља зборити.

(Одлазе; за њим и сви бојари)

Један бојар (тихо другоме)

Примети л' како Борис побледе
И крупни зној му са лица кану?

Други бојар

Ја нисам смео дићи очију.
Ни дихат', камо л' кретат' се телом.

Први бојар

Али га Шујски извуче. Јунак!

ДРУГА ПОЈАВА

Равница бдизу Новгорода Северског

(г. 1604. 21. децембар). Ватка.

Војници (беже у забуни и нереду:) Невоља! Невоља! Царевић! Пољаци! Ево их! ево их! Ту су!

(Долазе каветани: *Маржерет* (Француз) и *Валтер Розен* (Немац).

Маржерет. Куда? куда? Allons!... Идеш натраг!

Један од бегунаца. Ти идеш натраг, ако ти је воља, безбожниче!

Маржерет. Quoi! Quoi! (шта? шта?)

Други бегунац. Ква! Ква! Ти, жабо дошљачка, да крекећеш на руског царевића! Ми смо православни....

Маржерет. Qu'est-ce à dire *pravoslavni*?... Sacrés gueux, maudite canaille! Mordieu, mein Err, j'enrage; on dirait que ça n'a pas des bras pour frapper, ça n'a que des jambes pour fuir. (Шта ће то рећи православни?... Проклети лупежи, прости гадови! До врага, бесан сам; кан'да ту нема мишице, која би нас изненадила; то су сами богаљеви за бегање).

Розен. Es ist Schande!

Маржерет. Ventre-saint-gris! Se ne bouge plus d'un pas; puisque le vin est tiré, il faut le boire. Qu'en dites-vous, mein Err? (Сви до врага! Не тиче ме се ниште ни један! Ко каже А, мора казати и *Б.* Шта ви велите, господине?).

Розен. Sie haben Recht.

Маржерет. Diable, il y fait chaud! Ce diable de Samozvanetz, comme il s' appelle, est un brave à trois poils. (До врага, како је то топло! Тај враг узурпатор или како ли се зове, то је неки ваљи јунак!).

Розен. Ja.

Маржерет. Hé! voyez donc, voyez donc! L'action s'engage sur les derrières de l' ennemi. Ce doit être le brave Basmanoff, qui aurait fait une *sortie*. (Гле, гле! Код непријатеља канда иде нешто натрашке. То мора бити да је храбри Басманов, који ће напасти!).

Розен. Ich glaube das.

(Долазе *Немци*)

Маржерет. Ha, ha! voici nos Allemands. Messieurs! Mein Err! dites leur donc de se rallier et, sacrebleu, chargeons! (Кажите им да се скупе, па да их наоружамо!).

Розен. Sehr gut! Halt! (*Немци* се уређују). Marsch!

Немци (иду). Hilf Gott!

(Метеж. — *Руси* по ново беже)

Пољаци. Победа! Победа! Слава цару Димитрију!

Димитрије (на коњу). Свиђајте на повратак! Ми смо победили. Доста је, поштедите руску крв! Натраг!

(Чују се трубе и бубњеви)

ТРЕЋА ПОЈАВА

Место пред саборном црквом у Москви

Народ

Први из народа. Хоће ли цар скоро изићи из цркве?

Други из народа. Служба је свршена; а сад је благодарење.

Први из народа. Шта, зар га је већ ко год проклео?

Други из народа. Стајао сам у препрати и чуо сам, како је ђакон узвикнуо: Гришка Отрепјев — да проклет буде!

Први из народа. Махни, шта проклињу! Шта има царевић са тим Отрепјевим?

Други из народа. То царевићу држе сад парастос.

Први из народа. Парастос живом човеку! Та већ ће платити ти безбожници!

Трећи из народа. Чуј, чуј — нека граја! Није л' то цар?

Четврти из народа. Не, није, то је идијота.

(Долази *идијота* са гвозденом капом на глави, сав у ланцима и опкољен *дечурлијом* са улице).

Дечурлија (вичу): Николка, Николка! Гвоздена капа! Гвоздена капа!... трррр...

Једна старица. Махните га се ви, врагови! Помоли се, блажени човече, и за мене грешну!

Идијота. Дај, дај, дај једну копејку!

Старица. Ево ти копејка: помени и мене само у молитви!

Идијота (седне на земљу и пева)

Месец јури,
Мачак дреши,
Лудо устај,
Богу с' моли!

(*Дечурлија* се на ново скупи око њега)

Један између дечака. О, добро јутро, лудо! А што не скинеш ту капу? (удара га по гвозденој капи) Гле, како звони!

Идијота. А ја имам копејку.

Дечак Није истина — дед покажи је! (отме му копејку и побегне.)

Идијота (плаче). Узели ми копејку; дирају идијоту.

*

Народ. Цар, цар иде!

(Цар излази из цркве; *бојар* раздаје пред њим милостињу. *Бојари*)

Идијота. Борис, Борис!

Цар. Подајте му милостињу! За што плаче?

Идијота. Николку дирају деца.... Дај их убити, као што си ти убио младога царевића!

Бојари. До сто врага, лудаче! Ухватите тог лудака!

Цар. Оставите га. Моли се за мене, бедни Николка!

(Одлази)

Идијота. (виче за њим): Не, не! ја се не смем молити за цара Ирода. То не да Богородица.

ЧЕТВРТА ПОЈАВА

Сеоце

Узурпатор са својима

Узурпатор

Где је заробљеник?

Пољак

Овде је.

Узурпатор

Зовите га амо!

(*Улази руски заробљеник*)

Ко си ти, кажи?

Заробљеник

Рожнов, племић из Москве.

Узурпатор

Је си л' већ давно у служби руској?

Заробљеник

Томе ће бити сада месец дана.

Узурпатор

Зар те, Рожнове, није срамота
Било на мене подићи мач?!

Заробљеник

Тако ми беше заповеђено.

Узурпатор

Код Северског јес' био у бој у?

Заробљеник

Ја сам из Москве тек после битке
На две недеље стигао био.

Узурпатор

А шта Годунов?

Заробљеник

Био је тужан
Због тога што ј' изгубио битку
И Мстиславски што му је рањен;
Предо је Шујском вођство над војском.

Узурпатор

Што Басманова позва у Москву?

Заробљеник

Заслуге цар му награди златом
И почастима. Сада он седи
У царском већу.

Узурпатор

Боље би било, да је у војсци.
Како ј' у Москви?

Заробљеник

Све, Богу хвала, лепо и мирно.

Узурпатор

Да ли на мене чекају тамо?

Заробљеник

Бог зна! О теби сад се и не сме
Говорит' много, јер неком језик
А неком главу одсеку одмах.
Тако је тамо; сваки дан казни.
Тамнице све су дупком препуне.
Кад се на тргу само тројица
Састану — одмах: ухода с' шуња;
А и государ, кад доспе само,
Денунцијанте сам преслушава.
Опасност за час; па рађе ћуте!

Узурпатор (иронично)

Баш закидимо таком животу?
А шта је с војском?

Заробљеник

Шта је с њом?... Добро,
Одевена је, сита и мирна.

Узурпатор

Има л' је много?

Заробљеник

А Бог је знао.

Узурпатор

Има л' је око тридест хиљада?

Заробљеник

Та и педесет набројно би.

(*Узурпатор* се замисли; његови око њега погледају један на другог)

Узурпатор

Хм!.. А шта о мени мисле у војсци?

Заробљеник

О твојој милости веле — прости! —
Да си ти лопов; ал' млади лисац!

Узурпатор (смеје се)

И делом то ћу да им покажем.
Шујскога, браћо, да не чекамо!
Желим вам срећу — на сутра у бој! (Одлази).

Сви (у глас)

Живео цар Димитрије!

Пољак

Сутра бој! Њих је свега педесет
Хиљада, а нас петнаест само —
Је л' с ума сишо?!

Други Полак

Ништа то, брате, та један Пољак
Пет стотин' Руса изазват' може.

Заробљеник

Јест, речју, а кад до боја дође,
И од једнога побеђ'ћеш, шушо!

Полак

Безобразниче,
Да имаш сабљу код себе само,
Ја бих ти овим
(показује на своју саблу)
већем судио!

Заробљеник

Излази наш брат Рус и без сабље:
Ак' хоћеш, ево,
(показује му песницу)
Лудаче бедни!

(*Полак га гледа преко и љутећи одлази*)

ПЕТА ПОЈАВА

Шума

Узурпатор и Пушкин

(Мало даље у дну лежи коњ на последњем издаху)

Узурпатор

Мој јадни коњиц! Како је хитро
Скакао данас у задњем боју;
И рањен како ме носио брзо!...
Мој јадни коњиц!

Пушкин (у себи)

За чим он жали!
За коњем, кад је наша сва војска
Тешко потучена!

Узурпатор Ах', чуј, можда је
Од ране само тешко скомоло,
Па ће устати?

Пушкин Шта! Кад издише.

Узурпатор (прилази коњу)

Мој јадни коњиц!... Шта ћу сад? Да му
Уздице скинем и седло, нека
Слободно сврши!

(Скида с коња уздe и седло. — Долази неколико *Полака*)

О, здраво, браћо!
А где је Курпски, кад није с вама?
Видех га данас где у најжешћем
Бој у се јури; а тма сабаља
К'о класје витко над њим се вију;
Ал' његов мач је све надвисио,
Поклич му вику сву надвикао.
Где је мој јунак?

Полак

Он на бојишту сном мртвим спава.

Узурпатор

Слава јунаку и мир души му!
Како нас мало умаче сирти!..
Издајице су ти Запорошци...
Упропастише нас ти проклетници!
Ни три минута не даг' отпора!
Дању ја њима! Сваког десетог
Вешаћу! То су баш разбојници!

Пушкин

Ко је крив, да крив; тек смо ми само
Љуто поражени и уништени.

Узурпатор

Наше би било! Ја сам већ предње
Растеро чете; али нас Немци
Сузбише редом; то су јунаци!
Јунаци богме! Сада их волим;
Из њих склонићу почасну гарду!

Пушкин

Збиља, где ћемо ноћити данас?

Узурпатор

У шуми овде. Зар није добро
Лежиште? Сутра чим сване, на пут!
У Рилск стиг' ћемо баш око по дне.
Лаку ноћ!

(Намешта се; меће седло под главу и заспи)

Пушкин

Пријатни снови, о царевићу!
Потучен, бегством једва се спасо;
Па је безбрижан к'о мало дете.
Промисо божји ваљда га штити —
А ми и духом не ћемо клонут'.

(Свршаће се)

ПО ЋИШИНИ

ПРИПОВИЈЕТКА С ПРИМОРЈА

(ПРИЈАТЕЉУ П. БУЋИЋУ)

Колико је год лађâ једрилицâ у Новској крајини, ниједна није љепша, ни у окретима сретнија, што је шајка риболовка старог Аћима Вепровића из села Зеленике.

Бог и душа, она нити је »покривена свилом«, нити је »чистим златом позлаћена«, као што пјева народна пјесма за »танане дуждеве галије« и »брзе турске орманице«; ама ево моје главе, ако је по добру западњаку ниједна рибарска лађа — заједривши с њом упоредо

са Суторинског игала ка Комбурском рту — и за сами педаљ мора надједри.

Па да видиш тек како »буца« по шилоку, кад се новска лука од »мора« сва узвитла и набуји као поджарени казан, а валови стану пропињати и загонити по морској површини, као бијесни хатови. По такоме времену нема тога парног брода, који ће се с котве дићи и пут Оштрога рта запловити, гдје је досле многом поморцу погибија пукла, ама хоће Аћимова »Латинка«, само кад су на њој, уза старог рибара још и његова два чувена пловидруга: Јаков Сурутковић и Илија Аскер.

Та се стара три морска вука у младости својој бројаху међу прве морнаре у Новској крајини, тако да су се око њих отимали најпознатији наши капетани, и то не само из Новога и његове околице, но из цијеле Боке, која је тад на гласу била са својих помораца. Аћим проведе на »невјерној стихији« пунаних четрдесет година, а Јаков и Илија сваки по преко тридесет; па кад их обрваше године, а тврди поморски хљеб, на којему је, кажу, до девет кора, отврдну још већма на њихове крезубе десне, они се повукоше у своје родно гнијездо и посташе рибари; ама какви рибари, да их Бог обрадује! Треба само заћи у механу чика-Лазе Реметића, па да чујеш што се о њима прича!

Еле дође доба да се људи смире и опочину; дође доба да се млађијема уступи »пространо царство вјетрова«. И то било, зла не било. Али да се мора одреку са свим . . . . е, то никад и ни по што!

»Навигајући« понајвише као крмар, бијаше Аћим, од све тројице, најтежи замотуљак дома донио. У оно златно доба бокешке мрнарице мало се је који мрнар празнорук »из свијета« враћао, а капетани се често у завичај врате са читавијем иметком. То је било доба славе и тековине, а не као данас туге и невоље. Аћим, који дакле дође кући пунијим тобџем, потроши један дио уштеде око куће и подворишце, а остало уложи у »Латинку«, за коју му на Корчули узеше сто и педесет дуката у злату. Илија и Јаков, које срећа не бијаше тако издашно послужила, постану одмах по повратку његови ортаци у рибарском занату (јер му је и тако требало плаћати помоћнике) и од тога се часа њих тројица тако збратиме, да их је цијела крајина као једну душу у три одвојена тијела сматрала.

Ја сам их често од мила гледао, како се тромо и лагано спуштају низ врлетну страну, која са зеленичког хумка к мору води; па и кад би се »с рибе« враћали и по обали мреже растирали, или кад би са грожђе олује »Латинку« на крај извлачили, па је ња жалу извртали, да јој хрптицу остружу и изнова пакленицом замажу.

Ама што год раде, куд се год крећу, они су увијек заједно.

Велико је дакле моје чудо било, кад сам једно предвече, шетајући се низ крај са својим пријатељем Поповићем, угледао Аћима и Јакова гдје силазе низа страну сами, као да је Аскера збиља са земље нестало.

— Помоз' Бог, људи! јавих се старијем галебима, кад нам приђоше ближе. — А куд вам се ђеде Илија данас?

— Та маните га се, живи били! одврати Аћим. — Ону стару карољу испробијао малко вјетар у крстима, па се препемого, к'о премлаћени кудров; запало му, вели, месо у кости, па не може животом да макне.

— Па ви ћете сами'да и без њега?

— Богме за невољу, шјор; сјутра је пост, па нам је ухварпо да уловимо ако ће и мало ситнежи. Ама не ћемо далеко; можда најдаље до испод Њивицâ.

— А како би било, стрико Аћиме, да ти ја нађем Аскеру замјеника; па и два, ако је мало један? . . .

— Хе . . . хе . . . пасмија се старкеља . . . ви бисте ми можда нашли патрупа, али мени требају мрнари, мој шјор Маркина!

— Не шалим се ја, вјере ми, него ти озбиљно велим: хо'ш да ти доведем с ове стопе два мрнара?

— Па збиља зар? А ко ће то бити?

— Ево ја и мој побратим Томо Крстов; оли ти можда нијесу по људи оваки момци?

— Ха! ха! да краснијех ми помоћника!

— Оли нас укрцаг', стрико Аћиме?

— Па оћу, ђецо моја, оћу . . . Алешта, Јакове, алешта! . . .

Четврт сâта касније бијасмо се већ укрцали, истегли сидро, и »Латинка« се лагано одмицала од пристана. Аћим и Јаков дигоше велико једро, па га размоташе, уза шкрипу и трвење дрвља и ужета.

На жалост, вјетра бијаше посве мало. Дувао је на махове, нејак и неодлучан, те морадосмо причекати док објача.

Ја и Томо стадосмо по мало воскати а Илија и Аћим прегоше да на једној даски, спрам лађина кљуна, намијештају попуњ, како ће га лакше спустити у море.

Воскајући мотријасмо кришом она два стара арслана.

Бјеху то двије крупне, малко погурене људине, опора и сува, ама отворена и врло пријатна лица, који дисаху здрављем и уздањем у се. Обојици је није било већ давно на косу пало, ама им тамне, бистре очи играху још као у младића.

Прође тако читаво пола сата, али вјетра ни за лијек; једро висаше намрскано, непомично.

— Стрико Аћиме, рекох напрасно, да-ну причај што, чоче! Ама онако лијено, ка' што ти сам знаш, оли?...

— А кога ћу ви јада причати, кад су вам моје бравуре већ све познате .. откако сам се први пут за Леванат укрцао, па до задњег ми вијања у Бонзајер, ће о длаци нијесам заглавио. Ама гле јар..чког вјетра, не хоће ни од куд да пухне, те смо се овђе осудили, таман ка' оне царинарске страже онамо на долми.

У томе ће Томе Крстов, што но реку, из неба па у ребра:

— Је л' истина, стрико Аћиме, да си се и ти у младости контрабантом бавио?

Старац се осмијехну под сиједим, подстриженим брцима, и слеже раменима, као да хоћаше рећи:

— Немојмо, господо, мртве будити!

У тај ће ми мах Јаков кришом намигнути, као тобож велећи:

— Богме, имао би вам шта причати, само да хоће!

Можеш мислити јесмо ли ми тад навалили. Стари се кријумчар дуго нећкао.

— Не спомињем се ја, вели, ничега више; то је давно било... и Бог је то већ заборавно.

— Којешта!.. којешта!... причај, стрико Аћиме, причај!

Не би куд камо, но се мораде предати; и док чекасмо да се ћух вјетра дигне, па да нам једро надме, он узе овако причати:

(Настављаће се)

Марко Цар

ПОУКА

О ПРОШЛОСТИ БЕОГРАДА

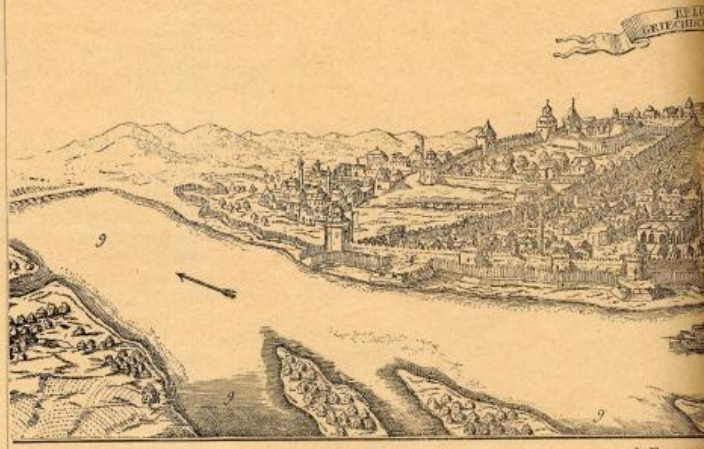
(Свршетак)

Јосиф II обасуо је Лаудона доказима милости, каква донде ни један поданик није доживео од свога владара. Београд пак ишчистио је са себе турску рушевину те је васкрсао подмлађен и поленшан, други фиников, који свагда опет диже главу из пепела. Немци су одмах почели да улепшавају Београд и да га дотерују по европском начину. Исправили су улице и уравнили ровове и бране по улицама у варошн, на Калимегдану и код Батал-џамије. Разуме се да су и мештани Срби помагали војсци при том. За лакши саобраћај са Земуном и са Сремом у опште Немци су направили на Сави близу ушћа ове реке у Дунав пловећи мост. Немачка војска смештила се у две велике касарне и у градске казамате а и Лаудон је преместио свој главни стан с Врачара у београдско подграђе. Хришћани православне вере имали су већ у Београду своју цркву те је сада и за католике узета она велика џамија, близу главне страже, која као да је и била негда манастир. Џамија је ова посвећена и преображена у католичку цркву 24 (13) децембра 1789 те се о Божићу 25 (14) децембра исте године служила у њој служба божја први пут. Звона за ову цркву донесена су била из фрањевачког манастира у Будиму. Живот у Београду почео се правилно развијати. Варош је била за тиња час насељена које Србима које Немцима које опет трговцима из Старе Србије и Македоније. Трговина, занати, саобраћај наново су процветали. Писци, који ову варош описују како је тада изгледала, не могу доста да се нахвале њезине лепоте и њезине живахности а са задовољством можемо констатовати, да се српском живљу, који је по броју био најјачи, одаје признање са радиности му и умешности. Ко је тада видео Београд, једва би га опет познао, какав је изгледао доцније, кад је опет дошао у турске руке.*)

*) Види о томе Сретена Л. Поповића „Путовање по Новој Србији" (Издање књижаре Браће М. Поповића у Новом Саду 1879) и Шетње старога Београђанина у Шумадији од год. 1875 до 1876 од истог писца.

I Београ

1. Двор. 2. Тврђава. 3. Водена варош. 4. Затвор са стране. 5. Простор међу бед

II Палата пр

(по ст

III и IV Капи

е 1720.

ви. 6. Командантова кућа. 7. Најодличнија џамија. 8. Река Сава. 9. Река Дунав.

ченија, 1860.

ица.)

Карла, 1893.

Но сав тај сјај величанствених ратних успеха не могаше да разбије политички хаос, који се тада расуо био по свој Европи. Ни цару Јосифу II ни његову наследнику Леополду II не би суђено да поберу плодове те победе, које је систовски мир (1790) безобзирце уништио.

Београд, који се тек дигао на ново, буде предан Турцима а силни српски добровољци, који се борили под царевим заставама, разиђоше се опет по шумама или побегоше у Аустрију, да не падну шака Турцима. У „Wiener Zeitung"-у, а у једном броју из година 1788 и 1789 каже се, да са свију крајева Угарске и са других страна царевине, које граниче са Турском, стижу гласови, да број исељеника из Турске расте из дана у дан и да многе и врло богате породице долазе чак из околине Видина и Ниша па траже царску заштиту. Ови насељеници распоређени су око Београда, по Срему и Банату. У једном извештају о овој особи Срба вели се да је прешло у Срем до половине јула 1788 године 855 српских породица са 5732 душе, које су довеле са собом пет хиљада грла говеда, осам хиљада оваца, три хиљаде коза и две хиљаде свиња, и ако је пре тога већ настањено у Срему 475 српских пребеглих породица. Уз ово се додаје, да је насељавање у другим крајевима много јаче и да је 6 (18) марта 1789 било у Банату 11.859 српских душа. Ово исељавање и пребегавање узело је дабогме још већег маха, кад су Срби чули, да су Немци с Турцима закључили мир и да ће им предати Србију. Сви, који се борили у царској војсци као добровољци или који су царској војсци за време рата ма у чему били на руци, напустили су сада завичај и тражили склоништа преко међу браћом. Београд и околина остадоше пусти баш као непада после београдског мира. Што је и даље остало у Србији, осетило је освету турску, чија су знамења била вешала, колац и угарак.

III Београд под Србима

Београду, који је сад опет пао био у турске руке, би суђено да још једаред од хришћанске војске буде опкољен и заузет. Било је то за време српских ратова за ослобођење од 1804—1813, кад су под Кара-Ђорђем Турци били истерани из Србије те се положио основ згради младе српске државе. Кара Ђорђе, коме је у читаву низу сјајних бојева пошло за руком да Турке потуче и да земљу ослободи од њих, тежио је за тим, да стању, које је створила ратна срећа, прибави признање Порте, против чијих се побуњеника, јаничарских дахија и крџалиског главара Гушанца Алије, он у почетку борио. Посланство, у ту сврху послано у Цариград, имало је потребне инструкције те се са сигурношћу очекивало да се повољно реше дипломатски преговори. Кара Ђорђе је имао основана разлога надати се, да ће Порта признати владавински облик, који је тада постојао у Србији, те се његовим на најзајлијији начин стављењем захтевима у толико више одазвати, што су Аустрија и Русија у том смислу радиле код Дивана. Кара Ђорђе је у то време био на југу Србије. Српске су чете посматрале градове, што су били у турским рукама. Иначе се у земљи нико није ни мицао те се с чежњом погледало на Смедерево, камо се међу тим српско посланство са турским једним изаслаником из Цариграда било вратило. Порта је изјавила, да је готова одазвати се жељама Срба. Уговор, у главним потезима сачињен међу сенатом и турским изаслаником, ваљало је да буде подастрт Порти. У том часу, који је био тако важан за Србе и за Кара-Ђорђа, настаде у Цариграду политичка промена, коју је изазвало преотимање француског маха, те запеше преговори са српским изаслаником.

Тада се Кара Ђорђе, како би својим захтевима дао што веће важности, реши, да озбиљно опколи утврђена места и да освоји Београд, који је управо још једнако био у власти побуњеника Гушанца. Кад се једаред докопа највеће и најјаче тврђаве у земљи, мислио је Кара Ђорђе да ће моћи импоновати Порти и присилити је да попусти.

Одмах изда потребне наредбе, да се један део његове војске концентрише пред Београдом.

У самој тврђави био је један паша са тек мало чета. Но за то је Гушанац Алија, у чијем је поседству био паша, имао са свим угледан кор јаничара, који су посели тврђаву и варош и који се жестоком пуцњавом бранили од Срба, што се ушанчили били на Врачару.

Кара Ђорђе, који је 22 новембра 1806 стигао пред Београд, имао је опсадне војске само осамнаест хиљада пешака и неколико коњаника, а топова је имао преко двадесет и четир. Одмах је стао пуцати на варош; кад њу заузме, надао се да ће, освојивши потребне турске топове, тако моћи јуришати на град, да му за најкраће време мора пасти шака. И није се преварио. По што је неколико дана пуцао на град, мислио је да је згодна прилика да се почне јуриш. Некадашњи добровољац Гушанца Алије, по имену Кондa, који је сад служио под Кара-Ђорђем, понуди се овом, да се са једном четицом Срба ушуња у варош те да отвори капије војсци, која је јуришала. Кара Ђорђе прими Кондину понуду, уздајући се у његову верност, а надао се, да

ће то предузеће поћи за руком, јер је Конда познавао локалне прилике а и знао турски.

Ноћу од 29 на 30 новембар спусти се густа магла на сав крај, тако да су устаничке чете могле своје редове неопажено довући до шанчева. Око три сахата у јутру пође Конда са десет до петнаест одважних Срба на опасно своје предузеће. Недалеко од Сава-капије спусти се четица пажљиво и тихо у шанац па се онда исто тако пажљиво и тихо помоћу пушака и по леђих појединаца успузе преко утврђења у варош. У путу нађу на турску стражу, на коју онога маха нападну те је до последњег човека поубијају. На јачи отпор наиђоше од стране страже на капији. Сам Конда буде љуто рањен, исто тако и смели Узун Мирко а многи од његове момчадије платише главом. Најзад им ипак пође за руком те пробише капију; одмах рупише српске чете, што чекаху пред капијом, предвођене Карађорђем, у варош. Кад се дигла убојна вика, повеле остале војводе своју момчадију на јуриш. Војвода Чарапић удари на Стамбол-капију, Главаш на Видин-капију, остали нападоше на шанчеве. Оно су до душе топови грмели и са горњега града, но Турци нису могли дуго одупрети се жестоком нападају те већином побегоше у горњи град, оставивши сву своју својту и све своје имање. Још то пре но дне била је сва варош у српским рукама. Безбројна множина турских лешина покривала је улице, но још је већи био број оних, који се од своје воље предали или били заробљени. Силни топови и велика множина ратне муниције паде том приликом Србима шака. Одмах се Кара Ђорђе лати да освоји и горњи град. На Калимегдану, слободном пољу међу градом и вароши, начини шанац. Цитаделу са свим опколи а на ратном остругу, које лежи према доњем граду, намести неколико топова те и са те стране пареди, да се удари на град. Гушанац Алија, који је имао у рукама доњи град, предао га је месеца јануара Србима уз погодбу, да сме слободно отићи у Видин а то му Срби допустише. Сулејман паша, који је у рукама имао горњи град, кад је видео да се отресао Гушанца Алије, није у први мах хтео ни да зна за предају горњега града и двора, но касније, кад му већ долија ватра из српских топова те дође невоља и глад, попусти те капитулира. Те тако је сад Кара Ђорђе без препреке могао заузети стару, часну тврђаву.

Од тога је доба судбина Београда била нераздељива од судбине целе земље. Недаћа Кара-Ђорђева оружја године 1813, која је самог њега натерала у бегство а Србију опет подјармила под турско господство, исто је тако љуто задесила земљу као и престоницу. Страшна влада турска, дани другог народног устанка под кнезом Милошем и осниване клетвеничке кнежевине, почетак новије, леше епохе, у којој се млади државни и културни живот Срба почео развијати, све то и још много других, срећних и жалосних догађаја, не прође а да нѐ остави трага на Београду.

Дабогме да Београд у почетку није био престоница. Кнез Милош седео је од части у Крагујевцу, од части у Пожаревцу, а у Београду је турско становништво било јаче од српског и осим тога су Турци по варошима и утврђеним местима признавали само своје судство. Тек уговором, који је Милош у јесен године 1815 склопио са Мурашли-пашом у Београду, подељена би у целој земљи администрација и судство међу Турцима и хришћанима и на тај начин би положен основни камен младој држави, која је под брижном руком разборитога Милоша стала све већма напредовати.*) На основу тога уговора буде у Београду подигнут земаљски суд, који се састојао из дванаест кнезова и који је судио српским становницима у земљи а с временом постао средиште аутономног политичког живота Србије. На скупштини у Београду године 1817, у којој су били епископи, манастирски настојници и заступници нахија, буде Милош Обреновић прокламован за наследна кнеза Србије.**) У периоди, која је за тим дошла, ојачало је уважење кнежево у истој мери, у којој је опадао утецај Турака, те тако видимо већ године 1820, како Милош у руци својој спаја целокупну управу у земљи. Хатишерифом од 7 ребјул-евеља 1246 (3 августа 1830) призна и султан свечано екситенцију српске клетвеничке државе. Јурисдикција турских муселима буде једаред за свагда укинута, Турци буду ограничени на тврђаве и на неколико варош, земља пак буде предана управи наследнога кнеза. Тај хатишериф буде прокламован пред тадашњом вароши на са-

*) Милош уговарао с пашом: 1) да се Турци не мешају у купљење данка, него да га купе сами кнезови; 2) код сваког муселима да седи по један кнез српски и без онога кнеза да муселим не суди Србима ништа; 3) у Београду да седе дванаест кнезова (од сваке нахије по један) и у канцеларији да суде Србима за веће кривице на кога нађу за смрт да га предаду паши, да се погуби, и данке од кнезова да примају и паши предају. Српској канцеларији у Београду, у којој је заседавало дванаест кнезова, председник је био Петар Молер. — М. Ђ. Милићевић: Кнежевина Србија, стр. 18.

**) На скупштини у Београду, 6 новембра 1817, митрополит Агатангел, ужички владика Герасим, три архимандрита и кнезови свију нахија потврдили су писмено, којим се Милош проглашава за наследног кнеза Србије. Милићевић: Кнежевина Србија.

дашњем старом Марковом гробљу.*) Те тако је Београд био колевка нове књажевине. Од тога је доба остао и главни град Србије и престоница књажева, ма да је један део вароши, и то онај, који се наслањао на град, уприкос султанском хату и склопљеним уговорима, био у турским рукама. Варош се мало по мало стала дизати и ширила се начрочито према оним предграђима, у којима је живело српско становништво. Године 1841 књажевим указом од 10 октобра установи се за варош Београд суд, одељен од окружног суда; а другим указом од 20 децембра исте године варош Београд доби и полициску управу за себе, равну окружним начелствима. Књез Милош и за њим књез Михајило Обреновић III весма су много чинили да се варош уљепша. На жалост је Београд морао прекужити и све оне унутрашње буре, које су бесниле по младој држави и доводиле до револуција и честих промена на престолу. При свем том је Београд задржао свој одсудни утецај на судбину Србије. Турски топови, који су свагда претећи наперени били на српску престоницу, нису кадри били уништити јој понос. Српски се Београд на очиглед развијао, док је турски био у застоју. Била су то два различна света. Странац, који је у то време одлазио у Београд, имао је онде шта да види и научи.

Како ли је снажно изгледа Београда у педесетим и у почетку шездесетих година карактерисао политичке прилике, у којима се тада находила Србија и њено становништво!

У српској варошки и на Сави, као и у делу вароши по гребену виса стаповало је српско становништво, у чијој су средини биле црквене земаљске власти. На Дорћолу пак, у некадашњој турској четврти, што се од Дунава до велике пијаце пред Великом Школом и до Стамбол-капије простирала, било је тма божја Турака и Азијата. Онде, с оне стране Стамбол-капије, почетак европског културног живота, овде у дунавском крају, пуном џамија, слика нечиста на ипак разнобојна, право источњачког уличког живота; онде у књежевском конаку на Теразијама књез Србије, овде у граду репрезентанат падише, који се још једнако осећао као прави господар земље. Али није дуго трајао тај дуализам у главном граду Србије.

*) Султански хат (хатишериф од 7 ребјул-евела 1246 — 3 августа 1830) прочитан је пред Београдом у седашњој порти палилулске цркве на гробљу св. Марка, на улици, која се повиње и сада северно од гроба вож. Милоја Лешјанина. На тој улици био је разапет скупоцен шатор, на којем су била двоја врата; на једна је ушао књез Милош а на друга ондашњи београдски везир Хусејин паша па се насред шатора срели и поздравили. Мијаиловић: Књежевина Србија.

Ђулад топова Ашир-пашиних, што године 1862 беху наперени на варош, наведе Михајила Обреновића III, да заиште интервенцију Европе и да једаред за свагда турскога нападача отклони од земљишта варошког.*) Само је град још остао у турским рукама а Дорћол је са својим узвиш, пређавим улицама остао пуст.

Но наскоро ће нестати и последњег остатка турском господству. Родољубивој и мудрој политици просвећеног књеза Михајила може Србија и њена престоница рећи хвалу те је путем дипломатских преговора а без једне капи крви дошло до тога, да су све турске тврђаве у Србији Турци са свим напустили те је сад српска војска могла заузети те тврђаве. За Београд и за сву земљу зацело је био то велик и узвишен час, кад је пре по дне у најновијој историји Србије знаменитога 6 априла 1867 Риза паша, последњи мухафис града Београда, пресрећном књезу Михајилу предао златне кључеве од тврђаве!**)

* * *

Кад први пут уђемо у Београд, чак и по дужем ћемо тражењу тек мало наћи, што би нас опоменуло на овде описану прошлост те вароши.

Не ће нам старе цркве и џамије, не ће нам каменити мостови и кипови из средњега века сећању бити у помоћи, да из њихова облика и градње распознамо време, кад су постали тн уметни споменици. Нове улице и куће, делови вароши тек у зачетку, овде онде остатци турских грађевина, што се порушише тек у најновије време, цела варош, с лепим положајем а просторно велика, у стању прелаза, постајања, развијања са свим светлим и тамним странама природнога процеса у постајању — то је слика, коју добијамо о данашњем Београду, и кад на њу погледамо, сетимо се згодних речи песникових:

Све старо пада, време мења се,
Из развалина буја живот нов.

*) 3 јунија 1862 на Чукур-Чесми, под старом пијацом, леже српска кра на правди Бога и Београд се покри димом од барута; петога дана истога месеца грунуше с града турски топови на мирну београдску варош. По што се дипломација умешала, уплаши се после дуга преговарања примирје и књез Михајло јави 24 септембра проклампцијом народу, да се он за сад задовољава да се Турци са свим иселе из свих места у Србији, сем градова, у којима да остану само посаде од редовне војске, да се и два града Ужице и Соко распрскају у квадух, по што се из њих најпре иселе Турци.

**) 6 априла 1867 око 10 сахата пре по дне прочитан би на Калимегдану (где је сада парк) султански ферман од 29 марта и *Рила-паша*, последњи београдски мухафис, предаде књезу Михајилу кључеве од градова. Мијаиловић: Књежевина Србија.

И одиста, једва ако има која варош на свету, која је претурила толико промена и, као што смо видели, толико пута изменила свој спољашњи облик, као Београд, који, тек што постаде, би разорен, тек што васкрсе, опет мораде загинути насилном смрћу.

У свим тим ратовима и бојевима, којима је Београд био позорница, ништа се није поштеђивало, ништа није остајало.

Ватром и мачем пустошила је уништитља, пештедиће рушећи сваку драгоцену архитектонску успомену на далеко, часно време.

Немојмо се дакле чудити, ако Београд данас ништа друго не уме да покаже до ли оно, што наука из земљине утробе вади римских старина и што даје садашњост, која одговара само практичним потребама тренутка и модернога живота, ма да та варош за собом има велику и славну историју.

Не би ли та славна историска основа, на којој почива престоница васкрсле српске краљевине, била залог за тако исто лепу, као славну будућност, коју Србији и њену народу желимо од свег срца!

Т. Ст. Виловски

КЊИЖЕВНОСТ

ВЛАДИМИР КОРОЛЕНКО

ОД А. СИРКИНА

Руски је роман од вајкада имао тенденцију, да прикаже и читаоцу пред очи изнесе тип јадника и потиштеника, који је жртва наших социјалних и политичких неприлика. Достојевскога роман „Понижени и увређени“, из чијег се натписа већ види тенденција писчева, приказује у свом главном јунаку Мармеладову тај тип пониженога и потиштенога, који није ни свестан те неправде, што се њему чини, те без роптања сноси тешки јарам, који га притискује. Истим правцем особито радо полази и Некрасов, у његовим се песмама једнако враћа јадни, потиштени сељак, који ради у зноју свога лица а нема права, који је са свим несвестан своје беде и невоље те стрпљиво сноси све, што дође на њ. „Потиштеници“ Достојевскога и Некрасова не дижу протеста против својих угњетача, долазе до најнижег ступња несреће и беде, но са усана се њихових никад не сиђе ни један јаук, несвесни своје беде савијају се све дубље и дубље, док се немоћни не сурвају.

Са грофом Толстојем руска књижевност у погледу на приказивање типа „бедника и потиштеника“ ступа у нову фазу. Толстој проповеда пасивност човека према злу, његова изрека гласи: Не брани се од зла! Срећу не треба тражити у спољашњем свету, не у боље уређеним социјалним приликама, него извор среће лежи у самом човеку, у хармонији душе, у моралној чистоти и у поштену раду. Потиштеник је у Толстоја свестан до душе своје беде и свога положаја, но ипак је куд и камо јачи од свога угњетача и управо заслужује, да му овај завиди. Толстој, баш као и јунаци његових романа, који припадају вишим сталежима а имају материјалних и умних добара, осећају, да су они, који на социјалном степену много ниже стоје, куд и камо јачи од њих те уживају много већи квантум праве среће. Они су сами телесно слаби, сумњама мучени и понајвише сити живота, а у бедника и потиштеника има физичне и моралне снаге, вере, једноставности у животу и јединства у погледу на свет. Од друштва на беду и невољу осуђени с поносом и презором гледају доле на богаташе и великаше и не ће се показати склони, да своје стање замене стањем оних, који су боље ситуирани. У Толстоја слаби јакому импонује својом мирноћом, својом једноставношћу и својом поноситом самосвешћу, потиштеник се у Толстоја не осећа понижен, што више је вредност његова живота према богаташима и моћницима много виша и сума његове среће већа.

Реалнији је и правом животу више одговара тип бедника и потиштеника у онако напредно особеног руског књижевника Гљеба Ивановића Успенског,*) на кога је нашла страшна несрећа умне тмине. Ту нам код Успенског излази па сусрет дала фаза социјалног и економског развитка Русије; лица из нижих народних слојева, нарочито пак руски сељак, јављају нам се у са свим другој светлости, него у популарних руских белетриста прећашњих деценија. Сељак Гљеба Успенског савија се до душе пред „паном“, спахијом, и стоји пред њим исто тако као и пред сеоским писарем гологлав, али је већ често свестан своје надмоћности. Зна за фи-

*) Види „Стражилово“ од год. 1892, бр. 37.

нанцијалне неприлике спахија, велике руске господе, за њихове дугове и далеке тешке заплете, у које упадају сваки час, и осећа, да он сам често стоји на много чвршћем тлу, конкуришe шта више тој великој господи на економском пољу и не пропушта а да не употреби тренутак, кад се може хаснити новчаним неприликама спахијским. У Гљеба Успенског почиње сељак увиђати своју моћ на се често и опире својим угњетачима, али још није свестан свога права, на које би као човек могао рефлектовати.

На тип невино гоњена и потиштена, који против силника и јачих диже протест те се свом снагом одупире њиховим насиљима, наилазимо први пут тек у Владимира Короленка, још млада, али веома популарна руског белетристе. Короленкови потиштеници и бедници, на који се навалио јарам социјалних и политичких недаћа, нису према својим угњетачима насивни, не туже се и не моле, шта више држе се свога права и свесни су своје моралне надмоћности. У тога се белетристе јављају нови типови, нису то типови Чернишевскога, Тургењева и других руских писаца, голобраде ђакеле, што се из хуманитарних мотива опиру политичкој сили, то су шта више типови из средине самога народа, „револуцијонари“ из сељачког света, из цеха занатлиског и са свим ниских слојева народних, који се противе самовољи чиновника и полиције, који дижу протест против безобзирне силе те својим угњетачима веома често задају страха и трепета.

У скици, којој је натпис „У истражном затвору“, парочито се јасно јавља у Короленка тип руског револуцијонара из народа. То је сужањ Јашка, кога су полициски чиновници на правди бога ухватили те га бацили у усамљену ћелију. Невини сужањ непрестано лупа о врата, чим чује да ко иде, и тим даје израза свом протесту против неправде, коју су њему нанели. Тамнични надзорник прича о њему, да је у усамљену ћелију с тога бачен, што не признаје државне власти и што је суров и неотесан према претпостављенима. „Може доћи, ко хоће, истражни судија, чак и сам гувернер, он неотесан па неотесан“, тако се изражава тамнични надзорник о том чудноватом сужњу а уз то слеже раменима. Јашка сам одређује свој позив овако: „Ја сам — вели — за Бога, за великога цара, за закон Христов, за свето крштење, за отаџбину и за све људе те с тога властима и неправедним чиновницима скидам образине с лица, ја лупам“. У лупању и викању налази Јашка свој највиши смер на овој земљи: „Ја лупам, а слава теби за то, Боже и небеска царице!“ Тако се изражава према другима.

У истој скици наилазимо на други оригиналан тип, на тип човека, који се позива на своје право слободе у савести. Маловарошанина неког из Камишина пита истражни судија за вероисповест му: „Којој конфесији припадаш?“ — „Никојој!“ гласи одговор. — „Како никојој? Зар ти не верујеш у Бога?“ — „Каквог Бога? Где је Бог? Јеси ли га ти можда видео?“ одговара неустрашено маловарошанин. — „Како смеш тако одговарати, пасја веро? Ја ћу тебе већ научити памети!“ Безбожнога маловарошанина осуде, окују и прогнају, но он остаје веран свом нихилистичком принципу и не пропушта ни једног часа, а да безбожност своју не изнесе на пазар. То је тип руског нихилисте, не како се развио по вишим образованим круговима, него како се јавља из најнижих слојева народних, но који се потпуно слаже са оним једнострано образованим руских нихилистом, што се успужао по испитивањима Бихнера и Молешота, а слаже се с њим у том, што воли све да пореч и што је готов да претрпи и најтеже муке за своју веру или управо за свој јерес.

У другој малој причи, што се зове „У рђаву друштву“, приказује Короленко другу веома оригиналну личност, која може постојати само у таквим анормалним прилика, какве су у Русији. Племић пан Туркевић услед непрестана банчења са свим је оронуо те постао просјак и скитница, но по који пут нађу на њ часи, где мисли да чује глас свога позива. Онда се дигне на ноће, у страсну заносу а све хрчући од беснила, у главну варошку четврт са светим смером, да „неправеднима, као но пророк Јеремија, здере образину с лица“. Глас јавнога мишљења налази дакле у том племићком скитници свога демократског заступника. Праћен радозналом светином, која у својој средини има често и најуваженијих грађана, иде ћорнути пророк по варошки на по реду застаје пред становима полицајног повереника, судије и других виших чиновника варошких те им у патетичној форми пребацује насиља и неправде, које су некад починили, и опомиње их на истину и љубав. Таква лица, као што је тај пан Туркевић, кога приказује Короленко, обично су појаве на површини руског живота, то је силни онај свет, што се уби пијанчењем, коцкањем и банчењем, свет, чији је живот и за најбољих му дана био без садржине а који сад свој једини интерес, што живи на земљи, налази у том, што хоће своју рођену кривицу, било на правди било на неправди, да свали на друштво и његове органе.

Даљи тип револуцијонара из народа, у којем долази до израза и економска противност међу бога-

ташем и сиромахом, јавља се у Короленка у другој једној скици, којој је натпис „За иконом“. Чизмар Андреј Ивановић иначе је беспримерно вредан радник, који од ране зоре до мркла мрака седи на раду. Но често нађу на њ такви моменти, кад — као што сам вели — „постане са свим други човек“. Онда стане кривити свештенство, како иде само за чулним уживањима, полицији замера, што јој чиновници пијану свету, који преноћи у полицијском ревиру, испремећу шпагове те им и онако мршаву касу још већма роваше. Највећма се љути на трговце. „Да сам ја министар“, вели, „забранио бих им свима трговање.“ У безграничној својој мржњи на богаташе и силнике са свим је слеп тај демократа Андреј Ивановић те често пасрне на са свим невин свет. Неправда, на коју наилази на сваком кораку, тако га уме да огорчи, да не може више да разликује, где управо лежи зло, па често постаје и сам неправедан. При свем том је он веома симпатична личност и стоји на врло високу моралну степену. „У свако сам доба готов умрети за истину!“ једнако му је на уснама а те речи нису код њега шупља фраза, него израз најдубљег и најунутрашњијег осећања. Андреј Ивановић је лако покретљива скептичка нарав, тражи истину и знање, јер би то двоје могло ублажити његову узнемирену душу, а има јако изражен морален карактер. „Можда је стојао хришћанству ближе“, вели за њ Короленко, „него врло многи високо развијени људи.“ Инстинктивно је он истраживао прави смисао човечности и љубави и тежио је да нађе највиши идеал онога, што је добро.

У Короленка се према томе јављају нови карактери у руској белетристици, људи из народа, с вољом, с вредношћом, с активношћу и отпорношћу, а то су све сама својства, која су до сад у народу дремала те тек у последње време почињу да излазе на видик. Пре Короленка нису руске белетристе додирнули тај тип. Руски су песници и романсијери иначе свагда најрадије описивали апатичне, слабе и пасивне карактере. Лени и непомични Обломов у њих је инкарнација интелигенције; а у приказивању народног живота искључиво износе читаоцу пред очи потиштене и једне патнике, који никад не размишљају о узроцима своје невоље, а камо ли да дижу протест против силе, која им се чини. Зар одиста велики руски народ не приказује ништа друго, до ли голему масу, која не уме ни критиковати ни мислити, масу, која тешки јарам сноси ћутећки и без роптања? Зар се ништа не креће у тога народа, који броји преко сто милијона? Заслуга је Короленкова, да је генијалним погледом схватио нове махове и време, које је у народа већ настало, те с психолошком дубљином познао витопере будућој бури у руском царству, витопере, који се јављају у руском народном животу.

(Свршиће се)

КЊИЖЕВНИК

КЊИЖЕВНИ ПРИКАЗИ

A travers la Russie boréale, par *Charles Babot*, 1 кн. на 16-ни. 1894. Paris, код Hachette-a. Стаје дин. 3,50

— *Крај северну Русију*, тако се зове извештај дугачка и тешка путовања кроз крајеве готово непознате, до којих цивилизација није могла да допре, а кроз које ће, у скоро, пролазити једна од најглавнијих трговачких друмова велике руске империје. Писац се нарочито ограничавао на изучавање разних народности, које насељавају тај крај. У исто време описује и земље око Волге и равницу реке Печоре, Урал и Сибир. У околини Казања пробавио је писац неко време међу Татарима, указујући са хвалом на резултате руске администрације међу овим мусломанским елементом. Поред њих, у самоме срцу Русије, налази на многа невнабожачка племена, чије је чудноватe верске обичаје врло лепо описао. На северу Сибира говори о Остјацима, који потпуно представљају прекосеоска племена, живећи од лова и риболова. — Они, који се баве изучавањем примитивних друштава, наћи ће много што шта интересна у овој књизи. **Н. С. П.**

КЊИЖЕВНЕ БЕЛЕШКЕ

☐ *У овогодишњој* мајској свесци руског „Труда“ излаже студију о *Књижевном покрету у Словака* од Н. Филипова. La *Revue des Revues* у свесци од 1 јуна, стр. 408—412, доноси у изводу ову студију, која није ништа друго до биографска и библиографска скица словачких писаца и њихових дела од 1840—1890 године.

☐ Крајем 1892 године излаже у Лајпцигу, на немачком језику, књигу: *О економском и финансиском стању Бугарске*, од професора бечке трговачке академије Рошера. О овој је књизи преговорено у нас у прошлогодишњој јануарској књизи „Даринка“. Иста књига излаже крајем 1893 године и у француском преводу, трошком једне женевске штампарије. Књига је израђена по званичним подацима те је за то привукла пажњу многих финансиских кругова у Европи. Бугари се старају да о њима пишу странци. Они их сами доводе у Бугарску, ту их лепо угосте и награде, па им онда стане на расположење све оно, чиме би се могло објаснити њихово богатство и учињени напредак; и ми тврдо верујемо, да они

имају отуда велике, врло велике користи. У Србији не само да се тако не ради, већ се још најзе жалосне синоне, који шаљу лажне гласове у иностранство о финансиским приликама Србије, те Србија губи и оно мало кредита, што га још има.

☐ У Паризу изађе ту скоро Histoire de la littérature contemporaine chez les Slaves, par C. Courrière. Ми је још нисмо имали у рукама; „Србобран“ је у 59 броју у српском преводу донео одељак, где се говори о књижевности „малене словенске Шкајцарске“ — Црне Горе

☐ Figaro у своме 147 броју, од 27 маја ове године донео је чланак кнеза Божидара Кара-Ђорђевића, Heures de patrie: en Serbie. Кнез Божидар, како он то сам прича, по повратку своме из Палестине, баш се прошле године у Солуну у трепутку, кад је краљ Александар, путујући кроз Србију, походио и Тополу и положио венац на гробу његова претка. Жеља да походи своју отаџбину, да види родно место свога деде, нагнала га је на пут, који је са великим ризиком био предузео. Знајући да је његовима забрањен улазак у Србију, он набави лажан пасош и као путник-туриста уђе у Србију преко Врања. У Тополи се бавио два дана, а походио је и снимио све оне знаменитости, које су га интересовале. У своме чланку изврсним француским стилом описује српску народну ношњу и обичаје о свадби, на којој је присуствовао. Кнез Божидар је, како нам један друг рече, врло добар пријатељ познатог француског књижевника Пјера Лотија, са киме је врло често путовао по Азији.

☐ La Semaine littéraire донесе у своме 23 броју напрстак чланак од Paul Seippel-a: Serbes et Bulgares. Ми смо проговорили у једној прилици, приказујући часопис La Bibliothèque Universelle, о једноме раду овога књижевника, који је у више прилика показао да је одан пријатељ српскоме народу, у чијој је средини пробавио скоро две године. Он је још извус у истоме часопису написао један чланак о Часовима народу, поводом замашних промена у Србији. И данашњи је чланак написан поводом последњих политичких догађаја у Србији и Бугарској. У њему поређује Србе са Бугарима: указује на битну разлику између њихових карактера као особљан и беспристрастан посматрача. Ево шта вели о Србима: „Pure race slave, élégante et fine, des plus séduisantes surtout a l' état le moins civilisé très ouverte d' esprit, avec un tour d' imagination naturellement poétique; race nerveuse et pleine de ressort, dont on peût attendre de beaux mouvements inattendus d' héroïsme et de colère *Les Français des Balkans*“. Госп. Seippel познаје врло добро најновију политичку историју Србије и са врло много љубави указује на погрешке, а хвали лепе особине српскога народа, којима се диви.

☐ У последњим бројевима париског недељног листа La vie parisienne почео је излазити ово чланака од Guy-a, En passant par Belgrade. То су Notes au crayon, као што их сам вели, чини нам се, анонимни писац назива, а у којима износи своје успомене из Београда. Он је походио многе политичке личности у Београду и забележио њихове говоре; упознао се са многим српским државним и јавним установама, прошетао Београдом лево и десно: ужинао на Калимегдану и данио се у блату код железничке; гледао у народном позоришту „Јованку Орлевићку“ ... једном речи проспетирао крај Београд и о свему томе написао неколико редака час подругљиво час озбиљно.

☐ За оне, који се баве женским питањем изашла је пре кратког времена интересна књижица: Le grand catéchisme de la femme, par Louis Frank. Писац је један од познатих бетераша на феминизму у Белгији. Он је написао и пресео неколико балканских студија о женском питању. У овој најновијој књижици, катихизису, у виду питања и одговора, а у двадесет и више лекција, претреса данашњи положај жене у државни и породици, нападајући модерно законодаство у опште због неучешћа неправда, које се чине жени. Књига је изашла у познатој *Bibliothèque Gilon*, где излазе неколико балканских студија на моралних и политичких наука, а где су поред лепе књижевности заступљене и све друге науке.

Н. Ш. Ц. Римска „Nuova Antologia“ у броју од 1 фебруара ов. год., доноси чланак под натписом La questione della liturgia slava nell' Istria (Питање о словенској литургији у Истрији). Овај је чланак прикал двају књига о истој предмету, једне од каноника Gio. Pesante, друге од доктора В. Berutti. Премда се ствар тиче парочито Хрвата и њихове пропаганде, која је, буди узгред речено, довлогрдила Богу и људима у Истрији као и у српскијем земљама, не би било с горега да се когод и у нас осврне на ове књиге. Најновије су у духу чисто латинско-талијанском, и на то би могло бити приговора с општег словенског гледишта. Али ипак признају да у Истрији има и досељеника Срба (док нас браћа Хрвати нигде ни за лијек не налазе) а баве се опширно Ћирилом и Методијем и словенском литургијом, питање, које је трагу неколико година било толико успаљало у нас дује о томе и о ком би оне књиге могле пружити новијих података.

☐ Беранково дело La Turquie et l' hellénisme contemporain награђена је Француска Академија. Кажу да је Берар очарао Академију познавањем прилика на Истоку, а нарочито беспристрашношћу.

☐ L'argot parisien, тако се зове стимологија увредна студија о једноме париском говору, који то име носи, а који написа Andrien Timmermans. Многи француски дневни листови и књижевници нарадили су похвално о овој књизи, нарочито познати француски критичар Fr. Sarcey, који рече: „да је ово озбиљан рад из лингвистике и филозофије“. Књига излаже трошком књижара Klincksieck-a, а стаје шест франака.

— У броју енглеског месечника „Century“ за мај ове године има чланак с натписом „Zmai Jovan Jovanovich. The Chief Servian Poet, by Nikola Tesla“ а осим тога и енглески превод Змајевих песама: „Три хајдука“ („The three Giaurs“), „Цигански хвали свога коња“ („The Gipsy praises his Horse“), „Тајна љубави“ („Mysterious Love“) и „Два сна“ („Two Dreams“). Песме је те превео Robert Underwood Johnson, и то онако, како му их је Тесла усмено превео и протумачио.

САДРЖАЈ: Песништво: Борис Годунов. По типшини. — Поука: О прошлости Београда. — Књижевност: Владимир Коленко. — Књижевни: Књижевни прикази. Књижевне белешке.

„СТРАЖИЛОВО“ излази сваке недеље на читаву табаку. Цена му је 5 фор. а. вр. на целу годину, 2 фр. 50 новч. на по године, 1 фр. 25 новч. на четврт године. — За Србију и Црну Гору 14 динара на годину. — Рукописи се шаљу уредништву а претплата књижарници Луке Јоцића у Нови Сад. — За Србију прима претплату књижарница В. Валожића у Београду.

Издаје књижарница Луке Јоцића. Срп. штампарија дра Св. Милетића.

БРОЈ 25.

СТРАЖИЛОВО

ГОД. VII.

ВЛАСНИК И УРЕДНИК

ЈОВАН ГРЧИЋ

У НОВОМ САДУ, 19. ЈУНА 1894.

ПЕСНИШТВО

МИРНА НОЋ

Пољева славуј међ лишћем у гају
И слатким гласом мирни зрачак пуни,
Росица пада и бисерјем дробним
Свилена њедра цветићима круни.

Са густог грања, што се нежно свило,
Полеће ветрић и долином блуди
И тражи цвеће и пун слатког миља
Испија мирис са свежих му груди.

И ти си цветак, пун чистоте благе
И пунан раја и анђеоске драži,
А моја душа ветрић је што блуди
И само тебе, мило цвеће, тражи!

Беч, 3 јуна 1894.

Алекса Шантић.

ИЗ ДАЉИНЕ

Међу росним цвећем, на питомој равни,
Ја о теби сањам, моје миље бајно,
А слађана пјесма из шумица тавни'
Подиже се к небу у сунашце сјајно.

По стазици уској, што из горе води,
С пуном корпом цвећа и јагода рујних,
Планинско девојче као паун ходи
А ветрић јој мрси прамен коса бујних.

У около мене гледам вите јеле,
Што поносно врхом у небо се пењу,
А у њоју моме румене и беле
Уз певање мило златно класје жењу.

На около мирна сеоца се беле,
Из пастирске фруле слатки глас се вије,
А страшини зеко, летом лаке стреле,
Протрчи кроз траву и у џбун се скрије.

Из даљине ове ја ти ширим руке
И у санку грлим струк твој, цвете бајни,
И дижем се с тобом кроз чаровне звуке
У небеса златна херувима сјајни'...

У Глајхенбергу, 6 јуна 1894.

Алекса Шантић.

НОЋ У ДЕВОЉУ

Погас'те светле зубље, мероnси и себри моји
И дички витези српски!... Нек благи тихи сан
Окрепи снаге ваше, докле у рујној боји
Роди се нови дан.

На бледом далеком попту Цариград дивни спава
А над њим дворог месец лупко и благо сја;
Спавајте, синови моји... док сине светла јава
И с вама кликнем ја.

Јекнуће српска песма, кад Бог победа светих
Крунише мачеве наше и крвав зачне бој,
На ту Византију древну силно ће да се слети
Поносни орао мој!...

И стаде звук и песма... Уморне војске пале
И штите и хаџаре покрио мир и мрак,
Над Цариградом дивним светле су звезде сјале
И бледог мјесеца зрак.

Ал свану благо јутро. И силне јуначке груди
Испуни лед и ужас и клону бујни жар —
И силне плакаху војске... На мртвом одру туди
Лежаше избраник слаше, лежаше мртви цар.

Јов. А. Дучић.

ДОН РАМИРО

I

Дон Рамиро коња јаше
У младачком, бујном жару,
А пита га слуга седи:
„Куда тако, господару?“

„У даљини, на врх брега,
Ено двора суре стене;
Ту борави драга моја
И позива ноћас мене!“

„О, не иди! О, не иди!“
— Седи старац тужно цвили —
„Твоји преци са њенима
У мржњи су вазда били.“

По мачу се витез куца,
На лицу му осмех сину;
Он ободе коња лака
И одлете у даљину...

А кад прође ноћца мрачна
И засија рујна зора,
Закуцао витез смели
На вратима свога двора.

„Ти си, старче, имо право —
Заседа ме њена срела;
Ал' сад за то гавран кључа
Неколико мртвих тела.“

II

Дон Рамиро коња јаше
У младачком, бујном жару,
А пита га слуга седи:
„Куда тако, господару?“

„Куда тако? Да се светим.
Невера ми срце смрви.
Ја сам жељан, седи старче,
Ја сам жељан — њене крви!“

„О, не иди! О, не иди!“
— Опет старац тужно зборн —
„Твоја мржња, чим је видиш,
У љубав ће да се створи.“

По мачу се витез куца,
На лицу му осмех сину;
Он ободе коња лака
И одлете у даљину...

А кад прође ноћца мрачна
И засија рујна зора,
Закуцао витез гневни
На вратима свога двора.

„Ти си, старче, имо право —
Ја за мржњу не знам више;
Очи њене, њене усне
Мач осветe преломише.“

III

Дон Рамиро коња јаше
У младачком, бујном жару,
А пита га слуга седи:
„Куда тако, господару?“

„У даљини, на врх брега,
Ено двора суре стене,
Ту ме зове моја драга,
Да на груди паднем њене.“

„О, не иди! О, не иди!“
— Опет старац тужно збори —
„Заседа те тамо чека
И освета и злотвори!“

По мачу се витез куца,
На лицу му осмех сину;
Он ободе коња лака
И одлете у даљину...

А кад прође ноћца мрачна
И засија рујна зора,
Захрзао коњиц лаки
На вратима знана двора.

Трчи старац, звече кључи,
Зашкрипала врата стара,
Али коњиц крвав стоји
А нема му господара.

Милорад Ј. Митровић

БОРИС ГОДУНОВ

ДРАМА У ПЕТ ЧИНОВА

НАПИСАО А. С. ПУШКИН

С РУСКОГ ПРЕВЕО А ПИСАРЕВИЋ

ПЕТИ ЧИН

ПРВА ПОЈАВА

Москва. Царев двор

Борис. Басманов

Цар

Он је побеђен; ал' каква хасна?
Залуд нам венца победног украс.
Раскомадану сабро је војску
На ново, па нам с Путивља прети;
Међ' тим шта наши ироји раде?
Стоје у Крому, где им се шака
Козака руга иза ограде
Трухле. Слава им! Љутим се на њих —
С тога ти буди војвода свима;
Не крв — већ памет нек војводује!
Нек се потуже рад' свога племства!
Презирем дреку тог худог пука,
Опасној навици нек буде крај!

Басманов

Благословен ће бити сто пута
Онај дан, царе, кад се спале
Сви родописи, раздори с њима
И обест свака у родословљу!

Цар

Тај дан је близу; само да најпре
Народну буну угушим мирно.

Басманов

Не брин' се за то; народ је такав.
Увек на буну тајно је готов;
Бадар коњ гризе уздице своје,
Син власт очеву не воли често;
Ал' коња јахач мирно укроти
И господари отац над сином.

Цар

Ал' и јахача кад год коњ збаци,
Син није увек оцу под руком:
Народ можемо строгошћу трајном
Држат' у шкрипу. Тако је мислио
Иван, свих бурних буна укротник
И самодржац врло разуман;
Тако ј' мислио и његов унук
Грозни. Та народ не зна за милост:
Учини добро — не каже хвала;
Кињи и казни — не ће т' бит' горе!

(Улази бојар)

Шта је?

Бојар

Дошли су гости са стране.

Цар

Примам их, идем. Чекај, Басманов,
Остани овде: још имам с тобом
Важна говора. (Одлази).

Басманов (сам)

Велик дух државни!
Дај Боже само да Отрепјева
Проклетог склада; па ће још много,
Много Русији добра пружити.
Велику мисо у уму гаји.

Не треба да се утуши. Каква
Тек мени лепа срећа се спрема,
Кад племству узме наследно право!
У бољу не ће имат' такмаца;
Код круне царске први ће бити...
А може бити... Каква ј' то ларма?!

(Метеж. — *Бојари и придворници трче тамо амо, иду један другоме у сретање и допитивају се*).

Један придворник

По лекара, по лекара!

Други придворник

И по патријарха!

Трећи придворник

Цар царевића к себи дозива.

Четврти придворник

По духовника!

Басманов

А шта ј' то било?

Пети и шести придворник

Цар се разболо, цар на самрти!

Басманов

Ах, Боже!

Пети

С престола ј' пао; крв му облила
Уши и уста...

(Износе *цара* на столици; сва *царска породица* и сви *бојари*.)

Цар

Сви се удал'те — остав'те само
Сина ми мога! (сви се удале). Умирем, сине;
Загрлимо се! Сине мој, с Богом!
Ти ћеш од сада цар бити, сине....
О Боже, Боже! Овога часа
Пред тобом бићу — душа се моја
Не може никад опростит' греха
Кајањем. Али осећам, сине,
Ти си ми дражи нег моја душа....
Нек буде тако! Подаником сам
Рођен, па треба тај и да умрем;
Ал' сам се царства докопо — како?
Не питај! Доста: ти си праведан,
И праведно ћеш ти да царујеш;
А ја ћу за све сам да одговарам
Пред Богом. Сине, чувај се само
Лажних обмана, слепих превара!
У бурне дане државу приман;
Опасан јесте — тај узурпатор.
Наоружо се именом страшним.
Ја сам из давна стеко искуства
На влади, па сам могао буне
И метеж сваки угушит' лако;
Преда мном сви су они дрхтали;
Нико се није дрзнути смео
Да на издајство помисли само:
А ти си још млад и неискусан,
Како ћеш владати у тој грозоти,
Гушити буне, издајства откривat'?!
Ал' је Бог велик! Он младићима
Даје мудрости, снаге, слабости....
Слушај, за свог првог саветника
Изабери верног и искуснога,
Зрелог човека, ког народ љуби,
А бојари га редом поштују
Због врли и због славе му сјајне —
А то је Шујски. Војсци сад треба
Вешт вођ: Њој Басманова пошљи
И вољно сноси бојарски рапат;
Још си к'о дете седео са мном
У царском већу, па знаш ток ствари
Државних: ништа не мењај у том.
Обичај јесте душа држави.
Ја сам прогонства чинити море
И смртне казне — ти то не мораш;
Па ће те народ благосиљати,
К'о што је деда твог благосиљо,
Кад је на престо Грозногa сео.
С временом само и постепено
Затежи узде државне, сине!
А сад их пусти — ал' не упусти!
Милостив буди и приступачан,
Странцима службе са поверењем
Дели; и чувај устав црквени;
Мало говори, да се глас царски
Не губи залуд у уздух пусти!
К'о звона свети звук нека гласи
Велику жалост ил' велик празник!
Ти с' у том веку, мили мој сине,
Кад женски лик нам крв ватром пали;
Чувај морала свету чистоту
И стид поносни младости своје!
Ко као младић огрезне јако
У калу страсних наслада, тај ће
К'о човек дивљи крволок бити
И ум ће му се лако помрачит'.
У породици буд' увек глава;
Почитуј матер — ал' сам цар буди;
Ти си муж и цар; а сестру љуби —
Јер си јој ти још бранич једини!

Фјодор (на коленима)

Не, не — ти живи и дуго владај!
Без тебе нема нас ни народа.

Цар

Крај је већ свему... очи ми тамне,
Осећам гробну хладноћу већ....

(Долазе: *патријарх, свештеници* и сви *бојари*. *Пориџу* воде под руку; *царовна* јеца).

Ко је то тамо?
А! схимна... тако! И свети постриг!...
Час је куцнуо! Цар се монаши —
Тамни гроб биће ћелија моја.
Чекај још мало, свети владико,
Још сам цар; чујте, бојари моји, —
Ево тог, коме предајем царство;
Њега поштујте.... Басманов и сви,
На прагу гроба молим вас све,
Њему одани, верни будите!
И тако још је млад и безазлен!
Да л' се кунете?

Бојари Сви се кунемо!

Цар

Хвала вам! Ја сам тим задовољан,
А мени грехе све опростите
И све увреде, што вам нанесох....
Сад свети оче, готов сам, ходи!

(Почиње се обред посвећења. Износе жене опесвећење.)

ДРУГА ПОЈАВА

Табор

Басманов води Пушкина

Басманов

Ходи овамо и кажи јасно.
И тако те је к мени послао?

Пушкин

Пријатељство ти он пуди своје
И први чин у московском царству.

Басманов

Већ ме је Фјодор диго високо:
Врховни вођ сам над целом војском;
Рад мене он је презрео племство
И гнев бојарски. Ја сам му с' заклео.

Пушкин

Наследнику си законитоме
Заклетву дао, ал' ако живи
Други наследник законитији?...

Басманов

Слушај, Пушкине, махни се тога;
Не троши речи бадава! Знам ја
Ко је он.

Пушкин

Литва и сва Русија
Димитријем га давно већ зову;
Но опет за то не јемчим тврдо.
Мож' бити да је и Димитрије,
А мож' бит' да је и узурпатор;
Само знам да ће пре или после
Син Борисов му уступит' Москву.

Басманов

Док год сам ја уз младога цара
Не ће се свога лишити царства.
У нас је доста — хвала Богу — чета,
Победом ћу им улити храброст;
А кога ћете ви против мене
Послати? Да л' козака Карелу
Ил' Мњишка? Кол'ко? Осам хиљада.

Пушкин

Вараш се: нас ни толико нема.
Сам кажеш, наша војска је слаба,
Козаци само плачкају села,
Пољаци само хвале с' и пију.
А Руси.... та што трошити речи!
Пред тобом не ћу да се претварам:
Ти већ знаш, ми за што смо јаки;
Не војском ни помоћју пољском,
Већ мишљу — и то мишљу народном.
Димитријеве ти знаш победе
А освајање његово мирно,
Кад су му свугде без једног метка
Градови мирно признали владу,
А народ спуто обесно племство.
Сам си видео: јесу л' се с вољом
Борили с њиме? Кад? За Бориса!
А сад?.. Басманов! Не! Већ је касно
Распаљивати пепео хладни:
Са свом мудрошћу и чврстом вољом
Не ћеш одолети, него је боље
За тебе, да даш први народу
Леп пример, да Димитрија и ти
Царем прогласиш, тим ћеш га вечно
За се обвезат'. Но како мислиш?

Басманов

Сутра ћу рећи.

Пушкин

Реши се брзо!

Басманов

С Богом!

Пушкин

Промисли само, Басманов! (Оде).

Басманов (сам)

Има он право, издаја ту је.
Шта сад да радим? Да л' још да чекам,
Да буntовници и мене свежу
И Отрепјеву да ме предаду?
Није ли боље предупредити
Разлев бујице потока бурног?
И самом.... Али заклетва моја!
Потомство моје проклињаће ме!
Зар младом цару за поверење
Издајом грозном да благодарим?!...

То може само изгнаник бедни,
Да о издајству и буни мисли,
А ја, зар и ја, царев љубимац?!....
Али смрт... власт... па народни јади...
(Замисли се)
Ко је то? Напред! (звижди)
Коња! На јуриш!

ТРЕЋА ПОЈАВА

Гробиште

Пушкин долази, окружен народом

Народ

Царевић нам је посло бојара;
Чујмо бојара, шта ће да каже!
Овамо! Овамо!

Пушкин (с трибине)

Московски грађани!
Царевић вам шаље свој поздрав (клања се).
Знате како је божјим промислом
Царевић спасен од убилаца;
Дошо ј', да казни тога убицу,
Ал' Борис паде пред судом божјим.
Димитрију се Русија клања;
Басманов се сам покајо, па је
Довео чете, да му с' закуну.
Димитрије вам љубав, мир носи,
За љубав ћете Годуновима
Зар дићи руку на свога цара
Законитога, Мономахова
Унука?!

Народ

Не, не! Никако!

Пушкин Московски грађани!
И свет зна кол'ко сте трпели
Под владом грозног дошљака оног.
Прогонства, смрт, срамоту, глобу,
Напор и глад — све сте трпели.
Димитрије ће вас да усрећи,
Бојаре, дворјане, слуге, војнике,
Госте, трговце — речју: сав народ;
Ви се не ћете лудо противит'
Нити презрети његову милост?
Са моћном претњом иде он, да се
Попне на престо својих отаца;
Бојте се Бога, не срд'те цара,
Закуните се правоме цару!
Смир'те се; одмах пошљите њему
У табор нашег митрополита,
Бојаре, ђаке и избранике,
Да се поклоне цару силноме.
(Силазак. — Жагор у народу).

Народ

Нема препирке! Бојар је казо
Истину. Живео цар Димитрије,
Отац наш!

Мужик (с трибине)

Народе, напред! У Кремљ царски!
Вежите пашче клетог Бориса!

Народ (јури гомилице)

Веж'те га! Па га у воду бац'те!
Нек се удави! Живео Димитрије!
Смрт роду Бориса Годунова!

ЧЕТВРТА ПОЈАВА

Кремљ. Палата Борисова. Стража на степеницама

Фјодор (на прозору)

Просјак (Фјодору). Удел'те што год за име Христа!

Стража. Иди даље; са заробљеницима није слободно говорити.

Фјодор. Иди, старче, ја сам беднији од тебе; ти си бар слободан.

(*Ксенија* под велом приђаши к прозору.)

Један из народа. Брат и сестра — сирота деца к'о птичићи у кр.леци.

Други из народа. Шта их још жали? Проклето племе!

Први. Отац је био зликовац, а деца су невина.

Други. Ивер не пада далеко од кладе.

Ксенија. Брате, брате! К'о да нам иду бојари!

Фјодор. То је Голицин и Мосаљски. Друге не познајем,

Ксенија. Ах, брате, пук'ће ми срце!

(*Голицин, Мосаљски, Молчанов,* и *Шерефединов*; за њима три стрелца)

Народ. Направ'те места, иду бојари!

(*Бојари улазе у кућу*)

Један из народа. За што су они дошли?

Други. По свој прилици да закуну Фјодора Годунова.

Трећи. Зацело? Чујем унутра некакву вику..... Деру се....

Народ. Чујеш ли?... Метеж! То је женски глас.... Хајд'мо унутра! Врата су затворена — вика је престала — још жагор траје....

(Отварају се врата и *Мосаљски* се појављује на степеницама.)

Мосаљски. Народе! Марија Годунова и син јој Фјодор отровали се. Видели смо им мртве лешине. (Народ са ужасом ћути). А што ћутите? Вичите: да живи цар Димитрије Ивановић!

(Народ ћути)

ПО ТИШИНИ

ПРИПОВИЈЕТКА С ПРИМОРЈА

(ПРИЈАТЕЉУ П. БУЋИЋУ)

(Наставак)

II

Све сјећам се добро које је године било; тек свакако прве зиме за оном, кад нас црногорски владика Свети Петар — да му је хвала и слава! — по поруци рускога цара предаде бечкоме ћесару, који од тада Боком завлада. Те је године Бока грдно страдала од неродице, а врху свијех јада људи стогодњици не бијаху још удесније године запамтили, што се рибљег лова тиче. Баш као да нас с одласком старца владике бијаше свака срећа оставила . . . Не смијте се, господо, ово вам је ка' из јеванђеља.

Додија уз то народу крута студен и помама ружнијех времена, каквијем се већ давно траг изгубио.

Те је године многоме Бокељу мајка закукала, а и нашу кућу големи јад задеси, јер ми се те године на Веригама утопи покојни отац . . . честит Србин, да га Бог опрости!

Отимавши Богу на истину, мени, најстаријем сину свом, остави у напућење јато нејаке браће и сестара, све једно другом до ува.

Што се матере тиче — сирота жена! — она бијаше кутњијем послом тако оптерећена, да ни помислити не могаше на какво зарађивање.

Срећом божјом, ја се бијах већ добром снагом опасао, те сам упирао из петнијех жила и као мрав радио, да оно невине пилежи хљебом нахраним.

То је била моја дужност, а у неку руку и моја радост; јер вам треба знати, е сам ону старицу и оно браће волио ка' очи у глави. Није моје да се хвалим, ама вјере ми, пазио сам их, не као син и брат, но као по сто пута отац.

Али која фајда? У амбару ни зрна жита, а пусто море кан'да и не бјеше осољено . . . А и да је било лова, шта би ми хаснило, кад немам лађе.

Јер сам ви заборавио споменути, како нам за очине погибије бијаше с њим заједно пропала и једна овећа гаета, дивота од лађе.

Еле, друго ми не остаде, него да учиним ка' и остала наша момчад: да иселим трбухом за крухом. Јест, али ја далеко не смијем, да ми оно раје у кући не скапа од глади. Што ћу и како ћу? Наумим да се најмим за морнара на једној домаћој шкуни, која чињаше вијађе од Леванта; не ићасмо даље од Александрије, те сам тако сваке шесте нећеље дома бивао и својима главом зараду доносио.

Ама то бјеше, код онолико радијех уста, камена зарада!

Рвао сам се тако читаву годину дана; ал' ми тај пасји живот најзад додија, те ћу се једном приликом у велике изјадати оцу Саватији, нашем сеоском попи.

— Не остаје ми, рекох, друго, но да се и ја дам на контробанат, као многи други што раде.

Треба знати, да је у то доба царинарска служба била посве тражаво уређена, те се свуда контробанат, особито са трговином из Леванта, у велике проводио. Мени бјеху позната главна кријумчарска пристаништа дуж морске обале и многа њихова скровишта у планини; знађах на длаку ће се састају и ко им кумује, али сам се увијек од њих клонио, знајући добро е су ти људи — ма да је међу њима било и честитих момака, који се *послом* бављаху једино из мржње према жбирима — опет већином скотови и ниједне вјере. Ја не могах од образа да се с њима барабарим!

Сјем тога, право да кажем, није ми се никад милило потмуло шуровати, но све јавно и отворено радити.

Ни мало се дакле не зачудих, кад ми старина попо одврати:

— Проћи се тога, Аћиме, није за тебе та работа.

— Али нас убн сиротиња! — повриух ја

— Залуд, синко, закон ваља штовати.

— Закон су људи скројили, оче попо . . . . а Бог није никоме рекао да се жив сарани!

— Вараш се, Аћиме; Бог је рекао: »треба дати цару царево, а Богу божје.« Сад, знаш и сам да је цар једно исто што и држава, а држава једно исто што и ђумрук, дација, царина . . .

— Простите, оче попо, нијесам знао.

Кад хтједох да му привђем руци, старац се

маши џепа, извади по' млетачког дуката, па ми га тури у шаку.

— Пођи с Богом, рече, и да си се мануо ћорава посла!

Ја се вратих на брод и за неко вријеме наставих мирно свој стари и часни посао.

Али се тешко с невољом борити, надасве кад је чоёку на врату ополика породица, а у џепу нема ни газете принципове, да на њој пољуби светога Марка... Па је онда и друго нешто по сриједи било, што ми не даваше мировати

Главном постајом царинарске страже на Мељинама (а то се мјесто, тако рећи, са Зеленикom сучељава) управљаше један капо, што га зваху Јејина. Тај ме Јејина бијаше страшно замрзио с тога, што се једном приликом бијах подухватио, да му рачуне покварим, помогавши некијем нашинцима да му се из шака ишчупају; од тога часа као да је смишљено радио, да ме на зли пут наведе.

Просто то — али тај злуради Јејина имађаше са собом и једну сетричну.

Авај, браћо, чудна ћетета! Не да вам се хвалим, ама такове цуре не бијаше у цијелој крајини. Танка у пасу, живолазна као тице, увијек чиста и присебна, као да је тога часа из кутије испала. Одјећа је на њој чисто пјевала! Бјеше тек навршила шеснаесту годину, а на лицу јој се бајно огледаше њежно и отворено срце. Њене крупне модре очи више су се смијале него ли уста њена, дивно прорезана и ситна као у ћетета.

Име јој бјеше Нина, али је у околици сви зовијаху Ђулићем; и, Бог и душа, кад се чељаде у њу загледа, чини му се као да око ње све саме руже цвјетају. Тако те њено лице на њих подсјећа!

Да прекратим: — та ме цура бијаше у живо срце жигнула.

Љубио сам је још из малена, пошто бијасмо узрасли, тако рећи, једно ћуз друго. Ка' оно ти из истог комшилука ћеца, играсмо се увијек заједно по ливадама, покрај мора, у шипрагу, свуда... Кад се из Ђулића поче развијати бујна ћевојка, наше пријатељство, у мјесто да омлитави, а оно се још боље притврди. Кретајући се први пут на море, бијах се с њом састао на само, па је упитао: »Ђулићу, да л' ћеш ме ти заборавити, пиле моје?« А она мени: »Пођи због, Аћиме; рекла сам ти већ: твоја ил' ничија.« Ми смо дакле били међу собом потајно вјеру ухватили.

Те исте вечери уставим воћа Јејину, који бјеше таман изишао да разгледа своје људе по обали. Ступивши преда њ, рекох му са свим отворено:

— Шјор-Мартине (било му име Мартин), могу ли се срећи надати, да ме својим нећаком назовете?

Ама он не шће за то ни да чује; немам, вели, о чем ни сам да живим, а камо ли још да се женим; он је, иначе, наумио Ђулићу све своје оставити, па је не може дати за гола сирака.

Но се ја с тога ипак не обезнадих,

Пред полазак рекох Ђулићу:

— Ако немам богатва, оно имам снаге и здравља, па ћу својски прионути уз посао... д' ако и нама Бог поможе!

И она бјеше мога мишљења, те ме љупко испрати до на брод, понављајући непрестано:

— Не очајавај, Аћиме, Бог ће нам бити у помоћи.

Али се наше наде показаше скоро варљиве.

Узалуд сам се ја трудио и по морској пучини ломио: у кући нас бјаше деветоро, па никако да се крај с крајем састави. Могаше ли у тој муци бити говора о женидби?

Сасвим тијем, Ђулић ме мој сокољаше. Кад бих се ћоћ кући враћао, она би ме увијек својим умиљатим гласом тјешила.

— Нека, ја... нека... још смо млади... није нам преша... д' ако Бог и нас погледа!

Једне вечери спопадне ме ипак такова туга, такова мука у срцу, е хоћах лијепо од јада свиснути... Учини ми се, као да ће све између нас свршити, ако се скоро на какав одлучам, пријеки корак не одлучим.

И бисте ли вјеровали, господо? Имадох срце да још једном страшнога воћа ословим.

У зао час по ме, на сама три дана прије тога, бијах се у његовијем очима опет огријешио.... пређераним милосрћем према једном криjумчару.

— Вуци ми се с очију, криjумчарски јатаче!

Нијесам то још био, господо, очињега ми вида; те ме та његова ријеч немило косну. С тог у први мах не могох да се савладам и премда се Јејина према мени сав усплахирен кокотио у својој сурој кабаници, отресох се боме и ја на њега како боље умедох, па му окретох леђа.

Он ми се љуто освети, наредивши Ђулићу, да се на ме ниподшто више не обзире па јој

не даде чак ни да јутром прозоре открине, што су се спроћу наше куће растварали, а с којих ме моје лане обично гледаше... Објешењак један! Теже ми је то било поднијети, но да ме пред цијелом крајином као најзадњу к... у исћушкао... Ух!... Кад бих погледао у она затворена окна, чињаше ми се, ваистину, као да је сав свијет око мене опустио.

Ама богом просто, да је на томе свршило!

Онај проклети жбир не бијаше чак бољи ни као скрбник и камени ујак.

Правдајућ се тиме, што је он тобож ћевојци све на свијету (био је узео собом као нејако сироче), поступаше с њоме као са каквом слушкињом; непрестано би је кињио и за сваку ситницу псовао и грдио, а по највише откако се бијаше довио, е се нас двоје милујемо. Најзад, једног дана, дође к мени једно чељаде из комшилука те ми јави, е је стари мазгов на њу чак и руке дигао.

Е, то је било одвише. Ван себе од ђеда, потечем ка Јејини и сташи дрско преда њ, викнем разјарено:

— Чујте ме, шјор-Мартине: и ако сте ви човјек у годинама, и ако сте јој рођени ујак, ја вам не дам, да на њу руке мећете... јер ће ова ствар наопако свршити!

Он шћеде да ме прекине, но му ја не дадох опепелити.

— Стан'те, не пресјецајте ме, нијесам још свршио. Ово не може овако трајати, шјор-Мартине. Оно дијете очито гине... та ваљда нијесте ради да је у гроб свалите! Држ'те ви ваше благо, ми од вас ништа не тражимо... ама, за име Божје, пустите нас да се узмемо, кад се и тако волимо, кад ћемо се и тако волити, док нам под грлом ускуца! Ако пристанете, ево вам тврду вјеру задајем, да ћете у мени наћи најпокорнијег нећака, најодданијег пријатеља; ал' ако ме вашом злом срећом одбијете, Богом вам се кунем, е ћу од овога часа постати ваш најљући крвник.... ама крвник, којега ћете се дуго сјећати. Сад бирајте, шјор-Мартине!

Тек што бијах ове речи изустио, а њега стаде вика и запомагање, не друкчије, но као да сам голијем ножем на њега кидисао.

У тињи час искупи се сав комшилук, а на челу му сеоски кнез.

Јејина се сад охрабри и навали на ме свакојаким погрдама, као на најгорег скота. За тим ођера Ђулића у кујину, режући, сјем крста, као бијесно штене.

Бог је дао да тога дана не би покора.

Ја изидох, дршћући сав као шибика.

Он се једнако за мном дераше:

— Сиктир, лопове један... прије бих је својијем рукама удавио, него је скоту такоме дао!

Не кривите мене, господо, но њега бездушника. Бијах се сасвим обезумио; те исте вечери одем ка својим злим савјетницима:

— Ево ме с вама, рекох; од данас сте стекли поуздана друга!

III

Ањим часком застаде, истресе на длан дупушену лулу, напуни је изнова и припали, за тим поглади чибуком осмуђеле бркове, искашља се, па овако надовеза:

— Однесе дакле и мене белај у кријумчаре!

Моји ме нови ортаци дочекаше, не као новајлију, него као старог опробаног друга, те ме одмах сјутра дан опреминше у Нови некоме Калабрезу, познатом кријумчарском јатаку.

Бјеше вам стара узорана лија, тај Калабрез.

— Дошао си таман као наручен! рече ми кад ме виђе; баш нам је требао ваљан мрнар, ко при том познаје и наша рочишта низ крајину, јер има већ неко доба е нам на Крфу лежи терет смокава и уза њ неколико бâлâ контробанта. Спремај се одмах на пут; сјутра ћеш се кренути.

— Добро, куме, рекох; али, не буди вам жао, ја сам човјек поморац... па као велим... колико ће бити зараде?

— Да једеш и пијеш до миле воље, све док мука устраје. А да ли јаки Бог да ствар срећно опремите, педесет талијера бакшиша. С тобом ће бити још пет друга.

— Пристајем, ама бих вас молио да ми половину тога одмах избројите; остављам дома гомилу ситне раје, којој није до чекања.

Њему као да не би право, што му тај претплатак ништем.

— Би ли ти било доста двадесет? унита ме, брбајући својом смаглом и окорелом руком по стражњој прегради мајушне шкрабије под дуњанским асталом.

— Не ћу, рекох, ни фендика мање.

Знајући добро, е ја више њему требам, него он мени, бијах постао дрзак.

Смежурано се чело Калабрезово набра ма-

ло јаче, он се часом предомисли, те најзад извуче из шкрабије три француска жутказа, па их изниза преда мном на асталу.

— Ево ти, рече, три наполеона; разлику ћемо поравнати кад се вратиш.

Изидох весео из дућана и отрчах одмах кући.

Затекох матер уз огњиште, ће бугарима спремаше нешто мекињаћ.

— Мати, јавих јој се весело, сјутра ти полазим пут Крфа. Ступио сам у ортачину с једнијем Ришћанином, што тргује зејтином, па идемо да довеземо један карат из Леванта. Не бој се, старице моја, одсле ће ти боље тице пјевати! Ево ти, у томе док се вратим, ове три пеће, што ми је мој ортак узајмио.

— Па зар све то мени? . . . Придржи, сине, што и за се, требаће ти у путу.

— Не мисли ти за ме, имам ја што ми треба; то је све за кућу, док се ја врнем.

За тим пољубих браћу и сестрице, па се вратих у Нови, без паре у џепу, ама жустра крока и лагана срца, као да бијах големо бреме с леђа свалио.

Сјутрадан одједримсмо пут Крфа.

Прије него ћу се укрцати, бијах отишао да прокрстарим око воћњие куће, не ћу ли ће угледати свог драгог ћулића, ама је не могох ништа спазити. У сами полазак зазрех на обали клетога Јејину.

Не могох, браћо, да одолим унутрашњој јарости, но му с трабакуле, која се већ бијаше од краја отисла, одмјерих, да опростите, од шаке до лакта.

— Почекај, рекох сам у себи, стари злотворе! . . . платићеш га ти мени.

Два дана кашње стигосмо на Крф.

Моји ме другови одведоше сиједста некоме Аргиропулу, који бијаше већ приправио двианаест осрчаних замотуљака забрањена еспапа, и ми их исте вечери пренесемо на брод и стрпамо под прову. Крф је врло красна варош, али ми се увијек слабо милило у њој стајати, те сам и овога пута једва чекао да терет унесемо и натраг отиловимо, не обзирући се нимало на то, што нас је права опасност тек у повратку чекала. На жалост, трговац не могаше да нам одмах терет преда, и тако морадосмо и на срамоту да неколико дана у луци изгубимо, чекајући терет. Ви већ знате што су беспослени поморци. Кад смо на лађи најприче послове опремили, а ми изађемо на крај, па се скитамо од механе до механе, док нас поздна ноћ не затече. Тако ћемо један дан, нас тројица, свратити код неког Георгијоса, крчмара, на чашу самоса. Ту затечемо једнока Грка, мрнара, који се по свој прилици бијаше мало јаче напио, јер како нас по говору познаде е смо Бокељи, а он поче да нас задиркива. Особито се кан'да на ме окомио бјеше, јер све у мене пиждри и нешто жуга. На крају зазове Георгијоса, подмири пиће и устаде да ће изаћи. Али му враг не даде мировати. но кад мимо ме прође, а он ми маче руком капу с главе, па ће ми обијесно у брк:

— *Ћората!*

Видим ја е из њега проговара самос, ал' уједно вићу, да у њему има прилично и лоповлука, јер му је само моја црногорска капа живце раздражила, а шубаре од плаве чохе мојијех другова као да му не би за око запеле. Бијах млад, натрен, па не могох да се уздржим (а ко би се у такој прилици уздржао?), но се скочих на ноге, па му прилијепих такову замлатицу, е мишљах чисто, скрхао сам му сву лијеву губицу.

— *Гамот тип митера су!* — продерах се љутито. — Ти мене вријеђаш на правди Бога . . . скоте од скота!

Ниједам много грчки знао, али колико је доста да један другом мајку опсујемо, толико ми мрнари већ сви знамо.

Грк устукну један корак, трже иза паса оштри инглешки нож и ћипи на мене као разјарено штене. Ја не имађах при руци ништа, чим бих се бранио, и да не би једнога од мојијех другова, који се листо скочи па га шћена за руку, ијера и Бог, шћаше ме с краја на крај просукати.

Имадосмо посла док га савладасмо. Моја два друга, два крута Паштровића, бијаху вични таковијем кавгама, те оба стисну Грка у шаке, и тако му истргнемо нож, па га спутимо појасом и онако свезана предамо пулицији.

То учини е за она два-три дана, те још на Крфу проведосмо, не сиједох никуд с брода. Не што се ја тобож онога галијота бојим (кад би витез био, на ми поштено на мегдан изишао, да се као људи огледамо); али се бојим засједе, јер ме је хунцут кадар у сред бијела дана из бусије напасти, па ме на мјесту охладити. Ви знате већ што каже пословица: ни у мору мјере, ни у Грку ијере!

Најзад се једне вечери дигнемо с котве.

Трабакуо наш бјеше врло добар једрењак, лист и послушан у окретима као мало који, а осим нас шесторице крijумчара (који смо уједно радили и као мрнари), имађасмо на броду патруна, неког Добровањина, и једног малога за фогун.

Од нас крijумчара — одсле се и ја могах тако звати — двојица бијаху, као што рекох, из Паштровића; двојица бјесмо рођени Зеленичани, а од остале двојице један Луштичанин, а други Побор. Не треба да вам напоминьем, е моји другови не бјеху баш цвијет од поштењака; сваки је од њих понешто на души носио, али ја у тај мах не имађах времена, да се на њихову грјешну савјест обзирем: кад сам по мору, мени је све добро и лијено.

Ха, море, господо! То је наше пространо царство... Има данâ кад га проклињемо и у кам затуцамо, а овамо, проведемо ли само неколе вријеме на суву, а ми га се пуста жажелимо, баш као какве омиљене јаранице, коју смо дуго жељковали, и најсретнији смо онда, кад можемо да се опет насркамо његова свјежа и чиста зрака, па макар се сјутра изнова на његову »неријеру« жалили.

Ну, како велики Бог даде, овога нас пута вријеме добро послужи, и ма да нас бура малко ошину под Уцињем, трећега дана доловисмо на помол Оштре.

Сунце бијаше већ високо на зренику одмакло, кад се у Боку увалисмо. До подна остадосмо усидрени под Кобилом; а како се по подне стаде дизати маистрал, заједрисмо вјетром у крму пут Зеленике, превалисмо Кумборски рт и, држећи се увијек пучине, падосмо у сами сутон под Свету Нећељу.

Ту се усидрисмо подалеко од-краја и причекасмо да добро омркне; за тим спустисмо у чамац замотуљке, које хоћасмо да прокрijумчаримо, и пошто се добро наоружасмо, сађемо нас шесторица у чамац, завеземо у помрчини, те се низа сами крај вратимо к једној пустој избрежини у Бијељској обали, ђе се бијасмо договорили да нас дочекају домаћи јатаци.

Креснути трипут ватру из кремена, значило је, по нашем договору, као да питамо:

— Можемо ли приступити?

Ако они с краја истијем знаком одврну, то нам веле: »Можете слободно!« Кресну ли одонуд само двапут, то је знак да се не мичемо.

Кад бјесмо под крај, ударих трипут огњилом и одбих сваки пут по неколике варнице.

С краја се не јави жива душа.

Замачно нам се тако брзо не надаху.

Некоји од нас шђедоше да се вратимо на брод, но већина ријеши, да се склонимо под један гребен, што се својим широким боковима у воду спушта, и ту причекамо.

Изнад тога гребена простирала се печија ограда, засађена лозом и маслином, а одмах за оградом ћесарски друм.

Ноћ бијаше црна као пакао; не могаше човјек ни прста пред оком разабрати.

Не постоја много, а оно нам допријеше до ушију људски гласови из даљине. Ти су гласови све разговјетнији постајали, и скоро одјекну по друму шапат људскијех корака.

Упознасмо одмах одмјерене кроке царинарскијех стража, што се враћаху са ноћнога ошхода низ обалу.

На своје велико чудо, разабрах међу осталима и глас вођа Јејине, који вељаше своји јем људима:

— Нема их ноћас; ваљда их је омело јучерашње вријеме; али ми овога пута не умакоше, па ма се у у мише проврглн; показаћу ја њима с ким имају посла!

За тим кихну горопадно и додаде кроз нос:

— Пасје назиме, никако да је се отресем!

И пође даље.

Ми скуписмо душу у се, па ни да мрднемо, док се шапат њиховијех стопа не изгуби у даљини.

Сада тек поновисмо знакове и причекасмо.

Овога нам се пута с краја одазваше: у ноћњој помрчини врцнуше три мале искрице.

Ми одмах завезосмо и у тињи час насукасмо чамац на жало.

Нијесам се страшљив родио, на опет — бисте ли вјеровали? — срце ми се страшно узврцоља.

Богме није шала, кад чоек своју рођену чапру излаже!

Ама се све изврши на длаку, и тек што ми избацисмо на крај замотуљке, а оно бануше иза плота три-четир пустолова, сваки као тријес, и међу њима неки Томо Гога, људина дивовскога стаса и црне масти, који бијаше на гласу са своје снаге; тај вам је кадар био врећу од сто ока као од шале у зубима понијети.

У колико би длан о длан, упртисмо сваки

свој дио робе, па хајд' уз планину ка некоме Маринку, десној руци Калабрезовој, ће нам бијаше заказано рочиште. Не ћу да вам причам по којим смо се косама и потоцима ломили, кроз које ли клапце провлачили, да вођиним шпијунима умакнемо; тек толико могу рећи, да је ријетко када дивокоза она мјеста обиграла, куда смо се ми те ноћи вербли, док не стигосмо странпутицом чича-Маринковој кући.

Ту нас дочекају готове мазге, на које Маринкови људи одмах натоваре и одагнају некуд донесене бале, а ми се дошљаци вратимо пречим путем на обалу и одатле на брод, ће стигнемо у само свитање.

Главни нам посао бијаше опремљен.

(Наставиће се)

Марко Цар

ПОУКА

ШТА ЋЕ БИТИ СА ЗЕМЉОМ ДО ПОСЛЕТКА

„Ништ на Земљи постојаног!
— — — — — — — — —
„Време иде, преме бежи
„Бујним стремом, бујним хуком,
„Све раздире кавном руком,
— — — — — — — — —"

Ј. С. П.

Окренимо се десно, окренимо се лево; погледајмо пред себе а обрнимо се и натраг; прегледајмо свет данас а посмотримо га и коју годину доцније! Истога човека тешко познаш, ако га дуже време видео ниси! Посматрајте рођено детенце и памтите му миле цртице! Како се измени за неку тек годиницу! Човечји век баш је кратак па опет за четрдесет-педесет година свога живота тако се мењао, да је непрестано други био!

Како дивно црта Бранко Радичевић у „Ранама" човека у свима фазама живота му: дете су године нагариле мрком наусницом, плећем и мишицом осилиле; дете је израсло: око је чарно, чело ведро, високо га носи; беле за тим њему косе вране, глатко лице бразде му годинице; око се мути; глава Земљи тежи, ниско је носи; болест не преболева, већ ју носи чак и у леду гробницу!

С дана у дан мења се човек; расти, развија се; развијен је, снажан је, крепак је; већ почиње опадати, опада, стари; остарио је, док на послетку; Земља био, у земљу је и отишао!

Пропао је; нестало га! За свагда га нестало! Био па га нема!

Непостојано је све на Земљи! Ал како је са том Земљом, која је тако пуна свега непостојаног? Она ће зацело бити постојана! Не! Ово, што је састављено, што је склопљено из непостојаног, не може ни само бити постојано. Земља је непостојана! Она не може остати за сва времена овака; она није свагда до сад така ни била! Шта се и шта с њоме све догодило, шта је и шта она до сад препатила, како се до сад све мењале бразде и поре по њој, какве су разне жиле по њој текле, какве се у опште промене збиле на њој и с њоме — није човеку у снази, поред све високоучености му, ни близу да каже, да наведе, да исприповеда, да сигурно тврди. Зна човек тек нагађати, како је кад Земља изгледала и какви су све органски и неоргански створови из ње излазили. Неки хоће богме и сигурније да кажу, али та сигурност шири се на тако дуга времена за нас смртне, да кад се издели на време кратко, а оно је баш онда највећа несигурност. Геолошки и астрономски периоди говоре о преображају и о промени земљиној али о таким менама, које се догодиле у дугом и предугом времену за нас људе; у вечности пак и ти периоди су врло кратки, тек минути, тек тренутци.

Земља не може остати за вечита времена овака, каква је. Не ће јој сунце вечито сјати, не ће је вечито грејати; не ће јој месец тавне ноћи осветљавати силним милијонима треперавих звезда и звездица. Што се догађа са сваком стварком, догодиће се и са Земљом. И она ће доћи, да каже: Сад отпусти, владико, слугу твојега.

Само кад ће то бити, ту се мало застаје, ту се мало више мисли и размишља. Ту бисмо рекли, да важи оно: „Њест ваше разумјети времена и љета, јаже Отец положи во своеј власти". И пак научењаци иду даље и ради су да кажу, кад то може бити; кад и како.

Према данашњој науци доста се поуздано да пророчи, шта може бити са Земљом до послетка јој; онда, кад већ никога живога на њој не буде, па се не узможе ни записати ни прибележити, да далеки потомци наши, негде на каквој звезди, имају писмених доказа о некадањем облику земљину, о животу њену и о некадањим живим и мртвим створовима на њој и кад не буде већ ничега ни од онога, што се данас пише и што ће се писати кад о Земљи, о свету, о свему, о свачему.

„Од данас тако сигурно можемо казати, какав ће бити крај свету, као да је то баш пред нама“ — вели астроном Камило Фламаријон.

Но шта да нас се тиче цео свет, свемир, кад то ни доживети не можемо, доста је да пророчемо оно само, што је нашој матери Земљи написано у књизи божјој, у књизи цароставној.

Не ћу да вам говорим, како могу у маломе људи пропадати и како ће можда и пропасти са Земље овакви, какви су сада, држим, да је потпуно доста, да коју рекнем, како ће Земља свршити своју задаћу и како ће она свршити као знатни члан великога, величанственога, божанственога царства а под моћном и силном руком сведржитеља и творца свега што видимо и што не видимо. На кад знамо, како ће и кад Земља свршити, разуме се, да ће тако и тада, ако не и пре још, и наш крај бити, „наш он покој“.

Човеку може смрћи тројаким путем. Тако може и Земљи тројаки свршетак бити. Човека или ће најпе смрт изненада и напречац у најлепшем добу или оболи човек па мора да умре а могао би још живети, или остари и изда те му се живот лагано угаси; исто тако може бити и са Земљом

Мило ће ми бити, ако вам узмогу колико толико јасно изнети, како може земља страдати ма којим од ових путева.

1. Изненада ће Земљу напасти само какав небесни братац, или каква небесна сеја; али може бити и други јачи и старији странац какав.

У неизмерном простору светском свега бива; све може бити! У том простору крстаре толике звезде: само у нашем сунчаном систему има, колико се зна де, девет већих и до четири стотине мањих планета, па има месеци! А где су тек силне репатице и безбројни метеорити; на звезде падалице?

Зацело, да у томе кретању може бити и судара и сукоба и злих последака!

Планете, месеци не ће наићи на земљу; тога реда у току планета око сунца и месеци око својих планета и с њима око сунца, нема више. Ту сви једно на друго пазе и једно друго у ред тера. Не могу дакле ни тумарати, како би когод хтео. Не ће дакле Земљи ударом и ударом шкодити. Ни сунце не ће на земљу пасти и уништити ју. Репатице пак и метеорити и звезде падалице могу наићи на Земљу, али да ли ће јој што и нашкодити, није баш сигурно! Не ће ове звезде наићи на Земљу, што оне тумарају по својој вољи небесним просторима, не ће оне ни за то сударити се са Земљом, што се небом не крећу по икакву закону. Не! Могу наићи баш за то, што су то слабачка небесна тела, слабачки синци живодавца сунца, на их остала браћа и сестре, милујући их јако, на своје груди привлаче или баш напротив не милујући их, као што то рођеноме прилични, бацају их час на једну час на другу страну и сваки час им прописују други пут, којим да пођу па опет да здрави кући не дођу. Сироте ове звезде и звездице из једне неприлике упадају у другу; потпадају се од немила до недрага!

Ови дакле незвани гости, и ситнији и крупнији, могу нас посетити и, како стоји забележено, било је већ репатих звезда, које су јуришале на Земљу, но она је остала сигурна и неповређена.

Познато нам је, да је више њих већ прорицало, како ће Земља пропасти, што ће наићи на њу комета каква. Но на нашу велју радост, до данас није пропала.

Било је пророка и у старијем необразованоме и ненаучноме свету а било је богме и много доцније, скоро у наше дане, у данашњем тако просвећеноме свету па ето и крајем прошле године у лицу астронома Фалба, и сви су знали навести како нашој Земљи прети опасност већином од комете тога и тога дана.

Допустите, да се мало разговоримо са таким једним пророчанством па ћете одмах и то видети, ко је страдао у такој прилици, да ли Земља, која мирно и лепо својим путем иде, не дирајући баш никога, или репатица она, што је на њу натрапала.

Астрономи су нашли, рачунајући пут Бјелиној комети, да ће она 29 октобра 1832 године баш пред поноћ тамо доћи, где Земља мора 27 новембра (30 новембра) наићи. Чим се то сазнаде, узбуни се свет на све четири стране европске: свега је било ал најпише страха и трепета; неки се чак и убијаху. Једва астроном бечки Литров некако умири узбуњени и забринути свет броширом, у којој је доказивао, да ће комета доћи тек на осамдесет милијона километара к Земљи, али ближе не!

И доиста Бјелина комета дође, прође али и оде. Људма паде камен са срца, заборавише на комету а не узеше ју на ум ни на њену доцнијем враћању. Ово је звезду ражљутило, да се од гнева распала, од једа на двоје пукла, баш онда, кад се опет по-

казала Земљи на крају 1845 године. То је изненадило све астрономе. Међу тим зна се, да се комете деле већ више пута. На и године 1889 једна, пета по реду.

Кад се године 1852 ista комета појавила, опазише, да се одељени делови разишли: били су девет пута даље но пре шест и по година, и да су ти делови са свим другога изгледа.

Бјелина комета је од оних, што се враћа к сунцу сваких шест година и седам месеци; требало је дакле, да се показала и доцније до 1872 године тринут, али она се не јави, астрономи ју тражаху по небу, али као да је нестаде без трага. Знају астрономи пут њен али њу нигде у том путу не могоше наћи и не нађоше је још до данас.

На где се изгуби? Шта би од ње? Силне звезде падалице у ноћи на 27 новембар 1872 решише загонетку и одговорише на стављено питање.

Те ноћи падаху звезде баш са онога места на небу, где је требало да се она појави и са Земљом и опет сударе. Астрономи са професором Klinkerfues-ом на челу за сигурно рекоше, да су звезде падалице баш рушевине Бјелине комете и да је Земља оне ноћи прошла кроз те рушевине. Прошла је и остала здрава и читава, а уз то су њени становници тако величанствени призор посматрали, који су створиле тако до милијон звезда падалица. Још једанпут до сад осу се небо звездама-падалицама истима; то је било са 27 на 28 новембра 1885 године. И код нас се лепо видело. Само је сада много мање звезда падало но године 1872. По рачуну биће таки диван призор и око 25 новембра 1898; понавља се дакле сваких тринаест година и свакојако ће сваки пут све мање звезда падати.

Ето, како прође она комета, што године 1832 оподнки страх зададе питомим становницима Земље: Земљи је претила, на Земљу је јуришала да ју разруши, а оно се она разрушила у милијоне звезда, које се крећу небом баш истом стазом, истина мало широм, куда се кретала и мати им комета. Сваке године падају ове звезде више или мање око 27 новембра и зову се као звезде падалице Бјелиде по Бјели или Андромедиде, јер долазе из групе звезда под именом Андромеда; но много их нада тек у периодама од 13 година.

Године 1861 јуниja 30 у јутру опет је комета једна наишла на Земљу, како то рачун каже, но тада није било звезда падалица, и скоро да се не би баш ништа ни приметило, да се није у Енглеској јавила нека са свим необична слаба светлост, која је налик била на северну светлост.

Астрономи доказују, да је наша Земља и године 1819 прошла кроз реп комете једне, те би тако до данас само у овоме столећу било три судара.

И опет је земља остала читава! Ако је ко страдао, страдала је комета.

(Наставиће се)

КЊИЖЕВНОСТ

ВЛАДИМИР КОРОЛЕНКО

ОД А. СИРКИНА

(Свршетак)

Короленко је par excellence песник народног покрета и нових струја, које почињу да се јављају у нижим слојевима рускога народа, на с тога се човек не треба да чуди, што два силна покрета, који у Русији све то више узимају маха, наиме исељавање, које је постало неизлечика болест, и религиозно врење, које се изоначава у најзаконитије сектирство, у скицама и причама Короленковим играју баш доста знатну улогу. У исто време наиме, кад у западним европским државама велике масе људи остављају сваке године своју отаџбину па у Америци траже нова завичаја, бива у Русији силна емиграција на Исток, у Сибир, централну Азију, Трансаспију и остале азиске крајеве руске, емиграција, која и по својој интензивности и због својих димензија битно подсећа на европско исељавање у Америку. Покрет тај бива подрањиван незадовољством и злом вољом руског ратарског и радничког сталежа и непрестано расте. Садашњост руском сељаку изгледа тако тешка и без наде, да он, у колико се у апатичну миру и самопрегору без борбе не пода својој судбини, погледа у друге земље, где му фантазија рише светлију будућност и спонљивије прилике. С правом су са те појаве забринути у руским владиним круговима, јер та појава доказује, да се народна снага буди, да у ње

има иницијативе, активности у вољи, какве прећашњих година није било у руског народа.

Исто тако као што руски прост народ тражи нове земље, где би могао свој живот удесити боље и срећније, исто тако жедни и за новом религијом. Руски народ види у бићу и у раду свога свештеника неки непрелазан јаз међу науком и праксом. Тек ретко нађе у свога попа својствава Христових; залуди тражи у њега благости, доброчинства и љубави к истини, које би ваљало да буде у духовнога пастира. Зна само толико о њему, да му на законом прописаној исповести мора платити поприлично новаца или му новац мора надокнадити природним продуктима, као брашном, живином и јајима. Те тако руског сељака не задовоји ни његов свештеник, ни његова религија, која му прописује послушност и поданост, те с тога тражи своје душевно задовољство у другим верским исповестима или јересима. При свим својим многим тамним странама имају руске секте и по коју светлу страну те доказују, да руски прост народ уме да критикује прилике, у којима је, те се труди, да их себи удеси друкчије. Карактеристична црта свију секата, које су распрострањене по Русији, јесте то, што са свим забацују свештенство и попа те служе службу божју и без њих. Неке секте имају чак и здрану језгру те их у руској књижевности зову „рационалистичнима“. Тако проповедају неке секте заједницу имања и комунизам, друге за главни догмат постављају једнакост свију пред Богом и законом, а многе друге забацују и управо као идолопоклонство житому поштовање икона. Руско сектирство даје израза врењу, које влада у руском народу, и у најпунијој противности стоји како са државном религијом, тако и са социјалним и политичким приликама у земљи. Руски сектирац не ће да призна цркву и види у органима државне власти све само оруђе ђаволово. С тога руска влада са великом забринутошћу предузима мере против тог покрета, који се ипак све већма шири и нових присталица добија, ма да свет тавнује годинама, ма да присталице тих секата гоне и прогањају, ма да у прогонстве шиљу по читава села, где је сектирство захватило корена.

Та два народна покрета, нарочито пак религиозно врење, које је сад тако силно обузело руски народ, све се једнако јављају у Короленковим скицама и причама. Сибирски неки бекрија, у којем се силно јавља жудња за сељакањем и воља на нову веру у руског сељака, приповеда у „Скицама сибирског туристе“ о себи ово: „Људи су ми панели велику неправду, и то баш власти. Уз то ме је и Бог немилостиво утукао, умрла ми је моја млада жена и мој синчић. Саморан сам остао на свету, без сродника и пријатеља. Последње ми је андрабуље уз о попа за укоп. Почео сам премишљати, мислио сам и мислио те ми се вера пољуљала. Старом вером нисам више био задовољан а нове још нисам нашао. Ја сам до душе необразован, једва нешто знам читати и писати те се баш не поуздавам са свим у свој рођени ум... Са тих је мисли нашла на мене таква сета, да бих био волео да више не живим. Отишао сам од куће, оставио сам оно мало домазлука, оставио сам све... Узео сам своју бундицу, свој алат, своје чизме, одсекао сам у шуми палицу па сам пошао...“ — „Камо?“ — „Никамо. Живео сам у једном месту, радио зарад насушнога хлеба, орао земљу власнику а о жетви сам одлазио у друго место. Ту бих остао један дан, онде недељу дана, на другом месту опет месец дана, и свуд сам видео, како живе људи, како се моле Богу, како верују... Тражио сам праве људе.“ — „Но па јеси ли их нашао?“ — „Како да ти кажем? Дабогме да има свакојаких људи и свако човек има своју невољу. То је истина. Али, брате, слабо у нашем крају мисле на Бога. Па и разуме се по себи; зар човек сме тако живети, кад би то било по божјој вољи?... Свако мисли само на себе, ако је само његов Мамон сит.“ Тако тај Сибирац тражи нову веру и духовни идејал за своје празно и ојађено срце и та је чежња у њега тако јака, да он ради ње од своје воље иде у тавницу, да се ради ње подвргава гоњењу и љутим казнама, не би ли само могао утолити тај унутрашњи нагон.

У другој скици, што се зове „Макаров сан“, са свим је сибирским луталом Макарем овладала чежња за новим земљама и духовним идеалима. Хоће све да остави те да оде до „брега“, до мистичнога брега, где, као што му његова уобразиља фантастично слика, не мора ни сејати ни орати, где не мора плаћати пореза и где је заштићен од среског судије. Ма да се терет живота свалио на њега те га погнуо, ипак се не подаје очајању и апатичну самопрегору, него са пуно наде ипше себи „брег спасења“ и ставља себи у задатак живота, да потражи тај брег.

Најбоље је и најзгодније чежња руског сељака за новом вером приказана у скици, којој је натпис „На путу“, у лицу робијаша Панова. Чудновато се лако њега дојме мисао, коју чита у Левиса: „Наше време страсно тражи нову веру“. — „То је тако!“ вели Панов. — „Шта је тако?“ — „Истина је овде речена о вери.“

Нови покрети и врење у руског народа налазе

дакле првог свог приказивача у Короленку, у том веома плодовитом новом руском белетристи, који обећаје много. Баш противно Тургењеву, Михајлову, Чернишевском и свима другима, који су најрадије описивали покрет, што се од шездесетих година амо јавио у руске интелигенције, одвоји Короленко нашу пажњу на покрете, што се јављају у самога простог народа, те тим отвара нов свет, о којем се у Русији још никад није ни слутило. Он први указује на то, да се у руског простог народа, који нажи као пасиван и апатичан, почињу дизати протести против силе и неправде те да се чежња за бољим приликама и светлијом будућношћу, која је дубоко усађена у унутрашњост човекову, не може искоренити ни у време најљуће невоље те увек наће одушке било у религијозној занесености било у незадржавној манији исељеничкој, као што је у Русији. Владимир Короленко припада правцу, који се родио у Русији и којем се као главни заступник може означити Гљеб Успенски. Баш као и Успенски, одева Короленко своје приче у облик етнографских скица, али га преназилази куд и камо не само песничким даром, него и психолошком дубљином. Чудновато је, да само скице, у којима се Короленко ограничава на описивање народног живота, имају прави песнички карактер; где напротив додирне друге кругове и осећаје, ишчили му његов тако снажни дар. Његова скица „Слепи свирач", исто тако као и скица му „Ноћу" јесу тек подређени уметнички производи, и тек онде, где се у тим скицама јави какав тип из народа, добију правог песничког полета. Чудно је, да је Короленко баш тим својим слабијим песничким производима стекао славе у туђини исто тако као и у самој Русији те се тек у последње време обратила пажња на велику вредност његових скица из народног живота, где се тај нови руски песник јавља у пуној својој величини и песничком достојанству.

С немачког.

Das Magazin für Litteratur.

КОВЧЕЖИЋ

КЊИЖЕВНЕ БЕЛЕШКЕ

— Из нашег је листа у засебну књигу оштампана расправа Тодора Стефановића Виловског „О прошлости Београда". Књига се може добити у самога писца у Бечу (IX. Währingerstrasse 37).

— XXIV Споменик српске краљевске академије у Београду доноси прилог Стојана Новаковића с натписом „Србија у години 1834. Писма гроба Боа-ле-Конта гроју де Ривњи, министру иностраних дела у Паризу о тадашњем стању у Србији"; XLIII пак Глас академијин доноси „Белешке о архиепископу Никодиму" од Свет. Н. Вуловића.

— Излазао је VII Годишњак српске краљевске академије. У одељку VII тога Годишњака, где је реч о раду свечаних скупова, саопштена је рецензија дра Милана Јовановића на Ковачићева „Канта нашега доба", који је добио награду из Мариновићева фонда.

— У седници филолошко-историјског разреда југословенске академије знаности и уметности у прошлу суботу читао је др. Милош Шрепел своју литерарно-историјску расправу „Стај према Лукрецију". Дубровчанин Бенедикт Стај стекао је међу латинистима прошлог века особиту славу по целој Европи. Шрепел у својој расправи прича најпре о његову животу, оспоривши се уз то на Стајеве књижевне другове у Риму. За тим оцењује Стајеву песму о Декартовој филозофији, коју је довршио још у 24 својој години, те доказује, да је Стај раширио границе Декартовој филозофији и у физикалном делу унео у своју песму елементе Коперникове и Њутнове науке а у етичном делу попеке мисли хришћанске вере. У облику се Стај повео за римским песником Лукрецијем Каром.

— У петој је седници предана и расправа професора Р. Строхала „Особине данашњег речког наречја" и прочно професора Фр. Радића „Прилози за историју словенског југа год. 1448".

☐ У Задру изађоше Canti popolari Serbi у преводу Јована Николића. О њима је изашао реферат у београдском „Реду", који је пресудно изјавити.

☐ Женевски књижевни лист, La *Semaine littéraire*, почео је доносити у своме 23 броју од 9 јуна, путописне белешке William Ritter-a: Seconde voyage de Monténégro.

☐ Француска Академија изабрала је за своје чланове: Paul Bourget-a, познатог романсијера, и Albert Sorel-a, професора на слободној школи политичких наука у Паризу. Sorel је написао поред многих дела и La question d' Orient au XVIII-me siècle, које се сматра као ремек-дело у француској књижевности.

САДРЖАЈ: Песништво: Мирна ноћ. Из дальине. Ноћ у Деволу. Дон Рамиро. Борис Годунов. По тишини. — Поука: Шта ће бити са Земљом до пословетка. — Књижевност: Владимир Короленко. — Књижевнић: Књижевне белешке.

„СТРАЖИЛОВО" излази сваке недеље на читаву табаку. Цена му је 5 фор. а. вр. на целу годину, 2 фр. 50 новч. за по године, 1 фр. 25 новч. на четврт године. — За Србију и Црну Гору 14 динара на годину. — Рукописи се шаљу уреднишгву а претплата књижарници Луке Јоцића у Нови Сад. — За Србију прима претплату књижарница В. Вукомића у Београду.

Издаје књижарница Луке Јоцића. Срп. штампарија дра Св. Милетића.

БРОЈ 26.

ГОД. VII.

СТРАЖИЛОВО

ВЛАСНИК И УРЕДНИК

ЈОВАН ГРЧИЋ

У НОВОМ САДУ, 26. ЈУНА 1894.

ПЕСНИШТВО

НОЋНА ПЕСМА

Бледо светило ноћи прелази висине зрачне
А ветрић носи мирис сањивог нежног цвета;
И анђо сна и мира слази на горе мрачне
И шуми лаким крилом и лебди изнад света.

Спокојно очи сведи и заспи на мом крилу
И сневај слатки санак младости своје медне,
Нек твој херувим штити душицу твоју милу
И бујне груди твоје, пуне чистоте чедне.

Ал' кад се дигне покој и сенка тавне ноћи
И мој те пољуб прене да зора на свет ходи,
Дивотно моје лане, отвори дивне очи —
Нек се са већа твојих најлепше сунце роди!...

Јов. А. Дучић.

ПУТ

Влажни ветар душе преко пуста рита
Кличе бели вивак, шуми танка сита.

Иза уске реке из густог шевара
Колебице вире убогих рибара.

Ту где друга јада осим глади нема
Усамљени рибар вечерицу спрема

Ил уз песму, што се по ветру разлеже,
Крај димовне ватре крпи танке мреже —

Еј, али у мене ни песме ни глади,
У души су мојој преголеми јади:

Данас ме је моја драга оставила:
Мино бих к'о ласта да имадем крила,

Да не гледам места надања бескрајни'
Куд сам пролазио на састанак тајни —

Срце ми се кида, душу хвата страва,
Кишница промиче, дан се већ смркава.

Ајд, пријашко, брже речицу премости
На продужи тихо мој пут без радости —

Влажни ветар душе преко пуста рита,
Кличе бели вивак, шуми танка сита...

Ленекій

прећцима, прсну куд који, не толико да изнесу главе, колико да се спасу од Господареве. Ми се приморци најчешће на муци, те да сачувамо чапре, остављамо благо, побацамо са себе нешто терета и полетимо за осталијема, спуштајући се низ оне стравичне врлети, као дивље мачке. Међутим поћера осу на нас неколико гроздова; први пут у своме вијеку осјећао сам како ми танад зује око ушију. Ипак нас добра срећа и овђе послужи, те сви здраво умакнемо, осим некога Глујића, кога једно зрно погоди у десну слабину. Авај, браћо и господо! Увијек ћу се тога несрећника сјећати. Кад видјох е посрну, притрчах к њему, да га упртим на раме.

— Ала си стока! — викну на ме Суљо — Што се мучиш са том цркотином? Мани га се и немој лудо изгубити главу; та пропао је свакојако!

Не шћех ипак да га послушам, но пођох даље, носећи увијек оног јадника на леђима; ал' у неко доба стадох од умора, те га за час спустих уз једну хридину. Суљо приђе — да га Бог убије — и опали кубуру у рањеникову главу.

— Желио бих видјети онога, који ће га познати! — рече, гледајући у размождену лубању, коју сикија бијаше разиријела по околнијем стијенама.

Ето вам, господо, како сам дивно живовао.

Сјутрадан, осврћући се при хладној свијести на онај грозни призор, жалих у велике, што и сам не бијах уз оног невољника заглавио, да даље душу не гријешим.

Уз то ме сјетио и забринуто лице Ђулићево увијек на моје пријеступно живовање подсјећало. Сирота цура бијаше грдно опала и у лицу смеднула, те би се чисто клонила да ме у лице погледа, а нећељом у цркви, кад би нам се погледи сусрели, упирала би прстом у распеће над великијем жртвеником, дајући да ме опомене, е Бог све види и биљежи.

Мени би ударила сваки пут крв на образе, а срце се једанак укочило. На би ми падала на ум она изрека оца Саватије: »Треба дати цару царево, а Богу божје!« И ја бих озбиљно мозгао да се махнем проклета заната и повратим на људско живљење; било је часова, кад сам се лијепо сам од себе стидио и своје невољаштво живо осјећао.

На жалост, те би се благородне мисли као облак распрсле, чим бих се опет састао с Калабрезом, који вјешто знађаше да подстиче моју грамжљивост за лакијем добитком; сјем тога, ону честиту жицу, те у мени не могаху да утамане зли савјети, настојао сам да забашурим пићем.

Отприје не могах ни да сносим жестоко пиће, а сада ми се пуста дропуља низ грло омицаше као суротка: зао биљег кад младу чоёку ракија ослача!

Само се каже, да сам у потоње вријеме старог попу сваком приликом избјегавао. Ипак једног јутра најђем на њега крај манастира Савине; бијаше суботњи дан, те се старац враћаше с Новског пазара на своме отрцаном кљусету. Кад ме виђе, устави коња, погледа ме до у дно душе, па ће ми очински:

— Аћиме, ти не хће да ме послушаш, но се на зли пут даде! Е ради, синко, што ти драго, на твоју ћеш душу маћи . . . само пази, болан, да те снађе какво грдило: нијеси сам на овом свијету!

Не имадох образа да му шта одговорим, но се скуњих и сав збуњен прођох његовој жуткастој руци. Мислим, да су ми у тај час сузе на очи бљунуле.

Два-три дана за тим, на саму годишњицу очине ми смрти, пођем у сеоско гробље, као што је код нас обичај, да му се помолим за душу.

Кад али гле ненадне! Над чедном очином раком затечем Ђулића, ће клечи у трави и премеће бројанице.

Од онога немилог ината у вођиној кући не бијасмо се још никад на само састали.

Она ме у први мах не спази, те се нехотице уставих, да је нешто промотрим с леђа.

У томе се цура окрете, па ме угледа за собом.

— Аћиме, рече потмулим гласом, дошла сам да се за те Богу помолим, за ову хришћанску душу. И ако сиромашак, *он* је честит чоёк био . . . Аћиме! Ти не хће да његовијем трагом пођеш, но ме љуто уцвијели . . . ej, да си ме искрено љубио, не шћаше то тако проћи!

И младица одмахну руком и побјеже главом без обзира, а ја остадох дуго ту на очиној гробници, обезумљен и сатрвен оним тужним ријечима, које су ми непрестано у ушима зујале.

Ко би могао исказати што сам у тај мах осјећао, која ли ми се горчина по срцу разли; тек толико знам, да ми се крупна гука у грлу скупи и хоћах чисто од јада да свиснем.

Шта бих вам крио? Укротих се као јање,

поништих у себи сваку искру несташности, па и мушкога поноса, те по трећи пут пођох Јејини, да га кумим и богорадим, да ме за посинка прими; а ја ћу се, рекох, манути пустоловског живота, манућу се кријумчарења; надох преда њ на кољена, заклех га свачим на свијету... ама не могох да га умекшам.

Окрутни вођ не хће да ми се смилује; шта више, не хће, пâс један, ни да повјерује мојој тузи и моме кајању!

Ја настависх прељашње живовање.

Ама шу-ти јада изненада: одједном се ђулче моје разболи, и то тако страшно разболи, да се већ стрепило хоће л' и остати.

Ej, ко не зна што је истинска љубав, тај ће се тешко мојој муци домислити. Кроза цио мјесец дана не могоше моји клети ортаци да ме никуд из куће измаме. По вас боговетни дан пиждрио бих у прозоре мојега злата, као, сачувај Боже, човјек, који је из свијести напао.

Ну, како јаки Бог даде, и та мука прође! У прве јагоде поче цура да се мало придиже и најзад, једног јутра, обрадова се моје срце, видећи је на ногама, ће се сунца пред кућом на клупици.

Блиједо јој лице бијаше развучено од претрпљених бôла; чињаше ми се махом преображена; ал' и ујак њен као да бјеше сасвим други чоек постао; непрестано уза њу, настојаше да јој угађа, као рођени отац.

Не могах чисто својим очима да вјерујем.

Пропитам се по комшилуку и, на моје велико чудо, сви ми потврде како се вођ наједаред према својој сестрићни мимо реда умилостивио; сад је, веле, пази као мало воде на длану, и од ње друго не тражи, по да се махне сасвим.... Аћима кријумчара.

Она му то бијаше канда и обрекла. Јадно моје ђулче!

То да знате, да у први мах не мђедох томе преобрату у ђевојчином срцу да повјерујем. На опет изгледаше, као да је збиља тако... Грозни Јејина бијаше постао кротак као голуб, а цура се чисто либљаше и да ме у лице погледа.

Бојећи се каквој силетџи, какву наговору с вођине стране, а да цуру од мене одбије, стадох прежати згоду, како бих је уловио ће на само, на да бар сазнам на чему сам.

То је лакше било смислити, него ли извести, јер се сада ујак посве ријетко с крај ње мицаше.

Напокон, једне вечери, подметнем једно чељаде, које пође и вођу јави за неки контрабанат, што се тобож те ноћи с мора чека, и он збиља свјерује и похита махом да своје људе углави. Тек што Јејина из куће испаде, а ја полетим онамо, не ћу ли цуру затећи на прозору. Кад ја под вртовљи зид, а оно чујем ђулићев глас и кроз вечерњу тишину разберем из ђевојчиних устију ову сјетну китицу:

Тавна ноћи, пуна ти си мрака,
Срце моје још пуније јада.
Јад јадујем, ником не казујем:
Мајке немам да јој јаде кажем,
Ни сестрице да јој се потужим...

Лист као сокô припнем се на зид и, у колико би оком треnуо, прескочим на другу страну.

Цура се бијаше шћућурила у једном закутку да залијева цвијеће, те ме одмах не примјети, и настави једнако своје умиљато појукање.

Да сто година живим, сјећаћу се увијек тога часа, господо, јер су то ствари, које се не могу заборавити. На њојзи бјеше љубичаста хаљина, која јој стајаше као да је порасла на њој; да се заклони од вечерње влаге, бијаше преметла преко главе бијели везени чаршав, који јој засјењиваше гараво лице, куд и камо смледнуто скорашњом болешћу.

Чини ми се као да још гледам онај густи шимширов грм, по којему цура бијаше растрла пеколико ујакових огрлака.

С противне стране простирало се плавичасто море, ограђено рујнијем зреником, што се у даљини слијеваше с небом у једну боју. Према нама, на десно, пржинаста обала Мељинска, а на крај ње, на брежуљку једном, живописни манастир Савина са својом богатом шумом ловора и кипариса.

У зраку бјеше све мирно и непомично: права сутонска тишина.

Ја се полагацко... полагацко примакнем цури, па је зовнем по имену:

— Ђулићу!

Она се махом окрете, цикну лагано, попостаја часом, па ми повјерљиво приступи.

— Аћиме — промуца уздрхталим гласом — ти зар науми да ме упропастиш... Не бих жалила што си дошо, али...

— Али пошто за ме више не мариш — прекинем је ја бонијем осмијехом — то се бо-

јиш да нас ујак твој овђе не затече... Буди мирна, не ће ме он уза те наћи.

Она ме погледа у очи и тиха сјета разли јој се по лицу.

П'онда ме ухвати за руку и приведе једној гвозденој клупи уза живицу, на којој би обично вођ хладовао.

— Сједи, Аћиме, — рече — хоћу да се с тобом поразговорим.

Ја не шћех да сједнем, но се спустих на кољена, наслоних лактима на клупу, турих главу у шаке, па јој рекох:

— Збори.

Она се часом прибра, па овако започе:

— Аћиме, мој Аћиме, слабо ли ме познаје!... Кад сам у највећој муци и огњу лежала, свагда сам на те мислила... па ми се често пута срце каменило и свакојаке страве обузимале, промишљајући на твоју завађу с ујаком и на страшну судбину, која те можда чека...

— Ох, знам ја куд си окренула — упадох слежући раменима — хоћеш да ме плашиш ујаком!

— Немој тако, Аћиме, није о њему говор... но бих рада била да ти потанко испричам, што ми се једне ноћи, док болесна лежах, у сну призрело; а можда је сам Бог хтио да ме онај грозни сан обиде. Да-ну послушај, Аћиме, тако ти хљеба, што смо заједно похарчили, па ми реци: није ли ово неко божје знамење.

И њеној потмулим гласом овако настави:

— Једне ноћи на исход влашића угледам те у сну, таман у томе гњиву, што је сад на теби, гњиву свиленом, Аћиме, што се прије доликује чоёку вичну да у памуку и вуни лежи, него ли сиромашком сину... ама нека, оставимо то сад на страну. Еле, чињаше ми се, као да те гледам ђе са неколико другова сједиш у једној крчми у повском предграђу; ти ми се људи — не буди ти жао, Аћиме — учињаше све саме лоле и протуве. Пред вама је стајао бардак далматинског вина, с којим се непрестано ређасте. Пошто се добро накрасисте, један од вас трже из паса спопиђ играћијех карата и предложи пусти »мауш«, и ето вас скоро задубљених у игри. Не прође много, а оно се почесте међу собом кавцити, док свеодједном нечесов дугалија, којему среча бијаше окренула стрмоглавице, скочи из трпезе и навали на те сваке јаде, да му паре враћаш, што си му, вели, на игри занво... Ријеч по ријеч, дође и до густијех, те пошто се ухватисте у коштац и неко вријеме повукосте по соби, ти се некако изви, шчепа с трпезе празну чашу, те оног злосретњика... пуц... у сред главе. Крв га свега обли... настаде прави урнебес... сви нахрупише на те, да те жива прождеру... полећеше у комаде свијеће. стакла, столице... еле, догоди се прави русвај. Најзад дотрче жандари, па те окују и одведу у тамницу. У томе се тргох иза сна и сва најежих од страха, као да је збиља истина оно, што сам у сну гледала. За дуго не могох да опет заспим, но се све окрећи с лијеве на десну, а с десне на лијеву страну, док једва пред зору мировала. Под заклопљеним трепавицама засја ми скоро нека стравична свјетлост, час црвена као скрлет, час модра као провидрица, а час зелена као некошена ливада, а по тој свјетлости играју свакојаке наказе, које се непрестано тару и мимолазе, док се одједном прелију и изврну у чету људи мрка погледа и омрчена лица, што се спуштају низ једно пусто ждријело... Упознам их намах за кријумчаре. Ноћ је глува. Ти људи одмичу, одмичу ћутке... и ено их већ доприје се у равницу. Ту се, у самоћи, десно летниковац њеког варошлије, лијепа кућа двокатница, опасана пискијем зидићем са живицом. Зликовци прескоче један за другим преко плота и навале на кућу... Само један од њих не ће да пође за друговима. »Не ћу — вели — ни-пошто на туђу муку... ако сам и кријумчар, нијесам разбојник.. ајте ви, ја ћу остати овђе, да чувам стражу.« Они му одврну пакленим осмијехом и ишчезну сви у помрчини. Настане подужи мир, и одмах за тим одјекне у ноћи поклич човјека, који у помоћ зове. То је био глас ојађелог домаћина, који узмицаше, дижући хајку на хајдуке. Онај од нападача, који бијаше остао на стражи, истрча преда њ, да га застраши и замукне. Али се човјек нађе јак и зубат те и ако голорук, стане да се својим противником очајно рве... Понесоше се неколико пута низ леђину, док најзад заблиста у мраку оштар поморски нож... и онога сиромашка престаде запомагање...

— А зликовац? — упитам и нехотице цуру, протрнув сав од главе до пете. — Шта би од зликовца?

— Он се даде у бјег и покри рукама своје омрчено лице, као да га страх бјеше, да га

СЛОВО И ДЕЛО

УЛОМАК ИЗ УСПОМЕНА

И. ПОТАПЕНКА

Под високе сводове станице Николајевског гвозденог пута стала да се купи публика брзог воза, она публика, која не хити заплахирена да извади карте два сахата пре поласка воза, која се не налази око касе, да јој чини дугачак ред, него она публика, која свуда показује само њојзи својствену увереност у опште и увереност о својем достојанству. Та публика стиже на станицу тек на друго звоно и одлази управо у вагон, тако мирно, као да одлази у свој обични ресторан да попије чашицу ракије. Та публика нема потребе да се тавори путничким торбама и сандуцима, јер су јој носачи, комисионари или сопствене слуге већ све у напред уредили; с картом у џепу, цигаром у устима мирно се спуштају на удобан диван прве класе и мирно настављају прекинуто читање новина, равнодушно слушајући треће звоно и не узнемајући на ум када се воз крене.

Један пар младих људи, очевидно ујурјан, неколико пута прешао перопом. Леп, плав млад човек, средњег узраста, млада, здрава лица, заокирена русом брадицом, беше у лаком јесењем горњем капуту изредна кроја; у његовој спољашности не беше ништа путничког. С места се видело, да не путује, него да мора да прати. Но за то спољашност женскиње не остављаше ни најмање сумње, да је за путом. Дугачка бунџица до ниже колена, о рамену коцкаст плед, испод кога извириваше путничка торба, дубоке галошне — то би све било непотребно, да се није спремила на пут. Не може се рећи, да су те путне ствари њеној спољашности давале угледности; напротив, изгледала је грбава, тешка, неспретна, и да јој испод црног кадифли-шеширића није извиривало младо лишце с два сјајна црна ока, човек би је могао држати за бабу.

— Но, с Богом, с Богом! Та ти се не бојим дуга времена?! — рече јој млади човек, немирно погледавши на сахат станице, што показиваше да ће воз за неколико минута да се крене.

— О, не! Ја радо одлазим ... Мало ми је необично ... Но ја ћу се научити на живот у селу.

— А мени ће овде време свакако бити дуго. У осталом, тешко да ћу на то доспети ... Запамти, да ћу онај дан, онај час, кога положим последњи испит, с места да се кренем на пут. А ти буди газдарица, права газдарица. Моја старица ће ти радо предати управу. Није више за њене године... Тако ти узми сву управу у своје руке ... И чини, што хоћеш и што знаш!...

Треће звоно. Млади човек снажно загрлио путницу, зазвучали сочни пољупци. Воз се крепуо.

Она је седела код прозора на видела како је ишао упоредо с вагоном све до краја перона; смешио се, клањао се, говорио нешто, но она није ништа чула, него је само видела, да му се усне мичу. За тим јој с перона ишчезао из очију. Пођоше редови једнообојних кућа; веће зграде постајаше све ређе, дођоше на ред фабрике с високим димњацима од црвених цигаља; велико предградско село, ретка шумица, ниско грмље, а тамо даље нага степа, оживљена само једнообразном линијом телеграфских ступова.

У вагону је загушно; сва места су запремљена; нема познатог друштва; сваки путује сам, за то нема ни разговора. Свакоме је на челу исписано: посао, за то сви изгледају послени, сви замишљено ћуте. Путница је све гледала на прозор, но одавно већ није опажала предмете, што су јој пролетали пред очима. Није опазила ни две малене станице. Замислила се.

Мислила је, шта јој предстоји за неколико часова. Но поред тога је мислила и нешто друго, наиме се сећала оног, што је било пре два месеца. У мислима јој се некако незнано бркала прошлост са садашњошћу. Пре два месеца звала се Марија Андрејевна Маљавска, а сада јој презиме Куницина, то ће рећи — да се удала. То се десило ненадно. Отишла је у Петроград с тврдом намером да учи, и учила је вредно, редовно одлазећи на часове курса. Познанстава није имала скоро никаквих. Другарице две три, а и с њима се познала случајно, но се нису спријатељиле. За што? Што је била ћутљиве нарави па радо имала самоћу. Тако је прошла година дана, па јој то досадило. Она себи није казала управо: „досадило ми!", него је стала опажати да је књига умара, а то није био телесни умор. С Куницином се познала случајно, канда у позоришту, и била би га брзо заборавила, но он то није допустио. Стао већ о првом састанку да јој се удвара. Она се за њега заинтересовала, и не само због његове спољашности, него можда и за то, што је увек подсећао на књигу, када је одлазио њојзи, те проводио с њоме по више часова. Није било онда никад ни минуте ћутања. Он је говорио много, течно,

лепо, паметно, и, што је главно, симпатично. Наиме је говорио оно, што је она вазда мислила. И он је учио и спремао се да посвети свој живот оном, о чему је и она сањала. И када је говорио, очи му заблиставаше од надахнутости, речи су му дисале искреност и срдачност. Крај том познанству би са свим логичан и природан. Једном јој он рекао:

— Маријо Андрејевна, нас двоје имамо исте мисли, делимо исте маште, тежимо истом смеру. Па за што да то чинимо поједине? Ја не знам, шта ви осећате, но ја... Та и сами знате... ја вас љубим!..

Она се није ни најмање зачудила, што је доиста већ знала да је љуби.

— Ја сам готова да пођем за вас! — одговорила му је она.

Чинило јој се, да и она љуби њега. Он је узео за руке, снажно их стиснуо, очи му се заблистале. Она порумепела — знак љубави. Учинило јој се, да он сав дрхће, но он је загрлио и снажно притиснуо уза своје груди.

— Ти си дивно девојче! О, како те љубим! — рекао јој је загушљиво од страсти.

И она је сва задрхтала, и њу је стало нешто да гуши, а то је био већ очит доказ, да и она љуби њега. Па шта јој фалило да му каже: „Љубим те“? Пред њом леп човек, допада јој се, једних су мисли, теже истом смеру, а то, као да је доста за срећу.

После недеље дана постала му женом. На курс није више ишла. То јој се на један пут учинило излишним. И то не за то, што би се била са свим одала новој срећи, не, ни по што; него је он знао тако много, био тако виспрене главе и тако речит, да је у његовим разговорима без краја налазила више садржине него у свима лекцијама. Тако је прошло два месеца. Тада се осетила матером. Сада на курс већ није могла ни помишљати те га је напустила и формално.

Да, и на што да је слушала курс? Тамо је само теорија, тамо су само речи, речи, речи. А она је сада била у стању да живи, т. ј. да оствари своје мисли и маште. Александар има селанце. Сад свршава курс — довршује технику — отићи ће у село, тамо ће стати лицем на лице оном, о чему су до сад толико говорили. „Све за њих. Све снаге, све знање, све имање, све за њих! (тако је он клицао, када су дуге зимске вечери на меком дивану проводили пред топлим камином). Оставићемо ову глупу престоничку вреву, преселићемо се тамо к њима. Овде нас не требају, овде је сувише разума, знања и добрих намера, ту обилна светлост засењује очи; а тамо — тама, па ако у ту таму изнесемо и само слабу лучину, и то ће за нас бити срећа, и то ће нам поћи у отплату дуга“.

„У отплату дуга!“ Како је то лепо рекао. Њојзи се за чудо допала та реченица, с места је усвојила. Да, та он је добар, веома добар човек.

Приближавало се пролеће. Александру предстојали тешки испити те не имађаше времена за дуге разговоре. Решише се, да она отиде у село. Тамо је газдовала његова мати. Старица је била болешљива и већ одавно желела мира, те тако јој то добро дошло. Добиће младу газдарицу под руке, па ће се лако полако ослободити терета. И сад, седећи у вагону, у бесприкидној хуци машине и звркању точкова, с неким страхом помишља, како ће је примити са свим страни јој људи и какав ће да јој буде нов живот. Она није никад живела у селу па једва има појма о тамошњим људима и приликама. Једни јој говорили, да је у селу паклено досадно, а други да је у селу рај. Но она није веровала ни једнима ни другима. Она је одлазила у с ло са својим сопственим задаћама, делима и надеждама.

Прошла половина дана, прошао и добар део ноћи. Када је на маленој станици сишла из вагона, беше на истоку већ зора заруделa. Ту су је чекали. Чекале је старинске каруце, запрегнуте тројком снажних чилих коња. Отуда је трнест врста путовала без одмора. Путем јој кочијаш именовао места, њојзи са свим непозната. Ено дивне честе шуме, почела тамо амо већ да се зелени, то је добро тога и тога кнеза; а она, што почиње на пригорку па се отеже на десет врста, државна је. Даље, једва се виде од магле црвени кровови зграда, а над њима се издиже зелено кубе с крстом, то је женски намастир, богат, по уверавању кочијашеву богатији од свију снахија. Ено и двора Александра Сергејевића, ено се види већ скромна кућа од једног боја, заграђена тарабом. „Ово је већ све наше!“ — радосно јој кочијаш, указујући на поље у наоколо на за тим стао да јој ређа где је што посејано: „Ево, овамо је сам очимаџ, тамо ће бити просо, а ево овде јечам.“ То је за њу било све ново и слабо појмљиво.

Ана Љвовна Куницина је дочекала не без неке свечаности. Старица је у њој поштовала жену својега јединца сина, својега љубимца, кога је она држала за најпаметнијег човека на свету. А била је жена висока, суха, лица изразна и строга. Имала је преко шездесет година, и видело се да није здрава. На бледом лицу много бора, ход јој несигуран, често уздисаше, глас жалостан — све то сведочаше, да је Ана Љвовна већ помишљала на своју на онај лепши свет.

— Но, слава Богу! Уми, снашице, све у своје

руке, мени је време да се одморим! Одавно те већ чекам, одавно! Сада са тога дугог учења човек чисто нема кад да се паметно ожени. Јесте, Бога ми! Каква је била и то женидба? Ходио око тебе недељу дана, па хајд' под венац. Данас људи у свему хите, па се тако и жене суноврат. Данас им је женити се као да наруче пар хаљина ... А у наше време ...

И о првом састанку почастила снаху тиме, да јој је два часа причала, како је било у њено време. Видело се, да је то онај извор, из којега је Александар Сергејевић поцрпао своју страст к бескрајном говору.

Најпосле је старица снаси изјавила: „Право да ти кажем, у Саше је добар укус. Ти си баш лепушкаста!"

Марија Андрејевна стала да се упућује у новом животу. Била је лоша газдарица па јој сваки корак на томе пољу упућивале дуге поуке Ане Љововне. Марија је покорно слушала, није скоро никад одговарала, и у опште је мало говорила, јер је била ћутљиве нарави. Тиме је особито задобила наклоност старице, јер се ова обрадовала, да је у њојзи добила стрпљиву слушалицу. Ана Љововна је две недеље по доласку снахе писала сину: „Твоја женица је златна. Где си је нашао? Слуша ме и поштује ме. Тиха је, смерна и сношљива. Баш је по мојој вољи."

Наставе и упутства Ане Љововне слабо се примали, но она је за то слабо марила. Њојзи је било главно, што је снаха стрпљиво слушала колико јој год говорила, и што јој није одговарала. Млада газдарица је све још била несигурна, изучавала људе и прилике и саслушавала поуке. Показали, шта више и предали јој већ на расположење многе газдинске ствари, коморе и магазине. Ту се уверила, да је Александрово газдинство у најлепшем реду и да нема узрока да се тужи на судбину. Имао је млатиљку, неколико усавршених плугова и других пољодељских машина, те још каквих машина, и, што је главно, још пун, недодирнут магазин жита. Ана Љововна је снаси то благо показивала с неким поносом.

— То све је, снашице, стечено мојим трудом, све до последњег зрна! Сабирала сам три године!

— На што мени толико жито? — питала је неискусна снаха.

— Ах, види се, да ти о газдовању не разумеш ништа. Ево да ти кажем, на добро запамти. Три године је жито добро родило, сви су имали хлеба доста, те је ту цена била лоша. На на што да сам га продавала буд за што? На што, кад сам могла бити и без тога. Потребе сам покривала другим приходима, а жито сам оставила нека лежи, нека дочека бољу цену. Прошлог лета нам је слабо родило, житу је цена скочила, но ја га још не дам, јер ми се цена још не допада. На праву цену ће да дође тек после. Кад сине пролеће, када се зазелене поља, кад дође време да сеју јарицу а немају семена, тада ће да му дође права цена и тада ћу да га продам ... Јеси ли ме разумела?

— Да, разумела сам вас! — одговорила јој ученица обичним гласом, а у себи помислила: „То мени личи на кајишарење. Да то зна Александар ..."

Те године се касно сејало. Ратари узорали земље, но нису имали семена, да га баце у земљу. Упутили се у град, да траже жита. Тамо цене страшне, градске, које они нису могли платити. По старом обичају се после обраћали Ани Љовној, но она је била неумољива. Једног јутра пет ратара потражили Марију Андрејевну. Како је изашла пред њих, они се бацише на колена на завапише:

— Не убијај нас, лепотице! Немамо ни зрна, ни паре да купимо ... Њиве нам непосијане ... Немамо залогаја хлеба у кући! Помози нам! На јесен ћемо ти све поштено вратити! ...

Марија Андрејевна није могла да схвати шта је у ствари. Позвала газду. Овај јој разјасни, да је сада жито веома скупо па да ће га те недеље послати у Москву.

— Ко вам је то заповедио?

— Ана Љововна.

— Ана Љововна је мени предала сву управу. Ја вам заповедам, да у Москву не пошљете ни зрна, а овим људима с места издајте, колико им сад треба за семе.

Газда се убезекнуо. Шта јој пало на ум, и је ли још ко чуо тако што?

И доиста, шта јој је то пало на ум? Од куда је узела ту одважност, тврдост и распоредителност? То она није знала ни сама. Само је помислила: „То је згодна прилика да слово приведем у дело ... Александар ће ми казати хвалу ... Тако је мислила. А болело је, и стидела се, када су ратари, чувши ту њену заповест, стали да јој целивају не само руку, него и хаљину. Силом се отела од њих па побегла у другу собу.

Час касније ју потражила Ана Љововна. Била је узрујана, шта више потресена.

— Је ли истина што су ми јавили? Је ли истина да ви поклањате жито? Какав је то нов обичај?

Глас, којим је то питала, беше раздражен, изражаваше презирање и намеру да увреди. Но Марија Андрејевна је и то примила уздржано и мирно.

— Ви се без узрока жестите; ја то нисам учинила само својом вољом. Александар хоће тако...

— Александар!? Мој син? Он хоће да ти поклањаш жито, када му је цена необично велика?

— Да, Ано Љвовна, ја вас уверавам да он тако хоће. Он је увек тако хтео и увек ми говорио, да тако треба чинити.

— Но, од вас двоје мора да је једно сишло с ума, или ти, или он!... Па добро! Ја перем руке, газдујте сами, газдујте, па да видимо шта ће бити!

Отишла па се забравила у своју собу. „Опрала руке“, но и опет се одмах прихватила, да напише сину писмо. То писмо је напунила једом и ужасом. Познала га, да јој разјасни ту ствар, искала од њега власти. Нарочити га однео на станицу и испратио га с експресом.

Међу тим пет сретних ратара раструбили по селу глас о доброти младе госпође. Ратари нагрнули све гомилице. Марија Андрејевна их све примила љубазно и заповедила, да свима издаду жита за семе. Куницинов снахилук дошао на један пут чудан. Газде и слуге изгубили памет, пошли оборених глава, удивили се, не знају шта да раде. Нису могли да верују да је истина, што се збивало пред њиховим очима, што су чинили својим сопственим рукама. Ана Љвовна се забравила у својој соби па тамо чисто беспела. Када се сретала с Маријом Андрејевном, једва да је погледа, једва да проговори по коју реч, и ту би проговорила скоро зверски срдито, и казивала јој „ви“. Марија Андрејевна се чудила тој свирепости у тој тако добродушној старици. Људи, из ближе познати са снахинским двором, говораху, да је млада госпођа мало ћакнута. А они, који су од ње примали семе на поклон, то нису говорили, но нису само за то, што их није нико питао.

Прошла недеља дана. Дељење жита се све настављало. Ана Љвовна је сваки час распитивала, није ли стигло писмо. Најпосле донеше писмо, и то је писмо старицу с места разочарало. „Ви претерујете. Ако је Марија десетак ратара испомогла из невоље, ја у томе не налазим никакво зло. А што се тиче Вашег проницања, да ће све имање да пропадне, то се ви без узрока плашите, и до тога је још далеко.“ Ана Љвовна згужвала писмо на планула: „И он је сишао с ума, обоје су сишли с ума!“ Мучила се још један дан, но дуже није могла да издржи. Дељење жита узело невероватне размере. Отправила Александру Сергејевићу брзојавку: „Ти си сишао с ума. Расула ти преко двеста пудова жита. Шта још чекаш?“ Исто вече Марији Андрејевној стигао брзојавни одговор: „Шта ти чиниш? Ти унакрштаваш све моје планове, упропашћујеш имање. Престани до мог доласка.“

Она упустила из руке лист, на којем беше написана та брзојавка. „Боже мој! Зар да и он суди као Ана Љвовна?!“ И с места му одговорила: „То је на отплату дуга. Сећаш ли се!?“ На то није добила одговора, но други дан у вече он искрсао сам.

Улучио двадесет и четир сахата времена између два испита. Ствар му се учинила веома важна. У осталом је изгледао миран, говорио о својим испитима, попио чај, а кад су повели реч о ствари, говорио је мирно и просто: „О том после, после, имамо кад.“ Но у души је слутио страшна разјашњавања, спремао речи, сабирао доказе, и није био ни најмање миран.

После чаја је разговарао с матером, за тим отишао жени. Почео је несмело, некако збуњено; било је очито, да сам није био тврд у својим мислима.

— Драга женице, видиш, ми управо немамо ништа да разјаснимо... Надам се, да си већ и сама увидела... Ти си се просто занела... Добра дела човека увек запосе... А сад већ сама увиђаш, да треба да се зауставиш...

— Ја ништа не увиђам, ништа, ништа!...

— А то је тако јасно!... Помисли, да раздамо све, што имамо, чиме бисмо тада живели...

— „Све за њих: све снаге, све знање и имање...“ цитирала му она рођене његове речи, гушећи се од плача.

— Ах, Боже мој! Та то је истина и остаје тако... Но те речи не ваља разумети тако буквално... Ја сам исказао те речи, па по твом тумачењу бих требао да изујем чизме, да их дам оном, који је бос... Но то би био подвиг, а ја не могу, не умем бити подвижник, ја хоћу да се крећем и да радим у границама могућности...

— Знаш шта, Александру! Нека о том буде доста! Ја знам да ти умеш мени много наговорити, много паметних речи; ја знам да ћеш ти мени говорити тако убедљиво, да бих ти могла поверовати, да бих ти могла дати за право... Но за то би то и опет остала лаж. Дакле ће боље бити да о том не говоримо више... Ти не знаш шта мене боли. Не боли мене, што ти ниси подвижник, не, ја то од тебе не тражим... Али за што си ми лагао? За што?...

— Мања!... Сети се, да сам ја твој муж...

— Ах, Александру!... Шта ћеш с тиме?... Та то у ствари не може ништа изменити... Јесте да сам твоја жена, јесте да носим на срцу твоје дете... Но ти видиш, да ја већ нисам више она, која сам била... И све само за то, што си ми

слагао..., За што си ми слагао?... За што си ми слагао?...

— Мањице, ја ти нисам слагао... Не, нисам!... Знаш ли шта је то било?... То је био занос, племенит младићски занос, злато моје!... У томе нема ничега ружна... Али живот... Ах, дотакни се само живота, одмах ће ти разбити све идејале у трештине!...

— И то су лепе речи... Али мени не треба лепих речи, молим те, Александру, не треба ми...

— Да, да, лепе речи... Али, Мања, злато моје, та ти мене љубиш!...

Узео је за руке, пољубио их. Она узрујано устала.

— Хајдемо одавде, води ме... Али одмах, одмах!... Овде не могу више издржати, тишти и дави ме нешто... Овде се, како сам кажеш, мој идејал разбио у трештине... Хајдемо!...

Он јој се није одупирао. Био је сав сретан, што се та ствар свршила тако, без буре. А за после је био уверен, да ће то са свим прећи. Живот ће је углачити.

Два часа после тог разговора возили се до станице. Хитили су да ухвате бржи воз. Ана Љвовна пре њихова поласка позвала сина к себи па му рекла са свим озбиљно: „Гледај да ју излечиш. Није ти здрава."

С руског превео **М. П. Т.**

ПОУКА

ШТА ЋЕ БИТИ СА ЗЕМЉОМ ДО ПОСЛЕТКА

(Наставак)

Како комета страда, кад наиђе на планету, леп је пример са Лекселевом репатицом. Та комета била је толико непажљива, па се године 1767 приближила јунаку Јупитру; била је 580 пута ближе њему но сунцу. Он није разумео шалу него је комету у ред довео и показао јој пут, којим треба да иде, и чак јој је прописао, за које време да се враћа к сунцу: одредио јој је време између пет и шест година. Само је једанпут послушала та комета бога Јовиша године 1773; други пут јој се прохтело, да Јупитру још ближе дође, али је сада зло прошла. Откуд да Јупитар Тонанс у друштво долази са кометом једном, и шта ће она да га узнемирује у његовој рођеној кући и посред четири синчића му, четири месеца му? Јупитар се размахну, силовито замахну те избаци комету, не из свога дворишта него, како астрономи мисле, чак и из сунчеве авлије; отера је у бели свет, за то се није до сад никад ни видела а не ће се никад ни појавити на хоризонту нашега планетнога система. Сам Јупитар као и његови праporци месеци не претрпеше никакве штете.

Колико је дакле познато, сретала се Земља са репатим сестрама својима, сретала се, поздрављала се, од радости се смешила, можда и руковала, па за тим опраштала и сестру на далек пут испраћала; сестри је тешко било, за то је сузе пролила у силним звездама падалицама, па и дан данас још пролива сузе комета, кад к Земљи ближе дође.

До сад је комета страдала, а хоће ли Земља кад страдати, бог свети зна! Можда ће се наћи и који астроном, да то каже, али свакојако пре не ће него што хоће.

Да видимо, може ли земља страдати, испитаћемо мало, из чега су комете. По нашем данашњем знању сигурно стоји, да репатице нису никако чврста тела, него су у комети силна пресилна ситна тела, такозвани кемички прах; он може бити лако остатак каквих већ пропалица светских. Наиђу ли ти остаци у земљину атмосферу, они се трењем загреју, засветле али и у пару претворе — ишчезну. Метеорити, који данас тако често на Земљу падају, слични су са репатицама, само они допру до Земље још у чврстом стању, но много пута и излупани, распаднути у више комада. Шијапарели, тај највећи живи астроном, доказује, да су комете, метеорити и звезде падалице једно те исто у ствари, разлика је само у томе, колико је исто као чврсто тело. Све то креће се по небу, те их видимо тек у згодним приликама: примакну л' се сунцу, добију реп, то су репатице; примакну л' се Земљи и падну л' на њу, имамо метеорите; звезде падалице за нас можда су метеорити, за други крај или и не падну нигде, већ само кроз атмосферу протрче врло брзо.

Можда ће вас занимати, да кажем, како реп постане? Кад се комета, свакојако још без репа, приближи сунцу, њени делићи, који су дотле мирни били, узбуне се, све ври у томе небесноме телу. По свој прилици биће, да се загревањем комете, кад се сунцу приближује, буде електричне снаге у ко-

смичне прашине. Прашина којури најпре сунцу, но за тим брзо почне од њега бегати, јер ју оно својом електричном снагом одбија. Прашина бежи далеко и остаља за собом трага; осветљени делићи једни ближе су сунцу а други даље и ти су већином тавнији, али су ти и раздељени један од другог те кометин реп према крају шири се. Ако то узмете на ум, лако ћете појмити, шта је глава у комете: то је још доста густа, неразбачена и неодбијена прашина; лако ћете протумачити, за што се та глава мање више мења и често за врло кратко време; лако ћете схватити, за што је реп у комете свагда од сунца окренут; на послетку није нам тешко ни на то одговорити, за што нема репа у звезде, кад је далеко од сунца. Овим се лако разреши и загонетка, за што је многа репатица мања, кад се поново приближи сунцу.

Реп је дужином различит, али је свагда врло, врло редак. Томе је сведок и то, што се кроз њега виде често и ситне звезде а светлост им ништа мања није и што се та светлост баш никако не прелама, а тога би морало бити по физикалним законима.

Да је реп врло, врло редак, доказује и то, што се саразмерно малена глава рашири на грдан простор: глава у једне комете од године 1811 била је дуга тек око 4000 километара а реп је био дугачак 110 милијона, те је према томе милијон пута већи био од главе. Па кад је више пута и глава тако ретка, да звезде кроз њу виде, како мора онда тек реп редак бити! Године 1882 није се могла глава једне комете ни најбољим справама опазити, дакле је била и малена и ретка, реп је био доста велик и иначе рачунајући, да је тежак био тек неки килотрам; та је комета морала по томе страшно ретка бити.

Из овога уједно видесте, да је глава у комете врло ретка. Да је она доиста така, опазили су особито код велике комете од године 1862. Посматрали су је, кад је баш испред сунца била, дурбином, што је 1500 пута увећавао, и показала се тек као мала тачка. У опште пак, кад су комете испред сунца, ни најмање им се глава не види нити на сунце ништа утечу.

И реп и глава у репатица су врло ретки, па кад би и нашли на Земљу, а не би се до површине земљине испарили и по атмосфери разишли, не би ваљда баш тако страшно било по земљу! Тим пре је мања погибао, што се репатица и у самој атмосфери још шири, јер се загрева и испарава. Ако би пак дошла комета до Земље непромењена и доста густа, последице би по земљу и по нас страшне биле! Али о тим страхотама не ћу да говорим, кад то по свој прилици не ће бити никад. Сударом Земље и комете мора комета свагда дебљи крај повући!

Да свршемо укратко на Фалбово прорицање крајем прошле године о пропасти света у години 1899 а на дан 13 новембра. О томе је врло лепо и популарно писао Лав Бренер у „Buch für Alle". Кратко одатле вадим и пред вама читам:

Пропаст наша биће, по Фалбу, од комете, коју је 1866 године нашао Темпел и која је 14 јануара те године најближе сунцу била. Кад се пут њен боље испитао, докучило се, да је јако сличан звездама, које падају око 14 новембра сваке године и које долазе из групе звездане Лав — leo — па се и зову леониди.

Леониди, као и Бјелиди или Андромедиди, па за тим Перзејиди или Лаврентијев рој, који падају сваке године између 9 и 13 августа, те Лириди, што нам се јављају сваке године између 19 и 23 априла, морају бити свакојако остатци разбачених и испарчетаних комета, који се небом крећу по путу своје родитељице и у одређеној даљини један од другога. Кад таки делићи некаданих, ваљда на гласу, репатица дођу у пут наше Земље, па моћа у њену атмосферу ућу, они просветле, догод кроз атмосферу иду или догод се у тој атмосфери не разиђу у пару а може бити и док на земљу не падну.

Леониди су одавно познати. Већ у години 902 има о њима говора; појаву њихову бележили су те тако знамо данас, да се они највише јављају сваке $33^1/_4$ године, то ће рећи, да се после сваке $33^1/_4$ године највише њих са Земљом сукоби. Из овога пак закључити морамо, да је мати ових падалица, она комета, за $33^1/_4$ године отприлике својим путем око сунца. Осим тога и то видимо, да се ове звезде падалице нису тако разиткале, да неке нису испредњачиле а друге заостале, јер их нема сваке године баш много, ма да их има. Ови леониди су још у друштву и у чопору лете око сунца а друге падалице се прилично већ разишле, јер их сваке године пада прилично, а то каже, да их има по целом путу једна за другом. Узмемо ли, да страшна Фалбова комета, тај злотвор земљин, у години 1899 има неке везе са леонидима, да је он можда највећи и најјачи лав међу лавићима, што не смемо за сигурно узети, то ће се и он Земљи на видику показати 1899, јер су баш године 1866 силни леониди падали. Године 1899 је ред на леониде, да се просну по небу и да нам лепа уживања дају а Фалб нас баш њима у првој линији плаши а у другој тек даје нам уживање, ако дотле не страдамо.

Године 1799 забележио је Хумболт и Бонплан, да су падали леониди 12 новембра, 1833 падале су 13 новембра, 1866 опет 14, те тако се сигурно можемо томе лепоме падању надати и године 1899 на дан 15 новембра, јер се сваки пут за један дан закасни, разуме се, ако се још за ових пет година, што имамо да чекамо, не догоди штогод, што ће појав изменити.

Тако Бренер против Фалба!

Видесмо, да сукоб и судар са кометом није до сад Земљи ништа нахудио. Падало је до сад и силно метеорно камење или силни метеорити; они су можда овде-онде кога и убили и какве штете начинили, али да су свима људма и Земљи као целини од штете и на пропаст били, то не стоји; не ће метеорити ни у будуће кад Земљу упропастити!

Репатице, метеорити и звезде падалице тешко ће Земљи нахудити! Хајдмо даље!

Поред нашега планетнога система још су безбројни системи у неизмерном небесном простору. Наше сунце не стоји на једном месту, већ јури у грдну небесну провалију без престанка а са собом вуче и Земљу тако, да Земља, откако је, никад није двапут истим путем прошла ни на једном месту двапут била: сунце се миче ка звезданој групи Ераковој (Херкуловој).

Па зар не може бити сукоба? Зар се Земља не може срести са каквим новим, сјајним сунцем, или са каквим старим, мртвим? Било то сунце младо и сјајно и топло а било старо и тамно и ледено, дочекати може Земљу радо и весело у своја топла или пак у ледена наручја! Зар се Земља не може срести са каквом небесном масом, са каквом небесном маглом или пасти у какву небесну замку? — Може!

И доиста догодило се већ овако што! Срећа наша, што то није са Земљом било! Има прибележено, да се тако што од Хипарха, дакле за две хиљаде година, збило равно 25 пута: први пут 134 године пре Христа.

Па шта се догодило управо?

У разним звезданим групама просијала је која нова звезда; неко је време сијала и онда престала, или сасвим или јој је светлост тек ослабила. Ево примера од лепших.

У Степеницама (Столовима, Престолима, Cassiopea) засијала је године 1572 једна звезда јаче него икоја звезда на небу, надмашила је у светлости и нашега Јупитра, нашу Светлицу па чак и Даницу. Сијала је тако близу пуних осамнаест месеци а нестало је са свим тек године 1575. Њу је опазио астроном Тихон 11 новембра 1572 те су је назвали Тихоновом звездом. Доцније су звездари тражили по звездарским записницима и године унатраг рачунали, па су нашли, да је та иста звезда исто тако сијала и године 630 па и 315 после Христа па да је то била и она звезда, што се на истоку појавила, кад се родио Спаситељ света Господ наш Исус Христос и да је она и довела источне мудраце у Јерусалим и у Витлејем. Доцнији астрономи доказују, да ова витлејемска звезда постаде тиме, што се саставише и наблизу сијаху две и иначе светле планете: Јупитар и Сатурн (Светлица и Коларица). Звезда Тихонова јавила се и године 1883 и цео свет је гледао на њу као на чудо. (Види „Годишњак“ 1886, чланак „Да познамо звездано небо“, писао га др. Ђорђе Натошевић.)

Године 1866 јавила се једна звезда у јату Северне круне, године 1876 у јату Лабуда. Скоро у ове дане а наиме у години 1891 јавила се сјајна звезда једна међу звезданим кириџијама (Fuhrmann), која је на очиглед људма наједанпут са звезде четрнаестога реда скочила на звезду петога реда, но то је трајало само три месеца и то од 7 децембра 1891 до 6 марта 1892; за тим је спала на четрнаести ред, а доцније и на шеснаести. Ово каже, да је ово далеко небесно сунце педесет хиљада пута било светлије за она три месеца него пре тога или после тога времена. А томе мора бити јака разлога То је појав и сувише необичан!

Овака промена у светлости звезданој јавља се највише у кумовској слами и више њих тумачило ју је, или бар више њих хтели су да тумаче и протумаче. Селигер (Seeliger) узима, да је какав велик метеор, можда и каква планета, јурнула у какав год космички облак, па се у њему запалила као оно што се и метеорити упале, док дуре кроз земљину атмосферу. Метеор је светао, док кроз облак пролази; није ли на нов облак, просија на ново. Huggins узима, да се два слаба сунца или у опште два сунца, која се тек на телескоп виде, приближе али се не сударе, већ се једно око другог окрећу и тако утечу, да и из једног и из другог искаче све сама ватра а изазивају електризам тих сунаца.

Но тумачили то како му драго, доста је да се на небесима збивају таке мене и да им разлог и узрок велики бити мора, па се то може догодити и са Земљом. То би била смрт органским створовима посред нај јаче ватре а могла би и Земља пропасти.

Не треба баш много да се загреје Земља па да организми на њој пропадну. Ето лети, тек који десетак степени ако је јача топлота, па да помремо, а бива богме и тога! Доста је и 100, 500 ил 1000 степени, па да никаква живота не буде на Земљи.

Пређе ли за који месец та топлота, Земља ће остати али пуста, грозно пуста: организми би се морали поново вишњом силом развијати и развити.

Каква небесна магла или облак може наићи на чврсто тело, али врло тешко да би се два чврста небесна тела сударила. Оба тела имају у себи енергије, те утичу једно на друго; не предаје се ту једно другоме на милост и немилост; свако се отима, свако себи дере. Да мало издаље наведем пример, из кога ћемо видети, како небесна тела у опште утечу једно на друго. Споменуо сам, како је Јупитар немилостиво поступао са кометом у прошлом веку. Тако се он влада свагда и са свима кометама, које дођу у његов пут кад су сунцу најдаље; комета трећа од године 1862 сведочи нам, да иза Нептуна мора бити још једна планета, која за 300 наших година обиђе око сунца; јер се њен пут тек само тако може довољно протумачити. Ово све каже дакле, да небесна тела утечу једно на друго. За планете и комете знамо то сигурно, ако се јаче приближе; чак се зна и како утечу.

Свака комета, кад уђе у двориште нашега сунца по путу у параболи, или ускори или успори путовање, чим се каквој планети приближи. Ускори ли, пут јој одмах пређе у хиперболу; догодило се с њоме што или не, она иде тим путем даље, да се не врати никад, јер пут јој није у затвореној линији. Успори ли репатица, пут јој пређе у елипсу и она ће се враћати, догод је опет што с пута тога не стера. Сама планета, као што је и Јупитар радио, збуни комету, ако се више пута вратила већ и спорије кретати почела: планета сама ускори репатици својим непрестаним нападајем брзину и стера је на пут, којим је пре ишла. Разуме се, да и друга небесна тела колико толико имају удела у томе утецају. И наша Земља може бити Јупитар и комету тргати овамо онамо, ако дође у таку прилику, да јој се ова примакне; она не би само тако силовита била.

Јупитар је баш силан и моћан, па ипак репатицу није привукао; задржао ју је истина, али му она ипак умаче. То је зацело отуда, што се комета креће и што, по физикалним законима, и кретање и брзину задржава, те јој њена сопствена брзина не да, да се судари са другим небесним телом.

Тако се 17 септембра 1882 године једна комета приближила сунцу брзином од 180 клм. у секунду, ујурила је у његову атмосферу и неки сахат закрилила му куглу, али се чак и сунца ослободила па својим путем даље отишла. Исто се то збило и 27 фебруара 1843. па 27 јануара 1880, па 11 јануара 1887.

И брзина дакле, којом се небесна тела крећу, не да им, да се тако лако сукобљавају. И то говори против судара.

По свему стоји, да ће Земља врло тешко страдати изненада; да Земља не ће страдати ни изненада пропасти.

Стеван Милованов

(Свршиће се)

КЊИЖЕВНОСТ

ТОДОР БОСНИЋ И — ОДБРАНА СЕНТОМАША

У »Љетопису Матице Српске« приказује госп. А. Ђукић „*Успомене* из народнога покрета 1848. и 1849. године“ од Новака *С. Голупског*, те му замјера што не спомиње *»да је у Сентомашу на дан првог непријатељског напада на тај стан заповедао пуковник Стеван Сурлучки*, већ вели да је Тодор Боснић распоређивао са сентомашком посадном снагом, у коју је *погрешку* пао и мајор г. Стефановић-Виловски« (књига 178, стр. 136). Дакле је криво, што пишу ова два суврeменика и борца, т. ј. *да је Тодор Боснић у првом крстеву заповједао с народном војском и предводио је.*

Игњат К. Сопрон написао је 12 подлистака под именом »Geschichtliche Fragmente« (у Semliner Wochenblatt-у за год. 1884). На почетку првога истиче на жалост већ покојни Сопрон, да је својим пређашњим чланком »Wie ich nach Semlin kam« (у ком има такође догађаја из буне) повео за собом *Тодора Боснића и Димитрија Орељa*, јер су му ено и они подавали релација и других списа, да те историјске уломке напише. Што није Сопрон напао у тијем хартијама, то су му ова два знаменита Србина казивала наустице; а и сам је памтио доста, те му је тако и овај његов рад врло важан, кад се стане дијелити перје јунацима из онога доба.

Прем да смо Тодора Боснића сахранили у Земуну као сиромака са старим рипидама, ипак јунаштво његово, које је почињио као командант сентомашке посаде, не смије да му потамни; јер ако му се и то одузме, онда смо му одузели и *име* и *глас:* једине тековине читавога живота његова, које су сваком јунаку милије од свега на свијету.

Послије смрти Сопронове досиио је у моје руке и спис »Relation über die unter dem Commando des Gefertigten stattgefundenen Gefechte bei und um St. Tomas in Bacska, im Jahre 1848«; потписан је Тодор Боснић у Старим Бановцима 20. јунија 1865. И по овој релацији био је први нападај на Сентомаш донста 2. (14.) јулија 1848, али само са варадинске и бечејске стране. *Тодор Боснић био је прије буке стражмештар у ц. кр. војсци;* но у Сентомашу он је као *народни капетан* управљао с војском све док није послије битке дана 7. (19.) августа предао управу тадашњем натпоручнику Бизи. »Nach diesem glücklich zurückgeschlagenen Angriffe habe ich das Commando von St. Tomas an den Herrn Oberlieutenant Bigga förmlich übergeben und die 11te Feld-Compagnie des 2ten Feld-Batteillons zu commandiren übernommen«. Бига је на Преображење *прел вечер* са још 6 официра приспио у Сентомаш и довео је са собом 3 до 400 војника. И те је *ноћи* Боснић обилазио страже, те кад му је ратна полиција (коју је он завео) привела Србина из Бечеја, који је донио глас, да ће у зору непријатељ ударити на њих, отишао је Боснић с њиме к Бизи, и јавио му је то. А по што Бига није познавао бојно поље, то му је Боснић казивао, шта ваља да се ради.

Димитрије Орељ, ц. кр. натпоручник у миру, приспи пријатељ Боснићев, врло важна личност за вријеме буне, и данас је, буди Богу хвала, жив и здрав! Један дио његових биљежака објавио је Сопрон под натписом »Aufzeichnungen eines Achtundvierzigers« (Semliner Wochenblatt за годину 1892). Па и он тврди, да је садржина сприједа напоменуте релације цијела истина, т. ј. да је Боснић био доиста командант у Сентомашу кад је био први нападај, и све док га није Бига одмијенио. Потоњи пуковник Сурдучки биће да је у то вријеме био у Жабљу, јер из Земуна је морао да бјежи; а што се не смије метати с ума: јесте да је *Тодор Боснић био проглашен за војничкога бјегунца са свом својом дружином* — све док није Бига дошао у помоћ. За то је његово стражмештарско мјесто запало одмах Манока из Митровице; а тога ради и није послије код варадинске пуковније ни постао ц. кр. официром, већ код Шајкаша. А постао је поручник (лајтнанат) заједно с Орељем 8. септембра п. и. 1848.

Молећи госп. мајора Стефановића-Виловскога, да и он са своје стране поради, да се Боснићева заслуга не крьи и не преноси ни на кога другога, нарочито бих желио да дознамо: је ли и Сурдучки у те дане (кад је био први нападај) био извикан за војничкога бјегунца. Одговор на ово питање одлучиће, ко је огријешио своју душу пишући што није право. Та у *„прокламацији* народу српском«, која је изишла у Карловцима 18 јулија 1848 »из засједанија главног одбора народа српског«, долази и ово: »Послије битке код Феудвара (Фелдварца или Удварца), у којој смо ми дољенотписани учествовали, у *понедјељник 5. јулија т. г. одређени смо били од нашег господина капетана Теодора Боснића, да стражу у Феудвару чувамо, мир и поредак обдржавамо*«. А гдје бјеше Сурдучки? Вај шта кажу *мемоари Саве Вуковића* о том?

Сваком своје!

Мојо Медић

ЈАНКО КОТАРАНИН И ТУРЧИН СА УДБИНЕ

(НАРОДНА ПЈЕСМА ИЗ ЛИКЕ)

Вино пију до три побратима
На Кунари, на росној пољани:
Једно побро од Прилипа Марко,
А друго је са Котара Јанко,
А треће је Ускок Радоване.
Кад се браћа понапише вина,
Марко пита са Котара Јанка:
„Е мој брате, са Котара Јанко!
„Јеси ли се икад препануо:
„Јал' на пољу коња и јунака,
„Јал' у гори вука и аждука?
Ал' говори са Котара Јанко:

„О мој брате, Краљевићу Марко!
„Још се никад препануо н'јесам.
„С једним путем на Удбину пођох,
„Кад ишћерах коња на Кунару,
„Ту се тавна ноћца уватила,
„Свезах коња за јелу зелену,
„А под буку ватру наложио.
„Кад је било ноћи по поноћи,
„Ћадија ми буква прегорети,
„Кад из буке јунак излетио,
„Јав'ле у глави ауба једнога,
„Два окрњка,*) остала му пуста,
„Када шкрине, из њих ватра сине.
„Ако мени Бог и срећа даде,
„Да дочекам дана ђурђев-дана,
„Ја ћу звати њега на мегдане,
„Јере га познам Турчин' са Удбине.
Вино нијух, а тако диване,
Кад ј' ето ти Турчин' са Удбине;
Позна њега од Котара Јанко,
И одмах га позва на мегдане.
Ватиће се о плећи јуначке;
Како га је Турчин уватио,
Два му ј' б'јела ребра преломио,
Виде му се б'јеле цигерице.
Тада рече са Котара Јанко:
„О мој брате, Краљевићу Марко!
„Дошло ми је да изгубим главу."
Јал' говори Краљевићу Марко:
„Кад *уђрило но два на једнога*,
„Не било нас овђе ни једнога;
„Јеси к . . . а са Котара Јанко,
„*Заиго си хаџар од дувана*".
Он се вати десном својом руком,
Довати се танана хаџара,
И распори Турчин' са Удбине.

* * *

Завршетак пјесмице сјећа нас на одговор »из облака виле« Краљевићу Марку, када га је Муса Кесеција био стрпао пода се, и то на стихове:

„Срамота је *двоме на једнога*;
„Је су тебе *гује из воташе*?"

Јамачно је ова пјесмица варијанта Вукове пјесме »Јанко од Котара и Мујин Алил«.

Мојо Медић.

*) Окрњен или преломљен зуб.

КОВЧЕЖИЋ

КЊИЖЕВНЕ БЕЛЕШКЕ

— *„Балканска Царица"*, величанствена драма витешког владара црногорског *Николе I.*, појавила је ових дана у другом издању, које је веома укусно и богато опремила књижарница А. Пајевића.

— Од целокупних дела покојнога *Милутина Ј. Илијића* појавила је прва књига, у коју су ушле покојникове песме. Уз књигу је додана песникова слика и предговор, у којем је у најкраћим потезима изложен живот и рад Милутина Ј. Илијића. Књига је штампана у Београду у Смиљеву а цена јој је 1·50 дин.

СМЕСИЦЕ

(Електричан ручак.) У Њујорку има друштво, што се зове „Franklin Experimental-Club". То је друштво недавно приредило свечан ручак, славећи годишњу даћу како постоје. Трпезарија је била електрички осветљена. Послуживала је малена електрична железничца, и јела су била кувана електрицитетом. На једном крају стола био је аутомат, који је приказивао славног Венијамина Франклина. Тај је аутомат поздрављао госте фонографски а после првог јела заговорио је оштру здравицу. Док се ручало, свирао је у побочној соби пелик музикални инструменат разноврсно комађе, које је пре пет година на париској светској изложби 1889 било упевано или усирано у фонограф. Кад је био ручак готов, као киша од цвећа пала је и покрила сто. А шта је било? Док су ручали, цвеће је лебдело у ваздуху, јер је било привезано на гвозденим дршцама, које је магнет дрикао у ваздуху; по чим је електрична струја била прекинута, магнет је ућутао цвеће, те је тако попадало на сто. Кад су гости устали од стола, фонограф поче свирати тријумфалиа марш овај, који је први пут свиран на светској изложби у Чикагу.

А. М. М.

Поправка. *У* 24 броју „Отаџбине" а на страни 373 *а у трећем реду од доле место у окретама сремиија* треба да стоји *у окретама сиретиија; у* 25 броју пак на страни 394 *а* у двадесетом реду од горе место *Рашћанином* треба да стоји *Рашћанином.*

САДРЖАЈ: Песништво: Ноћна песма. Пут. По тавнини. Слово и дело. — Поука: Шта ће бити са Земљом до поселетка. — Књижевност: Тодор Босић и — одбрана Светомаша. Јанко Котарашин и Турчин са *Удбине*. — Ковчежић: Књижевне белешке. Смесице.

Издаје књижарница Луке Јоцића.

Срп. штампарија дра Св. Милетића.

БРОЈ 27.

СТРАЖИЛОВО

ГОД. VII.

ВЛАСНИК И УРЕДНИК

ЈОВАН ГРЧИЋ

У НОВОМ САДУ, 3. ЈУЛА 1894.

ПЕСНИШТВО

У ВЕЧЕРЊЕМ СЈАЈУ

Сребрена река блиста се и гори
У рујном пламу вечерњега сјаја;
Прелеће ветрић и са грањем збори
О слатком миљу пролетњега баја.

У лаком чуну, задовољан даном,
Опрезни рибар обали се креће,
Да слатко заспи под врбовом граном,
Ње благо мирț загрљено цвеће.

Са плодних поља, што пурпуром горе,
Весела крда у сеоце крећу,
Пастирске песме с поздравом се хоре
И свежим зраком дрхте и прелећу.

И славуј пјева, са роснога грања
Губи се гласак све даље и даље,
И њежном песмом чедног милована
Он лепој ружи своју душу шаље.

О, пјевај и ти, пјевај, срце моје,
Анђелу своме, што те с небом спаја!
У славу њојзи нека песма поје
Кроз благо крило вечерњега сјаја!

Нови Сад 1894

Алекса Шантић.

НА ОМАРИ

Дахните, груди! Стани, ного моја!
Куд ћеш по времену пламена и зноја?
Пламти сунце, горе ражарени зраци,
С обзорја се дижу олујни облаци.
Срце једва бије, зној ми капље с чела
А још је далеко до мојега села,
Већ гром тихо гуди на западу тамо —
Ајде да у чарди мало причекамо,
Јер пре два три лета, кад сам туда мино,
Ту је поред хлада било добро вино.
Служио га тада један цветак мио,
Ој, ал цвет је онда тек пупољак био,
Ком сам ипак с жаром песмицу написо
Ал још дете није разумело смисо.
Сад су процветали обрашчићи њени,
К'о међ златним житом орашак румени.
Можда сад немирна све за мене пита
И уздише крадом, кад стихове чита.
Ко зна, можда кад ме упозна и види
Од тајне ће жеље и да се застиди,
Ал ће дати да још љубим усне, веће,
Све док ж га мине и док бура пређе...

Ленскій

ПРОМЕТЕЈ

Демонском прикован руком за тврду и суру стијену
Мученик вијекова давних патничка љета броји,
Он тешку испашта клетву и ужас и муку њену
И мрачну призивље смрт кроз вјечност мука своји'.
Паклено над њим јато ужасним гласом кличе
И својим отровним кљуном кљује му мушке груди,
И сваки тренут његов из нове патње ниче
И нову патњу буди.

И древна прича вели: — Прометеј, боговско чедо,
Диго је био борбу за свјетлост ума и сви'јета,
А мрачни ј' Олимп гњевно његову работу гледо
И њега за то стиже пресуда горка и клета:
— Нека ти, рекоше бози, за грјешне намјере тајне
Бесмртно жиће твоје бесмртна патња прати . . .
И дан за даном јури . . . а борац свјетлости сјајне
Ужасну клетву пати . . .

Јов. А. Дучић

КРЧМАРИЦИ

Ја не могу више пити,
Од пехара јад ми прети,
Пехар ће ме оборити
Ил' ми памет одузети.

Збуниће ми срце лудо,
Не ћу знати шта се збива —
Па деси л' се какво чудо,
Ти ћеш, момо, бити крива:

Ej, тешко сам луд у пићу
— Не навађуј и не точи —
У тренутку искапићу,
Место чаше, твоје очи.

Ленскій

ПО ТИШИНИ

ПРИПОВИЈЕТКА С ПРИМОРЈА

(ПРИЈАТЕЉУ П. БУЋИЋУ)

(Свршетак)

V

— Ето нам вјетра с краја! — викну напрасно Јаков. — Гле како се једро стало надимати! Ја бих, Аћиме, да и флок дигнемо . . . Што ти велиш?

— Нека, нека, није преше — поврати стари приповједач — и тако сам брзо доспио: да чујете, господо, како је ствар свршила.

За тим припали изнова симсију, пљуцну преко лађине ограде и овако настави своје наивно причање:

— Кад се ми стари морски вуци под овим сјединама на младе дане обазремо, ред нам је до краја вријеку истрести, јер кад човјек прича међ' небом и водом, а под будњијем оком Свевидника, то је, вјаистину, све исто, као да се исповиједа попу.

Да вам ни мало не кријем, но сву истину кажем, мука ми се бјеше с оним вражјим занатом раскрстити; једно што се у потоње вријеме бијах прилично узлотрио, а друго, што се бијах слакомио за пустијем добитком. Па онда хоћаше ми се још барем педесет дуката, да саставим своту, која ми је за нову лађу требала . . . ама откуд да их добавим? Што ћу и како ћу, нагна ме белај те се погодим с Калабрезом, да једне нељеље (прве, ако се не варам, по Петрову дне) искрцам са обичном дружином неколико тисућа свилених појаса из Арбаније.

На које год чудо при тој вратоломној работи ударио, нијесам имао право да се жалим, како се бијах своме завјету изневјерио!

Ипак те ноћи, када са забрањеном робом на рочиште стигосмо, бијаше се тако натуштило и наоблачило, као да се небо на земљу спуштило: права кријумчарска ноћ!

Избијаше таман поноћа, кад се чамцем привезосмо уз крај и састависмо трипут ватру.

С копна одвратиште нам трипут истијем знаком.

— Завезите мало јаче! — наредих потмуло восцима.

Они упријеше јаче и весла се махом угнуше под моћнијем ударом њихових мишица.

У који час ми чамцем под крај, у тај час закргота неко двапут испреко пута, као да је, прости Боже, у оно доба ноћи гакнула гуска.

— Стан'те! — рекох људима. — Овђе није чист посао

Један од њих заврну ногавице до поврх кољена, клизну из лађице, па се примаче обали, да прислухне ђеја ли се ко примиче. Јер, то се зна, наши јатаци, који нам се истом бијаху одазвали с брда, не могаху још бити сашли.

Човјек разгледа све унаоколо, па се отиште чак и до украј саме стаце, ама не опази никога, баш никога.

Па опет не могох да се смирим, но искочим и сам на крај, наредим друговима да ме причекају у чамцу и шмигнем уза страну једном постопицом, која у тај мах бјеше глува као пустиња.

Чепукајући кроз помрчину, прођем скоро покрај развалина једне старе кућиштине, која се данас махом срушила, но која се у оно доба још чврсто држала, и ако јој кров бијаше скоро сав упао. Сјећам се, да смо као ђеца ту кровињару, Бог би знао за што, називали »Лазаретом«.

Еле, кад прођох мимо Лазарет, учини ми се као да у њему неко пушку натеже.

Уставим се и прислухнем.

Ништа.

»Биће ми се причуло,« речем у себи и пођем даље.

Не постоји много, а оно наиђем на Маринкове људе, који нам силажаху у сусрет. Међу њима угледам Гогу, па и самог Маринка.

— Ах, ти си то, Аћиме! — рећи ће ми јатачки вођа. — Зар сте већ искрцали?

— Нијесмо још — рекох — јер нам се учини, као да нас неко прежа . . . Не стан'те ви ту и не мичите се никуд, док се ја и Томо не вратимо, да вас зовнемо.

— А куда ћеш с Томом? — упита Маринко.

— Идемо да се прошетамо до Лазарета; учинило ми се, мало прије, е је нешто у њему шушнуло.

Маринку као да не би право, што се на тај опход дижемо, али моја превлада, те се ја и Гога с мјеста изујемо и упутимо боси пут кровињаре, како ћемо преда њу банути нечујно и изнебуха.

Док се пришумасмо бусењу, што се око ње разрасло, не опазисмо живе душе; али чим упадосмо у кућиштину, исправи се према нама, у дубак, мрка сјена једнога жбира.

Богом ви се кунем, не дасмо томе човјеку ни да зине, но га брже боље оборимо на земљу, излактимо му руке наопако и утегнемо појасима као бебу, надасве око губица, да се не дере. За тим га мој циновски друг упрти на леђа, као печу кућеље, и полети с њим уза страну ка јатацима.

— Хитај брзо! — викнух за њим — и нек се тај чоёк за час притвори у Маринковој кући. Ама не слазите нипошто, док ја не дођем.

Томо ишчезну са својим живим товаром, а ја остах да вребам, не ће ли још који зелембаћ одакле банути.

Попостојах тако неколико часака, чепукајући босоног кроз шипражје и жмурећи унакрст као совуљага.

Наједаред се тргох: неко ме бијаше потапсао по рамену.

Мишљах чисто, упао сам у неку ступицу, кад али пред собом угледам Тома, који се враћаше

— Шта би од зелембаћа? — упитам га испод гласа. — Шта рекоше они горје?

— Маринку се учини, е није фајде оклијевати, па је својим људима наредио, да слазе к мору.

— А жбир?

— Маринко га је пустио да оде . . . не ће нас, вели, он . . .

— Пас безаконик! — вриснем скоро из свега гласа. — Знао сам ја, да ће овако свршити! . . . Зло нам јутро свијема . . . Маринко нас је издао! Брзо, брзо к мору . . . да се роба нипошто не износи! Хунцут! . . . Разбојник један! . . .

И нас двојица потечемо махом к мору.

Ама нас Маринкови људи бијаху претекли, и кад допријесмо на обалу, нађосмо замотуљке побацане по жалу, и у исти мах зазресмо у даљини бродски чамац ђе се одмиче.

Увијек од прве, е би ту дрека слабо помогла, ако не помогне хитрина. С тога најприје обуздам Тома, који хоћаше с мјеста да на оног лопова кидише, па онда приступим

Маринку, и као да ни о чем не сумњам, упитам га равнодушно:

— Којим ћемо путем, чича-Маринко?

Он се не присјети, е га тијем наводим, да сам себе ода, те ће ми ужурбано:

— На обичним, а да којим?! Онај се жбир упутио равно пут Бијеле, а не би нам могао наудити, све и да хоће... јер док он у село стигне и помоћ зазове, ми смо давно умакли. Ама се тога није бојати, познам ја свог човјека, не ће тај о нама ни писнути; то је њеки бодуо, човјек лакомац, којему је мио кријумчарски бакшиш, а још милија чапра...

Маринко не бијаше ове ријечи ни добро изустио, а ја дигнем на раме један замотуљак и ударим на противну страну, довикнув забезекнутој дружини:

— За мном, браћо, коме је кожа драга! Данас сам ја арамбаша!

— Ама, болан — поче да натуца Маринко — теби се нешто призрело...

— Призрело ил' не призрело — одсјекнем оштро — тако сам наумио, па тако треба и да буде! И чуј ме добро, газда-Маринко: пођи ти ћорава посла и дођи са мном, ка' и остали што ће... А ти, Томо, који ваљаш за тројицу, дигни једном руком терет, а у другој стисни ову шпагарицу, и који први жугне, па ма био главом војвода, зажди у њ као у вепра... Напријед!

Знајући извјесно е ће дружина листом за мном, окренух путем, који води ријечици Сувају

То је у ствари мајушан поточић, прости врутак воде, на ком се напаја стока; ама се тијех дана бијаху обилате кише на сву нашу крајину изиле, те се и овај поточић надуо, као мала ријека.

Еле, ту нам је воду требало прегазити, а пошто је струја доста живо текла, то у оној невићелици не беше ни лак, ни угодан посао.

Ја загазих најприви, и ма да нам вода допираше до кољена, а на њекијем мјестима и до пупка, прегазисмо ипак скоро на другу страну; одатле стругнусмо кроз њиве и винограде, те у прве кокоте стигнемо пред Маринкову ћерамидару.

Одосмо с мјеста у кошару да изведемо мазге, које ће робу попијети, али их нађосмо све одуларене, а ни на једној нема самара; тражи и обијај уларе и самаре по кошари — ниђе им стрва!

Не могох да се више уздржим, но дрекнем као помаман на Маринка:

— Одмах да си ове мазге осамарио, или ће ти зло јутро јутрос осванути!

Маринко преблиједи сав као крпа и поче језиком мотати; није вели, он томе крив; криви су момци, које је ђаво некуд понио.

— Муч ту, лупешки сине! — прекинем га ијетко. — Све је ово твоје масло... ама ти пушка овога пута не упали, хуљо једна и ниткове!

— Под гомилу Бранковића! — гракнуше у један глас јатаци.

И навалише на њ, да га згазе као присојкињу.

Бјех на муци, док им га истргох из шака.

— Маните га сада, судићете му послије. Гледајмо сада да протуримо ово робе; али да нам скот не би у чем на сметњу био, свежите му руке наопако, запушите му уста марамом, па га свалите у конобу... Вас четворица натоварите мазгама на голе хрбате ово осам тежијех бала, па их добро утегните ликом и одагнајте Калабрезу. Ти Томо, остани са мном, да уставимо поћеру...

— Како, зар ми двојица сами?

— Тешто!... Зар ми двојица не вриједимо за шестиња?

— Не кажем ја... но као велим... куд ћемо са ове четир бале те нам још преостаће?

— Не мисли ти, то је моја брига.

Јатаци натоваре мазге и ођерају куд бијаху навикли.

У тај мах пађезе однекуд један од Маринкових слуга.

Томо погледа у ме, дајбуди, као да ме пита: «да л' ћу да га смлатим?»

Мени сину нешто кроз главу.

Скидох махом с клина Маринкову двоцијевку, па је добацих ономе момку у руке.

— Трчи одмах пут Лазарета — рекох — и чим будеш на мјесто стигао, испали утомах оба метка, не ћеш ли онамо привући зелембаће. Трчи брзо .. тако је наредио газда Маринко!

Онај полети као стријела и скоро одјекнуше зраком... тап!... тап!... два јака хитца.

У исти мах затутњише у даљини ужурбани кораци царинарскијех стража, што се залијетаху пут кровињаре; за који час, на нам допријеше до ушију и глас вођа Јејине, који се дераше изза свијех гласица:

— За њима! За њима! Убиће нам стражу у Лазарету!

Томо гледа у ме и још не схваћа на што ће се све то изврћи.

— Сад је на нас ред — викнем тад снебљеном горостасу. — Пут за уши, Томашине! У колико би длаком о длан, упртимо она четир замотуљка, па бјеж' узбрдо колико нас ноге ношаху.

Јурили смо тако један четврт сахата.

Пут бјеше лијеп, да не може љепши, а прост од икакве напасти, те кад се испесмо на једну главицу, по којој се растурила маслинова шумица, успоримо кораке, да се малко одморимо.

Тад ће ми мој друг:

— А бога ти, Љиме, куд ово крепусмо?

— У Куте.

— Шта ћемо у Кутима?

— Па идемо куму Стојану Б***.

— Добра ти је, имена ми божјега . . . то ти је прави чојак тај Стојан! . . . ако и не хће никад да кријумчарима јатачи, опет не може жбире на очи . . .

— Не хће, велиш, да нам јатачи?.. Хоће данас за инад, е му ту скоро жбири почупаше с њиве преко сто струкова дувана.

— Збиља баш?

— Јесу, вјере ми.

И придадосмо опет ногама.

Када дођемо пред Стојанову колибу, сунце не бијаше још иза брда помолило, ама је човјек већ устао, сио под једну крушку, па ђеље мотици држак.

Има га, брате, читава гомила; пуначак а стасит, да се на ноге дигне, досегао би руком до најдаље гране. На њему је бијела, излињала долама, по којој се опасао црвеним појасићем; лице му је тамно, протегнасто и веома обрасло.

— Добро јутро, куме Стојане! — јавим се чоёку из далека.

— Дао бог добро, људи; откуд ви у ово доба?

— Ево дођемо да нам оспремиш ове четир балице, док се жбири разиђу. Просочи нас један ископајник, да му пас мајку . . . и ево нас стискоше са свијех страна, та да им једва умакосмо; но нам дај, да ово робе ће стрпамо.

— Па ено вам конобе, ено качаре . . .

— Ајд, куме Стојо . . . није ваљде ни тамо, ни амо.

— А да ја не знам, ваистину, куд бисмо тиме . . .

— Како би било, упаде Томо, да их затрпамо у амбар?

— Не ћетиви, Томо, нијесу ни жбири људи! Него, знаш ли која је, куме Стојане?... Виђу е ти је лоњика онам' у ономе дођу дивно приспјела . . . дај-дер ми, вјере ти, уступи једно двадесетак струкова: платићу ти их ка' у сред вароша . . .

— Бог с тобом, шта ће ти лоњика?

— Виђећеш! . . је ли ријеч?

— Јес', валај.

И док ме газда Стојо разрогаченим очима посматраше, сумњајући чисто јесам ли при својој свијести, ја тркнем у ограду, па у тињи час погулим пет-шест аршина густо збијене лоњике; онда дохватим мотику, те удри разгрћи мокру земљу, догођ не издубих широку јаму. Кад ми се учини да је рупа довољно зинула, узмем она четир замотуљка те... плац!.. с њима унутра; онда заспем опет земљом и позабијам по њој шпчупане струкове, баш као да их нијесам ни гулио.

— А сада — рекох шаљиво — господо жбири, вршите слободно своју . . . богме сте хитри, ако их наћете!

Томо и Стојан да попуцају од смија.

— Носи те ђаво, одсјече кикоћући се потоњи, ти би врага надмудрио! . . . Него ајдемо у кућу, да сркнете чашицу ракије за добра пута.

Одемо у кућу, па се напијемо добре лозоваче и заложимо по коју смоквицу, те отолен правце пут Зеленике.

Сјутри се дан шетасмо по сеоској обали, рукама скупљенијем иза леђа, баш као мирни људи, који су сву ноћ на свом огњишту преспали.

Пред вече панем опет самодруги у кума Стојана.

— Дођох — вељу — да те ослободим напасти. Је ли што изнова?

— Изнова је — вели он — то, да је јутрос Јејина слао жбире да по селу распитују, је ли ноћас ко напао на крijумчаре . . . Као да нешто наслућују . . . Но се жури, мора ти сланога, да оно однесеш.

— Е па ево ме, за то сам и дош'о.

— А како ћеш . . . да те не улове . . .

— Ево како: даћеш нам омања кола, да оно робе у њих наслажемо при дну; више робе простријећемо балу сијена, а по сијену оно пет-шест козлића, што си једнако наумио

на пазар одвести. Кад прођемо кроз Цвијетовића дубраву, искрцаћемо контрабанат, а твоји момци нека пођу с благом напријед. То да знаш, да ћемо ми кола из далека пратити, да се жбири, ако би нас почем сусрели, чемугод не довију.

— Врло добро; чекам те сјутра у зору.

Ја се вратим кући, одредим људе, који ће нас дочекати у дубрави, и у сами освит дана закуцам опет у кума Стојана, који бијаше већ устао и све на длаку по синоћњем договору извршио

Кола се одмах крену и док стигосмо под манастир Савину све отиде добро, али замислите моје чудо, кад на помол Свете Петке угледах под једнијем храстом вођа Јејину су двије страже.

— Божја вјера, помислих у себи, овога сам ти пута награјисао!

Уставим се одмах, сакријем за једну међу, и станем пазити, како ће се оно Стојаново момче, што кола вођаше, из шкрипца извући. Вирим из потаје, а срце бије пусто, да ми лијепо из њедара излети.

Кола прођу мимо вођа и његове људе, који се на њих једва и обазру, и појуре даље пољским друмом ка Цвијетовића дубрави.

Мени се унини, као да сам гомилу са срца свалио. Причекам да се кола добро одмакну, повда ћипим иза међе и пођем правце ка Јејини.

Кад му приђем ближе, заустављам се, те га поздравим. Он се хладно дотаче капе, и махом окрете главу, као да се бојаше, да га не ословим.

Ја се једнако посадим преда њ, па ћу му са свим тихо и смирено:

— Шјор-Мартине, да вам јавим једну новост, која ће вас можда обрадовати . . . бар тако се надам . . .

— Какву новост?

— Ето новост, да сам се одрекао са свим... трговине с Левантом, те се враћам опет староме занату . . . одсле ћу да будем рибар . . . прости рибар . . . шјор-Мартине!

У први мах вођине зјенице сијевнуше, као да га збиља моје ријечи обрадоваше; ама скоро одмахну главом и на његову се лицу појавише очити знаци неповјерења.

— Не шалим се, шјор-Мартине, тако ми оног храма божјег (и упријех прстом у Свету Петку); до који дан стиже ми с Корчуле нова гајета, која ће се звати *Нина* . . . Виђећете сами, па кад се својијем очима увјерите, е вас нијесам преварио . . . можда ћете престати да ме мрзите, да ме . . .

Хтједох да наставим даље, али ме стари гушљало прекиде и отпусти своје људе. Она двојица окрену пут Мељинâ, а вођ прихвати видљивим узбуђењем:

— Не мрзим ја, болан, ни тебе, ни никога под капом небеском, јер смо сви по Богу браћа: но ми је ћесар повјерио да га овуда браним од изјелицâ и бескућникâ, и то је један брате, моја дужност, света дужност, коју . . .

— Тако је, вапстину — промуцам ја — ишно збуњен; ама, не замјерите ми, шјор капо . . . нијесу ни крцјумчари сви једнаци!

— На ваљда и нијесу, ама је наша дужност, синко, да их опет за то без разлике гонимо; јер ти људи . . . видиш ли ти . . . нијесу само крви, што ћесару на жао чине, него нам заводе младост и на зли пут маме толику момчад, која би без њих поштено радила и свој посао пазила. Вјерују ми, Аћиме, бијеле руке туђ посао милују, а ко с ђаволом тикве сади . . . Него ти ме већ разумијеш, теке си прегао да се оканиш пустоловја!

Умукох ка' опарен; није да тих ријечи нијесам и прије из његовијех уста слушао; није то, него их сада изговара некако свечано, па опет очински и мимо навике обазриво.

Ја га гледам убезекнут, и у себи већ правдам његово сторо поступање . . . бива ми, као да сам се о њега страшно огријешио... чисто га некуд жалим . . .

Он пође даље:

— Не би вјеровао — вели — како си ми својим јогунастим поступањем душу кидао; надасве по ђулићевој болијести . . . О Аћиме, Аћиме, да знаш колико ми оно дијете на срцу лежи!

Ја ћутим; не могу чисто да бекнем.

— Е па кад је Бог дао, те си се освијестио . . . а ти се врати опет староме занату, па га врши часно и поштено, ка' што ти га је бабо вршио. Ви'ш ти мене какав сам . . . ја бих душу своју дао сваком оном човјеку, који је страсно и савјесно свом занату одат. . Такав сам се родио, и вјерују ми, Аћиме, најљепша би ми награда под моје старе дане била, кад би се о мени могло казати: истријебио је до пошљедњег крцјумчара из новске крајине!

— Шјор-Мартине — упадох ја — то ћете

задовољство, ако бог дâ, ви доживјети... Мени су крijумчари у нашој крајини листом сви одани, и кад бих се подухватио да их одовуд одбијем, увјерен сам, е би ме сви до једнога послушали.

— Ej, кад би ти то за руком пошло, Аћиме!

— E па настојаћу, шjор-Мартине.

Сад ме обузе неодољива жеља да му проговорим коју о ђулићу, ама пусти језик никако да се развеже, баш као да се укоречио... Кад шћедох да зинем, он дохвати руком штуц што га бјеше прислоњио уз плот, и потапсав ме по рамену:

— Због ом, Аћиме — рече — или боље... до виђења! Не кажем ти данас друго, но ти у велике хвала, што си к себи дошао и своју заблуду увидио. То је за ме, ви'ш, права побједа... побједа пред цијелом крајином!

— Побједа? — повриједи ја, који се у тај мах осjетих боцнут у своју глупу крijумчарску сујету. — А како што бисте тиме хтјели да кажете?

— Како што?... Зар нијеси мало час и сâм признао, е си увидио своју погрјешку и најзад положио оружје?

Бисте ли вjеровали, господо? Не имадох толико обзира, не имадох толико благородства, да ономе грозулом старцу оставим то невино задовољство, но се испријечим према њему и одвратим поносито:

— Положио оружје!.. Зар ја?.. Аћим Грујичин!... Ваљда није, бре, тако, шjор-Мартине! Ако сам се оканио крijумчарства, то сам учинио једино ради свога образа, а ни по чијој сили... наче, кад је до тога дошло, оно знајте, е сам свој шупљи занат управ мајсторски запечатио!

И док ме Јејина изненађена премјераше, упријед прстом у кола, која се све то већма удаљиваху, па му несташно, управ дјетињском наслађом довикнух:

— Видите л' она кола онамо на друму?... е добро, у њима су четир бале контрабанта!

Ко би могао да искаже вођин гњев, кад те ријечи разабра.

Црвен као паприка полети махом за колима, и стаде на сав глас дозивати страже, које бијаше истом отпустио.

Ја се сад побојах да их збиља не поврати, те се с мјеста залетим за њим и прегнем да га уставим, да га замукнем...

Ама тај старац, као што знате, бијаше од оних људи, који пуцају, али се не угињу; он скиде листо пушку с рамена, па је натегну на ме.

— Насе, грмну љутито, или си сад погинуо!

Ја ћипих живо на страну, те му с једном руком шчепај пушку за грлић, а с другом настој да му поклопим уста, да не диже хајку.

У том се гомбању пушка опали сама, и ми љуснемо обојица на тле.

Ја се дигох скоро намах, и не осjетих на себи никакве ране.

Ама, на вељу жалост моју, несрећни вођ лежаше непомичан на стази, па ни да мрдне животом, баш као каква љешина.

— Убио сам чоёка — помислих у себи... и побјегох без стрва.

VI

Аћим овдје заста'де, да слободније одбије неколико димова, па овако без предушка заврши своје причање:

— Са западне стране новскога града, а до самог фрањевачког намастира Светог Антуна, повлаче се и данданас, као што вам је добро познато, голе зидине старог дворца контâ Буровићâ, којему данас морски валови лижу оглођано подножје, но у ком се некад домаћи изроди, кроз више пасова, товљаху на млетачкијем јаслама, да боље чепљу биједну рају, која не хоћаше, ја л' не могаше да се привикне «бешкоту, хљебу принципову».

То је тешко и суморно здање у наше дане сасвијем запуштено и у његовим се назупчаним первазима легу кукавице и шишмиши. Сјећам се, како сам из малена слушао, е се у његовим мрачним подземним избама обноћ састају тенци и вукодлаци; а комшије фратри, у којих сам као дијете на школу ишао, причаху често о неком чудном дрмусању синџира и верига, те о потмулом јечању вjедогоња, с кога би се ноћу иза сна трзали.

Сад је тих плашила канда нестало, ал' у оно доба цијела околина од њих стрепљаше, те се крштена душа не шћаше у те злогласне подруме ни у сред бијела дана, а камо ли ноћу усудити. А слушао сам и то, како се ти подруми простираху испод земље до у сами манастир, тако да су Буровићи с фратрима поддржавали (Бог би их знао за што!) неку потајну свезу.

Још ми причаху старци, који су ближи

гробу но дому, е се у њихове младе дане спонашаху свакакви гласови о тим подземним одајама, које као да бјеху пуне клопака и ступица. Догађало се, веле, да је сиромах човјек (који се зар у нечем млетачкој господи замјерио) синоћ омркао на свом дому, а јутрос му нема ниђе стрва, па да га ловачкијем псима обијаш. Нико не зна извјесно што се од њега догодило, ама сви слуте е је невољник заглавио у »палац Буровића«.

Еле, кад несрећног Јејину оборих мртва, прва ми мисао бје, да се склоним у Буровића подруме. Ту ћу бар моћи да останем скривен, док не одлучим, шта ћу и куда ћу.

Прибјегнем дакле у палац, па се кроз једно травом обрасло зјало спуштим у подруме.

Ама шта ми хасни да сам умакао правди, кад ми пуста савјест не да мира, кад ми леден зној на чело пробија, кад се душа у мени укочила, као да си је у клијешта стегао!

Престајах ту савдуги дан, проклињући час и уру, кад сам се на свијет дао; а кад се мрак ухвати, те у оној пасјој ложи још мрачније постаде, обузе ме такова страва и дрхтавица, да се у мени свака кап крви следи. Осјећам е сам будан, а опет ми се чини, као да око мене обигравају неке стравичне авети-пе. Хтио бих да зинем, да сам себе разговорим, али се пусти језик завезао, а грло пресахло, као да си га оловом залио. Одједном надазрем умнијем очима жалосног Јејину, ће лежи у потоку крви, а мене ухватили жандари, па ме окована вуку у тамницу. Пред тамничким вратима окупила се гомила народа и сви пиждре у ме ка' у бијелу врану, а ја објесно главу па Бога молим, да се пода мном земља раствори. Па ми падаше на ум онај ђулићев сан и грозна судбина злогласног Гаја Одаловића: ево ти ме, вељах, за Гајевим стопама! Убио сам човјека!

Па ни по јада, да сам убио чоёка према себи, а од витешке невоље... ама да се онако оборим на једнога старца, који ме још на добро упућивао! Ej бруке и срна образа!

У тим пасјим мукама проведох добар дио ноћи, док ме најзад једна спасоносна мисао свега проже, те се ишно разабрах и умирих.

Рекао сам себи:

— Ајмме, тај ти тешки гријех треба с душе скинути! Није доста, што си својој срећи пут пресјекао, није доста што ћеш морати да се по туђем свијету потуцаш, кад би и умакао њесаревој правди; не, јадниче, све то није доста! Треба да о својој судби пред Богом одлучи она иста, коју си тако страшно уцвијелио.

Скочих одмах на ноге — могла је бити ура по поноћи — и истрчах напоље, да своју накану извршим.

На небу не бијаше ни звијездâ, ни мјесеца, те се у мраку протурих до неког Ивушара, механџије, у којега је кријумчар у свако доба ноћи могао просто да закуца.

Запитам перо и комад артије, те како боље умједох, напишем с те стопе ово неколико ријечи:

»Ђулићу, несуђенице моја! Ево ти ме сакрита у палацу Буровића. Пошаљи одмах по ме жандаре, или дођи вечерас, да ми пошљедњи опроштај чујеш.«

Не потписах свога имена, по ставих на дно: »убојица«.

Понда замолих Ивушара, да то писмо ували у најближу поштанску кутију, и одох опет да се жив законам у своју спилу.

— Цура ће — рекох у себи — то писамце примити до подне; чекаћу овђе до мркле ноћи; не дође ли нико, идем с мјеста у Сутворину, па ћу преко Зубаца и Никшића у Црну Гору. Д'ако тамо ђе заглавим војујући на Турчина.

Ама не бијаше ствар лагана толико сахата у оној грозној самоћи престојати.

Вјерујте ми, господо, те сам ноћи о свом трошку научио, што су паклене муке!

Било је часова, кад сам хтио да дохватим кубуру, која уза ме лежаше, па да сам себи главу смождим.

— Ама не ћу! — вељах опет у себи. — Обећао сам јој, да ћу чекати до ноћи, и то обећање хоћу да испуним.

Не треба сметати с ума, е се након оних Стојанових смокава не бијах ни чим на свијету заложио и да је то трећи дан био, како својих трепавица не склапах.

Напокон, к вечеру, падох од сна и умора, и у оном грозничавом дријемежу зазрех мајку и оно биједне ђеце, којима се ево црни дани примицаху!

У неко ме доба трже из сна шапат људскијех стопа по подруму. Исправим се жустро и протрљам очи.

Бога ми, није сан, по јасно вињу чељаде, које ми се примиче са фењерићем у руци.

Обумријех од страха: то је била сјена вођа Јејине!

Трљам опет очи, опипљујем се, јесам ли будан: није друго, то је он, моја ојађела жртва.

— Милост! — протепам, цвокоћући зубима. — Милост, шјор-Мартине!...

Па се срушим без свијести.

— — — — — — — — —

Кад се вратих к себи, нађох се у манастирској ћелији и угледах погнута пада мном једног високог, сухог фратра, са просиједом, сасвим ријетком брадицом, с малијем очима и малом ћелавом лубањом, који таман иђаше да ми протаре ноздрве неким жестоким, мирисљавим пићем.

Па онда, на моје велико чудо, чујем глас оца Саватије и, одмах за његовим, глас вођа Јејине... Уђе, брате, шљапкајући у ћелију, здрав и читак, као што сте, на здравље, сад ви тројица.

Двије-три ријечи, па је све било јасно.

Док ја мнидијах е сам вођа усмртио, он држаше ка' у шаци, да ме је смртно ранио, те да сам некуд побјегао с тапетом у грудима. Њега пак зрно не бијаше ни такло.

Дошавши тога јутра у село, не могаше старац никако да се умири. Боли га у души, што је смакао човјека, и ако ће се његов поступак законом оправдати.

Уђе у кућу, не рекавши ђулићу ни црне, ни бијеле, па се махом затвори у своју собу, да о жалосном догађају размишља.

Кад али ево ти му до мало ђулића са оним мојим писамцетом, и он тад увиђе нашу двоструку заблуду. Отрча одмах попу Саватији, те се њих двојица једанак упуте, да ме извуку из мога скровишта.

Ето како се случило, па ми се у оном бунилу учини, е вођину сјену гледам, док он напротив хиташе својом рођеном главом, да ме од мука избави и веселу ми вијест јави, како је наумио да старе и нове ране заборави, те да ме за навијек с мојим драгим ђулићем здружи. Загрлисмо и пољубисмо један другога, као да смо се свега вијека миловали, и од тога часа све би заборављено.

Шта бих вам даље причао? До мало се ја и Нина вјенчасмо. Стари поживље с нама још неколико година, док нас не остави за вазда. Једно вече леже логом, да се више не дигне. Ама оде задовољан, да га Бог помилује! У нашој крајини бијаше махом нестало кријумчара.

Од мојих некадашњих ортака неки се оканише, ка' и ја, пустоловског живота, а неки обршише у робији. Суђо је и данданас у Истрији.

А ја сво присуках шездесту, час на мору, час на суву, ама свеђер весео и задовољан... ка' оно ти коме је Бог дао лијепо здравље и обилату срећу на дому. Једно само жалим: што не имадох мушке ђеце, да ме под старост одмијене... али ето, Бог зна што је за боље!

Од ђулића се мога земаном рашћетала голема ружа, па и ако је та ружа данас малко отрцана, она је опет свој мирис сачувала... Није инако: данас је она постала баба... на староме дрвету изникле нове младике, а на младикама нови пупољци... читава кита ђулића!

Него пази, Јакове! Ето нам бурипета!... Орца добро, орца!

— — — — — — — — —

Одједном се морска површина најежи и поче лагано да њенуши. Једро задрхта, па се стаде све више и више надимати. Дигосмо и флок, који се помјести одмах на десну страну лађе. *Латинка* полети низ воду као ласта вица, а с бокова јој заглоготаше ситни вали.

Вратисмо се кући у сумрачак. Сјутри дан Аљим и Јаков нађоше у мрежама три кошине крупнијех букава.

Марко Цар

ПОУКА

ШТА ЋЕ БИТИ СА ЗЕМЉОМ ДО ПОСЛЕТКА

(Свршетак)

Прећимо на болести у Земље.

Одмах нам је истаћи, да овде не може никако говора бити о пропасти Земље, као небеснога тела, јер Земља не може сама себе упропастити, Земља не може сама себи главе доћи, па да је нестане међу звездама; овде можемо говорити само о пропасти органскога живота на Земљи, о нашој дакле несрећи.

Као оно што на човека могу наићи разне болести, тако навлазе и на Земљу, но скоро све те болести, биле оне које му драго руке, упропастиће овде онде по који леп, цветан крај, по коју душу; на макар то и у милијоне пило, опак не мора цео свет пропасти.

Пуно је и пуно болести на Земљи и у Земљи. О томе знају причати и геолози и палеонтолози и метеоролози и физичари и хемичари и биолози и лекари и ботаничари и још многи олози и ичари.

Болести су или спољашње или унутрашње. Многе унутрашње остављају трагове и на земљиној површини, баш као што то бива и код неких људских болести.

Неким болестима има лека, некима траже но не могу да нађу, те им се до данас лека не зна.

Да видимо коју спољашњу болест! Коју опасну спољашњу болест!

Узмимо само, да се изненада и нагло умањи оксиген у ваздуху, онај оксиген, који нам је толико и тако потребан за дисање — људи би страдали, а страдале би и друге силне животиње па и биљке. Нека нађе на Земљу многа угљена киселина, па да погуши и нас и све друге животиње, које плућима дишу. Нека се намноже бациле и микробе у атмосфери, па да нас пестане са Земље као „крина селюга“. Овога доиста и бива! Како данас наука каже, безброј је болести које се добијају баш из ваздуха од ситних и преситних животињица. Па нека их Бог у гневу своме пусти још више и још више, па да падамо мртви на све стране као муве, док не попадамо сви, где год нас је и колико год нас је. Зар нема заразе међу људима? Зар је нема и међу животињама? Зар разно биље, воће, дрвеће не страда и не тамани се?

Та сами људи тамане један другога; па и то је велика болест, велика људска болест.

Догодити се може, да се вода на Земљи отрује па да се и ми потрујемо или да од жеђи помремо. Зар то и не бива овде онде ли?

Света тога има! Добро је још, што болести местимично долазе, те док на једном месту оне тамане, дотле се на другом крају свет органски множи.

На унутрашње болести утечу много спољашње прилике, као притисак ваздушни, ток ваздушних и водених струја, температура и друго. Све то ако и изазове у плућима и у срцу земљину какве год болести, болести су лаке и никако нису опасне по цело земљино тело.

У Земљи има свагда струје као и у човеку: земљине жиле крстаре на широко и на дубоко. Њен крвоток не престаје, па опак има на њој последица рђава и помућена и непотпуна крвотока а много пута и убрзаног. Колико је пута до сад букнуло на Земљи! На колико је већ места отекла Земља! Шта више, има таких крајева, где непрестано отиче; тако је баш и са нашом великом равницом, која се све помало диже. С друге стране има места, где се земљино тело гуши, спушта полагано! Г'де су тек места, где искачу чиреви, који се после као вулкани отварају. Та скоро у наше дане праве се вулкани, који после прете свету својом пагром. Ено вам новога брега (Monte nuovo) у Италији; ено вам и Хоруља (Jorullo), који из лепе обрађене равнице искочи у ноћи на 29 сент. 1759 године као вулкан 517 мет. висок те од то доба непрестано ради, ма да га доктори и не цеде.

Допустите ми, да споменем још једну унутрашњу болест земљину, која нама, на земљиној површини, много страха задаје, а то је трус, трес, земљотрус или земљотрес. Земљотрес је много и много пута начинио грдне штете, упропастио многи крај, лен као рај, уништио многе људе и животиње људе.

И опет све то не размахује се на сав органски живот на Земљи а још мање на Земљу целу као небесно тело. Није дакле изгледа, да ће се Земља разболети икада тако, да уништи све организме на себи, а да сама себе убије ни толико!

Не бојимо се случајне пропасти, не бојимо се ни болести, е онда ћемо зацело остарити и од старости умрети, јер умрети морамо, за семе не можемо остати. Земља ће се дакле наживети и преживети, па ће је онда издати и снага и живот; доћи ће јој крај.

Одмах да са запитамо: кад ће то бити?

Да одговоримо на ово питање, морамо се винути у више, небеске висине и потражити онога, који и одржава Земљу, који јој снагу и живот даје.

Сунце је то, на које се окрећемо и које молимо, да нам „отвјета“ даде на горње питање.

Каже се „на млађем свет остаје“. На Земљи уопште и у редовним приликама тако и бива, али у сувичној царевини канда не ће тако бити!

Свакако узети морамо, да је сунце и отац и мајка и Земљи и свима планетама и планетицама, а деда и баба месецима, па оно би требало пре да се уклони него све ове звезде. Али, али! Ово ће живети и преживети можда и све планете!

Да нема сунца, на земљиној површини не би било ни светлости ни топлоте, ни дана, ни јутра, ни вечера, ни пролећа, ни лета, ни јесени! Вечита, мрачна, тужна ноћ била би на Земљи! Вечита зима и хладноћа и то још каква, пуних 273 степена ис-

под нуле била би! Све би се скоцало од зиме. Зацело не би могло ништа опстати: ни човек ни животиња, ни цвет ни биљка, ни воћка ни шума, ни ливада, ни вода! И самога ваздуха би нестало: све што дише, све што живи, све што се креће — све би престало.

Кад се сунце угаси, угасиће се све од из до ижице.

Распитати нам се треба: докле ће то врело и светло огњиште грејати нас, докле ће нам светлити? Како накнађује ону топлоту, што изда?

Томзи рачуна, да само Земља добија од сунца толико топлоте, да може њоме отопити ледени слој по целој површини својој дуга 34 метра дебео Но ова топлота је тек врло мали део од оне, коју сунце разашље на све стране. По рачуну, са сунчеве површине излази толика топлота, као да на сваком квадратном метру његову у сахату изгори по 7500 килограма угља. Па то траје тако већ милијонима година, како о том читамо у геологији и — опет се не примећује, да сунце малаксава.

Има у главном три мишљења, откуда сунцу сада та силна моћ, којом нас греје и којом нам светли, којом греје сва друга небесна тела у своме округу. О томе је говорио Кант, о томе је премишљао лекар Мајер, о томе је теорисао физичар Хелмхолц.

По Канту је сунце грдна купина, сва у пламену, грдна је то ватра, и топла и светла. По Мајеру падају на сунце непрестано метеорити, ударају га и топлоту му враћају. По Хелмхолцу стеже се сунце, па се тим стезањем и утезањем, тим скупљањем те по томе и згушњавањем загрева.

Усвојимо ли Кантово мишљење, сунце би било доста кратка века: кад би цело згорело као навијак сламе, грејало би тек 5000 година.

По Мајеру не да се разрачунати, докле би грејало, јер не знамо ни колико је метеорита ни колики су, што падају на сунце. Међутим, ако би планете падале у сунце, даде се рачунати: кад би наша Земља којом несрећом упала у сунце, дала би му топле хране за 95 година, Јупитар опет за 32.000 година, све пак до сад познате планете хранише би га, ако би по реду падале и чекале, да таман огладни, неких 45.589 година.

Сложимо ли се са Хелмхолцом, као што данас и бива, лепо можемо све прорачунати, што нам треба. Ја не ћу да рачунам, јер су то боље рачунције од мене све већ прорачунале и по књигама и новинама штампале; просто ћу рачуне њихове српски да наведем.

Хелмхолц рачуна, да се сунце за 28 милијона степена загреје, ако се свуче за један степен. Сунце се непрестано свлачи те згушњава, но оно је још врло ретко; тек ако је у четврт тако густо, као Земља, а можда и мање. Да накнади за годину дана издану топлоту, мора му се умањити радије годишње за 39 метара или промер за 77 мет., то је за 13 година један километар, за 9500 година изнело би то у степенима на промеру му тек један секунд, а то је тако мало, да се једва данашњим справама може приметити са наше Земље. Свуче ли се сунце на пољу данашњега му промера, биће осам пута гушће него данас. Тако пре десет милијона година био је промер сунчев још једанпут, колики је данас, а у густоћи одговара то осмом делу од данашње. Према свему Томзи Виљем држи, да је сунчева топлота у почетку била 18 милијона пута оволика, колико сунце данас годишње издаје, те даје сунцу још 18 милијона година живота, ако је оно од почетка до данас увек једнако годишње топлоте трошило и толико, као данас, и ако тако и даље устроши.

Дочека ли Земља, да очи заклони оцу своме, живела би још 18 милијона годиница. Не! Још и више, јер и небески метеори доиста могу падати на сунце, па му повећати још топлоту, коју згушњавањем добија. Не може се разрачунати, колико их пада, те се не може ни знати, докле ће га топлотом залагати, но свакојако сунце ће преживети 18 милијона година, али и то стоји, да и њему мора једаред куцнути страшни час смрти, па макар било и после 40 или и више милијона година!

Кад дође то, онда ће престати сваки живот на свакој планети, ако само ова дочека смрт очеву. Но сваки је изглед, да дотле већ и оне не ће моћи живот органски на себи одржавати овакви, какав је данас. Јупитар ће по свој прилици доживети и оца у гроб испратити; Сатурн можда тек, да сунце издахне; но Земља, Венера, Марс, Меркур и Месец никако не ће дочекати то, они ће се већ сити у гробу належати, док им се њихово сунце не упокоји. Како изгледа, Месец је већ у гробу, Марс је ближе гробу од Земље, за Земљом мора доћи Венера, јер она је млађа од нас.

Кад се дакле једанпут сунцу живот угаси, овакви живот, каквим данас живи, престаће увелико сваки живот на свакој планети, ако дотле што још помрло није, но сунце, и планете, које остану у васељени, кретаће се као и до сад, кретаће се у мраку, кретаће се, превртаће се и у гробу и после смрти; живота ће инак и животне снаге и енергије имати и у гробу, но ће живети животом много и много друкчијим него што данас живе.

Тако би дакле прошла Земља и све планете у нашем сунчаном систему, а то мора бити и са сваком планетом.

Хоћу и то да споменем, како би могла Земља и онамо отићи, откуд је и дошла. Сунце има посла са свима небесним телима: оно је господар над свима; снага му је велика. Оно привлачи свако и доиста узимају, да падају у њега ситнија тела. Кад тих нестане, доћи ће ред и на веће и на велике. Све би се дакле вратило натраг и шта би после било? Да не би сунце нарасло, да се не би можда прегрејало и расплинило до оне величине, какво је некад било, пре но што отпадоше од њега планете? Да не би се можда наново одељивале планете од њега а од планета месеци, разуме се све потпуно друкчије но што је данас? Могли бисмо се и даље питати, но одговора дати не бисмо могли. Сав одговор мора се свести на три речи: Бог свети зна!

Старо је вероване о тици фениксу, које је у првој линији астрономског значења и рећи ће, да се све понавља и да ће бити ма кад оно, што се данас збива. Теч' ће вода куд је текла!

Још да видимо укратко само, чиме ће се упропастити органски живот на Земљи пре сунчеве смрти?

Како данас ствари стоје, веле једни: Земља ће свој органски живот сама уништити и то водом. Доказано је, да се сухо непрестано слушта и да вода све више земљине површине покрива: дошао би и опет потоп и утопили бисмо се и подавили бисмо се и ми и животиње, и дрвеће и камење. Дуго би врло било, ако бих доказивао, кад би могао доћи нови потоп; наводим, да геологија и рачуни један с другим кажу, е је од данас четири милијона година доста, да сухога нестане. Тешимо се дакле, да се ми подавити не ћемо!

Али не ће се ни наши далеки потомци подавити, веле други. Умреће они или од жеђи, јер на Земљи воде нестаје; помреће неки и због тога, што и атмосфере нестаје а особито кисеоника, који нам је јако потребан.

И ту се да рачунати и ту се да доказивати, али махнимо се овде тога. Примите од мене, да ће тим путем органски живот на земљи пропасти најраније за десет милијона година. Дотле ми пак били здрави и весели!*)

*) При изради сам се служио међу осталима и Фламаријоном.

Стеван Миловановић

КЊИЖЕВНОСТ

ПИСМО ВУКА СТЕФ. КАРАЏИЋА ИГЊАТУ К. СОПРОНУ

Када сам оно у »Јавору« објавио Вуково писмо на *Васу Васиљевића* (који је године 1816 с доктором Д. *Фрушићем* и *Вуком* из Земуна отишао у походе архимандриту Мушицком у Шишатовац, и »ту се бавили два дана, у којима бјеше вијећање о облицима писмена *ђ, ј, љ* и *њ*«), наговијестио сам, да је том приликом стигло писмо од њега и на Сопрона. А то писмо гласи овако:

У Бечу 16/28 Јануарија 1864.

Љубазни и поштовани Господине!

Хоћемо ли почети што штампати као што смо се љетос разговарали? Ако сте на ријечи ја велим да почнемо Српскијем народнијем приповијеткама. Ви ћете вјерна имати један ексемплар из кога ћете штампати, а ја бих Вам послао још двије приповијетке које прије нијесу штампате да би била књига повећа, да не би нико могао рећи да је књиге скупа за једну форинту.

У исто вријеме могли бисте штампати и једну књигу око 20 табака велику нашијех народнијех пјесама које је скупио у Херцеговини Вук Врчевић аустријски конзуларни агент у Требињу и које досад нигда нијесу штампане; па кад би ово било готово, онда бисмо почели ново и много умножено издање народнијех пјесама. За штампање овијех ствари добро би било кад бисте Ви набавили та иста слова којима су приповијетке штампане и која мислим да се у типографији зову kleine Cicero, а књиге бисмо све дијелили на пола као што смо љетос ту уговарали. А од сваке књиге ваљало би наштампати најмање 2000 ексемплара, јер ове књиге нигда неће остарити.

Ако Ви на ово пристајете као што сте ми љетос ту казали јавите ми одмах да Вам пошаљем и ове пјесме Врчевићеве; ако ли не пристајете молим Вас да бисте ми опет јавили одмах да гледам шта ћу даље радити. Ја се надам да бисмо овога љета могли штампати и једну књигу обичаја народа нашега.

Очекујући од Вас одговора и љубазно Вас поздрављајући остајем

Ваш поштователь

Вук Стеф. Караџић.

Ово писмо писао је њеки други, а Вук је на готово само потписао се: но оно нам казује, шта је Вук у очи смрти мислио све да уради.

Млађим читатељима не ће бити познато, да је покојни Сопрон у Сарајеву уређивао политички лист „*Босански Вјесник*“. Вук Врчевић, што га Вук у овом свом писму напомиње, пише писмо из Требиња 19 (31) јануара 1867 Сопрону у Сарајево, те овако оцјењује његов рад око тијех новина:

„Ја Вас лично нити по имењце не познајам кои сте, али читајући случајно Ваш „Босански Вјесник“ *заслужујете као од мене тако и од сваког родољубивога Србина похвалу.*“

Мојо Медић.

УСО АРАПИН И ТРИ ПОБРАТИМА

(НАРОДНА ПЈЕСМА ИЗ ЛИКЕ)

У историјској расправи »Горски хајдуци« од Миленка М. Вукићевића читамо: да у седамнаести вијек долази и хајдук *Мијат Томић* (Јавор 1893, стр. 526), а послије да је »око године 1730 био чувен хајдук и харамбаша *Жеравица*.“

Од Миле Маринковића, пароха небљушкога, објавио сам одмах иза његове смрти једну народну пјесму (Јавор 1888, стр. 55); а том приликом напоменуту другу пјесму износим тек сада, и то без икакве поправке, да се види, како је тамошњи народ пјева уз јаворове гусле. Она нам казује, да је Мијат Томић хајдуковао *заједно* с Видом Жеравицом и Вукшом харамбашом; а у њој се истиче и харамбаша *Вукша*, о коме нам речена расправа не прича ништа. А Вукша има и данас у Лици (а јамачно и другдје) као год и Жежеља, те тако и то презиме није измишљено.

У трећој књизи Вукових народних пјесама штампане су пјесме »Вишњић Јован и Воин трговац« и »Опет то, мало друкчије«; но ова је својом садржином палик на њих, али је дајбуди по моме суђењу одвргла објема. Вишњића Јована тражи по Пролог-планини црни Арапин, да удари на Воина трговца, јер је он дочекавши га први изгубио све своје друштво. Још су они у ријечи били, али сто и Гавран-харамбаше, те се јадикује и он Јовану, што је прошао с Воином као и Арапин. Да Воин не пронесе благо, удари Јован на њ и згоди га, те кад се срушио с коња, притрча Јован к њему и згули с њега што је боље било. И премда *се Јован прије љубио с црним Арапином у лице*, инак му је рањену од Воина одсјекао главу као и Воину, и отишао »кроз гору у друштво« — као да је посјекао двије главице купуса! Да чујемо, шта нам ова пјесма приповиједа:

Пију вино до три арамбаше
У Прологу високој планини:
Једно ми је *Вукша* арамбаша,
А друго је *Виде Жеравице*,
Треће јунак *Томићу Мијате*;
Пију вино за нећељу дана.
Ал' говори Томићу Мијате:
„Чујете ли до два побратима!
„Ми пијемо већ нећељу дана,
„Ми пијемо, ал' не говоримо,
„Како ћемо зимовати зиму,
„Ће ли ћемо задобити блага.“
Ал' говори Вукша арамбаша:
„Побратиме, Томићу Мијате!
„Данас петак, у јутру субота,
„Шутра ћемо, брате, починути,
„Нити пити вина ни ракије,
„Наредити свјетло оружје,
„Направити тврде метерезе;
„У нећељу Богу се молити,
„И за добру срећу поминьати;
„У поњдиљак који први дође,
„Ето овуд триста Арнаута,
„И пред њима Усо Арапине,
„Они гоне десет мазга блага,
„Каква блага, све сребра и злата.
„Ев' у мене шездесет другова,
„И пет више, мили побратиме!
„Каква друштва, као ватре живе;
„А у Вида четрдесет друга,
„И четири више, побратиме,
„Котарана, љути' заточника;
„А у тебе тријест и пет друга,
„Свега скупа сто четрјест друга,
„И четири више, побратиме!
„Ево и нас до три арамбаше.
„Сад ако се, браћо, поузате,
„Чекаћемо Усу Арапина.
Сви у једно грло повикаше:

„Чекат' ваља љуте Арнауте,
„И отети десет казга блага,
„Или листом оће изгинути."
Погради̏ше тврде метеризе:
Сједе Вукша у метериз први,
А у други сједе Жеравица,
Мијат сједе у метериз трећи.
Кад поцињак јутро освануло,
Ручко доба показа им сунце,
Чу се јека уз Пролог планину.
Говорију Вукша арамбаша:
„Браћо моја и дружино драга!
„Ето нами Усе Арапина;
„Браћо моја, држ'те се јуначки,
„Сваки гледај који кога море,
„Ја ћу главом Усу Арапина.
„Па кад дуге пушке изметнете,
„Тад за мале пушке приватите,
„А кад мале пушке истурите,
„За оштро се гвожђе приватите,
„Међу Турке јуриш учините,
„Све с'јеците, никог не пуштајте;
„Нека види Виде и Мијате,
„Што-'е јунак Вукша арамбаша,
„Какво ли је друштво саставијо."
Говорију Виде Жеравица;
„Браћо моја и дружино моја!
„Штогод чини Вукша арамбаша,
„И ми ћемо тако учинити.
„Мила браћо, образ осветљајте!"
Ал' говори Мијат арамбаша,
„Браћо моја, држ'те се јуначки!
„Па кад дођу љути Арнаути,
„Удри сваки који кога море.
„Ја ћу главом Усу Арапина.
„Послушајте, моја браћо мила!
„Кад ви дуге пушке изметнете,
„Опет дуге пушке напуните;
„Па кад другу ватру оборите,
„Опет дуге пушке напуните,
„Пак и трећу ватру оборите;
„Нама' дуге пушке напуните.
„Кад четврту ватру оборите,
„Тад за мале пушке приватите,
„Кад из мали' ватру оборите,
„За оштро се гвожђе прихватите,
„Међу Турке јуриш учините.
„Ако Бог да и срећа јуначка,
„Ми 'ћемо Турке предобити!"
У то доба Усо Арапине
На кобили ноге премотао,
Голу сабљу баца у облаке,
Дочекује у јуначке руке,
И поп'јева танко гласовито:
„Није л' мајка родила јунака,
„Да ме сретне у Пролог-планини;
„Ал' сам чуо, ће говоре људи:
„Да су Вукшу крмци истргали,
„Жеравицу вода погасила,
„Мијат преде по Босни кућељу,
„Рад комада крува бијелога,
„Голјан, бошан и без капе ода."
То слушају из горе ајдуци,
Зубма шкрипе, мрко погледају.
Узе Вукша дугу шарку своју,
На лијеву руку наслоња је;
Десним оком низа шарку гледи,
Гледа јунак Усу Арапина
Међу токе, у прси широке.
Пуче пушка као и гром јасни,
Ал' се Усо гвожђем оковао,
Нит' га уби, нит' му рану даде.
Запуцаше пушке из бусије,
Река' би' да се небо проломило,
Многе Турке земљи оборише;
Па за оштро гвожђе приватише,
Међу Турке јуриш учинише;
Сч'јешаше се Турци и ајдуци:
Стоји звека оштри' јатагана,
Стоји јаук рањени' јунака.
Лоша срећа Вукша послужила,
Изгибе му по гори дружина.
Мало нешто у гору утече,
И утече Вукша арамбаша,
И однесе седамнаест рана
Од седамнаест мушкије' педаља.
Мртве Турци нама' закопаше,
А рањене на коње метнуше,
Па пођоше уз гору зелену.
Дочека-ји' Виде Жеравица,
Сваки гледа који кога море,
Виде гледа Усу Арапина
Међу токе, у прси широке.
Пуче пушка, сва гора одјекну,
Нит' га уби, нит' му рану даде.
Тад се просу ватра из бусије,
Стаде јека Пролога планине;
Многе Турке земљи оборише,
И по гори јако уметоше;
Потегоше оштре јатагане,
Међу Турке јуриш учинише,
С'јеку, грде, никога не штеде.
Ал' и Виду лоша срећа бише,
Изгибе му по гори дружина,

Нешто мало у гору утече,
И утече Виде Жеравица;
Сав је јунак у крв огрезнуо!“
А кад Турци мртве закопаше,
Крenуше се уз Пролог-планину;
Најпрви је Усо Арапине.
Гледа њега Мијат арамбаша,
Низа шарку дугу пушку своју,
Међу очи, ђе с' обрве вежу.
Пуче пушка, вав'је' му пуцала,
Прсну глава у триста комада.
А кад паде турска поглавица,
Међу Турке страва ударила,
А пуцају пушке из бусије,
Рек би да се небо проломило.
Кад четврту ватру оборише,
За мале се пушке приватише,
Међу Турке ватру оборише.
А кад мале пушке изметнуше,
Потегоше љуте јатагане,
Међу Турке јуриш учинише;
Бјеже Турци главом без обзира,
Мало их је у гору утекло.
Стаде Мијат друштво прегледати,
Све му друштво здраво и весело,
Само није Вуче Личанине,
Носи рану на лијевој руци.
Од Турака узеше оружје,
И остало што је за ајдука.
Ошераше десет мазга блага,
Па нађоше Вукшу арамбашу,
И нађоше Вида Жеравицу,
Оба леже под јелом зеленом;
Привише им лагане мелеме.
Стаде Мијат шићар дијелити:
Све на мртва, као и на жива.
Пита њега Вукша арамбаша:
„Зашто, побро, мртву дајеш дијо?“
Вели њему Мијат арамбаша:
„Мијо побро, Вукша арамбаша!
Један дијо његовој родбини,
Други, брате, у бијелу цркву,
Трећи дијо класту и слијепу:
Нек пјевају по бијелу св'јету,
Што се, брате, данас догодило.“
Однесоше Вукшу арамбашу,
Однесоше Вида Жеравицу
И остале рањене јунаке,
Однесоше у пећине 'ладне,
Те им грдне ране превијају.
Неко умр'је, неко и пребоље,
Ал' умрије Вукша арамбаша.
Жеравица ране преболио,
И још дуго друштво предводијо,
Те и турске главе оц'јецао,
На осветy Вукши арамбаши.
Тадај било, а сад се споминье;
Ето вами пјесма на поштење! —

По овој варијанти боре се три харамбаше са својим четама с *Усом Арапином и осталим некрстом*, и допста је она узвишенија не само тога ради, него и због онога лијепога завршетка, гдје се шићар дијели *„све на мртва, као и на жива“*.

Што ме навело, да у овом листу штампам пјесму »Осveта Иконије Карловића«, то ме руководило и сада. Тако н. пр. ријеч *„бошан“* не ћемо наћи ни у академијском рјечнику; а код ријечи »голан« нема овакога стиха (*„голан, бошан и без капе одa“*, т. ј. слабо је одјевен, бос је и гологлав је) ни из Лукићеве збирке народних пјесама, у којој се највише пјева о Мијату Томићу.

Мојо Медић

КЊИЖЕВНИЦ

КЊИЖЕВНИ ПРИКАЗИ

М. Ђ. Милићевић. **Заповет.** Збирка разних састава од — — Земун. Штампарија Јове Карамата. 1894. Стр. 159. — Вредни народни књижевник наш М. Ђ. Милићевић обогатио је нашу књижевност за оних двадесет и више година изрекама радовима о Србима и Србији, износећи нам час опис земаља српских и српског народа, час одабрана јунаштва из повеснице, из живота и умотворина српског народа. По томе се види, да је он једна од најбољих спона народног живота нашег и језика српског, као га народ у разним крајевима српским говори. И ова збирка разних радова „из јесењега доба“ пишчева — као што и сам у огласу ове књиге вели — има на себи исти тип. Назив „Заповет“ објашњава писац у огласу, који нам је дошао и на првом месту ове књиге своје под натписом: *О имену ове књиге.* Разлози, који су писца навели да узме овакви назив, врло су интересни, а оснивају се како на личном искуству пишчеву, тако и на народном предању. На стр. 5 испред првог састава налазе се под овакоm ? неколико речи о томе, у коју врсту књижевности иде овај састав? т. ј. *војвода Јанко Катић* (стр. 7—87). За овај

састав вели сам писац да није ни историјска приповетка ни биографија, него одличног Србина, јунака и војводе из народног устанка, већ је „ова слика увелих из живота и рада у Србији од г. 1791—1806, а поређаних и окићених онако како је лепше за гледање и пријатније за слушање". У овом се саставу дакле говори о овом, што се догађало у Србији од 1791—1806, у облику занимљиве приче испрепletене историјским и етнографијским чињеницама у поменутом времену. Овај је први састав склопљен из девет одељака: I Отмица; II Брат; III Љубав; IV Пустињак у Космају; V Хајдук; VI Гуја на потаје; VII Вештица; VIII Поглавица „Сопета"; IX Туркињин гроб. Ту је у виду занимљива, лирским духом задахнута причала извет јуначки живот војводе српског Јанка Катића за време српског устанка под Карађорђем. Има врло интересних података из живота Карађорђева. Поред забиле пружа нам овај чланак још више поуке о устанку нашем за слободу г. 1804 - 1806. Истакнут је с једне стране тадашњи зулум турски, а с друге стране потпатшеност српска. Најдирљивије је призор сирт Туркиње Емине над мртвим телом Јанковим (стр. 86). За тим саставом додао је писац кратак списак турских речи, што долазе у поменутом саставу и растумачио их је српски. Таквих речи је изнео овде свега 46 и вредно их је запамтити. Други је чланак: *На гробу Васе Чарапића* (стр. 93—98) (штампан први пут у „Стражилову" године 1887, бр. 3). Кратка успомена вишњена на гробу Васе Чарапића са родољубивом тенденцијом, што се види нарочито из завршних речи. На трећем је месту: *Неготину* на дан 6 сент. 1887, када је први пут у њему протекло точак воде са Бадњева (101—102) (такође први пут штампано у „Стражилову" године 1887, бр. 41). Ово јеваросни поклич вишњен у обрану града Неготина против неких приговора. На четвртом је месту чланак: *Аланин брат* (по народној причи) (стр. 105—116). Прича као успомена у народу на битку косовску, лепа црта са етичком тенденцијом. На петом је месту чланак: *Породица у селу и породица у вароши (једно поређење)* (стр. 119—131). Поучна црта из живота нашега народа, доста живо испричана; догађаји је искуство сама писца. Из тога на стр. 132 има неколико (по седам на једној и на другој страни) изрека под натписом: Шта се може да чује: у селу и у вароши (паралелно). Ово засеца у наше народне обичаје. На шестом је месту *„Дур делија иде Пантелија"* (причица из рата за слободу, стр. 135—146). Има нид шутошиса. Прича је неома забавна из доба устанка и карактеристична је по начину излагања. На седмом је месту чланак: *Жарке* (једна белешчица с пута, стр. 149—154). Описна црта из провинцијалног живота српског, коју је сам писац опазио и лепо нам испричао у духу народном. Изнесена је предрасуда народна, која потече из успомене на Косово. На последњем, осмом месту је чланак: *Деведесет и девет Радована* (по народној причи, стр. 157—159). Карактеристична црта из живота сиромашна села. Сних осам састава су врло интересни и поучни. Језик је лак и чист народни, као што већ знамо да пише Милићевић. Што би се имало где што рећи, од врло је невашне предности и ситно је. По свему препоручујемо ову лепу књигу.

Будим-Пешта. **А. П.**

КЊИЖЕВНЕ БЕЛЕШКЕ

— Протојереј *Димитрије Руварац*, вемуички парох, приопштио је и издао као прилоге к историји српске школе у Аустро-Угарској у засебној књизи и под натписом *„Позиви и одлуке или рађа појединих српских архиепископа у митровачкој карловачкој око подизања српских школа и стварања фондова за њихово издржавање"* прво одломак из писма, које је писао београдски митрополит Мојсије Петровић руском цару Петру Великом, за тим позив митрополита Исаије Антоновића (овде први пут штампан), даље обзеву и позив митрополита Павла Ненадовића (штампан у књизи Милоша Рајића „Српска народна фондова" (864), за тим позив митрополита Стевана Стратимировића од 12 октобра 1812 (овде први пут штампан), даље позив патријарха Јосифа Рајачића од 6 фебруара 1854 (овде први пут штампан) и најпосле проглас школског сапета од 28 марта 1894 ради уписивања „Фонда св. Саве", који је основао патријарх Георгије Бранковић. Књига је пошла у Земуну у штампарији Јове Карамата, цена јој је 40 новчића, а половина њена прихода намењена је „Фонду св. Саве".

— У Задру је пре две недеље умро познати хрватски песник *Ив. Бузолић*. Покојник је писао а највише преводио песме. Тако је превео IV певање Виргилијеве „Енеиде", Ђермонтољеве „Бака с Кавказа", „Гробове" Уга Фошкола, више Манцонијевих песама, неколико трагедија Алфиерријевих и Монтијевих а почео је преводити и Дантову „Божанску комедију".

— *Викторијен Сарду* ради нову глуму, која ће се звати „Луј XVII".

— У Бадену код Беча умрла је пре десетак дана немачка књижевница *Бети Паоли* у 79 години свога века. Покојница је себи у немачкој књижевности извојевала угледно место. Грађанско јој је име било Варвара Глик. Писала је лирске песме и издала их је у три збирке, осим тога је писала и новеле. Била је савременица Ленау-у и Грилпарцеру те ишла њиховим стопама а већ је прим својим лирским песмама толико успела, да јој је Грилпарцер навео „првим аустриским лиричарем".

— Славна немачка трагеткиња *Клара Цеглер* написала је глуму у једном чину с натписом „Flinten". Глуму су ту први пут приказали у купалишном позоришту у Емсу и лепо је била примљена.

САДРЖАЈ: Песништво: *У вечерњем сјају*. На омара, Прометеј. Крчмарици. По тишини. — Поука: Шта ће бити са Земљом до послетка. — Књижевност: Писмо Вука Стеф. Карађића Игњату К. Соврову. Усо Аранин и три побратима. — Копчевић: Књижевни прикази. Књижевне белешке.

„СТРАЖИЛОВО" излази сваке недеље на читаву табаку. Цена му је 5 фор. а. вр. на целу годину, 2 фр. 50 новч. за по године, 1 фр. 25 новч. за четврт године. — За Србију и Црну Гору 14 динара на годину. — Рукописи се шаљу уредништву а претплата књижарници Луке Јоцића у Нови Сад. — За Србију прима претплату књижарница В. Валожића у Београду.

Издаје књижарница Луке Јоцића. **Срп. штампарија дра Св. Милетића.**

БРОЈ 28. ГОД. VII.

СТРАЖИЛОВО

ВЛАСНИК И УРЕДНИК

ЈОВАН ГРЧИЋ

У НОВОМ САДУ, 10. ЈУЛА 1894.

ПЕСНИШТВО

ДА МАЈКЕ ИМАДЕМ...

Да мајке имадем, боље би ми било,
Да мајке имадем, било би ми лако:
Спустио бих главу у њезино крило
Па бих у потаји уздисо и плако.

Мира би ми дало њено крило меко,
Добра би ме рука у сан уљуљкала —
Ал јој ни за живот не бих никад рекo
Да ми једна мома раницу задала...

Да сеје имадем, ја бих стид савладо,
Шапно бих јој тихо: Чуј, сестрице, мене,
Кажи другу твојој, моје срце младо
За њом гине, сејо, и с љубави вене! —

Ал бих највољно, да ме цура мила
Хоће барем једном само погледати
Ej, срцу бих моме стеко лака крила —
Не би ми требала ни сеја ни мати —

Немам мајке, сеје, а лукава мома
Не гледа на мене ил' ме само вара,
Па чим спужден пређем поред њена дома,
Она се пасмеши па прозор затвара.

Ленскій

КУД ЋЕШ...

Куд ћеш, брајко, по пустари
Кад ти умор ноге склада:
Пламен тишти, сунце жари
А ни џбуна нити хлада.
Пшти класје, сламке вите,
А турчинак румен вене —
Ej, тополе поносите!...
Где су густе сенке њене!...
И док путник снагом пада,
Шумица се тек укаже,
Храм мирисни дивна хлада,
Што уморне груди траже.

Трепти шума без ветрића
К'о голема ситна кита —
Биће воде, хладна пића,
Путник мисли, нога хита.
Шума бежи, путник ближе,
Путник кличе, она стане.
А кад нога шуми стиже,
Разлије се и нестане.
И пред надом превареном
Укаже се друга варка —
Ал ти стојиш под пламеном:
Цвет немоћни, бедна стварка.

Ленскій

СЕЉИНА РЕЧ

ПРИПОВЕТКА ИЗ ГОРЊЕ СЛАВОНИЈЕ

I

Тиха је летња ноћ.

Мир се спустио на земљу, пуван месец плови небом и његова тајновита бледа светлост увећава чаре летној ноћи.

Пред општинском кућом седи пандур Миле. на коленима му лагана тамбурица. Миле јој не дира тананих жица. Загледао се у врхове двају јабланова, што су на противној страни узрасли горе у висину те се чини, да им се врси љубе с оним милим плаветнилом тајновитог ноћног неба. Горе се ваздух лагано мичe, врхови се пољуљавају, а лишће трепери и додирује се, као да један листак другоме прича о лепоти летње ноћи.

Загледао се Миле најпре у врхове витких јабланова, а онда у звездано небо. Тајанствени мир, бајност летне ноћи и тихо гибање свежега ваздуха опојише Милово срце неком угодношћу Чинило му се, е се мора с неке милине и расплакати и распевати.

На једанпут се тргне, замане главом, узме у десну руку перце а левом притисну танане жице на лакој тамбурици. Најпре се зачуше тихи звуци, а онда све гласнији и гласнији, док не потече песма а он ју певањем пратио:

Цвеће је поље покрило,
Само је стаза остала,
Куда мој драги пролази
И мени младој долази —

Мили се звуци разлегаху ваздухом те допреше и до Катинке. Срце јој необично заигра. Песма умираше, тамбурица све тише удараше, а Катинчино срце још увек поиграваше. И није могла да савлада своју узбуђеност. Свака јој жилица у телу подрхтаваше од милине. Она остави свој посао и оде онамо, одакле допираху нежни звуци.

Миле ју зачуђено погледа.

»Зар ви, Катинка?«

»Да!« прошапта она.

»Зар још не спавате?«

»Не, дошла сам; песма ми разагна сан.«

»Доцкан је већ, лезите.«

»Не да ми се.«

»За што?«

»Волим свирку, а ви уз њу тако лепо певате.«

Миле не рече ни речи, него опет дирну танане жице, које задрхташе па зајецаше:

Одби се бисер грана од јоргована
И лепа Ката од своје мајке.«

Срце у Катинке куцаше бурно, она упила свој поглед у момкове лице . . . Осећаше, како је нека тајна сила привлачи томе момку.

Миле је престао и загледао се у врхове јабланова.

»Имате ли ви, Катинка,« упита ју изненада, »у башти јоргована?«

»Имамо,« одговори тихо Катинка »Сад баш цвате, а у нашој се башти управо дивно расцвао.«

Миле уздахну, мило погледа Катинку, а она оборила очи ниже.

»Катинка!« зачу се глас из собе.

»Лаку ноћ! Госпођа ме зове,« рече Катинка, погледа мило момка и одскакута.

Миле опет уздахну и промрмља:

»Лепо девојче. Штета што није Српкиња.«

II

Катинка није готово целе ноћи свела ока. Нежна песма непрестано јој шумила у ушима, узбунила јој срце, опојивши га милим осећајима. Бацала се по постељи амо тамо, спаћрила, уздисала, плакала . . .

А за што да плаче?! О, имађаше она разлога томе.

Катинка беше родом из Чешке. Поџут многих својих земљака оставила је и она рођену груду своју, да потражи другу постојбину у Славонији. Није њу из домовине, с родитељског огњишта амо довукла невоља као њене сапародинке. Беше са свим други узрок њеној доласку у равну Славонију. И баш то ју разалостило и измамило јој сузу из очију.

Кад је дошла овамо, није имала средстава да се издржи, па је стала у службу код господина домина.

Катинка беше пристала женска, па је мамила очи многоме мушкарцу. И пандур Миле радо ју гледаше и увек му беше мила, када би га погледала својим лепим оком и насмешила му се замамним погледом. У доколици помагаше јој захитити воде, поспремити у кухињи, нахранити краве и помести двориште.

Када би ју Миле видео засуканих рукава, како се врти по дворишту, занела би га облина пуних беле ручице и он би шапнуо: »О, само да је нашега закона!«

Слични осећаји спалазили су и Катинку. Што је више Мила гледала, све јој се већма свиђао. Тек ју узнемиривало његово хладно понашање спрам ње. Беше часова, када јој то и годило, и она би сама себи говорила: »И боље је тако. Он је тућинац, а да шта и буде међу нама, морала бих му признати своју прошлост, и онда би . . . Ох, та прошлост, та прошлост! Сав ми је живот њоме отрован.«

Тада би планула и љуто клела црну коб своју и од муке чупала косе. А када би ју узрујаност минула, склопила би руке и топло се молила Богу, да је сачува нова искушења.

Тако је било и тог вечера. Дошла је до таква очајања, да је била приправна да кидише на свој живот. Али пред њоме непрестано лебдаше благо Милово лице. Пред зору се мало примирила и спокојније стала мислити.

»Он воли јоргован,« шапташе. »Да му крадомице донесем једну граничцу, која би мирисом испунила ваздух у његовој соби. Али не, то не би било паметно . . . Он воли јоргованово цвеће. У башти се баш лепо расцветао. Па што? Крадомице ће ући, он не ће ни опазити, а када се пробуди, осетиће бајни мирис и биће му мило.«

Готово несвесно устане с постеље и отиде у башту. Бејаше праскозорје. Подигну скуте, зађе у росну траву и стаде крај расцвала грмећка јорговапова. Откину најлепшу граничцу, грм се заљуља а роса се просу по земљи. Крадомице се ушуња у собу, где спаваше Миле.

»Мирно спава,« шапну и затакну граничцу врх његове главе.

Када се повратила у своју коморицу, беше некако узнемирена . . . Лати се посла, само да забашури мисли и осећаје, што јој се појили у души и срдашцу.

Кад се Миле пробудио, осетно је угодан мирис.

»Као од јоргована!« промрмља онако буновап. »Али откуда овде јоргована?!«

Протрља очи.

»Ма јесте мирис јоргованова цвета!«

Погледа око себе и спази над главом граничцу, окићену мирисавим цвецима.

Миле узе граничцу па је примириште . . .

Ма јесте, ево јоргован! Али како! . . . Катинка . . . Да, ми смо синоћ говорили о јорговану. Ох, како само мирише, чини ми се мирис девојачких недара . . . Катинка душо . . . само да си нашега закона, била би ми љуба вереница.«

За тим се замисли па онда тихо прошапће: »И то ми је нешто! Зар она није цура као и наше, а можда и боља.«

III

Прикладан је момак тај пандур Миле. Истина пандурско одело не пристаје му најзгодније. Широке чакшире, које сижу мало ниже колена, овелике, доста незгрпне чизме, које му на ногама клапају, кратак, широк хаљинац, који нашешурено стоји на њему, клобук, који му на очи пада а уши му до пола прикрио, — све то на њему као набацано. Али када се обуче у стајаће сељачко рухо — а то бива сваке недеље и свеца — онда је прави момак, да му не ћеш наћи премца у свем Липовцу. Црне брчиће завитиљи, косу острага гиздаво зачешља, шеширић гиздаво нахери, чизмице на ногама шкрипућу, ма права слика миловидна момчета.

Многој је цури запео за око, многа га мајка зетом пожелела. Беше и понуда, да се прижени и добро окући, али се Миле не би мануо пандурије ни за сав Липовац.

Па није ни шала — мислио је Миле — бити пандур. Сељаци га прештимавају готово више него домина. Њихов је човек, па се без зазора могу с њим упустити у разговор о јавним стварима, потужити му се на ово или на оно, упитати га за ово или оно. А пандур то све зпаде, јер је тако близу господи. Једном речи, пандур је код нашега чиче у великој части. Иде ли селом, тек ће један: »Куме Миле, де чашицу ракије!« а други опет: »Гутни де купицу гојилца!«

Пандурска плата, истина, није велика, али се живи а да се у њу и не дира. Милу је сада двадесетшеста, а од осамнаесте своје године пандури па је лепу свотицу скуцкао, а то је све дао поштеним људима у зајам.

Има Миле и оца од својих шездесет година. И он врши »јавне« службе. Звонар је у селу, школски подворник и попин кравар. Поноси се стари Лаза својим сином, па га пази као зеницу у оку, а мази га као мати њерку јединицу. Када год старцу достане времена,

иде до свога сина, да се с њим поразговори. Има старац још и једну ћерку, али с њоме је одавна раскрстио. Удао ју био у добру кућу, али она се проневаљалила, напустила свога мужа, па живи с неким голом у крајњој сиротињи. Старац ју презрео и не ће ништа о њој да чује. За то је сву очинску љубав пренео на сина, у коме ужива.

»Да ми је« — говори често старац — »мој Миле као она, давно ме већ не би божје сунашце грејало. Мој Миле је златно дете, радост у старости мојој, мелем мога живота.«

IV

Устао Миле, умио се и стао облачити стајаће рухо. Данас је недеља, треба се упарадити, заћи селом, гутнути где мало жежене ракије, намигнути којој девојчици, отићи до оца и мало се с њиме подиванити. Када се обукао, извадио је из џепа огледалце, стао укати брчиће и невуцкати:

Чујеш ли, Като, чујеш ли, злато?
Даћу тебе жуту гуњу од лета.“

Када је био готов, изађе на двориште. Катинка је баш у тај мах била дошла до бунара, да захити воде. Миле ју тако лепо погледа и тако јој се мило насмеши, као још ни једном дотле. Катинку је тај поглед смео, а опет јој годио, тако годио!

»Ви сте, Катинка, уранили,« рече јој.

»Да, пуно је посла.«

»Како сте спавали?«

»Добро.«

»И ја. Целу сам ноћ сањао о јорговану, а кад сам се пробудио, гранчица јоргованова замирисала ми над главом.«

Катинка га погледа испод ока, а Миле љупко се на њу осмехујући, настави:

»Чудо ми је, како је та грана доспела онамо! Бисте ли ви, Катинка, кда знали?«

Њој удари крв у лице, погреби крчаг с водом и побеже.

Миле се поврати у собицу, затакну један цветак с гранчице за шешир па се упути у село.

V

Вече је. Миле опет седи пред општинском кућом и дира танке жице на ситној тамбурици а тамбурица изваја мелодију, која срцем потреса. Тако поје славуј, када хоће да примами себи славујицу. Па и Миле је жицама тамбурице предавао осећаје своје, а жице су те осећаје преносиле до оне, којој беху намењени. Катинка је довршивала неки и сао, а када до ње допреше слатки звуци, задрхта јој цело тело. Не могаше одолети а да не пође месту, одакле долажаху звуци. Дође тихо и наслони се на зид. Миле уз тамбуру певаше:

Ил' ме љуби, ил' ме се окани,
Ил' ме младу ти у гроб сарани.

Занео се. Рука му механично пребире пером по струнама а очима се загледао у далеко небо, где трепећу хиљадама ситне звездице.

Из те занесености прену га тихо јецање. Он се обазре а кад опази Катинку, би му чудно. Нагло ју запита:

»А што плачете?«

Она јецаше даље.

Он је онда забринуто и благо упита:

»Шта вам је за бога?«

Она само ћути и утире сузе.

»Је ли вас ко увредио?«

Она главом, да није.

»Па шта вам је? Кажите, што плачете?«

Он ју је тако нежно питао, да је Катинка осећала неку раздраганост. Погледа му дубоко у очи и полугласно рече:

»Ваша ме је песма зенела! Ја вас волим . . .« и побеже.

Миле уздрхта. И би му мило, и би му тешко . . .

Хладан ветар дуну, месец се сакри за облак и настаде тама. Миле узе у руке тамбурицу па оде у своју собу.

Јован Добрићевић.

(Наставиће се)

ДНЕВНИК ЈЕДНЕ ЖЕНЕ

ОД ОКТАВА ФЕЉЕТА

1

Маја 1872

Кад сам била у манастиру, моје се тромесечне белешке скоро непромењиво завршивале овом дефиницијом моје моралне персоне: „Срећан карактер; дух разборит; озбиљност над годинама јој; нарав добро доведена у равнотежу. Међу тим савест мало немирна.“

— „Савест мало немирна“, — не велим да није. У осталом, лепо молим те госпође да ми опросте, али је баш са свим противно. Кад се већ моје драге

учитељице преварише у том, није чудо, што се свет вара исто тако. Ја мислим да је мој спољашњи изглед узрок тим лажним осудама. Ја сам веома гаврава а бледа, моје лице, правилно већ до досаде, такође је озбиљно како само може бити младо женско лице. Доста изражена кратковидост даје израз сановне индиферентности мојим црним очима (чији би сјај, без те кобне прилике, зацело био неодољив). Даље имам од природе неки миран начин, кад говорим, кад ходим, кад седам, и ма шта кад радим, а тај начин тек даје посматраоцу илузију о некој равнодушној озбиљности. Ја немам никакве жеље и немам никаква средства да поправим у том погледу лажно јавно мишљење, и једина ће моја бележница знати, да је та озбиљна, разборита и добро у равнотежу доведена Шарлота управо ванредно романтично и страсно младо чељаде.

Па ето за што тако касно инаугуришем ту величанствену бележницу, коју сам у ентузијазму купила на три дана по одласку из манастира и која већ од три године амо чека моје прве искрене саопштаје. Двадесет сам пута села пред те беле стране, жудећи — као но бријач краља Миде — да њима јавим своју тајну; двадесет је пута учинила моја „немирна савест" те сам бацила перо. Она ми је говорила, та савест, да сам наумила нешто неразборито и зло; да ће навика: регистровати своје утиске, размишљати о својим осећајима, гладити своје снове и ованчавати их, имати неизбежну последицу: распириће у мени тај романтични и страсни основ, који је у женскиње опасна диспозиција, који може бити кобан по мир и достојанство мога живота, и који би ваљало што пре да без престанка гледам да утишам и угушим.

Неколико речи, које је тога вечера рекла моја мајка, разагнале су, хвала богу, те скрупуле. Имали смо гостију на ручку. После се играло секретарске игре: писала се питања на цедуље; цедуље се савијале па се бацале у котарицу; свако је морао узети по једно питање и на њ одговорити по што по то. Али један од наших гостију, неки млад посланик, који је много држао на своју особиту памет, увек је себи тако удесио, да је задржао своје питање, како би на њ одговорио са више ефекта. Сам је себе запитао: „Која жена врши своју дужност?" Ја сам била одређена да одвијам цедуље те у исто време прочитам и његово питање и његов одговор, који је гласио овако: — „Она жена врши своју дужност, која не тражи романа у животу — јер ту нема берићета; која не тражи поезије у животу — јер дужност није поетична; која не тражи страсти у животу — јер страст није ништа друго до углађено име за порок."

Ласкав шум поклађивања, у који сам и ја имала кукавичлук да пристанем, поздравио је ту лепу изреку, а аутор је свој инкогнито издавао скромним смешењем. Но у тријумфу му збуњено га је узвик моје мајке, која је напрасно прекинула те престала плести:

— О! о! Опростите! — повикала је. — Ја не ћу пустити, да такве јереси на лицо прођу пред овим младим женским светом! Под изликом да хоћете жене да створите таквима, које врше своју дужност, хоћете ли да их створите будалама, млади пуританче?... Пре свега ја не разумем ту манију, да човек свагда насупрот мење страст дужности — страст овамо... дужност онамо — као да једна мора бити противност другој... Али човек може страст ставити у дужност.,. и не само може, него мора... и ја главом ћу вам рећи, драги мој господине, да је то баш тајна животу у поштених жена... јер дужност са свим сама доста је суводарна, уверавам вас... Ви велите, да није поетична?... То је са свим и моје мишљење; — али треба да постане поетична, како би је човек радо и весело практиковао... а баш да поетишемо обичну дужност, на то нам служе они романтични расположаји, на које ви бацате анатему! — Ако се икад удате, покушајте те узмите жену, која није романтична, па ћете видети шта ће бити!

— А шта ће бити? — запита млади посланик.

— Биће то, да ће јој се све у животу учинити плитко и ситно... пре свега муж — извините! — за тим огњиште, деца, па и сама вера... О, Боже мој! Не треба садашњи нараштај оружати против романтичних идеја, мој господине, ја вас уверавам... није за сад опасност ту... Не ћемо ми пропасти услед ентузијазама, пропашћемо услед плиткости... Но, да се вратим нашем поданичком полу, који је и опако сам у питању, погледајте жене, о којима се говори у Паризу — велим оне, о којима се говоре сувише — да ли њих упропашћује њихова поетична имагинација? Да ли их заводи јагма за идеалом? О, мој господине, то су, бар трећина их, најпразније главе и најплићне имагинације на свету!... Госпође и госпођице, додала је моја мајка, верујте мени — немојте се снебивати — будите ентузијаскиње, будите романтичне до миле воље... Гледајте, да у глави имате ма само зрнце поезије — биће онда лакше поштене и сигурније срећне... Поетичан осећај у женскиње јесте тамјан у цркви... јесте весеље у добру!

Тако је говорила добра моја мајка — покојна

јој душа! — и с тога ја ево најзад отварам, у поноћном часу а у миру савести своје, своју драгоцену бележницу, и с тога ево смем себи у очи рећи:

— Здраво, романтична и страсна Шарлото!

II

20 маја

Јуче сам била у својој соби, баш сам мало свирала и певала, а оно наједаред као холујина улети Сесила de Stèle, моја другарица од детињства и најбоља пријатељица у манастиру, узе ме за руке и кликне својим јасним гласом:

— Шарлота, јеси л' ти још једнако моја мила сестрица, мој путевођа, мој бранич, моја мала духовна мати, моје златно срце и моја кула од ваздуха?

— На што сва та литанија, чедо моје?

— Јер ми ти можеш учинити голему услугу... Замисли само, мој отац одлази...

— Генерал иде из Париза?

— О, само на неколико недеља. Иде да обиђе војску и да надгледи... За то време биће мене на село, у Ер, до моје тетке Луверсијевице у сред шума... Моја тетка Луверсијевица врло је добра жена, али живи сама... онде... у свом старом двору, са својим сином, мојим братићем Рожером, ти га знаш, који је пола луд од како је опако страшно рањен био у рату... Нема руку... нема ногу... не изгледа више као човек. Кукавац!... Мора га човек сажаљавати... али, најпосле, ти судиш по томе, каква је унутрашња страна! — И ја сам рекла свом оцу: „Мој оче, ићи ћу... али то је изгнанство, то је очајање, то је смрт... ако ми не допустите да поведем Шарлоту...“ — „Поведи Шарлоту“, рече ми мој отац... и ево те ја водим!

— Али, слатка...

— О, не реци, да не ћеш, молим те... иначе ћу издахнути ту пред твојим ногама!... Учини ми ту жртву... Ко зна, у осталом, можда нам не ће бити дуго време... нас две ћемо се већ знати забавити... јахаћемо, свираћемо у четир руке; па онда, најпосле, има ваљда нешто и суседства онде... Па знаш шта, слатка? Ми ћемо им запрпути мозак... ти твојом врашком лепотом, ја мојим малим подобностима, — са оним нечим што ми је својствено, и што сви кажу да је — нешто *исеће!*

Ја наберем своје црне веће и у свом најдубљем контра-алту запитам:

— Како ти то велиш, Сесила?

Она се исправи преда мном некако хвалисаво и, показујући ми своје мале оштре зубе, понови:

— *Исеће!*

— Ко те је научио тај несмисао?

— Мој отац — рече она.

— Но јеси чула, твоја би мрти грдила твог оца, да је жива.

Она ме погледа оштро са своја два велика, бистра ока, која се напунише сузама; стане ми љубити руке и полугласно ме замоли:

— Је ли да ћеш доћи?

— Али, слатка, ја не могу оставити своју мајку!

— Твоју мајку? Ја ћу и њу повести. На све сам ја мислила. Писала сам својој тетци, и ево од њене руке најлепши позив за твоју мајку. Води ме до ње.

После два минута улетела је Сесила у салон, жестоко залупивши врата. Моја мајка, која се тргне од најмањег жагора, чисто задрхта.

— Ах, Боже! Мора да се десила несрећа... смем се опкладити да се десила несрећа!... Дед брже говори, шта је?... Шта је?

— Ево писмо од моје тетке Луверсијевице, госпођо.

— Ох! Кукавна госпођа Луверсијевица! Кукавна жена!... Како јој је?... Богме је та много пренатила!... На њен кукавни син!... Ej, Боже!... Сироти људи!... На шта је рада од мене?

— Будите тако добри, па прочитајте госпођо.

Моја драга мајка прочита писмо па се чисто забрине. Кад диже очи, види Сесилу како је пала њојзи пред ноге на ћилим, склонила руке па к њојзи дигла своје лепо лице.

— Е, гле! — рече моја мајка. — Није рђаво!

— Дакле хоћете, госпођо!? — кликне Сесила.

— Боже, слатко чедо — одговори моја мајка, љубећи је у чело — ја ћу ти рећи, да у опште баш бог зна како не марим сељакати се... Чак ми је и неугодно... али, с једне стране, видим да је ова мала свечаност удешена међу Шарлотом и тобом... с друге стране, госпођа Луверсијевица позива ме тако нежно, тако топло... она ми улева, у осталом, толико саучешћа, кукавна жена!... Међу тим да се добро разумемо... Што се тога тиче да се мало прођем, могу мало и претурити преко главе. Али ићи да ућем на да изађем, да распремим сандук и да га спремим а да не одаднем... не, то не! Ја одиста не бих волела наметати се твојој тетци, али најпосле, хајде видећемо... овај позив, на колико времена?

— Госпођо, на толико, колико се Вама буде свидело... шест недеља... два месеца...

— На добро!... То је мало сувише! — рече моја мајка.

Једном речи, удесило се да ћемо за десетак дана поћи, грофица d' Ertra и ја да стигнемо моју дру-

гарицу Сесилу, која је отпутовала прекјуче: Једва нам је десет дана било довољно да се спремимо; можете мислити кад је моја мајка понела своја три шпанска дувара како би отклонила промају, која зацело бесни у том старом двору. Ја надгледам тај големи пртљаг а у тишини замишљам мотриље, куле према северу, галерије пуне предака и аветиња, па онда оног кукавног, у пола лудог богаља, који без сумње своју кукњаву уплеће у зујање ветра по дугачким ходницима.

Ej, како ли ме то све усхићава!

(Настаниће се)

ПОУКА

ХАРТИЈА ОД ДРВЕТА

Од Граца до Кефлаха начињена је жељезница, да извози смеђи угаљ понајвише из кефлашких угљара; али имаде и других ствари, које се у велике довозе и одвозе. Тако је одмах близу кефлашке станице Пихлинг, куда се из Фордернберга шаље звиздана или ливеног жељеза, да се ту од њега прави меч или мекано жељезо (гвожђе), које се отален развози на све стране.

Заиста је нама мило гледати, како се плоче од звиздана међу у живи угаљ и с њиме мијешају дугачким жарачем, али марљивом раднику пуца особито јети мозак од ватре, а од труда купа се у своме зноју. Чисто ми се чини као да и сад гледам, како се бубла усјаног меча вади из оне пећи и на тачкама*) привезе к справи, која се с њих дигне и под велики гвоздени маљ смјести, да под њиме добије већу густоћу и одређени облик. Вриједно је видјети и оно истезање или тањење ове коцкасте масе у четвртасте шипке; о, како се вијуга и пружа ужарено жељезо, пај како ли га брзо и они млађани радници дочекују и с клијештима у рукама затичу у све тјешње и тјешње отворе, док не буде до мјере истегнуто!

Као ми је што не имадох када да завирим ма у коју угљару или рудокопњу угља; журио сам се да у Фојтсбергу разгледам творницу стакла и хартије. Управо сам погодио са својим друштвом доћи у творницу стакла, кад су правили фртаљуше (бочице од четврт литре), цилиндре за свјетиљке и склепнице за укухавање воћа. Некако је човјеку необично, кад уђе у коју творницу, јер у први мах све му се причиња друкчије него што му стручне књиге кажу, али се опет брзо нађе у свему. Нек остане за други пут како се прави стакло и како се глача (или бруси), гравира и бојадише, па и како се од каше начини труба хартије из једнога комада, који је десет тисућа метара дугачак; а сада да чујемо како се од дрвета прави сурогат за хартију.

Међу оним материјалом, што га у реченој творници требају за прављење хартије, бјеше много пења или труба »дрвенога штофа«. У овоме вијеку, гдје се толико папира или хартије троши за свашто, не може нико да намакне толико рита или прња колико их треба, прем да и сиротиње бива сваки дан све више и више; па за то су људи тражили и још траже сурогате, т. ј. таке ствари, којима би се дао накнадити тај недостатак.

Гдје су она времена, када су људи само у камен, у олово, у непечену опеку (циглу), у дрво, у слопову кост итд. урезивали што су жељели да се знаде или да се сачува за позна покољења? Писало се његда и на брезовој лили, и тако су ондашњим »Ђацима« улијевали мудрост брезовим материјалом са оба супротна пола. Нестаде и дрвених таблица, које су биле бијелом бојом намазане или воском навоштене, али се и дан данас чује у народу: »Држи као у воску«. Има једна водена биљка што је зову »Papyrus antiquorum« или »Cyperus Papyrus« на од ње су од памтивијека у Јегипту правили материјал за писање, који се звао као и биљка »papyrus«; па је и у Кини Бог зна од када било такога материјала, али од памука. Но у Јевропи су тек у XI вијеку почели градити материјал за писање од памука и памучних прња, али је име »папир«, поставши од ријечи »papyrus«, прешло на све, на чем се пише, изузевши пергаменат, који је прављен од овчјих, козјих и магарећих кожа. Пишу, да су у историјско доба Грци за биљку

*) Таке су ручна колица с једним точком (колом).

и за материјал од »папируса« имали и име »chartes« (латински »charta«), па од те ријечи да је потекла и наша »хартија«.

По што нема доста прња, особито пртених, ту су свакојаки сурогати. Осим траве, која се зове халфа или еспарто (сродна је с нашим ковиљем, а од лишћа њеног јесу опе »сламке« у »вирћинкама«), најважнији је сурогат »дрвени штоф« и »дрвена целулоза«. Почетком друге половине овога вијека ударише у шуме тога ради, а гдје се иначе не могу старе шуме уновчити, ту би требало радити о оваком сурогату, јер њиме се тргује и преко мора. Од свакога дрвета не да се изрезати светац, па тако свако не ће ваљати ни за тај посао.

Фојтсбершка творница хартије прави сама себи »дрвени штоф« у Либоху, и то по уре хода од села, у коме је гробље одмах уза нову школу. По Штајерској има доста шума, у којима је смрча (Fichte) главно дрво; па и ту се »бруси« смрчевина. Окресана и огуљена стабла испилају на пањиће, који су дугачки онолико колико је дебео млински камен, који ће их послије раскидати на танка влаканца или нити. У пањићима има вржова (чворова), па да не би кварили камен изврте се сврдлом ван. Који је предебео, расцијепи се на двоје на троје. Сад се пањићи дижу на горњи таван, гдје су и млинови. Од шест каменова два се окрећу на вретену као какав тоцио, а четири опет као горњак у млину или воденици. Сваки камен ограђен је околишницама и покривен је поклопцем, само су у у околишницама остављени отвори, куда се пањићи мећу унутра. Удешено је већ да се овај пањић притискује на обод камена, а то ради потег на једном крају синџира, држећи га непрестано у затегу.

Испод крова велика је вододржа, из које се наводи вода у ове млинове, да се не запали дрво, да спира откинута влаканца или длачице и да их низа заједнички жлијеб снесе у двије велике посуде. Уз пут се заустављају подебље длачице, да буде »дрвени штоф« једначнији. У овим посудама раставља се вода с длачицама, јер у свакој се окреће шупаљ ваљак, којему је облина пуна малих јамица, да у њ вода улазити може а влаканца да се хватају по њој Из ваљка отјече вода на посебну рупу у ријеку Кајнах, а влаканца са ваљкове облине прилажу за ткање што се окреће око ваљака, и с њиме долазе међу два ваљка, да се ту свађају или збију у лист и прилично плажму.

Од оних пањића поставши лист навија се на горњи ваљак, као што се н. пр. на навијаљци навија основа на стражње вратило. Овај лист бива сваким окретњем дебљи, па кад је навитак дебео као хартија за корице од књига, онда се уз дуж ваљка разреже коштаним ножем и скине се. Од више оваких навитака савије се на дасци пред ваљком печа или труба, те се ове трубе онако мокре отпремају у Фојтсберг.

У овом »дрвеном штофу« све је што је и у дрвету било, па с тога није без замјерке ни хартија, у коју је мање од половине овога сурогата, а камо ли још кад је од сама њега начињена. Велика јој је мана, што на свјетлу изгуби своју бјелину, т. ј. постане жућкасто-смеђа. Али кад се с помоћу хемикалија од дрвета направи сурогат, онда се овај хемијским начином добивени за разлику од онога механичним начином начињеног дрвеног штофа зове »дрвеном целулозом«. У дрвеној целулози нема оне примјесе, с које дрвени штоф губи своју боју, па за то је тај сурогат много бољи; а и хартија, у којој има дрвене целулозе, дужи ће имати вијек и не ће се лако крхати.

Мојо Медић

КЊИЖЕВНОСТ

BACILLUS EROTICUS

Естетика је данас призната као наука. Као таква има она своја научна правила и своје законе. Као таква мора и она бити истинита и егзактна. Своја правила примењује она највише у лепој књижевности. А ова опет ослања се на све друге науке редом Цртајући живот и људе, долази у додир са социјологијом, са правом, са религијом, природним наукама итд.

Но највише укрштa се лепа књижевност са једном граном природних наука, са медицином. И једна и друга имају за предмет својих студија човека, његову спољашност и не-

гову унутрашњост духа. И ту се обе укрштају у питањима биологије, физиологије, па негда и патологије човека. Говорећи о човековим мислима долази у додир са психологијом, али негда и са психопатологијом, говорећи о његовим јадима са социјологијом, али негда и са судском медицином.

Има прилика, где приповетка, говорећи о болестима човековим, засеца једино у сферу медицинскога знања. Тада видимо, где са оним средствима, који јој стоје на расположењу — а главни јој је тако рећи реагенс: љубав човечја — долази до неких закључака, који песнику, као просту посматрачу из његових премиса, могу да буду правоваљани, а стручњаку медицине то нису.

Овим редовима хтео бих неколико таких примера из наше лепе књижевности да покажем, где се обе научне системе не слажу, шат не буде коме на одмет. А рашчистити појмове ни у једној грани научних истраживања није штетно, јер тежња свију наука јесте: истина. Па ако два научна система противно тврде, убијају у човеку веру у праву истину, за којом мора и дух човечји да тежи.

Обе научне гране, и лепа књижевност и медицина, морају потписати ову вековну истину: да је здравље највеће добро и највећа срећа људска. За индивидуум је срећа у здрављу проведен век; за породицу здрав, снажан подмладак; за државу здраве прилике, добро здравствено уређење. Ту истину признају све науке и њу треба да потпомаже и право и религија. Здраве мисли, здравље у друштву може да помаже и шири и лепа књижевност.

У старом веку је једна мала државица, Шпарта, поставила здравље држављана као темељ свом државном уређењу и главни принцип друштвеног напретка. С тим је и успела, јер је збиља дошла до снаге и угледа државног. Својим јунаштвом и родољубљем остала је узор свему свету. А она је спровела тај свој принцип на округан, примитиван начин: уређењем о Тајгету. У данашње време личне слободе не може ни једна држава поћи за Шпартом. И ако уређење данашњих градова, начин живота са непрестаним напорима душе и тела, не може да ствара само »људе соколова ока или плећа као град широка«, али наука је слободна, њена је реч моћна, она је данас савршенија но пре, она се тако лако, на толике разне начине, штампом, шири, да је могуће сваком човеку чути и послушати њену реч. А она мора знати животна правила, помоћу којих је друштву можно доћи не само до здрава војника и јунака, но и до грађана здравих духом и телом.

Без сумње је главни предмет лепој књижевности неговати чисту и племениту љубав. Са тог гледишта посматра она људе и друштвено уређење. А медицини је опет главно здравље човечје, и са тога гледишта посматра она и човека и друштво, па чак и продукте и мисли лепе књижевности о човеку и друштву.

Данашња медицинска знаност дала је профилакси највећу важност, наиме спасавању човечанства од болести тиме, да се од њега отклони болест, па је поставила и неке главне, основне болести, којих нам се прво ваља чувати, ако хоћемо да утврдимо у народу здраво покољење. Тај аксиом је поставила као темељ свију својих виших теорија, као исходну тачку својега гледишта на свет, као правило приказује га свету, које пружа a priori довољно гаранције за сигурно здравље појединца и за одржање здравља у породици.

Тај њен главни принцип дотиче се главног предмета лепе књижевности, јер гласи: при одабирању љубавном пре свега ваља пазити на породично, на наследно здравље. И тај је принцип довољан, да нас сачува од главних болести, с којима је најтеже човеку. У разговор о другим, случајним, болестима не можемо се овде упуштати. И с принципом тим — не мање неумољивим од онога шпартанског, кад би сваки саслушао глас науке, која га је слободно на вољу оставила — постигао би се успех, као и са шпартанским принципом, ојачао би се сој, род, племе и народ.

Рекосмо, да се ту укрштава лепа књижевност са медицином, и да лепа књижевност може и да шири здраве мисли и здравље у друштву. Па кад она упија у себе све што је лепо и добро из свију наука, кад је она у стању, да у светлом руху износећи пред друштво корисне, научне истине, да их популарише, да их омили свету, онда би требала да се оспре и на хигијену друштва и на горе речено главно кардинално правило медицине. Тиме би користила човечанству, а избегла би суд природних наука, које данас свима наукама па и њој за мерило служе. Јер о све пре, но о природу се не сме она данас огрешити.

А кад знамо, да је лепа књижевност мо-

ћан фактор за ширење научних истина, то је не смемо изгубити из вида и морамо пратити рад њен, да ли је у сагласју с науком или не.

Медицина сме захтевати од лепе књижевности, да се не огреши о њено правило: само што је здраво, то је и лепо. Аполон белведерски је леп, јер се у његовим мишићима, у стасу му, у свакој црти тела огледа изражено здравље; не претерана снага, нездрава дебљина и аномална грдосија, но нормално, здраво развијено тело са правилним цртама на лицу. Није ружан ни онај радник у изложби лепих вештина у Паризу, на чијем је пропорционираном телу сваки мишић, свака крвна жилица са напорна рада јасно изражена. Но бело филигран-лице, ма како правилних црта, лице, које сваки час боју мења; танка кожа, испод које се на слепим очима свака жилица плави; водене, сјајне очи; или шта више: леп, витак стас и лице, но са каријезним костима или крпама на врату; или баш и пуначко тело са подбулим зелено-тавним или бледо-жутим лицем — то све не сме бити нити лепо нити узор песничке лепоте. Оно само, што одбреца здравље, то је лепо. И овде est modus in rebus, а тај ће наћи осећај песников.

Ако ко рече, да је то све јасно као сунце, ја ћу му рећи, да није све тако јасно у нашој књижевности. Ми видимо ту идејалисте, где са патосом певају белом, нежном лицу; где – занети леним оком, дивним стасом, изразом лица — са самозатајом или превиђањем нескладности у целини уздишу, од прилике онако, као кад би ко за пре времена руменом, разривеном јабуком посегнуо. И тог идејала нестаје брзо и онда чујемо другу ноту жалопицу. Ми знамо те идејале у животу и чудимо се пустом заносу. У свагдањем животу гледамо свуда, где се заносе леним лицем, које није у целини здраво. Такво не може бити свеопшти идејал.

Данас се тражи од лепе књижевности, да се ни она не пише ради саме себе, да нам не оружа само лепе речи, но и користи душевне, да се оснује на потребе друштва, да се пише за све слојеве народа, да их све задовољи, да задовољи и психолога и физиолога, јер ће само тада бити истинита.

Ако ко греши у незнању, може се правдати или сажаљавати; али ако су позната правила, која су неминовна и која је природа над нама ставила, коју нам је наука, уочивши их из природе, јасно изрекла, онда нема правдања. Ако ко, заслепљен сполашњим сјајем, срља у своју пропаст, он је за осуду. Кад би данас какав лекар написао »ћулиће увеоке« у туђ за прерано изгубљеном љубом и децом, јер су сви били нездрава порекла, зар не би тада саучешће његове околине губило од своје јачине? Могу се и дивити дубљини бола, али кад се није пазило на тврде као стена и хладне као лед неминовне законе, који нас свуда прате, онда могу након свију уздисаја рећи: е па морало је тако бити! и могу извући само ту конзеквенцију, да не ваља поћи трагом унесрећеног песника, који је угушио у себи глас науке, но су га водили само осећаји те се унесрећио.

На овај научни принцип узела је данас руска и француска књижевност обзира и она га вредно данас обрађује.

Ма како прозајички деловао анатомски нож у царству вилинском, држим, да ипак медицина има права, да подвргне лепу књижевност својој критици у оним питањима, која јој позајмљује, а све у интересу среће и напретка људског.

Мантегаца је писао »Хигијену љубави«. У тој је књизи идејалиста лекар спевао химну љубави као прави песник и узнео брак и љубав на здраву темељу као највећу срећу и као једино средство, које спасава од свих зала и друштвених јада. А има и »патологије љубави«. И кад би ју ко написао, морао би у свима тоновима, са Мантегацом, довикнути свету, да је грешна она љубав, која се склапа на нездраву темељу, јер »тешка је то клетва, која и на невине пада«. Па још је већи грех, ако се та љубав у правој боји не показује, јер се тада шири заблуда, које се свет мора мало по мало отресати. Та није свака љубав и љубавни осећај здравље. А здравље мора пратити сав наш рад и телесни и душевни, јер оно је први темељ и услов успеху (в. Чед. Мијатовића »О условима успеха«). И у нашу лепу књижевност не смеју се уврежити продукти болесне љубави и болесних осећаја, јер пречистимо ли лепу књижевност, то ће утецај њен на омладину бити спасоносан, и за омладином повешће се и друштво цело. А кад здраве мисли и појмови прострује кроз жиле целе генерације, биће свеопшти напретка.

Рекосмо, да је љубав главна условица приповеткама и другим продуктима белетристике. Но и ту видимо штетне екстреме и заблуду.

Неким песницима су и гора и вода и месец и звезде, све, што сневa о љубави, све, што је ту, ле ради заљубљена света. Много се може одбити на песничке фигуре, ал' где из песничких сањарија занесени свет може трпети, где наука од тог страда, мора се ставити брана. Дон-Кихотом се тргло друштво из религиозног фанатизма; сатира Хајнова добро је дошла немачком народу против оног душевног стања, у које га је бацила помамна струја Гетова Вертеризма. Над песмама лорда Бајрона многи је заклопио очи на веки. Но хвала Богу, данашња литература све је те струје срећно прекужила,

У прошлом је веку Лесинг писао о границама уметности и доказао, да се она не сме удаљавати од истине, да страх, бол, све да то мора имати својих граница при изражавању. Религиозном претеривању стаје на пут природне науке. А опет све се науке надопуњују и помажу једна другој до идеала савршенства. Тако и лепа књижевност мора респектовати границе других наука и служити се њиховим напретком. Кад ексактне науке напредују, мора и она корачити за њима или другим речима: Пегаз мора јурити за локомотивом. Напредовао је деветнаести век у природним наукама, ал' не заоста ни приповетка под руками Толстоја, Достојевског, Мопасана, Додета и других. Задубише се у дубине и наука и у дубине срца човечјег и друштвених прилика и одражаше се на нивоу савременог општег образовања.

Истина је света, да у свету има љубави и да је она главни зачин животу. Но не може сваки љубавни осећај лепа књижевност ставити за узор. Зар је љубав једног шипарца права, узорита?! Ту немој тражити мисли и ако нађеш силине осећаја, то су осећаји прерано пробуђене природе, која се у спољашњем свету не разазнава. Обично се љубав ту усредсреди у првом познанству. Така љубав може се само приказати као незрела. И кад би у том књижевност била више ригорозна, било би мање зла у омладине. Кад би се користан и поучан принцип лечника (Аденбург и др.) примио и ширио, да је до 24 године момку доба за развитак телесни и душевни, доба за рад, а не за љубавне сањарије, друкчији би били данас друштвени појмови.

Отворено тврдим, да ме Ромео и Јулија, чеда генијалног Шекспира, својом љубављу никад не заносе тако, као Толстој цртањем љубави међу Љовином и Наташом у »Миру и војни«. Ту стојички Љовин, сеоски економ, не малакше духом са првог љубавног неуспеха, он озбиљан човек пред несташном шипарицом, но се повлачи на село и зарони у што напорнији рад око унапређења и својега и свога народа. Ромео и Јулија се трују на прву препреку. Која прича утече више разоравајући на дух читаочев и гледаочев? Док нас Толстој, аналишући тиху љубав и рад и за тим после успеха ону тиху срећу у породици, уздиже у више сфере човечјег позива, дотле нас друга прича баца у сентименталност, сањање, лудило. Сме ли за тим ићи данашња лепа књижевност?

Љубав је у човеку урођена, њу не треба развијати лепој књижевности, но опленењавати ју. А ако се тек пробуђена љубав у шипарца узме за предмет, постаћи ће више добро, ако јој уцепиш мисли, које одговарају животним захтевима, који држе свет и друштво, и захтевима, које поставља наука.

Љубав одрасла човека, који је свестан своје снаге и свог положаја, са одраслом, разборитом девојком узорита је, јер ту стоје мисли и осећаји подједнако на вази, они се додирују. Таку љубав цртају умни приповедачи данашње руске и француске приповетке.

Љубав је као и материја вечна, но као и ова промењива. Она је душевна особина, но као и све друге, као и мисли и осећаји, подлежи промени и у облику и у суштини представа. Наука преображава човека, па и душевне му особине. И идејал љубавни у данашњем савременом нараштају мора изгледати друкчије, но што је изгледао у средњем веку. Он се мора слагати са захтевима науке, а у првом реду са захтевима медицине.

На све горе речено није се до сад обзирала наша белетристика; она је до сад просто помагала мишљење светине и удаљавала се од чисте науке.

Тако је она преписивала утецају љубави на човека, који донекле постоји, далеко већу моћ, но што је може имати. А особито као чудотворцу каквом и пророку последници његови дају далеко већу моћ на тело и дух човечји баш у питању болести. Те тако смо дошли дотле да по њену причању нема болести у људској патологији, коју није у стању произвести геср. излечити љубав.

Да оправдамо ово, што смо до сад у опште

рекли о нашој приповетци и лепој књижевности, прећи ћемо на примере из наше приповедачке књижевности, у којима је књижевност захватила у сферу медицинскога знања.

Ту ћемо видети, да су у нас три типа љубавне болести домаћа. На кад данашња наука постанак већине болести на ситне, слободном оку невидљиве организме, на бациле, своди, назовимо и болести, љубављу проузроковане: bacillus eroticus. А три споменута типа, у облику којих би на наш свет реагирао бацил кад га љубав спаће, те се разболи, могли би крстити: а) bacillus eroticus pneumoniacus sive typhosus; б) bacillus eroticus tuberculosus; в) bacillus eroticus maniacus sive melancholicus.

Сваки ће се читалац, особито, који је пратио нашу приповедачку књижевност из последња два-три деценија, сећати оваких болесних јунака. А примера ради предочићемо им сиже, по једне приче.

а) *Ст. В. Поповића „Учитељица“* и друге приче. Двоје се заволели млади и красни, за чудо и здрави. Но родитељи не дају да се узму. Она — наравно као слабија и нежнијег темперамента — разболи се, нада ни мање ни више но у тешку врућицу, која траје, како у којој приповетци, две, три, па чак и шест недеља. Лекар долази, маше главом, крха руке. У тој буни бунца она, сања и призива драгог. У критичном моменту виде родитељи, шта је с дететом, смилују се, зову њега, драгог, он долази, она га препознаје . . . болест се окреће на боље . . . криза је готова и среће потпуна! Ох! ала срце дрхће у нежне читатељице: хоће ли, не ће ли умрети! Ох! како лети суза са нежна ока и клетва на родитеље, који не дају несретном заљубљеном пару, да се узму. но се прво морају разболети на смрт! Ох! та и ја ћу се тако разболети, ако ми све не буде пошло, као што ја хоћу, у љубави!

Заиста дирљиве су то приповетке, али ипак све је то неистина, којом нас кљука писац. А ако се нота у свим скалама crescendo за једним узором на брзо у приповетци појављује, мора и самом првом писцу бити смешно. То су све продукти болесне маште. А да ли ће их свет даље читати? Боже сачувај! Окренуће главу и од лепе књижевности, јер кад прочита такве приче, има празнију главу, но пре, но што у место природних појмова, што би му овај озбиљни свакидањи живот донео, у глави има неколико шупљих, безначајних фраза.

Споменути нам је, да се те врсте приповетке највише допадају полетарцима, шипарицама и почетницима и они их пишу на килограме, јер ту је лако наћи заплета. Некад је deus ex machina или какав дух из гроба извлачио такве приповедаче из неприлике. да покрену нежна срца на брже куцање и да се дође до свршетка, а кад је то постало досадно читалачком свету, онда се прибегло замршеним патолошким појавима. У лечењу и данас свет љуби предрасуду, бабе се негде још држе на цени, а чудотворци се увек траже.

По науци пак и једна и друга болест, врућица из' упала плућа, јесу епидемичне болести, које заређају неки пут и на старо и младо и не бирају само слатку крв заљубљеног света, но и горку и очемерену крв — и то још понајпре — каква дегенерисаног скитнице. И у самом лечењу, према опажању лекара, љубав пити је лек нити шкоди.

Тај смо тип добро уочили од болести у љубави. А да ли је који пут љубавни бацил и шкрлет и богиње произвео, не знамо позитивно.

И није све то случајно у тим причама, но је љубав по описима просто узрок тим болестима. Ту се љубав зачиње на crescendo разних до болести.

Хоће ли још дуго тако мирисно цвеће, од кога се читалац не ће разведрити но од кога ће га глава заболети, на нашој књижевној њиви ницати или не, не знамо. Свакако нам изгледа, да се и наша литература последњих година већ заситила таквих измишљотина, да и она сад почиње износити реални живот. А кад медицина и култура уопште још дубље продру у шире слојеве народа, нестаће их, као што сада нема више прича о витезовима и вилама средњега века.

Је ли та болест стекла у љубавном свету поштовања, што се зове »Nervenfieber«? То је само назив, а прави су узрок бацили и то водом или зраком а не љубављу у крв унети. А љубавни јад није у стању ни на двадесет и четир сахата проузроковати повећане телесне топлоте Уопште у утецају афекта на човечје тело видимо. да се сваки дан греши. Слушамо, како се од јада и једа сваки дан добија грозница и многе друге болести. Но главобоља са бриге и нерасположења није још грозница ни болест. Душевни живот има уте-

цаја на тело, но не у оном плитком размеру, како то приказују наши песници. Афекти нису у стању оваке болести у сваком случају произвести и без дубљег цртања нарави људске овака шаблона је бесмислена и безначајна. У нездравом, диспонованом органикму све иде, али треба приказати темпераменат тај и организам у правој боји, са свим утецајем породице, наследства, образовања и околине.

Др П. Ј. Равић

(Наставиће се)

СТАРАЦ НОВАЧИЛО И ПОТУРИЦА

НАРОДНА ПЈЕСМА ИЗ ЛИКЕ

Вино пије Потурице млада,
Вино пије, а коњу наздравља:
„Здрав, коњицу, све уфање моје!
„Сјутра ћемо рано ускочити,
„Кроз проклету гору Ромајлију,
„Онђе бива до три кажу страже:
„Једна стража Новачило старче
„Са својијех двоје дјеце мало,
„Вјера тврда, ударићу на њих.“
Јутро рано Туре подранило,
Кроз проклету гору Ромајлију,
Па запјева грлом бијелијем:
„Гђе си сада, Новачило старче!
„Новачило, пасја прдачино!
„Гђе си сада поставио стражу
„Са својијех двоје дјеце мало?“
Истом Туре у ријечи било,
Сабљом ману дијете Грујица,
Да ђ' Турету одсијећи главу;
А то Туре мудра змија било,
Па на главу штиту намакнуло,
Не може му да штите пресјече,
А камо ли главу да одс'јече.
Увати га Потурица млада,
Па му б'јеле савезује руке,
Па га вјеша коњу о уњкешу;
Па запјева грлом бијелијем:
„Гђе си сада, Новачило стари!
„Да ти видиш дјетета Грујице,
„Гђе он виси коњу о уњкешу.“
Истом Туре у ријечи било,
Сабљом ману дијете Шујица,
Да Турету одсијече главу.
А то Туре мудра змија било,
Па на главу штиту намакнуло,
Не може му да штите пресјече,
А камо ли главу да одс'јече.
Увати га Потурица млада,
Па га вјеша коњу о уњкешу,
Да не крива ни на једну страну.
Па запјева грлом бијелијем:
„Гђе си сада, Новачило стари!
„Гђе си сада поставио стражу?
„Да ти видиш двоје дјеце младе,
„Гђе мом коњу висе о уњкешу.“
Сабљом ману старац Новачило;
Но то Туре мудра змија било,
Па на главу штиту намакнуло;
Старац му је штиту пресјекао,
И русу му главу одсјекао,
И добра му коња пресјекао,
И два лакта земље заграбио.
Ноће др'јешит' двоје дјеце мали',
И говори Новачило стари:
„Сад видите, моја дјецо драга!
„Да не буде старца Новачила,
„Би ли била од вас прдачина.“

Мојо Медић

ТОДОР БОСНИЋ И — ОДБРАНА СЕНТОМАША

Радо се овим одазивам позиву поштованог госп. Моја Медића у „Стражилову“ од 26 јуна о. г. и хоћу о јунаку нашем Тодору Босићу онолико, колико је мени о њему познато, да прозборим.

Ја сам до доласка војводе Стевана витешког Шупљикца водио команде над батаљионима или ратним таборима све у Банату.

Кад је пак првих дана октобра 1848 год. приспео војвода из Италије и узео заповедништво целе наше војске у своје руке, буде мени поверена управа генералног штаба. Са тога места ја се обратим на нашег проја Перу Бигу, да ми нацрта догађаје у Сентомашу од почетка рата до онога дана, кад је морао због заразе колерине са својим Варадинци-

ма напустити Сентомаш и место Шајкашима на одбрану уступити, а он лично заповедништво на Безарцу код Карловаца у своје руке узети.

Све оно, што сам у својој књизи „Erlebnisse“ на страни 53—64 под натписом „Das Lager bei St. Tomasch und Peter Bigga“ написао, беху податци Пере Биге, који је најпознанији био, да пише о догађајима у Сентомашу.

Он је дакле за моју књигу био најбистрији извор са тог бојишта. Први нападај непријатељски на Сентомаш је бранио и срећно и сјајно одбио стражмештер (наредник) у петроварадинској граничарској пуковнији Тодор Босњић.

Босњићева „релација“ писана 20 јуна 1865 године у Старим Бановцима, јесте најбистрији и најпоузданији извор, јер ту говори сам јунак и заповедник ратни у Сентомашу. А Тодор Босњић је био озбиљан, одважан, неустрашим ратник, који се није знао хвастати нити туђим перјем китити; када би реч дошла о његову делању у рату, он је био скроман и истинит.

Где говори о првом нападају на Сентомаш и о сјајној победи, ту нико нема право више, да иначе говори, а најмање, да му одриче славу.

Његов мушки, јуначки карактер довољан нам је углед.

Што се пак тиче битке и наше победе у Сентомашу на поју тарје Преображења: 7 (19) августа 1848, овако стоји ствар:

Пера Бига, ц. кр. капетан у варадинској граничарској пуковнији, праспео је лицем на Преображење у вече са још шест официра и 400 војника у Сентомаш. У оном трепутку, кад значично ступи старији официр у рангу од онога, који је дојако заповедао местом или табором, у ове, у том трепутку заповеда овај у рангу старији официр, па ма био само за дан старији у истом чину, а не чека се ни на какве формалности у предаји.

У снима војскама је ратно правило, кад се десе два официра једног и истог чина у служби у једном месту, било то само на двоест и четир часа и краће, питају се за дан унапређења свог, те тако старији заповеда у сваком случају у том месту, докле су год заједно.

Кад је дакле Пера Бига 6 (18) августа у вече приспео у Сентомаш, онда је првим кораком у тврђаву постао њен заповедник. Да је дојакошњи њен славом окићени заповедник Тодор Босњић, ц. кр. наредник и народни капетан, као познавалац табора, и околине и прилика у Сентомашу, сутра дан био рука помоћи Пери Бизи, то му опет служи на част и славу. *Али командност места и битке био је Бига.*

Битка и наша најсјајнија победа на Сентомашу на дан 9 (21) септембра припада опет у славу Пери Бизи. Сентомаш је био наша ратна тврђава. Заповедништво над њом буде поверено од патријарха Јосифа лично ц. кр. капетану Пери Бизи. Он и нико други не заповеда и не управља војском у тој тврђави на дан битке и ван битке, *и сва слава као год и сва одговорност пада на њега.*

У оном позиву на мене баца се на народног пуковника а ц кр. капетана Стевана Сурдучког, нека сумња. Ја то не могу допустити.

Ја сам 3 (15) јула 1848 обилазно по налогу патријархову наше таборе по Шајкашкој, и ту најем Чичу под шатором, у пољу између Јарка и Жабља.

У Чуругу најем се и упознам се са ц. кр. капетаном и народним пуковником Стеваном Сурдучким. Он је заповедао десним крилом наше позиције на Јарку, и чувао је главну везу између Карловаца и наше крајње тврђаве у Бачкој, са Сентомашом.

Ево како сам о том нашем састанку 3 јула 1848 у Чуругу у својој књизи „Erlebnisse“ на страни 28 написао:

„Пре неколико дана нападне Сурдучки на противника у Фелдварцу и отме место на јуриш. Противник не знадијаше какав губитак он са Фелдварцем претрпи. То место лежи на ушћу канала (Француског) у Тису. Кроз Фелдварац води најпречи, и тако рећи, једини пут из Сегедина преко Бечеја у Нови Сад и град Варадин.

Сегедин и Варадин као главне стратешке тачке у непријатељевим рукама. Да још задржи противник Фелдварац, и да га је утврдио, био би наш Сентомаш од нас одсечен, и не би никоје везе ми с њима имали.

А Јарку и нашој војсци иза њега много би војска из Фелдварца досађивала“.

Ово је слава Сурдучкова јуриша на Фелдварац.

У Бечу 3 јула 1893.

Јов. Стефановић Виловски

КЊИЖЕВНА ПОЛЕМИКА

„ТОДОР БОСНИЋ И — ОДБРАНА СЕНТОМАША“

Да се разумемо!

У 26 броју овогодишњег „Стражилова“ мисли г. Мојо Медић, да је оно криво, што сам ја у „Летопису Матице Српске“ (178 књ., 136 стр.) приметио: *„да је у Сентомашу на дан првог непријатељског напада на тај стан заповедао пуковник Стеван Сурдучки“*, и држи, да ми је с тим била намера окрњити војничке заслуге покојног капетана Тодора Босниђа. По извесним подацима доказује нам г. Медић, да је Босниђ од почетка одбране Сентомаша, па све док није после битке дана 7 (19) августа (1848 год.) предао управу тадашњем натпоручнику Бизи, управљао тамошњом војском.

Нека ми г. Медић опрости, што му на оно морам одговорити у првом реду то, да је овде нешто брању, што у опште није требало ничије одбране. Где нема нападаја не може бити ни говора о потреби одбране. Нити сам напао на заслуге покојног Тодора Босниђа из доба народног покрета, нити ми је у опште била и намера, да му крњим те његове заслуге; не бих му их крњио из разних разлога, од којих ћу само да споменем, да је Босниђ тада заповедао у једној од народних позиција, која је уједно била и нарочити кључ, да се лакше и Шајкашка одржи, као што је то после над Сентомаша и показао; а и Тодор Босниђ је био, ако и не родом, Шајкаш, по што је и он служио у шајкашком батаљону.

Као што то и г. Медић на 414 стр. „Стражилова“ спомиње, ја сам на 136 стр. споменутога „Летописа“ истина замерио г. Голупском, што није у својим „Успоменама“ навео, да је *на дан* првог нападаја на Сентомаш, 2 (14) јула 1848 г., у месту заповедао народни пуковник Стеван Сурдучки, а не Тодор Босниђ. Али основу за ту тврдњу моју нисам измислио, него сам је на дотичном месту (135 стр. споменутог „Летописа“) навео, да се може свако и осведочити о истинитости онога, што сам ја рекао. Један је од тих извора *званични* извештај Сурдучкога из Чуруга од 20 јула 1848 г. на главни одбор српски. По овоме је оног истог дана, кад је Босниђ стигао у Сентомаш са две компаније Петроварадинаца, које је по предлогу Стевана Сурдучког главни српски одбор послао био, тамо приспео и Сурдучки, од куда је он тек сутра дан и после битке у Чуруг отишао. То сам ја и на стр. 135 до 137 споменутог „Летописа“ рекао, а ништа више ни мање, пак немам ни сад од тога ништа одузети; али имам овде нешто да додам.

Да г. Медић није из мог списа само неколико речи истргао, него да је све оно мирно и пажљиво прочитао, што сам ја на споменутом месту рекао, или да је, још боље, наведене моје изворе потражио, он — мислим — не би запитао: „А где бјеше Сурдучки?“, и не би мислио да је Сурдучки у то време био у Жабљу, а мени не би подвалњивао нешто, што ми ни у сну не дође, наиме, да сам ја хтео Босниђеве заслуге да крњим и на кога другога пренесем, за ма тај други био и наш покојни старина Стеван Сурдучки, који је у осталом бар толике исте заслуге стекао у народном покрету онога доба. Разуме се, да се не може од мене искати, да ја овде све те заслуге Сурдучкога набрајам, јер би иначе морао описати велик део читавог тог покрета.

На кад је Сурдучки на дан 2 (14) јула и за време првог нападаја у Сентомашу био, као што је то он сам у споменутом свом званичном извештају, а и много доцније у својим „Догађајима из српског покрета у Угарској 1848 и 1849 г.“ („Наше Доба“, 95 бр., 1889 г.) рекао, а није до сада јавно побијен, е онда се разуме по себи, да тога дана у Сентомашу није могао командирати Босниђ, који је тада био само ц. кр. стражмештер и народни капетан, него Сурдучки, као тадашњи ц. кр. капетан и народни пуковник. А ми морамо имати толико пијетета и према покојном Сурдучком те бар све донде веровати, да је и он истину рекао и написао, док се противно не докаже. Извештај Сурдучкога од 20 јула 1848 г. пак не коси се ни са оном релацијом Босниђевом, коју је овај у Старим Бановцима 20 јуна 1865 г. потписао, а г. Медић у „Стражилову“ споменуо. Нека је Босниђ био и на дан првог нападаја, 2 (14) јула 1848 г., именовани командант утврђеног стана Сентомаша, ипак је та команда привремено и природно прешла на много старијега у чину Сурдучког, како је овај тамо био. А овај је био у оно време још и командант целе Шајкашке и Бачке. Тако је бар по војничким прописма свагда било, да старијем на истом месту припада команда.

Да није Босниђ после првог нападаја у Сентомашу управљао народном војском, писам нигде тврдио, нити ћу тврдити, јер је он после збијања и био командант у Сентомашу све до 6 (18) августа 1848 г., кад је Сентомашу у помоћ стигао Пера Бига с једним батаљоном Петроварадинаца.

Г. Медић вели о Стевану Сурдучком, да је овај

морао из Земуна да бежи, и нарочито би желео да дозна: „је ли и Сурдучки у те дане (кад је био први нападај — т. ј. на Сентомаш —), био извикан за војничкога бегунца. Одговор на ово питање одлучује — вели г. Медић даље — ко је огрешио своју душу пишући што није право“. Наравно да и са овим опет мисли мене, као да ја нисам писао право, кад сам рекао, да је на дан првог нападаја на Сентомаш, 2 (14) јула 1848 г., овде заповедао Сурдучки, а не Босњић. И на ово питање не треба нам никаква другог одговора, на ни од г. мајора Стефановића-Виловског, нити пак од кога трећег. И на ово деликатно питање одговара нам сам покојни Сурдучки својим већ више пута споменутим званичним извештајем из Чуруга од 20 јула 1848 г., односно својим учествовањем у бољу при одбрани Сентомаша 2 (14) јула 1848 год. У ово доба беху Срби, бар формално, још на криву путу и сматраху се још као противници цареве и краљеве воље. Ко се, дакле, од војника већ онда придружио Србима, тај се следствено морао са војничког гледишта сматрати као војнички бегунац.

Шта је пак покојни Сурдучки у оно доба у Земуну радио и кад је и како он ову варош напустио, но није бегао, као што то г. Медић мисли, а како је на српску страну прешао, одвело би ме далеко, кад бих ја све то овде причао, а за све то бих вероватне податке имао. Нека се, дакле, штовани читаоци задовоље, да их у овоме погледу упутим на оно, што је сам Сурдучки написао у својим „Догађајима из српског покрета у Угарској 1848 и 1849 г.“, наиме у 95 броју „Нашег Доба“ за 1889 г. Ове догађаје описао је Сурдучки верно, али у погледу датума не доста јасно. Као што нам сведочи извештај његов из Карловаца од 3 (15) јуна 1848 г., бр. 80, на генерал-команду у Петроварадину (у ратној архиви у Бечу, Acten des slav. General-Commandos, 1848, VI, 63 C), а и извештај војничке команде у Земуну од 1 (13) јуна 1848 год., бр. 145 Praes., на исту генерал-команду (на истом месту, 1848, VI, 52), напустили су Шајкаши (две компаније на шајкама) Земун ноћу између 12 и 13 јуна (п. н.) а стигли су тај исти дан после по дне под Карловце и ту се ставили главном српском одбору на расположење, дакле други дан после духовског нападаја на Карловце од стране петроварадинске посаде.

Имам још у једном погледу нешто да приметим г. Медићу односно његових извора. Он каже, да је Тодор Босњић, који је у почетку народног покрета стражмештар био, због тога, што је на српску страну прешао, био проглашен за војничког бегунца и да тога ради и није после *код варадинске шуковиције* ни постао ц. кр. официром, већ код Шајкаша, а да је постао поручник (лајтнант) 8 септембра 1848 г. п. н. Дакле и у овоме погледу не полаже г. Медић никакве вредности на оно, што сам ја рекао у примедби на 133—134 стр. 178 књ. „Летописа Матице Српске“ на темељу „Conduite-Liste der Oberofficiere des k. k. Csaikisten-Grenz-Bataillons für das Jahr 1849“, дакле по званичном исказу. Но жао ми је, да ја на основи тог званичног документа, који се у оригиналу налази у батаљонској архиви у Тителу, при свом и на даље остати морам, наиме да је Тодор Босњић постао код петроварадинске регименте не само лајтнант, него још и оберлајтнант, а да је тек 5 фебруара 1849 г. (п. н.), као ново именовани капетан друге класе, премештен шајкашком батаљону, али и уједно једном сремском провинцијалном батаљону на службу додељен био.

Што се, најпосле, тиче разлике у дану именована Тодора Босњића за ц. кр. лајтнанта, између онога, што сам ја рекао, и тврдње г. Медића на то имам опазити, да та разлика није така, да би била непомљива. Разлика је та само од четири дана, а могла је постати отуда, што је у моме извору као дан именовања назначен дан дотичне потврде од стране надлежне војничке класти, а у извору г. Медића узет дан, којега је та новост до Босњића доспела или којега је дотични декрет издат.

Ово је моја прва а и последња г. Мојој Медићу за ову прилику. Није ми до полемисања; имам и иначе доста посла.

А у осталом: „Сваком своје!“

А. Ђукић

САДРЖАЈ: Песништво: Да мајке имадем ... Куд кеш ... Сејина реч. Дневник једне жене. — Поука: Хартија од дрвета. — Књижевност: Bacillus eroticus. Старац Новачило и Потурица. Тодор Босњић и — одбрана Сентомаша. Књижевна полемика.

„СТРАЖИЛОВО“ излази сваке недеље на читаву табаку. Цена му је 5 фор. а. вр. на целу годину, 2 фр. 50 новч. за по године, 1 фр. 25 новч. на четврт године. — За Србију и Црну Гору 14 динара на годину. — Рукописи се шаљу уредништву а претплата књижарници Луке Јоцића у Нови Сад. — За Србију прима претплату књижарница В. Валожића у Београду.

Издаје књижарница Луке Јоцића. **Срп. штампарија дра Св. Милетића.**

БРОЈ 29.

СТРАЖИЛОВО

ГОД. VII.

ВЛАСНИК И УРЕДНИК

ЈОВАН ГРЧИЋ

У НОВОМ САДУ, 17. ЈУЛА 1894.

ПЕСНИШТВО

ПОД ПЛАВИМ НЕБОМ —

Под плавим небом с чистом
Росицом цветак мири,
Вјетрић се игра с листом
И лака крила шири.

Поточић јасно шуми
У миру и самоћи,
А вали причају ми
Љубави слатке моћи.

С трепетом жељâ тајни'
Славујев поздрав стиже,
И јату звезда сјајни'
Чиста криоца диже.

У сјају снова лепи'
Ја пијем пехар среће,
К'о росу, што га крепи,
Мило и њежно цвеће.

Окриљен дух ми поје,
Препуван миља свију,
К'о да га очи твоје
Слатким сунашцем грију.

Мостар, 6 јула 1894.

Алекса Шантић

НА МЕСЕЧИНИ

Крај винца се чича
Јако рашћерета,
Па ми много прича
Из прећашњих лета:
Како је већ давно
Далеко од села
Где је поље равно
Чуво стада бела;
Како се крај друма
Кад је цича зима
Око голих шума
Клао с курјацима —

Лети има место
У мрачним шумама
Где се опет често
Чупо с вештицама
(Ту верујем причи
Из старих времена
Кад погледам чичи
На гола темена)
И још кити чича.
Дотерује, слâже,
Па све лепше прича
(Вино му помаже) —

С љубопитним страхом
Ја му речи пратим
И с тајним уздахом
Детињству се вратим.
И мени се чини
Да крај ноћног хлада
Лежим у тишини
Лисног винограда:
Тихо месец сјаје,
Влажна магла плови,
Вештице се таје
У сумрачној зови.

Чим се звиждук вине
Кроз тишину глуву,
Ил мин часком мине
Кроз травицу суву:
Ја недахнимице
Слуктим — све се смири...
Жмиркају звездице,
Детелина мири.
Па ипак до зоре
Плашим се призраком,
Што пада од горе
С месечевим зраком...

Ленскій

СЕЉИНА РЕЧ

ПРИПОВЕТКА ИЗ ГОРЊЕ СЛАВОНИЈЕ

(Наставак)

VI

Љубав је победила.

Катинка је заборавила па своју прошлост, а Миле на закон. Заволело се њих двоје па уживало једно у другом. За лепих летних ноћи Миле није више дирао у жице на ситној тамбурици, већ се играо сви леним власима своје драгане....

VII

Волео је Миле попити и по коју чашицу рујнога винца; а догађало се, да би кад и кад и преко мере гуцнуо па би у напитости био необуздана напрзница.

Беше то с јесени једне недеље. Састао се он са својим кумовима, пријатељима и познаницима у крчми. Куму Тривуну позајмио равно педесет форината на кумовско поштење, па је Тривун плаћао »алдумаш«. Запило се то до касно у ноћ. За другим столом седело неколико досељених Шваба, који су већ били добрано вином разиграни. Разгоропадили се људи па стали викати и певати неке шваиске тралаликалице, које никако не могу српскоме уху да годе, а уз то шваиска вика није допуштала Србима, да се могу разумети и онако лепо песму удесити, да се таласа и мило прелева.

»Дед, Миле, утишај ту Швабадију!« рећи ће му Тривун. »Ти си службен човек па те морају послушати.«

»Што да их тишам?« осмехну се Миле. »Заневаћемо им, знате, ону«

Споразумеше се и за час одјекну:

Ал' су Срби ђаволи,
Срели Швабу на коли',
Амо тамо с њиме,
Па га с кола сниме.

Та песма, којом Срби у Липовцу исмеваху кукавичлук Швабâ, разједи ове. Стадоше се спремати, да навале на Србе па да им покажу, да нису кукавице сиње, него »неустрашиви јунаци«.

И Срби почеше засукивати рукаве.

Пред њих изађе један дугајлија, звао се Шоршл, па оштро рече:

»Ви то не смете певати. Ми вам забрањујемо.«

»Ми господари у нашој земљи!« викну Миле. »Ваљда ћемо дозволити, да нам такови потепуси забрањују? У крај, море, док ти је на рамених глава!«

»То је и наша земља!« дераше се Шоршл. »Ви нас не смете вређати.«

»Шваба овде нема никаква права!« викнуше Срби

»Имамо, имамо!« дераху се они.

»Сад ћемо видети!« повикаше Срби.

»Рац магарац!« дрекну Шоршл и ћушки Тривуна, који се некако нашао најближе њему.

Сад није било ни куд ни камо.

Спопадоше и једни и други столице те битка поче.

Но ко ће са Србином!

Швабе подлегоше те нагоше да подбрусе пете. Побегоше из собе, а Срби за њима. Оста-

ли се посакриће, а дугајлија Шоршл узе равно бежати друмом.

»Држите га!« викаше Миле.

Наједном као да га нестало.

»Ма сада је овде био код ћуприје,« рече неко, »а одједном као да је у земљу пропао.«

»Да се није јунаковић сакрио под ћуприју?« досети се Миле.

Тривун скокне у јендек и погледа под ћуприју.

»Ма ево га, браћо!« повикну весело. »Скутрио се као баба. Сад ћу га, да знаде, кад је ишао људе ћушкати.«

»Не дирај га!« викну Миле. »Није вредно да човек дође у напаст са гада шпанског! Боље, браћо, да га затворимо у подруме доње, нека знаде за госу. Дед коља овамо!«

Из оближњега плота почупаше коље и с обе га стране ударише чврсто.

Одоше Срби весело певајући, оста Шоршл ногом копајући.

VIII

Вода је под мостом нагло текла, а Шоршл је стајао у њој до колена. Почео човек дрхтурити и зубима цвокотати. Кад је чуо, где ноћобдија јавља поноћ, охрабри се и стаде звати у помоћ. Кад је ноћобдији дошло до ушију неко запомагање, као да долази из земље, подиђоше га мрави. Није чист посао. Што ближе ћуприји, запомагање све гласније, а ноћобдији све тескобније. Мора да је нека нечист под ћупријом. Он се окрене и потече најближој кући.

»Ej, Митре, устај!« повиче на прозор.

»Шта је?« запита бунован глас.

»Устај! Под ћупријом се чује некакав глас, као од нечистога, далеко му лепа кућа!«

Митар устане, пробуди мушкарце, упалише лучку и упутише се према ћуприји, одакле се чуло нејасно запомагање.

»По Богу, браћо!« рече један. »Та то је људски глас!«

»Тај ми се глас чини познат,« опази Митар. »Као да је глас комшије Шоршла.«

»Одакле би он овамо!« зачуди се ноћобдија.

Кад су дошли до ћуприје, рече Митар одлучно:

»Ма ево главе, ако није Шоршл!«

На онда викне у сав глас:

»Јеси ли ти то, комшија?«

»Ја, ја!« зајеца делија. »Спасавајте ме, погибох!«

»На излази, човече!« викнуше му.

»Не могу; затворише ме!«

Када видеше у каквој је незгоди кукавни човек, прснуше у смех. Брзо покидаше ограду на извукоше полумртва Шоршла.

Од то доба прозваше Липовчани ту ћуприју Шоршловом ћупријом и гледају у њој сјајан доказ »срчаности« досељених Шваба.

IX

Та шала имађаше по Мила судбоносних последица. Шоршл се наскоро придигао и тужио власти Мила као коловођу. Предстојник затвори Мила а пандурија оде због. Сада му је остала само Катинка, коју је од дана до дана све већма бегенисао, и у тој је љубави налазио утехе у жалости за изгубљеном пандурију.

Кад је чуо стари Лаза злосретни удес свога сина, смрче му се и цикну од бола. Закука као сиња кукавица. Оде до попе и стане га молити, да се на бога смилује и да поврати његова сина у пандурију. Попу је гапула очинска љубав расплаканог старца те обећа, да ће му помоћи. Али није ишло. Власт није дозволила, да се за стражара поново постави човек, који је као стражар пропустио своју дужност и починио изгред.

Љута рана створи се на старчеву срцу. Мислио, е ће и у гроб лећи а преболети је не ће.

X

Кад се Миле повратно из затвора, дочекао га стари отац са уцвељеним срцем и уплаканим очима.

»Шта ћеш сада, рано моја?« зајеца старац.

»Не очајавај, оче! И без пандурије се може живети!« узе га храбрити Миле.

»Ма знадем: може,« јецаше старац, »али ипак, ипак, лакше је хлебац зарадити пандурију него мотиком у руци.«

»А ја опет мислим да се прихватим мотике. Ко се њоме рани, не боји се глади, а човек је и слободнији, него у служби. Служба ти је склиска као риба. Имаш ју у руци, а сваки час се мораш бојати, да ти не исклизне.«

»На шта си паумио?« утиша се растужени старац.

»Ето, мислим да се окућним. Савићу себи гнездо, из кога ме нико, сем Бога, не може истерати.«

»И ја сам на то помишљао. Своја кућица, своја слободица!«

»Па?«

»Ето, ту неки дан разговарао сам с Аћимом Босанцем. Он је онако из далека навијао. Видим, човек би радо, само ако је твоја воља. А ја мислим, за што да не би и пристао. Мара му је јединица, био би му место сина, а по његовој смрти све божје па твоје.«

»Ајак, ја не мислим тако. Не ћу да будем прпуз.«

»Добра је кућа.«

»Не ћу да ми рече село, да сам усео у туђе добро.«

»Ма Мара му је јединица.«

»Не ћу да ко рече, да сам дошао на готов залогај.«

»Па како ти онда мислиш да се окућиш?« упита га старац разрогаченим очима.

»Кум Тривун дугује ми педесет форината.«

»Па?«

»Даћу му још педесет.«

»Па?«

»Купићу од њега она два јутра шикаре.«

»Па?«

»Ове ћу зиме нешто искрчити, а на пролеће ћу онде саградити кућерак.«

»Па онда?« упита старац живље.

»Оженићу се честитом девојком па бити свој у своме.«

Старцу сину ше очи од радости. Он весело рече:

»Право говориш. Биће честитих девојака, које ће се јагмити за тобом као кућевним човеком. Нико ти не ће моћи пребацивати, да си сео у туђе добро и дошао на готов залогај.«

»Радићу, трудићу се, па ће се временом до нечега доћи.«

»Ма знам, сине. Имаш у људи нешто новаца. Купи два волића, кравицу, па живи. А ето и сам сам остарио, па када све лепо уреди, прибићу се и ја теби, да под старе дане мало душом данем.«

»И ја мислим тако; а Бог ће већ наскорити.«

»Не ћеш, као свој газда, од никога завидити. Твоје сиротиње нико ти одузети не може. Шта ми је општинска служба? Пи! (Старац одби густ дим из луле) Ето и бележник и начеоник данас се кочи, као да му нико раван није, сељака не ће честито ни да погледа а сутра већ нема га у служби. Али кад човек има свој комадићак земље, па на њему спреће огњиште, одатле га нико осим Бога — хвала му и слава! — отерати не може. Ради поштено, рани се, па се не бој никога.«

Старац беше са својим сином потпуно задовољан.

»Паметан је то дечко!« умоваше он. »Пропасти не ће. И право има, што се не ће да прижени. Кад се окући, моја ће бити брига да с Аћимом удесим, да му даде Мару. Она ће му много донети, а свеједно, када Аћим скрсти руке, Милово ће бити све његово добро. Па ако му Мара баш није у вољи, има других газдинских девојака. Миле је момак на оку, може по вољи бирати.«

Старац тако умоваше, јер му ни на крај памети не беше, да би његов Миле могао какву будалаштину починити.

XI

На једном брежуљку, мало подаље од села, налази се шикара Тривунова. Миле ју је купио од Тривуна, па је већ крај друма почео и да крчи. Даномице је секао, поткапао, искапао и прекапао, а беше блага зима, те му је посао лепо напредовао. Већ око Божића показала се лепа чистина. На томе ће месту Миле на пролеће да сагради кућу, камо ће довести миловање своје, ту с њиме живети, као што живи голуб с голубицом.

Беше часова. да је Милу тај посао био претежак. Није лако ваздан сећи, копати, прекапати; мишице се утрудиле, на длановима порасли жуљеви. И он би у тим часовима тешко уздахнуо за безбрижним пандурским животом. Онда га није у сред лета тако облио зној као сада усред зиме. Тешко је превртати дрну замљу, особито, где на сваком кораку мора сећи дрво, вадити њекве и извлачити јако корење и жиље. Не знам, да ли већма боле руке, или ноге или плећа. Али би се то његово уздисање уталожило, кад би се сетио драгане своје и помислио, да ће ју моћи довести у своју кућу и туде с њоме неодвисно проживети, док буде божја воља. То би га знало тако узнети, да би од усхићења запевао, а хладним зимњим ваздухом проносила би се песма:

Удри, удри, ситна кишо,
Те пороси поља наша
И пшеницу танковију
И два пера кукуруза —

Често је Миле одлазно драгани својој и

крај ње заборављао на све муке свога садашњега живота.

»Шта ми радиш?« питаше га она.

»Надничарим!« завараваше ју Миле.

»Тешко ти је то, драгане!«

»Није. Шта више задовољнији сам него пре«.

У пролеће погодио Миле тесара, најмио два три радника и почео градити кућу. Грађе није требао куповати, имаћаше доста стабала, што их зимус подсекао. Посао је брзо напредовао и већ о Ускрсу беше кућа подигнута. Он ју сам ошеперао, омазао блатом, покрио сламом и лепо окречио. Необично се зарадовао, кад се на брежуљку забелела пристојна кућица, а тако спретне, може се рећи, не имађаше ни један газда у Липовцу. Шта више и димњак је имала.

»Е, баш си лепу кућу направио«, говораху му Липовчани. »Само тога димњака ниси требао, то само Швабе мећу да своје куће.

»Кућа без димњака«, разлагаше им Миле, »не вреди много. Пуна је дима па све почађави.«

»Ето, видиш, није бадава био у служби!« повлађиваху некоји. »И господске куће махом имају димњаке.«

А други говораху: »Наш човек нити је господин нити Шваба па му тога и не треба.«

XII

Пролетно сунце топло сјаје а природа оживљава. Птичице весело цвркућу, мушице лебде у ваздуху, трава се буди, а жита по њивама већ лепо зазеленела.

Миле прибија тарабице на летве око дворишта, срце му се разиграло те полугласно невуцка:

Сви се момци жене, а ја остах сам.

У недељу, која је за тим дошла, устао, зору преварио и упутио се својој Катинци. Још је сва кућа спавала, када је к њој дошао. Она га дочекала готово расплакана.

»Дуго те није било!« пребаци му.

»Не љути се, Катинка, имао сам посла!« извињаваше се он.

»Али ипак си могао доћи на часак,« укораваше га Катинка.

»Био сам увек уморан; до ноћи сам радио.«

»На шта си увек радио?«

»Направио сам кућу.«

»Ти кућу себи?!« зачуди се Катинка.

»Да, сада сам се окућио,« рече Миле значајно.

»То је лепо!« одврати Катинка тихо.

»А и не питаш ме, шта сам сад наумио.«

»Шта?«

Миле ју мило погледа и насмехну се:

»Дед погоди!«

»Не могу, ако ми не кажеш.«

»Кад човек савије гнездо, шта му онда још треба?«

Катинка пребледи.

»Погађаш ли сада?« упита је весело Миле.

»Погађам!« истисну лагано Катинка.

»Јесте, моја драга Катинка!« настави Миле натрено. »Савио сам себи гнездо па је доба да потражим другарицу. А, што ћутиш? Теби канда то није право?«

Катинка оборила очи.

»Шта ћутиш, миловање моје? Дед погледај ме онако лепо, како то умеш, да видим, што ми збори око твоје.«

Катинка га жалосно погледа и обори очи.

»Да, дошао сам, да ти речем, а ти канда немаш воље, да ме слушаш. Ја хоћу да се женим и узимам тебе.

Привину ју к себи а Катинка зајеца.

»Шта ти је?« узнемири се Миле. »Зар мислиш, да ти у мојој кући не би било лепо? Удесно сам је управо господски. Да видиш, како се само лепо на брежуљку бели! Не плачи, бићемо задовољни.«

Катинка се отрже од њега, покри лице рукама и јаче зајеца.

»Та шта ти је?« питаше ју он пренераженo.

»То не може бити!« процеца Катинка.

»Шта не може бити?«

»Ја не могу бити никада твоја жена!«

»За што?« упита је у чуду Миле. »Зар ме више не волиш?«

»Волим, волим!« јецаше Катинка. »Али ти не могу бити никада жена — ти си другога а ја другога закона. Шта би свет рекао, на твој отац!«

»О, ти лудице једна, то нека те не буни! О томе сам свему ја већ промислио. Шта се мене тиче свет, а ја њега? Па зар су наше девојке што боље? Ја сам те одабрао те си миљеница срцу мом па те за сав свет не бих оставио. Истина, оцу још нисам говорио, али старац ме пази као очи у глави, па ми не ће воље кварити.«

»Не, не, то не може бити, не може бити!« плакаше Катинка

»Не говори тако!« говораше јој благо Миле. »Не растужуј ме. Само ради тебе патио сам се и сагради кућу. Утари сузу, па ми реци, да те водим дому своме.«

»Не могу рећи, не могу!«

»Онда ме не волиш.«

»Волим те,« говораше кроз плач Катинка, »али има неотклоњива препрека, која брани, да будемо муж и жена.«

»Каква препрека!?« зачуди се Миле.

Катинка се охрабри.

»Видим,« рече, »да се даље не да тајити и ја ти морам рећи истину, па кад чујеш, можеш ме убити, али ме женом назвати не можеш и не ћеш.«

»Говори!« мољаше Миле као у грозници.

»Ја сам — удата, а мој муж још живи.«

Милу се смрче пред очима. Погледа Катинку, жаљуја се, попостоја и не рече ништа За тим се окрене и, тешко уздахнувши, оде.

Катинку обливше сузе. Никако их није могла задржати и целога дана квасиле су јој сузе бледо лице.

Миле отишао у крчму и код чивутина Јакова пио, цео дан пио. Мислио је, да ће пићем разагнати суморне мисли и тешке осећаје. Али што је више пио, то му је бивало теже. Касна ноћ истерала га је из крчме.

Звезде су на небу трептале, када је пролазио селом. Кад је дошао до општинске куће, стаде и замисли се. Борио се са мислима и осећајима. Неколико је пута хтео да пође даље, али увек би се зауставио, замислио и сам у себи нејасно мрмљао. Најзад осећаји превладаше и он скрену у двориште.

Катинка сећаше у избу и плакаше горко. Милу се веома даде на жао.

»Катинка!« шапну јој тихо.

Она подиже главу и још јаче заједа.

»Катинка, не плачи!« говораше јој он гласом, пуним утехе.

»Пусти ме, пусти да плачем. Утехе ми нико не може дати. па ме пусти да барем оплакујем своју црну судбину.«

»Катинка, не жалости се! И живот бих свој дао за тебе.«

Привину ју к себи те њена глава леже на његове груди.

»Катинка, хоћеш ли бити моја?«

»Хоћу, хоћу, хоћу!« шапташе она, гушећи се у сузама.

»Добро. Откажи службу па се пресели к мени.«

»Зар невенчана?« задрхта бедна жена.

»Нас је љубав венчала!« шапну јој Миле и притиште ју на своје груди.

Јован Добрићевић

(Наставиће се)

ДНЕВНИК ЈЕДНЕ ЖЕНЕ

ОД ОКТАВА ФЕЉЕТА

III *28 маја*

Јутрос сам добила од Сесиле писмо, које ми бављење у Луверсију приказује у новим бојама — мање тавним, но можда мање примамљивим за мене. — Ево га од речи до речи:

„У Луверсију 27 маја

„Слатка Шарлота, ти ћеш се ужаснути ... то је била замка! — Коме човек да верује више?.. Мој отац ... моја тетка ... обоје тако опште поштовани, живота до данас непрекорна, па да се обоје сложе у мрачној завери против слаба детета!

„Бејаше понедељник — у пет сахата после по дне. — Стигнем на станицу (где, мимогред буди речено, има слепац, који у своју фрулицу свира Марсељезу — ја ти то велим за то, да се и ти заустависш на тој станици, а не на оној другој); стигнем дакле на станицу и паднем тетци својој у загрљај: „Здраво, добра моја тетка!“ — „Добродошла, нећака моја!“ Пошемо се у кочије ... Нисмо још проговорили ни четири речи а ја осетим да нешто није чисто ... моја се тетка збунила, говори тајанствено, крије што хоће да каже . . — Има гостију у двору ... бојали се да ће ми бити дуго време док дочекам своју другарицу Шарлоту ... „Ej, тетка, како можете мислити?...“ Скупило се мало друштванце, тако мојих година ... две младе женице, рођаке покојном тетку, госпођа de Sauves и госпођа de Chagres ... „Захваљујем, слатка тетка!“ Па онда њихова два мужа ... „Лено, тетка!“ Па два брата тих госпођа, два млада човека, веома добро, особито добро ... (Себи, збуњено): „Гле,

гле!“ — (На глас, равнодушно): „Одиста, тетка?“ — На реци ми, нећако, јеси ли донела лепих тоалета? — На обичне моје хаљине, тетка... нисам ни снила, да ћу код вас затећи гостију! — У твојим годинама, синко, треба помало мислити на све...“

„Схваћаш ли, Шарлота? Видиш ли како се заметла завера?

„Најзад уђемо у двориште, ту има у средини басен, по њему се шећу лабудови а крај ограде стоје госпође de Sauves и de Chagres са својим мужевима и са својом особитом браћом, занимљива породична група. Ја се јавим, поруменим, скочим с кола, загрлим госпође de Sauves и de Chagres па брже отрчим да се пресвучем, а за мном одјек једнако попавља: — „Ала је красна!... ала је красна!... ала је красна!“

„Моје слутње, које се напредно пробудиле од тога првога часа, само се појачале у вече, сутрадан и идућих дана. Немили дворац моје тетке наједаред се преобразио: то је сад уживалиште, замаљена престоница, позорите за сјајне свечковине и витешке турнире — са бајним мирисом нерандина цвета у кулисама. Јутром шетња пешке, прекодан кавалкада на коњима, у вече играчка и загонетање. Што се мене тиче, мазе ме, пазе ме, обожавају ме. Што захтем, што зажелим, то се одмах разуме, погоди, испуни, пре но што и изразим. То ти је дирљива утакмица... Ја у потаји зажелим стручак камелија — ево га! — папагаја — ево папагаја! — позлаћен кавез, да га метнем у кавез — ево кавеза! — месец — ево месеца!

„Ти видиш, Шарлота, како су прилике озбиљне... сад већ не сумњам: моја неверна тетка и кажњени мој отац решили су, да ме удаду што брже. Има два претендента, између којих ми ваља бирати. Дошусти, да ти их прикажем. — Госпође de Sauves и de Chagres имају дакле свака по једног брата, и та два млада човека, који су браћа од стрица, презивају се једнако — господа Ренеј и Анри de Valnesse. Ту је прилика да се сетим историских упоређења, у којима си се ти у манастиру одликовала (међу Карлом V и Францом I. на пример, сећаш ли се? — „Ако је један био вештији политичар, други је био честитији ратник“ и т. д.). Да на господу de Valnesse применим ту реторску процедуру, рећи ћу ти: ако је један смеђ, други је плав — ако један носи цвикер, други носи монокл — ако један пева сентименталне романсе, које ми натерују сузе на очи, други пева комичне шансонете, на које морам да се смејем; да обадвојица и пешке и на коњу изгледају једнако лепо; да су обојица добри играчи, угодни забављачи, савршено образовани; обојица имају скоро исто имање и обојица, ако ћу да верујем неким те неким приликама, једнако су готови да то своје имање метну пред ноге невиној девојци, која ти није ове ретке.

„Ти ћеш ми рећи: Па јеси ли изабрала. — Нисам, слатка, нисам изабрала. Обојица ми се допадају скоро једнако, а како се за обојицу не могу удати, то чекам моју паметну Шарлоту, да ми саветује и да ми каже којега да изаберем. Твој избор и твој Бог биће мој Бог! — Дођи дакле, слатка, без оклевања, јер све ово је стрешно, и ти разумеш, да то не би било човечно у такој ватри дуго оставити најбољу своју другарицу.

Сесила de Sèle.

„Postscriptum. — За цело то време мој сирома братић Роже, мрк и дивљ, једнако је у својој кули и само излази да се извезе по пољу у колима, у која упрегне неке бесне коње. Моја тетка вели, да их је навлаш изабрао и да хоће да себи дође главе... то је жалосно, је ли? — С Богом, слатка, дођи што пре!“

Ово ме је писмо здраво збунило. Сесила је за мене скоро сестра. Ма да смо нас две истих година, увек се дешавало те сам ја спрам ње осећала некако матерински. Велики догађаји, што се спрема за њу, дирнуо ме је, обрадовао а и узнемирио. Волела бих те још како да буде срећна! Она то заслужује, мила моја Сесила! То вам је нарав тако погодљива, тако љубазна, тако искрена! Главе мало занесене, али срца здрава и чиста, вазда готова на пожртвовање, вазда спремна на кајање. У ње има, као што она често воли да каже, и анђела и ђавола, али парочито анђела. Тај безазлени живахни и нежни створ, чини ми се, ваља више него све друге женске да буде добро удат, добро љубљен и добро чуван.

Такође ер се здраво плашим одговорности, коју ми намеће њено мило поверење. Ја сам и сувише млада, и сувише неискусна а да бих могла руководити избор, од којега ће зависити њена судбина. Но уложићу бар сву своју ревност и сву своју савест. Чини ми се да ћу бити за њу много строжија но што бих била за саму себе. Господа de Valnesse нека се само добро узму на ум: ево арханђела с пламеним мачем где куца на рајске двери.

IV

Јуврени 6 јуна

Мој се сан испунио; онде има кула са севера... и баш у њој су мене сместили! — То је дивота!

Али пођимо редом. Приспеле смо ово после по дне, моја мајка и ја. Силазећи из вагона, опазили смо пре свега слепца и његову фрулицу, за тим

госпођу de Louvercy и Сесилу у отворену лан-дауеру, за тим два млада кавалира, који се на коњима устумарали по дворишту станице, гласом и рукама умирујући своје коње, које је писак локомотиве мало узнемирио. На Сесилин крадимичан поглед познала сам оба претендента и одмах сам радознало прегледала их од главе до пете, а њих двоје су према мени, као што ми се учинило, показали исту учтивост. Мој први утисак је био поспешан. То су две веселе, отворене физијогномије, које су кадре човека разуверити, ако о њима у напред што зло мисли; то су два лика честита света; срце се моје разгалило.

За тим смо појездили друмом, поред читава облака прашине, а с обе су нам стране јахали наши кавалири. С лева и са десна су нам дефиловале нормандске јабуке у румену цвету. Небо је било благо плаветно као опал. Сесила, у тоалёти плавет-не боје, сва се зажарила, стискивала ми руку, осмејкивала се на једну страну, осмејкивала се на другу страну, не би ли одржала равнотежу, и ми бејасмо сви срећни. Боже, како човек уме покаткад да се осећа срећан!

Госпођу de Louvercy нисам видела већ од више година амо. Ужасно се постарила. Коса јој је постала са свим бела, но, у осталом, врло је лепо заокруживала њено лепо лице, на којем се огледали јади. Под очима је имала две модре боре, које су зацело сузе ископале. Веома мало говори о својим јадима. Слушала сам је како је путем причала мојој мајци, како јој је несрећно стање њена сина дуго одвраћало од свега другог на свету; али се морала сетити, да Сесила нема матере те да она такође има дужности и спрам ње. Све је то било речено неким тоном крајње повучености, без наметања а са умиљатим смешењем, које је у срце дирало, јер му је темељ била неутешива туга. Кукавну жену мора човек у толико више жалити, што јој је син, као што кажу, био красан човек пре страшне несреће, која га је обогаљила, унаказила и до пола му одузела човечји лик.

Наједаред звека точкова умуче по ледини и маховини; уђосмо у двориште, крај сенице, обвијене зеленилом, а за њом опазим фасаду дворца, елегантну и озбиљну, рекла бих, у стилу ренесансе. — Двориште је уједно и цветан врт; ено лабудова, што залепршаше крили, кад ми уђосмо; ено госпође de Sauves и de Chagres, које машу руцпима са веранде; ено њихових мужева, који бацају своје смотке а скинули шешире па њима машу. То је прави тријумф. — Млада та два пара милина је видети. Баш изгледају веома лепо.

За час је Сесила моју мајку и мене сместила у собе, које су нам биле намењене. Док сам ја скидала са себе прашину од пута, она ме грозничаво запита:

— Но... говори брже! Како ти се свиде на први поглед?

— На први поглед допадају ми се; веома красни људи.

— Одиста? Де да те загрлим!... али који ти се боље допада... реци брже... плави или смеђи?... Ренеј или Анри?

— До сад ми се обојица допадају једнако... А теби, чедо моје?

— Зар ти нисам писала, да ћу чекати тебе па ћу тек онда видети, који ми се допада већма?... Ти ћеш ми рећи, који се теби најбоље допада, а ја ћу онда поћи за тога.

— Уверавам те, Сесила, да ме твоје поверење управо убија.

— Чуј, код ручка ћу те посадити међу њих двојицу... ти ћеш их проучавати, до дна ћеш их проучавати, чујеш ли?... Ја ћу ти рећи, шта желим да дознам — и у чему их мораш испитати најподробније — а после ручка ћеш ми положити рачун о резултату... Па, ја пре свега хоћу да знам, који је од њих двојице мени одан најистинитије и најчвршће; за тим — а ово је веома важно — који од њих двојице има најбољи карактер; па онда који је најинтелигентнији и најобразованији... јер ја хоћу мужа, који ће ми бити на дику; па онда у којега је душа најплеменитија и најмилостивија... ја веома држим до тих ситница, за тим који највише путовати — видиш, и до тога ми је много стало... па онда који... Та немој се смејати, Шарлота, то је са свим озбиљна ствар!

— Ја се смејем, Сесила, што ти одиста и сувише тражиш за први мах... Најпосле ја ћу гледати... учиниће штогод узмогу.

Сесила ме онда остави са мојом собарицом и ја се станем спремати за ручак. Обучем веома просту тоалету, тоалету, каква се облачи за најинтимније друштво: боје тамне, пола исечена, у коси чипкаста марама, онако по шпањолски, над њом приденута румена ружа... не желим ником да се допаднем, а то је довољно.

Пре другога звона остаје ми још времена да видим, камо су ме сместили. То превазилази моје наде. То вам је изба заробљене царске кћери, са старим зеленим тапетама, велика, мрачна, тајанствена, а прозори имају дубоке издупке као у каквој цркви. Не рекох ли да сам у правој кули; та је кула врло висок павиљон на четир чошка, изгледа феудална

а по датуму куд и камо старија него остали дворац, којем она сачињава десно крило. Кула је та специјално намењена да буде стан Рожеру de Louvercy, који ту комотније може задовољити своје прохтеве за повученошћу и усамљеношћу. Пре неког времена повукли су што више ограду, маскирану шипражјем, која служи тако рећи за границу међу кулом и дворцем и која том кукавном младом човеку дозвољава, да се са свим одели, кад му је воља, а то му је воља свагда, кадгод у његове матере има страна света, јер он има ту жалосну манију те мисли, да је за сав свет, осим за своју матер, предмет гнушању и ужасавању. — Неколико зграда, тек од скора сазиданих, затварају њему засебно двориште, где су његове коњушнице и ложе за псе и одакле он може излазити на поље. Тако лепо може и отићи и доћи а да не прође кроз главно двориште.

Рожé станује при земљи а ми, моја мајка и ја, смештене смо у првом боју; нама су, вели Сесила, дали те собе, јер смо нас две у целом друштву најмирније. У осталом смо ми у свези са дворцем, јер у сваком боју има ходник, који онамо води, те можемо слободно општити а не морамо се сретати са Рожером. Осим тога нас је Сесила упозорила на то, да се он по који пут неће у други боју да ради у својој књижници; али, додала је, ништа вам не ће бити лакше, него се уклонити испред њега... кукавца!... чућете његову штаку на степеницама!

У пркос тој напомени била сам се у потаји заверила, признајем, да ћу вребати а данас а сутра прилику да смотрим тога ружнога Рожера; радозналост са моја задовољила још тога часа, што више била је кажњена, јер симпатично моје саучешће према тој грдној несрећи имало је доста муке да се одржи после онога, што сам видела, а нарочито после онога, што сам чула. Прозор моје облачионице отвара се на мало двориште, где су засебне коњушнице Рожерове. Ја сам баш придевала румену ружу у косу, кад наједаред цело двориште зајеча од топота, лавежа, вике, нестрпљивих узвика и, морам рећи, страшне псовке. Ја лагано уклоним завесу на опазим два голема пса како скачу под ноздрве коњу, који се сав беше обукао у зној и белу пену; опазим за тим кочије и у њима Рожера, кога веома лако познах по богаљастим му рукама и ногама; што се тиче лица, нисам ништа могла да видим, до ли два дугачка плава брка — обесили се онако по татарски. Роже је управо бесно дозивао слуге, који му се без сумње нису надали тако рано те су сад трчали као без душе. Он их је поздравио новом бујицом погрда, док су му они помагали да се сиђе с кочија. Ја брзо превучем завесу те га нисам више видела. Била сам се некако сва растужила. Колико му је голема била несрећа, толико је овај призор био канда кадар изагнати из мене свако саучешће. — Мој суседе, не ћемо нас двоје ни у чему бити суседи!

Најзад ево нас код ручка. Сесила ме, према свом распореду, посадила међу два млада супарника. С десне ми је дакле стране седео смеђи de Valnesse, с леве плави de Valnesse, а мени се учинило, мимогред буди речено, да је тај аранжман прилично снеveселио госпођу de Louvercy. Сесила је села преко од нас, како би боље могла пазити на моја посматрања. До ње је седео попа, који се осмелио те једнако засмејавао Сесилу, кад узме чашу да пије. А она се одиста смејала од свег срца а мене је очима бадрила, да не заборавим на своју дужност. Очевидно мисли, да сам ја ту некако мекана. А у истину сам нашла на непредвиђене тешкоће: господа de Valnesse учтиви су веома, и један и други, али некако се не подударавају мом суду: једва ми одговарају; нешто им смета. Гледају у мене некако немирно, некако као да се чуде нечему; као да им се не свиди румена ружа, што је у мојој коси. — Не ће бити да је то, слатка моја господо!

Тек што изађосмо из трапезарије, повуче ме Сесила у страну:

— Но, шта си открила?

— Открила сам то, да су плашљиви... и то је већ нешто.

— Плашљиви!... повиче Сесила, јер им ти не улеваш доста поверења... Треба их охрабрити... ако хоћеш да се припитоме и да буду искрени!

То ми се учинило да има смисла. Ја сам их са свим благо охрабрила и одиста, при ужини, видела сам како се мало по мало припитомљавају. Обојица су ми певали, обојица су неколико пута са мном заиграли и после сваке игре сам и једног и другог задржала за часак крај себе, да уживам у њиховом разговору. За то време је Сесила блудила по дворани, некако као да не зна како да се наће; час се без разлога зацени од смеја, час опет стане жестоко превртати ноте по гласовиру. Наједаред је нестаде а ја, после неколико минута, бојећи се, да јој је позлило, одем да је потражим.

Затекнем је у великом дворишту где хода по сумраку; нагло је корачала, као кад се ко после хладна купања хоће мало да загреје. Пођем до ње; но она се учини као да ме не види те настави шетњу, окренувши мени леђа. — Ја је викнем:

— Сесила!

— Шта је?

— Теби нешто није право?

— Боже сачувај!

— Та шта се, молим те, десило?

— Ништа!

Ја јој погледам у лице а она ће наједаред:

— Али не... ништа!... бар ништа, што не бих била предвидела, да сам мало мање простодушна!... Од како си ти амо дошла... са твојом богињском фигуром... јасно је било, да ћу ја страдати!... Ej Боже, та то није твоја кривица, што си таква, каква си... ја ти ништа не пребацујем... то јест... извини! Не би баш морала бити тако кокетна... кад је девојка тако лепа као ти па кад се упне те буде кокетна... онда, с Богом!... ту онда нема вајде!

— Одиста, Сесила, ја не знам, да ли да се смејем или да се љутим... Шта то значи? Шта? ти ме молиш и преклињеш да проучим та два млада човека...

— Е, али ти их проучаваш сувише, та два млада човека... а и они тебе проучавају сувише!

— Па шта?... хоћеш ли да се повучем?

Она ме узме за руку.

— Не, не ћу!

За тим, мало поћутавши, настави нежно:

— Је ли да сам ја будала?

Наслонила главу на моје раме па бризнула у плач.

Ја сам је тешила, као што се теше деца а она живахно и нежно, како већ она уме, наједаред кликне:

— Слушај... имам дивну идеју... ти ћеш изабрати онога, који ти се боље допадне па ћеш поћи за њега, а ја ћу поћи за оног другог... Бићемо јетрве, мал те не сестре, та то ће бити дивно! У осталом и право је да ти бираш пре мене, ти у сваком погледу више вредиш него ја! То је са свим право... са свим право!

— Чедо моје, ти си најбоље мало чељаде на свету; али ја не примам твога предлога... а буди уверена о овом: господа de Valnesse нису и не могу за мене бити ништа друго, до претенденти на твоју руку: то им у мојим очима даје карактер апсолутно свет, и забрањује ми сваку личну претензију — која би мени изгледала као голема повреда деликатесе и пријатељства. — Верујеш ли ми? Јеси ли се разуверила?

— Верујем ти и обожавам те!... Хајде, настави своје проучавање!

Вратисмо се у дворану, где сам ја наставила своје проучавање, али много умереније, јер ревност има своје опасности.

... Старо звоно откуцава... да дивне мађије у поћи и у шумама!

— Боже, већ два сахата по по ноћи!

Зар те није стид, госпођице?

(Наставиће се)

ПОУКА

ПРАДОМОВИНА СРБА

Приступ

У историји српскога народа имаде много мјеста, која су врло тамна. То долази отуда, што коначно није ријешено питање о прадомовини Срба. Кад науци поће за руком, да ово питање ријешн како ваља, онда ће из наше историје нестати многе таме и бићемо одомаћенији у рођеној својој кући.

О прадомовини Срба много се писало и препирало и ствар још до данас није сасвијем расправљена. Највећи метеж у томе погледу проузроковао је цар-писац Константин Порфирогенит, који у своме дјелу „de administrando imperii“ прича, да су Срби у данашњу своју постојбину дошли из земаља с ону страну Карпата, из такозване Бијеле Србије или Бојке. Константин није ни имао на уму, да пише истинско историјско дјело, него је своје дјело намјенио своме сину и насљеднику, да овај упозна изоколне народе. С тога имађаше оно нарочиту политичну тенденцију, према којој је врло смишљено измислио себу Срба, како је у прилог византијскоме царству.

За Константином повела се и модерна историја, измишљајући свакојаке хипотезе, када су се и како су се доселили и досељивали Срби на балканско полуострво. А да се имају ће свједстити, вели се, да је нестало Илиро-Трачана, који су овђе од искона живили, да су на ријетко разасути живили на балканскоме полуострву, да су их Словени морали потискивати и уништавати прије но што су се могли настанити у новој постојбини. Тако су Словени заузели цело балканско полуострво а Илиро-Трачани и Келти, што их је још било, повукоше се у брда. Све је то врло лијепо смишљено, али није ничим доказано и за праву, истинску науку не има никакове вриједности. Скрајње је дакле вријеме, да се прича-

ње о себи Срба сасвијем забаци, као да га није ни било, и не треба жалити, јер како може бити врела (Rad LI, 163), што је много теже или скоро никако не могуће наћи врело Константинову извјештају о првијем почецима српске повијести, о досељењу Срба у римску Далмацију, јер како може бити врела, кад није било ни себе. Зар толики суврсмени грчки и латински писци не би знали за себу Словена, па да је запишу, да су се Словени заиста доселили и заузели највећи дио балканскога полуострва, па макар то сељење бивало и подгано.

Неки словенски писци и историчари, као што су: Dolci, Severini, Appendini, Раић, Катанчић, Kleczewski, Bogusz-Sestrencevicz, Czajkowski, Lelewel, Шафарик (у дјелу „Über die Abkunft der Slaven"), мислили су и доказивали су, да Гоги, Сармати, Скити, Гети, Трачани, Илири, итд. нијесу били ништа друго до Словени. Ну модерна историја није хтјела да уважи њихове разлоге, јер не ће да зна за аутохтонију Словена.

Све такове словенске историчаре паткрилио је славни Словак Фрањо В. Сасинек. Он се дао сав у посао, да докаже, да Словени у земљама, у којима и дан данас живе, нијесу историјски досељеници него да су преисторијски прасједиоци. Доказе његове за словенство исконскијех Илиро-Трачана, које је изнио у многијем расправама, сакупио сам у ове чланке.

На чиме доказује Сасинек, да су Илиро-Трачани били Словени? Одмах ћу казати. Јелински и римски писци, који су све туђе народе називали „варварима", нијесу тима народима покланьали толико пажње, да би писали потпуну њихову историју. Записали су тек неколико биљежака, од којих се, ма да су на све стране разбацане, даде склопити, цјелина истина не овакова, какву бисмо жељели, али свакако такова да можемо, само ако хоћемо, чисто и бистро судити о тијем народима.

Познато је, да су римски и јелински писци називали разна словенска племена мање њиховима народним именима (Neuroi, *Βανδίλοι*, Serbi) а више именима, која су сами сковали т. ј. називали су их по сједишту (Quadi, Marcomani, Rugii, Briges, Bessi, Coralli, итд.), по њиши (Sarmatae, Scythae, итд.) и по занимању (Venetae, Getae, Dardani, итд.). Јер ни у једнога старога писца не има данашњијех имена словенскијех народа, осим имена *Срби* у Птолемеја и Плинија. Модерна историја одрјешито вели: То нијесу били Словени.

Ако стари писци и не знађаху за опште име Словена ни за посебна имена словенскијех племена, или их нијесу записали, или их можда још није ни било, записали су они многе обичаје и уредбе њихове, које јасно свједоче, да су били Словени. Многи су обичаји током неколико тисућљећа сасвијем нестали, многи се прометнули усљед дотицаја са другијем народима а и сами од себе, што је врло појмљиво, али су многи и из толике древности сачували се и до дана данашњега.

Језик је главно обиљежје једнога народа. О језику старијех Илиро-Трачана нијесу стари писци оставили никакијех биљежака. Записали су само гола имена брда, ријека, мјеста и племена. Данас се наиме узимље, да су Илиро-Трачани засебно индоевропско племе, историји ни не пада на памет, да имена ова држи за имена словенскога поријекла, него их тражи у арбанаске језику или напросто каже, да су Словени, када су се овамо доселили и сазнали за римска имена градова итд. прекројили их према своме језику. Па ни поносна филологија словенска не ће да буде јемац, да је барем већина тијех имена потекла из словенскога извора, шта више свакога, ко то доказује, иронично осмијава. Истина нијесу сва имена такова, да би се на први поглед видјело словенско поријекло њихово, али ако се сјетимо, што вели Страбон (Vereor autem explicandis nominibus ne iniucunda reddatur ipsa rescriptio... Allotriges ceterique deterioris et deformioris apellationis homines) и Помпоније Мела (Quorum nomina vix est eloqui ore Romano), не ћемо се чудити, што су та имена често пута веома незграпна и неразумљива. Шафарик је разјаснио коријен многијема од тијех имена, па се ни њему не поклања онолика вјера, колику заслужује.

Ето на основу историјских чињеница, обичаја, етнографскијех и географскијех имена доказује Сасинек словенство исконскијех Илиро-Трачана.

Сасинеку је била главна задаћа, да докаже старосједилаштво Словена на балканском полуострву а није се упуштао у питање, који су то Словени. Прије неколико деценија није се ни дало о том писати са научном тачношћу, која би потпуно одговарала стању ствари, као што се то данас може. Наши књижевници и научници дали су у томе послу лијепијех података. Од свијех књига, које се тичу тога посла књига Спиридијона Гопчевића „Macedonien und Alt-Serbien" најважнија је; она је од огромне важности за ово питање. Њоме сам се послужио у овој својој радњи и држим да ми је пошло за руком доказати, да су Сасинекови исконски Словени на балканскоме полуострву прави правцати Срби.

I Срби у Тракији и Македонији

Најстарији писци налазе на балканскоме полуострву Трачане, које дијеле на два главна племена:

Илире на западу и Трачане на истоку. Осим тога називају Трачанима специјално обитаваоце између Балкана и Трачкога (Јегејскога) Мора, у које рачунују и Македоњане.

Кога су и каква су рода и племена били Трачани, не кажу нам стари писци. Данас се држи, да су засебно индоевропско племе. Али биљешке, које о њима доносе стари писци, нијесу у прилог томе тврђењу, шта више свједоче, да су Трачани били Словени.

Тако налазимо, да су обичаји и живот древнијех Трачана истовјетни са обичајем и животом Словена. Они су поштивали Бога Sabadiosa, Sabariosa (Dionysios). Римљани наиме то име преводе са Liber (слободан), значи, да је словенскога поријекла. Обожавали су и богињу Bendis, Vendis (Artemis), коју су називали и Kotys, Kotytto, без сумње Котѣ, Кочићка (мачка, која је и представљала а и жртвована јој).

Иродот (IV, 4 — 6) приповиједа, да Трачани не чувају дјевојака, него допуштају да се друже с мушкарцима, с којима им је воља. Али жене чувају веома и кувују их од родитеља за велике новце.*) Када се ко роди, сједу рођаци око њега, те стану јадиковати, колико му је невоља подњијети, а кад ко умре, закопају га, уз шалу и радост споминући, количијех се невоља избавио и што је у потпуноме блаженству. Кад ко умре, стану се жене препирати а пријатељи се њихови живо старају, коју је од њих муж највећма љубио. Ону, која добије ту част те се одабере, стану благосиљати људи и жене, а најближи рођак закоље је над гробом и закопа заједно с мужем.**) Тако исто говори о њима римски географ Помпоније Мела.

Страбон вели, да се Трачани тетовирају, а то је био обичај у свијех Словена у древно доба, а сачуван се у неколико све до дана данашњега. На рукама многијех католика „ходочасника“ види се пушчањем прахом исписано „име Исусово или Маријино“ а около њега почетна слова имена ходочасникова. — Римски историчар Ливије свједочи, да су имали жупане и саборе.***)

Нијесу ли то обичаји и уредбе, којима одговарају обичаји и уредбе Словена? А кад Теофилакт, писац VII стољећа, Гете, једно племе Трачана, изрично назива Словенима (Getae, seu quod item est, Sclavini), близу је памети, да су и Трачани били Словени. У томе нас нај јаче утврђује топографија древне Тракије и Македоније и животопис св. Димитрија.

Једно племе Трачана зваше се Brigi, Bregi; дошло је по свој прилици из Фригије, јер Страбон вели: Phrygi et Briges et Breges iidem sunt. Ако су исти који и Илинијеви Brysae (Брези), настављали су између Месте и Марице а именом својијем значе народ, који обитава на бреговима мора — дакле Брежани.

Класични писци записали су много топографскијех имена, која без сумње имају словенски коријен, као што су имена племена: Coralli (Horali, Горштаци), Dolonci (Дољани), Morisени (Namorci, Приморци), Taulanti (Дољани); — имена гора: Borea, Bora, Ismarus, Sithon; — имена градова: Agora, Astracus (оштри), Bilazora. Brygion, Kabyla, Deberus, Doliche, Gazorus, Horma, Mecyberna, Myeza, Perna, Sana, Savadia, Serdica, итд.; — имена ријека: Agrianes, Leucos, Nessus, Panissa, Sagaris, Strymon, Tzurulus, итд.

Познији су писци записали више таковијех имена и земљу од Балкана до Сињега Мора изрично називају Sclavinia.

Шафарик је пронашао, да су и ова имена словенскога поријекла: у Тракији: Arzos, Рашка; Bessica, предјел Бањско; Debre, Дебра; Dolonci(ae), Дољани; German, Чрмен; Samaika, Самоков; Travus, Трева; Zdebrin; Zernae, Zirinae, Zirinia, Црнец. У Македонији: Cavetza, Кавица, суточица Брегалинице; Melichiza, Малешево; Nestus, Места.

Поводећи се за модерном историјом, коју су сковали понајвише Њемци, ти велики пријатељи словенски, данас се на сва уста говори, да су стари Трачани били огранак иранске гране и према томе нијесу могли бити Словени, нити су словенскога поријекла она народна трачка географска имена, која су записали стари писци. Ми, који вјерујемо, да су Трачани Словени, вјерујемо, да су и имена та словенскога поријекла, макар што знамо, да су се дјелимице изговарала у старо доба, но што се данас изговарају, и да су многа од тијех имена стари писци криво записали а многи њихови преписивачи нагрдили.*) Славни Шафарик намучио се истина

*) Уцјена дјевојака била је у обичају код Срба све до дана данашњега а и данас постоји, само под другијем видом. „Обично су учуњани уцјењивали своју цуру при удаји од 500 до 5000 гроша. Чим је љепша била цура, тим је и уцјена већа. Ну год. 1873 каса пећске нахије Михаило искупи скуп и роше, да за девојку нико не може тражити више од 500 гроша“. Срећковић у Летопису Матице Српске. К 132 с. 32.

**) Жене су прекрађивале обично послије смрти мужевље живог свој, јер нијесу могле без својих мужева живјети. Мацјејовски-Крстић, Историја славенских права. Стр. 75.

***) Cotys, Thrax, Odrysarum rex. Liv. XLII, 29. — — Populum Romanum meminisse amicitiae, quae cum Cotie maioribusque eius et gente Thracum fuisset. Liv. XLV, 42.

*) Напоменућу сам већ, да стари писци нијесу тачно записивали народнијех топографскијех имена просто с тога, што су била тешка за њихов изговор. Што се догађало у

много, доказујући да су та имена словенскога поријекла, али је успио. Ево за примјер, како он доказује словенско поријекло имену ријека Arzos (Рашка) и Strymon (Струма). Arzos (ријека у Тракији 456 пр. Хр.) Herod., T. Peut., Itin. Anton., Acta s. Alex.; данас Рашка. Од словенскога коријена РЪС, r's, ономатопоетскога имена за ток и шуштање воде, потјече непрегледна множина словенскијех имена ријека и вароши; испореди Ras, Rasa, Rasenica, Rasina, Rasinica, Raška, Rãsa, Resa, Rjasno, Resnik, Resica, Resata, Risno, Ros, R's, Rosa, Rusa, Rusava, Ruseka, Rãzanj, Rešov, РЪШАВА у оне; Оршава, Орша, Оршица, Оршик и друге ријеке и вароши у Русији, Литавској, Пољској, Чешкој, Словачкој, Србији, Бугарској, итд. — Strymon (ријека и варош у Македонији 456 пр. Хр.) Herod., Thuk., Skyl., Skym., Liv., Strabo, Mela, Plin., Ptol. и други; негда Strumen, данас Strumza; испореди Strama ријека у Германији, Strumien ријека и варош у Минској, Strumica, Strumešnica и друге ријеке и вароши у Македонији и другђе: испореди stramien, пољски врело, што је ближе Strimon-у него Strom, јер у—и.

Боже! Чијега су поријекла иста ова имена по Пољској, Руској, итд. ће није било древнијех Трачана са балканскога полуострва?

У животу св. Димитрија († 529) називају се домаћи народи Македоније: Drogobitae, Sagodati, Belegezeti, Beaniti, Berziti већ убичајеним именом Словена,*) који су први правили барке од једнога јединцатога трупца. Јер такове барке карактеришу Словене, које су само они од искона правили; отуда слиједи да су трачки и македонски Словени потомци пражитеља трачкијех. И његов историја знаде за Словене, сваће оне налази и овакове барке, шта више данас се ископавају и оне, ће је одавна нестало Словена (у Шпицарској). Јелини су их називали словенском ријечи καραβος, καραβια, korâb, korâbek, корабљица. А да се Дрогобити, Сагодати, Белегезети, Бенити и Берзити у животу св. Димитрија изрично не називљу Словенима, не би се данас рекло, да су Словени, него да су несловенски народи, којијех је једноставно нестало. Живот св. Димитрија не приказује их као досељенике, него као домаће народе, који су имали своје кнежеве византијскоме цару потчињене и своју народну управу, која им је остављена још онда, када су их покорили Римљани.*)

Из свега овога слиједи, да треба забацити теорију о сеоби Словена на балканско полуострво. Модерна историја сашла је са научнога пута свога и изгубила је сву научну озбиљност. Она иронично вели, да је Трачана тако нестало, да им се једва знаде за име. Говорећи то, презире она старију своју другу, која о томе не говори ни ријечи. За Бога, како је могло тако нечујно нестати Трачана, за које Иродот вели, да су највећи народ послије Инда, да суврмени писци не би о томе ништа знали и нама казали. Трачане, јер су несложни били, покорили су Јелини и Римљани, али не за то да их искорјењене, него да им служе. Шта више цареви Елијус Като, Константин и Клаудије насељују у Тракију и Македонију прекодунавске Гете и Сармате, сроднике Трачана, ле с тога, да појачају становништво своје царевине. Историја разликује Трачане од њиховијех господара Јелина и Римљана. Они су били под врховнијем господством византискијех царева а у корди су их држали чврсти градови, који су подигнути били у срцу њихове земље**) или на обалама мора и у којима је била царска војничка посада.

Римљани су старосједиоцима остављали слободну самоуправу. Као што свагда бина, тако су и тада поједине одличније породице па и читава мјеста почела примати латински језик и обичаје а с њима мало по мало узеше и уређење римских муниципија. Модерна је историја свакако на криву путу, кад каже, да су исконски Илиро-Трачани листом поромањени. Римљани су ратовали жестоке ратове, док су својој власти покорили цело балканско полуострво. Па и онда је римска власт имала с балканским народима крвава посла баш с тога, што балкански народи нијесу били вољни подносити туђинскога тешкога господства. Ако су сада поједини па и читаве области примале латински језик и римске

*) Solavenorum gens numero infinito ex Drogobitis (Драгокићи), Sagodatis, Belegeretis (Белеготаши), Baenitis, Berzitis (Брезјаци), reliquisque, quae primum uno ex ligno naves praeparare dicideranl.

*) Evocatis ex tota provincia principibus (жупани) conventum habuit. Livius XLV. 29.

**) Quid sibi volunt in mediis barbarorum regionibus Graecae urbes. Seneca I. 106.

тако древно доба, то се догађа и у наше просвећено XIX столеће. Чувени путник, Њемац др. Хајнрих Барт, проучавао је 1862 год. неке предјеле Македоније и Старе Србије, па је чисто српска имена свесијем загрдио. Њемачку по Гошчевићу (стр. 50 и 51 српски превод) неколико имена: Марко Кôли (Марко Краљевић), Oreovitsa (Ораховица), Sfeti Treska-Bogoraitsa и Treska-Etsi-Bogarol (Света Богородица-Трескавец), Kalitsa (Ракитец), Urasnitsa (Враштица), Hinova (Ивово), Gedina (Дедино), Strumia и Strumnitsa (Струмица, Orusha (Скоруша), Wisheren (Виреници), итд. Ко би рекао, да су то чисто српска имена? Данашња словенска филологија била би пра, која би то запиљекла, кад би, рецимо, путни извјештај Бартов пријадао времену Страбонову и наружила би свакога, ко би се усудио рећи, да је записивао чисто српска имена.

обичаје и уредбе, може ли се узети, да се и таким односајима сав народ једнодушно поромапио. Римски утицај био је нај јачи у сјеверном приморју Сињега Мора, које су Римљани најприје покорили (г. 167), па управо ту гледасмо нај јачу борбу између туђинске латинштине и народне свијести.

И јелинштина имала је од искона велик утицај на народ балканскога полуострова и у политичном, и у друштвеном и у црквеном погледу, па ипак је огромна већина народа одржала своју народну самосвојност. Турци су у средњем вијеку брже покорили балканске народе (1396 — 1463) и грозно су поступали с њима, па их опет нијесу потурчили.

Доцније, кад се божем Словени доселили на балканско полуострво, почело је, вели се, пословењивање поромањенијех Трачана. То је опет парадоксон, јер је познато, да Словени имају врло слабу асимилацијону снагу, па усљед тога не могаху нити могу у Словене претворити својијех сусједа. А да је имају онако силну, какову имају Нијемци и Румуни, та пословенили би читаву Европу!

С. Кончар

(Наставиће се)

КЊИЖЕВНОСТ

BACILLUS EROTICUS

(Наставак)

б) Други, не мање распрострањен а не мање неоснован тип јесте тип туберкулозне љубави. Тај се тип појављује у безбројним записницима, дневницима, изданим после смрти. Спомепућемо само од наших првих романа један и то: »Без оца и мајке« од Пере Радуловића (»Јавор« 1875 год.). У одломцима се ту прича, како су обоје били здрави, лепи, заљубљени . . . Сад ил' нису имали смелости да се изјасне, или нису имали прилике за то. Он је још ђак. Њени родитељи је дају другом. Ал' он и она не могу да се прежале, уздишу, плачу, пишу стихове и записнике, вену, пљују крв, пропадају, умиру. Овде се случајно она преуда, он не умире, по гине у бољу за ослобођење. Но кад би се више прича узело, и испоредило, нашла би се једна основа. Обично су то несвршене јуристе, писари, учитељице у местима за божји леђи, удовице, које вену за мужем, калуђери. Све то морају бити приче особито суморне, дирљиви романи, са пуно уздисаја и мушких и женских суза, приче јадиковке. А бива и мало друкчије. Он је добар, она невера; он се пролоза, суши и гине. И та проклета сушица, којој лекари не знају лека, сто могла би се лепо љубављу излечити, а овако прати баш највише љубавнике у хладни гроб . . .

Јесу ли те приче прво у нас поникле? Здрава и једра наша народна појезија нема таквих прича ни песама. Њу провејава здрав, једар и снажан дух живота, дух млада, снажна, за живот подобна народа. Имамо причу, где болест утиче на развој љубави и чини несрећу, али случајно и уз то грандијозно, у Максиму Црнојевићу. То је шаблона са запада, последица периода јадоморног певања. Можда је у санскриту и индијском свету и могла забавити, као и у доба немачке романтике, машту читалаца, ал' данас, где Кох и други истражују етиологије болести савршенијим средствима, више јој места нема. Можда је и дивота одјекивала у добу немачке романтике, кад су први људи и песници свога доба певали јадомору и бежали од људи у ситу и рогоз, да се исплачу у дебеле књиге песама над несрећом људском. Шамисо је бар том приликом, гледајући много у молуске, и привредио науци, јер је први пронашао хермафродитизам у тих ситних створова; али Ленау је дошао до лудпице. У нас, у здравом роду, не треба да се лепи та прича, но је треба гребити као губу из торине, ако хоћемо да имамо духом здрав подмладак и да нам се лепа књижевност пише и развија и за зрелији слој друштва и према укусу свесније класе.

А смета ли нама тај начин причања? Ја тврдим да смета. Прво, што та неоснована маштанија запрема места здравијем елементу у књижевности и ствара сањалице и незналице, а друго, што у народ не може да продре право и здраво мишљење о постанку те несретне болести, од које се треба чувати унапред још више но од колере с тога, што затире не само

онога, у ком се залеже, по чак и треће колено. А рекох, да лепој књижевности можемо приписати велик утецај на мишљење и осећање народа, како у буђењу родољубне свести, тако и у другим питањима науке и живота. А ако у се увережи то уверење, да љубав може проузроковати ту болест, губи се мерило за здраву и нездраву породицу, губи се главни принцип при љубавном одабирању. А знамо по Дарвину, да је добар избор само пут и начин за усавршавање врсте

Ми с тим морамо једном бити на чисто. По узору Руса и Француза ево и наша браћа Хрвати у својој лепој књижевности почеше популаризирати новије стечевине медицинских наука и народ свој о том обавештавати. Не ћемо да репродукујемо ђалскога приче: »Radmilovića«, где анализе спиритуализам и хипнозу, или причу »Мој пријатељ Др. Н.«, где износи опасности лечничког позива. Али ћемо изнети више што из једне од »Bednih priča« његових из приче »Za što?«, јер она баш засеца амо. Ту нам прича даровити писац, како драга за драганом вене. Али за што? Заволела га је и похитала да га дворн. Дворила га је, хранила га је, јела с њим и бдила по читаве ноћи; удисала атмосферу око њега, пуну бацила, јела с једног тањира и наскоро после смрти његове легла с њим у хладни гроб. Из овог кратког мога излагања, ви, који сте викли, да уздишете само за месецом и звездама, помислићете: та то је прозајично скроз и сухопарно! Но прочитајте ту красну цртицу и видећете, да озбиљна наука није обесчастила кичицу правога уметника, није му одузела пимбуе и спички. И ја мислим, да је та »бедна прича« »За што?« баш за то преведена на све словенске па и на француски језик, јер је на темељу реалне науке подигнута. А што је на основаном научном темељу саздано, то је здраво, једро и трајно. Ко нам је још приказао у причи пренашање туберкулозе у браку, што у животу међутим често бива? А није ли од користи при склапању брака узети на око тај моменат?

Што се већег задатка лаћамо да решимо друштвене проблеме, треба све веће научне студије, а не олако расправљати о узроцима и последицама. У питању болести наука је данас дубље заронила и има она одсудну реч. А њена је реч то, да сама туга није у стању у здравом телу сушицу произвести, до ли ето на горе наведени начин. А зар је то свеједно, овако или онако приказати? Ми мислимо, да није и да се у данашње доба то мора јасно истаћи.

Др. И. Ј. Равни

(Наставиће се)

КЊИЖЕВНА ПОЛЕМИКА

ЈОШ ЈЕДНУ И ПОСЛЕДЊУ О ТОДОРУ БОСНИЋУ И О ОДБРАНИ СЕНТОМАША

Чланком г. А. Ђукића у 28 броју „Стражилова“ постаје Босниће во питање озбиљно. Пита се: ко има право?

Нек ми је овим дозвољено, да наведем своје разлоге и да дам своме убеђењу израза, да је први нападај на Сентомаш год. 1848 безусловно и без сваке сумње одбио као заповедник те позиције ц. кр. стражмештар и народни капетан Тодор Босниħ.

Ево мојих доказа:

1) Кад сам ја видео, као што рекох у свом последњем чланку у „Стражилову“ од 10 јула, у Чуругу код Стевана Сурдучког, он ми причаше, како је јуришем Фелдвараџ отео и водио ме је на бојиште те сам још видео неколико несахрањених лешина. *Он ми онда не рече ни речице да је бранио Сентомаш*, а замачно би што казао, да је био у Сентомашу и да га је бранио. И ја бих то савесно у својој књизи о рату навео био, као год што сам његов нападај и отмицу Фелдвараџа утубио и навео. Читалац је можда могао видети из моје књиге и из мојих чланака о нашем ратовању, да сам се трудио и да сам савесно сваког мог друга и најмању заслугу и јунаштво споменуо, па чак и заслугу оних, који су мени били онда и данас још највећи душмани.

2) Пера Бига вели.

3) Тодор Босниħ сам вели писмено, да је он, Босниħ, први непријатељски нападај на Сентомаш дочекао и сузбио.

4) Књига од Новака Голубског вели то исто; и

5) ц. кр. стражмештар Тодор Босниħ је одликован златном колајном за храброст за ону одбрану Сентомаша.

Где је сад право, правда и истина?

У Бечу 21 јула 1894.

Јов. Стефановић Виловски

КОВЧЕЖИЋ

КЊИЖЕВНИ ПРИКАЗИ

Српска Краљевска Академија. Глас XLIII. *Сват. Н. Вуловић.* **Белешке о Архиепископу Никодиму** од — —. *У* Београду, штампано у крал. српској државној штампарији 1894. Цена 0·50 динара. — Свакн ће и најмањи прилозн ка објашњењу наших књижевних старина добро нам је дошао, а особито још у ово време, кад се опажа неки немар спрам старих споменика наших. Дела наших књижевника XIII, XIV и XV века (поглавито биографије) критички су издана трудом наших најбољих књижевника, па је скоро на томе и остало. Оно се до душе покушало, да се та дела оцене по њиховој литерарној и историјској вредности, но све те радње мање више не почивају на дубљој студији; све, што се о њима рекло, мање више је опште, а у специјалностн се није упуштало. Један од главних недостатака је тај, што се споменици ти не изучаваху упоредо са производима те врсте литературе у византијској књижевности. Тим путем би нам много тамно место постало јасно и разумљиво. Писац расправе, коју хоћемо да приказкемо, изгледа је већ пре неколико година своју студију о биографијама српским XIII века, па и ако његовој расправи имамо на многом чему да захваламо, то ипак и она пати од онога, на што смо горе указали. Писац горње расправе врло је добро учинио, што се ограничио на натпис „Белешке о Архиепископу Никодиму", јер о Никодиму као књижевнику XIV века није све казано и расветљено, као што би се могло учинити. Своју расправицу подслио је писац на пет одељака. У првом одељку говори о животу и раду Никодимову. Говорећи о преводу типика св. Саве Јерусалимског прелази Вуловић на посланицу Никодимову од г. 1322, „којом утврђује права, која је још св. Сава дао ћелији кареjској". Занимљиво је, да су у тој посланици сва она места, где се говори о владости Савиној, о његову поклањерењу у Св. Гори и још друге старе увете на Теодосија, што је нов доказ Вуловићевој ранијој тврдњи, да је Теодосије врло рано истиснуо Доментијаново дело. У другом одељку расправља писац, да ли је превод јерусалимског типика по руконису народне библиотеке београдске аутограф Никодимов — као што је Даничић држао — или не. Вуловић држи да јесте. Разлози, којима подупире своју тврдњу, јаки су. У овом одељку даље интересна је белешка Вуловићева, у којој тврди, да је Бошковић у делу „Писма о књижевности српској и хрватској" целу партију о старој српској књижевности израдио по његовим (Вуловићевим) лекцијама на Вел. Школи. У трећем одељку износи доказе за ова дата, која је он одредио. У четвртом износи две повеље Милутинове, у којима се спомиње Никодим. По њему су ове лажне и доцнијега постања. Да ли се тако што може мислити за знамениту Милутинову повељу Хиландару, у којој је његова аутобиографија? Изгледа чудно, да владалац у једној незнатној повељи излаже своју владавину, док међу тим у много значајнима то не чини, но за то се не може рећи да је ова фалсификат. Писац је требао дотичну повељу поредити са Милутиновом биографијом у Данила, па тек онда да је пустио свој суд. Може бити да је он то учинио, па ће резултат тога да напесе у својој другој расправи, на којој — како чујемо — ради већ од дужег времена. Но свакако је требао то овде учинити, ма само у главним потезима. У петом одељку одређује писац шта има у Никодимову типику што није Никодимово. Држи да сви они радови у аутографу Никодимову о српским светитељима не потичу од њега И у овом је одељку требао поређењем показати, да је петроградски типик преписе са Никодимова типика, те да према томе пада у XIV а не, као што Јагић држи, у XIII век. Самим речима не можемо веровати. Па и поред свих ових недостатака добро ће доћи ово дслце потомком испитивачу Никодимове радње, оно ће му у многом чему послужити као путоводља.

Мол. **Р.**

КЊИЖЕВНЕ БЕЛЕШКЕ

— По смрти ћерке Вука Ст. Караџића Мине Вукомановићке нашло се у њеној оставини много Вукових дела, која до сад нису штампана. Има довољна за речник, читава свеска народних песама, Вукова аутобиографија, историја Србије у почетку овог века, Вуков одговор Нимцовој Грујићу на примедбе му на превод Св. Писма, Вукова кореспонденција с Копитаром, Гримом, Шафариком, Мушицким и. т. д.

— Изашло је друго коло књига срп. књижевне задруге у Београду. У том је колу настављена Досптејева аутобиографија, даље су ту меморпа проте Матије Ненадовића, стари роман Богобоја Атанацковића „Два идола", нов роман Андре Гавриловића „Прве жртве", стихозни преводи Вл. М. Јовановића под натписом „С француског Парнаса", даље нашн списи Јосифа Панчића с натписом „Из природе" и најпосле „Камено доба" од Јована Жујовића.

— У 28 броју „Гласа Црногорца" од ове године има неозна повољна оцена на „Успомене из Италије" дра Ђорђа Ђере.

— У седници филолошко-историског разреда југословенске академије знаности и уметности у Загребу пре две недеље прочитан је животопис Павла Ритера Витезовића из пера покојнога Радослава Лопашића, који је поклоно Иван Ткалчић.

САДРЖАЈ: Песништво: Под плавим небом. На месечини. Сеоска реч. Дневник једне жене. — Поука: Прадомовина Срба. — Књижевност: Bacillus eroticus. Књижевна полемика: Још једну и последњу о Тодору Босњићу и о одбрани Сентомаша. — Кончевић: Књижевни прикази. Књижевне белешке.

„СТРАЖИЛОВО" излази сваке недеље на читаву табаку. Цена му је 5 фор. а. вр. на целу годину, 2 фр. 50 новч. на по године, 1 фр. 25 новч. на четврт године. — За Србију и Црну Гору 14 динара на годину. — Рукописи се шаљу уредништву а претплата књижарници Луке Јоцића у Нови Сад. — За Србију прима претплату књижарница В. Валожића у Београду.

Издаје књижарница Луке Јоцића. **Срп. штампарија дра Св. Милетића.**

БРОЈ 30.

СТРАЖИЛОВО

ГОД. VII.

ВЛАСНИК И УРЕДНИК

ЈОВАН ГРЧИЋ

У НОВОМ САДУ, 24. ЈУЛА 1894.

ПЕСНИШТВО

* * *

Од куд долећеш, разблудна ноћи,
Те благом мире твоје тамне власи?
Да ли из хладних струја океана,
Где си пламен летњег дана
Провела на груди'
Воденог духа
И сад се дижеш ... у твојој коси
Горе корали, сија се бисерје,
Ризе су твоје обливене
Светлошћу благом и дахом влажне траве
И груди мирисаве
Росне и меке
К'о лабудово паперје ...
Заштитнице добра,
Љубавник се теби клања,
А ти га благосиљаш
Сањива, уморна
Од миловања ...
Ноћи, не тони скоро у морске струје
Да љубим
Под твојим окриљем благим:
Злато ми спава на руци,
Драга ми спава, склопила је очи,
Продужи власт, ноћи чаробна,
Скоро ће зора доћи,
Већ дишу јутрењи ћуви,
И ја не ћу моћи
Поцрпсти богатство сласти,
Којим су препуњене
Усне и груди њене ...

Ленекій

СЕЉИНА РЕЧ

ПРИПОВЕТКА ИЗ ГОРЊЕ СЛАВОНИЈЕ

(Наставак)

XIII

Чукнуо је стари Лаза, шта му хоће син, чукнуо и снеveселно се. Како га је тај глас поразио! »Може ли то бити? Може ли то бити?« говораше стари као у несвести. »Мој Миле, мој добри Миле, мој понос, опакав момак! Где би он такво што починио? Довести зар у кућу којекога, да му се село подсмева, да буде на поругу другима! Па зар ја да тако што доживим?! Не, не, не, то не може бити! О, Боже! О, Боже, буди милостив! Не допусти, да та срамота падне на сиву главу моју! Идем до њега, да га питам, па ако је збиља то наумио, да га упутим. Не послуша ли глас старога оца, идем да га прокунем, очинском клетвом прокунем.«

И старац натукао масну шеширину на чело, узео палицу у руке и упутио се до сина.

Нашао га где у соби седи и премишља. Старац му се жалосно јави, готово да се расплаче. Мила нешто текну у срце. Наслућивао је, шта оца до њега носи.

Старац седе, погледа по соби, накашља се па прозбори:

»Е, лепо си направио кућу.«

»Како видиш, и намучио сам се.«

»Сада само да ти је женица, па да ти кућу држи у реду.«

»Е, биће и то, биће!« промуца Миле.

»Реци, којој ћемо да пошљемо гласе?«

»Још право не знам.«

»Не ћемо ли Мари Аћимовој, или Цуји Николиној, или Јели Аврамовој?

Миле гледа преда се и ћути а старац навађује све оштрије.

»Не знам, управо не знам, док не промислим!« брани се Миле.

Старац се значајно накашље, устане, приђе Милу ближе и једовито почне:

»Не знаш? Да ли незнаш? Али знам ја: не ћеш да казујеш староме оцу, старој, као што мислиш, будали; па та будала ипак знаде. Ти просиш, а и не питаш старога оца.«

Миле гледа пред себе, пљуцка, а старац се све већма жести:

»Лепо ми сладиш моје старе дане, а јесам ли ја то заслужио од тебе? И ти, мој сине, хоћеш да ми моје старе дане отрујеш! Учиниш ли то, сине, ранићеш срце моје. Боже, што сам та скривио, да ме тако караш!?«

Миле устаде те рече благо:

»Седи, оче, па се не љути.«

Старац седе на тишим гласом настави:

»Је ли, сине, да не ћеш те срамоте нанети мојој седој глави? Је ли да ћеш свету показати, да си бољи од гласа, који се о теби шири? Та како ћу изићи пред људе, обистини ли се, што се говори?! Немој, сине; немој, рано! Није она твој пар. Има наших девојака, које теби и доликују, а мани се жене туђега закона, с којом никад не ћеш бити срећан. Заклињем те овом мојом седином и млеком матере твоје, не чини покора, не буди поруга селу, да ти се гори од тебе ругају. А где би ти и водио туђег закона жену у своју српску кућу!? Опомињем те успоменом покојне матере. Сети се, да те српска сиса одранила, да те српска рука начинила човеком. Не каљај свете вере своје, не мрчи миле успомене на добру матер своју! Ње убијај седога оца свога, коме си једина утеха на тужноме овом свету. Послушај глас оца свога, који ти жели само срећу. Видиш, и твоја сестра није ме хтела послушати, кад сам ју на добро упућивао. Ја сам ју проклео и не ћу ништа о њој да чујем, а данас се љуто каје. Хоћеш ли ме послушати, сине, да ти благослова очинскога не ускратим?«

»Оче, ради што знаш, али ја не могу друкчије!« рече Миле одлучно.

Старцу би, као да му ко оштар нож рину у срце.

»Дакле ипак ћеш ју довести у кућу?« упита растужено старац.

»Да, оче, друкчије не могу!« одговори Миле тихо.

»Уцвелићеш старога родитеља свога?«

Миле ћути као камен.

»Погазити свету веру нашу?«

Миле ћути.

»Бити селу на поругу?«

Миле ћути.

»Рлити се са којекаквим пробисветом код толиких наших девојака?«

»Доста, оче!« тргну се Миле. »Твоје ми речи цепају срце, али помоћи не могу. Она ми је тако срцу прирасла, да бих волео главу изгубити, него се с њоме раставити.«

Старац опеј моли:

»Немој, сине; немој, рâно! Погледај на свога старога родитеља. Ти се с њоме не можеш венчати, јер она има свога мужа, од кога је утекла, па где би ти, такав момак, живео као, Боже прости, некрштена душа.«

»Не могу, оче, не могу!«

»Проклет да си, сине! Сунце на те не синуло!« јаукне стари узвишеним гласом, који му подрхтаваше од узбуђења. »Никада ти на дворишту нетао не заневао, ни у стаји во заркао! Не родила ти по њиву белица пшеница, ни по ливадама сочна трава! Ти си мене, стару и немоћну сироту, љуто расцвилио . . . Не имао од срца пород, с тобом нестало и наше имена, јер си га тешко окаљао! Тролетна ме спопала грозница, ако више икада прекорачим и праг ове проклете куће! Изгубио сам кћер па и сина, слава нека је Богу!«

Старац се окрену, превуче рукавом преко очију и остави сина. Тетурајући се путем, шаптао је: »Боже, Боже мој, шта сам ти сагрешио, те ме тако љуто караш!« Све му беше црно и немило, а суза је сузу достизала.

Миле од муке легао на земљу и савио се у клупко. Беше ван себе.

XIV

Има томе двадесетак, а можда и која годиница више, како је страна најезда почела потискивати Србе Липовчане с њиховних прадедовских огњишта. Није ту радио ни мач љути ни пушка убојита, него новац. У српски свет ударила сиротиња, а многи Липовчани не нађоше другога начина, да се отресу беде, него да продаду дедовину своју, па да се отисну у бели свет и савију нова гнезда. Држим да је поглавити узрок пропадању српскога живља у неким крајевима ране и плодне Славоније у том, што су разрешене моћне српске задруге и што им је одузет пристуи у властелинске шуме. Док су Срби живели у задрузи, па док могаху испуштати благо своје у простране шуме, добро им је било. Но надошло је ново време, Липовчанин је морао све своје потребе подмиривати земљорадњом, а тому не бејаше вичан. Властелин искрчио своје простране шуме, населио стран свет онде. И где је пре Липовчанин безбрижно звиждао, пазећи благо своје, данас се подижу уредна села странога света. Шуме је нестало, а марљиве руке насељеника плуже плодоносно земљиште. Где се пре кочило столетно храшће и огромне букве, ту сада ниче белица пшеница, а приход њен богато награђује труд марљива досељеника. И док се он богатио, Липовчанин је даномице све више сиромашно. Најпосле је један за другим стао остављати прадедовско огњиште и нестајати из Липовца, а данас их има тек шачица, који се боре, да се одрже, али страх ме је, да се не ће моћи отхрвати. Непријатељ српства радује се томе, али за то сваку српску душу мора заболети срце, кад види, како туде нашег народа из дана у дан бива све мање. Шта ћемо! Поучаваћемо га лепим речма, храбрити га лепим примерима, заклињати га успоменом прадедова, који основаше својим потомцима мирна огњишта, да их не остављају, крепити их надом у ведрије дане. Не успемо ли, не може нас нико кривити: учинисмо што могосмо, а вапићемо још на небо, да милостиви Бог не да, да се српству овде затре корен. Ето, то је све, што можемо учинити; а чинимо ли сви, који смо упућени да то чинимо, толико, учинићемо доста и спасти душу нашу. Свештеници, учитељи, ви народни апостоли, будите то у истину! Радите, док имате за кога да радите! Не занемарите ништа, не пропустите ни једне згоде, а да не поучите народа свога љубави према оној груди земље, коју су му стари орали и на којој је он угледао бела света: радиности, штедљивости, разборитости и осталим врлинама, које нас чине јакима и моћнима. Поносите се тиме, да сте баш ви неимари боље народне будућности. Не плашите се никаквих запрека, кад се ради о спасу народа, из кога сте поникли; не страхујте пред моћнима, не дајте се завести од противника, јер нико не може ни не сме бити бољи пријатељ народу од вас. Просвећујте народ, сваки на свој начин, али и једни и други за истим смером идите! У данима, када је народ наш у овим крајевима обузет као неким нехатом и за свој опстанак, и за своју веру, и за народност своју, будите га, улевајте му наде и поносa у обумрло срце . . . Много се погрешило, што се није настојало, да Срби у овоме крају ојача, како би сада могао сносити беде, које су дошле, а које се предвиђале да ће доћи. Али што се није учинило,

за тим се може само жалити а немар осудити, а ви гледајте, да чините, па да поправите, колико се може, што се занемарило . . . Омилите му цркву, предобите га за школу. Црква ће му улити наде, дати му снаге, да не клоне, а школа га оплеменити и приучити разборіту животу. Покажите и речи и делом, да сте своме народу несебични пријатељи, а увери ли се народ о томе, послушаће глас ваш, поћи ће за вама, примаће опомене ваше. Не реците никада: није могуће. Хтети је моћи, па ви бар, народу примера ради, не смете се показати малодушни. Не плачите, што је разорен град, већ настојте, да се на његовим развалинама подигне и лепши и чврстији, јер знајте: хоћете ли само, ви много можете!

* * *

Липовац су населили махом Чеси, а понешто и Швабе из Мађарске. Први насељеници покуповали су у бесцење српска земљишта и сасма друкчије почели их обрађивати. Ни један комадићак њи остао празан, необрађен. Силних живица почело је нестајати, док се нису показала чиста поља. Липовчани су им с почетка задавали неприлика, али страна најезда, као свака најезда, показала се жилава и истрајна, док није најзад победила.

Липовчани данас сносе досељенике, као што биље сноси намет-билине, али никада се с њима нису особито спријатељили. Њих раставља с једне стране, што Срби у досељеницима виде своје заторнике, а с друге стране деле их разни обичаји и разан начин живљења. Они живе у једном месту на ипак одељито.

У току тога времена није настао ни један случај, да би српско момче обегенисало Чехињу девојку; а и не може да ју обегенише, јер Чехиња девојка тек се почне развијати, паће себи драгана. Колико је у томе узвишенија српска мома, која губи девојаштво своје тек у брачној постељи. Србин је ту врлину увек ценио и српска би мајка од тада од стида у земљу пропала, кад би јој ћерка девојачку част окаљала. Наће ли се ипак така јадница, презре ју не само цело село, него и најближи род.

XV

Све је село гракнуло на беднога старца.

»А, а, твој се син понемчио!« довикиваху му једни.

»Гле, гле, како се дечко у пандурији поносно! Проста му је наша прегача; он хоће сукњашицу!« додаваху други.

А растужени старац осећа бол, као да га бију стоструком канџијом. Привикао је, да га свако предусрета лепо, а гле сада беде преголеме, постао је предмет поруги и пребацивању.

»Да је мој син то урадио,« вели му Аћим Босанац, »шијом би му завршуо, пре него што бих дао, да ме тако осрамоти.«

Бедни старац ћути, срце му се стврднуло од преголема бола . . .

Недалеко од села становао старац врач, до чијих врачбина неуки свет пуно држаше. Уцвељени отац упутио се до њега, надајући се, да ће му он моћи сина повратити.

»Исцели ми сина,« говораше му, »од моје сиротиње царски ћу те наградити.«

Старац постави пред себе неке камичке, које називаше »стрелицама« и за које говораше, да их је убрао на »светоме« брду, за које он сам знаде, значајно их разгледа и лагано стане говорити:

»Стрелице не лажу и ја у њима читам, да то није од божје стране. Нечастиви је уплео своје прсте, јер му зазорно бејаше гледати очинску љубав, којом си сина пазио. Али божја је преча него ђаволска. Заветуј сина матери божјој, она ће уништити адову моћ и повратити оцу чедо његово. Али пази, нечастиви ће се разгневити . . . за то бди позорно над својим дететом. И нека жена, коју ти веома мрзиш, могла би ти помоћи. Удобровољи се према њој, љубав према сину нека ти је јача од мржње према тој жени.«

»Шта рече?« брецну се Лазар. »Само једну женску мрзим, а та женска је моја рођена кћи. Зар с њоме да се мирим?!«

»Ради како знаш, а ја рекох само оно, што у стрелицама пише.«

»Да, да!« шапну стари. »Помирићу се са кћери, да добијем сина.«

Пружи за тим врачу цванцигу и тужан, као и пре, поврати се у немило село.

XVI

Катинка дошла Милу са свим и настанила се у његовој кући. Не може да му буде жена, е на биће му љубавница свему свету на видику.

Миле с почетка није никамо ишао од куће. Осећаше, да би пред њим показивали, да се у селу покаже. Марљиво је с Катинком

превртао земљу и плодине у њу засађивао. Катинка беше весела, а када би Мила знала снаћи туробност, те би се сневеселио, драгана би умилним речима настојала, да му поврати добро вољу.

Међер се Миле мало по мало засићавао тога необичнога живота. Пожелео оца, пожелео и друштва, а попио би и коју чашицу »мученице«. И тада би га готово спопало очајање и он би режао попут раздражена пса. Драгана не имађаше више речи, којима би га могла ублажити, а њено умиљавање долажаше му да га мора још већма раздражити. Најпосле поче бежати од куће и залазити у крчму, где мишљаше наћи у пићу утехе и заборава. Највише га пекло, што отац не ће ништа да зна за њ. Али ни у крчми није нашао мира. Познаници му се попеше на душу те га узеше пецкати и грубо исмевати. Миле би дошао кући још разјаренији, а кукавна Катинка морала је бежати испред његова беса.

Та цело га село вређа! Док није никамо ишао, није ништа ни чуо, па му његово стање није ни пало тешко.

Иде ли сокаком, чује кикотање: »А, ево Немца!« — »Ма право се попемчио!« — »Кад ће водити своју Немицу на венчање?« — »Једна жена на два мужа!«

А Милу бејаше е га нешто притискује црној земљи. Радо би да поносито дигне главу и свакоме отворено у очи погледа, али се не усуђује. »Терет, ужасан терет!« шапуће у себи и гледа, да што пре умакне... Сусретне ли га која девојка Српкиња, не смеши се на њ весело као пре, него га се клони, као да се с нечастивим сјармио. А Милу је тако тешко, тешко, да би од јада и плакао и косе чупао.

Та већ га девојке и у колу певају.

Иде Миле касно шором а чује песму; девојке у колу певају танко гласовито:

Лазин Миле поносит,
Он Српкиње не ће,
Немица му у вољи,
Па се с њоме шеће.
Или: Милов отац једовит,
Проклео је сина,
Али Мила ни брига
Немица је фина.

Девојке му се подсмевају. Он сваки час застаје, тешко уздише, тако му је, као да се планина на њ сурвала, пригњечила га, а он не може да се терета ослободи. Дође кући, шкрипи зубима, а у ушима му зуји поругљива песма липовачких девојака...

Катинка скакуће око њега, обасипље га врелим пољупцима, блажи га нежним речима; али њему се то чини као да га ко бије стоструком канџијом и још већим јадом испуњава му груди...

»Чиме сам те увредила?« пита она нежно.

»Сам сам се увредио!« одговара он једовито.

»Не трпиш ме зар више?« пита га она још милије.

»Сам сам себи одуран!« одговара он бесно.

»Кажи ми, чиме сам те увредила?«

»Чиме? Па још питаш!« викну Миле раздражено. »Живот, живот си ми отровала, разумеш ли, ти наметнице једна!«

Катинка удари у плач... Ох, те сузе, те сузе! Оне само још беху кадре да уздрже Мила, да не учини што, са чега би се кајао целог века.

XVII

Ма да се стари Лаза одрекао сина и проклео га, ипак не могаше угасити у своме срцу родитељских осећаја. Неизмерна га туга обузела за милим дететом, које га никад дотле ничим није увредило, а где како сада забрази! Једном му је Миле послао поруку, би ли му смео на очи доћи, али му старац отпоручи, да о њему ништа не ће да чује, док је код њега невенчана жена.

Болело је, јако је болело старца, кад је чуо а из прикрајка видео, како му син оронуо. »То није више онај поносити момак!« шапташе ражалошћени старац. »Упропастио се, сам се упропастио. Дубоко ли је забразди, кад га не могоше на праву стазу извести савети и клетва очинска. Мој Миле — не, он више није мој — сасма се порушио. Гледам га ту неки дан, не могу да га познам, чисто је некако подивљао. Боли мене моје срце за изгубљеним сином, за изгубљеном мојом надом, весељем мојих старих дана. Али што ћу му ја, када му је преча та жена, којој не знам рода ни имена, од рођенога старога родитеља!« Старац се расплака... »Још ћу покушати, што ми врач рече, па онда нека буде воља божја.«

Освануо је осми септембар, дан Мале Г'оспојине. У Пакрацу, метрополи славонској, код црквице Гавринице сакупио се тога дана са

свију страна српски свет, да се помоли матери божјој Гавриници и да се препоручи моћној заштити њеној.

Црквицу ту подигао је Србин пеки, по имену Гавра, и посветио ју успомени матере божје, а народ ју прозвао »Гавриницом«. Сграђена је изван града на источној страни на подножју пакрачке горе. Српски свет приписује матери божјој »Гавриници« велику моћ, за то се свако, кога каква беда снађе, препоручује у њену моћну заштиту. Томе се има приписати, што се о слави слегне силан народ тамо.

И стари је Лаза тога дана рано подранио. Још нису певци ни зоре навестили, он већ беше у трећем селу, а када се сунце рађало, беше готово Пакрацу на домаку. Освануо је красан јесенски дан. Он ињаше шумом. Дрвеће је већ почело скидати своју зелену одећицу, јутарњи је ветрић тихо ћарлијао. Старац се замислио. Неко тужно осећање, које инак побуђује наду на лепше дане, обузело душу старчеву. Кад је изашао из шуме, указа се пред њим варошица Пакрац, а подаље засја јабука, обасјана сунчевим зрацима, на торњу цркве »Гавринице«.

Старац заста, скиде побожно шешир, упре поглед у сјајни крст на црквици, прекрсти се и полугласно рече: »Мајко божја! Данас ћу теби заветовати сина мога. Не одврати лица свога од мене грешника!« За тим се опет прекрсти, покрије главу и тихим се кораком стане спуштати низа стрму цесту у варошицу.

Кад је ушао у град, сврати у најближу гостионицу. Ту нађе много света са села, помеша се међу тај свет и затражи да се мало окрепи.

Кад се мало окрепио, пође до црквице, где се искупило већ подоста света. Не погледавши никога, уђе у црквицу На вратима се прекрсти, на средини цркве према часним дверима дубоко се наклони, за тим приђе иконама светитеља и свакога целива са страхопоштовањем, а онда стаде пред икону мајке божје, три пута се поклони и три пута прекрсти. За тим извади мален дарак и метну га на подножје икони. И опет се три пута дубоко поклони и толико пута прекрсти на полугласно стаде говорити заветну молитву:

»Смилуј се на мене, пречиста дево! Из велике се даљине подигох и утрудих трошно, грешно тело моје. Погледај на мене тужна старца и расцвељена родитеља и не презри молитве моје и дара мога, којим сам те дариваo од сиротиње моје! Не одврати лица твога од мене! Као што си ти љубила божанственога сина свога, тако сам и ја љубио свога Мила. Па као што су тешки били дани твоји, кад ти грешне руке узеше твога сина, тако су и мени тешки дани моји без детета мога. Смилуј се, пречиста Богородице, и погледај на мене! Теби заветујем дете моје . . . И молим ти се, моћна светитељко, која седиш до престола свемогућега Бога, својом моћи, која ти је богом дана, поврати ми дете моје, без којега живот мој нема никакве сласти. Не можеш ли ми га повратити, а ти га прими себи, да и даље не живи у срамоти . . . а мени старцу како Бог даде!«

Старцу кануше вреле сузе на смежурано лице и бијаше му као да ће му срце од преголеме туге престати куцати. Он настави:

»Подигох се из велике даљине, да тебе, о света дево, учиним завет и измолим милости за сина свога. Не одврати лица свога од мене грешника, него ме помилуј, опомени се старости моје, сети се јаднога очинскога срца мога!«

Сузним очима погледа у лик богородичин, и чињаше му се, да му се оно анђеоско лице смеши. Трачак наде обасја га, он осети, да му је на срцу лакше.

»Обасјао ме светитељски лик твој!« — настави. — »У моје безнадежно срце повратила се нада, да ћеш се смиловати мени грешнику, и да ће моје изгубљено дете опет моје бити. Још ти се једном молим, помени ме се и помилуј ме, тако ти љубави, коју си осећала према сину твоме јединороднome а нашем спасу Исусу Христу. Амин!«

Старац убриса сузе, па се опет три пута поклони и прекрсти и целива икону матере божје и осталих светитеља и угодника божјих.

За тим стаде у прикрајак и тихо се мољаше Богу.

Мало по мало придолазио је свет у цркву, док није и служба отпочела. Старац се свесрдно молио Богу а поуку свештеничку саслушао је врло пажљиво, и она га поутешила, јер свештеник са амвона, са крстом у руци, говораше:

»Ко се, љубазни моји, свесрдно помоли истинитоме Богу и препоручи заштити свете Богородице, молитва ће га окрепити, а заштита мајке божје биће му вазда од помоћи. И блажене успомене Гаврило Радановић из села Па-

крана вазда се молио Богу, и када му јединац лежаше на самртној постељи, прибеже под окриље пресвете Богородице. И нуто чуда! Јединац му оздрави, а сретни отац подиже у славу матере божје храм овај, и тиме се одужи заштитници својој, учини себи задужбину а православноме свету даде место, где ће се помолити матери божјој и препоручити се милостивој заштити њеној. За то чујте ме ви, који сте сретни, и ви, који страдате. Долазите на ово свето место и помолите се светој Богородици. Једни нека се моле, да од њих одврати несрећу, а други, да нађу утехе у своме страдању и помоћи, којом ће се беде отрести. И заиста вам кажем: ко верује у живога Бога, вера ће га спасти, а ко се узда у заштиту свете Богородице, не ће се залуд уздати.«

Стари Лаза задрхта, а сузе му оросише очи. Тешко уздахну и прошапта: »О, света Богородице, погледај и на мене невољника!«

XVIII

Кад је старац после службе излазио из цркве, пред вратима га повуче неко за рукав. Он се обазре и угледа своју кћер, коју је одавна презрео. Њему се смркну пред очима и хтеде даље поћи.

Жена стаде пред њега.

»Шта хоћеш од мене?« упита ју он намрштено.

»Да опростиш, бабо!«

»Давно сам на те заборавио.«

»Сагрешила сам и љуто се кајем Сима је умро, а ја остала без свега, и без куће и без рода и без порода.«

»Ниси хтела да послушаш свога родитеља.«

»Нисам, бабо, нисам, и Бог ме је љуто покарао.«

»Тако ће ти и брата, јер је и он презрео савете свога оца.«

»Оче, опрости заблуделој кћери, да ти поврати сина!«

Старац се борио сам са собом.

»Није послушао мене, а тебе ће још мање.«

»Учићу га својим примером, шта увиди погрешку своју те се обрати на праву стазу. И Бог опрашта, кад се покајемо, па опрости и ти, закључи те даном данашњим!«

»Опраштам!« изрече старац тешко. »А ти ћеш своју погрешку према родитељу поправити једино тако, ако ми сина повратиш.«

Жена принесе старчеву руку својим уснама и окваси ју врелим сузама.

Дуго се отац није разговарао са својом кћери. Кад је видио да се искрено каје, постао је и старац разговорљив, те им је у разговору брзо и време протекло.

Задњи зраци јесенскога сунца пали су на пакрачке горе, кад се старац опростио са својом кћери и унутно се према своме немилом селу. Старац је пошао кући умирен, а у срцу му се породила нада, да ће заблудела сина опет моћи притиснути на своје старачке груди и назвати га добрим и честитим дететом својим. Старац се занео тим часом, који ће једном доћи, и ноге му добише снаге те је као младић корацао друмом.

(Свршиће се)

Јован Добријевић

ДНЕВНИК ЈЕДНЕ ЖЕНЕ

ОД ОКТАВА ФЕЉЕТА

(Наставак)

V

12 јуна

Је ли афекат то исто што и весеље? и је ли довољно бити у афекту па да се човек забавља? У том случају ја се забављам сувише. „Шта ћемо радити данас пре по дне? шта ћемо радити после по дне? шта ћемо радити вечерас?“ — То је рефрен целе куће и сто нас час пешке, час на колиј, час на колих, не мотрећи ни на што, с веселошћу, са смејањем, са прапорцима, који нас прате на повратку, који седају за сто с нама, играју с нама, певају с нама па нас не напуштају ни по коридорима.

Ојутрос, рано, хтела сам мало да се разоподим па да сама прођем по парку. Почнем силазити са своје куле и већ сам била на половини степенице, а оно ми наједаред дође до ушију сух звук, који долажаше од корака нода иза мном, те ми јави, да се приближује господин de Louvercy, који се зацело упутио у своју књижницу. Ја застанем, сва узбуђена... Хтедох са сним без бриге да окренем

леђа па да утечем у своју собу... Не беше више каде! већ стојасмо очи у очи, господин Рожѐ и ја. Кад ме је опазио, побледео је, као да је срео аветињу; некако је збуњено дигао руку, као да се јави и у својој забуни испусти штаку, која полети низа степенице. Не могу описати големи страх, који је после тога исписан био на његову лицу: беше то смеса бола, понижења и гнева. Десном се руком јако држао за ограду а узета му лева рука и крања му нога висиле су у ваздуху без ослонца. Ја нагло сиђем неколико корачаја, дигнем његову штаку, брзо се поднем натраг па је наместим њему под пазухо. Он ме погледа својим загасито плаветним очима и простодушно ми дубоким и озбиљним гласом рече:

— Хвала вам!

За тим настави свој пут а ја пођем даље.

Овај мали призор нешто ме је опет блаже расположио према њему. Пре свега сам му била неисказано захвална, што ме је поштедео те ниже преда мном просуо ону бујицу војничке псовке, које је канда у њега било тма божја; па онда, при свој нехотичној антипатији, коју ми у опште улевају богаљеви, ни најмање ми се није учинио онако одвратан, како ми га је Сесила била нацртала. Нема једне руке а једна му је нога крања и као узета; али је лице лепо и чисто, а лаки ожиљак, што га има на челу, ни мало га не ружи. Изгледа до душе као поплашен и нешто збуњен, но то је ваљда за то, што му коса на глави није шчешљана и што има дугачке, страшно дугачке бркове.

Чим сам ушла у парк, одмах ме је Сесила опазила са свога прозора; на три минута после тога већ је газила траву крај мене а уз то скакутала као тице. Ја сам јој причала о свом састанку са њеним братићем.

— Ej, Боже! како ли је тај морао грдити!

— Баш ни најмање!

— Томе се чудим. Збиља, данас је добре воље: вечерас очекује свога пријатеља.

— Којег пријатеља?

— Команданта d' Éblis, познајеш ли га?

— Не, не знам ко је то.

— Ја мислим да сам ти о њему већ говорила... то је онај, што је Рожеру спасао живот у Кулмијеру... Њих двоје су одавна већ најприснији пријатељи, још од Сен-Сира... Онога часа, кад је кукавног Рожера згодила она граната, командант га је дигао на своје руке, као мало дете, посред ватре а под ногама коњским... и од тога доба није престао живети са свим за њега... Нашао је шта више средства, да га разоноди, наговарајући га, да напише историју тога страшног рата... Ту раде заједнички. Командант често дође да га обиђе... Доноси му све повеље, које могу бити од ваљде за његов посао... а сам он је веома разборит, веома научен... шеф ескадрона у чину мајора а тек му је тридесет година... то је врло лепо!

— Али реци ти мени, слатка, да не ће то бити какав трећи просилац?

— Командант?.— кликне Сесила. — Баш таман је тај за женидбу... Та озбиљан ти је тај... страшан... Ја га ипак волим, јер се дружи са Рожером... У осталом, нас двоје једва ако смо се видели два или три пута... Он као да ме је гледао као дете, а ја њега гледам као оца! Али да говоримо озбиљно, Шарлота: не мислиш ли ти да би било време да се решим, за којега ћу од господе de Valnesse?

— Мени се чини да није хитно.

— Опрости!

— Твоја ситуација међу та два господина није нимало неугодна.

— Одиста... ти мислиш тако?... А моје срце, моје слабо срце, шта велиш за њ?

— Зар је већ проговорило?

— Не... али је нестрпљиво... једва чека да проговори... дај му знак!

Ја сам се на то одсмејала, па смо се онда вратиле у двор, камо нас је позивало звоно на доручак.

У истину ми се избор међу та два кандидата чини веома тежак. Резултат мојих посматрања и мојих информација, што се њих тиче, непрестано је у исти мах и поспешан и незгодан; поспешан, јер обоје имају драгоцених подобности; незгодан, јер те подобности ми изгледају на длаку једнаке и код једног и код другог. Чак у духу им, у карактеру им, у физичној им персони има неких црта сличности, које се у осталом довољно разјашњавају њиховим блиским сродством. Једном речи, ја држим, да су обоје млади људи најбоље врсте, што их има. То су два младића, који имају лепа укуса и дивна дара, интелигенцију до душе нешто обичну, али ипак довољну, племенитих осећаја, велику деликатесу у питању части. Своје супарништво и своје међусобне претензије подносе са кавалирском куртоазијом, која се мора допасти.

... Боже, ја тако волим Сесилу, да бих за њу желела мужа апсолутно савршена, изузетак, по избор јунака. Но би ли било паметно јагмити се за идејалом, који можда и не постоји, кад човек под руком има нешто, што је мал те не тако исто ретко и што се можда никад више не ће наћи? Човек, који је нешто особито, колико ја могу схватити,

има скоро свагда погрешака у карактеру, које су толике, колике и лепе подобности му, и које су као наличје његовим заслугама. Зар нема у реалности више гаранције за срећу жени у тој златној средини, коју заступају господа de Valnesse са грацијом и дистинкцијом?

Моја „немирна савест“ мучи се да реши та голема питања, која се тичу тако миле другарице. Али ја се одиста дивим особеној мирноћи душевној, са којом Сесила очекује мој суд па да онда изрекне свој. Што се мене тиче, ја се још никад нисам нашла у таквој прилици; али ја мислим да бих ту имала мање мирноће а више личне одрешитости... Најпосле, видећемо!

(Наставиће се)

ПОУКА

ПРАДОМОВИНА СРБА

(Наставак)

Све до V стољећа називају римски и јелински писци трачка племена врло различнијем именима, која су им сами надјенули. Тек у V стољећу појављује се на балканском полуострову за сва трачка племена опћенито име Sclavini, Sclavi, Словени и само стога узимље се, да су Словени балканскога полуострова досељеници. „Што неки од новијих историчара, вели врло лијепо Шафарик, држе, да су се Словени доселили из Азије у Европу тек у хунској епохи, долази отуда, што су онако од ока без дубљега истраживања полазили од претпоставке, да Словени не могу бити старији у Европи него ли име њихово у јелинскијех и римскијех писаца. Ко год ову ипотезу непристрано процијени, лако ће уочити безумље њезино. На исти начин могли бисмо тврдити, да у Европи прије имена Јелини, Римљани и Келти није било Јелина, Римљана и Келта, да прије имена Руси није било никаквијех Словена у области Русије. Историја говори на сав глас, да се имена народа мијењају; старијех нестаје, нова се појављују, ма да народи остају исти; надаље да специјална имена појединијех грана прелазе на цијело племе, а опћенита имена једнога народа да спану на специјално име слабе које гране; напокон да један те исти народ може имати више имена, једно код куће (своје домаће), а више их вани (туђијех). Овај етнолошки закон природе, који је свађе доказан, не вриједи само за Словене, у пркос многијема јаснијем доказима.“

Име „Словени“ дошло је на балканско полуострво са висланскијем Гетима, који су по ријеци Висли названи Sclavini*), а када су поплавили Европу, пренијето је име то на све Словене, ђе их је год нашла историја и ма како да су се прије звали, јер су били сродници висланскијех Гета.

Други повод, ипотези особе Словена дале су провале прекодунавскијех Словена на балканско полуострво. Док су Римљани мировали у прекодунавске Словене, мировали су и они и о каквој провали није могло бити ни говора. Али кад су Римљани намислили, да и преко Дунава пренесу своју власт, диже се Словенство, да томе стане на пут. На не само да се бранило, него је, намамљено богатством царскијех градова, прваљивало у империју, да се напљачка богата плијена.

Прекодунавски Словени, што су прваљивали у византијску царевину, не насељују се стално у њој, јер нијесу долазили овамо са свом чељади, са женама и дјецом, него су долазили војници на плијен. Империја је често ступала у савез са Аварима, који ће за велике новце одбијати навале Словена. То јој је слабо помагало, јер би се Авари често удружили са Словенима те би заједнички нападали. Шта више у животу св. Димитрија приповиједа се, да су Словени, који су пребивали у околици Солуна, сами позвали Аваре, да заједно опсиједају Солун.

Провале прекодунавскијех Словена помогоше Словенима балканскога полуострва, те се ови ослобидише византијскога господства. Сав запад балканскога полуострва бијаше слободан и назва се Словенијом. Ну Словени не бијаху толико мудри, да се здруже у једну јаку државу, која би могла одолијевати Византинцима, него се расијепаше на више државица, па је Византији лако било нешто оружијем а нешто уговорима и преварама покорити читаву Словенију.

* * *

*) Види „Јавор“ 1892. Број 31.

Кад су Словени прасједиоци у Тракији и Македонији, пита се, који су то Словени? Готово до нашијех дана држало се а и знанствено тврдило, да су Македонци па и Старо-Србијанци Бугари. У својој „Историји Бугара“ назначује Јиречек овако границу међу Србима и Бугарима: Од Видина прескаче међа Тимоку и иде границом Србије (прећашње кнежевине) преко Прокупља висовима уз лијеву обалу Мораве, захвата Врању и иде Црном Гором, Шар-планином, захвата Горњу Дибру и окончава на западној обали Охридскога Језера код села Лина.

Тако су држали не само Бугари него и Срби. Али се мало по мало увиђе, да је та наука лажна и да Македонци и Старо-Србијанци нијесу Бугари него Срби. Први, који се озбиљно трудио, да учени свијет о том увјери, бијаше Срби Милојевић. Он је по Старој Србији купио народне пјесме и обичаје али није био сретан, да му рад у Србији наће достојна одазива. Сретнији је био руски конзул Јастребов, који је штампао дело „Пјесме и обичаји турскијех Срба“, које је отворило очи Србима.

Тим послом бавио се Веселиновић а нарочито Стојан Новаковић. Осим другога наштампао је Новаковић у XII Гласу Српске Краљевске Академије врло важну расправу, „*б* и *ѣ* у македонским народним дијалектима“, у којој говор Македонаца и Старо-Србијанаца дијели на овчепољско-кратовски, велеско-прилепски и дибрански говор, претреса потанко велеско-прилепски говор и налази, да је то паријечје српскога језика. Посао овај настављен је у Јагићеву Архиву.

У исто доба, када је Новаковић писао поменуту расправу, путовао је по Македонији и Старој Србији Спиридијон Гопчевић, позван од Бугарина Петрова, управо у ту сврху, да виде, живе ли у тијем земљама Срби или Бугари. Резултат путовања изнио је Гопчевић у веома знаменитој књизи „Macedonien und Alt-Serbien“, у којој народнијем језиком и пјесмама, народним обичајим и ношњом, народном историјом и сјећањем па и самом народном свијести доказује истиниту народност поменутијех земаља.

Претресајући облике македонскога говора упоредо са бугарскима и данашњега српскога књижевнога језика налази, да данашњи македонски говор показује истина далеко већу сличност са српскијем књижевнијем језиком средњега вијека, какова нам га предочавају старе повеље, него ли са данашњим српским књижевним језиком, али се у исти мах исто толико разликује од бугарскога језика колико и српски књижевни језик.

Ношња и обичаји исти су који и у сјевернијех Срба. Они славе славу и преславу ту par excellence српску свечаност, они знају за додолу, за лазарицу и коледу, држе мобу и побратимство. За све то не знају Бугари.

И историја говори против Бугара. Бугарски владаоци Борис и Симеон завладали су највећијем дијелом српскијех земаља. А када је Шишман, кнез Брзјака, употријебивши малаксалост бугарскога царства год. 963 дигао устанак у српскијем земљама, које су биле у бугарској власти и од тијех земаља створио Самуило велику царевину и у Охриду утемељио самосвојну архијепископију, називаше је Византинци „западно-бугарском царевином“ просто с тога, што су те српске земље биле у бугарској власти а Византинци нијесу тачно познавали етнографскијех особина, које дијеле Србе и Бугаре.

Појава тако званога „западно-бугарскога царства“ само је покушај српскога народа, да утемељи своју властиту државу, која би била и у политичном и у црквеном погледу сасвијем самосвојна.

Македонија и Стара Србија прелазила је сад у грчке сад у бугарске, а сад опет у српске руке. Старом Србијом завладаше српски краљеви Милутин и Дечански а Македонијом Стефан Душан Силни. Они се редовито називљу: „В Христа Бога благовјерни крал и с Богом самодржац всјех србских земл и приморских (њекада само српских земл), макар што је Душан знао, да су Македонијом прије њега владали не само грчки него и бугарски цареви. А када се Душан запарио, називље се увијек: „Стефан ва Христа Бога благовјерни цар и самодржаван Србљем и Грком и всеј западној страње“. Што се Душан у писму 15 октобра 1345 на дужда од Млетака назива, „nec non Bulgariae imperii partis modicae particeps“ (не незнатан учесник бугарскога царства) а поврх узимље чак и наслов „цара и самодрища Бугара“, то је с тога, што је Бугарска послије велбушке битке била у вазалноме односају према Србији све до Душанове смрти.

У законику Душанову спомињу се уз властелу Србе и властела Грци (чл. 40) и властела Нијемци (чл. 199). На државнијем саборима, који су стварали Душанов законик, била је заступљена и Македонија као саставни дио српске царевине, па кад би Македонци заиста били Бугари, зар се не би као такови и у законику споменули?

Да су Македонци били Бугари, не би се Вукашин, чија је краљевина била у Македонији, називао само „Господин земљи српској и Грком и западнијем странама.“

И традиција народна вавијек узимље Македонију у српском смислу. Божидар Вуковић има на својим књигама: „Од Диоклитије, јеже јест на пре-

делех маћедонијских". У „Повјести о благочестивјем и христољубивјем Георгији Черноевиће, нареченом Скендер-бег" (Глас XXII) стоји писано: „В Македонији же и Србјех... Епир, кои крај јест част Македоније на предјелах Србскија земли... христијански књаз Иван, прозивајеми Кастријот, од колјена краљева македонских т. ј. србских". Народна пјесма „Смрт војводе Кајице" назива ђурђа Смедеревца „краљем од Маћедоније" т. ј. од Србије. И некоји страни писци, као Хајнрих Милер у својој књизи „Türkische Chronica" и непознати писци у књизи „Von Ursachen der Christen verderben in der Schlachten wider Turcken und Heyden", држе Македонију за српску земљу.

Од свега тога најљепше говоре народне пјесме и народна свијест. Српски народ чувен је у свијету са својих народнијех пјесама. Напротив Бугари не имају никаквијех старијих пјесама народнијех. Ну да заварају свијет, наштампаше Маћедонаши браћа Миладиновци, Бошњак Верковић, Рус Качановски и Бугарин Чолаков српске народне пјесме, које су посакупљали по разнијем предјелима Македоније, Старе Србије и шопскијех крајева, под именом „бугарскијех" пјесама, пошто су их прије тога прекројили према бугарскоме изговору. А да те пјесме изгледају бугарскије, замијенише имена српскијех краљева и јунака бугарскијем царевима и војсковођама, о којима народ нити зна нити пјева.

Што је филолошка критика доказала за споменуте збирке „бугарскијех" пјесама, то исто свједочи и искуство из скоро минулијех дана. Милојевић приповиједа, да Љубен Каравелов, бугарски пјесник, утамањује све српске пјесме, ако се не даду побугарити. Тако је изгорио збирку помачкијех пјесама, које су биле написане српскијем језиком. Драганов пак, професор солунске бугарске гимназије, исправљао је и дотеривао је према бугарскоме изговору пјесме, које му је из дибарске околице донио Јован Бељић Дибранин, његов ученик.

На стр. 337 — 355 своје књиге износи Гопчевић примјере народнијех пјесама управо онако, како их сам народ пјева. На не само језиком него и српском свијести одају те пјесме, да је народ, који их пјева, чисти Србин. Не ћу исписивати свијех онијех мјеста, која свједоче о народности Македоније и Старе Србије, али бих, чини ми се, погријешио, кад не бих навео, одакле докле држи сам народ да се протеже српство. Ево како он каже:

Пак се крсти српска краљевина
Од Млетака дуга до Солуна,
Од Једрена до Сињега Мора.

У Битољу пјева се пјесма, у којој се вели, да су Воден, Солун, Србица, Костур, Клисура, Јанина, Девол, Елбасан, Орид, Дебар, Тетово, Кичево, Прилеп, Велес, Тиквеш, Дорјан, Радовиш, Петрић, Струмуца, Серес, Мелник, Цума, Разлог, Самоков, Пазарџик, Пловдин, Дренопоље, Орханли, Никопољ, Враца, Крајова, Ломпаланка, Видин, Бинровац, Софија, Радомир, Пазанка, Бања, Кратово, Кочани, Штип, Куманово, Скопље, Призрен, Јаковица, Печ, и т. д. При крају пјесме вели се:

Сви градови пропдох у Србији мила,
У Србији мила царштина ни паша;
Како тебе, бели Битоље, нигде не пајдох!

Не одговара ли ова народна свијест истинскоме стању ствари?

Ма да се из пјесама овијех види, како народ мисли о својој народности, опак за јаче увјерење износи Гопчевић молбе, које су писали и потписивали људи из свијех крајева Старе Србије, Македоније па и из шопскијех крајева и у којима моле српскога тада кнеза Милана, конзуле страних власти и берлински конгрес, да их присједине мајци Србији за то, јер су они чисти и прави Срби а нијесу Бугари.

Уза све ово и многа имена мјеста, која су постала од коријена „Срб", бране српско поријекло Македоније и Старе Србије. У вилајету монастирском налазе се села: *Старо Сраци* и *Мало Сраци* Битољу на сјеверу, *Србљани* и *Србица* недалеко Кичева. *Србово* и *Србица* у поречним ријеке Бистрице. У вилајету косовском: *Србиново* Гостивару на југу. *Србиче* близу Врање, *Горња* и *Доња Србица* недалеко Призрена. Напокон чувена варош *Сричиште*, која је данас сва појелињена.

Да су Македонци Срби, држали су и стари далматински писци. Шпљећанин Алберти (1617) пише, да је некада народ словенски под Александром Србљанином (Александар велики) давао законе свему свијету. Мавро Орбини (1601) вели, да је на балканскоме полуострву од давнина живио словенски (а то је исто што и српски) народ, да је загосподовао у Азији и Африци, да се побио с Мисирцима и са Александром Великијем, да је покорио Јелинију, Македонију и Илирик, да је појевао с Римљанима, да је развалио Рим и присилио римске цареве, да му плаћају данак. А славни пјесник Гундулић одушевљено пјева:

У румелска једи поља,
опет *српска* напр'јед слиди
гдје си града Дренопоља
врх Марице р'јеке зпди.
врх Марице р'јеке, која
мпократ бран т'јек ўстави,
Кад Орфео крај ње поја

драге пјесни од љубави.
— — — — — — — —
— — — — — — — —
Тим у њих се још зачиња,
што с' у пјесан став' одавна
од Лесандра Србљанина
врх св'јех цâрâ цâра славна.

Пјеване III 33—69, Бошковић.

Нашега мишљења ништа не мијења, што Гундулић Орфеа по обичају назива Бугарином јер даље пјева:

При мор' упрва *српскиѣ* страна
у пржинах пуста жала
лежи Троја укопана,
од грчкога огња пала.

Пјеване VII, 1—9, Бошковић.

Из овога се види, колико су стари Далматинци и Дубровчани били ближе истини, него што бијасмо ми. А јесу ли се Дубровчани могли варати, што Македонце држаху за Србе, кад су имали по цијеломе балканскоме полуострву својијех трговачкијех насеобина, па су могли као високо просвјећени људи потанко сазнати не само етнографске особине српскога народа, него и докле се све простире српски народ.

С. Кончар

(Наставиће се)

КЊИЖЕВНОСТ

BACILLUS EROTICUS

(Наставак)

Љубав је — вели Мантегаца — здравље, овако се црта као болест. Љубав је добро, овако је зло. Љубав је »као круна свију добара«, овако је отров. Зар нас лепа књижевност не може челичити, а не вечито обарати у љубави? *„Љубав је, дечо, путања права, ко њоме иде, тај се спасава“* (Беранже — Змај). Несретници са своје болесне крви и порекла свалили су кривицу светском јаду на невину љубав. А здрав духом и телом писац мора пре но што нестане његова јунака, загледати му се боље у душу и срце и у склад прилика у животу му.

Где је оно здраво и једро описивање Лава Толстоја у »Срећи у браку«? Где је заносна свежина и природна једрина Л. К. Лазаревића у причи му »У добри час хајдуци«? Силан кукољ загуши пшеницу на књижевном пољу!

И са тим морамо бити на чисто, да болест сушица по мишљењу скоро свију лекара може у организму, који је наследством диспонован, било приморано било после других разних болести избити. У таком склопу телесном чаша воде, свака прехлада и свака друга ситница може изгледати као непосредни узрок болести, па и јад и јед, и љубав и туга. А како највише сушичавих умире у добу младости, између двадесет и тридесет година и пре, у добу, кад љубав врло лако сва чула човечја надјача у још несталоженом телу, то привидно највише од љубави сушичави умиру и највише сушичавих гине у љубави. Како је многи несретан међутим с тога, што мудри родитељи, који су у питању, виде опасност од свезе са нездравим коленовићем, то се из прича не да видети, али живот је так»в. А многи таки невољник баш за то, што је болан, јаче од другог за љубављу жуди и за украћеним уживањем. И тако се по свету ори славопој љубави и клетва на немилосрдну љубав и сушицу. Ми све ово наводимо само под чувством индигнације над силним продуктима наше књижевности те врсте, који се необразложени износе на пазар.

Истина је, да има много бедних сушичавих и заљубљених, који су сви сажаљења достојни у толико, што они нису ни достојни љубави, и да љубав њихова није измишљотина, али сваљивати кривицу због свог јада на љубав и бешчастити то једино добро послано човеку од Бога, да га крепи и снажи у животу, то је очигледна неправда. Кривица је на самом јаднику, на његову роду и родитељима му, који му не дадоше чврше подлоге за живот. Ал Дима Син додирује у својем роману »Љубав и захвалност« причу ту о наследној туберкулози (»Лавор« 1893)

То зло мора се радикалније лечити, а не уздисајима. Не ћемо окаљати лепу књижевност, ако и њој то на срце ставимо, да износи научну истину ту у згодну облику, јер она има највећи утецај на омладину, она пева и буди

љубав у млађаним срцима. На граници оној, кад им ваља склопити брак на основу љубави, она треба да идејалише само чисту, здраву љубав, јер на жалост за сачување здравља и свога и деце своје против те несретне болести има једно средство — профилакса, да крв буде имуна, да је кадра одолети нападају болести.

Да крв остане чиста у породице, треба знати, да се сушица преноси са колена на колено. Мешањем крви у браку оплемењује се или се квари род Сушица се преноси са мушком и женском лозом. Она се појављује у разну облику на потомству: у костима, на кожи, на свима унутарњим органима. Је ли та крв имуна, не може та гљива ухватити места, као што се на многим биљкама многи паразити не лепе. А како је у данашњем свету, па и у нашем народу, та болест кроз породице испреплетена! Како је мало здравих и имуних породица, баш за то, што се при љубавном одабирању слабо на то пази. Један погрешан избор, заблудна мисао, па повлачи за собом читав низ зала, јада у животу, и грозно се свети грех на потомству — а »тешка је то клетва, која и на невине пада!« Највеће благо оставити могу само здрави родитељи деци својој, јер им остављају снажан организам, који је кадар одолети и напорима у борби живота и навалама болести. То се благо не да исплатити! Колико разних појава дечјих болести своде лекари једино на наследство од родитеља, док јадни родитељи на све начине тумаче, али ни најбољом пажњом и негом не могу надокнадити оно, што су погрешним избором једном пропустили.

Главни разносачи те болести, то су те болесне породице. Истина је, да се оне у здравијој, горској атмосфери дуже одрже, не пропадају тако брзо, али трагови на деци и ту избијају. Далеко пре нестају под нездравим поднебљем, у лошијим приликама.

У далеко мањој мери бива, да се та болест самоникла појави у имуномном организму, као ено, што узмимо, да је био онај слунај у ђалског а приче. Но ту можемо рећи, да грех не пада на невине, ту се болест не преноси на даља покољења. И ту се мора бити на опрезу и лекар ће знати рећи истину.

Знам да ће ми многи читалац замерити, који стоји под утицајем ваздушних теорија идеалне љубави срца, и помислиће у себи: прво, ко ће знати тај имунитет сигурно установити, а друго, ко би се заљубљивао по шаблони и по правилима науке?! Ко је то видео, да љубави и срцу може заповедати памет, кад љубав не зна граница, кад је она слепа и треба да је така, кад не слуша разум, или што је још лепше, кад је то љубичица, која мирисом својим испуњава свет, цветак с неба, рај на земљи.

На прво се може рећи, да се увек, ако човек хоће савет науке да послуша, у конкретном случају може установити имунитет организма против једне болести, а на друго, да је и то шаблона и предрасуда препета на нас, да се у љубавном одабирању не тражи други разлог, до ли инстинкт. Ми видимо у свагдањем животу, да педагози стављају своје услове на будуће родитеље, социјалогија опет своје, и чујемо резонирања заљубљених, који према своме схваћању налазе идејале у разним правцима, а лекар ће рећи целом свету, да му је идејал здравље, и ко љуби против разума нездраво тело, тај мора да сноси последице несрећу у браку. И он ће захтевати од лепе књижевности, да таку љубав не шири, да јој не иде на руку, да не уздише за њом и да не да, да се неправедним јадомором квари уживање другог опрезнијег света, јер кад се за узор ставља болесна љубав, разорава се и трује друштво.

Рекосмо, да нас силне приче сушичавих заљубљених приморате на ове ретке. А примора нас и то што видимо тај јад у лепој књижевности и тај јад у друштву: дегенерисање и изумирање интелигентније класе и старих и добрих кућа по свуда. А у многом је то плод тих љубавних по шаблони старој написаних болесних »чувствителних« приповедака. Треба отворити очи омладини, која није, стручна, да јој принцип тај у крви науком буде већ укорењен. На као што родољубива књижевност може подстаћи на родољубива и витешка дела у животу, тако ће и идејалисање чистог здравља у књизи донети са собом здрав подмладак у друштву нашем. Продирање здравих принципа о чувању здравља, о профилакси, створиће здравији нараштај. Хигијена ће вршити своје, али лепа уметност не сме кварити. А ко сме рећи, да енглеска или немачка литература није хигијеном здравије појмове у своје земљаке уцепила и ко сме рећи, да начин живота тих народа не одговара да-

нас више хигијенским правилима но у нас и да се ти народи данас указују дурашнији и издржљивији у борби за опстанак од нас?!

Ми смо овим додирнули тешку тему, али се о њој много говори и радо много пише. Сваки хоће да има своје назоре и погледе, а особито омладина радо говори о њој, радо пева о њој. Али зрео песник ипак мора да узвикне: па »каква ли је зверка љубав та?«, о којој толико много сањате ви, који је не знате? Може ли се она дефиновати? Грци су говорили: љубав је слепа, она је бог Ерот, који редом иде са својом стрелицом и зграђа. Библија о њој говори: проклета рајска јабука, сатана, зло. А у царству животиња: то је прост нагон за одржање врста. У човека је свесна душевна моћ, јер кад гледамо оца, како се бори дању и ноћу за хлеб насушни и како се вије по вртлетима за своју дечицу, а ми се дивимо оној снази, која му не да да клоне; кад гледамо смелост у момка, лукавство у цуре, одлучност у жене у љубави, а ми се клањамо тој племенитој струји. Али ту видимо и свест, сазнање са душевним силним осећајем спојено. Где је седиште тој моћи? У мозгу или у срцу? Кад знамо где је седиште слуху, виду, памћењу, мишљењу — знамо ли и где је седиште љубави? Или је то апстрактан појам као што је и захвалност, доброта, сујета, храброст, за које мора бити, по назорима неких, седишта у живчаној системи, и ако није још сигурно доказано? Или је то све само продукат културе, оплемењене свести човечје? Је ли то осећај као и детињска љубав према родитељима, која према добу узима други облик? Или може ли бити у исто доба разне врсте развијене љубави према родитељима, пријатељима, жени и деци? Траје ли она и преко гроба, као што песници тврде? На све је то тешко или баш и немогуће одговорити. Свакојако је виша од душевних сила, а описивањем се о њој може рећи, да је продукат свесног човечанског бића, наслеђено својство од векова, усавршено електричном струјом живчаног система, произведено утецајем спољашњег света и најјаснијим бојама нацртана представа о једном предмету, која је у стању овладати целим бићем и у моменту потиснути све друге представе са нивоа свести.

И кад је то тако, онда по аналогији других мисли и осећаја, душевних својстава, како да се не да у здравом организму обуздати? Противно је тврђење свакако несигурно и претерано. Зависи све то од човекова мишљења, од представе о околици. А ми видимо, да лекар, ком је стало до праве брачне среће, тражи само здравље; људи из високи сталежа траже племство крви и душе; а да не спомињем новац но само племените мотиве — сваки тражи према ступњу свог образовања и душевног осећања. Те кад би прво место заузимало у врлинама љубавног идејала здравље, зар се не би доследно на ту непобитну врлину више пажње обраћало? Та само на тај начин било би више среће у браку. Или можда ко поред болешљиве жене и деце у духовитости и начитаности жене може бити срећан? (В. Зола »На домаћем огњишту«.)

Је ли здравље једина срећа? Ако није апсолутна, први је услов среће у браку и без њега нема мира и задовољства. И желети би било, да тај аксијом сваком прво пред очима лебди, јер се са здрављем све лакше може постићи.

А кад је научан факат, да се сушица једино може развити утецајем бацила, онда је болесна она прича, која против здраве научне теорије ради, која засењује очи, заварава читалачку публику са правог пута и буни је у мишљењу о суштини ствари, као што много пута лечник не сме родитељима праву истину у очи да каже, да не навуче на се омразу, јер до сад род људски није довољно о стању ствари у овој болести упућен и не ће да верује у тврдњу лечникову — ма га време и горко о том уверило. Но ако се лечнику у прилици у животу може и опростити, приповетци се не може никаквим лепим речима и осећајима извинити, јер она ту воју против истине у случају, где јој отворено поље стоји радити упоредо са науком и истином.

(Свршиће се.)

ЈЕДНА СКИТАЧИЦА У ПОДЕРАНУ РУХУ

Ко је више заилазио по нашем народу и учествовао у његовим разним забавама, а при томе помњиво пратио развитак наших нар. пјесама, увиђао је колико наш народ брка употребом истијех. На пример: *сватовске* пјесме пјева и без свадаба, по обичним састанцима, *женске* и о свадбама, ко-

скочице без кола, *играчке* без игре и ост. Скупљачи пар. умотворина у каквој прилици чују такву пјесму, за такву је и држе. Само ријетким скупљач знаће је разликовати и казати којој групи припада по карактеристици пар. пјесништва; али свако није у стању то урадити; а многи, и ако је у стању, не иде за тијем.., што је још горе.

Поштовани читаоци овог цијењеног листа, који уједно читају и „Босанску Вилу“, сјећаће се једне пар. пјесме *играчке* у „Босанској Вили“,*) коју ми је поклонио мој пријатељ Јован Перовић, а исту је убиљежио у Дубровнику под именом *женске*. Пречитавши је, ја сам казао да сумњам е је иста у свој потпуности убиљежена, јер такове пјесме имаду много набрајања различних ствари или животиња, како би се играч-пјевач лакше омео и друштво забављао, а дотична пјесма има врло мало таких набрајања. Гледе на то прелиставао сам многе збирке пар. умотворина, не бих ли гдје нашао њену варијанту, и нашао сам у Петрановића**) једну сличну, осакаћену пјесму *играчку*, штампану под именом *женске*. И ако је пјесма мало подугачка, требаће да је испишем цијелу, као што је у Петрановића, подијеливши је на китице, à la Врчевић, и додавши јој стихове, који јој фале у оригиналу као пјесми *играчкој*. Но инак китице, односно моје додатке, требаће да у минијатири изложим, према простору овог цијењеног листа, по чему ће инак поштовани читаоци, а уз припомоћ претходних китица, схватити цјелину цијеле пјесме. Оригинао ћу написати курсивом, да се зна шта ја додавам.

Ево, дакле, те пјесме:

I

Ја посадя пелин траву
Да ми пелин брду расте.
Не ће пелин брду расти.

II

Ја набавит малу козу.
Нека коза пелин гризе,
Да ми пелин брду расте.
Не ће коза пелин гристи,
Не ће пелин брду расти.

III

Ја набавит мрка вука,
Нека вуче козу једе,
Нека коза пелин гризе и т. д.
Не ће вуче козу јести,
Не ће коза пелин гристи и т. д.

IV

Ја набавит бојно коље,
Нека коље вука бије,
Нека вуче козу једе и т. д.
Не ће коље вука бости,
Не ће вуче козу јести и т. д.

V

Ја наложи добру ватру,
Нека ватра коље жеже,
Нека коље вука боде и т. д.
Не ће ватра коље жеси.
Не ће коље вука бости и т. д.

VI

Ја повратит бистру воду,
Нека вода ватру гаси,
Нека ватра коље жеже и т. д.
Не ће вода ватру гасит',
Не ће ватра коље жеси и т. д.

VII

Ја набавит добра коња,
Нека коњиц воду пије,
Нека вода ватру гаси и т. д.
Не ће коњиц воду пити,
Не ће вода ватру гасит' и т. д.

VIII

Ја набавит бојно седло,
Нека седло коња бије,
Нека коњиц воду пије и т. д.
Не ће седло коња бити,
Не ће коњиц воду пити и т. д.

IX

Ја набавит мале миће,
Нека миши седло гризу,
Нека седло коња бије и т. д.
Не ће миши седла гристи,
Не ће седло коња бити и т. д.

X

Ја набавит куџу мачку,
Нека мачка миће лова,
Нека миши седло гризу и т. д.
Не ће мачка миће ловит',
Не ће миши седло гристи и т. д.

XI

Ја набавит млоду мому,
Нека мома мачку бије,
Нека мачка миће лови и т. д.
Не ће мома мачку бити,
Не ће мачка миће ловит' и т. д.

XII

Ја набавит млада момка,
Нека момак мому љуби,
Нека мома мачку бије и т. д.
Неће момак мому љубит,
Неће мома мачку бити,
Неће мачка миће ловат и т. д.

до „неће пелин брду расти“. Ова је друга половица од најпотоње китице код Петрановића наштампана у потпуној цјелини и као што треба, иначе видимо по колико стихова фали осталим китицама, као такођер и првој половини дванаесте.

*) Год. 1893, стр 355.

**) Српске нар. пјесме из Босне (женске). У Сарајеву 1867, 287.

Да би свако могао из овога докучити шта фали у појединим китицама, т. ј. који стихови — јер их, као што сам напријед казао, нема у Петрановића — треба да кажем, да се на сваки трећи стих у појединој китици додава трећи, а на најпотоњи опет најпотоњи стих од сваке претходне јој китице. На пример у XI китици, где трећи стих гласи „Нека мачка мише лови“, додава се: „Нека миши...“, „Нека седло...“; „Нека коњиц...“ и т. д., а на најпотоњи, који гласи „Не ће мачка мише ловит'“, додава се: „Не ће миши...“, „Не ће седло...“, „Не ће коњиц“ и т. д. Тако и на двањаесту китицу, само мјесто „Не ће“ говори се свуда „Поче“, изузевши „Сташе“ код миша.

Ово је надужа пјесма играчка ове врсте, што је барем ја познајем, а игра се као и све остале, сличне, у Врчевића. У Врчевића надужа је од једанаест китица, јер као така, има само једанаест набрајања, док ова има двањаест (од „пелин“ до „момка“).

У Херцег-Новоме, јунија 1894.

Није ли грјехота не извести оваку скитачицу на прав пут и не дати јој изгубљено пристојно рухо? Али ипак ја не вјерујем, да се иста гдје у нашем народу не употребљава при игри, и ако не у овој, а оно у приближној цјелини.

Ја мислим, да је наша дужност, да очувамо своме народу тековину његових предака неоскврњену и да му покажемо за какву су је сврху његови стари употребљавали. Кад бисмо овако кроз прсте гледали на његове умотворине и у будуће, сумњам да би се више и страни народи њима дивили; шта више смио бих поуздано тврдити, да бисмо и сами према њима охладнили и постали индиферентни. Зар није тако?... Ко је иоље пажљиво прелиставао наше новије нар. умотворине и успоређивао их са старијим пристаће уза ме; ко се пак за њих не интересује, тога пјесам ни имао на уму, пишући ово неколико редака.

Оволико само за данас, а у будуће, ако бог дâ, донијећу опширнију расправу ове врсте.

Вељко Радојевић

КОВЧЕЖИЋ

КЊИЖЕВНЕ БЕЛЕШКЕ

— *Гроф Лав Толстој* написао је једну оперу, коју је у ноте ставила једна госпођа. У тој опери Толстој износи своје мисли о ракијској кузи, и крстио ју је „Ракеција“. Та је опера већ неколико пута у Русији приказивана, но на руске сељаке, којима је управо намењена, није имала никаква утицаја. **м.**

— „Berl. Börsen Cur.“ јавља, да ће се у великој арени, која се до данашњег дана још из римских времена сачувала у Верони у горњој Италији, — приказивати класичне трагедије из старог и новог доба. У арену може да стане 50 000 особа. **м.**

ОМЕСИЦЕ

(Посматрање дна морског са ваздушних балона.) Енглески ваздухопловци Crespigny и Simmons описујући своје путовање по ваздуху преко канала, што дели Француску од Енглеске, приповедају ово: Пред нама је била земљина површина као каква најлепше израђена мапа. Но кретарећи тамо амо опазили смо још нешто, што нас је јако изненадило: ми смо видели на дну морском све, што је тамо: дубљине и прудове у равној величини, стене највеће до најмањих, пећине — једном речи: све смо могли најлепше разазнати. Струјања морска била су од неједнаке боје и у даљини се губила, као што се губе реке. Simmons предлаже, да се то употреби ради испитивања дна морског бližу обале, које је но досадашњем начину веома и скупо и теготно. — Па и G. v. Boguslavsky у својој књизи: Handbuch der Oceanographie вели о томе ово: Нешто врло интересантно опазио је A. Moret пловећи једном по ваздуху у Шербургу 21 августа 1876 године: кад је био 700 метара изнад мора, које је на том месту дубоко 60 до 80 метара, видео је све како је на дну морском и то тако тачно и најмање ситнице, да је могао препртати. — На тај ће начин сад да траже остатке руске лађе „Руслка“, која је потонула у источном мору. **м.**

(Нов фонограф) конструисао је механичар Келцов у Берлину, и простији је од досадашњега. За сада Келцов мисли, да његов фонограф буде место канцеларијског стенографа. Ваљак у Едисоновом фонографу је од восака, у који се изучала таласаста металне мембране уцртавају; у Келцовљевом је фонографу тај ваљак од тврдог сапуна. Сапун може да издржи и највећу врућину, те по томе може се употребити и у тропским земљама. **м.**

САДРЖАЈ: Песништво: ⁂. Сеоска реч. Дневник једне жене. — Поука: Прадомовина Срба. — Књижевност: Bacillus erotiens. Једна скитница у подерану руху. — Ковчежић: Књижевне белешке. Смесице.

„СТРАЖИЛОВО“ излази сваке недеље на читаву табаку. Цена му је 5 фор. а. вр. на целу годину, 2 фр. 50 новч. на по године, 1 фр. 25 новч. на четврт године. — За Србију и Црну Гору 14 динара на годину. — Рукописи се шаљу уредништву а претплата књижарници Луке Јоцића у Нови Сад. — За Србију прима претплату књижарница В. Валожића у Београду.

Издаје књижарница Луке Јоцића. **Срп. штампарија дра Св. Милетића.**

БРОЈ 31.

СТРАЖИЛОВО

ГОД. VII.

ВЛАСНИК И УРЕДНИК

ЈОВАН ГРЧИЋ

У НОВОМ САДУ, 31. ЈУЛА 1894.

ПЕСНИШТВО

ПРИЧА

Планина древна. Никад људска нога
Путеве њене проходила није;
Ту папрат расте и винјага многа
И хладна пода из камена бије;

И дивље зверје туд безбрижно ходи,
Нечиста змија плази се и гмиже
Али у гу́сти, где се грање своди,
Ту гробак један усамљен се диже.

Давно, врло давно, млади витез један
Далеко од света ту је тугу сниво,
У тишини благој трајо живот бедан
И пропалу своју љубав оплакиво.

За његове јаде нико знао није
И сузе и тугу од света је крио,
И једнога дана усред туге тије
Он приклони главу и ту заспи ти'о.

А хајије неке проходиште туди,
Отпојаше песму и свето опело,
Засадиште врбу и с тугом у груди
У дубини гроба сахраниште тело.

И, сад по том гробу цвеће тихо цвета —
Ал' кад месец крене по нечитој стази,
Нека бледа сенка у планину слета
И на пусти гробак нечујно се слази.

И ту горко плаче... и гроб сну ноћ грли
А пред освит опет нечујно одлеће —
Ко је сенка ова, од куд она хрли,
О том нит' зна славуј, ни гора, ни цвеће...

Јов. А. Дучић

СЕЉИНА РЕЧ

ПРИПОВЕТКА ИЗ ГОРЊЕ СЛАВОНИЈЕ

(Свршетак)

XIX

Стана, кћи Лазина, беше већ у годинама, а изгледаше пуно старија, него што беше у истини. Много се напатила. Лепо ју је отац био удомио у богату српску кућу Рончевића у истом селу. Муж јој не беше, што но кажу, на око момак, али иначе беше добар човек. Али Стану је увек привлачило срце за њеним дилбером из доба девојачког и не могаше одолети врелој својој крви. Сагреши и

уништи породичну срећу своју. Сима, дилбер њен, пригрли ју к себи и с почетка беше јој добар, али временом се проневаљало. Она се отрезнила, али беше већ касно. Учињена погрешка није се више дала поправити, те јој није друго преостало, него да трпљиво подноси своју црну коб. Отац није хтео ништа о њој да зна, а и брат је се клонио као невредна створења.

У последње време настанила се са Симом у селу Кукуњевцу. Сима је ту чувао сеоска говеда а Стана је надничарила, да од глади не умре, јер је Сима сву зараду своју пропио, а када му не би ни то достајало, морала му и Стана давати од мучне заслуге своје, ако је хтела да не буде батина.

Те године, кад се с оцем састала, умре Сима. Њој бејаше, као да јој се сиђи терет с груди свалио, али опет се растужи, јер не имађаше никога свога, а од свакога беше презрена. Да јој се барем помирити с оцем, помишљаше, било би јој некако лакше сносити невољу. Чула је, да је и Миле јако растужио старог родитеља, те помисли, да ју сад старац не би од себе бацио, јер би могао рачунати на њену помоћ, да поврати себи сина.

И договорила се с оцем, који јој, ако и тешко, опростио, шта ће и како ће.

На две недеље за тим упутила се у Липовац. Беше суморан јесењи дан. Сиви облаци нагињаху се небом, хладан ветар дуваше и скидаше жуто лишће с дрвећа. Стану обузели тужни осећаји. Ни честите кошуље нема на себи, а да је онда имала садашњу памет, могаше лепо проживети с венчаним мужем својим и изродити децу, која би јој у старости била лепа утеха и потпора. Не би се потуцала од немила до недрага, нити би сваку кору хлеба сузама квасила.

»Али,« говораше сама себи, »можда ће мој пример поучити брата. Тешко детету, кад га стигну клетве очине! На то не помишљамо, кад треба, него тек онда, кад догори до ноката, бијемо се у прса. А шта то помаже? Не вреди ништа! Пропустиш ли једном срећу, оде за веке без трага!«

Из далека још опази белу кућицу.

»То ће бити двори мога брата. Сагрално лепу кућу, али куку! — кад нема среће у њој. Брате, брате, тако си мио својој сеји био! Морам те спасти и скинути са тебе очину клетву; јер остане ли на теби, никада ти птичице запојати не ће...«

Закуца на врата, но нико јој се не одазва. Уђе унутра. Крај пећи у закутку сеђаше њој непозната женска, обучена у одело, којим се одевају Чехиње. »То је она!« помисли Стана и лепо јој назове Бога.

»Је ли то Милова кућа?« упита.

»Да, то је!« одврати Катинка кратко.

»Где је Миле?«

»Не знам. Шта ће вам?«

»Он је мој брат, дошла сам му у походе.«

Катинка неповерљиво премери дошљакињу од главе до пете; али она се знала показати тако, да Катинка није опазила никакве прикривене намере

»Миле ми није још рекао, да има где сестру.«

»Јер се стидео рећи; увредила сам га, па писмо нисмо једно другом. Сад сам дошла да се измирим с њиме, а ето њега нема код куће.«

»Ваљда ће скоро доћи; седите па причекајте.«

Женске мало по мало ударише у све поверљивији разговор. Катинка се тужила на Мила, како ју неправо почео занемаривати, а Стана је опет признала, како је настрадала и остала саморана. Молила је Катинку да не пречи, пристане ли Миле, да се код њега настани само преко зиме, и обећа јој, да ће настојати, да Миле постане преме њој обазривији.

Катинка се замислила. Говори ли та жена отворено, не би с горега било, настани ли се у кући. Могла би спашавати разјареност Милову и тиме у њихов живот повратити пређашњи мир и спокојство. А ако не говори искрено? Та није могуће! Она је сирота без куће и кућишта, биће јој захвална, даде ли јој кутић један у кући, да склони главу. Катинка пристаде, а Стана јој рече:

»Хвала ти, мила моја заовице! Знам, Милу је неугодно, што ти нисмо нашег закона, и свет му то замера, али може он бити и с тобом срећан, јер си ти, видим, марљива и добра домаћица. Не смета ни то, што нисте венчани, та ја сам с тога баш и настрадала, што сам била везана на писам могла да се спасем. Ја ћу гледати, да те омилим Милу и да му којекакве лудорије из главе избијем, па ћеш с њиме срећно поживети.«

Катинки беше мило. Она загрли Стану. Тако јој још нико није утешљиво говорио, али

сада јој говори баш рођена сестра њезина драгана.

»Поштоваћу вас као рођену мајку,« рече раздрагано Катинка, »учините ли, да ме Миле опет заволи.«

Око по дне дошао и Миле. Беше натмурен, као што беше и дан на пољу; али чим угледа сеју, севну му око веселије.

»Миле брате!« — »Сејо пожељена!« у исти мах проговорише и жељно се загрлише.

»Давно ли те не виђех!« кликну Миле.

»Давно богме, и много се променуло од то доба!«

Миле се намршти, али сестра настави:

»Добро ти, лепо си се окућно, а видим имаш марљиву другарицу, али нуто мене жалоснице! Ја већ старим, а немам нигде ништа. Потуцала сам се и пре, док је Сима био у животу, али сам бар имала камо главу склонути, а где ме сада јаднице! Подигох се, чула сам, да ми брат сагради кућу, па сам као мислила, да ће погледати на бедну сестру своју и бар ме за време примити под свој кров.«

»Хоћу, сејо, хоћу; та како и не би!« рече Миле. »Старац је, знаш, своје ћуди, па се нешто на ме испизмио, не ће ни близу. Биће ми угоднije, будем ли имао кога свога крај себе, јер веруј ми, готово сам од неке тескобе скапао, а у тебе је мила реч па ћеш ме тешити и блажити.«

XX

Од када се у Милову кућу уселила његова сестра, завладао је, барем на око, тих и миран живот. Миле се престао повлачити по крчмама а међу њим и Катинком није долазило до онако опора преговарања. Миле беше понајвише тих и замишљен а по некад би и тешко уздахнуо. Разумела је Стана тај уздах, али још не беше време, да проговори своју реч. Кад би остала сама са братом, разговараху понајвише о оцу; Миле није хтео да се потужи сестри, какав га јад мори.

»За што не одеш до оца?« упита једном сестру.

»Све се накањујем, али некако ми се не да. Старац је једовит, могао би ме покарати, а крива сам. Боље је, да му не идем на очи.«

»Боље — и ја кажем: боље!« уздахну Миле. »Сиромах стари! А каква смо ми деца! Боље би било да нас није никада ни видео.«

»Ћути, браца! Биће боље; старац ће се удобровољити.«

»Никада, велим ти, никада! Растужили смо га јако, на када се тога сетим, волео бих, да ме црна земља прогута.«

Миле гледаше преда се, а нека туга, да не речем: очајање, изби му на лицу.

Катинка у тај мах уђе у собу те разговору би крај.

Опазила је Стана, како јој се братац суши и да мора у себи велике муке да мучи. »То се мора што пре отклонити,« рече сама себи, »иначе ће га да пестане. Није она њему прилика.«

Приближавао се велики празник рождества Христова. У свакој српској кући припрема се, да се прослави што достојније. Код Мила ништа. Погледа Миле сестру, погледа она њега. Растужи се Миле и пестаде га. Повратно се касно у ноћ, легао у постељу, али целе ноћи није уснуо. Најпосле дошао и сам празник. Свуда се весело проводи, а код њега ништа. Лепих српских обичаја, којих се свака кућа држи, код њега ни од корова. На бадње вече донео Миле из дућана свећу, запалио ју, пространо пешто сламе, кукавно вечерао, извалио се на сламу, запалио лулу и стао са сестром разговарати, али му разговор не иде од срца. »Јесам ли ја Србин?« помишља у себи, »и је ли моја кућа српска кућа? Нема ту онога српскога весеља и лепога разговора! Моја кућа је проклета кућа, а проклео ју је бабо мој, и право је имао.«

У селу чуше се прве пушке. Миле погледа Стану и тешко уздахну. Омрзну му и лула, одбаци ју од себе, пружи се полеђушке на сламу и загледа се у таваницу. Сећање га заокупило. Сетио се детињства, када је још живела мајка и били сви на окупу. Славно су тада проводили Божић. Сто пун свакојаких ђаконија, на сред стола весељак у котарици, пуној свакојаким житом, окићен босиљком, јабуком и позлаћеним орасима, а на сред њ га божићна свећа. Чутура вина иде од руке до руке а песме пуно грло. Сетио се задњих година, кад је бадње вече проводио са старим оцем у његовој собици у угодну разговору и међусобној милој пажњи. На другога дана весело коло крај цркве, девојке му се мило осмехују, осмехом га себи мами, а он игра час уз једну час уз другу. А сада? Мила проће телом као нека грозничавост. »Какав сам ја то постао човек?« промрмља. »Је ли била нужда да се тако упр-

*

ћам, да се на мене морао згадити рођени мој отац и други људи, а сад управо и сам се на себе гадим . . .« Заклопи очи, окрене се поребарке и застења попут раздражена пса.

Катинка је одавна већ спавала, а кад виде Стана, да с Милом нема разговора, изађе на поље, спотакну главњу у пећи, поврати се у собу, укрешне свећу и легне на сламу, али није ока склопила. Пред очима јој био непрестано стари отац, који у истоме месту има и сина и кћер, који га љуто увредише и ожалостише, самохран проводи ово вече, кад свој своме придолази, ма како удаљен био. О, како ли је у души увређеноме старцу! »Али,« шапташе сама у себи, »надај се, бедни старче, сутра можда загрлићеш сина, јер мислим е је дошао час, да се чује моја реч.«

XXI

Стари Лаза снуждио се у својој сиромашној ћелијици. На столу гори божићна свећа. Има ту и котарица с весељаком и житом свакојаким, има кухана пасуља и суве рибе, има и посна гибаница с орасима, има и ковртањ, а биће сутра и чесница, има и бочица са замеђаном ракијом. Старац свега тога ни додирнуо није, тек ако је два три пута гуцнуо ракије, да ојача трошно тело и да растера суморне мисли. Али ко ће да их растера, када гомилама наваљују а туга прелила се срцем . . . Седи самохрани старац, одбија густе диме из земљане луле и тешко уздише. Први је ово Божић, што га проводи сам. Како ли га је пре угодно проводио с јединцем својим крај чашице вина, у лепу разговору дочекивао доба, када треба звоном огласити, да се православни народ скупља на молитву и прославља рођење Спаса свету. Ох, како је сада старцу и пусто и празно, и тужно и немило!

»Љуто је забраздио мој син!« говораше полугласно старац. »Он је пропао, за мене је на веке изгубљен Стана га не ће обратити. Каква Стана, када га не гануше речи очеве, нити усколеба клетва моја! Тешко ли си ме ражалостио, Боже мој! Смилуј ми се, пошљи ми смрт, јер она ми једина може још помоћи. Већ ми је дотужио и живот. Једина ми је жеља била, да ми син буде честит, па кад није, више никакве жеље немам, него да умрем, да се на веке смирим. Какав ми је то живот, када немам никакве радости; једина ми је радост ускрати и сада ми је живот само на терет. Погледај, Боже, на мене, смилуј ми се и ослободи ме ове беде!«

Нека тама навуче се старцу на очи, малаксалост обузе тело, он се пружи на свој креветац а лаган сан сведе му очи.

XXII

На црквеном торњу забрујаше звона, њихов глас јекну ваздухом и одјекну у колебама православних Липовчана. Свако ти то, који већ није био ради кола отишао, поскочи на ноге лагане, да похрли у цркву и запоје тамо у славу рођеству Христову.

»Устај, Миле!« зовну тихо Стана брата. »Први пут је звонило, хајдемо на јутрење.«

Миле устаде тромо и онако бунован погледа по соби, притегну кајише на опанцима и рече:

»Хајдемо!«

»Да пробудимо и Катинку?« упита овлаш Стана.

»Пусти је!« одговори Миле једовито. »Што ће она у цркви, када и онако не схваћа, шта Србину Божић значи.«

Рекавши то тешко одахну.

На пољу владаше реска зима. Ведрина као стакло, снег под ногама шкрипи а на небу трепере сићане звездице. Миле затакао руке у рукаве лагана хаљинца и дрхтурећи ступа уз сестру. Чује се милогласно певање. И петли се умешали својим гласним једноликим кукурикањем.

»Миле брате,« пита га нежно сестра, »што си тако мучаљив и невесео? Знадеш ли, да је данас Божић, највеселији данак у дугој години?«

»Знам, сејо, знам, али ето спопала ме нека туга па ме сапиње и лишава сваке радости!« одговара сетно Миле.

»Буди Бог с тобом, тако млад момак, здрав и свој, па одакле та невеселост.«

»Одакле, одакле!« мрмља Миле. »Не знаш ли, сестро, да имадем оца, који ме проклео и тужан сам проводи овај благи дан. А пре?« — Миле се загрцну и прекину говор; али се брзо савлада и настави: »Љуто сам сагрешно оцу свом, неправедно сам му тугу нанео. Пре су ме само људи корели, а ноћас ми се у сну и покојна мати, Бог да јој душу прости! показала и спочитнула ми моје недело. Ето, какав сам ти ја човек, па могу ли весео бити . . . а невидим никакова излаза из моје беде.«

Миле тешко хукну а Стана се зарадова и помисли: »Дошло је доба, да се чује сејина реч.«

»Велиш, да нема излаза?« прихвати она. »О, има, браца, има! Ако само хоћеш, можеш се решити беде, која те сатире. Добро сам на све пазила и видила сам, да си се тешко оковао. Није теба у те окове спутао нико, него твоја луда памет, па само од тебе и зависи, да ли ћеш их се решити. Како ти то, жалосни брате, живиш! Није то за нашега човека, за Србина. Камо данас свега онога, што овај дан веселим и најугоднијим чини. Само Српкиња знаде удесити, да се тога дана целе године сећамо. Па зар је она теби и пар! Где су ти биле очи? Сада те пече, је ли, пече? Та ћути, видим све. Пожутео си, као да си, Боже прости! из земље устао. Па зар ћеш се ти због једне неопранице упропастити? Онакав красан момак, па на што си се сада створио! Није то за тебе, велим ти, вели ти то цело село, а вели ти и бабо твој, који те је у гневу проклео, али у потаји горке сузе рони за заблуделим сином; оплакује те, као да те више нема.«

»Сестро!« дахну Миле.

»Ћути, Миле, ћути, брате,« наставља Стана заносно »Видим ја, све видим. Ти се страшно једеш. Свет, отац, туђи закон све те то потире, а највише клетва очина. Учи се мојом несрећом. Ни ја нисам хтела да слушам оца, па ето видиш на што сам дошла. Тешко детету, на које падне клетва очина. Кућа такве деце не подиже се, већ пропада . . . Спаси се, брате, спаси! Отми се злу, још се отети можеш, а отац ти, који ме је и послао теби, поручује ти, да ће скинути клетву, повратиш ли се и постанеш ли честит човек.

»Сестро, шта ти кажеш? Отац те зар послао у кућу?« упита Миле зачуђено.

»Да, наш стари кукавни отац; а и брат си ми, на ме те и жао. Та под једним смо срцем узрасли, једну смо сису сисали. Заклињем те успоменом миле матере наше, прени се, одбаци од себе оно, што ти животу корен подгриза, па опет буди свој човек. Није за нашег човека никаква друга жена до ли Српкиња. Она једина може га разумети, она једина може подати милине и окрепе Србинову срцу, у њој јединој нађе Србин истинско уживање.«

»Сестро, из тебе Бог говори!« проговори Миле потресено, али не могаше даље, загрцну се а реч му застаде у грлу.

Звона забрујаше опет а Стана ухвати Милу за руку и нежно му рече:

»Журимо се, да чујемо лепо божићно јутрење.«

Миле је неусиљено ишао за њом, као што иде слабо дете за мајком, а тихо је поједавао.

XXIII

Кад је ушао у свети храм и чуо милогласно појање свете божићне песме, разли му се нека лагодност душом. После дуга времена сада је први пут слободније дахнуо и смелије погледао, а на лицу му се огледало блаженство. Он је прислушкивао мило појање, које га покретало, молио се свом Богу, мислио на мајку, која давно почива под земљом, на старога бабајка, с којим одавно није говорио, и на сејине речи, које су пале на његово јадно срце и окрепиле га, као што крени роса на сунцу готово увели цвет.

Кад је дошло мирбожање, пришао је и Миле свештенику. Свако је долазно с другом, било отац са сином, брат с братом, рођак с рођаком, пријатељ с пријатељом, сусед са суседом. Сви су целивали свету икону, а кад их свештеник миром помазао, пољубили се и поздравили једно друго божићним поздравом. Миле погледао око себе но нико да му приђе. Мало подаље стајаше његов стари отац. Старац гледаше преда се и чињаше се, као да се предао тужним осећајима и да га се ништа, што се около збива, не тиче. Миле га погледа, задрхта и приђе му ближе. Старац подиже очи, па их опет спусти. Осећао је Миле, да старац не ће ништа за њ да знаде; али се осоколи, ухвати старца за руку, пољуби ју и рече му тихо:

»Прашта ј, оче, тако ти рождества Христова!«

Старац климну главом и прогунђа нешто неразумљиво.

Миле га повуче за руку до свете иконе. Целиваше ју, свештеник их миром помаза, пољубише се, а старца облише сузе. Наста гибање и шаптање међу народом, а појац гласније запоја: »Рождество твоје Христе Боже наш —«

Старац не могаше утрти суза, тако навалише. Беху ли то сузе радоснице или жалоснице? И једно и друго, Србине брате мој! Старац плакаше од радости, што се састао са сином; а од жалости, што не могаше скинути проклетства с њега.

XXIV

Јутрење се свршило. Народ се разилазно кући.

Миле, саставши се са сестром, ухвати ју за руку и рече:

»Сејо моја мила! Твоје ме речи оснажише... хајдемо оцу, да му честитамо Божић и да му паднем пред ноге, да опрости своме јадном детету.«

»Жив, брате, био сеји својој!« кликне Стана. »О, како ће се наш тужни бабајко развеселити! Знала сам ја, да ће тако бити.«

И сестра пољуби брата.

Старац се још пре свршетка ножурио кући. Он никако не могаше зауставити сузâ, које потекоше од силна узбуђења, а зазор му беше да плаче пред светом попут слаба детета, па отишао кући, где се истом расплакао. Сео код стола, подлактио се, а главу на руке наслонио, па је јецао, јецао, чинило му се е ће му се срце распукнути.

»Боже, Боже мој, што ме караш тако љуто!« говораше кроз плач. »Дао си ми, да видим Мила, али ми нисн дао среће, да га назовем својим. Још више су ми ране позлеђене, љуте ране, које не могу преболети. Тужан ли је то Божић! Прими ме, Боже, себи, да други овако не дочекам...«

Неко куцну тихо на врата. Старац се трже и обриса рукавом очи.

У собу ступи Стана а за њом Миле. Старац разрогачно очи и не може да верује.

»Христос се роди!« чу се Станин глас.

»Ваистину!« пропента старац и посу их житом.

»Бâбо!« настави јасним гласом Стана. »Одржала сам своје обећање, ево ти сина; опрости и благослови!«

Старац стајаше попут камена.

»Опрости, оче!« клекну преда њ Миле и ухвати га за дрхтаву руку. »Сестрина реч оснажила ме, покајао сам свој грех; ево ме, да те умолим: опрости, што сам те љуто увредио, скини клетву своју с детета свога, благослови га, да опет достане и мира и среће.«

Старац се зањуља. Није могао да верује својим очима.

»Миле се каје,« умеша се Стана »Он ће поправити погрешку, а грех је већ покајао. Опрости, бâбо, дана ти данашњега и тако ти се племе подмладило!«

Кад чу старац те речи, сину му лице блаженством. Он проговори:

»О, Боже, милостив ли си! Ипак нисн дозволио, да умрем у тешкој тузи за сином, кога сам проклео али га ипак нисам престао љубити. Устај, сине, праштам ти, јер се кајеш, као што и отац небесни прашта ономе, ко се каје.«

И старац подигну сина и притисну га на своје старачке груди, а Стана, гледајући ту радост, гласно проплаче...

Старац за тим посади своју децу за трпезу, наточи замеђане ракије, подиже чашу и рече:

»У здрављe вама, децо! Имао сам вас, изгубио сам вас, а сада вас је опет Господ мени повратио, услишавши топле молитве и тешке уздисаје мога рањеногa срца. Уверен сам, да вас више ништа од мене отуђити не може. Страдањем сте се осведочили, како су тешке родитељске клетве, па се уздам, да ћете се чувати, да не увредите више своја старог оца. Хвала ти, Боже свемогући, што си дао да доживим овај најсрећнији час у моме животу!«

Старац се усправи, подигне очи к небу и рече са блаженим заносом:

»Ти си слушао откуцаје мога ражалошћеногa срца, ти си гледао сузе моје, до тебе су допирали уздаси и вапаји моји. И ти ниси презрео мене остављена и немоћна старца, смиловао си се на мене и повратио си мир мом духу. Сад ћу умрети спокојно, јер видим крај себе уздање своје, сина свога и кћер своју...«

Старцу запе реч у грлу, он погледа децу своју и мило им се насмеши...

»Куцнимо се, децо!« рече мало за тим. »Па отпојмо свету божићну песму!«

И по старчевој тихој соби разлеже се: »Рождество твоје —«

Свима беше срце препуно милине.

— — — — — — — — — —

XXV

Миле се раскрстно за веке с Катинком. Они се расташе без икаква узбуђења; и једно и друго је увидело, да се у свему разилазе, а у ничем не саглашавају. Њих је саставила само часовита, пролазна страст, а кад је она умиnула, није остало ништа заједничкога, што би их могло целога живота једно другом привлачити и слубити тако да буде једна душа у два тела.

Катинке је нестало из Липовца и Миле је увидео, да ту не би могао основати праве породичне среће, јер ма да се Липовчани према њему окренули, ипак би вазда остала успомена, која би могла у породичном животу изазивати несугласје и немир. За то је одлучио да прода кућу и да пресели у други крај. И стари отац његов сагласио се с тиме. Миле је продао своју кућу и земљу странцу за лепу свотицу, којој је стари отац придодао приличну уштеду своју, те су сви заједно преселили у друго место, где живе сами Срби, а нема изгледа, да ће и онамо продрти страна најезда.

Како се чује, Миле се тамо лепо оженио Српкињом девојком, газдалук му лепо напредује, сестра га потпомаже и заступа матер, а старац љуља на коленима здрава унучића и гледа у њему подмладак свога имена, за које је држао да ће га погрешком синовом посве нестати. Приповедају, да се старац чисто подмладио.

* * *

А ти, моје лепо Српство, хоћеш ли се ти подмладити?! Геније, који бдије над судбином Србиновом, шапуће ми, да хоћеш . . . Остао је здрав корен, из којега ће пробијају здраве младице. Настојаћемо, да те младице узрасту бујно. Натапаћемо их истинском просветом, закрилићати од непогода вером у сјајну српску будућност, снажити славном прошлошћу нашом, шат се — а да ће Бог! — развију у јако стабле, којем више никакве непогоде не ће моћи нахудити. Процвашће Српство и ојачати, и биће, што је некад било.

Јован Добрићевић.

ДНЕВНИК ЈЕДНЕ ЖЕНЕ

ОД ОКТАВА ФЕЉЕТА

(Наставак)

VI

Исти дан. Поноћ.

Ово вече било је мање хучно и мање банално него досадашња вечера. „Присуство команданта d' Eblis донело је мраза“, вели Сесила. Ја мислим, да је само нешто изменило тон нашега маленог круга. — Често сам већ у друштву опазила утецај, који изазове одиста знаменит човек већ само својим присуством. И нехотице и незнајући даје свему неки нов вид. Са сним је свеједно, а говорио а ћутао; доста, да је ту. Сваки се труди да се колико може уздигне до њега, па се некако чисто подмлади. Тако се онда забавља све живље а забава се диже на виши ниво. Најнезнатнија питања постају важнија, веселе бива мирније и привлачније. Његовим је присуством човек у исти мах и узнемирен и развеселен. Покаткад се осећа чисто лакше, кад он оде, али ипак човек жали и чини му се да је његовим одласком понижен; човек опажа, да не полаже никакву важност на оно, што говори, јер он више не чује, нити на оно, што чини, јер он ништа не зна за то.

Данас после подне одвезао се господин de Louvercy на станицу, да дочека свога пријатеља, команданта d' Eblis; ја сам, пола случајно, а пола од радозналости, била у својој облачионици, кад су кола узвраћала у мало двориште; кад сам чула кола мало сам уклонила завесу. Господин d' Eblis скочио је с кола па је смејући се раширио руке у сусрет господину de Louvercy, који се, такође смејући се, на грудима свога пријатеља спустио на земљу. У тој малој пријатељској церемонији учинило ми се да лежи дирљива успомена на страшни догађај код Кулмијера, те сам покушала жестоке душевне покрете за време битке и грозничаво јуначко одушевљење да прикажем себи на ова два лица, што се у овај мах смејала.

Господин d' Eblis, дошао је на ручак преко к нама. То вам је човек средње величине, нешто укочене спољашности и оне строге и правилне елеганције, која карактерише официра у цивилу. Мора човек признати: лице господина d' Eblis има нешто строго у себи, чак нешто немилостиво; лепе хладне црте, густи уфитиљени бркови, веома црне и веома мирне очи, то је све, што се опажа на први поглед, а то баш не задобија бог зна како. Но чим му око усана заиграла најлакши осмејак, проспе се по том лицу израз доброте, који човеку улије поверења. Чим проговори неколико речи, човек се охрабри, јер његов је глас напредно благ и мелодичан. Човек се и зачуди и обрадује, кад испод тих страшних бркова чује ту музику.

Ја сам се за ручком чешће тако обрадовала, јер сам седела до њега. С почетка смо ћутали обоје; ја сам била нешто поплашена а управо можда ни

он није био много слободнији од мене; јер ако он изгледа строг, и ја се правим строга, па већ сам често опазила, да у први мах умем да застрашим. Наједаред пробије он лед па ће: „Госпођице, о Вама сам данас слушао доста.“

— Како то, господине?

— Већ сам дознао, да сте милостива срца према несрећнима.

— Господине...

— Ојутрос сте се веома лепо показали мом пријатељу Рожеру... Ја већ знам!

— Боже, ја мислим, да би на мом месту свако то исто био урадио.

— Без сумње... свако даје милостиње... само се пита: како...

На то сам ја одговорила, како ми његова хвала ласка, јер он уме чинити добра дела и за цело би господину Рожеру више био помагао, но што сам ја била кадра.

Он се наклони и рече тужним и благим гласом:

— Не знам да ли сам му учинио велику услугу... што сам га оданде извео.

Нас двоје смо се били упутили. Сад није било више разлога да се заустављамо те тако настављамо, правећи једном другом компликменте а уз то исказујући своје назоре о многим стварима, нарочито о музици Рихарда Вагнера, коју он бегенише а ја не бегенишем.

На жалост нас Сесила чудном будалаштином прекине. — Она се опет данас упела да засмеје пону кад није па на једаред две трешње, које су висиле о једној петељци, метне на врх свог носића па се стане намештати да их одржи у равнотежи. Сви се стали смејати а господа de Valnesse ударише одушевљено таптати. Тада Сесила викне слугу, одели обе трешње, сваку метне на један тањир па рекне слузи:

— Однесите ово господину Анрију de Valnesse.

— Ово подајте господину Ренеју.

Док су њих два поносито задевали трешње у рупице за дугмета на својим капутима, посматрао је командант d' Éblis тај призор некако као да се чуди. Сесила опази то па са обичном својом смелом најивношћу рече:

— Ви се канда чудите, господине команданте?

— Боже сачувај, госпођице!

— Извините... Изгледате заиста као да се чудите... Дед, будите искрени! Моја Вам шала изгледа прилично непристојна, је л' те?

— Госпођице, све, што Ви чините, изгледа мени лепо.

— Не... имате право... није било лепо... али ја ћу Вам разложити свој карактер, господине команданте... мој је карактер веома заплетен и чудновато склопљен... и одмах ћете разумети како... у мени има и анђео и ђаво!

— Боже мој, госпођице, рече господин d' Éblis, у том погледу има доста Вама равних... Сви ми имамо у себи анђела па се трудимо мање више да слушамо његов глас, а и ђавола па гледамо мање више да га уњуткамо,.. Међу тим тај ђаво, који Вас је навео да обесите трешње о нос, мора да није баш тако опак ђаво!

— Хвала, господине команданте! на то ће Сесила. Ја сам прогутала пилулу... но била је ушећерена. Као што сам јутрос рекла Вашој лепој сусеткињи: Ви сте прави отац за мене.

Господин d' Éblis насмеши се па се наклони а онда нас двоје наставимо пређашњи разговор. Ако смем закључивати по неким знацима, то мора да је тај храбри војник исто тако добар син и пријатељ. Некако озбиљно а уз то нежно каже: „моја мати“. На те се две речи непрестано враћају на његове усне. „Моја је мати желела... То је рад моје матере... То се допада мојој матери“ — чак му се у један мах отела реч „мама“. На то је лако поруменео па се брзо поправио; но тај детињски назив, изречен благим тим гласом а са тог мушког лица, бејаше баш красан.

После ручка прије Сесила са несравњеном својом умиљатошћу команданту па му пружи руку, да утврде мир. Прилично се дуго разговарали у једном куту а уз то сваки час погледали преко у мене; отуд сам ја закључивала, да су говорили о мени.

Кад је Сесила после прошла поред мене, шапнула ми је: „Ти, слатка, баш пустошиш по генералном штабу!“

Мени није било ни на крај памети да пустошим; али ако та опаска хоће то да значи да сам му ја симпатична, то ми је онда веома мило.

На неколико трепутака после тога замолише ме, да нешто отпевам. Имам доста јак и доста добро школован мезосопран, али не волим јавно да певам, па како то знају, то не навађују много на мене. Међу тим ипак седнем за гласовир па почнем из „Норме“ кавatину: Casta diva —. Веома сам се зачудила, кад сам већ после неколико тактова опазила, како господин d' Éblis лагано отвара врата па излази. То ми се учинило да није бог зна како учтиво. Но при свем том сам певала с вољом и са пажњом, као што обично све чиним што чиним. Баш сам завршила а сви ми стали повлађивати, у исти се мах опет појави господин d' Éblis па приђе мени.

— Госпођице, прослови а руком покаже на прозор, који је због топлога вечера био отворен — Рожé седи доле у дворишту на клупи. Необично би Вам био захвалан, кад бисте хтели још једаред отпевати ту каватину из „Норме“.

— С драге воље!

И од свег срца радо запевам наново.

Мој је труд био обилно награђен. Госпођа de Louvercy, која је, док сам ја певала, сва срећна стојала код прозора, кад сам ја завршила, наслони се на прозор па нешто довикне свом сину. За тим приђе мени, загрли ме и тронуто рече:

— Хвала у име његово и у име моје! Од дуже је времена ово први пут, како у његовим очима видим зрачак среће.

То је одиста успех, што сам тог дивљака измамила из његове пећине; ја се тим и поносим те сва блажена лежем у постељу.

(Наставиће се)

ПОУКА

ПРАДОМОВИНА СРБА

(Наставак)

II Срби у древној Јелади

У древној Јелади, у тој класичној некада земљи лепоте, најстарији писци прије Јелина налазе народ, који су називали Пелазгима и за који изрично кажу да нијесу били Јелини. Тако Хекатеј Милићанин, који је живио око 500 год. пр. Хр., суди по преосталијем споменицима, а то су киклопске грађевине, да су „варвари“ од давнина пребивали у васцијелој Јелади. У Атици да су живили они Трачани, које је довео Еумолпо. То његово суђење потврђује истовјетност „киклопске“ рушевине пелазгичке куле на сјеверној страни вардарске Демир-капије са останцима киклопскијех развалина, које се и данас налазе у Јелади код Микене (Атрејева благајница и лавља врата), потврђује и Мела (II. 2.) који вели, да на Атосу живе Пелазги.

Иродот опет приповиједа, да Атињани од давнина припадају пелашкоме народу. Пелазги су, вели он, говорили варварскијем (туђијем) језиком а када су Јелини доселили се у Грчку, атички народ, који је пелашки, промете се у Јелине и промијени свој језик. И јелинско племе, које је било мало, нарасло је до мноштва народа, јер су поимснце Пелазги приступили к њему и многи други народи варварски и претопили се у Јелине. Аристотеле доноси вијест, да су Трачани из Абе у Фокиду дошли на Еубеју, и ту се настанили под именом Абанта.

Ове вијести, које долазе из тако древне добе, потврђују за своје доба писци, који су живили у много позније вријеме. Страбон тврди, да Трачани и Епирођани и сада (19 год. посл. Хр.) живе уз Јеладу. А колико је Грчка морала бити насељена овијема народима прије, кад варвари и сада још живе у највећем дијелу Јеладе, која је негда била земља сама за себе. Виргилије пјева: Трачани бијаху некада жестокијем управљани Ликургом а Ливије свједочи, да Етољани, Акарнанци и Македонци говоре једнијем те истијем језиком*).

Јелини дакле нијесу прасједиоци древне Јеладе, него Пелазги, Трачани и Македонци а то су Словени. Према томе и име Пелазги словенскога је поријекла. Словени су радо живили по шумама и брдима дакле и у Јелади ро lazech (по обронку брда), због чега су названи Polazci, Pelasgi.

Као старије обитаваоце може бити да су их позвали Јелини назвали *Γραικοί*, али су их Graeci-ма као обитаватеље гора могли назвати и словенскијем именом Goreci, Greci, Горани. И данас су у Јелади двије Загорске, једна у Епиру јужно-западно од Пинда а друга у Тесалији источно од Пелијона. Јер су ове Загорске релативна имена, шта је природније, до да имена Загорица и Загореци претпостављају имена Горица и Гореци?

Али вели се име Graecia дали су Јелади Римљани, јер су понајприје дошли с њима у дотицај *Γραικοί*, бродари око Додоне, и по њима да су назвали све Јелине. И то је име без сумње постало од *Γραικοί*. Иродот (II, 52) потврђује то, јер вели, да је пророчиште у Додони пелазгичкога поријекла.

Ако је напокон истина, да су се Јелини испрва Seloi називали, тада је и то име словенскога поријекла, јер су обитаватељи Атике били дјеломице горани, дјеломице морнари а дјеломице сељаци (sed-

*) Thraces olim acri quondam regnati Lycurgo. Енејида К. 3 — Aetolos, Akarnanas, Macedonas eiusdem linguae homines. Livius XXX. 39.

laci, Selladoi), који су у равници имали свој посед (selo).

Омир још не зна за име Јелини. Он назива народ или по граду или по предјелу, у коме живи. Тек послије тројанскога рата склопе некоји градови савез и становници њихови први се називу Јелинима. Позније постаде име то општенито за све обитаватеље Јеладе. Варварима називају се од тада сви нејелински народи т. ј. који живе ван Јеладе. Најпрви су тако названи по свој прилици Трачани и Македонци, који и данас мјесто q изговарају β (b). Касније су свакога страња називали варваром.

Тесалија, у којој се спомињу Трачани као први прасједиоци, појављује се као прво огњиште јелинске културе. Орфеј, кнез Трачана, бијаше први велики пјесник. Он учаше древне Јелине музици, пјесми и религији. С тога и вели Пиндар, да је Орфеј отац пјеснишгва, а Еврипид и Аристофан да је зачетник мистерија. Еврипид назива његове пјесме „трачкијема таблицама“.

Кад су Трачани и Пелазги били прелисторијски обитаватељи древне Јеладе и учитељи Јелина, онда је ближе истини, да је трачко-словенски језик више утицаја имао на стари јелински језик него ли што је стари јелински језик утицао на словенски језик као што се данас учи. Та Словени живљаху у највећем дијелу Европе, Јелини пак запремаху само мален дио балканскога полуострва. Не може се с тога ни помислити, да је јелински језик толики утицај имао на Словене, да је мноштво јелинскијех ријечи постала општа својина свијех Словена. И историја каже, да су Јелини попримали много словенскога и да су словенски и јелински језик врло сродни. Тако каже Страбон: „Атињани пак устрајаше као и увијек и у осталијем стварима туђинца, јер су многе туђе свете обреде попримали, тако да су у веселијем играма премноги трачански и фрипки отпјевали. А и Платон спомиње бендидијске (вендијске, словенске) игре. фрипке пак Димостен.“ А велики римски пјесник Овидије, који је потпуно разумијевао јелински језик а у прогонству у Томима тако савршено научио гетски језик, да је њиме пјевао пјесме, вели: „Језик онијех, који су се родили у онђешњијема јелинскијем градовима, свијем је наличан гетскоме језику и није ништа друго до језик који се говори гетским нагласком, те је разлика врло мала.“

С тога је близу памети, што имена многијех мјеста, гора и ријека класичне Јеладе имају словенски коријен. Н. пр: имена мјеста: Brisea, Bura, Escrus, Halysaca, Homolium, Horeum, Leucas, Lebadea, Phoronicum, Olenum, Sellasia, Sperchia, Stantyra, Sicorium, Temnos, Zemene, итд.; имена гора: Halesius, Homole, Scolis, Tomeus, T(a)marus, Temnos, Pretus, Stena клисура у Епиру итд.; имена ријека: Peneus, Porina, Selenus, Selleis, Thiessa, (Tiassus), итд. И дан данји имаде по васцијелој Јелади мјеста, која имају словенска имена.

И вјера Пелазга свједочи, да су били Словени. Продот (II, 52) вели, да су Пелазги вјеровали у једнога Бога а да нијесу познавали више богова. Ове и њихов култ научише позније од Мисираца а Јелини научише од њих као од својијех учитеља. Рекао би да је многобожаштво од пелазгичкијех прешло и другијем Словенима. Н. пр. за култ богиње Изиде, коју су поштовали германски Словени, вели Тацит, да је туђ, а зар није вероватно, да су га сјеверни Словени примили од своје јужне браће, који су га примили од Мисираца?

Прокопије и Хелмолд приповиједају, да су и Словени исирва вјеровали у једнога Бога а послије видимо, да и они вјерују у више богова.

Познато је, да су древни Словени вјеровали, да њихови богови пребивају на храсту. Кад Продот (II, 55) каже, да су додонски Пелазги уредили своје пророчиште код некаке букве, а други писци вело код храста, није ли онда додонско пророчиште словенскога поријекла?

Јелински Словени имађаху као и сви други Словени своје жупане, који су управљали свом жупом и у којима су се покоравала сва племена. Зонарас спомиње једнога по имену: Aminander Athamaniae, Thessalicae gentis regulus (Migne, CXXXIV. 755.).

У VI стољећу долази и у Јеладу име Словена са прекодунавским Словенима. Њихове провале разбуднше и јелинске Словене, потомке исконскијех Пелазга, те се и они за цара Константина (746—799) коначно ослободе власти византинскијех царева. Тесалија, Лиладија, Пелопонез и Епир бијаху слободни. Ну цар Никефор (802—811) покори их из нова и дарује их страном патарскоме архиепископу, страном им наметне Zolazinu (кад је цар долазио (Zolazil) у њихово село, мораху су га хранити). Најупорнији од свијех јелинскијех Словена бијаху Милинци и Језерци, коју су живили по Тајгетовијем гудурама. Они су плаћали силан данак. А јер се тај врло насилно побирао, обрате се они молбом на цара Лава, који им смањи данак, бојећи се да не изгуби Пелопонез. То свједочи, колико је јелинско Словенство силно било, а таковијем није могло бити, да се овамо тек у VII стољећу доселило. Него Словенство је у древној Јелади мало по мало падало, док га није у XV стољећу са свијем нестало. Слаба веза словенскијех племена, јача просвјета Грка па

удружена сила државе и црквe грчке уништиште Словене све до ријеке Бистрице.

Кад су Пелазги, прасједиоци древне Јеладе, били Словени и дошли већијем дијелом из Македоније, ће смо нашли Србе, онда се само по себи разумје, да су и јелински прасједиоци били Срби. То засједочавају и многа топографска имена од корајена „Срб“, као што су: *Σερβιάνη* (Србљани), *Σερβιανά* (Србљана) и *Σερβιανὰ* у Епиру, Surbi (Срби) на заливу Воло, *Σούρπη* (Срби) у Фтиотиди у Тесалији, *Σερβιάνικα* (Србијанка) у Коринтији, *Σερμπάνι* (Србани) у Елиди, *Σέρβον* (Србе) У Аркадији, *Σούρπι* (Срби) у Ливадији, *Σερμπίσια* (Србица) на Еубеји, *Σερβοτά* (Србота) и *Σερμπίσια* (Србица) у Месенији, *Σερβίκα* (Србејка) и *Σέρμπισσα* (Србица) у Лаконији (Летопис Матице Српске 104. 43.).

* * *

Да су Милинци били Срби, даде се посебице доказати. У животу св. Никона Метаконте, који је живио при крају X стољећа, називају се Милинци Мирмидонима.*). А да су Мирмидони били Срби, види се из једне критске пјесме „*ὁ μερμήγκας*“ **)— мрав, за кога се пјева, да је „Србина син, Србинье син“); види се из Гизебрехта, који вели да је корушки војвода осумњичен, да ће (год. 1015) помоћу Хрвата и Мирмидона (т. ј.Срба) да удари на њемачкога цара***); види се из једнога старога Ћириловскога руковиса, у коме пише: „Наум же и Климент придоше в странах илирских и ми(р)миндонских“ ****). Климент бијаше епископ у Охриду а Наум сагради на Охридскоме језеру манастир св. Аранђелу Михаилу; дошли су дакле у српске земље.

*) Milingi quidam spiritus ex ethnicorum gente quos indigenae Milingos pro Myrmidonibus vocant, homines eruentos et latrociniis innutritos incitarunt, ut monasterii pecora — praedarentur. Летопис Матице Српске. К. 129. стр. 44. у примједби.

**) *ὁ μερμήγκας* сјека на Мирмидоне, док је *μελιγκούνι* ближе Милинцима. Летопис Матице Српске. К. 129. Стр. 45.

***) Ergo dicunt ipsum Adalberonem, confisum Crawatis et Mirmidonibus, rigiae potestati velle resistere cuius occasionis timore. Летопис Матице Српске К. 129. Стр. 47. у примједби.

****) Сребковић, Историја српскога народа. К I. Стр. 303.

(Наставиће се)

С. Кончар

ТЕЛЕСНИ И ДУШЕВНИ РАД У РАВНОТЕЖИ

У најновије доба велика се пажња обраћа здрављу деце по школама. О томе питању професор Нусбаум у Минхену вели ово:

Када све скупим, што сам искусно за двадесет и девет година мога лекарског посла, онда морам рећи да сам за сво то време имао тек неколико болесника, који се разболели за то, што су сувише напрезали своје кости и своје мишиье (мускуле); али многе стотине болесника посматрао сам, који су себи болест навукли другим душевним послом, и у овим приликама често је било немогуће болесника са свим и потпуно излечити. Ја сам дошао до уверења, да склоп човечијег тела није удешен за седење за столом па да се студира, него за телесан рад. Нашао сам, да су најсретнији и најрасположенији они, који сеју и ору и већи део дана проводе у кретању по свежем ваздуху. Таким људима баш слатко пада њихова иначе проста храна; код таквих људи никад не ће чути, да се туже, да им смета штагод варењу у стомаку, да су троми, да имају конгестије у глави, или да су им живци узрујани.

Са свим друкчије се осећају чиновници, учењаци и уметници, у ових је често врела глава а хладне ноге, често им желудац споро ради, а дебело црево нимало. Мало ће наћи међу овима, који се не туже на непрестано раздражење живце. Код ових људи све је мање угодности, пријатног осећања и доброг расположења. Ми знамо, да сваки орган, који се употребљује, стиче више крви, његове крвне жиле се шире; па кад је доказано, да кроз мишић, који ради, крв струји много више, него ли што струји кроз мишић који мирује, онда то заиста стоји и за мозак. Има ли у мозгу више крви, то бива само на штету других органа. За то буде у ногама и рукама мање крви, за то су хладне, а мозак има и сувише. Но што је више терета у томе централном органу а мање крви у периферији, то се непријатније осећамо. Што пре наиће таква несаразмерност у човечијем телу, што је дакле индивидуум млађи, то су штетније последице те поремећене равнотеже. Друго је пак ако је тело човечије са свим стало на снагу, тада су његова ткива постала већ чврша, његове све разне мембране (кожице), и све његове крвне жиле мање се растежу, него ли што је у са свим младих, нежних особа. За то ће зрео човек више шта да поднесе, него ли што ће поднети младић и дете.

Буде ли несаразмерности још код детета, то је штета очигледна и стална; и да се дође до здраве равнотеже, треба жртава и у времену и у новцу, које се ретко може да наће. Хоћу ли јасније да

се изјасним, то морам рећи, да ће цела будућност једног човека бити несносна, ако се такви надражаји одомаће још у детињем добу. Са свим је погрешно, што се држи, да ће деветогодишње дете више научити за 7 до 8 сати, него ли за 4 до 5 сати. Ја сам често пробао, па сам се уверио, да је неко дете једног јутра за четврт сата више научило, него ли дан пре у вече за један сат, ма да је десет пута прочитало оно, што је имало да учи. У првом случају је устало добро испавано, један сат је трчало по башти, мало се одмарало и нешто јело; у другом случају је преко дан седило 7 сати и дошло кући са врелом главом, укоченим очима, уморено и преморено.

Увек се говори о претоваривању, па један под тим разуме ово, а други оно. Један вели, ученни предмети су томе криви, а други опет, да је томе крива метода учења. То није! То обадвоје ни најмање није криво, нити је узрок претоваривању. Претоваривање у томе је, што од увече до ујутру морају да се реше такви задатци, које можда само једна даровитија десетина ученика може решити, а да не мора ништа откидати од апсолутно потребног сна; то значи мозак упропашћивати, нервозним га правити. Деца треба да су после 9 сати већ у кревету, а пре 5 никако не треба их будити, иначе не ће им се мозак као што треба одморити. Као што је познато, сељаку и надничару доста је пет сати да спава; али ко ради главом, тај треба барем да спава седам до осам сати; а деца још и више.

Ја држим, да је данашњи принцип са свим добар, наиме, да је дете цео дан у послу; само већи део времена треба да је посвећен телесном унапређивању, па и то, ако може бити, на свежем ваздуху. Са свим је добар почетак, што је гимнастика постала облигаторна, само ја држим, да је данашња доза те дивне медицине скоро хомеопатична, која тешко шта да помаже. Ја сам тврдо уверен, а и будућност ће нас поучити, да ће се сваки дан морати по више сати гимнастиковати, и то наизменце телесно вежбање па душеван рад, хоћемо ли, да дете остане здраво. Исто сам тако тврдо уверен, да се много лакше учи, кад је тело ојачано, када душевна запетост не траје по толико сати, као што је данас скоро по свима школама.

Изузевши неколико даровите деце, код већине деце данас буде већ после подне, али увече увек, да мозак споро функционише, и када то наиђе, онда мозак врло мало може да схвати, највише после великог напора ако механички научи — набуба — а смисао не може да ухвати. Потврду томе имам у своме рођеном искуству које сам стекао у више отмених породица, где су по моме савету слабију децу остављали до осме и девете године да са свим слободно расту и своје тело радом у слободном ваздуху да јачају, и највише старијој деци, ако су им њихови учитељи у игри по штагод казивали и учили их па и то само онда, кад су деца захтевала.

Када су ова деца почела учити у десетој години, учила су с вољом и радо, и тако су брзо напредовала, да су у шеснаестој години тако била изучена, као њихова старија браћа у то време, но с тим, да је њима учење било милина а тело им било уз то увек здраво, а код њихове старије браће псовање и кажњивање није престајало од шесте године, и тело њихово остало је слабо.

Дакле свеколико моје лично искуство води томе, да ће будућност морати тело дечије игром и радом у слободном ваздуху припремати за науку и да ће за време учења тело непрестано неговати, како се не би дало, да се мозак претовари, и што је код хиљада узрок њиховом неугодном осећању. И ма да ће се на тај начин откидати од времена, ипак не треба се бојати, да ће се постизавати мањи успех у наукама. Напротив, што је данас многима учење — мучење, биће доцније учење на радост; тако ће престати још у детињству стварати се узрок нервној раздражености, која данас тако јако узима маха. Као што је познато, једним ударцем не можемо оборити дрво. Увођење гимнастиковања је први сретан корак на боље. Само прашњаве дворане за гимнастиковање треба напустити, па отићи на свеж ваздух у слободи; па онда треба ићи за тим, да се друкчији ред у школама заведе, и ја сам тврдо уверен, да се не ћемо кајати — резултат ће бити здрава равнотежа у телесном и душевном раду.

* * *

Андрија М. Матић

КЊИЖЕВНОСТ

BACILLUS EROTICUS

(Свршетак)

в) Трећи тип љубавних болести највише шкоди друштву.

Двоје се љубе и узели би се. Наједаред долази боља »партија« а она би морала да пође за недрагог, но... полуди. Родитељи се препадају, јер не знају узрока болести. У јасним моментима спомиње она његово име; родитељи чују, да је љубав узрок; моле је и преклињу: Узмите се!... Дођи к себи!... и она опет добија прву памет... срећа је готова!... Не испуњава ли се пак срећа, она скаче у бунар, он се убија или дође ма каква друга катастрофа.

Но време фабула је прошло и свет захтева ртање озбиљних узрока у друштву живота и у расплету друштвених веза. Лафонтенове и Доситијеве басне бар су скроз измишљене те лепо не сметају ником, али приповетке такве су баш штетне по образовање људско.

Тај тип манијакални или меланхолични у правом смислу прилепчив је, јер један пример изазива други. Зло се даље шири но добро; зло се већ увређило у свету и ми видимо, где после приповедача, који то лепше умеју искитити, репортери по новинама сваким даном све више доносе дуге белешке о самоубицама, о полуделима, а за узрок наводе несретну љубав. То заљубљен свет сваки дан чита и у нежности својој уздише за бедним жртвама несретне љубави. Али наука судске медицине изриче строг суд над таквим и репортерима и приповеткама, те вели да су баш оне криве, или да су боље рећи песници такве болесне љубави (као оно и Вертер и Бајрн) криви свему том светском чуду и покору, јер својом дреком — а много их на жалост има — разбуђују идејале такве љубави још од рана детинства, да се сваки одмах несрећан осећа у љубави и да му са првог жутокљуног неуспеха ваља скочити у хладно Дунаво или сјурити куглу у чело, да би сав нежни и поштени свет, читајући нотицу и чујући о несретној љубави, за њим заплакао!... Ако ико, родитељи, мислим, да ће ме разумети моћи! Али шта вреде писмене опоруке свету и сви тужни опроштаји са родитељима кад хладна судска медицина изводи баш из тих писама закључак, да су сви ти јунаци шенули памећу — ergo, да су им лепо искићене приче болесних песника мало по мало завртуле мозак!...

Но у обрану и таких писаца, а да баш много себи не уображавају, да су својим делима чуда починили, морамо науци за истину рећи, да они нису познали своје јунаке и да су то од порекла будале, јер у здравом од рођења духу и телу нису они ништа у стању својим причама произвести до само за неко време главобољу и мрзовољу. Статистика полуделих и самоубица из љубави доказује, да те силне приче или несретна љубав сама без прича може поспешити трагичан сршетак само у јунака слабих живаца и рђава васпитања, а понајвише опет код дегенерисаног потомства, где се радо душевне и живчане болести одомаћиле и код особа дегенерисаних кроз свој неморал. Шат и ова примедба не буде коме на одмет!

Уз то јадне репортере и песнике много пута луде вуку за нос, јер они све лудама верују, што ови трабуњају. Љубав игра велику улогу у душевном животу човекову, као и други афекти, али меру њихову знаде медицина и рачуна према томе с њима, али је исто тако увидела, да баш они мужеви, који се по луд ницама са љубоморе на своје жене туже, да су им неверне, нису дошли у лудницу због бога Амора, него због бога Баха. Једна од константних т. зв. фикс-идеја у delirium-ју tremens јесте еротично бојадисана, невера жена, а те су жене баш узори честитости и поштења. (Гл. Хофмана и Крафт-Ебинга Психијатрију.) И ма да је страшно и јадно — што рече Шилер — гледати човека у лудилу, морамо ипак бити објективни и не смемо одмах за сваким сузе проливати.

А директан узрок лудилу у здраву телу не може бити љубав. Као и другој опасној телесној болести, здраво тело одолеће и љубавној болести. Колико је њих сретно у љубави? Подлегне ли, не ће заиста подлећи у облику смрти или лудила, као што и здраво тело не ће одмах пасти у сушицу услед лаке прехладе. У здраву телу превалира воља за живот, јачина

здравих ћелија, подобних за живот, већа је од тежње оних ћелија, које теже паду, миру и смрти.

Прича, као и песма, мора бити бистра као суза и сјајна као роса и мора оживљавати као вода са горског студенца. Она мора крепити, уздизати дух, да не клоне, а не сме слабоумним примерима меку душу омладине навлачити на зло. А љубав нек је најсвежији извор живе воде! До какве ли се висине стрмљења и самопрегоревања узвисила љубав хришћанска према ближњем у религиозној системи Хришћанства! И какве ли жртве треба и како узвишена треба да нам се приказује брачна љубав, која држи овај свет! Нек се прекине једном са том филистарском усиљеном причом о љубави и последицама јој у лудилу и сушици и нек се пређе цртању друштвених заплета и утецају симпатије и љубави у свесну роду људском!

Рекосмо, да је љубав снажна представа о спољашњем свету, кадра да потисне све друге представе моментано са нивоа свести и да заталаса живце целога тела. Но у здравом телу и духу не може та представа ипак произвести преокрет душе, свих чула и осећаја. Здрав разум и његов центар спречавања неће увек своју бráну превласти једне снаге, те колосек душевних представа не ће бити за увек поремећен. А по науци једна ма како силна душевна струја у здраву телу не може довести до дегенерације свију ћелија — до лудила. Ако наступи компликован процес, наизменично деловање душе и тела, потрес и слабљење, може доћи до еволуције.

Непрестано навађасмо, како не треба да се пишу приче те врсте, али да наведемо — та гледамо сваким даном у животу фактично побуде за те приче — како треба да се представе таки појави у интересу истине и доброг утецаја њихова на дух човечји, кад их песници радо узимају за сиже, јер су они а priori згодан предмет да заинтересују читаоца и судбином својом кадре да произведу саосећање његово. У туђој књижевности знамо, да је Зола у својој »Магдалени« и циклусу »Макарт-Ругон« добро применио научне принципе на лепу књижевност

А и ми Срби можемо се похвалити једним делом, које може бити узор сваком, ко хоће да у лепу руху лудило прикаже, да види, како се и на том пољу може лепо науци удовољити. На суду браниоци морају да се задубе у мишљења стручњака при обрани кривца, а то мора чинити и песник, ако хоће, да стече признање и допадање публике.

То је дело П. Адамова прослављени »Јоле«. Јоле је још као дете друкчији но остала деца; плаховит, дрзовит, здрав, чио, смео, прегалац, бујан. Он расти под најпримитивнијим одгојем, те су према томе и друга племенита својства у њега мање развијена. Хоризонт виших мисли и представа скучен, а »средиште спречавања« слабо употребљивано. Њим је кадра у толико силније да превлада, кад је одрастао, она урођена најјача душевна свесна врлина, љубав. И он љуби здраву девојку и мисли, куд ходи, на лепоту цуре. И та љубав му се враћа и он плива у непадној срећи. Скоро би се и венчали, но превелика срећа смела га. У њеној близини је сплетен, збуњен Једном возио сено у двориште њена бабе. Угледав њу, која му је отворила капију, заборави накренути воловe, кола замакла за капију, изврнула се и Јоле, колики је дуг слети са висине пласта на колима на земљу. Крв му појури на нос и на уста, лежи дуго у несвести и ми видимо јасно из тих редова, да је потрес мозга ту. Кад дође к себи, не сећа се ничега, али се сећа и даље ње и љубави своје, која је украј њега. Мисао та прати га и даље. Он мора у војнике. На мртвој straži не оставља га мисао на љубав му; у том већ потресеном мозгу силна струја природне љубави породи јаку мисао, да му је сад да је види; лабави мозак не може да јој се опире, та мисао надвлада све друге и он одлучи, да иде да је види. Баца пушку и бежи у свој завичај, да види њу. Док је дошао кући, свитала је зора. Телесни умор, узрујаност душевна смела га је тотално и кад је дошао у родни крај, до куће њене — он је луди Јоле. Даље нам црта песник један красан и племенит јасан моменат у блесастом жићу беднога Јола. Све је ту тако смишљено, образложено, да физиологија, философија и судска медицина са психопатологијом нема шта додати или замерити, те и стручњак лекар у питању истинитости описивања сижета мора одати потпуно признање. Језик и изражавање мисли је уз то у овој причи сасма прикладан и одговара свима захтевима уметности.

Према овом цртању је свакако бедаста, неоснована и фантастична љубавна прича у Си-

глигетијеву »Циганину«, који се ваљда ради лепих песама још у нас пред озбиљном публиком приказује и забавља уобразиљу, а пркоси науци. У њему видимо театрално пренемагање луде, као да је мозак њун, који се час даје напунити, а час испразнити, као да је то све једно час бити паметан а час луд.

Психолошки моменти не дају се више без медицине разјаснити. А њен је аксијом: »mens sana in corpore sano« Ко хоће да црта душу, не сме се олако титрати са осећајем човековим, као са каквим од дрвета предметом; он не сме заборавити на цео организам, јер сваки осећај струји кроз крв и месо, јер је тело резонанса духу. Дух задржава тело у полету и тело дух, и једно и друго штити и чува.

Цртати преображај духа, тешко је. Угледати се ваља на психијатрију, која пр›ати свога болесника од колевке му до узраста. Свет се не задовољава више техничким скоком, јер лако се раскида ланац, у којем нема чврста беочуга. Свет је постао неверан, није више лаковеран; јунак не сме бити фантом, но организам од меса, костију и живаца.

А мозак је орган телесни. Он је, као и крв и мишићи, састављен од ћелија. Јесу ли ове свуд здраве, биће здрава и душа, тај продукат наизменичног деловања можданих ћелија, крви и живаца са спољашњим светом. Биће здраво и оно, што чини душу, а то су мисли и осећаји. Телесне промене са болести, са грехова младости остављају у живчаном систему далеко већих промена, но само цигле представе. Ни један лекар није још тврдио, да је иједна мождана ћелија пожутела због саме представе. Но јесте, ако је пре тога механички уздрмана, растрована или ако ју је јаче претегнут живац растргао на паран-парче.

Понављамо, да ко се маши решавања овако тешких проблема, нек се зати и студије, јер само су бабе вичне тумачити те тешке појаве у животу лаком изреком »чини«, »нагазио је« итд. Процес душе је замршен и пре свега иште да се потпуно позна наука о телу човечјем.

Исто тако тврдимо, узме ли други правац лепа књижевност, који ће респектовати и телесне и душевне особине јунака њених, да ће бити све мање душевно оболелих, страдалих и убица из љубави. Распростирањем хигијенских чињеница о наслеђу душевних и телесних болести, дићи ће се свест о здравој љубави у покољењу, а престаће безначајна, штетна пренемагања »Fortes creantur fortibus et bonis«.

Љубав највише може утецати на дух и то у првом реду. И др. Шарко се у Паризу заринуо да нађе болести са љубави у скроз здраву телу, јер, као што непрестано наглашавамо, у наследно болесну организму може до свега доћи. За пример је узео и на око је узео уседелице и нашао је од њих не луде, но хистеричне, јогунасте, злобне и пакосније услед неодвраћене или неиспуњене љубави . . .

Из свега тога видимо, да је љубав здравље, да она оплемењава човека. Друго што не може се ни микроскопом угледати, шта би bacillus eroticus произвести могао. Толико вреди она, у народну пословицу прешла песма: »Љубав није шала, но је болест права.«

Да завршимо.

Први тип болесних љубавника није толико штетан по читаоца, колико једино да кћерка постане кађиперка и маза. Други тип већ више шкоди, јер пречи да прогледа свет и сазна, како ће најбоље сачувати од заразе и себе и своју породицу, и да се што више свет о суштини и значају те несретне болести обавештњује. А трећи тип наших болесних драгих у стању је да у њоле здраву живчану систему фактично лудило и грозно растројство произведе.

Санкционишући плаштом лепоте зла и вековне грехове дегенерисаних породица и стављајући их за узор и као мученике за узвишене идејале, побуђујемо омладину, да их имитује, да се заноси њима. Не износећи праву слику њихова стања, пречимо их, да разложно и озбиљно мисле, јер да се дубље заронимо у те моралне развалине, видели бисмо на дну само смет и коров.

Лепа књижевност не сме бити пуста игра и забава. Она мора бити и поучна и писана за све слојеве народа, она мора тежити за савршенством људским, а то је за истином, мора дакле напоредо ићи са науком. Кад свет бива све савршенији, мора и она дубље заоравати у њиву живота и све лепше и сјајније алемове на светло износити. Мора почивати на здраву, једру темељу и не сме будити болесне мисли и осећаје. Тада ће само одговарати и наукама и своме узвишеном смеру: покретању људског рода у напредак и усавршавању и оплемењивању друштва људског.

Прекрштено са Видов дан 1894

Др. И. Ј. Равни

КЊИЖЕВНА ПОЛЕМИКА

ПРВА БИТКА НА СЕНТОМАШУ ГОД. 1848

Томе, што нам г. А. Јукић тврди, да на дан првог непријатељског нападаја на Сентомаш није у њему заповедао Тодор Босњић, већ Стеван Сурдучки, и што је међу нама, који смо за Босњића, несугласје се изродило, мислим, да сам ушао у траг.

Сурдучки апсолутно није био лично у Сентомашу тога дана, већ у свом хаупткварtиру у Чуругу; али се он сматрао номинално као врховни заповедник десног крила целе наше позиције на Јарку и у Бачкој, међер и оне у Сентомашу. То и Јукић вели. Са тог гледишта он 8 (20) јула 1848 јавља о бици и победи на Сентомашу у Карловце. Ја сам убеђен, да Сурдучки у тој релацији није изреком рекао, да је он лично заповедао битком, већ да је та победа под његовим врховним заповедништвом извојевана. Канда ће бити, да се тај бој на Сентомашу у један и исти дан догодио, кад и Сурдучкога нападај и јуриш на Фелдварац. Е, онда, како је Сурдучки овај лично предводио, не може бити, да је он истог дана и на Сентомашу. Али ми имамо још неких разлога, уз оних пет, које сам навео у 29 броју „Стражилова", те можемо поуздано рећи, да је Теодор Босњић први нападај на Сентомаш одбио. Нек нам служи као основа дан Преображења, 6 (18) августа 1848. Ту је у вече приспео ц. к. оберлајтнант Пера Бига са шест официра и са четир стотине граничара варадинске регименте, и одмах узео заповедништво у своје руке. Кога је нашао као дојакошња заповедника те тврђаве? Ц. к. стражмештра и народнога капетана Теодора Босњића и с њиме до двеста граничара Варадинаца. Међер Бига није нашао ту ц. к. капетана и народног пуковника Стевана Сурдучког, јер иначе не би Бига ни смео узимати од старијег од себе — заповедништво, нити би га овај дао из својих руку.

Узмимо, да је Сурдучки при првом нападају био лично у Сентомашу. Онда је њега просто нестало са лица бојишта у доба између те прве сјајне битке и Преображења. Сад да питамо: којим поводом и којим начином га нестаде? Својевољно? Или по налогу патријархову?

Да је он себи при првом нападају и победи лично неувеле славе задобио, где би он својевољно то дивно место напустио! Метнимо руку на срце па се запитајмо, да ли би ко од нас тако што учинио? Никад.

А зар је патријах хтео и смео, таквог славом окићеног заповедника просто збацити и команду у руке ц. к. стражмештру и народном капетану предати? И зар би ц. к. капетан и народни пуковник Стеван Сурдучки поднео ту увреду и то понижење? Никад. И зар би патријарх послао за команданта граду Сентомашу — ако и врло честитог — ал у ватри још неопробаног ц. к. оберлајтнанта Перу Бигу, кад је онде већ Стеван Сурдучки?

Биће дакле онако, као што ја рекох:

Сурдучки је био на дан прве битке на Сентомашу лично у Чуругу или при јуришу на Фелдварцу, али како се сматрао као врховни заповедник целог оног простора, у који спадаше и Сентомаш, онда је он написао ону релацију о бици на дан 8 (20) јула 1848 год. као номинални врховни заповедник. А да је тако, види се и по том, што је његова релација писана и датирана из Чуруга. То нам и госп. Јукић вели.

Да је Сурдучки био лично командант при првом нападају на Сентомаш, онда би он, по дужности и по пропису, одмах сутрадан писао на патријарха релацију и јавио своју сјајну победу па би датирао из Сентомаша, а не из Чуруга.

Овако он јавља у Карловце сјајну победу на Сентомашу тек на шест дана после битке из Чуруга, а то за то, јер је чекао поуздана извештаја о току боја.

И овим мислим да је то питање решено.

У Бечу 17 (29) јула 1893.

Јован Стефановић Виловски

САДРЖАЈ: Песништво: Прича. Сојина реч. Дневник једне жене. — Поука: Прадомовина Срба. Телесни и душевни рад у равнотежи. — Књижевност: Bacillus eroticus. Књижевна полемика: Прва битка на Сентомашу год. 1848

„СТРАЖИЛОВО" излази сваке недеље на читаву табаку. Цена му је 5 фор. а. вр. на целу годину, 2 фр. 50 новч. на по године, 1 фр. 25 новч. на четврт године. — За Србију и Црну Гору 14 динара на годину. — Рукописи се шаљу уредништву а претплата књижарници Луке Јоцића у Нови Сад. — За Србију прима претплату књижарница В. Валожића у Београду.

Издаје књижарница Луке Јоцића. Срп. штампарија др Св. Милетића.

БРОЈ 32.

СТРАЖИЛОВО

ГОД. VII.

ВЛАСНИК И УРЕДНИК

ЈОВАН ГРЧИЋ

У НОВОМ САДУ, 7. АВГУСТА 1894.

ПЕСНИШТВО

ИЗ „СНОХВАТИЦА“

ЛОВАЦ ОСТА БЕЗ ЛОВА

Нов ловио Сава с Подунавља,
Не улови лова никакова
Већ опази са села дјевојку.
Њој се јавља Сава с Подунавља:
„Стани, срно, — око ти је крио!“
Одговара са села дјевојка:
„Не см'јем, Саво, — око ти је плаво!“

Змајован

ЗЛО СЕ ЗАПОЧЕЛО, А ДОБРО СЕ СВРШИЛО

Три девојке, четир момка, —
Седам невољâ;

Жито жњели пак сажњели, —
Траже одмора.

Препелице докликују:
„Ожените се!“

Голубови догукују:
„Изберите се!“

Ал срамота дјевојкама
Момке бирати,

А момци се оштро гледе,
Шта ће четврти!

Побоја се Оливера,
Најразумнија,
Да не буде љутих рана
И без душмана;

Пак говори Оливера,
Најразумнија:

„Дај дарујмо Милутину
Нашу Даринку;

Веселин ће обеселит'
Нашу Велинку;

А за мене и за Гојка
Не брините се:

Он разуме јаде *моје*,
А ја *његове*. —

А шта ћемо са Лазаром?
— Не ће остат' сам:

Заволо је сестру моју,
Пак да му је дâм.“

Змајован

ДРВО УСПОМЕНЕ

Ветар јечи око куће моје,
Трску ломи, кров нада мном чупа,
У врту ми младице повија,
Врата тресе, на окна ми лупа.
Жао ми је, што ће обломити
Лепе цветке и најслађе воће.
Бар да с њима онај орах стари
Из корена ишчупати хоће!

Ње већ нема да стазу поправља,
Што у хладак испод њега води —
Сухо дрво, давно напуштено,
Нит хлад даје нити плодом роди,
Ал бурама ипак одолева,
Бес олујни не мож' да га крене,
Да у дане досаде и туге
На прошлост ме живље опомене.

Ленкић

ОЧЕ, БЛАГОСЛОВИ!

ПРИПОВИЈЕТКА ИЗ МОСТАРА

Ко би се могао надати, да ће газда-Симина шћи Ковиљка, коју он воли као зеницу ока свога, поћи за коровођу, коме је сав иметак у виолини!?

По цијелом Мостару пукао глас, а та новост бијаше женама главни предмет разговору.

Баш је била нећеља, кад се из цркве на-вратих мало код моје тетке Васе на кафу. Она ни пет ни шест, већ онако без поздрава и зачуђено упита ме:

— Та молим те, је ли истина, да ће се Ковиљка Симина са оним Чехом коровођом вјенчати?! Јао, јао луде друге! Та она може имати од прије газдиња најбољега.

Ја слегох раменима и рекох јој да о томе ништа не знам.

Мени то не бијаше вјероватно, те кад се поздравих са тетком, одем управо у родице Ковиљчине Миле, с којом сам још од ђетињства познат. Држао сам стално, да она о томе све зна, а писам се ни преварио. Ево како је било:

Бецих Кузмик, коровођа пјевачког друштва, настанио се баш у кућу, која гледа у Ковиљчине прозоре. Диван младић, да му треба тражити такмаца. Е не зна се, брате, да ли је шири, да ли виши! Снажан, лијеп и добар младић, а млад, тек ако му је двадесет и две. Његово велико чело издаје га за умјетника а у очима му сија пјеснички жар. Био је родом из Чешке а прешао је био у православље.

Свако, ко је пролазио испред куће старе Круне, газдарице овог младог Чеха, осврћао се на прозор, од куда се леваху тихи звуци виолине, пуни свете туге, чежње и љубави. Ти звуци стварали су се под вјештим прстима младога Чеха. Но била је једна душа, коју су ти звуци водили далеко, далеко, неће, ће никад људска нога крочила није; ће вјечно бујн мирис злаћаног маја; ће пјевају безбројна јата шарених птичица. Ти звуци отварали су јој двери небеског раја. Она се с њима заједно губила у бесконачном простору плаветнога неба. Њезино срце бијаше харфа, која брујаше под додиром тијех умилније звукова. Њено срце одлетило је као птичица и онијено љепотом младога Чеха, пало му на груди, веселило се и плакало онде . . .

Њихови су се погледи сусрели и без ријечи казали су једно другом тајну својих душа. Њихове душе загрлиле су се као два цјетића на се тако љубиле.

Колико ли је пута уздахнуо млади Чех, гледајући младе богаташе и оплакивао судбину, што га је створила умјетником. Он би волио да је син богата газде, па би онда лако Ковиљка била његова. Често у очајању зборашe:

— У свијету данас само богаство и новац решава а умјетност је људима комедија, с којом се у часу одмора задовољавају. Ох, кад бих и ја само био богат, па ето среће! Како би моје срце горило покојом и задовољством! На својим грудима грлио бих онај рај, што ми оте срце, мисли, душу и покој снова мојих. Њезине миле руке савијале би се мени око врата; њезина уста зборила би моје име; она би мене звала својим. О, Ковиљка, ти би тада била моја .. Али овако, за јадна и сиромашна умјетника твој те отац никад не ће дати. Ти ме љубиш, ја то знам . . . То сам прочитао из сјајног и сјетног догледа твога, што ми га шаљеш; то ми је казала она тиха и бескрајна

сјета, која трепери на божанском твоме лицу. Јесте, без ријечи казала си ми све. Ох, па кад ме љубиш, онда чуј овај глас, што ти га душа спрема: дођи к мени и хајдмо, хајдмо далеко... далеко, ће нас људи не ће стићи. На ове груди дићи ћу те и чуваћу те као своје благо, да ми те људи не украду. Са мном ћеш тако сретна бити. Ово чело мислило би само за те; ово срце горило би само за те; ова душа молила би се само за те; ове руке радиле би само за те. О, дођи, дођи!...

Тако тужаше млади умјетник а сама рука хватала се виолине а тужни звуци понуњали би ријечи његове туге.

* * *

Била је блага прољетна вече.

Прохладни вјетрић слетао је са цвјетка на цвјетак, љубио их и с мирисом њиховим лепршао по зраку.

Ни један глас малих птичица није се чуо, само што је славуј пјевао о својој гордој ружици у градини а ситне се злаћане звезде низале по плаветном своду око блиједе мјесечине. Силан је свет отишо у поље да се прошета и расхлади од дневне жеге и омаре и да удише свјежину питоме ноћи. Па и стара Круна, газдарица младог Чеха, отишла је до своје комшинице Насте, да се с њоме мало поразговара у њезиној китној башчи. И газда-Симу позвао је његов стари јаран Лазо, да оду у виноград те да искапе коју у хладовини.

Само младог Чеха не позиваше срце, да се одмара у хладовини пољског зрака. Он је љубио самоћу и био је блажен, ако га когод није бунио у његовим мислима. Виолина, туга и чежња били су му најмилији другови његови.

Баш те вечери стајао је на прозору а блиједа мјесечина бацила на њ своје зраке и љубљаше му високо чело. Као да се заустављала, да ужива складне звуке, што их широм ноћи носијаше свјежи вјетрић са његове виолине.

Он стајаше непомично на једном мјесту. Лијевом руком загрлио виолину а десном превлачи лагано преко тананих жица. Његова глава бијаше сањиво забачена и погледи упрти у свијетлу бесконачност, ће се злаћане звијезде преливаху миљем рајске драži; па и тамо међу звјездама он гледаше само лик своје Ковиљке, која се на њ тако љупко осмјехује и као да му шапће: »Твоја сам, твоја!...«

Док је младом умјетнику тонула душа у мору немирних снова; док су његови сјетни звуци са виолине блудили по крилу благе вечери, младо и дражесно дјевојче квасило је своје лијепо румено лице чистом кристалном росицом — сузама. То нису биле сузе које обични смртни створ пролијева, то су биле сузе анђеоске љубави и душе. Она је јецала горко и боно а своју малу главицу обарала је на подглавље своје постеље. У томе је часу зажелила да постане вјетрић па да одлети на груди младог свирача и ту да издахне а та би смрт била слатка, тако мирна и без бола...

Љубав је бура, која опустоши и раскида цвјетиће у перивојима наших душа а у ту се пустињу настани кукавица — туга... Ковиљка плакаше тајно и боно. Али на једанпут сину њезино око ватреније него икад, а у том пламену стајаху речи: одважност и рад! Срце јој закуца оном снагом, коју крије јунак у својим прсима.

Зачешља своју меку и густу, свилену црну косицу, стави на главу мален фесић а око врата китни ђердан па се лагано и пажљиво украде из своје собе; сиђе низ степенице и као лептир претрчи у врата старе Круне. Лагано на прстима узађе уза степенице и стаде пред собу лијепога странца

О, ко ће описати њезино душевно стање у овом часу?! Ко ће да прогледа кроз њезине груди, да види ону буру страха, која још савлађиваше њезину одлучност?! Као плашљива кошута осврнула се на сваки и најмањи шушањ. Како би то за њу било, да је ту кобац затече?! Па стара Круна! Шта би рјекао свијет?! Па њезин отац, како би у њ могла погледати?! Па њезин дјевојачки понос! И може ли се она као Срнкиња тако упустити да страницу открива своју љубав?

Све то у једном часу, као усијана шипка, прохуја кроз њене млађане мисли. Срце јој је куцало више него икад. Њезине пуне груди талласаху се и дизаху се бурно, као морски вали. Дах јој застајаше а врела крвца јураше муњевитим летом у њену убаву главицу.

По равном, бијелом и глатком њену челу проби врели зној и она га дрхтавом руком брисаше бијелијем рубцем. Али на једанпут као да је охрабри нека нова мисао:

— Гријешим ли ја заиста, ако љубим? Зар је љубити срам и порука? Зар нас љубав понижава? Јесте, љубав нас понижава ако није света, истинита, чиста, вјерна и божанска; ако

*

Петар

се играмо с њом, тад нас она понижава. Али моја љубав није невјерна, она је чиста и свијетла као роса на пролјетњем цвијету, она мене понизити не ће! На нека сав свијет збори о мени што му драго, моје поштење постаће свијетло, моја љубав, света љубав, не ће мене Српкињу понизити, јер Српкиња љуби часно и поштено!

И она диже руку и ухвати за браву на вратима, која је дијељаху од њена најдражег блага на свијету.

Врата се лагано отворише и она уђе у собу. Занесени млади Чех тргне се. Његови прсти на тананијем жицама стадоше и звуци умријеше... Он шћаше клекнути и молити се свето и побожно пред ликом богиње, са које исијава најљепши зрак мира божјега, за којом толико гине и умире; која му је отела срце и мисли; која је учинила те се разбуктио пламен у његовој души и која његовијем осјећајима постаде краљица. Он није знао шта да чини. Зборио би али ријеч застаје а усне дрхћу. Он би јој полетио да је загрли, али она бјеше тако света, е му се чињаше, да се он грешник не смије приближити томе небу. Његова прса дисаху у неком нејасном страху, као у грешника кад целива свето распеће Мученика Човјека и Бога. У колебању своје душе осјети на једаред бијелу врућу руку, како му се око врата свија. Осјети на распламћелијем грудима лаки терет њене миле главице. Чу свети и бескрајни уздах ће се изви, као птичија молитва у сјајном сунчевом зраку. Два свијетла ока, двије блиставе звијезде гледаху га и шаптаху му: „Љубим те...

Јесте, њежно и лијепо дјевојче пало му на груди, загрлило га, гледа га, не збори ни ријечи.

Он бијаше тако блажен, тако утјешен, као трудни морнар, кад после тешког бјеснила буре и олуја стигне у мирно пристаниште. И полети ријеч са његових њежних уста:

— Ковиљка!

За тим је загрли грчевито и њихове се усне спојише и плану први слатки пољубац, а младо дјевојче кроз сузе радоснице прошапута:

— Је ли, нас двоје се не ћемо никад растати?

— Никад, Ковиљка, никад! Ми смо створени једно за друго и нико ми те не ће отргнути. Ми ћемо заједно живити и умријети... Спаситељко моја! Спаситељко, да, јер си ми вратила све што сам сахранио: наду, снове и покој душе моје и ја те немам чиме другим да наградим, до ли вјерношћу срца мога... Али једна мисао, као отровна гуја, пије моју крв... Твој отац... твој отац... зар ће он допустити, да пред олтаром гледа своју јединицу са странцем, са сиромашнијем умјетником.

Дјевојче се трже, и нехотице се са њени малени усана оте ријеч: „отац!“.. и заћута замишљено.... Али с нова јој око сину светим жаром одрјешите воље и њене анђеоске ријечи забрујаше:

— Док сам била малено и лудо дијете, размажено чедо родитеља свога слушала сам га у свему. Његова воља била је моја воља. Сваки миг његова ока испуњавала сам послушно и бојала сам се да га у чему не увриједим. И сад, захтјева ли послушност од мене, све ћу му испунити, све учинити по његовој жељи па и живот свој на очев захтјев жртвоваћу, али се од тебе растати не ћу. Отац има право нада мном али никад над мојим срцем, над мојом љубави и душом. Бог је људима дао срце, да њиме осјећају слободно и да љубе. Љубав је као птица, лети и пане онамо, куд је жеље воде. И мени је Бог дао љубав, а она је изабрала своје мјесто у теби. Ох, ја ипак не сумњам у доброту његову. Он мене воли као живот свој, он ће моју жељу испунити. Пашћу му пред ноге, љубићу га и молити, да нас благослови. Не хтједне ли, нисам га дужна више слушати, а тада нека не куне мене, за то нека куне небо, које нам је дало срце да по својој вољи љуби и осјећа. Али једну ми жељу мораш испунити; ако ме љубиш, ако ти је моја срећа мила, обећај ми у овом најмилијем тренутку, у првом пољупцу нашем, да ћеш увијек мој мили српски народ љубити као свој; да ћеш га бранити и вјерно заступати као његов син и поштовати га, као што поштујеш своју милу Чешку, која је и мени света и драга. Ти и народ мој највиша сте ми светиња. То ми обећај и бићу срећна и биће твоја!

О, како је божанствено било видјети онај усхит, што затрепери на лијепом лицу младићеву! Његини гласи били су му звуци чиста херувима, што оближње пријестоле вјечитога Бога... Он је пригрли јаче а са уста му сађе глас:

— Хоћеш ли живот, даћу ти. Хоћеш ли крв моју, пролићу је за те. Ово срце из својих груди ишчупаћу за твоју вољу. Колико си

својом љепотом надмашила све своје другарице, толико и још више величином своје родољубиве душе. О, благо оном народу, у коме се рађају таке девојане! Ја сам срећан, од свега свијета срећнији, кад ме љуби така душа. О, Ковиљка, кунем ти се светињом љубави моје, кунем ти се својом чашћу, да ћу ти жељу испунити. Твој српски народ увијек је сваком поштеном Чеху био братски и мио народ, и ја ћу га увијек љубити као свој, тим више што си ти цвијет тога великог несавладног и славног стабла. Љубићу га, Ковиљка, љубићу га као и ти; љубићу га као што љубим тебе!...

Њихове усне спојиште се и заћуташе, а срца су бијла жарко и врело...

* * *

Те је вечери газда Сима спокојно испијао ракију у хладовини винограда са својијем пријатељем Лазом. Он није ни сањао, да у том часу странац грли његову јединицу.

Њих се двоје разговарали и пијуцкали, док ће ти њему Лазо:

— Вјере ти, Симо, нешто ми паде на ум. Ко је онај младић, што станује према твојој кући у бабе Круне? Видим га увијек на прозору. Тај ти и не оставља собе, него се цијели дан завуче на свира уз ћемане.

Газда Симо као да се сјети нечега:

— Да, да, то ти је, брате нови коровођа пјевачког друштва. Баш ми је неки дан причала баба Круна о њему. Каже да је врло добар момак. И ја га често видим на прозору. По лицу му судећи, рекао бих да није лош.

— Ама, брате Симо, нешто ћу ти казати.

— Шта, Лазо?

— Ама све ми се чини... да овај... твоја... знаш ови... Ковиљка...

— Шта, Ковиљка?! — погледа га зачуђено газда Сима.

— Баш некијех дана ишао сам послом на прођем испред твоје куће. Твоја Ковиљка бијаше на прозору. Она ме није спазила, јер је заципљена гледала у прозор оног момка а он је свирао уз ћемане. Ја сам одмах помислио, да ту има нека, те сам ти баш наумно казати. Гледај, Симо, да каквогод своје дијете одвратиш од тога, јер ђаво не спава; све може бити, младост лудост, а крв крв...

Ово ни мало не би мило газда-Сими, него му зададе бриге. Та он би за своју Ковиљку дао живот и све, али за понос и част имена свога он би и рођено чедо заклао рукама својим, па ма му срце препукло.

Већ је било вријеме и њих се двоје упутише кући.

Ко познаје ход газда-Симе, примјетно би, да су му ове вечери кораци били бржи него иначе. Кроз уши су му непрестано зујале ријечи Лазине.

Он није сумњао у своју шћер, али тек онако нешто га је љутило. Он се журио и сав задуван дође кући. Стари зељов залаја а кад виђе домаћина, поче вртити репом и умиљавати се.

— Ковиљка! — пола озбиљним гласом зовну Симо, али одговора нема.

— Ковиљка! — јаче завика газда Сима а кухарица Роса одазва се:

— Газда, Ковиљка ће можда бити код бабе Круне. Можда јој се досадило самој, па је отишла преко да је мало прође вријеме.

Његово се набрано чело наоблачи а у очима је сијао родитељски гњев. И не чекајући часа оде и уђезе у врата бабе Круне. Надао се да ће затећи своју Ковиљку, ће се разговара са Круном, али нити Круне нити Ковиљке. У свакој и најмањи бучак завиривао је, али ње нема те нема.

Сад је био на чисто.

О, шта би наједаред од тог човјека! Изгледао је страшан и мрачан, као дубока јесенска ноћ. Поглед му је био пламен, који уништава и коси. Тјело му је дрхтало а отров гњева кипио му у души. Ријечи његова пријатеља испуниле су се. Љутит, страшан и одважан као див, лупи руком на врата собна, у којој бијаху загрљени. Врата се широм отворише и лупнуше.

Он шћаше гурнути, као гладан лав на свој плен и пустима ишчупати дах живота оном, који у том часу грљаше његово најмилије на свијету.

Али као да му на пут стаде нека тајна сила, која му шапташе: »Не ступај напријед, грешниче! Ово је рај, у ком се два анђела моле Богу своме; не буни им молитве, јер ће се Бог гњевити!«

Његови укочени погледи спазише његову јединицу у загрљају младога Чеха. А као да му је блиједа мјесечина шћела потпуно тајну да открије, обасјала је кроз прозор својим лаганим зраком двоје загрљените те изгледаху свети и величанствени.

СВЕУЧИЛИШНА БИБЛИОТЕКА

Кад се врата растворише, убаво се девојче изви из загрљаја младићева; снага је њаше изневерити. Она дрхташе као прут а страх јој испи са бијелог лица слатку румен. Скупивши последњу снагу, полети оцу, клече му пред ноге, руке диже и склопи их, као побожни калуђер на молитви, те дрхћући и збуњено рече:

— Оче, благослови и опрости! Ако ти је мила срећа твоје јединице, ако се твоје родитељско срце стара за будућност твога ћетета и ако ти је мило, да твоја Ковиљка задовољно проживи на овом свијету; ако си икад, оче, љубио; ако знаш шта је љубав, а ти, оче, благослови ове двије душе, које је Бог сјединио. Смилуј се, оче, и не гријеши! Допусти, да твоја Ковиљка пред олтаром пружи руку оном, кога воли. О, оче, он је тако добар, тако поштен и узоран, да ће ти бити као син! Он ће те љубити, као што те ја љубим. Спаси ме, оче; спаси мене и себе, јер је у овој нашој љубави Бог. Чувај се, оче, да томе Богу не згријешиш, јер је страшна казна његова. Оче, благослови!

За цијело је то вријеме млади Чех стајао укочен и блиједа, а у његову се оку засјале сузе, које је изазвао његов анђео молитвом својом. Груди су му дисале нагло; он је слушао глас, који се за њега моли, који за њега пред родитељем својим дрхти и он скупи снагу, крочи и клече, поред свога анђела, пред збуњеног оца, склони руке и поново:

— Оче, благослови!

Ко би могао мислити, да се одлучна воља газда-Симе може порушити и његова љутина растопити у благу питомост?! Ко је вјеровао да ће његов гњев, што мало прије сијеваше у оку, замијенити топла суза! Ко ли је у сну снио, да ће са његова чела минути страшни облак!

Буру његове срџбе утишала је ријеч његова чеда. Сунце љубави родитељске васкрсе у његовој души и расвијетли је. Низ коштуњаво његово лице стадоше се ронити топле сузе и он диже своје родитељске руке над главама двоје драгих, очи к небу уприје и јецајући завапи:

— Оче, благослови!

А блиједа месечина провириваше кроз прозор и гледаше, како на старчеве груди падоше двије млађане главе а кроз тишину благе и питоме ноћи као да и славуј у својој милој пјесмици зборашe:

— Оче, благослови!

Алекса Шантић

ДНЕВНИК ЈЕДНЕ ЖЕНЕ

ОД ОКТАВА ФЕЉЕТА

(Наставак)

VII

25 јуна

Од осам или десет дана амо прекинула сам своје бележке; пробудиле се опет у мени старе моје скрупуле; бојала сам се да ћу оваплотити шимере, ако их ставим на артију; страх ме било, ако себи у том попустим, да ћу појачати утиске, за које би можда било боље да се разлију на све стране. — Опет ме је мајка, и не знајући, охрабрила, да попустим кобној својој вољи те да се опет латим дневника.

Кад сам ојутрос ушла у њену собу, да јој пожелим добро јутро, пољубила ме је нежније но иначе; па онда је узела једну моју руку на ме запитала:

— Немаш ли ништа да ми кажеш, чедо моје?

— Рекла бих, да имам, мајко.

— А... Господин д' Éblis ти се удвара, је ли да?

— Не знам, да ли ми се господин д' Éblis удвара, слатка мајко, јер никад ми није рекао ни речи, која би и из далека изгледала налик на изјаву; али је канда радо близу мене; некако с поштовањем и поверењем говори са мном, но уз то чисто и са неким страхом, не као са осталима. Све што говори, говори мени а пази и на најнезнатније ствари, које ја рекнем, као да је свака моја реч бисер... Ако се то зове удварати се, онда ја одиста мислим, да ми се он удвара.

— Опазила сам ја то, рече озбиљно моја мајка. А није ли то теби досадно?

— Није.

— Није... наравно да није... најпосле још не гори кућа над главом, је ли? Ти се њиси ваљда загледала у тога господина?

— Загледала? Њисам.

— Али ти се допада?

— Мало.

— Да... но, па допада се и мени. Чуј, чедо

моје, нас две нисмо дошле амо, да тражимо тебе мужа, али ако га овде нађемо, можемо га исто тако и овде узети, као и другде. Није ли тако? Али ти ћеш појмити, чедо моје, да је то веома озбиљна ствар, коју човек двапут мора промислити. Ја са своје стране, кад сам опазила, како се он понаша, нисам ни часа почасила него сам замолила госпођу de Louvercy, да ме о њему извести; осим тога сам писала у Париз и на све стране распитала за њега .. Резултат тих распитивања је то, да нема озбиљне сметње, него баш напротив! Него допусти, чедо моје... ти ваља да знаш, да ни моје ни ничије мишљење не сме утецати на твоје личне осећаје... ту нема никакве озбиљне сметње, то је све; порођица, уважење, шта више и имање, све је то у реду... Но при свем том те преклињем, не дај да те сувише нагло, сувише лако одвуче први утецај; узми себи времена, да га прозреш, да пустиш да се сталожи... Та ја те познајем... ти би била безгранично несрећна, кад не би нашла на праву срећу... ти си од оних, које само једаред љубе, а те се не смеју преварити... Ако ти је срце обузео нежан осећај, ако је, да све кажем, љубав ушла у твоје срце, она ће у њему и остати; она ће се онде сместити као на краљевском престолу, који човек напушта само по цену свога живота!

Анђео, који је у мени, као што каже Сесила, одавно ми је, само јачим изразима, дошапнуо ту истину, коју ми је моја мајка сад гласно изрекла. Он ме је опоменуо, да будем на опрезу; дошапнуо ми је, да ће моја прва љубав бити једина, силна, вечита љубав, те да је морам добро изабрати или са ње пропасти.

То су до душе фразе, али их ја осећам.

Љубити човека, који заслужује сву моју оданост, моје поштовање, и бити љубљена од њега... то је лепи сан мога срца! Је ли истина, збиља истина, да је близу, са свим близу, да се тај сан испуни?.. Да видимо!

Да човек, као што је господин d' Éblis и угодне и часне спољашности, најфинијег образовања, особених заслуга, и јуначка нежна карактера, да такав, мал те не савршен човек одговара свему, што само може пожелети женско срце, то је наравна ствар!

Да се младо девојче, које мисли, да се тај особити човек одликује нарочитом пажњом, осећа тиме поласкано и почаствовано, да са свим нарочито весеље налази у посведневном дружењу са тим надмоћним духом и том лепом душом, да је у потаји обузима сладак занос при помисли, е се из тога прелазног поверљивог дружења може излећи вечита свеза... ништа није наравније, ништа се већма не разуме само по себи!

Али што ми на несрећу изгледа мање наравно а много сумњивије, то је, да човек, као што је господин d' Éblis, који, како ја мислим, у свем свету може наћи другарицу, која га је достојна, може за тако кратко време озбиљно заволети бледу, романтичну Шарлоту. Човек тако лако верује оно што жели! Да ли се ја не варам? Нисам ли жртва самих учтивости, којима обасипа мене, јер нема друге? Па за божји леђи... дуго време... око Сесиле облеђу и удварају јој се а мене нико не гледа... То се човеку учини мало да је неправедно па ми се показује пажљив...

Је ли само то? Па ипак, ако се ја јако не варам, није он од оних, који ће олако тек мутити мир женскога срца!

Али како сам му се могла допасти ја? Какве ли су моје заслуге? Ако их у опште и имам, он за њих не може знати, јер ја не издајем својих мисли; ја му не говорим ништа друго, до ли оно што му смем рећи, а то су свакидашње ствари.

Знам дабогме да сам лепа а то, на први поглед, привлачи чак и таква човека. Али да је само то... колико је он свога века видео лепших женских, но што сам ја!

Кад добро размислим, чини ми се, да је у његовим очима моје најбоље својство, које ли је задобило његову симпатију, моје саучешће с његовим пријатељем Рожером. Оданост његова према Рожеру јесте страст, која је са свим овладала њиме те он воли све, што ласка тој страсти. Још на дан његова доласка и не знајући сам изашла на сусрет тој његовој слабости, а од тога сам времена, можда нешто и хотимице, имала често прилике додирнути ту жицу његова срца. Кад је по наговору господина d' Éblis Рожé први пут сео за сто међу нас, сви се јако зачудили а још јаче обрадовали, нарочито његова мати. Сирота жена сва се сјала од радости. Он се био опшинао а и на одело је боље био припазио. Његово лепо, бледо и плашљиво лице мало се по мало у нашем друштву разведрило и разблажило, ма да се још једнако помрачи и страшно развуче, кад га и најмања прилика подсети на немоћност му — кад му на пример треба туђе помоћи, да седне или да устане. У таквим малим приликама обично покажем ја искрено своје саучешће, које ми он улева. Обично после ручка и вечере седне у башти на једну од клупа, што су под прозорима. Једаред у вече опазимо ја и Сесила, да незгодно седи, па намигнемо једна другој. Сесила отрчи у собу, накупи силесију јастука па ми их

пружи кроз прозор; ја их дадем господину d' Éblis а он их стане метати тако, да подупру руку и ногу рањеникову; но био је веома невешт те га ја станем у шали корети па рекнем господину de Louvercy:

— Допустите, господине!

На онда удесим јастуке, како то већ женско чељаде уме боље него мушкарац. Господин de Louvercy мало ми збуњено захвали а господин d' Éblis јој весело довикне:

— Да нешто ли дворише? Је ли, Рожеру?

Господин d' Éblis као да више признаје такве мале пажње него онај, коме су намењене. У таквима ме случајевима погледа некако замишљено и, као што мени изгледа, некако чисто гануто. У осталом се то, што господин d' Éblis за ме осећа, одаје само тим знацима захвалности и радошћу, са којом као да тражи моје друштво и забаву са мном . . . Мили Боже, је ли то довољно, да смем с разбором пустити срцу на вољу те подрањивати ту симпатију, која је до сад можда само пролазан сан, но која се, ако јој се подам, већ сутра може изљећи у бескрајну страст?

(Наставиће се)

ПОУКА

ПРАДОМОВИНА СРБА

(Наставак)

III Срби у Мезији

Земља међу Дунавом и Балканом звала се Мезија (Moesia). Њезине обитаваоце називаху најчешће Гетима, јер су се бавили земљедјелством (*Γήτης*, земљедјелац).

За Гете између Дунава и Балкана знаде већ Иродот, који вели, да су Гети најхрабрији и најмирнији од свијех Трачана; знаде и Тукидид који приповиједа, да је Sitalces, краљ Одриса, када се побунио против Пердике II (454—414), краља Македонског, позвао на оружје и Гета између Дунава, Балкана и Црнога Мора. Страбон и Птолемеј означују шире границе Гете. Птолемеј вели, да Гети живе међу Карпатима, Скордусом (Шар-планином) и Црнијем Морем. А Страбон каже, да живе са обадвије стране Дунава као и Мизи, који су такођер Трачани. Ну од исконa дијеле се на Даке и на Гете; Даки живе на сјеверу а Гети на југу Дунава према Црноме Мору. Дачанима назвали су Гете Римљани, као што вели Плиније и потврђује Дијон Касије. Овај вели: „Наддунавске пребиваоце називам Дачанима, као што се и сами називају(?) и као што их називају Римљани, макар што знам, да их Јелини називају Гетима; јер ја знам, да су оно Гети, што живе уз Дунав преко Балкана.

Све до Римљана бијаху Гети слободни. Испрва покоре Римљани западне само Гете, источни остадоше слободни. Али су Римљани умјели и овамо пренијети своју власт и од гетских владалаца начинити своје намјеснике, који су свакад радили у корист Римљана. Ради тога употребљавао је гетски народ сваку згоду, да се отресе римскога господства и Римљани имађаху доста посла са побунама Гета. Да отклоне побуне, приме римски цареви множину Гета у војску. И један од њих, Максимин Трачанин, попе се на пријесто римскога царства. О њему приповиједа Капитолинус, да се родио у неком трачкоме селу и да је у младости разумијевао само гетски језик. Гети су га као свога сународника веома вољели а и он се с њима најрадије дружио.

Ето историописци старога вијека знају у Мезији за трачко племе Гета. На почетку пак V стољећа називају се Гети и Готима. Први их тако назива Павао Орозије, који је писао око год. 417, и који је Гете добро познавао. Његова је ријеч: Getae, qui et nunc Goti, али у исти мах додаје, да су ти Готи потомци мезискијех Гета и да су исти народ с онијема Гетима, који су били чувени већ год. 1184 пр. Хр. и судјеловали у тројанскоме рату, који су ратовали с Александром Великијем, који су послије год. 375 посл. Хр. били страшни Римљанима и за Аларика и за Атаулфа живили у пријатељству с Римљанима. Шта више вели, да су прекодунавски Гети истога племена, којега су и мезијски Гети, јер обоји сачињавају један те исти народ.

Ранија су исконски Гети названи Готима, не може се сада још докучити, тек је из ријечи Павла Орозија јасно, да та два имена не значе два него само један јединцати народ. А то изрично свједоче св. Хијероним,[1] Прокопије[2] и Шпартијан,[3] јер кажу, да се Гети и Готима називају.

Јорнанд, пишући историју Гота, употребио је

књигу Орозијеву, али је веома замрсио историју. Он је криво разумио Орозија а заваран сличношћу Данце (ће су заиста живили њемачки Готи) и Дације, једноставно је словенске Гете претворио у њемачке Готе, за које булазни, да су се у Мезију досељили. И овај изрод историјски постао је посвећена наука, у коју се не смије дирати. Управо је за дивно чудо, како је историјска наука могла усвојити нешто, што не одговара истини. Ако је ништа смишљено, заиста је смишљена наука о досељењу њемачких Гота у подунавске земље, јер о томе не говори ниједан савремени писац, осим будаластога Јорнанда, нити се овђе налазе трагови њиемштине.

И послије Јорнанда називају се Гети Готима, али увијек у словенскоме смислу. Тако каже Прокопије, да подунавски Готи говоре истијем језиком, којијем и Сармати а то се може рећи само за словенске Гете, јер су и Сармати Словени (Види „Јавор“ 1892, бр. 30). То се потпуно слаже са онијем, што пјева Овидије: Exercent illi sociae commercia linguae; per gestum res est significanda mihi. Па и сами Јорнанд назвао је књигу своју о Готима „De rebus Geticis“.

Као год што је неистинита догма модерне историје о досељењу њемачкијех Гота у Мезију, тако је исто неистинита и наука о досељењу Словена. Савремени писци, као што су Прокопије, Мисцелан, Теофилакт, Теофан, Кедрен, Зонарас, па и сами Јорнанд приповиједају, да су Словени са оне стране Дунава почамши од Јустинијана (527—565) па све тамо до Константина Погонате (668—685) провалијивали у византијско царство, али не за то да се у њему населе, него да оплијене царске градове. А сваки пут враћали су се натраг било од своје воље, било прогоњени византијском војском.

Да се забашури истина, вели се једноставно: Гета је нестало а овамо се доселиште Словени. Данашња историја није кадра доказати нити једно нити друго. Кад би то било, свакако би то записали били савремени писци, који су забиљежили војне провале прекодунавскијех Словена и неколике насеобе прекодунавскијех Гета и Сармата. Савремени онда историјописци нијесу насељивање Словена забиљежили просто с тога, што га ни било није; нијесу нестајање Гета записали управо за то, што Гета није нестало, него и дан данји живе у својим потомцима на балканском полуострову.

А кад су се Словени већ досељивали у Мезију од 527 до 685 год., јесу ли могли за тако кратко вријеме, за 158 година, пословенити све оне праседионце, које су овђе нашли, да су Бугари, када су овамо год 679 дошли, нашли овђе саме Словене.

Ако оставимо на страну теорију о досељењу Словена у Мезију и узмемо непристрано изучавати старе и византијске историјописце, онда ћемо се примакнути пуно ближе истини, но што смо јој сада на домаку. Тако ћемо наћи, да је у оно доба, када су висланскн Гети год. 375 дошли у Мезију, дошло с њима овамо и име Sclavi, Sclavini, Словени а да старога имена Гета нестаје из историје, као што је нестало и многих другијех имена, којима су Словени прије тога називани. Име Словени преноси се на балканске Гете ле с тога, што су били истога рода и племена, којега и висланскн Гети. Теофилакт, писац VII стољећа засвједочава то. Он каже изрично: „Римљани поставши ближи сусједи *Гетима*, а ово је *старо име варвара*, не усуђиваху се борити се с њима.“

Познато је, да су Византинци по примјеру старијех писаца називали Словене варварима. Па кад Теофилакт вели, да је варварима старо име Гети, не признаје ли тиме, да су Гети Словени? Ну осим овога индиректнога свједочанства даје нам исти писац и директно свједочанство, јер вели: „*Гети* пак *или Словени* пустошаху сусједне крајеве Трације“ а још директније: „*Гети или што је исто Славини*“. А таково свједочанство више приједи него ли све ипотезе модерне историје.

Мојсије Коренски, јерменски историк (370 - 489) и ако је старији писац, знаде овђе само за Словене. Он вели: „Земља Трачана лежи источно од Далмације; а Тракија има пет мањијех и једну већу провинцију, у којој живи *пет словенских племена*, у чија су сједишта доселили Готи.“ се Та велика провинција јесте Мезија, јер и јесте највећа од свијех провинција, на које је тада исток балканскога полуострва раздијељен био, и у коју су год. 375 дошли не Готи него прекодунавски Гети. Мојсијеви дакле Словени нијесу ништа друго до стари Гети. Мојсија потврђују Теофан и Никефор, који кажу, да су Бугари, када су год 679 дошли у Мезију, нашли овђе седам словенских племена. Према томе истинита је ријеч старца Нестора, да су се Словени први доселили у подунавске земље, другима ријечима: они су овђе аутохтони.

Јер су Гети били само један огранак српскотрачкога племена (Иродот IV, 93) а Теофилакт их изрично назива Словенима, јасно је, да су исконски Гети били Срби. Па то свједочи њихова ношња, њихови обичаји и топографија Мезије.

Овидије и живот св. Паулина свједоче, да су Гети носили кожун, то обљубљено одијело српско, а Јелинима и Римљанима бијаху гетски бревеници (уске хлаче, какове носе војници и какове Срби од

вајкада ношаху) тако зазорни, да су их због њих називали „braccati“. Константин Порфирогенит спомиње некаке гетске игре, које су се играле пред царскијем двором у Цариграду. Ма да Константин не описује подробно тијех игара, види се јасно, да је то по свој прилици српско коло или оро.

Страбон приповиједа, да су Гети гајеве и ријеке, ће су палили жртве својим боговима, називали *Βογαισονν* а то није ништа друго до Богај, Бугај, богов гај. Суровјецки потврђује то, јер уједрава, да се некадањи гајеви, који су били боговима посвећени, називају Богај, Бугај. С тиме је у свези, што Словени многе своје ријеке називе именима, која су изведена од ријечи Бог, као што су: Božek, Bohana, Bog, Bug, Bogana, и што Срби цвијет једни називе перуника (по Богу Перуну) или богиша.

И топографија потврђује да су мезијски Гети били Срби. По Иродоту (IV, 49) живљаху *Κρωβιζοι* на ријекама Athrys (tris, tiska, тријеска, ивер), Noes (Осма) и Artanes (Јатра, Јантра) у грмовима (krovistě). Дакле се звоху српскијем именом Кровићи. — Плиније зваде за Sinus Sagarius (загорски) а Дијон Касије за Троглодите око велике пећине Cira (dzira, dira, шкуља). У L. 24 каже, да су гето-мизијска племена имала своје жупане (reguloi), од којијех именује два: Deldo (dědo, дјед) и Roles (orel, орао). Када је Константин Велики покорио мезијске Гете, сагради у њиховој земљи градове *Περαθλαβα* (Преслава), *Πλίσκοβα* (Плискова) и Дрстр, који имају чисто српска имена. Шафарик навађа више таковијех имена а Коста Николајевић (Летопис Матице Српске. К. 104. Стр. 43) наводи ова имена од којијена „Срб“: Servinjano (Србињан) код Бустендила, Срњој (Српско село) код Самокова, главица и село Sirbin (Србин) на горњој Струми, која нај јасније говоре за српско поријекло Мезије.

„А када се посматра једноликост свијех словенскијех имена мјеста на балканскоме полуострову, вели врло лијепо Гончевић, мора се признати, да је некада морао бити заједнички и језик свијех балканскијех Словена, а тај није могао бити други до српски.“

* * *

Трачане на сјеверу Балкана називаху стари историци најобичније Гетима а између Балкана и Трачкога (Бијелога) мора Трачанима. У самоме Балкану живљаху Coralli и Bessi. Coralli именом својијем кажу, да су словенски Horali, Gorali, Горштаци. Беси су названи тако по гудурама (*βησσαι*),[4] у којима су настављали.

Ако добро загледамо у културну историју Беса, и она ће нам казати, да су били Словени и Срби. Св. апостоли савјесно су испуњавали заповијед Христову: „Идите и учите све народе у име оца и сина и духа светога. — Идите и проповиједајте еванђеље свима тварима.“ Историја нам казује, да су св. Петар, Павао, Јаков и Андрија проповиједали св. еванђеље народима балканскога полуострва њиховијем народнијем језиком. Па кад су ови народи тако рано примили хришћанство, близу је памети, да су имали литургију на своме рођеноме језику. А да је то истинска истина. свједочи свједок над свједоцима — историја. Св. Хијероним, који је год. 393 био у Јерусалиму, приповиједа, да је у лаври јерусалимској било калуђера различијех народа, који су на своме народноме језику свршавали обреде, само не бјеше калуђера латинскога језика. Међу њима бијаше *бесијех* калуђера, који су читали литургију не само својијем народнијем језиком него и својом народном буквицом.[5]) А у животу св. Теодосија стоји писано, да је он калуђере јерусалимске лавре разиједио на три литургијска одијељења, на јелински, јерменски и *бесијски*. Издавач живота св. Теодосија мисли, да је бесијска литургија била словенска; ну Палма није о томе двоумио, него Бесе изрично назива Словенима. Чак 1218 год. бијаше у некадањој Мезији доста словенскијех манастира, који су стајали у свези са лавром св. Теодосија у Јерусалиму.

Кад су Беси имали своју народну буквицу, пита се, ко ју је саставио? Јорнанд,[6]) Декстер[7]) и Зосомен[8]) кажу, да је Улфила био владика подунавскијех Гота и да је за свој народ саставио буквицу и превео св. књиге. Када је он то урадио, не каже се, али се даде установити. Познато је, да је дозволом цара Валента добјегао год. 375 у Мезију Атанарик са својима Гетима, познеје дође овамо и Фритигерн из Германије. Њих двојица узму се сада свађати и отимати за старешинство над Гетима. Улфила је био на страни Атанариковој и када су му аријанске владике гетске сноштиле, да ће га, ако прими аријанизам, потпомагати и сам цар Валент, учини то Улфила. А да се аријанизам међу Гетима што боље учврсти и што више рашири, састави Улфила према ондашњој грчкој курзиви *врву* словенску *б* квицу, која се познеје назвала *глаголица*, уреди аријанско-глагољску литургију и преведе св. писмо на словенски језик. То је он дакле учинио између 375 и 380, јер се ове године последњи пут спомиње.

Кад Созомен вели, да је Улфила год. 325 био на сабору у Никеји а год. 360 на сабору у Цариграду као владика Гота, близу је памети, да је он био владика исконскијех Гета а не онијех Гота,

управо Гета, који су год. 375 дошли у Мезију. Дакле је саставио буквицу и превео св. писмо за словенске Гете. И Diversarum gentium historiae изричио кажу, да је Улфила саставио гетску буквицу.[9]) А кроника александријска свједочи, да Сармати, у које Прокопије убраја и Гете, имају своја слова и своју библију.

Мезијски Гети, Горштаци и Беси давно су побугарени, само Шопови сачуваше све до данас своја српска обиљежја;[10]) Трачани пак на југу Балкана страном су побугарени а страном пољелињени. То као да је урис уриснио српскоме народу!

[7]) Et certe Gothos omnes retro eruditi. Getas appellare consueverunt. Migne. XXXI, 727.

[8]) Geticam gentem Gothos esse aiunt. Ed. Grotii 207.

[9]) Helvius Pertinax (год 193) dicitur ioco dixisse: Adde, si placet, etiam Geticus Maximus, quod Getam occiderat fratrem, et Gothi Getae dicerentur; quos ille, dum od orientem transiit, tumultuaris proeliis devicerat Spartianus in Caracalla. c. 10.

[9]) Шафарик овако доказује Словенство Беса: Bessi (народ у Тракији 456 пр. Хр.) Herod., Polyb., Strabo, facti rom. Iosef.; за Бјесе, Бесе нели сам стари нијек, да су најхајдучкији народ, дакле од БѢСЪ, БЕС, што у Словена и данас значи исто што и daemon, зао дух; испореди и сарматске Бјесе у Карпатима; warjag и wrag, странац и непријатељ; надаље Влаи, Жутичи итд.

[9]) Nunc vero passionem Christi et resurrectionem eius cunctarum gentium et voces et litterae sonant... Bessorum feritas et pellitorum turba populorum... stridorem suum in dulce crucis fregerunt melos, et totius mundi una vox Christus est. Epistola ad Heliodorum.

[9]) Gothi populus immensus, cum suo pontifice, ipsoque primate Vulfila, qui eos dicitur et literis instituisse, hodieque in Moesia regionem...

[9]) Gulphilas Gothus, litterarum Gothicarum inventor, nomine doctrinae ingeniique valde laudatur. Migne: Patrol. lat. XXXI. 505.

[9]) Ulfilas, Gothorum episcopus... qui in concilio Nicaeano (325) convenerant, consilio Constantinopoli habito (360) interfuit... Primus praeterea fuit, qui literas apud eos invenerit, literasque sacras in patrium sermonem converterit.

[9]) Gulphila promsit Getarum, quas videmus ultimas (literas). Hamburgii 1611, p. 156.

[10]) Гранична дијалекат међу Србима и Бугарима. Зона Ц и Ч од М. В. Веселиновића. Београд 1890.

(Свршиће се)

С. Кончар

СМРЗНУТЕ ЖИВОТИЊЕ

Говори се о „мртвој“ зими; јер хладноћа њезина сузбија живот у врло уске границе. Песник пева дивном пролећу, жарком лету и шареној јесени, али пријатељ природе и зими нађи ће по штагод; та, баш борба живота, животиња и биљака са цичом зимом изазива у врло великој мери пажњу његову, и испитивања зими за то су и занимљива, јер ту човек долази до сазнања докле може живот да се одржи.

По обичном схватању топлота је главни услов за живот; али ми знамо, да животиње и биљке задовољавају се и с врло мало топлоте, шта више има читав свет живих створова, који из дана у дан, из године у годину, лети и зими живе у таквој температури, која је за нас већ права зима, и сокови, који циркулишу у телу оних створова, вечито су хладни као лед.

У дубинама океанским има великих просторија, где је температура увек испод 0°. На источној обали јужне Америке има „хладна дољa“ на дну атлантског океана, у коју непрестано дострујава хладна вода из јужног леденог мора, те је температура тамо увек — 0·6°C. У опште најдубљи тавани морске воде су необично хладни, и ретко кад да су топлији од + 2°C, они се често разхладе на —3°C, јер слана морска вода не смрзава се при 0°, као што се смрзава вода по нашим рекама и барама, него тек при — 2·5°C или при — 3°C, које долази отуда, што у морској води на разним местима има неједнако соли. Но у тим вечито као лед хладним морским водама има, како нас поучавају најновија испитивања дубина морских, обилан број животиња.

Додуше на површини земљиној живот је везан за блажије годишње доба; у таквим приликама живот доспева до најбујнијег развитка, али животиње и биљке су наоружане разним средствима, те за то могу да одрже и најјачу зиму цичу. Некоје су животиње тако очврсле, да се смрзну те буду са свим чврста маса, па ипак чим време попусти те се откраве, живе и даље. Тај појав, којему се заиста морамо дивити, одавно је разбудио пажњу испитивача природњака те многи држе, е се живот може у приликама и прекинути, али да се после опет на ново појави — разбуди са свим, као оно навијен сат што кад му заустављамо шеталицу, не иде, а чим му шеталицу кренемо, иде даље.

Животиње са топлом крви не могу предурати такав и толики губитак топлоте, јер умиру већ, чим температура њихове крви спадне на + 25°C; живо-

тиње се боре против хладноће тиме, што се у њиховом телу непрестано развија нова и нова топлота. Само оне животиње, које зиму преспавају, јесу изузетак од тога правила; крв руског циза, кад зими спава, може да се расхлади на + 4°C, па ипак животиња не угине. Друкчије је код животиња са хладном крви, које немају своје рођене топлоте, него су оволико топле, колико и њихова околина. Њихова ових животиња врло је осетљива на врућини и према испитивањима Бертхолдовим жабе и рибе угину, кад се крв њихова кроз загреје на + 25°C, напротив могу да издрже велику хладноћу.

Познато је, да се рибе могу слати кад су смрзнуте, на кад су тамо дошеле, куда треба, могу оживити, кад се метну у хладну воду, да се у њој откраве. Славни путник на север Сер Џон Франклин приповедао је, како је видео једног шарана, који је оживио и толико се опоравио, да се весело праћакао, ма да је био са свим смрзнут пуних тридесет и шест сати.

Исти је појав виђен и на жабама и пробањем потврђен. Но нашло се, да смрзавање сме ићи само до неке одређене границе, ако хоћемо да животиње после и оживе, кад се откраве. Ако је температура у околини спала на —5° до —6°C, животиње су посканале и нису оживеле, кад су после и пажљиво биле открављиване. Унутра у телу тих животиња не сме, према испитивању других испитивача природњака, температура спасти испод —2·5°C, хоћемо ли да после и оживе, кад се откраве. Испитиване су и још ниже животиње, као што су пијавице, пужеви и медузе. О овима последњима Г. Ј. Романес казује ово: „Када су се откравиле, цело њихово питијасто ткиво било је пуно као начичкано небројено многим леденим кристалима, који су се образовали у њима при смрзавању из морске воде, која је врло важан саставни део тога питијастог ткива. Па ипак кад су се откравиле животиње су се са свим опоравиле, ма да ткиво није могло доћи са свим на стару меру, јер је изгледало као искидано, по свој прилици од силних ледених кристалића."

Тако шта пробано је и у најновије доба, а особито В. Кохс у Бону. Покушаје те за то је вредно узети на око, што настаје питање, да ли се баш скроз и скроз смрзне животињско тело на тим степенима хладноће. Образовање леда унутра у телу животиња није тако прост процес, као што се образује лед у нашим рекама и барама. Крв и разни сокови у животињама нису чиста вода, него раствори, у којима има разних соли и беланчевина, а ми знамо, да се такви раствори смрзавају тек испод 0°; пре него што то буде, одвајају се соли и беланчевине од воде, која се међутим смрзава. Кад ми н. пр. скупимо морски лед и раскравимо га, добићемо од њега не слану морску него слатку воду. И такви се процеси сиују и у телу животињском. Један део сокова дођше одвојиће се и при —3° до —4°C смрзнути те бити лед, други пак воду неће упустити, те ће остати течан.

Према покушајима Кохсовим свежа крв смрзла се тек кад се јако расхладила на —15°C, пошто су се међутим соли одвојиле.

Тиме се тумачи позната чињеница, што су неке животиње веселе и при температурама испод 0°C, само ако је вода течна, у којој живе. Могуће је нашу обичну воду разхладити и испод 0°, па да се не смрзне; то ћемо постићи, ако воду пре тога по сата кувамо да ври, те тако истерамо из ње све гасове, за тим пазимо да је вода са свим мирна; ваздух је не сме додиривати, за то је морамо поклопити стакленим поклопцем. Фаренхајт, који је познат са својих поправака на термометру, знао је за ту чињеницу још у почетку прошлога века. И видело се како су у тако разхлађеној води биле веселе животиње, н.пр. пијавице, ма да је температура била — 3° до — 4°C. Њихова малена тела нису се смрзла ни на таквој хладноћи.

Осим тих споменутих средстава, има животињско тело и других средстава против смрзавања. Крв и разни сокови у телу животињском већином су у врло танким каналићима. В. Кохс је пак доказао, да се течности у ситним длакастим судићима врло тешко смрзавају; тако звана капиларна снага као да неда, да се течности смрзавају. Кад је узео цеви, којих је унутрашњи пречник био тек 0·3 до 0·4 милиметра, разхладио је у њима воду до — 7°C, па се вода још није смрзла. Крвне жиле и остали судићи за разне сокове, у риба, жаба, пијавица итд. већином су пак још много ситније цеви, те по томе, да се животињско тело са свим скроз смрзне, треба врло велике хладноће.

Протоплазма је материја, за коју је везан живот; из протоплазме постају поједине ћелијице животињског тела, и та протоплазма може у даним приликама поднети врло велику хладноћу. Ми то опажамо на разним дрвенастим биљкама, које предурају и најљућу зиму, и споре некојих бактерија могу да подносе и — 40°C и више. Опасно је пак, кад се лед образује унутра у телу или унутра у ћелијици. Као што је познато, лед заузима већи простор него ли вода, откуда постаје. Боце и бомбе напуњене водом па добро запушене, пуцају, кад се вода у њима смрзне. Слични појави збивају се и

у телу животињском; кад се појаве поједине ледене иглице, њелијице се распадају, дивни склоп организма квари се и те велике озледе доводе смрт, ма да иначе сокови у организму могу да поднесу јако разхлађење. Те се озледе морају и због тога, чим се смрзне већи део воде, које има у организму, дочим сразмерно мало леда у организму животиња може лакше да предуре.

Тако што може се опазити и код човека, кад се смрзне. Ово се тиче само појединих делова, кад се смрзну, н. пр. уши или удови. Кад се смрзну буду са свим тврди, и с најмање снаге, па их можемо покрхати. Но такви смрзнути делови нису још са свим умрли и могу се још спасти; они да на ново оживе треба их загревати, при чему ваља бити врло предострожан, т. ј. загревање мора ићи јако из тиха. Смрзнутога ваља однети у какав хладан простор, па смрзнуте делове полагано загревати снегом а за тим хладном водом. Донесе ли се смрзнути у какву топлу собу, напрасно загревање може му нанети смрт, но сигурно пак да ће на смрзнути део наићи какво запаљење, или „брант".

По немачком.

Андрија М. Матић.

КЊИЖЕВНОСТ

А. ЧЕХОВ

ОД Х. МЕНКЕСА

Кад је Всеволод Гаршин, тај меланхолични песник руски и последњи уметник младе руске књижевности, онако рано завршио свој мучни живот, изгледало је, као да ће бити дуг застој у руском песништву. Наскоро за тим бацио је Толстој анатему на сваку уметност па се подао мистицизму. А што је још било младих талената те искрсоше овде онде, ти се сви дадоше у неко вечито натуралистичко експериментоване без смера, као да је натурализам сад тек у зачетку. Са свим заборавише, да је натурализам достигао био већ свој врхунац у роману „Расколников". Ма како да су били даровити, запали су већином у покушајима и студијама; књижевност нису нимало помакли напред. Само је Короленко покушао да удеси нове струне, али ма како да су тонови са тих струна фини, за тим нешто слабуњавим лёпом романтична заноса и фине психологије, која извире више из осећајâ му него из разума му, стоји индивидуалност сувише мало маркантна.

Да би се руској књижевности помогло да дође до нова угледа, био је потребан уметник са новом врстом вида, са срећним темпераментом, који уме да схвати и разуме све тонове људскога осећања. Психолошки је роман ту већ што је умео најбоље урадио у Толстоју и Достојевском а песимизам је у Тургењеву и најпосле још у Гаршину нашао своје највеличанственије песничке тумаче. Сад је потребан био уметник кова Мопасанова, али уметник, који би кадар био у Русији не изгубити свој хумор; уметник, у кога још живи последњи остатак душевна здравља у његова народа. А то је тешка ствар код народа, који је „од главе до пете" огрезао у једној једној рани. Али је само том песнику осигурано било интересоване Запада.

И због се то чудо. Велик неки руски лист открио је једнога дана тај дар, који је одмах задобио срца свега света. Младе песник — сад једва ако је превалио тридесету — зове се А. Чехов. Он је опет почео онде, где су све велике литературе прихватиле опет песнички конац после дуга лутања по неплодним пољима: код новелистичке идиле, као што су други опет почели са *драмском* идилом.

У његовим се малим приповеткама погледа дивно посматране и велика вештина у неколико потеза насликати слику пуну живота. Узмимо н. пр. малу идилу, којој је натпис „Деца". У њој се ништа не приповеда. Збива се доцкан у вече зими. Родитељи нису код куће, деца, којој се придружио још и мали синчић слушкињин, седе у скровитој соби па се играју лијо-тако. У тој скици има неке недре веселости, која мора загрејати свачије срце, малишадија је карактерисана са таквом вештином, какве у тој врсти још нисмо нигде нашли.

Није се Чехов уметности својој научио ни од Толстоја ни од Достојевског, он подсећа више на Тургењевљеве „Ловчеве записнике", само што у тим красним причама има мање горчине и оптужбе. Ако је у Тургењева највећма нависен тон болећива песимизма те му је хумор налик на сунцем обасјану кап росе, што лежи на увелу јесењем цветку, то Чехов гледа живот весело и ведро па уме и у животу свамораних и сиротих да нађе тиху, бојажљиву срећу. Он спада међу оно мало срећних песника,

који дају да живот утиче на њих, место да, као његов претходник Гаршин, о животу само премишља па да га то премишљање убије. Само у једној јединој новели, што се зове „Снови“, има нешто као силна оптужба, искрсла из сауесне душе са оним плачевним смешењем, које се јавља у једној једином речи а више утиче, него дугачке тираде очајања. Збива се у јесен. На пространом, пустом друму ескортују два полицајца особена неког човечуљка у оближњу малу варош. „Тај кукавац ни најмање не одговара опом, што човек себи замишља о лупежу. Мален је, слабуњав, а црте на лицу су му фине, без карактера и са свим неодређене. Обрве су му танке, поглед подан и благ, бркови се једва виде, ма да је тај лола прешао већ тридесет. Корача бојажљиво, погнуто а руке завукао у рукаве. Огрлица његова отрцаног сукненог капута дигнута је те допире до капе, тако да се само види мален црвени нос. Кад говори, муца високим гласом а сваки се час закашље. Тешко је рећи, шта је управо тај човек. Ни од њега не можеш то дознати, тај кукавац нема ни имена. „Сам Бог зна, шта човек да мисли о теби!“ вели му један од полицајаца. Ако си сељак — ниси сељак, ако си господин, ниси господин, него нешто у среди. Онамадне сам прао сито у језерцу па ухватим ево баш оволишну змију, ето као овај прст, има кости на ртењачи и реп. Испрва сам мислио да је риба, но после видим — ђаво је не однео! — имала је ноге. Нити је била риба, нити змија, нити . . . знао је ђаво, шта је била . . . Ето видиш, *такав си и ти*“.

Већ у тај опис унесен је дубок трагичан мотив, каква може бити само у Русији. Тај детињски човечуљак постао је злочинац а није ни сам знао. Да би се осветила свом газди, који му је преварио и завео, дала му је његова мати отровно пиће да га даде грофу. Ето с тога мора сад у Сибирију. На заиста се човеку мора ражалити кад чује, како се кукавац гледа да утеши: „Не бојим се ја Сибирије; и Сибирија је Русија. Исти Бог и цар онде као и овде, само онде има више *слободе*. Онде је све боље“. Каква ли гриска иронија говори из те наивности! „То је све тако“, одговара полицајац, „али ти, брајко, никад не ћеш доћи до тих слободних крајева. Како и да дођеш? Пређи ћеш можда три стотине врста па ћеш онда дати Богу душу. Та видиш ли, како си сиђуљив. Какав си ми ти мајчин пешак? Погледај се само: сама кожа и кост. Умрећеш ти, мој брајко“. На један минут после тога кукавац се још већма згурио а руке још већма увукао у рукаве. Полицајац заћутао па ћути . . .“

То је само мален огледа Чеховљеве вештине, која у својој краткоћи више каже него најразговорнија жалосна игра.

Но не тугује он свагда тако горко; као но позна сунчана светлост, која се још раслe над киповит летњи дан, шири Чехов дискретан хумор над оне мале трагедије свакидашњег живота, поред који човек пређе па их и не опази а са којих само прави песник проплаче сузу, смешећи се — без оптужбе, без јаука. Ваља само видети како у мајсторској скици, што се зове „Јад“, прича јаде остављена старца. Зимско је вече, снег никако да стане. Кириција Јона Потов сав је бео, као аветиња. „Седи горе на колих, згурио се што може већма па се и не миче. На да читава гомила снега падне на њега, ни онда, као што изгледа, не би нашао за вредно да га згресе са себе. И коњиц му је бео, ни он се не миче; сав је некако ћошкаст, ноге му праве као батине, па и кад га погледаш из најближе близине, изгледа ти као коњ од медених колача којега можеш купити за једну копејку“. Јона се задубио у тужне мисли, умро му пре неколико дана јединац син у најбољим годинама. Сад тражи коме да се изјада, јер његов је јад толики, да би испунио сав свет. Најзад му се јави муштерија, неки официр. Путем док га друге кириције, што долазе с друге стране, грле, што не скрећу, почне да прича своју тугу: „Мени је, госпидине умро син — како ли се само смрт могла забунити?“ „Тако, тако...“ вели муштерија, а склопио очи па као да га се и не тиче, што говори кирција, „сви морамо умрети“. Опет Јона остаје сам, бол хоће да га загуши, али у то ево ти опет три муштерије. То су три пијана ђакеле, међу њима један гурица, који непрестано кашље. За двадесет копејака хоће да се одвезу некуд далеко. „Добро!“ вели Јона, а радује се, што је опет нашао света. „Терај!“ довикује му гурица „Боме ти имаш смешну капу, брајко! Та неби је нашао такве у свем Петрограду“. Јона тера лагано а оно троје га ударају, грде, и не марећи, што је стар. А он се радује. Један бол умањује други! „Ej, ej, то је баш весела муштерија!“ кличе. „Да је Бог поживи! Мени је умро син, али ја сам жив и здрав — чудно је, да се смрт тако забунила. Остала ми је само једна жена — а то је земља . . . да, да, . . . гроб“. Оде му и та муштерија. Ни у крчми га није нико хтео да слуша те тако оде у у коњушницу до свога коњичка. „Жвачеш ли?“ пита га. „Де жвачи само, жвачи!“ Коњичак га слуша а дахом својим додирује руке свога господара. Јона се занесе па му стане све причати... Таквим финим ситним потезима склопљене су слике правога живота, које уме да назре Чехов са срећним темпераментом трагична хумористе. Друкчији је он

од већега Гоголя, кога је социјално огорчење често завело до карикирања и чији се смех често ори као бесна вика.

У другој једној сличици, што се зове „Ванька", премешта се Чехов пун унутрашње тануготе, у душу остављена и злостављена детета. Ваньку Шукова, дете од девет година, дао је деда му у шегрте. Мајстор га зло туче а дете у невољи својој пише ноћу писмо свом деди на село. То је писмо пуно дивне наивности: „Слатки дедице", почиње, „а сад пишем *теби* писмо. Честитам *Вам* Божић и желим *ти* свако добро од Господа Бога. Немам ни оца ни матере, остао си ми само ти. А јуче сам добио батина. Мајстор ме је за кике извукао у авлију па ме је кајишем изударао за то, што сам нехотице заспао, кад ми је ваљало љуљати његово дете, што је лежало у колевци. Оне ми је недеље мајсторица наредила, да оперем харингу. Ја почео с репа а она узме харингу па ме њеном главом стане ударати по лицу. Калфе ми се подсмевају, шаљу ме у крчму по ракију па ми наређују да од мајсторице украдем краставаца. Немам шта да једем. Слатки дедице, буди тако добар па ме узми одавде и одведи ме кући, иначе морам умрети!" Ванька разувче усне, прљавом песницом пређе преко очију па заједа. „Рибићу ти дуван, молићу се Богу, а ако буде што ти се не допадне, можеш ме истући. Ја сам већ пешке хтео да дођем, али немам чизама а бојим се зиме. Кад одрастим бринућу се за тебе, а кад *умреш*, онда ћу ти дати парастос. А Москва је велика варош... Дођи, слатки дедице, па ме одведи одавде, горе ти живим овде него пас. Па поздрави ми Јелену, гуравог Јегора, кочијаша, а моју хармонику немој ником дати. Твој унук Иван Шуков. Слатки дедице, дођи". По што је свршио писмо, дуго је још премишљао на онда напише ову адресу: „Дедици у селу". Почеше се за тим за уво па дода: „Константину Макарићу". Писмо онда метне у сандук па заспи пун слатке наде...

Морао би човек исписати силне Чеховљеве скице све, кад би хтео да прикаже све фине нијансе његове мајсторске вештине. Ваља само још споменути ове скице: „Једаред у години", „Стругач Петров", „Удаје се куварица", „Код маршалове удовице", „Подушје", „Бегунац". — У свију је исти кратки, мајсторски облик, на крају фина поента, која каже све. Све Чеховљеве скице подсећају на красна мала Додетова „Писма из моје воденице". Чехов је такођер вештак прве врсте у извађању расположаја, али не мора кретати велик апарат, да у читаоца изазове свој расположај. У његовим причама нема никакве декорације, као што тај песник у опште не зна за позу. Његова пластика нема много речи, тек само натукне штогод, само баци силуету па већма утиче него крештавим бојама.

Исто је тако срећан Чехов и у психолошкој новели, по изгледа, да је њу научио тек проучавајући француске аналитичаре.

По оном, што је до сад написао, спада Чехов међу најсрећније и најпоузданије таленте у европској писмености.

Das Magazin für Litteratur. *С немачког.*

КОВЧЕЖИЋ

КЊИЖЕВНЕ ВЕЛЕШКЕ

— Две „Сноховатице Змајовине", које доносимо на челу овом броју „Стражилова", изазвао је уважени песник на збирке те ким их послао да их уследа ради саопштимо у „Стражилову". Змај је рад те своје „Сноховатице" да нађу у свескама од по четир табака, али ће прва и друга свеска изаћи заједно. Рукопис те две прве свеске послао је песник Матици Српској ради награде. Ми смо уверени, да ће красне „Сноховатице Змајовине" изводјевати себи и награду Матице Српске и симпатију у читалачке публике. У то име добро дошле! — Са своје стране захваљујемо песнику на пажњи, коју је овом приликом указао нашем „Стражилову".

┼ Од другог издања „Целокупних дела Љубомира П. Ненадовића" изашла је и девета свеска, у којој су заузимљива Љубина „Писма из Грајфсвалда".

┼ Крагујевачка гимназија на крају школске године 1893/4 штампала је свој „*Програм*", у ком је крај школских ствари и расправа Јове Н. Томића „*Пре три столећа*", скице из историје српског народа у XVI веку.

┼ Директор гимназије пожаревачке штампао је у Пожаревцу објављену већ раније књигу „*Сорајево од свог постанка до данас*". У књизи има на 12 лепих слика и 160 страна обичне осмине.

┼ Као тринаеста књига „Дјела југословенске академије" угледао је света „*Задарски и Римини лекционар*". Оба ова рукописа приредио је за штампу Милан Решетар. Они су сродни са Бернардиновим, који опет издаде раније Т. Маретић.

┼ Из немачког часописа „Zeitschrift für Nahrungsmittel-Untersuchung, Hygiene und Waarenkunde" посебно је отштампан у књижицу од 9 страна чланак професора Бранка Аноовића „Über die chemische Zusammensetzung altserbischer und macedonischer Weine". „Дело" га је у кратко приказало.

СМЕСИЦЕ

(Царица руска Катарина II као новинарка.) Да је царица Катарина II била вешта и на перу, познато је за ту даровиту жену; но мање се зна, да је била и новинарка. О томе поближе јавља у најновије доба цареско руско историјско друштво, Новине, у које је царица писала јесу: „Камерад пријатеља руског језика“, које је заснивала год. 1783 њена пријатељица принцеза Дашков. Њени чланци били су писани у облику подлистака, и носили су натпис „Истина и појезија“ (Wahrheit und Dichtung), натпис, који је хтео и Гетеу био познат. „Камерад“ је био обликом као данашњи ревији па тако је био и уређиван. Књижевничка природа царичина пробила је и ту на јавност, јер је одустала писати у те новине за то, што је имала размирица са издавачем њиховим. Тако барем она каже; други пак али јединца веле, да јој је љубав лепом Ленскоју, који је баш тада био њезин љубимац, отргла од новинарства. Последњи чланак, који је царица написала у „Камераду“, јесте као њезин новинарски тестамент; начела, која је царица у томе чланку поставила, још и данас нису ништа изгубила од своје цене. У томе чланку више царица ово:

„Остављам моје добро „Истину и појезију“ сваком, когод хоће, али само тако, да онај, који га прими, више и даље без увијених фраза, и да се не покапуље, као да стење под силним теретом мисли“.

„Нека увек више кратке и јасне реченице а никако дугачке и заслађене“.

„Употребљујте руске речи, место страних. За што узајмљивати речи у суседа? Зар нам језик није доста богат?“

„Чувајте се говоричке вештине — осим ако се баш сама силом у перо не утиснуће“.

„Никад не буди коме на неваље — али не буди ни по правом месту на духовит“.

„Не пиши духовитост ништа дражи на смеј“.

„Не узимај штаке, где су доста ноге, то ће рећи, избегавај бомбастичне и надувене речи, где ће обичне речи искапање достојанствено и лепо, лепше стојати“.

„Где треба бити морален, буди с достојанством, а никако да си коме на досаду“.

„Тежину мисли треба одлакшати, т. ј. велике мисли јасно треба исказати, како би те и најобичнији читаоци могли разумети“.

„Желети је, да се писац што више губи, те да се више мисли на његов спис; не треба, да га видиш, како се увек он мучи, и како он говори“.

„Све ово пишеш у пуној својој свести“.

Из заједњине примедбе царичине на крају види се, да њени тако јасни и разумљиви прописи нису никако били уобичајени у њених суврсеника. А како је данас? Ми често можемо читати новине и књиге, у којима се мисли кажују магловито и увијено, и то се дрзи, да је дубоко, оригинално и духовито. На речи царичиних можемо цвести брез утеху, да не пати само наше време од фраза и разних флоскула, него да је тако било и за њено доба, пре сто и више година. (Berl. Tagebl.) **м.**

(Дрво, које светли.) „Horticultural Times“ јавља, да најчудноватије дрво или убук расте при некојим изворима у северноамеричким пределима племена индијског Тускарора. Дрво је високо 6—7 стопа. На корену је дрво три пута тако дебело, као човек. На дрвету је доста грана. Но најнеобичније је на тој биљци то, што светли сама од себе. Светлост њена види се на миље далеко. Близу дрвета можеш читати и најситнија слова. Светлост долази од неке супстанције налик на гуму. Но многи држе, да то светљење долази од неких паразита. Индијанци се плаше тога дрвета, па ни дању не усуђују се доћи му близу. **м.**

(Једно јевропско племе без новаца.) Да има још и данас којега племена у Јевропи, које још не познаје новца, потврђује једна монографија, која је изашла као додатак извештајима кавкаског одсека царско руског географског друштва. То је племе у таошетском округу губерније Тифлиске, и броји до 7000 душа, име му је Хевсури. У Хевсурији је једанака цена одређивању цене једна крава (10 рубаља). Четири краве вреде једну кобилу. Примера ради овако се рачуна новчана глоба при телесним оледама (за убиство постоји крвна освета): Разбијена глава, да се мозак види, кошта 16 крава, кад се сломље кост и нарчад да одвоји, плаћа се са 5 крава, а кад се само сломиде 3 краве. Рана на челу кошта 3 јарца (7 рубаља 27 копијека). Особит и чудан начин убојчајен је при оледама на лицу. Ако је оледено лице где брада расте, онда се на рану наспреде ређају врна пшенице и врна јечма и то врна шекична удуж, а врна јечмена попреко на рану. Кад се тако цела рана врнељем постави, баци се две трећине врнеља на страну. Колико врнеља остане, толико се крава мора дати. Таква је процедура и кад се оледе делови лица осим браде а особито нос; само што у овом случају једна се трећина врнеља баца на страну и што се место јечма узима пролетња пшеница. Тешка оледа руке кошта 16 крава, а поједини прсти тешко оледени коштају и то: палац пет крава, кажипрст четири краве, итд. Најскупље је око кад се изгуби: 30 крава. Иначе распоред пресуђују поротници. **н.**

(Из царства животињског.) Посматрач један природњак пише ово: Ишао сам једном пров пољак у којем је било и траве. Мало даље видео сам низ патака наравно пашо патак напред а за њим његове једна за другом кадуне; са свим на послетку гегала се једна, која је била хрома; код јој је тешко падао и свиких десет корачаји хтела је да стане, па да легне у траву. Но чим је то видела њена компанија, — а то је она одма опазила — таки се окренула, за сваком другом, па трчи.. све до воље Хрому су сви клуном кључали, док није сирота устала даље да путује. Та се процедура понављала више пута. Мене је пак јако занимало. Хрома је морала ићи, па како јој било. **м.**

(Девојка столар.) Недавно се уписала у столарску дружину у Копенхагену млада девојка, госпођица Соења Христенсен, као столарски калфа, а пре тога је надрасла сјајно прописану пробу, показавши шта је сама направила. Иста је као некога поморског капетана и још у рано младости тежила је за тим, сама себи да створи своју егзистенцију. За то је отишла једноме столару и била шегрт у њега; занат столарски брзо је научила, јер је била и јако вредна и јако пажљива. Да би се могла оспособити т. ј. постати калфом, начинила је орман за књиге, који су стручњаци оценили и једногласно врло повољан суд изрекли. **м.**

САДРЖАЈ: Песништво: Из „Спохватица“: Ловац оста без лова. Зло се започело, а добро се свршило. Дрво упомене. Оче, благослови! Дневник једне жене. — Поуке: Прадомовина Срба. Сиромашне животиње. — Књижевност: А. Чехов. — Кончежић: Књижевне белешке. Смесице.

Издаје књижарница Луке Јоцића. Срп. штампарија дра Св. Милетића.

БРОЈ 33. ГОД. VII.

СТРАЖИЛОВО

ВЛАСНИК И УРЕДНИК

ЈОВАН ГРЧИЋ

У НОВОМ САДУ, 14. АВГУСТА 1894.

ПЕСНИШТВО

ЦВЕТАК У РОСИ

У пламу рујне боје
Дални се исток сјао,
С љубављу пјесме своје
Славуј је ружу звао;

Вечерњег звона звуке
Ветрић је носио широм —
Ти си скрстила руке
С побожним, слатким миром.

Молила ти си благо
За боле рода свога,
За своје Сриство драго
Звала си Спаса Бога;

Твоје су уснице мале
Шаптале речју тајном,
Чисте су сузице сјале
У твоме оку сјајном;

А ја сам у теби, чедо,
У теби, звездо чиста,
Најлепши цветак гледо
У роси како блиста.

Мостар, 19 јула 1894. **Алекса Шантић.**

УЗ ПЕХАР

За даном данак нагло гре
И мутно време плови,
И младост наша тихо мре,
И чежње, јек и снови.
О певче срећних лета нам
Запевај песму стару,
Што старих нада збори пламˊ
И пева силном жару.
И љубав моју певај ти
И стари слатки јад —
Нек слатка песма бујно ври,
Нек живи живот млад!

Нек струне твоје оре гласˊ
Разблуда срца наших,
Нек живе сеје око нас
И жар у светлој чаши!
Нек живе лепе очи те,
Што страсно на нас гледе!
И бујне слатке усне све!
Нек живе ноћи бледе!..
Јер дан за даном нагло гре
И бујни гине век,
И младост наша тихо мре
И чежња, снови, јек...

А ти, о Ирма, свете мој,
Донеси вино своје —
Црно к'о твоје очи те,
Хладно к'о срце твоје!
Напуни њим пехара њиз
И јато њежних чаша,

Нек живи бујни спомен наш
И бујна песма наша!
Јер дивна младост нагло гре
И пада бујни жар,
И живот тако тихо мре
А с њим и занос стар!

Јов. А. Дучић.

СЕЋАЊЕ

(А. К. ТОЛСТОЈ)

Сутон је био; сунце се за горе скрило,
Над језером се магла дизала к небу том,
А лепо лице твоје, знано ми и мило,
Вечерњег тога часа лебдело преда мном.

На њему беше осмех, који но љубим силно,
А мека расплела с' коса, к'о магла око нас,
И сањалачке очи тихо и умилно
Гледале на ме у тај вечерњи тихи час.

Б. Пешта.

Борис

ОСМАН-АГИНО ВОЈЕВАЊЕ

УСПОМЕНЕ ИЗ ПРОШЛИХ РАТОВА

Једног лијепог летњег дана позове ме мој добри пријатељ Осман ага Сарајлија, своме чардаку на теферич.

Био сам прилично расположен.

Осим мене позове и још неке своје достове.

Чини ми се било је то некако лицем на Спасовдан.

Таман се ми скоро сви искуписмо у авлији пред његовим чардаком а он одозго из собе викну:

»Нека кола остану сада ондје, а ми ћемо на башче пјешице. Није далеко.«

Тако и би.

Нијесмо ишли више од четврт сата до мјеста, ђе је изабрао за теферича.

Мјесто је било лијепо и на погледу. Била је ту узвишена хумка, обрасла у ђетелину, и шумског цвијећа. Унаоколо свуда око нас мирисаве липе раширише гране. На један пушкомет од нас блистали се вали Босне...

Изнио бјеше Осман ага свакаква пића, а и јање се одмах овако ниже нас на ражњу пекло...

Момци простријеше под најгушћом липом ћилимове и шаренице те се ми поваљасмо.

Почесмо се по мало частити дуваном и пијуцкати ракију.

Док се по једном обредисмо, у том нам дође и гуслар, просјед чича, за кога се Осман ага побринуо, да нам и он буде ту.

Била су још и друга тројица свирача, један с ћеманетима а друга двојица са »сазом« и »шаркијом.«

Истом кад ручасмо и свирачи са гусларом посвираше мало, донесе се и кава.

Осман ага тада окрену к мени и рече:

»Е, ти мени толико пута говори, да ти макар штогод причам из мога војевања на Црну Гору, а ја овда ћу онда ћу — као кад није згоде — те ето оста до сада. Ред је да своје обећање сад откупим. Ама не могу, док не почнем са свим из почетка, како су ме најприје увалили у аскер.

Ако хоћете слушајте сви...

Кадно оно шћаше свом силом и снагом Сулејман паша да сасвим сатаре и уништи Црну Гору, тада је и нас Бошњака тамо много заглавило.

Ми нијесмо шћели ићи; противили смо се, али шта ћеш?

Сила Бога не моли, што но наши кажу, на није било куд — камо. Ко се мого сакрити онај се и сакрио, а ко није, тај је морао поћи.

Чемерно је то било војевање!

Знате кад се иде без воље.

Заокупите једном аскерске старјешине и поглавари сваког, морели само пушку понијети.

И ја се ћедох сакрити.

Куда да идем? С ким да се бијем? И — за што?

Шта су нама Црногорци криви, што чувају

као људи своје огњиште и своју кућу? Какву ми имамо вајду да се с њима крвавимо.?!

Ја сам се био већ неколико пута извукао и сакрио, кад су ме позивали. Али тај пут не номоже. Истина, не би ме ни тада ухватили да ми не би криво оно ћораво азрети 'рзало. Можда нас има који и не знате шта је то? Како ће те знати? Ви сте тада били млади.

Ево како је то било четиће пута, а особито пазарним даном кад је највише свијета у чаршији.

Заће какав објешењак од врху чаршије, па ће потећи плашећи свијет и вичући: Бјежимо ето их!«

Свијет се збуни и почне бјежати, не знајући ни од шта ни зашто; па све један преко другога. Као прост сељачки свијет, а онда је било лако изгубити главу и подићи узбуну.

То су обично радили Цигани, само да штогод џалишу онако у гунгули . . .

Истина било је и хајдука у околини па се вазда тога и бојало.

Но послије прозваше то плашење свијета: »азрети рзало.« Па свак: Бјежи, ето азрети рзала! А свијет као патке по води!

Тако једног дана, кад су мене аскерски мулазими ухватили, плану се свијет.

Ја изашао од куће да нешта узмем у чаршији. А све сам се крио, јер су они све мјеркали кога ће видити, ако им је био забиљежен у књигу.

Стадох и ја онако бјежати не знајући ни сам зашто. Потекох преко некаке ограде, те не могавши прескочити сломим онако у зору горњу жиоку. Жиока пукне и мене издигне по леђима! Ја станем запомагати и поњурим на нос! Мислио сам да ме неко други ошинуо, али кад се обазријех, видим да нема никог.

Подигнем се.

У усти пар избише неодклен, као наручени, двојица аскера, један чауш и један прости. Заокупише ме одмах у крише. Молио сам их и преклињао да ме пусте кући да се само спремим и уредим код куће што је било потребно — аја ни да чују.

Кад сам тамо дошао, затекао сам их још много, које су доћерали.

Неки притегао подеране опанке те му се виде голе ноге кроз њих; на леђа упртио малу торбицу и у њу метнуо комад прове, ако, бива, нестане цареве захире да не умре од глади! Ја стао па их око себе сехирим. Боже мој! мислим се, свакаква ли свијета! Шарена војска па ето! . . .

Једва у неке већ и ја поручих кући да ми пошаљу којешта за пута што би ми било потребно, као рубине и друге ствари, јер ћемо се тог дана кренути.

Дођоше моји и донесоше ми ствари. Плачу они а мени нешто сузе иду; није што ми је жао и што сам се препао, већ онако нешто... Мислим се: свеједно погинуо или остао; умријети ми ваља и најпослије; али ми је жао ако оставим кости у оним странама и гудурама а не знам за што сам их оставио ван за туђи ћеиф!

Тако сам се премишљао, а имао сам и право.

Како смо пошли, како смо дошли у Сарајево, не знам вам ништа казати. А како ћу вам казати кад смо некако и ишли буди Бог с нама што но кажу.

Падни онај ондје, онај овђе, од умора и глади. Да, аскеру има његов тајин а нама ако се трефи . . .

»Што си ти бре ћерето стао, за што не идеш?« вичу они, што су тобоже постављени за старјешине, коме од нас заостане.

»Не ћу! Куда да идем?

Зашто бадјава да губим главу без нужде и невоље?«

»Не ћеш, а?! Дегенеке по њему! Па ће ићи као на алву!«

И часком га зграбе па му одвале по двајест тријест штапова по табанима А онда мора ићи хоће-не ће.

Било нас је силесија кад смо дошли на црногорску границу.

Ето колико нас је било. Чини ми се да је сваки од нас бацио по један камен, затрпали би једном за свагда ту малу и сиромашну црногорску земљицу, што толики страх и зебњу задаје толико већим силама.

Тако сам ја онда мислио.

»Јеси ли ти, хамица, још који пут овуда проскакивао и тукао се с Црногорцима?« — упитах једног ихтијара овако до себе.

»Нијесам до сада« — вели он.

»А јеси ли ти?« — упитах другог.

»Нијсам.«

»А ти?« — упитах трећега.

»Ја јесам!« — одговори он.

»На како је, Бога ти« — рекох — »је ли онако зортли ко што свијет говори?«

*

Он не одговори ништа.

Само што боље натуче свој сарук на главу и окрену се онамо некуда, те му очи осташе загледајући у она брда . . .

Виђех му на лицу да није нешто вољан.

Набрао обрве а крајници му од очију заиграју по катканда.

»Што не говориш, јолдашу?« — упитах га.

»Шта ћу ти говорити? Видећеш и сам!« — рече он као из сна, и не окренувши се к мени.

Сасу ми чојек неки страх у срце. Мислио сам у себи: Дај, Боже, прва која пукне да мене погоди! Па пека и то један пут проће!

Нијесам био толико страшив, али видим да ми ваља гинути . . .

Једно одјељење наше војске, и то мање, остаде ту на граници, а ми пођосмо даље.

Тај први дан није било жестока окршаја, тек по мало чаркања.

Трећи дан дођосмо на исто мјесто, од куд смо и пошли!

Помислите памети наших војсковођа!

Појели смо за та три дана жестоку ватру, а многи су и изгинули.

Не хвата се ту рачун.

Поче нам и тајина понестајати.

Виђех ја одмах да ће нам присјести, као што нам је присјело што никоме!

Падосмо овако у једну раван. Шеница истом почела да се већ крупи од зрелине.

Ми онако гладни, не имајући шта јести, тргали смо влатове па напали онако ватри на пламену и сатари међу длановима, па тим се и заложи, само да глад у нама умре.

Тек доцније дође нам нешто тајина и то врло мало за нас онолико.

Е, не знате ви још никако, шта је то мука и патња! Што смо ми тада препатили, не дао Бог ни највећем душманину! . . .

Није то као кад човјек види с ким се бије, већ док си ударио длан о длан, они су по једном испуцали на нас, па онда се међу нас замјешају као вукови, те не знаш ни ко ти је друг ни на кога ћеш ударити само што чујеш ће ножеви и сабље чине: фиста-фиста, као косац кад упадне оштром косом у одраслу траву.

Обазреш се само око себе и сваки час гледаш кад ћеш остати без главе. Очима сам гледао ће један Црногорац јурну покрај нас, ухвати мене за раме па протури за се, а тако још њих неколико унапријед, док не достиже до једног чауша и — одсјече му главу.

Тако су они сви до једнога луди!

Воле ти погубити чауша или ког другог нижег а особито вишег старјешину, него других двадесет простих војника.

Ето тај, што вам кажем, могао је часком нас онде неколико смакнути у онаком јуришу, али он је стио чауша

Па и он, само док се окрену, погибе! А како и не ће код нас онолико?

Једног дана кад је био најжешћи бој, рашћераше нас некако све у чете, те смо се стали скупљати, јер је већ и бој престао у сами сутон. Моја чета силазила је овако низ кланце, онамо куда је борија свирала на скуп. Одједанпут ме неко узе за руку па изведе из чете у страну. Мислио сам да је од мојих познаника или другова из чете те ми хоће нешто на само да каже, за то у ономе мраку и не разгледах ко је.

Чета проће а он мене заведе овако иза једне стијене, нема тридест корачаја, док једанпут засвјетли пред нама ватра.

Ја погледах у мога другара па премријех кад виђех да је Црногорац.

Шта ћу сад? Утећи нисам могао. Већ на Бога помислих на што би би.

Око ватре су сједили њих неколико Црногораца под оружјем.

»Добро вам вече!« — рече мој другар а и ја с њим.

»Добра ви срећа!«

Скочише па се поздравише са мном ко да сам им у госте дошао.

Вјерујете ли ми, мислио сам да сањам, па све дрмам овако себе, не бих ли се како год пробудио.

»Сједи, досту, ништа се не бој!« — повикаше они скоро сви у један глас.

Мени је нешто чисто било криво

»Шта ћу се бојати,« рекох, »ја виђех мој саламет! Ово наше и није некакo налик на бој, већ на неки мајсторски лов, ко кога улови да му и буде! На томе се и мјесец мјени!«

Они се сви насмијаше.

»Не бој се вала ништа!« — рече онај, што ме доведе. — »Као да си код своје куће. Ми знамо да се ви мученички патите по овим гудурама и гладни и жедни, знамо да нисте од своје воље дошли овамо, већ да су вас силом наћерали, па велимо међу се, хајде бар да једнога нахранимо и напојимо, ако не можемо све, севан је!«

За тим, чим ја сједох, они повадише из себе торбе, простријеше преда ме једну струку, те почеше вадити из торбе хљеб и онај њихов бијели и лијени планински сир и пастрму.

»Како ти је име, досту?« — упита један.

»Осман ага« — рекох.

»Да си жив и здрав!«

»Пијеш ли ракију?« — упитаће други.

Ја слегох раменима. Не знам шта ће и како да им учиним на вољу.

»Јеси ли код куће пио?«

»Пио сам по мало!« — рекох.

Он потеже из торбе тиквицу.

»Де, кад си пио код куће, можеш и овђе.«

Ја узех на потегох мало.

Ракија као палир!

»Дела, дела, још слободно!« навађује он. Потегох још боље, па се стресох.

»Ваља ли?«

»Добра!«

Почех јести. Ех, да нисам био гладан као вук, не би ми се дало ни окусити онако препапуту и кахрли.

»Безбели да си био сит, не би могао ни окусити!« — нашали се неки од нас.

Осман ага се насмија.

Лако вам је сада ту, али да ми вас је видети онда на моме мјесту, онда би вас питао како је . . .

Свашта ли сам тада промишљао онако једући.

Држао сам као у воску да ме не ће жива пуштити, а имао сам и разлога да тако мислим, јер сам дошао као непријатељ да запалим њихову кућу и да поништим њихово огњиште, па зашто да ме поштеде? Али преварио сам се!.

На другој страни према нама чуле се наше борије ће призивљу на окуп . . .

Питаху ме за све, за моју кућу, за породицу, од куд је и шта је.

Разговарасмо се позадуго. Казах им све што знадох. За тим ми заискаше мој торбак, и пун патрпаше љеба, сира и пастрме.

Онда устаде онај, што ме довео.

»Свешћу те доље, вели, јер не ћеш умјети сам сићи.«

Ја се братински поздравих с њима, захваљујући им Бог зна како . . .

»Поздрави тамо ваше људе и кажи им да ми нисмо онако нечовјечни и крвалочни, као што се говори, али и то им кажи да ћемо чувати своје огњиште до посљедње капи крви, док нас један Црногорац тече у овим странама . . . рекоше они.

»Не може вама нико ништа! реко ја са свим озбиљно и поуздано, ви сте од свакога јачи!«

Кад ме онај Црногорац сведе доље у раван, од куд се виђале и ватре у нашој војсци, опазим доста близу нашу мртву стражу.

»Врати се ти сада, рекох моме пратиоцу, могу ја већ и сам.«

Он се врати а ја стадох те почех нешто замишљати. Метнем овако прст на чело па велим: За што тај наш Султан макар један пут не дође овђе и не испне се његов подалеко макар на какво повисоко дрво, па не види кад му се војска побије са овим Црногорцима. Добро знам да би одмах написао и оставио иза себе ферман, да више ни један султан, који паше сабљу Пророкову у Стамболу не доведе правовјерне овђе на касапницу и да се не бије са овом земљом.

Мени се чини, да је све оно стјење од неког тилисума . . . .

Кад дођох у војску почалакаше ми све оно што донесох у торбаку као гладни вукови, алал им било!

Сутра дан смо се опет били.

Сва је војска пуцала управо по дужности онамо куд треба па — непријатеља. Ја сам пуцао у страну и горе у небо!

»Ej, ej, јеси ли ти шерисао с памети?! Шта је теби?!« завикаше они око мене, што виђеше како ја пуцам.

»Знам ја шта радим! рекох. Ви пуцајте куд знате, ја се не бијем с оним, коме Бог помаже! Бог је с њима, ej звекани! Крените сву силу од Стамбола па удрите на њи, сви ће те пропасти! Они су људи!

За те ми ријечи одвезаше дваест дегенека! Нека ми Ахтала суди!..

* * *

Осман ага довршн своје причање а тамбурица засвира играчицу. Сеоски момци што их ту бијаше ухватише коло, а ми поустајасмо.

Градачац 1894.

Васо Кондић

ДНЕВНИК ЈЕДНЕ ЖЕНЕ

ОД ОКТАВА ФЕЉЕТА

(Наставак)

VIII *5 јула*

Јутрос, после скоро са свим непреспаване ноћи, устала сам, кад је свануло, то јест у седам сахата, па сам наумила, да урадим нешто необично. Узела сам свој драгоцени дневник под пазухо, једном сам руком ухватила сунцобран а другом моју кутију од бамбуса, у којој има свега, што треба за писање, па сам са северне куле отишла на јужна врата. Та врата воде на широки друм, засађен дрвећем; од њега на лево има кривудав дрворед, на чијем је крају шумица, а у тој шумици има кип Флоре, Церере или Помоне, даље баштенски сто и три столице. Красно је то местанце, особито тако лепог летњег јутра; ту влада тајанствена полутама; лишће се ту сплело у густ, мрежаст сплет, кроз који једва прогледе два три комадића плавога неба. Овде онде баци сунце по који лак зрак над песак, над столице, над плећа богињина те изгледа као да зраци продиру кроз бојадисане прозоре црквене. Из белих цветова багремових шири се под јутарњом росом диван миомир, који подсећа на нераније а из гудуре, која се не види, чује се роморење малога потока, који лабудовцу доводи воду а овуда тајанствено протиче.

Исто је тако тајанствено то, за што је госпођица Шарлота д' Етта дошла на ту мисао, да потражи баш ово местанце па да ту метне на артију синоћње догађаје. Можда је хтела бујан венац сунчанога сјаја и цвећа да оплете око епизоде — око просте епизоде девојаштва свога, но епизоде, која ће — ако буде божја воља — можда бити први лист у животу једне жене.

Јуче смо се после ручка, по свакидашњем обичају, раштркали по дворском дворишту, да онде уживамо свежи зрак вечерњи, који је био пун миомира од ружâ и мириса од цитарâ. Пушио је и господин de Louvercy и лепо се наместио на својој клупи поред душека, којима смо га баш добро били опколили. Наједаред Сесила, вечито несташна као светлуцава звезда, дође на ту несретну мисао, да се поигра штаком свога рођака! Најпре ју је плашљиво стала заглéдати, за тим се обезобразила па је узела да се њом вежба у пуцању. Отац јој је онómадне послао био малу пушку а она је била себи предузела, да њом истреби све зечеве и веверице из парка. Очекујући та јуначка дела вежбала се штаком, стала њом гађати на замишљене зечеве, које су јој приказивали господа Анри и Рене de Valnesse. Међу тим сам ја добро видела, како је Рожé боно сабрао обрве а господин d' Éblis стао гристи своје бркове, те сам строго погледала у Сесилу, али узалуд. Како је била осокољена дивљењем своја два поштовача, дала се од лакомислености навести на свирепост; узела је штаку под пазухо па стала да иде као њен јадни богаљасти рођак. С великом обзиљношћу а без и најмање злобе корачила је тако неколико пута по дворишту, као што рече, само да види, да ли је то баш тако незгодно. Рожé је силом хтео да се насмеши, али сам ја видела, како му се на челу накупиле боре. Хтела сам одмах да притрчим Сесили, да је опоменем да се смири, али ме је господин d' Éblis предварио. Он јој је пришао брзо па јој полугласно а веома живахно рекао неколико речи, које ја писам могла разабрати. Но са свим сам разговетно чула, кад му је Сесила одговорила:

— Вечито поповање!

— Но ово сте заслужили, рекао бих! — рече господин d' Éblis.

Она као да је била тронута те као да је за један час била у недоумици, да ли да послуша свога анђела или ђавола. За тим полети брзим корацима до куће, наслони штаку на клупу, откине гранчицу јасмина са жбуна, који је под прозором, па хтеде гранчицу да задене Рожеру у рупицу од дугмета.

— Де да те окитим, Рожеру!

Рожé јој искине гранчицу из руке па је баци на песак.

— Ти ниси при себи! — рече.

Онда устане, лако се наклони преда мном па оде у свој стан.

Чим је њега нестало склони Сесила руке и слегне раменима. —

— Има часова, кад бих се могла убити! — викне.

У исти се мах баци на клупу, покрије лице рукама па заједа. Господин d' Éblis погледа у мене насмеши се па се онда сагне до Сесиле.

— Немојте, госпођице — рече јој — то очајање је претерано!... Због такве маленкости... детињарије!... А сад, шта мислите — дода — да ли да *ја* заденем ту Вашу гранчицу?

Сесила је плакала и даље, но међу тим је дала знак да пристаје; онда је мало дигла главу па се кроз сузе насмешила на команданта.

— Увек као отац према мени! — рече.

Нас двоје одосмо мало даље, не бисмо ли јој оставили времена, да се умири. — Сви гости госпоће de Louvercy шетали су двоје по двоје а разговарали се полугласно, прожети лепотом бајнога вечера. Било је да човек лепше не може пожелети. Најсјајнија се месечина просула по дворишту а на воду у басену, на којем су оба велика лабуда у снежној својој белини непомично спавала, пало привидно сребрнило. Господин d' Éblis и ја нисмо разговарали бог зна шта а ходали смо горе доле међу басеном и дрвећем. После кратка ћутања рекли ћу ја господину d' Éblis:

— Тако умилан и миран призор мора да чини оштру противност Вашим успоменама из рата, је л' те, господине команданте?

Он застане.

— Ви сте канда видовити, госпођице?

— Боже сачувај! одговорим смејући се. Шта нише баш сам кратковида... Али о што питате то?

— Што сам се баш у овај мах сетио призора из мога војничког живота, једнога вечера, као што је ово, само је било мање умилно, али исто тако мирно.

— Смем ли знати?

Он мало као да се устезао, но за тим уздахне па се лако наклони:

— Боже мој, зашто не? Био сам тада код Меца... Онога вечера, које спомепух, 27 октобра, наређено ми је било, да испоручим неке налоге, којима сам смисао знао и сувише добро... Нарочито ми је ваљало задржати марш једне од наших регимената — број сам заборавио. И збиља сам је стигао и задржао. Хтео сам онда да пођем даље... само сам морао чекати да ми се коњ мало издува... Били смо близу неког села, које се, чини ми се, зове Коломбеј; страшне буре које су беснеле оних кобних дана, за неколико се часова биле стишале; месец се мирно огледао у кањугама, које су покривале ноље. Уобразиља прави чудне скокове; има за цело врло мало свезе и сличности међу овом нашом ведром околином и оним јадним, суморним крајевима; али месечина на води подсетила ме мало час на то... а лепи лабудови, што онде спавају, довели су ми у памет слику мојих пратилаца драгонаца у њиховим белим огртачима, који су исто тако били непомични као и они... Регимента је у највећем реду чекала нове налоге. Била је наложена велика ватра, око које се забављало неколико официра са суморним лицем и тихим гласом... Од синоћ се пронео глас да ћемо се предати. Мало подаље од нас ходао је обрштар горе доле — био је то човек проседих бркова — па је у руци гужвао налог, који сам му мало час донео. Наједаред се приближи мени па ме узме за руку.

„— Капетане, рече ми гласом човека, који је наумио смртно да увреди другога, на две речи, молим Вас!... Ви долазите из главног окола... Мора ниште да знате него ја... Сад је крај, је л' те?

„ — Господине обрштару, тако кажу, а ја верујем.

„— Верујете?... Како можете веровати тако што?"

Некако ми жестоко пусти руку, коракне опет неколико пута горе доле па онда наједаред приђе мени па ми оштро погледа у очи.

„— Заробљеници дакле?

„— Којим се, да је тако, господине обрштару!"

Опет настане ћутање; сав замишљен стојао је обрштар непомично преда мном. Онда дигне па са необичним узбуђеношћу у гласу запита:

„— А заставе?

„— Не знам, господине обрштару?

„— Не знате?"

Опет оде од мене па је онда пет до шест минута ходао горе доле; за тим пође до чела своје регименте те повиче:

„— Де заставу!"

Подофицир, који је носио заставу, изађе из реда. Обрштар једном руком узе заставу, другом даде знак тамбурима па викне:

„— Добујте!"

Тамбури задобоваше.

Обрштар се са заставом у руци приближно ватри; лагано спусти балчак на земљу, погледи унаоколо на официре па скине капу; сви се угледаше на њега; чете, које су све то пажљиво пратиле, стајале су мирно и без најмањега гласка. Обрштар за час мало застане; видео сам, како му дрхћу усне; очи су му са плашљивим изразом гледале у подерану свилену заставу, жалосну слику и прилику наше отаџбине. Најзад се реши, клекне па лагано спусти орле у ватру. Јачи сјај наједаред засија те осветли бледа лица у официра; неки су плакали.

„— Добујте!" нареди обрштар.

По други пут забрујн тужан глас са бубњева, које је омекшала киша.

Обрштар метне капу на главу па приђе мени; са свим сухопарно рече ми:

„— Капетане, кад се вратите слободно можете рећи, што сте видели... С Богом пошли!

„— Господине обрштару, рекох, хоћете ли ми дозволити, да Вас загрлим?"

Он ме нагло повуче на своје груде па ме притисне као да је хтео да ме угуши. „— Ej, кукавно момче! прошапта. Кукавно момче!"

Кад је господин d' Éblis у приповедању свом дошао дотле, окрепуо се па зајецао. Ја се нисам могла уздржати да му недам руку. Он као да се зачудно; узео је моју руку па је чврсто стиснуо.

— Је л' те, госпођице, Ви разумете шта човек осећа у оваквим часовима.

— Разумем.

Кад сам хтела да извучем своју руку из његове, није дао.

— Ако је ишта на свету кадро учинити да заборавимо такве осећаје, то је за цело кадар овакав час, као што је овај.

Ја не одговорим ништа а он пусти моју руку.

— Пошто смо неко време ходили ћутећи запитаћу ја:

— Није ли по вољи да ућемо?

— Мени је право све, како Ви желите.

Ућосмо у кућу.

То је све. Али није ли то много, није ли то све, од стране тако мирна, тако часна човека? Кад се сетим његових речи, кад их читам, изгледају скоро незнатне, али израз, са којим их је говорио, нежни, срдачни тон — не беше ли то тон срца, које се нуди, које се жртвује, које се подаје? Јесте, ја мислим тако — а ако по себи судим, то је такав трепутак, којега се две душе додирну и једна се у другу претопе, довољан, да их веже и споји за све веке, и на небу и на земљи. — Милостиви Боже, молим ти се: недај да се преварим.

(Наставиће се)

ПОУКА

ПРАДОМОВИНА СРБА

(Сиршетак)

IV Срби у Илирику

Трачане западно од Балкана па све тамо до Сињега Мора називаху древни историјописци заједничкијем именом Илира (Илъура). Најзнатнија племена бијаху: Трибали, Дардани, Далмати, итд.

Трибали живљаху од ријеке Искра далеко на запад ваљда све до ријеке Дрине. У вријеме Тукидидово бијаху тако силни, да су од силнога Царства Одриса отргли земље Гета и Кровића од Искра до Црнога Мора и од Дунава до Балкана. Почетком IV стољећа пр. Хр. провале на балканско полуострво Келти и скрше моћ Трибала. Келти и Трибали живљаху у вјечитоме непријатељству, док не дођоше Римљани те покоре оба народа.

И на западу од ријеке Неретве па све до ријеке Војуше бијаше снажна илирска краљевина, коју су год. 167 Римљани заузели. Најзападнији крај Илирика између ријеке Саве и Сињега Мора покорише Римљани тек год. 78, јер су овјешња племена склопила савез и своју слободу храбро бранила.

Обично се узимље, да је Илира у овијем ратовима нестало. То је пуно лакше изрећи него ли доказати. „Народи, за које се вели, да су провалювали у Илирик, могли су заузети и посјести поједине дијелове његове, вели Шафарик, али није било никако у интересу освојача, да уништује урођенике, чије су их руке храниле. А и свађе у Европи лакше је било уништити народ него ли на балканском полуострву, ђе урођеници и сада послије петстогодишњега робовања надмашују најстрашнијега од свијех освојача, Турчина, и кога ће на скоро и наткрилити". Није нестало Илира, него је нестало њиховијех завојевача Келта и Римљана. Трибали, који су највише страдали од Келта, остадоше и надаље у својима исконскијем сједиштима, а Келти одоше страном на Балкан (данашњи Цинцари), страном у Дакију (данашњи Румуни) а што их је остало, живе данас у Арбанасима.

Римљани опет нијесу покоравали народа, да их уништују, него да они народима господују а да народи њима служе. А да уздрже своје господство, осниивали су по освојеној земљи своје утврђене градове.

Илирима бијаше римско а позније византијско господство несносно, и они су се отимали, кад год им се дала згода. Илири се ослободише римско-византијскога господства тек онда, кад су прекодунавски Словени почели провађивати у Илирик. Махом на почетку V стољећа постаде у Илирику самосвојна краљевина, којом краљеваше Аларик (403 — 406), родом Гет. Ову гетско-илирску краљевину уништио је византијски цар Јустинијан. Али провале прекодунавскијех Словена учинише те Илирик постаде поново самосвојан.

Са прекодунавским Словенима дошло је и у Илирик име „Sclavi, Sclavini" те се преноси и на Илире као на сроднике њихове.

Од искона дакле па све до V стољећа живе Илири на балканском полуострву а тада се почињу називати Словенима.

Јер некоји од старијех писаца Дардане, Трибале, Далмате, Венете, итд. убрајају у Илире, док их други рачунају у Трачане, а јер су Трачани Словени били, или су Словени и Илири.

Модерна историја, која је врло вјештачки створена, све ће радије признати него ли то, да су Илири били Словени. Данас се понајвише мисли, да су Илири и Трачани два засебна народа. За Трачане се држи, да су огранак иранске гране, а за Илире се вели, да су самостална грана индо-европскога племена, а њихови потомци да су данашњи Арбанаси. Кад се Илири и Трачани међу собом толико разликоваху, да се данас не могу урачунати у једну те исту грану индо-европстога племена, како да онда протумачимо, што некоји од старијех писаца некоја илирска племена рачунају у Трачане, а некоја трачка племена у Илире? Хоћемо ли више вјеровати тијем писцима, који су у главу познавали и Трачане и Илире и држали их за један те исти народ, него ли којекакивијема ипотезама? Ја држим, да је боље вјеровати ближему и јачему свједоку.

Словенство и Српство илирскијех племена доказују већ њихова имена.

Шафарик мисли, да су Јелини име *Србаљ* промијенили у *Triballos* усљед тога, што су, навикнути на замјену слова *σ* са словом *τ* у својим ријечима (*γλωττα* мјесто *γλωσσα*, *θαλαττα* мјесто *θαλασσα*), замјењивали их и у словенским ријечима и то не само у коријенима (*συτ*, *τυρος*) него и у изведеним властитим именима: *Τιαραντος* мјесто Серед, Сред ријека; *Τριδιτζα* мјесто Средец; итд. И Катанчић (De Istro, 217) мисли, да је у ријечи Triballi *Σ* замијењено са *Т*. Отуда је јасно, што византијски писци истовјетују Србе и Трибале. Средњевјековну краљевину Србију и не зову другачије до Тривалијом. Душана зову редовито *κράλης* или *αρχηγὸς τῶν Τριβαλλῶν*. Халкокондилас називље Вукашина chrales Serviae Triballorumque, ма да његова краљевина не сизаше у предјеле некадање Тривалије, а српска племена и Србима и Илиријма и Тривалима.[1]) У Дуке опет Тривали, Мизи и Илири, све су то Срби.[2]) Тако исто назива Кедрен српскога краља Михајила (1077—1081) архонтом Србије и Тривалије.

Име Da(e)lmatia, вели Сасинек, можда је римсвога поријекла, али име Dardanus чини се да означује Словене, који су носили хелебарде (darda, barda). Шафарик опет овако разлаже о томе имену: Da(e)lmatae; праоблик је ДЂЪМАТЬ. Испореди Chrwat, Srmat, Lagudat у J. Kameniate; испореди Delemenci и Glomazi (Dlomazi) у Германији.[3]) Дитмарова ријеч: Nos theutonice Delemenci vocamus, Slavi autem Glomazi appellant без сумње је погријешна и требало би рећи: Што смо ми Нијемци извртули у Делеменци, кажу Словени ДЂЪМЕНЬЦЬ, ДЂЪНЦИ, Dlmenc, Dlmenci или Dlmec, Dlmci, Dlmat, Dlmati. Стари Da(e)lminium, Dalmium а средовјечно Dum(v)num, Дувно има за коријен ДЂЪМА, од којега потјече и долама.

Многи старински писци наводе, да су се поглавице народне у Панонији, Далмацији и Дарданији називале b a t i o n c s, која ријеч потпуно одговара словенској ријечи b a t a, b a t u š k a. Словаци и данас кажу поглавицама пастира b a č a, b a č o v e a без сумње је у свези и са српском ријечи *бачија*. Име то сасвијем одговара народноме животу, јер Панонци и Илири живљаху понајвише о стаду (овцама), као што и данас живе њихови потомци Срби. С тога је врло лијепо одговорио један далматински поглавица (баћо) Тиберију, када га је запитао, за што су се побунили против Римљана: „Томе сте ви Римљани сами криви, јер нашим стадима не марите наша него вукове."[4]

Да су Илири били Срби, свједоче и њихови обичаји, ношња и говор.

Далмати и Трибали вјероваху у уроке,[5]) као што и данас ијерују у уроке њихови потомци Срби.

Страбон свједочи, да су стари Дардани имали не само ћурлику, двојнице, којима српски чобани и данас веома радо изјављују своје најнежније осјећаје, него да су имали и некаке струнене инструменте, а то су по свој прилици српске гусле, чији постанак пада у древну старину.

Продот вели, да јадрански Венети носе дугачку хаљину с рукавима (*συρμα*, *χλαινα*, кабаница). Кад је за Словене постало опћенито име Sclavi, Sclavini, добила је и кабаница ова ново име: sclavinisca, ve-

[1]) Illyricos et Illyricorum regem ... genus hoc hominum antiquum est, et regionem versus Jonium spectantem incolens plerumque ad magnam claritatem accessisse perhibetur, vulgo nunc Bosni vocantur, verum Dalmatiae, Mysii, Triballi ... Thraciam prodomuisse ... Triballos autem gentem esse totius orbis antiquissimam et maximam ad montem Taugetum et ad Taenarium. Срећковић, Историја српскога народа I, 349.

[2]) Triballi, Mizii et Illyrii, i quali communi lingua sechiamano Servii. Срећковић, Историја српскога народа II, 188, у примједби.

[3]) Испореди Гламоч (Длъмоч) у Босни.

[4]) Esse eiusdem generis in Triballis et Illyriis, adjicit Isigonum, qui vitu quoque effascinent, interimantque, quos diutius iutuearint, iratis praecipue oculis; quod eorum malum facilius sentire pueros. Plinius.

stis dalmatica управо за то, што су и Венети и Далмати били Срби. Срби и дан данас носе такву кабаницу.

Стари писци кажу, да се Илири тетовирају као и други Словени (Трачани),[1]) да имају барке (чунове) од једнога једнодрвета (храстова или јелова) трупца, које су прастара рукотворина словенска.

Илирикумом назвали су Римљани све земље, које су мало по мало покорили између Алпа, Дунава и Сињега Мора (и Страбону је Илирик између Италије и Германије) и то управо с тога, што је туда живио један те исти народ словенски. И свађе онђе, ђе класици знаду за Илире, Срби су старосједиоци и illyrica lingua вавијек значи српски језик.

Старосједилаштво Срба најљепше доказују топографска имена, која су стари историци и географи записали. У Либурнији и Далмацији спомињу се ова имена: Arba(e), Arbon, Раб; Budua, Buduia, Buduc, Budva, Butua, Butova, Будва; Cattarus, Catharenses, Decadaron, Decatera, Котор; Colapis, Купа; Corkyra, Kerkura, Каркар, Корчула; Corinium, Карин; Curicta, Cyractica, Curica, Curicum, Карак, Крк; Daesitrates племе на брду Десичу; Doclea, Du(o)cleatae, Diocl(e)a, Docla, Дукља; Glinditiones племе на брду Гладичу; Grabaei, Agravonitae, Грабовљани; Jader, Jadera, Задар (испореди Јадар, ријека у Србији), Issa, Вис; Lesinium, Љешанска; Loranum, Врана; Medeon, Медун; Naro, Narus, Narona, Narensii, Неретва и Неретљани; Ninia, Tenin, Книн; Oeneus, Oenei, Enea, Уна; Vle(ch)inium, Ућиња; Rhizinium, Rhrisus, Rhisinium, Resinum, Рисан; Scardona, Scardon, Скрадин; Senia, Сења. — У Дарданији: Arsa, Paca; Arsena, Расина; Baderiana, Бадер; Ballesina, Булачана; Bersovia, Borsa, Брза на ријеци Брзави; Bylazora. Bella, Биљач; Clesvestita, Кљештевица; Gratiana, Грачаница; La(e)bea, Лаб; Labutza, Лабица на Лабу; Mariana, Merion, Морава; Pelegonia, Полог; Scopia, Scupi, Scopis, Скопље; Tauresium, Таор, родно место византијскога цара Јустинијана; Ulpiana, Липљан; Vederiana, Ветрен, Ветерница; Velas, Velessus, Велес; Veriniana, Врања; Vlcianum, Вучитрн; Vicianum, Звечан. — У Арбанској: Bantia, Бањица; Deborus, Doberus, Debre, Deure, Дебра; Dolebin, Ђуледин; Doracion, Dyrrachium, Драч; Drcinos, Дрин; Lissus, Љеш; Taulanti, Дољаница на Дрину; и многа друга.

Кад су Илири као што хоће модерна историја, били самостална грана индо-европскога племена и живили нарочито на Западу балканскога полуострва, онда су они имали и свој засебни језик, који се од словенскога језика рецимо исто толико разликовао колико и галски језик. А тијем својијем језиком назвали су ваљда Илири своја места, своје ријеке и своја брда. Стари писци, који доносе спомен о старим Илирима, записали су мношину такијех имена у земљи илирској. Истина имена та нијесу сва чиста, јер Римљани, када су заузели Илирик, посјели су важнија места својом војском и прекројили су народна илирска имена према изговору свога језика. А узети треба у обзир и то, да су и преписивачи и ријеме много име још више нагрдили. Мени се чини, да је ово много ближе истини, него оно тврђење модерне науке, да су Словени римска имена прекројили по изговору свога језика, јер како иначе да протумачимо факт, што скоро сва места, која у Илирику спомињу древни писци, и дан данас постоје и сва имају словенски коријен својему имену. Коме се чини, да је ова пуста игра, нека се потруди прочитати Parlamentär од 1891, бр. 29—32, ђе ће код свакога готово имена наћи коријен а и слична имена по васцијеломе словенскоме свијету, као доказ, да су имена та словенскога поријекла.

И вијести о хришћанству Илира јасно сведоче, да су били Словени и Срби. Св. апостол Павле вели у посланици Римљанима (XV, 19): „Од Јерусалима наоколо тја до Илирика напуних еванђељем Христовијем.“ А да је св. Павле проповиједао у Илирику, свједочи св. Хијеромин (који је био са св. Павлом у Илирику), свједочи руски љетописац Нестор, који вели: „В Мораву (поддупавску) бо доходил и апостол Павел, учил ту; ту бо јест Илурик, јегоже доходил апостол Павел; ту бо бјеше Словјене первоје, тјемже и словенску језику учител јест Павел“, свједочи даље Петар Домијанус, Грегоријус, Нисенус, па и римске паше Јован X и Иноћентије X. Први вели (год. 925), да су словенска краљества (Sclavinorum regna) а други (год. 1648). да су илирски народи (Illyricarum gentium) примили хришћанство од самијех св. апостола.

Што римске паше тако опћенито казују, други, и то писци ближи самој чињеници, казују то изричито. Тако увјерава солински архиепископ Ешијус (II стољећа), да је св. апостол Јаков год. 34 отишао преко Илирика у Испанију и да је у Сирмијуму посветио Андроника за епископа. Орозије опет вели, да је св. Петар год. 42 прошао Далмацијом у Италију, да је за цара Клаудија год. 49 оставио Рим и вратио се у Панонију и у Илирик. Кад су ти св. апостоли пролазили и бавили се у земљи Илира, сасвијем је природно, да су Илирима проповиједали и св. еванђеље.

Историјска је надаље чињеница, да је св. апо-

[1]) Ritu gallico armantur (lapodes), Illyricorum quoque more ac Thracum stigmatici. Strabo.

стол Андрија, кога Срби славе као свога народнога заштитника, проповиједао еванђеље не само Јелинима и Русима него и Србима. Зато и пише византијски цар Михаило VII Парапинак (1071—1078) српскоме краљу Михаилу; „Јер ме уче *св. књиге и достављерне историје*, да наше обадвије државе имају један источник и коријен (т. ј. и у византијској царевини и у Михаиловој краљевини живе Срби) и да је једна иста спасавајућа ријеч била распространьена у обадвије (државе), да су једни исти очевидци божанствене тајне и вијестници прогласили у њима ријеч еванђелску“ (Летопис Матице Српске. К. 129. Стр. 21.)

Јер су дакле Илири, Словени, Срби из уста самијех св. апостола слушали св. еванђеље, мора се узети, да су то све били Срби и да су прасједиоци.

На и биљешке о поријеклу два цара византијска такођер сиједоче, да су Срби прасједиоци на балканскеме полуострву. То бијаху Јустин I (518 – 527) и нећак му славни Јустинијан (527—565). Обично се вели, да они нијесу били Словени, јер да се вијест налази у врло сумњиву извору (Marotić, Slaveni u davnini стр. 35 и 36) и јер Прокопије и други вјеродостојни извори не кажу, да су били Словени. Ако византинци и не кажу, да су били Словени, ипак нас многе чињенице о том увјеравају.

Прокопије овако пише о родноме мјесту Јустинијанову: „Код европејскијех Дардапаца бијаше у близини тврђаве зване Baderiana (данас Бадер близо ушћа Пчиње у Вардар) село с именом Tauresium (данас Таор јужно од Скопља уз Вардар), у коме се родио цар Јустинијан. Око овога сели направио је зид у облику четвероугла а у сваком углу подигао је кулу и створио тиме тетрапиргон (четверокулу), по коме се и називаше. У близини овога села подиже он дивну варош, коју назва Justininea Prima (данашње Скопље) а то у име награде овој земљи, која га је одњеговала“ (Procopius de aedificiis. IV, 1). Сељаци Таора, орући њиве, наишли су на темељ тетрапиргона а Хан и на некакав словенски натпис (Гопчевић, стр. 37—39). Дакле су истините Прокопијеве ријечи.

Али то није доста. Оца Јустинијанова, кога Прокопије и Теофан називају Сабацијем (Sabbatios), звали су земљаци његови *Истоком*.[1]) Матери и сестри царевој бијаше име Bigleniza (Прокопије пише га Biglentia, Coripp us и други Vigilantia). Име је то без сумње у свези са именом *вила* (дакле Вилењица) или ако је правије Beglenitza, онда је јасно, да је то српска ријеч *бјегленица, бјегуница*. Жену Јустинову назива Прокопије *Λουπίκινα*, Теодор *Λουκία*, Victor Tunnensis Lupicina. Зар то није и значењем и обликом српско име Љуба, Љубица, Љупчица, Љубичина. Јустинијан звао се у младости Управда, *Οὐπραυδα*, које је име полатињено у Justinian.

И имена Јустинијановијех веледостојника старинска су имена српска. То су били чувени војвода *Белизар* (испореди Светозар, Благозар), чувени намјесник у Тракији и војвода *Χιλβούδιος* (Chilvoudios), за кога доказује Маретић, да се морао звати *Милбуд*, Шафарик пак вели Chwalut. Агатије вели, да су Словени били и војводе у перзијскоме рату год. 556 *Λαβδράγεζας* (Добројеза). *Οὐίλιγαρδος* (Всегрд, Свегрд) и *Σουαρούνας* (Сварун). А давно прије Јустинијана спомињу се за цара Лава I Трачанина (457 до 474) Словени Оногој и Остриј год. 469 као војводе царске војске.

Кад је то тако, јесу ли онда Словени (Срби) могли прије такозване „сеобе“ доћи до такове моћи, да се докопају високијех достојанстава у држави и да сједну на царско пријестоље византијско, кад се пажљиво узме у обзир, да је обитељ Јустинова била писка поријекла? На то одговара старосједилаштво Срба много ћешње, него којекакве измишљотине.

Најпосле и сам Константин Порфирогенит, који тако приповиједа о досељењу Срба, као да је очевидац, доноси један доказ за старосједилаштво Срба. О постанку Дубровника приповиједа ово: „Град Дубровник није старински, него је постао тек у *словенска* времена. Кад су Словени, који су у овима темама (Sclavis, qui in hoc themate sunt), разоравали римске градове, разоре тада и древни град Епидавар и грађане му које искоријене, које у ропство одведу. Но нешто их се спасе бјегством и дође тражити заклона међу ове провалије, ће најприје начине мали градић а послије су га све мало по мало ширили до садашњега му опсега по мјери, како се и становништво умножило. А од досељеника у Дубровник с друге стране знају се ови: Григорије, Арсафије, Викторин, Виталије, Валентин архиђакон, Банентије, отац протоспатара Стефана. А од како су се ту доселили из Солина има 500 (ф) година до данас т. ј. индикта 7 год. 6457 од постања свијета.“

Константин је писао ово год. 949, Солињани су дошли дакле у Дубровник год. 449, т. ј. Дубровник је те године већ постојао. Ако је Епидавар разорен год. 404,) онда се та вијест дивно слаже и

[1]) Године 1171 бијаше *Исток* кнез Неретљана. Пејачевић, 148. Енгел, III, 20.

[1]) Devastato a Gothis atque fere a fundamento everso, circa annum nostra salutis 404, Epidauro, nobilissima Dalmatiae urbe, Joannes, Epidaurius civis et archiepiscopus, fugo sibi consulens. Seraphinus Razzius apud Migne: T. 113, p. 203 in nota.

с Константином и са историјом, која каже, да су висланскн Гети, које су и Готима називали, а који су Словени били, под Аларнком (403—406) владали у римској Далмацији и помогли аутохтонијем Словенима, да се ослободе римскога господства разрушивши у својој разјарености многе градове а међу њима и Епидавар.

И археологија, кад би била у дослуху са историјом, засвједочила би аутохтонију Срба, али овако, како се данас обрађује, ради противно томе, јер стоји на становишту досељења. Археологија може само онда бити истинита, кад се слаже са правом а не са грађеном историјом, која не има никаква научна основа.

Грчке и римске старине веома је лако разазнати, јер већином имају грчки и латински натпис. Старине без натписа обично се приписују свакоме другоме народу само не Словенима. Тако се старине, што су недавно ископане на Гласиначкоме Пољу у Босни, приписују несловенскоме народу Илирима. Ту су ископане токе исто онакове, какове Босанци и други Срби и дан данас носе; нађен је анџар исто онакав, каква предочују средњовјековне слике и каква Срби и данас употребљавају; нађена су три копља, која су древни Трачани copidae а Македонци *сарисса* (zarcza) називали

* * *

С. Ковчар

КИТОВИ

Од свију морских животиња ни једне нису тако имале великог уплива на откривање земаља и мора, за тим на трговину и бродарство, као што су имале неке врсте животиња, које се зову једним именом: *китови*. Китови живе у свима морима на целој нашој земљи, по томе су прави космополити! Та они се не плаше ни хладнога севера ни југа, него јуре чак далеко према половима у тамошње, у лед и снег увијене крајеве, а тако исто наћи ћемо некоје њихове врсте и у тропским морима. Тако су китови све ловце, који њих траже, провели по свима морима!

Китови су велике и доста неспретне животиње, јер бива да их бура као оно морске лађе избаци на обалу; тако су се људи први пут с њима на копну упознали. Када су их пак људи распорили и нашли у њима многе корисне ствари, тада су се усуђивали њих и на дебело море и тамо их нападати и хватати.

У Азији су први радили то још одавна Кинези, у Америци Ескимоси и Индијанци на северозападној обали. Но ти народи нису се сувише далеко на дебело море упуштали за китовима.

У Јевронн као да су Норвежани и Баски били први и најстарији ловци на китове. То што се знаде, да су Норвежани одавно били одважни морнари и прокосили и највећим опасностима на мору, биће да је отуд, што су се у томе извеџбали ловећи китове, јер је тај посао и врло тежак и врло опасан. Норвежани су на тај начин били на мору као да су код куће, те су откривали и насељавали и најдаље земље.

Но ипак као да су Баски (и француски и шпански), први били, који су редовно ишли у лов на китове, те отуд имали велике користи. Баски су у средњем веку били највештији ловци китова. Када је китова почело нестајати у морима баскиским, ишли су Баски у мора северно од Енглеске, Шотске и на послетку чак и до Исланда. Становници тих земаља научили су од Баска како треба ловити китове.

Баски су најпре ловили китове у 14 и 15 веку. Тада је њихов лов био у цвету. За њима су дошли Енглези и још одважнији њихови ривали Холандези, који су почевши од краја 16 века изашињали читаве флоте лађа и рибара на север. Холандези ловећи китове наишли су први пут год. 1596 на велику земљу Шпицберген, коју су испитали и дознали, колика је, какви су јој њени многобројни заливи, полуострва и острва унаоколо. Када су Холандези први пут дошли до Шпицбергена, тако је било тамо много китова, да је море све киптило од њих; тада се китови нису ни мало плашили и са свим, без икаквог зазора, долазили су до лађа, где су их ловци доста лако тукли; тако су Холандези добијали силну слапину, рибију маст и фишпан, и лов на китове код Шпицбергена био је за Холанђане прави рај.

Због многобројних китова на северу Холандези су добро смислили, те су населили на северу своју знамениту насеобину Шмеренберг, у којој је за време лова на китове бивало на стотине лађа и на хиљаде морепловаца, трговаца и занатлија, тако да су многи питали: шта више вреди за светску трговину, или та велика северна насеобина, која је цела ударала на рибљу маст, или Батавија, која је у исто доба у источној Индији подигнута, и у којој се продају само мириси и зачини?

Неки холандески ловац на китове, по имену

Зоргдрагер, описао је у почетку 18 века како се лове китови, за тим је описао све земље и мора, где има китова, и то његово дело за дуго је било главан извор, откуда се црпло знање географије, ботанике и фауне Шпицбергена, Гренланда, Нове Земље и других северних земаља, а има доста бележака, које и данас имају вредности.

Холандези су у 18 веку полагано малаксавали у томе послу и на место њихово међу Европејцима опет су се појавили Енглези и Шоти, који су тај гоностасан лов на китове продужили. Како је код Шпицбергена и јужног Гренланда нестајало китова, Енглези су ишли још даље на север и у почетку 19 века Енглез Scoresby ловац на китове, то је урадио, што је урадио Холандез Зоргдрагер у 18 веку — написао је и сложио у једној изврсној књизи све, што се знало о ловљењу китова у северним крајевима, за тим све, шта су тамо на северу ловци китова изнашли и на послетку описао је врло красно субполарне крајеве са гледишта природописног и географског — то су можда најлепши описи тих крајева, што их ми данас имадемо.

И енглески ловци на китове први су били, који су обратили пажњу научењака на Лапкастеров пролаз у бафинском заливу на северу америчанском, на ту велику капију, куда су но томе улазили сви велики откривачи земаља, као што су: Parry, Ross, Franklin и други, на тако свет упознали са североамеричанским поларним земљама . . .

Још даље него стари Баски, Норвежани и Холандези, па и сами Енглези, продирали су Североамериканци у океански свет, тражећи и ловећи китове. Североамериканци су као некада Баски ловили изнајпре у својим водама, близу својих морских обала. То су били одважни становници Нантукет-острва код Бостона. Тек су после упуштали се и на велико и дебело море

Прво су продирали у атлантски океан и на томе су путу поближе испитали голфску струју, која иде атлантским океаном. Животиње и китови, које су они нашли у хладним водама с обе стране голфске струје, јасно су казивали границу и величину те струје, и славни Американац Бенијамин Франклин, по подацима и извештајима ловаца на китове са Нантукет-острва, саставио је први добар опис и начињо добру карту голфске струје, која игра врло велику улогу у океанографији, метеорологији и бродарству.

Североамериканци су ловећи китове полагано прешли цео атлантски океан. Год. 1775 прешли су екватор и отишли на југ, 1789 њихови ловци на китове допрли су до предгорја Добре Наде и до Мадагаскара. 1791 пловили су на запад око предгорја Хорна (најјужнији крај јужне Америке) и ловећи китове допрли до обала чиленских. 1800 год. дошли су у Перу и ту су прешли екватор идући на север. Од обала перуанских и чиленских унутили су се, као оно некад Магелан према западу и тако су дошли у централне делове тихога океана, где су нашли многобројне китове. Први је нашао те крајеве тихог океана лађар са Нантукет-острва год. 1818 по имену Гарднер, и није дуго трајало, а ти централни делови оживеше јер су их посећивали многобројни ловци на китове. Год. 1820 кренуше се још даље према северозападу са свим до близу Јапана. И две године доцније већ је било и у јапанским деловима тихог океана много североамеричанских лађара и ловаца. Китови дакле, који су оживљавали море око Јапана дали су повода, што су Североамериканци долазили у додир са Јапанцима, те су на послетку Јапанци отворили врата своје државе и другим народима, која су тако дуго затворена била.

Велика делатност ловаца на китове у јужним морима није имала добрих последица само по откриће географска него и иначе, јер где год су дошли, свуда су утврђивали и свезе политичке и трговачке. Та да није било тих ловаца на китове, старе шпанске насебине у јужној Америци зацело да се не би ни тако лако ни тако брзо ослободиле од владе шпањолске. Те шпанске насебине биле су опасане као неким кинеским зидом, јер никоја страна лађа није се смела приближити на мање од 100 легуа јужноамериканским обалама. Не обзирући се на ту забрану ти одважни североамерички ловци долазили су у пристаништа перуанска и чиленска, те су тако једва једаред тамошњи насељеници дошли у додир и са другим светом, а не само са Шпањолцима.

Као што се међу холандеским, немачким и енглеским ловцима на китове нашли Зоргдрагер, Мартенс и Скоресби, те написали књиге, врло важне за географију и историју открића, тако се исто нашао и у Америци један на перу вешт и учен ловац на китове, по имену капитен Скамон, те је написао историју те гране људског занимања и културе.

Од године 1846—1854 било је цветно доба за американске ловце на китове, јер су тих година сваке године по 600 до 700 великих лађа посећивале разна места светских мора, где има китова. У најновије доба тај гоностасни лов на китове у неколико је изгубио од своје пређашње величине, једно за то, што се рибија маст, фишпан и спермацети и други продукти, које китове дају, данас тако не траже, као што је било некада, а друго и за то, што је данас китова у опште на целом свету мање;

и што је овако, није никакво чудо, кад се зна̂де, да су људи китове толико времена немилице и безобзирце ловили и таманили, а никад штедили.

Одавна је мало китова код Шпицбергена, Гренланда, па и у јужном делу атлантског океана и северном делу тихог океана мање их је, те данас као да се китова највише налази у индијском океану, где су се склонили од својих опаких гонитеља. То отуд судимо, што се у последњим десетинама година тамо китова највише нашло и уловило.

Ко прегледи велики простор, на коме живе китови, за тим ко се сети велике делатности, коју толико векова развијају ловци на китове, тај ће сваккако сагласити се са Французом Мишелетом, који вели, да је лов на китове прва, најстарија и најважнија школа, у којој се људи вежбали у морским подузећима, и да су китови, који далеко од обала живе, окуражили наше рибаре, лађаре и откриваче да иду и даље од обала морских, па су тако доспевали и у најдаље крајеве света.

У почетку овога чланка наговештено је, да су китови велике животиње; да би нам наши читаоци знали колики су баш, рећи ћемо, да највећи који су, буду и до 30 метара дугачки и до 1500 метерцентi тешки!

По немачком. **Андрија М. Матић**

КЊИЖЕВНОСТ

ВЕРЕШЧАГИН КАО КЊИЖЕВНИК

Верешчагин није само знаменит сликар, него и важан књижевник. Његове две свеичице „Путне скице из Индије“ и већи рад „Скице и успомене,“ које су угледале света у почетку осамдесетих година, садрже много штошта важно, што придоноси, да га човек може боље проценити и познати судбину му у животу. Уметник, који се родио 26 октобра 1842 у губернији новгородској, имао је са седамнаест година у цепу патент као официр марине, кад је постао сликар. Већ се тада онажала на њему она немирна жудња за путовањем, које стоји у тесној свези са уметничким му образовањем. Од године 1863 до године 1870 пропутовао је од Париза и Пиренеја до Кавказа, Туркестана — где се придружио експедицији генерала Кауфмана — и у Сибирију све до кинеске границе. Године 1874 и 1875 ишао је у Турску, у Мисир и у Индију.

Кад је букнуо руско-турски рат године 1877, стао је као добровољац у војнике. У овом рату, као и у пређашњим ратовима против Турака, није био прост посматралац, него баш прави војник. На Самарканд га подсећа највиша војничка колајна, коју је добио за то, што је у критичну часу непријатеља истерао из шанца, који је овај већ заузео био. На турски га рат опомиње ћуле, које му је продрло у бутину. Учествовао је и у јуришању на Плевну, ма да је био још реконвалесцент.

У његовим „Скицама и успоменама“ има одељак „Успомене из руско-турског рата“. Што ту, са свим сагласно са фактима, прича о свом учествовању у бојевима, то сачињава језгро његовој причи „Литерат“. То је снажан приказ појединих призора из живота у рату, како га Верешчагин бегенише у својим сликама. Са тавнога зâтка издиже се љубавна историја „литерата“ Вердовцева, коју уметник узима само као епизоду. Историја је са свим проста: Млада девојана Наташа хита са својом тетком до близу бојнога поља, не би ли могла дворити свога пријатеља Половцева, ако случајно буде рањен. Обе се женске с пожртвовањем вежбају у тешким дужностима дворише, како би у случају невоље могле што боље неговати свога штићеника. Али њихова помоћ није потребна штићенику им Половцеву, него литерату Вердовцеву, који је, као и Половцев, аташиран главном заповеднику, но се осим свога позива као ратни дописник дао још и на активну војничку службу те се у неколико прилика и показао као прави јунак. Дваред је допао тешких рана. Први је пут одравио, извукла га је пожртвовна њега Наташе и тетке јој а том је приликом задобио срце умиљате Наташе. Но други пут је на њеним рукама издахнуо. Јуначна девојана није га дуго преживела; умрла је од тифуса, чију је клицу добила у зараженом ваздуху болнице.

Као у својим сликама, тако Верешчагин и у својим књижевним радовима најволи да црта грозоте рата. Води нас у лазарете, у којима је смрад гнојавих рана тако јак, да ни лечник ни његови помоћници не могу код рањеника издржати без цигаре у устима. А дворише се нагиньу над рањенике и не мирују, док не исперу и не завежу гнусне ране. „На како ли су различан начин људи овде рањени!

Окрвављена лица са расцепаним јабучицама нарочито изгледају грозно. Код оних, који још нису били завезани, видела се читава маса крпа, која је била обвијена око главе, обично кроз и кроз натопљена усиреном или свежом крвљу. Кад је такав човек хтео што да каже, само је некако монотоно умео да шапне а с њега је сиктала крв на све стране, нарочито пак у лице оном, ком је хтео нешто да каже.

... „Но, како ти је данас?“ пита лечник здепаста неког пешака, који се сав зајаприо од тешке ватре. — „Боље, господине, много боље. Ако Бог да, оздравићу ја!“ вели војник а пун наде гледа у лечника. — „Тај не ће преживети ову ноћ!“ вели лекар француски свом пратиоцу. — „А ти, како је теби?“ — „Мени је много боље, господине. Само овде горе осећам тако нешто. Но, ако Бог да, проћи ће и то. Хвала Вам лепо, господине!“ — „Код овога се развија упала. За неколико сахата не ће га више бити“. — Милосрдне сестре лебде туда као сенке... Волоћа, који још никад није видео толико рањеника, признаје, да је он то себи са свим друкчије замишљао. Људи се ти понашали и умирали мн'го једноставније, но што је он то мислио. Он је свагда мислио, да рањеници онде, где их нађу, морају да леже у мање или више живописним или бар интересантним позама. А овде... Кад је излазио из чадора, запео је за унесену носиљку, коју су носачи баш мало час спустили биле на земљу. Лечник се нагнуо за неким предметом, који је приказивао још жив људски створ.

На прљавом, крвљу натопљеном платну носиљке лежао је стињен лик, или још боље гомила бледа, зеленкаста људског меса, које је било покривено старим, подераним и опљеним војничким огртачем. Трепавице су биле мало отворене а запљено једно око пратило је лечникове покрете. Лечник је мало дигнуо огртач, скинуо кошуљу с груди, где се видело неколико капи крви, па је онда брзо опет покрио све, као што је било донде. „По свој прилици није опасно!“ помислио је рањеник, који је у лечника гледао већ веселије. Лечник обрисао руку о крај огртача на равнодушним гласом рекао Волоћи, да није важде, јер ће болесник издахнути за који час. Владимиру нашле сузе на очи. Мораде на поље. Уз пут је чуо још неодређено стењање и кукњаву. „Боже, само да ми је парченце хлеба! Већ од два дана амо нисам окусио ни залогаја!“ Волоћа се сетио, да је понео ленчић. Извади га из џепа а за тиљи час се двадесет руку пружише према њему. Он стане делити хлеб лево и десно у микроскопским порцијама, које су кукавци онога часа грозничаво сажвакали.

„Господине! Господине!“ чуло се са свију страна. Али он није имао шта више да дели. „Шта да радимо? То није довољно. Та ови нису ни јуче ни данас окусили што По свој прилици још ни сутра не ће ништа добити!“ рече лечник. „Та нас и не питају!“...

Веома су занимљиве и уплетене опаске о генералима Скобељеву и Гурку. Тако је Верешчагин описао Скобељева у очи битке код Шејнова и на дан саме битке. У очи битке је генерал био врло узбуђен, но о дану саме битке био је мирнији. „Дошло је било јутро. Био је магловит дан. Ватре по логору, што су синоћ биле запаљене, да прикрију ноћна кретања војске, биле су изгореле. Овде се онде у долини чуо по који пуцањ. Балкан је до половине био увијен у облаке а пуцање је онде чинило неки оригиналан, театралан утисак. Славна „долина ружа“ сва је била прекривена снегом. Снега је било по дрвећу, по брдима. Осећао се снег и у зраку... Чете стадоше наступати. Доље Скобељев, сиђе с коња на дурбином стане посматрати утврђивање Шејнова.

Чете су наступиле са свирком и заставама по реду. Опште расположење у војника и официра изгледало је весело и свечано. Сергеј, који је више пута одјахао с генераловим налозима, уживао је кадгод је погледао на бојиште. Тако уређена кретања у војске, која иде у сукоб непријатељу, као у шетњу или на част, није он чак ни код Скобељева никад видео. Наше лево крило, на којем су били стрељци и бугарска војска, прешло је да јуриша на непријатељево десно крило. Скобељев је дурбином пажљиво пратио нападај.Ноге је био раширио а корице од сабље гурнуо је био натраг. Тако је стојао и нетренимице гледао онамо, где се нападало. Војници су смело продирали и с почетка су Турке сузбијали. Но непријатеља је било врло много а допуна из окола, који је био ту близу, врло је брзо прискакала.... Већ су наши почели узмицати, ма да су још једнако пуцали и клицали „Ура!“ Неколико се рањеника вратило. С почетка су долазили све један по један, после у читавим гомилама. Сад је изгледало, као да је узмакла цела линија. „Екселенцијо — рече Сергеј — та наши су сузбијени!“ — „Дешава се и то!“ одговори Скобељев мирно а не скиде дурбина с очију. „Зовите Пашутина амо с регименто м! Па онда одјашите до левога крила. Гледајте да дознате, шта се онде десило“.

Кад је дошла регимента Ушћаханаца, рече генерал команданту те регименте: „У име божје!“ Обрштар скине капу на се прекрсти. То исто уради цела регимента на поље даље. „Кад се Пашутин

повуче, водићу регименте главом ја!“ рече Скобељев. Као обично, нареди генерал да свирка засвира. Музика Владимирске регименте удари гласно у „Боже, царја храни —“ и у разне ватрене маршеве. Регимента се добро држала у кораку, као на паради. По који пут се затрчала, а онда се на команду сагла. Непосредно пред турским шанчевима зграби обрштар, велик, дебео човек, заставу на уз гласан клик „Ура!“ поведе чете у трку на јуриш. Исто тако смело и одлучно промарширали су крај генерала момци од Костроме. Скобељев салутира регименти, и њима викне „У име божје!“ а уз то дода: „Децо, не треба нам заробљеника!“ а то је значило: „Без икакве милости поубијајте све!“ Победа поче нагињати на нашу страну. Регимената, које су продирале, нестаде испред очију...

Генерал Гурко био је без спора храбар човек. Но без невоље није ништа метао на коцку те његови ординанц-официри нису морали сваки дан смрти гледати у очи. При свој суровој спољашности му видело се на њему ипак да има добро срце. У регименти га се бојали и знали су врло добро, да није добро у несрећан час наићи на „Бањушку“, а то се дабогме дешавало често.

Кад је на путу у Шандорник стигао дебелога педантичнога генерала Д., који је јахао на гојазну коњу, а за њим момак, кувар и читава свита слугу, одмах га је напао. „Ви ваљда, ексцеленцијо, мислите, да сте на какву теферичу у Вашој тамбовској губернији?“ — „Боже сачувај, ексцеленцијо!“ — „У тамбовској губернији, велим Вам, онде се путује с једним коњем!“ викне „Бањушка“ громовито. „Имајте доброту те наредите, да се одмах упрегне! Ја ћу све упрегнуте коње побацати у понор!“ Генерал Д. није знао шта ће, салутира само и одговори: „По заповести!...“

Мало подаље унело се једно одељење, од прилике њих стотина момака, да са два коња из блата извуку кола, која су била натоварена официрским стварима. „Чије су те ствари?“ — „Командантове, ексцеленцијо!“ одговорише момци. — „Зовите команданта амо!“ Овај за час дође сав блед а рука му дрхће на ободу капе. „Ваша кола читаво одељење војника свом снагом вуче из блата. Што имате само два коња? Срам Вас било, обрштару! Одмах наредите да упрегну волове, иначе ћу Вам кола бацити у понор.“

Кад се дошло ближе бреговима, указала се драгонска регимента у велику нереду. „Нека дође командант!“ — „Је ли то Ваша чорда?“ — „Моја регимента, ексцеленцијо!“ — „Није регимента, него чорда, рекох! Одмах да сте уредили логор! Та то је зазор и срамота!“ Командант брже одјури, да изврши налог... Таквих занимљивих детаља има веома много у Верешчагиновој књизи.

С немачког

КОВЧЕЖИЋ

СМЕСИЦЕ

(Фајумски папируси.) *У бечком музеуму недавно је отворена интересантна изложба:* наиме показују се свеву 10.000 комада папируса из Фајума, које је ерцхерцог Рајнер купио пре неколико година. Та збирка је нешто јединствено. Списи, из којих је та збирка сложена написани су у 11 је вика и обухватају време од 2500 година. Сви су прочитани те на њих дознајемо много шта о култури, о данном и приватном животу старих Мисираца у разним вековима. У тој збирци има трговачких писама, уговора, квита, тестамената, за тим многобројних романа у руконису, кројачких рачуна (неплаћених!!) и једно љубавно писмо из године 1200 пре Хр.! За тим су у тој збирци нађени поједини одломци из грчких писаца, па и једна врло необична исправа, наиме сведоџба издата једном грађанину од месне власти, којом се сведочи, да је тај грађанин, покоравајући се царској заповести принео боговима жртву. Та се исправа звала „Libellus“ и издавана је онима хришћанима, који нису хтели бити мученици а нису хтели ни своју хришћанску веру изневерити; то су они хришћани, с којима је гоњена хришћанска црква у III. веку доста имала посла, и звали су се „Libellatici“.

М.

САДРЖАЈ: Песништво: Цветак у роси. Уа пехар. Сећање. Осман-агино појевање. Дневник једне жене. — Поука: Прадомовина Срба. Китови. — Књижевност: Верешчагин као књижевник. — Ковчежић: Смесице.

„СТРАЖИЛОВО“ излази сваке недеље на читаву табаку. Цена му је 5 фор. а. вр. на целу годину, 2 фр. 50 новч. на по године, 1 фр. 25 новч. на четврт године. — За Србију и Црну Гору 14 динара на годину. — Рукописи се шаљу уредништву а претплата књижарници Луке Јоцића у Нови Сад. — За Србију прима претплату књижарница В. Валожића у Београду.

Издаје књижарница Луке Јоцића. **Срп. штампарија др Св. Милетића.**

БРОЈ 34.

СТРАЖИЛОВО

ГОД. VII.

ВЛАСНИК И УРЕДНИК

ЈОВАН ГРЧИЋ

У НОВОМ САДУ, 21. АВГУСТА 1894.

ПЕСНИШТВО

ПОСЛЕДЊОЈ ЛАСТИ

Тутиш под стрехом, жмиркаш очицама,
Тресеш се тихо од јесење студи,
Влажна крицца ветрић милује ти,
Диже ти перје на цринкастих груди'.

Али ти немаш воље да полетиш
За бубицама и за другим пленом —
Природа дрема, јер већ облак писки
Суморно чами на рамену њеном —

Полети, тицо, за другама твојим,
Док нису ветри снегове донели.
И ја бих с тобом, да имадем крила,
Ал' Бог ми другу судбину удели:

Дању да гледам кроз узано окно
Увео иртић и небо без сјаја
И како листак опада за листом,
Окружен мраком, досадом без краја;

Ноћу да слушам пун слутње и без сна
Плач голог грања и борбу ветрова
И како дуси цичe и јаучу
Ломећи трску са писког ми крова . . .

Ленкій

ОКОВИ

I

Златно јутро сија —
Лет', пчелице, лет'!
С багренка на зову
Па на брескван цвет —
Мед из даље мири,
Што га цветак има,
Цвет недарца шири
Па те жељно прима —
Ал' има цветова —
Еј, чудан је свет!
Допашћеш окова
Горак ће ти бити мед —
Лет', пчелице, лет'!

II

Вихар диже крила
Лет', јуначе, лет'!
Од моме до моме
Са цвета на цвет —
Док упадох часом
Крилати витеже
И главом и пасом
У љубавне мреже —
Сад мед сўзан пијем,
Мрзак ми је свет,
Кидам се и вијем —
Још ми злоби гласак клет:
Ајд, јуначе, лет'! **Ленкій**

ПУТНИК

У природи милој, ње се груди крепе,
Ја пољане гледам и сеоца бјела,
Са поздравом слатким тичје пјесме лепе
Љуља се и звони околина цјела.
Са цвјетом се цвјетак грли
К'о да зборе тајну неку,
Сребрен поток пољем хрли
Љубећ валом траву меку;
А вјетрићи бујни са гора и виса
Лепршају крилом и на грање слећу
И с пуним путиром свјежега мириса
Губе се по класју и шареном цвјећу.

Тамо пак у хладу, што га липа пружа,
Слатко чедо спава покрај стада бјелог,
На уснама њеним гори румен ружа
И њева се сладост од пољупца врелог;
Распуштене лепе власи,
Таласа се бјело њедро
К'о лагани тичји гласи
Кад поздраве небо ведро.
А из густе траве, што се код ње свила,
Препелица драга пјесмицу јој виje
Па се нагло прене и разиђе крила
И у житно класје бјежи па се скрије.

Бјежи и ти, моме, бјежи, да не гледим
Твоје рујне усне и бјелину груди,
Твоју лепу чедност поштујем и штедим,
Но човјек са срцем може да полуди...
Опиће се душа млада,
Замагљиће око моје,
Па посрнут' могу тада
На пребеле груди твоје;
Јер су твоја њедра, твоје усне мале
Врело бујног миља, пехар рајске сласти,
Од које се силно здраве груди пале
Муњевитим жаром несавладне страсти.

Алекса Шантић

ТО БОГ ЗНА

ЦРТИЦА ИЗ МОСТАРА

Звала се Јелка.

Кад јој је умро отац, било јој је управо петнаест година, а тада је узе амица Станиша у своју кућу.

— Сироче је, вели, а своје ми је, па ми је севап.

И тако она стече нова оца и мајку, па чак и красну сестрицу — Љубу.

А, Бог и душа, гледали су је сви, као да им је од срца отпала, па су јој у свему угађали.

Ако је Љуба обукла кумашли хаљине, обукла је и она; ако је Љуба добила нов фес са златном граном, добила је и она; ако је Љуба имала макар шта ново, имала је и она, па било то скупо или јефтино.

— Не ћу ја да она на ме зажали! вели Станиша.

— Тако је! прифаћа његова Мара.

— Ја... ја ћу јој бити прави отац.

— И ја права мати.

А Јелка и Љуба пазиле се као праве сестре. Није ти друкчије, него је вазда била једна уз другу као шипка уз бубањ.

Тако, на прилику, сједе оне па везу, док Љуба отури ђерђеф па се окрене Јелки:

— О, Јелка!

— Шта је?

— Јеси ли свршила?

— Са' ћу.

— Хоћеш ли да ти помогнем?

— Нека, нека, могу ја и сама.

А Љуба скочи, сједне покрај ње те стане гледати вез.

— Е, видиш, ово ти не ваља — вели јој.

— Које?

— Ев' ово. Видиш, ова грана треба да иде 'вако, а ти си је заоблила.

— Их једна, па шта ћу сад?

— Чекај, ја ћу ти ујдурисати.

И за час ти Љуба дођера ону грану, па нема тога, који ће познати, да је била рђаво извезена.

Е тада нико није сретнији од Јелке! Стала па грли Љубу, грли је и љуби, чини ти се, изјешће је од милине.

— Баш ти фала! Баш ти фала!

— А што ми зафаљујеш?

— Па кад си ми намјестила! Видиш, ја бих то тако оставила па бих се обрукала.

— Не ћеш се ти обрукати, док је мене! — вели Љуба, па се опет загрле као да су баш најрођеније сестре.

Други пут опет Јелка скухала чорбу, па је пресолила, те тако донела на синију.

Станиша сркну од оне чорбе, па се одмах намрачи, као да ће му сниjег из очију ударити.

— Ко је варио ову чорбу? — упита.

— А што? — пита Љуба.

— Ето што! Пресолили сте је па не ваља ни за црна ђавола. 'Вако не би ни крмку изнијели а не мени.

Јелки удари пламен уз образе, па као да да ће јој сада крв из њих процурити, а очи јој се за час напунише сузама.

Љуба то опази.

— А зар је баш тако рђава чорба? упита.

— Ја шта је.

— Е, 'прости ми, а ја сам је варила.

Станиша је погледа љутнуто:

— Та видим да си ти, јер и не гледаш шта радиш.

Док Јелки удрише сузе:

— Није она . . . ја сам . . .

И ту зајеца као да ће се удушити.

Сад Станиша погледа у њу па у Љубу, а за час му нестаде онога облака са чела и он развуче уста, те мигну на више десним брком, а тако се смијао.

— Па не треба да плачете — стаде их умиривати. — Сада сте пресолили, а други пут ћете боље гледати и пазити. Је ли тако? . . .

Кад би дошла нећеља, онда би се њих две лијепо оправиле, па изишле на врата . . .

Е, ту је било право уживање!

Оне тек што стану, а по читава јата момака, све кршнији од кршнијега, окупе се око врата, па ти ту замећу свакаквијех шала.

А оне се тек осмјешкују, па ни једна не ће ни ријечи да проговори, јер то није ђевојачко . . . Ама чим би дошао Јово Милинков, одмах би и њима било мало друкчије.

Није шала, био је то момак прикладан, као други Милан Топлица.

Погледаш га, па не знаш, шта би прије на њему обегенисао: или стас, или лице, или глас . . .

Све му је било прекрасно!

И он ти се увијек свриње њима.

Дође, па лијепо стане уз дирек од врата, те их тако гледа.

— Шта сте данас радиле? — пита их.

Оне се само загледају, па се осмјехну.

— Што не говорите? — понови он.

— Па . . . стајале смо . . . одговара Љуба.

— А јесте ли се наћосале?

— Па . . . ето.

Јово се тада уфати за лијеви брчић, па га увија, увија, док га лијепо не уфитиљи, а узгред се мисли, шта би проговорио.

— Ево лијеп дан! — отвори најпошље.

— Лијеп! — вели Љуба.

— А ја мишљах да ће бит' кише. И тако је засушило.

— Јес'!

И опет ушуте.

Он бијаше заустио да рекне још коју, ама некако не могаше. Погледа их још мало, па се одмаче од дирека.

— Да њем — рече — много сам остао. Други пут ето ме опет.

Па одмах пође даље.

А оне се обје промоле кроз врата, па га прате очима све док не замакне у сокаче.

— Е баш је кршан! — вели Љуба.

— Кршан! — вели и Јелка.

— Па како лијепо говори! . . .

— Па како милосно гледа! . . .

На томе би се и свршило . . .

Поред свега тога, што се оне тако пазиле, никада не споменуше једна другој онако што год ђевојачки — на прилику што о момцима. Готово да су се стидиле једна од друге.

Оно Љуба је кушала толико пута, да Јелки све искаже, ама некако није могла . . .

Док једном и то изђуши.

Тако њих двије дошле у башчу, па сјеле под једну велику мурву.

Била је лијепа љетња вече. Около њих на све стране била је тишина, она блага тишина, која је душицима најпријатнија.

*

И оне се бијаху распричале у крупно. Говориле су час о овоме а час о ономе. Кад нешто паде Љуби на памет.

— О, Јелка! — рече.

— Шта је?

— Бога ти, да те нешто питам, ама да ми право кажеш.

— А шта?

— Хоћеш ли ми казат'?

— Хоћу, ако знам.

— Душе ти, јеси ли ти кога обгенисала?

Јелка порумени. Обори очи у траву, па стаде да чупка крај од своје бошче.

— Јеси ли? — пита Љуба.

— Ја... ја... нијесам.

— Баш?

— Ни... нијесам — вели, а све се више мијења у лицу.

— А ја јесам — рече Љуба.

Јелка је погледа.

— Ти?

— Јесам, младости ми!

— Их, па што ми нијеси прије казала!?

— Па... тако.

— А који је то?

Љуба зину, па баш да изговори, а нешто јој паде на памет.

Узе Јелку за руку.

— Ама да никоме не кажеш.

— Никоме!

Љуба се тада примаче још ближе, па као да се боји да је ни трава не чује, прошапће:

— Е па... Јово.

Срећа што бијаше мрак, а да је било друкчије, Љуба би одмах опазила, како Јелка пòблиједи као смртник.

— Јо... јо... во? — промуца она, па некако промукло, као да је неко уфатио те је дави

— Је ли кршан? — запита Љуба.

Јелка не одговори. Ни сама није знала ће се и како се налази.

— Што не говориш? — пита Љуба.

— А шта? — трже се она.

— Па ваља ли?

— Ко то?

— Их, па Јово!

— А воли ли те он? — упита Јелка.

— Воли јакако!

— Оклен то знаш?

— Дао ми је синоћ прстен.

— Дао ти?

— Јес'!

У исти час викнуше из куће Љубу.

Она скочи:

— Никоме не кажи!

Па отрча у кућу.

Јелка је још мало стајала као нијема За тим се извали на траву, а сузе јој ударише на очи као киша.

— Зар он? Зар он? — поче јадиковати. — Он да се жени, а ја га једна волила више него вас свијет... Камо среће да ме је гром ударио, да ме Неретва понијела, а да ово нијесам чула!... Па коју да узме?... Љубу!... И Љуба да пође за њ а 'вамо ми као сестра!... И ја да то гледам?... И ја да јој заџевам у колу?... Не могу... не могу!... Не ћу... не ћу, кад су ме преварили!... А ко ме преварио?... Јово?... С њим никад ни ријечи нијесам проговорила... А Љуба?... Она и не зна, да је он и мени драг!... Ама опет шта ће она за њега?... Што ће?... Зар да она буде срећна, а ја да кукам као црна кукавица?... Мрска ми је... Мрска ми је, кад ми њега отима... А да јој га испитем?... Не ће га дати... не ће... не ће, јер ме не воли! А ни он ме не ће... не ће!...

Тако је она остала до касно у ноћ.

Час је сједила, час је лежала, а час је ходала по башчи као бјесомучна... Сијевала је очима као лавица, кад јој ко хоће да отме младе, чупала је цвијеће и газила га... Све је чинила као у лудилу!

Док најпошље пође у кућу.

Ишла је полахко као лупеж, најприје у авлију, па онда у готовну кућу.

Ту је био густ мрак, да не видиш ни прста пред очима.

Она запали кресавицу, полахко приђе сердењу на отолен узе нож.

А тада се крену уз басамаке, па све на прстима, бојећи се, да је ко не чује.

И тако дође пред Љубину собу.

— Да је убијем као кучку! прошапће она, онда полахко уфати за штекавицу и отвори врата.

У соби бијаше опет мрак, само што је кандило горило и просипало врло слабу свјетлост.

Јелка стиште нож и пође напријед.

Управо пред ногама јој спавала је Љуба мирно на душеку. Глава јој бијаше пала под

јастук, једна јој рука дошла под браду, а другу пребацила на страну. Лице јој се заруменило а на устима јој је као увијек лебдио онај весели осмјех.

Јелка је погледа за час, погледа је, па јој паде на памет, како су обје тако спавале све до данас. Паде јој на памет и Љубина шала и маскара, па њихово миловање, па јој паде на памет и амица Станиша и његова Мара... Паде јој на памет њихова доброта.

И Јелка се опет освијести...

Погледа око себе, баци љутито нож у крај, леже поред Љубе па је стаде грлити...

* * *

Опет је лијепа љетња вече.

Мјесечина обасјала, да би могао наћи и иглу на земљи. Вјетар полахко пирка, а и славуј почео да извија своју пјесму. А Љуба загрлила своја Јову, па сједе на пењеру:

— Боже мој, лијепе вечери! вели она.

— Баш је лијепа!

— Хај колико сам 'вакије' вечери провела са покојном Јелком...

Растужи се па уздахну.

Док је Јово пригрли:

— А, Бога ти, знаш ли, шта је било Јелки, па се 'нако за час разболи? запита.

— То Бог зна! рече Љуба, привијајући се уз њега...

Свет. Ђоровић.

ДНЕВНИК ЈЕДНЕ ЖЕНЕ

ОД ОКТАВА ФЕЉЕТА

(Наставак)

IX

13 јула

Од неколико дана амо никако да се осмелим па да се латим пера. Не знам, шта се збива; не знам, какав је то зао дух ушао у двор те сад као да су све душе помрачене, сви карактери пооштрени и сва срца преображена — ех, осим мога.

Први знаци тога преображаја показали се још онога вечера, који је у мени оставио онако блажен и — као што се бојим — варљив утисак.

Кад сам се растала од господина d' Ёblis те се под прозорима дочекаонице придружила Сесили, опазила сам, да се нешто љути на мене, па сам је запитала, шта је узрок. Као што се то код ње већ мора, дуго сам је молила, док ми је рекла; но како сам ја навалила, повуче ме она до јоргована па ми се ту са озбиљношћу и горчином, које су са свим необичне биле у њеним устима, стане тужити, како сам ја неверна другарица, како њене интересе савршено занемарујем, како јој поверење омаљујем и бог зна у чему уживам, а она је међу два своја обожаваоца у страшно мучну, шта више смешну стању те тако рећи лебди у ваздуху. Ја сам сагла главу под том олујином и у потаји сам сама себи признала, да сам те прекоре мало и заслужила, јер сам се у последње време одиста бавила више својим него њеним интересом. Умирила сам је колико сам могла, говорећи јој, како је избор тежак и обећавајући јој, да ћу се за који дан с њом коначно посаветовати и гледати, да свладамо заједничку нашу неодлучност.

У исти мах као да се господин d' Ёblis и господин de Louvercy много озбиљније споречкали. Са чега? Нико ми није знао рећи. Само сам од госпође de Chagres дознала, да се господин de Louvercy, који је после оне мале сцене са Сесилом отишао био у своју собу, вратио у двориште, да је ословио господина d' Ёblis, чим сам се ја од њега растала, те су онда обојица отишли у мрачни дворед. Онде је онда било речи међу њима двома; госпођа de Chagres каже, да је глас господина de Louvercy издавао готово махнит гнев или бол. После су ћутећки заједно прешли преко дворишта и господин d' Ёblis подупирао је свога пријатеља, који као да је ишао још мучније но иначе. На неколико минута после тога одазвали су до њега госпођу de Louvercy, јер јој је син добио жестоке болове у живцима. Због тога се два три дана није јавио међу нама.

И господин d' Ёblis нас је за то време здраво пренебрегао; скоро је по нас дан седео код свога пријатеља или с њим лутао по пољу, тако да смо га виђали само о ручку и вечери. Био је необично тужан и ћутљив; његово понашање према мени као да је било усиљено, говорио је са мном са неком необичном, готово извештаченом хладноћом. Да могу и помислити, да је у његовој преписци са Рожером било разговора о мени те да ме је Рожé оклеветао

у господина д' Éblis, ја бих заиста то и веровала. Али то не могу ни замислити. Но ма шта да је био узрок њиховој препирци, није никакав трага оставио међу њима. Њихово пријатељство шта више као да је топлије но икада; помислио би човек, да је још појачано новом каквом везом. Та се фина разлика нарочито види на Рожеру, који је у свом понашању према господину д' Éblis некако пажљив препажљив, као да хоће нешто да заглади. Свакако је он неправо учинио. Али само шта?

Госпођа de Louvercy зацело то зна, јер је још замишљенија но обично. И моја се мајка задала у мисли на чак и господа de Valnesse и њихове сестре седе по кутовима на спевају.

Што се мене тиче, о својим осећајима не ћу много да говорим. Ја сам се у етиру уздигла била до звезда; наједаред ми посекоше крила те падох опет на земљу. То је све. Трудим се, да заборавим блажену обману једнога тренутка; али не могу да је заборавим; па бојим се, да је не ћу моћи никда заборавити.

X

22 јула

Да нисам преухитрила, што сам тако брзо престала надати се? После оне тајанствене олује чини ми се да се све враћа на старо. Јамачно је господин д' Éblis имао какву повелику непријатност те је тај осећај с почетка превладао све друге и с муком је команданту пошло за руком, да га се отресе. Но најзад је ипак мало по мало разагнао облак те као да му се са свим вратила његова пређашња унутрашња слобода. Од некога је времена шта више увео наново стари обичај, да поверљиво и љубазно проћерета са мном, но при свем том ја још једнако налазим, да је нешто туробан и усиљен, кадгод је са мном. Свакако под својом озбиљном спољашношћу крије врло много веселости, коју Сесила нарочито вешто уме да пзмами. То фантастично и мило, простодушно и весело чељаде занима га и развеселява га. Он и мари и не мари за те ћуди, за те умиљате и шарене луткице, у којима се она често јавља.

Јуче у јутру на пример била је наумила, да опроба пушку и своју вештину у шуми, што граничи на парк. Ми смо сви били с њом: господин д' Éblis, већ као војник, био је изабран за вођу те опасне експедиције. Зечеви су трчали по шуми као мишеви по амбару. Излишно је рећи, да Сесила није убила ни клетога зеца, но за то мало те није обогаљила господу de Valnesse, који се одмах пењали на дрво, чим она запне пушку.

Кад смо се са тога неплодногa похода весело враћали путем што просеца шуму а лепо је угажен, опази Сесила наједаред на сред пута загаситу земљану музлицу

— Где! рече наједаред — ено се онде она музлица укипила сама.

Како се још љутила, што није имала среће са зечевима, дође на ту мисао, да се оштети музлицом; брзо напиштани па одапне пушку.

И одиста се музлица распаде у препе а читав се поток млека разлије по земљи. У исти мах се појави мала млекарица, коју у први мах нисмо били опазили. Беше то мала сељакиња од својих десет година, којој је плаву косу покривала нека врста мараме, као што је носе калуђерице. Кад је видела, шта јој се десило музлици, диже кукавица обе руке над главом па их опет спусти; час два стајала је као запањена а онда бризне у плач и стане наричати како ће је мати тући.

— Не ће, не ће, није те ни брига! рече јој Сесила. Ја ћу ти платити млеко.

Па кад је видела, да на дну разбијене музлице има још доста млека, повиче:

— Баш као што ваља! И онако сам жедна као курјак!

Сагне се пажљиво, дигне дно музлице са земље, метне га на уста па халављиво стане пити млеко; кад се мало напила, одахне, а кад је видела, како сви гледамо у њу, насмеши се тако, да јој се указале све рупице на лицу. Баш је дивна била са препом у руци.

За тим поче на ново пити. Кад је загасила жеђ, било је још млека у препу.

— Ко ће? запита.

Смеђи господин de Valnesse одушевљено узме преп па га принесе устима.

— То стоји двадесет франака! рече Сесила.

Смејући се извади господин de Valnesse свој новчаник па јој даде један луидор.

Сад је ваљало да није плави господин de Valnesse.

— Двадесет франака! попови Сесила. Сад ви, господине команданте! рече за тим господину д' Éblis, који није могао да изађе из свога чуда.

— Ја не волим млеко, госпођице, рече он; али ево мојих двадесет франака.

Сесила тутне сва три новца малој млекарици у шаку.

— Ено ти, рече, па више не плачи!

То рекавши цмокне довојчицу у оба образа па онда пођемо даље. Сесили као да нешто није било право: после неколико корачаја рече господину д' Éblis:

— За што нисте хтели да пијете млека, господине команданте?

Као што сам већ имао част рећи Вам, не марим за млеко.

— Немојте лагати! Био је то само нов прекор. Кад дођемо до десетога, мало ћемо стати, је л' те? У осталом се не љутим на Вас. Шала на страну, али осећам, да много добијам у Вашем друштву, господине команданте. Још који дан те строге дисциплине па ћу постати право мало савршенство!

У тој је шали било више истине, но што је она по свој прилици и слутила. Она веома поштује господина д' Éblis и жаца се њега. Често и не знајући пита га очима, шта он мисли, кад она што рекне или се макне па често усред какве лудорије застане, кад на његову лицу открије ма и најмањи знак негодовању. Па и кад мало зашкрипи зубима, тек се покори. Једном речи, подлегла је — као у осталом свако — утецају тога чврстога и благога карактера, тога отменог, мало поругљивог духа. Кад би могла непрестано бити у друштву господина д' Éblis, то би зацело било спасоносно по њу. На целом свету осим њега и мене не познајем никог, ко би имао ту моћ над њом. Ej, ако икад — ако икад сан, у који сам се ја уљуљала, постане јава, онда ће тај мили створ, опкољен пријатељством нас двоје, утецајем нас двоје, одиста, као што сама рече, постати право мало савршенство и то најмилије од свију савршенстава!

XI

26 јула.

Још сам са свим узбуђена, још сва ван себе од разговора, који сам овај час имала са Сесилом. Како ми је онамадне пребацила, то сам се обновљеном ревношћу опет латила да посмотрим и проучим, који од господе de Valnesse вреди више. По што сам све добро промислила, претпоставила сам господина Реneja, који одлучно није тако лакомислен као брат му Анри а уз то је још отворенији од њега. Баш сам сад — после доручка — у поћи дошаптала Сесили, да имам нешто да јој кажем.

— Тако? Е па лепо! одговори ми сухопарно. А шта то?

— Но па... оно, што си рада да знаш.

— Ја нисам ништа рада да знам!... Но, де да чујем!

Мало изненађена са тога почетка одведем је под јеле у парку.

— Но, слатка, рекох, ја сам изабрала.

— Одиста? А баш си дуго требала.

— Тим је бољи избор! одговорим ја смејући се. Па онда јој станем причати, о што сам све запињала, и наведем јој све разлоге, који су говорили у прилог господину Ренеју.

Са особеним изразом у лицу, са стиснутим уснама, са немирним погледима слушала ме је Сесила а уз то је овде онде сунцобраном ударала о грање по дрвећу. Кад сам ја довршила, рекла ће:

— Штета што се мени други боље свиди!

— Који други?

— Но па Анри!

— Није баш ни тако велика штета, јер, као што сам ти већ рекла, ја међу обојицом видим само незнатне разлике, које човек једва може да опази, па како су им једнаке прилике, својства и врлине, то је јасно, да ту сме бити одлучан и меродаван само твој лични укус.

— Дакле ти, поче опет Сесила, ти би пошла за господина Ренеја?

— Није реч о мени.

— Али би ли ти пошла за њ, кад би те запросио?

— Не бих.

— Што не?

— Што га не љубим,

— То је толико, што те није достојан... а за мене је, велиш, добар.

— Слатка, одговорих јој мирно, ако ти је по вољи, одложићемо овај разговор за други пут, кад ти будеш боље воље.

— Не! повиче она, жестоко машући сунцобраном. То је одиста невероватно — управо ме вређа, како сви једва чекате, да ме се опростите... моја тетка, мој отац... па још и ти!... У осталом ја нисам ваша робиња... девојке се не удају силом... а ја кажем отворено, слатка, као што ћу рећи и оцу и тетки: ја не ћу да се удам!

— Ништа лакше, него то, чедо моје!

— Сто пута волијем ићи у калуђерице, у манастир!

— Опрости, слатка, не у манастир, него у луднцу ваља да идеш... Међу тим идем ја у своју собу.

И збиља пођем. Моје је стрпљење баш велико, али се већ није могло да одржи. Но Сесила ме ухвати за раме.

— Шарлота, не иди од мене! Та ја сам тако несрећна!

Па ми се по нежној својој навици плачући обеси о врат.

Ја сам била сва претрнула; јер кад рече „Та ја сам тако несрећна!“ нешто сам страшно почела слутити.

Она да ме задави милујући ме а ја најзад прошапћем:

— Но шта је? Шта ти је?

Она одмахне главом и испрекиданим, промуканим речима одговори:

— Ништа... ништа... ја не знам... не знам заиста!

Кад сам видела, да се мало прибрала, поново навалим на њу питањима; за један час је оштрo погледала у мене, као да се решила, да ми сломпти неку тајну; за тим уздахне дубоко па ни да би рекла.

Најзад јој пође за руком те ми наведе неки тобожњи разлог узбуђености и збуњености својој.

Догод је, вели, из далека гледала на удадбу, мислила је о њој безбрижно као дете; но све што се већма приближује и што чишрњи облик добија, тим она све више појми озбиљност њену те се страши одлуке, која ће решити, да ли ће у животу бити срећна или несрећна. Завршила је с молбом, да је пустим, да се још неколико дана предомисли.

Ја сам гледала да јој предочим, да она ту господу сувише дуго куша те ће њих двоје наједаред изгубити сву наду па отићи, ако се она скоро не реши.

— Тим боље! Срећан им пут! — рече на то Сесила.

Вратимо се у кућу те ја одмах одем горе у своју собу; једва сам чекала да будем сама те да мало уредим и умирим своје мисли.

Не могу никако; збуњена ми је глава, збуњено ми је срце... Да бар могу да оно не помислим о Сесили! Њену напрасну равнодушност према господи de Valnesse, њене речи, њено ћутање, њене сузе могу само на један начин да разложим... она љуби господина d' Éblis или бар мисли да га љуби. То је њена тајна... Благи Боже! Је ли то могуће?... Од свију болова, који могу на ме наићи, од свију јада, које може да замисли моја уобразиља, то би било нешто најтеже, нешто најгоре. Сесила и ја супарнице! Љубомора међу нама двема! Бој, у којем морам жртвовати највернije пријатељство или највреднију љубав! Да страшна искушења!... На не могу се више ни помолити Богу, да ми уштеди то искушење... оно је дошло... оно је ту!

Могу радити што хоћу, могу се Бог зна како трудити, да мисли своје уздигнем — ипак не могу пожелети, да његова љубав буде подељена... не могу! Све, што могу чинити — а то ћу и учинити — то је, да ћу тај бојак бити са најнепрекорнијом искреношћу и поштењем, да не ћу рећи ни једне речи, која би могла шкодити Сесили, али и ни једне, која би могла мени сувише хаснити — у осталом могу само са расцвељеним срцем, али и са мирном савешћу чекати, док он не изабере једну од нас... Кад би изабрао мене, Сесила би без сумње грозно морала патити — сиротица! Али ипак мислим — колико је ја познајем, како је женахна, нежна, али и нестална — да би се утешила — ја никада!

С почетка га је срце више вукло к мени него к њој. Женско се у тим стварима никад не вара. У осталом опазила је то и моја мајка; а онда мислим и ја — ма да му ни из далека нисам равна — да међу нама двома, међу нашим карактерима има више хармоније. Јесте да сам опазила да је хладнији према мени од оног лепог вечера амо, кад смо се онако добро разумели; но мора да га нешто тишти. Од тога се доба мало више забавља са Сесилом, или, боље рећи, посматра је са више радозналости; но ја мислим, да га она више разveселава, но што му се допада... Међу тим — ко зна?... Ej моја кукавна, драга Сесила, како ли ми чиниш на жао!

Зову ме да се прођемо. Ићи ће с нама и господин d' Éblis. Сад, кад су ми се отвориле очи, може ми најнезнатнија прилика, најмања маленкост бити нешто, што ће решити ствар.

XII

Исти дан у вече

На тој се шетњи чудно нешто десило Сесили. У два сахата сели смо на кола да се одвеземо до пароха, који нас је позвао да пецамо рибу. Његова кућа, одмах поред цркве, на неколико је километара далеко од двора а лежи на обали малене реке, која, како ми се чини, утиче у Еру. Половина друштва поседа у башту, која као острво улази у реку, па се даде на пецање. Господин d' Éblis, госпођа de Chagres, њен муж и ја остадосмо на гробљу у порти. Црква, која је сакривена међу дрвећем, јесте леп неимарски споменик из петнаестога века а препрата њена и прозори јој јесу прави бисер фино цизеловане готике. Господин d' Éblis био је наумио да је препрта. Донели су нам столиџа те се окуписмо око њега, стадосмо пратити његов рад и дивити се светлуцању на води и по шипражју. Био је диван дан. На крај пута, што води дуж порте, има стар мален дрвен мост а према нама, на другој страни, диже се стеновит брежуљак са зеленим врхом. У све смо то ми гледали, седећи под старим растом.

Не прође дуго а наједаред ево ти Сесиле, којој се већ досадило пецати, но канда и то, што онде не беше господина d' Éblis.

Као лептир стане летуцати око њега; после

стане трчати по порти и полугласно читати натписе по гробовима. Но наскоро јој пажњу приуче нешто друго. У селу је неко био умро те је насред гробља ископан био гроб, који је Сесилу необично стао занимати; по што му се приближила неколико пута пола радознало пола немирно, мало се по мало осмели па хтеде да погледа на дно. Но то је било потешко, јер је гроб свуд упаоколо био опкољен гомилом ископане земље и шљунка, који су под ногама попуштали. При свем том је она хтела да уради, што је наумила, па да би се без опасности могла нагнути над гроб, ухвати се једном руком за врх малена кипариса, који је био на суседном брежуљку, а другом се руком ослони о свој сунцобран. Ми смо видели, како је нагла своје вито попрсје те радознало стала завиривати у гроб. Господин d' Éblis махне свој посао и једним погледом схвати тај чудновати призор, који је био осветљен сунчаном светлошћу: дивно тело нагнуто над мрачни гроб, младо свеже лице пола се смеши а пола је исписана на њему зебња. Нагло преврне један лист у својој цртанци, као да је брзо хтео на другој страни да ухвати ту слику. За тим се наједаред дигне па повикне:

— Пазите, госпођице! Тако Вам Бога, пазите!

У исти мах смо сви били скочили. Кипарису, за који се Сесила ухватила једном руком, исекли су то јутро радници око гроба скоро све корење те сад попусти па се нагне за Сесилом; у исто се време и земља испод њених ногу откотрља, Сесила изгуби равнотежу, крикне, пружи руке па је наједаред нестане у раци.

Ми смо потрчали, што смо брже могли, а наишао на нас осећај, који је тешко описати. Мени је било као да је кроза ме од главе до пете пројурила хладна муња. За час смо били онде. Кукавна се Сесила била дигла па је стојала непомично, са распletеном косом, сва збуњена, а гледала у нас са неким чисто махнитим смешењем.

Госпођа de Valnesse су, као и ми, на њен крик били дотрчали па су сад прилично збуњено предлагали, како да се сиротица најлакше извади из страшнога гроба. Пружали смо јој руке доле, али узалуд. Та зна се већ, како су нам гробови обично дубоки. Неки су од господе предлагали, да донесемо уже, други су опет били за столице или лествице; међу тим је Сесила била у первозну узбуђењу, које је могло постати опасно, ако се сувише отегне.

Мирни и заповеднички глас господина d' Éblis уђутка све; он нам даде знак, да се уклонимо.

— Дед, госпођице! — рече смејући се. — Не треба то одмах изгубити главу... луда шала, тај случај... мало само хладнокрвности па сте на пољу. Ја сам добар гимнастичар. Сад ћете видети! Пазите! Пустите да Вас оберучке ухватим под пазухо!

На ископаној се земљи спустио на једно колено па дигао Сесилу за плећа, смешећи се на њу и храбрећи је својим погледом; лагано се за тим исправи сам те је тако и она могла чврсто стати на земљу. Но у исти мах посрне, очи јој се заклоне те је тако лежала непомично, бледа као крпа, са полуотвореним устима.

— Кад опет дође к себи, рече нам господин d' Éblis, не сме више бити овде... Ја њу је однети онамо преко у воњак... онде је лепо.

То рекавши, понесе онесвесељу Сесилу на рукама па изађе из порте а ми му с оне стране друма отворимо врата од воњака. Баш кад се он сагнуо да је нежно спусти на траву, отвори она очи па га за један тренутак погледа без свести; онда дође са свим к себи па се насмеши на њ.

— Увек као отац према мени! прошапће.

За тим опет склопи очи па наново онесвесне.

Дотле су донели биле воде. Ја јој пошкропим слепе очи, мало јој попустим хаљину, па то је брзо доведе до свести. После четврт сахата пошли смо у двор. Целог смо се пута трудили, да тај догађај начинимо смешним, па смо се шалили, но није нам пошло за руком да са свим одагнамо сујеверни утисак, који је догађај тај учинио на Сесилу. Ма да је покушавала да се с нама заједно смеје, била је ипак бледа и замишљена.

Можда ће том случају имати да захвали своју срећу. Ја сам ишла поред господина d' Éblis, док ју је носио на рукама па сам видела израз његова лица, кад се нагао на леју, спасавајући главу: није то био само израз симпатије и саучешћа, био је то израз најнежнијега дивљења... Без сумње чак у слабости тога нежнога чељадета, којем вазда треба заштите, лежи моћан мамак за јаку душу.

Ej, моја Сесила, промисао божји тебе ја изабрао.

XIII

30 јула

Нема много новине. Сесила се све већма сагиба под иго и моћ господина d' Éblis, то већ пада у очи и већ сав свет опажа то. Не знам, шта да мислим о њему. Он ми је загонетка. Истина је, да се на њему према Сесили види радозналост, живо интересовање, па чак и оданост; али, како се мени чини, нема ништа, што би — једва смем да кажем — личило једном од оних погледа, којима је пре тако често гледао у мене и које и сад још по који пут као да опазим. Чак и глас му, кад говори са

мном, некако особено звони, а кад говори са Сесилом, није тако. Како ли је њему у срцу?

Јутрос сам шетала по парку па сам се непрестано питала то те то; шта више признајем, да сам мало и плакала, ма да иначе писам брза на сузама. Али то непрестано потајно узбуђење, које ме мучи, скривени рат са најбољом другарицом, унутрашње борбе међу мојом савешћу и мојом дужношћу и мојим пријатељством, цело то мученичтво — та то и није ништа друго — грозно је потресло моје живце. На једном савијутку усамљеногa дрвореда, којим сам шетала, опазим на једаред госпођу de Louvercy, па кад сам нагло обрисала сузе, учини ми се, као да госпођа de Louvercy, која је своју мараму носила у руци, ради то исто, што и ја. И она је дотле плакала; но није се могла прибрати тако брзо као ја.

— Затекосте ме у очајању, рече она.

— Да није господину Рожеру горе но обично? запитам ја.

— Телесно није... али ме његово душевно расположење доводи до очајања... Неколико дана, од како је пристао, да у нашем друштву потражи мало разоноде, мислила сам да с те стране опажам да је нешто боље; али сам се преварила... Ја шта више мислим, да је то, што је наново ушао у друштво, двогубо му изнело пред очи грозоту његове немоћи те само још појачало његов бол и осећај понижености... Ви то не можете знати... али ја, која сам сваки дан сведок томе — сваки час наиђе на њега бес и горчина, која ме застраши и као матер и као хришћанку... Ej, слатко моје дете, рече, ухвативши ме за руку, у таквој нас несрећи може утешити само Бог!... А он у њега не верује — или, што је још горе, ронта на њега! Од цркве бежи као ђаво од крста... Само кад би хтео један једини пут да се помоли Богу, био би мирнији, ако не и утешен, то сам сигурна... Али не ће... а баш ме воли... но никад још, од како је страдао. нисам га могла намолити, да се помоли Богу... а баш сам га клечећи молила... не ће на не ће!

Кукавна жена зајеца од све душе. Кад се исплакала, погледасмо једна у другу те наћосмо бар нешто утехе у том, што нам се ојађена срца наша приближише једно другом.

(Наставиће се)

КЊИЖЕВНОСТ

ЧЕШКА КЊИЖЕВНОСТ ГОДИНЕ 1893

ОД ЈАРОСЛАВА КАМПЕРА

Tout comprendre est tout pardonner.

Ко познаје чешке малене, или боље рећи маличне политичке, социјалне и просветне прилике и небројене потешкоће, које из њих резултују, појмиће много што шта, на што ће други можда презорно слегнути раменима. Са свим је наравна ствар, да ће малена књижевност створити пре што занимљиво, него знаменито. Чешки се таленти не могу развијати тако слободно као таленти у других народа; они су питомији, плашљивији. Тешки терет чешких неповољних прилика смета им полету. Чим се макну да црпу са врела савременога живота, свуд се спотакну. Тим се разлаже чудноватa чињеница, да се чешки национални живот а нарочито чешке хиљадугодишње борбе о егзистенцију једва оглёдале у чешкој књижевности. Сад је дабогме друкчије. Чешка књижевност не живи сад више досадашњим идиличним назови-животом, не марећи за савремена врела питања. При првом јуришу модерних тежња срушила се трула романтична зграда и није остало ништа од ње до сама прашина. Та победа истине свакако се има свести на проучавање модерних страних (нарочито руске и северних) литература. То проучавање узима све више маха. Кинески зид, за којим су чешки старозаветни књижевни пророци затворен држали сав душевни живот народни, најзад је пробијен те кроз пролом струји свеж, слободан зрак. На њиву чешке писмености већ се развија пупољак, из којега ће се негда расцветати јака, модерна и национално-индивидуална уметност. Садашња перијода чешке књижевности може се сматрати као стадијум прелаза. Свуд ври и кипи те није чудо, што садашњост у Чеха тек мало што зрело уме да роди.

У песништву -(у ужем смислу) влада још увек стара школа. Њој припадају најбољи чешки песници: *Јарослав Врхлицки*, *Сватоплук Чех*, *Јулије Цајер* и *Ј. В. Сладек*. Осим од Врхлицкога није године 1893 ни од једнога изашло повеће дело. Неуморни пак рад Врхлицкога донео је чешкој књи-

жевности године 1893 осим многих, понајвише изврсних превода и есеја три свеске песничких дела. Књигу своју с натписом „Моја соната“ даровао је Врхлицки чешком песништву поводом свога четрдесетог рођен-дана. Но и та књига и остале две („Чкаље са Парнаса“ и „Лутања краљице Мабиџе“) ништа не мењају песничку физиономију Врхлицкога, која је позната и ван граница његове отаџбине. Његов значај за чешку књижевност још није по заслузи оцењен. Но толико стоји, да је он највише допринео, да се срушио кинески зид ограничености и заслепљености, да је чешкој поезији отворио нове хоризонте и донео јој нових идеја.

Од његових многобројних епигона свакако је најзнаменитији и најоригиналнији *J. C. Махар*. Махар је особена песничка душа. Као бомба пукла је пре својих шест година његова прва књига посред конвенционалних песничких продукција. У њој је било много извештачене блазираности, много набубана кинизма, али то је баш било нешто, за што Чеси донде нису знали. Та Хајновска ирониja, те блаcфемије, које би биле достојне једнога Ришпена, биле су нове за Чехе. У први мах није чешка критика знала шта да почне с Махаром. Но онда се подиже веома лепо инсценована бура озлојеђења и љутње — наравно само с тога, што је песник био тако безочан, да отворено каже горку истину. Међу тим је Махар остао онај стари па је писао даље. Данас је већ себи извојевао угледно место на чешком Парнасу и чешко му песништво може рећи хвалу за неколико својих најбољих производа. И године 1893 изашле су од њега две нове књиге. Његови „Пролетњи сонети“ (исто тако као и раније изашли његови „Зимски и летњи сонети“) крај свих појединих лепота нису бог зна шта, али политички његови спевови „Tristium Vindobona“ на правди су учинили сензацију. Махар живи у Бечу те је ту имао најбољу прилику да нозна жалосно политичко стање свога народа. Он сам своје најновије спевове карактерише као „два три топа са напуштене ведете на Дунаву“ Кад човек у руку узме коју књигу од Махара, мора бити спреман на то, да ће уз најлепшу поезију морати приде узети и мало прозе. Махар наиме воли да тумара по границама песништва. Тако и у најновијем делу. Но кад се човек на то не осврне, онда је „Tristium Vindobona“ дивна књига. Песма у њој „На Каленбергу“ спада неоспорно међу најбоље песме у чешкој књижевности. Од Шилерове познате речи о народу феачком амо није мекушни Беч, што само тражи уживања, боље био карактерисан, до у тој песми.

Од осталих песничких појава вредало би можда још споменути само *Таборскога* „Мелодије“, *Јаромира Борецкога* симболистичке песме „Rosa mystica“ и суморне, песимистичне песме *Мрстикове*.

Много је новољнија билансија чешке прозе. С године на годину чешка је проза све дубља, све зрелија, све истинитија. И код Чеха данас пуна фантазије и шарена радња није главна ствар у роману. Ни Чеси не ће више бог зна каквих заплета, бог зна каквих ефеката по што по то ни фризираних лутака, које говоре паметно а остају лутке, па биле у униформама биле у радничким блузама; и Чеси сад хоће обичне људе такве, какви су, са свим врлинама и пороцима им. Те измењене прилике морају чешки модерни приповедачи узети у обзир па они то и чине, осим врло мало њих. У те изузетке спада *С. Хелер*, један од најплодовитијих приповедача старије школе. Његов, године 1893 изашли, роман „Господин марки“ врло се угодно чита но то је и једино, што човек на њему може похвалити.

Од млађих писаца на првом месту ваља споменути *Керела Клостермана*, песника Шумаве. Клостерман је веома занимљива појава. Најпре је писао немачки па се тек после дао на чешку књижевност. Његов је стил још и данас скроз и скроз немачки. Уједно није модеран уметник у пуном смислу. Реалиста је само у дивним, пластичним описима природе. Но има наде, да ће постати модеран уметник У свом новом роману „У рају Шумаве“ описује живот немачких сељака Шумаве тако истинито и пластично, да се човек не може да отресе моћна неког утецаја. Мора човек познавати скице из Шумаве од Јос. Ранка и Ад. Штифтера па тек онда може довољно оценити Клостермана. Клостерман стоји више него та двојица, куд и камо више.

На пољу приповетке из народног живота радили су уз Клостермана с успехом још *Карел Рајис* и *Јан Хербен*. Земљиште Рајисовим приповеткама јесте свет сиромашних становника на Крконошима. Рајис је веома даровит приповедач и психолог. Хербенове скице „На селу“ говоре о жалосним приликама јужно-моравскога села. Хербен има оштро око за социјалне и просветне неприлике те врло вешто спаја чисто белетристични елемената са етнографским. Од *Игњата Хермана*, једног од првих поборника реализма, изашле су две нове књиге: „Честити Пражани“ и „Срећа на дому“. У обема се показује Херман као извртан познавалац с једне стране пражкога народног живота а с друге стране као извртан познавалац тако знане „тихе кућевности“.

С одличним се талентом сретамо у псевдонимном

Мартину Хавелу, чија је прва књига „Из мемоара stud. phil. Филипа Коржинека“ начинила сензацију. То су три приповетке, које нам пред очи износе „угодности“ сиромашна ђака, који се тавори као домаћи учитељ. У књизи је тој красно описано све понижење и презрење, које такав кукавац мора да трпи, јер му дају да осети, да му се чини „доброчинство“. Тај кукавни филозоф Коржинек јесте тип. У њему се родио осветилац многобројним сапатницима његовим. Његови су „Мемоари“ ћушка у лице чешкој „грађанској буржоазији“. Веома је карактеристично за чешке прилике, да се писац, који прича што је сам доживео, мора крити под псевдоним, да не би изгледао — незахвалан!

Вешт је приповедач и *Божидар Камински*, који је као поџета мање срећан. Његова недавно изашла приповетка „Меценат“ јесте гриска сатира на многог и многог чешког „пријатеља уметности“. *К. М. Капека* нова новела „Најзападнији Словенин“ мало је у лаж утерала наде, које је човек стављао у њега на основу прве његове књиге. Нејасна, збркана радња, смеса халуцинације и истине прилично је на дугачко и на широко овде испричедана.

После дуга времена изашла је опет нова књига од *Кв. Ф. Ренатуса*. За његове се „Пролетње буре“ у главном може рећи да су лепо дело, нарочито с тога, што сачињавају драгоцен песнички прилог историји чешког нацијонално-политичкога васкрса.

Скроз и скроз оригинален је *Вилем Мрстик*, уз *Г. Јароса* и *Ј. К. Слејхара*, од којих године 1893 није изашла ни једна књига, најзнаменитији таленат међу млађима. Мрстик је зрео, веома даровит уметник и изврстан стилиста. Образовао се делима Емила Золе, Достојевског и Лава Толстоја, које је од чести сам преводио, много је читао, много размишљао и тек се по темељној студији дао на посао. Он је индивидуалан, као ни један други у Чеха, фин посматрач, који види и оно, што би се другом измакло, и изврстан психолог. Његова књига „Сенка“ садржи диван, из живота узет низ скица, роман му „Santa Lucia“, ма да у главном није пошао за руком, ипак има красних појединости и свакако је веома занимљив. То је историја сиромашна ђака, који идеја старога Прага са сто торњева исто тако носи у срцу, као Талијанац идеја Санте Лучије. Ђакела долази у Праг, да се ту промучи и најзад да умре од глади. Књига је пуна инвективâ на Праг, у којем писац види само велику баруштину, из које се шире отровне мијазме. На ипак се види, како страсно љуби исти тај Праг и како га у исти мах, кад га проклиње, уједно и благосиља. Описи у тој књизи су јединствени у својој врсти у чешкој књижевности, то су праве слике речима. Мрстик осуђује садашњи систем учења исто онако одлучно као Киланд и полемизује са самим Толстојем. Одлучно нема право, што тако напада не чешку метрополу, али је свагда оригиналан и занимљив. Једном речи: дивна књига, ма да је красна приповетка истога писца „Бајка у мају“ много лепша. „Santa Lucia“ је готово непреводива, тако је стил особен, тако сензитиван у своим импресијонистичким пасажима.

Уметник, који озбиљно узима своје задатке јесте и *Јос. Мерхаут*, чији роман „Змија“ даје разлога лепим надама.

Лепих су ствари иначе писали још: даровита госпођа *Габријела Прејсова*, *Ед. Јелинек*. *З. Винтер*, *Иг. Хорица*, *Алојз Мрстик* и други. Од најомиљенијих чешких приповедача *Алојза Јирека*, *Ф. Херитеса*, *М. Т. Симачка* и *В. Космака* нису године 1893 изашле никакве самосталне књиге.

Чешка драма није године 1893 имала баш особито срећну годину. Двојицу од њених најбољих заступника *Ф. В. Јержабека* и *Л. Стружежницког* отргла је смрт. Из оставине Стружежницкога приказана је с великим успехом драма „На валдштајнском мајдану“. То је уникум у чешкој књижевности, драма без љубави, а одаје, да је постала услед студије Шекспирових драма. Од даровитога *Ф. Кс. Свободе*, чија је глума „Правац у животу“ године 1892 увенчана била наградом, приказане су године 1893 две нове драме. Комедија у пет чинова с натписом „Распадај“ говори веома вешто о узроцима пропадању сељаштва и имала је управо буран успех; но његова глума „Под игом лакомества“ са свим је промашена. Свобода суверено презире и најпростија правила драмског назидања; то је модерно, али опасно.

Од *Кирела Легера*, који је и као епичар врло омиљен, дошла је страшна натуралистичка драма „Слепац“, која се расплинии у чудноватоу песничку апотеозу. *Кс. Мешхард* написао је фино замишљену шаљиву игру „У сенци гилотине“. Нова драма од честитога романсјера М. А. Симачка „Други зрак“ добила је године 1893 награду но још није била приказана. После прве Симачкове драме „Свет малих људи“ може човек с интересовањем очекивати приказ „Другога зрака“.

На крају ваља још споменути, да су Чеси једва једаред добили прву модерну историју своје књижевности, која је изашла из опробанога пера *Јарослава Влчека*. Коларов јубилеј, који је слављен год. 1893, изазвао је силне књижевне есеје. Од ових ваља нарочито споменути радове дра *Јос. Јакубца*.

КЊИЖЕВНА ПОЛЕМИКА

„ТОДОР БОСНИЋ И — ОДБРАНА СЕНТОМАША"

ИЛИ

„ПРВА БИТКА НА СЕНТОМАШУ ГОД. 1848"

После онога, што сам у 28 броју овогодишњега „Стражилова" о овом питању већ рекао, не бих више одговарао, да оне изјаве и тврдње у 28, 29 и 31 броју овог листа не дођоше са онако одличне стране, као што је у погледу догађаја из покрета 1848—49 г. личност г. Јована Стефановића Виловског. Али овако сам приморан, да у овом питању и ја своју *последњу* рекнем.

Што се тиче познавања ратних догађаја из онога доба, то је г. Јован Стефановић Виловски истина ауторитет; али се овај ауторитет апсолутно може односити само на оне догађаје, у којима је он лично учествовао или очевидац био. Све друго пак могу и они рећетати, који су у оно доба били још деца, само ако имају основанијих доказа за подлогу својим тврдњама.

Тиче се питања: да ли је покојни ц. и кр. потпуковник Стеван Сурдучки на дан прве одбране Сентомаша 2 (14) јула 1848 г. лично био у Сентомашу или није. На основу онога, што је сам Сурдучки рекао, изјавио сам ја у „Летопису Матице Српске", књ. 178, стр. 136, да јесте а госп. Мојо Медић, у 26 бр. „Стражилова" од ове године, и г. Јован Стефановић Виловски, у горе споменутим бројевима овог листа, тврде да није. Мора се, дакле, запитати, ко има право?

Ни овом приликом не ћу истицати многа своја разлагања и рефлексије. Место тога навешћу оно, што је сам покојни Сурдучки рекао.

У своме већ познатом *званичном* извештају, из Чуруга 20 јула (1 августа) 1848 год., бр. 15, на главни српски одбор, вели Сурдучки о првој одбрани Сентомаша, 2 (14) јула 1848 год., међу осталим, ово:

„После непријатељског нападенија на сентомашки стан 2. јулија о. г. нисам могао од важни послова и раздељенија под мојом командом стојећом војском исто нападеније доста точно*) описати, које ево сад као што следује.

30. јунија т. г. добијем вјеројатно извјестије да непријатељ намјерава с великом његовом силом на Сентомаш ударити, гди сам пре 4 дана и чрез искусног инжинира г. Хенкел један обкоп за 3 тона 3фунтовна и један 6фунтовни сградити дао, који је стан на дан С. Апостола Петра и Павла освећен и добио име *Србобран*, и у који до 400 војске спремити се може. Исти дан на моје предложеније опредјелило је Високославни Главни Одбор Карловачки једну дивизију петроварадинске регименте, под командом врлог и храброг Србљина г. Теодора Боснића, који исти дан пред саму ноћ у Сентомаш с војском стигне, *гди и ја* са два храбра Славјанина Пољацима г. Гоњаровски и Вноровски, у 10 сати ноћу *ирисем*. Сутра дан т. ј. 3. јулија т. г. јавише наше предстраже да се непријатељ са три стране к нашем стану у Сентомаш т. ј. из Бечеја, пешака и коњаника, из Хеђеша сами коњаници, а из Врбаса са пешаци и коњаници, приближује... (даље): непријатељи почеше викати јај Иштен, тако јако *да смо сви у обкопу стојећи чути могли и гротом се насмејали*... (даље): и сотим будне Сентомашком нападенију конец у 11 сати пре подне, јер непријатеља нигди више не видимо, њега гонити *нисам дошустио, јер сам моје мало число војника одморити и у овој равници штедити за добро нашао*... (најпосле): Исти дан у 9 сати у вече стиже ми ијест из Чуругког логора на јарку, да је непријатељ из Фелдвара, кад му је ијест из Сентомаша дошла да су одбијени, уздио, на које, знајући ову важну точку обдержати, кренем петроварадинске војнике у 12 сати ноћу из Сентомаша с тим тврдим намјерењем са зором на непријатеља ударити и из Фелдвара избацити, но тек у 5 сати у јутру доспем у Чурушки логор на јарак и увидим да је доцкан, а и моји војници утрућени, и тако ји оставим да се неко мало време одморе и за будуће борење приправе, које је заиста 5. о. м. на Фелдвар следовало..."

Већ сам и у „Летопису Матице Српске" (књ. 178, стр. 135) напоменуо, да је овај извештај штампан у „Летопису" за 1851 г., II св. (84 књ.), стр. 103—109, дакле у времену, кад су догађаји из 1848—49 г. још у свежој успомени били, те се какав фалсификат није могао лако објавити, а даље и у II књизи (1879 г., стр. 97—103) Здравковићевог превода „Српски покрет у јужној Угарској". Накнадно сам нашао, да се тај извештај штампан налази још и у I књизи (1870 г., стр. 111—115), а по овоме већ и у „Вјеснику" за 1848 г., дакле у

*) По овоме изгледа као да је Сурдучки о првој одбрани Сентомаша српски главни одбор укратко већ пре извешће био.

оно доба, кад се још лакше контролисати могло, да ли је тај извештај истинит или не.

Године 1880 написао је потпуковник Сурдучки своје „Догађаје из српског покрета у Угарској 1848 и 1849 год.“ После његове смрти († 14 (26) маја 1884 год.) ови су „Догађаји“ штампани у „Нашем Добу“ за 1889 год. У 95 броју тог листа читамо, осим осталога, и ово:

„Сад долазе војне операције у вашем издању о догађајима српског устанка.*) На стр. 34 о битки у Сентомашу изостављено је, да је од одбора у Карловцима мени као команданту Бачке и шајкашког батаљона и целог кордона од Титела дуж Тисе и Францканала, заповеђено да са два послана инжинира Пољака: *Гутжаровског* и *Виоровског*, последњега као топџије, одмах одем у Сентомаш и по регуларној системи Сентомаш обшанчим. По смислу те заповести истог дана стигнем на конак у Сентомаш и још оно вече обиђемо све подигнуте шанчеве, без сваког правила као прост јендек подигнуте... (даље): У три сахата ноћу 14. јулија јаве предстраже, да се непријатељ од Бечеја, Фекетића и од Н. Сада приближује, али *ми смо* целе ноћи били на опкопу. Око 4 сахата поче непријатељ бечејске стране из топова ватру и кумбаре на Сентомаш бацати издалека тако, да су све у Кривају падале... *у то време и ја сам био ту*... Исти дан, кад се непријатељ удаљи и ми се осведочимо, да је он позицију са свим оставио, оставио Сентомаш с војском, то јест 2 компаније Варадинаца под командом стражмештера Томе**) Босњића, мало одељење шајкаша и неколико Србијанаца, и дођемо 14. јула п. с. кал.***) у логор код Чуруга на Јарак против Фелдварцу, где се један дан одморимо и после поноћи 17. јулија ударимо на Фелдварац. У 10 сати остави непријатељ место и попали, како ће без нападајалашке Францканал прећи... О тим биткама има извештаја и у карловачкој архиви, ако се то тамо може још у целости наћи“.

Ја мислим, дакле, да се више не може сумњати, да је покојни ц. кр. потпуковник Стеван Сурдучки на дан прве одбране, т. ј. 2 (14) јула 1848 год., лично био у Сентомашу. Та Сурдучки је био већ онда стари официр, а честит и озбиљан човек, јер му је онда било 56 година, па не можемо претпоставити, да је он са својим извештајем од 20 јула (1 августа) 1848 год. обмануо главни српски одбор, и да је пред своју смрт што лажно написао.

Овај извештај Сурдучкога и његови „Догађаји“ бележе нам уједно и дан, којега је он напао и јуришао на Фелдварац, као и то, за што није још у Сентомашу писао на патријарха своју опширну релацију о сјајној одбрани Сентомаша, а даље још и то, кад је и за што је он после ове одбране (2 [14] јула) Сентомаш оставио. Та не смемо из вида изгубити, да је Сурдучки онда био народни командант све Бачке, те је као таки и у оквиру своје службене дужности могао и без нарочите патријархове заповести ићи од једне позиције до друге.

Да су Срби Фелдварац збиља 5 (17) јула 1848 год. напали и заузели, дознајемо још и из једног писма једног официра са противничке стране, из Старог Бечеја, од 8 (20) јула 1848 г., које је писмо штампано у „Abendblatt der Wiener Zeitung“ од 29 јула 1848 год. (п. н.), бр. 117, стр. 462—463, а на српском језику у Здравковићевом преводу „Српски покрет у јужној Угарској“, I део, 1870 год., стр. 115—117, као даље и из званичног издања „Chronologische und alphabetische Zusammenstellung aller seit dem Jahre 1848 auf verschiedenen Kriegschauplätzen vorgekommenen Affairen etc.“

Па кад су Срби Фелдварац заузели 5 (17) јула, онда се са овим не слаже оно, што г. Стефановић Виловски о овом догађају спомиње на стр. 28 својих „Erlebnisse“ или на стр. 30 „Из живота“, а и у „Стражилову“ за 1894 год., бр. 28 и 31, где се мисли, да се ово догодило или истог дана, кад је и прва одбрана Сентомаша била (2 [14] јула), или још пре. Ако је г. Стефановић Виловски већ 3 (15) јула 1848 г. био са Сурдучким и у Чуругу („Стражилово“, 1894 г., бр. 28), онда не знам како му је већ тога дана могао причати о јуришу на Фелдварац и водити га на то бојиште („Стражилово“, 1894 г., бр. 29). А кад је ово последње истина, што верујем, онда је овај њихов састанак у Чуругу могао бити тек 5 (17) јула или још доцније.

*) Не знам какво је то дело, на које се Сурдучки позива, али мислим да је то неки извод из Павловићевог превода „Срби у Угарској“ (Н Сад, 1883 г.), где се на 242—243 стр. спомиње прва одбрана Сентомаша.

**) Тоше.

***) Треба, као што смо видели, овде да стоји: „15 јула по новом календару“.

У Прагу, на Преображење 1893 г.

А. Ђукић

КЊИЖЕВНИ ПРИКАЗИ

Симеон Кончар. **Свети Сава, српски учитељ и просвјетитељ,** написао — — *у своме 300-годишњице смрћа моштају св. Саве.* Издање српске штампарије у Загребу. Загреб. Српска штампарија 1894. Стр. 80. Цијена 20 новч. или 40 пара динарских. — Вредни учитељ С. Кончар познат је у последње време као резултат рађеник у историји нашој. Из његових се чланака види, колико се трудио писац, да упозна изворе наше историје и најновији метод испитивања њених оскудних проблема У нашој специјалној историји то је веома тежак посао са несташице кадавих извора и хронологических комплетних споменика. Но Кончар се плаши, и ако не са свим, повео на висину данашњих резултата у раду на историји нашој. Моменти, с којима он рачуна, нису толико културни, колико чисто историски, хронологични и археологични. Ово дедуце, којему исписеемо горе натпис, састављено је популарно и као таково приступачно је широј читалачкој публици. Градиво је подељио писац овако: напред су две, три речи, управљене читаоцу, где писац оправдава своју тенденцију, с којом је ово написао, и наподи изворе, којима се послужио. За тим као неки опћи увод на пет одељака има натпис: *Поглед на грађанство Срба прије св. Саве* (стр. 5—14). Увод је тај историске природе. Доста је јасан и прегледан. Има тога иде главни посао под именом: *Света Сава српски учитељ и просвјетитељ* (стр. 17—80). То је градиво подељио писац на XVI чланака, и то: I Младост св. Саве (стр 17—18). У кратко се говори о рођењу, родитељима и детињству св. Саве. II Св. Сава бјежи у Св. Гору (стр. 19—24). III Св. Сава постаје калуђер. Његов калуђерски живот. IV Немања се закалуђери и одлази у Св. Гору. V Немања и св. Сава оснивају Хиландар. VI Немања проглашен свецем. Хиландар средиште старе српске књижевности. VII Св. Сава рукоположен за свећеника и архимандрита. VIII Св. Сава улази у Србију и мири браћу. IX Св. Сава уз народ и оснива самосвојну архиепископију српску. X Србија се уздиже на краљевство. XI Св. Сава налази пред непријатеље српске. XII Св. Сава учи народ. Плод тога рада. XIII Св. Сава путује на Исток и обилази света мјеста. XIV Св. Сава путује по други пут на Исток. Његова смрт. XV Краљ Владислав преноси мошти св. Саве у Србију. XVI Поговор. — Градиво је згодно разрађено, и описано је веома просто, као што треба за народ, цело је прожето поучном тенденцијом. Књижица би згодно приставала уз издање Књегињене зададе „Књиге за народ". Је вик је у руху јужнога разречја. По где-где би се тек могло нешто писцу опазити махом формално, нешто тек духу српскога језика противно. Тако н. пр. неугодно је обличје глагола: *васпитати*, прем да се јако одомаћило у говору, где би могло и остати, но у књижевном језику је архаистична формација, коју би ваљало заменити згоднијим чиме, и то или ту реч заменити са сним другом или јој променити облик у новије: успитати; ср. успре м. вискре, уздух м. ваздух и др. Израз *кадар бити* с. inf. не треба употребљавати у књижевном језику, него глагол *моћи* с неодр. начином. Личну замеяицу као субјекат српски језик не трпи, кад није на њој особити наглазак или ако није супротност у лицима; те с тога не ваља реченица на стр. 20: А њоју искраде се *он* из своје дружбе итд., особито после реченице: Намоли се Растко у *лов*. Придев *строг* ваља заменити којим другим, јер му обличје не одговара законима српске фонетике. Скраћење облике глагола *хтети* с негацијом ваља увек писати одвојено: не ћу итд, а не састављено. На стр. 27 се покрала писцу дијалектична недоследност у гл. *видати м. видјети*, или као што писац пише: *видети*. На страни 29 изазива писац св. Јована Златоустог „Златоусимм" м. *Златоустим*. Нема узрока томе. Из облика пишчева могао би ко лако мислити, да је св. Јован „златних усана", а не „златних уста" (*χρυσόστομος*), а то није. Писац је хтео фонетички да изведе „Златоусти" из етимолошке формације *Златоуст—им*, но то није потребно, јер ми имамо адјективних формација са *-ист*, н. пр. тврдоуст, меснуст, ленуст, па таке и Златоуст—*χρυσόστομος*—ленорек. С тога је *Златоусти* излишна новотарија. Писац врло радо употребљава „ну" и онде, где нема толико адверсативне снаге, као *но*—или, па још са споредном реченицом у почетку периода, н. пр. *му* јер итд. (стр. 41). Место облика *моћи* ваљало би по законима гласовним писати: мо̀ћи. Место *у њима* на стр. 48 ваља *им у чем*. Израз *бити завасан* од — није српски. Место реча *гаме* боље је *служба*. Адјектив *грдан* не значи у српском језику *огроман, тежак*, већ *погрдан*, с тога и *грдне* ране ваља *тешке* ране. Осем ових ситних опазака све је иначе добро и одабрано. Књига је лепа лектира за народ. Као такову је препоручујемо свакоме, а особито нашим народним школама.

А. И.

Јово Ђ. Пантелић. **Две приче: Јединац и Анђица.** Испричао — —. Београд. Штампарија у државној штампарији краљевине Србије 1894. Цена 0·60 дин. или 30 новч. Стр. 75. Ове су две приче прештампане из „Дневног Листа". Обе су само чеда најобичније фељтонске књижевности. Прва од ових „Јединац" (стр 5—23) је пишчев лични доживљај, која је он доста згодно описао у облику приче и уплео у њу неколике рефлексије, које побуђују слушење. Каузална веза између сна и јаве на први поглед потхрањује предрасуду и за то невгодно пристаје причи овој, и само по својој описној природи има важности у толико, у колико одговара реалној истини, ако јој одговара. Уверени смо о томе из речи самога писца. Догађај је иначе из обичнога друштвеног живота и као лични доживљај је неронатан. Она причица пружа читаоцу више аџекта, него забаве, више моменатног потреса, него трајне поуке. — Друга, „Анђица" (стр. 27—75), слика с Приморја, такођер је једна од пишчевих успомена из млађега доба. Ова прича носи на себи тин натуралистичан и буди такођер у човеку пре аџекат него ли трајну забаву; добро је, што још има дидактичне тежње за живот женскиња и опћа морал. Поука би била за живот та, да се породична срећа темељи на моралу и добром владању. Обе приче могле би се лешше исприча̀ти, да је приповедач нештиће руке, иначе су ожако обе приче тек иак пуки описи, са мало рефлексије, мотивације и одабране тенденције. Дикција и језик у обема причама кипти грешкама и ортографичним и фонетичним, и етимолошким и морфолошким, и синтактичним и стилистичним, и дијалектичних инконсе-

кненција има много. Мало би места било у обичну приказу, кад бисмо хтели те све грешке наводити. Longum est enumerare mendas. Садржина и спољни облик ових прича ни мало не стоји у међусобној сразмери. Због језика, који је у њима баш покварен, не можемо прече препоручити тим пре, што им садржина није нешто ретко и поеh nie da geweseneS. Turbata turbant, corrupta corrumpunt! **А. П.**

КЊИЖЕВНЕ БЕЛЕШКЕ

— 43 и 44 свеска књигâ за народ, које издаје Матица Српска из задужбине Петра Коњевића, доносе седамдесет и две *Достојнесве баснe*, што их је одабрао и за народ удесио Тихомир Остојић.

— Изашла је девета књига књижевних радова архимандрита Никифора Дучића. У тој је књизи „Историја српске православне цркве од првијех десетина VII в. до наших дана". Књига је ова изашла на свет преко реда, као и осма, а штампање јој је потпомогнуто са 500 динара из црквеног фонда у Србији.

— Јожа (Јанко) Кнежевић, апсолвиран слушалац више педагогије, члан педагошког друштва „Verein für wissenschaftliche Paedagogik" и друштва „Wiener paedagogische Gesellschaft", предлаже у нашим листовима да се нада књига „Српски књижевници и књижевније и радови им", како би се видело, „који је прилог у нашој књижевности најзније а који најмање заступљен, који нам никако или којим правцем ваља поћи а који напустити те да створимо такову књижевност, какову као образован народ треба да имамо". Предлаже уједно и формулу, по којој би се то дело спремило и надало. Мисли даље, да би се „морао саставити повећи одбор из разних крајева, где Срба има, те који би по могућности купили из својих крајева писце и дела, или би се њима слало те би они по азбучном реду стављали. Или би — нели — ову задаћу могло примити које од наших књижевних друштава, н. пр. Матица Српска или Књижевна Задруга па би се њима слала имена писаца и радова". Кнежевић, „потпуно убеђен у важност и нужност надазања споменутог дела", мисли, да немо тако видети „да л' имамо књижевности и писаца, у каковом сразмеру стоје писци са литературом, да л' можемо рећи е имадемо литературе, у ком правцу кад више, кад мање и т. д.". — Ми са своје стране желимо на све то, да смо куд и како нећмо „убеђени у важност и нужност" систематски и научно написане историје наше књижевности, него што мислимо, да би Кнежевићев предлог довео до какве веће сврхе, но што је прост, како Немци вele, Nachschlagebuch. Оно, што Кнежевић мисли да би се тим путем постигло, захтева мало друкчији рад.

СМЕСИЦЕ

(Железнице на свету.) По подацима, који се налазе у часопису „Archiv für Eisenbahnwesen", било је концем године 1891 на свету гвоздених путева у дужини 635023 километра. Од тога било је у Америци 341393, у Јевропи 227995, у Азији 36396, у Аустралији 19743, у Африци 10496 километара. По томе у Америци је више гвоздених путева него скупа у осталим деловима света. Међу јевропеским државама у Немачкој је највише гвоздених путева, јер има 43424 километра, па онда долази Француска са 37071, Велика Британија са 32487, Русија са 31071, Аустро-Угарска са 28066, Италија са 13186, Шпанија са 10131, Шведска са 8279, Белгија са 5307, Швајцарска са 3279, Холандија са 3079, Румунија са 2545, Португалија са 2293, Данска са 2008, Турска са 1769, Норвешка са 1562, Грчка са 915, Србија са 540 километара. Број свију локомотива на целој земљи срачунат је на 117200 а концем год. 1891 капитал уложен у гвоздене путеве, у локомотиве, вагоне, зграде итд. био је 67500 милијуна форината. **м.**

(С проповеднице о позоришту.) Да ли је енглеском позоришном животу што помоћи, кад са проповеднице свештеници праве пропаганду за њихова дела а одговарају свет да не иде у позориште, у којима се приказују којекакве нитшарије? То је наиме урадио варох Percy Dreamer у цркви Queen-Victoria-street у Лондону. Линови, које човек види на позорници, проповеда он, не живе, али су претварени ликонци или исто тако претворене добрћудне људе. Један једини данас изиси лица од крви и меса, лица са правим, истинитим животом, а то је — Хенрик *Ибзен*. Нема право — вели — ко тврди, да је он неморалан, он је реалиста, који природу тачно осликава. Али — али — настанила добготе наш попа — ни Ибзен није још доста добар за енглески народ. Видите — вели — Норвешка је земља са самим оредњим гласама, у којима нема ни трунн одушевљења за оно, што је идеално. Те тако ни обична лица Ибзеновим драма нису обична тип Енглеза, јер Енглез је човек тога срца и велика духа! Тако тај енглески попа. Шкотски пак неки лист проналазо је, да је Ибзен по својој прабаби Wenche Dishington пореклом од шкотске краљевске породице. Тај лист увиђа, да је прва Dishington 1720 године дошао у Норвешку а он да је пореклом од попе Томе Dishington'a, који је око половине седамнаестога века живео у Шкотској. Но то у толико није истина, што је већ 1665 било Dishington'a, који су рођени били у Норвешкој. У осталом је прабаба Ибзенова била двапред удата и у другој је линији постала прамајка породици von der Lippe. **м.**

(Енглески хонорари.) Роман госпође Humphry Ward „David Grieve" донео јој је 17000 фуната стерлинга. То је донело скупо издање у три свеске. Но има и јефтино издање за народ, од којега је одмах прва дан прошло 11000 примерака. Романсјё Hall Caine склоњио је уговор, да ће написати три романа и на то је добио 7000 фуната капаре. Ван Енглеске једва ко и познаје Hall Caine'a. Његова су дела све сами сензационални романи.

(Где се родио Колумб.) Христофор Колумб родио се у Савони код Ђеновс. Повела једна која је нађена у архиви академије историских знаности у Мадриду, доказује то.

САДРЖАЈ: Песништво: Последњој застн. Окови. Путник. То Бог зна. Дневник једне жене. — Књижевност: Чешка књижевност године 1893. Књижевна полемика: „Тодор Босић и — одбрана Сентомаша" или „Прва битка на Сентомашу год. 1848". — Књижевић: Књижевни прикази. Књижевне белешке. Смесице.

„СТРАЖИЛОВО" излази сваке недеље на читаву табаку. Цена му је 5 фор. а. вр. на целу годину, 2 фр. 50 новч. на по године, 1 фр. 25 новч. на четврт године. — За Србију и Црну Гору 14 динара на годину. — Рукописи се шаљу уреднштву а претплата књижарници Луке Јоцића у Нови Сад. — За Србију прима претплату књижарница В. Валожића у Београду.

Издаје књижарница Луке Јоцића. **Срп. штампарија дра Св. Милетића.**

БРОЈ 35.

СТРАЖИЛОВО

ГОД. VII.

ВЛАСНИК И УРЕДНИК

ЈОВАН ГРЧИЋ

У НОВОМ САДУ, 28. АВГУСТА 1894.

ПЕСНИШТВО

ЈЕЛКА

У њ'јему поноћ, кад зв'јездице бледе
По небу сипљу своје зраке бајне,
Свемиром даљним чудни гласи сљеде
И летом блуде посред ноћи тајне.

Час су к'о звуци, који прате срећу
Веселе дружбе и другова мили',
А час се болно кроз тишину крећу
К'о уздах душе кад на судбу цвили.

Од куда лећу? Шта их тако буди
Под тихим крилом самоће и мира?
Вију ли с' они из људскије груди
Или су чеда далеког свемира?

Онамо, ђе се с небом љуби гора
И оро кликће са плавих висина,
Урвине стоје порушених двора
К'о њ'јеми спомен минулих давнина.

Кроз пустош њину само в'јетри лећу,
Путника тамо совин поздрав срета,
Око њих гране бршљана се сплећу,
Дивља ружица и купина цвјета.

К'о бисер капља, што у рујну зору
На њежно цв'јеће са љубављу пада,
Некада давно у овоме двору
Живљаше Јелка, властелинка млада.

Мирис, што с њених дизао се власи,
Лахору бјеше од ружица дражи,
А њене р'јечи, њени меки гласи
Бијаху мелем, што клонула блажи.

Мале пак руке бјеху љиљан они,
Што тихо цвјета сред долина бујних,
Ни пјесма славља, што кроз поноћ звони,
Не бјеше слађа усана јој рујних.

Једнога дана, кад у крило снова
Тоњаше сунце са неба бескрајна,
Тамо из горе из веселог лова
Враћала се дому властелинка бајна.

Около ње су копљаници били
Под тучним шлемом, што од стреле брани,
И лепа кита другарица мили',
Цветови красни на ружиној грани.

У тихој доли, што одсјева чаром
Пролетњег дара — чобанче је стало,
Његово око горило је жаром
А небом среће лице му је сјало.

Под благим крилом вечерњега мира
Његове фрулје дрхтали су гласи,
Слатки и мили к'о звуци свемира,
К'о свете харфе чудесни уздаси.

А кад му поглед у гору се оте
И виђе лице властелинке бајне,
Срце му плану огњем од милоте
И светим жаром љубави бескрајне.

Ох, у том часу, да је мого само,
Лахором тајним био би жељно посто,
На њене груди одлетио тамо
Издахно, мино и ту в'јечно осто.

Ал' тајне сузе поплавише груди
И сјетно глава малакса и клону,
Његова душа премире и жуди
А брзе мисли у недоглед тону.

И од тог часа све више и више
Његово лице тоњаше у таму,
Још ништа слику не може да збрише,
Што свето блиста у душину храму.

Далеко тамо од св'јета и људи
Ноћу и дању блудио је н'јемо,
Уздахе боне из рањених груди
А сјетне звуке са фрујле је спремо.

Ал' још никад не ускрсну нада
Нит' сину око у пламену среће,
Његовим срцем хладна пустош влада —
Блажена слика вратити се не ће.

* * *

Мјесец је сјао. Кроз поноћње крило
Славујске пјесме јецали су гласи,
Крај плаве р'јеке чобанче је било
Бљедо, к'о цв'јетак када се угаси.

Пред њиме р'јека шумила је лако
А он је свиро са тугом и жуди,
Његове фрујле сваки глас је плако
К'о тајни уздах што по гробљу блуди.

Он није чуо ни вјетриће, што су
Около њега лелујали цв'јеће,
Он није вид'о ни бисерну росу,
На меку траву што нечујно слеће.

Он није чуо ни шаптања мила,
Што цв'јећу шаље тиха р'јека бајна,
Његова душа далеко је била
У недогледу простора бескрајна.

Али к'о из сна он се трже, стаде,
К'о да му с груди сиђи терет мину:
Чаробна слика властелинке младе
У плавој р'јеци заблиста и сину.

Ох, какво миље кроз душу се буди!
Ох, како туга престаје и гасне!
Он с нова гледа оне л'јепе груди,
Он с нова види оне очи красне.

Пред њиме бјеху отворена врата
Милине, раја, блаженства и дражи,
Над њиме рајска запјеваше јата —
Он ништа више нит' жели нит' тражи.

И као синак на мајчине груди,
Ког љуби миље и покоја зраци,
С осмјехом тихим, што га среће буди,
С обале цв'јетне у р'јеку се баци.

И бистри вали раширише њедра
И љубав-жртву однесоше летом,
А једна зв'језда преко неба недра
Мину и клону у бескрају светом.

И поноћ прође; кроз маглице крило
Пурпуром горе зоричине груди,
Ал' његог знанца више није било —
По цв'јетној доли само стадо блуди.

Многа су љета протекла од тада
И бурни дани склонише се летом,
А тиха поноћ кад на земљу пада
И росу ниже травицом и цв'јетом;

Кад славуј пјева и звјездице бледе
По небу сињу своје зраке бајне,
Свемиром даљним чудни гласи сл'једе
И летом блуде посред ноћи тајне.

То нису гласи, који прате срећу
Веселе дружбе и другова мили',
Њих свети боли шаљу и покрећу,
Са њима љубав трепери и цвили.

То пастир млади по бескрају светом
С уздахом буди своју тугу тајну,
И душу шаље даљином и св'јетом
С трепетом кличућ властелинку бајну.

А тамо, ђе се с небом љуби гора
И оро кружи са плавих висина,
Урвине стоје властелинских двора
К'о н'јеми спомен минулих давнина;

Кроз пустош њину само вјетри леђу,
Путника тамо совин поздрав срета,
Око њих гране бршљана се сплећу,
Ружица дивља и купина цвјета.

Алекса Шантић

ДНЕВНИК ЈЕДНЕ ЖЕНЕ

ОД ОКТАВА ФЕЉЕТА

(Наставак)

XIV

1 августа

Овај дан не ћу свога века заборавити.

Од неколико дана амо није тако живо у двору те тако ни за данас после по дне није заказана била никаква шетња; сви смо остали које у соби које у дворници. По што сам синоћ написала у дневник своје белешке, свидело ми се, да се још једаред вратим у саморани, тавни дрворед, где сам срела била госпођу de Louvercy. Хтела сам на ново да се дам у сањарије, које је она прекинула. Баш ја да уђем у дрворед а оно зачујем за собом нагле кораке; обрнем се па спазим господина d' Éblis.

— Извините, госпођице, рече најозбиљније; бисте ли ми хтели указати част те ми дозволити, да се с Вама поразговорим час два?

Моје је срце код тих речи престало куцати; кад се опет кренуло, тако је жестоко закуцало, да ми се учинило е осећам, како ме чисто нестаје... Била сам појмила, да је дошао тренутак, кад ваља да се изрекне реч, која ће одсудити моју судбину.

— Господине команданте, одговорим, трудећи се, да што већма прикријем своје узбуђење, ма да ми је то једна једнице полазило за руком — ја Вам стојим на расположењу.

И он је био веома узбуђен те је неко време ћутећки ишао поред мене; за тим поче:

— Госпођице, моја ће Вам се нескромност учинити превелика; али ће Вам бар бити доказ искренога поверења, које ми улевате, кад сам рад од Вас да учиним зависном срећу или несрећу свога живота... Ви, госпођице, можете боље него ико пресудити госпођицу Сесилу de Stèle... Ви се још од детињства дружите с њом... Ви сте јој и у манастиру били другарица, је л' те?

— Јесте, господине команданте.

— Ви сте имали прилике из основа проучити њен карактер и њен дух... Пре но што јој понудим своју руку, пре но што сав свој живот метнем у њене руке, смем ли Вас запитати, шта Ви о њој мислите?

— Само што је добро.

— Је л' те, госпођице, Ви осећате, да у мојем питању нема ничега, што би било банално... преклињем Вас, немојте да у одговору вашем буде такво што... Да је госпођица de Stèle веома привлачно младо девојче, то се даје лако видети... пуна је умилности и господствености... красна је и духовита, то ја све знам... Али је карактер њен канда нешто фантастичан и чудноват; изненађује ме па чак ме мало и страши, признајем Вам... па сад питам Вас — а Ви сте зацело продрли у све дубљине њена карактера — чему се човек може надати од тога карактера или чега му се ваља бојати од њега?

— Сесила није своје матере ни зазнала, господине команданте... њу је одранио и образовао отац јој, коме је она јединица и који ју је мало, шта више и јако размазио... Тим се могу разјаснити већите промене у њеној расположењу, чудноватe њене луткице и ћуди, које су Вам пале у очи. Но у ње је прекрасна нарав; то Вам је најнежнија, најпоузданија и најодданија другарица; биће зацело и најнежнија, најпоузданија и најодданија жена — свакако под једном погодбом, наиме под том, да буде као што треба руковођена и да љуби онога, који је руководи.

— Молим по хиљаду пута за опроштење, поче он опет; али мислите ли Ви да она може љубити човека, чији је карактер тако различан од њена као на пример мој, човека, чија озбиљност, мал те не строгост чини толику противност према њеној — бар по изгледу — преживахној нарави?... Ви ћутите?

— Само с тога, што тражим речи, не пак што не бих знала шта да кажем, јер моје је мишљење готово... Ја дакле мислим, господине команданте, ако има човека, који може Сесилу привезати к себи, који је може одучити од малих њених погрешака а велике њене подобности још јаче развити, једном речи, који може од ње начинити честиту, верну и срећну жену, то сте Ви баш тај.

Он се наклони дубоко; за тим, после мале почивке, настави:

— Дакле... Ви је здраво волите?

— Здраво.

— То за мене вреди много... Захваљујем Вам, госпођице... ја је са неограниченим поверењем узимам из Ваших руку.

Приближили смо се били опет двору те он пође онамо, по што ми је још захвалио погледом; чим је њега нестало, села сам на клупу у дрвореду; осећала сам, да ми се земља под ногама тресе; и онако сам се за време нашег разговора једва могла да одржим да не паднем; морала сам се добро узети на ум.

Свему је крај — од тога је тренутка промашен мој задњи живот; моје двадесетогодишње срце задобило је рану, која се никад не ће залечити.

Али како да разложим себи такав поступак од стране човека од части и такта? Каква га је тајна сила, каква варварска свирепост могла навести на то? Ја не могу да појмим.

Да ли је знао, каквих је страшних мука задао мени? Не знам; тако се десило на крај!

По што сам чула прве његове речи, по што сам примила први ударац, једна ме је само још жеља одушевљавала, а та је била, да у његовим очима спасем своје женско достојанство те да складам сваки осећај ниске љубоморе, која би ме могла навести, да пређутим добре стране Сесилине. Можда је та мисао и сувише искључиво мноме овладала те ме у хвали одувукла ван граница истине и мога уверења. Но претеривање у том погледу свакако је било боље него у противном.

Међу тим још нису тиме завршена била искушења, која је тај дан ваљало да ми донесе.

Чим су ме опет могле понети ноге, наставила сам шетњу, не бих ли у ходу складала своје узбуђење. Пошла сам онако насумце, не знајући ни сама камо... Баш сам ушла у један од главних дрвореда у парку, а оно ме зврка точкова наведе те се осврнем. Био је то господин Рожé de Louvercy у својим кочијама. Био је сам; ма да га је мати увек молила, ипак није хтео да поведе слугу па је и у том радио по својој глави, одбијајући туђу помоћ, кадгод само може.

Као обично возио се врло брзо; но кад је мене опазио, умерио је с тешком муком корак свога коња, који је врло ватрен. На два корака од мене задржи га па са својим обичним, свагда нешто порутљивим и горким смешењем рекне:

— Није ли по вољи да се мало провозате, госпођице?

— Захваљујем лепо, не могу.

— Бојите ли се мога коња или мене?

— Ни њега ни Вас.

— Ако је тако, изволите са мном у друштву.

— Ја мислим, да то не би било са свим пристојно.

— Пристојно!... одговори он, машући главом. — Ej, та са мном није ништа непристојно... У осталом не ћемо изаћи из овога парка... Ходите! Не ћете?... Свакако се грозите мене!

Видех како његово и онако бледо и туровно лице постаде још блеђе и туровније; наиђе на ме неки осећај сажаљења и у тај час ми је добро дошла била свака разонода; једном речи: била сам у глави сва збуњена те ми је све било свеједно.

— Ако ћемо се само по парку возити — рекох — то ћу радо поћи с Вама.

Пошнем се у кола, но то ми је пошло за руком тек после другог покушаја, јер је коњ био врло немиран те је господин de Louvercy имао муке, да га својом руком заузда. За час одлетисмо с колима. После неколико корачаја рече господин de Louvercy, смејући се:

— Ви сте промашили свој позив, госпођице.

— Како то?

— Као створени сте за милосрдну сестру... У лазарету у Орлеану, док сам онде био, била је једна, која је нешто личила на Вас... Још кад сам Вас видео први пут, пало ми је у очи... али она није била тако лепа. Јесте ли Ви пореклом Креолкиња?

— Нисам, ја сам Парискиња... А је ли Вас она милосрдна сестра добро неговала?

— И сувише добро! уздахне он.

— За што и сувише добро?

— Што ми је одржала живот, који је мени а и осталом свету само још могао бити на терет.

— Смем ли Вам рећи, да ми нешто неправедни изгледате према судбини? Истина, да Вас је она зло подесила; но Ви опет не марите ни за коју утеху, коју Вам је оставила а које многи немају.

— На каква је то утеха, госпођице, молим Вас!

— Пре свега Ваша мати, њена бескрајна нежност; па онда нега и пажња, коју Вам указује тако ретко и верно пријатељство... најзад Ваш посао, доколица, којом располажете, да се можете послу одати, па радост, коју Вам даје посао, и углед, који Вам ствара у изглед.

— Да, одврати он горко, све ми то не да да помахнитам... али то је све! На ипак има часова, кад мислим да сам махнит .. кад сам одиста махнит!

Неколико је часака за тим ћутао и као у расејаности вукао је за кајасе, тако да је вређао коња, кога није било требе подстицати. С почетка као да није опажао, да је коњ постао нестрпљив те почео бегати, па настави:

— Јесте ли јутрос видели господина d' Éblis?

— Јесам. Баш је био отишао од мене, кад сам се срела с Вама

— Тако!... Честит човек, је л' те?

Ја главом макнем да јесте, а он ме погледа.

— Ви сте веома бледи, госпођице... још мало час сам то опазио... Да Вам није зло?

— Није.

Неки злобан осмех заигра око његових усана па као навлаш згради опет жестоко кајасе, тако да се коњ сад одлучно поплашио те стао јурити.

У свом бесном неправилном трку мал нас није

бацио о сољу на другу, за тим је наједаред савио на десно на нагло стао јурити друмом, који је, као што сам ја знала, водио до испиралишта на обали реке, што је ту била веома стрма.

И рукама и гласом покушавао је господин de Louvercy да умири своја коња, но није му пошло за руком; коњ је јурио као ветар. Дрвеће је крај нас летело као сенке; ја сам осећала као неку вијоглавицу... Већ смо се приближавали крају друма, већ смо видели како се сунце блиста на води.

Господин de Louvercy обрне се к мени:

— Госпођице Шарлота, рече хладно, са оним дивљим погледом, којим је гледао, кад му дођу прни часи — марите ли Ви много за живот?

Одиста писам много марила за њ. Мало дрмнем обрвама а то је био јасан знак господину de Louvercy, да ми баш није много стало до живота.

— Хајте де! поче он опет Ипак би било штета.

Не знам, да ли он имађаше какво тајно средство, да зауда своја коња, па га само до сад није хтео да употреби; нешто рече и некако руком махну а коњ се скоро за тиђи час заустави на поче мирније корачати те још пре но што стигосмо до реке могасмо савити другим путем.

Господин de Louvercy, чијој сам се хладнокрвности при свем том дивила — јер одиста бејасмо у великој опасности —, рече мирно:

— Што ја за живот не марим, са свим је нојмљиво... али Ви — то је тајна!

— То је тајна! поновим ја, смешећи се.

— Љубавни дерт? запита он са суморном поругом.

А после мале почивке дода:

— Тако лепи... па одбијени... то би било чудно!

— Господине, рекох ја сва узбуђена, Ваша Вам несрећа даје великих права; но тек ваљда не и право, да вређате женскињу.

— Не рекох ли Вам, да сам махнит?

— Видим сад; но требали сте ми то пре рећи.

За овим је сад ћутао дуго а тако се јако угризао за усну, да сам видела како је шикнула кап крви. Најзад поче веома узбуђеним гласом:

— Госпођице, ја писам достојан те части, коју сте ми указали... увиђам то и молим Вас понизно, да ми опростите.

— Не чини ништа, господине! Како би било, да се вратимо?

У тај смо пар били прилично далеко на пољу; видела сам малу црквицу луверсиску где се сија кроз дрвеће.

— Да се вратимо? рече он тужно. Али, Боже мој, зар да се вратимо љутити, као непријатељи?... Реците ми, госпођице... има ли ичега на свету, што може учинити тако убоги ђаво као што сам ја па да Вам укаже своје дубоко поштовање а да збришете успомену на гадну једну реч?

Тада ми наједаред паде нешто на ум. Сетила сам се, како ми је госпођа de Louvercy јутрос причала о свом болу, који јој задаје јогунаста безбожност синовља... Видела сам малу црквицу са свим близу пред нама.

— Да, рекох наједаред. Ви бисте могли учинити нешто, што би Вам повратило моје поштовање и што би Вам чак придобило и моје пријатељство... Видите црквицу онде преко... хајде да се помолимо Богу!

Његове се веће набраше мрко; но ипак са доста нежним гласом запита:

— Је ли моја мати о том говорила с Вама?

— Јесте.

— Хоћете ли Ви то?

— Хоћу.

— Е па хајдемо!

На неколико минута после тога стали смо пред портом. Господин de Louvercy повиче појина слугу, који је радио у башти а осврнуо се кад је чуо звку кола, па га замоли, да му причува коња. Ја се сиђем с кола па помогнем и њему да се сиђе. За тим прођемо кроз порту па уђемо у цркву. Слуга се изненадио, јер није свикао гледати овде господина Рожера.

Црквица је изнутра веома проста: малена, гола, бела. Ја сам предњачила а господин de Louvercy, чија је штака по мрамору и под сводом одјекивала, ишао је за мном међу реда столова до места, које је било резервисано за госпођу de Louvercy. Ја му покажем онизак сто и рекнем полугласно:

— Сто Ваше матере.

За тим га потпомогнем руком, док се спуштао на колена, а он је то мирно трпео као дете. Онда наслони главу на руку а ја клекнем поред њега. Са дна душе сам се молила за нас обоје а његово срце омекшало те сам чула како плаче и јеца.

Кад смо се дигли, покаже ми своје сузно лице.

— Ето видите, рече, докле доводите стара војника!

— Но за то Вам је и опроштено! одговорим ја и пружим му руку.

Онога се часа опет одвезосмо, још једнако брзо, но не онако нагло као пре. По што је легло његово узбуђење, развеселио се чисто па је долазио сељаке, које смо онде онде срстали по путу, и питао их шта раде, па ми је после са саучешћем причао

о њима. Ја сам у осталом још пре знала, да му његова повученост није сметала, да много добро почини у околини, у којој је био веома омиљен.

Кад смо дошли у парк, опазили смо на савијутку једнога дрвореда троје њих, који су лагано ишли пред нама; били су то: госпођа de Louvercy, господин d' Éblis и Сесила. Као да се здраво изненадили, кад су мене видели с господином Рожером.

— Мати, викне он, смешећи се, ја мишљах да сам отео и одвео госпођицу d' Etta а она отела и одвела мене... А знаш ли, камо ме је одвела?... Не знаш!... И не слутиш... Но, оставићу њој ту радост, да ти она сама саопшти.

Скочим с кола па госпођу de Louvercy, која је изгледала да је све већма и већма узнемирена, поцвучем у страну и пришапнем јој:

— Одвела сам га у цркву... молио се Богу!

Она врикне на ме жестоко притисне на своје груди.

— Ох, моје слатко, слатко дете!

А после мале почивке, уздахнувши, дода:

— Као што се чини, сва ми срећа долази уједаред... та знате ваљда... Сесила...?

На ми покаже Сесилу крај господина d' Éblis.

— Да, знам, рекох.

Ко би икад могао помислити, да ће она изабрати тако разборито и да ће он са своје стране... Е, има и добри Бог дана, кад је баш добар!

Међу тим је Сесила мене узела била за руку па сад молећиво рече својој тетци:

— Оставите ме с њом насамо!

Госпођа de Louvercy и господин d' Éblis одлагано, ћеретајући с господином Рожером, који је коња терао са свим лагано. Сесила повуче мене са собом па ме по краткој, кривудавој путањи поведе у веома удаљен део парка, у тако звану еремитажу. У околици причају, да је на том месту била негда ћелија неког пустињака, којој трагове налазе у неким рушевинама, што их је пола прекрио брежуљак, сав обрастао ружама. Једина, скоро са свим одржана развалина јесте мала и врло стара зграда у облику неке врсте сводасте арке, под којом у малу корито извире извор потоку, што тече кроз шуму. Повелик комад земље унаоколо мора да је становнику разорене ћелије служио као башта, данас је то изравњена чѣста, нека врста шеталишта, по којој су овде онде одржане групе висока дрвећа. Тај крај изгледа особено умилан па ипак дивљ; има нешто од неке свете долине, неке угодне самоће, која подсећа на крајеве, у којима се у близини старинског студенца одигравају вилинске и пастирске игре.

Онамо ме је одвела Сесила а путем није ни речи проговорила; онда ме је погледала са забринутом нежношћу па ми, бризнувши у плач, пала око врата.

— Ej, стала је јецати, ја га отимам од тебе... ја га отимам од тебе!

И ја проплачем на прошапнем:

— Баш си луда!... Шта то мислиш којешта?... Немој себи бамбадава кварити срећу!

— Ти си била тако добра спрам мене, настави она, плачући, тако племенита... он ми је рекао... Ах, ти си једина била њега достојна... ти једина... Ти га ваљда ниси и сувише љубила, је ли?

— Али, слатка, не говори којешта... та ја сам му била само пријатељица.

— Ја, ја га обожавам... Слушај... овде, на овом дивном местанцету, ту ми је рекао, да ме љуби... ту ме је питао, да ли хоћу да му будем љуба вереница... па ту бих волела да ме сахране, кад умрем — мислиш ли ти, да то може бити?

— То не знам, злато моје... али знаш ли ти, да говориш све којешта.

— То је за то, што одиста писам са свим при себи... Али да ли ће он бити са мном срећан... шта ти мислиш?... А ја бих тако волела, да буде срећан!

— Биће он срећан, чедо моје

Дакле ми ништа није било уштећено. — Прекидам причу, не могу да је наставим.

Шта да радим? — Видећу сутра... питаћу мајку. Решила сам се да јој све кажем.

XV

2 августа

И моја је мајка, као и цео двор, дознала синоћ за то, да се Сесила верила. Ма да мора да је зацело у највећем степену била ожалошћена па чак и озлојеђена, ипак је новину дочекала мирно, ведро, са смешењем, а то је за ме био добар пример. Само, кад ме је оставила на степеницн, рекла је просто:

— Тај господин има коничан укус!

Јутрос ме је преухитрила те ушла у моју собу, баш кад сам се ја пробудила од веома кратка сна. По што ми је снажно стисла руку, рекла ми је:

— Злато моје, овај час су ми госпођа de Sauves и госпођа de Chagres саопштиле, да ће још данас отпутовати са својом браћом. Могу само изјавити, да ми се њихово поношење сниди веома смешно; то значи признати своје разочарање, свој јед — то је малично, то је јадничкн!... Нас две смо и сувише поносите за такво што, је ли, чедо моје?

— Тако је, мајко.

— Нас две умемо подносити с достојанством, па ма да ће бити веома незгодно, остаћемо ипак

још четирнаест дана или три недеље овде те ћемо се чинити невеште — бар то је моје мишљење... Хоћеш ли ти то моћи поднети?

— Трудићу се.

— У осталом, чедо моје, у овакву случају је бегство исто тако неразборито, као што је нечасно... Боље је навикнути се на учинак и оштро му гледати у очи те тиме ослабити утецај му... је ли да је тако?

— Ја још не знам.

— Но, па видећеш... Успреће ли то твоју снагу, отпутоваћемо. Мораш ми већ опростити, чедо моје, што твоју невољу схватам нешто суровије, место да плачем с тобом... паметније је, видиш... човек не сме никад мазити своје боле... Дај да те пољубим... ти знаш, да те ја волим!

На онда оде натраг у своју собу, да се, као што ја мислим, сама исплаче.

Резултат мога размишљања преконоћ јесте овај: Тако сам често у животу чула, како исмевају вечност љубави а о сталности срца, нарочито у женскиња, говоре као о бајци, те не смем себе у том погледу да узмем као изузетак; но ипак никако не могу да замислим, да ће моје срце икада, чак и у најдаљој будућности, дати места осећају, који би истиснуо прву љубав. Да ли оправдано или не — ја сам уверена, да ћу вазда љубити човека, кога сам једаред стала љубити са свом страшћу, са свом душом, с пуном снагом свега свога бића. Не могу ни да замислим, да бих икада, с овим осећајем у срцу, могла поћи за другога. Ако се у унутрашњости мојој не деси веома велика промена — а то ја нити очекујем нити желим — никад се не ћу удати. Док ми Бог поживи моју мајку, живећу код ње и за њу. Ако њу преживим, повратићу се у манастир, у којем сам провела своју младост и никад више не ћу изаћи из њега. Знам, да онда не ћу бити са свим несрећна; дабогме да ћу понети онамо јаду, али ћу онде наћи утехе. Не узевши у обзир појезију манастирског живота, моћи ћу у свом учитељичком раду бар привидно наћи пожртвовне материнске љубави, кад ми је већ суђено, да материнску љубав познам само привидно. Што сам некад чинила за Сесилу, чиниће онда за друге и у том ћу наћи отштете за породицу.

По што сам толико на чисто изашла с будућношћу, радиће како жели моја мајка, њен понос одговара мом поносу. Стидела бих се, кад бих напрасним одласком доказала, да ми није право. Без сумње ће много патити; али ја мислим, да ми је јучерашњи дан дао да окусим све, што у том човек може претрпети.

(Наставиће се)

КЊИЖЕВНОСТ

МАРКО КРАЉЕВИЋ И МУСА ЋЕСЕЦИЈА

Није пиво турско момче младо,
У Стамболу у џаној механи,
Пола пије, пола дору даје,
А дорату тихо говорио:
„О, дорате, моје десно крило!
„Ево дворих цара честитога,
„Дворих цара девет годин' дана
„О свом трошку и ашлуку моме —
„Не даде ми паре, ни динара;
„Не даде ми коња од међдана;
„Не даде ми сиљха, ни оружје;
„Не даде ми Босне пашалука;
„Нит' ми даде Румелије равне;
„Нит' ми даде Анадола црна —
„Вјера моја ни дворит' га не ћу!
„Ја ћу јунак у Приморје сићи,
„У Приморју мјесто загледати,
„Па ћу танку начинити кулу,
„Око куле ићи кат авлију,
„У авлију воду доводити,
„Па се јунак хаси учинити.
„Разбијаћу бале и товаре,
„И царске ћу даће уставити
„И царску ћу хазну отимати —
„А цара ћу на међдан звати."
Што је џано момче говорило,
То тријезно момче учинило;
Ја, које је турско момче младо?
— Да бијаше Муса Ћесеција!
Муса јунак у Приморје сиђе;
У Приморју мјесто загледао,
Па је танку начинио кулу.
Око куле ићи кат авлију,
У авлију воду доводио;

Па се јунак хаси учинио.
Све разбија бале и товаре,
И царске је даде уставио,
И царску је хазну отимао —
И цара је на међан зазвао.
Сједе Муса ситну књигу пише:
„Султан царе, свечево кољено!
„Дворих тебе девет годин' дана,
„Не даде ми паре, ни динара;
„Нит' ми даде коња од међана;
„Не даде ми силха ни оружје;
„Не даде ми Босне пашалука;
„Нит' ми даде Румелије равне;
„Нит' ми даде Анадола црна.
„Вјера моја, ни дворит' те не ћу!
„Ја сам јунак у Приморје сам'о,
„У Приморју мјесто загледао,
„Па сам танку начинио кулу;
„Око куле ћи кат авлију,
„У авлију воду доводио.
„Јунак сам се хаси учинио!
„Све разбијам бале и товаре,
„И даде сам твоје уставио,
„И хазну сам теби отимао.
„Султан царе, свечево кољено!
„Ето теби књиге јадовите,
„Добро види, што ти књига каже:
„Хајде мени на међан јуначки!
„Ако мени излазити не ћеш,
„Тражи, царе, за се џебелију!"
Кад начини књигу јадовиту,
Он ми књизи књигоношу нађе,
Опреми је столу и Стамболу
На кољено цару честитоме.
Кад му књига шаровита дође,
А у руке цару од Стамбола —
Кад је царе књигу прегледао:
Би л' му мило? — Не би николико!
Ал' му друга бити не могаше;
Он саставља лале и везире,
Па говори царе од Стамбола:
„Моје лале, а моји везири!
„Види мени књиге јадовите
„Од ђидије Мусе Ђесеције.
„Ево ми је књигу опремио,
„Да му идем на међан јуначки,
„До онога до Приморја равна,
„Да јуначки међан дијелимо.
„Ако ли му излазити не ћу,
„Да му тражим за се џебелију.
„Ја сам јунак врло остарио,
„Г'дје ћу себи џебелију наћи?"
А говоре лале и везири:
„Султан царе, свечево кољено!
„Ми ћемо ти џебелију наћи
„У Стамболу дели-башу Ибра —
„Јесте јунак кави на међану!"
Говорио царе од Стамбола:
„Лале моје, а моји везири,
„Добав'те ми дели-башу Ибра!"
У то лале на ноге скочише,
Добавише дели-башу Ибра.
Када Ибро на дивана дође,
Он под царом пољуби сердоду,
Преви руке, а стаде га дворит'.
Цар је њему тихо говорио:
„Ој, ђидијо, дели-баша Ибро!
„Би л' се јунак у се поуздао,
„Да за мене на међан изиђеш
„Са ђидијом Мусом Ђесецијом,
„Да јуначки међан раздвојите —
„Ишти блага, колико ти драго!"
Ал' говори дели-баша Ибро:
„Султан царе, свечево кољено!
„Ја се смијем у се поуздати,
„За те, царе, на међан изићи,
„И са Мусом међан дијелити —
„Даћеш мени три товара блага
„И даћеш ми Босну пашалука."
А говори царе од Стамбола:
„Ој, ђидијо, дели-баша Ибро!
„Ево теби три товара блага,
„И ево ти Босну пашалука,
„Ако Бог да и снесе крајина,
„Те сагубиш Мусу Ђесецију!"
Па говори дели-баша Ибро:
„Султан царе, свечево кољено!
„Дај ти мени тридесет делија;
„Има мени до Приморја равна —
„Мало, много тридесет конака,
„Док ја јунак у Приморје сиђем.
„Први јунак на конака дођем,
„Ја ћу теби делију вратити;
„Док ја сиђем тридесет конака,
„Вратићу ти тридесет делија,
„Нека теби, царе, казивају,
„Докле јунак јесам салзано."
Даде царе, не рече ријечи,
Даде њему тридесет делија.
Дели-баша на ноге скочио,
А за њиме тридесет делија,
И ето га низ бијеле дворе —
Он ми оде до Приморја равна.
Како који конак учинио,

По једнога делију вратио;
Докле Ибро у Приморје сиђе,
Он похарчи тридесет конака,
Све поврати тридесет делија,
Да ми кажу цару у Стамболу,
Да је Ибро у Приморје сишо —
У Приморју конак учинио. —
А Муса је рано уранио,
Па је сишо низ бијелу кулу
Шадрвану, студеној водици,
Он узима турски абдест на се
И клањао ранога сабаха.
По што Муса текмил учинио,
Он погледа пољу зеленоме —
Угледао сајванли чадора,
Под чадором делибашу Ибра;
Пред чадором копље убојито,
А за копљем дебела путаља —
Ал' се Муса јаду досјетио,
Да је главом царев џебелија.
Отален се натраг повратио,
Поврну се уз бијелу кулу,
Па прикити силха и оружје,
А у руке челикли нацака —
Ето Мусе низ бијелу кулу.
Муса сиђе у подрум дорату,
Он опреми својега дората,
Изведе га каменој авлији,
„Јалах!" рече, посједе дората,
Ишћера га на авлинска врата,
Отјера га пољем зеленијем,
До чадора делибаше Ибра.
Како дође сајванли чадору,
Муса њему турски селам викну.
Ибро њему селам не прихвађа,
Веће пије лозовито пиво.
А Муси је врло мрско било,
Гдје му не ће прихватит селама;
Он узима челикли нацака —
Од себе је нацак отурио,
Он погоди делибашу Ибра
Насатице међу лопатице —
Четири му ребра саломио.
Он одјаха дебела дората,
Па узима челикли нацака:
Преби њему ноге у кољеним,
И преби му пребијеле руке.
Па он сједе под сајван чадора,
Па дохвати дивит и калема
И хартије, књиге без јазије,
Па је ситну по кољену пише:
„Султан царе, свечево кољено!
„Што ми шаљеш своје говедаре,
„Што не шаљеш од боја јунаке?
„Ето теби делибаше Ибра,
„Спремам ти га столу и Стамболу!"
Кад је таку књигу начинио,
У егбета књигу утурио;
Он узима делибашу Ибра,
Јами њега по свилену пасу,
Па га тури на коња путаља.
Кад га тури на коња путаља,
Испод коња ноге сапезао,
О ункашу руке утегнуо,
Да не пане са коња путаља;
Па је њему тихо говорио:
„Ој, чу ли ме, делибаша Ибро!
„Када сиђеш столу и Стамболу,
„Извадиђеш књигу из егбета
„И дати је цару од Стамбола."
Па дозиваше слугу Хусеина:
„Испратићеш делибашу Ибра,
„Нека иде столу и Стамболу."
Тада Ибро покрену путаља,
Оде Ибро до Стамбола града.
Куда иђе до Стамбола сиђе;
Под царске је ћошке долазио,
Под ћошцима узапти путаља.
Царе га је грдна опазио,
Опази га каменој авлији,
Па на млађе вику учинио:
„Иђ'те, сиђ'те каменој авлији,
„Одријеш'те делибашу Ибра,
„Повед'те га на бијелу кулу!"
У млађега поговора нема,
Већ сиђоше каменој авлији,
Одр'јешише делибашу Ибра.
Проговара делибаша Ибро:
„Завуците руке у егбета,
„Извад'те ми књигу шаровиту!"
Млађи њему књигу извадише;
Па узимљу делибашу Ибра,
Однесоше цару на дивану
И са њиме књигу шаровиту —
Дадоше је цару од Стамбола.
Кад је царе књигу прегледао —
Би л' му мило? Не би николико!
Па говори делибаши Ибру:
„Ој, ђидијо, делибаша Ибро!
„Ко те тако грдна начинио?"
„Начини ме Муса ћесеција
„И теби је књигу опремио!"
То цару је врло мрско било.
Он сазиваше лале и везире,

Туде царе диван учинио.
Проговара царе од Стамбола:
„Лале моје, а моји везири!
„Вид'те грдна делибаше Ибра,
„Што је Муса од њег' урадио;
„И књигу ми ево опремио,
„Да му идем на мејдан јуначки,
„Да не шаљем за се говеђаре.
„Већ да тражим од боја јунака!"
Ал говоре лале и везири:
„Султан царе, свечево кољено!
„Јесмо чули, јесмо разумјели
„У Мединн троглав арапина.
„Да је јунак карара му нема.
„Ти начини турали фермана,
„Па га шаљи Ћаби и Мединн,
„На кољено троглав арапину,
„Не би л' за те на мејдан изишо."
Када царе разуми бесједу,
Што говоре лале и везири,
Он начини турали фермана,
Па га шаље Ћаби и Мединн
На кољено троглав арапину.
Оде ферман земљом по Ћенару —
Ферман сиђе Ћаби и Мединн
На кољено троглав арапину.
Кад је арап ферман проучио,
Одмах арап на ноге скочио,
Па с' опреми на бијелој кули.
На млађе је вику учинио:
„Хај'те, сиђ'те у подруме мрачне,
„Док се јунак на кули опремим;
„Опрем'те ми суре бедевију,
„Јер ми ваља до Стамбола сиђи!"
Млађи брзо на ноге скочише,
И сиђоше у подруме мрачне,
Опремише суре бедевију,
Изведоше каменој авлији.
Док се арап на кули опреми,
Ет' арапа кули низ бојеве.
Арап сиђе каменој авлији,
Па прихвати суре бедевију.
„Јалах!" рече, сједе на кобилу;
Ишћера је на авлинска врата —
Отјера је столу и Стамболу.
Куд год иђе до Стамбола сиђе.
На диван је цару долазно,
Па под царом пољуби сердаду,
Преви руке, стаде га дворити.
Па му царе тихо говорио:
„Ој, ћидијо, троглав арапине!
„Јесам чуо, казују ми људи,
„Г'дје си јунак кави на мејдану —
„Би л' се смио у се поуздати,
„За свог цара на мејдан изићи:
„Ишти блага, колико ти драго!"
„Бих ја, царе, живота ми мога!
„Не ћу теби царе ни динара,
„Док ја јунак до Приморја сиђем,
„Ако Бог дâ и снесе крајина,
„Те сагубим Мусу ћесецију,
„Онда ћемо с', царе, погодити!"
Тада арап на ноге скочио,
А царе му дову учинио —
Оде арап са царског дивана.
Арап сиђе каменој авлији,
„Јалах!" рече, посједе кобилу,
Отјера је до Приморја равна.
Куд год иђе, у Приморје сиђе,
У Приморју конак учинио,
И разапо сајванли чадора,
Пред чадором копље ударио —
Он привеза суре бедевију,
И туде је ноћцу преноћио.
А Муса је рано уранио,
А на својој пребијелој кули —
Ето Мусе низ бијелу кулу.
Муса сиђе на камен-авлију.
Право дође шадрван водици,
Па узима турски абдест на се —
Муса клања ранога сабаха.
По што Муса текмил учинио,
Он погледа пољу зеленоме,
Нешто му се даде погледати,
Док онази сајванли чадора,
Под чадором црног арапина,
Пред чадором копље убојито,
А за копље суре бедевија;
Па се Муса јаду осјетио,
Да је главом царски цебелија.
Ето Мусе уз бијелу кулу;
Муса паде у своју одају,
Па прикити силха и оружје,
А у руке челикли нацака,
Па ето га низ бијелу кулу.
Право Муса у подруме сиђе,
А опреми својега дората,
Изведе га каменој авлији,
„Јалах!" рече, посједе дората.
Ишћера га на авлинска врата —
Оде Муса пољем зеленијем,
До чадора троглав арапина.
А кад Муса до чадора дође,
Селам турски арапину виче.

Арап њему селам прихватио —
Пред селамом на ноге скочио;
Питаше се за мир и за здравље.
А говори Муса Ћеселија;
„Ој, ђидијо, троглав арапине!
„Јеси ли ти царев џебелија?“
— „Јесам, Муса, живота ми мога!“
Тада Муса тихо говорио;
„Хајд прихвати копље убојито
„И посједи суре бедевију,
„Да јуначки међан дијелимо!“
На мах арап на ноге скочио,
Па прихвати копље убојито,
А појаха суре бедевију —
Ишћераше на поље зелено,
Па се копљим најпре ударише —
Преко њиха копља прелетјеше.
А ђидије Мусе Ћеселије —
За оштру је сабљу прихватио,
А под собом потиште дората,
На пристиже црног арапина —
Кад пристиже црног арапина,
Осјече му са рамена главу,
Ухвати му суре бедевију,
Одведе је пребијелој кули.
Свеза коње у подруме мрачне,
Па ето га на бијелу кулу,
Па дохвати дивит и калема,
И хартије, књиге без јалије,
Па је ситну на кољену пише:
„Султан царе, свечево кољено!
„Зар не знадеш, ни хабера немаш —
„Сагубих ти троглав арапина!
„Ето тебе књиге јадовите,
„Добро види што ти књига каже:
„Ја ми хајде на међан јуначки,
„Ја ми тражи боље џебелије!“
Кад је таку књигу начинио
Он ми књизи књигоношу нађе —
Опреми је столу и Стамболу
На кољено цару честитоме.
Куда иде хитар књигоноша,
Куда иде, до Стамбола сиђе,
До дивана цара честитога,
Па му даје књигу јадовиту.
А кад царе књигу прегледао,
Он састављ лале и везире.
Кад састави лале и везире,
Па говори царе од Стамбола:
„Лале моје, а моји везири!
„Вид'те добро, што ми књига пише,
„Од ђидије Мусе Ћеселије —
„Сагуби ми троглав арапина!
„Па је мени књигу опремио,
„Да му тражим бољег џебелију,
„Ако му га ја наћи не могу,
„Да му идем на међан јуначки!“
Лале шуте, ништа не говоре,
Проговара Ћуприлић везире:
„Султан царе, свечево кољено!
„Ја бих теби по истини казо:
„Јесам чуо, казују ми људи,
„А у накву граду Вишеграду,
„И под градом ледена зиндана —
„У зиндану Краљевићу Марко.
„Марко лежи у зиндану туде
„Мало, много — дванаест година,
„Јесте јунак кави на међану,
„Кави јунак, карара му нема.
„Већ ти пиши турали фермана
„На првјенца Хуса капетана,
„Нек ти спреми Краљевића Марка,
„До Стамбола града царевога!“
Када царе разуми бесједу,
Он начини турали фермана,
На првјенца Хуса капетана:
„Спреми мени Краљевића Марка
„Из мојега ледена зиндана,
„Нек ми иде столу иСтамболу!“
А кад царе ферман начинио,
Он добави хитра татарина,
Што му носи турали фермана —
Оправи га граду Вишеграду,
На првјенца Хуса капетана.
А кад ферман Вишеграду дође,
На првјенца Хуса капетана,
Он на млађе вику учинио:
„Ха'јте часом ледену зиндану,
„Изведите Краљевића Марка!“
У млађега поговора нема,
Већ одоше ледену зиндану,
Изведоше Краљевића Марка,
Изведоше на бијелу кулу.
Говорио Хусо капетане:
„Ој ђидијо, Краљевићу Марко,
„Тебе царе од Стамбола тражи!“
А куд зачу Краљевићу Марко,
Преклони се и два и три пута:
„Хвала Богу и данашњем дану,
„Кад ме царе од Стамбола тражи!
„Ја ћу ићи, кад ни доћи не ћу!“
Па од земље на ноге скочио,
А пред њиме царев татарине,
Па сиђоше каменој авлији;

На готове коње посједоше,
Отјераше столу и Стамболу.
Куд год ишли до Стамбола сишли;
На дивану цару долазили.
А да видиш Краљевића Марка
Када цару на дивана дође:
Преклони се и два три пута,
А под царом пољуби сердару —
Преви руке, стаде га дворити.
А цар Марку тихо говорио:
„Ој, ђидијо, Краљевићу Марко!
„Ја сам чуо, казују ми људи,
„Гдје си јунак карара ти нема;
„Би ли за ме на мејдан изишо
Са ђидијом Мусом Ћесенијом“ —
„Ишти мала, колико ти драго!“
А говори Краљевићу Марко:
„Султан царе, свечево кољено!
„Како ћу ти мејдан дијелити —
„Ево пуно дванаест година,
„Како лежим у леден' зиндану,
„Већ је мени тело потавњело.
„Веће, царе, од Стамбола града —
„Ја ћу за те на мејдан изићи,
„И са Мусом мејдан дијелити,
„Па што Бог дâ и снесе крајина!
„Дај му'лета до четерес дана,
„Да с' одмарам у пјаној механи;
„И паћеш ми крану јаловицу,
„Која није скоро се водила —
„Уходила девет годин' дана,
„Да ја пијем и да једем туде!“
Даде царе, не рече ријечи;
На ашчије сркле учинио:
„Вод'те мени Краљевића Марка,
„Нека једе, а нека и пије
„У механи колико му драго!“
Одведоше Краљевића Марка,
Одведоше у пјану механу.
Заклаше му краву јаловицу,
Која није скоро се водила —
Уходила девет годин' дана,
Донијели пива и једива. —
Марко с' одмара у пјаној механи:
Није пива, а чорбу присрче,
И ме'кога хлеба бијелога —
А не једе дебелога меса.
Ашчије га цару опадале,
Да ђидија Краљевићу Марко,
Не ће Марко дебелога меса.
Царе њега на диван затражи.
Оде Марко цару на дивана
И понесе дебелога меса.
Меса носи у десници руци.
А у другој масти у кашици.
Када цару на дивану дође,
Цар је њега сухал учинио:
„Што не једеш дебелога меса?“
Тада Марко месо потурио,
Он га тури — паде по дувару.
„Има л' царе, штогод на дувару
„А од твога меса дебелога?“
Тада царе тихо говорио:
„Нема, Марко, живота ми мога!“
Из кашике мас је прољевао —
Прољевао по б'јелу дувару.
По дувару мас се стињаше,
Па му тихо говорио Марко;
„Султан царе, свечево кољено!
„Има л' штогод сада на дувару?“
— „Нма, Марко, живота ми мога!“
— „Види, царе, очињет ти вида —
„Онако се око срца мога
„Масца стиња и кувета даје!“
Тада царе тихо говорио:
„А ти хајде у моје мутваке,
„Једи и пиј, што је теби драго!“
Оде Марко у царске мутваке,
И начири до четерес дана.
Тад га царе на диван позива.
Кад је Марко цару долазио,
А царе га сухал учинио:
„Јеси ли се одморио, Марко?
— „Јесам, царе, живота ми мога!“
Опет царе њему говорио:
„Ој, ђидијо, Краљевићу Марко!
„Хоћеш сада на мејдан изићи?“
— „Хоћу, царе, живота ми мога.
„Ал' ја немам коња од мејдана,
„Нит' ја имам силха, ни оружје:
„Како ћу ја мејдан дијелити?!“
Говорио царе од Стамбола
„Хајд' не лудуј, Краљевићу Марко —
„Пуна тавла ата и парипа,
„А одаја виткије' сабаља:
„Бирај коња, ког је теби драго,
„А и сабљу, како теби драго!“
Тада Марко на ноге скочио,
Оде Марко у шикли одају,
Па пребира сабље оковане.
Коју Марко сабљу узимаше,
На кољено мало навијаше —
Пребијаше сабље оковане.
Изломи му сабље оковане,

Па је Марко цару говорио:
„Султан царе, свечево кољено,
„Овдје сабље за меџдана нема!“
Марко сиђе у топле подруме,
Па пребира ате и париће;
Кога Марко за реп узимаше.
Мимо се га из тавле истура.
Истурио тридест тавлобаша,
Па је Марко цару говорио:
„Султан царе, свечево кољено,
„Овдје коња за меџдана нема!“
Опет Марко цару говорио:
„Султан царе, свечево кољено!
„Дај ти мени турали фермана,
„Да ја идем граду Вишеграду,
„На турчина Хуса капетана,
„Да ја тражим својега шарина,
„А и своју сабљу оковану,
„Што сијече панцијера љута
„И по њему шипке од челика.“
Када царе разуми бесједу,
Што говори Краљевићу Марко,
Даде њему турали фермана,
Па он оде граду Вишеграду.
Ја да видиш Краљевића Марка,
Куд год иђе Вишеграду сиђе,
И донесе турали фермана
На првенца Хуса капетана —
Па му даде турали фермана.
Капетан је ферман проучио,
Па је Марку тихо говорио:
„Хајде, Марко, Дрини на Ћуприју,
„Па ти сједи мало на капији,
„Ту ћеш наћи својега шарина!“
Оде Марко на Дрину-Ћуприју,
Мало сједе туде на капију,
Док ево ти црног циганина.
Он ми тера дебела шарина
А на њему до два коркалука.
Кад циганин дотјера шарина,
Отовари до два коркалука.
Марко скочи од земље на ноге —
Посијече црног циганина,
И он узе својега шарина,
А запјева танко гласовито:
„Хвала Богу и данашњем дану,
„Кад ја видјех својега шарина!“
Тада Марко прихвати шарина,
Одведе га Хуси капетану,
Па је Марко тихо говорио:
„Ој, ђидијо Хусо капетане!
„Камо мени сабља окована,
„Што сијече панцијере љуте
„И по њима шипке од челика?“
А турчина Хуса Капетана,
На млађе је вику учино:
„Нађ'те Марку сабљу оковану,
„Што сијече панцијере љуте
„И по њима шипке од челика!“
А млађи су на ноге скочили,
Нађоше му сабљу оковану
У ћумезу, гдје кокоши лежу —
Дадоше је Краљевићу Марку.
А кад Марко сабљу узимао,
Па је Марко тихо говорио:
„Хвала богу и данашњем дану,
„Кад добавих сабљу оковану.
Отален се на ноге скочио,
Па он сиђе каменој авлији
До својега дебела шарина —
„Јалах!“ рече, сједе на шарина,
Отиште га друмом чавлеником.
Не ће ићи столу и Стамболу,
Право оде до Приморја равна.
Кудгод иђе до Приморја сиђе,
У Приморју конак учинио
И разапо сајвanли чадора;
Пред чадором копље ударио,
За копље је привезао шарца —
Ту ј' ноћио и добро му било.
А у јутру рано уранио,
Па с' умио, и Богу молио.
А ђидије Мусе Ђесеџије,
И турчин је рано уранио,
Па је сито шадрван водици,
Па узима турски абдест на се,
Па кланьао ранога сабаха.
Пошто Муса текмил учинио,
Даде му се нешто погледати,
Док опази сајвanли чадора,
Пред чадором копље убојито,
А за копље дебела шарина,
Код шарина Краљевићу Марко,
Г'дје се крсти на пољу зелену.
То је Муси врло мрско било.
Па ето га уз бијелу кулу,
Прикатује силха и оружје
А у руке челикли нацака,
Па накриви низ бијелу кулу.
Право Муса у подруме сађе
И опреми својега дората;
Изведе га каменој авлији —
„Јалах!“ рече, сједе на дората;
О ункашу објеси нацака,

А на раме копље убојито,
Па под собом потиште дората,
Ишћера га на авлиска врата.
Оде Муса пољем зеленијем,
До чадора Краљевића Марка.
А кад Муса до чадора дође,
Па он Марку добро јутро викну;
А Марко му боље прихватио —
Питаше се за мир и за здравље.
Па говори Муса Ћесеција:
„Ој, ђидијо, Краљевићу Марко,
„Зар си и ти царев џебелија?
„Хајде, Марко, од земље на ноге,
„И појаши својега шарина,
„И прихвати копље убојито,
„Па ишћерај на поље зелено!“
Марко скочи од земље на ноге,
Он допаде до коња шарина,
А прихвати копље убојито,
Па ишћера на поље зелено,
Па јуначке багве закопаше.
Тада рече Краљевићу Марко:
„Ој Турчине, Муса Ћесеција,
„Удри прије, да ти жао није —
„Твој је мејдан, твоје зазивање!“
Тада Муса потиште дората,
Па од себе копље отурио.
А Марко је добар бињеција,
Под њим шарац стари мејданџија —
Шарац паде на прва кољена,
А по њем' се Марко положио,
Преко њег' је копље прелетјело
И у мермер камен ударило —
Пребило се на двоје на троје.
Тада Марко копље прихватио,
А под собом потиште шарина,
Од себе је копље отурио.
А Муса је добар бињеција,
Под њим дорат стари мејданџија —
Дорат паде на прва кољена,
По њему се Муса положио,
Преко њег' је копље прелетјело,
У мермер је камен ударило —
Преломи се на двоје на троје.
За оштре се ћорде прихватише.
Куд удара Краљевићу Марко —
Жива ватра до земљице црне!
На Муси је панцијера љута
И на њему шипка од челика —
Не може га гвожђе прихватити!
Куд удара Муса Ћесеција,
Куд удара Краљевића Марка —
Жива ватра до земљице црне!
И на Марку панцијер је љути
И на њему шипка од челика —
Не може га гвожђе прихватити!
Па су витке сабље саломили,
Прихватили челикли нацаке —
Нацаџима сапла сломише.
Добар коњ се на коња натјера,
А и јунак на добра јунака.
Хватише се за грла бијела,
Па падоше у зелену траву,
Докопаше у кости јуначке.
Носише се по пољу зелену —
Мало, много љетни дан до по дне.
Већ су Марка њене попануле,
Попануле мутне и крваве;
А Муса се јако ознојио.
Док завика Краљевићу Марко:
„Посетримо, из облака вило,
„Помози ми на дугу мејдану,
„Видиш гдје ће јунак погинути!“
Ал говори из облака вила:
„Побратиме, Краљевићу Марко!
„Јесам ли ти, болан, говорила,
„Да потајну држиш у чизмама?“
Тада се је Марко досјетио,
Што му вила из облака виче,
Па у чизму руку завлачио,
Па извади черкезића ножа,
Па распори Мусу Ћесецију
Од учкура, до грла бијела
Мртав Муса притиснуо Марка,
Док се Марко испод њег' избави —
Би се добар чојек укопао!
Тада Марко њега распорио,
Ал' у Муси три срца јуначка;
Једно се је срце уморило,
Друго се је јако ознојило,
На трећему гуја присојкиња,
Па је гуја Марку говорила:
„Мол' се Бога за ђавола свога,
„Гдје с' нијесам прије пробудила,
„Јер би тебе жива задавила!“
Марко с' руком удри по кољену,
Па је јунак тихо говорио:
„Авај мени до Бога милога,
„Што погубих онаког јунака!“
Оде Марко у поље зелено,
Где је с Мусом мејдан дијелио —
Тражи комад сабље оковане.
Док је Марко комад налазио,
Тада Муси осијече главу.

Па је тури Шарцу у зобницу.
Ту се мало одморио Марко,
Па од земље на ноге скочио,
И он спреми себе и шарина —
„Јалах!“ рече, посједе шарина,
Отјера га до Стамбола града.
Кудгод иђе до Стамбола сиђе.
Тада цару на муштулук лете:
„Дај муштулук, царе од Стамбола,
„Ево теби Краљевића Марка,
„И од Мусе он ти носи главу!“
Који први на муштулук дође —
Даје царе благо небројено;
Који други на муштулук дође —
Даје царе коња нејахана;
Који трећи на муштулук дође —
Даје царе чоху нерезану.
У то доба Краљевићу Марко,
Он ми цару на дивана дође;
Преклони се неколико пута,
И под царем пољуби сердаду.
Из зобнице извадио главу
И тура је на дивана царска.
Када царе главу опазио,
Од милине на ноге скочио,
Па прилази Краљевићу Марку,
Па га плесну руком по рамену:
„Бе аферим, мој сиви соколе,
„Још у краља има кахримана!
Опет њему царе говораше:
„Ој ђидијо, Краљевићу Марко,
„Ишти блага, колико ти драго!
„Ал' да ти дам Босну пашалука,
„Јал' валилук равну Румелију,
„Јали црну земљу Анадола?“
Тада Марко тихо говорио:
„Хвала, царе, свечево кољено!
„Не ћу теби блага небројана,
„А нити ћу Босне пашалука,
„Ни валилук земље Румелије,
„Нити црне земље Анадола;
„Веће, царе, живота ти твога,
„Дај ми, царе, турали фермана,
„Да ја сиђем граду Вишеграду —
„Са твојијем турали фермаком,
„Да ја заспем ледена зиндана,
„Да у њему тавновања нема!“
А кад царе разуми бесједу,
Он начини турали фермана,
Па га даје Краљевићу Марку:
„Хајде, Марко, куд је теби драго,
„Нико т' на пут излазити не ће
„Са мојијем турали ферманом!„
Тада Марко на ноге скочио,
Преклони се неколико пута,
Па под царом пољуби сердаду,
Оде натраг са царског дивана,
Право, здраво низ бијелу кулу.
Марко сиђе каменој авлији
До својега дебела шарина,
А за њиме царе пристануо,
Царе сиђе каменој авлији —
Тада Марко појаха шарина:
„С Богом, царе, од Стамбола твога!“
— „Хајде, Марко, хајирли ти било!“
Тада Марко потиште шарина,
Ишћера га на авлинска врата,
Са авлије ситнијем сокаком.
Све га прати мало и велико —
Испратише из Стамбола града.
А ђидије Краљевића Марка,
Куд год иђе, Вишеграду сиђе.
На прзенце сркљет учинио,
Док засуше ледена зиндана.
Марко засу ледена зиндана
Па запјева ситно гласовито:
„Хвала Богу и данашњем дану,
„Кад ја засух ледена зиндана,
„Виш' у њему тавновања нема!“
Тада Марко потиште шарина,
Отјера га завичају своме.

* * *

Ову сам пјесму још године 1891 забиљежио у Чајничу са уста мухамеданца гуслара Омера Велића из џемата Милетковићи а котара чајничкога. Пјесму сам ја тражио и желио сам још у траг ући и замрћити је, јер ходајући по турским кахвама и хановима слушао сам, кад би се започео разговор о старинама и рушевинама, да има у Вишеграду засута тамница (зиндан), у којој је Србин-јунак Краљевић Марко тамновао двапаест година. По што је за цара подијелио међан и погубио Мусу Ћесенију, ништа од цара не прими, до ли »турали фермана«, да може засути проклету тамницу. Толико му је она додијала, да је све царске понуде одбио при тој »крви на очима«; веле, да је то била највећа невоља у животу Маркову и с тога је засуо, па ускликнуо: »Више у њему нико тамновати не ће!« Тада су му цигани ухватили коња-шарина и товарили га; Шарац, бјежећи пред хртовима, прескакао је Дрину, гдје се и данас

познају копита у камењу, а од сабље Маркове трагови.

Тако ми је китио народ о Марку и кули вишеградској, која и данас стрши на клисурама ниже Вишеграда и огледа своје опало и потавњело лице у валовитој Дрини; но казаше ми, да о том има и пјесма. Ја, колико сам желио чути о тамници Марковој, још сам желнији био да чујем, како рађа мухамеданци пјевају, славе и хвале српскога Ахила, нашега Марка, те поручим по пјевача.

Једнога дана изби преда ме сухоњав, висок човјек; мрка лица а упалих образа; на њему рухо сеоско а око феса обмотана бијела марама; бијаше претурио тридесету годину. Каза ми се ко је, а ја с њим у собу. Добавим гусле и он поче да пјева, а ја — биљежи!

По што пјесму довршн, видим, да је варијант већ познате и објелодањене о Муси и Марку, но да је дуља и — мухамеданска. Још је у њој чудновато, да се пјева о »чорби«: Марко срче *чорбу*, а не једе »дебелога меса«. Ово се ријетко чује у народу; народ држи до меса, а за чорбу не мари.

Пјесма је вјерна Омерову пјевању, а два је пута *дуља* од Вукове; има 843 стиха. Како још није нигдје јавности предана, шаљем је ево »Стражилову«, да и његови читаоци виде, како наша браћа мухамеданци опјевају Марка.

У Требињу 1894 **Ст. Р. Делић**

КОВЧЕЖИЋ

КЊИЖЕВНЕ БЕЛЕШКЕ

— У Београду су из државне штампарије краљевине Србије а под натписом „Крај обала охридског језера“ изашле белешке Бранислава Ђ. Нушића. У књизи има 33 слике (тако стоји на натпису).

— Сретен Пашић, директор варошанске више гимназије, и Милан Шевић, професор у I београдској гимназији, саставили су српску читанку за I и II разред средњих школа у Србији.

— Из „Нашег Дома“ од ове године прештампана је у засебну књигу расправа А. Букића „Нешто за историју ц. кр. српске хусарске регименте“.

— Из „Subotičkih Novina“ прештампана је у засебну књигу „Успомена на Карола Драгутина Милодановића, некадашњег уредника „Суботичког Гласника“, буњевачко-српског новинара“. Успомену је ту написао др. Душан Петровић.

— Из листа „Il Diritto Croato“ прештампана је расправа Переслава Старигрдског „I Gesuiti e l' educazione della gioventu nella Dalmazia“.

— По подацима неког варшавског статистичара нашло је године 1893 две хиљаде дела на пољском језику, и то наступљена је општа књижевност и уметност са 150 нових књига, појезија и драма са 80, романи и новела са 120, шаљива игра са 30, теорески научна књижевност са 80, филозофија са 30, историја и критика књижевности са 60, светска историја са 20, биографија и географија са 20, политичка економија са 40, математика и природне науке са 30, хигијена са 30, јурисприденција са 40 дела и т. д.

БЕЛЕШКЕ О УМЕТНОСТИ

— У краљевском народном позоришту у Београду ангажовао је за главног редитеља Андрија Фијан и ступио је први пут као ангажован члан у натписној улози Шекспирова „Коријолана“. Но као да је са његовим доласком у Београд настало непадовољство за кулисама београдске позорнице. Бар се „Српска Застава“ зло тужи на интенданта др Николу Петровића Беди га, да неправедно напљачује глумце, да им улоге дели којекако, да је растерао сав подмладак, јер је млађим глумцима одузео све улоге само за то, да се задовоље амбиције старијих. Тако је, као што нели „Српска Застава“, дародитом Љуби Станојевићу одузео све његове главније улоге, у којима је стекао општу хвалу и име правог уметника.

— У Загребу је на земаљском казалишту, као прва прилика после ферија, приказана била пре неколико дана Деметрова „Теута“. Улогу Дмитра Хварданина играо је том приликом Милош Цветић. Референат „Obzor“а не изражава се баш најповољније о Цветићу. Пребацује му да „нема сваге и мере, да осим прикаиавног јунака, да говори од срца к срцу, да као на јуриш на лепом и виносном месту освоји слушаоца“. Признаје му, да је имао „местимице лепих момената“, али су, вели, „после таквих надошли слабији, који су набрисали добар дојам првих“. — Истога је вечера дебитовао у Загребу у улози Миливоја у „Теути“ негдашњи члан нашег овостраног позоришта Делина. О њему вели горе споменути референат, да ће „судећи по овим малим приликама, у којима се појавио на позорници, бити у њега способава и дара, да уз добру школу и неуморну вежбу постане добар глумац.

САДРЖАЈ: Песништво: Јелка. Дневник једне жене. — Књижевност: Краљевић Марко и Муса Ћесесија. — Ковчежић: Књижевне белешке. Белешке о уметности.

„СТРАЖИЛОВО“ излази сваке недеље на читаву табаку. Цена му је 5 фор. а. вр. на целу годину, 2 фр. 50 новч. на по године, 1 фр. 25 новч. на четврт године. — За Србију и Црну Гору 14 динара на годину. — Рукописи се шаљу уредништу а претплата књижарници Луке Јоцића у Нови Сад. — За Србију прима претплату књижарница В. Валожића у Београду.

Издаје књижарница Луке Јоцића. **Срп. штампарија дра Св. Милетића.**

немирно прелетале са предмета на предмет. Мирно је седео и по некад је грдио несташно ђаче, које се немирно час њихало на орах, час силазило са њега. Са ораха се видело преко прњавора на друм.

Мало доцније изађе и други ђак. То је већ био одраснији дечко. Чим се приближи дрвету, запита:

— Иду ли?

За тим дозове оног с дрвета.

Кад се онај спусти на дохват руке му, брзо га ухвати за ногу па га свуче с дрвета. Сад настане борба, који ће горе.

Стари их је калуђер само мирно посматрао, ни на ум му није пало, да их кори. Знао је да су несташни, па га није ни бунило.

— Ено их! — викне онај већи с дрвета. Он је дотле свладао био слабијег и успео се горе.

— Иду ли? — дотрча и трећи ђак, који је стајао у манастирских вратих и само чекао знак, да јави горе.

— Иду, ја чујем кола! — одазва се млађи доле, метнувши руку на ухо, а сав се превио према прњавору, од куд се чуло зврјање кола.

Онај старији брзо скочи чак с дебла и појури у манастир; онај други хтеде за њим да га стигне, но задоцни се те поче викати за оним.

Стари калуђер на клупи, који је све ово чуо и видео, остаде са свим миран. Лагано скине шешир, раскопча дугме испод врата од горње хаљине и тако по вољи раскомоћен настави свој свакидањи посао.

Од прњавора према манастиру чула се све то јача лупа кола.

У манастиру су били сви узнемирени. Прозори игуманових соба беху широм отворени.

Игуман је за ово време такођер седео у својој соби, но кад је чуо дечји глас, да иду, брзо се сишао и ено га баш сада изађе пред манастирска врата.

Кола се међу тим већ видела на путу од прњавора к манастиру.

Стари калуђер на клупи још седи мирно. Ништа га не интересује ова врева око манастира, па ни онај мирис, што тако величанствено кади ходнике од манастира. Он седи мирно и све посматра без учешћа. Пред манастиром се гласно говори и са интересовањем гледају на кола, која су већ неколико корачаји пред клупом, где седи стари; кола пролазе поред њега, он само мало мрдну главом и опет оста непомичан.

И ако је ово сада дошла сестра игуманова, жена неког доктора, са ћерком, далеко негде од Фрушке, на кратко време, стари кале на клупи, отац Иринеј, ипак се не маче са свога места.

Отац Иринеј у опште није миловао госте. Није волео нова познанства, на етикецију, стискање руку, на клањасање; он није био за то; он је научио сам собом мирно у својој ћелији.

За оца Иринеја причаше један његов рођак, који је врло ретко долазио у манастир, да га је мати још од рана детињства учила побожности. И сама је била јако побожна, и ако је била жена од света. Није она њему само причала о косовским јунацима, већ и о првом греху, о изгнанству из раја, о Нојеву потопу и друге приче из библије.

Још од то доба је он заволео био библију, па кад га доцније питаху: шта ћеш ти бити? он је увек с поносом говорио: игуман. То доцније није желео, нити се хтео примати игуманске дужности и одговорности, већ се сам понудио за богочастиви чин, за еклезијарха, да Богу служи На то је и данас.

И отац и мати оца Иринеја, разуме се још у оно време, били су доста живе природе. Оца су му хвалили као вапредно жива и подузетна трговца. На кога се отац Иринеј изметнуо, то нико није знао, и ако су неки говорили, да је баш јако личио на једног свог чику. Разуме се, да и тај чика није више међ живима. Онај рођак оца Иринеја, што је онако ретко долазио, говорио је за оца Иринеја, да му је и поглед и корак и све друго са свим на тога чику.

Отац Иринеј је још као мален ђак читао свето писмо. У манастир су га довели од десет година.

Кад је Иринеј већ као ђакон схватио црквени језик, читао је сваки дан поред светог писма и »Житија свјатих«.

Исти онај рођак његов, што је онако често долазио у манастир, говорко је, како отац Иринеј зна сва житија на памет. То је исто тврдио и онај несташни ђак. Он је увек за време ручка читао житија, па се тужно, како увек мора да пази да сваку реч добро прочита, јер, вели, отац Иринеј зна све на памет, па га одмах кори, чим рђаво прочита.

Само пред вече што је излазио на ону клупу

БРОЈ 36.

СТРАЖИЛОВО

ГОД. VII.

ВЛАСНИК И УРЕДНИК

ЈОВАН ГРЧИЋ

У НОВОМ САДУ, 4. СЕПТЕМБРА 1894.

ПЕСНИШТВО

ИМАО САМ...

Имао сам мому вита стаса
Сјајна ока, руменога лица,
Имао сам фрулу мека гласа
И чашицу мирисних искрица.

Ал' ми злато оте крвник млади,
За њом ми је туга неизмерна,
Фрулицу ми поцепаше јади —
Остаде ми још чашица верна.

Још ми чаша само оста сада,
Ал' како је горко вино њено!
Кад год пијем, ја плачем од јада,
Спомињући благо изгубљено.

Ленскій

* * *

Љубави слатка, птичице безбрижна,
Што си тако брзо раздвојила крила
И минула тихо међу успомене,
Оставила гнездо, што си некад свила

У грудима мојим? Одзвоните песме,
Твоја медна песма ту се не разлеже
Да ме надом крепи за ведрије дане —
Самоћа ме троши а сумња ме стеже.

Остах као борић у шумици голој,
Што га север ломи, повија и тресе
Гранчице му крши, док пусто гнезданце,
Где је некад славуј пево, не разнесе.

Ленскій

БЕЛО ЦВЕЋЕ

I

На клупи поред стазе, што води од манастира пријавору, седео је лепа летњег дана стар калуђер.

Читава појава калуђерова, са угнутим му плећима, седом брадом и са оном ћелом на темену, приказиваше човека, који нема Бог зна шта још да очекује од живота.

Стари калуђер је седео на клупи доста погурено, и ако су његове живе плаве очи још

иначе је био или у цркви, или је читао свето писмо и житија, а читајући та света дела, поуздано осећаше Бога у себи, а за тим потпун мир, спокојство и срећу овога живота.

На њега никад нису налетали часи искушења. Он није знао шта је то; он је живео за Бога и његов дом.

Неки пак калуђер, који је био намесник у истом манастиру, где је отац Иринеј био искушеник и ђакон — сада је игуман у манастиру једном чак на крају Фрушке — тај калуђер је говорио, како је отац Иринеј у младости љубио врло лепу девојку из прњавора. Но отац Иринеј се смео заклети са три прста на еванђељу, да му је прошлост чиста и непорочна. На пнак није био уверен, да му је сав досадањи живот био непорочан. Можда је у незнању што згрешио, па је с тога имао своје кандило у женској препрати пред светом Параскевом. То је кандило редовно палио на дан, којега му је умрла мати. Ње се најрадије сећао.

II

Већ се спустио сутон по долини манастирској и шумарцима око манастира, а отац Иринеј је још мирно седео на својој клупи. Из отворених игуманових прозора допираше до њега разговор и женски кикот, а по некад и дубоки глас оца игумана. Но то све као да се ништа не тицаше оца Иринеја. Он је, као обично сваки дан, седео, док се звезде не појавише, и тек се тада свечано диже и упути у своју ћелију.

Мало зловољан уђе у њу, јер је знао, да ће се доцније вечерати него обично.

Тек после осам сахата поче онај несташни ђак звонити на вечеру.

На глас звона, поред све своје досадање хладнокрвности, обуче отац Иринеј своју свечану хаљину и опаше се црвеним појасом. Још кад је ушао у своју ћелију, тако му је дошло да треба ту почаст да учини сестри и сестричини игумановој.

Кад је отац Иринеј ушао у трапезарију, гошће су већ биле унутри. Сестра игуманова била је обична дебела госпа, отуд из Мађарске, са доста усиљеним држањем. Она је — Иринеју се бар тако учинило — на све тако гледала, као да све презире. Кћи јој је била много лепша појава. Једва ако јој је било шеснаест година. Покрети њезини, немирни јој погледи и пуначко тело, са чијег је сваког делића избијала бујност и још непотпуно развијена младост, издаваху у њој несташно, али до крајности нежно мамино дете, са чијег би лица и душе још требало одувати школску прашину, па да од ње постане права девојка.

Држала је маму за руку и неодважно се кретала по трапезарији.

Погледи и покрети обе женске, који су и нехотице одавали страхопоштовање у овој свечаној дворани са толико светих слика, јасно су казивали, да обе или никад нису биле у манастиру, или бар врло мало.

Оне су ишле по трапезарији и посматрале слике около по зидовима. Поред њих је ишао намесник, који је био, што се каже, светски човек.

Кад отац Иринеј ступи унутра, скоро запањен застаде у вратих, кад у трапезарији спази овако лепе и господствене женске. Он им прије први, а то није чинио другим гостима. Обе женске хтедоше да га пољубе у руку, но он се не даде.

Прво их запита, како им се допада манастир.

Доцније дознаде од сестричине игуманове, да јој мати није била у манастиру још од младости, а она још никада.

— А како ти је име? — запита после калуђер мило девојче пред собом (он је сваком говорио: ти).

Она се на ово стидљиво насмеши.

— Зорана — рече.

— Зо-ра-на! — стаде калуђер срицати сваки слог за себе. — Да лепа имена! Ја га још писам чуо. А колико ти је година?

Она се стаде детињасто смејати и хтеде поћи за матером, која је одмакла напред са намесником.

— Но, не бој се, ја те не ћу ником одати.

Девојче међу тим приспе до матере. Старац пође лагано за њом, па и сам стане посматрати слике. Ћутао је. Неки стид наишао и на њега.

Од свију ликова на зиду нарочито је падао у очи лик врло пуна лица и жива израза.

— Ко је то? — запитаће девојче оца Иринеја, када је овај стиже.

— Зар не знаш, дете? Митрополит Ненадовић.

Зорана се сећала, да је о њему слушала нешто, али не смеде ништа даље питати о њему, јер је отац Иринеј тако чудновато из-

говорио ове речи, као да сав свет мора знати за митрополита Ненадовића.

Ма да је важила у заводу као несташно девојче, пред овим старцем у камилавци а и у овој галерији самих свештених слика тако је била мирна, да је другарице зацело не би познале.

На то уђе унутра игуман и јави да је вечера готова. Сам заузме место у прочељу, сестру посади с десна а сестричину до Иринеја с лева до прочеља.

Отац Иринеј и Зорана су мало јели. Он је био научио само на једно јело. Девојче се пак устручавало вадити, ваљда већ и због тога, што је јела разносно ђак.

— Вади ти само, јер ћеш остати гладна! — шапутао је отац Иринеј девојчету на ухо.

Њему беше тако мило, што се за ово кратко време овако брзо опријатељио са овим девојчетом.

Кад се вечера свршила, сви калуђери са ђацима, па и млади ђакон, који је за време вечере најмање говорио а највише јео, отпратне госте до игуманове собе а отац Иринеј постаде шта више толико љубазан, да обе женске позове сутра у јутру на јутрење.

Чудна је веселост обузела срце старчево, кад је ушао у своју ћелију. Тако је некако заволео то девојче, као да му је рођено дете.

III

Сутрадан у јутру устао је отац Иринеј пре сунца, које се рађало пре четир.

И децу пробуди раније него обично.

»Данас је велико славословље!« — викао им је, будећи их. »На хвалите на четир! Катавасија благовештенска!«

Његов је глас тако благо звонио, да се и деца, кад се пробудила, осећала тако весело и торжествено, као да је какав свечан дан.

Кад је ушао у цркву, све иконе редом целива па запали своје кандило.

Данас је наредио да се мало доцније звони, да и госпе могу доћи. Није почињао јутрења, док и оне не уђоше.

Јутрење је отпочео свечано.

Његов тихи, благи, а сада мало уздрхтали глас свечано се разлегао по празним и још доста мрачним просторијама, а у кубету горе одбијао се тихо и једва чујно, као зујање пчела.

Без напрезања, са дивном вољом вршио је старац своју свакидању дужност и у свечаним овим тренутцима никуд није гледао, до ли горе у олтар.

У тој полутами, са епитрахиљом на грудима и са служабником у руци, био је потпуно срећан; сада осећаше Бога потпуно у себи; у светим речима, које се тако лако и свечано дизаху до кубета горе, и у свакој ствари ту у божјем дому . . .

Са светим и младачким усхићењем појао је све а узвишено је читао еванђеље. И сам онај несташни ђак побожно се крстио и клањао.

Послије јутрења није отац Иринеј хтео одмах да иде за женскима.

Затекао их је после где се разговарају у ходнику са игуманом. Но ни сада им још не хтеде приступити. Само им се јавио. Још је био под утицајем побожности и узвишене радости.

IV

Истог дана после по дне уђу му обе женске у ћелију Он их сав радостан предусретне и понуди их да седну.

Женске се дивиле уредности у његовој соби и нису могли да је се нахвале. И заиста. Све беше у највећем реду, чисто послагано једно поред другог, као да му је женско лице собу намештало

Женске се не задржаше дуго у соби. Он их не хтеде саме пустити. Понуди им се да их отпрати до врта.

Сунце је већ било зашло за брег, који је бацио свој дебели сен и на кубе од цркве. У врту је владала пријатна хладовина.

Отац Иринеј их је водио по врту, који се пружао поред манастира, и све им је показивао.

— Јесте ли већ свршили школе? — запита девојче, које се било привило уз матер.

Она је сада била много слободнија него јуче.

— Јесам, — одговори одмах.

— А какву школу? Сада има и женских учитеља — говорио је старац, као да се плашио и самог предмета говору.

— Била је у клостеру — умеша се мати.

— Јесу ли то немачке школе?

— Јесу — потврди девојче.

— Је ли истина, да и ти Немци уче, да нема Бога? — питао је калуђер, очекујући са страхом одговор — Ја сам тако слушао од једног ђака.

— Боже сачувај! — одговори девојче.

— Није, и они верују, као и ми, у Бога — потврди мати.

Он се чудно загледа у обе. Онда пођоше даље.

— То онда други уче да нема Бога! — настављао је старац. Међу тим дођоше спрам једне леје, засађене самим жутим цвећем.

— Али канда баш ти Немци уче то! — вратио се старац нешто намргођено на старо а гледао је при том у леју са жутим цвећем.

— Но не сви, већ само неки научењаци — попусти на то мати.

Научењаци!?... Научењаци!? — питаше он забезекнут и стаде скоро укочено гледати у госпу, која се међу тим удубила у леју до ове, што беше засађена самим белим цвећем.

Отац Ириней обори најсдаред очи и не сме де даље о тој теми да говори.

— Хоћете ли мало цвећа? — упита их мало доцније.

— Ја волим цвеће — рече на то девојче. На његову се лицу указа детиња радост.

— Волиш? — рече он тихо. — Хоћеш ли од овога? — и откиде један струк из леје са жутим цвећем.

— Не, то не! То не значи добро! — рече девојче, напрћивши усне.

Он је погледа зачуђено.

— Шта!? Жуто цвеће не значи добро?

Старац је мислио, ако значи што безбожно, да одмах повади све то жуто цвеће и да га побаца ван врта.

Девојче међу тим откине струк камелије из леје са белим цвећем.

Тај бели цвет задене на своје груди, а он је радосно гледаше сада тако закићену, и био је врло весео и радостан.

V

Кад се сутра дан скоро у исто доба отац Ириней пео уз степене у своју ћелију, на самим степенима дочека га Зорана. Она се смешкала а старац не умеде ово да разуме. Ово дете, које је пред њим до сада увек само озбиљно било, сада га са веселим осмехом чекаше на степеницама.

Кад га девојче спази, сакрије нешто за леђа, што је у рукама држала. Старац се скоро збуни.

— Не дам вам даље! — рече девојче, осмехујући се, и стаде задржавати старца једном руком. Он није могао још да разуме ову шалу.

Она још држаше руку са цвећем за леђи, смешећи се. Када он застане, она извади киту цвећа иза леђа; но када погледа старцу у његове благе и невине очи, скоро заборави шта је хтела са тим цвећем. И гле, девојче, које је у заводу све доводило до смеја и све умело да развесели, сада се уједаред збуни и снуждн.

Брзо извади струк бела цвећа и место да га даде старцу у руке, баци му га на груди. Овај га збуњено ухвати.

»Шала!« помисли старац, али се још већма збуни.

Она пак као да је сада тек са пуним уверењем осећала у себи непристојност овога чина те брзо слети низа степене у врт до матере.

Истог тога дана у вече, када је на пољу била овладала дубока ноћ, отац Ириней је ван свог обичаја био на ногама.

Читаво вече шетао се сам по врту а за тим се попео у своју ћелију. У њој одмах поче осећати необичну празнину. Није могао као обично мирно да легне. Поче најзад ходати по својој ћелији. Но доцније му се допадне да отвори прозоре и да гледа у ноћ. У соби није горела свећа.

У мрачну одају падао је слаб одблесак сићушних звезда, и сумрачна влажна ноћ са тешким мирисом цвећа од доле из врта запљускиваше чак у најмањи кутић ћелије.

Отац Ириней под утецајем тога мириса и једва чујног шума поћи беше се одао неким чудним снима. Више него икада учини му се пријатан и мио тај мирис отуда са леја.

Стајао је наслоњен на прозор и како је гледао у мирну, тиху и мирисаву ноћ, поче га обузимати тајна и за њ са свим нова чежња. Поче нешто желети. Можда сву ту ноћ, тако меку и мирисаву, заједно са оним дугим сенкама са планина, што се пружаху као џинови од манастира чак у недоглед, желео је он све у једну киту да оплете, заједно са оним цвећем од доле из врта, и млад и чио да се закити њоме. Да ли је то долазило са те ноћи и оног мириса од доле?

Старац се још већма наже над прозор. Доле не могаше ништа распознати, па ни ону леју са белим цвећем.

За тим се опет лагано привуче на руку и упре своје погледе у празну ноћ и у шуму на брегу, која је у облику полукруга и с лева и

с десна сакривала доњи део неба и трептаве звезде. Са обе те стране чуо се лак шум од лишћа, који се тихо повлачио од једног краја другом.

Бедни старац, који је већ гледао у мрачну могилу, осећаше у себи нове снаге, која у срцу му отимаше неодољивом снагом маха над њим. Хтеде и он нешто да рекне, да каже нешто у ту ноћ, но на послетку се с детињом радошћу повуче у своју ћелију.

VI

Сутра дан у јутру ухватио је онај несташни ђак најстаријег за рукав и вукао га према прозору, шапћући му нешто.

— Гле, гле! — шапутао је, вукући га до прозора.

— Шта хоћеш?

И овај је шапутао, ма да још ништа није видео.

— Та гле, зар не видиш?

На се још већма засмеја.

— Та отац Иринеј —

Овај тек сада опази.

Отац Иринеј је са задигнутом доњом хаљином и са црним појасем, којим се опасивао само када је у цркву ишао, са кантом у руци ишао лагано од леје до леје и заливао цвеће. Лагано и смотрено, са нежним дрхтањем старих руку, прилазио је сваком цветку, полако нагињао канту према њему и заливао га.

Онај старији ђак, који је иначе увек био озбиљан пред млађим ђацима, да би га ови као старијег пазили и слушали, и нехотице се поче смејати. Шта више отиде по намесника, дозове га до истог прозора, и покаже му старца, који је још непрестано онако свечано заливао цвеће. Намесник се грохотом смејао, па и куварица, када га виде, па и слуге када чуше за ово — сви се смејали старцу.

Истог тог дана још до по дне, када отац Иринеј изађе из ћелије, у дугом манастирском ходнику чак на крају позна Зорану. Познао ју је по ходу. Сваку је ситницу на њој врло брзо тубио. Кад је спази, он мало застане.

Старац мане прстом према њој, ништа не говорећи.

— Ходите, ходите! шапне јој за тим.

Од неко доба говорио јој је ви.

Зорана, која се удубила у посматрање манастирске околине, а у овај се мах окренула ходнику, мало се збуни. Но ипак се смешила.

— Ходите! Ходите! Волите ли цвеће? — и опет је запитао оним првим речима, и ако је знао да воли.

Она мане главом да воли.

На његову се лицу опет укаже она детиња радост, само сада не више онако непомућена, као оно у врту.

Лагано, скоро на прстима, као да се бојао да га нико не би чуо, уђе старац у своју ћелију, и одмах за тим изађе са великом китом бела цвећа. Опет се онако детињски смешио. И зуби му се при смеју видели, само два напред — као у детета, када му расту.

— Изволите!

И пружи јој читаву киту цвећа.

Девојка као да се и сада збунила. Овака каваљерска понуда од калуђера!

Зорана се маши да извади само један струк.

— Сав, сав вама! — нудио је отац Иринеј.

Она ипак извади само један струк камелије.

— Гле, ви волите само бело цвеће! — чудио се он, и ако је то знао.

— Камелију највећма.

»И ја волим највећма то цвеће!« хтеде он рећи, али му све запе на језику.

Девојче узе онај струк, захвали се и пође.

Калуђер остаде сам и сада не знађаше шта ће са осталим цвећем. Кад ње нестаде на крају ходника, он се сада са овом великом китом, коју је сам набрао, још већма збуни него са оном првом.

Кад њезиних корака нестаде у крају ходника, он се брже осврте, да ли га ко види, и још брже се упути у свој ходник. Но ипак није умакао.

У стражњем делу ходника са друге стране чуо се загушен кикот онога несташног ђака. Тај је све видео и чуо.

Читав тај дан свуд у манастиру се само о томе говорило, дошаптавало и слатко смејало.

VII

— Хајде са мном, да видиш манастирску шуму! — звао је отац Алимпије, игуман, своју сестричину.

Игуман никуд није сам излазио. Природна лепота око манастира са својим тихим и мирисавим поветарцима отуд из шуме и оно свеже и модро зеленило није имало за њ никакве драži. Кад је и иначе требало куд послом, он је радије послао свога намесника.

Но сад је са сестричином својом отишао

поред потока све дубље и дубље у кланац, који се сучељавао далеко негде са Венцем. Стаза је водила све на више.

Отуд од Венца дувао је ваздa свеж поветарац, покаткад влажан и хладан, јер долазаше из дубине шуме. У сву лепоту ову уткао се тихи ромор потока, и девојче сада осећаше, ваљада први пут, девојачку раздраганост и чежњу.

Непрестано су ишли поред потока, који је погдегде стрмо падао преко камења.

Зорана сада ништа није умела да пита свога ујака. Њена природног несташлука нестајаше у овој величини гора и бујном зеленилу.

Када зађоше већ дубоко у гору, крај једног жбуна а под високим бором у хладу, спазе оца Иринеја. Обоје се изненадише.

— Спава — шапне Зорана.

Игуман је такође пазио да не пробуди старца те се лагано дигне на прсте.

— Јесте — шапне на послетку. — Ваљада се старац уморио — довршн као сажаљујући га.

Он је њега звао старцем и то увек »Старче море!« и ако је био врло мало млађи од оца Иринеја.

— Да ли да га пробудимо? — запита Зорана.

— Немој, дете, нека спава и нека се одмори мало!

Па онда пођоше натраг манастиру.

»Старац« остаде опет сам под бором. Камилавка му је била обешена чело главе на бору, под себе је био простро своју доњу хаљину. Лице му се тихо смешило у сну. Једна рука му је лежала опружена од тела а друга му почиваше на прсима, у њој је чврсто држао — белу камелију . . . .

* * *

После вечере истога дана, када се сви разиђоше из трапезарије, кроз отворене прозоре игуманових соба, кроз тихо и ведро вече скоро до у доцну ноћ разлегао се Зоранин звонки глас и весели кикот. Ко би знао, шта је све било у том гласу!

Отац Иринеј се дуго шетао доле по врту међу цвећем и оборене главе суморан слушао и тубио сваку реч младога девојчета. Кад јој је глас јаче зазвонио природном гипкошћу, лакоћом и снагом, претварајући се у тиху песму кроз ноћ, отац Иринеј је дизао главу према прозору, од куд се у мрачну ноћ просипала светлост. За тим је опет обарао главу и шаптао у себи: Што није моје дете? Но када је опет прошао поред оне леје са белим цвећем, па и кад се вратио у своју ћелију, окапно се те мисли и себе је чврсто уверавао, да то није било могуће.

Кад је легао у постељу, још дуго је осећао онај мирис са леја отуд од доле, дуго му је шумио у ушима онај поветарац са горе а чак на послетку и онај звонки глас са осветљених прозора.

»То није могуће, то није могуће!« шаптао је старац чак доцне у ноћ.

VIII

Сиромах старац престао је да осећа радости овога живота, а за што, то ни сам није знао. Ваљада за то, што их је сада највише почео желети. Престао је осећати и оне болове, што се и нехотице дижу из неке непознате дубљине, као оно још у младости, али после њих долазе часи срећна узбуђења.

Сада тек свом силом уверења увиде, да је са свим остарио, да га је све оставило и изневерило, заједно са оним тихим узбуђењима среће и задовољства.

Он се опет тихо и нечујно дизао и одлазио под онај бор, за који као да је везано све, што се догодило са њиме у његову животу. Није се одавао никаквим снима, још мање оним некадањим осећајима под једва чујним шумом ситних му листова. Под њим је он волео лежати још од младости, ваљада за то, што је ту налазно нешто трага од читавог свог живота, који му сада долазаже као нешто започето, недовршено и непромишљено.

Он је био још млад ђакон, кад су секли тај део шуме, где је исти бор. Хтеде на послетку метнути секиру и на њ, но он их је молио скоро кроз сузе, оберучке обгрливши бор, молио их је, да му га оставе.

Онога дана, када је игуманова сестра са ћерком оставила манастир, пре њихова одласка, седео је он под њиме.

Седећи под бором за извесно осећаше, како се у њему нешто пореметило. Осећао је, како сада није више са оном старом вољом мећао на себе епитрахиљ, нити у руке узимао служабник. Шта више опомињао се, када је једном хтео за певницом нешто да покаже оном најмлађем ђаку, како се није могао да прибере;

како је за тим осетио чудну збуњеност, уједаред му је рука задрхтала и није умео да покаже, типик му је испао из руке.

О, како је то тешко, кад се први пут изненада и уједаред осети немоћ, старост и притисак оне непојмљиве силе!

Сада, седећи под бором, осећаше старац то. Ни до сада није полагао никакве велике наде у живот, али му побожност ништа није узнемиривало, никакав насртај себичних жеља ни страсти. А сада све више и више увиђаше и све му јасније биваше, како је у њему нарушена светиња.

Лежао је на трави и суморно гледао кроз ретко грање од бора, који се високо дизао над њим, а кроза њ се по негде једва видео по који део неба.

Знао је, да су већ отишли из манастира. У руци сада није држао бело цвеће, а лице му се сада више није онако осмејкивало. Он је себе за кратко време уверио, да то није за њега. Као са неким младачким разочарањем гледаше на све, што се у последње време десило са њиме и као оно млад хтеде се за нешто ново ухватити, хтеде у нечему нову потражити забаве и нове наде у живот, но где! осети топле сузе, где му тихо квасе образе. Тек сада поче са свом силом осећати оне споре откуцаје срца, неуредне седе власи и терет свог рођеног тела.

И сада му изађе пред очи читав његов живот у манастиру, и тако му се чинило: време пролази над њим, види га, како тромо, несносно и уморено преко њега греде. И све му то, читав његов живот, долазаше сада као бесмисао. И безбожно једно питање отимаше му се из дубљина: За што? И излазаше му сада манастир пред очи. Чује звоно, исто оно, што звони на часове. Гле! сада му долазаше тако несносно, као и оно сунце, што се сваки дан монотоно диже отуд иза брега, за тим преко бедема манастирских и попуцаног манастира у порту, за тим у атар, па у његову њелију; та му светлост долазаше сада као парче памети, да му расветли његов живот, који му се тек сада чињаше као потпун несмисао.

Изађе му пред очи отац намесник, и он сада тако јасно осећаше да презире тога човека.

»А мој живот?« Некако боно одмаху руком. Хтеде са болом у души већ све да осуди, али у тај мах отуд од манастира кроз кланац тихо се и свечано разлегаше звук звона, меко се одбијајући отуд од шума, које се високо уздизаху уз планину.

Звонило је на вечерње.

Брзо скочи на ноге и погледа онамо према манастиру.

То звоно га је звало на свакидању његову службу.

У његовој души се поче у један мах ведрити. Нешто му постајаше јасно.

— Дужност, моја дужност! — рече старац и благо се насмеши, као што давно није.

Сада се сећаше, потпуно се сећаше, шта му је ово звоно за читав његов живот, и детиња веселост обузе старца.

За час се удуби у мисли. Пође . . .

— Јесте, оно ћемо оставити другима, који долазе, који ће више знати, појмити и урадити, а ми . . .

Отегнуто, јасно и свечано се разлегаше звук звона свуд по гори и он се сада поново сећаше, шта му је то звоно.

Брзо и весело пође и опет осећаше ону стару срећу, старо спокојство, које наплази на човека, кад потпуно појми дужност . . .

Читаву ноћ за тим горело је оно кандило, које је пало, да му се опросте греси, а које већ тако давно није горело.

Бошко Петровић.

ДНЕВНИК ЈЕДНЕ ЖЕНЕ

ОД ОКТАВА ФЕЉЕТА

(Наставак)

XVI

8 августа

Данас се мајка дуго разговарала са госпођом de Louvercy. Никако не могу да погодим предмета разговору им, но тај разговор као да је изменио наше накане. Место тек за четрнаест дана, ићи ћемо сутра. Мајка ми је овај час то саопштила а као разлог је навела, да смо доста учиниле, да сачувамо своје достојанство. Чело је у ње било веома наоблачено а у госпође de Louvercy било је лице са свим преображено, кад сам је видела где излази из собе моје мајке. Па ипак се није међу њима двема десило ништа неугодно, то дока-

зује њихово међусобно понашање. То је понашање предусретљиво, чак и нежно, ма да је на њему жиг неке особене туге. Ја и не желим да продрем у ту тајну, која ме се слабо тиче. За мене је најважније то, да идемо. Признајем, преценила сам своју смелост — ње више нема... Од како су отишли господа de Valnesse и њихове сестре, понајвише сам била сама са двоје верених; ја сам била ведар и расположен сведок њиховим састанцима, њиховој љубави, њиховој срећи — ведар и расположен но и очајан сведок. Љубомора је страшан осећај; не само да нам раздире срце, него нас и понижава. Човек осећа не само муку него и понижење. Рана није чиста, није здрава; увређен понос, мржња и завист продиру у њу па је трују и кољају. Нема зацело страсна срца, које не би ма у какву кобну часу могло осетити тако недостојан осећај; па заслуга и не лежи у том, да човек тога осећаја не може осетити, него у том, да га се грози и да га угуши. То сам ја с божјом помоћи гледала да урадим; но радујем се, што одлазимо.

Обећала сам Сесили, да ћу се вратити у њене сватове, ако се буде венчала овде; но ја мислим, да ће сватови бити у Паризу, а то би ми било много милије.

Господин de Louvercy није јутрос доручковао с нама а не ће ни вечерас доћи на вечеру. Као да је озбиљно оболео. Одиста сам ја већ од неколико дана опазила, да изгледа изнуренији него обично. Жао ми је, што морам отпутовати а не ћу га још једаред видети. По свој прилици га не ћу нигда више ни видети; та он никад не иде никуд од куће а ја се надам, да се више не ћу вратити амо. Кукавни господин de Louvercy! Никад му не ћу заборавити, што је учинио мене ради.

XVII

9 августа

Да ме ли ноћи!

До једнога сахата по по ноћи била сам на ногама, нашећи да ми се све спреми.

Баш сам отпустила била своју собарицу па сам хтела да се свучем, кад ми се наједаред учини, да на ходнику неко отвара врата, што стоје преко од мојих; за тим сам разабрала шум лаких корачаја, пуцкање дрвећа и шуштање хаљина на степенима — неко се у потаји силазио низа степене. Изненађена и обузета ни сама не знам каквим страхом, отворим лагано моја врата те доле на најдољњем степену опазим слабу светлост; у исти мах чак до мене до горе допреше испрекидане промрмљане речи и угушени уздаси. Нагнем се преко ограде те видим да је то госпођа de Louvercy; стоји у ходнику при земљи а у руци јој свећа; чело наслонила на врата свога сина па пажљиво слуша. Наједаред отвори врата с највећом предострожношћу па уђе у собу.

Два или три минута стојала сам, чисто не дишући, кад болан, силан глас, из женскога грла, допре до мене кроз тишину ноћну. Као махнита похитам низа степенице па се за час нађем пред вратима, која је госпођа de Louvercy била само притворила. Врата су та водила као у неку облачионицу, која је била улаз у собу господина de Louvercy. Облачионица је била са свим мрачна; но кроз портијеру, која ју је растављала од собе, провиривали су поједини зраци светлости. Тада ја стадох слушити а срце ми силно стаде ударати у грудих. Госпођа de Louvercy ушла је била у собу. Час по на зајеца а по гласу јој се видело да нешто моли и преклиње. Није јој одговарао ни клет гласак. Мене спопадне ужасан страх; помислим, да се није десила каква несрећа. Скоро непромишљено пођем напред неколико корачаја па без најмањега шума отшкринем мало портијеру. Преко од себе опазим господина de Louvercy; седео је блед и непомичан као аветиња те гледао укочено, без иједне речи, у своју несрећну матер, која је са склопљеним рукама пред њим лежала на земљи а главу своју наслонила о његова колена. Видела сам и велико запечаћено писмо на столу а поред њега дугуљасто сандуче, у које се обично меће скупоцени пиштољи. Најзад промрмља господин de Louvercy мукло, са надраженим гласом:

— Жан би био паметније урадио, да је ћутао.

Жан је био некад његов момак, сад му је највернији слуга.

— Ej, сине мој! зајеца госпођа de Louvercy. А ја, зар ја нисам ништа... баш ништа за тебе?

Он је још оклевао; но ја сам видела, како се сагнуо те матер полубно у чело.

— Опрости! рекао јој је. Овај час лудила прешао је... са свим је прешао, ево ти моје речи!

— Обећаћеш ли ми... обећаћеш ли ми одиста, слатко моје дете?

Обећаћем ти! Само нека она отпутује... да је више не видим.

— Да... да... то је већ удешено, та ти знаш... отићи ће сутра... још данас!

— И да никад ништа не дозна!

— Никад, зацело, никад!

— А ти иди, мати, па спавај без бриге... Задао сам ти поштену реч... кунем ти се... кунем ти се! Понеси пиштоље, ако хоћеш!

Док су њих двоје стајали загрљени, ја сам брже отишла; попела сам се уза степеница па отишла у

своју собу. Остали део ноћи провела сам размишљајући о свачему.

Кад је свануо дан, отишла сам до мајке и с њом сам се дуго разговарала. Сад ми је могла рећи, за што ју је госпођа de Louvercy молила, да пожури наше путовање; но није било потребно — од ноћас сам и ја знала за то.

Хоћу сад мало да одспавам па ћу онда наставити.

XVIII

Нешто дана

Решила сам се на нешто, но моја ме мајка врло дуго и озбиљно одговарала од тога.

— Чедо моје, говорила ми је, ти знаш, да ја нисам у принципу противна романтици... али је ово већ и сувише!... У твојим годинама са твојим лицем, с твојим васпитањем, с твојим имањем удати се за инвалида, то је зацело веома лепо, веома племенито, веома поетично, али искрено признавши, ипак је мало претерано... Па онда допусти ми, чедо моје, кад би се ти на такво што решила у обичним приликама, потпуно слободна и по уму и по срцу, мирно и хладнокрвно, онда још не бих рекла ништа!... Али ствар стоји друкчије... Тек што си доживела разочарање, веома горко разочарање... Мимогред буди речено, не могу да схватим, шта се на једаред превратило у глави онога господина... но било како му драго, слатко моје чедо, ти си сад у оном душевном стању, кад човек лако осети да му је суђено нешто, што није за њега, па се онда реши... Не можеш дакле довољно бити предострожна према првом осећају одушевљења, које можда потиче само из осећаја очајности... Дај барем да причекамо... неколико месеци да причекамо... дај да прође неко време... па ако се та накана покаже да је стална, ако се утврди, добро, онда ћемо видети... Али ја бих се одиста огрешила о своју дужност, кад бих ти дозволила, да под утецајем љубавног свог јада и узбуђења, у које те је довео ноћашњи трагични призор, стрмоглавце усрљаш у такву авантуру.

То су, у кратко, били приговори моје мајке; ја сам их са своје стране са свим својим уверењем и са свом својом речитошћу гледала да обеснажим.

Без сумње сам ја била мало романтична; но није ли она сама у мени утврђивала то? Није ли она сама то препоручивала као јемство достојанства, па чак и среће?... Истина је, да ми је срце било боно и сломљено; но није ли баш том боном срцу, да би се могло подићи и опоравити, потребно било да се обрне на другу страну, да испуњава велику какву дужност, да се племенито пожртвује? Зар није једино у срећи других могло наћи утехе и заборава, што је изгубило своју срећу?... — Па нисам ја њој затајала своју чврсту намеру, да некад одем у манастир, ако бих била несретна те сама остала у свету; да сравнимо та два пожртвовања, зар није ово, за које ми се сад даје прилика, узвишеније, побожније, привлачније, мање себично, него просто одрећи се живота те као учитељица живети за друге? Дужим чекањем бих можда у питање довела заслугу и доброчинство свога поступка; ко зна, да ли не ће господин de Louvercy међу тим опет једаред доћи до таква очајања, као што је било оно јучерашње; ко зна, да ли ће онда опет мати његова на време дознати за то те он тога пута не ће подлећи свом очајању? Толико је било сигурно, да би ми чекање отело најбољи део моје награде, радост, коју сам ја изгледала, што ћу тај кукавни свет наједаред из највеће туге видети премештен у ненадну срећу, што ћу ја бити узрок тој срећи и што ћу као анђео светлости улегнути у њихов тавни живот... тај једини час мога живота мораће прошлости, садашњости и будућности дати мира, драži и утехе од неизмерне вредности.

Добру моју мајку убедише најзад ти моји разлози. Дабогме да је било суза тма божја.

— Ех, јадно моје чедо, прошаптала је напослетку, свет ће рећи за нас, да смо луде.

— То су лудости, одговорим ја, које мора благословити благи Бог.

— Допуштам, потврди моја мајка — али сад има још друга једна тешкоћа, које сам се сетила.

— А каква то?

— Како да се у том споразумемо с матером и са сином?... За матер морам рећи што је истина; кад ми је поверила несрећну страст свога сина, ни за час није дошла на ту — иначе одиста непојмљиву — мисао, да се Вас двоје узмете; зацело и господин de Louvercy не мисли на то... и то служи на част његову здравом разуму... али онда... шта да се ради... Мораћеш им се понудити, мораћеш им се с неба на у ребра бацити у загрљај... То не може бити, кћери моја... то никако не пристоји!

— Али, мајко, кад извесно знамо, да нас не ће одбити?

— Охо, само би још то фалило!... Свакако је то тешко, веома тешко преговарање!

— Повери то мени, мајко!

— За што не? Кад смо и онако до грше већ утонули у то, морамо се и даље давити.. Но свакако мислим, да ћеш се најпре обратити матери.

— То се разуме! одговорим ја.

... С тога сам овога часа послала собарицу да запита госпођу de Louvercy, да ли могу доћи до ње, па за који час бићу код ње.

XIX

Истога дана

Госпођа de Louvercy била је код свога сина, кад су јој јавили да желим с њом да говорим, па је одмах дошла горе до мене. Њено лице, једно од најплеменитијих, што сам их икада видела, било је још веома бледо и као да је у страшним душевним мукама те ноћи изгубило сву свежину и сав сјај. Ипак се насмешила на мене, али расејано, као жена, чије су мисли биле на хиљаду миља далеко од мене и од онога, чиме сам ју хтела да изненадим.

— Драго моје дете, рече ми, хоћете да се опростите са мном. Ви сте веома мило девојче... па се радујем, што се смем с Вама опростити без сведока те Вам могу тим лакше рећи, како ће ми тешко бити без Вас и како Вам од свег срца захваљујем, што сте били тако љубазни... тако пуни саучешћа... према нама свима.

Ухватила ме је била за руке, док је то говорила; видела је, како сам ја необично била узбуђена, и осетила је, како дрхћем. Наједаред се на њеним разореним цртама појави нека необична пажња а очи њене потражише моје очи са изразом чуђења и неодређене слутње.

— Госпођо, промуцах ја, прошле сам ноћи била веома непристојна.

Она ми још јаче и још дубље погледа у очи.

— Чула сам, кад сте прошли... за тим сам чула како плачете... мислила сам, да Вам је потребна помоћ... па сам се сишла...

— Знате дакле све? повиче она, задрхтавши.

— Знам све... да — до дна душе сам ганута осећајима, које сам изазвала у господина Вашега сина... веома сам ганута и његовом несрећом... једном речи, госпођо...

Приближила сам јој се нежно.

— Хоћете ли да Вам будем ћерка?

Цело њено тело наједаред задрхће силно; њене разрогачене, зачуђене, скоро залутале очи ни да се макну са мојих, њене полаотворене усне грчевито задрхташе. Са свим тихо промрмља:

— Не, то не може бити!

— Хоћете ли, да Вам будем ћерка? поновим ја, смешећи се.

Да чудна ли клика, што тада сађе са њених усана! То беше клик матере — клик срећне матере.

Шта се непосредно после тога десило, не знам тачно; пола сам изгубила била свест а и она је била као ван себе. Стискивала ме је, љубила, звала ме најнежнијим именима, плакала је, молила се Богу и бркала је Бога и мене у изливима своје захвалности... Ej да дивна ли часа!

Чим је опет мало дошла к себи и нешто се прибрала, запита страшљиво:

— Али, благи Боже!... а Ваша мајка?

— Пристаје.

— Хајдемо до ње!

И одвуче ме до моје мајке.

После првих излива радости, који су с обе стране били веома живи, упозорила нас је моја мајка, да би можда било добро да видимо шта мисли господин Рожé.

— Ох Боже! кликне госпођа de Louvercy, кукавни мој Рожé! Све, чега ради се још молим Богу, то је, да не полуди од радости... али идем брже до њега...

Случајно погледавши у прозор опази, да су јој лепе беле власи биле са свим расплетене.

— Како ја изгледам! Помислиће да сам полудела!

Згнади мало косу па се лаким и еластичним кораком као какво младо девојче створи код врата. И одиста као да јој је сјај у очима и веселост на лицу наједаред подмладио за десет година. Већ да изађе из собе, застане па рече, осврнувши се:

— Не ће ми веровати... зацело ми не ће веровати!

При том погледа у мене.

Признајем, да сам једва чекала да ме позове да пођем с њом.

Ту сад поможе моја мајка, која ме ухвати за плеће па ме гурне напред

— Хајде, иди само, чедо моје... кад већ радимо којешта... иди само!

Госпођа de Louvercy узме ме под руку па ме натло повуче са собом. Док смо се силазиле низа степенице, рекла ми је, полућивши ме још једаред:

— Да големе ли разлике међу овим часом и оном грозном ноћи!

Отвори за тим врата, што воде у одаје при земљи па ме замоли, да у облачионици причекам за час, онда уклони портијеру па уђе у собу господина Рожера.

Кад сам остала сама у облачионици, наједаред ми је изашла пред очи цела чудноватост и — искрено да кажем — цела, бар привидна непријатност мога положаја. Свега сам се додуше добро сетила, што је могло оправдати мој поступак, што је било необично у приликама, које су ме довеле до тога; једно стање господина Рожера и то, да он не сме с њом на среду баш са тога свога стања; говорила сам додуше себи, да су неодољиве прилике тако

рећи измениле улоге, које би по реду требали да играмо нас двоје; но ипак сам стојала ту пред његови врати и као источњачка робиња очекивала његово милостиво решење а како баш ниснам понизно била расположена, чинило ми се то веома неугодно. И бивало ми је све неугодније, што сам дуже остајала сама и што су ми ниже дали времена да размишљам, а на то нисам била спремна. Ја сам себи тај призор тако замишљала, да ће се тачно, живахно и нагло поновити оно, што је било мало час и што ме је онако узбудило... чућење, клик, одушевљење, усхићење!...

Но место тога прође час за часом; кроз дебелу портијеру чула сам шапутање, поверљив разговор, право правцато разлагање... Сва ми се крв сипла са срца, земља стала дрхтати под мојим ногама, кад се најзад уклонила портијера те сам опазила не баш тужно, али озбиљно и нешто узнемирено лице госпође de Louvercy.

— Ходите унутра, чедо моје! рече ми нежно. Уђем у собу.

Господин de Louvercy био је устао а рањено колено наслонио је био на столицу; његове црте, које су обично показивале горак, саркастичан израз, са свим су биле изгубиле тај карактер; нека озбиљна и готово свечана меланхолија учинила је те се поносито истакле чисте линије; његове очи, заокружене дубоким плавим колутовима, као да су биле мало влажне. Погледао је у мене па је рекао са свим лагано, као да мора да саклађује узбуђење:

— Госпођице Шарлота, моја ми је мати саопштила, какав осећај небеске доброте Вас доведе амо... Да нисам богаљ, као што јесам, видели бисте ме пред Вашим ногама... Међу тим ја не примам Ваше жртве... али уверење, да је Вама у опште дошла та мисао, довољно је, да даде мом животу утехе и драж... довољно је, да разбуди у мени надубљу... најнежнију захвалност, која ће Вас свугде пратити, која ће Вас вазда благосиљати!... А сад Вас, госпођице, молим, да не одуговлачите искушење... које одиста превазилази снагу слаба човека... пустите да останем при оном, на што сам се решио и што ми налаже част; више ћете ме онда ценити... Још једаред: хвала Вам... и с Богом остајте!

Наклони ми се као у опроштај.

Мати његова тихо је плакала.

Ја му се приближим неколико корачаја па му слободно пружим руку. Он је ухвати и жестоко стисне.

— Боже! рече онда тихо.

За тим ме је дуго гледао.

— Опростите, госпођице, не могу да нађем речи... моје је срце тако пуно, дух ми је тако збуњен... тако сам брзо из најдубљега ада премештен у небо! Но дајте бар да Вам докажем, како сам мало час био искрен... како се бојим да ћу на зло употребити великодушност Вашу, одушевљен нагао осећај... Промислите се неко време... ја Вас молим. За неколико месеци... за годину дана на пример... ако останете при својој накани, ако се већма него данас не узгрозите своје велике жртве... онда добро, онда ја примам... Но дотле ми дозволите, да Вас решим сваке обавезе, да Вам вратим потпуну Вашу слободу.

Како је задржао био моју руку у својој, нисам му је тек требала пружати, да потврдим наш уговор, којим као да је господа de Louvercy била веома задовољна, по својој прилици јер се надала — а можда и с правом — да ће тај уговор проћи као многи други модерни уговори.

Ја сам просто одговорила:

— Како хоћете, господине, али ја се не ћу променити... До виђења... после... јер се надам да не ћете наваљити да ја и мајка одмах путујемо... Свакако ћете нам одобрити, да на неколико дана одложимо пут.

Смешећи се маше он главом на ме пољуби у руку. За тим ја и његова мати изађемо.

Кад је моја мајка чула за резултат тога преговарања, изјавила је, да је понашање господина de Louvercy било са свим часно и коректно. И ја сама мислим сад, да би ми било жао, да је чинио онако, ма да сам у први мах била увређена, што се он тако слабо жури, да ме раширеним рукама дочека и одговор ми даде. Захвална сам му, што оклева и што се колеба, ма да, кад боље промислим, осећам, да унутри више лежи, но што ми је рекао: Да, без сумње се боји, да у своју корист употреби романтично одушевљење, што би му доцније можда дало повода да се каје; но страх га је и да прими рањено срце, које још није залечено и које можда никад не ће ни оздравити. То ми изгледа сигурно, да је моју наклоност према господину d' Éblis бар наслутио. Није ме дабогме смео за то питати, но ма како да ће то бити тешко, ја ћу му кад тад дати рачуна о том, а како је човек од части, биће са мном задовољан... Да, ја му нудим рањено срце, раскрвављено срце, али је то ипак одано и верно срце.

(Наставиће се)

КЊИЖЕВНОСТ

ГРИЛПАРЦЕРОВА „САФА“

ОД ДРА ЕМИЛА РАЈХА

У Равени је једнога вечера јануара године 1821 лорд Бајрн прочитао талијански превод немачког једног спева, који га је тако силно узбудио, да је још око по ноћи на хартију ставио своје осећаје о „величанственој и узвишеној“ жалосној игри „Сафи“. Био је изненађен и очаран, што у новијије налази такву савршеност те с тога стаде прорицати: Грилпарцер! ђаволско име, али ће човек морати учити изговарати га. А ко је то? Ја га не познајем, али ће га познавати векови!“ Такав исти силан утецај, као у страсног генијалнога песника, изазвала је „Сафа“ чак и Лудвига Берна, позоришног критичара, који је тако наклоњен био подругљивој негацији. Већ после „Прабабе“ назвао је младога Грилпарцера „дивним и духовитом песником“ а реферат о „Сафи“ не уме боље да заврши но тим, што свим другим књижевницима онога времена одриче песничко име и вели, да има само један: „Грилпарцер је песник“. Берне је сладио међу оно мало самосталних људи, које није побунио слабији успех доцнијих драма Грилпарцерових у Немачкој; кад је јануара 1829 издао скупљене своје критике, само је Грилпарцерово име са поштовањем споменуо у предговору и он је први гласно довикнуо свету, да су срамни притисак цензуре и све, што је с њим стајало у свези, „Грилпарцеровој, лепој, убавој, девичанској музи, тако бешчасне неправде нанели, „да би човеку срце могло пући од сажаљења“. Још године 1836, кад се Грилпарцер бавио у Паризу, осећао је великог полемичар, о којем је Грилпарцер једаред рекао: „Кад се тај Берне препире, има у њ нечега, што опомиње на Лесинга“, исто онако живо према Грилпарцеру, дивио му се и болело га је, што види, да се недостојно награђује толики дар; од његове наздравице an plus grand poëte de l' Allemagne побегао је до душе страшљиви трагичар, но опажа се, како му је годило, што га по заслузи цени знаменит човек.

Доста је већ песнику закарањем критике загорчен био успех „Прабабе“, који је у публике свуд био неоспоран; но утешно га је његов верни саветник Шрајфогел то се Грилпарцер одрекао сваке јавне обране, него се шта више решно, да новом продукцијом докаже де му не треба ни аветиња ни оцеубица на да изазове ефекат. Назори о свету у „Сафи“ нису у главном мање мутни, но назори у „Прабаби“, али у избору средстава, који ће том схватању живота дати на позорници, од своје се воље драматичар најстрожије уздржавао. Од 1 до 25 јула 1817 у непрекидну низу вредна рада постаде трагедија песнице са Лезба, на неколико месеци после опојног успеха разудана првенца одрекао се млади песник свију добрих страна шарене, романтичне радње, како би облика дао градиву по старински одређену и просту. Догунасто је одабрао тему, која је драматизовању мал те не само тешкоће стањала на пут, двоструко смело, јер чисто изазива упоређење с „Ифигенијом“ и са „Тасом“. По рођеном намишљају лишен сваке друге помоћи, подухвата се песник од двадесет и шест година, да ле лепом мером и господственим држањем, силом мисли и класичним језиком спеву свом помогне да победи. У бурној је младости Гете написао био своја „Геца“ и „Вертера“, међу тим је то време лежало за њим о читаву двапаестину година, кад је, као зрео човек, у вечитом граду своју Ифигенију салио у њен вечити модел; са свим се постепено он преображавао од нијоглава занесењака до сталожена мудраца, у класичној је околици створио своје класично дело. Ништа од свега тога није било на руци Грилпарцеру, па ако је смели његов намишљај имао успеха, то је он за тај успех могао рећи хвалу ле сјајну дару.

Свакако ваља опазити, да је Грилпарцер у „Сафи“ захтевима аристотелскога канона о три јединства исто тако тачно одговорио као Гете, шта више, док се у „Тасу“ декорација чешће мења, у „Сафи“ је сцена вазда на истом месту, јединство места је по том још тачније одржано него у Гета. Човек би чак смео затврдити, да „Сафа“ по најстрожијој одређености и усредсређењу радње надмашава ако не „Ифигенију“ а оно за цело „Таса“, јер се Леонорине маличне, уз то више за шаљиву игру но за озбиљну драму згодне сплетке, при свој својој важности за главну радњу, више повлаче поред исте но што унутрашње припадају трагичном конфликту. А тек јединство времена, које већ у наглом току „Прабабе“ сачињава важан моменат, тако је изрсно заузадано у „Сафи“, као можда само још у „Валима мора и љубави“; но чак и онде расветљују два

дана процват и пропаст љубави, а овде се цела радња свршава за двадесет и четир сахата. Краткоћа времена у сва три дела служи на то, да се разјасне психолошки процеси, који јуре један за другим, но не тако, као да би краткоћа времена била услов, да се ти процеси убрзају — то би био недостатак у техници — него су конфликти шта више тако вођени, да за кратко време морају пробити те натраг дејствујући гоне лица у брзу тумулту крви наред а отуда резултује битан добитак за уверљивост целокупнога утецаја. Специјално „Сафи“ та три јединства вештином песниковом постају наслон, а не преграда.

У „Прабаби“ је захтев јединства радње свакако исто толико бачен у заборав као толико и толико пута у Шекспира; напротив је јединство времена дотерано управо до врхунца, јер догађаји на позорници једва ако много брже долазе један за другим него на јави. И позорница остаје кроз четир чина непромењено велика дворана са својим страшним успоменама; било је потребно много техничке вештине, да се свака промена декорације избегне до последњег чина, где такве промене онда никако више не буне, шта више откланају монотонију и изазивањем нова расположаја не дају да олабави интересовање, чим се већ даје погодити шта ће доћи. Мали број лица у „Прабаби“ узет је за љубав томе, што се појављује аветина; из истог се обзира и споредна лица (капетан, војник, кастелан) морала насликати што блеђа, да не би сувише живо опоминали на свет ван замачких зидова и на свакидашњост и да не би тиме ослабили, шта више и уништили тајанствену чаролију, што као мора пада на слушаочеве груди. Што у „Сафи“ има још мање лица, узрок је то, што је песник тежио да прилике буду што простије и јасније; доцније је Грилпарцер доказао (пре свега у „Отокару“) толико пута, да као драматичан војвода уме и веће масе да савлађује, да њима управља и да их разборитом диспозицијом доведе до победе У „Ифигенији“ и у „Тасу“ има у сваком по пет лица а то је број, без којега се та градива нису могла обрадити. Дивимо се при том великој вештини у извођењу призора и чудимо се како се са тим минимумом лица драмски може изаћи на крај, но ма како да је јак тај осећај кад се пресуђује прочитано, при слушању и гледању се то осећа пре као недостатак него као добра страна, као што је у опште позорнички ефекат оба комада слабији. Тавридски какав ратник или нижа која свештеница, какав баштован у војводе или који кавалир његове свите веома би на позорници придонели да слика већма оживи, јер ништа није баш ту потребнија него оно, што изгледа излишно. Сваки карактер мора у организму драме имати да испуни своју функцију, тако да би остала празнина, кад би се он уклонио, но његова потребност не сме у очи упадати, тако да и нехотице одмах себи дајемо рачуна, на што мора то лице бити ту; не треба сувише да се истакне и позна оно, што је песник намишљао и смерао, иначе то осећамо као извештачено, направљено. Песничко дело мора на природу мало бити налик и у томе, што, као што природа своје смерове не тежи да постигне свагда најкраћим путем и са најмање снаге, него лакомислено оберучке баца семе, од којега се потроши тек најмањи део, и овде влада неко обиље, којим се голи скелет драмског обриса тек облачи у свеже месо живота. Само тако може са позорнице убеђивати као сам живот.

С тога Грилпарцер није, као што би био могао, своју драму извео ле са четир лица, са Сафом, Молитом, Фаоном и старим слугом. Да би се отклонио утецај хладноће и празнине, пре свега је уплетена фигура Евхарите, од безименога слуге у првом нацрту постао је карактеристични лик Рамнеса а у последњем чину јавља један сељак, да су бегунци ухваћени; та се приповетка могла свакако доделити и Рамнесу, но за то је намерно уз дотадашњих пет улога створен био нов лик, како би се пред крај још освежило дело. Сафине робиње и робови, као и народ са Лезба излазе пред нас, живо учествују у свему, што се збива, а њихово држање према песници придоноси уједно те се боље разјашњава карактер господарице, којој толико љубави и поштовања не указују зацело без разлога. Што се у обе трагедије Гетове, с којима се тако често сравњивала Грилпарцерова „Сафа“, на позорници узалуд тражи, тога има у „Сафи“: задак живота, од којега могу одударати ликови напред и који нам уједно те ликове разјашњава. Где осим посилаца радње пролети још један или још неколико ликова, који само са једним делом свога бића учествују у стварн, то појачава илузију, да човек види одсек из јаве; свакако Гете није хтео ни да изазове такву обману; њему је било доста, да у одабраним стиховима образованом свету прикаже интимне душевне прилике; но позоришни песник, чије дело не треба да прилагођава таквој академској вештини за гурмане него ваља да ухвати корена у широким слојевима, не ће смети презрети такву помоћ. Човек мора поштовати Гетов геније, но мора инак рећи, да на публику, која се не да застрашивати литерарним ауторитетима, позорнична драма „Сафа“ куд и камо већма утиче, него „Ифигенија“ или „Тасо“,

ма као драма за читање, и заостајала за њима.

Да то свуда са потребном јасношћу изађе на видело, није дала кардинална једна заблуда, у коју су упали готово сви критичари и из које се онда са свим на неправди сковало оружје против „Сафе“. Над Грилпарцеровим животом лебди особена судбина; свуд онде, где би други наишао на најрадосније повлађивање, дигла се против његових дела нека сумња, која у самом комаду или није била никако или бар веома мало основана, те му није дала да дође до потпуна признања; одиста не би било чудо, да је сам Грилпарцер с годинама подлегао овој мрачној вери у судбину, коју су неки мислили да већ у том обиму налазе у „Прабаби“.

(Настаниће се)

КЊИЖЕВНА ПОЛЕМИКА

И ЈОШ ЈЕДАРЕД БОСНИЋ И СЕНТОМАШ

Ја сам из ратног табора на Перлезу после битке на Ечки отпутовао за Карловце 1 (13) јула 1848. Путовао сам одавде по налогу патријархову по Шајкашкој и обишао Чичин табор и Сурдучкога главни квартир у Чуругу. А 8 (20) јула приснем опет у табор код Перлеза. Ако сам навео, да сам 3 (15) јула имао састанак са Сурдучким, онда признајем, да сам погрешио у дану, и да је то било на дан 7 (19) јула, међер два дана после нападаја Сурдучкога на Фелдварац. И онда је са свим правилно, да је — кад сам с њиме обишао бојиште јужно од Фелдварца — неколико лешева лежало још неукопаних. У дану сам погрешио из разлога, што сам мој дневник из тих дана при паду Сентомаша на дан 22 марта (3 априла) 1849 заједно са целим мојим пртљагом и прибором изгубио. Но догађаји, о којима причам, они су исти.

Али сад крупну једну да исправим, која се подвукла у разлозима г. А. Јукића а можда и у разлозима покојнога Судучког.

Прва битка, први непријатељски нападај на Сентомаш био је на дан *28 јуна (10 јула) 1848 године*, а не, као што то њих двојица тврде, на дан 2 (14) јула 1848 године.

28 јуни (10 јули) записан је као дан првог нападаја на Сентомаш у мојој књизи „Из живота —“ по изворима Пере Биге; тај дан је означен и у књизи Новака Голубског у његовим „Успоменама“. Ево како нише овај очевидац и саучесник оних догађаја у својој књизи на страни 22 и 23:

„Наскоро после овог несретног догађаја наста „код нас изненадна радост и весеље. 27 јуна (9 „јула) 1848 дође нам у Сентомаш ц. к. лајтнант „*Тодор Босниħ*, народни капетан и ц. к. лајтнант „Пријаворац са једном компанијом Граничара и са „три топа.

„*По том нам Босниħ прочита шуромок од Њего*„*ве Светости Патријарха, Јосифа Рајачића, којим*„*га поставља за команданта над целом војском,*„*која се сад налази у Сентомашу. Сви га иоздра*„*вемо радосно и с одушевљеним усклицима*

„*Живио Босниħ! Живио Патријарх!*

„За тим одмах онога дана обиђе Босниħ са бу„љукбашама са Јашом Добановачким и нас више „Сентомашана све шанчеве и позиције. Кад је све „прегледао, заузео је одмах са својим војницима „најопаснију позицију од врбашке стране.

„Босниħ нам је баш у добри час дошао, јер од„мах сутра дан после његова доласка

„*дана 28 јуна (10 јула) 1848*

„за јутра око 7 сати ударио је непријатељ на Сен„томаш са великом војском са три стране, и то: на „шанац од новосадске стране на Францовом каналу; „од бечејске стране на шанац код воде Криваје; и „на шанац на води Криваји од фекетићске стране. „А на позицији од стране врбашке није се, хвала „Богу, овај пут непријатељ ни показао.“

Ово су речи Новака Голубског.

Да је тих дана ц. к. капетан и народни полковник Сурдучки дошао у Сентомаш и да је он битком управљао, зар то не би био старина Новак уписао у књигу?

О, људи божји! Тек је 46 година од оних догађаја овамо. Ено живих људи још у Сентомашу, па нек они сад своју прозборе!

И мени је стало, да истина избије на површину. Ако је доиста био 28 јуна (10 јула) 1848, на дан битке, Сурдучки лицем у Сентомашу, онда нека је његова слава! Али ако не, онда оставимо Тодору Босниħу ту неувелу славу!

У Бечу 23 августа 1894.

Јов. Ст. Виловски

КОВЧЕЖИЋ

КЊИЖЕВНЕ БЕЛЕШКЕ

— Јован Протић за Земуна јапља, да је „накупио, средио и снезао“ „нпз слнчица из свакидањег живота сеоске интелигенције, онако нацртане и описане, како их човек слободним оком гледа“. Слнчице те, које „нису ни мало особитог значаја, јер нити је дошло до двобоја, нити је ко можда из какве неодолпве љубави скочио у сеоски бунар, нити је најпосле можда до бракоразводних парница гдегод дошло“, чине свака за себе „неку целину“ и све скупа су опет целина, нису до сад штампане још нигде и пшпене до десетак штампаних табака. Општи натпис биће: „*Слнчице из сеоског албума*“. Књига ће бити готова за четрнаест дана а претплату — 50 новч. — вала слати писцу у Земун. — Протић је пре три године под натписом „Листићи“ прибрао своје досадашње слике са села и ми смо о тим сликама у 24 броју „Јавора“ године 1891 казали своје мишљење. Надамо се, да ће нам и оне нове слике доказати, да је Протић неома вешт фотограф сеоских прилика.

— Професори у новосадској српској великој гимназији Благоје Брапчић и др. Ђорђе Дера довршили су и српскомађарски речник те је изишао недавно из одавнпе манастирске штампарије. Цена му је 4 фор. а. пр. Ко пак куни и један и други речник, добија оба за 7 фор.

— Земунско „Ново Време“ доноси у 100 броју од ове године у подлиску приповетку с натписом „Мирина освет-ница“ а у лиску приповетку с натписом „Црвена руска“. Ни под једном није назначено, да су то преводи с немачког, којима су оригинали изашли у 622 броју берлинскога недељника „Das Echo“ и то прва с натписом „Mytas Räcberin. Aus dem Englischen von G. Blumenreich“ а друга с натписом „Die rote Rose. Eine Reminiscenz von T. Szafranesky“.

— У Шарлотенбургу крај Берлина умро је пре неки дан највећи савремени физичар, професор Лудвик Фердинанд *Хелмхолц*. Покојник се родио год. 1821 у Потсдаму. Од године 1871 до 1888 био је професор физике на свеучилишту у Берлину а године 1888 примио се управе физикално-техничког државног завода у Шарлотенбургу. Већа су му и важнија дела: „О одржају снаге“, „Ручна књига физиолошке оптике“ и „Наука о гласовним осећајима“.

БЕЛЕШКЕ О УМЕТНОСТИ

— Блоделова спернца „V studni“ приказана је пре неколико дана у Бечу први пут у „Theater an der Wien“. Сви су бечки критичари очарани том простом, милом оперпцом и хвале је до неба. Само се неки „Deutsches Volksblatt“ напао те ни више ни мање него одрпче оригиналност Блоделову делу. Но колико се референат тога листа разуме у музици и историји јој, види се по том, што међу осталим истиче, како Блоделов интермецо „сумњиво подсећа на Маскањпја“, а не зна јадник, да је Блодел лежао у гробу, кад Маскањи још није ни сневао, да ће икад написати и једну ноту а некмо ли интермецо. Није онда чудо, што тај њпни референат композитора, који је умро још пре двадесет година, наскрсава из мртвих, говорећи за њ да је био изашао и четир пута изашао на поворишту. Бадава, што ти и ти Немци могу каткад да буду „gründlich“, то више нема!

— Перец Галдош, славни шпанолски драматичар, довршио је нову глуму у четири радње. „Крај“, тако пише тај драматичар, „потписао сам под комад. И одиста је то крај. Не само крај комаду, него и крај мом животу — као као живпнн. Нисам већ више дорастао обманама и узбуђајима свога позпва те чезнем за миром. Не ћу више писати ни за какво поворпште, не ћу више да гледам никакпа поворишта, не ћу више ни да чујем што за какво поворпште. Крај сам написао, крај је и благо мени те је крај.“

— У Берлину је пре две недеље отворено ново т. зв. Шилерово позорпште. Давали се том прплпком „Разбојнпци“. Позорпште је било дупком пуно и живо се тапшало прпказивачпма.

СМЕСИЦЕ

(Шта је коњска снага?) Многи данас знаде, да се јачина парних машина мери коњском снагама, а међу тим мало ће њих знати, шта управо то значи: „коњска снага“. Енглез Џемс Уат (James Watt) први је дошао на ту мисао, да сваку механичку снагу мери коњском снагом, која се у науци обележава са 75 килограм-метара за једну секунду т. ј. таква снага можс 75 килограма за једну секунду дићи један метар у вис. У истину пак средња снага коњска не може толико нарадити, јер повпјим испитивањем, што је пробано са 250 коња, може један коњ тек 30 килограма дићи један метар у вис за једну секунду. А како се дошло до те неосноване белеге, казује се ово: Једна од првих парних машина, која је Уат конструјисао, имала се употребити у пивари у Withread-y у Енглеској, да крекне један пирк, на ком су дотле коњи радили. На како је било уговорено, да машина има свршити то и сад, што је пре свршпвао један коњ, пивар је одредио на овај начин, колико то мора. Упрегао је јаког коња на да пирк пуче воду, али је коња пшбао и пуних осам сахата терао да ради, докле год није са свим малаксао, и тако је његов пирк извукао два милијона килограма воде. Кад се увело то на рачун, наравно извело је, да коњ дпгне за једну секунду један метар у вис терет од 75 килограма; али тај је успех постигнут у са свим необичним прплпкама те то томе никако не би требало да је то узето за основ техничком мерењу, на пнак је тако узето и по томе је створен појам о „коњској снази“. м.

САДРЖАЈ: Песништво: Имао сам . . . — Бело цвеће. Дневник једне жене. — Књижевност: Гриллпарцерова „Сафо“. — Књижевна полемика: И још једаред Босић и Сентомаш. — Ковчежић: Књижевне белешке. Белешке о уметности. Смесице.

Издаје књижарница Луке Јоцића. Срп. штампарија дра Св. Милетића.

БРОЈ 37.

СТРАЖИЛОВО

ГОД. VII.

ВЛАСНИК И УРЕДНИК

ЈОВАН ГРЧИЋ

У НОВОМ САДУ, 11. СЕПТЕМБРА 1894.

ПЕСНИШТВО

ПРВИ ПОЉУБАЦ

Усамљени кладенац на ливадама, дубок као бездан, скривао је у тамним сенкама кристалну воду, прави мелем за усијане груди. И ма да беше подалеко од села, ипак га сваке вечери похађаше живахно јато девојака, завргнуто витким обраницама. Глуха околина његова оживела би тада од смеха и песме, а богме често и од свађе, јер јагма беше велика.

Недалеко од кладенца, на отавама, пасло је стадо оваца. Иван Марков, живо момче од осамнаест година, опаљена лица, црних већа и сјајна жива ока, чувао је то стадо целог пролећа и лета, а у јесен би се најмио у кога да чува виногради.

С вечери, кад водоноше долазе, догнао би Иван своје стадо на појиште и цуре би још из далека слушале меки, кудрави мотив његове фруле. Да ли је којој јаче задрхтало срце при тим звуцима девојачког љубимца, не зна се, али се зна, да су се многе отимале да додаду Ивану крчаг с бистром водом, када би заискао да се напије.

Једне вечери, тек што су водоноше отишле а из далека се још чули гласови њихови, седео је Иван усамљен на ниском осеку од кладенца. Сунце је залазило за тамни бедем далеке шумице, положени, црвени зраци преливаху рунато стадо његово густим руменилом. Око њега потамниште травне ливадице, пољску тишину прекидаше несмело цврчање попца, под око кладенца беше раскалан а дубоко у њему чуло се како још јасно одјекују капље воде.

Иван се замислио. Фрула му мирује у крилу. Око њега је необична тишина, у ушима му звуче девојачки гласови, али пред очима му излази синоћња слика.

Он се наиме сећа, како му је синоћ Јелица Станојева, девојче од шеснаест година, бела, плавоока, светле косе, витка као кудељица, плашљива и поносита, додала крчаг с водом, и како је, док је он пио гледајући у њу, прво поруменела, побледела па најпосле оборила очи. Сећа се, како јој после тога хтеде подићи крчаг на обраницу, али се она намргоди, поносито га одби, рекавши му, да не треба. »Поносита је, чудо је поносита!« шаптао је Иван за себе, па се онда у један мах сети, док су још у школу ишли, како је то било несташно девојче, како је с њоме вечит рат водио, како му је она једаред сва црвена од пакости са сузама у очима измрчила прописе, и како се он подвлачио под скамије па је вукао за ноге, а она га један пут лупила у чело па му одскочила чворуга. А како је сад мирна, ћутљива, поносита, нарочито поносита! Па се још чини да га не познаје!

И многих ситница сећа се Иван, а вечерас Јелица није дошла на воду. За што?

Иван дубоко уздахну. Уши му брује, у мишице му се увлачи нека злобна снага, у грло му се подиже клупче, он би се тукао и плакао.

Пред њим на неколико корака у сумраку истрча зец, поче стрићи ушима а за тим запраши преко јагодника у кукурузе.

То трже Ивана из мисли и кад је погледао око себе, видео је где му се стадо разшркало, устане са осека, задене фрулу у торбицу па поче као махнит пуцати бичем.

Прођоше две и три вечери а Јелице нема. А кад наступи јесен, нестаде и Ивана с овцама.

Јелица није више одлазила на воду, али је запамтила оно вече, када је Ивану додала крчаг с водом и кад је пред њиме, не зна ни сама за што, поруменела. Јер отац њен, чича Станоје, човек љут као рис, кад је за то дознао, лепо узе витак прут па немилостиво ужљеби три модре бразде у бела плећа своје ћерчице. Јелица је навикнула на то и није плакала пред оцем, али је ноћу омочила узглавље сузама и превртући се по сву ноћ мислила је, како да се освети Ивану за шибе, које је због њега добила. У мислима често га је хватала за густу косу а један пут јој дошло да му као зубима покида оне црне, сјајне обрве. И какво пакосно задовољство обузе је, кад је дознала, да Иван чува винограде у њихову суседству и кад је дошло време, да и она с оцем пође на ноћиште у виноград.

Јелица обукла шарену сукњицу, брижљиво згладила густу плаву косу и у косу заденула црвен цветак. Парченце разбијена огледала не могаше да покаже цело лице њено, али из њега просијаваху два крупна плава ока, зарумењене јагодице и бео, прав носић. »Јух, што сам тако црвена!... Онај ће мислити да сам плакала... Он не зна, да ме је бата због њега тукао... Та казала је њему кривоноса Милица. Па нек ти она од сад даје воде... Чекај само!... Где ти!« Полугласно изговараше она те речи вртећи се пред огледалом, закопчавајући пруслук од црне свиле, при чему се красно гибале младе, пуначке, још неразвијене груди.

У виноградима се међу тим разлегала већ песма чувара и чуварица. Најразличнији напеви стапали се у једно као разбегли звуци из каква огромна инструмента. Пламен је овде онде буцао, слојеви дима као голема непомична повесма обвили су тамно дрвеће. Оштар мирис од спаљена лишћа лозина гушио је.

Чича-Станојева колеба била је окружена сјајним сунцокретом. Сад је сунцокрет оборио своју тешку главу, јер је сунце већ давно зашло а не високо над хоризонтом блистао је срп месечев слабим лименим сјајем. Лепо је изгледала та колебица са младим месецом у прочељу.

Јелица потражила лозина лишћа, нагомилала, запалила, а из гомиле подиже се прво густ мрк дим, после запрште лишће и за тренут два сукну висок светао пламен. Гледајући у пламен, који је на махове обасјавао њено лице, она је пажљиво слушала, не ће ли иза колебе запитати фрулица, али не чу ништа. Чича Станоје шушкао је по колебици па онда оде у комшилук са тиквицом ракије.

»Није ту!« помисли Јелица тетко и невесело. Села на земљу и гледала непомично у ватру. Пред очи јој изишао Иван са новим дорочићем на правим раменима, са младим белим вратом, и нарочито се живо сећала, кад је пио из њена крчага, како је скупио црне обрве и како је непомично и неодољиво гледао у њене очи. Сетила се и других ситница па заборавила на освету. И кад је помислила на освету, питала се: »Како да му се осветим и за што?« И на један пут поче је занимати то »за што«. »Та он није крив!« мислила је. — »Крив је, крив!« уверавала је себе и прелазила је на »како«. И у мислима прелазила је од »за што« на »како« и од »како« на »за што«. И ни »за што« ни »како« не занимаше је у суштини као сам — Иван, Иван са сјајним оком и црним обрвама.

Јелицу обузе на један мах врућина. Устала је, погледала око себе, па опет села. Лице јој постепено озарио лак осмејак. »Да узмем крчаг с водом па да га проспем Ивану на главу!« мислила је Јелица и врло се обрадовала тој идеји. Но то већ није имало на себи облик освете, јер она не би при том осетила никакво пакосно задовољство, већ само радост при том призору. кад би Иван после тога почео да тресе рукаве и мокру капу о колено. Иван би се може бити још и обрадовао тој освети.

На један мах задрхта у ваздуху највиши тон у фруле. Јелица скочила као опарена а срце јој поче скакати, да је једва дисала. Погледала иза колебе а тамо горела ватра кроз трешњине гране. То је Иван свирао и прекидао. Јелица га познала по гласу а по непрекидној песми видела је, да је још неко с њим. Но после заокупи Иван песму без прекида.

Јелица се прикраде и, газећи пажљиво по узаној стази, која се одрањала, спотицала се

о тврдо корење од чокоћа. Сетила се, да није понела крчаг па се у два три скока вратила натраг. Срце јој скакало од страха. Узела из колебе пун крчаг с водом, плахо као срна погледала да јој од куд не иде отац па онда опет полако као и први пут приближила се живој огради.

Ниска оградица од густа трњака, која је делила чича-Станојев виноград од винограда Иванова газде, беше у пролеће налик на густ, зелен бедем, а кад се осне плавичастим цветом, онда постајаше она права вукодржица нити се кроз њу могло гледати у суседни виноград. С јесени је лишће опадало, те се могло по мало завиривати.

Јелица метнула крчаг поред себе, чучнула па је пажљиво мотрила кроз испреплетано шибље.

Иван простро дороц по сухој трави, легао потрбушке и гледао сјајним оком у ватру, која се гасила. Као да је заборавио да је подстакне. Фрула му лежала под грудима. Кад је Јелица с друге стране шушнула, Иван се малко окренуо и скупивши обрве поглелао сумњиво кроз плот. Почео свирати.

Јелица је гледала, како му се миче набубрела горња уснпца, коју је тек обретко натрунило гаравo паперје, гледала у обрве, које се узвијале по ноти, и заборавила на — крчаг.

А кад се Иван диже да узме сува лишћа испод плота, Јелици задрхта срце, грозничаво напипа крчаг па га диже да полије Ивана по глави, али Иван скочи, ухвати је једном руком за лево раме, а другом јој изби суд, који паде потмуло на меку земљу, привуче је за тим преко плота, стисну јој узацка рамена на груди, стеже је, и кад је Јелица хтела да крикне, он јој на образу близу расклопљених уса на притисну бојажљив, лак, сух пољубац па побеже.

Беше то пољубац налик на одељени њух пролетњег ветра, који нас изненада помилује по образу, па га нестане, лак, изненадан и без снаге.

Јелица је стајала неколико тренутака. Глава јој се вртила. Прво је подузе пламен а после се охлади као камен. У онај мах није јој пало на ум да вичe а и да се сетила, не би имала снаге. Згладила дугачак прамен косе, који јој пао до носа, па пошла посрћући натраг. На крчаг је са свим заборавила. Око рамена је осећала као да је скинула неке вреле окове. На десној половини лица, близу уста, бридио је Иванов пољубац, тиштао је као пламен а тај чудни пламен као да је био помешан с ледом и осећала је наизменце час пламен час лед. Доцније је опазила на левој руци на кажипрсту како лопи крв, она није знала од куда је то, а то се она убола трном, кад ју је Иван притиснуо. Чувство страха, изненађења, неке боне милине обузело је сву њену душу и родило са свим ново осећање. Чинило јој се да је пала са велике висине, али се није озледила, већ се само поплашила и променила. На један пут је почела грчевито плакати од накости и бола, сисајући крв на убоденом прстићу, али је то био плач последњи те врсте.

Вратила се натраг, брижљиво избрисала сузе. Ватра се гасила. Јелица се спремала да легне.

Месечев сриј већ је био зашао, округло парче запада, превучено тамним танким цртицама, светлило се. По виноградима био је мрак. Из села се чули први петли. Од часа на час окидали се метци из пушака.

Јелица легла у колебу па се покрила преко главе. Прст је још бридио а на образу близу уста тихо је треперио чудни траг од Иванова пољупца, после се разлио кроз груди у срце а срце се запалило. Тај осећај одузео је снагу, припитомио оно, што је у њој дивље било, осећала се са свим слаба и целу ноћ је снивала Ивана, како је стегао на груди а она не може да дише нити да се брани, а Иван јој дотле лепио пољупце, док није умрла.

Пробудила се уморна, а обгрлила узглавље. Прва јој мисао била — Иван И кад је друго вече дошла у виноград, још се лепше оправила. Њу је стид био да призна да је то због Ивана и бранила се, колико је могла, од те помисли, но први пољубац је пекао и срце је потајно очекивало други.

Левскій

ДНЕВНИК ЈЕДНЕ ЖЕНЕ

ОД ОКТАВА ФЕЉЕТА

(Настављак)

XX

15 августа

Моје ме осећање није омануло. Међу тим ипак не ћу сама себе да варам. Нисам срећна; не могу више бити срећна.

Сувише сам велику, сувише савршену срећу видела како ме здравља из даљине, а да бих се икад могла утешити, што сам је изгубила. Но није сад више нада мном господар само та једна мисао; мој живот има сад смера и сврхе; латила сам се дужности, која испуњава празнину мога живота, дужности, која ми даје занимања и која ме веже.

Скрушену душу мало по мало подићи, отргнути је очајању, вратити јој мир и ведрину, одвести је натраг поданости, срећи, Богу — то је примамљив задатак. То су дужности, којима се посвећујем са саучешћем, што ће без сумње с дана у дан бивати све веће, као љубав матере према болесну детету, и што не ће дати да се и за шта покаје онај, који је предмет тој љубави.

Већ сад види он и разуме, шта му ја дајем и са каквом му искреношћу то дајем; но нешто му кажем, остало он погађа и као да је срећан. Као што сам предвидела, не ће се испунити наш уговор; он жели, то је истина, да одржим што сам обрекла, т. ј. да останем још неко време; а ја се противим, остајем, а он се на то не тужи. Изгледа ми, да ће нам за неколико недеља бити сватови.

Најпосле се велика тајна морала саопштити Сесили и њеној веренику. Чини ми се, господину d' Éblis нисам јавила новину; он је просто рекао:

— То је Вас достојно.

Сесила са своје стране била је неколико тренутака запањена а после се наједаред развеселила па сад је једнако весела. Нас две ћемо бити сестре; то је био њен идејал. Она себи уображава, да ће та удадба наше пријатељство још већма учврстити те ће се наш живот тако рећи слити у један. У том се погледу вара; она ће ми остати најмилија међу другарицама, али ћемо канда бар неко време живети одељење него до сада. Општа Рожеру невољност није до сад дала да послуша лечнички савет те да се настани на југу а крај мора. Сад хоће онде да живи. Ја сам већ говорила о том, да зиму проведемо у Ници, и видела сам, како ми је захвалан био за тај предлог, можда из више него једног разлога.

Онде завршујем свој дневник и не ћу га, надам се, никад више ни отварати. Ја мислим, да жена, кад се једаред уда, не треба ником другом више да поверава своје тајне до ли свом мужу. С Богом дакле занесењачка и страсна Шарлото!

XXI

1878

Необичне прилике, у којима сам, гоне ме, да после пет година наставим свој дневник. Прекужила сам страшно искушење и никад ми није било потребније, да уредим своје мисли и своју савест. Пре свега хоћу да се сетим главних догађаја, који су изазвали ове моје данашње прилике, па ћу покушати, да у њих потражим савета и бистроће, која ми је тако потребна. Осим тога слутим, да ће овај дневник читати некада још и ко други осим мене, и већ с тога хоћу да све буде на чисто.

Као што сам била предвидела, венчала сам се у исти дан кад и Сесила у малој црквици луверсискоj. Господин и госпођа d' Éblis отпутовали су одмах други дан у Италију, по којој су хтели да се прођу и да у њој остану неколико месеца. На пет или шест недеља после тога отишла сам и ја са својим мужем и са својом свекрвом у Ницу. Само здравље мога мужа задавало ми је озбиљне бриге за оне четир године, што их проведосмо у оној лепој клими. Не могу рећи, да ми срце никад није осетило туге, да се никад није сећало те тужило, но свакако смем казати, да је Бог заиста благословио лудост моје удаје те да сам нашла све, чему сам се надала. Сласт страсти не узима, као што ми и сувише радо верујемо, само неки облик, страст даје среће и у облику дужности, поданости, пожртвовања; кажу да чак и у мучеништву има сласти. Што се тиче мучеништва, то се за мене није ни узимало у обзир, ма да задатак, као овај, што сам ја себи предузела, није без тешкоћа, шта више се није могао ни решити а да човек не нађе на отпор. За један једини дан не може ни најнежнија рука укротити и излечити душу, од нарави страсну, несрећом огорчену; но божанствена је радост ту душу отргнути роптању и сумњи, мало је но мало са свим неповређену, са свим чисту изузи испод телесних развалина, под којима је била затрпана, изнети је на видело, оживити у њој све наде. Колико ли сам слатких, срећних, захвалних суза пролила за оно неколико кукавичких, у потаји проливених, кад сам видела, да су ми труди уродили плодом!. Најзад је дошао и час, кад је било довољно, ако смешећи се попретим прстом, да ута-

ложим страшне изливе гнева, који су избијали по каткад у мога Рожера.

У осталом, да се не бих сувише хвалила, морам рећи, да слава тога препорођаја не припада само мени, јер онога дана кад се родила моја Ћерка, опростио је њен отац благом Богу са свим.

Изгледала сам своје чедо, кад су Сесила и њен муж на повратку из Рима провели код нас неколико дана у вили, у којој смо се ми били наместили. У потаји сам ја стрепила била од тренутка, кад ћу се опет састати са господином d' Éblis, али велики догађај, који се спремао за мене, чинио је те сам тада била скоро равнодушна према његову присуству или сам бар мислила да сам равнодушна. У осталом се он према мени понашао тако некако хладно учтиво, да ме је често мучила помисао: биће да има нешто против мене. Да ли је био незадовољан Сесилом? Да ли ми је пребацивао, да сам му сувише ласкаву слику о њој изнела, кад ме је питао за савет? Неким малим различностима у његову понашању према Сесили зачудила сам се; није ми изгледао више да је онако очаран њоме; ма да је вазда био веома учтив, ипак је имао с њом неки проничан тон; но неки пут је баш показивао да му је дуго време, кад она фантастично стане описивати њихове путове, кад почесто побрка имена, ствари и време, кад се баци у неки научарски тон а и кад стане умиљато ћеретати. Но мој муж, коме сам натукнула своју сумњу, уверавао ме је, да је командант d' Éblis више но икада заљубљен у своју жену, да га може бити мало узнемирује, што види да је тако сјајна, тако блистава и да јој се тако сви диве, но то да је све. По том онда нисам више ни мислила на то. У осталом сам тада и сувише била срећна и заузета својом будућом материнском срећом, а да сам се много могла освртати и на друге ствари.

Били смо наумили, да пред крај пролећа одемо из Ницe и да преко лета будемо у Луверсију, јер мој муж ни по што није хтео да живимо у Паризу. Но лечници су нас одговарали од тога, јер се бојали, да мом мужу не ће добро чинити влажна клима у Нормандији; по њихову савету закључимо да останемо на југу, док се боље не учврсти здравље мога мужа. Две године, што дођоше за тим, биле су за мене време потпуна мира и веселости. Моја мила мајка била нам је два или три пута у походе, а моја свекрва већ није знала шта ће од тешке пажње и нежности према мени; осим тога сам имала и своју ћерку а њено је рођење мога мужа, као што рекох, са свим измирило са животом и још већма привезало за мене. С ревношћу се опет латио свога посла, у којем сам му ја помагала у скромној улози тајника, уређујући документе, којих је господин d' Éblis вазда имао тма божја, правећи изводе из њих и најлепшим својим рукописом преписујући његове нечитке сврачје ноге. Сад ми присно и верно пријатељство, којим му је одан био господин d' Éblis, није више било загонетка. а то ми је, признајем, пре било, док је он показивао само своје погрешке; но од како је увидео, да није осуђен да живи саморано, без љубави и без икаква изгледа, пробила су велика својства његова срца и душе у пуну свом сјају. Чак је опет задобио био веселост, коју ја у прво време нашега познанства нисам ни у сну сневала да претпоставим у њега. Свест, да сам и ја што допринела те се он тако изменио, била је за ме угодна преугодна.

Но што ми је било милије од свега осталог, то је било поверење, које је мој муж имао у мени. Кад сам се удала за њега, била сам себи рекла, да је животу у друштву за ме сад крај, те сам наумила да га се одречем, јер не би било лепо, да ја тражим уживања, која мој муж не може делити са мном. Но он је сам захтевао, да са његовом матером одем по који пут у скупове француске колоније, која се уз остале колоније ту око нас мувала. Ја нисам на зло употребила ту дозволу, али сам у толико од ње имала вајде, што сам неколико пута позвала гостију у нашу вилу. Наравно да су ми неки моји суседи и гости рекли по коју галантерију, која се обично говори свакој жени, ијоле лепој и ијоле укусно одевеној. Но многе је канда охрабрила болест мога мужа те су канда хтели да пођу и даље; али ја сам према тима била тако хладна и уздржљива, да су одмах видели, да са мном нема шале. Мој муж, који је имао врло оштро око и врло оштар ум, говорио је у смеју са мном о тим јадницима; чини ми се, био је поносит, што ми је надмоћном својом равнодушношћу могао показати, како ме поштује те како сам у његовим очима и сувише узвишена над сваком сенком сумње и подозрења. Мени је то било мило, но као да је његово поверење по који пут ишло нешто подалеко, јер ме је увукло у прилично озбиљне неприлике, које по несрећи стоје у свези са најтежим болом у мом животу.

Тада, као и свагда, било је друштво у Ници прилично шарено те је човек морао бирати. Ја сам од нарави нешто ексклузивна те у том погледу не попуштам радо, као што данас на жалост свет то чини. Мој муж, чини ми се, као и сав његов род био је у том погледу од мене попуљивији. Говорио ми је, како је моја дочекаоница обор, у који пуштам само јагањце и овце без ијеђне мрље, јагањ-

це и овце, које и не могу поћи странпутицом; то је, рече ми он, досадно, ту нема ни живота ни весеља, ни хришћанске љубави; јер то се зове грешнике осудити да вечито остану тврдоглави, ако им човек пред носом затвори пристојну кућу, у чијем би се чистом зраку а уз добар пример могли поправити. Мени се ти разлози нису свидели јаки те сам весело одвратила, да ја нисам позвана да преображавам друштво; у осталом, рекох, кад сам њега поправила, учинила сам доста и предоста и не тражим више.

У пролеће треће године нашега боравка у Ници настани се у суседној вили млади кнез de Viviane; довео је са собом силесију коња и неку женскињу, за коју су сви мислили да је Енглескиња и која је то зацело и била, судећи по шареном јој оделу.

Ма да је моја мајка била пријатељица кнежевој матери, ипак се нисам могла сетити, да сам икад видела њена сина, који је од чести у Паризу, но највише по разним купатилима живео не баш најпристојније. Тек што је дошао, одмах је наша колонија стала грдити га и оговарати, јер је био разузданн, много се и на велике новце картао а у кући живео невенчан. Мој муж, који је некад с њим ишао у школу и још једнако пријатељски му био одан, једно се што је амо и дошао а нарочито што је био у суседству. Међу тим је случај тако хтео те се за прво време његова боравка у Ници нисмо састали.

Једаред у јутру пођем ја са мојом ћерчицом и њеном дојиљом да се прођем по нашој башти, која је имала више тераса, што су једна с другом биле спојене високим мраморним степеницама. Најдољња од тих тераса водила је по последњој степеници од десет степена на улицу; капија, која ју је затварала од улице, била је прекодан отворена. Ми смо стојале наслоњене на огради и гледале у бела једра, што се вијугала по сињем мору; то се мојој малој особито допадало.

Тада нам коњски топот сврати пажњу на улицу те видимо како нам се у корак приближује јахач и с њим женскиња, на којој је било веома богато, но и веома неукусно одело. Уз остале фаталне наките имала је око шешира дивно бело нојево перо. У осталом ми је изгледала особито лепа.

Баш да пројашу крај наше баште а моје се дете наједаред нешто узбуни, почне се дерати и ручицама махати, а дојиља, Талијанка, стане јој певати, да је умири. Тај концерат даде јахачу повода да погледа горе, он ме опази, оштро погледа у мене на скине шешир; за тим заустави коња на повиче, смејући се:

— Но, дојо, шта је Вашој беби?

Изненађена том поверљивошћу повучем се мало натраг а дојиљи наредим да ништа не одговори. Но она ме није разумела па се преко зида без по бриге упустила у разговор с јахачем.

— Ја мислим, рече најзад, да дете хоће бело перо госпођино . . .

— Подај јој твоје перо, Саро! рече на то јахач, обрнувши се својој другарици.

Ова одмах одреши перо са свога шешира па га баци према тераси, но перо, како је било сувише лако, падне на земљу. Јахач га ухвати у лету па га још једаред баци, дође са више снаге, но не са више успеха.

— Но, рече тада са свим гласно, однећу га до детета.

У исти мах је већ и његов коњ стао топотати по мрамору степенице; коњ се бранио, сваки час је склизнуо, успињао се и хрзао, а ја сам то све чула из неранџина жбуња, у које сам се била повукла; мал те не у правом страху питала сам се, ко може бити та будала а оно се он наједаред као јахачки кип појави на тераси и тријумфујући пође према нама.

Опет ми се јави, овога пута ми се дубоко наклони па се онда сагне те детету, које се услед напрасне његове појаве већ било умирило, тутне перо у ручицу; за тим ми се опет јави па на коњу, не знам како, одјаше низа степеницу.

Кад сам после свом мужу приповедила ту згодицу, рекао ми је:

— То мора да је кнез de Viviane! То је са свим на њега налик!

И одиста је био он то. Још тога истога вечера, позивајући се на своје старо пријатељство с мојим мужем, дошао је до нас. Видела сам пред собом велика, плава, врло танка човека са смелим оком и лепим, фиким но уморним цртама — лик са двора лозе Valois. Мој је муж веселога и веома духовитога кавалира дочекао најсрдачније, но ја сам била хладнија и једва сам му захвалила за перо, јер нисам тачно знала, да ли се та учтивост тицала мога детета, дојиље или мене.

После тога је набрзо долазио још неколико пута; но ма да сам осећала, да његова живахност и добра му, нешто и предобра воља забавља мога мужа, ипак нисам могла да се свладам, да га позивам или задржавам. Кнежевић је имао и сувише духа, и сувише јо познавао живот, а да не би опазио био ледену хладноћу, коју сам ја показивала према њему, те је при свој својој савршеној уметности и сигурности по који пут нешто се мало и збунио. Мој је

муж такође опазио то па се чак и узнемирио са тога.

— Чедо моје — рече ми једаред, баш кад је кнежевић отишао био од нас — ето de Viviane оде сав збуњен... Ти одиста, кад ти је тако воља, имаш у себи нешто, што људе скамењује... Реци ми, молим те, шта ти је скривио тај сиротан?

— Ништа, брате.

— Ништа... но да ли ти је несносан?... Је ли сувише љубазан?... Ти знаш, да бих се ја томе смејао... само та не бих дочекивао више онако пријатељски да теби уштедим неугодности.

— Уверавам те, одговорим ја, да није ништа, баш ништа. Ја кнежевића никад нисам срела ван куће а ти овде видиш да се понаша са свим пристојно.

— А ти допусти да ти кажем, да ти тако не радиш... ти се спрам њега понашаш некако и сувише одмерено, управо тако, да мора вређати.

— Али, човече, ако га ма и најмање охрабрим, довешће нам наједаред ону младу женскињу, што је код њега.

— Иди... па шта онда? Није то ништа тако страшно!

— Може бити! Но ја не марим за неуредност ни у којем облику. Ти знаш да не бих могла поднети, кад у кући не бих сваку ствар видела на њену месту; исто тако не могу поднети, да видим човека ван граница морала и части... Што се мене тиче, ја ни најмање немам оне слабости, коју кажу да женске имају за разуздане мушкарце, а овај још има и нарочита права на моју антипатију. Ваљда ћеш знати, да је његова мати пријатељица моје мајке; више него једаред била сам сведок њена очајања и суза, које је кукавна кнегиња пролила због свога сина... и већ је одавна он у мојим мислима и у мојем поштовању заузео место, које ће својим садашњим понашањем — то ћеш ми бар допустити — тешко моћи напустити.

— Тако је, чедо моје... но што се тиче кукавне кнегиње, ту ја нисам баш тако издашан својим милосрђем... Она је сама свог сина покварила тим, што га је на колених љуљушкала и обожавала и изазвала у њега уверење, да су небо и земља створени ле за то, да он специјално ужива... Ја се сећам, да му је једаред купила козја кола у Шанзелизеју... отуда ето то, да ће сад, као што кажу, узети ту статискињу са Дририлена... То је заиело са свим логички.

— Нека је логички, али је веома ружно.

Читаву недељу дана није нам долазио. Тада дође једаред у јутру па се с мојим мужем затвори у собу. Дуго се разговарали а мој ми је муж одмах после приповедио, о чему су говорили. Као да се кнежевић извинио, што тако ретко долази, јер му се чини, као што натукну некако тужно, да је опазио, да мени није угодно, кад он дође. Тронут његовим озбиљним и увређеним тоном одговорио му је мој муж пријатељски да не треба да се чуди, што његов ексцентрични живот мало застрашава младу жену, која је васпитана по веома строгим принципима; но у осталом је — рече му — до њега, да отклони предрасуде, које тако узима к срцу, и пријатељи његови обојега пола биће му захвални за све, што усхте учинити, да дружење с њим олакша.

— Ја у опште не марим, шта свет говори, рекао је кнежевић, али признајем, да ми је веома тешко, кад ме презире госпођа de Louvercy.

— Нема ту презрења, рече му мој муж; то није ништа друго до ли неприлика.

При растанку је кнежевић изгледао веома замишљен.

Кад сам се на два дана после тога вратила са шетње, рече ми мој муж, да је баш овај час отишао господин de Viviane.

— Познао сам га за сутра на ручак, додаде.

Ја га погледам зачуђено, но он се насмеје па настави:

— Отерао је своју Енглескињу па ће му сад доћи мати... То тек заслужује награду!

То ми се допало па кад је кнежевић други дан дошао, пружила сам му руку срдачније и слободније но иначе. Од тога смо дана постали бољи пријатељи те је он одлучно смео с нама општити са свим интимно.

Међу тим, свакако да би се отштетио, одао се био картању с поновљеном страшћу; већином је до душе губио, а то му је служило на част; но једаред ми приповеди, да је добио тридесет хиљада франака на бакарату.

— Ви сте заиста страшан човек! рекох му ја на то, слегнувши раменима. Тек Вас човек с једне стране дигао а Ви већ на другој опет падате.

Онога часа извади он из џепа новчаник па га даде мени.

— За Вашу сиротињу! рече.

— Примам, одвратим ја; али само под том погодбом, ако ми задате веру, да никад више карте не ћете ни додирнути.

— Ево Вам моје речи!

Те тако сам својој мајци могла послати тридесет хиљада франака за њену закладу за младе радинце.

Како су у њ били већ покупљени сви пороци

на свету, то се најзад јавио неколико пута код нас мало ћорнут, да не кажем пијан. Ничега се на свету не гадим толико, колико пијана човека, те се чудим женама — на жалост их има много — којима је то смешно или које то чак и не опажају. Княжевић, који је морао видети, како о њему мислим, кад ми тако изађе пред очи, обазрео се на то те се умерио. Тим је крунисао низ својих поправака под мојим утецајем. Ти мали тријумфи, којима се мој муж од срца смејао, стадоше најпосле и мене занимати те ми поласкаше. Но међу тим нисам веровала свим тим жртвама те сам се питала, да ли он можда себи обриче какву накнаду за то, па та неодређена брига одржавала ме је према њему вазда у некој врсти обране, а то је он добро опажао.

Једаред смо у вече шетали по једној од наших тераса; лепота ноћи, чисто опојни мирис неранџина цвећа и љубичица, којега је пун био зрак, дигоше његов разговор у поетичније висине но обично. Но како сам га ја прилично сухопарно повлачила доле на земљу, то ће он рећи:

— Боже, милостива госпођо, ја заиста не знам шта да радим, да обезоружам Ваше предрасуде против мене; не бих ли Вам се допао, побацао сам у море све своје погрешке, једну за другом... одрекао сам се света... не картам се више, не пијем, и тако даље... шта хоћете још више? Хоћете ли да постанем калуђер? Па реците!

— Хоћу само још једно, одговорим просто, а то је, да никад не дате да посумњам у Ваше пријатељство према мом мужу.

На то се он с поштовањем наклони и од тога је часа нестало из његових речи и сваке двосмислене сенке.

У то је време Сесила по други пут са својим мужем дошла у Ницу, да нас походе. Нас смо две све једнако писале једна другој често и много. Судећи по њеним писмима била је срећна, ма да ми се чинило, као да јој је највећа радост, кад је у великој друштву. Дошла ми је сад још лепша и заиста дивна, но удадбом се није ни најмање изменила а вечито је била узбуђена и површна. У њеном понашању према господину d' Éblis било је нешто као неко страшљиво усиљавање, које ми је упало у очи; он са своје стране био је према њој благ но уздржљив. Овога другога пута било ми је чудно, шта више сам се готово уплашила, кад сам осетила, колика је још једнако његова моћ нада мном: нисам могла да чујем тон његова гласа а да се не узнемирим. Још није био код нас ни двадесет и четир сахата а ја сам већ тражила средства, да га уклоним, да боравак његов прекратим. Он ми је сам дао повода томе нешто преухитреном, непромишљеном примедбом, коју сам од онда себи разложила, но која ми је тада била са свим неразумљива.

Је ли мој муж у свом срцу у потаји слутио, како је мом срцу или је већ осећао прве почетке мучној боли, која му је претила, ја не знам, али већ првих дана по доласку господина и госпође d' Éblis на очиглед је постао нерасположенији. Господин d' Éblis запита ме једног јутра поверљивим, нешто плашљивим тоном, да ли сам опазила ту промену на Рожеру. Кад му ја рекох да јесам, поче он пола смејући се пола озбиљно приговарати, што господин de Viviane долази до нас тако често. Да није можда — рече — то проузроковало те је Рожé тако надражљив. Како сам знала, да је мој муж био што мирнији, можда чак и сувише миран што се тиче књежевића, могла сам бити сигурна, да командант d' Éblis у овом случају није био његов тумач, него је то рекао на своју руку а то ме је увредило до дна душе. Ја нисам никаква светитељка: како тако сам му опростила, што је Сесилу мени претпоставио те њу узео, ма да се пре тога мени удварао; но то, што је мислио да има права да ме контролише у мом браку, то је већ било и сувише.

— Господине команданте, рекох, кад сте већ тако добри те се интересујете за тајне мога дома и за мир мога браке, то ћу Вам рећи, да у својим претпоставкама и имате и немате право. Имате, рекла бих, право, ако нерасположење мога мужа приписујете малој љубомори... али се љуто варате, што се тиче предмета тој љубомори.

Кад сам то рекла, здраво је побледео, наклонио се па отишао од мене.

На два дана после тога рече нам, да је позван натраг у Париз, па још тога вечера отпутује онамо, но жену своју остави код нас.

Сећам се, да ме је Сесила други дан, по што је он отпутовао, запитала:

— Верујеш ли ти, да је мој муж срећан?

— Али, слатка, ти то мораш боље знати него ја.

— Бојим се, одврати она, вртећи својом лепом главицом, бојим се да није срећан... Ја сам му сувише површна, сувише светска, сувише му тежим за уживањем... Њега повлачим за собом... кукавни d' Éblis! Ја пребацујем себи... али тако живим и даље... Једнако онај ђаво, што је у мени, сећаш ли се још?... Није ли ти се потужио? Није ли ти рекао, да је несрећан, одиста није?

Ја јој по души одговорим, да ми господин d' Éblis није рекао ништа, а она се онда опет развесели. Остала је код нас неких четрнаест дана, но ма да

сам ја према њој свагда била нежна и пажљива, ипак је била и сувише обесна, а да би је човек лако могао чувати. Сних пет делова овога света, који су имали својих заступника у Ници, зујали су јој око главе као рој пчела а мој је муж говорио, да би требало и дању и ноћу разапети мрежу пред њу.

Баш је била сита и пресита удварања, па ипак је волела да јој се удварају те није марила оне, који су јој кратили то уживање. Па тако се наљутила и на очиту равнодушност књежевића de Viviane; говорила је, како сам га ја начинила тако неосетљивим и како треба да га држим на конопцу...

Ej, кад је она отишла, нестало је радости и весеља!

На неколико недеља по њену одласку наново се погорша стање мога мужа, које као да се било поправило; најгори се симптоми стадоше јављати један за другим па чак биваху све то страшнији. Остатак кукавног његова живота био је за њега и за мене само још смртна борба а пред крај идуће зиме нестаде ми га. После толико тешких јада умро је спокојно, захваљујући ми, што сам му даровала неколико година среће. Господин d' Ёblis, који се био пожурио до нас, да му буде на руци и последњих часова, тужио је за њим очајнички. Прелазим преко тих горких успомена: Бог зна, да би израз моје туге, ма како био живахан, зацело био искрен; но у овај мах, кад ово пишем, не би био на свом месту.

(Наставиће се)

ПОУКА

КУПАТИЛО РУСАНДА КОД МЕЛЕНАЦА

Читам у „Pester Lloyd"-у, да је вода у Русанди усахнула и да не могу бони и слаби више да се купају и лека себи траже и нађу, јер нема воде у Русанди, већ једино глиба и каљуге

Ако је ово истина, онда нек је мени дозвољено, да прозборим коју о природи Русандиној и како је она произашла и постала и од куда свој живот одржава. Можда ће управа тог завода себи заштедети трошкове те не ће позивати експерте, који би имали да истражују повод тој појави и да нађу лека, ако буде мојим разлозима поклонила вере и цене.

Бара Русанда — нек се не нађе увређена, што ју крстим баром, јер то је она — јесте некадање, можда пре две тисуће и више година, корито живе Тисе.

Река Тиса се једнако миче поребарке са истока на запад од ових сила. Од више Арада, при изласку реке Мориша из ердељских планина, тај Мориш доноси крупан тежак шљунак и насипље своје рођено корито тим творивом при стрмом свом паду од пет стопа на аустријску миљу, дужом до Сегедина све кроз равницу. Ту код Сегедина упада бесни Мориш са својим крупним тешким талогом у тако рећи мртву Тису, која међу Солноком и Тителом има пада само девет палаца, међер $^{3}/_{4}$ стопе, на миљу, и која са собом, кад надође, само има снагу да носи најситнији песак и глиб а никад не може понети до у Дунав и Моришев тешки талог. Овај се насипа код Сегедина с оне стране у прудове, који терају Тисину матицу преда се, све једнако и постојано на запад.

Тиса је некада, можда пре четир тисуће и више година, текла код Арада, од Сатмара и кроз Ирмелек, поред Вршачке Куле код Старе Паланке у Дунав.

Тешки талог силовите Самош-реке код Сатмара одгони Тису правцем на северо-запад поребарке, а силовити Мориш опет право на запад. А са десне, западне стране нема Тиса ни једне реке уточице, која би својом водом а особито својим талогом у истој мери гонила Тису на исток и тиме уколенчила Моришеву силу.

Тај природни закон је изречен, видљив. Њему је пао Сегедин 12 марта 1879 на жртву и пашће још који пут та варош, докле год не буде Тиса узела свој правац западно од Сегедина а њено данашње корито на источној страни не буде »Моротва«, т. ј. мртва Тиса, и друга Русанда.

Ево доказа.

На Средњој Тиси, код Нађ-Кун-Мадараса, тридесет километра источно од

данашње живе Тисе, далеко има барâ под именом: Нађ Игари-то, Ерши-то, Си-то и Повењеш-то; те се баре савијају у оним истим полушестарима и у оној величини, као данас жива Тиса. И гле, села на обалама тих бара носе ова имена: Тиса Игар, Тиса Ерш, Тиса Имре. Кад год је велика Тисина вода, избија у тим барама вода на изван и напуни их, и потопи вртове и шумарке, које су људи на дну засадили. Те су баре некада биле, исто тако као Русанда, Тисино корито.

Она вијуга Октолан код Нађ Кун Мадараса била је Тисино корито. Жива Тиса данас тече 28 километара далеко западно од Октолана, код Тисабуре.

У Банату је Тиса некада текла код Велике Кикинде па се поребарке помакла на запад, 12 километара далеко, где низа савијени Лудош приказује њено старо корито. Данас тече жива Тиса 10 километара од Лудоша, међер 22 километра далеко од Велике Кикинде, код Аде. Између Лудоша и Велике Кикинде је село Тиса Иђош. Зар би Иђош имао тај придевак, да није Лудош некад био корито Тисино? Ено западно од Беодре и јужно: Акач ледина, Пак-то, вијуга Рокинда, ено Конопо, Кривање Острво, северно од Меленаца; ено код Кумана, који је острво међу некаданьим Тисиним коритима. И Русанда је међер некаданье Тисино корито, само дубље ужљебљено у талогу некаданьег панонског мора.

Вода се дојако у Русанди због њене дубљине одржала и при најмањој води и при највећој суши. Сад је пак усахнула, јер је Тиса код Сегедина на водомери, на дан 2 септембра (по новом), чак на 0·51 m. под нулу опала. Тиса скоро није била тако мала.

Ако је дакле Русанда доиста усахнула, онда имајмо само стрпљења. Ево су канда настале јесење кише, Дунав надолази, Тиса ће почети надолазити, а с пролећа ће бити велике, поплавне воде, па ће Русанда опет се напунити воде и на изван и на површини.

И тиме ће Русанда својом водом и својим глибом бити на утеху бољим и слабима и лек им.

У Бадењу, 30 августа 1894

Јован Стефановић Виловски

СРБИЈА И СРПСТВО

ОД ЕМИЛИЈА КАСТЕЛАРА

Једна Србијо! Жалостан ли је твој удес, тужна ли је твоја историја! Оно старо српско царство, којему је пријесто почивао на вјечитијем брдима, и које се поносило народном независношћу, припадаше већим дијелом вјери византијској, па се опет бијаше отргло од јарма византијскога; најчвршћи бедем Истоку против западне грамжљивости, а Западу против најездâ са Истока, и то у такој мјери, да је запријечило да се оспује грчко царство на рушевинама царства римскога, и не дало папама да опет подигну свемоћ и величину римску; уједињено, кад се сва Европа цијепала и распадала у каосу феудалнијех установа; снажно и ведро, кад се Русија угњавала под монголскијем мачем, а синови Пољске и Чешке краљевине хрљаху у Њемачку, да траже обране од нападаја татарскијех; царство, које владаше једног дана од Јонског до Црног Мора, окруњено тијаром као римски понтифици, које пошташе на барјаку круг земаљски са часнијем крстом мјесто скиптра, те које некад сањаше са својим јунацима, да размакне своје границе до Цариграда и претвори ону размажену грчку пријестоницу у сједиште јуначког соја; то је царство доживјело, за косовске погибије, судњи дан своје старе историје, и погинуло под Бајазитовијем мачем, након крваве али залудне жртве, испчезавши у пошљедњем усклику и пошљедњем удасају својих мученика!

Можда би се већи дио недаћа овога народа могао протумачити разликом у вјеровању. Срби са запада нагињу религији римској, Срби са истока грчкој. Ова разлика објашњује многа унутрашња трвења у Српству и многа непријатељства његова са сусједнијем племенима. Причају српске народне пјесме, да је једном букнуо рат међу Угрима, народом католичкијем, и Турцима, народом вјере Мухамедове. Један српски краљ, као већи дио његова народа, вјере православне, пође на сусрет Угрину и рече му: »Ако надвладаш, што ћеш урадити од наше вјере?« — »На силу ћу вас нагнати у латинску«. — За тијем оде султану, те га исто онако запита, а овај му одговори: »Ако побиједим, подићи ћу цркве уз џамије, да

у овијема клањају који вјерују у Мухамеда, а да се у онијема Богу моле који вјерују у Христа».

Православна вјера годила је духу и ћуди српског много више него ли католичка. Метафизика, која превлађује у хришћанском јелинству, привлачи народе, који су од природе наклоњени мистичнијем идејама. Зато православни манастири, усамљени у мркијем горама, или уздигнути на стрмењитијем брдима, приказиваху се онијем јуначкијем племенима овенчани сјајем вјере и ближеском паде, као умна светилишта, гдје по свећењици храњаху осветитену ватру идеја, где се покајници мољаху Богу за свој народ, пророци оплакиваху својим лелеком побијене, и у часу одређеном божјим промислом дозиваху живе на борбу и смрт. За четири стотине година, Србија, закопана на Косову, сваки дан ускрсава у срцу својијех синова. Ниједан од њих не вјерује да је њихова јунака Лазара престало у кобноме боју. Не; скривен је у зраку за копреном непрозирнијех тајана, као Бог за звјезданим небеским сводом. Апостоли, који су крстили Сриство, спили су са својих олтара, да га милостиво приме и заштите; војска, којом је управљао, причестила се клечећи, и у тој причести примила с божанственијем хљебом бесмртну наду, е ће једног дана видјети свог владаоца гдје слази из невидовног храма на видљиви пријесто српски Предања, тајанствене ластавице, долазећи од Јерусалима до Биограда једнијем летом, но што су се дотакле својим крилима праха Голготског и воде Јорданске, шапућу по горама и пред вратима српскијех манастира родољубне приче, које могу само српске уши и српска срца да чују и схвате.

Јадни народ! Његово је мучеништво једна од најгрознијих трагедија што нам је забиљежила историја, а његова брда највиши и можда најкрвавији Калварији, на којима су се разапињали народи. Прогоњени, мучени, њихов живот, за три дуга вијека, слични смрти. Зулумћари протјераше дио њих из гradова у скровите шуме, те их принудише да живе као дивљаци, да се ломе по кланицима, да се одијевају кором и личином од стабала. Они, који остадоше по градовима, њаху погнута чела, с очима упртијем у земљу. Кад би подигли главу, вељаху им, е су је дигли да потраже небеску свјетлост и с њоме слободу; кад би дигли очи, вељаху им, е су их дигли да погледају своје крвнике, те да на њих кидишу. Једне би силом истрзали из крила породица им, да на осамљеном огњишту не говоре о отаџбини са синовима, а у брачној ложници са вјернијем љубама. Друге би смицали, да народ окује у звијезде њихово мучеништво, прије нег се у њима живијема распали гњев јуначки.

Такав бијаше ужас, да су старци и жене ишли ка најсрчанијим од свога племена, те их заклињали: Убиј ме, али ме не дај у руке нашим крвницима!

Колико је пута горштак, одмећући се гори у хајдуке, зграбио за косу своју њерсницу, која га гледаше очима пунијем жарке љубави, те јој са страховитијем криком ринуо у срце ханџар, примајући на уздарје пошљедњи осмијех оне узвишене мученице, преображене у крваву жртву! Главни јунак у борби за независност у Србији убио је својом руком старог и милог оца свог. У оном вјечном ропству, у оној стољетној невољи стекло је ово племе неку смјесу одушевљења и претворности, себичности и пожртвовања, снаге и лукавства, којој се мораш управ чудити, а која њему даје, уз увиђавност и вјештину слабијех, сву енергију и сву моћ снажнијех.

Ја не познам историје, која би заслуживала више пажње и проучавања, него ли је заслужује историја борбе за независност у Србији. Када их вас свијет бијаше саме оставио, Срби се дигоше до висине нај јачих народа несвладаном силом свог карактера и неизрецивом крјепошћу своје мисли; али увијек мјерећи препоне и тешкоће, којима им се опираше стварност, послужише се каткад устрељењем и досјетљивошћу, на чак и лукавством, кад не могоше да успију снагом и оружјем. Њихове су мишице заиста моћне, али су вазда на служби лукавом разуму њихову. Својство, којим се одликују, то је нека узвишена себичност. У средњем вијеку бранили су се Римом од Цариграда, а Цариградом од Рима; у деветнаестом стољећу ослоните се на Русију супрот Турака, а на Турску супрот Руса. Како им кад узбуде корисније, биће они или народ робовâ, или народ јунакâ; метанисаће као слабе калуђерице у усамљенијем манастирима, досађујући небу својим молитвама и сузама, или ће изићи на бојно поље оружани и смјели, као борци старе Јеладе, готови да претворе своје кланице у нове Термопиле.

Ничија ствар не ће потрести челичне им

груди сјем њихове ствари. Никакав потлачник не ће заслужити њихова сажаљења, јер су они препатили сваку невољу и претрпјели свако тлачење. Кад се цијели свијет одушевљавао за грчком независношћу, коју је овјенчала успомена прослављених пјесника старинскијех а опјевала муза првих модерних пјесника, Срби се не макоше, премда је грчки непријатељ и њихов непријатељ, јер су знали да би их велико грчко царство могло потчинити трајнијем господству, него ли турско бјеше, те их лишити сјајне будућности, да буду глава хришћанскијем народима на Истоку. А кад се мухамеданци у Босни, крв њихове крви, подигоше на Турке, Србија није кренула у помоћ, изговором, што су били стари одметници и издајице отаџбине у несрећном косовском боју.

Тако нема народа, који би се био знао боље окористити свијем повољнијем, а уклонити се од неповољнијех прилика. Политику руског царства на Истоку, како је засновао Петар Велики, српски народ је схватио онијем дивнијем инстинктом некијех птица, које унапријед осјете и јаве вијор на брду, олују на Оцеану.

Погнута до црне земље, знала је Србија да се листо исправи, кад је учила згоду, да би могла прићи из ропства у слободу. Нико није као она познавао моћ и слабост турску. Нико, као Србија и Срби, није се окористио човекољубивом и реформаторском политиком Јосифа II, цара аустријског. Нико као овај напредни народ, својим јунаком Карађорђем, није се борио против султана, кад у почетку овог вијека јевропске прилике утрјење пут побједи. Нико до Србија од Милоша, који је био оруђе у рукама силникâ, не шћаше учинити апостола и спасителя. Историја њезине независности сличи епопеји из јуначкијех времена, по величанственој храбрости, којом блиста свака страница јој; а пуна је политичке науке, са вјештине и опрезности, којом је у њој испреплетено јунаштво. Само је тако двадесете године овога вијека, кад је Русија остави својој судбини а на милост и немилост Турчину, могла Србија, посрћући и устајући, како јој је кад срећа помагала борећи се или уговарајући, како јој је кад требало, кајући се или пркосећи, мученица или ропкиња, у некијем згодама пуна храбрости баснословне, а у другијема опрезности дивније и од саме јој храбрости, с дивљачком смјелошћу а увиђавношћу мудрачком; само је тако могла Србија постати народом, који, премда је плаћао данак Турској, бијаше опет независан, те постиђи да јој Европа зајамчи опстанак и учини на руку у тежњама за величином, које јој дух прожимљу, након толиког понижења и робовања на плодном и тајанственом Истоку.

Ипак српски народ, у тешкој задаћи самоуправе, није показао ону вјештину и истрајност, којом се бијаше прославио у ратовима за независност. Он, који је толико побједа над својим љутим душманима однио, једва може да своје рођене страсти побједи. Источна деспотија, којој као да бијаше нестало трага побјеђењем Турака, понавља се сада у његовој средини и на све стране замећу се уроте Министри плету мреже против владалаца, владаоци против слободе. Србијански устав 1835 године показује наивност свога народа. Раме уз раме с аутократијом дато је у њему мјесто демагогији; покрај аристократске олигархије варварски комунизам; покрај источњачке патријархалности западњачка демократија. Институције мијењају се по самовољи владалаца, корупција продире у народни живот, али му спољашност остаје једнако сурова и неуглађена. Саборисања нијесу друго, до ли прости периодични састанци посланика, који трају по неколико дана, а на којима се слијепо извршују заповијести или састављају јалови протести.

— — — — — — — — — —

Нека би јаки Бог дао, да данашњи краљ Србије буде боље среће од својијех претходника!

Марко Цар

С француског

КЊИЖЕВНОСТ

ГРИЛПАРЦЕРОВА „САФА“

Као што је књиженном успеху „Прабабе“ са свим шкодило то, што су је крстили судбинском трагедијом, тако је и за „Сафу“ било опасно то, што су многи узели ствар тако, као да се ту старија жена жалубљује у куд и камо млађег човека. Да се одиста, као што су узели и највећенији литерарни исто-

ричари, Сафа има замислити као жена прилично већ у годинах, као стара кокета, која се загледала у снажни лик здрава, као капља млада момка, који би јој могао бити син, онда би изгледало непојмљиво, да је такву драму, при свим леним странама песничког језика и снажнога назнаја, свет икада могао озбиљно примити. Први приказ (21 априла године 1818) морао би био публику натерати на смех, а овамо је „Сафа“ фактично имала куд и камо већи успех него „Прабаба“ те је до врхунца славе дигла песника, који је тиме доказао, да уме и у класичној трагедији створити што савршено. На ипак је погрешка у додељивању улога при том приказу дала повода те се после толико ломила копља о судбину те драме. Славна Софија Шредерова, која је у оно време већ четвртину века била претурила на позорници, била је прва Сафа, као што је била прва Берта у „Прабаби“ и после три године прва приказала Медеју; на то се по осталим позорницама Сафа веома неразборито додељивала т. зв. јупачким матерама, јер је Шредерова тада већ почела прелазити у ту струку, Мелиту пак у пркос изречној жељи песниковој, место као на бечком дворском позоришту највиши, дали су сентименталној љубавници те је тим делу било здраво науђено. Тако се јака показала моћ традиције, да је најзад утецала и на Беч те се овде сматрало као смело дело, кад је Лаубе Сафу дао млађаној иродини Шарлоти Волтеровој; свакако се брзо видело, да је тим дело напредно скочило у цени. У својим веома занимљивим белешкама „Из личнога саобраћаја са Грилпарцером“ прича Августа v. Littrow-Bischoff, како је једаред напоменула песнику, да је њено мишљење да Сафа, како се појављује у трагедији, може бити тако двадесет и пет до двадесет и шест година, а песник је на то рекао: „Тако сам ја њу и замислио“. Ко „Сафу“ прочита беспристрасно, видеће, да то одговора факту те песник има право кад каже, да је „противно духу овога комада, да старије или ружне женске играју ту улогу“. Фаон при свем том нека буде нешто млађи од Сафе, ипак ће из трагедије нестати онога, што човека буни, јер разлика од неколико година не може учинити, да љубав песничина према младићу изгледа као заблуда. Ко не зна из свога искуства бракова, где је жена нешто старија од мужа а ипак су срећни?

Не дели њих двоје незнатна разлика у годинама, него велика душевна надмоћност Сафина, која у сваком правцу вреди више од још непрослављеног непознатог, до кога се спушта од све Грчке прослављена песница. Он је може поштовати као богињу, никако пак љубити као жену; осећај његове незнатне ништавости тишти Фаона крај Сафе те га инстинктивно одвлачи до Мелите, коју он надмашава исто тако, као њена господарица њега, до милога чељадета, чију душевну непросвећеност младост бајне девојчице довољно разјашњава и извињује.

Три се велика проблема решавају индивидуално у овој трагедији. Први, положај уметников према свету, није само раван питању, обраћеном у Гетову „Тасу“, него и питању, које је Адам Еленшлегер обрадио у свом „Корељу“. Како је Еленшлегер месеца маја године 1817 био у Бечу те се Грилпарцер, који је у оно време проучавао дела Данаца, с њим упознао у салону Каролине Пихлерове, нешто је и тај састанак придонео те је песник узео градиво за „Сафу“. Други проблем, да се наиме ускост домаће среће доведе у склад са пространошћу општих смерова, био би уједно растезање првога спорног питања на сваког, који духом тежи на високо. Трећи је проблем женско питање у најширем значењу те речи, питање о односају оба спола једнога према другом. Старинска одећа „Сафе“ скрива у својим борама са свим модеран конфликат. Прави одношај према том градиву добићемо можда, ако га преведемо у сухопарни стил какве данашње нотице у новинама. Млада нека Рускиња, која је у Циприју била на пауками, баш је добила докторску диплому а својим је првим радовима одмах привукла на себе пажњу научнога света, упознала се на некој свечаности са неким трговцем, који је од прилике њених година. Тај трговац нема никшега образовања но чуо је за њену славу у зачетку те се стао интересовати за њу, пре но што се с њом и познао. Њега привлачи особена, импозантна појава, њу проста, поштена природност; њих се двоје брзо спријатеље те се вере још истога вечера поред свечаносног сјаја и гламе. С почетка им сав свет изгледа ружичаст, чини им се као да им се сад тек мили живот, но наскоро се сами зачуде кад виде, да су унутрашње са свим туђи једно другом, да немају шта једно другом да кажу. Рускиња живи заједно са девојаном од шеснаест лета, коју је пре неколико година милосрдно дигла са улице па је к себи узела, одранила је и васпитала То тихо, умилно чељаде са умереним душевним дарима нехотице задобије срце младога вереника, коме је брзо додијало, да све само с дивљењем гледа горе у своју невесту, те волије гледати доле у пупољак. што се расцветава за њ. Случајно дозна катрена научница за ту тајну. Шта ће него прокиње тобожњу заводницу, бестидну незахвалницу, но после жестоких криза ипак се уверава, да је њена љубав

грозна заблуда. Она сама одричући се спаја оба срећна чељадета, но за тим, не могући савладати горке обмане и посрамљена сама пред собом, скочи у језеро и тим оконча свој промашени живот. Нико не ће рећи, да је то неприродно, само ће најсуровији човек на одру те смртнице прошалити се и немејати ју, беспристрастан ће читалац шта више сажаљавати кукавну, у љубави јој невино тако неизлечиво полеђену жену те ће у њему настати сви трагички осећаји, које „Сафа“ хоће да искупи.

Да би се аналогија извела потпуно, морала би ону Рускињу при свем одушевљењу јој за науку подбадати јака чежња за љубавном срећом а морала би прекужити све оне горчине, како их песница са Лезба казује у стиховима, из којих говори и Грилпарцерова рођена несрећа:

„Не имати и губити ја знам!
Изгубила сам рано родитеље
И сестрице и браћу рођену,
Што груд ми верну сви последише.
Кривица пола, пола судбе ћуд
До Ахеронта одагна их све.
Незахвалништво и лицемерја
Колико тиште, ја искусих већ.
У оних грудих ја већ осетих,
Да пријатељство уме варати:
Не имати и губити ја знам!“

Ко се после многоструко препаћена бола са последњом снагом младости на измаку, са свом силом врела срца ухвати за идол, као Сафа за Фаона, може се до душе икак мирно вратити науци и уметности и у њој наћи потпуну накнаду, ако честита, племенита језгра његова биће дике високо над свакидашњост те је учи да се са патњовечним пожртвовањем одрече рођене своје среће, благосиљајући срећно двоје драгих; но такво што никад не ће поћи за руком страсној жени, коју је љубав оманула. Већ сам стид, што је из оних виших сфера сашла те љуби човека, који није достојан те љубави и још он њу презире, неодољиво гони на скок у море, у слане вале, који чисте, који посвећују. Једино се тако и драматички и логички може решити та ствар. Сафа у смрти тражи да се опрости мука у животу, но још више тражи да се очисти, да одмаши, да се посвети а то може само тако. Ту треба филистарска душа, у које нема ни најмање поезије, па да воли видети песницу да даље живи као нека свекрва младенцима па да деци Фаона и Мелите прича бајке. Није то да се изведе завршан ефекат онако по оперски, него се по најунутрашњијој, трагичној нужди спасава Сафа из конфликата, који се никад више не могу са свим чисто изгладити, спасана се из венца овога жића, који је за њу за навек раскинут па иде до виших богова, „повратила се међу своје сад“.

„Сафа“ значи у неком смислу питање, на које тек „Љубуса“ даје одговора. Питање о правом односају оба спола једнога према другом занимало је Грилпарцера као модерног песника и донде већ веома јако. У „Прабаби“ се Берта безусловно покоравa њеи мушкарчевој, но Сафа је и сувише развијена, а да би се могла тако подати, ма да свим срцем тежи за тим. Она је рада са свим да буде Фаонова поданица, но он остаје њен поданик, чак и онде, где се побуни против ње, а Мелита без по муке постиже оно, за чим се Сафа онако узалудно отима, јер њој приличи плашљива слабост, којој само сенку онако ревносно тражи њена господарица. У „Медеји“ стоји Колхињанка са својим надмоћним умењем крај само храброга Јасона као Сафа крај Фаона, њега нешто привлачи Креузи као Фаона Мелити. Потискивањем Маргите, завођењем Берте и преваром Кунигундином прелива се женско питање преко у брак и брачно право. Едрита бежи од наметнуте удадбе, да се уда по срцу, у одагнаној Вастији фрагмента „Естире“ из далека се јавља сличан конфликат. Другу једну варијацију брачног питања даје „Јеврејка Толеџанка“. Дон Цезар у „Братском спору у дому хапсбуршком“ лако би неправду да нанесе Лукрецији, као што је његов отац, цар, некад скривио његовој матери. Тек „Љубуса“ даје најзгоднију комбинацију као смер тим блудњама, душевно знамениту жену у верној заједници са човеком, који је душевно исто тако знаменит, а у практичној важности и јачи. Тако долази дисонанција, најире у „Сафи“ снажно ударена, у „Љубуси“ до најзрелијег хармоничног решења.

Као реалистичан трагичар показује се Грилпарцер ту пре свега у карактеристици Мелите. Зна он добро, да се вештина драматизовања понајвише састоји у том да се пусте лица да изговоре, што на јави тек тавно осећају, но да се пусте да то чине као прави људи а не као фигуре у трагедији. Одмерени, нехотични глас природни и на позорници често већма уме да убеди него и највештачија беседа: најсјајнију реторику уме да утуче природан крик мучена срца. Где се Луза (у „Силетци и љубави“) пред Милфордовом одриче свога драгана, казује своје осећаје полетним речима; и Мелита свога миљеника тек „секирама пакленим“ може „да отргне са свога раскрвављеног срца“, но она све своје осећаје стискује у ово неколико речи, које збори, обгрливши Сафина колена:

„То ја сам, Сафо! Ево руке, ној!
И њега узми, живот! — Где је мој?“

Тако говори природа, тако је вазда говорила те само то пристаје бићу чеда природина.

Та се пред Мелитина истиче одмах у првој појави, техничком ремеку. Једним махом увиди клицање Рамново у радњу и ништа није природније но да се он у радосном осећају поноса љути, што Мелита одмах не схвата важност дивнога тренутка, и да у заносној беседи проповеда славу Сафину, а гледалац том приликом брзо дознаје, ко је Сафа и да се баш враћа дому као победилица у Олимпији. Уједно нам се Мелита јавља као душевно мало развијена, она не може себи да разјасни, шта то тако узбуђује мирнога, озбиљнога Рамна, но и кад га разуме, на његово питање: Видите л' венац?" одговара: „Видим само њу!" У том лежи опет оно неописано мило и умиљато у њену карактеру. Она не опажа, као Рамнес, пре свега знамење славе, него само Сафу, која се после дуга одсуства враћа, и њена би радост била исто тако права радост, да Сафа и није извојевала себи победни венац пред свом Грчком. У осталом се Рамнес том успеху радује још нарочито из индивидуалног разлога, што је он први учио Сафу овој уметности која сад

„У звезде диже дично име јој!"

С тим се спаја друга једна већа црта. Он, највернији јој слуга, мисли да није лепо, да женске учествују у јавном величању Сафину, женској је место у кући а не на улици; ако је то тако, онда границе с тога прекорачана куд и камо већма, бити предмет тој гласној светковини. Ту се већ полако додирује женско питање, ту већ лежи клица за све позније заплете, у колико су последице том, што се Сафа дигла тако високо над остале женске. А и први јачи моменат јавља се ту с Мелитиним питањем за опај „узорити лик" крај господарице. Тако нам се пажња обраћа на Фаона још пре но што се он појави а уједно се тим одушевљеним описом већма разјашњава утецај, који је поглед на њ у Олимпији изазвао у Сафе. Кад би Мелита онда остала, ма да је Рамнес тера, то би јој на то дала права исто тако оданост према младићу, која се незнано већ јавља, ма да му се сад зацело не диви као лепој слици, као и њена нежност према господарици, која се за њу стара матерински. Толико и још више крије тих четрдесет стихова; то је као у „Јеврејци Толеђанци", где се такође у првој појави одмота цео комад.

(Наставиће се)

КОВЧЕЖИЋ

КЊИЖЕВНИ ПРИКАЗИ

Georges Fillion. Entre Slaves: Serbes, Bulgares et Russes. 1 књ. на 8-ни, стр. 423. Paris, издавалац: Société des écrivains français. 1894. Стаје франака 3,50. — Да би избегли прекомерну спекулацију појединих књижара-издавача, образовао је велик број француских писаца у Паризу неку врсту кооперативног синдиката, *Друштво француских писаца*, који има за сврху, да публикује дела својих чланова. Трошком овога синдиката изађе и горње дело. Писац овога дела долази у ред оних многобројних публициста, који, путујући по Истоку, изучавају његове народе и у својим студијама упоређују Запад са њима. G. Fillion се бавио, у више прилика, дуже времена у Србији и у Бугарској, на сваки начин као дописник *Хавасове агенције*, јер и само ово дело посветио је Edouard Lebey-у, директору исте, као његов сарадник. Он зна, да је био сведок многих политичких догађаја у овим земљама, које беху поворница за живих двадесет година. Три одељка (I—III, стр. 1–38) посветио је *Србији* у 1885 *години*, где говори о тадашњим политичким приликама, сликајући — поред неколиких личних успомена — неке државне уставе, наравно све то доста површно и једнострано. У девет одељака (XIII—XXI, стр. 169—303) говори о *српско-бугарској војни*, у којој је учествовао као дописник. И он, као сви до сада, осуђује Србију и њене ондашње државнике за ову братоубилачки рат, чије ће кобне последице још за дуго осећати српски народ. Изврсним стилом, ма да је често помешан с хумором и сарказмом, описује ову кампању; нарочито су му интересне оне странице, где говори о немаштини и сиротињи српске војске. Наравно, ма да је био очевидац, писац доста претерује, али ипак, верујте ми, тежина његових речи много је већа на Србима, кад их прочита на коме страну језику. Највећи део својих успомена посветио је писац Бугарској и Русији, обраћајући нарочиту пажњу психичним међусобним политичким односима. Он нам овде говори о улози Русије од дана, када је Бугаре ослободила, па до коначног прекида са њима. Русија је могла да привуче себи бугарски народ, који ју сматра за своју ослободитељку. Ну, највећа њена погрешка, вели Fillion, састоји се у томе, што је Бугарима дала *парламентам*. Он јој је показао њене рачуне, па кад је хтела после да га уништи, било је већ доцкан. Тај, назовимо га, парламентат довео је у судар агенте и генерале руске са Бугарима. Руски генерали, као министри од 1881—1883 године, колебаху се међу многобројним политичким странкама, које је баш тај парламентат створио, а остали званични руски агенти помагаху и ободраваху разне руске свемогуће, који гледаху само своје личне интересе, и на тај се начин још више замрсише њихови међусобни односи, о којима руска дипломација није, можда, ни сањала. Бугари, видећи тежње руских агената напусте их са свим, прибирајући своју снагу за очување народне независности. Знамо, како је свршио Каулбарс са својом мисијом, која се сматра као лично дело цара Александра. Природно је, да је

одмах наступио прекид између Русије и Бугарске, која од тога дана потпада под сферу тројног савеза. Изгледа, да писац познаје много боље бугарске унутрашње ствари, са којима, са много тачности, упознаје своје читаоце. Закључци оне, збиља, интересне књиге налазе се у самоме предговору. Ма да тај предговор има више пророчанску форму, мало и песимистичну, постарајемо се, да га, у изводу, саопштимо нашим читаоцима, јер је он резултат беспристрасна изучавања и проматрања, ако што то писац вели, политичких прилика на Балкану. Протекло је већ седам година, како се Русија попукла са Балкана, где је издржала кочничке борбе са Турском 1877 године за ослобођење Бугара, који је, после неког времена, са сним напустиле, а подржавани троједанским савезом и Енглеском постадоше очајни противници својих спасилаца. „Руски цар нема више никаквих односа са својим старим завитићеницима, ну он више ни заборавно, ни опросно. Кидајући са традиционалним пријатељством Русија се одвојила од средњо-европских царстава... Да ли је своразум међу Француима и Русима претеча важних и опасних догађаја у Европи? Могућно је Цар не ће остати под утредом, коју му је вашела Бугарска. Он очекује свој час! Кнез Александар Батемберг, са којим је Александар II поступао као са разнажженим дететом, и Александар III сматрао га за непомирљива непријатеља, умро је. Стамбулов, после десетгодишње тиранске владавине, пао је са власти. Ну, остао је кнез Фердинанд, који држи заставу анти-русофилске опозиције С друге се стране у Србији у овоме часу врши опасан преображај. Русија има данас да одиграва са сним нову улогу на Истоку. Француска, морално солидарна у овоме часу са руском политиком, треба да упозна нинуле догађаје, како би боље цениле оне, који ће планути једнога дана, који, можда, није далеко, и где ћемо ми, посредно или непосредно, бити ангажовани“... Писац порицава наду, да ће се балкански народи умети да користе искуством из прошлости и да ће реципрочним попуштањем, као год и Русија умереном политиком са своје стране, доћи до слоге и заједнице, која ће бити драгоцена по мир Европе а корисна по слободно и брзо развијање младих балканских народа, на чијим огњиштима тиња нова цивилизација. — Ми ову књигу препоручујемо нашим читаоцима као интересну лектиру, као и шаљи свију оних, који се баве питањима ове врсте. Књига је украшена многобројним сликама, како појединих личности, које су играле важније улоге у овом руско-српско-бугарском покрету, тако и појединим сценама из рата и неколицим скицама појединих крајева и градова.

Женева. **Н. С. П.**

КЊИЖЕВНЕ БЕЛЕШКЕ

— Члапак великог шпанољског беседника Кастелара, који у данашњем броју доносимо у преводу Марка Цара, изашао је прошле године у сакату и непотпуну преводу у задарском „Српском Гласу“. Сад га је изнова са наш лист пренео Марко Цар са оригинала, који је изишао у осмој свесци (7—15 маја) ланске Nouvelle Revue Internationale (Les Matinées Espagnoles), која излази у Паризу и Мадриду и у којој Кастелар у сваком броју више преглед политичких прилика у Европи. Овај је чланак написан пријатељском дрзновит ударац у Србији, којим је краљ Александар пружено владавину.

☐ Казимир Залевски, један од најславнијих пољских драмских писаца, написао је у *Revue d' art dramatique* од 15 априла о г. интересну студију о *пољском позоришту*.

☐ Мало је тако славних и великих људи, као што је кнез Бизмарк, а који још за свога живота беху предмет многобројним студијама. Пре кратког времена изашла Dr. Adolphe Kolbus, на немачком језику, интересну књигу: *Бизмарк и жене*, у којој нам прича љубавне авантуре младога Бизмарка још као ђака на бонском универзитету. Најинтересније су оне, које говоре о његовој женидби. Писац напомиње, да ће доцније, по смрти Бизмарковој, бијограф имати да открије многу интересну историју на његова живота. Неки француски листови донеше неколико одломака из ове књиге.

☐ У Бриселу је ноћно излазити још прошле године часопис *Société Nouvelle*, који се бави већином друштвеним и економским питањима и који је својим тенденцијама више социјалистички, а на којем редовно раде неке социјалистичког покрета из Белгије и Француске. У овогодишњој априлској свесци донео је студију познатог географа Elisée Reclus-a о *европској хегемонији*, у којој духовити отац данашњег анархизма развија неколико оптимистичких мисли о будућности Европе. Многима од наших читалаца биће познато, да је Reclus писао и о српском народу у своме монументалноме делу *La Géographie Universelle*, а у књизи *L' Europe méridionale*. Још и данас многи странац, књижевник или политичар, који би хтео да се упозна са српским народом, консултује његову географију, у којој има драгоцених података о нашему народу.

☐ *У Женеви* је отворен 4 септембра *X Међународни конгрес Оријенталиста*, који се бави изучавањем Истока и његових народа На овоме конгресу саопштио је барон Хоровиц своја истраживања: *о ученоју Исламима у Босни и Херцеговини.*

☐ La *Revue des Revues* у свескама од 1 и 15 маја ове године доноси чланак познатог доктора Теодора Херцке о организацији његова *Freiland*-а.

СМЕСИЦЕ

(Зола о анархистама.) Зола сматра анархисте за песнике. „То је вечита поёзије поёте, појевања врачних сила, стара као човечанство, стара као невоља, као бол.“ „Анархисте су људи, у којих влада срце, нестрпљива свађала. Разлика међу њима и нама тек је незнатна. Ми неруједмо у разнитак а они у то, да ће се њихови снови одмах моћи обистинити. Нестрпљиви као деца, као жене, као песници, хоће ово, што желе.“ Страх од анархизма сматра Зола да је исто тако сменан као и страх од непогода, на које човек у свакидашњем животу наилази на сваком кораку. „Да за што да су те експлозије опасније, него колера?“ „Да зар није рат десет пута страшнији? А ратно је стање, на жалост, трајно стање на нашој земљи“ Можда ће се некад анархија и обистинити, али тек за неколико векова. Но не треба мислити, да ће онда постати анархистичнога сна. Тај црни сан разорилаца живеће вечито уз прази сан идеалиста, догод устраје невоље, бола, т. ј. догод убуде човечанства.

САДРЖАЈ: Песништво: Први полубаци Дневник једне жене. — Наука: Куповање Русанда код Мелезаца. Србија и Српство. — Књижевност: Гроллардерова „Саза“. — Књижевни прикази. Књижевне белешке. Смесице.

Издаје књижарница Луке Јоцића. Срп. штампарија дра Св. Милетића.

БРОЈ 38.

ГОД. VII.

СТРАЖИЛОВО

ВЛАСНИК И УРЕДНИК

ЈОВАН ГРЧИЋ

У НОВОМ САДУ, 18. СЕПТЕМБРА 1894.

ПЕСНИШТВО

БЕЛЕГ

На трошноме зиду празан оквир стоји,
Заборављен давно, потамнела лица,
Стоји као спомен на минуле дане
Веселога доба, рáних годинпца.

Не креће се нигда, али кад га гледам,
Чини ми се сенка, ил' к'о да се миче,
Послушам ли само у тишини немој,
К'о да чујем гласе оне тужне приче:

„Дивну слику милих, очараних снова,
„Што ј' уметник бојом исписао смерно,
„Загрљајем својим грлио сам негда,
„Држао сам добро, чувао сам верно.

„Ту је била младост изнесена бајна,
„Окићена венцем у заносном сплету:
„До недре је наде кршна стала снага,
„До ње беше љубав према целом свету.

„Летело је време на крилима брзим,
„И слику су живе оставиле боје,
„Издадоше редом к'о увело цвеће,
„А тад је и лице потамнело моје.

„И једнога дана кроз отворен прозор
„Поветарац лаки нас дохвати двоје,
„Па, отевши слику, остави ме сама
„Као белег тужни јаче силе своје.

О, престани, доста — живот ми је оквир,
А весели дани беху слика твоја,
За вихором, буром још'те траје жиће
К'о сломљен остатак од крвава боја.

Разумем ти добро приповетку тужну,
И када те гледам, прошло доба снивам,
Са сузом те топлом ја у оку љубим,
Варајући себе да слику целивам.

Андра Гавриловић.

ДЕВОЈКА И ПТИЦА

(ФР. ЛЕВСТИК)

Девојче је до извора стало,
У недро је воде захватало,
У води је опазило лица,
Зачуди се мала лепотица:
„Те лепоте, што је имам млада,
„Не бих дала за три бела града!

До извора птица скакутала,
Девојчици младој цвркутала:
„Кад ти војно са сватима дође,
„Сва ће хвала твоја да те прође.
„„Ниј' истина, нит' је икад била,
„„Ухватићу т' — ал' ти имаш крила!

„Кад би крила ова била твоја,
„Полетела б', девојчице моја,
„И где б' нашла своје мило драго,
„Не б' питала: где ли му је благо?
„Руку њему пружила би млада,
„Сиромаху без и једног града!

Рекла птица, одлетела право
У облаке и у небо плаво
За њом гледа девојчица мила:
„Не знам, можда — истина би била,
„Птица лети, па сазна у лету,
„Шта све бива међ' људма у свету!

Андра Гавриловић

ДНЕВНИК ЈЕДНЕ ЖЕНЕ

ОД ОКТАВА ФЕЉЕТА

(Наставак)

XXII

Прве месеце после смрти мога мужа провела сам код своје свекрве у Луверсију па сам се онда опет наместила у Паризу код своје мајке, јер ми је била намера, да од сад свој живот поделим међу то двоје старих.

Јаки душевни потреси, као што су они, што сам их ја прекужила, као да најпре живот прекидају те му за свагда заустављају сваки мах; љубав, осећаји, страсти умукну у нас, као да их је онај удар уништио, па човек мисли, да су изумрли. Но мало по мало срце опет почиње куцати, дух почиње опет мислити те је несносна тврдокорност живота само нов бол. Онда се човек нада, јер је тако божја воља.

Наравно да је моја ћерка у мом новом животу заузимала прво место. Но ма како да је велик био тај интерес, ипак ми није срце са свим испунио. У Паризу сам нашла на миле пријатеље а међу најмилијима и највернијима на Сесилу и њена мужа. Сесилу сам виђала скоро сваки дан; она ми је у својој живахности приповедала све, што се збива у вароши и у друштву; она ми је оживљавала самоћу, обасипала ме је најнежнијом пажњом те се моја љубав према њој разбудила у старој снази. Њена мужа виђала сам ређе, но ни он није пропуштао ни једну прилику а да ми се не покаже услужан и предусретљив. У тужним доживљајима, које сам прекужила, у жалосним појединостима, које се надовезивале на њих, указао ми је одиста братску оданост и услужност. По вољи мога покојног мужа он је био старалац мојој ћерци те као да је на њу пренео онај једини страсни осећај свога живота, ијројску љубав према њену оцу. Излишно је да кажем, да сам му већ одавна опростила била чудноватy ону слободу, којом ми је приговорио некад дружење с кнежевићем de Viviane. И он се сам сећао те ствари само у толико, не би ли је загладио, трудећи се да према кнежевићу буде што предусретљивији, кадгод се с њим састане, нарочито ако је то још било у мојој кући. Тада је наиме кнежевић живео у Паризу и ја сам га примала веома често и пријатељски, јер за последњих месеца његова боравка у Ници писам ни у којем погледу имала разлога да се потужим на њ.

Једино, што ми је господин d' Éblis чинио на жао, било је без његова знања и нехотице. Ле себи сам могла пребацивати ону немирну радост, са којом сам очекивала да ми он дође, и потајну узбуђеност, која је паплазила на ме, кад сам год с њиме. Но искрено сам се надала, да ће та последња искра моје старе љубави мало по мало претињати те и угаснути. Надала сам се томе у толико више, што је хладна и озбиљна учтивост, са којом се он према мени понашао, куд и камо више кадра била срце умирити него га узбудити.

Међу тим сам са крајњим и, како ја мислим, најчистијим саучешћем стрепила за начин, којим он поступа са Сесилом, за њихове међусобне односаје и за срећу њихова брака. Ништа ми није изгледало чудноватије и неразумљивије од њихова међусобна понашања. Одиста је, као што сам у Ници већ видела по малим неким приликама, Сесила, у пркос свакој логици, у њиховој кући узела узде у своје руке. Она се умела да извуче испод утецаја, који је на њу њен муж морао имати већ по том, што је душевно и морално био надмоћнији, и по изгледу је господин d' Éblis канда патио услед тога. Са непојмљивом равнодушношћу и мирношћом пристајао је на све, што му је жена кад захтела. По што је дуго ишао с њом у друштво, за које није марио, почео је најзад пуштати је саму онамо. Свему сам се том ја веома изненадила. Питала сам се, шта то двоје раде кад су сами, да ли су срећни, да ли маре једно за друго. Како то писам могла питати ни њега ни њу, то сам пажљиво, готово радознало посматрала, шта говоре, како се понашају, какав им је израз у лицу, не бих ли ка-

когод нашла ма каква разјашњења. Но господин d' Éblis био је у својој строгој умиљатости час озбиљно, час ведро непомичан као сфинга, а Сесилу, баш са лакомислености јој, писам могла ни толико да схватим.

Друштво се чудило особеностима тога брака и почело је чак да се злобно и руга. Једаред је командант d' Eblis био код мене а дође и кнежевић de Viviane. Господин d' Éblis, по што је с њим пријатељски проговорио неколико речи, повуче се, тако рећи, одмах, по свом обичају нешто и сувише учтиво. Чим је он изашао, рече ми кнежевић:

— Тај ми се Ваш рођак ванредно допада, али је права загонетка за мене.

— А што загонетка?

— Што се, при свим заслугама својим и свом чашћу својом пред светом, канда заверио, да ће упропастити своју дивну женицу.

— Ја Вас апсолутно не разумем.

— Шта?! Зар не видите, како је све већма и већма пушта да ради што хоће? Да, што је још црње и горе, пустио је да се дружи са госпођом Godfrey.

— Ко је та госпођа Godfrey?

— Госпођа Godfrey, милостива госпођо, била је некад веома лепа и — да не кажем више — многи су облетали око ње; данас је то звезда на заходу на како не може више рачунати на директно удварање, гледа да до тога дође индиректним путем те у ту сврху купи око себе младе пратиље, у чијем се сјају она огледа.

— Хвала Вам, што сте ми то саопштили, рекох ја; можете се ослонити на то, да ће Сесила, ако је друштво госпође Godfrey опасно, прекинути с њом. У осталом Вам могу једном речи разјаснити, што Вам је тако неразумљиво у понашању господина d' Éblis: господин d' Éblis има поверења према својој жени, а дозволите ми да додам, да такво поверење још никад није било умесније, но што је овде. Ја познајем Сесилу од њена детињства амо и уверавам Вас, да она, при свем том, што изгледа лакомислена, није кадра рђаво што и помислити.

— Свакако, тако је! До сад бар! рече на то кнежевић. Све су жене с почетка ваљане... но кад тако живе, јаве се зле мисли доста брзо а зла дела још брже. То звони чудно, ал је истина.

— То су, драги кнежевићу, успомене из старих времена, из времена, кад сте Ви сумњали, да у опште и има честитих жена на свету.

— Душе ми, данас као и некад мислим, да једва да их има... опростите... ја говорим само о тим распуштеним обесним светским женама, које се недахнимице бацају с једног уживања на друго. Верујте моме искуству, милостива госпођо, а искуство је моје велико за моје године... Ви имате ћерку..., од Вас рођена и васпитана може постати само добра, честита жена... На ипак, верујте ми, не будите никад толико слаби те јој не дозволите, да се баци у велики вртлог друштвеног живота... Звониће Вам грозно, што ћу вам рећи... тешко је, готово немогуће, да се жена, која живи у том вртлогу, одржи чиста... но да се вратим Вашој кузини, на Ваше уверавање, ма да је она већ прилично запловила том струјом, радо ћу веровати, да ће и она бити један од оно мало изузетака... но то ће онда бити велико чудо... и забележиће се у историју.

Бестидним тим назорима писам приписивала више важности, но што су заслуживали, али то, што је рекао кнежевић, и ако у мом срцу ни најмању сенку није бацило на Сесилу, ипак је потврдило оно, што сам ја лично опазила, а то је тајанствени и помућени одношај у том браку.

Догађај, који се збио на кратко време после овог разговора са господином de Viviane, са сним ми је разбистрио целу ствар. Сесила и њен муж били су код мене на ручку; у вече Сесила, која је у сјајној тоалети изгледала дивно, оде на игранку са госпођом Godfrey, која је по њу дошла у пола десет. Моја је мајка била нешто слаба те није смела излазити из собе, те тако остадосмо сами нас троје, моја ћерка, ја и господин d' Éblis. Моја мама требало је већ да лёже, но како јој је увек ваљало молити, док се одлучи на то, а и на заузимање стараоца њена, била сам јој одобрила да мало дуже остане на ногу. Како сам се осећала нешто збуњена, што сам насамо са господином d' Éblis, то сам села за гласовир, чим је Сесила отишла. Господин d' Éblis сео је био на другом крају собе па док сам ја свирала неку мелодију од Шопена, дотле је он полугласно ћеретао са мојом ћерком, коју је веома волео и мазио. Није прошло дуго а обоје заћуташе; ја погледам у огледало, које је висило преда мном, па видим господина d' Éblis, како се подлактио на столу а чело наслонио на руку. На један час после тога повуче ме моја мала за рукав; не прекидајући свирку пагнем се мало до ње а она ми шапне у уво:

— Мати... он плаче!

Кад ми је то рекла моја мала, свалила се на мене нека неодољива чежња, нека врста заноса. Такови су трепутци опасни у животу младе жене.

У то се отворе врата; дођоше по моју ћерку. Ја је нољубим а она оде до господина d' Éblis, да и њему пожели лаку ноћ па онда изађе из собе.

Ја сам свирала и даље и ни по што писам смела

да подигнем очи к огледалу; покушала сам да приберем мисли те да ми буде јасно, шта се ту збива. Изненадна тронутост, која је на господина д' Éblis' наишла код моје ћерке и мене, по што му је отишла жена, није ми дала дуже да сумњам, да је он веома несрећан; иначе ми је било све нејасно и неразумљиво. Но ако нисам могла читати у његову срцу, то сам у толико боље знала, како је у моме, а што сам ту открила, тога сам се уплашила. Нисам могла више себе варати, какав је то осећај, што ме тера, да тако тачно испитујем тајне Сесилина дома. Ја сам љубила њена мужа, љубила сам га толико, да сам се радовала, ако нема среће у њиховој браку, шта више сам желела да тако буде.

Хиљаду сам пута у животу имала прилике увидети, да не зависи од нас, хоћемо ли ово или оно осећати или не, но свагда зависи од нас, хоћемо ли те осећаје привести у дело или не ћемо. Но увидела сам и то, да се најбоље и можда једино средство, којим се побијају и савлађују такви осећаји, не састоји у томе, да им човек на пут стане апстрактним доказима, које му је дошапнуо разум, савест или част, него мора фактично радити против њих и ма на какав начин мора принудити руку да чини добро, све и кад срце хоће зло.

По што сам се решила, без оклевања сам пошла то и да урадим.

Пре свега је ваљало отворено све рећи господину д' Éblis. То је био задатак, за који сам знала да је опасан, ма да нисам кадра била предвидети му целу озбиљност. Но чинило ми се потребно да се тим опасностима одупрем а у ватри свога одушевљења осећала сам се сигурна, да ћу их победити.

Наједаред устанем од гласовира па одем до господина д' Éblis, који се пажљиво као да пажљиво чита.

— Имам с Вама разговора, рекох; ако је по вољи, хајдемо у башту.

Он ме погледа са свим зачуђено, устане, не одговоривши ни речи, па пође за мном.

По ретког милости среће сачувана је нашој кући у улици светога Доминика њена стогодишња башта, којој су висок зид унаоколо, големе гриче платана, водоскок и стаклен врт, опкољен ходницима на свод, давали благи и свечани карактер шпањолског манастирског дворишта. Из дочекаонице при земљи воде два или три степена доле у башту. Ма да је већ била половина новембра, било је инак вече необично лепо и благо. Ћутећки смо корачили неколико пута... још чујем и чућу целог свог века ту тишину, која је била око нас и коју је прекидало ле шуштање лишћа под нашим ногама и жубор водоскока.

Најзад се ја охрабрим па ћу рећи:

— Ви знате, господине команданте, да ја претерујем у љубави према реду те да се управо грозим сваког нереда... то је страст, фикса идеја, којом сте ме већ више пута задиркивали, но коју ми опраштате, је л' те?... Па хоћете ли ми сад дозволити, да вратим ред у брак, за који се најтоплије интересујем?

— У који брак, милостива госпођо? запита он прилично строго, кад је сео поред мене на клупу, на коју сам се ја била спустила.

— У Ваш, наравно!... Ја знам — не треба да сумњате — са свим добро, да се и сувише намећем... Но ако моје пријатељство према Сесили и према Вама није довољна извиња у Вашим очима, а Ви се сетите, да сте мене питали за савет, пре но што сте узели Сесилу, и да сам Вам ја препоручила ту женидбу, па дозволите, да сад са себе скинем одговорност.

— Али, милостива госпођо, ја Вам ништа не пребацујем.

— Па и не треба... чанили бисте ми криво; јер да сте слушали савете, које сам ја слободна била дати Вам — у осталом на Ваше наваљивање — били бисте обоје срећни... а онако није ни једно ни друго срећно.

— Опростите, милостива госпођо... али се мени чини, да бар Сесила, којој пуштам све на вољу, мора бити потпуно срећна.

— Сесила се не тужи, рекох ја нешто жиље; но претпоставити, да је потпуно срећна, кад Ви живите на једну, она на другу страну, кад је поверавате ма коме, кад јој све већма и већма доказујете, да Вам није стало ни до њене љубави, ни до гласа јој... то значи претпоставити, да она нема ни разума, ни срца, ни части... а ја знам, да она има свега тога.

— Боже мој, милостива госпођо, одговори он загушеним, по узбуђеним и дрхтавим гласом, ни ја нисам свикао тужити се... али одиста, Ви ме приморавате на то... Реците ми, јесте ли већ кадгод размишљали о судбини човека, кога су обузеле озбиљне мисли, који воли рад, тежи за чашћу, коју даје рад; који је певао о том, да ће радости са свога рада уживати у тишини свога дома... а кога жена му дан и ноћ вуче за собом у бучну празнину, у непрекидну тишму друштвенога живота?... Може он осећати, да му дужност на чак допекле и разум налаже, да иде за њом... кад најпосле увиди, да онде траћи сав свој живот... да то дете, та бу-

дала, за коју је везан, њему краде, убија и понижава разум, будућност, достојанство, живот... онда... можете ли му замерити?... Онда он клоне... застане... пода се свему.

Изненађена и готово застрашена тим жестоким изливом душе, која се иначе знала савлађивати, рекох блаже:

— Али, реците по души, господине команданте, јесте ли одиста покушали, искрено и трајно покушали, да је приволите, да се поправи?

По што је мало поћутао, рече хладно:

— Писам.

— Е па онда сте криви... Ја сам Вам негда рекла а данас понављам са истим уверењем, са истом сигурношћу: Сесила је била размажено дете, но њене су погрешке биле само на површини; она Вас је љубила и поштовала; Ви сте на њу имали утецаја па нема те жртве, коју она Вама не би била принела.

— А с којим сам правом смео тражити жртве од ње? рече на то господин d' Éblis. Савест ми моја није дала... Шта сам имао ја да јој дадем као уздарје за оно, што би она мени била жртвовала? Такве жртве човек тражи само од жене, коју љуби!

— Од жене, коју љуби? Господе Боже! Говорите ли Ви о Сесили?... Шта? Зар Ви Сесилу нисте љубили, кад сте је узели?

— Никад! рече он чврсто.

За тим дода тише и веома нагло:

— Ej, писам ја њу преварио... Бог ми је сведок!... Преварио сам само себе... и Вас!

Кад то рече, изађе ми сва истина јасно пред очи; дигох се сва збуњена... са усана ми се оте крик:

— Несретниче, шта сте урадили?

— Урадио сам оно, што ћете Ви боље разумети него ико иначе... Жртвовао сам се. Ја, милостива госпођо, нисам тражио овога разговора; ја бих волео, да га није било, јер ће нас он без сумње раставити за свагда... Па нека! Но како смо једаред већ дошли дотле... рад сам најзад да Вам отворим своје срце... Треба све да знате... пустите ме да довршим... Ви видите, да Вам говорим с највећим поштовањем... Изволите се сетити... Кад ми је Рожé рекао, како Вас љуби, кад сам увидео, да морам бирати међу Вама и њиме, да Вас не могу љубити а да њега не доведем до очајања, можда и до самоубиства... ја сам се жртвовао... па сам покушао... мислио сам да то може бити па сам се искрено латио... да пренесем своју љубав на оно дете, које сте Ви љубили, које као да је обавио био Ваш сјај, Ваша умилност, Ваша нежност... Да, ја сам мислио да је љубим, но то сте били Ви, коју сам у њој љубио... Па ако је суђено, да је ова реч последња, коју говорим пред Вама... данас као тада једини сте Ви, једини Ви на целом свету жена, коју љубим!

Као опијена, нетренимице гледајући преда се, чула сам све то; кад ме стаде књижити помисао на ту изгубљену срећу, полетеше ми сузе, ма да сам се трудила, да их задржим. Он се нагне мало напред па онази моје узбуђење.

— Ви плачете, рече опет; да ли је истина?... Је ли могуће?... И Ви сте мене љубили!... Ej, Боже, не реците ми то, не дајте да то помислим, ако не ћете да ми отмете и последњи остатак мога разума и моје части!

Тихо се спусти моја рука на његову, кад му стадох говорити:

— Зацело не ћу бити ја то, што ћу Вам отети разум или част; али ја сам Вас љубила од свег срца... љубим Вас још. Да ли сте достојни, да са усана поштене жене чујете такву исповест, одмах ћу се уверити. Ја не могу угушити осећаје свога срца, али их бар могу — а то очекујем и од Вас — доста високо дићи, да их очистим.... Нас се двоје не ћемо растати као два слаба створа, која се морају бојати, да ће бити једна сиграчка својих страсти; држимо се међусобне своје љубави, но дајмо јој други карактер, спојмо се готово светом везом, удружујући се у племениту заједницу добра ради... Ви већ знате, каква сам се ја задатка латила, пре но што сам знала истину... сад ми је то озбиљније дужност, но икада... Помозите ми, да је извршим, помозите ми, да Вам наново задобијем срце Ваше жене; обећајем Вам, да ћу њој помоћи да она опет задобије Ваше срце Хоћете ли?... Ако пристанете, моје је поштовање према Вама толико, да своју руку мећем у Вашу са неограниченим поверењем... ако пак не пристајете... остајте с Богом!

Неколико је трепутака премишљао; за тим, не рекавши ни речи, пружи ми руку. Ја се одмах дигнем па се обоје вратимо у кућу.

— Сутра ми пошљите Сесилу, рекох му; ја ћу јој благо приговорити... Вас не треба да молим да будете добри према њој — Ви сте то већ и сувише... Напротив изгрдите је; уверена сам, да не ће знати шта да ради од радости, кад је Ви изгрдите: само нас равнодушност прави будалама.

Он ми пружи руку у опроштај па пође до врата, онда се наједаред обрне па рекне:

— Са свим сам заборавио... Ви и не знате, да

ћу сутра са својим генералом отпутовати на четир до шест недеља; идемо на инспекцију у провинцију. То је незгодно!

— Можда и није, рекох ја; док се ви не вратите, мора Сесила, хтела не хтела, живети солидно: то је први корак до нашег смера... Ви са своје стране имате каде да се промислите, да ли ћете бити у стању одржати обвезу, на коју сте се, како ми се чини, некако на брзу руку обвезали.

— Не, одговори он својим благим а чврстим гласом, не на брзу руку... ја сам Вас одмах разумео... Мој је живот био изгубљен... Ваше ми га пријатељство спасава... Што ми Ви предлажете, то је нешто веома велико, веома јуначко... али Ви ћете ме на својих крилих уздићи до те висине... До виђења, милостива госпођо; ослоните се на ме.

То рекавши оде.

Те ноћи нисам ни тренула па ипак сам била срећна. Била сам задовољна сама собом... Победоносно сам прекужила тешко искушење... Ако ове ретке прочита кадгод жена, која је икад свога века наишла на човека, кога је само један једини пут желела да притисне на своје груди, па ма са тога морала и умрети — та ће ме разумети.

Сутрадан у вече дође Сесила до мене па ми саопшти да јој је муж то јутро отпутовао у Бретању.

— Слатка, рече, баш сам се зачудила том хладнокрвном човеку.... Молио ме, да му пишем сваки дан... појмиш ли ти тако што?... у осталом ја мислим, да је то рекао у расејаности па да баш не ће терати мак на конац... а наметно ће и радити. јер ја му наравно не ћу писати сваки дан...

— А што не?

— Што немам каде... Та то је несмисао!... Слаћу му телеграме: „Јеси ли здрав? Ја сам здрава. Поздрав. Сесила.“ То је тек доста.

— Али реци ти мени, Сесила, зар ти не ћеш остајати мало и код куће, кад ти нема мужа?

— Остајати код куће?... А шта да радим код куће!... Па онда шта то чини?... Да ли ми је муж овде или другде, то је готово свеједно... бар што се тиче онога што ја радим или не радим!

— Молим те, Сесила, буди за час два озбиљна па дај да се мало поразговоримо.

— Добро! Де да чујем!

— Зар теби никако не ће да додија тај живот?

— Не ће, чедо моје!

— Тако? Али ја већ почињем не волети те више онако, као до сад.

Она ми обвије руку око врата.

— То није истина.

Још сам неко време покушавала, да је одведем на земљиште топла, површина разговора; није се баш очито одупирала, али ми се непрестано извијала и измотавала тек ма каквом бесмислицом. Било ми је јасно да ми је задатак био тежи, но што сам ја била замислила, и да се њој и сувише допада тај живот без рачуна. Но ја сам била и остала уверена, да ће ми са мало издржљивости ноћи за руком те ћу опет овладати тим добрим срцем, чије сам врлине добро познавала.

Већ се почела бранити и долазити у неприлику, а оно јаве да је дошао господин de Viviane; она ту излику прихвати радосно те ми умакне за данас. Устане, добаци кнежевићу неколико саркастичних речи — јер се још једнако љутила на њ због његове сулудости, то јест због равнодушности му према њој — на онда изађе. Кад сам је испратила у ходник, рече ми, смејући се:

— Слатка моја моралискињо, ја ћу ти се већ осветити... ти ми приговараш, што овако живим, или си барем рада да ми приговориш — јер ми је живот мало површан, а то ја признајем; но кад би запитала моја мужа, ја мислим да би њему било милије, пустити ме да се вијем у свом вртлогу него ме видети како седим крај камина по четир или пет пута на недељу са таким господином као што је овај... шта велиш на то?

— Шта? Зар ми господин d' Éblis замера, што ми долази кнежевић?

— Управо баш не замера, али ја одиста мислим, да је још и сад место свога кукавнога пријатеља Рожера љубоморан, јер не може очима да гледа твога кнежевића... а то тек стоји, да он долази прилично често... уверавам те, да се о том говори.

— Добро, слатка, рекох; ја ћу ти доказати, да се умем окористити добрим саветом, а надам се, да ћеш се ти угледати на мене.

— Хоћу, чедо моје! Та ти знаш, да се ја теби дивим.

Ућем натраг у собу, размишљајући о злобним опаскама Сесилиним; но међу тим су те опаске само ускориле те сам урадила оно, на што сам се у души давно већ била решила. Кнежевић ми је у последње време долазио и сувише често те ми је већ почео бивати несносан. Но ипак ме је забављао, јер је био духовит а понашање његово према мени увек је сведочило, да ме поштује; осим тога је он, и кад се кратио у Париз, живео солидније а како сам ја уверена била, да се поправио нешто и по мојој заслузи, било ми је то мило те нисам могла ни помислити на то, да га с неба па у ребра отерам из куће; само сам желела, да нам општење

изгуби онај сувише поверљиви карактер, који је он све већма гледао да му даде.

У току разговора дао ми је сам прилику, коју сам тражила. Запитао ме је, да ли ћу сутра на вече бити код куће.

— Хоћу, рекох смејући се; биће код куће, али не за Вас.

— А што не за мене?

— Што ми је, драги кнежевићу, Ваше време и сувише скупоцено, а да бих га на тај начин хтела да Вам крадем.

— Додијао сам Вам већ, је л' те?

— Ниште ми додијали... али не ваља, што је сувише,.. Ви тек не ћете хтети, да свет испира уста са мном?

— Молим, да ми опростите, рече он на то, смејући се.

— А, има дакле још разлога... Ја сам Вам пријатељски одана, но инак бих Вам била захвална, кад бисте долазили ређе.

Озбиљни израз, који наједаред добише његове црте, изненадио ме.

— Морам се дакле изјаснити, рече он. Хтео сам још неко време да причекам, но видим, да је сад куцнуо час. Истина је, да сам Вам долазио и сувише често, но осећаји моји према Вама оправдали су у мојим очима нескромност мога долажења... Ја Вас љубим, милостива госпођо, и то не тек од данас... Опростите, ја добро знам с ким говорим... ја знам, да таква исповест, кад се каже жени као што сте Ви, мора значити само једно... а то је, да Вам нудим своје срце и своју руку... Ви сте овладали мојим животом,.. Ви сте својим утецајем, својом умилношћу створили од мене нова човека, бољег човека,.. Хоћете ли бити према мени довољно добри и милостиви да дело своје довршите? Смем ли се надати, да ћете ми кад тад указати част, да ми будете љуба вереница?

Та изненадна понуда више ме је изненадила и била ми неправа, но што ме је узбудила.

Како сам кнежевићу хтела да уштедим неприлику, да га одбијем нагло и сувише одлучно, то сам некако снебивајући се одговорила, да му од свег срца захваљујем за тај тако јасни доказ његова поштовања, да сам изненађена, ма да не могу зажалити на ту тако непредвиђену понуду, коју сам против своје воље од чести и сама изазвала, но да је моја жалост још и сувише скорашња, а да би ми дозвољено било и разговарати о том. Молим га дакле, да ми то више и не спомиње.

Он рече до душе, да пристаје да се ствар одложи и бог зна докле, но озбиљно захте, да добије мање неодређен одговор, ма само једну реч, која ће му дати наде. Но како ми част није допуштала, да му ту учиним по вољи, била сам принуђена јасније изрећи, да не ћу за њ да пођем, те тако му изјавим отворено, ма и с најучтивијом штедњом, да сам се решила, да се не преудајем но да од сад живим само за своје дете.

Без сумње му је било жао, но како се мени чинило, било је у његову држању и тону много више једа, срџбе и повређена поноса, кад сам се тако отворено изјаснила. Под углађеним формама човека од света опет сам опазила размажено дете, чије су људи васда биле закон и које је зацело некад разбијало сигрчке, кад су му их хтели да отму.

Његово бледо, готово мртвачко лице некако се боно развукло; трепавице му се дизале и спуштале нагло а очима ме је управо секао.

Ја хоћу, рекао ми је испрекидано, од њега да створим очајника... зликовца... хоћу да га гурнем натраг у као, из којега се искобељао мени за љубав... Ја у мојих годинах не могу озбиљно мислити на то, да останем удовица... по свој прилици чекам бољу партију.,. можда ћу се некад покајати, што сам га одбила... Човек се поквари те посрне, кад је несрећан... и много такво штошта, што ми се чинило да није пристојно да говори. Видела сам том приликом, да на месту, преко којега је прешао порок, васда остаје ма и најмање кала. То ћу скоро још јасније увидети.

Најзад као да је опазио, да не само што мене вређа него понижава и себе. Прибере се на се стане извињавати, немевајући свој гнев, и најпосле оде од мене сразмерно учтиво с молбом, да при свем том останемо добри пријатељи. Ја му то обећам, но у себи се заверим, да ћу радити баш противно, јер према њему нисам никад имала бог зна каква поверења а сад сам изгубила и оно мало, што сам имала.

Прође пет или шест дана. Сесила никако да дође до мене. Ја, не знајући шта јој је те не долази, пођем до ње, ма да се нисам надала, да ћу је затећи код куће, јер је она сваки дан код једне или друге своје познанице ручавала. Но ипак сам је затекла код куће а с њом је био господин de Viviane. Обоје су прилично поверљиво седели крај камина. Кад сам њега ту видела, нисам могла да се отресем неког мучна утецаја, који ми је стезао срце; знала сам, да господин de Viviane донде ни ногом није крочио у Сесилину кућу, да се она шта више на то тужила. Та ме је промена неугодно дирнула а још ми се није уталожио, кад сам из неких напомена, које им и нехотице спадоше са усана, могла дознати, да је госпо-

дин de Viviane и пре неколико дана био код Сесиле и да ће се њих двоје још то вече опет састати код госпође Godfrey, код које су позвани на вечеру. Нисам могла на ино а да у мислима својим не видим свезу међу тим чудним приликама и оним двомисленим, готово попретним речима, које ми је господин de Viviane, праштајући се са мном, рекао. Он је знао за моју сестринску љубав према Сесили; је ли наумио, да ме баремъ узнемири тим, што ће своју пажњу, која мени није више требала, пренети на моју намилију другарицу? Је ли хтео моје срце да рани преко њена срца? Је ли се преко ње хтео да освети мени? Ма како да је недостојна и презрива била таква намера, то сам ја ипак довољно већ била искусна у животу те сам могла знати, да је огорчена душа похотљива човека кадра доћи на такве мисли... Истина, кад ми је понудио своју руку, видело се на том човеку, да уме нешто осећати и часно и озбиљно, но може и то бити, да сам му се ја допала а он није нашао другог средства, да ме добије.

Нестрпљиво сам чекала да оде; тек што је прешао преко прага, ја сам клекнула пред Сесилу па сам јој стала љубити руке:

— Да ти кажем нешто... хоћеш ли?

— Говори, чедо моје... али само брзо... ја се морам облачити... ти знаш да не ручам код куће.

— Хоћеш ли да ми учиниш неизмерну радост?... Немој се облачити... извини се у неколико речи госпођи Godfrey, о којој и онако свет говори много што шта, што баш није најлепше... па ручај код твоје старе, верне другарице!

— Ех, опет стара песма! рече Сесила, смејући се, но не онако отворено као иначе. Но, де да једаред изведемо ствар на чисто! Шта ми ти управо приговараш?... Владам ли се ја рђаво, де реци... мислиш ли то? Не, ти то не мислиш, ти знаш, да сам ја иста она, која сам била свагда: незнатно чељаде са живом у жилама, које воли живост, ведрину, улагивање и играње... једном речи: живот... но у главном са свим пристојно чељаде, које не ради ништа зло, које је својим пријатељима одано а мужу свом верно!... Шта хоћеш више?

— Слатка, ја те не корим, што волиш да уживаш, ја те корим, што *ле* тако волиш да уживаш.. Ти си пре — дозволи, да те подсетим на то — много озбиљније и паметније схватала живот... Кад смо као младе девојке заједно ћеретале, певале смо нешто узвишеније, но што је та вечита разонода и та врева, у којој се ти једино осећаш добро... нас смо две за будући живот и лепшим, прибранијим, достојнијим уживањима наменили били места, и то знатна места... Ти до душе не радиш ништа зло, но... не радиш ништа ни добро... Ти на пример не радиш ништа, да образујеш своје наклоности, своје осећаје, своје мисли... ти се развијаш само на ону страну, само те вуку погрешке ти... па онда, веруј ми, и та вечита небрига у понашању, у држању и разговору опасна је, кад траје дуго; јер све, што је озбиљно и што у свету вала, везано је једно за друго као вериге на ланцу... пошгење, врлина јесу озбиљне ствари, које успевају само на здраву тлу... У животу, који се јавља ле с поља, нестаје их у неодређености и површности... Мало по мало на изгубе мах и чврстоћу, која им је битна и без које немају више снаге, да нам савлађују страсти; те тако жена наједаред ненаоружана стоји пред најмањом намамом, пред најмањим искушењем... Прекините те Богом, чедо моје, не иди даље по тој странпутици... па допусти још да ти кажем, да ти одсуство твога мужа не само да даје најбољу прилику на то него ти шта више налаже, да тако радиш.

Она ме је слушала на жалост расејано и нестрпљиво а непрестано је ногом ударала о ћилим.

— Па добро! одговори. Може бити. Можда у твојој придици има нешто и истине; промислићу се... Но за вечерас сам госпођи Godfrey свечано обрекла... па вечерас ћу отићи!

— Немој, молим те!

— Али за што не? Шта ти је толико стало до тога, да баш вечерас не одем до госпође Godfrey?... Де, буди искрена... је ли да је због господина de Viviane... није ти било право, што си га затекла код мене!

— Па... може бити... рекох.

— То је одиста смешно, немој ми замерити!... Ти хоћеш да буде баш само твој!

— Колико хоћу да буде само мој, можеш видети отуда, што сам одбила његово срце и његову руку, које ми је обоје пре пет дана био понудио... Што одајем ту тајну, једино је с тога, што осећам да сам дужна рећи ти, да се чуваш човека, кога ја сматрам за бескрајно опасна... Сад могу бити мирна, јер ако му икад падне на ум, да ти се удвара — а за то као да не би био од раскида — ти знаш како су искрени осећаји, на које ће ти се заклињати... Ја познајем твој понос те знам, како ћеш дочекати одбијеног просиоца, ако се усуди да у тебе потражи утехе.

Наједаред она устаде. Очи јој засјаше.

— Не верујем ти! рече. Ни клето речи не верујем од свега, што си ми ту наговорила!... Признај истину: ти си љубоморна... то је све!

— Сесила... јеси ли одиста ти то, што тако говориш?

— Јесам, ја сам то... а ја ти велим, да си љубоморна!... Па да!... Ево има две године, како се са кнежевићем сваки дан или готово сваки дан састајеш међу четир ока... па то је са свим наравно... са свим у реду!.. А кад дваред дође до мене, онда је пропао свет!... Иди! Ти си љубоморна!... Но, умири се... послаћу ти натраг твога кнежевића, на част ти!

— Море, од кад ти говориш тако?... Та ти ме вређаш, знаш ли ти то?

— А ти мене вређаш ево већ читав сахат... а вређаш ме свагда, кадгод се понашаш према мени као према детету без разума и као према жени без части и поштења!... Треба то једаред и престати! Лаку ноћ!... Дозволи, да се обучем!

Сва збуњена, пола од изненађења пола од бола, погледам јој у очи; но њене очи никако да се сукобе с мојима. Пођем неколико корачаја према вратима.

— Шарлота! викне она на то; ходи... дај ми твоју руку!

— Не дам, одговорим ја, не заслужујеш је.

На изађем.

С раскрвављеним сам се срцем вратила кући. У првој забуни, која је наишла на мене после те сцене, било ми је, као да хоће све да утекне испред мене, као да пропада све око мене. Изгубила сам своју најмилију другарицу а у исти мах сам изгубила бескрајно интересовање, које ме је за њу везивало и на које сам рачунала, да бих срцу свом помогла да дође до мира и покоја. Логунлук Сесилин није ми дао да искупим реч, коју сам задала њену мужу... Како да тражим од њега да ми помогне па да се приближимо њојзи, кад она ето сама то не ће? Како да му саопштим ту тужну истину? Да, како да му у опште изађем више на очи?

Но кад сам боље промислила ствар, мало ме је прешло узбуђење. Говорила сам себи, како то не може бити, да се Сесила толико променила, да је постала са свим друга; сећала сам се, како је и пре кадгод сунула на мене, но после се свагда покајала. Надала сам се, да ће то и сад бити тако те да ће она још сутра доћи до мене, да се помиримо.

Но то сутра не би ми суђено да будем у Паризу. Рано у јутру добијем писмо од госпође Номецу, кључарке у моје свекрве; јавља ми, да се моја свекрва озбиљно разболела те жели да види мене и своју унуку. Дабогме да сад нисам марила ни за што друго него сам одмах са својим дететом отишла у Луверси.

На моју свекрву наишла је била жестока бронхитида и у почетку се указали симптоми, са којих се лечник био уплашио. Но брзо се дало на боље те је осмог дана по нашем доласку старица била ван сваке опасности. Ја сам сад наравно имала вољу да се вратим у Париз, но то није било могуће, јер је било уговорено, да сваке године о благим данима божићним одведем своју њерку до мајке јој; па како смо већ били у децембру те је до Божића било још само две недеље, нисам могла наћи излике, да још једаред пре тога одем из Луверсија.

За то сам време од Сесиле добила писмо, које ми је скинуло један део брига, но ипак ми оставило још доста и то доста тешких брига. Ево писма од речи до речи; то ће писмо доцније играти велику улогу у веома тужну догађају.

Сесила д' Ёблис Шарлоти де Lowercy

Мила моја Шарлото! Као луда сам одмах у понедељник отрчала до тебе... Кад сам чула да си отишловала, зло сам се изненадила. Морала сам се вратити кући с теретом, који ми је тиштао душу... Је ли, злато моје, нас се две нисмо сиоречкале, је ли? Кад ми онамад у вече ниси хтела да дадеш руку, било ми је, као да се од мене откренуо мој анђео хранитељ те да сам шала не знам ни сама камо... Ej, слатка моја Шарлото, та ја ни једну реч нисам мислила онако, како сам ти рекла... на коленима те молим, да ми опростиш... По сто пута имаш право, што ми пребацујеш, како живим... али видиш, свему је томе узрок то, што сам несрећна, безгранично несрећна!... Мој је муж честит човек, пун заслуге и части; али има страшну шегрешку — не љуби ме! Осећам ја то одавна, готово од првог дана, па то ме убија!... О, мој Боже! Он ме не злоставља, пун је доброте према мени, али пун доброте, која чини те ми се смрзава душа... он ме не љуби! Но на шта хоћеш да ради жена, која то опази?... Има само једно средство: не мислити, не мозгати, него од главе до ноге обесити на се крапорце на пустити да те заглуши та звека! Но и то није свагда довољно... Има тренутака, кад ми душа клоне, кад са свим изгубим главу те осекам да нисам далеко од очајна каква корака... од какве год последње лудорије, која се не ће дати више загладити... Видиш, да ми је твоја љубав потребна! Ја тебе волим безгранично.

Сесила.

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА

То ме је писмо поплашило, не само са збуњености, која се огледа у сваком ретку, него и са чудне журбе, с којом се Сесила први пут тужи на погрешке свога мужа, на које као да се до сад није ни осврtала. Изгледало је, као да их је на једаред открила, јер је гледала да нађе ма шта, чиме ће себи створити или приправити извиру.

Одговорила сам јој још истога дана веома опширно а гледала сам, да јој узбуђење уталожим тим, што сам је уверавала о свом искреном пријатељству, које се до душе на час два било потресло, но ипак је за то остало несмањено и непромењено; за тим сам прешла на њу, па сам гледала да докажем, како се њен муж огрешио о њу само тим, што јој је сувише попуштао; како му она не може пребацивати, што није занемарио своје послове, свој позив и своју будућност, не би ли само могао свуда ићи са женом својом; како би она била прва, која би га укорела била с тога а у себи осетила била да је повређена у свом поносу; како по правди он има више разлога да се потужи на њу, да га не љуби, јер он је њој већ принео многу жртву, она пак њему још ниједну; како можда, што више зацело, господин d' Éblis у дну срца свога њој то исто приговара, што она њему; како само до ње стоји да се отклони хладноћа, која влада међу њима двома, и како ја имам разлога мислити, да ће сваки покушај с њене стране, да се зближи мужу свом, он дочекати са захвалношћу, чак са одушевљењем; у осталом сам се ја заветовала, да њу отклонити неспоразум, који се ушуњао међу њих, па ако само мало хоће да ми помогне, видеће већ после Нове Године, како ће срећа се настанити у њиховоj дому, чим само њој једаред омили кућа. На послетку сам је још подсетила, како јој је муж пред полазак молио, да му пише сваки дан, па сам је преклињала, да ту његову жељу, која никако није доказ равнодушности, од сад узме мало озбиљније, но што је радила с почетка.

Кад је то писмо отишло, била сам умиренија, но још сам се већма умирила, кад сам после неколико дана добила од Сесиле прекратко писмо, из којега је провирвала мирноћа и увиђавност. Захвалила ми је најнежније и рекла, како имам право; она је сама поткопала своју срећу, но сад се одлучила, да све поправи; с нестрпљењем очекује, да јој се врати муж, како би одмах почела нов живот: но при свем том, додаде, чека га са страхом, јер њена оданост према њему свагда је била помешана са нешто страха.

Те речи, ма да се ни најмање нису слагале с тоном прошлога писма, изгледале су ми природне и истините, па како сам знала, да ће се господин d' Éblis идуће недеље вратити у Париз, осећала сам како ми нестаје свих црних слутња, које сам са собом понела била у Луверси.

17 децембра у вече баш смо биле повечерале, моја свекрва, ћерка ми и ја, кад нам се учини, да с поља чујемо прапорце и бич. Изненадимо се све три па станемо слушкити. Моја је свекрва живела са свим повучено; осим свештеника и лечника, који су долазили прекодан, није нам нико долазио а како је време на пољу било веома суровo и хладно, тим смо се мање надали, да ће нам ко стран доћи у походе. Било се јако смрзло а од синоћ је нападало много снега те смо сад у нашим шумама били као затрпани и одељени од другог света.

Како ли човек у самоћи постане радознао! Моја ћерка полети до прозора.

— Ево кола! рече; видим фењере... иду све ближе.

И ја сам се била дигла. Убришем марамом мраз са окна, па одиста опазим кола, која се одбијала о бели, снежни задак а лагано се дуж језерца кретала према дворцу. Осим прапораца није се чуо никакав шум, јер се точкови више тоцињали но што су звријали по густом белом ћилиму, што је застро био земљу.

Моја свекрва и ја стадосно нагађати, ко ће то бити, а наједаред се отворе врата и — не могасмо а да не крикнемо од чуда — уђе Сесила. Журајиво, нагло пријe најпре мојој свекрви, пољуби је у руку, па онда пољуби мене и нервозно се смејући рече:

— Хтела сам да Вас изненадим. Мој муж ми пише, да се не може вратити пре осам дана; па тако онда ја смислим, да тих осам дана проведем код Вас, па ево ме!... Мал те нисмо запали у снегу... требало нам је више него три сахата од железничке станице довде... Ја сам се сва укочила од зиме... све цвокоћем!

Одиста је дрхтала по свем телу; уједно сам се ја зачудила бледоћи њена лица и промени, која се огледала на цртама јој; но мислила сам да је том криво то, што је тако озебла.

Моја свекрва ју је благо покарала са те лудости но и захвалила јој је на пажњи, коју је њој указала својим доласком. Ја је онда посадим крај камина. На онда наредим да јој се донесе што, да се мало заложи; но она ни по што не хтеде да окуси што; ручала је, вели, у Монту. Грозничаво брзо стаде за тим причати нам о свом путу, како је на железничкој станици једва једвице нашла кола па како јој се собарица напатила страха у шумама.

По који пут је за час застала па је укочено гледала преда се; за тим је опет наставила причање а уз то се смејала онако детињски, како је ваљда само она умела.

Око девет сахата моја свекрва, која још није била са свим оздравила, замоли, да је извинимо, па оде у своју собу.

— Добро би било, рекох Сесили, да и ти легнеш... изгледаш ми да си веома уморна... сутра се можемо наразговарати до миле воље.

— Не, не! рече она; већ сам се ја откравила... хајдемо у твоју собу... онде можемо угодније ћеретати него овде.

Моја је соба била иста она, у којој сам живела пре шест година, кад сам први пут била у Луверсију. Била ми је од свију соба најмилија баш с тога, што је у мени будила успомене. До ње је била соба, у којој је онда била моја мајка а сад сам је удесила за моју ћерку. Онамо одемо ја и Сесила, за нама је ушла госпођа Homecy, кључарка, светлећи нам свећом; она још подстакне ватру у камину па онда нас остави саме. Тек што је она изашла, баци Сесила свој шешир на постељу па потрчи да закључа врата, која су била отшкринута; за тим се механичним кроком приближи мени, погледа ми страшним, несталним погледом у очи па тихим, потмулим гласом, који нигда не ћу заборавити, упита:

— Шарлота, ја сам пропала!

Мене пређе смртна језа.

— Свемогући Боже! рекох полугласно; шта ти то говориш?

— Истину, одговори она истим гласом — ја сам пропала!

Неколико сам тренутака стојала тако, сва укочена од страха, нисам се могла маћи, нисам могла рећи ни клете. За тим је погледам питајући па промуцам:

— Кнежевић?

Она тужно макне главом да јесте,

— Ти си му милосница? запитам још тише него пре.

— Била сам... јуче после игранке... Како? За што? Не знам... Подала сам се... без разлога... без страсти... без љубави... без извине... као последња блудница!

На то посрне а ја је прихватим и доведем до дивана, на који се она спусти. Наднем пред њу на колена, сакријем своје лице у руке на бризнем у плач.

Не прође дуго а ја осетим како њени прсти тихо додирују моју косу.

— Добра Шарлота! мрмљаше јадница; ти плачеш мене ради!... Ej, донде сам била поштена жена, заклињем ти се!... А сад, кад помислим, да поштена жена више никад не могу бити... никад... да целог свог века морам носити на челу ту пегу, ту срамоту у срцу... Та зар је истина? Зар је могуће?... Ej, ако се дозна... ако се дозна...

— Кукавна моја Сесила! уздисала сам ја, љубећи јој руке.

Она ми наједаред отме своје руке.

— Немој, немој! рече; молим те!... Нисам ја више достојна... та ја се сама себе грозим!... Ej, мој Боже, смилуј се на мене! Дај да полудим, молим ти се!

Па грчевито склопи руке на молитву.

— Па онда, рече, наједаред се дигнувши, шта да радим? Та слагала сам, кад сам рекла, да ће ми се муж вратити тек за осам дана... доћи ће већ сутра! Сутра... чујеш ли? Па с тога сам побегла... с тога сам дошла до тебе... да те питам, шта да радим... Њему не могу изаћи на очи, не могу!... Та он је био тако добар према мени... тако добар... па он је поштен човек...

— Чедо моје, мораћеш га дочекати, рекох ја, гушећи се у сузама.

— Ти ми то саветујеш?... Та то не може бити... осим ако му све признам... да, признаћу му све, па куд пукло! Убио ме или ми опростио... само не дуже овај терет на срцу... Је ли, морам му признати?... И ти ми то саветујеш, је ли?

Ја не одговорим ништа.

— Онда, рече она, онда ми не остаје ништа друго, него да умрем!

Нежно је посадим опет на диван, па седнем поред ње.

— Умири се! Треба обе да се умиримо. Сесила, заклињем те Богом... Дај ми времена, да промислим... све ми је то дошло тако изненада, тако ме збунило... Видиш, ти ме питаш, да ли да погрешку своју признаш свом мужу... Боже мој, ја чисто не смем да те одвратим од тога... јер тако треба... па ипак мислим, да не би било паметно... Прво и прво то је срамота, коју муж ретко кад опрашта... па онда би се твој муж хтео да освети... ти му не ћеш рећи, ко је, то добро знам; али ће се он распитати... чудно би било, кад не би дознао истину... а можеш предвидети, шта би онда било... Једном речи, чедо моје, све да се та опасност и отклони, све да ти он и опрости, ја мислим да не треба пред њим да признаш своју погрешку, јер то би значило ставити на коцку, да, чак извесно ра-

зорити ово мало среће, којој се обоје још можете надати.

— Та каквој срећи хоћеш ти да се ја још надам или какву сам срећу ја још кадра њему дати... са том тајном међу нама?

— Бар ћеш само ти знати за своју кривицу, само ћеш ти патити са ње... Мени се чини, да би твоја кривица била још већа, кад би ти допустила да твој муж дели с тобом болове и срамоту с ње... Ја мислим, да је нола одмажђујеш већ тим, што сама сносиш сву горчину њену.

— Не ћу моћи, рече она полугласно па сва скрушена задрма главом.

Њена лепа, са свим распуштена коса падала јој је низ плећа и у пола је закривала јој лице; руке је опустила а суве јој очи разрогачено су гледале.

Био је то лик праве очајнице. Ја нисам знала шта да радим, да се само прибере ма и најмање.

— Чедо моје, рекох јој, стиснувши је на своје груди, ти си мислила, да те он не љуби... па то те је упропастило... Не велим, да ниси крива... погрешка ти је и сувише велика... али ниси баш са свим ни без извине... бар си мислила, да је имаш.

— Извине! рече она горко; немам ја извине ни за лек!

— Сети се само... још онномадне си ми писала, да те је на лакомислен живот навело то, што ти је муж равнодушан, што те занемарује... Та сети се само!

— Лагала сам! рече она потмуло. Знаш ти то! Ја сам крива... ја сам оставила свога мужа... већма него њега, његову љубав и срећу, већма него част, волела сам своје лудогласе забаве. То је сушта истина. Ти си ми сама прорекла, куд ће то одвести... Не, ја немам извине... ама баш ни клете извине!

— Па ипак, при свем том... није још све пропало! Да ли да ти кажем, шта бих ја радила, да сам тако крива и да се тако кајем као ти?... Да ли да ти кажем, за што бих се ја ухватила, за који осећај, за коју наду?

— Говори!

— А ти чуј: ја бих сав свој живот у то уложила, да погрешку своју загладим понашањем, које је сасвим противно оном, што ме је унесрећило.. Ја бих живела као у манастиру, гледала бих, да будем таква, да ме онај, кога сам у тренутку заблуде ућелила, мора љубити и благосиљати; њему за љубав одрекла бих се свега... живела бих само за њега, њему бих се са свим посветила, њему са свим подала... једном речи, чинила би за њ оно, што калуђерица чини за Бога... Па онда би, уверавам те, дошао једаред и онај дан, кад бих готово била утешена, кад бих готово осећала, да ми је опроштено.

Њене се очи засветлише. Пољуби ме од свег срца.

— Чини ми се, да ме ти спасаваш, рече. Да, то канда још може бити... Само ја не могу више да мислим... једна моја глава није више кадра да мисли... Ти си дакле одиста за то, да га дочекам?

— Свакако. Ти га мораш дочекати.

Као поплашено дете погледа она на то у мене па ће тек:

— А смем ли га пољубити?

— Смеш.

— Е онда сутра у јутру морам натраг у Париз... јер он стиже око четир сахата.

— Да, мораш, слатка. Кад он дође, мораш бити код куће. Ја ћу се сама с тобом одвести до јутарњег воза.

То дакле буде закључено. Мојој ћемо свекрви рећи, да је дошао телеграм од господина д' Ёblis те да Сесила одмах мора натраг у Париз.

Отпратим Сесилу у њену собу, помогнем јој да се свуче па одем од ње тек по што је легла. Како је била сва изнурена и узбуђена, учинило ми се као да се умирила те да ће заспати за који час. Пољубим је још једаред па пођем да и сама потражим мира, којега нисам нашла.

Сутрадан у јутру, баш да куцне седам сахата — није право било још ни свануло — устанем па одем до Сесилине собе; закуцам на врата: нико се не одзива. Уђем у собу. Кад тамо а оно још горе две свеће на камину, већ са свим да догоре... приближим се постељи; постеља беше празна. Нагло погледам свуд око себе; све што је синоћ имала на себи; њена хаљина, њена бундица, њен шешир, све је још било онде, како смо синоћ метнули. У углу је стајао сандук, из њега је било све повађено и поразбацано. Још сам синоћ на своје чудо међу њеним стварима опазила лаку свилену хаљину, а Сесила ми рекла, да ју је собарица у расејаности метнула у сандук. Те хаљине није сад више било ту. Нешто као забуна, као неодређен страх наиђе на мене. Хтела сам да звоним, да вичем; наједаред спазим писмо, које је лежало међу обема свећама на мраморној плочи на камину. Нагло зграбим то писмо; познала сам Сесилину руку; писмо је било адресовано на мене. Отворим га па прочитам ево ово:

Најмилија моја другарице! Ја га никако не могу дочекати... Крај све своје кривице имам ја још и сувише частољубља... Ја ћу умрети, јадна моја Шарлото... опрости, што ти задајем

ту тугу... Ја мислим, да ће ме Бог шак примити, јер зна, како патим... И сувише сам ја волела живот... али нема више помоћи... видиш ти то и сама!

Још синоћ, путем од железничке станице до двора, мислила сам на то... целог пута, гледајући, како је сва околина свуд унаоколо затрпана у дубоку снегу, говорила сам себи, како бих волела да се ту наместим па да заспим за вечито... то је смрт, коју сам себи одабрала. Читала сам, сад не знам где, да то није тешка смрт... кад вребе прва језа, човек заспи па се више не пробуди... надам се, да ће тако бити и код мене.

Ти знаш, где ћеш ме наћи, злато моје... сећаш се заиста, како сам ти некад говорила, да бих волела, да ме онде сахране... Не верујем да ће то моћи бити, али бар хоћу онде да умрем... Онде ме је он запитао, да ли хоћу да пођем за њега... Ој, та и како сам радо пошла за њега... јер сам га љубила и дичила се његовом љубављу... коју нисам могла да одржим!

Реци му све... реци му за моју кривицу, за моју срамоту, али и то, да се кајем. Је ли да ћеш му рећи и то?

Ти си она, коју је он требао да љуби, тебе треба да је одабрао... увек сам ја то мислила...

Ти једина си достојна њега... ој, ала бих волела, да му једаред икуне пред очима... то ми је последња жеља... Сад сте обоје слободни... па онда, ако узморате мени рећи хвалу, што сте срећни, више ћете ме жалити... пре ћете од свег срца обоје опростити кукавној покојници!

Твоја Сесила.

Много сам и много пута наквасила то писмо својим сузама, али онога часа не... била сам ван себе, нисам имала више мисли, гласа, суза... Наједаред ме из укочености продрма помисао, да сваки изгубљен час може бити ненакнадив губитак. Одлетим у своју собу па викнем Жана, који је код мене остао у служби и после смрти мога мужа и у којем сам имала највише вере. Рекнем му само, да хоћу да се пођем по парку, и наредим му, да пође за мном. Јамачно се зачудио, што ми се глас изменио и што сам била сва збуњена но ништа ме није запитао. Ја се спремим, и он је био готов за тиљи час, па онда изађемо из двора на врата, која су водила до стајâ.

Жану сам толико морала поверити, колико сам о страшној истини у опште коме могла што рећи. У ходу сам дакле стала разјашњавати му ствар онако, како сам у брзини била смислила: госпођа d' Éblis, рекох, синоћ је у јакој грозници легла у постељу; у грозници је, као пола у сну, говорила свашта... како јој је глава усијана као угљевље, како хоће у парк па да спава на снегу... на несрећу се ја нисам много освртала на тај разговор, нарочито с тога не, што сам видела, да тек што није заспала; но кад сам јутрос отишла до ње, да видим како јој је, нисам је затекла у соби; уверила сам се, да није у дворцу... и други су ме знаци навели те сам наслутила, да се грозница ноћас још погоршала те је болесница у делиријуму покушала да уради оно, што је у фантазији замислила... тражићемо је најпре у оном усамљеном делу парка, у еремитажи... слутила сам, да се у свом узбуђењу инстинктивно унутила онамо, јер јој је свагда била најмилија шетња до еремитаже... Најзад додам, да о том нисам ни речи рекла ником другом, до ли само њему, јер сам рада да уштедим госпођи de Louvercy страх, док још има и зрачка наде.

Но што се прибрао од првог чуда и страха, сетио се Жан нечега, на што ја нисам ни помислила: брже оде натраг до домара па га пошље по лечника. За тим пођемо даље, но како је снег и сувише био дубок, то смо се једва одмицали. Више путова, који се укрштавају, воде од двора до еремитаже; ми смо изабрали било најкраћи; снег је ту био гладак и видело се, да туд није нико ишао. Нешто ми се мало наде вратило у срце; но на једном савијутку тога дрворедa застане Жан, који је ишао мало брже но ја, па викне. Ја брже дотрчим те са осећајем неизрецива страха опазим у снегу трагове малој, финој ножици.

Боно узбуђени погледасмо једно у другог.

— Морамо се журити! рекох ја са свим тихо.

Ој, дуго смо ишли за тим траговима, посред страшне тишине шумске. Трагови нас одведоше до изласка из парка; за тим се наједаред савише на се изгубише у путању, што води кроз дрвеће а неколико корачаји даље улази у еремитажу.

— Милостива госпођо, имате право, рече Жан полугласно, она је овде.

Кад је видео, да сам застала и посрнула, замолио ме је, да се наслоним о његову руку. Но то нисам могла, јер је путања била сувише узана за нас обоје. Пређем поред њега па се пожурим прва... да, одиста, она је била овде!

Још сам пре у овим листићима описала еремитажу са особеном јој појетском самоћом, са разиграним групама пространа дрвећа, са малим сведеним кладенцем и са изразом највеће мирноће и

повучености... она је била ту! На крају путање спазила сам је на први поглед а баш је човек једва могао видети. Лежала је ту сва укочена, умотана у своју свилену хаљину и чипке, глава јој је била нешто мало наслоњена на једну од старих букава, што су ту биле око гробља.

Те ноћи је било пало тек мало снега и тај се простро по њојзи као лак дувак. Од времена се на време, колико се сећам, откидало лако пламење са грана те тихо и благо падало на њу.

Полетела сам до ње.

— Сесила!... Сесила!...

Дигла сам јој главу себи на колено па је узела за руку; рука је та хладнија била и од снега... Ништа... срце није више куцало... лице је било модро... Сесила је била мртва.

Ех, кукавна Сесила!...

Једва дођох до суза.

На инак још нисам могла да верујем; при свем тужном уверавању свога пратиоца инак сам се још надала... Сетила сам се, да су недалеко одавде, на међи међу парком и шумом, колибе угљарâ. Замолим Жана, да је однесе донде... могли бисмо је онде загрејати те учинити да васкрсне. Честити Жан, који је и сам плакао као мало дете, дигао је на руке укочено тело па се онда упутимо до оних колиба. Да страшна ли спровода!... Да ужасна ли призора!... та малаксала природа, та дивна самртница у свом свечаном одељу!

Док се сви у колиби са мном заједно трудили, да јој вратимо живот, отишао је Жан у двор, да амо доведе лечника, чим дође... Но на што да описујем све те страшне појединости? Лечник је дошао, али је само могао потврдити тужну истину.

На два сахата после тога била јој је лешина у дворцу.

Свекрви сам својој поновила оно, што сам рекла пред Жаном те тако сам постигла, да нико није ни помислио на самоубиство. Рекла сам јој, како је Сесила била у јакој грозници, како је у делиријуму нан себе изашла у ноћ, како ју је онда сладала зима па је и убила. Грозничаво стање, у којем ју је моја свекрва видела синоћ, није дало да се и најмање посумња у мој извештај.

У по дне пошљемо телеграм господину д' Ёblis и позовемо га, да дође што брже; рекосмо му, да му је жена опасно оболела.

Он је стигао још то вече; дочекале смо га ја и моја свекрва; чим нас је видео, одмах је знао, да је било па прошло. Морале смо га насамо оставити с мртвим телом и чуле смо га, како је горко плакао.

Сутрадан сахранисмо Сесилу на малом гробљу луверсиском, са свим близу оном гробу, у који је оно упала била жива.

(Свршиће се)

ПОУКА

РУСАНДА КОД МЕЛЕНАЦА

И још једна природина снага гони Тису на мицање поребарке — са истока на запад: то је ветар у доба с пролећа и с јесени, кад су дан и ноћ једнаки, наша *Кошава*, што долази са југоистока, са пучине индиског мора, од острва Суматре, па иде даље правцем на северозапад. Кошава често по три недеље дана и ноћи непрекидно дува, и то три недеље пре и три недеље после 21 марта и 23 септембра (по новом календару) у години. Како Тиса тече од Солнока до Титела право са севера на југ, Кошава удара против њене матице у куту од 45°.

С пролећа је у то доба обично надошла вода Од векова већ удара и подлизује матица више десне, т. ј. западну Тисину обалу и подрива ју и рони. То исто чини и Кошава. Она гони своје таласе, по извесну ритму, преда се и удара их два до три метра испод горње ивице стрме десне обале и запљускава. Како је земљиште на жалу мекано и дробно, таласи рове то у нивоу воде и дубе. Кад ноћне вода да опада, изгуби подривена обала потпору од текуће воде, жал горе добије, у даљини од ивице на по или цео метар, пукотину, и за кратко време за тим сурва се тај комад земље и обале у воду са тутњавом, као да топови пуцају.

То је мицање реке поребарке и износи у проseку годишње: код Тисе 0·1 m, међер десет сантиметара, а код Дунава између стена код Промонтора па до Мохача и од Алмаша на

ушћу Дравину па до Гардоша код Земуна 0·11 m.

То мицање поребарке не би толико износило, да нема код споре, гњиле Тисе још једно — скоком — мицање, одмах за више стотина метара. Тај живи пример имамо ено међу Сентом, Сападом и Чоком. Кроз то, што матица и Кошава подривају десну обалу и роне ју, вијуга Тиса тако јако, да до кључева дође.

Такав кључ направила је Тиса код Сенте и отишла била на исток и уоквирила у $^{3}/_{4}$ шестару рит Буџак, код сеоцета Имретелека. Са севера је обалу десну гризла матица, са југа Кошава. Истам онај суве земље међу том вијугом, који је Буџак везивао са Бачком, буде све ужи и ужи, док на послетку, пре неколико година, међер у очиглед данашњег човечјег нојаса, не провали сама вода тај истам, и тиме Тиса прескочи Буџак и узе пут свој сада западно за 2654 m. далеко од онога на истоку.

Свако живи може отићи тамо и видети то природино дело. Мало по мало па ће се онај $^{3}/_{4}$ шестар старе Тисе сав засути и постати бара, као што је Русанда код Меленаца. Мађари ће ју назвати »Моротва«, јер је мртва вода, а Буџак-острво тим скоком Тисиним отцепљено од Бачке постаде банатско; само што Сенћани имају баштинско право на земљиште у Буџаку, као год оно што Белегиш у Срему има баштинско право у Банату, у риту на оном острву, које стари Дунав прави са новим текућим Дунавом, и који је скок живи Дунав пре неких осамдесет година учинио са истока на запад, опет силом кошавином.

У Бадему, 7 септембра 1894 **Јован Стефановић Виловски**

КЊИЖЕВНОСТ

ГРИЛПАРЦЕРОВА „САФА“

ОД ДРА ЕМИЛА РАЈХА

(Наставак)

Како ли се лепо у првом чину, који изгледа да нема радње, развија унутрашњи одношај главних лица! Нарочито је тај први чин психолошки потребан да се позна Сафина нарав. Сафа стоји на кобну обртишту живота. Још јој није нестало младости, још она уме да занесе лепотом, но то није лепота цвета, што тек пупи, не, то је лепота расцветане руже, пре но што ће пасти с ње листићи. Немила слутња сурова јесењег даха додирује јој поплашену душу. Она не ће да прецвета а да није уживала, а срећа, за којом чезне, до сад јој се није јавила, мора је дакле брже дозвати, пре но што буде доцкан. Што је она постигла, то је слава, сурогат среће, који није кадар дати радости и уживања. Постигла је највећу спољашњу част само за то, да тим теже осети, како јој мало задовољства даје „без плода ловор“, за којим је дуго тежила и који је најзад и добила уверивши се, да

„Тај тишти, јер без мирноса
И без тоглине не зна годити,
А накнаду је зар обрицао
За многу жртву, многу обману.“

Са потајном стрепњом мисли на будућност, сама ваља и даље да ходи по свету, поштована, обожавана, али не љубљена. Тада јој се око срете са погледом врела одушевљења у лепога Фаона те је муња погоди посред срца жива. То је тај! Врелу, махниту чежњу за љубавном срећом он ће загасити.

Лепа та обмана не траје дуго, нагло надође сумња и подозрење; Сафа гледа да уклони с пута све, што смета, но баш за то, што се тако ревносно труди, осећа у души својој, да то не може бити, на с тога уздише у бону страху:

„Ох, тешко знаком, кога тишти сен
Частољубља и славе привлачи
Те не милује својих тихи круг!“

Ту нам се већ јасно јавља опомена, која је основни мотив бајци „Сан живот“, која је на неколико недеља доцније започета, но довршена тек на неколико десетина година после. Сафа се дабогме не сме упоредити с Рустаном, у ње има праве величине, с тога за њеном висином и долази „дубоки, громки пад“, а ловцу је лако умотати се и заклонити у својој слабости. Незадовољено частољубље може научити и да се умери, но незадовољство са поштено заслуженом славом подгриза живот као неизлечива бољa. Међе оном, што је човечанско, оштро су овде повучене: или уживај задовољан сам собом

у тишини, или се одреци, да можеш ићи и за вишим смеровима. Но тешко оном, коме на том самораном, тужном и опасном путу нестане маха и воље! Узалуд гледа, да чуи свој врати у гласну тишину; странац је он сад међу страницима, јер га не спаја једнака крв, него једнак дух, једнаки назори. Дигао се међу њега и остале зид, преко којега се не да прећи:

„Одабраше л' те себи богови,
Са грешним својем тад не дружи се,
Јер бесмртника и немањских издрёб
Помешати се не да никако.
Од оба једни мораш бирати,
А *одабра ли*, натраг не можеш."

То је Грилпарцеров назор о односају, у којем је миљеник музâ са светом: само ко одлучно жртвује срећу у животу, тај може као уметник створити што велико. Из земље идејала не води никакав мост натраг на ову нашу земљу. Ко као Сафа овако позива драгана свог:

„Од обојега нешце плетимо,
Обавимо их око чела свог!
Вештинâ нехар нек нам лиje сласт
А живот нек нам буде уметност",

тога мора сатарити та пакана, да споји оно, што се не даје спојити. Руже, што их бере Фаон и Мелита, тискају трње своје Сафи у груди.

Фина црта символике лежи у том, кад се Сафа пре тога молила боговима, да је изједначе с Мелитом, која стоји крај ње; такве нијансе свагда приправљају читаоца на оно, што ће доћи, у Грилпарцера, чију је генијалну технику одушевљено величао чак и Вилхелм Шерер, који му иначе није баш бог зна како одан. Како песница слути, да њена унутрашња и спољашња надмоћност мора бити мучна незнатном, неславном момку, то га одмах својој чељади приказује као господара, хвали сељацима његове подобности најделнијим речима (да је „рода честита", побија његов рођени исказ, а да „међ честите смело стати сме", остаје недоказана тврдња), гледа на сваки начин себе да понизи пода њ а њега да узвиси нада се. Љубав је у почетку исто тако заслепљује, као што је после заслепљује мржња, кад увиди, да је се Фаон одрекао.

(Наставиће се)

КОВЧЕЖИЋ

КЊИЖЕВНЕ БЕЛЕШКЕ

— У данашњем броју „Стражилова" доносимо у српском преводу једну песму словеначког песника Фрање Левстика, који је врло мало, а можда није ни толико, познат српским читаоцима. — Левстик је рођен године 1831. Школовао се у селу и у Љубљани. Због болести не положи на време матуру, и ако бијаше једна од првих ученика, а доцније се његова бујна природа не могаше вратити на пропуштен посао. Са тога није могао бити редовни слушалац на свеучилишту те му с тога после буде живот горак као човеку „без квалификације". Покушао је да учи богословију, али буде искључен због слободоумних и „антиреалигијозних" мисли у његовим песмама, које 1854. издаде у засебној књизи. Тада раскиде са сваи са школом. Бивао је домаћи учитељ, секретар „Матице Словенске", сарадник и уредник књижевних и политичких листова у Бечу и Љубљани, а умро је године 1887 у Љубљани као скриптор љубљанске библиотеке. И ако самоук, Левстик је један од најзнатнијих књижевника словенских. Он је остао у Словенаца до данас најбољи знавац словенске филологије, а на том је пољу неуморно радио. Он је управо реформовао књижевни језик словеначки многобројним расправама, чланцима, критикама, створивши тако пут за све потоње књижевне раднике. Остапио је дела у широм смислу филологије од опште и трајне вредности Али је био и песник првога реда. Почео је певати године 1850 и радио је до смрти. Левстик је најмлађији а после Прешерја и најбољи песник словеначки. Песме му се одликују силином и природним осећањем и савршеним обликом. Напоменемо ли још да и проза словеначка почиње нову епоху своју са његовим радом на приповетци и путопису, онда смо, мислимо, да овај мах рекли довољно о песнику, чију можда најбољу песму доносимо у овом броју.

— Јанко Веселиновић, у друштву са још неколико књижевника, покренуо је нов дневни књижевни лист, који се зове „Звезда". „Звезда" у сваком броју доноси песама, приповедака, забавних ситница и шале, а излази сваки дан на читаву табаку.

— 45 и 46 свеска књига за народ, које издаје Матица Српска из задужбине Петра Коњовића, доносе народу поуку с натписом „Љубите природу!" коју је по К. Војнићком и Ј. Етингеру израдио свештеник Никола Манојловић-Рајко.

— Професор Лука Зоре у Дубровнику спрема две расправе, једну за Глас српске краљевске академије о дијалекту дубровачком а другу за Rad југословенске академије о облицима дубровачкога дијалекта према граматици старог словенског језика.

САДРЖАЈ: Песништво: Белег Девојка и птица. Дневник једне жене. — Поука: Русанда код Мелепаца. — Књижевност: Грилпарцерова „Сафа". — Ковчежић: Књижевне белешке.

Издаје књижарница Луке Јоцића. Срп. штампарија дра Св. Милетића.

БРОЈ 39. ГОД. VII.

СТРАЖИЛОВО

ВЛАСНИК И УРЕДНИК

ЈОВАН ГРЧИЋ

У НОВОМ САДУ, 25. СЕПТЕМБРА 1894.

ПЕСНИШТВО

ОРЛУ

Орлуј, орле, у царству слободе
Под закриљем божијега мира,
Куд вјетрови окриљени броде
И стере се сунчева порфира.

Са прашине, са овога блата,
Куд се црви поворима вуку,
За те, орле, око ми се хвата,
Теби пјесма диже се у звуку.

Ти си краљем највишних добара,
Твоја круна мрака се не боји,
Над таштином земаљских владара
Муње ричу са висина твоји'.

У тријумфу, к'о распетог Бога
Сјајна вјера, подижу те крила,
Величанством орловања твога
Кликћеш славу неумрлих сила.

О, како су ништава и мала
Сва створења, која земља храни!
А теби је промисао дала
Свога храма престо обасјани.

Озго гледаш свјетов', што блуде
По пучини смрти и гробља,
Гледаш силне како слабим суде,
Слушаш лелек потиштеног робља...

Да, вјек овај ништа друго није
До ли борба тигрова и људи:
Побједнику урнебес се вије
Из повора разуздане блуди;

На гомили оборене жртве
Нерон кличе, ликтори са страна,
Мале снаге, клонуле и мртве,
Тигровима у чељусти храна;

А богове свјетлости и дана
Бичем гоне под теретом тешким,
Смрћу казне дјела обасјана —
Трнов вјенац главама витешким;

Храм Темидин под ногама стоји,
Зажижника пред олтаром нема,
Ањео се пред сатаном боји
А узору опјело се спрема.

Слаби трпе... с вихорима јада
У лелеку подиже се клетва,
Свјетла вјера Мученика пада,
Зној сирјака силницима жетва.

Сјајне мисли душа херувимских
Крвав демон са поразом стиже;
Гледај, орле, нискост дјела ниских
Како људе у висине диже...

О, и ја бих славе и висине,
Али славе само дјела славна',
А пред којом страшна слава гине,
Народима што слободу брани.

Ја бих славе, која свјетли миром,
Која када окове са рука
И испира живота путиром
Ране људских невоља и мука.

Ја бих славе, која свето блиста
К'о престоље сунчевих висина,
Која крјепи као вјера чиста
На Голготи распетога Сина.

Ја бих славе што би анђо била!
Висине бих!... Али заман снови!
О ти, орле, дај ми твоја крила,
Син кршева да зраком заплови;

Да се вине са гомиле мука
У свјетове, које зраци воде,
Да ишчезне као трепет звука
У бескрају небеске слободе!...

Алекса Шантић

*

Храм разорен стоји — душа моја млада,
Спокојство и сан...
И од храма светог немира и јада
Постао је стан.

Порушени пали божански кумири,
Посрнуо над,
И час разорења ту се нагло шири
И царује сад.

А твој лик небесни, лепо моје лане,
И сад стоји там,
И ако је срце испратило дане
И радост и плам.

О, тај лик божански, тај идол сазнања
И заноса мог,
Претрпиће ужас и сва разорења
Ал' остаће бог!...

Јов. А. Дучић

САН

ЦРТИЦА ИЗ САРАЈЕВА

Нећиља је а јутро.

Вјетар чини све: фијуј-ју-ју, разносећи смрзнут снијег по сокацима; не да ока отворити.

Ја се увио у свој кратки ћурчић, притегао му пешове, задржавајући да их вјетар не развије. па уситнио брзо кораке најглавнијом сарајевском улицом те хоћу свом аги на дућан да пазарим нешто еспапа.

Свијет, хучући од студени, јури куд ко. Срби православни журе у цркву а муслимани отварају своје радње те ложе и распирују мангале...

Од великог вјетра чују се само ријечи: добројутро! асаламалеји! па више ништа.

Велик и црн облак надвијесио се на расипље снијег као из вреће.

Таман ја аги на ћефенак а ага: »ошћелдум! добро дошао!«

»Добро јутро! Боље вас нашао! Како је?« Сједосмо.

Па смо позадуже разговарали и пили кафу, па онда почесмо нешто и од посла. Пазарио сам што ми је требало, потрпао у сепета и зашио у ћебета неколика свежња...

Кад бијах готов, предадох момку да однесе у хан, ће сам на конаку, а ја ћу мало да се увратим код неких познаника и пријатеља.

Тако идем, идем улицом замишљен, док ме неко не потеже од остраг за рукав. Обазријех се, кад ли оно мој најбољи пријатељ Мићо.

»Здраво! здраво!« — повикасмо скоро обојица у један мах, па се онда поздрависмо и пољубисмо.

»Како си, Бога ти? Како ти је на дому?« пита он.

»Добро,« рекох, »хвала Богу. Како код вас?«

»Па живи се, како је дао Бог!«

»Па ће си, човječе? Ти се, како видим, не би мени ни увратио.«

»Ма бих и пошао сам био баш да обиђем неке своје пријатеље, па ево управ не знам управо ни сам куда идем... Пазарих нешто, ето, код Салијаге, нешто арча и ћуре«...

»Ја пошао у цркву па из далека те опазно те све се варам: је ли он, није, док не пријох.«

»Видиш, ја се ето и не сјећам да је данас нећиља; збунили ме неки послови, па не знам ни ће ми је глава, а вала ето кад се тако тревило те ћеш ти у цркву па ћу и ја с тобом.«

Тако у разговору дођосмо до старе цркве. Уђе он први па ја за њим.

Бјеше велика тишина, и ако је свијета било пуно. Само су се појци за пјевницама чули, као оно матице у кошници.

Лагани облаци дима од тамјана лелујали се тамо амо; једва се назирао стари прото Баковић са сиједом брадом до паса, ђе мирно и побожно оборене глава пролази поред олтара, а у руци му златан крст, који је одсјајивао кроз онај дим од тамјана као сунце кроз маглу . . .

Колико сам био у цркви и како сам изашао, ни сам ти не умијем казати. Тек знам да сам са Мићом био у неким бољим кућама мојих познаника и да су нас добро дочекивали и услужили.

Домаћице, на њихове кћери и остали млађи, све је то смјерно, све са стидом на лицу и оним нашим красним поносом, да човјеку од милоте срце игра . . .

Чак дођосмо и до једног кола. Дјевојке су пјевале оне наше дивне севдалинке, Ех да ти их бјеше само видјети, рекао би: то су нагоркиње!

Према оном њихову красном струку народно им одело доликоваше дивно. Лица пуна, а здрава и румена, као од мајке рођене; очи им као хитра муња, па кад те пресијеку њима чисто осјећаш у срцу неку хладноћу . . .

Таке исте виђаш и код куће засуканих рукава, код сваког домаћег посла . . .

«Видиш ли тај вијенац вила,» рече Мићо, пруживши руку на коло, «то су будуће *српске мајке*, те ће рађати Србе соколове и док год буду таке, дотле ће нас пратити свака срећа и берићет.»

Тако у разговору сиђосмо низ коваче, док се на једном зачу за нама коњски топот; ми мишљасмо нечији сватови, али Мићо се обазрије па ће

«Наша момчадија! Овако сваке недјеље и празника, позатварају дућане, па пијећу мало на коњима, те се по кад кад утркују и играју џилита.»

Гледам коње а гледам на њима младе српске соколове; оно красно одијело на га зачинило свијетло оружје . . . бијесни коњи, још бјешњи јунаци, да би им се и царева гарда с пута уклонила! . . .

Ех, Боже мој мили и драги . . . срце ми се разиграло а душа . . . расте . . . расте, па ме поче нека потајна струја дизати у облаке... постадох лагацак као голубље перце . . . и у томе заносу узвикнух:

— Овамо ви, све соколице и соколови! Овамо ви, узданице свога милог народа! Овамо на моје слабе груди, да вас изгрлим и изљубим . . . вас, темељу срећније будућности свога народа...

Они силно насрнуше као вихар . . . Наста тајац, само што се чује љубљење, братимљење и боли се стадоше исповједати уздахом и погледима.

Силан се глас преко нас зачу: «Благословен Бог наш — — — — — — — — — — — — и во вјеки вјеков. Амин!»

Натисте се џри и страшан облак . . . . један . . . . други . . . . трећи . . . . и подиже се страшна бура, тако страшна, да је страшније у животу никад не виђох, па ми то све у једном часку прогута.

Дрхтао сам као прут . . .

Дрвље се мотало до земље и из корјена ломило . . . . сав снијег, што бијаше на земљи, подиже се горе . . . .

То трајаше неко кратко вријеме, да ја управо не знадох шта се збива са мном . . . Само се изненадих, кад се наједанпут обретох с ону страну Миљацке.

Гледам око себе — нема никога!

Упутих се царевом улицом управ царевој ћуприји. Кад дођох онамо, од ћуприје ни трага, већ само бијаху ударени високи јелићи, као телеграфски дирјеци и преко њих једек, за који је спојена мрежа у облику зембиља.

Чим јој приђох ближе, мрежа се одмах подиже с оне стране и дође по једеку па се лагано спусти близу мене.

«Сједај!» викну неко иза мојих леђа.

Обазријех се а оно стоји као неки чиновник са свим озбиљна лица и понашања.

«Шта сједај?« рекох му мало набусито.

«Улази па сједи!« одговори он истим гласом.

«Не ћу ја ту! Ја хоћу преко ћуприје!« одговорим му.

«Сједи! Шта булазниш? Видиш да ту нема ћуприје«.

«Ја не ћу у мрежу!«

«Шта не ћеш! Мораш!« поче он опорије.

«Баш не морам!« рекох. «Ко мене може наћерати на оно што ја не ћу?«

«Дедер одмах сједај, ако си свој пријатељ и ако хоћеш да ти је здрава глава!« продера се други глас на ме онда у једном часу склеп-

таше више руку и баците унутра у мрежу и мрежа се подиже.

Док се ја домислих да искочим, дотле сам већ висио над средином саме Миљацке!... Мрежа се лијепо и лагано спушти на другу страну... Ја изађох па погледах око себе. Свијета доста, али никога не могу да видим позната...

Ношња друга, језик други...

Док се ја тако мувах тамо амо, испаде неоткљен преда ме мој Миће као из рукава. Ја какви је, јади га убили! Утегао се у некакве памдре челиванске, па се увија као чељигја!

»Ма што си таки, по Богу брате?« питам га.

»А што?« чудио се он бојаги. »Овако сам,« вели, »спретнији и много лаганији; ово је сад у моди и ти ћеш, вели, овако!«

»Боже ме сачувај!« рекох. »Зар да ми се свијет смије?«

»Какви свијет?« вели он. »Садања се свијет смије ономе, што је само паметно, а обожава и поштује којекакве лудорије... Таки је данашњи свијет...«

Некако се магла натуштила од воде, ми ударисмо једним сокаком, мени се нешто спотаче, тако да мал не ударих на врх носа. Миће погледа онамо шта ми је запело и истеже из земље половину од некаке тамбурице.

»Их, ране моје!« рече. »Можда је ова тамбурица некада ударала под пенцером најлепше Сарајке... најдивнију харију, уз коју ђевојачко срце поиграва... Много их је видиш, овај комадић на пенцер измамио, и пробудио из слатког сна а сад ево труне у земљи... без спомена!...«

»Па ваљда и сада има онаких ђевојака, какве сам ја видио?« питам га.

»Има — вели — ђевојака, али нема — ни једне Сарајке!..«

У том дођосмо испред Ташлијана. Све гледам и лијево и десно, не ћу ли опазити кога од наших познатих трговаца; знам већ ће је која радња била, да ми нико и не казује, али ћегод уђем сједе неки непознати страни људи, из друге земље...

Некакво дијете приђе к нама и упита:

»Шта тражите, чико?

»Ма тражимо, дијете — рекох — ових наших трговаца па ја не знам«...

Оно се некако тужно и безазлено насмија па у тињи часак донесе некакву запаљену буктињу

»На вам« — вели — »ово па просвјетлите себи, јер тако не ћете моћи наћи.«

Узесмо буктињу па завири онде, завири овдје... што нема — нема.

»Ма шта је ово, Миће, рећи, ако си брат?« питам га.

»Не знам ни ја!« вели он.

Тако дођосмо пред једну велику озидану кућу, на којој бијаше спријед написано на једној великој табли са крупним словима:

„Овдје се растичу милијони а сјече господство!

Који је ово ђаво? мислим се ја у себи

»Ха, овдје су наши!« повика Миће. »Ако их овдје не нађемо, онда их није више не нађосмо!«

Унутра дераше некака музика у стотину разних гласова...

Таман да уђемо унутра, а на друга врата изађе неколико младића; бијаху мршави и изнурени као да су тавновали у азачкој тавници по десет година! Обучени у некако тијесно и чудновато одјело попут Миће, ношаху на раменима некаква писаћа пера, те се увијаху под њима, као да су од олова...

То бијеху синови наших трговаца и срију сам их скоро познавао.

»Ено их!« рече Миће.

»А што су онаки?«

»Па оно су сада, овај..... оно су.... господа!...«

»Каква господа?«

»Господа, господа, као писари и тако...«

Све хоћу да их зовнем по имену а не да ми се нешто.

»А камо им њихови родитељи, њихови онаки дућани и трговине? Што не раде, кад имају?«

»Какве трговине и дућани? Што ће се они тамо знојити и патити, кад овако лакше пада пара... Ето, нек се други муче...«

»Јадни сиромаци-какви су« — рекох — »а какав ли ће њихов пород бити!...«

У мал се не преварих те не рекох, задубљен тако у прошлост: Бог да им душу прости!.. али се брзо од тога тргох...

У том зазвоните звона на новој цркви.

»Хајдмо!« викну Миће.

»Куда?«

»У цркву.«

»Хајд вала« — рекох — »да се бар тамо помолимо Богу од ове данашње булазни . . .«

Кад уђосмо у цркву, угледасмо десно много некаких официра под сабљама; на лијевој страни је било доста женскиња, особито дјевојака; познавао сам их по лицу само, на себи имађаху туђинско одјело: некаке крпе и репове низа се, некаке роге, перушке и ђаволе, буди Бог с нама, шта ли! Махале су главама овамо на официре а они опет на њих.

Говорили су неким немуштим језиком. Кад га брже изучише — анатема их било!

Стегох Миђу за руку, шапнувши му на уво: »Миће, ја бих бјежао овдалеч.«

Некако псетанце уплете ми се међу ноге, ја се помакох и нехотице стадох му на репић а оно заскича. Сироте, ваљда је тражило госу, ама шта ће у цркви? . .

Један од оних официра погледа на ме, пространијевши ме очима и ружно ми рече нешто. Сигурно је псето било његово.

»Бјежи, Миће!« викнух од неког риједа. »Бјежи, брате, да бјежимо! Ово, Боже опрости, и не наличи на богомољу . . . .

Разгледао сам некако чудновато око себе. Прекрстим се и поменух Бога, један ми се уздах оте из груди! . . .

Кад се мало освијестих и разабрах, помислих озбиљно:

Је ли то сан или јава?

Биће још да је сан!

Васо Кондић.

ШКВРЦА

ЦРТИЦА ИЗ ХЕРЦЕГОВИНЕ

Пањске године, мјесеца августа, затечем код куће ово писмо:

Драги пријатељу!

Желим од Бога милоснога, да те ово моје писмо затече у здрављу и задовољству, и ако желите чути за наше здравље, ми смо хвала Богу добро и здраво, што и вама желимо. И јављам ти, да сам испросио Госпаву кнеза Милоша па ће ако Бог да вјенчане бити у недељу те и тебе зовем да би дошао на ово моје веселе. Поздрављам све.

Милан Станић.

Са овијем Миланом познавао сам се врло добро, па не могох никако учинити, а да му не одем у сватове; шта више, то ми бијаше особито мило, јер никад дотле не виђох сељачких сватова.

И тако вам ја узех некакву кљусину па пођерах правце у село

До тада нијесам никада јахао на коњу, па ми ово путовање још из почетка бијаше врло неугодно.

На путу ме сретаху многи и многи пјешаци па ми се у брк смију, како се незгодно климам на дорату, а не знају, будале, да то бијаху праве муке.

Срећа ме је једино послужила у томе, што сунце бијаше зашло те тако не бијаше велике врућине. Шта више баш тада је пиркао тих повјетарац па ми миловао знојаво лице тако благо, као мекана ручица њежне љепојке.

Али птице, које по грању пјеваху опроштајне пјесме бијеломе дану, не бијаху ми тако пријатне, јер ми изгледаше, као да се и оне ругају мом »виловитоме« дори.

На ипак, поред свега тога, ја сам одмах иза првога мрака стигао пред Миланову кућу.

— Добра вече, домаћине! викнух на сиђох с коња.

— Бог ти помогао! дочека Милан па ми прискочи, да се пољубимо.

— Хајде ти у кућу, а они ће опремити коња! рече ми па онда обојица уђегосмо кроз мала, ниска врата у некакву чађаву кућу а отуле у једну собу.

Кад ступисмо на собна врата, дочека нас непријатан задах и пред нама бијаше читава магла духанског дима.

Срећа је то, што ни сам не мрзим дуван, а не знам како би се друкчије наканио, да у собу уђегнем.

По што сам се поздравио са свима, који ту бијаху, сједнух на ониску столицу, примих напуњен чибук, што ми га Милан пружи, па замаглих и ја.

Иза чибука дошла је на ред ракија, те сам морао пити и силом, јер пашему сељаку не смијеш ни по што одбити, ако ти што пуди.

Док дође на ред и вечера.

Ко се није путем на коњу патио као ја, тај не може ни помислити, с каквом радошћу дочека човјек јела, која му се донесу.

Е, није то, него сам баш јео за тројицу, па ми се опет чини, да се не ћу најести као што треба; особито кад има још и вина, ту је мени све . . .

Одмах по вечери изиђосмо сви пред кућу и ту, на мјесечини, весела момчадија затури игру.

Почеше да скачу све један по један, који ће коме одскочити.

Ја бијах стао уза старије људе па мирно гледам игру.

Најбоље ми се допадаше неки Стојан, који скакаше много више, него ли други.

Тад се окренух старом свату а то бијаше ђедо од деведесет година:

— Е, баш Стојан добро скаче! рекох.

— Добро! вели он.

— Ја мислим, да је мало вакијех скакача.

— Сада је мало.

— А зар је прије било бољих?

— Хеј, синко, и још каквијех!

Мени ово бијаше чудно.

— А знаш ли ти кога? запитах.

Старац се осмијехну.

— Зар питаш? Хе, знам ти ја, а баш није давно ни било, знам ти ја некога Радоја, што га назваше Шкврцом — па то ти је био скакач!

— А је л' био паочит?

— Није. На очи је био прави паказ. Маленан к'о нико, што 'но веле, да му с главе падају јаја, не би се разбила, а сух бијаше к'о пањ, па су га због тога и звали Шкврца.

— Па он је, велиш, добро скакао? припитах.

Старац тресну главом.

— Ама, право да ти речем, он није ни скакао, него само једном, ама што је тада осиљело образ, то ће се бели још причати . . .

И опет се мало накашља па ме повуче на страну, да мало сједнемо.

— Видиш, рече ми, вако је то било:

Био ти је у Мостару неки Хасан ага Хафизовић, ама је био богат к'о цар. Кажу, да ни он сам није знао, колико има мала . . .

Еле. како је и у нашем селу имао кметова, излазно би свакога љета овђе, на своју кулу, да мало протеферичи, па тако бијаше једном са собом довео некаква Циганина

А тај Циганин био је пôгân, да се не да опричати.

Тако пође наша жена, те наточи воде, а он ти је срети, па јој проспи сву воду те би морала ићи неколико пута . . .

Други пут би среo ђевојку, па би је нагонио, да га по што по то пољуби.

Ми смо чешће пута хтјели да се тужимо Хасан-аги, бива да оћера Циганина, ама смо се бојали, да се ага не наљути, па онда сто још нашега белаја.

Док нам једном срећа сама прискочи.

Бијаше то на Илин дан. Око наше цркве бијаше се искупио свијет, да га нијеси могао прегледати. Није то, него се на све стране чује, игра, пије се и весели се к'о никад.

На тако и Хасан ага изишао из куле, па дошао да види Србе, како он говораше.

С њиме бијаше и Циганин.

Ми чим угледасмо агу, одмах скочисмо те дочекасмо, што се може боље. Донесосмо му и столицу на онда и ми посједасмо.

— Лијепо ово ваше коло! рече он, гледајући ђевојке.

— Јес'! рекосмо ми.

— И ја сам се некад фаћао, рече он опет, док сам још био момак, ама сад се више не може.

— Хе, остарило се више! велимо ми.

Баш ми то говоримо, а оно се скупи сва момчадија те поче скакати.

Е није, брате, него ћипају к'о махнити па све један више од другога . . .

— Дина ми, добро, скачу! рече ага.

— Дина ми, не скачу! дочека Циганин.

— А шта ти знаш, рђо никаква!

— Знам, да ћу свијем одскочити.

— Зар ти?

— Ја.

И одмах скочи на међу момке.

— Пушћите и мене! рече.

Они не рекоше ни речи, него га пустише.

Циганин добро оком омјери колико је наш најбољи момак скочно, па се онда залети и — одскочи свима читав аршин.

— Види Циганина! зачуди се ага па се окрену нашијем:

— Шта ћете сад? Зар да вас Циганин застиди?

Момци погледаше један у другог, па и опет почеше скакати.

Ама Циганин опет одскочи.

— Зар баш нико нема? викну ага.

— Нема нико, дочека Циганин, не бојим их се ја још ок'лико!

Ми се само гледамо па ни да ријечи рекнемо, а овамо у себи пуцамо од муке.

У то од нег[illegible]ле дође Шкврца.

— Шта [illegible]је то? упита.

— Ев[illegible] скачемо! рекоше.

— [illegible]ла ко је најбољи?

— Ја, рече Циганин.

— Зар ти?

— Ја.

— Е, па и ја ћу скочити, рече Шкврца.

— Зар ти? подругну се Циганин.

Шкврца само сијевну очима па одмјери и он мјесто.

— Овђе си највише скочио? упита Циганина и гурну ногом на једном мјесту.

— Јесам, рече Циганин.

— А не можеш више скочити?

— Не могу.

Шкврца се окрене па оде аги:

— Молим те, ага!

— Шта?

— Да ми дадеш та твоја два велика ножа.

— Што ће ти?

— Требају ми само мало.

Ага извади ноже па их даде.

А Шкврца стаде на оно мјесто, ђе је Циганин највише скочио те оба ножа, заједно са трећим, забоде у земљу, ама тако, да су им врхови гори окренути,

— Шта ћеш то? викнусмо ми.

— Да скачем.

— Ама јеси ли махнит?

— Не тражим ваше памети.

— Нека, нека скаче! ругаше се Циганин.

— И скочићу!

То рече, па се онда измаче, да се затрчи.

Ми сви стали па зауставили и дисање, а гледамо у њега к'о у инкону.

Док он потрча.

Ја окренух главу само да не видим, јер сам мислио, да ће баш погинути, кад наши граknуше:

— Аферим!

Бијаше прескочио Циганину читав аршин.

— Аха, шта ћеш сад? — викну ага Циганину.

— Ја.. ништа! рече он па се измакну.

— Е, не ћеш више у мене слушат', траго циганска!

То викну, па се окрену Шкврци:

— А теби ето ножа па пешћеш и баш ти аферим!

А ми стали на само гледамо:

— Е, ако је то Шкврца, онда и нема соколова! рекоше неки...

Свет Ђоровић.

ДНЕВНИК ЈЕДНЕ ЖЕНЕ

ОД ОКТАВА ФЕЉЕТА

(Свршетак)

XXIII

Господин д' Éblis остао је још и остали део недеље код нас, но ми смо га тек мало виђали. Понајвише се затварао у своју собу или је дуго ходао сам по парку. Био је веома замишљен, веома мрк, веома ћутљив. Мене није питао ништа. Без оклевања, без и најмање сенке неверовања као да је пристао на приповетку, коју сам ја измислила, не бих ли разјаснила смрт његове жене, и коју сам му често понављала са свим појединостима, не би ли му била што вероватија.

На месец дана после тога, око половине јануара — на неколико дана, по што сам се ја вратила у Париз — дошао је к мени први пут да ме походи. По што смо се мало поразговорили равнодушно, ма да смо обоје нешто били у неприлици, устане он, приближи се мени, метне један прст на моју руку па ће тек:

— Но, сад ми реците, милостива госпођо, за што се Сесила убила?

Тај ме је удар затекао неприправну, но ипак сам му могла одговорити, а да се не збуним.

— Како?... Та Сесила се није убила!

— Ви то тајите од мене, на то ће он; тајите од целог света, али ја знам зацело, да се убила!

— Онда сте боље извештени од мене, рекох ја, а то као да не може бити, јер ја сам била онде а Ви нисте.

— Извините, прихвати он, али ја знам, да су све појединости, које Ви приповедате о приликама пред катастрофу, измишљене... Тако сте, на пример, чудновато претерали, што се тиче грозднице, у којој сте, велите, оставили Сесилу у очи смрти јој... Жилија, њена собарица, била је први пут код ње, чим сте Ви отишли, па ју је затекла тужну, расејану, али веома мирну... Некако баш пред

ponoć bila je kod ње po други пут, јер јој се учинило, да неко шушка по соби... Сесила је била устала и обукла своје недорухо; рекла је собарици, да јој је са свим добро, но нема сна па ће писати писма, да је прође време, док не нађе сан; изгледала је уплакана, била је веома бледа, али је са свим знала за себе, знала је шта хоће, знала је шта говори... Ни трага делирујуму, који би ју, по Вашем исказу, нагнао био на махнито дело... Ви сте ме дакле оманули... О, имате Ви разлога за то, уверен сам... но што му драго, тек то стоји, да се она сама убила... За што?... Можете ли ми то рећи?

— Још једаред, рекох што сам могла одлучније, ја не знам за то, да се Сесила сама убила.

— Дакле не ћете, не можете да ми кажете повод, који ју је навео, да се сама убије?

— Ако се сама убила, ја повода не знам.

— Нисте Ви научени лагати, милостива госпођо!... Добро... још Вас једаред молим за опроштење... не ћу наваљивати више на Вас. У осталом и онако знам доста. Сесила се убила у очи мога повратка... пре но што се састала са мном... убила се, да се не састане са мном... Ако је тако, добро је урадила!

Како да кажем, шта се за време тога страшног преслушавања дешавало у мојој души, у мом срцу, у мојој савести?

Никад ми ни у сну није пало на ум, да Сесилине последње речи у грозници употребим на то, да издам тајну њене погрешке; но како да се понашам, кад је њен муж ту тајну погодио, ма да сам ја најозбиљније настојала, да је сакријем испред њега?

Нисам се никако могла одлучити, да сама обешчастим име оне, која се мени била поверила. А и мислила сам, да ми ваља господину d' Éblis уштедети жудњу за осветом, горчину и понижење, које би таква срамота морала изазвати у њега. Волила сам, задати чисту рану његову срцу, место да га понизим, волила сам задати му можда више бола, но мање срамоте. Кад бих му рекла, да је Сесила погрешила, зацело би тражио сукривца, нашао би га па би дошло до тога, да се губе главе.

— Дакле, господине команданте, рекох одлучно, Ви баш силом хоћете?... Јесте, Сесила се убила... За што?... Ја одиста знам... а ево ћу рећи и Вама.

Отворим свој мали писаћи сто па извадим оно писмо из Париза, које ми је Сесила писала на неколико дана пред кобни догађај. У том је писму, као што је познато, гледала да своју неправду извини неправдом мужевљом те се најживахнијим изразима тужила, како је он не љуби. Са великом привидном искреношћу, која је, како ми после признаде, ипак била тек привидна, изјавила је, да је веома несрећна, да јој је додијао живот, а завршила је овим грозним, двосмисленим речима: „Има тренутака, кад ми душа клоне, кад са свим изгубим главу те осећам да нисам далеко од очајна каква корака... од какве год последње лудорије, која се не ће дати више загладити."

То писмо дадем господину d' Éblis; он погледа датум, па онда стане читати писмо, а док је читао, тако му се ужасан бол огледао на лицу, да се мал те нисам покајала, што сам то урадила. Кад је писмо дочитао, спадоше му руке тромо, подиже своје упале, тавне очи к мени па промрмља:

— Боже! Може ли то бити?

Не одговорим ништа; отарем сузу с образа.

Он наново стане читати несрећно писмо. Како нисам хтела, да опет упадне у стару своју сумњу, то му станем причати, не бих ли га потпуно уверила, како ме је Сесила у очи катастрофе једнако уверавала, да нема више снаге; она је, рекох, побегла из Париза пре његова повратка, јер није могла да поднесе помисао, да опет почне живети уз њега под теретом његове равнодушности и његова презрења. Додала сам, како сам употребила све своје разлоге, сву своју нежност, да јој утишам очајање, и како сам сувише била лаковерна према самој себи, кад сам била уверена, да ми је то пошло за руком.

— Е онда, рече он угушеним гласом, онда сам је ја убио!

Свали се на столицу па је тако седео дуго, сакривши лице у руке, испод којих су прокапљивале сузе.

Гледајући га тако, ужасно сам патила; но како ми је ваљало бирати између два бола, била сам уверена, да сам му уштедела најгори бол.

Већ се било смркло. По што се господин d' Éblis донекле повратио од свога првог узбуђења, захвали ми нежно, што сам му рекла истину, ма да га та истина убија, па оде.

... Данас је управо два месеца, како се међу нама двома одиграо тај призор. Те ноћи после тога — а и после сваког дана и сваке ноћи — питала сам се у страху, да ли ће тај призор имати последица, које ја нисам предвиђала а и које, отворено признајем, нисам желела. Са свим хоћу искрено овде да се исповедим: у првом утецају, којим је на ме утецала Сесилина смрт, није било ни клете личне споредне мисли; био је то удар, који ме је сплавио, који ме је сурвао у неко круто очајање. Но нико ми не би веровао, кад бих се усудила ре-

ћи, да ми, од како ме је време понешто излечило од туге за мужем, никад није дошла мисао, како се сад могу удати за господина д' Ёblis. Последње Сесилино писамце, њен последњи опроштај, морао би ме довољно подсетити на то. Нас двоје смо обоје били слободни и обоје са свим невини у тужном догађају, који нас је ослободио. Ја у својој савести писам осећала никакве сметње а писам ни у његовој могла наслутити икакве, која би се међу нас двоје могла дићи те раставити два срца, која је одавна већ спојила силна међусобна оданост.

Но од онога дана, кад сам господину д' Ёblis, не бих ли му разагнала сумњу, показала Сесилино писмо те се он осећао да је крив, што се она убила — од тога сам се дана питала, да ли писам у душу тога честитога човека улила сумњу, којој ћу ја сама пасти на жртву. Не ће ли зар његова племенита и нежна љубав услед моје обмане и неистинитога мога причања помислити, да је покојници дужна принети жртву кајања и одмазде?

А то тек не могу желети!

Но на жалост ме многи знаци гоне да тако мислим — највећа хладноћа господина д' Ёblis према мени, па то, што ми ретко долази и што је непрестано и све то већма утучен.

Одиста је то свечано, одиста страшно искушење, које ја патим или које ми тек прети! У тим данима, у којима се решавала ствар, опоменула сам се, шта више било ми је потребно, да се без замазивања и затајивања опоменем свих догађаја у мом животу, од како сам се удала. С тога сам се опет латила дневника; њему сам све рекла, све поверила, не би ли ми он дошапнуо, шта да радим... и збиља не налазим у том ништа, ни дела, ни осећаја, ни помисли, која би морала ограничавати слободу, коју ми је дао Бог, ништа, што би ме могло спречити да не примим срећу, о којој сам негда сневала, коју ми судба тако дуго није хтела да удели а сад као да хоће.

... Али он?... Ej, још се једнако надам, да се његово ћутање даје разјаснити оним дораском туге, који сам ја мислила да му морам наметнути, његовом још тако новом тугом, свлаћивањем, које иште ред... Јесте, ја се надам... Но ако се ипак варам? Ако се лаж, на коју сам се усудила, не бих ли спасла Сесилину част а поштедела његову, сад као једина ограда дигне међу нас на нас растави? Шта онда?... Не смем на то ни да мислим...

XXIV

На осам дана доцније, 20 марта 1878

Од искушења није остало ништа више — оно је готово, оно је немилостиво.

Синоћ је дошао господин д' Ёblis, баш кад сам успавала своју ћерчицу. Желео је да разговара са мном насамо те сам га дочекала у малој својој соби.

Тек што је сео, почео је:

— Милостива госпођо, ја ћу Вас оставити... отпутоваћу...

— Отпутоваћете? зачудим се ја.

— Да; добио сам место као други милитарни аташе у Русији... Сутра ћу се на вече кренути на пут... с Вашим ћу допуштењем још сутра пре по дне доћи да се опростим са својом малом штићеницом, коју данас писам рад да будим.

Ја сам била као громом поражена. За неколико трепутака писам могла проговорити ни речи.

Он пак настави са свим тихо:

— Нас смо се двоје свагда тако добро разумели, да ћемо се, уверен сам, разумети и овога часа... Кад сте ми открили прави повод Сесилину самоубиству, одмах сам — јер Вас добро познајем — разумео, какву ми дужност задајете, разумео сам, да сте ми заповедили, да у смрти љубим и поштујем ону, коју писам умео да познам за живота... То сте Ви хтели... Ја ћу Вас послушати, но да узимам снаге, морам ићи одавде, морам отићи од Вас.

На то нисам одговорила ништа.

Он се онда дигне.

— А Ви останите с Богом... Ја сам Вас љубио жарко... могу рећи, да сам Вас љубио више но чак и своју част... јер — сматраћете ме за кукавицу — кад ми се учинило да се Сесила огрешила о мене... те се убила, не би ли убила грижу своје савести — ма да је та помисао била страшна — моје ју је јадно срце с радошћу прихватило — јер ме је решило дужности мојих спрам ње — јер ме је вратило Вама!

Док је то говорио, гледао је у мене испитујући, сумњајући, страшљиво.

Ја сам ћутала.

Он ми онда стисне руку па оде.

... Али шта?... Зар могу пустити да оде?... Је ли то могуће?... Зар морам?... Зар могу? Ej, мој Боже, умудри ме ти!... Ја сам га толико љубила... љубим га безгранично... па њега да пустим да оде у изгнанство... можда у смрт... а овамо га једном једином речи могу задржати крај себе за навек!... Вероваће ми, кад му кажем истину... у осталом у мене је последње Сесилино писме, исповест о кривици јој, написана њеном руком... Она ми је сама дозволила, рекла ми је, да писмо дадем њеном мужу! Ej, то би и право било;

нас смо се двоје доста жртвовали! Ето сад среће... ништа нас више не растаља од ње, до ли само претерана, болесна, одиста махнита сумња! — Не, не ћу га пустити да оде! На то сам се одлучила.

XXV

Сву ноћ нисам свела ока те сам размишљала о свему. Сву ноћ ми је пред очима била моја мила другарица како лежи на свом одру од снега, па сам се заветовала, да ћу учинити за њу оно, што бих била желела да она учини за мене — штитићу њену успомену до своје смрти, па чак и по цену моје рођене среће, бранићу част њену, ма шта било, оставићу кукавну лепу покојницу да остане чиста и неокаљана у успомени свијух... Почивај мирно, чедо моје! Ле Бог и ја знаћемо за твоју кривицу!

Овај сам час сагорела тужно оно писмо — једини доказ.

Господину d' Éblis сам писала и замолила га, да ми уштеди последњи опроштај. Не ћу га више видети. Сад сам сама, сама за навек.

... Но остајеш ми ти, моје дете, моја узданица... крај твоје постељице пишем ове последње ретке... Некад ћу овај дневник метнути међу венчане твоје дарове, злато моје. Можда ће те он научити, да љубиш своју кукавну, романтичну матер... можда ћеш из њега научити, да с божјом помоћу и страст и романтика нешто вреде, да уздижу срца и уче човека, шта су најузвишеније дужности, највеће жртве, највиши смерови у животу... Истина, теку ми сузе, док ти то говорим; но веруј ми, има суза, на којима могу завидети анђели на небу.

УМЕТНОСТ

Јоакино Росини

ОД ДРА ХАЈНРИХА РАЈМАНА

Није прошло ни три месеца, како се на бечком гробљу сахранило оно, што је на Моцарту било смртно, кад се — 29 фебруара 1792 — у малој некој варошици Ромање родила права музикантска крв, чија је доцнија уметничка особеност у многој спољашњој црти личила на Моцартову. То је био Јоакино Росини. Но ма колика да је била та сличност, Росини, који је од прилике на трећину века дошао после Моцарта, заостао је о више него читав век за својим узором Моцартом. Што је њима двојици било заједничко, то је само огромна лакоћа у стварању. У нагону последњег тренутка, посред вреве обичног живота, на улици, у кавани, на бијару, у дућану посред читаве гомиле муштерија, умели су Моцарт и Росини да нижу конце златној каквој мелодији, а да их ништа не буни ларма и врева. За једну ноћ је Моцарт створио своју увертиру у „Дон-Хуана", за тринаест је дана Росини створио свог „Берберина од Севиље"!

Па ипак је голема разлика међу Моцартом и Росинијем. Моцарт је пошао од талијанске оперне. Но са сваким је новим делом напредовао: неуморно је радио да се усавршн те с тога у свакој опери даје нешто ново и напредније. Ако је у „Идоменеју" коровима у драми дао донде необичну важност но у осталом све скројно по талијанском крају, то већ у „Отмици из сераја" видимо, како се немачки елеменат силно тиска напред. Моцарт је са том опером створио прву немачку певаницу а у вештини ансамбл-склопа развио је већ музикално-драмску умешност, којој се човек мора дивити. За „Отмицом из сераја" дошли су „Фигарови сватови" са својом дивном музикалном карактеристиком, са оба преволика драмска призора, пуна живота и шарене разноврсности у драмској ситуацији; па онда „Дон Хуан", ненадмашни ремек свију времена, па „Cosi fan tutte", опера ансамбла, коју у важности јој често не умеју право да процене. Самосталност музикалне карактеристике, па то, што се музикални моменат почиње подређивати под опште драмски, указује на будућност немачке опере, а у „Чаровној фрули" већ је дат облик и стил нове немачке опере. Призор свештеника са Тамином и прво финале, што се из њега развије, показују нови, прави немачки дух, који над музикалном материјом влада са најпотпунијим суверенитетом.

То је са свим друкчије у Росинија. Он од вајкада није марио да озбиљније и дубље продире у музикалну технику. Био је рођен на то, да буде мајо, који без по муке постиже све, о што се многе велике душе боре целог свог века. Било му је тридесетседам година, дакле године 1829, кад је са својим тридесетседмим делом („Вилхелм Тел") створио најбоље, што је могао, кад је сву своју снагу

уложио, да створи обилно дело у стилу велике француске опере. Напредни труд, који је Росини једаред изузетно уложио у свој рад, обилно је наградио успех, којем се никад није надао. То му се онда свидело да је довољно те је онда у миру и задовољству провео другу већу половину свога живота. Док је Моцарт, борећи се са смрћу, комад по комад с великом муком свој „Requiem“ ишчупао из шака црној коби, дотле је Росини комотно у току више година, уживајући све и сва, довршио своје „Stabat mater“.

Нигде се у Росинија не види уметнички нагон, да се усаврши. Он компонује своје опере, као што човек уз ђаконије и маљавасију хазарduје. Пође ли за руком, е онда је радост велика; не пође ли за руком, било на није! Идућа ће опера оправити штету и накнадити губитак. Либрето се могло добити за два три дана; та стало је највише шездесет до седамдесет франака; за две три недеље био је посао готов о месоједама се приказао — а даље је био остављен својој судбини. У осталом ни једна од његових опера није била тако лоша, да не би могао био употребити овај или онај комад, био кор, била арија, а нарочито алегро, или увертира, па га препети у другу, нову оперу, ако се није допала она, за коју је тај комад у први мах био компонован. Увертира у „Берберина од Севиље“ чак се трипут селила. Најпре је била намењена опери „Аурелијано“, за тим је функционисала као увертира у оперу „Elisabetta, regina d' Inghilterra“ и тек је најпосле доспела опет „Берберина од Севиље“, ремек-дело Росинијево, које је, као што већ рекосмо, у Риму за тринаест дана било створено. Либретиста и компониста радили су заједно у кући Замбонија, певача пајтиске улоге. Росини је добијао листиће либрета још мокре. У другој су соби радили преписивачи, који су сваки лист партитуре мајестру вукли испод руку, тако да није имао каде ни да их поспе. Уз то су непрестано долазили уметници, који се распитивали за своје улоге, па управитељ, кога је дабоме највећма интересовало, како напредује посао. „Било је“ — прича Азеведо, биограф Росинијев — „као да је рат: једо се, кад се доспело, спавало се на дивану, кад се већ очи склопе. За тих тринаест дана није Росини никуд излазио; чак није — као што приповеда Азеведо — имао каде ни да се брије! Бесмртно је дело било довршено, но претила му је горка судбина, у облику првога приказа. Исто је либрето већ Паисиељево било компоновао; па ма да је Росини изреком изјавио, да му ни у сну не пада на ум, да се такмичи са „бесмртним мајестром Паисиељом“, ма да је променио чак и натпис својој опери те је назвао „Almaviva, ossia l' inutile precauzione“, иначе то ништа није сметало, да се пријатељи „бесмртнога мајестра“ не побуне и да се чврсто не одлуче, да младом такмацу спреме не „fiaschetto“ него баш прави праштати „fiasco“. Та накана, потпомогнута разноврсним чудним приликама, одиста и пође за руком. Још пре увертире почело је сикање а кад се Росини појавио и сео за чембало, настаде — грохотан смех! Росини је имао на себи капут врапчове боје са златним дугметима, који је добио од злогласног позоришног управитеља Барбаја, па та се укусност учинила нечувена. Ко носи на себи couleur noisette, тај нема у себи ни искре генија. Гарчија је певао Алмавиву и сам је себи пратио прву арију на гитари. На жалост пукну жице, у које је уметник, сав узбуђен са немира, ударио. Нов смеј и нова сика. Росини се није дао збунити него стане на гласовиру свирати пратњу. И Фигарова антрéарија и дует су грофом једва се чуо, тек је Розинина каватина „Una voce poco fà“, коју је певала Ђорђи-Рицетијева, отклонила немир. По појава Базилијова (Витарели, певач из сикстинске капеле) опет је све покварила. Тај сметењак, који је сувише чудном маском гледао да утиче што драстичније, падне у до пола само затворен попор па разлуна пос. Публика је као махнита тапшала, викала „bis“ и за време Базилијове арије није могла да се отресе смеја, јер се сметени Базилијо непрестано мучио да заустави крв из носа. У првом финалу пазад искрсне од некуд мачка на позорницу а кад је Фигаро-Замбони пагао да је отера, спотакне се о ноге Вартола-Ботичелија. Сва је публика урлала, мјаукала, бесњела и била ван себе! „Берберин од Севиље“ тако је пропао те Росини ни по што није хтео сутра дан да диригује други приказ. Но његов га је гениje осветио и прибавио му најсјајнију сатисфакцију. Успех првога чина био је на другом приказу толики, да је публика међу првим и другим чином листом отрчала до Росинијева стана те мајестра у тријумфу одвела у позориште. Тако је он онда дириговао и тај приказ а тај је већ ишао — „alle stelle“.

У „Берберину од Севиље“ јавља се Росинијев дар у својој најјаснијој и најлепшој светлости. Док узбуде музике, остаће та опера ремек, јединствена у својој врсти, и свакога ће усхићавати, претпостављајући, да се човек окане несносне навике наших дана, упоређивања. На најсрећнији се начин ту код Росинија слаже облик и садржина, реч и глас, једним се утицало на друго а ни једном није учињена неправда. У тој је опери све добра воља,

радост и веселье на чак и генијално удешена кратка орхестрална бура пред последњим чином има на себи красну хумористичну црту. У Мозартовим неумрлим „Фигаровим сватовима“ тражи човек озбиљна осећаја, у Росинијеву пак „Берберину од Севиље“ седи човек крај чаше пенушша шампањца па је апсолутно сигуран, да за веселим данима не ће доћи суморно „lendemain“. Тако, или бар од прилике тако, изразио се Билов о тој опери.

Ваља се сетити још једне Росинијеве опере. Давно је већ заборављена, а да није, зацело би у запећак отерала Вердијева „Отела“. И од Росинија има „Отело“, драмско недопшше најлошије врсте, грозно глупа ћушка Шекспиру. На инак — трећи чин те опере тако је леп, тако је пун дубљине и чистоте осећаја, да Вердијева дивот-опера, која је баш снабдевена свим сценским и музикалним апаратом, куд и камо заостаје иза оно мало призора Дездемонините с Емилијом па онда с Отелом. Како дивно, како несравњиво утиче Дездемонина романца о врби у Росинија према плачљивој песми у Вердија.

Ма како да је у Росинија армониска структура његових музичких комада слаба, ма како да су незнатне контрапунктичке финесе, којима он ради, бар је вечито млад и леп извор мелодија, који извире из њега неусањиво бујно. За Росинијеву се мелодију рекло, да је без карактера; можда је то и истина. Но она је била и јесте намењена певачима и певачицама, који свакој мелодији својим осећајем и својим разумом могу дати „карактера“, који немају да се боре са техничким потешкоћама, можда чак и са елементарном гласовном немаштином, него који са слободним и највећим суверенитетом од мелодије створе оно, што она ваља да буде по интенцијама мајестровим, а то је: жив израз душевног расположења, који је означен текстом и ситуацијом. Отуд се даборме може даље извести, да Росини своју славу и свој глас у тој мери, у којој га је стекао, има да захвали уметности својих певача и певачица, да није дакле уметник у смислу Рихарда Вагнера, него вољан и услужан слуга певачима и певачицама. Узмимо да је и то истина; но не да се ни то порећи, да Росини и није *хтео* да буде више, но што је одиста био. Његова је уметност хтела да послужи тренутку, веселу уживању, није јој била намера да утуче дух, да га утопи у вале разузданих страсти, него да му поленша монотоност живота. С тога се Росини у својој музици вазда смеје на чак и драмски живља колоратура његове примадоне није ништа друго, до сјајно спољашње одело, које се блиста најведријим бојама, којима је Росини заодевао своју иродину. Росини никад није плакао, а веома је ретко могао изразити дубље, тужније осећаје. Он је Демокрит, пасмејани философ међу музичарима. На као што никакав Платон, никакав Аристотеле није Демокриту ни најмање могао да отме од његове вредности, тако не ће и никакав Бетовен, никакав Моцарт моћи икад умањити Росинију заслуге за музику. Кад су времена суморна, треба човеку, који ма само и дах један има духа Епикурова, слатке ведре музике, какве Росинијева муза даје обилно и са ненадмашном грацијом. То већ сигура милому мајестру бесмртност.

КЊИЖЕВНОСТ

ГРИЛПАРЦЕРОВА „САФА“

ОД ДРА ЕМИЛА РАЈХА

(Наставак)

Сме ли се за то рећи, да је песник Мелиту и Фаона начинио грешницима, да их је некако песнички убио? Сафа зло ружи Фаона као незахвалника, но Мелита јој је тек „зла памтуша, што као паук заплете свој плен“ а тим се то са свим јасно карактерише као ле субјективни назор уцвељене Сафе. Мелитина и Фаонова љубав, као њихова тежња да се споје, свагда се приказује исто тако оправдана као и Сафини труди; свако на свом месту има право, као што то захтева права непристрасност песникова. Прави драматичар пре свега вазда изражава мишљење својих створова, не своје рођено. Ни Рамнов дугачки говор у завршном чину није ту никакав изузетак, ма да су неки критичари доста неправедни били према Грилпарцеру те га побркали са писцима, који, као на пример млађи Дима и Судерман (гроф Траст у „Части“), по који лик употребе да им буде гласило. Но прекор би овде био

још неоправданији, него кад би се на пример дигао против Лоне Хесел у Ибзеновим „Стубовима друштва“ или Лота у Хартмановом комаду „Пред залазак сунца“; да је Грилпарцер хтео да пресуду онога говора о Фаону означи као праведну, био би је дао на пример којем од сељака, који су, ма да су одани Сафи, тек свакако непристрасији, него њен најстарији слуга и некадашњи учитељ, него човек, који одмах није марио за Фаона, чим се овај појавио, а сад чак видео, како Фаон ножем иде на њега. Сваки би суд исказ таква сведока тек с великом предострожношћу употребио, тим више, што Рамнес у том часу говори у највећем узбуђењу. Док верни домар стрепи за живот обожаване господарице, усуђује се Фаон те кличе, да презире Сафине претње, као што презире и саму њу; ако се сад Рамнес сав јаростан размахне, то заиста не исказује суд песников, ма да громовите речи ни најмање нису неоправдане, тако да се Фаон, из свега претеривања ипак назирући праву језгру, испред њих повлачи. Кад би Фаон одиста ваљало да се јави као Сафин убица, као непријатељ богова, зар онда завршетак, где Сафа сама спаја двоје драгих и за њих у богова моли благослова, не би Фаоновом незаслуженом срећом вређао морални осећај гледалаца? Кад би се Сафина смрт посматрала тако, то би онда била бесмислена донкихотерија, а не иројски полет племените душе. Ту је текст спева баш јасан те такве интерпретације ни мајмање нису умесне. У гневу је Сафа љубљеногa бегунца назвала издајицом и окривила га је да је незахвалник, она је пак њему лицемерна Кирка, тровна змија, но ко из безмерног бесњила обојих не разбира, како би и једно и друго жестином речи својих да заглуши само глас сумње у рођеним грудима, који им довикује, да та грдна слика није лик донде љубљеног створа? Из буре страсти већ јављају се у последњем чину опет стари гласи, који опомињу на пређашње време а приправљају решење, ма да их запењушени вали осећаја нагло гутају. Фаон први увиђа јасно, прозревши у дубину своје унутрашњости, а то за њега дабогме да није тако тешко као за Сафу, па чим и она са своје стране такође увиди, лако сазнају обоје, где су погрешили а уједно и за што су морали погрешити. Да се мора догодити оно, што ће се догодити у овој жалосној игри, најзад буде јасно и лицима у њој и гледаоцима.

Дете Мелита (одиста је ваља замислити о пуних десет година млађу но што је Сафа) чак и разјареном Рамну изгледа „другарица у делу више злом нег у кривици“, а при том мисли на познати преступ против етичких заповеди. Са свим друкчију трагичну кривицу навалила је на себе Сафа, а и Фаон, ма и у мањем степену. Сафа је трагедија љубави као „Ромео и Јулија“, као „Силетка и љубав“, као „Вали мора и љубави“ и многе друге трагедије, но у једном је правцу она одличнија од многих и многих сличних дела: у њој су најважније варијације те страсти у исти мах описане, а не само врела оданост двоје младих. „Сафа“, ма да јој је намерно дат облик класичности, остаје ипак дело уметника у нововерним проблемима, који осећа но модерно. Смелост трагичних синтеза, које на Грилпарцеру толико цени Ј. Фолкелт, јавља се већ у „Сафи“. Тема последње љубави овде је обрађена са трагичним озбиљним саосећањем, а мање духовитим песницима довољан је захвалнији задатак, да прикажу прву љубав. Сафино срце после многих обмана у рапој младости још једаред осети моћ Еротову у пустошном изливу страсти, Фаон према њој осећа само љубав прве, слабе стреле, која ле задере срце те га само приправи за прави му осећај, за љубав према Мелити, Мелита љуби са оном искључивошћу, која „умирући само скида се“.

Грилпарцер приповеда, како је као са свим млад човек рекао једаред, да љуби, но још не зна кога; тај исказ веома згодно карактерише стање пробуђене сполне зрелости, која се страшљиво јавља. Пусти, несхватљиви осећаји траже на јави слику па се нешају о прву необичну, сјајну појаву, она им постане тако рећи лутка, коју занесењак облачи у сјајно одело своје фантазије. Не човек, као што јесте, него у сну замишљен идеја потпуне савршености обожава се овде. Тој врсти прве оданости са свим одговара Фаонова љубав према Сафи, коју је он толико година у себи храпио, знајући само за Сафине песме. Кад он Сафин „лик види на облацих“, то је онда фантом, који не постоји нигде до ли у његову мозгу, а тај фантом он, као што вели сама песница, „краси својим обиљем“. Чим се освести, мора за њором дана олимписких доћи разочарање, јер га тек цроцват његове чежње за Мелитом поучава, како тај један осећај превазилази све оне осећаје, које је он осећао према Сафи. У том се смислу после правда увређеној:

„Кад наклех се,
Да љубим тебе, ја те не варах
Ја љубљах те, к'о силне богове
И добро, лепо, к'о што љуби свет.“

Те речи продиру Сафи до срца, ту се онда створи обрт у њеној бићу, који јој помаже да по дугом лутању нађе опет себе саму. Док је Фаон обожава са најивном лаковерношћу младости, која још ништа не слути о промени осећаја те мисли да ће

вечито љубити, што јој усхићава око, дотле су још у Сафи биле зле успомене, које су јој причале о пролазности и тога осећаја. Она је од почетка одмах стрепила за ту срећу, јер је оштро њено око видело, да јој Фаон место врела жара на сусрет носи страшљиво поштовање, да у њој гледа биће из вишег света, пред којим човек клечи а не може право да га заволи. С тога се она моли Афродити, да јој разагна јаде:

„Дај да ми буде, за чим сад тежим,
Помоћи дај ми за сладосни бој.“

Већ је муче зле слутње, а те се слутње брзо и обистине.

Фаон, тек потпуно заслепљен срећом, што се дигао до божанске појаве, коју је тако дуго у тишини поштовао, наскоро чезне за свешћу и бистрином,

„да будем сам, што сад сам бити рад“,

јер његова безгранична њена нежност не усрећава толико, колико га управо задављује. Јава ипак није са свим једнака фантому. Он гледа да јој љубав врати љубављу; заман; на сва врата куца најпре песигурно чујење, па онда сумња, и најзад кајање. Чежња га куче у завичај а кад би био њен, морао би остати на Лезбу; својту, пријатеље, завичај морао би жртвовати жени, којој се диви, но не може за њом да се занесе; с унутрашњом муком осећа, како бива све то хладнији, што се више труди, да изгледа топлији.

(Свршиће се)

КЊИЖЕВНА ПОЛЕМИКА

КОЈЕГ ЈЕ ДАНА ГОДИНЕ 1848 БИО ПРВИ НАПАДАЈ НА СРПСКИ СТАН У СЕНТОМАШУ?

На основи више штампаних а и архивалних извора рекао сам у своме приказу Голупскових „Успомена из народног покрета 1848 и 1849 г.“, а наиме на 136 стр. овогодишње 178 књиге „Летописа Матице Српске“, да је први нападај на српски стан у Сентомашу био 2 (14) јула (у понедељак), а не 28 јуна (10 јула, у петак) 1848 год.,*) као што то мисли г. Јов. Стефановић Виловски, а сад и г. Голупски.

На стр. 575 „Стражилова“ за 1894 год., бр. 36, одбија г. Јов. Стефановић Виловски моје изворе, на и архивалне, те се и на даље придржава овог последњег дана, позивајући се на свој извор, на Перу Бигу и на г. Голупског. Али се није у мојим разлозима увукла једна крупна, што би се могла и морала исправити, него баш код г. Јов. Стефановића Виловског, односно код његова извора. За моју тврдњу говоре очевидци и њини непобитни оновремени писмени искази, па и сам покојни капетан Тодор Босњић, за којег баш и г. Јов. Ст. Виловски вели да је у погледу прве одбране Сентомаша он најбистрији и најпоузданији извор („Стражилово“ за год. 1894, бр. 28, стр. 446).

Године 1848 било је свега три озбиљнија напада на српски стан у Сентомашу. Као што нам и сам г. Јов. Ст. Виловски**) вели, био је трећи нападај 9 (21) септембра, а други 7 (19) августа; остаје у питању само још дан првог нападаја.

Да је тај први нападај био на дан 2 (14) јула 1848 год., кажу нам поуздано:

1) Мађарска лагер-команда у Старом Врбасу у званичном извештају од 4 (16) јула 1848 год. на генерал-команду у Петроварадину (писмени извор у бечкој ратној архиви, Acten des slavonischen General-Commandos, Fasc. VII, Nr. 64 a);
2) подмаршал Бехтолд у званичном извештају из Старог Бечеја од 4 (16) јула 1848 г. на генерал-команду у Темишвару (писмени извор у бечкој ратној архиви, Acten des serb.-banat. General-Commandos, Fasc. VII, Nr. 39 c);*)
3) покојни потпуковник Сурдучки у своме већ доста познатом извештају од 20 јула (1 августа) 1848 г., а и у „Догађајима из српског покрета 1848 и 1849 г.“ („Наше Доба“ за 1889 год., бр. 95);
4) Капер у „Die serbische Bewegung in Südungarn“, Берлин, 1851, стр. 124 (Здравковићев превод „Српски покрет у јужној Угарској“, Београд, II део, 1879 г., стр. 110), а по овоме и у Павловићеву преводу Никотова дела „Срби у Угарској“, Нови Сад, 1883, стр. 242;
5) ц. и кр. ратно министарство у званичном издању „Chronologische und alphabetische Zusammenstellung aller jener seit dem Jahre 1848 auf den verschiedenen Kriegsschauplätzen vorgekommenen Affairen, an denen k. k. Truppen Theil genommen haben;

*) Додајем овде и недеље дане због тога, да би се они, који су у овом ратном догађају учествовали, лакше могли сетити, који од тих датума одговара истини.

**) „Из живота и т. д.“, стр. 56, 62 и 64.

*) Извод овог извештаја штампан је у „Wiener Zeitung“-у од 13 (25) јула 1848 год., бр. 204, стр. 233.

6) Ваничек у „Specialgeschichte der Militärgrenze“, Беч, 1875, IV део, стр. 205, по прилозима за историју петроварадинске крајишке регименте;
7) Др. Швикер у „Geschichte der österreichischen Militärgrenze“, Беч и Тешен, 1883, стр. 326;
8) Др. Тим у „Délmagyarország önvédelmi harca 1848—1849-ben“, Сомбор и Будимпешта, 1887, стр. 105, по „Közlöny“-у за 1848 г., бр. 40;
9) покојни шајкашки капетан Јаша Добановачки („Наше Доба“ за 1894, г., бр. 64), који је био у свима бојевима у Сентомашу 1848 год.;
10) и сам покојни капетан Тодор Босниħ у својој „Relation über die unter dem Commando des Gefertigten stattgefundenen Gefechte bei und um St. Tomas in Backa im Jahre 1848“, као што је г. Мојо Медиħ у „Стражилову“ за 1894 г., бр. 26, стр. 415, саопштио.

Напротив пак, да је први нападај на српски стан у Сентомашу био већ 28 јуна (10 јула) 1848 год., читао сам до сада само на 30 и 53 страни књиге „Erlebnisse eines k. k. Officiers etc.“ (или „Из живота једног ц. к. официра и т. д.“) од г. мајора Ј. Стефановиħа Виловског, а сад и на 23 стр. „Успомена“ г. Новака Голупског, иначе нигде више. Као извор за ово, што је г. Ј. Ст. Виловски о Сентомашу написао, били су му подаци Пере Биге („Стражилово“ за 1894 г.. бр. 28, стр. 446). Но може ли нам и у овом питању бити Пера Бига одлучан извор? Ја мислим да не може, јер он није био учесник и очевидац тога догађаја. Морамо се, дакле, пре придржавати очевидаца и оновремених писа их извора.

Још мање можемо се ослонити на г. Голупског, ма да је он очевидац. Као што сам у приказу његових „Успомена“ у овогодишњем „Летопису Матице Српске“ навео, г. Голупски је у овим својим „Успоменама“, што се тиче хронологије и датума, на више места замрсио и помутио своје причање, јер он није водио редован дневник о оновременим догађајима. Он је, шта више, као што то на 3 страни својих „Успомена“ и сам признаје, те успомене и догађаје побележио тек после свога повратка из бежаније 1849 г. у Сентомаш. Није, дакле, никакво чудо, ако је он и датум овог догађаја заборавио те га је, у оскудици и других извора, из споменуте књиге г. Ј. Ст. Виловског у своје „Успомене“ пренео, не разбирајући, је ли баш тако.

Ја држим, да је г. Голупски могао пре на датум прве одбране Сентомаша заборавити, него ли ц. к. капетан и народни пуковник Стеван Сурдучки, кад је свој званични извештај о овом догађају већ 20 јула (1 августа) 1848 год., дакле само на осамнаест дана после тог боја, писао, а то важи и за друге моје писане изворе.

Са обзиром на ово не може се нико ни томе чудити, што г. Голупски није споменуо, да је на дан прве одбране Сентомаша ту био и Сурдучки. Овај је ту био само један дан, а Босниħ читаво лето.

Са г. Јов. Ст. Виловским велим и ја, да би у овом спорном питању требало да подигну свој глас и сами Сентомашани, који су у овом боју учествовали и још живи, а не да се оно расправља међу Бечом и Прагом. Али морамо бити доследни. Кад верујемо другима нашим јунацима из онога доба, да је оно истина, што су они као очевидци сами написали, за што онда да не верујемо и покојном Стевану Сурдучком? А он је сам рекао, да је на дан прве одбране Сентомаша био у овом стану и да је та одбрана била 2 (14) јула 1848 год. Иначе бисмо морали рећи, да је његов извештај од 20 јула (1 августа) 1848 год. на српски главни одбор лажан, а у такву тврдњу — мислим — не може се нико упустити. Ако се не би Сурдучком веровало, е онда нам се не би могло замерити, кад би и у друге очевидце сумњали те рекли, да се и на њих не можемо ослонити. Онда се у опште не би могло ништа веровати.

У Прагу 6 септ. 1894 **А. Букиħ.**

КЊИЖЕВНИЈЕ

КЊИЖЕВНЕ БЕЛЕШКЕ

— М. Ј. — У деветој књизи књижевних радова архимандрита *Н. Дучића* изишла је његова *Историја српске православне цркве*. Као што је оно славни кондомски епископ Босије у другој половини XVII века написао француског дофена и написао у ту сврху историју света у црквеном духу, тако је и нашем архимандриту Дучићу пала у део част, да предаје историју српске цркве, српском краљу Александру. Та предавања пружио је он у сажетом облику као Историју српске православне цркве, и намењио је у предговору српским богословима. У српској књижевности од давна се осећа потреба добро написане историје српске цркве, али се до најновијег времена не нађе српско перо, да је напише. Лаке међу тим добисмо прву књигу Историје српске цркве Н. Ружичиħа, а пре кратког времена угледа света и Дучићево дело. Ружичиħева историја међу тим није добра поред свег

тог, што је онако похвали „Србобранов“, и поред свег тог, што је онако покуди „Вечер“ критичар. На другу књигу тога дела — а тим књижевним методом могли би се на основу ма како мршаве грађе написати силни томови — ми смо радознали. О Дучићевој историји међу тим може се опширно говорити, и ако је и у њој пуно недостатака. У њој је до душе изнесено доста резултата историског истраживања домаћих и страних радника на том пољу, али често непотпуно, површно и несистематично. Доста је међу тим и научних резултата, који нису наведени. Унутрашњој историји српске цркве није поклоњена готово никаква пажња, а то је најважнији, поучнији и занимљивији део. Истина је, да је унутрашње стање српске цркве у прошлости слабо расветљено, оскудевају извори, али је требало бар позвате употребити, а изостављени остави, које не сладају онамо. Што да се у историји српске цркве у засебним заглављима говори н. пр. о крунидби краља Радеслава, о протесту угарског краља против проглашења српске краљевине, па — опет у засебним одељима — о бугарској првој архиепископији у Преслави, о првој и другој патријаршији, о раздвоју хришћанске цркве на источну и западну, о јересима, из којих је поникла богомилска и т. д., кад то слада у српску политичку или опћу црквену историју. Добило би се у простору и тим, ако би се у опису живота и рада св. Саве изоставиле непотребне ситнице из житија светитеља, кад се не би цитирали говори, који ће пре бити да су написани, реторски украси, тако звали писцима житија, него поуздани историски подаци, кад би се избегала понављања, којих је доста, и изостављена нагађања и реминсценције, које нису увек најсретније (тз. стр. 17, 151 и т. д.). Тај би се простор могао искористити н. пр. тачнијим (а не овако пуштавим) прегледом културних и религиозних односаја у животу словенских народа пре примања хришћанства, а то не би било тешко после радова једног Крека, Маретића. Подила и т. д.; темељнијим чланком о богомилима, тумачењем чланака у Законику Душанову, служећи се радовима Ранкова, Кретића, Новаковића и т. д.; потпунијим прегледом српске црквене књижевности и тако даље, јер не могуће је набрајати, шта би још кадло додати у појединим одељцима, заглављима и реченицама, а доста би кадло. Грађа за то није како вала сређена. Писац не зна ни на примитивним хронолошки ред, којега је предузео да се држи. Већ у првој периоди говора о догађајима, који спадају у треће. Исто тако слаб ред у мислима чини нека заглавља те су обрана н. пр. служба у српској цркви на старословенском језику (стр. 12). Недостатак је даље, што писац не цитује извора. Ако се у предговору није хтео одузмити другим радницима на овом пољу, требао је са захвалом споменути бар име Е. Голубинскога, којега се Очерком црквене историје бугарске, српске и румунске и он послужио, као што ће се служити и у будуће историчари српске цркве, јер писац не беше кадар да се користи свима врлинама тога дела и да га питкивира. Невешто но нешто вадећи а но нешто изостављајући нада у непотпуности, које шкоде утледу рада му, н. пр. на стр. 52 почиње Историју српске православне цркве у Босни тим, да су Срби, који се настанили у њој у VII веку, и сада верски подељени на треће, а не жаље, како је било у времену, о ком хоће да говори (као Г. на стр 567). На и у појединим деловима требао је писац бар на овим местима цитирати изворе, где се износе у кауци непризнате и непотврђене ствари и. пр. на стр. 21—22 наводи писац, да је пана Виганије признао литоксеавлост од цара Јустинијана основавој архиепископији Јустинијане Прве и да су то потврдили и његови наследници, на име Григорије Велики. На основу чега тврди то писац? Нама је познато, да је Виганије признао архиепископији првојустинијанској „заступништво свете столице“, а и остало напе, па бан Григорије Велики, гледали су на архиепископе првојустинијанске као и на остале митрополите своје и примали су над њима патријаршку јурисдикцију. Осим тога доста је омашака и у материји и форми, али овде у појединости не можемо се упуштати. Међу формалнима можемо истаћи погрешке у цитатима из класичких језика: махна већине београдских писаца. Оне осуђу и у неправди истампарских погрешака. Ако су за то ту, да демонстрирају познање старих језика наше прекоскавске браће, боље их је изоставити. Жао нам је, што ни у Дучићевој историји српске цркве не добисмо дело, које би како вала одговарало своју имену.

СМЕСИЦЕ

(Афоризми о уметничком стварању.) Пре две године написао је на немачком језику књига с натписом „Vox humana“, у којој анонимни писац износи своје назоре о многим веома занимљивим предметима. У десетом одељку говори о стварању и о том међу осталим вели овако: Ко се око какве ствари онако баш на основа научни, тај брзо опази, како је мало свега, који се одиста труди. На питање, кад човек обично ствара, одговара тај анонимус овако: Кад се креће ветар и кад, увбрка се дође мора те не несе горе, што је било доле: шкољке, траве и камење. Тако је и с душом. Но другој омари. у којој је посматрала, осећала, куцнла, кренс јој осредало ма какав доживљај, пуч, узбуђење, бол, те сад надаредод изађе на видело, што је лежало онде доле и што је ресло у мраку. Ту онда није чудо, што душа сад не зна већ шта ће од тешкота стварала. Све то не стнара се управо тек сад, све је то већ постојало и само га је бура ускомешала те дигла горе. Но онај, који ствара, сам изненађен гледа то благо, за које донде ни сам није знао. Чнеи стварала јаљалује се напрасно, нејединако; то су кратки налази, у којима се нагло излије оно, што је одавна било заспело. Подсрдно је стварање оних, који себи у свако доба могу да нареде да стварају, који сваки дан у одређене часе стварају, који никад не ће најпре да се прибере, нанад не ће да се одморе. То није никакво стварање, већ нзвори су створени без живота, умешени од иловаче. Чнее стварала мора човек стрпљиво дочекати, јер не може ништа учинити да их пожури. Другу је то, довршити, истесати, дотерати створене; ту има много муке, много дурашна, нравилна труда, много заната и дупљака камена. Ту не треба часова одувалења, ту не треба Бог да нам је благу. Ко нема тог труда, тај не ће створити ништа савршено. Ко хоће да ствара, мора самоћу знати у помоћ. Док човек још куни, свана, граје трзиси, мисли прскоће, дотле слободно нека лути по свету, нек одазан међу свет, нек расипље за све нове и најновије, старе и најстарије ствари. Но је ли му дух закупио доста и предоста мисли и осећаја те сад хоће да ствара, онда се мора прибрати и памагно ће урадити, ако се сам самцит затвори. Што сигурније затвори сне отворе, на које би се могао излити дух и снага, то се они сне силније тиснуту до часа, кад ће избити у стварање, то се они пуније, бурније излију, чим се отвори тај један вентил. У метници, који стварају, кажа да умеју и уметност сманања, као најбољег средства за накнаду потрошене снаге, иначе ће се истрошити сувише брзо. Оно су најређи људи, који најслаје сиважају. — О плодовитости се анонимус изражава овако: Многи песници нису, да у уметности зачетак и рођење морају настн у нсти дан. Сувише су нестрпљиви и да би девет месаци мсели у себи заметак. Кад им измерне што прерано рођеној деци. они се онда понижају на Кадерона, Лопе-де-Вегу и друга чудеса трошне плодовитости. Бране се тим, што неле, да нама много писаље мора много лакше пасти него онима, који за пробираче слушаоце морају да пишу у китњастим стиховима. А данас — но на довољно је познато, да човек мора бити немарап, ако хоће да се дондаре те да се за стил и облик не мора баш прекомерно брннути. На зар онда, вале, није неправедно, пребацивати нама плодовитост, којој се у других дивимо? Но само кад нахвала плодовитя журба не би рнјала тако слабуњаку децу. Пишите јемек-дела на ће вам се опростити, ма их за једап дан створили.

САДРЖАЈ: Песништво: Орлу *. Сан. Шкварца. Дневник једне жене. — Уметност: Бођкино Росини. — Књижевност: Грил парцерова „Сафа“. Књижевна полемика: Којег је дана године 1848 био први нападај на српски стан у Сентомашу? — Књижевнић: Књижевне белешке. Смесице.

Издаје књижарница Луке Јоцића. Срп. штампарија дра Св. Милетића.

БРОЈ 40.

СТРАЖИЛОВО

ГОД. VII.

ВЛАСНИК И УРЕДНИК

ЈОВАН ГРЧИЋ

У НОВОМ САДУ, 2. ОКТОБРА 1894.

ПЕСНИШТВО

НА ГРОБЉУ

Овде робље смрти тихим санком спава;
Кроз жалосне врбе рани ветар хуји,
Мене гуши мирис од цвећа и трава
И дах чудног санка, што из гроба струји.
Умиру ми чула, склапају се веће —
Без жалости, суза и без опроштаја
Моје срце бије све ређе и ређе —
Ја тихо скончавам сред пролетњег сјаја
И чујем где тихо на скривену месту
Кукавица кука; више моје главе
Цврчи црна грана на староме бресту
И шапат се диже из високе траве.
И осећам како векови пролећу,
Са глухим јауком човечанских рана,
Равнодушно к'о што облаци се крећу
И тону у струје плавог океана.

Ленскій

ДОМОВИНИ

К'о древни Тиртеј ја бих свештену харфу дигo,
Нек силни звук заори,
И тужну опево судбу, подвиг и тешко иго,
Што тебе, мајко, мори.

И певајућ' слободу прешо бих твоје стране,
Село и бурни град!...
Ал' камо светило дивно кроз мрачне и тешке дане?
Камо божански над?

Успавао живот труне, витешки поносе нао,
Грешни завладо срам,
А демон изгнања страшног у прах ти светиње дао
И драги и свети храм.

Над рушевином твојом у часих очајања
Преносећ' тешки јад,
Спустив свештену харфу ту песник прошлост сања
И сузе лије млад...

Јов. А. Д.

ШУМСКА МОЛИТВА

(АНТОН ПИН)

Кроз буково лисно грање
С црквице се звоно чује,
А с дрвећа цркутање —
Жубор птица песме сниje.

Лисје шуми па се нија
И савија киту пуну,
Уз цвеће се цветак свија,
Љушкајући своју круну.

Поточићем сребро тече,
Бистра капља маховином,
Лахор хлади мило вече,
Љубеч' цветак са милином.

Да л' то наша блага лица
Слази небо у сјајности?
— То ј' вечерња молитвица
Лисне шуме у тајности!

Андра Гавриловић

НА ДУНАВУ

(PETŐFI SÁNDOR)

Реко, твоје срце већ колико пута
Брод крилати цена и олуја љута!

На како је рана дубока и дуга
Какву на срдашцу не оставља туга!

На ипак, кад лађа и олуја мине,
Рана се замлади и бол одумине.

Ал' кад бол срдашце један пут подели,
Нема тог мелема да рану исцели.

Ленскій

СТРУЧАК МИЛОДУВА

ПРИЧАВАНО ГЂИЦИ М. ЖИВАНОВИЋЕВОЈ

I

Краја до на крај колико је широке Босне, мало ти је љепшијех мјеста него што је наша Бијељина. Равна и плодна Посавина, мајчин сине, па нигдје ни једља земље, а да га вриједна рука није — Бож' 'прости — у сами рај претворила. Начичкале се свуд вароши и села и простре се плодне њиве, ливаде, оранице, па кад с Мајевице погледаш на ту широку раван, а ти не можеш да не прифатиш за фес па да не уздахнеш:

— Да дивне ли земље, их, милостиви Боже мој! . . .

А тек ти око запне за Бијељину, па не можеш да је се нагледаш. Та шта ово, шта оно, пара јој нема, пријатељу, колико си грјешном ногом кадар прећи.

А што је тако лијепа, то икако, ама што је живот — мани се! Све бујно, здраво, весело а — богато. Не зна ти се ту шта је јад, не зна шта је невоља. На ливадама све цвјета, а њиве пуни па родни и благословени . . .

А чаршија окићена и шарена — све магаза до магазе, а чаршинлије све наши трговци. Е можеш наћи у њој, што ти само срце пожели. Није то ни сарајевски безистан ни мостарски кујунџилук, ама је чаршија, што не може над њу.

И газда Перо Живковић бјеше трговац, богат човјек. Дућан велик, пун, а по ћепенцима све скупа роба сарајевска, бугарска и шабачка, па од његова дућана куд пођеш, јал десно, јал лијево, све дућани, све магазе, све љепша од љепше, све богатија од богатије.

Ето, тако је у нашој Бијељини.

II

Кад пођеш од Јањице поред цркве и свратиш пут Лединака, и сад на ћошку видиш високу и угледну кућу. Затвара је велика капија, а на њој стоји гвоздени балкон. Велик дуд разгранао се и заклонио читаву једну страну.

То ти је кућа газда-Пере Живковића.

Е могу још да памтим, кад те велике куће на том мјесту није никако било. Неке дрвенаре бијаху туд све од Јовичићева милђа па аман све до Текићеве ограде, а сад на том мјесту видиш кућу, лијепу, угледну — читав град.

Али и живио је газда Перо, к'о ни један други што није. Богат, па уман, па и у суду, и у општини, и у друштву увијек — прво мјесто.

Кад зазвриј кочије из далека, немој се ни осврнути. Знај, мајчин сине, то иде газда Перо.

Имађаше сваког добра, само једно Бог му не даде. Е сто пута к'о ни једном рекох:

— И Бог чојку да све, ама му не да често баш што му срце највише жуди.

Газда Перо не имађаше мушке ђеце. Не имађаше, а само га срце за тим бољело.

— Тјешим се, рекао би, имам Сајку . . . Та ваља ми, валај, Сајка баш за мушку главу.

— Их како мушку главу! — велим ја. — Ваља, Перо брате, ја шта већ ваља!...

Ал' Сајка и бјеше ђевојка, рођо мој, да је не би аман у свој Посавини нашао! Мани се, чоче, ко је није видио, није му ни око запело за њом.

Висока раста к'о сама севлија. Плаве дугачке косе, очи крупне, плаве, а обрве црне. Лице бијело на ружичасто, к'о ружом ђурђевданком да си га навукао. Груди, Боже, није већ чисто одскочиле а пуне, па кад заиграа у колу, а ти гледаш, гледаш, а све ти нека милина бриди под кошуљом.

А што бјеше умна! А њен домазлук! Њено се чудо причало...

Ето така бјеше Сајка газда-Перина.

Их, колико ли је момака за њом уздахнуло! Колико ли је рекло: Благо си га оном, чија се назове! Али ни један не могаде је заискати у газда-Пере, ни један не могаде рећи: Би Сајка за ме... јал: воли ме... јал: ашикујемо...

III

Коло у нас н'ома у хадету. У нас ни свеца ни нећеље а да не заиграа јал на Леденицима, јал на Дашници, јал пред црквом. Ту су све цуре, ту сви момци, а кад се коло поведе, а ти све уживаш.

У колу најљепша цура Сајка газда-Перина. Момци само гледају, а сви би да је однесу на очима. Али један бјеше свезао највећи севдах... Кад би се у коло ухватио до ње, е није могао а да јој макар ријеч не прозбори, а толико шћеде, ама колико је — потамо се Сајка!...

Бјеше то Нико Поповић, младић лијеп, угледан, да му је међу свом осталом омладином мало пара било. Сви наши момци вољели су га и љубили, као што ни један не бјеше љубљен, а ђевојке — е није друге већ би га у чевријуј увезле.

Само једно бјеше што га је пекло — бјеше сиромах. У Бијељину дошао к'о дијете, па тек нешто отпочео, али ваљан, брате, к'о мало који. Његовим рукама и његовој памети позавидио би ма који други момак. Дућан му бјеше код Миркова сокака.

Но сваком бјеше мио — чудо божје...

А и бјеше весељак, шалџија, па на скјелу јал у колу да се искривиш од његовијех шала, а кад заџева — грло к'о у ђевојке... Ваздан весео па оран било на игру, било на пјесму — на што ти срце хоће.

Само у неко доба као да се момак свосве промијену. Постаде замишљен, дертли, па се окарио, љуто окарио.

Виђели то момци и ђевојке, а нико не зна: што то, откуд то.

Ђевојке чисто нешто не би мариле ни у коло. Све некуд мртво... Пусти Нико к'о оловом да си га залио...

— Ej, Нико море, дед Бога ти, што то... рекао би који, а он се само осмјехне, па одмахне главом. Ако је ико пазио, видио би, како му поглед пође на Сајку и ту као да се прикује.

IV

Свијет је у нас веома чудан, ако ћеш баш и рђав. Да видиш, он не разбира, је ли ти мило или није, већ ако нема што о теби рећи, а он измисли. Створи, Бож' 'прости, што ни у сну ниси сниј'вао.

У неко доба поче говорити: Нико Поповић заволио Сајку Живковићеву. Момак да умре за њом, а она баш к'о и не мари за то.

Неко вели: јест; неко: није. Неко вели: баш једно за друго; а неко: њему и махани.

— Зар Сајка? — говораху. — Та она ће ти наћи најбољег вољ' ти Шапчанина, вољ' ти Брчанина јал Тузлака... Живковићева је то кћи, мајчин сине, не бери ти о њој бриге!... Истина и Нико је младић... али залуду — празна не пуца!...

Свијет као свијет.

То се говорк'ало тајно, није да рекнеш баш очиг, али Нико је чуо. Чуо момак а само га је срце забољело.

У том и Мала Госпојина. Крај Бијељине у Драгаљевцу слави црква. Сав свијет дође онамо — из Брчког, из Тузле, из Шамца, Модриче и чак из Шапца и Митровице...

И у нас ништа без кола... Коло све бруји... Ту сви наши момци, ту цуре, ту сви...

Нашим момцима није баш да рекнеш мило, кад доходе јабанџије. Истина и јабанџије су младеж, младићи, али ето опет нешто није им баш по вољи...

У колу било све што може стопу дићи... Цуре, Боже, свака к'о да је уписана. Ту Анка, ту Ружа, ту Мага, ту Љуба, ту Марина, ту Сока, ту све најљепше цуре. Али ту ти је и Сајка, лијепа ћерка газда-Пере Живковића. Ту и Нико Поповић и сва наша млађарија.

Нико водно коло, до Нике Сајка а до Сајке све јабанџије један до другог. Све гледали, који ће да се ухвати до ње — е није друкчије него баш сваки се упео, као да у колу нема ни једне више живе џуре.

Касно у вече пустило се коло. Ништа не бјеше мимо обично, а не прођоше ни два дана, пуче глас:

— Сајку Живковићеву просили!...

Неко вели: Шапчани; неко: Брчани; а неко вели: неки трговац из Лознице.

Неко вели: отац хоће, она не ће; неко: она хоће, отац не ће; неко опет: не ће она ни отац ни мати јој.

Најпошље умуче глас.

Таки је свијет код нас.

V

Из протина сокака, како од Дашнице идеш, има узан сокак, што води према Живковића кући. Крај тог сокака ограда је његова и његов одајилук, ће шљиве суши. Отуд се пређе у башчу, из башче у авлију.

Туда је у тихо ноћно доба пролазио Нико Поповић и доходио Сајци под пенџер. То нико жив није знао, осим њих двоје, Бог и мека мјесечина.

Газда Перо волио је Нику, али Сајка је крила састанке као гуја што ноге сакрије. Шћео је бабо да сачува своју Сајку, а да с њом никоја мушка глава не прозбори.

Али срце не пита.

До у позно доба стајали су њих двоје и разговарали. Она бјеше пуна бола, а Нико пун утјехе. Вајкала му се, како је свијет рђав, како је спомиње и мира од њега нема.

— Не знам, Нико, али овај свијет се баш изузео на ме! Као да никог живог немају, већ све мене и тебе.,. Бојим се — чуће тата, а знаш какви је.

А Нико би је тјешио, тјешио и разговарао; али никад једно другом не рече: волим те, јал: љубим те, јал тако што... Скоро свако вече очекивала би, а чим би се чуо шум у авлији, она би лагано ошкринула канат од пенџера... Никад није преспала... увијек је очекивала, а кад не би дошао, а она цио сутра дан бјеше кајан. За што то, откуд то — не знађаше, али бјеше тужна.

— Све бадава али баш нема ти ни једног момка као што је тај Нико Поповић... Све ти џаба јабанџије, али Нико баш једноч момак!... мислила би често, а кошуљица на лијевој страни одскакивала би и Сајка сва затрепи од неких чудних мисли.

И тако из дана у дан.

VI

Дошла и зима. Поледило све, а по сокацима јуре саонице. Небо увијек сиво, земља тужна, суморна, а дани сумрачни и ледени. Тек кад се спусти вече а оно чујеш како ти хладни сјеверац наноси пјесму што се пјева сад на оној сад на овој страни. Отпочела су сијела, отпочеле пјесме.

И у газда-Пере Живковића сједило се до у позно доба ноћи. Сајци увијек пуне руке посла. Отац јој сваки час доноси сад свилу, сад злато, сад беза, а она везе, ради... Чудо јој нешто... отац навалио па доноси и нуди је радом, као да ће је сутра удати.

— Ради, чедо моје, рекао би он. Нека ти зима не прође узаман. Што за једну зимњу вече урадиш, то је више нег' за два љетна дана.

А Сајка шила, везла, радила — Боже, па јој мило! Свега доста. А зима је пролазила као на крилима.

— Хм! — учини једноч Нико.

— Шта то, Нико? — упитаће Сајка.

— Е, твој те бабо баш плахо опрема, Сајка... не знам... или може бити и гријешим.

— А шта то, Бога ти, Нико? — упитаће Сајка.

— Ама чини ми се баш, Сајка... то ми нешто слути.

— Их, бјежи, Бога ти! — присјети се Сајка па поцрвење.

И од те вечери поче Сајка да размишља, шта је то баш, те отац доноси сад ово, сад оно. Она није још ни отворила једну чевријуу, а он ето носи без, па злато.

— Ево, Сајка, почни сад друго.

Трпила Сајка дуго и дуго, док једном грунуше јој сузе као из ибрика, па се зајеца.

— Ја не знам, мајко, шта је ово, Бога ти?!... Што отац навалио?!... За Бога, да није што... а знаш, свијет је оно онда и говорио.

— Бјежи, јадна! — тјешила би је мајка. — Хоће човјек да има свега, ја шта... Не ће да се застиди, кад буде... ја шта... да рекну: ех ово, ех оно... него нека све... Ех, а ти одма'...

А и мајки баш да рекнеш нешто... ето

и јес' и није чудно. Питала би га, али опет не може, човек је . . . старији је, а мијешати се у његов конат . . . аја! . . .

VII

Дошао Божић, на радост — пјевало се, пуцало се, све звони . . . На и Јовањ дан, крсно име, па и Савин дан, а примицало се прољеће. Мразови окопнили а сњегови стали. Све је пошло унапријед.

Нико је Сајци често доходио. Она сва сретна. Често јој говори:

— Валај, Сајка, ама баш да ти не дођем, не знам шта бих . . . Не знам . . . ама баш да рекнеш . . . тешко ми . . .

— И мени, Нико . . . Ја баш се свикла, на кад не дођеш за дуже, а мени све некако . . . мучно ми.

— Вараш, Сајка! — рекао би Нико, па би се осмехнуо. Мило му.

Тако би наставили разговор. Боже, увијек нешто имају да разговарају, а кад се растану, а они само мисле — откуд оне ријечи.

А Нико срећан . . . срећан што га Сајка толико бегениште, па већ не може, већ гори од живе жеље. Та да си му дао Бијељину, не би ти остао, кад би кренуо к њој . . . А ту ако неш стајаће до у зору . . . Срце пуца од зиме, а њему није студено.

*

Једне ноћи уснила Сајка чудан сан. Као нека густа шума а она била с Ником . . . па се као растала па као пошла сама, а што више ишла, све је више малаксавала . . . Небо било страшно . . . а на небу ври мјесец . . . Тек дошла до једног дрвета а са гране паде нешто — — читаво клупче змија . . . Она хтједе као бјежати, али ноге малаксале. У даљини спазила Нику гдје јури к њој . . . али змије се развише из клупчета . . . те на њу. Сајка врисну и — пробуди се.

Срце јој је силно лупало а хладан зној осуо јој лијепо чело. Прекрсти се.

И у јутро свану заиста ври петак.

Било то некако уз часни пост. Газда Перо тек устао, узео филџан и чибук па ће зовнути жену.

— Аниџе — вели — зови Сајку!

— Зар Сајку? — питаше жена.

Она застаде и гледаше га Газда Перо сркао кафу, избацивао густе димове и нешто дубоко мислио.

У то Сајка.

— Сједи, Сајка . . . учини у неко доба отац јој па се помаче.

Сајку на једноч проћоше мрави. Поблиједи дијете а усиџе јој почеше дрхтати. Све јој нешто чудно.

— Сајка, ја сам те родио и, видиш, ова твоја мати. Ми смо ти овђе на земљи једини твоји пријатељи. Ми смо те родили и ми . . . баш желимо . . . наша је жеља . . .

И човјек стаде — запе. Очи му се заблисташе.

— Жеља је и моја и твоје матере — поче опет — Још јесенас, кад но коло у Драгаљевцу, ти си била, знаш . . . Бегенисао те Стево Вилајић из Тузле . . .

Ту опет застаде.

— И просио те — рече. — Ја сам твој отац и знаш да желим, јер ти си моје драго дијете . . . И ја сам те дао . . .

Врисну Сајка, као да је гуја уједе.

Сав сан, што је те ноћи сањала, изађе јој пред очи. Сузе јој грунуше низ образе и стадоше падати низ лице у груди. Стиште објема рукама очи и загрли оца.

— Јаој, бабо! . . . Јаој, бабо мој! . . . Зар ти ту несрећу од своје Сајке учинио! . . . врисну ћура.

А и отац и мати плачу — Сајка највише.

— Ех, није то, брајко, као ти што мислиш! — у неко доба истом ће отац. — Стево је богат . . . добар . . . лијеп младић, Сајка. То је фамилија . . . трговина . . . да видиш баш, биће сретна . . . као код твог бабе — једва изговори.

Их, баш му зорли, тешко му.

Туга у кући Живковићевој — туга као ни један пут. Баш к'о друга кућа да поста. Све зашутило, све тужно, све суморно.

Сајка ништа што једе ништа није, а за неколико дана к'о — ни она Сајка.

Истом ће свијет:

— Испрошена . . . испрошена Сајка Живковића . . . још оно јесенас за Стеву Вилајића у Тузлу . . . а сватови у нећељу по Ђурђев-дану.

Па тек:

— Она да свисне . . . не ће! . . . а отац дао човјеку ријеч . . Газда Перо тек не ће тако лако повући.

И о том звони, звони сва Бијељина.

VIII

Зао глас сто грла има. Пукао гром из ведра неба и удрио у само срце Нике Поповића. Момак чуо, па од јада да памет изгуби.

Види како га свако гледа као испод обрве. Жале га... Чују да је волио Сајку... да је умирао за Сајком.

Пјевају момци:

Бисер сије Живковића Сајка,
Бисер сије па бисеру збори:
„Мој бисере, мој с мора дилбере!
Нижи ми се у дуге ђердане,
Да пребројим све зрно по зрно:
Колико је бисерових зрна,
Толико ми суза у очима;
А колико дугачких ђердана,
Толико ми на срдашцу рана."

Па тек:

Двоје драго напоредо расло,
Бор високи и танана јела,
У љубави милост проводили...

И ту припијевали Нику... припијевали младожењу.

Чује и Сајка... а сузе никад стати. Од оног дана, како јој рекао отац, нема часа да не заплаче.

Кад у вече легне у бијеле душеке, поткраде се на под јорганом да се зацене од плача.

Тјешили отац, тјешили мајка — сведно.

Е жао и газда-Пери... али не знађаше шта жали Сајка. Говорио би жени:

— Жао јој нас, њезине куће... њезиних родитеља. Ама, жено, палај и ја стар па баш не знам како ћу је прегорети.

Тако они.

А Нико?

Их, остави, брате!... Неко вели: и прошао се од дерта! Јаду нема краја, а и он промијенио се младић, па као сав позеленио.

IX

Мјесечина као дан... Прољеће већ на ваздух пун мириса. Мири цвијеће, мири бујна трава, па ти се чисто груди надимљу од неког миља.

Сутра је Ђурђев дан.

Цијелу вече ориле се пјесме по Бијељини, јер нема ни веселијег дана од Ђурђев-дана... Тек у неко доба умукло све. Мјесечина се разлила баш као сребро по мирним крововима, а чујеш у башчи гдје зрикавац цврчи.

У очи Ђурђев-дана иду наши момци по ђевојачким башчама и сијеку милодув.

Таки хадет!

Они подсијеку милодув па се пошље као истражује: ко је подсијекао... кад је подсијекао... како смије подсијећи...

Као младост!

Дубоко доба ноћи бјеше, кад Сајка сјећаше поред пенџере. Мисли јој се разилше по мјесечини, а туга стисла јој срце, па да је пукне. Сузе су падале из очију.

— А ко ће у мојој башчи да подсијече милодув, јаој, мајко моја тужна!... шантала је она Сјећала се како јој лани подсијекао Нико, па како јој метнуо бјеше на пенџер, па како јој говорио... Сјећала се, а јецала је од туге као и увијек кад се сјети Нике.

— Сад ни да чује за ме, као баш к'о да ме ни живе није, једна мајко моја... плакаше Сајка, а срце да пукне од неке жалости.

»Испрошена и прстеновања..." паде јој на ум она пјесма.

Истом нешто шушну — и Сајка ћутке спрам мјесечине виђе ће се отвориће башченска врата.

Тихо, нечујно уђе у авлију Нико.

Код ограде бијаше цвијеће. Милодув се разгранао уз ограду и она виђе како приђе Нико и зареза ножем. Узе једну грану и пође преко авлије.

Сајки закуца срце силно, страховито, као никад прије. Нико приђе прозору и устукну. Виђе њу.

— Сајка! — учини, па стаде као укопан.

— Добро вече, Сајка! — настави тихо и приђе пенџеру.

Сајка не мо̀же одазвати. Она бризну у плач.

— Зар ти опет... Нико? — хтједе да запита.

— Шта, Сајка?... Може бити теби и није мило... а ја као велим — још ово једно вече... Па већ — и Бог зна!...

И стиште руком за лијеву страну. И једно и друго умукоше. У другој соби чуло се како спавају њен отац и мати.

— Нико... ја не знам... али ја живит' не могу.... Богу вјерују... Није ми дуг живот. Од како ми отац рече... ја болујем.

Нико ћуташе и гледаше преда се. Момку памет да се преврне од јада.

— Ох, Сајка, не говори... јер ћу свиснути... Та ти ћеш бити срећна. Отићи ћеш

далеко . . . бићеш богата . . . А Стево Вилај . . . ах, Стево је добар . . . да боли не може бити!.. Бићеш срећна . . . а ја већ . . .

Сајка убрза јецање. Обоје заћуташе.

Канда је и он плакао . . .

Стучак милодува окреташе се у његовој руци. Жалосни његов мирис дизао се око његове главе.

— Не рекох ти никад, Сајка, колико те волим . . . али ти си знала, као и ја што сам знао . . . Ама шта ћу . . . шта могу! . . . Сад је све касно! . . .

— Касно? — учини Сајка.

— Касно! — поново Нико.

— Није, Нико . . . није ми отето да те волим . . . волићу те, умираћу . . . и кад очи стиснем, мислићу о теби, па опет. . . . .

И све тако, и све тако.

Истом у неко доба поче Нико.

— Сајка — вели — хајде са мном! . . . Ако знаш шта је јад . . . . хајде са мном, јер ја и онако живу те не ћу пустити за њ. Ако знаш шта је јад . . . ако хајеш за ме! . . .

Сајка престаде јецати.

Осјети како се поче под њом да измиче земља и све пође око ње. Она се тврдо придржа за пенџер.

Лице јој на једном суну.

— Ах, вараш, Нико . . . шалиш се . . . . није озбиље! . . . .

— Хајде Сајка . . . па буди моја . . . ја ћу те бранити . . . . љубићу те . . .

Сајка је дуго плакала, нешто од радости, а нешто од страха.

То вече побјегне с Ником.

X

У кући Живковићевој плач, кукњава. Одмах се рашчуло, одмах се разазнало и одмах се удрило у плач.

Мати Сајчина плаче, као да је Сајку мртву пружила, а газда-Перу тежи дан није дошао.

— Зар она тако? . . . Зар моја Сајка? . . . Зар моје дијете? . . . Па онај Нико? . . . Ах! . . .

Тешко му а све косу чупа.

Срамота, брате, срамота побјећи испод прстена, а до који дан сватови.

— Та не ће, валај, док је моје главе — рече човјек и скиде пушку с клина. — Мој је образ био увијек свијетао, а сад баш . . . и скочи да ће на врата.

Окупио се у авлији сав комшилук . . . и много пријатеља газда-Периних, па се спребивају. Жао им, баш да рекнеш сви жалостивни.

Задржаше газда-Перу . . . задржаше га да зло не почини, а заиста би га учинио. — Мучно је уцвијељено срце родитељско! . . .

— Знаш ли шта је, брате Перо — рећи ће господин прото — Немој тако! Отићи ћемо ја и ти ево и Ристо и Тоша и Станко у Нике, па ћемо цуру вратити . . . А шта ту набрајати! Вратити цуру, па има ли шта више! . . . .

— Е није тако, оче прото! . . . А срамота . . . а образ, оче прото? ! . . . Ко ће данас на бијели дан? . . . Зар прстом да упиру, кад сјутра пођем и кроз Бијељину и кроз Тузлу? ! . . Их, оче прото! . . . вели газда Перо а од јада и љутње све му сузе иду.

Салете га, облете га, те оп, господин прото, Ристо Јеврић, Тоша Тошић, Станко Ристић пођу да врате цуру.

XI

Нико Поповић стоји с кућом чак на пашиним башчама. Чим они близу куће а онамо чује се пјесма, свирка, коло — све брује.

Ту ти одмах зар и свирачи и пјеванија и све. Пред капијом сила свјетине а авлија пуна.

Истом ућоше људи — свијет се размаче.

Ућоше у собу и рекоше Ники Поповићу, да су Живковићеви дошли. Преблијеђе момак а срце му поче баш озбиља да застајкује.

Скочи да ће на авлију, а они на собња врата.

— Добројтро! — вели прото. — Нико, ајдемо мало у собу!

Истом газда Перо отпоче грдити . . . те ово, те оно . . . и поче Нику називати — ниједном вјером . . .

Прото ућуткује — сведно!

— Због и чини што ти год воља, газда-Перо — вели Нико. — Ама ја сам је волио изнад свега . . . волим је, па ето, ако ћеш, узми ми живот . . . алал ти био! — вели Нико а момка посуо хладан зној.

— А мој образ . . . шта ти мислиш . . . мој образ! ? . . . Зар сјутра да пљују на ме . . . да показују за мном . . . је ли, ниједна вјеро? ! . . виче газда Перо а све би да скочи на Нику. — Живио сам педесет година својијех, па сам био чојек . . . а сад ти зар да се блатом бацаш на мој образ . . . јазук ти било! . . . ће је Сајка? — вели, па ће на врата.

— Немој, газда Перо! — утишава прото, утишава Ристо, Тоша, Станко, утишавају сви.

— Ево шта је — вели прото. — Нико сине, ниси учинио добро... То је хајдучки, то није хришћански ни српски... а ни поштено. Ђевојка је под прстеном, а шта ће сутра они људи рећи по Тузли?!...

— Знам, оче прото, ама шта ћу... Пустио је не бих, а зар бисте ви вољели, да сам с ножем или с пушком дочекао сватове... Немој тако, оче прото, ако знаш шта је онај свијет... ако знаш шта је срце... а Сајка воли мене.!

Хука... галама! Пред авлијом, под пенџерима све ври.

— Нико, доведи Сајку! — повикаше људи. Не ће ништа бити од тога!... Изведи је и пусти, нек се она врати својој кући.

Нико се мало осмијехну:

— Бадава, браћо!...

Повикаше људи опет.

— Бадава, браћо! — рече Нико. — А најпошље извештћу, ево...

Уђе Нико у другу собу и ето га са Сајком. Сви претрнуше и посу их неки зној од чуда.

— Ах! — јекну газда Перо па стиште руком за појас.

Сајка бјеше под вијенцем.

У другој соби бјеше ђевер, кум... и сви. Ту бјеше и поп Нестор.

Сви се измијешаше. Жалостивно бјеше, брате, баш одиста жалостивно.

— Бабо, опрости!... Опрости, прекљињем те небом и земљом! — мољаше Сајка. Закољи своје једино дијете... ама му опрости!... Не куни ме!

— Прокл... — хтједе газда Перо, ама му прото стиште уста.

— Не, Перо брате!... Благословите а не клените! рекао је Христос... не, не, брате Перо!

Скочише људи с обје стране.

— Е младеж, ех младост... љубав... ех воле се... а Нико је човјек... ех младић — пара му нема!... сви говоре.

А као и шта ће већ. Ствар је готова.

Нико и Сајка бјеху вјенчани... Ено поп Нестор, ено кум Војаковић.

Моле људи газда-Перу, моле и грле га. И Сајка и Нико стали у крај, па прекљињу... моле.

Али није то тако, мајчин сине! Газда Пери је до образа... Два су прста образа!...

Најпошље може ли што против свете цркве... Они бијаху вјенчани... сад већ узаман говор.

Вратио се с људима кући. Нит' их прокле нит' их благослови.

Али срце је срце, а једниче, господине, па баш да рекнеш, не мође ни газда Перо да шеврда.

Исти дан опреми Сајкино рухо.

А онамо коло... млађарија.. весеље... све звони.

* * *

И данас је Нико и Сајка најсретнији пар свијета.

Јов. А. Дучић

АМАЗОНКА

ЦРТИЦА ИЗ ХЕРЦЕГОВИНЕ

Баш био снијег као и данас. Студено, брате, да ти срце пуца. Ударила божја мећава, па не да око отворити. На путовима стоје сметови за два човјека, па изгледају као брежуљчићи бијели. Помамно се вјетар, па се дигао дим од снијега, е не видиш пред собом ама ништа.

Ја сам се враћао из Невесиња, да будем о Божићу код куће. Пода мном је био добар мрков, што га је покојни отац узео у Лијевну на пазару. Пртио је и грабио добро. Мој путовођа Станко Бошковић, који бјеше одмах ту из села, ишао је преда мном. Завио се црвенијем појасом, само му се очи виде, а црном доста потанком вуненом струком огрнуо се па таљига.

Жао ми га бијаше, па да бих му ма колико толико помогао, извадим из бисага боцу лозоваче и пружим му:

— Ела, Станко, дедер мало нагни, не ћеш ли се, јадан, загријати.

— Вјере ми, газда, не загрија ти мене на оваком еламету ни су три оке; а дај да мало пинем, ако ништа, боље ћу дисати.

Била су нека доба а ми ни на по пута. Све је било пусто и страшно . .

Ниђе живе душе да нам назове Бога. Само по ће који кос прхне испред нас и одлети у пусту и нијему шуму.

Наједанпут се мој коњ нешто узвијери, почне застајати и њушити уши. Мишљах, да је и њему студен додијала. Станко се добро држао а ишао мало погурен преда мном, док изненада оскочи на страну и завика:

— Бјежи, газда, натраг, погибосмо!

У тај мах мој мрков фркну на ноздре, и изви се пода мном тако, да се једва одржах на њему.

Коса ми узрасте а срце ми залупа као токмак, е не знадијах шта би са мном, ће сам и како сам. А кад погледам а огроман вук чучи баш покрај пута, којим ћемо ми. До душе ја сам и прво гледао вука, паравна ствар у — менажерији, јер не бијах толико одважан, да га ићем по горама тражити и гледати, али овај пут видио сам како вук у природи изгледа. Оштрим свијетлим очима пресијеца нас, па тек, ја мислим, сад ће да јурне и онда: с Богом, свијете!.. Да имам, барем, ливар, ја штогод, чиме бих могао пуцати, хајде, хајде; човјеку би лакше било. Али ништа у мене нити у Станка ни једног оружја Само у њега за појасом мален нож и ту је сав наш арсенал. Елем шта ћу вам казати, ја жив умро на ето ти!.. Док Бог нареди, те ти се мој Станко разадрије из петније жила, колико га грло носи:

— Е ха! е ха! е ха!

А и ја то исто учиним и на нашу велику радост и срећу, на наше хокање, вук сави лике па узбрдице и изгуби се у пустињи а мој се мрков стиша и умири.

— Нема вајде, газда, ми данас не стигосмо у Мостар. Нисмо далеко од мрака а на сваком кроку можемо главом платити. Него знаш шта: имам ја једног кума, Јована Пудара, овде у селу, одмах с пута, можемо с лулом дувана доћи. Па хајдмо ми лијепо, да код њега преноћимо. Човјек је добар и гостопримљив; биће добро нама и коњу; јер вјере ми, газда, ја те не бих савјетовао, да ићемо даље, но на пошљетку, како ти хоћеш.

— Хоћу, Станко брате, хоћу. Само ти хајде напријед а ја ћу за тобом.

Чисто ми лакну и живот ми се поврати. Потегох опет лозоваче и нагнусмо и ја и Станко, и за по сахата стигосмо до мете.

Нисам се надао, да је кум Станков тако добар човјек. Е прими нас као своју браћу, уведе у кућу а слуге му прискочише на ми скидоше чизме, те ти ја и Станко покрај добре ватре, коју затекосмо, испарисмо табане и крв нам се поврати.

— Газда — рече мени домаћин — ми постимо а ви сте путници, не ће ваш Бог ваљда у гријех уписати, ако се омрсите. Дај да се ставља.

Домаћица Вида донесе сипију и стави је пред нас. А за тим дођоше уштипци, пригана јаја на маслу, сир, млијеко и суви волујски пршут. Шта да вам причам?! Слађе сам јео, но да су биле најлепше ђаконије. Све се лијепо слагало: уштипци, сир, млијеко, пригана јаја и пршут, а, Бога ми, имали смо и добра вина, те смо ваљано залијевали готово сваки залогај. Нуткању није било краја; све Јово и жена му Вида преда ме гурају побољи уштипак, као веле: ово је газда, па да се не осрамотимо!

И мени ти бијаше добро, као бубрегу у лоју.

Јовино петеро дјеце, три сина и двије шћери, шћућурили се покрај ватре, па ти све у мене гледају; е бели мисле, да сам какав швабо, јер на мени бијаху њемачке хаљине.

Разговарали смо о свачем па и о времену и нашем путу и вуку.

— Е, мој газда, рече Јово, вук је мирно звијере а да те Бог сачува међеда и његова ударца. То је опасан и зао гост. Баш ћу да вам причам о тој хали.

Устаде, па отвори јелов сандук и извади голему међедину.

— Гледај, газда; гледај ове шапе, па чељусти, како је све страшно.

— Је ли си ти, ваљда, убио тога међеда?

— Не ја, брате, него ћу ти причати како је то било. Мој син Петко, који је јуче отишао у Невесиње и оћерао шест товара главатог купуса, да га у чаршији прода. по несрећи, да рећем, својој, узме ти лани, некако пред Аранђелов дан, сјекиру и оде ту одмах у шуму да насијече дрва. Моја шћер Гордана, коју сам љетос удао у Бијело Поље за сина Петра Вулића, баш близу те шуме чувала је стоку. Кад ти, мој брате, она чу неку ломњаву и човјечи глас да зове у помоћ. Храбра је на се приближи боље шуми а кад тамо, на Петка насрнуо гладан међед и хоће да га закоље. Срећа те је Петко снажан и имађаше поза-

машну сјекиру. Ударао је међеда што је могао боље.

Али ко ће тој стрвини одољети?! Међед се пропне на стражње ноге и бијесно режући згрaби Петка шапама за мишице, на то Петко испусти сјекиру и даде се у очајну и смртну борбу. Крв му је лопила и још мало и никад га више кућа не би жива видјела. Али моја Гордана — Бог да јој даде здравље и дуг живот! — прискочи своме брату у помоћ. Згрaби сјекиру и изнарамице стане ударати међеда у чело, колико је икад могла. Међеду се заврти мозак, занесвијести се и посрне. Гордана спази у Петка за појасом нож, хитро га тргне и малаксалом звијеру прекоље гркљан све до кости. И ово је кожа тога крвника, која ће ме вјечито сјећати на моју Гордану, јер да ње не би, Бог зна би ли ми Петко данас живио.

Све нам је то причао у живу одушевљењу и с неким поносом. Ја сам цијело вријеме пажљиво гледао Јована и радознало слушао сваку његову ријеч. Не могах се начудити снази његова сина и још више смјелости његове шћери и љубави њене спрам брата. Од срца сам жалио, што није ту, да је видим и да јој рећем: Живела, Српкињо и вјерна сестро!

Мени је једнако звонила прича Јованова и кад смо легли да спавамо, ја сам често испод кабанице, којом се бијах покрио, погледао на врата, јесу ли затворена. Све ми се чињаше, да чујем урлик вукова; па опет међед . . . па свашта може бити . . . И право да вам кажем, мало сам спавао и једва дочекао дан.

Хвала Богу, мећава је попустила и по мало се ће ће ведрило. Захвалимо домаћину и домаћици и ја се баџим на одмореног мркова и са Стањком рекох им: »с Богом!«

У мрак стигосмо у Мостар, јер од великог снијега, што бјеше нападао, не могасмо брзо грабити.

Код куће затечемо све здраво и весело. Била је бадња вече и послије малог одмора привеселим бадњаке с братом старијим и прелијемо их вином а дјеца се весело стадоше ваљати по слами.

Сутра дан, на Божић, кад сам нашао друштво код нашег попе, испричам им пут. Јуначство, смјелост и одважност Горданина и њена сестринска љубав чисто их занесе. Узеше пуне чаше и кликнуше:

— Е то је сестра! То је Српкиња!

А ја додах:

— Амазонка!

Алекса Р. Шантић

На бадњу вече 1893.

ПРОЛЕЋЕ

НАПИСАО Ђ. ВЕРГА

Сунце је сјало васцели божји дан и све су врвеле лепотице по Милану, кад је у њ улегао Павле са својим њеманетом под пазувом и срео Кнегињицу. Овако се звала једна од оних девојака, што раде у помодним трговинама. Другарице ју прозваше Кнегињицом, што имађаше лепо и господско лицце и нежне ручице и што беше мало поносита; па с вечера, кад би све остале, као јато врабаца, налетале под градске тремове, она би тада радије сама за се поносито корачала, заогрнута својом белом отканом марамом, шетајући се тако све до оних градских врата, што се зову Порта Гарибалди. Тако се сусрела и са Павлом. Он је тада лутао по свем граду, сав заронен у своје музикалне мисли и оне младићске снове о будућој слави. То бијаше једно од оних дивних вечера, кад се у толико лакше уздизаше звездама у облаке, у колико га јаче тишташе празан стомак и празна кеса. Кнегињица иђаше пред њим, лахко корачајући и по кад кад, кад би морала са својима мало укаљаним ципелицама силазити са тротоара, задижући своју сиву сукњицу. Павлу се чинило, да у тој девојчици види оне веселе ликове, што имађаше у својој машти, па је с тога увек радо ишао за њом. Те тако се виђеше више пута па одлучише, да се изближе упознају. Кад ју је он први пут ословио, она је прснула у смеј, и од тада, кад год би га срела, само би се смешкала. Она је мислила: Да сам га одмах на прве речи саслушала, можда ме не би ни тражио више.

Најзад, једног кишовита вечера — Павле је тада још имао кишобран — шетали се њих двоје, руку под руку, неком доста мртвом улицом. Ту му рече, да се зове Кнегињица, па онда стиђљиво изусти и своје право име. Павле ју допрати на педесет корака од њезине куће и ту се растадоше, јер она не хтеде, да иако, а најмање Павле, види ону сиромашну кућицу, где су живели родитељи њени.

У такву животу прохујаше две, три ли, недеље. Павле би ју увек дочекивао у трему крај улице Силвија Пелика. Ту би се шћућурио у своме трошном летњем оделу, кроз које страховито продувааше јануарски ветар, па би ју чекао. Она би увек долазила брзо и журајући, подигнувши колчак на своје лице, које је од зиме и ветра свуда било црвено. Утиснула би руку под његову и онда би се лепо забављали, што по реч, бројећи птице у ваздуху и полако шетајући се по зими. Том би приликом Павле причао силесију ствари романтичних и страшних а она би га молила, да јој све то протумачи у миланском наречју.

Први пут кад се беше попела у Павлов стан, који је био на четвртом боју, те га ту чула где свира на гласовиру оне његове романсе, о којима је толико причао, онда тек поче, онако као кроз маглу, схватати његове разговоре. Радовзнало а плашљиво зверала је свуд по соби, и гле, наједаред осети, да јој се очи наводниле.

Код оне модискиње, где је Кнегињица радила, тамо иза папирнатих кутија и оних по столу разбацаних гомила вештачког цвећа и разнобојних пантљичица, нешто се зузукало о новом јарану Кнегињичину. Зли језици претресаху његово оскудно одело и рутаху се са његовом сиротињом у опште; како не може својој драгани да поклони ни једну — цицану мараминцу! На та преклапања би се Кнегињица чинила и невешта; само би слегла раменима па ћутећки и намрштено радила свој посао.

Жутокљуни уметник вас дан јој се напричао о својој будућој слави и још о стотини других лепих ствари. Говораше, како се морају венчати, да му она не би имала права пребацивати, да ју је обманивао и издавао се не знам за кога — што но кажу: за кнеза руског или барона сицилијанског.

Један пут — било је око првог у месецу — хтеде да ју дарује, бурмом од злата. Она порумени и до суза тронута стане му захваљивати; први пут му је стиснула руку тако јако, јако, али — дар је одбила. Можда је знала, колико је претурио борбе и искушења кукавац, док је тај дар купио. — А видиш, да јој је и скупљи поклон понудио онај други, Бога ми, примила би га без речи и не би толико захваљивала. Од тада, да не би срамотила свога драгана, баци се Кнегињица у велике трошкове. Узе од Кордусија једну хаљиницу на веру, потроши на пијаци ди Порта Тричинезе двадесет лира за један огртач, и накупова у Галерији Векији сила којекаквих стаклених накита. Онај други беше ју научио, да тежи и гине за тим, да се кинђури. Павле о њему не знађаше ништа а не беше му познато ни да се Кнегињица задужила, па би се чудио: „Како си ми тако лепа!“

Кнегињици је било мило, кадгод је то чула; осећала се сретна, јер драгог задовољава својом лепотом.

Недељом, кад би било лепо време, ишетали би њих двоје онамо иза царинаре, до острва, што се зове Изола Бела, или онога — Изола Бота — што је копну тако близу, да је одавде увек запрашено. Ту је било дана, када се трошило без рачуна, кад се лудо бацало. А када би требало плаћати ревеном, тада би се Кнегињица љуто кајала са глупости, што их је починила тога дана; тако би ју нешто стегло око срца, да би одмах отишла до прозора, што гледаше у врт, и ту спустила на руке своју замишљену главу. Онда би Павле полако пришао, стао са свим до ње, раме уз раме, и ту би при заласку сунца упрли очи у слику оног зеленила, што се пред њима простирало, и уживали неку узвишену меланхоличну насладу. Ако је падала киша, онда се забављали на други начин. Одвезли би се на омнибусу од Порте Пуове до Порте Тричинезе, или од Порте Тричинезе до Порте Виторије. То би их стало тридесет солада, али би се бар провозали господски. Увек мислећи на те лепе недеље, Кнегињица би свих шест дугих дана провела у марљиву раду, бојадишући траке и састављајући вештачко цвеће, а Павле дан пре и после недеље обично не би — ручавао.

Ето тако претурите зиму и лето, једнако се играјући љубави, као што се деца играју ратова и литија. Она му не допушташе ништа више, а он, најпи љубавник, не усуђиваше се више ни тражити. А ипак, она га је љубила, јако љубила ..... Сав јад беше због оног другог!

У том доће и октобар. И одасвуд се већ осећала она тешка јесења суморина. Да би се мало разонодили, предложи Павле да изађу у поље, онамо до језера Комо. Тако и учинише. А користиште се једним даном, кад њезин отац није био код куће, те се одвезоше до језера. То је био скуп излет — педесет лира потрошише тога дана! На путу, онако у разговору, запитаће Павле Кнегињицу: шта би радила, да се деси да мора ноћ пробавити ван куће. Смешећи се одговори она: „Па рекла бих, да сам рад пречна посла морала преноћити у дућану“. Кад стигоше у сврашиште, хтеде гостионичар да зна, хоће ли се њих двоје вратити са вечерњим возом, на запита Павла. Овај га је гледао смешено и није знао шта да одговори. Кнегињица га извуче из неприлике.

„Путоваћемо сутра!“ — рече гостионичару.

Чим су остали у соби сами, загрлише се — Кнегињица му није више кратила.

Ој, лепи дани, кад оно шетаху под лиснатим дивљим кестенима, идући руку под руку задубљени у се и своје снове, па их се ништа не тицаше ни она свила, што се провожаше у кочијама на четир коња, ни ирошки шешири оних царошких ђидија, што са цигаром у зубих поигравају своје помамне коње по градским шеталиштима! Ој, недељице проблаговане са пет лира! И ви, бајна вечера, кад стојаху пред кућним вратима те се мимо њих гураху хитни пролазници, а они ни са хиљаду речи не могаху да се опросте — до сутра! Ко би мислио при првим њиховим сусретима, да ће се њих двоје тако озбиљно заволети? Па ипак, сада, кад имају већ доказе својој љубави, за чудо се неспокојно осећаху.

Павле још никада не спомену оног другог, ма да га беше наслутио још тада, кад му је први пут дозволила Кнегињица да ју закрили својим кишобраном. Погодио је он то из стотине којекаквих маленкости, из њезина понашања и неког чудног тона у њену разговору. А сад га је морила махнита радозналост, Кнегињица беше срца искрена; признала му је све. Павле јој не рече ништа.

Знали су да им се забава мора доконати а данас а сутра, знали су то обоје, али их та мисао није морила. После њезине исповести осећао се Павле много лакше; као да му је пао неки терет са срца и да се опростио свију немира, те ће сада много лакше дочекати час, кад ће јој морати рећи: С Богом остај! На тај су часак обоје од сад често помишљали, али мирно, са неком извесном резигнацијом, коју је родила зла слутња; помишљали су онако, као што се помишља на нешто, што се не може избећи. Али кад надође речени часак, ипак се збило са свим другчије . . .

Кукавни Павле није имао ни новаца ни одеће. У својим изјераним ципелама беше му некако незгодно вијати оне визије својих уметничких снова и младићке амбиције. А те магловите слике слегоше се само са свију крајева Италије, да овде, под сјајним кристалима градских тремова, у студи ноћних и сумору подневних часова, избеле и истају — као дим! Којекакве глупости своје љубави платиће — скупо! Та човек, када у својој двадесетпетој години нема ништа више, до само ватрено срце и смео дух, онда се, Бога ми, не сме заљубљивати, па ма и у Кнегињицу. Нема права одвраћати ничије љубавне погледе, ако није рад, да се суповрати у амбиз ништавила са висине свога одушевљења, које га је запело и које би му могло бити — звезда боље будућности. Треба ићи напред, увек само напред; треба очи добро отворити, лакомо их увек упрти у свој смер; не треба ништа друго слушати; срце треба затворити; треба грести ногом неуморивом, која мора ићи напред, догод срце бије! . . .

И разболе се Павле. Три читава дана није знао о њему нико ништа па ни Кнегињица. У том започеше они суморни и дуги дани, кад се шеће по прашним дрворедима онде ван града и кад се разгледају излози драгуљарски и читају оне пискарије, што су прилепљене на вратима капелица. У тим данима кад гледаш у воду, што брза под мостом дел Навиљо, хвата те вртоглавица, а погледаш ли у вис, мораш спазити шиљасте стубове саборне цркве, који те чисто засењују. Кад је сад чекао Павле с вечера у улици Силвија Пелика, било му је много мрже; и Кнегињица није корачала више онако лакхо и убаво.

У то време изненада се осмехну на Павла луда срећа. Ако хоће да свира у гласовир по концертима и кавanама америкaнским, нуде му за то годишње — четир хиљаде лира! Разуме се, да је понуду прихватио тим веселије, јер га је тиштала ужасна сиротиња. Али није заборавио ни своју Кнегињицу. Истог вечера позвао ју је на вечеру, која је била приређена у засебној собици код Бифија. Баш као богаташ, ком се пресипа! Примио је био сто лира у напред, па их је тог вечера подобро окрњио. Сирота Кнегињица, Бога ми, разрогачила очи, кад је видела ту сарданапалску част. После каве, кад јој се већ мало мутило по глави, седећи на дивану наслонила се леђима на зид. Изгледаше нешто бледа и суморна, али лепша но икада. Павле ју љубљаше у врат, тамо под гроце. Она му није кратила, али га је погледала некако чудно, као да је већ наслућивала да је близу беда и невоља. Да би јој показао, како ју воли, питао ју је, шта би њих двоје чинили, кад се не би више видели. Кнегињица му није ништа одговорила; окрenула се мрачноме делу собе па се јадна не мицаше, да се не би виделе оне сјајне дебеле сузе, што се котрљале низ лице. Кад је Павле то разабрао, неугодно га је дирнуло. Никад ју још не беше видео да плаче.

— Шта ти је? — питао ју је једнако.

Она или му није одговорила, или је промуцала кроз плач: На није ми ништа! То је рекла онако, као што се обреца јогунаста девојчица.

— Да не мислиш можда на оног другог? — сад ју је први пут упитао Павле.

Она је климнула главом у знак, да је погодио, и тако је заиста и било. Почела је јецати . . .

Онај други! Те две речи значиле су много. Спомињале су јој некадање веселе дане, пролеће ње-

зиме младости, којој је усуд досудио, да се распламни и да је нестане, указивале јој на тужну садашњост, кад ће ето да се растане са момком, који већ беше душа њезине душе, а који би јој такођер за месец или за годину дана постао — туђин.

У том часу можда и Павле размишљаше то исто, јер не могаше речце да изусти, само ју је загрлио, јако, јако... па су заједно плакали и најзад се почели смејати.

— Дакле ћеш да ме оставиш? — јецала је Кнегињица.

— Ко ти је то казао?

— Није нико, али ја погађам, ја — знадем. Отићи ћеш.

Павле потврди главом. Она још једном уњиши у њ своје сузне очи па онда се окрене од њега и стаде опет плакати, тихо — тихо...

Мало после, или што јој глава није била са свим у реду, или што је била сувише раздражена, поче, као у неком бунилу, причати му ствари, које је увек, од чести са своје плашљивости, а од чести из љубави спрам њега, до сад тајила. Започе причу о ономе другом.

Ако ће истину рећи, она није од куће богате; отац је имао малу службицу на железници а мати је радила женске радове за друге; сад већ поодавно побољева. Да би и она допринела нешто кући, стала је у помодну радњу. Овде, мало опе хаљине, што их је увек гледала, мало оне ласкаве речи, што их је увек слушала, мало пример а мало и њезина лакоумност и таштина; уз то све још другарице и онај момак, што никад није скидао очију с ње. Па ето — тако је било. Није знала да је учинила зло, ма да јој се одмах чинило, да то треба од родитеља да таји, јер отац јој је био поштен човек а мати јако побожна. Та њих би двоје од бола пресвиснули, кад би само посумњали. Убило би их, што би себи пребацивали, да су своју кћер пустили као лику низ воду. Али она је сама свему крива... или, није она! Па добро! Ко је био крив? Зна сад само толико, да, од како се упознала са својим Павлом, није више ништа хтела да зна за оног другог, а сад, кад ју Павле оставља, не ће више да зна — ни за кога.

Кад су излазили од Бифија, тешко, једва се кренуше; на ново су стали споминати оне своје слатке а тужне дане. Кад су стигли на угао, где су се први пут срели, и на сталу, где су први пут прозборили, казивали су:

— Ето, ту! Ено, онде!

— Није, мало даље!

И полазили су онда даље споро, неодлучно, сметено. При растанку рекоше:

— До сутра!

Други дан спремаше Павле свој пртљаг. Кнегињица клекла пред онај незграпни сандук, па му и она помаже. Слаже оно мало његових ствари, на књиге и оне потне папире, на којима је за последњих дана своје име начрчкала... То његово рубље ту видела је она толико пута код себе. А сад? Ено једна ствар лежи на другој, све ће ишчезнути у један пут. Срце јој се стаде кидати.

Павле вади из ормана, па додаје комад по комад. Она слаже полако, лепо, пажљиво, да се не би ни једна бора начинила на рупцима ил чарапама. Говоре мало; из свега се види: хитно им је. Кад је Кнегињици дошао под руку онај стари календар, у који је Павле обично бележио, она га метне на страну.

— То ћеш ми оставити, је ли?

Он пристане а и не осврне се.

Напуните сандук и још преостаде тамо амо, по столицама и торбама, нешто старе одеће и подерана рубља.

— За то ћу се постарати сутра — рече Павле.

Она притисне коленом заклопац од сандука а он стегне ремење, што беше на њему. Онда она оде до постеље, по пошу и кишобран, и ту онда, на дрвени оквир постеље, седне, тужна претужна. Соба је изгледала тако суморно. Зидови голи, нигде ништа; само у сред собе стоји незграпни сандук, а Павле корача горе доле, везујући неспремљену преоставштину у велик омот.

Тога дана се пред вече шетали последњи пут. Кнегињица му се некако плашљиво спустила на руку; као да осећа, како јој драги постаје туђин. Уђоше к Фоскатију. Овамо су обично свецем и недељом долазили, али се нису дуго задржали. Брзо су одande изашли. Павле је замишљао, како ће други пут, кад се опет ту слегну сви ови људи, они наћи Кнегињицу, али она — не ће наћи Павла међу свима тим људима... Још ће отићи на пиво у ону кавапицу на пијаци Бонапартовој. Та је велика пијаца Павлу за то била омилела, што је за летњих вечера толико пута по њој шетао са својом Кнегињицом.

На далеко допираше свирка из кавапе Гуокијеве и видели се осветљени округласти прозори позоришта Дал Верме. Дуж целе дуге улице све је врвео свет пред кавапама и пиварама. А звезде, у тавну плаветнилу, изгледале су, као да би да задрћу; тамо амо, по мраку улицâ светлуцаше по који шиљак гаса, крај којега су пролазиле све две по две

црне и неме сенке. Павле размишљаше: „Ето ти и последњег вечера!“

Кад стигоше у кавану, да би избегли врену, сместише се подаље у једном слабије осветљеном закутку, па су тако седели а леђа окренули засади крчљава грмља, што је било усађено у старе бачве за камено уље. Ту Кнегињица отргну два киска и један значајно пружи Павлу. Иначе би се таком чему слатко насмејала. У том стиже до њих онај слепи свирач, што дрнкаше на китари целог тог вечера. Павле баци у тањир сав ситни новац, што је имао...

Задњи пут се видеше на железничкој станици. То беше горки часак хитног растанка, растанка без појезије. С једне стране мољакање и запомагање, с друге стране хладноћа и путничка ужурбаност. Кнегињица је за Павлом ишла свуд назорце, као његова сенка. У лицу бледа као крпа, са кишобраном под пазувом њутећи га прати стопу по стопу; сад да преда пртљаг, сад опет до касе. Павле је изгледао са свим друкчије. Цела му је појава одавала неку хитњу; као да је рад што пре да се отресе неког терета. Тако стигоше до чекаонице. Ту, при уласку, чиновник затражи карте. Павле пружи своју; она није имала. Ту се дакле растадоше онако у хитњи и врви; пред силном светином, што се гурала унутра, и пред чиновником, што је ровашио карте.

Кад је он ушао унутра, Кнегињица је још једнако стојала са својим кишобраном под пазувом, онде пред вратима. Изгледала је, као да још увек неког очекује. Усправила се, на блене сад у оне велике огласе, што су по зидовима прилепљени, сад опет у путнике, што се од касе амо у чекаоницу гурали. Тим блесастим погледом свакога би од њих испраћала, све док не би ушао у чекаоницу, па би се онда опет враћала да гледа друге, ако би се још ко јавио.

Најзад, после десет минута такове борбе и кидања, звижне и крене се локомотива. Кнегињица притисне јаче свој кишобран, па оде полако, полако, по мало посрћући. Ван станице сруши се на камениту клуну.

— С Богом, живоше срца мога, што се сад крећеш!... С Богом ти, што си већ пре њега отишао! А с Богом и ти, што ћеш после њега доћи и — отићи, као што је он сад отишао! С Богом!

Кукавна Кнегињица!

А ти, њини уметниче по кафанама, што се сад дижеш у хајку за срећом, хајде иди, да се узмогнеш лепше одевати и да се можеш кључати по вас дан лепим ђаконијама; жури се, да остариш у један пут своје снове у задају и диму кавана у земљи, где те нико не зна и не мари; бегај, да заборавиш Кнегињицу мед оним кнегињама тамо даље, кад ти задовољство са добра шићара у кавањском тањиру изагна из памети суморну слику тужнога растанка овде пред чекаоницом! Па једном, кад се вратиш и не будеш више млад, сиромах, вртоглав и сањало, као што си био некада, ако срећнеш опет Кнегињицу, не спомињи јој више лепих дана некадањих, ни оне туге и осмеха! И она ће се донде јако променути; не ће се више одевати на веру у Кордусија, али не ће те више ни — разумети. А то је још увек по кад кад — врло жалосно...

С талијанског **Илија Шумановић.**

КЊИЖЕВНОСТ

ГРИЛПАРЦЕРОВА „САФА“

ОД ДРА ЕМИЛА РАЈХА

(Свршетак)

Тако незадовољан самим собом срета дивни пупољак Мелиту те у призору, по којем се разлио најфинији мирис невине простодушности, откривају обоје своје срце. Пола несвесно, но тим неодољивије вуче га нешто том умилном чеду, пред Сафом изгледа сам себи да је нико и ништа, њој мора *он* за све да каже хвалу, но робиња мора *њему*, робиња са неразвијеном још душом пристаје уза њ, а не бистра, поносна госпица. Рамнес се вара, не задобија Мелита Фаона дарима господаричиним, не, него својом урођеном умилношћу, својом свежом, тихом нарављу, која јој свуд стиче пријатеља. Сафа стоји тако високо, да момка, који се никад не може надати да ће је достићи, тим понижава; њих обоје би били несрећни, јер „равно само лако спаја се“. Место да се бојажљиво диви ловор-венцу, који је Сафа извојевала, кад би Мелити у крило метнуо венац, који је телесном снагом и умношћу у Олимпији он сам извојевао, то би било нешто за Фаона. Девојчету без родитеља и без завичаја може он бити

све и сва, више бог него смртан човек, а за њега највеће благо, да њу назове својом.

Ни Сафина љубав није била истинитија од Фаонове. Она у њему љуби репрезентанта младости, која већ хоће да одбегне од ње, љуби у њему идол, који је њена фантазија преобилно искитила, а не човека на јави. Обоје су пружили руке за сенком, Сафа још више него он. Она је хтела да своји службу небу и срећу на земљи. Покушај тај није пошао за руком већ првој јој младости, Фаон јој је управо последња карта, која јој преостаје да је изигра, с тога тако и стрепи да ће га изгубити и с тога и не може да преживи тај удар. С тога се, догод може, опире уверењу, да његово срце не куца за њу, те је Мелитин ненамерни тријумф распаљује до тако безгранична бесњила, да голим ножем од робиње захтева ружу. Та ерупција одговара са свим њеној наглом, жестоком темпераменту, јер Сафина мирноћа у првим чиновима није ништа друго до мирно стечена одмереност; непрестано је мучи страх, да ће опет наићи на њу безобзирна суровост, и тек кад се одрече свега, тек се онда умири са свим. Ту се од чести додирује са својим творцем, који се с почетка усиљавао, да ствара верно по узору Гетову, с тога исход првога и другога чина има епско-лирски карактер, а доцније, кад се опет усуди да буде Грилпарцер, диже се бујна радња до снажних завршетака. Сафа, која се толико заборавила, да мал те није убила робињу, која Мелиту онда шаље на Хијос, да је онде заточи, која наређује да се бегунци вијају, да се расташе, која је рада девојче на силу да задржи као робињу, таквим је писким поступањем сама себе окаљала те је само смрт може опрати. Но и Фаон вала да одмазди, ма како да је био надражен; срамне погрде (а Рамнов је говор уплетен, не да двоје драгих окриви, него да обеснажи Фаонове погрде) нису тим оправдане, нарочито кад је Сафу руководила љубав према њему. Он је мањи, себичнији него Сафа, па и онда, кад — не толико надражен као она — са свим озбиљно напада на старога домара, који врши само своју дужност. Психолошка потреба изазвала је и њега и њу, да тако раде па ако Фаон долази до своје скромне среће а Сафа пропада, онда се тим испуњава само гвоздени закон у свету, који је лако задовољеној ограничености понајвише одаиији него поносној души, која се отима о велико. У величини лежи опасност; што је даље оно, за чим човек тежи, тим се теже може тежња задовољити. У границама задовољне обичности ужива човек у животу, ван њих непрестано само тражи и пипа, отима се, бори се, мучи се.

Сафа је полетела била у висину, но кад је по плаветном етиру запливала високо над маличном пучом људском, кад је нагла до сунца, тада је обузе чежња за сигурном земљом, за блаженим задовољством домаће ограничености. У горким часима туге и бола мора да одмазди ту слабост; не може натраг, ко је једаред одабрао; Сафу су оба света истисла те она посрће, мучи се и не зна шта ће, док се не осоколи те се својевољно умирући не одрече ниске земље на опет задобије своје грађанско право у оном вишем царству идеја!а. Тако је она смрти намењена још од искони; ле да је душевно умрла, стигла би до мете, до које је дуго, нагло хитала; ле тим, што се најзад решила да телесно умре, могла се опет дићи у свој прави завичај. „Сафа“ схваћа Тасово питање са много општијих гледишта и још се дубље зарања у његове дубљине. Ко као уметник, испитивач, мислилац, државник хоће да створи нешто велико, мора се одрећи оне среће, о коју се отима обичан свет. То је само за јака тела а за слабе духове; души, која тежи за нечим вишим, друге су сврхе пред очима а не млакоњасто задовољство. Но ко се отео те не живи као сав свет па после не може да издржи, да саморан, несхваћен од жагорне гомиле иде својим путем, ко опет хоће да се помеша међу гласни рој, тога чека судбина Икарова, Фајетонтова. Јесу ли крила његова духа била од воска, растопе се те се он јадно сруши на земљу; је ли хтео да тера сунчева кола а није имао снаге, отму му се ватрени хати те јаднички плати за безочну накану. „Сафа“ указује на незатомљиви јаз међу онима, који траже уживања у животу и онима, који су ради да створе што велико. Исти суморни назор о песничком позиву, као у „Растанку с Гастајном“ (1818), нашао је израза и у овој, по облику савршеној драми па и за расконкину са Лезба важи оно, што је песник у Паризу себи, опоминући сам себе, довикнуо у „Одрицању“:

„Судбина људска, то је: немати,
Ужикање је, чег с' одречеш сам
— — — — — — — —
Јер најкадшње силе природне
Слободни народ не бегенишу,
Држећи да је отет праву им,
Те вребају га па га зароће.“

За јунакињу су погодбе одрицању још теже, јер се она као жена двоструко љуто има да бори у околици, која мисли друкчије. Сафа пропада, али не као побеђеница, она се растаје са светом по својој вољи као победилица; тако одмазди то, што се забунила са смеле стазе оних, који једе по висинама човечанства, и услед тога исход те трагедије уздиже човека.

ПОШТОВАНИМ ЧИТАОЦИМА „СТРАЖИЛОВА.“

„Стражилову“ је ово последњи број. Није му се дало ни да дочека краја својој седмој години . . .

Пре једно три недеље извести ме издавач „Стражилова“ госп. Лука Јоцић, који се и донде често тужио на слаб одзив српске читалачке публике, да је лист спао на двеста претплатника. Уједно ме том приликом замоли, да пристанем на то, да с крајем треће четврти са свим обуставимо лист, јер би целу последњу четврт он морао издржати из свога, дакле на очигледну своју штету. Шта сам ја ту знао друго, него диспензовати издавача од обвезе, које га је у смислу нашег уговора могао спасти само мој пристанак. У толико сам мање зазирао од икаква приговарања саму себи, што је издавач изјавио, да је готов вратити новац оним претплатницима, који су претплату послали до краја ове године.

И тако ми сада не остаје ништа друго, но да се опростим од поштованог српског читалачког света, овога пута не више само на неко време, него једаред за свагда. Та и како би ми икад још могло и на ум доћи, да се упустим у посао, за који већ у напред с огромним квантумом сигурности могу рећи, да ће се а пре а после изјаловити!

Кад сам оно пре, мал те не пуне, три године поново покренуо „Стражилово“ и првом броју новога течаја на чело с истинитим одушевљењем и искреном вољом истакао смер „Стражилову“, нисам се надао, да ћу тако брзо морати — положити оружје. А баш сам и донде имао, што но реч, жалосна искуства. Но толико ми се оном приликом обрицало, толико „у изглед стављало“, да сам једва могао бити спреман на ово данас. А ето се ипак десило тако. И тако се нема ни куд ни камо, него се са „Стражиловом“ морам повући и то — понављам — не до бољих, него за сва времена. Било па прошло!

Какво је било „Стражилово“; је ли одговарало својој сврси те је ли вредно било да излази — и у сто других таквих питања, на која се у нас обично одмах онако с неба па у ребра одговара с неумитном оштрином хладна судије — ништа лакше него то! — није моје да се упуштам. То нека пресуде други. Ја само толико знам и толико могу рећи, да сам гледао, колико сам умео и могао, да „Стражиловом“ послужим што више српској књижевности, и не могу а да овде од свег срца не захвалим свима, који су ми у том били на руци и помагали ми. Нарочито — и овде пред читалачким светом — захваљујем свом добром другу и пријатељу, Андрији М. Матићу, који ме је заступао, док сам био лечења ради у Карловим Варима.

У НОВОМ САДУ, 1. октобра 1894.

Јован Грчић,
власник и уредник „Стражилова.“

Издаје књижарница Луке Јоцића. Срп. штампарија дра Св. Милетића.

2 381
УНИВ. БИБЛИОТЕ
И. Бр. 57369

СТРАЖИЛОВО

ЛИСТ

ЗА ПЕСНИШТВО, ПОУКУ, УМЕТНОСТ И КЊИЖЕВНОСТ

ВЛАСНИК И УРЕДНИК

ЈОВАН ГРЧИЋ

1894

ГОДИНА СЕДМА

У НОВОМ САДУ

СРПСКА ШТАМПАРИЈА ДРА СВЕТОЗАРА МИЛЕТИЋА

1894.

САДРЖАЈ

I ПЕСНИШТВО

а) У ВЕЗАНУ СЛОГУ:

а) оригинали:

Берса Јосиф: † Војиславу Илићу, 97.
Борис: Крила, 337.
Гавриловић Андра: Белег, 593.
Грчић Јован: Пред вечити мрак, 33.
Дучић Јов. А.: *|*, 81; **, 148; Први цвет, 177; На гробовима бораца, 273; Ноћ у Деволу, 386; Ноћна песма, 401; Прометеј, 418; Прича, 481; Уз пехар, 513; *, 610; Домовини, 625.
Иванов: Зима и премишљење, 17; У споменицу гђици И.. Л.....j, 117; На Орловцу, 337.
Јовановић Вл. М.: Реалиста 98, 113, 129, 145, 161.
Јовановић Јован Змај: Из „Сноховатица", 497.
Костић Лаза: О прослави Бранкова „Бачког растанка", 147.
Ленски: Повратак, 1; Зимска ноћ, 17; Витезови, 99; Љубав, 116; У пролеће, 132; Сеоски песник, 163; Опомена, 177; У шуми, 194, 209, 225, 274; Ноћ у пољу, 241; Јутро, 241; Вече на трави, 257; Повратак из поља, 289; После кише, 321; Пут, 401; На омари, 417; Крчмарици, 418; Да мајке имадем..., 433; Куд ћеш... 433; На месечини, 449; **, 465; Дово успомене, 498; Последњојласти, 529; Окови, 529; Имао сам... 561; **, 561; На гробљу, 625.
Митровић Ј. Милорад: Стара љубав, 225; Дон Рамиро, 386.
Ненадовић Љ. П.: Сећамо се, 81.
Светислав: *, 242; У сновима, 257.
Шантић Алекса Р.: **, 49; Покојном Војиславу, 97; Пружи ми пехар..., 148; Љубичини, 164; Анђеоска слика, 193; Залубљени анђео, 242; Хафисов рај, 273; Под багреном, 321; З*, 337; О, пјевај, срце моје..., 353; Мирна ноћ, 385; Из даљине, 385; У вечерњем сјају, 417; Под плавим небом, 449; Цветак у роси, 513; Путник, 530; Јелка, 545; Орлу, 609.

б) преводи:

Алмерс Херман: Усамљеност у пољу (с немачког С. Д. Мијалковић), 210.
Блументал Оскар: Над колевком (с немачког С. Д. Мијалковић), 243.
Дункер А.: На растанку (с немачког С. Д. Мијалковић), 226.
Левстик Фр.: Девојка и птица (са словеначког Андра Гавриловић), 593.
Петефи Шандор: На Дунаву (с мађарског Ленски), 626.
Пин Антон: Шумска молитва (са словеначког Андра Гавриловић), 625.
Пушкин: Цветак (с руског Борис), 194; 26 маја (с руског Борис), 290; Борис Годунов (с руског А. Писаревић), 305, 322, 338, 354, 369, 387.
Сајдл: Ханс Ајлер (с немачког Павле Марковић Адамов), 117.
Толстој А. К.: Робови (с руског Борис), 209; Сећање (с руског Борис), 514.
Хајне: Гласник (с немачког С. Д. Мијалковић), 353.
Шилер: Дитирамб (с немачког Ленски), 99.
Шторм Т.: Судбина (с немачког С. Д. Мијалковић), 354.
?: Навика (по немачком В. Бранчић), 289.

б) У НЕВЕЗАНУ СЛОГУ:

а) оригинали:

Андрић Милан: Управна служба, 82, 99, 117, 132.
Вукићевић Илија И.: Срећа и људи, 178, 194, 210, 226.
Добријевић Јован: Сејина реч, 434, 450, 466, 481.
Дучић Јован А: Стручак милодуха, 626.
Кондић Васо: Осман-агино војевање, 514.
— — Сан, 610.
Ленски: Први пољубац, 577.
Петровић Бошко: Бело цвеће, 561.
Поповић Чед. А.: Бесна сиротиња, 1, 17, 34, 49, 66.
— — — Сиромах богаташ, 164.
Радић Стеван: Марија, 290, 308, 327, 345, 360.
Стефановић Виловски Јован: Жена удова, 149.
— — — Татар Богдан, 243.
— — — Одрицање сама себе, 258.
— — — Лаж по невољи, 342.
Ћоровић Свет.: За папучице, 274.
— — То бог зна, 530.
— — Шкврца, 613.
Цар Марко: По тишини, 373, 391, 402, 418.
Шантић Алекса Р.: Оче, благослови! 498.
— — — Амазонка, 632.

β) преводи:

Верга Ђ.: Cavalleria rusticana (с талијанског Петар Богдановић), 293.

— — Пролеће (с талијанског Илија Шумановић), 634.

Достојевски Ф. М.: Вечити муж (с руског Миливој Максимовић), 5, 20, 37, 51, 68, 84, 102, 121, 135, 150, 166, 180, 197, 212, 228, 245, 260.

Милов Ст.: Вереница (с немачког Јован Грчић), 277.

Потапенко М.: Слово и дело (с руског М. П. Т.), 407.

Феље Октав: Дневник једне жене (с француског Јован Грчић), 336, 454, 471, 487, 502, 518, 533, 547, 568, 580, 594, 615.

П ПОУКА

а) оригинали:

Андрић Милан: Куфштајн, 232, 249, 265.

Берси Јосип: Књижевне прилике у Риму. I Јавна читања, 54, II Друштени положај књижевника, 312, III Библиотеке, 363.

Кончар С.: Прадомовина Срба, 458, 473, 489, 504, 520.

Медић Мојо: Видра, 8.

— — Инорог или једнорог, 201.

— — Мали струк, 263.

— — Хартија од дрвета, 439.

Милованов Ст.: Шта ће бити са земљом до поселетка, 396, 411, 425.

Стефановић Виловски Јован: Кунатило Русанда код Меленаца, 585.

— — — Русанда код Меленаца, 606.

Стефановић Виловски Тодор: О прошлости Београда, 73, 87, 102, 123. 139, 153, 169, 188, 216, 234, 267, 282, 295, 331, 348, 375.

б) преводи и прераде:

Кастелар Е.: Србија и српство (с француског Марко Цар), 586.

Комерфорд Мартин Тома: Никола Тесла (с енглеског Коста Карамата), 298

Нусбаум: Телесни и душевни рад у равнотежи (с немачког Адрија М. Матић), 491.

?: Сирзнуте животиње (по немачком Андрија М. Матић), 507.

?: Китови (с немачког Андрија М. Матић), 524.

III УМЕТНОСТ

а) оригинали:

Медић Мојо: Каквих све има „јужно-словенских попијевака"? 155.

Цар Марко: Моје симпатије. Лудвик Баварски, 75.

б) преводи:

Рајман Хајнрих: Јоакино Росини, 618.

IV КЊИЖЕВНОСТ

а) ЧЛАНЦИ И РАСПРАВЕ:

а) изворни:

Делић Сг. Р.: Марко Краљевић и Муса Ћесарија, 551.

Ђорђевић Ђорђе др.: Још нека о Сими Милутиновићу, 203, 217, 236, 250, 268, 285, 300, 317.

Живановић Јован: Бранич српскога језика, 13, 29, 94, 158.

Јовановић др. П. Ривин: Bacillus Eroticus, 440, 462, 476, 493.

Ковачевић Коста: „Калајије", 173.

Медић Мојо: „Калајије", 63.

— — М. А. Рељковића „Сатир" у Лици, 172.

— — Осмета Иконије Карловића, 270.

— — Тодор Боснић и одбрана Сентомаша, 414.

— — Јанко Котаранин и Турчин са Удбине, 415.

— — Писмо Вука Стеф. Караџића Игњату К. Сопрону, 428.

— — Усо Арапин и три побратима, 429.

— — Старац Новачило и потурица, 445.

Радојевић Вељко: Једна скитачица у подерану руху), 478.

Стаиојевић Бранислав: Најновији критичар наше новије лирике, 10, 24, 41, 59.

Стефановић Виловски Јован: Тодор Боснић и — одбрана Сентомаша, 445.

β) преведени и прерађени:

Климер Јарослав: Чешка књижевност год 1893 (с немачког Јован Грчић), 538.

Квапил: Делфина Потоцка (по чешком Јо Грчић), 110, 127.

Менкес Х.: А. Чехов (с немачког Јован чић), 509.

Рајх Емил: Грилпарцерова „Сафа" (с нем Јован Грчић), 573, 588, 607, 620, 638.

Сиркин А.: Владимир Короленко (с нема Јован Грчић), 381, 398.

?: Лудвиг Август Франкл (по немачком Ј Грчић), 334, 351, 367.

?: Немци и Французи (по француском Ђ Поповић), 78, 92, 109, 125, 140, 155, 173, 190, 238, 253.

?: Верешчагин као књижевник (по нема Јован Грчић), 526.

б) КЊИЖЕВНЕ ОЦЕНЕ:

Машировић Иван: Српски пчелар, I и II св саставио Јован Живановић, 223.

Трбојевић Данило: Увод у филозофију од Шевића, 142.

в) КЊИЖЕВНА ПОЛЕМИКА:

Ђукић А.: Тодор Боснић и — одбрана С маша, 447.

— — „Тодор Боснић и — одбрана Сентом или прва битка на Сентомашу године 1848, 5

— — Којег је дана године 1848 био први нападај на српски стан у Сентомашу? 622.
Стефановић Виловски Јован: Још једну и последњу о Тодору Босниву и одбрани Сентомаша, 463.
— — — Прва битка на Сентомашу године 1848, 496.
— — — И још једаред Боснић и Сентомаш, 575.

К О В Ч Е Ж И Ћ

а) књижевни прикази:

Ђ. (др Ђорђе С. Ђорђевић): Karásek dr. Josef. Cetyňský oktoich ke čtyřstoletemu jubileu, 143.
Н. (Стева Нешић): Слике из Абације и приморја, од дра Ђоке П. Јовановића, 224. Богдан Ст. Јовић. Причице за српску младеж, 303.
Н. С. П. (Никола С. Петровић): A travers la Russie borćale par Charles Babot, 383; Georges Fillion. Entre Slaves: Serbes, Bulgares et Russes, 591.
А. П. (Александар Писаревић): Српска краљевска академија. Глас XXXVIII. Назори пјеснички по свима струкама сем драмске, од Матије Бана, 159. Alfred von Skene, mähr. Landtags-Abgeordneter, Entstehen und Entwickelung der slavisch-nationalen Bewegung in Böhmen und Mähren im XIX Jahrhundert, 175. Како је умро краљ Радослав? од Ст. Станојевића, 207; Први основи словенске књижевности међу балканским Словенима. Легенда о Владимиру и Косарп. Од Ст. Новаковића. 239; Светозар Н. Ђоровић. Полетарке, 255; Михајло Милановић. Измирили се, 336; Михајло Милановић. На поју тарје св. Саве, 336; М. Ђ. Милићевић. Заповет, 431. Симеон Кончар. Свети Сава, српски учитељ и просвјетитељ, 543; Јово Ђ. Пантелијић. Две приче: Јединац и Анђица, 543.
Р. (Јован Радовић): Српска краљевска академија. Глас XLIII. Свет. Н. Вуловић. Белешке о архиепископу Никодиму, 464.

б) књижевне белешке:

стр. 15, 31, 47, 64, 79, 96, 112, 128, 144, 160, 175, 191, 208, 226, 252, 288, 304, 320, 336, 352, 383, 400, 416, 432, 464, 480, 511, 544, 560, 567, 592, 608, 623.

в) белешке о уметности:

стр. 32, 48, 80, 96, 112, 144, 160, 176, 208, 256, 272, 304, 320, 352, 560, 576.

г) просветни гласник:

стр. 32, 64, 96.

д) читула:

стр. 80.

е) смесице:

стр. 176, 416, 480, 512, 528, 544, 576, 592, 624